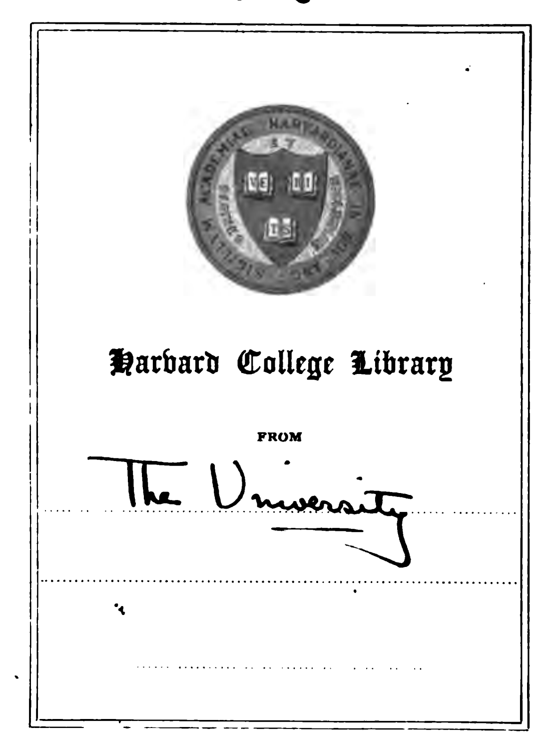
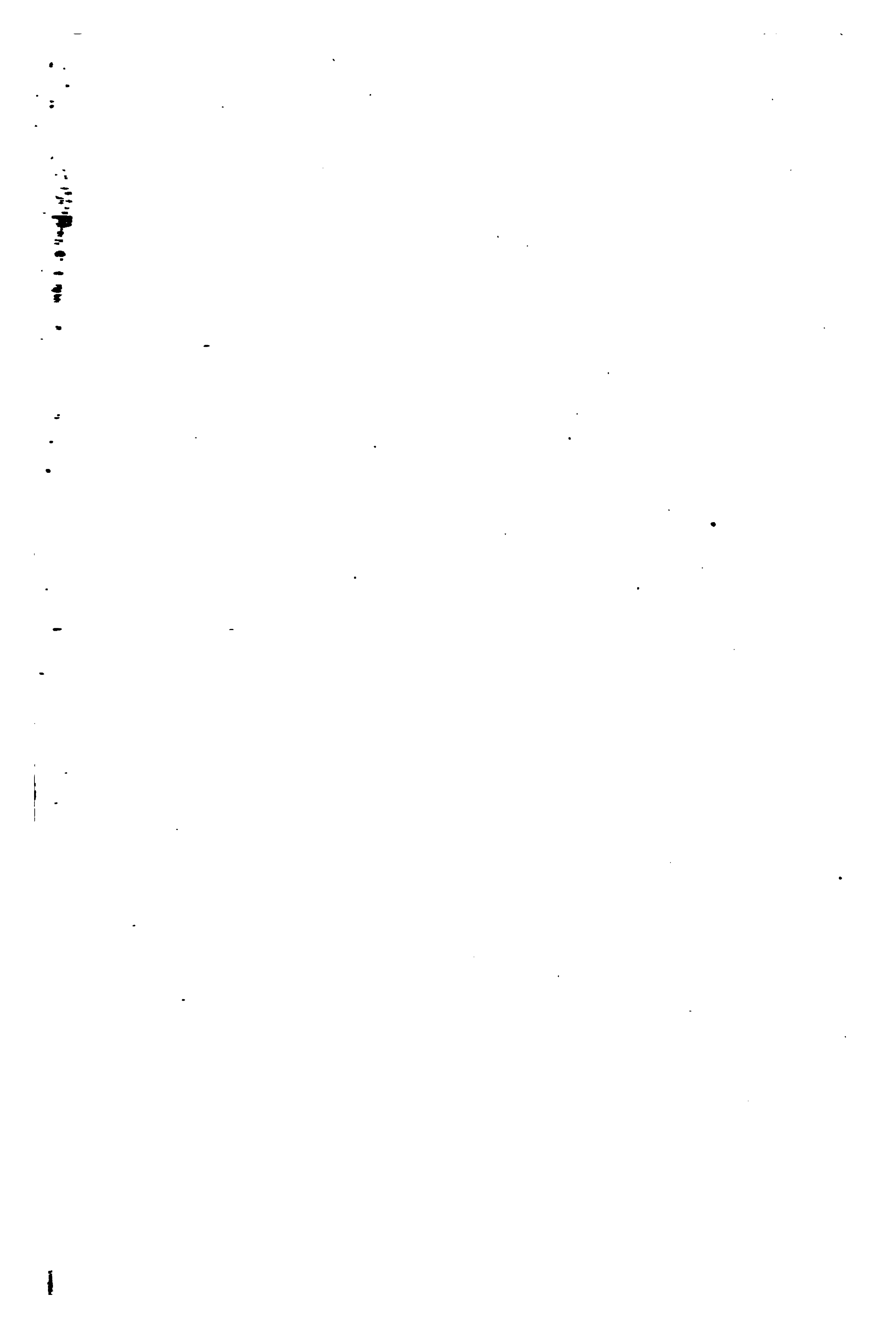
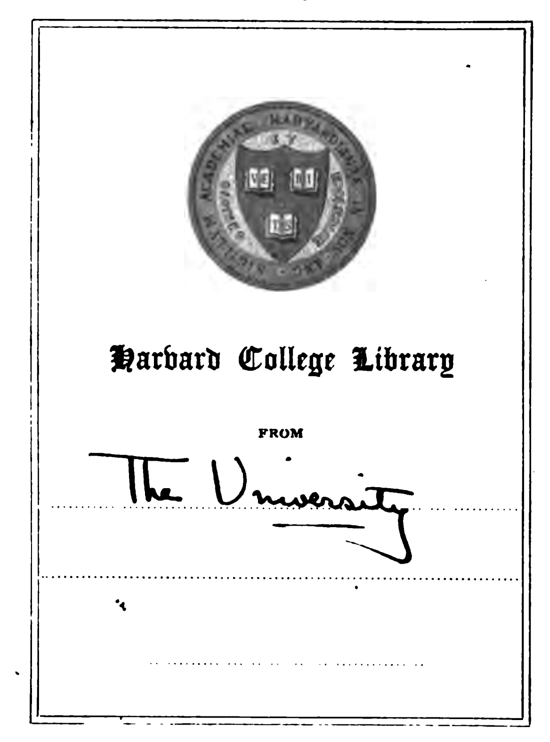

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS

NOVA SERIES

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT

NY FÖLJD

FÖRSTA AFDELNINGEN

TEOLOGI, JURIDIK OCH HUMANISTISKA ÄMNEN

III

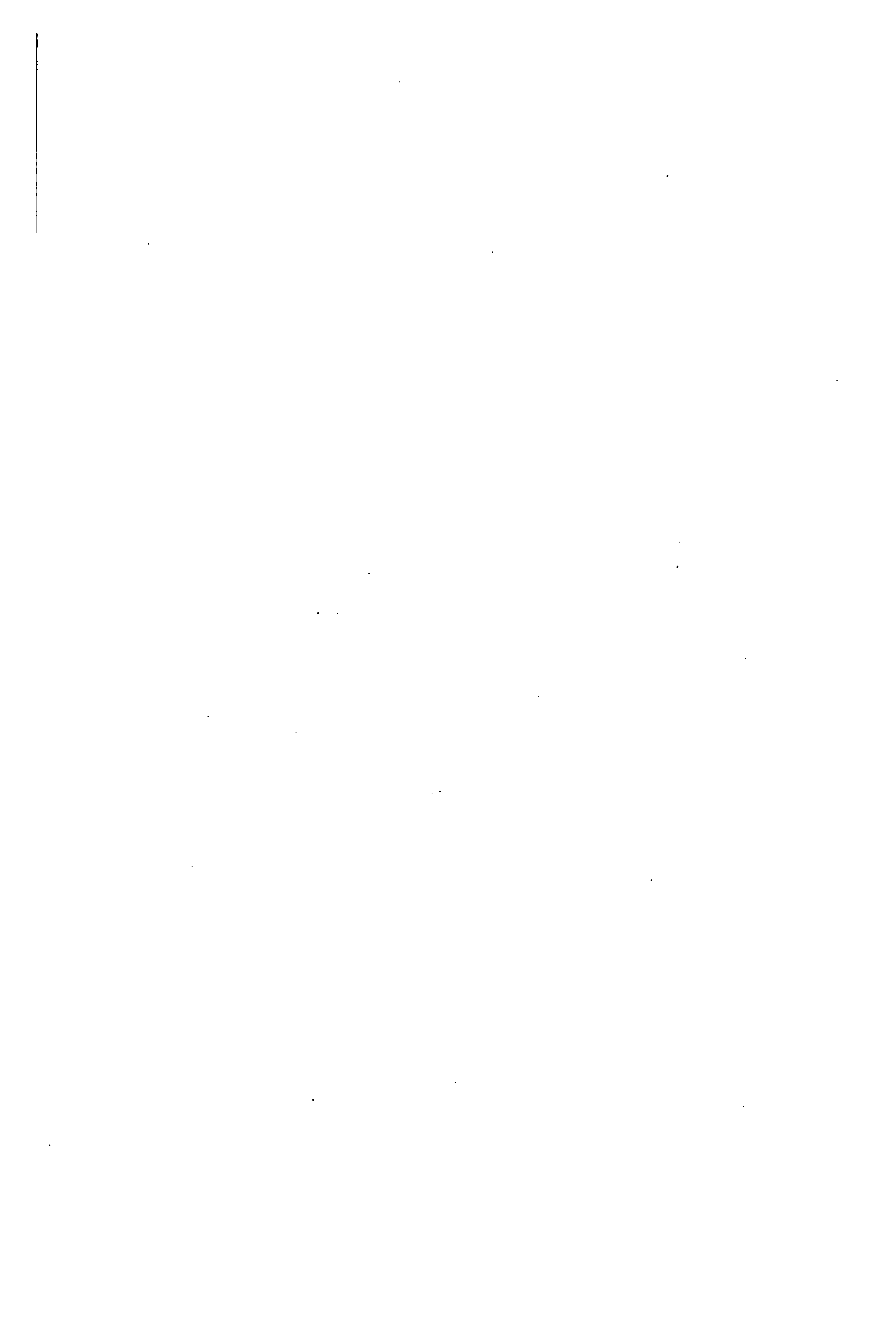
1907

LUND
C. W. K. GLEERUP

LUND 1907—1908
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Innehåll:

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. Afd. 1. Bd 3. N:r 1.

FÖRTECKNING

ÖFVER

SVEN LAGERBRINGS

TRYCKTA ARBETEN OCH MANUSKRIPT

UPPGJORD AF

SAMUEL E. BRING

LUND 1907
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Denna förteckning åtföljde inbjudningsskriften till den högtidlighet, hvarmed Lunds Universitet den 6 Mars 1907 firade 200-års minnet af Sven LagerBrings födelse.

Inledning.

Sven LagerBring — så skref han själf sitt namn efter adlandet — började sin författareverksamhet inom juridikens område. Snart nog drogs han emellertid öfver till historien, i synnerhet sedan han 1742 utnämnts till professor i detta ämne vid Lunds Universitet. Under de närmast följande åren publicerade han mest sina arbeten i form af disputationer, det vanligaste sättet på den tiden för professorerna att få sina arbeten befordrade till trycket. Under hans presidium ventilerades mer än 200 disputationer, om man medräknar dem, som af en eller annan orsak förblefvo otryckta, behandlande historiska, kyrkohistoriska, filosofiska, religionsvetenskapliga, teologiska, juridiska m. fl. ämnen. De flesta af dem utkommo redan under de tolf första åren af hans professorstid. Sedermera togos hans krafter allt mer i anspråk af arbetet på hans lifs stora verk: Svea rikes historia och Sammandrag af Svea rikes historia, och under 1760- och 1770-talet utgaf han endast två à tre disputationer i medeltal om året. De sista åren af sin lefnad ägnade han uteslutande åt fortsättningen af Svea rikes historia, som emellertid ej hann blifva fullbordad. —

Efterföljande bibliografi innehåller dels en systematisk (s. 5—51), dels en kronologisk (s. 52—62) förteckning öfver L:s tryckta arbeten. Den förra har gjorts till hufvudsak. I den senare, i hvilken öfversättningar icke medtagits, och som ordnats efter tryckår — för disputationerna, hvilka samtliga sakna direkt uppgift om tryckåret, ventilationsår — ha titlarna anförts i summarisk form och för öfrigt hänvisningar gjorts till resp. arbetes nummer i den systematiska afdelningen.

Disputationernas titlar ha äfven i den systematiska förteckningen reducerats, så att blott den s. k. saktiteln anförts, jämväl, där detta för sammanhangets skull låtit sig göra, med ute-

slutande af inledningsorden: Dissertatio gradualis, dissertatio historica o. d.

Vid förtecknandet af universitetsprogrammen ha hufvudsakligen följts samma principer som i E. MEYER, Program utgifna vid Upsala Universitet 1599—1700.

I enlighet med de allmänna bibliografiska principer, som begagnas vid katalogisering af disputationer från 1600- och 1700-talet, ha alla under LagerBrings presidium utgifna afhandlingar upptagits som hans arbeten med undantag af en: De pace perpetua, på hvilkens titelblad respondenten är angifven som auctor. Däremot har en af de tvenne disputationer, för hvilka L. responderade under Nehrman-Ehrenstråles presidium, medtagits i förteckningen, då många skäl tala för att författarskapet hufvudsakligen tillkommer L. Det kan vara tvifvel underkastadt, om L. själf författat *alla* under hans presidium utgifna afhandlingar. Till några af dem finnas delar af L:s egenhändiga manuskript, hvilket anmärkts vid resp. arbete. Många ha säkerligen tillkommit genom ett samarbete mellan preses och respondenten. Några af de mindre betydande ha kanske utarbetats helt eller till största delen af respondenten. Att denne vanligen i de disputationerna åtföljande lyckönskningarna betecknas som auctor, var ett vedertaget bruk, som endast afsåg att inför allmänheten framhäfva hans ära. —

Vid beskrifningen af de LagerBringska handskrifterna, som finnas i Lunds Universitetsbibliotek, hafva anteckningar och uppgifter om dem i dess handskriftskatalog användts i stor utsträckning. Liknande uppgifter rörande manuskripten i Upsala Universitetsbibliotek ha benäget meddelats af biblioteksamanuensen A. GRAPE.

Slutligen ber jag att få tacka bibliotekarien E. LJUNGGREN för många värdefulla råd och upplysningar under arbetets fortgång

---

1. Tryckta skrifter.

A. Systematisk förteckning.

Arkeologi.

1. De monumento kiwikensi.
   Diss. Resp. A. Ch. Forssenius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1780. 4:o. 31 (+ 1) s. + 2 pl.
   Planscherna innehålla afbildningar af Kiviksmonumentet. Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 606 a.

2. De religione veterum christianorum circa funera.
   Diss. Resp. M. Kock. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1754. 4:o. (4 +) 22 s.
   Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1754: n:r 26.

3. De romana combustione vulpium, ad illustrationem Judicum XV relata.
   Diss. Resp. C. Krutzén. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. (7 +) 12 (+ 1) s.

Bibliografi.

4. Om archiater K. Stobeus och hans skrifter.
   i: Samling af åtskilliga handlingar. D. 1 (1749): V. (Se nedan afd. Historia n:r 53.)

5. Om biskop Peder Månsons skrifter.
   i: Samling af åtskilliga handlingar. D. 1 (1749): III. (Se nedan afd. Historia n:r 53.)

6. Om Johan Messenius och hans skrifter.
   i: Samling af åtskilliga handlingar. D. 1 (1749): II (Se nedan afd. Historia n:r 53.)

7. Om Messenii arrest och Baazeus kyrkiohistoria.

i: Samling af åtskilliga handlingar. D. 1 (1749): IV. (Se nedan afd. Historia n:r 53.)

Biografi.

8. Kongl. rådets, general gouverneurens och fält-marskalkens, gref Rutger von Aschebergs lefwerne, efter trowärdiga och tilförlåteliga handlingar upsatt och utgifwit.

Lund, C. G. Berling. 1751. 8:o. (10 +) 303 (+ 1) s.

De opaginerade sidorna i bokens början innesluta: Dedikation till Margareta von Ascheberg och företal.

Arbetet är hufvudsakligen grundadt på — ofta en ordagrann öfversättning af — Aschebergs egen dagbok, som meddelades Lager-Bring af A:s svärson, öfverste K. Ch. Barnekow. Originalet — Jornal van meinem gantzen Lebens Lauf seitt der Zeitt ich gebohren, undt biss itziger Zeitt . . . (1666) — förvaras nu i Göteborgs allmänna läroverks bibliotek.

Rec. i: Stockholms historiska bibliotek, utg. af C. C. Gjörwell. St. 2 (1755), s. 69—102.

Öfvers. till tyska med titel: Leben des königl. Raths, General-gouverneurs und Feldmarschalls Grafen Rutger von Ascheberg, geboren 1621 den 2ten Iunii, gestorben 1693 den 17ten April, tr. i: Schwedische Biographie, herausgegeben von A. L. Schlözer. Th. 2. (1768), s. 1—250.

9. —, 2:dra uppl.

Lund, J. Lundblad. 1805. 8:o. (7 +) 296 (+ 16) s.

Tillökad med ett register, uppgjordt af J. F. Lundblad.

10. Oratio exsequialis, qua manibus summi viri, regni Sueciæ archi-episcopi, regiæ academiæ upsaliensis pro-cancellarii, s.s. theologiæ doctoris, reverendissimi domini Henrici Benzelii, in regia academia lundensi, die XXVI. maji a. MDCCLIX parentavit Sven Bring.

[Upsala, Academiska boktryckeriet. 1758?]. 4:o. 48 s.

Smntr. med domprost M. Asps likpredikan m. m., s. 1—160, professor C. Aurivillius' i Upsala »oratio parentalis», s. 1—50 och rektor, professor G. E. Bildsteins i Lund inbjudningsskrift, s. 1—6.

11. Memoria viri nobilissimi et consultissimi, domini, David Ehrenstråle supremæ revisionis secretarii et juris patrii et romani professoris celeberrimi justis funebribus a Sven Bring et Andr. Colliandro celebrata a. 1769.

[Lund], C. G. Berling. [1770.] 4:o. 52 s.

LagerBrings tal, s. 1—52, Colliianders likpredikan, s. 1—16. Rec. i (SALVIUS') Lärda tidningar. 1770: n:r 72.

12. Utdrag af Siward Grubbes dagbok.

i: Samling af åtskilliga handlingar. D. 3 (1758): I. (Se nedan afd. Historia n:r. 53.)

13. Justa parentalia manibus celsissimi ac illustrissimi comitis domini Caroli Gyllenborg, s:æ r:æ m:tis regnique sueogothici senatoris quondam sapientissimi, in magna cancellaria præsidis, atque academiæ olim carolinæ, ultimo upsaliensis cancellarii incomparabilis viri immortalis a clarissimis in academia gothorum carolina viris dno Gustavo Harmens, et dno Sven Bring, orationibus solenniter recitatis persoluta diebus IV. et V. mens. martii anno MDCCXLVII.

Lond. Goth., C. G. Berling. [1747.] 4:o.

Sidorna 1—44 upptagas af professor G. Harmens' och sidorna 45—77 af LagerBrings oration. Härmed smntr. med ny paginering professor Kilian Stobæus' inbjudningsskrift till åhörande af proff. Harmens och LagerBrings »orationes funebres».

14. [Själfbiografi.]

tr. i: Tidens frågor, utg. af Ebbe Samuel Bring. H. 2 (1840), s. 117—141 under titel: Sven Brings (sedermera Lagerbrings) påbörjade lefvernesbeskrifning, författad af honom sjelf. Omtr. under titel: Fragment af en sjelfbiografi i: Sven LagerBring. Skrifter och bref, utg. af LAURITZ WEIBULL, s. 1—24.

Går endast till 1720. Manuskriptet härtill säger sig E. S. Bring ha erhållit af Erland Samuel Brings änka. Hvar det sedan blifvit af, och om det möjligen innehållit mera än det tryckta, har trots gjorda efterforskningar ej kunnat konstateras. Det troligaste är, att det sålts i klump vid den bokauktion som i sept. 1855 hölls på Ebbe Samuel Brings »efterlemnade böcker och handskrifter». WIESELGREN i Biografiskt lexikon, Bd 7, s. 226, uppgifver, att ett exemplar af själfbiografien tillhört biblioteket på Löberöd, ett annat varit i familjen Brings ägo. I De la Gardieska arkivet på härvarande universitetsbibliotek finnes visserligen ett exemplar, men det är från en långt senare tid, »en afskrift af originalafskrift». Med det andra exemplaret åsyftas antagligen det af Ebbe Samuel Bring använda.

15. Om öfwer-ceremoni-mästaren wälb. herr Joh. G. Sparfwenfeld och des correspondance.

i: Samling af åtskilliga handlingar. D. 2 (1754): III. (Se nedan afd. Historia, n:r 53.)

Byggnadskonst.

16. De partibus templorum christianorum.
Diss. Resp. P. Wetterberg. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent. 1766, tryckfel för] 1746. 4:o. (1 +) 19 s.

Ekonomi.

17. De commerciis longinquis. P. I, II.
P. I. Diss. Resp. G. H. Keventer. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. (1 +) 22 s.
P. II. Diss. Resp. M. Keventer. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. 35 s.

18. De piscaturis in oceano boreali.
Diss. Resp. C. Estenberg. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1750. 4:o. (5 +) 22 (+ 4) s.

19. De utilitate commerciorum.
Diss. Resp. J. Öjebom. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. (1 +) 23 (+ 3) s.
Rec. i: (Salvius') Lärda tidningar. 1751: n:r 100.

20. Dissertatio historica gradualis, nonnullas circa commercia cautelas examinans.
Resp. J. Gram. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. 33 s.

Etnografi.

21. De anthropophagis.
Diss. Resp. H. Hylleen. Gothoburgi, J. E. Kallmeyer. [vent. 1744, tryckfel för] 1745. 4:o. 18 (+ 2) s.
Titelbladet anger ventilationstiden till den 13 mars 1744, men då en på afhandlingens sista blad tryckt gratulation är daterad den 12 aug. 1744, är titelbladets årsbestämning säkerligen ett tryckfel. Äfven hos Lidén, Catal. disput. hänföres afhandlingen till året 1745.

22. De immutabili gentium genio.
Diss. Resp. J. A. Rosinius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1756. 4:o. 33 (+ 1) s.

Filosofi.

23. De genuina philosophiæ notione, a priori demonstrata.
Diss. Resp. C. Papke. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1743. 4:o. 16 s.

24. De impossibili creatione mundi æterni.
Diss. Resp. M. Ehrenborgh. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1744. 4:o. (3 +) 20 (+ 2) s.

25. De lege adpetitus, quam sequitur anima humana, quæ & simplex est.
Diss. Resp. C. Ch. Eberstein. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1743. 4:o. (3 +) 29 s.

26. De monade pythagorica.
Diss. Resp. Ch. Kemner. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. (3 +) 17 (+ 2) s.

27. De mundi præsentis bonitate.
Diss. Resp. S. Lemchen. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1744. 4:o. (3 +) 14 s.

28. De situ Atlanticæ Platonis.
Diss. Resp. P. Andrin. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. (5 +) 12 s.
Jfr Warmholtz, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 1259.

29. Dissertatio nonnullas, de resurrectione carnis, philosophicas hypotheses historice examinans.
Resp. S. Lesle. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. (1 +) 13 (+ 1) s.

Genealogi.

30. Genealogiska anmärkningar.
i: Samling af åtskilliga handlingar. D. 3 (1758): III. (Se nedan afd. Historia n:r 53.)
Om släkterna Ascheberg och Barnekow.

31. Genealogiska anmärckningar.

i: Samling af åtskilliga handlingar. D. 1 (1749): IX. (Se nedan afd. Historia n:r 53.)

Om släkterna Rosenhane, Trolle m. fl.

32. De illustri Hamiltoniorum gente.

Diss. Resp. Ch. Hagerman. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1754. 4:o. (7 +) 25 s.

Angående en af universitetskanslern N. Palmstierna fordrad ändring af ett uttryck till ett annat, mera »enligit med regeringsformen», se kanslersbrefven af den 14/3 och 4/6 1754.

33. Dissertatio gradualis, hypomnemata ad familias illustres Biörnramianas exhibens.

Resp. P. G. Aschanius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1754. 4:o. (9 +) 16 (+ 2) s.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1754: n:r 51.

Geografi.

34. De insula Glessaria.

Diss. Resp. I. Trægårdh. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. (2 +) 15 s.

Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 1271.

35. Oförgripeliga påminnelser om watuminskningen i Norden, huruwida däraf kan wäntas någon säkerhet om Swerges ålder.

i: Samling af åtskilliga handlingar. D. 1 (1749): XI. (Se nedan afd. Historia n:r 53.)

Jfr uppsatsen: Geschichte der Streitigkeit, welche seit einigen Jahren in Schweden über die Abnahme des Wassers geführet worden, tr. i: (SCHLÖZERS) Neueste Geschichte der Gelehrsamkeit in Schweden. St. 1 (1756), s. 164—174. — Jfr nedan afd. Kronologi n:r 98 och WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 1163.

Heraldik [1].

36. De colore cæruleo, tessera gentis suio-gothicæ.

Diss. Resp. J. Lind. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1747. 4:o. (5 +) 27 (+ 5) s.

[1] Enl. SOMMELIUS, Lex. eruditorum scanensium. Vol. I, s. 376, anm., ventilerades en afhandling: De principiis artis heraldicæ, med A. Streling som respondent, 1748 i manuskript, då den icke hade hunnit blifva tryckt. Enligt hvad LagerBrings bref till Lidén d. 26 aug. 1770, i: Sven LagerBring, Skrifter och bref, utg. af LAURITZ WEIBULL, s. 137, angifver, hade dock de tre första arken blifvit färdigtryckta. De ha emellertid ej kunnat anträffas.

Häri som bilaga: Kongl. Maj:ts allernådigste förordning, huruledes regementerne til häst och fot uti Swerige böra hafwa deras rang, fahnor och fotfolcks klädes färgor, s. [28—30]. Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1748: n:r 23, under titel: Den blå råcken, såsom det swenska modets kännedrägt, med respondenten J. Lind angifven som auctor.

Historia.

a). *Allmän och utländsk.*

37. De usu & utilitate historiarum.
    Diss. Resp. A. G. Rhodin. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. (3 +) 26 (+ 5) s.

38. Dissertatio gradualis exhibens cautelas de prudenter instituenda historia.
    Resp. H. Angelin. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1763. 4:o. (3 +) 26 s.

39. De novissimis per Europam revolutionibus earumque caussis.
    Diss. Resp. B. Liedner. Lundini [C. G. Berling]. [vent.] 1774. 4:o. (3 +) 36 (+ 4) s.

    Afhandlingen berör revolutionerna i Sverige 1719 och 1772, i Ryssland 1730 och i Nederländerna 1747.

    Rec. i: Lunds Wecko-blad. 1775: n:r 2 och 3. — Jfr (GJÖRWELLS) Nya lärda tidningar. 1775: n:r 6, s. 47.

    Öfvers. af J. A. STECHAU med angifvande af Lidner som författare i: (GJÖRWELLS) Adressen. 1775: n:r 3, 8, 10, 11, 12, 13 och 14. — Om Lidners påstådda författarskap, se: WARBURG, Lidner. Ett bidrag till Sveriges litteraturhistoria (1889), s. 66.

40. De priscis sedibus cimbrorum.
    Diss. Resp. J. Strutz. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1746. 4:o. (4 +) 26 s.

    Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1747: n:r 27 under titel: Om de gamla Cimbrers hemwist. Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueogoth., n:r 1303.

41. De regnis feudatariis.
    Diss. Resp. T. Hellman. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. 114 s.

    Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1747: n:r 33.

42. De æquilibrio Europæ inani.
Diss. Resp. L. Quiding. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1771. 4:o. 18 s.

43. De fide historica monumentorum islandicorum.
Diss. Resp. J. A. Stechau. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1763. 4:o. 37 s.
Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1763: n:r 41. — i: Kongl. Bibliotekets tidningar om lärda saker, utg. af C. C. GJÖRWELL. 1767: 2, St. 22, s. 349—352; St. 23, s. 353—361.

44. De priscis Scandiæ incolis.
Diss. Resp. J. Giöransson. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1743. 4:o. (3 +) 16 s.
Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar 1745: n:r 45.

45. De unione calmariensi.
Diss. Resp. A. Törngren. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. (3 +) 29 s.
Häri: Unionsbrefvet från Kalmar d. 24 juli 1397, s. 6—12. Förslaget till unionsakt från 1436, s. 18—26.

46. Σχεδίασμα historicum Scandinaviam ut gentium vaginam considerans.
Diss. Resp. A. P. Stobæus. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. (5 +) 25 (+ 1) s.
Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 1300.

47. Vindiciæ veræ patriæ normannorum.
Diss. Resp. A. Lidholm. [Lond. Goth.] C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. 18 s.
Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 1404.

48. De origine et nomine gentis danorum.
Diss. Resp. P. Wenerlund. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1753. 4:o. (5 +) 18 s.
Rec. i: Svenske Mercurius, utg. af C. C. GJÖRWELL. 1765 mars, s. 208—210.

49. Nya stats-historien i sammandrag. D. 1, som handlar om Dannemark.
Stockholm, Kongl. finska boktryckeriet, J. A. Carlbohm. 1777. 8:o. (6 +) 215 s.
De opag. sidorna innehålla: Företal, som behandlar källorna, och innehållsförteckning.

Rec. i: (GJÖRWELLS) Stockholms lärda tidningar. 1777: n:r 51 och 52. — Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen. 1779: 1, s. 122—126. — i: Neueste critische Nachrichten. Bd 4 (1778): St. 23, s. 182—184.

Liknande öfversikter öfver Europas öfriga stater hade LagerBring ämnat utgifva. Se hans bref till Gjörwell d. 6 nov. 1774 och d. 2 febr. 1777. i: Samlingar, utg. af M. WEIBULL. III (1875), s. 11, 14.

50. De origine francorum.
Diss. Resp. J. Roth. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (7 +) 16 s.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar, 1749: n:r 26. — Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 1404.

51. De origine et nomine gentis russorum.
Diss. Resp. J. Wieselgren. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1754. 4:o. (3 +) 20 s.

52. De testamento Caroli II, Hispaniarum regis, fundamento juris familiæ bourbonicæ in monarchiam hispanicam.
Diss. Resp. L. P. Caërs. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1756. 4:o. (5 +) 20 s.

b). *Svensk.*

53. Samling af åtskilliga handlingar och påminnelser, som förmodeligen kunna gifwa lius i swänska historien. D. [1]—3.
D. [1.] Lund, C. G. Berling. [1749.] 8:o. (2 +) 211 s.
I. Förberedelsen. s. 1—4.
II. Om Johan Messenius och hans skrifter. s. 4—12.
III. Om biskop Peder Månsons skrifter. s. 12—21.
IV. Om Messenii arrest och Baazens kyrkiohistoria. s. 22—33.
V. Om archiater K. Stobeus och hans skrifter. s. 33—53.
VI. Om bergsadel. s. 53—58.
VII. Tilökningar til stora rimkrönikan. s. 59—94.
VIII. Om åtskilliga felachtigheter i swenska historien. s. 94—111.
IX. Genealogiska anmärckningar. s. 111—122.
X. Historiska påminnelser om den förr brukeliga aflats handeln i Swerige. s. 122—137.

XI. Oförgripeliga påminnelser om watuminskningen i Norden, huruwida däraf kan väntas någon säkerhet om Swerges ålder. s. 137—177.

XII. Gamla bref och documenter. s. 177—211.

10 bref och handlingar från 1100-talet till 1539, kronologiskt ordnade.

D. 1. rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1749: n:r 61, 62, 63 och 65. — i: Den swenska Mercurius, utg. af C. C. GJÖRWELL. Årg. I (1755—56), s. 275—278. — i: (SCHLÖZERS) Neueste Geschichte der Gelehrsamkeit in Schweden. St. 4 (1759), s. 623—635.

D. 2. Lund, C. G. Berling. 1754. 8:o. (3 +) 288 s

I. Förberedelsen. s. 1—6.

II. Om wetnskapernes förra öde i Swerige. s. 6—136.

Häri 6 handlingar ang. cartesianska filosofien i Sverige på 1680-talet.

III. Om öfwer-ceremoni-mästaren wälb. herr Joh. G. Sparfwenfeld och des correspondance. s. 137—184.

Häri 5 bref till S., 4 från Leibniz och 1 från Vetenskapssocieteten i Berlin.

IV. Några anmärkningar och handlingar beträffande konung Karl Knutson och des regerings tid. s. 184—288.

Häri 29 bref och handlingar från åren 1407—1469, kronologiskt ordnade.

D. 2. rec. i: Den swenska Mercurius, utg. af C. C. GJÖRWELL. Årg. I (1755—56), s. 278—283. — i: (SCHLÖZERS) Neueste Geschichte der Gelehrsamkeit in Schweden. St. 4 (1759), s. 635—636.

D. 3. Lund, C. G. Berling. 1758. 8:o. (1 +) 309 s.

I. Utdrag af Siward Grubbes dagbok. s. 1—69.

II. En gammal berättelse om S. Brita med några af hennes uppenbarelser. s. 70—108.

Utdrag af Birgittas uppenbarelser efter en i Lunds univ.-bibl. befintlig handskrift, Codex Berghmanianus, sign. H. L. a) 4:o. 3, a.

III. Genealogiska anmärkningar. s. 109—191.

Om Aschebergska släkten. s. 109—113.

Om Barnekowska släkten. s. 114—191.

Häri 20 bref och handlingar ang. åtskilliga medlemmar af släkten Barnekow under åren 1330—1614 i kronologisk följd.

IV. Gamla bref och dokumenter. s. 192—309.

27 aktstycken, bestående af påfvebullor, frälsebref, historiska handlingar m. m.

D. 3. rec. i: Den swenska Mercurius, utg. af (A. WILDE och) C. C. GJÖRWELL. Årg. 4: 1 (1758), s. 374—379; Årg. 4: 2 (1758), s. 140—151 (af N. J. NYMAN). — i (SCHLÖZERS) Neueste Geschichte der Gelehrsamkeit in Schweden. St. 4 (1759), s. 636—640.

54. De Alberto megapolitano rege Sueciæ.
Diss. Resp. A. Eekman. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. (11 +) 24 (+ 2) s.

55. De antiquitate distinctionis populi suiogothici in ordines.
Diss.. Resp. N. Kjerner. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. (6 +) 34 (+ 2) s.

56. De comitiva dignitate præsertim in Suiogothia.
Diss. Resp. J. Faxe. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1753. 4:o. (2 +) 29 s.

Häri: Grefve-bref för C. G. Dücker. Stockholm d. 17 april 1719. s. 25-26.

Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 6953.

57. De dapifero principe quondam senatus suio-gothici, vulgo drotset.
Diss. Resp. A. Ch. Forssenius. Lundæ, C. G. Berling. [vent.] 1781. 4:o. 25 (+ 3) s.

Häri: Albrechts fullmaktsbref för Bo Jonsson att vara drots. Stockholm d. 11 jan. 1369, s. 17—19.

Detta var den sista af LagerBrings disputationer. Vid ventilationen begagnade dåvarande rektorn, professor Colling, tillfället, »at som extra opponens hos herr cancellie-rådet aflägga tacksägelse för så många gångers information utur academ. cathedren». (Lunds Wecko-blad. 1781.)

Rec. i: Allgemeines schwed. Gelehrsamkeits-Archiv, hrgn von CH. W. LÜDEKE. Th. 5 (1790), s. 121.

58. De decreto comitiali, vulgo, Helge ands holms beslut.
Diss. Resp. J. F. Pravitz. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1753. 4:o. (5 +) 17 (+ 1) s.

Häri: Själfva beslutet eller rättare berättelsen därom. s. 1—3.

Sekreteraren Peringskiölds bref till sekreteraren Lejonmarck d. 31 jan. 1698. s. 5—6.

Ulf Staffensons, Jörgen Geddes och Niels Kra's berättelse om ett tillfälle, då ifrågavarande beslut användts. s. 13—14.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1754: n:r 98.

59. De felicitate regni suio gothici arte magis quam marte vel bello paranda.

Diss. Resp. J. C. Fleming. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1756. 4:o. (6 +) 76 (+ 7) s.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1756: n:r 56 och 57. — i Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen. 1756: St. 150, s. 1353—57.

60. De Suiogothia, regum et principum matre.

Diss. Resp. F. J. Ollman. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. (5 +) 23 s.

61. Dissertatio gradualis speculum providentiæ divinæ in historia patriæ breviter ostendens.

Resp. M. B. Malmstedt. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (1 +) 18 s.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1748: n:r 33 och 69.

62. Excerpta diarii Minoritarum, notis illustrata.

Diss. Resp. Th. Thomæus. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1762. 4:o. 28 s.

Rec. i: Svenske Mercurius, utg. af C. C. GJÖRWELL. 1765: febr. s. 148—154. — Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 2227.

63. Några anmärkningar och handlingar beträffande konung Karl Knutson och des regerings tid.

i: Samling af åtskilliga handlingar. 2 (1754): IV. (Se ofvan n:r 53.)

64. Om bergsadel.

i: Samling af åtskilliga handlingar. 1 (1749): VI. (Se ofvan n:r 53.)

65. Om åtskilliga felachtigheter i swenska historien.

i: Samling af åtskilliga handlingar. 1 (1749): VIII. (Se ofvan n:r 53.)

Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 2461.

66. Swea rikes historia, ifrån de äldsta tider til de närwarande. D. 1—4. [D. 5. s. 1—32.]

D. 1, som innefattar rikets öden, ifrån des början til år 1060.

Stockholm, C. Stolpe. 1769. 4:o. (5 +) 600 (+ 2) s.

De opaginerade sidorna i bokens början innehålla: Dedikation till kanslern, G. A. Hjärne, innehållsförteckning.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1769: n:r 81, 82 och 83. — Af WARMHOLTZ i: Almänna tidningar. 1770: St. 3, 5 och 7. — Jfr

härmed Kanslikollegiums bref till kanslern Hjärne i (GJÖRWELLS) Tidningar om lärda saker. 1769: 2, s. 101—102. — Rec. i: Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen. 1770: 2, s. 1335—1342. — i: Neue critische Nachrichten. Bd. 6 (1770), s. 89—92. — Jfr J. HALLENBERG, Öfver första delen af Sven Lagerbrings Svea rikes historia anmärkningar. D. 1—2 (1819—1822).

D. 2, som innefattar rikets öden från år 1060 til 1300. Stockholm, C. Stolpe. 1773. 4:o. (27 +) 880 (+ 3) s.

De opaginerade sidorna i bokens början innehålla: Dedikationer till Gustaf III och riksrådet M. Falkenberg, innehållsförteckning, företal, som behandlar källorna.

Rec. i: (GJÖRWELLS) Nya lärda tidningar. 1774: n:r 12, s. 90—95. — i: Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen. 1775: 1. St. 76, s. 641—646. — i: Neue critische Nachrichten. Bd. 10 (1774): St. 5, s. 33—38.

D. 3, som innefattar rikets öden ifrån 1300 til 1397. Stockholm, C. Stolpe. 1776. 4:o. (7 +) 880 s.

De opaginerade sidorna innehålla: Dedikationer till Lovisa Ulrika och M. Falkenberg, innehållsförteckning och företal.

Rec. i: (GJÖRWELLS) Stockholms lärda tidningar. 1777: n:r 7 och 8. — i: Neueste critische Nachrichten. Bd. 5 (1779): St. 3, s. 17—20.

D. 4, som innefattar rikets öden ifrån år 1397 til år 1457. Stockholm, J. A. Carlbohm. 1783[—1786]. 4:o. (4 +) XXXVIII + (4 +) 604 s.

Titelbladet angifver visserligen, att arbetet skulle ha utkommit 1783, men redan af Gjörwells första företal, »Til läsaren», som är dateradt Stockholm d. 18 april 1786, framgår, att så ej kan vara förhållandet. Enligt samtida tidningar och tidskrifter (Upfostringssälskapets tidningar, Göttingische Anzeigen m. fl.) utkom också arbetet i olika afdelningar under åren 1783—1786. Första afdelningen, kap. 1—2, omfattande tiden 1400—1436, utkom 1783; andra afdelningen, kap. 3—5, omfattande tiden 1436—1441, utkom 1784; tredje afdelningen, kap. 5, innehållande rikets tillstånd 1400—1440 var i augusti 1784 under tryckning och utkom troligen i början af år 1785; fjärde och femte afdelningarna, kap. 6 och 7, innefattande kyrkans tillstånd 1400—1440 samt tiden 1441—1448, utkommo 1785; sjätte och sjunde afdelningarna, kap. 8 och 9, omfattande tiden 1448—1457 samt rikets tillstånd 1440—1457 jämte bilagor, utkommo 1786.

De opaginerade och de med romerska siffror försedda sidorna innehålla: Innehållsförteckning, af Gjörwell två företal, af författaren ett, som utgör rättelser och tillägg till d. 1—3.

Rec. i: Upfostrings-sälskapets tidningar. 1784: n:r 48, s. 377—382; n:r 51, s. 401—406; n:r 52, s. 410—412. 1785: n:r 85, s. 673—676; n:r 86, s. 682—688. — i: Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen. 1785: St. 64, s. 643—646. 1786: St. 44, s. 425—427. 1787: St. 108, s. 1082—1085. — i: Neueste critische Nachrichten. Bd. 13 (1787): St. 5, s. 36—39. — i: Allgemeine Literatur-Zeitung. 1785: n:r 195, s. 195—196; n:r 283, s. 202—203. 1787: n:r 147 a, s. 575—576.

Ett af C. J. KNÖS uppgjordt register till d. 4 finnes uti Linköpings stiftsbibliotek i volymen H. 116.

Till fjärde delen trycktes af Gjörwell 1794 ett särskildt titelblad: Historia, om drotning Margareta, Kon. Erik XIII eller af Pommern ...

Angående delarna 1—4 af Swea rikes historia och dess tryckning m. m. se: LagerBrings bref till Gjörwell, tr. i: Samlingar utgifna af MARTIN WEIBULL, III (1875), s. 3—30. — Delar af ett manuskript till desamma finnas uti: Collectiones historicæ Lagerbringianæ, vol. I. (Se afd. Manuskript).

D. 1—4 recenseras dessutom i: Allgemeines schwedisches Gelehrsamkeits-Archiv, hrgn von CH. W. LÜDEKE. Th. 5 (1790), s. 3—8. — Jfr E. M. FANT, Animadversiones in volumen primum (1800); Animadversiones in historiam nobiliss. Lagerbring ævum Waldemari et Magni Ladulås (1796); Animadversiones in volumen secundum atque tertium (1800); Animadversiones in volumen tertium (1797).

Af de tvenne första delarna, troligen äfven af de två sista, trycktes några exemplar på särskildt fint papper och utdelades till en del framstående personer. Se LagerBrings bref till Carl Lagerbring d. 24/9 och 9/12 1773, befintliga i Upsala Univ. bibliotek, sign. F. 826 b.

D. 5 s. 1—32 (§§ 1 — halfva 18).
[Stockholm, A. J. Nordström. 1786—1787. 4:o.]

Författarens död d. 5/12 1787 afbröt tryckningen af den femte delen, som skulle ha behandlat Sveriges öden ifrån Kristian I till Gustaf I. Meningen var, att arbetet skulle utkomma arkvis i olika afdelningar liksom fjärde delen. Redan i midten af december 1786 var första arket tryckt och fanns till salu i Uppfostringssällskapets boklåda. Jfr Upfostrings-sälskapets almänne tidningar. 1786: n:r 97, s. 772—773. Jfr härmed (GJÖRWELLS) Svenska archivum. Bd. 2 (1793), s. 7—8. De tryckta sidorna omfatta åren 1457—1461. Det närmast följande (§§ 18—28), omfattande tiden 1461—1463 och vid LagerBrings död föreliggande i tryckfärdigt skick, är tryckt i: Sven LagerBring. Skrifter och bref utg. af LAURITZ WEIBULL, s. 31—52, där det publicerats efter en i Linköpings stiftsbibliotek befintlig afskrift, verkställd af J. A. Stechau efter det i Uppfostringssällskapets arkiv förvarade, men nu efter all sannolikhet förkomna originalmanuskriptet. Af de i koncept föreliggande §§ 27—33 hafva sammastädes, s. 53—62, §§ 27—29, hvilkas innehåll äfven

återfinnes i de å föregående sidor tryckta §§, blifvit publicerade efter en af Erland Samuel Bring kollationerad afskrift. Angående femte delen och dess öden, se: Sven LagerBring. Skrifter och bref, utg. af LAURITZ WEIBULL. s. 27—31.

Jfr härmed följande utdrag ur Erland Samuel Brings bref till statssekreteraren Carl Lagerbring d. 6 aug. 1792, förvaradt i Skarhults arkiv: — »Åfwen har assessor Giörwell mycket yrkat på hos mig, at få sig tillhanda det manuscript, som han supponerar, at hr cancellie rådet skrifwit fullfärdigt till completterande af femte tomen af Swea riks historien. Ett sådant manuscript har jag aldrig sedt, men nog har jag funnit en samling af några ark, hwilka hr. cancellie rådet skrifwit såsom ett utkast till en början af femte tomen. Jag har också funnit 4 ark däraf tryckta, hwilka Giörwell utan twifwel nerskickat till hr cancellie rådets genomseende. Den del af manuscriptet, som följer efter det tryckta, består af 9 ark och lär förmodeligen ännu icke blifwit tryckt. Men efter min öfwertygelse, innehåller detta manuskript, såsom här ofwanföre är anmärckt allenast ett utkast, så att cancellie rådet wisst icke ärnadt det, såsom det nu är, till trycket, utan hade otwifwelacktigt efter sin wana giort därwid både tilläggningar och ändringar, när det renskrefs, hwilket han altid till den ändan sielf giorde. Såsom det war mycket glest skrefwit, så har jag utskrefwit alla 9 arcken på medföljande papper, som jag ber at min cousin will antingen läsa igenom Sielf, eller låta det genomläsas af någon annan, som min cousin har förtroende till, innan det öfwerlämnes till Giörwell eller till någon uti Upfostringssällskapet, som af Giörwell skall fådt rättighet därtill. När så påfordres kan jag med godt samwete beswärja, at jag aldrig uti cancellie-rådets bibliothek funnit något annat i frågawarande manuscript hörande till den otryckta delen af riks historien.» — Jfr härmed Gjörwells företal i det exemplar af femte delen af Svea rikes historia, som han 1790 öfverlämnade till Linköpings stifts bibliotek. »Det torde wara bekant, at, sedan framl. boktryckaren Carl Stolpe uti all owärdig måtto förlagt delarne 1—3 af canc. rådet Lagerbrings stora riks-historia, så grep jag mig an, efter min då warande wälmening, och förlade den fjerde delen med all den wederbörliga anständighet, som uplagan af 1783, och gåendes til hela 604 sidor i 4, utwisar. Häruppå lade jag ock 1787 denne femte delen under pressen, som skulle gå från k. Carl VIII:s förjagande från thronen 1457 til k. Gustaf I:s upstigande på densamme såsom riks-föreståndare 1521, hwarmed ock sal. Lagerbring både wille och borde sluta detta sit ofstora werk; men, ty wärr! det blef icke fullbordadt. Jag började wäl trycka med lika typographisk wärdighet och al för mig möjelig critisk flit; men den sal. mannen upsände långsamt af manuskriptet, och dog så aldeles ifrån detsamma d. 5 dec. 1787. Nu är til wetandes, at jag ägde et skriftligt och egenhändigt undertecknadt contract med sal. hr cancellie-rådet, at alt ms:tet, med alla tilhöriga samlingar och bilagor,

til denna riks-historia hörande, skulle efter hans död tilfalla mig utan något widare arfwode; men si! när anden war utur kroppen, så war ock kraften utur paperet. At ms:tet fanns i sterbhuset utarbetadt alt til k. Gustaf I, det mästa dock i såkallad kladd, det är wisst; men också lika wisst, at samma sterbhus förhållit och förhåller ännu hufwudskriften, om den annars icke redan wandrat alla manuscripters sluteliga wäg, eller ock blifwit flyttad up til de andre i högan loft. Jag emedlertid blef under bördan af alla mina lärda entrepriser slutligen så wanmächtig, at jag dignade under tyngden, och då ingen enskyld wille eller borde mera sätta axlarne under en så widsträckt befatning, trädde et helt och förmöget bolag tilhopa, utgjörande et i sjelfwa werket blott typographiskt sälskap, ehuru med bibehållande af gamla titulaturen, eller af et upfostrings-sälskap, ehuru än inga upfostrings-böcker ifrån detsamma emanerat. Til detta resp. bemedlade sälskap öfwerdrog jag sjelfkrafd allan min rätt til denne femte del; och då canc.-rådet Jac. von Engeström, sjelf lundensis och en af sal. hr Lagerbrings lärjungar, är lifgifwaren uti wår således dubbla typographiska werld, wälförståendes, at han ock är präses uti handwerkeriet, eller den lofl. Boktryckare-societeten, så trodde jag honom wara nog alsmägtig, at framdraga det öfriga af den stora lanternan uti wårt medeltids-mörker; men, landsens herrar för den tiden til stor froma, har sådant sedermera ej ännu kunnat åstadkommas, och, för andra sedan mellankommande omständigheter, miströstar jag aldeles om detta sanfärdiga werks närmare bringande uti dagsljuset.

Förty och fördenskull har jag trodt min antiquariska plikt likmätigt at åtminstone frälsa de för handen warande häfdebrott af denna härliga riks-legenden, bestående uti dessa fyra tryckta och tre efter originalet afskrifne samt otryckta ark, warandes deraf til denna dag icke mig weterligen mer än tre exemplar til i den höglärda werlden, näml. sjelfwa originalet i uti härwarande typographiska sälskapets archiv, et uti min ringa gjömmo, och detta, som, til förwar uti Stifts- och Gymnasiibibliotheket i Linköping, härmedelst uti al ödmjukhet nedlägges».

67. Sammandrag af Swea rikes historia; ifrån de äldsta til de nyaste tider. Til ungdomens tjenst upsatt.
Stockholm, J. G. Lange. 1775. 8:o. (15 +) 247 s.

De opaginerade sidorna innehålla: Gjörwells dedikation till Gustaf III, Gjörwells och LagerBrings företal, innehållsförteckning. På försättsbladet finnes en afbildning af den skådepenning, som slogs till minne af revolutionen 1772.

Senare upplagor af detta arbete fördela sig på två grupper, af hvilka den ena, med bibehållande af i hufvudsak originalupplagans omfång och text, i titeln erhöll tillägget »Mindre» (se här nedan), medan den andra med titeln väsentligen oförändrad erhöll ett betydligt förökadt omfång och utgafs i skilda delar.

Rec. i: (GJÖRWELLS) Nya lärda tidningar. 1775: n:r 49, s. 387—391. — i: Neueste critische Nachrichten. 1776: St. 12, s. 89—93. — Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 2545.

Öfversättningar:

a) till tyska af professorn i Greifswald J. G. P. Möller under titel:

Abriss der schwedischen Reichshistorie von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten.

Greifswald, im Verlag bei A. F. Röse. 1776. 8:o. XXIII + (1 +) 456 s.

De 24 första sidorna i boken innehålla: öfversättarens och författarens företal, innehållsförteckning.

Angående de af prof. Möller gjorda tillökningar och uteslutningar, se hans företal och LagerBrings bref till Gjörwell d. 22/8 1776, tr. i: Samlingar, utg. af M. WEIBULL. III (1875), s. 13.

Rec. i: Neueste critische Nachrichten. 1776: St. 12, s. 89—93. — i: (BÜSCHINGS) Wochenblatt 1776: St. 16.

b) till franska af docenten i Upsala N. G. Agander under titel:

Abrégé de l'histoire de Suède, depuis les temps les plus anciens jusqu'à nos jours.

Paris, Chardon, 1788. 12:o. (2 +) 400 (+ 4) s.

De opaginerade sidorna i bokens början och slut innehålla: öfversättarens dedikation till N. von Rosenstein, innehållsförteckning, rättelser och tillstånd till tryckningen.

Här och där har öfversättaren tillagt några upplysande noter; på några ställen har han flyttat något ur texten ned i anmärkningarna. Jfr (GJÖRWELLS) Svenska archivum. Bd 2 (1793), s. 102—103 och LagerBrings bref till Gjörwell d. 20/1 1782, tr. i: Samlingar, utg. af M. WEIBULL. III (1875), s. 27.

Mindre sammandrag af Swea Rikes historia; ifrån de älsta til närwarande tider. Til ungdomens tjenst upsatt. 2:dra uppl.

Stockholm, A. J. Nordström. 1786. 8:o. (4 +) 258 s.

De opaginerade sidorna innehålla LagerBrings företal med några uteslutningar från föregående upplaga (1775).

—, 3:dje uppl.

Lund, J. Lundblad. 1799. 8:o. (6 +) 280 s.

De opag. sidornas text densamma som i föregående uppl.

I denna uppl. har tillsatts marginalrubriker (af J. Lundblad?).

68. Sammandrag af Swea-rikes historia, ifrån de äldsta til de nyaste tider. Til ungdomens tjenst upsatt. D. 1—6.

D. 1, som innefattar rikets stats-kunskap. [1:sta uppl.]

Stockholm, A. J. Nordström. 1778. 8:o. (17 +) 122 s.

De opaginerade sidorna innehålla: Gjörwells dedikation till Gustaf III, Gjörwells och LagerBrings företal, alla likalydande med dem i sammandraget från 1775, samt ett nytt företal af Gjörwell.

Enligt uppgift i (GJÖRWELLS) Stockholms lärda tidningar. 1779: n:r 22 skulle en öfversättning häraf till tyska påbörjats af prof. Möller i Greifswald. Om den blifvit fullbordad och om den någonsin blifvit tryckt, har ej kunnat konstateras.

—, 3:dje och wida förbättrade uppl.

Stockholm, A. J. Nordström. 1790. 8:o. (5 +) 199 (+ 1) s.

De opaginerade sidorna i delens början innehålla: företal af utgifvaren (Gjörwell) och innehållsförteckning.

Före sin död (d. 5/12 1787) hade LagerBring genomsett och förbättrat denna nya upplaga. Under tryckningen tillökades den (af Gjörwell?) med en ny §, den 71:sta, som behandlar Förenings- och säkerhetsakten, Högsta domstolen m. m.

Rec. i: Allgemeine Litteraturzeitung. 1791: n:r 306, s. 332—334.

Ang. 2:dra uppl. se nedan afd. Statskunskap n:r 163.

—, [4:de uppl.].

Stockholm, A. J. Nordström. 1796. 8:o. (3 +) 222 s.

De opaginerade sidorna innehålla: företal af utgifvaren (Gjörwell) och innehållsförteckning.

Upplagan är åtskilligt tillökad och förbättrad, troligen af Gjörwell.

D. 2, som innefattar rikets historia, ifrån des uphof til kon. Gustaf den förste. 2:dra upl.

Stockholm, P. Hesselberg. 1778. 8:o. 61 s.

—, 3:dje upl.

Stockholm, A. J. Nordström. 1785. 8:o. 61 s.

—, 4:de upl.

Stockholm, A. J. Nordström. 1793. 8:o. 56 s.

—, 5:te upl.

Stockholm, H. A. Nordström. 1808. 8:o. 56 s.

D. 3, som innefattar rikets historia under: Gustaf I, Erik XIV, Johan III, Sigismund, Carl IX, Gustaf II Adolf, och Christina. 2:dra upl.

Stockholm, P. Hesselberg. 1778. 8:o. 132 s.

—, 3:dje upl.

Stockholm, A. J. Nordström. 1786. 8:o. 132 s.

—, 4:de upl.

Stockholm, A. J. Nordström. 1791. 8:o. 128 s.

—, [5:te uppl.].

Stockholm, C. Delén och J. G. Forsgren. 1801. 8:o. 128 s.

D. 4, som innefattar rikets historia under: Carl X Gustaf, Carl XI, och Carl XII.

D. 4, afd. 1, om konung Carl X Gustaf. 2:dra upl.
Stockholm, P. Hesselberg. 1778. 8:o. 28 s.
—, 3:dje upl.
Stockholm, A. J. Nordström. 1788. 8:o. 24 s.
—, [4:de uppl.].
Stockholm, A. J. Nordström. 1797. 8:o. 24 s.

D. 4, afd. 2, om konung Carl XI. 2:dra upl.
Stockholm, P. Hesselberg. 1778. 8:o. 155 s.
—, 3:dje upl.
Stockholm, A. J. Nordström. 1788. 8:o. 144 s.
—, [4:de uppl.].
Stockholm, A. J. Nordström. 1797. 8:o. 144 s.

D. 4, afd. 3, om konung Carl XII. 2:dra upl.
Stockholm, A. J. Nordström. 1779. 8:o. St. 1, 121 s.; St. 2, 77 s.
—, 3:dje upl.
Stockholm, A. J. Nordström. 1788. 8:o. 176 s.
—, [4:de uppl.].
Stockholm, A. J. Nordström. 1797. 8:o. 176 s.

D. 5, som innefattar rikets historia under: Ulrica Eleonora, Fredric I, Adolf Fredric, och Gustaf III.

D. 5, afd. 1, om drotning Ulrica Eleonora, 2:dra upl.
Stockholm, A. J. Nordström. 1779. 8:o. 77 s.
—, 3:dje upl.
Stockholm, A. J. Nordström. 1792. 8:o. 72 s.
—, [4:de uppl.].
Stockholm, C. Delén. 1803. 8:o. 72 s.

D. 5, afd. 2, om konung Fredric I. 2:dra upl.
Stockholm, A. J. Nordström. 1780. 8:o. 52 s.
—, 3:dje upl.
Stockholm, A. J. Nordström. 1792. 8:o. 64 s.
—, [4:de uppl.].
Stockholm, C. Delén. 1802. 8:o. 48 s.

D. 5, afd. 3, om konungarne Adolf Fredric och Gustaf III. 2:dra upl.
Stockholm, A. J. Nordström. 1780. 8:o. 64 s.
Sidorna 54—64 innehålla innehållsförteckning till delarna 1—5.

—, 3:dje upl.
Stockholm, A. J. Nordström. 1792. 8:o. 56 s.

Sidorna 52—56 innehållsförteckning till delarna 1—5.

—, [4:de uppl.].
Stockholm, C. Delén. 1804. 8:o. 56 s.

Sidorna 52—56 innehållsförteckning till delarna 1—5.

D. 6, om de regerande ätterne i Swerige. [1:sta uppl.]
Stockholm, A. J. Nordström. 1780. 8:o. (6 +) 79 (+ 1) s.

De opaginerade sidorna i delens början innehålla: LagerBrings företal och innehållsförteckning.

—, 2:dra upl.
Stockholm, A. J. Nordström. 1792. 8:o. 80 s.

—, [3:dje uppl.].
Stockholm, H. A. Nordström. 1804. 8:o. 80 s.

Denna redaktion, som till skillnad från n:r 67 brukar gå under namnet LagerBrings större sammandrag, utgör en ny, 2:dra upplaga till »Sammandrag af Swea rikes historia» (1775). (Se n:r 67.) Af dess sex delar utgöra del 2—5: 1 en fullständig omarbetning af motsvarande partier i 1775 års »Sammandrag», under det att del 5: 2—3 blott är ett omtryck af motsvarande kapitel i samma »Sammandrag». Del 1 och 6 sakna motsvarighet i det äldre sammandraget.

»Sammandrag» (1778—1780) recenseras i: (GJÖRWELLS) Stockholms lärda tidningar. 1778: n:r 68, 78, 91; 1780: n:r 72, 87, 88. — i: Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen. 1779: St. 14, s. 105—109; 1780: St. 89, s. 724—725; 1781: St. 20, s. 155—157. — i: Neueste critische Nachrichten. Bd. 5 (1779): St. 39, s. 306—308. — i: Allgemeines schwedisches Gelehrsamkeits-Archiv, hrgn von CH. W. LÜDEKE. Th. 4 (1786), s. 184—185.

Öfversatt, med undantag af sjätte delen (af Ch. Iversen?) till danska under titel:

Kongeriget Sverrigs Historie fra de ældste til nærværende Tider. Et Udtog. Giennemseet og rettet af Professor Bützow i Odense.

Odense, Ch. Iversen. 1783. 8:o. (6 +) 879 s.

De opaginerade sidorna innehålla: dedikation till kronprins Fredrik och företal, båda af öfversättaren.

Arbetet, som ingår som d. 1 i: Samtlige europæiske Rigers og Staters Historie indtil vore Tider, är tillökadt af Ch. Iversen med en öfversikt af Sveriges dåvarande geografi och regeringsform, som upptager s. 1—19.

c). *Lokalhistoria.*

69. De origine urbium antiquarum Suiogothiæ.
Diss. Resp. J. C. Böckman. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. (3 +) 24 (+ 2) s.

De städer, hvilkas äldsta historia undersökes, äro: Upsala, Sigtuna, Telje, Birka, Skara, Helsingborg och Lund. — Afbildning af Sjörup-stenen, s. 11.

70. Dissertatio historica, Smolandiæ partem specialem adumbrans, de ottingia Berga (Berga åtting).
Resp. J. Rogberg Israelsson. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1763. 4:o. (1 +) 48 (+ 2) s.

Häri: Domkapitlets i Wexiö bref till pastor Rubenius i Hvitaryd. Wexiö d. 21 sept. 1653. s. 3—5.
G. Gyllenstjernas bref angående öfverfarten vid Torsjö. Ljungby d. 23 mars 1650[8?]. s. 5—6.
Ett husesyns-instrument från 1674. s. 7.
Grafvårdar och epitafier från resp. kyrkor.
Rec. i: (Salvius') Lärda tidningar. 1764: n:r 76.

71. De Blekingia.
Diss. Resp. J. H. Sorbon. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1746. 4:o. (5 +) 40 (+ 12) s.

Häri: Karl XI:s bref till amiralen Eric Siöblad angående landshöfdingedömets öfver Kalmar och Blekinge delning och Siöblads förordnande till landshöfding i Blekinge. Kalmar den 20 aug. 1683. s. [41—42].
Karl XII:s resolution på byte af kyrkojord mellan konsistorium i Lund och general-amiralen Hans Wachtmeister. Karlskrona d. 31 maj 1700. s. [42—44].
Wachtmeisters bytesbref. Karlskrona d. 23 jan. 1700. s. [44—50].
Rec. i: (Salvius') Lärda tidningar. 1746: n:r 35.

72. Disquisitio historica, Blekingiæ partem specialem adumbrans, de nomarchia orientali, (Östra-härad).
Resp. A. J. Kling. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1746. 4:o. (7 +) 39 (+ 6) s.

Häri: Inskrifter, epitafier och grafvårdar från resp. kyrkor. — Afbildningar af Sturkö-stenen, s. 23, Lösen-stenarna, s. 28 och 29.
Rec. i: (Salvius') Lärda tidningar 1749: n:r 95; 1750: n:r 15.

73. Disquisitio historica, Blekingiæ partem specialem adumbrans de nomarchia Medelstadii, (Medelstad-härad).

Resp. A. J. Kling. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (1 +) 59 (+ 1) s. + 2 pl.

Häri som bilagor: Ett vid Jordsberga 1513 afgifvet tingsvittne för O. Månson på Trossö. s. 44—45.

Landshöfdingen C. G. Siöbladhs resolution ang. Eringsbodas kapells uppbyggande. Karlskrona d. 9 okt. 1736. s. 45—47.

M. Lindhs och Z. Blackstadius' testamente på ett frälsehemman »ad pios usus». Wexiö d. 14 april 1740. s. 47—49.

Ärkebiskop Johannes' i Upsala bref angående ett kapells uppbyggande på Tuithöö. Kuggabod d. 4 okt. 1467. s. 49—50.

Konung Olofs stadfästelse på Ronnebys privilegier. Ystad d. 10 el. 29 juli 1387. s. 50—55.

Kristian IV:s bref, att bönderna i Bagery fierding (Backaryd) få lof att besöka kapellet därstädes. Köpenhamn d. 19 maj 1639. s. 55—56.

Öfverenskommelse mellan prosten i Medelstad härad, H. Jörgensen, och bönderna i Bagery fjerding ang. gudstjänstens förrättande därstädes. Ronneby d. 25 juni 1640. s. 57.

Epitafier och grafvårdar från resp. kyrkor. — Afbildningar af runinskriften på altaret i Listerby kyrka, s. 21, af Björketorpstenen, s. 24. — Karta öfver gamla Ronneby (pl.).

Rec. i: (Salvius') Lärda tidningar 1750: n:r 23.

74. Dissertatio historica, Blekingiæ partem specialem adumbrans, de territorio Bräkne.

Resp. P. Mützell. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1747. 4:o. (5 +) 45 (+ 3) s. + 1 pl.

Häri som bilagor: Karl XI:s privilegium för åboarna i Östra [Bräkne] om besittningsrätt till hemmanen, så länge de »præstera och underhålla båtsmanshållet». Stockholm d. 5 mars 1684. s. 42—43.

Pastorn i Hoby Rymarus' intyg 1419 ang. S. Nilssons donation till Hoby kyrka af några hemman. s. 43—45.

Utdrag ur Bräkne härads tingsrättsprotokoll i Hoby d. 7 juni 1733 ang. tvisten om det s. k. Krånga-hornet. s. 45.

Inskrifter, epitafier m. m. från resp. kyrkor. — Afbildningar af Hallahults-stenen s. 31, Runamostenen (pl.).

Rec. i: (Salvius') Lärda tidningar. 1750: n:r 15 och 16.

75. Dissertatio gradualis, Blekingiæ partem specialem adumbrans, de Listria (Lister-härad).

Resp. P. Mützell. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (1 +) 66 s. + 1 pl.

Häri som bilagor: Häradsskrifvare P. Engwalls beskrifning (1746) på laxfisket i Mörrums å. Härtill en karta (pl.) öfver en del af ån, uppgjord 1729 af landtmätaren A. Broddesson. s. 52—58.

Ärkebiskop Birgers privilegier för Elleholms stad af år 1509. s. 58—60.

Ett af biskop Magnus Matthiæ vidimeradt Missale miellbyensium. s. 60—63.

Mats Jenssens vittnesmål på Kungl. Maj:ts förordning angående prästens i Sölvesborg inkomster. s. 63.

Kristoffers bekräftelse (1445) på Sölvesborgs privilegier. s. 64.

Karl X Gustafs förläningsbref till Corfitz Ulfeldt på Sölvesborgs slott och län. Malmö d. 10 mars 1658. s. 64—66.

Epitafier och grafstenar m. m. från resp. kyrkor. — Afbildningar af Istaby-stenen, s. 32; Skjönnebäcks-hornet, s. 34—35; Marienhoffstenen, s. 50.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1750: n:r 19.

76. De Carlshamnia, urbe Blekingiæ.

Diss. Resp. M. F. Hammar. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1749. 4:o. [7 +) 26 (+ 26) s. + 1 pl.

Häri som bilagor: Mogens Krags rekommendationsbref för Hans Madsen. Köpenhamn d. 17 sept. 1659. s. [28—29].

Borgmästares och råds i Karlshamn kallelse af Hans Matson att vara kyrkoherde därstädes. Karlshamn d. 4 april 1668. s. [29—30].

Karl XI:s donationsbref till Bodekull (Karlshamn) på några kronohemman. Stockholm d. 28 febr. 1666. s. [31—33].

Karl XI:s stadsprivilegier för Karlshamn. Stockholm den 20 okt. 1668. s. [34—48].

Epitafier och inskriptioner från kyrkan. — Kopia af en karta öfver staden uppgjord 1748, på planschen.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1750: n:r 29, under titel: Beskrifningen om Carlshamn.

77. De Cimbrishamnia.

Diss. Resp. A. Holmström. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1759. 4:o. (7 +) 34 s.

Häri: Christian Barnekows skrifvelse till K. Maj:t ang. hamnen. Stockholm d. 27 okt. 1746. s. 17—21.

Epitafier och grafvårdar m. m. från kyrkan. s. 26—32.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1760: n:r 32.

78. De Gothlandia, quondam feudo Sueciæ oblato.

Diss. Resp. I. E. Barfoth. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1767. 4:o. 23 s.

79. De Gothungia, (Giönge-härad).

Diss. Resp. P. Lovén. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. (7 +) 100 (+ 2) s. + 1 pl.

Häri: Trenne dokument rörande bondefreden 1676. 1) Virestads sockens fredsurkund, dat. d. 4 sept. 2) Loshults, dat. d. 17 sept. och 3) Ousbys, dat. d. 17 sept. s. 35—36.

Pergamentsskriften om Gumlösa kyrkas invigning 1191. s. 65—67.

Som bilagor: Brönnestads sockenvittne ang. två till prästgården hörande gårdar af år 1526. s. 97—98.

Sifvert Grubbes stadfästelse på sina föräldrars gåfva till Lunds domkyrka. Malmö d. 12 jan. 1625. s. 98—99.

Förteckning på Olof och Trued Mogensens gåfvor till prästgården i Brönnestad. s. 99.

Kungl. förordningen d. 18 juni 1632 § 7. s. 99—100.

Grafvårdar och epitafier från resp. kyrkor. — Afbildningar af häradernas och några kyrkors sigill på planschen.

Fel i Series pastorum rättas i: Samling af åtskilliga handlingar. D. 1 (1749), s. 95. (Se ofvan n:r 53.)

80. De Hallandia in genere.

Diss. Resp. J. G. Grimbeck. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. (3 +) 34 (+ 1) s.

Häri: Hertig Kristoffers privilegier för Halmstad. Falkenberg d. 31 maj 1307. s. 19—20.

Konung Kristoffers privil. för Brochstorp (Halmstad). Nyköping d. 29 okt. 1322. s. 20—21.

Utdrag ur en krönika om Halmstad. s. 21—24.

Hertig Knuts af Halland privilegier för Halmstad d. 31 okt. 1327. s. 32—34.

Afbildning af Holm-stenen. s. 10.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1752: n:r 1.

81. De territorio, Jerrestad.

Diss. Resp. J. G. Alsing. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1760. 4:o. (9 +) 48 s.

Inskriptioner, grafvårdar och epitafier från resp. kyrkor. — Afbildning af Simris-stenen, s. 46.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1760: n:r 36.

Delar af utkast till afhandlingen finnas uti Collectiones historicæ Lagerbringianæ. vol. I. (Se nedan afd. Manuskript.)

82. Dissertatio gradualis, tractum territorii lofguddiani Kullen dictum adumbrans.

Resp. S. P. Sundius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1754. 4:o. (7 +) 40 s. + 1 pl.

Häri som bilagor: Hans Ohlsons och Olof Jönssons berättelse om Bräckekälla. s. 34—36.

En visa om herr Arved, efter hvilken Arveds (Arilds ?) läge fått sitt namn. s. 36—40.

Epitafier från kyrkorna i Brunnby, Jonstorp och Wäsby. — Kopia af en karta öfver Kullen på planschen.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1754: n:r 80 och 81. — i: Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen. 1756. s. 430.

Enl. uppgift i (SALVIUS') Lärda tidningar skall respondentens fader ha efterlämnat det första utkastet till denna afhandling. — I Collectiones historicæ Lagerbringianæ (se nedan afd. Manuskript) vol. 6 finnes en afskrift af en disputation: De territorio Luggude, (Luggude härad) cujus partis primæ de tractu herculeo (Kullen) pro laurea proponit E. J. G. Nykjorck. Det är en utvidgning och omarbetning af den ofvannämnda, är ej afslutad och omfattar 126 pag. + 11 opag. s.

83. De templis lundensibus.

Diss. Resp. H. Bergström. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1756. 4:o. (5 +) 24 (+ 1) s.

Häri: Ärkebiskop Esgers bref. Lund d. 18 nov. 1310. s. 15.

84. De territorio Oxie.

Diss. Resp. O. A. Barohn. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1754. 4:o. (3 +) 36 (+ 14) s.

Häri som bilagor: Gustaf Taubenfeldts som vice patronus i Skräflinge bref, att pastor Jöns Jönsson Åhrs hustru Ursula skall, om hon öfverlefver mannen, vara hederligen försörjd till döddagar. Togerup d. 18 maj 1667. s. [37—38].

Kristian III:s förordning, att »skolemesteren» i Malmö skall som aflöning uppbära räntorna från Hyllie socken. Antvorskov d. 3 mars 1599. s. [39—41].

Kristian IV:s förordning, att rector scholæ i Malmö skall som löneförbättring ha »vicariet Bona altaris sancti sepulcri». Köpenhamn d. 4 april 1647. s. [41—42].

Kristian IV:s förordning, att magister Niels Allesön i Bunkeflo äfven skall vara pastor i Hyllie. Malmö d. 4 maj 1605. s. [42—44].

Öfverenskommelse mellan kyrkoherden i Bunkeflo och Hyllie, Petrus Beck, och rector scholæ i Malmö, Laurentius Petræus, ang. Hyllie sockens afgift. Dalby d. 11 jan. 1693. s. [44—46].

Epitafier och grafvårdar från resp. kyrkor. — Afbildning af Fosiestenen, s. 9.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1754: n:r 52, 53 och 58.

85. Monumenta scanensia, quibus varia ad antiquitates suigothicas pertinentia capita continentur, academicis antea disputationibus ventilata nunc in unum collecta fasciculum, edidit notisque illustravit.

Detta var ett gemensamt titelblad, tryckt redan 1749, till hela verket, som i 36 disputationer utgafs under åren 1744—1751 under titlarna: Monumentorum scanensium partem primam; Monumentorum scanensium partis I:mæ continuat. I:mam, o. s. v.

[Vol. I] P. I: Diss. Resp. N. Rubenius. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1744. 4:o. s. 1—22.

P. I: cont. 1. Diss. Resp. S. Sinius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. s. 23—36.

P. I: cont. 2. Diss. Resp. C. B. Trozelius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. s. 37—50.

P. I: cont. 3. Diss. Resp. M. Ch. Selander. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. s. 51—64.

P. I: cont. 4. Diss. Resp. P. Dahlbeck. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. s. 65—87 [tryckfel för 78].

P. I: cont. 5. Diss. Resp. A. Thelning. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. s. 79—92.

P. I: cont. 6. Diss. Resp. L. Gumælius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. (1 +) s. 93—118.

P. II: Diss. Resp. M. Segerberg. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. s. 119—140.

P. II: cont. 1. Diss. Resp. A. Segerberg. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1746. 4:o. (1 +) s. 141—162.

P. II: cont. 2. Diss. Resp. J. H. Elvers. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1747. 4:o. s. 163—178.

P. II: cont. 3. Diss. Resp. A. P. Roselius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1747. 4:o. s. 179—198.

P. II: cont. 4. Diss. Resp. L. J. Boræus. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1747. 4:o. s. 199—214.

P. III: Diss. Resp. J. Gistadius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. s. 215—230.

P. III: cont. 1. Diss. Resp. O. Kiellman. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (1 +) s. 231—246.

P. III: cont. 2. Diss. Resp. M. F. Hammar. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (1 +) s. 247—262.

P. III: cont. 3. Diss. Resp. J. P. Wahlstedt. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (1 +) s. 263—278.

[Vol. I.] P. III: cont. 4. Diss. Resp. H. G. Bergius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (1 +) s. 279—294.

P. III: cont. 5. Diss. Resp. H. Apelgren. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (1 +) s. 295—310.

P. III: cont. 6. Diss. Resp. J. Jeansson. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (1 +) s. 311—326.

Häri: Ett Magnus Erikssons bref af år 1352. s. 11—16.

Utdrag af konung Valdemars jordebok. s. 18—87.

Konung Knuts stadga om dråp och andra svårare brott. Lund d. 28 dec. 1200. s. 88—96.

Bonifacius IX:s bref ang. viss tids aflat vid visandet af relikerna i Lunds domkyrka. Lund d. 15 maj 1400, s. 96—100.

Kristian I:s bref till kapitlet i Lund ang. utlåning af den s. k. Margaretas särk. Helsingborg d. 23 nov. 1468. s. 100—101.

Magnus Eriksson lånar 1000 mark af svenska prästerskapet till befriande af de i tysk fångenskap kvarhållna borgesmännen för Skånes lösen. Örebro d. 13 febr. 1334. s. 101—103.

Magnus Eriksson stadfäster Skånes privilegier. Helsingborg d. 28 juni 1340. s. 103—109.

Valdemar Atterdags bref, i hvilket han afsäger sig all rätt till Skåne. Varberg d. 15 nov. 1353. s. 109—112.

Påfven Nikolaus V:s bref ang. Karl Knutssons besvär öfver att Kristian I ej ville stå fast vid Halmstadmötet. Rom d. 1 april 1451. s. 113—115.

S:t Knutsgillets i Odense stadgar. s. 132—162.

Skråordning för S:t Knutsgillet i Lund af år 1586. s. 162—212. Edsformuläret vid brödernas reception. s. 212—213. Utdrag af Malmö S:t Knuts-gilles protokoll, aske-onsdagen 1549. s. 214.

Herman Chytraeus: Monumenta præcipua, quæ in Schania, Hallandia & Blekingia inveniuntur observata. s. 278—326.

Vol. I. rec. i: (Salvius') Lärda tidningar. 1749: n:r 69, 72, 75 och 79.

Vol. II. P. I. Diss. Resp. J. N. Kemner. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (1 +) s. 1—16.

P. I: cont. 1. Diss. Resp. O. Barohn. Lond. Goth., C. G Berling. [vent.] 1748. 4:o. (1 +) s. 17—32.

P. I: cont. 2. Diss. Resp. P. Isberg. Lond. Goth., C. G Berling. [vent.] 1748. 4:o. (2 +) s. 33—48 (+ 2).

P. I: cont. 3. Diss. Resp. A. Thörn. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (1 +) s. 49—64.

P. I: cont. 4. Diss. Resp. N. Hofverberg. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (5 +) s. 65—80 (+ 1).

Vol. II. P. I: cont. 5. Diss. Resp. Ch. Kemner. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1749. 4:o. (1 +) s. 81—96.

P. I: cont. 6. Diss. Resp. S. Lönberg. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1749. 4:o. (1 +) s. 97—112.

P. I: cont. 7. Diss. Resp. J. C. Böckman. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1749. 4:o. (1 +) s. 113—128.

P. I: cont. 8. Diss. Resp. M. Sommelius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1749. 4:o. (1 +) s. 129—144.

P. I: cont. 9. Diss. Resp. B. Roswall. Lund. Goth., C. G. Berling. [vent] 1749. 4:o. (1+) s. 145—160.

P. I: cont. 10. Diss. Resp. C. Kock. Lund. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1749. 4:o (1 +) s. 161—176.

P. I: cont. 11. Diss. Resp. N. Wiesendorff. Lund. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1750. 4:o. (5 +) s. 177—192.

P. II. Diss. Resp. J. Faxe. Lund. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1750. 4:o. (1 +) s. 193—208.

P. II: cont. 1. Diss. Resp. J. Svensson. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1750. 4:o (1 +) s. 209—224.

P. II: cont. [1!] 2. Diss. Resp. L. L. Herndahl. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1750. 4:o. (1 +) s. 225—240.

P. II: cont. 3. Diss. Resp. J. Holm. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1750. 4:o. (1 +) s. 241—256.

P. II: cont. 4. Diss. Resp. J. N. Lundæus. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. (3 +) s. 257—273 (+ 3).

Häri: Liber daticus ecclesiæ lundensis. s. 6—192.

Necrologium lundense. s. 195—273.

Vol. II rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar 1750: n:r 34. Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 2102 och 2103.

86. De territorio skyttiano (Skytts härad).

Diss. Resp. N. H. Lovén. Lundæ, C. G. Berling. [vent.] 1778. 4:o. (5 +) 103 (+ 1) s.

Häri som bilagor: Kristian IV:s bref till Tage Thott och Mats Jenson. Köpenhamn d. 5 nov. 1632. s. 101.

Kristian IV:s bref till kyrkoherdarna i Skanör och Falsterbo på Kempinge kasserade kyrkotionde. Köpenhamn d. 11 mars 1633. s. 101—102.

Kristian IV:s bref, hvarigenom Trelleborgs privilegier upphäfvas. Köpenhamn d. 19 april 1619. s. 102—103.

Epitafier och grafvårdar från resp. kyrkor.

Delar af ett manuskript i utkast i: Collectiones historicæ Lagerbringianæ vol. I. (se nedan afd. Manuskript).

87. De villa nobili Tåsterup.

Diss. Resp. S. U. Nidelström. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1763. 4:o. (3 +) 28 s.

Epitafier och grafvårdar från Tosterups kyrka. s. 11—13.

88. De Wexionia urbe smolandorum. P. I, II.

P. I. Diss. Resp. S. Linnæus. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1743. 4:o. (5 +) 20 s.

P. II. Diss. Resp. S. Linnæus. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1744. 4:o. (3 +) s. 21—42 + 1 pl.

I p. I: Stadsprivilegier för Wexiö. Skenninge d. [13 febr. 1342]. s. 5—7.

K. Maj:ts resolution ang. Wexiös inlämnade desiderier och besvärspunkter. Stockholm d. 9 sept. 1664. s. 12.

Inskriptioner från kyrkan. s. 15—18.

I p. II som bilagor: Gustaf I förlänar biskop Nils Knutsson »til en behagelig tid» S. Johannis baptistæ præbendam. Upsala d. 19 juni 1553. s. 37.

Erik XIV skänker densamme och hans efterkommande till evärdelig ägo en »S. Johannis baptistæ præbendæ gård» i Wexiö. Elfsborg d. 30 sept. 1561. s. 37.

Johan III:s gåfvobref åt densammes änka på ett kronohemman i Tillestad by till ersättning för S. Johannis præbende gård, som blifvit anslagen till biskopssäte. Stockholm d. 23 jan. 1584. s. 37—38.

Biskopen får sin anhållan beviljad att i vissa fall slippa att betala tull. D. 13 dec. 1672. s. 38.

En del af borgerskapet, som vid stadens utvidgande mist sina tomter, får i vederlag den tomt, som landshöfdingen förut bebott. Stockholm d. 9 sept. 1664. s. 38.

Till stadens utvidgande får borgerskapet det s. k. »södra sandgiärdet», som förut tillhört kyrkoherden, hvilken af staden i ersättning får 8 dlr smt. [Stockholm] d. 9 sept. 1664. s. 38—39.

Biskop Petrus Jonæ Angermannus' och kapitulares' skrifvelse till lagmansrätten ang. några jordstycken som hört till domkyrkan m. m. Wexiö d. 12 okt. 1622. s. 39—40.

Pastor Petrus Glandius' i Jönköping vittnesmål, att S. Olofs lycka af ålder varit kyrkojord. Jönköping d. 1 aug. 1621. s. 40—41.

Kristinas bref, att lektorerna vid Wexiö gymnasium få behålla de tre domkyrkans gårdar, som de där nu inneha. Stockholm d. 18 april 1647. s. 41—42.

Kopia af en karta öfver staden, uppgjord 1726. (pl.)

89. De Willandia (Willands härad). P. I.
Diss. Resp. P. Munck. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. (3 +) 32 (+ 4) s. + 1 pl.

Afbildning af Ljungby horn och pipa (pl.)

Sigill, grafvårdar och epitafier från resp. kyrkor.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1751: n:r 49 och 50.

Fortsättningen på afhandlingen (P. II) ventilerades 1752, men præses var då ofvannämnde P. Munck och respondent S. J. Sonnberg. Denna del har säkert M. själf författat. I sin lefnadsteckning vid teologie doktorspromotionen 1769 anför han De Willandia P. II först bland sina «labores in publicum», under det att han om första delen använder uttrycket »edita». Det kan äfven vara tvifvel underkastadt, huruvida icke Munck författat också denna del. I slutet utlofvas nämligen, då »rationes domesticæ» hindrat författaren att gå längre, en fortsättning vid ett annat tillfälle. Och då detta inträffar följande år, ligger ju antagandet nära, att den hufvudsakliga förtjänsten om disputationen De Willandia i sin helhet tillkommer Munck.

Juridik [1].

90. De fœderibus cum infidelibus et barbaris.
Diss. Resp. G. W. Silleen. [Lond. Goth.], L. Decreaux. [vent.] 1744. 4:o. 58 s.

91. De obligatione civium ad alendam principis familiam, cum per provincias proficiscitur.
Diss. Resp. P. Hegardt. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1768. 4:o. (5 +) 24 s.

[1]) 1778 ventilerades en juridisk afhandling: De pace perpetua, med Lager Bring som præses och A. W. Ekebom som respondent, men tillika på titelbladet angifven som auctor, hvadan den icke har upptagits i förteckningen. — Enl. WEIBULL och TEGNÉR, Lunds Universitets historia, I (1868), s. 279 anm. undertrycktes af universitetskanslern N. Palmstierna 1758 en af L. utgifven disputation: De distinctione majestatis in absolutam et limitatam. Sedan ett utdrag ur afhandlingen uppsändts till Stockholm i och för universitetskanslerns godkännande. infordrade Palmstierna genom bref af d. 28/8 1758 disputationen »i sin helhet, sådan den var ärnad att tryckas». Genom bref af d. 8/8 1758 förbjöd han både dess tryckning och ventilation, emedan han funnit den »vara emot rikets grundlagar stridande».

Häri som bilagor: Om Jörgen myntmästares, borgmästare i Malmö, afgifter för förläningen på Tomarps kloster. Gottorp d. 16 mars(?) 1532. s. 22—23.

Tingsvittne, att Tomarps kloster varit fritt från gästning. s. 23—24.

92. De origine tributorum in Sueogothia. P. [I], II.

P. [I] Diss. Resp. M. S. Klintin. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1759. 4:o. 25 (+ 3) s.

P. II. Diss. Resp. M. S. Klintin. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1761. 4:o. (2 +) s. 26—43.

P. I rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1760: n:r 42.

93. De proedria gentium europæarum.

Diss. Resp. J. Fischerström. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1753. 4:o. (2 +) 39 (+ 1) s.

94. De titulis principum, generatim, et Suioniæ regum, speciatim. P. I, II.

P. I. Diss. Resp. B. Bergius. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1744. 4:o. (5 +) 88 (+ 2) s.

P. II. Diss. Resp. B. Bergius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. (3 +) s. 89—176 (+ 2).

Häri som bilagor: Kanslikollegiums bref till Svea hofrätt. Stockholm d. 25 apr. 1730. s. 168—169.

— — Stockholm d. 5 maj 1730. s. 171—172.

Kejsar Karl VII:s bref till Fredrik I. Frankfurt d. 13 febr. 1742. s. 169—171.

— — Wien d. 21 juli 1739. s. 174—175.

Ryske ministerns M. Bestuchef försäkring ang. ryske tsarens titel. Stockholm d. 24 okt. 1773. s. 171.

Utdrag af ett Fredrik I:s bref till Kristian VI i Danmark. s. 172—173.

Utdrag ur ett bref till kejsar Karl VI. s. 173.

Tripolitanska republikens bref till H. Maj:t (?) 1157(?). s. 175—176.

95. De villis nobilium urbanis, vel säterier.

Diss. Resp. N. J. Kröhl. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1760. 4:o. 34 (+ 4) s.

Delar af manuskript härtill i: Collectiones historicæ Lagerbringianæ, vol. I (se nedan afd. Manuskript).

96. De abusu juris romani in jurisprudentia patria.

Diss. Præses D. Nehrman[-Ehrenstråle]. Resp. Sven Bring. Lund. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1730. 4:o. (7 +) 40 (+ 4) s.

Att döma af följande ord i företalet: Ex consultissimi igitur præsidis prælectionibus ... omnia scopo meo inservientia, qua potui diligentia notavi, kan man tillskrifva L. åtminstone en del af författarskapet. Detta styrkes äfven af juridiska fakultetens protokoll för den 23 nov. 1730, där det heter: . . . »och som decanus [Nehrman-Ehrenstråle] fann at samma disputation vore sammanskrefven med en berömmelig efftertancka och kunskap, så wäl i jure patrio som ock i jure romano, ty lemnade decanus sitt samtycke til samma disputations aftryckande, hwilken sedan blef hållen d. 15 dec. samt med mycken färdighet och heder förswarad af auctore». SOMMELIUS i Lex. eruditorum scanensium. Vol. I, s. 360, uppför båda de under Nehrman-Ehrenstråles presidium ventilerade disputationerna under L:s »scripta».

Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 9094.

[De dubio litis eventu.

Diss. Præses D. Nehrman[-Ehrenstråle]. Resp. Sven Bring. Lond. Goth., L. Decreaux [vent.] 1732. 4:o. (3 +) 56 s.]

Kronologi.

97. De festo calendarum januarii.

Diss. Resp. L. Westerdahl. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1750. 4:o. (7 +) 20 (+ 5) s.

98. De fundamentis chronologiæ suiogothicæ. P. I, II.

P. I. Diss. Resp. J. Gothenius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1754. 4:o. 34 s.

P. II. Diss. Resp. J. Gothenius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1754. 4:o. (3 +) s. 35—76.

I p. II: Öfverstelöjtnant Strussenfelts bref ang. vattnets stigning vid Landskrona och de 1750 upptäckta lämningarna efter en gammal skog. s. 70—75.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1755: n:r 70; — af HEDSTRÖM i: Götheborgska magasinet. Årg. 2 (1760): n:r 19 och 20. — P. I dessutom i: Stockholms historiska bibliotek, utg. af C. C. GJÖRWELL. St. 3, s. 194—200, under titel: Swenska historiens tideräkning; — P. II i: Den swänska Mercurius, utg. af C. C. GJÖRWELL. Årg. 1 (1755—1756), s. 355—359.

Kulturhistoria.

99. Anmärkningar öfver de äldre och nyare tiders förmån, under hennes kongl. majestäts höga närvaro försvarade på academien i Lund.

Lund, C. G. Berling. 8:o. 1754. 7 s.

Omtr. i: Stockholms historiska bibliotek, utg. af C. C. GJÖRWELL. St. 1 (1755), s. 17—25.

Den enda disputation på *svenska*, som L. utgifvit.

100. De duellis legitimis.

Diss. Resp. J. Öhrström. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1760. 4:o. 37 (+ 3) s.

101. De festo natalitiorum Christi.

Diss. Resp. H. Ch. Wettersten. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1759. 4:o. (6 +) 25 (+ 1) s.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1760: n:r 41.

102. De gladiatoribus.

Diss. Resp. E. H. Barfoth. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1747. 4:o. (1 +) 15 s.

103. De hierologia in nuptiis solenni.

Diss. Resp. B. M. Hulthin. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1753. 4:o. (1 +) 19 (+ 3) s.

104. De meritis scandianorum priscorum in commercia et navigationem.

Diss. Resp. J. Stenbeck. [vent.] 1752. Lond. Goth., C. G. Berling. 4:o. (3 +) 24 s.

105. De priscis per Sueciam asylis.

Diss. Resp. O. Agrell. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1775. 4:o. 39 s.

106. De terminis.

Diss. Resp. D. Stocke. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1761. 4:o. (7 +) 12 s.

107. Dissertatio gradualis sistens hypomnemata historica de luxu suiogothorum antiquo.

Resp. J. F. Qvist. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1765. 4:o. 26 (+ 2) s.

Kyrkohistoria.

a) *allmän och utländsk.*

108. De antiquissimis christianorum jejuniis.

Diss. Resp. A. Gustavsson. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1753. 4:o. (3 +) 20 (+ 2) s.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1754: n:r 1.

109. De banno majori et minori.

Diss. Lundæ, C. G. Berling. 4:o. (1 +) 26 s.

Denna afhandling ventilerades redan 1745 i manuskript med H. Nehrman som respondent, försågs sedermera med noter af Erland Samuel Bring, trycktes 1795 och försvarades då af A. Roos.

110. De concilio helsingburgensi a:o MCCCXLV. [P. I, II].

[P. I.] Diss. Resp. L. Krutmejer. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. 24 s.

[P. II.] Continuatio. Diss. Resp. L. Krutmejer. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1754. 4:o. 14 s.

I p. I: Beslutet. Helsingborg d. 9 maj 1345. s. 4—19.

I p. II: Mötets beslut att gifva den fördrifne biskopen understöd. Helsingborg d. 9 maj 1345. s. 4—5.

Ärkebiskop Nikolaus' förklaring och bekräftelse af beslutet d. 25 april 1376. s. 9—12.

P. I rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1752: n:r 48.

111. De decimis christianorum.

Diss. Resp. B. M. Hulthin. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1754. 4:o. (6 +) 15 (+ 1) s.

112. De distinctione fidelium in clericos et laicos.

Diss. Resp. E. Klintorph. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1766. 4:o. 18 s.

113. De interdicto.

Diss. Resp. Ch. Castenberg. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1756. 4:o. 17 s.

114. De ludis, circensibus, aliisque, objecto renuntiationis baptismalis.

Diss. Resp. H. Klintorph. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1766. 4:o. 16 s.

115. De nicolaitis.

Diss. Resp. O. Kierrulf. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. (5 +) 17 s.

116. De origine primatus episcopi romani.
Diss. Resp. E. Bergström. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. (3 +) 22 s.

117. De persecutionibus & cruciatibus martyrum e. p.
Diss. Resp. P. Roos. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1766. 4:o. 22 s.

118. De sectis hæreticorum primi p. C. n. seculi.
Diss. Resp. P. Theorin. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1747. 4:o. (1 +) 20 s.

119. Dissertatio gradualis historica, bullam pontificiam Unigenitus, dictam, examinans.
Resp. J. J. Hellman. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1754. 19 s.

120. Dissertatio critico historica Josephum christianismi testem sistens.
Resp. P. Andrin. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. 13 s.

121. Dissertatio gradualis, historica sectam gnosticorum paucis sistens.
Resp. A. Segerberg. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (3 +) 14 s.

b) *Svensk* [1]).

122. De caussa restaurationis evangelicæ religionis sub Gustavo I:mo.
Diss. Resp. P. E. Westring. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. (7 +) 13 s.

123. De concilio upsaliensi anni 1593.
Diss. Resp. M. A. Stålhös. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1758. 4:o. (3 +) 26 (+ 2) s.

[1]) Enl. SOMMELIUS, Lex. eruditorum scanensium. Vol. I, s. 376, ventilerades i manuskript 1745 en afhandling: De primis religionis christianæ incunabulis in Suecia med W. L. Schöning som respondent. Sedermera har den troligen aldrig blifvit tryckt.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1759: n:r 66 och 67 under titel: Om Upsala möte år 1593. Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueogoth., n:r 2310.

124. De distinctione ecclesiarum in matres et filias.
Diss. Resp. P. Nöring. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1753. 4:o. 28 (+ 2) s.

Häri: Ärkebiskop Birgers bref ang. vissa afgifter till kyrkan. Lund d. . . . 1505. s. 14—16.

K. Maj:ts förordning ang. Christina Pipers ansökan att på Krageholm få en egen kyrka invigd. Stockholm d. 26 sept. 1724. s. 26—27.

125. De episcopo principe.
Diss. Resp. A. A. Tholander. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1758. 4:o. (3 +) 37 (+ 1) s.

Häri: Ärkebiskop Jakob Ulfssons bref till biskoparna i Linköping och Strängnäs. Omkring 1501. s. 18—22.

Martin V:s bulla till Lunds domkapitel. Florens d. 7 mars 1419. s. 26—29.

Utdrag ur ett gammalt manuskript i Linköpings stiftsbibliotek ang. stiftsämbetsmännen och deras åligganden. s. 30—32, 33—37.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1759: n:r 69, 70 och 71.

126. De episcopis, eorumque insignibus in Suiogothia.
Diss. Resp. Ch. Bagge. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. (3 +) 30 s. + 1 pl.

Afbildning af J. Brochstorps grafvård i Lunds domkyrka (på planschen).

127. De fundatione et dotatione altarium.
Diss. Resp. E. Bergström. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. (3 +) 20 s.

Häri: Ärkebiskop Petrus' bref ang. div. gåfvor till det åt ärkebiskop Tomas i Canterbury och den heliga Anna uppbyggda altare. Lund den 31 okt. 1349. s. 16—19;

Dito ang. domprosten Thrugots gods. Lund d. 17 april 1338. s. 19—20.

128. De jejuniis veterum suio-gothorum.
Diss. Resp. A. Gustavsson. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1754. 4:o. (3 +) 22 (+ 2) s.

129. De septimana magna suethice dymbelwecka.

Diss. Resp. J. J. Wollrath. Lund. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1750. 4:o. (7 +) 20 s.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1750: n:r 74.

130. En gammal berättelse om S. Brita med några af hennes uppenbarelser.

i: Samling af åtskilliga handlingar. D. 3 (1758): II. (Se ofvan afd. Historia n:r 53.)

131. Historiska påminnelser om den förr brukeliga aflats handeln i Swerige.

i: Samling af åtskilliga handlingar. D. 1 (1749): X. (Se ofvan afd. Historia n:r 53.)

Litteraturhistoria.

132. Historia literaria, eller inledning, til wetnskaps historien, uti hwilken korteligen anföres wetnskapernas tilstånd ifrån deras första början til närwarande tid.

D. 1. Lund, C. G. Berling. 1748. 8:o. (2 +) 387 s.

Fortsättning följde ej, men på 1750-talet var L. sysselsatt med utarbetandet af andra delen. Jfr L:s bref till J. Langebek d. 15/2 1756, i: Sven LagerBring. Skrifter och bref, utg. af L. WEIBULL. s. 118.

133. De statu rei literariæ in Suecia per tempora unionis calmariensis.

Diss. Resp. A. F. Kjellin. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1772. 4:o. 35 (+ 1) s.

Omtr. i: Thesaurus sueo-gothicus, ed. a C. C. GJÖRWELL. T. 1. Fasc. 1 (1781), s. 106—134.

Rec. i: (GJÖRWELLS) Nya lärda tidningar. 1775: n:r 27 och 31, under titel: Om lärdomens tilstånd i Sverige under Calmar-unionen, och med Kjellin angifven som författare.

134. Företal, som innehåller en kort jämförelse, emellan äldre och senare tiders vetenskaper och vitterhet i Sverige.

Utgör företalet i Anckarströms och Gjörwells encyclopedie. D. 1. Stockholm, Kongl. finska boktryckeriet, J. A. Carlbohm. 1777. 4:o. s. I—XII.

Rec. i: (GJÖRWELLS) Stockholms lärda tidningar. 1777: n:r 24.

135. Om wetnskapernes förra öde i Swerige.

i: Samling af åtskilliga handlingar. D. 2 (1754): II. (Se ofvan afd. Historia n:r 53.)

Med undantag af bilagorna öfversatt till tyska under titel: Die Schicksale der Wissenschaften in Schweden in den vorigen Jahrhunderten, i: (SCHLÖZERS) Neueste Geschichte der Gelehrsamkeit in Schweden. St. 1 (1756), s. 138—163.

136. Tal, då hans kungl. höghet Svea rikes cron prins prins Gustaf första gången benådade kongl. carolinska academien med sin höga närvaro d. 3 october 1766.

Lund, [C. G. Berling. 1767.] 4:o. 65 s.

Talet behandlar hufvudsakligen Lunds Universitets historia.

Rec. i: Kongl. Bibliotekets tidningar om lärda saker, utg. af C. C. GJÖRWELL. 1767: St. 16, s. 239—243; 17, s. 255—257; 18, s. 269—273. Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 9240. — LagerBrings bref till Gjörwell, d. 22 okt. 1766, till J. v. Engeström, d. 17 dec. 1766, i: Samlingar, utg. af M. WEIBULL. III (1875), s. 6 och 7.

Numismatik.

137. Beskrifning på en gammal penning, som förvaras uti myntsamlingen vid universitetet i Lund; insänd til Kongl. vitterhets academien af des ledamot.

i: Kongl. svenska vitterhets-academiens handlingar. D. 4 (1783), s. 22—40.

Rec. i: Upfostrings-sälskapets tidningar. 1784: n:r 48, s. 555—556.

138. De antiquorum nummorum relatione ad hodiernos.

Diss. Resp. A. Leche. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1762. 4:o. 24 s.

139. De numis.

Diss. Resp. P. L. Trägård. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1747. 4:o. 48 (+ 1) s.

Enl. SOMMELIUS, Lex. eruditorum scanensium. Vol. 1, s. 376, ventilerades i manuskript följande året (1748) fortsättningen härpå med samme Trägård som respondent. — Jfr härmed L:s bref till Lidén d. 26/8 1770, i: Sven LagerBrings Skrifter och bref, utg. af L. WEIBULL, s. 137.

Ordensväsende.

140. De ordinibus equestribus. P. I.

Diss. Resp. J. P. Höppener. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (3 +) 97 (+ 1) s.

Arbetet fortsattes af Höppener på svenska. — Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 6901.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1749: n:r 19.

Politisk ekonomi.

141. De amore patriæ optimo migrationum obice.

Diss. Resp. N. Moberg. Lond. Goth. C. G. Berling. [vent.] 1765. 4:o. (3 +) 24 s.

142. De multitudine incolarum fundamento felicitatis civilis.

Diss. Resp. Ch. Hagerman. [Lond. Goth.], C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. (5 +) 31 s.

Till respondent var N. Hollström ursprungligen utsedd, men han dog, under det att afhandlingen höll på att tryckas, hvadan den senare blef försvarad och utgifven af Ch. Hagerman.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1752: n:r 3.

143. De œconomia camerali et commerciis.

Diss. Resp. A. Drysén. Upsaliæ, J. Höjers änka. [vent.] 1741. 4:o. (3 +) 44 s.

Efter denna disputation i Upsala blef L. föreslagen till jurisprudentiæ, œconomiæ et comercii professor därstädes.

Religionsvetenskap.

144. De creatione mundi ad doctrinam hyperboreorum.

Diss. Resp. N. Dahlman Olofsson. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.[1752. 4:o. (9 +) 14 (+ 2) s.

145. De diebus fastis et nefastis ad mores veterum suio-gothorum.

Diss. Resp. L. Rogberg Andersson. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1764. 4:o. 37 (+ 2) s.

Utdrag ur ett manuskript i den Arna-magnäanska samlingen, s. 18—26.

146. De gallorum dr(r)uidis cum gothorum drottis collatis.

Diss. Resp. N. Smedberg. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1758. 4:o. 27 s.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1759: n:r 63, under titel Gallernas druider, jämförde med göthernas drottar.

147. De gigantibus.
Diss. Resp. J. Hall. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. (5 +) 21 s.

148. De immortalitate mentis, ad doctrinam hyperboreorum.
Diss. Resp. N. Hollström. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (7 +) 36 s.
Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1749: n:r 56.

149. De Odino, magia liberato.
Diss. Resp. J. Rosén. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (1 +) 19 (+ 1) s.
Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1749: n:r 25. — Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 2549.

150. De usu luminum in sacris.
Diss. Resp. A. Norman. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1747. 4:o. 18 s.

151. De usu salis in sacris.
Diss. Resp. S. Wikbom. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. (5 +) 13 (+ 1) s.

152. Dissertatio gradualis excutiens notam christianismi ambiguam, crucem.
Resp. C. M. Montin Georgson. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. 15 (+ 1) s.
Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1745: n:r 47. — Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 1629.

153. Dissertatio historico-philosophica vindicias veterum magorum, sistens.
Resp. L. Petersson. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (7 +) 34 (+ 2) s.
Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1749: n:r 81. — Enl. uppgift därsammastädes trycktes disputationen 1749, sedan den ventilerats i manuskript d. 18 juni 1748.

154. Dissertatio problematica, an trinitas personarum in Deo gentibus sit cognita.
Resp. L. J. Boræus. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1749. 4:o. (5 +) 21 (+ 1) s.
Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 1458.

155. Hypomnemata historica circa priscas judæorum sectas.
Resp. L. Tengvall. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1768. 4:o. (7 +) 26 s.

Skrifkonst.

156. De caracteribus numerorum vulgaribus.
Diss. Resp. F. Schult. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1752. 4:o. (3 +) 15 (+ 2) s.

157. De chartis. P. I, II.
P. I. Diss. Resp. J. Balck. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1746. 4:o. (6 +) 33 (+ 4) s.
P. II. Diss. Resp. J. Balck. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] [1758, tryckfel för] 1748. 4:o. (3 +) s. 35—56 (+ 2).

Häri som bilagor: von Stiernmans bref om pappersbruken i Sverige. Stockholm d. 3 maj 1748. s. 49—52.

Gustaf II Adolfs bref till biskop Johan Bothvidius om anställande af en boktryckare, en pappersmakare och bokbindare vid Linköpings gymnasium. Stockholm d. 9 jan. 1628. s. 52—53.

Del af L. Björckegrens förteckning på Linköpings domkyrkas fasta egendom. s. 53—54.

En beskrifning på papperstillverkning s. 54—56.

Rec. under titel: Om papper, i: (SALVIUS') Lärda tidningar. P. I. 1747: n:r 27. P. II. 1748 n:r 96. — Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 9722 a.

158. De origine literarum.
Diss. Resp. S. Hansson Munthe. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1743. 4:o. (5 +) 35 (+ 1) s.

159. De vanitate artis decifratoriæ.
Diss. Resp. N. Colliander. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1777. 4:o. 24 s.

Häri: Nyckel till skiffer-skrift mellan general Stenbock och generalkrigskommissarien Malmberg. s. 20—22.

Rec. i: (GJÖRWELLS) Stockholms lärda tidningar. 1777: n:r 68. — I Lunds Wecko-blad. 1777: n:r 25 (ej afslutad).

Språkvetenskap.

160. Bref till cancellie rådet och riddaren, herr Joh. Ihre om swenska och turkiska språkens likhet.
Lund, C. G. Berling. [1764]. 8:o. 58 s.

Rec. i: Svenske Mercurius, utg. af C. C. GJÖRWELL. 1765: febr. s. 135—147.

161. De prærogativis imaginariis literarum chinensium.
Diss. Resp. B. Svenonius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (3 +) 24 s.

Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1748: n:r 15; 1749: n:r 28.

162. De vero etymo Sueciæ.
Diss. Resp. N. Rubenius. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. 22 s.

Jfr WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 1290.

Statskunskap.

163. Swea rikes statskunskap, [2:dra uppl.].
Stockholm, A. J. Nordström. 1784. 8:o. (1 +) 210 s.

Med företal af utgifvaren, Gjörwell. Denna nya upplaga är af LagerBring öfversedd och förbättrad samt tillökad med 17 §§.

1:sta uppl. af detta arbete ingår som del 1 i: Sammandrag af Swea rikes historia, 1778—1780 under titel: rikets statskunskap. (Se ofvan afd. Historia, n:r 68.)

Rec. i: Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen. 1785: St. 92, s. 920—922. — i: Neueste critische Nachrichten. Bd 11 (1785): St. 13, s. 97—98.

Enligt LagerBrings bref till Gjörwell d. 24/7 1783, tr. i Sven LagerBring. Skrifter och bref, utg. af LAURITZ WEIBULL, s. 161. hade Schering Rosenhane d. y. företagit sig en betydlig omarbetning af Swea rikes statskunskap. Sedan L. genomläst första arket häraf och funnit, att »intet mer än sista sidan är af min fabrik», undanbad han sig alldeles att stå som författare för arbetet. Af detsamma utkommo emellertid ej mer än de två första arken §§ 1--8, utan angifvande af författaren. — Enl. Allg. schwed. Gelehrsamkeits-Archiv, hrgn von CH. W. LÜDEKE, Bd 7 (1796) s. 162, skall 1789 en ny upplaga af Swea rikes statskunskap ha utkommit i Stockholm, tr. hos Nordström. Någon sådan har ej kunnat anträffas. Troligen föreligger någon förväxling med 1790 års uppl.

—, 3:dje och wida förbättrade uppl.

Ingår som d. 1 i 3:dje uppl. af Sammandrag af Swea rikes historia, men finnes äfven separat med särskildt tryckt titelblad. (Se ofvan afd. Historia n:r 68.)

—, 4:de och förbättrade uppl.

Ingår som d. 1 i 4:de uppl. af Sammandrag af Swea rikes historia, men finnes äfven separat med särskildt tryckt titelblad. (Se ofvan afd. Historia n:r 68.)

Teknologi.

[De chartis. P. II. Se ofvan afd. Skrifkonst n:r 157.]
Behandlar papperstillverkning och pappersbruk i Sverige.

164. De purpura.
Diss. Resp. B. Roswall. Lund. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1750. 4:o. (3 +) 19 s.

Teologi.

165. De anno natali Jesu Christi.
Diss. Resp. J. H. Elvers. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. (3 +) 19 (+ 1) s.
Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1748: n:r 36; 1749: n:r 22.

166. De ante-nicæna s.s. trinitatis doctrina contra Whistonum.
Diss. Resp. J. E. Gærtner. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1757. 4:o. (5 +) 25 s.

167. De ara ignoti Dei, Act. XVII: 23.
Diss. Resp. J. Bergstedt. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1744. 4:o. (3 +) 13 (+ 1) s.

168. De baptismo per immersionem.
Diss. Resp. S. Mörtling. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1753. 4:o. (5 +) 19 (+ 1) s.

169. De civitate Dei.
Diss. Resp. J. Hegardt. Lond. Goth., L. Decreaux. 1743. 4:o. (5 +) 23 (+ 1) s.

170. De die dominico.
Diss. Resp. A. Lindroth. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1750. 4:o (5 +) 17 s.

171. De encæniis templorum.
Diss. Resp. Ch. Lunnell. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. (3 +) 48 s.
Häri som bilagor: Berättelse om ceremonielet vid Kristianstads kyrkas invigning d. 8 juni 1628. s. 37—41.
Dito om Karlskrona kyrka d. 1 aug. 1744. s. 42—45.
Karl XII:s bref till ärkebiskop Benzelius om Upsala domkyrkas invigning. Alt-Ranstadt d. 25 sept. 1706. s. 45—46.

Ceremonielet vid densammas invigning d. 7 febr. 1707. s. 46—48.
Jfr: WARMHOLTZ, Bibl. hist. sueo-goth., n:r 1813.

172. De festis virginis Mariæ.
Diss. Resp. P. P. Leufstedt. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1760. 4:o. 24 s.

173. De liturgia romano suethica.
Diss. Resp. B. A. Berger. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1754. 4:o. 34 (+ 2) s.
Rec. i: Den swänska Mercurius, utg. af C. C. GJÖRWELL. Årg. I (1755—56), s. 492—500.

174. De musica sacra, generatim, et ecclesiæ suiogothicæ, speciatim.
Diss. Resp. J. Ödman. Lund. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. (5 +) 40 s.

175. De origine rituum ecclesiasticorum N. T.
Diss. Resp. Sten Bring. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent. 1744. 4:o. (4 +) 98 s.

176. De origine concionum sacrarum.
Diss. Resp. J. Holm. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. (5 +) 19 (+ 1) s.

177. De precum formulis earumque usu in ecclesia primitiva.
Diss. Resp. L. L. Herndahl. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. (7 +) 16 (+ 2) s.

178. De Sanchuniathone.
Diss. Resp. S. Hök. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1745. 4:o. (3 +) 18 (+ 2) s.

179. De pseudo-miraculis.
Diss. Resp. E. Wenerman. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1748. 4:o. (3 +) 24 s.
Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1748: n:r 46; 1749: n:r 24

180. De LXX hebdomadibus Dan. IX: 24—27.
Diss. Resp. P. Thomæus. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1751. 4:o. 19 (+ 1) s.

181. De situ paradisi. P. I, II.
P. I. Diss. Resp. A. Montell. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1744. 4:o. (3 +) 31 (+ 1) s.

P. II. Diss. Resp. A. Montell. Lond. Goth., L. Decreaux. [vent.] 1744. 4:o. s. 33—46.

182. Dissertatio gradualis, gentilium de Christo olim prolata testimonia examinans.
Resp. J. N. Kemner. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1750. 4:o. (3 +) 21 (+ 3) s.
Rec. i: (SALVIUS') Lärda tidningar. 1750: n:r 75.

183. Dissertatio gradualis hypomnemata historica in Jac. B. Bossueti hist. variat. eccles. prot. afferens.
Resp. Ch. Castenberg. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1757. 4:o. (3 +) 26 s.

184. Dissertatio gradualis hypomnemata nonnulla de indulgentiis exhibens.
Resp. G. H. Keventer. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1756. 4:o. 19 s.

185. Dissertationem historicam, qua hypomnemata Laurentii Petri Nericii archi-ep. Upsal. de sacra cœna ante hac non edita exhibentur et notis quibusdam illustrantur.
Resp. J. N. Steenhoff. Lond. Goth., C. G. Berling. [vent.] 1755. 4:o. 29 s.

186. Om christna religionens sanning och trowärdighet. Af en swensk adelsman.
Stockholm, Kongl. tryckeriet. 1778. 8:o. (2 +) 107 s.

Universitetsprogram.

187. Ad sacra inaugurationis solemnia . . .
[Lund. 1748.] Fol. 3 s.
Inbjudan till professor LARS LAURELS installation i ämbetet, dat. d. 12 april 1748.

188. Ad festam lucem . . .
[Lund. 1748.] Fol. 3 s.
Inbjudan till firandet af ADOLF FREDRIKS födelsedag, dat. d. 2 maj 1748.

189. Ad solennes orationes . . .
Lond. Goth., C. G. Berling. [1748.] Fol. 3 s.
Inbjudan till firandet af arffursten CARLS födelse, dat. d. 11 oktober 1748.

190. Ad natalem diem . . .
Lond. Goth., C. G. Berling. [1749.] Fol. 3 s.
Inbjudan till firandet af arffursten GUSTAFS födelse, dat. d. 12 januari 1749.

191*. Magnis literarum patronis . . .
Lond. Goth., C. G. Berling. [1749.] Fol. 3 s.
Inbjudan till rektorsombytet, dat. d. 29 januari 1749, då professor Sven Munthe öfvertog rektoratet. LagerBring höll då i domkyrkan, där den högtidliga akten försiggick, ett tal: De antiqua studiosorum dignitate et privilegiis.

192. Ad diem IV julii . . .
Lond. Goth., C. G. Berling. [1751.] Fol. 3 s.
Inbjudan till filosofie magisterpromotionen, dat. d. 3 juli 1751, vid hvilket tillfälle LagerBring höll ett tal: De dignitate et origine magistrorum philosophiæ.

193. Magnis literarum patronis . . .
Lond. Goth., C. G. Berling. [1755.] Fol. 3 s.
Inbjudan till åhörande af professor Sven Munthes tal vid minnesfesten öfver prof. Nils Stobæus, dat. d. 13 juni 1755.

194. Ad solennia sacra . . .
Lond. Goth., C. G. Berling. [1756.] Fol. 3 s.
Inbjudan till rektorsombytet, dat. d. 27 januari 1756, då professor CARL JESPER BENZELIUS öfvertog rektoratet, vid hvilket tillfälle LagerBring höll ett tal: De mora studiis litterarum academicis utili et noxia.

195. Ad festam panegyrim . . .
Lond. Goth., C. G. Berling. [1768.] Fol. 6 s.
Inbjudan till juris doktorspromotionen, dat. d. 26 juni 1768, med anledning af universitetets sekularfest. LagerBring höll då ett tal: De legum vi et in mores influxu.

196. Ad justa funebria . . .
Lond. Goth., C. G. Berling. [1769.] Fol. 3 s.
Inbjudan till minnesfesten öfver prof. DAVID NEHRMAN-EHRENSTRÅLE, dat. d. 1 december 1769, då LagerBring själf höll minnestalet. (Se ofvan afd. Biografi n:r 11.)

197. Ad orationem inauguralem . . .
Lond. Goth., C. G. Berling. [1770.] Fol. 3 s.
Inbjudan till prof. PETER MUNCKS installation, dat. d. 25 januari 1770.

198. Magnis litterarum patronis . . .
Lond. Goth., C. G. Berling. [1770.] Fol. 3 s.
Inbjudan till rektorsombytet, dat. d. 23 februari 1770, då prof. Jonas Wåhlin öfvertog rektoratet, vid hvilket tillfälle LagerBring höll ett tal: De justa et injusta temporum querela.

Utlåtanden i universitetsärenden.

199. Om den akademiska ungdomens antagande och examinerande vid universiteten (1744).
i: Sven LagerBring. Skrifter och bref, utg. af LAURITZ WEIBULL. s. 65—69.

200. Om det latinska språkets bruk vid disputationer (1747).
tr. sammastädes. s. 70—71.

201. Påminnelser vid Kungl. uppfostringskommissionens memorial om universitetsväsendets omorganisation (1750—1751).
tr. sammastädes. s. 72—84.

202. Påminnelser vid ett och annat, som synes hindra filosofiska vetenskapernas tillbörliga förkofran hos den studerande ungdomen (1754).
tr. sammastädes. s. 85—88.

203. Förslag till skatteförsäljning af Lunds domkyrkas hemman (1756).
tr. sammastädes. s. 89—94.

204. Projekt till fördelning af de konsistoriella ärendena på divisioner af det akademiska konsistoriet (1763).
tr. sammastädes. s. 95—102.

B. **Kronologisk förteckning.**

1730.

De abusu juris romani in jurisprudentia patria. (Se n:r 96).

1741.

De œconomia camerali et commerciis. (Se n:r 143).

1743.

De civitate Dei. (Se n:r 169).
De genuina philosophiæ notione, a priori demonstrata. (Se n:r 23).
De lege adpetitus, quam sequitur anima humana, quæ & simplex est. (Se n:r 25).
De origine literarum. (Se n:r 158).
De priscis Scandiæ incolis. (Se n:r 44).
De Wexionia urbe smolandorum. P. I. (Se n:r 88).

1744.

De ara ignoti Dei, Act. XVII: 23. (Se n:r 167).
De fœderibus cum infidelibus et barbaris. (Se n:r 90).
De impossibili creatione mundi æterni. (Se n:r 24).
De mundi præsentis bonitate. (Se n:r 27).
De origine rituum ecclesiasticorum N. T. (Se n:r 175).
De situ paradisi. P. I, II. (Se n:r 181).
De titulis principum, generatim, et Suioniæ regum, speciatim. P. I. (Se n:r 94.)
De Wexionia urbe smolandorum. P. II. (Se n:r 88).
Monumenta scanensia. Vol. I. P. I. (Se n:r 85).

1745.

De anthropophagis. (Se n:r 21).
De encæniis templorum. (Se n:r 171).
De episcopis, eorumque insignibus in Suiogothia. (Se n:r 126).
De Gothungia, (Giönge-härad). (Se n:r 79).
De musica sacra, generatim, et ecclesiæ suiogothicæ, speciatim. (Se n:r 174).
De regnis feudatariis. (Se n:r 41).
De Sanchuniathone. (Se n:r 178).
De titulis principum, generatim, et Suioniæ regum, speciatim. P. II. (Se n:r 94).
De unione calmariensi. (Se n:r 45).
De usu & utilitate historiarum. (Se n:r 37).
De usu salis in sacris. (Se n:r 151).
De vero etymo Sueciæ. (Se n:r 162).
Diss. excutiens notam christianismi ambiguam, crucem. (Se n:r 152).
Monumenta scanensia. Vol. I, P. I: cont. 1—Vol. I, P. II. (Se n:r 85).
Vindiciæ veræ patriæ normannorum. (Se n:r 47).

1746.

De Blekingia. (Se n:r 71).
De chartis. P. I. (Se n:r 157).
De nomarchia orientali, (Östra-härad). (Se n:r 72).
De partibus templorum christianorum. (Se n:r 16).
De priscis sedibus cimbrorum. (Se n:r 40).
Monumenta scanensia. Vol. I, P. II: cont. 1. (Se n:r 85).

1747.

De colore cæruleo, tessera gentis suio-gothicæ. (Se n:r 36).
De gladiatoribus. (Se n:r 102).
De numis. (Se n:r 139).
De usu luminum in sacris. (Se n:r 150).
De sectis hæreticorum primi p. C. n. seculi. (Se n:r 118).
De territorio Bräkne. (Se n:r 74).
Justa parentalia manibus . . . Caroli Gyllenborg . . . (Se n:r 13).
Monumenta scanensia. Vol. I, P. II: cont. 2—Vol. I, P. II: cont. 4. (Se n:r 85).

1748.

Ad festam lucem. (Se n:r 188).
Ad sacra inaugurationis solemnia. (Se n:r 187).
Ad solennes orationes. (Se n:r 189).
De anno natali Jesu Christi. (Se n:r 105).
De chartis. P. II. (Se n:r 157).
De immortalitate mentis, ad doctrinam hyperboreorum. (Se n:r 148.
De Listria (Lister-härad). (Se n:r 75).
De nomarchia Medelstadii (Medelstad-härad). (Se n:r 73).
De Odino, magia liberato. (Se n:r 149).
De ordinibus equestribus. (Se n:r 140).
De origine francorum. (Se n:r 50).
De prærogativis imaginariis literarum chinensium. (Se n:r 161).
De pseudo-miraculis. (Se n:r 179).
Diss. sectam gnosticorum paucis sistens. (Se n:r 121).
Diss. speculum providentiæ divinæ in historia patriæ breviter ostendens. (Se n:r 61).
Diss. vindicias veterum magorum, sistens. (Se n:r 153).
Historia literaria. (Se n:r 132).
Monumenta scanensia. Vol. I, P. III—Vol. II, P. I: cont. 4. (Se n:r 85).

1749.

Ad natalem diem. (Se n:r 190).
De Carlshamnia urbe Blekingiæ. (Se n:r 76).
Diss., an trinitas personarum in Deo gentibus sit cognita. (Se n:r 154).
Magnis literarum patronis. (Se n:r 191).
Monumenta scanensia. Vol. II, P. I: cont. 5—Vol. II, P. I. cont. 10. (Se n:r 85).
Samling af åtskilliga handlingar. D. 1. (Se n:r 53).

1750.

De die dominico. (Se n:r 170).
De festo calendarum januarii. (Se n:r 97).
De piscaturis in oceano boreali. (Se n:r 18).
De purpura. (Se n:r 164).
De septimana magna suethice dymbelwecka. (Se n:r 129).

Diss., gentilium de Christo olim prolata testimonia examinans. (Se n:r 182).

Monumenta scanensia. Vol. II, P. I: cont. 11—Vol. II, P. II: cont. 3. (Se n:r 85).

1751.

Ad diem IV julii. (Se n:r 192).

De concilio helsingburgensi a:o MCCCXLV. [P. I.] (Se n:r 110).

De fundatione et dotatione altarium. (Se n:r 127).

De Hallandia in genere. (Se n:r 80).

De monade pythagorica. (Se n:r 26).

De multitudine incolarum fundamento felicitatis civilis. (Se n:r 142).

De nicolaitis. (Se n:r 115).

De origine concionum sacrarum. (Se n:r 176).

De origine urbium antiquarum Suiogothiæ. (Se n:r 69).

De precum formulis earumque usu in ecclesia primitiva. (Se n:r 177).

De LXX hebdomadibus Dan. IX: 24—27. (Se n:r 180).

De utilitate commerciorum. (Se n:r 19).

De Willandia (Willands härad). (Se n:r 89).

Diss. Josephum christianismi testem sistens. (Se n:r 120).

Monumenta scanensia. Vol. II, P. II: cont. 4. (Se n:r 85).

. . . Rutger von Aschebergs lefwerne . . . 1:sta uppl. (Se n:r 8).

Σχεδίασμα historicum Scandinaviam ut gentium vaginam considerans. (Se n:r 46).

1752.

De Alberto megapolitano rege Sueciæ. (Se n:r 54).

De antiquitate distinctionis populi suiogothici in ordines. (Se n:r 55).

De caussa restaurationis evangelicæ religionis sub Gustavo I:mo. (Se n:r 122).

De caracteribus numerorum vulgaribus. (Se n:r 156).

De commerciis longinquis. P. I, II. (Se n:r 17).

De creatione mundi ad doctrinam hyperboreorum. (Se n:r 144).

De gigantibus. (Se n:r 147).

De insula Glessaria. (Se n:r 34).

De meritis scandianorum priscorum in commercia et navigationem. (Se n:r 104).

De origine primatus episcopi romani. (Se n:r 116).

De romana combustione vulpium, ad illustrationem Judicum XV relata. (Se n:r 3).
De situ Atlanticæ Platonis. (Se n:r 28).
De Suiogothia, regum et principum matre. (Se n:r 60).
Diss., nonnullas circa commercia cautelas examinans. (Se n:r 20).
Diss., nonnullas de ressurectione carnis, philosophicas hypotheses historice examinans. (Se n:r 29).

1753.

De antiquissimis christianorum jejuniis. (Se n:r 108).
De baptismo per immersionem. (Se n:r 168).
De comitiva dignitate præsertim in Suiogothia. (Se n:r 56).
De decreto comitiali, vulgo, Helge ands holms beslut. (Se n:r 58.)
De distinctione ecclesiarum in matres et filias. (Se n:r 124).
De hierologia in nuptiis solenni. (Se n:r 103).
De origine et nomine gentis danorum. (Se n:r 48).
De proedria gentium europæarum. (Se n:r 93).

1754.

Anmärkningar öfver de äldre och nyare tiders förmån. (Se n:r 99).
De concilio helsingburgensi. [P. II.] (Se n:r 110).
De decimis christianorum. (Se n:r 111).
De fundamentis chronologiæ suiogothicæ. P. I, II. (Se n:r 98).
De illustri Hamiltoniorum gente. (Se n:r 32).
De jejuniis veterum suio-gothorum. (Se n:r 128).
De liturgia romano suethica. (Se n:r 173).
De origine et nomine gentis russorum. (Se n:r 51).
De religione veterum christianorum circa funera. (Se n:r 2).
De territorio Oxie. (Se n:r 84).
Diss., bullam pontificiam Unigenitus, dictam, examinans. (Se n:r 119).
Diss., hypomnemata ad familias illustres Biörnramianas exhibens. (Se n:r 33).
Diss., tractum territorii lofguddiani Kullen dictum adumbrans. (Se n:r 82).
Samling af åtskilliga handlingar. D. 2. (Se n:r 53).

1755.

Diss., qua hypomnemata Laurentii Petri Nericii archi-ep. Upsal. de sacra coena ante hac non edita exhibentur et notis quibusdam illustrantur. (Se n:r 185).

Magnis literarum patronis. (Se n:r 193).

1756.

Ad solennia sacra. (Se n:r 194).

De felicitate regni suio gothici arte magis quam marte vel bello paranda. (Se n:r 59).

De immutabili gentium genio. (Se n:r 22).

De interdicto. (Se n:r 113).

De templis lundensibus. (Se n:r 83).

De testamento Caroli II, Hispaniarum regis, fundamento juris familiæ bourbonicæ in monarchiam hispanicam. (Se n:r 52).

Diss. hypomnemata nonnulla de indulgentiis exhibens. (Se n:r 184).

1757.

De ante-nicæna s. s. trinitatis doctrina contra Whistonum. (Se n:r 166).

Diss. hypomnemata historica in Jac. B. Bossueti hist. variat. eccles. prot. afferens. (Se n:r 183).

1758.

De concilio upsaliensi anni 1593. (Se n:r 123).

De episcopo principe. (Se n:r 125).

De gallorum druidis cum gothorum drottis collatis. (Se n:r 146).

Oratio exsequialis, qua manibus . . . Henrici Benzelii . . . (Se n:r 10).

Samling af åtskilliga handlingar. D. 3. (Se n:r 53).

1759.

De Cimbrishamnia. (Se n:r 77).

De festo natalitiorum Christi. (Se n:r 101).

De origine tributorum in Sueogothia. P. I. (Se n:r 92).

1760.

De duellis legitimis. (Se n:r 100).
De festis virginis Mariæ. (Se n:r 172).
De territorio, Jerrestad. (Se n:r 81).
De villis nobilium urbanis, vel säterier. (Se n:r 95).

1761.

De origine tributorum in Sueogothia. P. II. (Se n:r 92).
De terminis. (Se n:r 106).

1762.

De antiquorum nummorum relatione ad hodiernos. (Se n:r 138).
Excerpta diarii Minoritarum, notis illustrata. (Se n:r 62).

1763.

De fide historica monumentorum islandicorum. (Se n:r 43).
De ottingia Berga (Berga åtting). (Se n:r 70).
De villa nobili Tåsterup. (Se n:r 87).
Diss. exhibens cautelas de prudenter instituenda historia. (Se n:r 38).

1764.

Bref till cancellie rådet och riddaren, herr Joh. Ihre om swenska och turkiska språkens likhet. (Se n:r 160).
De diebus fastis et nefastis ad mores veterum suio-gothorum. (Se n:r 145).

1765.

De amore patriæ optimo migrationum obice. (Se n:r 141).
Diss. sistens hypomnemata historica de luxu suiogothorum antiquo. (Se n:r 107).

1766.

De distinctione fidelium in clericos et laicos. (Se n:r 112).
De ludis, circensibus, aliisque, objecto renuntiationis baptismalis. (Se n:r 114).
De persecutionibus & cruciatibus martyrum e. p. (Se n:r 117).

1767.

De Gothlandia, quondam feudo Sueciæ oblato. (Se n:r 78.)
Tal, då hans kungl. höghet Svea rikes cron prins prins Gustaf första gången benådade kongl. carolinska academien med sin höga närvaro d. 3 october 1766. (Se n:r 136).

1768.

Ad festam panegyrim. (Se n:r 195).
De obligatione civium ad alendam principis familiam, cum per provincias proficiscitur. (Se n:r 91).
Hypomnemata historica circa priscas judæorum sectas. (Se n:r 155.)

1769.

Ad justa funebria. (Se n:r 196).
Swea rikes historia. D. 1. (Se n:r 66).

1770.

Ad orationem inauguralem. (Se n:r 197).
Magnis litterarum patronis. (Se n:r 198).
Memoria viri . . . David Ehrenstråle . . . (Se n:r 11).

1771.

De æquilibrio Europæ inani. (Se n:r 42).

1772.

De statu rei literariæ in Suecia per tempora unionis calmariensis. (Se n:r 133).
Swea rikes historia. D. 2. (Se n:r 66).

1774.

De novissimis per Europam revolutionibus earumque caussis. (Se n:r 39).

1775.

De priscis per Sueciam asylis. (Se n:r 105).
Sammandrag af Swea rikes historia. 1:sta uppl. (Se n:r 67).

1776.

Swea rikes historia. D. 3. (Se n:r 66).

1777.

De vanitate artis decifratoriæ. (Se n:r 159).
Företal, som innehåller en kort jämförelse, emellan äldre och senare tiders vetenskaper och vitterhet i Sverige. (Se n:r 134).
Nya stats-historien i sammandrag. D. 1, som handlar om Dannemark. (Se n:r 49).

1778.

De territorio skyttiano (Skytts härad). (Se n:r 86).
Om christna religionens sanning och trowärdighet. (Se n:r 186).
Sammandrag af Swea rikes historia. D. 1—4: 2. 2:dra uppl. (Se n:r 68).

1779.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 4: 3—5: 1. 2:dra uppl. (Se n:r 68).

1780.

De monumento kiwikensi. (Se n:r 1).
Sammandrag af Swea rikes historia. D. 5: 2—6. 2:dra uppl. (Se n:r 68).

1781.

De dapifero principe quondam senatus suio-gothici, vulgo drotset. (Se n:r 57).

1783.

Beskrifning på en gammal penning, som förvaras uti myntsamlingen vid universitetet i Lund. (Se n:r 137).

1783—1786.

Swea rikes historia. D. 4. (Se n:r 66).

1784.

Swea rikes statskunskap. 2:dra uppl. (Se n:r 163).

1785.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 2. 3:dje uppl. (Se n:r 68).

1786.

Mindre sammandrag af Swea rikes historia. 2:dra uppl. (Se n:r 67).
Sammandrag af Swea rikes historia. D. 3. 3:dje uppl. (Se n:r 68).

1786—1787.

Swea rikes historia. D. 5 (§§ 1—halfva 18). (Se n:r 66).

1788.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 4: 1—3. 3:dje uppl. (Se n:r 68).

1790.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 1. 3:dje uppl. (Se n:r 68).

1791.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 3. 4:de uppl. (Se n:r 68).

1792.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 5: 1—3. 3:dje uppl. D. 6. 2:dra uppl. (Se n:r 68).

1793.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 2. 4:de uppl. (Se n:r 68).

1795.

De banno majori et minori. (Se n:r 109).

1796.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 1. 4:de uppl. (Se n:r 68).

1797.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 4: 1—3. 4:de uppl. (Se n:r 68).

1799.

Mindre sammandrag af Swea rikes historia. 3:dje uppl. (Se n:r 67).

1801.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 3. 5:te uppl. (Se n:r 68).

1802.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 5: 2. 4:de uppl. (Se n:r 68).

1803.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 5: 1. 4:de uppl. (Se n:r 68).

1804.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 5: 3. — 6. 3:dje uppl. (Se n:r 68).

1805.

Rutger von Aschebergs lefwerne. 2:dra uppl. (Se n:r 9).

1808.

Sammandrag af Swea rikes historia. D. 2. 5:te uppl. (Se n:r 68).

1840.

Själfbiografi. (Se n:r 14).

1907.

Sven LagerBring. Skrifter och bref, utg. af Lauritz Weibull. (Se n:r 66, 199—204).

2. Manuskript.

Biografi.

Eruditi sueones ab exteris laudati.
Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. L. b). fol. 3.
Innehåller egenhändiga anteckningar rörande recensioner af svenska författares arbeten från 1700-talet i utländska skrifter.

Förteckning på Sweriges rikes råd, sedan christendomens början.
Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. c. 4:o. 6.
Egenhändig förteckning öfver Sveriges riksråd 920—1740.

Självbiografi.
Lunds Univ.-bibl. De la Gardieska arkivet.
Se den systematiska afdelningen n:r 14.

Handel.

Anmärkningar öfwer historien om handel, wid prof. Brings föreläsningar, i pennan författade anno 1750, sommar termin af Carl Lagercreutz.
Ups. Univ.-bibl. Sign. H. 421. 4:o.

Herr professor Brings handels-historia på swenska. 1750.
Kungl. Bibl. 4:o.
Enligt en anteckning på en lös lapp skulle den vara skrifven af D. Tilas. Ett annat likalydande exemplar finnes i Ups. Univ.-bibl. Sign. H. 421. 4:o.

Heraldik.

Ars heraldica eller wapn-konsten. Afskrifwen i Lund den 24 novembris 1749 af Carl Lagercreutz.
Ups. Univ.-bibl. Sign. H. 421. 4:o.

I samma vol. finnes äfven ett exemplar af LagerBrings handelshistoria. (Jfr ofvan).

Collegium in artem heraldicam. Notis illustratum a G. A. Lond. Goth. a:o MDCCXLV.

Lunds Univ.-bibl. 4:o.

Samtida renskrift med prydliga vapenteckningar.

Föreläsningar uti wapn-konsten med anmärkningar i hast författade utaf Diedric Andersson Bauman. Lund die ult. decemb. 1745.

Ups. Univ.-bibl. Sign. N. 1204. 4:o.

Första afdelningen behandlar heraldiken i allmänhet och är försedd med vackra teckningar af heraldiska figurer, vapen, kronor m. m.; andra afdelningen behandlar de europeiska rikenas vapen.

Historia.

a) *Allmän.*

Anmärkningar öfwer romerska tyska historien. Om Tyskland. Föreläsningar öfver ryska historien.

Link. Stifts-bibl. Sign. H. 37. 4:o.

Annotationer wid herr professor Sven Brings föreläsningar öfver danska rikets historia af Herman von Lingen. Lund anno 1767. »Föreläsningar öfver Rysslands historia».

Link. Stifts-bibl. Sign. H. 40.

Historia illustrata. Tom 1, innehållandes Portugals, Spaniens och Franckrikes staats- och politie-historia, gienom publique föreläsningar wid kongl. academien i Lund af authoren sielf utgifne. Hopsamlade och efter authorens egna anmärckningar rättade af Fale Hindrich Burenskiöld. Lund åhr 1757.

Ups. Univ.-bibl. Sign. H. 10. 4:o.

Ett band, innehållande föreläsningar öfver samma länders historia, rättade af Claes Jacob Sparre, finnes uti Lunds Univ.-bibl., De la Gardieska arkivet. Sign. Cod. VI: 1. 4:o.

Historia specialis eller stats läran öwer konungariket Portugall, Spanien, Frankrike, republiquen Holland, konungariket Engeland, förklarad uti enskylda föreläsningar.

Ups. Univ.-bibl. (Rosenhanes samling). Sign. H. 482. Fol.

Allmänna föreläsningar öfwer Tysklands historia år 1770.
Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. e. 4:o. 1.
Samtida renskrift.

»Annotationer öfver historien om Tyskland».
Lunds Univ.-bibl. 4:o.
Sannolikt skrifna af Berent Munthe.

Kort utkast till politiska historien öfver Tyskland föreläst af herr professor Bring i Lund och i pennan författad af S. Heurlin åhr 1770.
Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. e. 1, a. 4:o.

Quodlibet historico-philologicum a:o MDCCXXXII compilatum.
Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. c). fol. 86.
Alfabetiskt ordnade kortfattade anteckningar och litteraturhänvisningar, påbörjade af Kilian Stobæus och fortsatta af LagerBring.

Föreläsningar uti danska historien.
Lunds Univ.-bibl. De la Gardieska arkivet. Sign. Cod. VI: 2. 4:o.

Föreläsningar öfver historien om Dannemark, hållne publiqt år 1757.
Link. Stiftsbibl. Sign. H. 39. 4:o.

»Annotationer öfver historien om Dannemark».
Lunds Univ.-bibl. 4:o.
Anteckningarna äro troligen gjorda af Berent Munthe.

Föreläsningar öfver historien om Frankrike hållne vårterminen 1756.
Lunds Univ.-bibl. 4:o.

Föreläsningar öfwer halländska historien. A:o 1756.
Ups. Univ.-bibl. Sign. H. 243. 4:o.

Föreläsningar öfver preussiska historien hållne publ. Lund 1757.
Lunds Univ.-bibl. 4:o.

»Historiska excerpter rörande Preussens historia».
Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. e). fol. 3.

Egenhändiga excerpter ur Tirconels: Idée de la personne, de la manière de vivre et de la cour du roi de Prusse, och ur Fredrik II:s: Mémoires pour servir à l'histoire de la maison de Brandenbourg.

»Föreläsningar öfver Rysslands historia, statskunskap» m. m.
Link. Stifts-bibl. Sign. H. 40.

Stats-historien öfwer Portugal, Spanien, Holland och Engeland, sammanhämtad af åhörarena under publiqua föreläsningar. Lund 1771, J. I. L. Schenmark.
Lunds Univ.-bibl. 4:o.

»Utkast till föreläsningar öfver nyare allmänna historien».
Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. i). 4:o. 1.

Egenhändiga utkast, som behandla Rysslands, Polens, Tysklands, Danmarks, Hollands, Englands, Frankrikes, Spaniens, Portugals, Algiers och Turkiets historia. I slutet L:s egenhändiga namnteckning och datum, Lund d. 9 juni 1767.

b) *Svensk.*

Collectiones historicæ Lagerbringianæ. Vol. 1—10.

Dessa papper: egenhändiga excerpter, koncepter och anteckningar jämte afskrifter af andra händer, anträffades på 1830-talet i LagerBrings forna bostad och blefvo då inbundna, men utan ordning och sammanhang, samt öfverlämnade till härvarande universitetsbibliotek. Inbindningens beskaffenhet gör det emellertid svårt att lämna någon närmare redogörelse för de olika bandens innehåll.

Vol. I. Gammal sign. H. c. fol. 7, a.

Innehåller nästan uteslutande anteckningar och uppsatser af LagerBrings egen hand, däribland delar af manuskript till Swea rikes historia, d. 1—4, med en del sidhänvisningar till det tryckta arbetet, gjorda af Erland Samuel Bring; vidare delar af manuskript till Sammandrag af Swea rikes historia, till afhandlingarna: de territorio Jerrestad, de territorio skyttiano, de villis nobilium urbanis; litteraturhänvisningar m. m.

Vol. II. Gammal sign. H. c. fol 7, b.

Historiska och bibliografiska excerpter och anteckningar, af hvilka ungefär ²/₃ härröra från LagerBring själf.

Vol. III. Gammal sign. H. c) fol. 10, a.

Afskrifter (ej af LagerBring) af äldre handlingar, däribland: Örnhjelms relation om biskopars, kanikers, præbendaters och

klosters jordegods; Karl Knutssons relation; Olof Pedersson's, sockne präst i Stockholm, diarium ang. regeringen i Sverige under de tre nordiska rikens förening m. m.

Vol. IV. Gammal sign. H. c. 4:o. 7.

Afskrifter (ungefär 1/3 egenhändiga) af svenska historiska aktstycken från nyare tidens början till 1730, inbundna utan kronologisk ordning.

Vol. V. Gammal sign. H. c. 4:o. 8.

Afskrifter af svenska historiska handlingar, förordningar och dylikt, 1568—1724, kronologiskt ordnade. Af olika händer.

Vol. VI. Gammal sign. H. c. 4:o. 8, a.

Anteckningar, till största delen egenhändiga, rörande utländsk historia och statskunskap; afskrifter af svenska historiska handlingar; en renskrift af den otryckta disputationen: De territorio Luggude (Luggude härad), cujus partis primæ de tractu herculeo (Kullen) pro laurea proponit E. J. G. Nykjorck. Denna är en utvidgning och omarbetning, som dock är oafslutad, af disputationen: Diss., tractum territorii lofguddiani Kullen dictum adumbrans.

Vol. VII. Gammal sign. H. c. 4:o. 8, b.

Egenhändiga anteckningar af blandadt innehåll rörande svensk och utländsk historia från äldre och nyare tid, i statskunskap; afbildningar af runstenar, sigill, m. m.

Vol. VIII. Gammal sign. H. c. 4:o. 8, c.

Afskrifter (omkring hälften egenhändiga) af handlingar mest rörande svensk historia.

Vol. IX. Gammal sign. H. c. 4:o. 8, d.

Poemer, afskrifter (och koncept?) af LagerBrings hand.

Vol. X. Gammal sign. H. c. 4:o. 8, e.

Samlingar och anteckningar till Sveriges historia.

Annotationes in historiam patriæ e prælectionibus privatis cel. S. Bring, ductum sequentis collegii E. Benzelius, collectæ 1749. Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. c. 4:o. 3.

»Excerpter till Sveriges historia under medeltiden». Ups. Univ.-bibl. Sign. E. 89. Fol.

Egenhändigt.

Föreläsningar öfwer svenska historien, hålne privat. Lunds Univ.-bibl. 4:o.

Anteckningarna skrifna af Berent Munthe.

Några kringströdda anmärkningar af prof. Brings publique lectioner.

Ups. Univ.-bibl. Sign. N. 778. 4:o.

Manuskripten till femto delen af Swea rikes historia.

Dessa fördela sig i tre grupper:

A) Manuskript till de 1786—1787 tryckta 32 sidorna, omfattande § 1—halfva § 18. Häraf finnas:

1) Egenhändig handskrift i Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. c) Sueth. fol. 7, som omfattar de tryckta sidorna 1—30 jämte fragment af fortsättningen, öfverensstämmer nära, men ej fullständigt med den tryckta redaktionen och torde därför kunna betraktas som ett koncept, hvilket ej begagnats vid tryckningen.

2) Vidare en i Lunds Univ.-bibl. befintlig modern afskrift af §§ 1—3, som emellertid hvarken öfverensstämmer med det här ofvan nämnda manuskriptet, ej heller med den tryckta redaktionen. Möjligheten är ju ej utesluten, att det kan vara en afskrift af ett första utkast, som nu är förkommet.

B) Manuskript till fortsättningen, omfattande halfva § 18—§ 28. Originalet härtill, som vid LagerBrings död befann sig i tryckfärdigt skick och af Erland Samuel Bring öfverlämnades åt Gjörwell, som i sin ordning deponerade det i Uppfostringssällskapets arkiv, är nu med all sannolikhet förkommet. Flera afskrifter finnas emellertid:

1) En af J. A. Stechau; år 1790 af Gjörwell öfverlämnad till Link. Stiftsbibl. Sign. H. 116. 4:o.

2) En, likaledes af J. A. Stechau, i Kungl. Bibl. 4:o.

3) En senare, troligen från första hälften af 1800-talet, i Ups. Univ.-bibl. Sign. E. 89 a. 4:o.

C) Manuskript till §§ 27—33, hvilka vid LagerBrings död förelågo i koncept. Originalet härtill är likaledes förkommet, men flera afskrifter finnas i behåll:

1) En af Erland Samuel Bring kollationerad, i Kungl. Bibl. Fol.

2) En af densamme, i arkivet på Skarhult. 4:o.

3) En af J. A. Stechau, i Kungl. Bibl. 4:o.

4) En senare, i Ups. Univ.-bibl. Sign. E. 89 a. (Jfr ofvan B: 3.)

Kyrkohistoria.

Annotata circa prælectiones publicas et privatas celeberrimi . . . Sven Bring in historiam Novi Testamenti ecclesiasticam ad ductum hist. eccles. . . . Erici Benzelii. Lond. Goth. die 6 nov. 1748.

Lunds Univ.-bibl. 4:o.

Antecknade af Petrus Munck.

Annotata in historiam Novi Testamenti ecclesiasticam. Ex prælectionibus publicis a:i 1747.
Lunds Univ.-bibl. 4:o.
Anteckningarna troligen gjorda af Laur. Hollbeck.

Numismatik.

»Anteckningar i numismatik».
Ups. Univ.-bibl. Sign. N. 1206. 4:o.

Swenska myntwetenskapen, innehållandes the swenska mynt och penningar, efter sina indelningar, rum, klasser, ordningar, släkten, slag och förändringar, på et sammanhängande lärdomssätt, afhandlad.
Ups. Univ.-bibl. Sign. N. 1205. 4:o.

Statistik.

»Statistiskt arbete öfver Sverige 1749—1757» med följande olika afdelningar:
Art. I, om folck-numren och rikets styrka.
Art. II, om folk-numrens fördelning uti åldrar, kjön och stånd.
Art. III, om in- och ut-flyttningar.
Art. IV, om tillfödsell, giftermål och afwelsamhet.
Art. V, om dödeligheten och de mest ödeläggande siukdommar.
Art. VI, om folck-ökningen och rikets tillwext i styrka.
Ups. Univ.-bibl. Sign. W. 1009. 4:o.
Arbetet, som är defekt, skulle enligt en anteckning af Westin förråda Bökmans stil.

Statskunskap.

En speciel kundskap om Sweriges rike.
Ups. Univ.-bibl. Sign. W. 1008. 4:o.
Afskrift af Joh. Petr. Rodin 1766.

Histor[ia] specialis regni Sueciæ.
Link. Stiftsbibl. Sign. G. 51. 4:o.

Inledning till notitiam specialem regni Sueciæ.
Ups. Univ.-bibl. Sign. W. 468. 4:o.

Inledning till notitiam specialem regni Sueciæ.
Kungl. Bibl. Codex Engestr. Sign. B. VIII: 1—43. 4:o.

Notitia specialis regni Sueciæ eller Swea rikes stats kundskap.
Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. c) 4:o. 70.

Notitia specialis regni Sueciæ eller Svea rikes stats kundskap.
Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. c. 4:o. 71.

Notitia specialis regni Sueciæ eller Sweriges rikes stats-kundskap. Anno 1757.
Lunds Univ.-bibl. De la Gardieska arkivet. Sign. Cod. VIII. b) 27.

Urkundssamlingar.

Boetii Johannis Diplomatarium lundense. P. I, II.
Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. a [Dipl.] 4:o. N:r 1 o. 2.
Diplomatariet är kopieradt af LagerBring med ett af prof. Sommelius påbörjadt register.

Diplomatarium Lagerbringianum. T. 1—3.
Lunds Univ.-bibl.
Afskrifter af medeltidsurkunder, dels utförda af LagerBring själf, dels af N. R. Broocman, J. A. Stechau m. fl., efter original i svenska och danska samlingar.
T. 1. Gammal sign. H. a) Dipl. 4:o. 4.
Bref och handlingar från slutet af 1100-talet till och med slutet af 1300-talet, de allra flesta af LagerBrings hand.
T. 2. Gammal sign. H. a) Dipl. 4:o. 5.
Urkunder från 1400- och 1500-talet, äfvensom utdrag ur medeltidslagar, krönikor m. m., omkring hälften af LagerBring.
T. 3. Gammal sign. H. a) Dipl. 4:o. 6.
Historiska urkunder från 1400-talet, afskrifna af LagerBring, efter original, af hvilka de flesta tillhört Reuterholm. En fjärde del omnämnes i gamla kataloger, men saknades 1889 vid en då företagen omkatalogisering af handskrifterna.

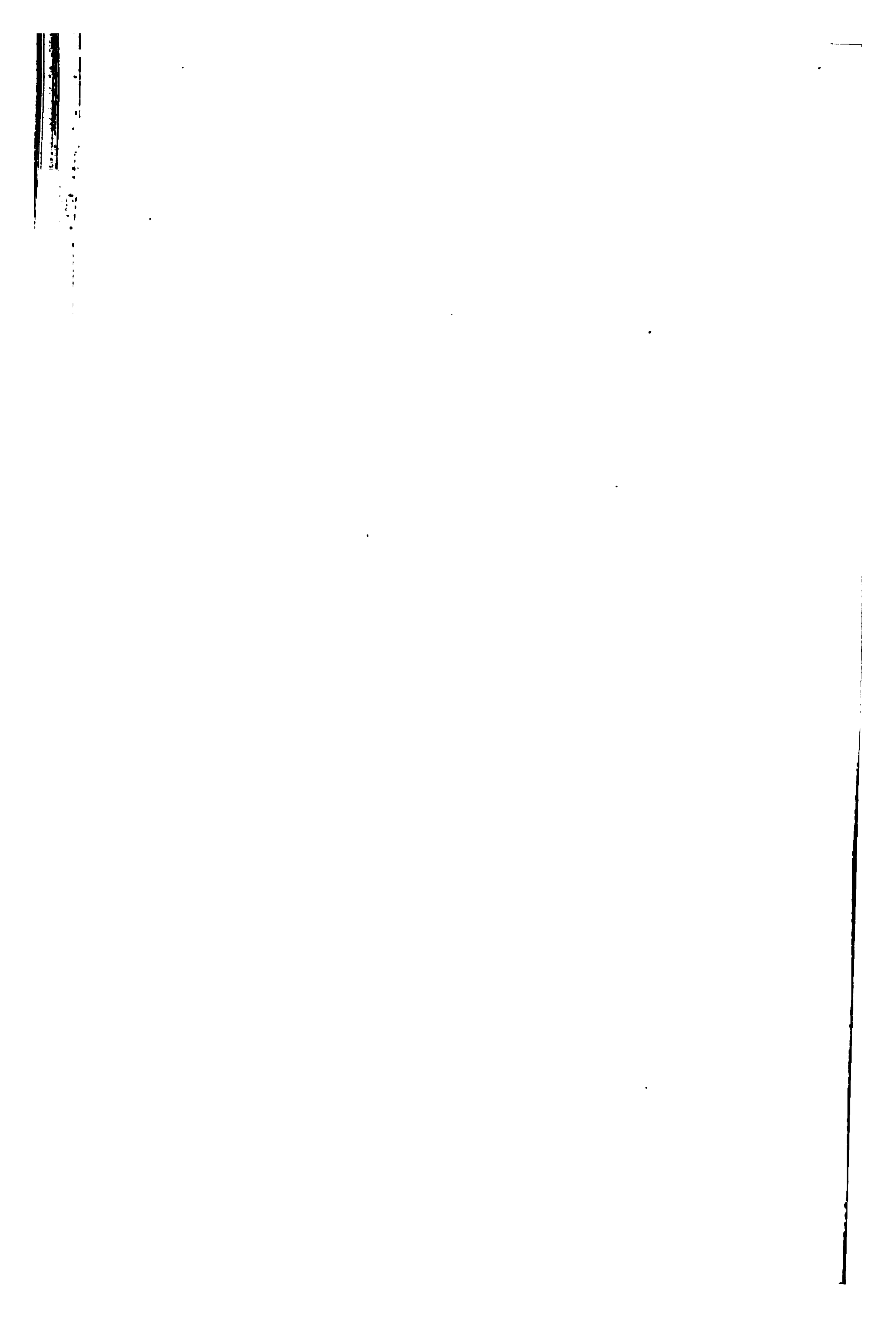
Kongl. bref rör. rikets universiteter.
Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. c) 4:o. 100. c.

Egenhändiga afskrifter, omfattande åren 1647—1754; ordnade i kronologisk följd.

»Samling af urkunder rörande Dalby kloster».
Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. c) 4:o. 110, b.

Egenhändiga afskrifter af urkunder, de flesta från 1530-talet.

Udskrift af nogle originale Documenter, som findes i det kongelige danske Geheime-Archiv, huilke angaae Suerrig og gaae fra Aar 1457 til 1523. Med ett af LagerBring uppgjordt register.
Lunds Univ.-bibl. Gammal sign. H. a) Dipl. fol. 5.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. AFD. 1. Bd 3. Nr 2.

SVEN LAGERBRING

TAL

VID

LUNDS UNIVERSITETS MINNESFEST

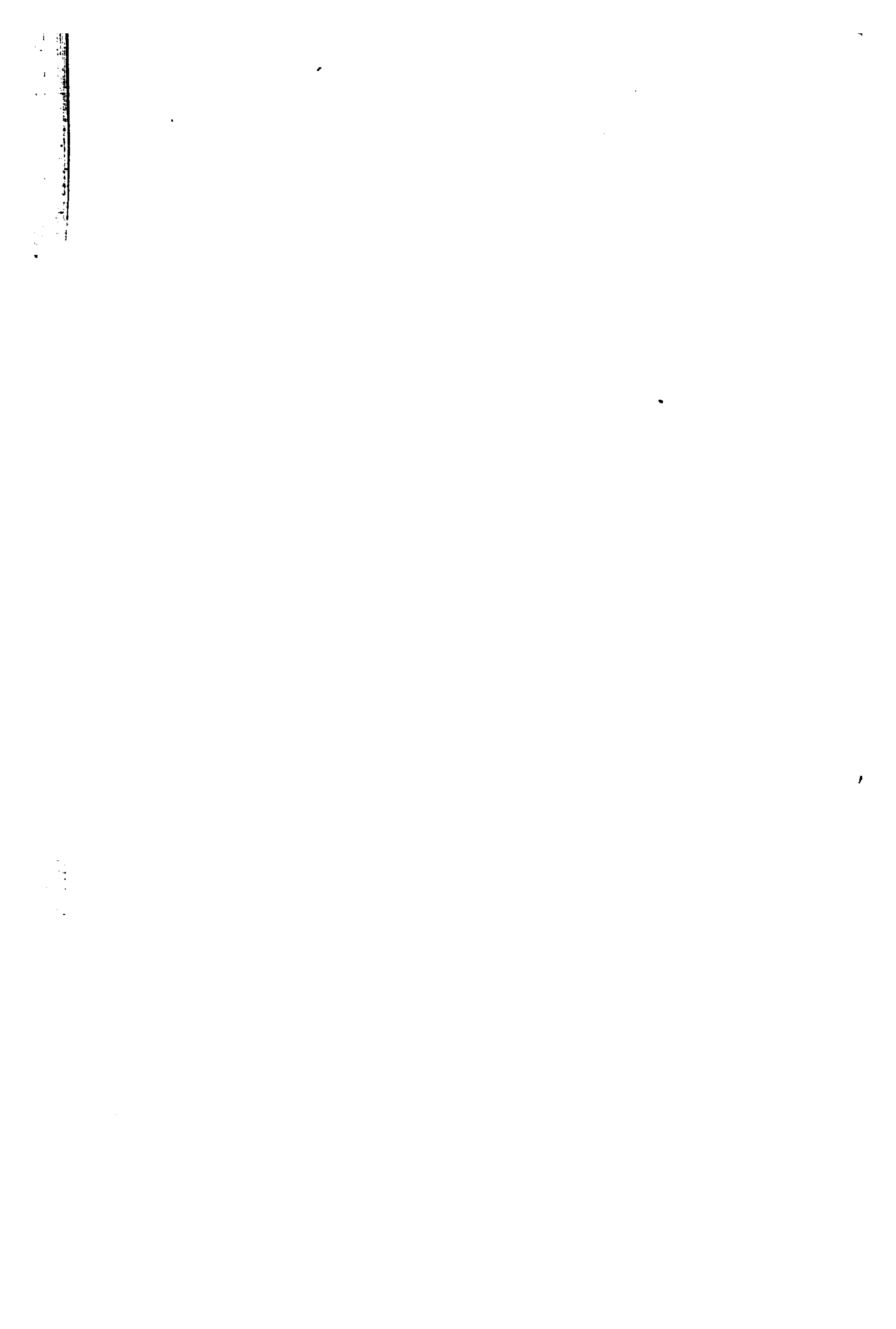
DEN 6 MARS 1907

AF

ARTHUR STILLE

LUND 1908
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Knappast något lands historia bär vittne om en eröfring, som genomförts så fullständigt som den, genom hvilken Sverige med sig förenade Skåne. Den skånska befolkningen öfvergick så fullständigt till att blifva en del af den svenska, att den snart kom att betrakta ej blott nutid och framtid med deras växlingar och förhoppningar utan äfven sin forntids öden från den svenska synpunkten. Den ställde sig i viss mån främmande för sin egen äldre historia och adopterade i dess ställe det nya, svenska moderlandets. Ej mer än ett par mansåldrar efter det egentliga försvenskningsarbetets början hade förflutit, då man ej blott politiskt, utan också nationellt och, man kunde säga, historiskt taget kände sig såsom svensk. Det är betydelsefullt, att då den nyare historiska vetenskapen i Sverige grundlades, skedde detta genom två män från de eröfrade provinserna. Den ene af de båda, Olof von Dalin, skildes tidigt från fädernebygden och assimilerade sig nästan fullständigt med den uppsvenska delen af folket. Den andre, Sven Lagerbring, stannade så godt som under hela sitt lif kvar här nere, i sin personlighet bevarande det särskildt karakteristiskt skånska. Men för båda var det så, att då de skrefvo sina epokgörande arbeten i svensk historia, så kände de, att det var deras fäderneslands historia.

Genom eröfringen och försvenskningen af Skåne hade Sverige gifvit ett lysande bevis på hvad svensk kraft och klokhet kunde uträtta, och ett väldigt historiskt resultat hade här uppnåtts. Sveriges krigare och statsmän hade i Skåne gjort historia; från de skånska provinserna kommo de män, som först visade det svenska folket, hvad den svenska historien verkligen

var. Den störste af de två, såväl i forskningens grundlighet som i framställningens sanning, är Sven Lagerbring.

Han var utgången af en släkt, som, såvidt vi veta, var skånsk. Den främmande, norska härstamning man velat gifva den förefaller vid närmare granskning ytterst apokryfisk. Från släktskapen med norska birkebejnare torde man här böra bortse. Med visshet känner man för släkten Brings fäderne ej annat än skånska anor.

Sven Brings barndomshem låg i norra delen af landskapet, i Göinge, och själf har han en gång sagt, att han alltid betraktat göingarna som sina rätta landsmän. Det var säkert med rätta. De goda egenskaper, som man här i Skåne plägat tilllägga göingarna, dem återfinner man ganska tydligt utpräglade hos Lagerbring: rörlighet och mångsidighet i intresset, liflig mottaglighet för intryck, förmåga att finna korta, kärnfulla, skarpt belysande uttryck för hvad man vill säga, ofta präglade af en än torrolig, än drastisk humor och — må uttrycket tillåtas mig — en vaken klipskhet. Men därjämte framträder hos honom egenskaper, som man velat anse karakteriserande för det skånska kynnet öfverhufvud — egenskaper, som emellertid slättboarna ofta ej i någon högre grad velat tillerkänna göingarna —: moget omdöme, uttömmande grundlighet och seg ihärdighet.

Den omgifning, i hvilken den unge Sven Bring växte upp och de intryck hans barndom mottog, hafva ett drag, som man knappt skulle hafva väntat här uppe i den gamla snapphanebygden. Det är svenskheten, svensksintheten. Det hade ej gått så särdeles lång tid, sedan Sverige tog Skåne, sedan snapphanefejderna rasade, men under den tiden hade här skett en genomgripande förändring. En mansålder före Sven Brings barndom hade ännu svenskt och danskt på lif och död kämpat med hvartannat och sinnena hade varit söndrade. Från ett prästhus i Göinge hade författaren och universitetsläraren Johan Winslow utgått, bestämdt ställande sig på den svenska sidan och med nästan ängslig ifver arbetande för dess sak; från grannprästgården gick däremot den ende sonen att kämpa som ryttare i en dansk skvadron i slaget vid Lund.

Nu var allt detta slut. Öfverallt kände man sig som svensk, och i Ebbe Brings prästgård i Brönnestad gjorde man det i särskild mått. Det hade i Skåne kommit ett nytt försvensknings-

medel, verkande innerligare och därmed kraftigare än guvernörernas och biskoparnas kloka och handfasta styrelseåtgärder. Den karolinska tidens stora bedrifter och stora personligheter trädde här i Skåne folket kanske närmare in på lifvet än i de uppsvenska landskapen. Magnus Stenbock hade, först genom sin milda och rättrådiga styrelse och sedan genom den förunderliga segern öfver danskarne, blifvit befolkningens afgjorde gunstling och snart en hufvudperson i dess fantasi och sägenbildning. Carl XII själf kom sedan till Skåne och gjorde det för en tid till medelpunkten i det rike, som han genom en väldig kraftansträngning ville återupprätta.

Det är dessa båda namn, kung Carl och Stenbock, som behärska allt. Det är under det dominerande intrycket af deras personligheter, deras hjältegärningar, som Sven Bring växer upp. Hans far hade stått Stenbock nära och en gång med fara för lif och frihet fört hans bud tvärs genom fientliga linjer. I Brönnestads prästgård hade man oupphörligt kung Carls officerare — ibland 20 till 25 på en gång — till gäster. Under intryck af den karolinska tidens kraft, rådsnarhet och tillförsikt växte Sven Bring upp. Det behöfs blott att läsa början af hans självbiografi för att finna huru starkt detta intryck var. Det märkes ock i hela hans lifsverksamhet, att hans karaktär, hela hans personlighet fått starka, outplånliga intryck af en annan och större tid än Frihetstiden. Hans sinne för ordning, reda, enighet och samling stämmer ej riktigt väl öfverens med Frihetstidens kynne. Han är och förblir rojalist och visar ständigt i sina skrifter, att han ej har några sympatier för hvad han kallar »oordningsfriheten». Självsvåld, förvirring och upplösning voro honom motbjudande, och han har dömt dem skarpt, antingen de uppträdde under ett trotsigt stormansvälde i medeltiden eller under ett oordentligt ämbetsmannavälde i Frihetstiden. Han hade sina rötter i den karolinska tiden, och dess anda går genom hans historieskrifning.

Det kan icke här vara platsen att söka gifva en utförd lefnadsteckning af Sven Lagerbring. Endast några spridda drag kunna här gifvas till belysande af personligheten.

Några yttre växlingar företer Sven Lagerbrings lefnad icke. Så godt som oafbrutet är hans verksamhet knuten vid Lund och dess universitet, och sällan om ens någonsin har detta lärosäte

inom sig rymt en vetenskaplig verksamhet, så rik och så betydelsefull för fosterländsk odling.

Det har sagts om många stora män, att de varit före sin tid. Om historikern Lagerbring är ett sådant omdöme i alldeles särskild grad befogadt. Studerar man närmare hans skrifter och får man djupare inblick i hans arbetsmetod, så träder allt klarare fram den sanningen, att Lagerbring i sitt handhafvande af den historiska kritiken och öfverhufvud i hela sitt vetenskapliga arbete mycket bestämdt skiljer sig från samtidiga svenska historiker: man urskiljer redan hos honom drag, som först det nittonde seklets historiska vetenskap kunnat i full skärpa utbilda. Det är icke för djärft att säga, att i fråga om granskning och värdesättning af källor, särskiljande af första- och andrahandskällor, i fråga om bedömande af tidigare författare, i uppfattning af historiska personligheter och olika tidsskeden visar Sven Lagerbring närmare fräudskap med den moderna kritiska historieforskningens målsmän än med sin egen tids historici. I betydligt högre grad än hvad de gjorde skilde han på primära och sekundära källor; i mycket mindre grad än de satte han i sin forskning lit till senare bearbetningar af källorna; med stor självständighet fällde han sina omdömen om historiska personligheter och förhållanden, baserande dem på de egentliga källornas uppgifter och — något som är ett af de för den nyare historiska metoden mest karakteristiska dragen — han bedömde historiska fenomen och personligheter ur dessas egen tids synpunkt, ej från sin egen tids. Häri skilde han sig fördelaktigt från många af äldre tiders och af hans samtids författare, och äfven från åtskilliga af senare tiders, tyvärr för dem.

Kritisk skärpa förenades hos honom med den egenskap, som är oumbärlig för alla stora historiker, fantasi, förmåga att för sina ögon se den gamla tiden, att lefva sig in i den. Han har haft förmågan att återuppväcka. Det döda har åter blifvit lefvande för honom.

Stundom, där källorna för honom voro otillräckliga, har han med intuition träffat det rätta, och eftervärlden med rikare källmaterial, med skarpare kritiska urskiljningsmedel har bekräftat hans satser. På det område, där Fryxell på sin tid mot honom riktade sina häftiga anklagelser för partisk rojalism och oberättigadt adelshat, där — tror jag — har eftervärldens forskning

gifvit Lagerbring i all hufvudsak rätt. Magnus Erikssons och Albrekts tider bedömas i stort sedt på samma sätt af vår tids vetenskap och af Lagerbring. För enstaka misstag har Lagerbring lika litet som hvem som helst annan kunnat hålla sig fri, men i det viktiga, i hufvudsaken har Fryxell ej motbevisat honom.

Det är intressant att jämföra hans metod och forskning med Fryxells, sådan denna ter sig i anfallet mot Lagerbring. Den äldre af de båda, sjuttonhundratalets man, har sitt stöd i hvad han anser för primära källor; de äro underlaget för hans rekonstruerande fantasi. Den yngre, mannen från 1800-talet, citerar allehanda i brokig följd, källor och betydligt senare bearbetningar; allt får göra tjänst som anfallsvapen, men eftervärlden ser, att den gamle i all hufvudsak förblef osårad. Hans blick var skarpare, hans omdöme säkrare, hans inträngande i forntidens lif djupare. Det är som omvända roller; det är som om Lagerbring vore den yngre, vore ett barn af den nyare kritiska historieforskningens tid och som om Fryxell tillhörde den äldre skolan, som ännu ej lärt sig att fullt sofra källskrifterna.

Det skulle nog kunna sägas mycket om Lagerbrings förhållande till sina källor; här må emellertid endast en sak framhållas, och det en mycket märklig sak. Man kan ej annat än förundra sig öfver att Lagerbring här i Lund med de svaga hjälpmedel platsen erbjöd för historiska studier öfverhufvud kunde förskaffa sig möjlighet att göra sina vidtomfattande och grundliga förarbeten till sådana verk som Svea Rikes Historia och till det i så många afseenden märkvärdiga Sammandraget af den svenska historien, de otaliga disputationerna icke till förglömmandes. Visserligen har han under den jämförelsevis korta tid af sin ungdom han tillbragte i det Fersenska huset i Stockholm utvecklat en utomordentlig forskningsflit och så mycket som görligt varit studerat i hufvudstadens arkiv och öfriga samlingar. Visserligen har han för den särskildt skånska historiens räkning i sina förstahandsstudier dragit in allt hvad som för honom kunde blifva tillgängligt i Lund eller annorstädes i provinsen. Men detta kan dock tydligen icke hafva varit tillräckligt. Lagerbring har förstått, att han var nödsakad att för många saker lita till andra forskares bistånd, och han har förstått att för sig anordna ett »commercium litterarium», som för den tid och de förhållanden, i hvilka han lefde, måste anses vara stor-

artadt. Det får ej uppfattas så, som om han från andra skulle fått uppgifter och resultat färdiga och utan vidare satt in dem i sin produktion. Hvad han fick var afskrifter ur källor, förstahandsredogörelser o. d.; och det var han, som gjorde det mottagna till föremål för historisk kritik. Särskildt beaktansvärda äro hans lifliga förbindelser med de danske lärde, Langebek, Suhm och andra. Bättre än de flesta andra samtida synes han hafva uppfattat hvad nytta för svensk och nordisk historisk vetenskap stode att vinna genom samarbete mellan svensk och dansk forskning. I detta samarbete är han alldeles icke den enbart mottagande parten; den beundran, hvarmed de danska historikerna omfattade honom, visar tillräckligt, att de i honom sågo en också gifvande part.

I den gren af historiskt arbete, som i vår tid blifvit så betydelsefull, utgifvandet af källsamlingar, är Sven Lagerbring en af våra tidigaste föregångsmän. Hans samlingsverk, t. ex. Monumenta Scanensia voro i hvarje fall för sin tid framstående; vår tid har naturligtvis för arbeten af detta slag andra betingelser och därför andra fordringar.

För helt kort tid sedan stod i en af pressens jubileiartiklar om Lagerbring att läsa, att hans stil är torr och tråkig. Den som fäller ett sådant omdöme, torde aldrig hafva läst något af hvad Lagerbring skrifvit. Minst af allt är hans stil tråkig. I ett tidehvarf, då i skönlitteratur och vetenskap stil och uttryckssätt i allmänhet hade en viss tendens att stanna eller stelna i vissa, regelrätta former, skref han en personligt utpräglad stil. Efter de franska klassiska mönstren företer upplysningstidens stil en viss abstrakt läggning, visar motvilja för konkreta, individuellt målande uttryck och låter ej gärna personligheten fritt och otvunget afspegla sig i stilen. Denna riktning har ingen adept i Lagerbring. Hans stil och uttryckssätt visa hän på andra tidehvarf. Han var, kunde man säga, i detta afseende både före och efter sin tid. *Före* den var han däri, att han i likhet med författare i våra tider utbildade sin egen stil och gaf sin egen personlighet uttryck däri. Det är intet af den franskt-klassiska smakens abstrakta, nivellerande prägel öfver den. Lagerbring framställer sina omdömen i starkt markerade, pregnanta uttryck, i hvilka hans egen individualitet klart framträder och ger det hela lif och färg. Det är en fullkomligt modern tendens i detta

afseende. Man kan tala om en Lagerbringsk stil, likaväl som man kan tala om Geijers, om Hjärnes eller om Weibulls. Så självständig är Lagerbring och så nära öfverensstämmande med tanken vill han hafva formen, att han ej är rädd för att skapa nya ord, då intet gammalt, som tillfredsställer honom, finnes.

När jag sade, att hans stil i viss mening var efter sin tid, så ville jag därmed antyda den frändskap, som äfven i detta afseende finnes mellan honom och den karolinska tiden. Det är ej någon aflägsen släktskap mellan Lagerbrings stil och den, som lätt och dock så kraftigt verkande träder oss till mötes i Magnus Stenbocks bref, eller det målmedvetna, rakt på sak gående framställningssättet i karolinernas tjänsteskrifvelser.

Det finnes uttryck och vändningar hos Lagerbring, som för beständigt bränna sig fast i minnet genom det koncentreradt innehållsrika, genom det mästerliga sätt, hvarpå en djup tanke har klädts i knapp, koncis form. Hvilket träffande uppslag till en Sverigeshistoria äro ej de ord, med hvilka han börjar Sammandraget:

»Intet rike med mindre makt har gjort en betydligare figur i Europa än Sverige, då det af vissa utländska makter blifvit tvunget att väpna sig till sitt och andras försvar».

Det är mycket samladt och sagdt i denna korta mening: fattigdomen, äran och storheten, och ärans och storhetens grund.

Hvilken harmfylld humor ligger det ej i den drastiska satsen om Christian II:

»Christian II, som ökt sina regalier med bödelsyxan».

Huru kärnfullt uttrycker han ej sin mening om en del senare, nedsättande omdömen om Carl XII:

»Att nu en hop lismare, som mena sig göra uppvaktning hos vårt nya regeringssätt genom tadel af konung Carl XII:s gärningar, tala i samma ton, kommer af samma källa [nämligen egennytta och lust att komma fram]. Det blifver icke desto mindre oförnekligt, att herren hade sina fel, och ibland dem bör väl efter vår tids lynne föras, att han var en ärlig man, älskade riket högre än alla nöjen och hade ingen annan förmån af sin höghet än möda och besvär».

Betecknande både för Lagerbrings stil och hans karaktär är det sätt, hvarpå han bedömer sin samtids efter hans mening öfverdrifna intelligensdyrkan:

»Man måste ock bekänna, att det intet särdeles hedrar tiden att sätta ett öfverdrifvet värde på kvicka och så kallade stora snillen, fast de hafva de nedrigaste själar och äro smutsade med lastfullaste lefverne».

Det är städse förenadt med stor vansklighet att söka göra jämförelse mellan olika vetenskapsmän. Hvad Lagerbring beträffar, har det alltid legat närmast till hands att jämföra honom med hans samtida, Olof von Dalin. Det är föga troligt, att Lagerbring känt sig smickrad af jämförelsen. Han hade ej just de högsta tankar om grundligheten i Dalins forskning, ehuru han förklarade sig ej vilja börja någon genomgående polemik mot honom, och i verkligheten, när han ansåg sig böra uppträda mot Dalins meningar, gjorde detta i ganska mild form och med undvikande af att nämna Dalins namn endast använde formen »våra nyare». Eftervärlden ser på de omtvistade frågorna från en helt ny ståndpunkt, som den gamla tiden ej nått till; från dennas synpunkt torde man numera med rättvisa böra säga, att i vetenskaplighet, i kritisk skärpa stod Lagerbring före Dalin.

Då det är tal om stora svenska historieskrifvare, kommer tanken lätt in på Geijer, och det ligger nu nära till hands att fråga sig, om det finnes några beröringspunkter mellan honom och Lagerbring.

Det är klart, att man ej hos den senare får vänta den snillrika uppfattning, den enastående öfverlägsna intuition af sammanhanget och gången i det svenska folkets historia, hvilken utmärker Geijer. Hos Lagerbring finnes icke det blixtlika ljus, som i Geijers arbeten så ofta kastas öfver epoker och personer, men till gengäld står han nog öfver Geijer i noggrann, omsorgsfull, djupgående forskning, och det ljus han spridt öfver gångna, dunkla tidehvarf lyste länge och med stadigt sken. Mindre snillrik än Geijer har Lagerbring utan tvifvel varit lärdare än han, och i skarp kritik gifver han honom ej mycket efter, om han än stundom i stället för att i kraftiga tag rensa undan sagor och legender inskränker sig till att med en sarkastisk anmärk-

ning varna läsaren för att vara allt för stark i tron. I fråga om källgranskning och därmed sammanhängande kritisk verksamhet torde kanhända kunna frågas, om ej moderna historiker skola känna sig i andlig frändskap minst lika mycket med Lagerbring som med Geijer.

Jag kan här ej underlåta att framhålla, huru som Geijers och Lagerbrings tankegång i ett bestämdt fall rört sig i samma linje. Geijer, då han skulle skrifva Svea Rikes Häfder, och Lagerbring, då han skulle författa sitt Sammandrag af Svea Rikes Historia, ville båda som bakgrund för framställningen af det svenska folkets öden gifva en bild af Sverige, af landet själft. Geijer gaf den i stora drag, i den berömda framställning af det svenska landets natur, hvilken står såsom inledning till det aldrig fullbordade verket. Lagerbring gaf den i Svea Rikes Statskunskap, som utgör första delen af »Sammandraget». Det är en för sin tid öfverlägsen skildring af Sveriges och den svenska statens tillstånd; äfven i modern mening en öfversikt af Sveriges statskunskap. Jordbeskaffenhet, fauna, flora, folkmängdsförhållanden, jordbruk, industri, författning, förvaltning, finanser, försvarsväsende, kyrka, skola, vetenskap, allt finnes där klart framställdt och omsorgsfullt belyst.

Det är ej blott fakta man finner. Allt som oftast möter man Lagerbrings egna mogna omdömen, träffande och kärnfulla anmärkningar, vidsynta framtidstankar. Ett exempel må anföras! Så talar han för anläggandet af en farled, som långt efter hans tid blef en verklighet i Göta kanal, men han har en nyktrare uppfattning af dess betydelse än mången i den följande tiden och tillägger: »den som likväl tror, att farten genom Öresund därför skulle upphöra eller särdeles förminskas, torde bedraga sig».

Sven Lagerbring var skåning och alltid starkt fästad vid fäderneprovinsen. Det är då ej underligt, att en ej obetydlig del af hans historiska forskning ägnades åt de skånska landskapens häfder. Den viktiga källsamlingen »Monumenta Scanensia» är redan nämnd och nämnas böra också de många afhandlingar om olika delar af provinsen, hvilka ventilerades under hans presidium, så t. ex. afhandlingarna om Göinge, om Östra härad, om Skytts härad och andra. Det visar sig i dem, att Lagerbring till fullo förstod och uppskattade vikten af att ute i bygderna

befintliga historiska källor — runinskrifter, dokument o. d. — gjordes tillgängliga, att bygdetraditioner upptecknades och om möjligt kritiskt behandlades. Och härvid har Lagerbrings förhållande till lärjungarne, hans förmåga att intressera och förbereda dem för ett mera själfständigt studium, att göra dem till medarbetare på det historiska arbetsfältet särskildt vackert framträdt. Per Lovén var själfständig författare till afhandlingen om Göinge, och det kan nog ej vara något tvifvel om att äfven de andra unga män, hvilkas namn stodo på de ifrågavarande afhandlingarna, tagit en vida större del i förarbetena och fordringarna än hvad som i allmänhet vid den tidens disputationer var vanligt. Man ser i dessa impulser och denna handledning liksom i embryo skymta fram en ny form för akademisk undervisning; från Lagerbrings och hans lärjungars skånska afhandlingar föres tanken lätt öfver till vår tids akademiska seminarieöfningar.

Det är kändt och ofta framhållet, att Sven Lagerbring såsom professor hade så många lärjungar. Till ingens föreläsningar flockades den akademiska ungdomen så som till hans, och det var ej endast ungdomen, som kom dit. Universitetets prokansler, Olof Celsius, själf en af tidens främste historieskrifvare, tog plats bland åhörarne.

Det är ej underligt, att Lagerbring hade ett stort auditorium. Han hade, så kan man verkligen säga, infört en ny vetenskap vid universitetet, nämligen fäderneslandets historia. Före hans tid hade historien egentligen blott varit ett bihang till någon annan vetenskap, oftast till de klassiska språken. Med Lagerbring blef den själfständig och fosterländsk. Det var nu ej längre ett mer eller mindre väl gjordt kompendium öfver romerska och grekiska, oss fjärran stående, personer och bedrifter, som föredrogs från katedern. Det blef nu den *svenska* forntidens förhållanden, som klargjordes; det var *våra* förfäders bedrifter och lefnadsförhållanden, som fördes fram i ljuset; deras lif lefde upp igen, och man såg klart, att det ej var blott andras meningar, som refererades, utan resultaten af egna forskningar, som lades fram. För första gången lästes vid det karolinska universitetet svensk historia som vetenskap. Ej underligt, att det blef ett godt auditorium. Ett sådant förtjänade både den svenska historien och Sven Lagerbring.

I begränsningen visar sig mästaren, heter det. När man hör samtiden lofordande och beundrande tala om Lagerbrings vidsträckta kunskaper, hans mångsidiga vetande på många olika områden, när man hör honom benämnas »vår stora polyhistor», så vill man tänka, att äfven för honom frestelsen att verkligen visa sig såsom polyhistor trädt fram, att mångpröfveriet, den olycka, i hvilken ej så få svenska vetenskapsmän råkat, kunde splittrat hans krafter och dragit honom från hans egentliga arbetsfält. Om frestelsen har kommit, så har den blifvit afvisad. Det är visserligen sannt, att Lagerbring såsom mången annan på den tiden kom att passera genom ett ämne, förrän han hann fram till sitt egentliga. Men då han mognat till historiker, blir han historien trogen; han byter ej om lärostol såsom många andra. Samuel Pufendorf, Olof Rudbeck, Olof von Dalin, Olof Celsius och många andra hade splittrat sina krafter på olika fält, och deras lifsgärning hade väl därigenom blifvit mindre än hvad den kunnat blifva. Sådant låg i viss mån i den tidens anda, men hos Lagerbring vill man snarare märka vår tids uppfattning, att *en* vetenskap är nog för att taga en mans arbete och fylla hans lif. Han var historiker, ej polyhistor.

Det var ej blott i den akademiska lärosalen Lagerbring hade ungdomen i täta led kring sig. I flera årtionden var han inspektor för den stora studentnation, som bildades af blekingar och nordskåningar. Hans förhållande till dem karakteriseras kanske lättast med hans egna ord, att han alltid ansett göingarna för sine rätte landsmän, och göingar och blekingar voro tydligen för honom en och samma nation. Hans inspektorat synes hafva stått idealet för ett sådant ganska nära. För nationsmedlemmarna var han såsom en fader, och hans sista gärning i lifvet blef att säga dem farväl och sända med dem en hälsning till hembygden, då terminens arbete var slut och man skulle draga hem till ferien.

* * *

Frihetstiden är ju ej blott en tid af starkt framåtskridande på den materiella odlingens område utan också en af vår historias mest lysande perioder i fråga om forskning och vetenskap. Och dock kan man här, med blicken fästad på de bedröfliga politiska förhållandena, på den mannamån, som allt för ofta rådde hos partiregeringarna, på splittringen i folket, egennyttan och den

skamliga korruptionen, fråga, hvad det gagnar folket, om det vinner hela världen, men tager skada till sin själ. Det är här dubbelt välgörande att se en personlighet sådan som Sven Lagerbring, själf en af dem, som i främsta rummet bidragit till periodens framsteg i kulturellt afseende men därjämte absolut fri från tidens lyten och olater. Ehuru en af de främsta kulturpersonligheterna under Frihetstiden har han tydligen aldrig känt sig riktigt hemmastadd i den tiden. Han har en gång sagt, att de herrar, som grundade statsskicket, buro sig nesligen åt, och om Frihetstidens sista skede har han fällt det drastiska uttrycket:

»Allt vrängdes och uttyddes illa af vissa personer, som lefde af själfsvåld och andades intet annat än själfrådighet, lagbrott och bankosedlar».

Uttrycket är äkta Lagerbringskt. Den som fällde det, har längtat efter ädlare, renare tider.

* * *

Svenska svärd hade eröfrat Skåne. Svensk statsklokhet hade åstadkommit, att skånsk odling gått upp i svensk, och af eröfringen hade blifvit sammansmältning.

Det är som om från skånsk sida förbindelsen med det nya moderlandet högtidligen beseglades, då Sven Lagerbring satte svensk historia i högsätet vid det skånska universitetet och gaf det svenska folket den dittills bästa teckningen af dess häfder. Det är därför som Alma Mater Conciliatrix särskildt ärar hans minne. I den långa raden af lundensiska

»visdomens fäder i grånade leder,
hvilka från lageromskuggad kateder
ned till cypressernas rike ha gått»,

finnes ingen gestalt mer vördnadsvärd än hans. Det karolinska universitetet jämte hela det svenska fäderneslandet skall alltid i Sven Lagerbring se och vörda en stor begåfning, en vis och djupsinnig forskare, en god och ädel människa, en trofast son af Skåne och en god och trogen svensk.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. AFD. 1. Bd 3. Nr 3.

KYRKA OCH SKOLA I SVERIGE

UNDER 1800-TALET

EN KYRKOHISTORISK UNDERSÖKNING

AF

EDV. RODHE

I

LUND 1908
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

INLEDNING.

Troeltsch har delat protestantismens historia i tvenne perioder, gammalprotestantismens och nyprotestantismens[1]). Den förra hörde tillsammans med medeltiden, ja, var trots Luther och hans verk en omedelbar fortsättning däraf. Det som förband henne med medeltiden var starkare och betydelsefullare än det som knöt 1500- och 1600-talen till de följande århundradena. Förbindelselänkarna med medeltiden finner Troeltsch vara bl. a. följande. Under båda perioderna var kulturen kyrklig, närmare bestämdt statskyrklig, tvångskultur. Allt rörde sig inom den snäft tilltagna teologiskt-religiösa ramen. Hvad som föll därutanför hade intet gynnsamt mottagande att vänta. Det skulle tvingas in under de gifna normerna. Allt och alla skulle in därunder. Troeltsch anser vidare, att gammalprotestantismen icke hade öfvervunnit den medeltida askesen[2]). Den grundade sig på en värdesättning af det jordiska, som löpte ut i ett bortkastande af detta, under det blicken oafbrutet borde riktas mot det öfversinnliga. Härutinnan åvägabragte väl protestantismen en ändring: den fromme fick icke fly bort till klosterensamheten från den plats, på hvilken Gud satt honom att verka. Men Troeltsch menar nu, att askesen likväl icke blifvit bortskuren, utan blott fördjupad, förinnerligad till »innerweltliche Askese». Det jordiska lifvet hade intet självständigt värde för gammalprotestantismen; man fick icke kalla denna världen för skön i

---

[1]) Troeltsch, Ernst, Protestantisches Christentum und Kirche in der Neuzeit, i Die Kultur der Gegenwart, Teil I, Abteilung IV, s. 253 ff.

[2]) Troeltsch, a. a. s. 262 ff.

sig själf. Luthers uppfattning af arfsynden anser också Troeltsch vara medeltida, då denne och efter honom gammalprotestantismen anser världen genom syndafallet gripen af syndens makt till den grad, att Gud liksom icke längre vore närvarande i sin skapelse och i det naturliga goda. Slutligen finner Troeltsch i supranaturalismen ett gemensamt kännetecken för Luther och medeltiden. De naiva former, under hvilka man föreställde sig Guds omedelbara ingripande i världsloppet, fingo under modern tid gifva vika för naturvetenskapernas klara logik och bindande lagar, det absolut öfvernaturliga försvann, dock icke därmed det öfversinnliga. Nyprotestantismen börjar under 1700-talet närmast såsom en negation mot allt detta [1]), under det att dess positiva sida mindre klart låter sig framställas. Det världsliga fick själfständig betydelse, och detta spränger den teologiska och kyrkliga ramen omkring kulturen, det gör slut på askesen genom att ställa arbetet i det världsliga under annan synpunkt än förr. Världen blef icke längre en grundfördärfvad lidandets boning. Gud var närvarande i sin sköna värld, immanent där. Med stigande tendens åt panteistisk monism fick kristendomen starkare prägel af »diesseitigkeit». Sådan är, i allra största korthet framställd, Troeltschs uppfattning. — Troeltsch är icke den förste, som sätter år 1700 såsom ett vägskäl. Också Loofs daterar den nya tiden därifrån [2]). Skillnaden är, att Troeltsch låter Luther höra till medeltiden, undet det Loofs låter honom utgöra centrum i en öfvergångsperiod mellan medeltid och ny tid. Loofs medger, att Troeltsch har rätt, när han påpekar den stora åtskillnad i stämning mellan å ena sidan 1500- och 1600-talen, å den andra tiden efter 1700, men han opponerar sig mot att låta medeltiden räcka till långt efter Luthers tid, ty Luther, menar Loofs, har principiellt brutit med medeltida uppfattning och står som grundläggaren af den moderna tiden [3]). Därför finner också Loofs, att det för medeltiden och 1500- och 1600-talen gemensamma träder i bakgrunden för det som sammanbinder de närmaste seklen före år 1700 med de följande, nämligen just Luther med sina

---

[1]) Troeltsch, a. a. s. 372 ff.

[2]) Loofs, Friedrich, Grundlinien der Kirchengeschichte, Halle a. S. 1901, s. 129.

[3]) Loofs, Friedrich, Luthers Stellung zum Mittelalter und zur Neuzeit, Halle a. S. 1907, s. 15 ff.

reformatoriska tankar. Med medeltiden har Luther, efter Loofs uppfattning, brutit, ty hans trosbegrepp måste föra till ett förkastande af den kyrkliga tvångskulturen. Luther gaf vidare det världsliga en plats i en kristens lif, dock icke sådan, att allt öfversinnligt och religiöst blef liksom draget in i världen och förvärldsligadt, så att människans sinne uteslutande drogs till detta lifvet. Luther glömde aldrig »jenseits» för »diesseits» [1]. Kallar man all »jenseitigkeitsreligion» asketisk, så är visserligen Luther asketisk; kristendomen öfverhufvud är då asketisk. Men då har man också förändrat den vanliga betydelsen af detta ord. Samtidigt med att protestantismen vill bibehålla det väsentliga, oumbärliga i kristendomen, att människans mål, att lifvet i Gud visar utöfver denna världen, gifver den det världsliga en relativt självständig betydelse: hvar månska har ett verk, en kallelsegärning att utföra här på jorden, en gärning, som har betydelse i och för sig själf, icke blott för dess inflytande på människans eget inre lif.

Där gick under reformationens dagar en annan ström fram, som också betonade det världsliga. Men renässansen gjorde det på ett sätt, som kom religionen att krympa tillsammans. Det hellenska lifsidealet, som man ville återuppväcka, kände intet öfvervärldsligt mål för det jordiska lifvet. Till ett plastiskt skönt konstverk skulle lifvet göras, helt och fullt skulle blomningen ske den korta tid, innan lefnadens sol sjönk [2]. I mindre pregnant och antikyrklig form framställdes samma tankar af humanismen, som fick sitt namn af det humana, det rent mänskliga, som den betonade. Vid sidan af renässans och humanism är en särskild humanistisk-religiös rörelse att beakta, hvars förnämste man var Erasmus af Rotterdam. Här är icke platsen att närmare utveckla dennes religiösa tankar. Blott så mycket må sägas, att Erasmus ville tillbaka till Jesu evangelium, sådant det förelåg i bergspredikan, och att han ville ha bort den klyfta, som bildats mellan gudomligt och mänskligt, mellan det genom uppenbarelse gifna och det mänskoanden frambragt. Här visar sig hans humanism. Stoa, Plato, Kristus, alla voro besläktade

---

[1]) Loofs, Luthers Stellung, s. 23 ff.

[2]) Jfr Neumann, Carl, Byzantinische Kultur und Renäissancekultur. Historische Zeitschrift B. 91, s. 215 ff.

och stämde öfverens. Det humana, det sant mänskliga, var det enande bandet. Så Troeltsch [1]).

Framhållandet af individens och det världsligas rätt var det gemensamma för Luther och humanismen. Men i självfva den djupa religiösa grundsynen stod Luther för sig själf. Han gick icke Erasmi vägar. Det humana ville han nog bevara, religionens förinnerligande påyrkade han mer än någon annan, men för honom gick uppenbarelsen i Kristus vida utöfver allt blott mänskligt. Det var Luther och icke Erasmus, som hade den närmaste framtiden för sig. Humanismen trängdes åt sidan. Emellertid saknade Luthers efterföljare hans öfverväldigande kraft och genialitet. De förmådde icke lyfta sig till samma höjd af trosfrimodighet som han. Mycket af det medeltida, som Luther, om han ständigt kunnat träda fram i sin mannaålders friskhet, skulle röjt undan, dröjde nu kvar. Det var, som om tiden ännu icke var mogen, man vågade icke draga konsekvenserna af personlig religion. Man var rädd att därmed skada den kristna tron. Däri har Troeltsch rätt, att individen och det världsligas självständiga värde icke kommo till sin rätt under de närmaste århundradena efter reformationen. Dock voro de icke helt skjutna åt sidan.

Förespråkarna för det världsligas rätt gentemot medeltida asketisk ringaktning måste i första hand sökas bland dem som sysslade med det materiella och som hade tillräcklig religiös och allmän bildning för att kunna fälla självständigt omdöme. Sådana funnos i städerna, och den lutherska reformationen hade därför sina ifrigaste anhängare i städernas borgerskap [2]).

Kulturens karaktär aftecknar sig i skolornas organisation. Vid ungdomens undervisning vill den äldre generationen lägga ner sina bästa erfarenheter. Väl blir icke skolan omorganiserad efter hvarje kulturens omskiftning, ej heller är skolan någonsin ett fullkomligt aftryck af kulturen, då å ena sidan kulturen kan stå högre än hvad man kunde ana af en ännu gällande gammalmodig skolordning, å den andra kulturen söker i skolan taga sig uttryck i sin mest ideala gestalt, under det att verkligheten i

---

[1]) Troeltsch, a. a. s. 271 ff.

[2]) Sohm, Rudolph, Kirchengeschichte im Grundriss, 15 Aufl., Leipzig 1907, s. 211.

mycket står efter idealet. Men trots dessa inskränkningar äger det sin sanning, att kultur och skola stå i det närmaste samband, att den senare afspeglar den förra. Reformationstiden bragte i Tyskland på det pedagogiska området [1]) till stånd ett förbund mellan protestantism och humanism. Resultatet är städernas latinskolor. Början var lofvande. Men det bar snart nedför. Humanismen urartade till tom virtuosmässighet, religionen blef konfessionell polemik. Så kom religionskrigens tidehvarf med allmän förvildning. Materiellt sedt, kom en fattigdomens tid, då ättlingarna af reformationstidens borgerskap, som uppburit den nya odlingen, icke förmådde uppbära arfvet från fäderna [2]). Ortodox tvångskultur med medeltida drag syntes blifva rådande [3]).

Från 1700 kan man räkna den moderna tiden. Därom äro både Troeltsch och Loofs eniga. Den senare bestämmer tidpunkten än närmare, nämligen till omkr. 1689 [4]). Det är karakteristiskt, att årtalet är hämtadt icke ur Tysklands utan ur Englands historia. Den stora engelska revolutionen bragte toleransens idé för första gången till seger, nämligen religiös tolerans för individen. De konfessionella intressena i politiken trädde nu i bakgrunden. De materiella intressena fingo ökad betydelse, och det världsliga tog mer och mer ut sin rätt: en återgång till reformationens och humanismens principer. Det världsliga kom dock nu med helt annan styrka. 1700-talet blir en tid af oerhördt materiellt uppsving för i första rummet England, där industrialismen nu gör sitt intåg. Bärare af denna utveckling är borgerskapet, medelklassen. Samtidigt förändrar vetenskapen karaktär, i det naturvetenskaperna komma till heders. Med intressenas materialisering, med tankearbetets vändning till naturen försiggår också en förändring i världsåskådning, där samma tendens träder oss till mötes. Kunskapsteorien blir empiristisk-sensualistisk,

---

[1]) ZIEGLER, THEOBALD, Pedagogikens historia. Öfversättning och bearbetning af Bergqvist och Kjederqvist, Lund 1900, s. 72.

[2]) ZIEGLER, a. a. s. 126 ff. — PAULSEN, FRIEDRICH, Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten I, Leipzig 1896, s. 448.

[3]) TROELTSCH, ERNST, Die Trennung von Staat und Kirche, der staatliche Religionsunterricht und die Theologischen Fakultäten, Tübingen 1907, s. 20 f.

[4]) LOOFS, Grundlinien, s. 202.

metafysiken mekanistisk. Religionen blir deism och vill tillbaka till kärnan af alla religioner, lösgjord från dogmerna [1]). Upplysningen begynner i England, men vinner där icke så stor utbredning på grund af starka religiösa motrörelser, särskildt den metodistiska, i hela sin omfattning en fullt modern rörelse genom sin starka individualism och därför af ofantlig betydelse. På fransk botten blir upplysningen på grund af rådande missförhållanden betydligt radikalare och urartar till ren materialism. På det politiska området försiggår det tredje ståndets framryckning i detta land under en våldsam krasch, som satte hela Europa i brand. Också i Tyskland blir den andliga atmosfären förändrad. Dock är upplysningen här konservativare och långsammare i sina verkningar. Den sociala utveckling och industriella odling, som i England och sedermera i Amerikas Förenta stater bildade underlaget för den nya synen på världen saknades till en stor del i Tyskland. Men samma karakteristiska drag kommo likväl fram, nämligen det världsligas bejakande och de kyrkliga intressenas tillbakavikande. Fredrik den store styr sin stat efter rent världsliga principer. Hos honom är det konfessionella intresset totalt borta. Upplysningstidens religion tänker framför allt på människans lycksalighet redan här i tiden. Jesu lära bör mänskan följa, därför att den är så nyttig för henne, den bidrager till hennes jordiska sällhet.

Skolan förändrade sig naturligtvis också, då tidsbildningen blef en annan. Reformationstiden hade i Tyskland sammanlänkat humanism och reformerad kristendom. Under 1600-talet och första hälften af 1700-talet sjönk skolan i anseende; religionen blef renlärighet och humanismen död bokstafskunskap. Skolorna lämpades efter den skolastiskt-teologiska utbildning tidens prästerskap behöfde, och ju mer det teologiska intresset blef förhärskande, desto mer trängdes den ursprungliga humanismen tillbaka, och de klassiska språken lästes för deras gagn i teologiskt hänseende, icke, som förr, för att man genom dem skulle komma den klassiska fornvärlden närmare [2]). Mot kombinationen humanism och kristendom opponerade sig också längre

---

[1]) Realencyklopedie für protestantische Theologie und Kirche, 3 Aufl., Bd 4, s. 532 ff. (Artikel Deismus af Troeltsch.)

[2]) Ziegler, a. a. s. 165.

fram den nationella rörelse, som längtade efter inhemsk odling med litteratur, skrifven på modersmålet, liksom också de uppblomstrande naturvetenskapliga studierna med deras fordran på realism [1]). Bekännelsetrohet och säker kunskap i de lärdes språk skulle icke längre vara skolans enda mål, matematik och naturvetenskap, historia och geografi, modersmålet och dess litteratur skulle också vara undervisningsämnen i skolan. Tidsstämningen, som bejakade det världsliga, träder här tydligt i dagen. Humanismen, ursprungligen representerande detta världsliga, gjorde det icke längre. Redan under 1600-talet hade enstaka försök gjorts att reformera skolan, framför allt af Comenius, hvilken satte som närmaste mål för sina reformatoriska sträfvanden att förbättra metoden vid latinundervisningen, liksom han också hade öppen blick för vikten af realism i undervisningen [2]). Först under 1700-talet hade emellertid den nya kulturströmningen vuxit sig så stark, att den började inverka på skolans organisation. Pietismen spelar därvid en stor roll. Pietisterna voro ortodoxa i läran, men deras intresse kretsade icke däromkring, utan koncentrerade sig på praktisk kristendom, därvid läran kom att spela en alltmer underordnad roll. Francke organiserade undervisningen i skolan därefter [3]). Den dogmatiska undervisningen inskränktes väl icke, men på det uppbyggliga momentet lades ofantligt stor vikt. Praktisk blef också undervisningen i andra ämnen. Detta sammanhänger med pietismens underskattande af vetenskapens självständiga betydelse, i det den ansåg dess rationala sida hotande för det kristliga lifvet. Francke bröt likväl icke med humanismen, latinet stod kvar såsom det näst religionen viktigaste läroämnet, men undervisningen sökte han lägga så praktiskt som möjligt. På läroschemat upptog han franska språket och realia, låt vara i ringa utsträckning. Det är egendomligt, att Francke, som i sin religiositet visade sig så vänd från världen, likväl icke undgått att röna inflytande af den nya tiden, som ville gifva det världsliga dess värde. Paulsen karakteriserar Franckes pedagogik med följande ord: »Sie verband Frömmigkeit und Gemeinnützlichkeit, sie erzog für den Himmel, ohne die

---

[1]) Paulsen, a. a. I, s. 454.
[2]) Paulsen, a. a. I, s. 465 ff. Ziegler, a. a. s. 164.
[3]) Ziegler, a. a. s. 179 ff., 190.

Erde und ihre Bedürfnisse, auch weltliche und höfische, zu vernachlässigen, und das alles nach der Maxime des utilitarischen Rationalismus: auf kürzestem Wege grösste Erfolge» [1]. Också i annat afseende har Francke känt, hvad den praktiskt anlagda tiden kräfde på skolans område. Han uppgjorde en visserligen aldrig fullföljd plan på en med latin förbunden realskola såsom förberedelseanstalt för det praktiska lifvet. Den lärda skolan skulle vara afsedd för de blifvande lärde, för ämbetsmän och präster, realskolan för dem som skulle brukas till skrifveri, till köpenskap, förvaltning af landtegendomar eller till nyttiga konster. Andra pietister upptogo denna tanke och lyckades bättre än Francke att förverkliga den [2]. Paulsen påpekar således det gemensamma för Francke och hans efterföljare å ena sidan samt den utilitaristiska rationalismen å den andra. Det är om denna senares pedagogik som nu några ord skola sägas, emedan tidsandan däri får sitt mest karakteristiska uttryck.

Dess målsman i Tyskland var framför allt Basedow. Någon profet var han icke. Men han och hans anhängare hade med hänförelse lyssnat till Rousseau och hans ord om det naturligas rätt gentemot all förkonstling. Naturen var god och mänskan också till sin natur god. Uppfostran hade bara att utveckla, hvad som låg i mänskans väsen [3]. Därför opponerade sig Rousseau både mot kyrkans ordande om arfsynden och mot konventionell kultur och bildning, hvilket allt förstört och snedvridit ungdomens uppfostran. Dessa tankar hade Basedow sammansmält med tidens idéer i den form de tagit i Tyskland, där man betonade förståndet, det klara rediga tänkandet och begriplighetssträfvandet, där man bedömde lifvets värden på ett nyktert och trivialt sätt med småaktig beräkning af hvad omedelbar nytta för individens lycksalighet det ena eller andra kunde medföra. Det var ett bejakande af det världsliga med ofantligt begränsad horisont. Nu skulle det nya tillämpas på pedagogikens område, och med verklig hänförelse gick Basedow till verket. De behöfliga reformerna gällde i främsta rummet latinet [4]. Inte hade

---

[1]) Paulsen, a. a. I, s. 561.
[2]) Paulsen, a. a. II, Leipzig 1897, s. 63 f.
[3]) Ziegler, a. a. s. 197 ff., 213 f.
[4]) Paulsen, a. a. II, s. 49 ff.

alla nytta af vidlyftiga klassiska studier, därför kunde inte alla tvingas till latinläsning. Och de blifvande lärde behöfde mer än sitt latin, de behöfde också realia. Och för resten, hvarför så mycket studium af den klassiska tiden? Hade icke den moderna tiden frambragt en ny bildning, oberoende af den gamla? I barnslig glädje öfver det förträffliga kulturen frambragt förälskade sig filantroperna i sin egen tids bildning och höjde den till skyarna. I skolorna borde man först och främst meddela denna. Den filantropinska pedagogiken är ett träd på godt och ondt. Godt är dess sträfvande mot onatur, dess kamp för det praktiska lifvets kraf, men skuggsidan är trångsyntheten och den krasssa utilitarismen.

* *
*

Luther ville häfda det världsligas rätt gentemot medeltida askes, men glömde därvid aldrig för denna världen den andra. Det ligger i kristendomens väsen att gifva båda, hvad dem tillkommer. Men hvem utom Jesus själf har kunnat hålla den rätta balansen; hvem kan starkt gripas af det gudomliga och eviga, af lifvet i Gud, och på samma gång finna sig helt till rätta med de världsliga uppgifterna? Hvem kan med ifrigt sinne ägna sig åt lösandet af dessa, utan att han får blicken så bunden vid marken, att han är i fara att glömma Guds vida himmel, som hvälfver sig ofvan honom? Det är så lätt att glömma det eviga, och det sker så ofta. Så mycket större kraftansträngning behöfs för att inprägla de högsta lifsvärdena. Under medeltiden med dess munklif, dess öfverspändhet och platonska mystik tvingades den öfvervärldsliga synpunkten på människorna. De kyrkliga formerna lågo tunga öfver hvar man. Men samtidigt med förnekandet af det världsligas rätt lefde oförstörbar människornas längtan att lefva det jordiska lifvet helt och fullt. I råa och barbariska former bröt denna längtan fram genom kyrklighetens ofta tunna fernissa [1]). Det var den europeiska kulturens barndomstid. Barnet behöfde den strängaste tukt, ty det hade en våldsam natur. Men barnet växte och blef man.

---

[1]) PAULSEN, a. a. I, s. 7 ff.

Då kände det det onaturliga i att fortfarande behandlas som barn. Det tyckte också, att det öfvervärldsliga hade så bankats in i sinnet, att naturen blifvit undertryckt.

Och kommet till myndig ålder ville det kasta af sig det tryckande oket. Renässansmänniskorna reagerade så starkt mot trycket, att de tappade bort religionen. Men då kom Luther och visade, att det icke behöfde gå så. Han medgaf, att barndomens tid var förbi, han medgaf, att naturen verkligen hade rätt att kräfva ut hvad henne tillkom, det världsliga hade varit åsidosatt, och Luther insåg de beklagliga följderna däraf. Hvarken lifvet i Gud eller den jordiska kallelseuppgiften hade kommit till sin rätt. Luther sökte bevara båda genom fasthållandet af den Guds barns frihet han själf kände sig ha vunnit genom tron på Kristus. Luther har brutit med medeltida åskådning. Men var verkligen tiden mogen, hade den kommit öfver skolålderns bundenhet? Visste man rätt använda sin frihet? Det svar historien gaf var nej. Gammalprotestantismen blef genom sin tvångsuppfostran till bekännelsetrohet en fortsättning fastän på ett högre plan af medeltida uppfostran. På nytt revolterar naturen; den kommer tillbaka med sjudubblad styrka. 1700-talets människor voro på det klara med, att de voro vuxna, de behöfde intet skoltvång, de protestera mot de kyrkliga band, som ville tvinga det religiösa momentet på dem. Upplysningen bejakar det världsliga, och hvem förnekar, att det skedde med fullaste rätt? Men samma fenomen kommer igen som förut. Bejakandet åtföljes af att det religiösa icke kommer till sin rätt. Filantropinismen opponerar sig mot katekesläsningen i skolorna såsom ett utslag af stelnad ortodoxi, opponerar sig mot skolans bundenhet af kyrkan och arbetar för dess lösgörande därifrån. Allt detta kunde ha skett med bibehållandet af religiöst djup, men det skedde icke. Filantropernas naturliga religion var en abstraktion utan verklig världsöfvervinnande troskraft.

Men ett faktum stod fast: bejakandet af det världsliga hade skett under så starka former, tiden var så mogen på den punkten, att steget, som togs, var oryggligt och icke kunde tagas tillbaka. Allt tenderade i stället mot ett starkare bejakande. Det tredje ståndet med sina världsliga kallelseuppgifter var på väg att blifva och blef mer för hvar dag den bestämmande faktorn i samhällslifvet, det politiska och det sociala. Desto starkare be-

jakades det världsliga. För de klarsyntaste var det tydligt, att här förelåg en fara, att släktet hotades med materialisering, att det krympte samman genom blotta eftergifter för en trångsynt realisms kraf på ständig hänsyn till det praktiska lifvet. Hvar fanns botemedlet? Kyrkan syntes vara oförmögen att hjälpa, ortodoxien dugde icke, pietismen icke, upplysningsteologien allra minst. Man vände sig mot ett helt annat håll. I den klassiska världen, framför allt i den hellenska, fann man humanitetsidealet; där fanns det sanning och enkelhet, frihet, lif och skönhet, där drömde man icke öfverspändt om ett kommande himmelrike, utan med öppna och klara ögon såg man naturen i dess fulla skönhet [1]). Där lefde människorna med fri horisont utan upplysningsmännens inskränkthet och platthet. Winkelmann, Gœthe och Schiller äro de största namnen i den nyhumanistiska rörelsen. Alla ha de rönt det djupaste intryck af det hellenska lifsidealet, och detta har ingått såsom en integrerande del af deras lifsåskådning, sammansmält naturligtvis med andra, modernt-kristliga element. Nyhumanismen framträder på det pedagogiska området mycket tidigt, långt innan stormännen lyfte den upp till fulländning. Förgångsmannen är Gesner (1691—1761) [2]). Mycket hade han gemensamt med de pietistiska och längre fram de filantropinska reformsträfvandena. Också Gesner opponerade sig mot det gängse latinstudiet och fann det olämpligt, att så mycken tid utan motsvarande resultat offrades på de klassiska studierna af dem, som sedan ägnade sig åt borgerliga yrken. Men de blifvande lärde — och i den punkten skiljer han sig från de nyssnämnda riktningarna — skulle studera latinska språket, icke därför att detta var de lärdes språk, utan därför att man genom de gamla klassiska auktorerna kom i beröring med den gamla världen och lärde känna de skönaste och ädlaste andar, som lefvat. Men latinet var icke tillräckligt. Det bästa romarne hade var hämtadt från Hellas, därför var undervisning i grekiska viktig och nödvändig. Gesner påpekade det olämpliga i att härvidlag hålla sig till nya testamentet, hvarpå undervisningen i grekiska hufvudsakligen koncentrerat sig. Af praktiska skäl kunde nya testamentet icke helt undanträngas

---

[1]) PAULSEN, a. a. II, s. 6.
[2]) PAULSEN, a. a. II, s. 15 ff. ZIEGLER, a. a. s. 244 ff.

såsom grekisk skolbok, men därjämte borde lärjungarna åtminstone genom en krestomati införas i de grekiska klassikernas skrifter. Gesners tankar upptogos och utvecklades af den såsom nytestamentlig forskare bekante teologen Ernesti och framför allt af den store filologen Heyne (1729—1812) [1], som ägnade hela sitt lif åt att sätta den gamla klassiska världen i lefvande kontakt med den moderna tidens bildningssträfvande. Heyne var helt igenom humanist, icke på samma gång teolog. »Den klassiska litteraturen var för honom medelpunkten, från hvilket allt utgick, till hvilken han hänförde allt». Genom studiet af den klassiska världen lyftes man upp ur den andefattiga nyttighetssynpunkten, man erhöll allmän human bildning, personligheten kom till sin rätt, då kunskapens värde icke längre skulle mätas efter mängden af nyttiga kunskaper, utan efter den formella bildning mänskan erhållit genom allsidig utveckling af sina anlag. Med dessa tankar utförde nyhumanismen en framgångsrik kamp mot upplysningsmännen.

Ofantligt var nyhumanismens inflytande på skolan. Väl kom omgestaltningen af skolväsendet efter nyhumanistiska principer till stånd först under de första decennierna på 1800-talet, men redan förut var deras inflytande märkbart. Så i Preussen. Fredrik den stores minister v. Zedlitz var väl i första hand påverkad af Basedow och hans filantropinism. Men genom sin stora receptivitet och sitt starka pedagogiska intresse var han i stånd att upptaga också andra tidens tankar. I en viktig punkt drog han konsekvensen af bejakandet af det världsliga. Man menade, att skolan skulle uppfostra i främsta rummet för de världsliga uppgifterna, och då staten var dessas centrum, borde staten, icke kyrkan, ha ledningen af skolväsendet. 1787 inrättades därför en högsta skolstyrelse, Oberschulkollegium. I organisationen af skolan åsyftade Zedlitz en kompromiss mellan filantropinism och nyhumanism, och åtskilliga skolor reformerades efter sådana principer [2]. Härvidlag bör framför andra

---

[1]) PAULSEN, a. a. II, s. 30 f., s. 34 ff.

[2]) Med skolan åsyftas här liksom annars den lärda skolan. Zedlitz intresserade sig också för andra undervisningsanstalter. Hela undervisningsväsendet ville han inrätta efter tre grundformer af skola: Bauern-, Bürger-, höhere Schulen.

ihågkommas Friedrich Gedike, skolrektor i Berlin (1754—1803) Zedlitz' närmaste rådgifvare i skolärenden [1]).

Vi ha sökt uppdraga konturerna af skolans utveckling i Tyskland till omkring 1800 och sökt se denna mot bakgrunden af den allmänna kulturutvecklingen. Skolans förhållande till kyrkan gestaltar sig därefter. Det närmaste sambandet dem emellan ägde rum under den tid ortodox tvångskultur var rådande, men då användes också skolan mest af teologer. När sedan under 1700-talet det praktiska lifvets kraf göra sig gällande och det tredje ståndet visar sin växande betydelse också därigenom, att det vill lägga beslag på skolan, då måste förhållandet mellan kyrka och skola ändras. Kyrkan hade representerat både det religiösa och det kulturella, så länge kulturen hufvudsakligen var humanistisk. När den starkaste utvecklingen kom på den materiella sidan, blef detta omöjligt. Därför lossas bandet mellan kyrka och skola. På bekostnad af religionen behöfde detta icke ske. Det religiösa skjutes icke åt sidan, därmed att det teologiska tränges i bakgrunden, hvilket skedde, när den lärda skolan ej längre kunde lämpas speciellt för de blifvande prästerna. Ej heller behöfver det religiösa komma till korta, därför att kulturen blir sekulariserad och mister den teologiska och kyrkliga omramningen. För att än en gång använda samma bild: religionen menar man att den vuxne kan och bör tillägna sig så mycket djupare, när den bundna religiösa uppfostran är slut och han har fritt val att göra eller låta. Så med kulturutvecklingen i stort sedt. Man behöfver icke heller kasta bort religionen för det fasta greppet om det världsliga. Men naturligtvis är fara för handen, att det som religionen vill värna om, människans personliga evighetsvärde, skall förringas genom en öfvervägande materiell kultur. Skilsmässan mellan kyrka och skola är därför alltid en kritisk punkt, väl värd att beaktas och genomtänkas.

Men räddningen af människans personlighet har man sökt på annat håll än i den kristna religionen, sådan den representeras af ett lands kyrka. Nyhumanismen sökte räddningen i den klassiska världen. Principiellt sedt, är denna rörelses ställning till kyrkan därmed angifven. Andra därvid inverkande faktorer

---

[1]) PAULSEN, a. a. II, s. 76 f., 82 ff.

komma naturligtvis också i betraktande. Därpå få vi i det följande tillfälle att ingå.

Frågan är nu, i hvad mån Sverige sammanhänger med den stora kulturvärlden, och om i Sverige kunna påvisas förhållanden anologa med de nu skildrade på kontinenten. På förhand kan man antaga, att Sverige, såsom liggande i periferien, icke så snabbt har rönt inflytande af den nya tiden. Detta är också fallet. Hvad speciellt vårt föreliggande ämne beträffar, så kunna fasta och afgörande konturer af den moderna kulturutvecklingen uppdragas först från 1800-talets början. Dock har den föregående tiden, särskildt frihetstiden, antecipationsvis framkommit med många tankar, som då saknade lämplig jordmån och först årtionden senare kunde tillämpas.

I. Kyrkan och den lärda skolan i Sverige 1800—1849.

A. 1807 års skolordning.

Omkring år 1800 klagades allmänt, att den lärda skolan var ett seminarium för präster, där icke hänsyn togs till dem, som ämnade gå andra vägar [1]. Klagomålen hade verkligen fog för sig. En blick på den gällande skolordningen af år 1724 bekräftar detta [2]. I trivialskolans lägsta klass, där villkor för inträde var blott att kunna läsa svenska innantill, studerades framför allt latinska grammatikan jämte någon latinsk prosaläsning. Kristendom var det enda öfriga ämnet, hvarjämte välskrifning öfvades. I andra klassen på samma sätt [3]. I tredje klassen började man med grekiskan, hvari man beräknades hinna så långt, att man kunde analysera i Mattei evangelium. De mer försigkomna fingo analysera evangeliiperikoperna hvar lördag. I kristendomen påbörjades dogmatiken, Hafenrefferi compendium doctrinæ ecclesiæ. I fjärde klassen fortsatte man dessa studier.

Det var icke små kunskaper, som ynglingarne borde äga, då de lämnade trivialskolan. I dogmatiken skulle de kunna göra reda för articuli fidei, hvarvid definitionerna och dicta scripturæ lärdes utantill. Hübners bibliska historia var grundligt genomgången. Små uppsatser hade också förekommit. I grekiskan

---

[1]) Jfr. t. e. G. J. Adlerbeths betänkande i skolfrågan i kanslersgillets protokoll den 26 april 1805.

[2]) 1724 års skolordning är aftryckt i Ecclesiastique samlingar utgifna af Wallquist, IV flocken, Wexiö, 1790.

[3]) I första klassen skrefvos också små latinska themata af de öfversta i klassen. I andra klassen började de latinska skriföfningarna på allvar.

lästes Mattei evangelium och perikoperna, i latin Cicero, Cornelius Nepos, något af Virgilius och Ovidius, elementerna af retoriken, prosodien och logiken. Dessutom stod det i lagen: »I fjärde klassen skola disciplarna tillhållas med hvarandra såväl som med sina præceptorer att tala latin» [1].

I samma stil gick undervisningen i gymnasium. Sju lektorer funnos. Af dessa voro två i teologi. Den förste teologie lektorn undervisade i hebreiska språket. Det ålåg honom att förklara en bok ur gamla testamentet, såsom genesis, psaltaren, Jesaja, Sacharja, men också någon af de nytestamentliga skrifterna, såsom Pauli epistel till romarna eller galaterna, naturligtvis i bägge fallen på grundspråket. Och liksom om alla lärjungarna skulle blifva präster, säger skolstadgan härvidlag, att lärarna skulle tillhålla ungdomen att lägga väl på minnet dicta classica, som förekomma under läsningen, »alltid anmanandes dem till Guds ords flitiga och andäktiga betraktande, på det de icke må då först begynna med allvar läsa skrifterna, när de blifvit invigda till prästämbetet» [2]. Secundus theologus läste dogmatiken, »lärer sina disciplar hvart och ett dogma med dictis classicis att stadfästa, visandes dem däruti probationis nervum, hvilka dicta ungdomen, som är till större mogenhet kommen, bör så väl af själfva originaltexterna, i synnerhet nya testamentets, som svenska versionen kunna utantill;» han föredrog vidare de viktigaste kontroversierna, confessio augustana och historia ecclesiastica sp. hvad reformationsverket i Tyskland och Sverige angick. Lector eloquentiæ et poeseos läste latin, historiarum et philosophiæ practicæ lector föreläste historia och moral, lector mateseos matematik, geografi, sp. den gamla världens, dessutom något fysik och geografi. Logicus läste logiken och antropologien, han gaf vidare en öfverblick öfver den filosofiska terminologien och filosofiens historia Græcæ linguæ lectorn läste i grekiskan novum testamentum jämte profanauktorer, Isokratis} orationes, något af Plutarchus, Horatius eller Hesiodus, »men för all ting bör han uppmuntra och förmana sina disciplar, att de, jämte hvad de höra publice, dagligen läsa uti novo testamento, i synnerhet under ferierna, att de må hafva genomgått

[1] Någon fullständighet i uppgifvandet af lärokurserna åsyftas icke.

[2] 1724 års skolordning, cap. VII § 2.

sitt novum testamentum græce, förr än de skiljas ifrån gymnasium» [1]).

Teologiskt och klassiskt bildad blef den, som med heder genomgått trivialskola och gymnasium. Denna kombination mellan teologi och humanism i undervisningsverket var gammal i Sverige. Den hade kommit till stånd under 1500-talets reformatoriska rörelser. Såsom humanismens främste målsmän och banbrytare i vårt land räknas de båda ärkebiskoparna Laurentius Petri Nericius och Laurentius Petri Gothus [2]). Det var humanistiskt lärda skolmän med fast protestantisk öfvertygelse, som voro de segrande vid Uppsala möte 1593 [3]). De reagerade därigenom mot den under Gustaf I inaugurerade cæsareopapismen. De togo skolan om hand, och i samma mån kyrko- och skolordningen af år 1571 på grund af den andliga odlingens utveckling blef otillfredsställande, träffade de nödiga åtgärder efter eget bepröfvande genom mötesbeslut och särskilda »constitutiones». I hvad riktning deras sträfvanden gingo, synes af Gustaf Adolfs klagomål mot skolväsendet såsom allt för mycket afseende det prästerliga med ringa hänsyn till utbildandet af civila och militära tjänstemän och med förbiseende af de borgerliga yrkena. Prästerskapet hade icke på egen hand mäktat öfvervinna de inre och yttre svårigheter, som stodo i vägen för ett väl ordnadt undervisningsverk.

Nyskapande och grundläggande griper Gustaf Adolf in. Han inrättar gymnasier och sörjer för den borgerliga bildningen genom upprättandet af apologistklasser. Han riktade också ett angrepp mot kombinationen humanism och teologi, sådan den fått sitt uttryck i svenska prästerskapets ensidiga inflytande öfver skolväsendet. Han upptog den tanken, som redan hysts af Gustaf den I, Johan III och Carl IX, att öka lekmännens makt

---

[1]) Jfr LUNDSTEDT, BERNHARD, Bidrag till kännedomen om grekiska språkets studium vid de svenska läroverken, Sthm 1875, s. 50. f. Arbetet i fråga är endast en krönikeartad redogörelse för kurser och läroböcker vid den grekiska undervisningen i de svenska skolorna från reformationens dagar.

[2]) HOLLANDER, A. G. Svenska undervisningsväsendets historia I, Upsala 1884, s. 259.

[3]) Hela den följande kortfattade öfverblicken öfver skolans historia i Sverige ansluter sig på det närmaste till HOLLANDERS arbete. Jfr. särskildt ss. 268 f., 306, 317, 352 ff.

i skolärenden. Därtill syftade den aldrig utförda planen på en världslig generalinspektör öfver skolan samt framför allt planen på ett consistorium generale, hvilken starkt bekämpades af biskoparna. Renässansmänniskan Gustaf Adolf visade, hvad han tänkte, då han i skolorna ville såsom undervisningsämnen upptaga de världsliga vetenskaperna i stor omfattning. Därvid voro icke uteslutna de af samtidens pedagoger ringaktade naturvetenskaperna. Gustaf Adolf är realist på pedagogikens område, långt innan den verkliga striden för realia börjat, 1649 års skolordning bär däraf spår [1]). Denna skolstadga har afgjordt företräde framför samtida utländska. Undervisningsplanen upptog icke blott historia och geografi utan äfven jämte matematiska ämnen fysik med botanik, läran om människokroppens byggnad och hälsovård äfvensom samhällslära och fäderneslandets lag. Räkne- och skrifvareklassen skulle sörja för den borgerliga bildningen. Ett afgörande inflytande på 1649 års skolordning hade Comenius haft. Halten af detta inflytande är tydlig, när man erinrar sig, att Comenius, som visserligen ville göra latinet till världsspråk, likväl reagerade mot klassiciteten och ville införa bättre och lättare metoder vid latinstudiet samt i teologiskt hänseende var motståndare mot dogmatism och ortodoxism och därjämte ifrade för realism i valet af undervisningsämnen. I Sverige vann emellertid renlärigheten allt starkare rotfäste, och därmed fick ett ortodoxt prästerskap ökadt inflytande. Carl XI böjde sig därunder. Han gynnade den prästerliga utbildningen, under det den adliga och borgerliga liksom den civila tjänstemannautbildningen fingo stå tillbaka. Därom vittnar 1693 års skolstadga [2]). Men redan början af 1700-talet bevittnar ett uppåtstigande af de realistiska vetenskaperna, och som omedelbar följd däraf infinner sig missnöje med en snart gammalmodig vorden skolordning. 1724 års skolordning visar något tillmötesgående mot nyare riktningar. Men ännu var den svenska kyrkan af så enastående

---

[1]) Jfr. H. F. HULTS undersökning af denna skolordning i uppsatsen »En jämförande blick på undervisningsväsendet i Sverige före och efter 1849, Pedagogisk Tidskrift 1876, s. 177 ff.

[2]) LAGERSTEDT, N. G. W., Svenska uppfostringsväsendets historia, Sthm 1903, s. 28: »Men fullt lika ensidigt som föregående skolordningar tillgodosåg den [nya] prästernas utbildning och förbisåg andra bildningsbehof; icke ens hebreiska och predikoöfningar voro längre valfria».

betydelse i samhällslifvet, att utbildandet af hennes tjänstemän ansågs såsom det hufvudsakliga ändamålet med läroverken. Bildning och vetenskap voro också starkt teologiskt orienterade under denna ortodoxiens tid. Dock är det icke män i stil med 1600-talets ståtliga prelater, som styra. Den nya skolstadgan visar, att ledningen af undervisningsverket icke längre låg i biskoparnas, utan i domkapitlens händer.

Tiderna förändrade sig. Frihetstiden var merkantilt och industriellt intresserad, lagd åt det praktiska och realistiska hållet. Rundt om i Europa började latinet vika för modersmålet i de olika länderna; i det internationella umgänget talade man franska, ej latin. Den lärda skolan i Sverige förbisåg emellertid utbildningen af de ämbetsmän, som icke ingingo i kyrkans tjänst. Den borgerliga bildningen var endast svagt tillgodosedd genom apologistklassen. Och ju mer tiden skred framåt, desto svårare olägenheter måste uppkomma. Ämbetsmän, andra än andliga, behöfde staten, ju mer statsmaskineriet under frihetstiden utvecklades. Borgarna och näringsidkarna stego i betydelse med den fredliga odlingens förkofran och försöken att stärka landet genom uppammandet af industrien. Men frihetstiden har sina skuggsidor. Det hör till dess lyten, att politisk korrumpering gjorde sig märkbar, i det landets väl ej alltid sattes i främsta rummet utan i många fall den egna fördelen. Statskroppen öfvermättades med tjänster, »hvarigenom ämbetsverken i stället för att vara organer, begynte anse sig för ändamål i och för sig själfva» [1]. Därigenom framkallades önskningar om reformer i undervisningsverken, naturligtvis icke alldeles oberättigade, men dock gående utöfver det rimliga, afseende det offentliga läroverkets förvandling »till ett slags förberedande ämbetslåda, där åtminstone gesällstycket i ämbetsvägen borde presteras». Anciennitetsprincipen vid befordran inom ämbetsverken fastslogs, med ty åtföljande skadliga följder för läroverken. »Från denna tid begynte egentligen föräldrars och ungdoms brådskande med uppfostran. Genvägen af

---

[1] Geijer, E. G., I, 4 s. 84. I detta band, s. 1 ff., är intagen Geijers uppsats, Nytt »ett och annat» i anledning af frågan om akademiska jurisdiktionen. Här talar Geijer också om ämbetsmannabildningen, särdeles den civila, i Sverige och redogör i detta sammanhang för den kris, hvari de svenska läroverken befunno sig under frihetstiden.

den privata informationen, såsom snarare ledande till målet, blef för de förmögnares barn allmän» [1]).

Under alla dessa omvandlingar förblef 1724 års skolordning alltjämt gällande, ehuru förslag till förändringar visst icke saknades. De flöda nästan ända från 1724 till århundradets slut [2]). Det viktigaste var uppfostringskommissionens af år 1760 [3]). Där föreslog man, att i trivalskolan skulle undervisning lämnas i teologi, sedolära, naturalhistoria och fysik, ekonomi, aritmetik, geometri, historia och geografi med ett kort begrepp om rikets nuvarande regeringssätt, modersmålets grammatikaliska talande och skrifvande, latin, grekiska, hebreiska, bokhålleriet efter den metod, som vid rikets kammarverk brukades, hvarjämte ungdomen borde erhålla underrättelse om de förnämsta och allmännast förekommande ting, göromål, konster, näringssätt samt andra märkvärdigheter i världen. I gymnasierna skulle fortsättas med dessa läroämnen med tillägg af andra. Förslagets orimlighet ligger i öppen dag. Att märka är den starka realismen däri, utvisande, i hvad riktning hvarje förändring måste gå [4]).

Vi nämnde, att 1724 års skolordning kvarstod oförändrad, men tidens vindar trängde dock in i den lärda skolan. Ett undervisningsverk, baseradt på forna kulturförhållanden, kunde icke blomstra under en tid med helt annan atmosfär. Läroverket, hufvudsakligen en prästbildningsanstalt, förmådde icke ens fylla krafvet på den prästerliga utbildningen [5]). Missnöjet

---

[1]) Geijer a. a. s. 85.

[2]) Hernlund, H., Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under partitidehvarfvet 1718—1809, 1 A. B. Sthm 1882, 92.

[3]) »Project till en förbättrad och förnyad förordning för skolor och gymnasier» af år 1760 återfinnas hos Modée, del VII, s. 4991. Jfr Geijer a. a. s. 79.

[4]) Dalsjö, M., Öfversigt af den svenska skollagstiftningens historia i vårt århundrade i Pedagogisk Tidskrift 1871 s. 1 ff., s. 65 ff., s. 129 ff. Af Dalsjös framställning får man den uppfattningen, att 1760 års förslag hufvudsakligen lade an på realia. Häremot ställes 1807 års skolordning, såsom starkt koncentrerad på de klassiska språken jämte en stor mängd realia. Författarna af 1807 års skolordning, inseende det omöjliga för skolan att omfatta så många ämnen, togo endast med en ringa del af de 1760 förordade realämnena med bibehållande af de klassiska språken.

[5]) Det visade sig af de åtgärder, man måste vidtaga för förbättrad prästbildning. Mot slutet af 1790-talet sjönk prästbildningen. Jfr. Svensk Litteraturtidning 1822, s. 589 ff.

var allmänt. En ny skolordning var nödvändig. Utarbetandet af en sådan öfverlämnades åt det s. k. kanslersgillet[1]). 1801 hade kanslikollegium, som jämte andra ärenden också handhaft vården om läroverken, blifvit upplöst. Dessa fingo nu en egen styrelse, nämligen kanslersgillet, så benämdt, emedan dess ledamöter utgjordes af rikets trenne akademikanslerer, grefvarna Axel Fersen, Carl Axel Wachtmeister och Carl Adam Wachtmeister. Till sekreterare utnämndes kansliradet C. G. Kökeritz. Gillets instruktion talade i första hand om att det borde underkasta 1724 års skolordning liksom 1760 års projekt den noggrannaste granskning och efter inhämtad fullkomlig kännedom om hela läroverkets tillstånd utarbeta och till Kongl. Maj:ts godkännande uppgifva ett förnyadt projekt till en efter dåvarande tids behof afpassad allmän skolordning. Gillet förstärktes snart med nya ledamöter. Däri insattes nämligen också ärkebiskopen samt kansliråden G. J. Adlerbeth och S. A. Rosenhane jämte öfverhofpredikanten M. Lehnberg. De tre sistnämnda skulle jämte sekreteraren utgöra ett arbetsutskott. De infordrade utlåtandena öfver läroverkets tillstånd inkommo naturligtvis först efterhand, men gillet ville icke däraf försinkas i sitt arbete på den nya skolordningen. För att vinna säker ledning vid uppgörandet af denna beslöt man, att ett utkast borde upprättas af en skicklig skollärare, som själf lagt hand vid undervisningen. Därtill utsågs rektorn vid Stockholms trivalskola, en af de 18 i sv. akademien, Joh. Murberg[2]).

Rektor Murberg hade varit medarbetare i den forna uppfostringskommissionen och såsom sådan 1778 till Gustaf III inlämnat ett projekt till skolstadga[3]). Sina tankar hade han sökt förverkliga i praktiken genom en omorganisation af Stockholms trivialskola, stadens enda offentliga lärda skola. Murberg tänkte sig, att denna

[1]) I »Magasin för föräldrar och lärare» utgifvet af C. U. BROOCMAN 1810—12 förekommer ur »öfversikt af hvad det högloft. kanslersgillet uträttat för vårt läroverk ifrån 1801—1809. 1 häft. s. 74 ff. 2 h. s. 129 ff. För min framställning af kanslersgillets åtgöranden har jag också användt kanslersgillets protokoll, förvarade i riksarkivet i Sthm.

[2]) BROOCMAN a. a. h. 1, s. 60 ff.

[3]) HERNLUND, H., Skolordningsförslaget af d. 28 nov. 1778, Sthm 1880. Broocman a. a. h. 2, s. 135 uppgifver Murberg såsom medarbetare och såsom den, som i kommissionens namn öfverlämnat förslaget. HERNLUND a. a. s. IV. nämner icke Murberg. Kommissionen utgjordes enligt honom

skulle omfatta först en pedagogi för nybegynnare, vidare en trivialskola och ett gymnasium för studerande samt slutligen en civil eller matematisk klass att dana ämnen för kollegierna och näringarna. Bristande tillgångar hindrade planernas realiserande [1]). När Murberg nu på hösten 1804 började utarbeta den nya skolordningen, var det på förhand gifvet, i hvilken riktning reformen skulle gå. Statens behof af sekulär ämbetsmannabildning och näringsidkarnas, det tredje ståndets, bildningskraf fordrade hänsyn. Inom gillet var man ett slag betänkt på upprättandet af särskilda borgarskolor, men ekonomiska svårigheter ställde sig i vägen [2]). Man fick ombilda, hvad man redan hade, nämligen den lärda skolans apologistklass. Murberg föreslog en sådan utvidgning af denna, att en af trivialskolans klasser skulle anordnas till biträde vid apologistundervisningen, hvarvid denna kunde utsträckas längre än hittills varit fallet [3]). I gymnasium skulle också dubbla linier finnas, en lärd och en civil afdelning, där man i st. f. grekiska och hebreiska läste tyska, franska och engelska. Murbergs förslag är i hög grad intresseväckande, så vidt som hans tanke på dubbla linier i gymnasium många år senare, fastän under annan form, blef af afgörande betydelse [4]). Murberg dog, innan hans utkast hunnit blifva färdigt [5]).

De kapitel, som voro utarbetade, öfverlämnades till granskning åt Adlerbeth, hvilken i ett längre utlåtande på det hela taget gillade Murbergs utkast [6]). Minst tilltalad kände han sig af Murbergs sätt att ordna apologistundervisningen. Adlerbeth ville i stället, att trivialskolans nedersta afdelning skulle göras för alla gemensam, hvarefter linierna skulle dela sig. Hade det

---

år 1776 af följande medlemmar: riksråden grefvarna Rudensköld, Scheffer och Falkenberg, ärkebiskop Mennander, justitiekanslern Lilliestråle, hofkanslern frih. Sparre, kanslirådet grefve Gyllenborg och d:r O. Celsius.

[1]) Om Murbergs verksamhet i Sthm se en uppsats i BROOCMANS Magasin 3 h. s. 13 ff. »Om Stockholms undervisningsverk».

[2]) Gillets protokoll för den 15 okt. 1804. BROOCMAN om kanslersgillet i Magasin etc. h. 1, s. 72 ff.

[3]) Jfr ADLERBETHS yttrande öfver Murbergs förslag i kanslersgillets protokoll för den 26 april 1805.

[4]) Det stora kommittébetänkandet 1828 ang. uppfostringsväsendet bygger just på dubbla linier i gymnasium.

[5]) D. 27 mars 1805.

[6]) Kanslersgillets protokoll d. 27 mars 1805.

förut funnits i trivialskolan fem lärare, undervisande i fyra klasser och apologistklassen, skulle nu en lärare svara för den lägsta, gemensamma klassen, .två för apologistafdelningen och två för den lärda. Förslaget om dubbla linier på gymnasium, den lärda, eller, som Adlerbeth ville kalla den, den akademiska, och den civila, gillade han. Det blef domprosten Erik Waller i Västerås uppdraget att fortsätta, där Murberg slutat. Han slog emellertid in på helt nya banor och kom med ett självständigt skolordningsförslag, om hvilket vi i annat sammanhang få yttra oss. Kanslersgillets utskott uppdrog då åt sin nye medlem ärkebiskop Lindblom att fullborda det Murbergska utkastet, hvilket han så till vida gjorde, att han ombestyrde saken genom tredje man [1]). I maj månad 1807 var kanslersgillet färdigt med sitt förslag, hvilket erhöll kunglig stadfästelse den 7 dec. 1807.

En jämförelse mellan 1724 års skolordning och den nya af år 1807 måste från den synpunkt vi behandla saken hufvudsakligen gå ut på en undersökning, i hvilken grad de specifikt prästerliga studierna trängdes tillbaka till fördel för allmän sekulär bildning, eller med andra ord, till hvilken grad det tredje ståndet satt sin stämpel på det publika uppfostringsverket. Det hade skett i mindre utsträckning, än förslagen inom kanslersgillet gåfvo vid handen, men realismens inträngande i skolan är tydligt nog ändå. De borgerliga elementens undervisning på lågstadiet ville man nog tillgodose först därigenom, att den lägsta klassen gjordes gemensam för både blifvande lärde och blifvande näringsidkare. Kristendom, modersmålet jämte grammatik, skrifning och räkning utgjorde undervisningsämnena. De, som ämnade sig den lärda vägen, borde dessutom börja med den latinska grammatikan [2]). Efter denna första klass delade sig linierna. Den lärda gick genom trivialskolans andra, tredje och rektors-

---

[1]) Bland LINDBLOMSKA papperen i Linköpings stiftsbibliotek finnes en volym, innehållande handlingar rörande 1807 års skolordning sign. U. 9. Där finnes ett bref från Kökeritz till Lindblom, dat. d. 26 sept. 1806, berörande denna sak, men det framgår icke af brefvet, till hvem Lindblom vändt sig. Det heter: »Af den anonyme correspondenten har jag nu fått svar, rörande min Brors om honom fattade fördelaktiga tanke i afseende på fortsättningen af skolordningsprojektet». Den anonyme behöfde tjänstledighet för sitt arbete, omnämnes vidare.

[2]) Skolordningen af år 1807, VI cap. Om undervisningen i trivialscholorne. Jfr DALSJÖ a. a. s. 4 ff.

klass, den sista omfattande minst två år. I andra klassen fick latinläsningen något maka åt sig för de nyinträdande ämnena historia, geografi och räkning. De mera försigkomna började med grekiskan. I tredje klassen använde man icke längre Haffenreffers latinska dogmatik, utan undervisningen ställdes mera kateketiskt med användande af den i föregående klassen brukade läroboken, katekesen. Vid den grekiska undervisningen skulle Mattei evangelium icke längre användas såsom lärobok utan i stället en krestomati med utdrag från profana auktorer. Latinska kursen minskades, under det öfningarna i historia och geografi fortsattes från föregående klass. I rektorsklassen fortsattes med katekesen. De därvid använda bibelspråken ur nya testamentet skulle i denna klass läsas på grekiska »och i stället för annan läsning af nya testamentet på grundspråket i trivialskolorna tjäna att vänja ungdomen äfven vid den grekiska, som den heliga skrifts författare brukat» [1]). Öfriga ämnen fortsattes från förra klassen, och matematiken togs upp på nytt. Tendensen i dessa förändringar är tydlig. Latinet får i någon mån vika för andra ämnen, dogmatik och biblisk grekiska trängas åt sidan. Undervisningen skulle ej längre afse blott blifvande präster.

De ynglingar, som icke ville gå den lärda vägen, kommo från den första, förberedande klassen in i apologistklassen. Reguliära undervisningsämnen voro kristendom, modersmålet, räkning, det enklaste af geometrien och mekaniken till praktiskt bruk, historia och geografi. I stället för de klassiska språken inträdde här för de mera försigkomna de moderna, främst tyskan. De mera mogna eleverna öfvades vidare i att på egen hand författa bref, berättelser, förskrifningar m. m., »som i allmänna lefnaden vanligast förefalla». Gemensam läsning med trivialskolans lärda linie ägde rum i flera fall, så i kristendom och stundom i historia och geografi. Ja, sådan gemensamhet förekom också med gymnasium beträffande de moderna språken, och när det gällde inhämtandet af »historisk kunskap om de allmännast förekommande fenomener i naturen och deras förklaring». Apologistelementet är således på sitt sätt inarbetadt i den lärda skolan genom den förberedande klassen

---

[1]) S. O. 1807 VI cap. § 7.

och den gemensamma läsningen i vissa ämnen, ett karakteristiskt drag för 1807 års skolordning.

Gymnasium hade också underkastats förändringar. Dubbla linier, såsom Murberg föreslagit, kommo dock icke till stånd. För att få medel till löneförbättring för lärarna vid den lägre undervisningen föreskref den nya skolordningen, att gymnasiernas sjunde lektion skulle indragas [1]. Denna indragning gick utöfver teologien [2]. I stället för en lektor i hebreiska, en i dogmatik och en i grekiska, hvilken särskildt ägnat sig åt nya testamentets grekiska, funnos enligt den nya ordningen två teologie lektorer, af hvilka den ene var dogmatiker, den andre hade hebreiskan och grekiskan på sin lott. Undervisningen i sistnämnda ämnen sekulariserades i viss mån, i det de profana auktorerna skötos fram. Dock ansåg man sig icke kunna helt tränga bort novum testamentum af hänsyn till de blifvande prästerna. Inom kanslersgillet hade Adlerbeth gjort sig till tolk för ett studium af grekiska språket för dess egen skull, hvarvid naturligtvis klassisk grekiska skulle läsas, med uttryckligt betonande af att detta icke innebar en nedsättning af nya testamentet [3]. Utom kanslersgillet hade profangrekiskan sin ifrigaste försvarare i professorn i grekiska vid Upsala universitet Christoffer Dahl, hvilken också utarbetade en krestomati för skolans

---

[1]) Indragningen vållade vanskligheter och ägde icke rum i enlighet med skolordningens föreskrift.

[2]) I 1724 års skolordning voro de bästa lönerna, prebendepastoraten, bundna vid de teologiska lektionerna, emedan dessa ansågos såsom de förnämsta. Denna anordning hade haft till följd, att lediga teologie lektorat söktes af de andra lektorerna, hvilka sålunda ehöllo uppflyttning till bättre lön genom att ombyta lektorat, ett förhållande som måste medföra stora olägenheter både för lärarna själfva och för de resp. ämnena. I den nya skolordningen skedde en ändring. Lönerna, icke lektionerna, blefvo cirkulerande, också ett bevis på att teologiens supremati var borta. Å andra sidan måste den nya anordningen vara till fördel för den teologiska lek, tionen. S. O. 1807, I cap. § 4. Jfr Svea 1825, 8 h. II, s. 140 f., där förf. talar i viss mån för ett återförande af den gamla ordningen. Från sin egen skoltid berättar han, att hans lärare i teologi först varit mateseos lektor. »Hans teologiska lärdom var allmänt erkänd, och han bar med mycken förtjänst den teologiska doktorshatten. Han föredrog sin vetenskap värdigt, ehuru med nog mycken omständlighet».

[3]) Kanslersgillets protokoll d. 26 april 1805. »Icke finner jag, att religionens sak i denna fråga på minsta vis ingår».

tjänst. I ett till kanslersgillet ingifvet memorial talade han för språklig undervisning i grekiska språket och påpekade, huru han under sin akademiska tjänstgöring aldrig påträffat någon från gymnasium dimitterad yngling, som varit säker i sitt novum. Lektorn i grekiska hade i allmänhet hängifvit sig åt en ymnig exegetik. Men så hade lektionen blifvit mera en andaktsstund för honom själf än gagnelig för lärjungarna, hvilka i stället fattat motvilja mot nya testamentet på grund af »den obehagliga sensation, som en så kinkig och mödosam analys af hvarje mening och ord gifver för själfva boken» [1]. Denna nyvaknade ifver för det grekiska språket, ett bevis på att nyhumanismen kommit också till vårt land, sökte nu 1807 års skolordning komma till mötes. Endast de blifvande prästerna erhöllo undervisning i nya testamentet »med tillämpning af de hermeneutiska grunderna för exegesis». Med hela coetus gymnasticus lästes »någon grekisk profan auktor, såsom Luciani dialoger, Xenofons cyropedie, Plutarchi lefvernesbeskrifningar och några lättare stycken ur poeterna». Då och då skulle gifvas korta exercitia stili i grekiskan. Liksom undervisningen i grekiska var på väg att sekulariseras, innebar också hebreiskans förändrade ställning i gymnasium, att tendensen var att skjuta präststudierna åt sidan. Undervisningen i detta ämne blef nämligen icke obligatorisk, utan gafs endast åt blifvande präster. De öfriga lärjungarna sysselsattes i stället antingen med tyska eller franska.

Liksom realismen inträngt i trivialskolan, så tränger den också in i gymnasium [2]. Historiarum et philosophiæ practicæ lektorn kallas nu blott historiarum lector. I stället för till filosofien skulle han utsträcka sin undervisning till geografien och omnämna fäderneslandets »förmåner, inrättningar, produkter och näringar», likasom han med gymnasiiadjunkten delade undervisningen i tyska och franska språken. Lektorn i matematik fick sin naturalhistoriska undervisning utvidgad. Denna uppbars också af gymnasiiadjunkten, hvilken i gamla tider hufvudsakligen an-

---

[1] Memorialet är bifogadt kanslersgillets protokoll d. 4 maj 1807.

[2] SJÖBERG, G. Striden mellan det gamla och nya skolsystemet, s. 1. Ang. 1807 års skolordning: »Lefvande språk och naturalhistoria upptogos då på läroplanen, och äfven matematiken och historien erhöllo genom denna en vida bättre ställning än förut».

vändes att rycka in vid förfall för ordinarie lektor. För öfrigt var grundriktningen af gymnasium den samma som i 1724 års skolordning. Latinet bibehöll sitt herravälde, och mer än andra studier voro fortfarande präststudierna gynnade. Detta märktes, utom på annat, också på undervisningen i dogmatik, hvilken skedde efter ett latinskt kompendium. I trivialskolan hade man ju tagit bort detta, i gymnasium lät det sig icke göra.

Läroverket hängde således samman med kyrkan genom själfva sin organisation. Men icke blott religionsundervisningens lämpande för blifvande präster, utan religionsundervisningen öfver hufvud var en den starkaste förbindelse mellan kyrka och skola, särskildt som denna undervisning rörde sig inom strängt kyrkliga former. Att den skulle ske i öfverensstämmelse med de symboliska böckerna var en gifven sak. Det föreskref både statens och kyrkans lag. Men några andra, mindre, i och för sig kanske nog så obetydliga omständigheter visa på ett typiskt sätt det intima sambandet mellan kyrka och skola. I vissa klasser genomgicks söndagens evangelium på lördagen. Ungdomen öfvades i koralsång. När söndagen kom, skulle hela skaran infinna sig i kyrkan, hvarvid lärarne skiftesvis skulle vara närvarande. Efter gudstjänstens slut samlades trivialskola och gymnasium hvar för sig, då den lärare, som sist haft böneveckan, anställde predikoförhör och lät ungdomen göra reda för hvad den under gudstjänsten hört och lärt [1]).

Vi ha sett, att de prästerliga studierna faktiskt skötos något åt sidan. Principiellt var det af den allmänna opinionen fastslaget, att gymnasierna icke skulle vara prästseminarier. Till 1807 var tyngdpunkten af den teoretiska prästutbildningen i hvarje fall förlagd till gymnasium. En del af den praktiska hörde också dit. I 1724 års skolordning talas nämligen om exercitia disputatoria, oratoria och concionatoria, hvilka senare anställdes

[1]) S. O. 1807 III cap. § 6. — Läroverkets delning i trivialskola och gymnasium var bibehållen. På några ställen, där gymnasium ej fanns, hade sedan gammalt förekommit dimission till akademien direkt från trivialskolan, och hade undervisningen då lämpats därefter. Dessa skolor benämnde den nya stadgan katedralskolor. Genom ombildandet af deras apologistklass till lärd stärktes deras kvalitet som lärda skolor. S. O. 1807 VIII cap. Katedralskolan kom att på 1830-talet spela en betydande roll såsom ett faktiskt bevis på möjligheten af ett upphäfvande af skiljemuren mellan skola och gymnasium.

på det sättet, att theologus primus öfversåg deras exercitia, som skulle predika, och gaf dem vederbörlig manuduktion [1]). De öfriga lektorerna ledde liknande öfningar i sina ämnen. Denna stadga om predikoöfningar i gymnasierna återfinnes icke i 1807 års skolordning. Men krafvet på prästernas utbildning hade vuxit, i samma mån bildningen spreds. Hvar skedde då denna utbildning, när gymnasierna hvarken kunde eller fingo koncentrera sig på denna uppgift? Den sköts öfver till universitetet, som redan hade en del däraf. Samma kanslersgille, som stryker den sista resten af praktiska öfningar för blifvande präster vid läroverken, går i författning om att vid rikets universitet inrätta seminarier, där hufvudvikten faller på de praktiska öfningarna. Det är den första vinst af skolans sekularisering, som kyrkan kan inregistrera. Åbo erhöll sitt seminarium 1804, Uppsala 1806 och sist Lund 1808 [2]). Föreläsningar och öfningar skulle anställas i homiletik, kateketik, ministerialia och jurisprudentia ecclesiastica. Naturligtvis har Reuterdahl rätt, när han påvisar, att det var tidens riktning på det nyttiga och förståndiga, som hade satt sin prägel på seminarieinstitutionen och gifvit den en uteslutande praktisk syftning [3]). Regeringen var rädd för den nya tidens filosofi och teologi: »Däremot behöfdes predikanter, som kunde undervisa, röra och förbättra, ämbetsmän, som förstodo och kunde tillämpa de lagar, hvilka staten förordnat, och samfundsmedlemmar, hvilkas bildning icke var äldre än tidens. Huru skulle man säkrare kunna erhålla dem, än om man tidigt inöfvade dem?» Detta är viktigt, men en hufvudsynpunkt vid bedömandet af seminariernas uppkomst och deras praktiska, ej teoretiska syfte finna vi ej här. Denna är tvärtom att finna i den nyss framhäfda omständigheten, att det offentliga läroverket höll på att öfvergå från det ecklesiastika och lämpas efter det tredje ståndets intressen. Det som därvid först måste försvinna är naturligtvis den praktiska utbildningen. Längre stannade den teoretiska kvar vid gymnasium. Men redan vid seminariernas inrättande finnas omständigheter, som tyda på, att också denna höll på att lämna gymnasium.

---

[1]) S. O. 1724 IX cap. § 3.

[2]) Kanslersgillets protokoll d. 4 dec. 1904, 11 aug. 1906, 10 nov. 1808.

[3]) REUTERDAHL, H., Seminarium i Lund. Historisk öfversikt jämte, bilagor, Theol. Quartalskrift 1831, 4 h., s. 1 ff.

Obligatoriska teologiska fakultetsexamina för alla blifvande präster funnos icke, innan seminarierna med sina praktiska öfningar inrättades. Utom högre teologiska examina, teologie kandidat- och teologie licenciatexamen, fanns det en examen theologicum, hvilken skulle afläggas af alla dem, som ville bli tjänstemän eller taga någon akademisk grad. Denna aflades dels inför fakulteten, då samtliga teologie professorerna examinerade i resp. ämnen, dogmatik, kyrkohistoria, gamla och nya testamentets tolkning samt moralteologi, dels inför dekanus, i hvilket fall examen endast omfattade dogmatik, moral och kyrkohistoria. Denna senare examen skulle afläggas af alla dem, som ärnade studera juridik, och som utan att taga kansliexamen endast ville söka sig in vid rättegångsverken [1]. Nu inrättades en ny teologisk pröfning, afsedd för blifvande präster. De studerande, som icke aflagt godkänd examen theologicum, skulle för att vinna inträde på seminarium pröfvas af seminarielärarne, huruvida de ägde åtminstone en försvarlig och redig kunskap i dogmatiken, kunde någorlunda bokstafligt tyda dicta classica af gamla testamentet samt nya testamentet i dess grundspråk, förmådde göra sig begrepp om det man kallar logiskt sammanhang och ägde i svenska språkets grammatik någorlunda kännedom [2]) Fyllde de inträdessökande icke måttet, afvisades de. I samma mån gymnasium på grund af den så småningom försiggående sekulariseringen icke förmådde tillräckligt förbereda de blifvande prästerna, blefvo dessa inträdespröfningar af så mycket större betydelse, ty därigenom uteslötos från seminarium och sålunda från prästämbetet folk med undermåliga kunskaper. Visserligen hotade den nya pröfningen att blifva overksam, emedan examen theologicum icke kunde hållas i lika hög kurs som denna, hvilket hade till följd, att man, efter hvad Reuterdahl berättar, började söka undgå inträdespröfningen genom att skaffa sig godkänd examen theologicum. Denna sport förhindrades i Lund, därigenom att en examinator beslöt sig för att aldrig utdela så lågt betyg som approbatur i examen theologicum. Därigenom var kontrollen för tillfället återställd.

---

[1]) Schubert, Fredrik Wilhelm, Sveriges kyrkoförfattning och läroverk. Öfvers. af A. Z. Pettersson II, Lund 1825, s. 330 f.

[2]) Reuterdahl, H., Seminarium i Lund, s. 5.

Prästexamen inför domkapitlet hade icke visat sig vara tillräcklig garanti mot undermåliga präster. Man kan förstå det, om man besinnar, att prästexamen i de flesta fall aflades inför ett domkapitel, där lektorerna utgjorde hufvudbeståndsdelen. Examinatorn träffade således i prästexamen sina forna elever, hvilka under en kortare akademisk vistelse icke rimligtvis hunnit fullkomna sina teologiska insikter, kanske snarare tvärtom. Men i längden kunde seminarium icke inskränka sig tiil att afvisa okunniga sökande. Det blef en plikt att sörja för att dessa på annat håll fingo ordentlig undervisning i de teoretiska ämnena, när gymnasium icke kunde gifva den. Ur denna seminariets rätt till inträdespröfning växer fram den teoretisk-teologiska examen vid universitetet, obligatorisk för alla blifvande präster. Men det dröjde ännu i tjugo år, innan den kom till stånd.

De förändringar 1724 års skolordning undergått i den nya skolstadgan kunna härledas från två håll, å ena sidan från filantropinismen med dess starka betonande af realia, å den andra från nyhumanismen med dess fordran på undervisning i grekiska språket för den hellenska bildningens skull. Både nyhumanismen och filantropinismen hade framkommit som en reaktion mot det ecklesiastika. På kontinenten var denna stundom så stark, att religionen själf sköts åt sidan, icke blott den myckna teologien. Hur var det möjligt, att skolordningen af 1807 kunde bli så modern, som den verkligen blef, då Gustaf IV Adolf ingalunda var gynnsamt stämd mot moderna sträfvanden och framför allt ängsligt var på vakt emot nyheter på det religiösa området Med instinktiv förfäran hade han ju sett, hur irreligiositeten i Frankrike varit förbunden med ett lossande af samfundsbanden, och han ville därför med alla till buds stående medel förekomma, att sådana utländska nyheter trängde in i hans fädernesland. Det kungl. brefvet af den 27 december 1799 om predikosättet bär därom vittne. Nu har visserligen 1807 års skolordning intet gemensamt med tidens radikalism, men å andra sidan röjer den på det hela taget ingalunda samma skuggrädsla, som behärskade Gustaf IV Adolf själf och många med honom, och de synpunkter, som genomgå den nämnda kungliga förordningen, gå icke igen i skolordningen. D. v. s. de återfinnas icke i själfva skolstadgan, men väl i ingressen därtill, och denna ingress har sin särskilda historia. Den utgör nämligen en sista rest af ett för-

slag till skolordning, som framställdes inom kanslersgillets utskott, och som var framkalladt just af ängslan för det nya i tiden. Förslagsställaren var den förut omtalade domprosten Erik Waller i Västerås. Efter lektor Murbergs död hade han af kanslersgillets utskott fått i uppdrag att fortsätta dennes projekt till ny skolordning, men snart hade han funnit, att en revision af den gamla icke var nog [1]). Denna skulle nämligen omarbetas efter tidens kraf enligt gifven instruktion, men hvad tiden kräfde var efter Wallers uppfattning, just att man motarbetade nyheter på teologiens och filosofiens, sp. samfundslärans område. Waller utarbetade i enlighet därmed själf en skolordning eller egentligen en vidlyftig afhandling om uppfostringsverket, hvilket han i februari 1806 inlämnade till utskottet. Detta kom i brydsam belägenhet, då det kunde antagas, att man på högsta ort skulle sympatisera med Wallers förslag. Adlerbeth föredrog i utskottet ett längre utlåtande, där han såsom skäl för att föredraga det Murbergska förslaget framför det Wallerska framhäfde det förras nära anslutning till 1724 års skolordning [2]). Båda projekten öfverlämnades nu till den nytillträdande ärkebiskopen Lindblom, på det att han skulle afgifva utlåtande. Af stor betydelse var det, på hvilken sida Lindblom skulle ställa sig, ty inom kanslersgillets utskott stod Waller visserligen ensam, men i självfva kanslersgillet hade han möjligen meningsfränder, i det ordföranden, riksdrotsen Wachtmeister, ansågs luta åt hans sida. Lindblom vacklade till en början, men därmed var ingen nöjd. Adlerbeth skref: »Här synes mig fordras ett ja eller nej, och att saken svårligen kan afhjälpas genom mezzo termini» [3]). Fram på följande året 1807 var Lindblom färdig, han hade då låtit fullständigt utarbeta det murbergska förslaget och bestämdt förordat detta. Nu

[1]) Jfr Kanslersgillets historia i BROOCMANS Magasin, 2 h., s. 135 f.

[2]) Kanslersgillets prot. d. 19 mars 1806.

[3]) I ofvan omnämnda Lindblomska papper, bref från Adlerbeth till Lindblom d. 3 dec. 1806. I ett föregående bref, dat. d. 19 aug. 1806, skref Adlerbeth: »Och skulle det utan tvifvel lända oss till hugnad och styrka, om min k. Bror, som i hufvudsaken synes med oss instämma, täcktes sådant uttryckligen förklara». Wallers förslag syntes icke stämma öfverens »med den af teologiska maktspråk oafhängiga frihet i filosofiska behandlingssättet, som för vårt tidehvarf och en gagnelig vetenskapsodling fordras. Jag tror mig hafva gifvit Gud hvad Gudi tillhör utan att genom tanketvång exponera oskyldiga forskningar för möjliga förkättringar».

skulle öfverläggningarna börja, och då först inom gillets utskott. Med otålighet väntade Gustaf IV Adolf på det nya skolprojektet. Situationen var spännande. Lindbloms personliga närvaro ansågs nödvändig. »Det skulle oändligen förkorta och befordra framgången af arbetet», skref Adlerbeth till Lindblom. Det var hans hopp, »att min Bror äfven hos höga vederbörande, som sitta främst i gillet, kunde verka den öfvertygelse, som en lycklig utgång kräfver, men hvartill de närvarandes krafter eljest ej torde förslå» [1]. I slutet af april 1807 kom Lindblom till Stockholm, och då höllos täta sammanträden, först inom utskottet, hvarvid Waller successivt vek tillbaka [2]. Till slut lämnade han sitt eget skolförslag och ville blott, att början däraf, behandlande uppfostrans principer, skulle intagas såsom ingress i den nya skolordningen. Hans förslag tillbakavisades [3], men Lindblom fick i uppdrag att skrifva en ingress, där de synpunkter, som Waller gjort gällande, skulle behandlas på ett förnuftigare sätt. Denna ingress gillades och antogs af utskottet, naturligtvis mot Wallers röst [4]. Därefter kom saken till själfva gillet [5]. Här godkändes skolordningsprojektet i sin helhet utan tvekan, debatterna rörde sig om ingressen. Waller hade nu reducerat sitt ursprungliga förslag till ett tillägg till den af Lindblom författade ingressen. Han ville, att det här skulle påbjudas, att lärarna vid de lägre läroverken skulle använda samma filosofiska terminologi, som vid akademien brukades. »Framför allt må de icke införa något annat begrepp om det ordet lag, än det Gud själf därmed i sitt ord förenat». »De nyheter, som den sist uppkomna filosofiska sekten sökt utsprida, må läraren väl nämna, men icke utan anvisning på deras skadeliga följder». En uttrycklig erinran borde göras om 1691 års kungliga bref, som innehöll förbud mot att i oträngdt mål träda ifrån de länge gillade, vedertagna och öfliga ordasätten. Lärjungarna i skolan

---

[1]) D. 9 mars 1807. Samtidigt tackar han för det öfversända skolordningsprojektet.

[2]) Kanslersgillets protok. d. 22, 23, 24, 25, 27, 30 april 1807.

[3]) d. 4 maj. Längre skriftliga utlåtanden aflämnades, där Wallers beskyllningar mot medlemmarna för samhällsupplösande tendenser skarpt tillbakavisades.

[4]) Protok. d. 6 maj.

[5]) Protok. d. 6 o. 7 maj.

borde framför allt vänja sig vid 17:de seklets grundliga arbeten i teologi och den från det skolastiska grälet renade terminologien, sådan den var vid medlet af 1700-talet.

Det som vållade Waller sådant bekymmer var kantianismens betonande af människans sedliga autonomi. Den punkten uppfattade Waller så, att »hvar och en mänska, som icke misstänker sitt förnuft för någon villa, får rätt att anse sig som sin egen lagstiftare». Waller fann, att en sådan åsikt skulle föra till en tygellös frihet och till sådana pretentioner på jämlikhet, att de civila banden skulle våldföras. Jakobinism, jesuitism och illuminatism skulle uppammas inom landet, om den kantska terminologien blef gängse vid undervisningen. Waller talade af full öfvertygelse. Han förklarade uttryckligen, att Kants uppfattning af lag väckt hos honom en så djup farhåga, att han icke kunde skilja sig därvid. Liksom förut inom utskottet, uppträdde vid hela gillets sammanträde Adlerbeth mot Waller, därvid sekunderad af Lindblom. Adlerbeth framhäfde det orimliga uti att vilja slå fast en viss filosofisk terminologi inom teologien, hvarigenom man skulle hindra dess utveckling, och påvisade, hur Waller missförstått Kants mening om lag. Waller hade ryckt loss ett stycke ur Boethii naturrätt, där Kants mening framställdes, utan att han beaktat sammanhanget. Adlerbeth gick emellertid med på att 1691 års bref omnämndes i ingressen, men något citat därur behöfdes icke, då det var att förutsätta, att dess innehåll var kändt. Lindblom framställde som sin mening om den nyare filosofien, att den långt ifrån att lossa samfundsbanden tvärtom gaf bindande bevis för rättigheten att tvinga till inrättning af borgerligt samhälle. Med Adlerbeth instämde grefvarna Carl Adam Wachtmeister, Fersen och Oxenstjerna. Riksdrotsen yttrade sig icke, utan begärde alla handlingarna hem till sig.

Hvad som nu följde, beskrifver kanslirådet Kökeritz i bref till Lindblom [1]: »vår favoriserade krångelmakare är visst icke öfvervunnen». Waller uppvaktade riksdrotsen, som blef brydd och konfererade till höger och vänster. Somliga kunde icke upplysa honom, andra vågade icke, men Kökeritz visste, »att han af

---

[1]) Ur de nämnda Lindblomska papperen. Brefvet är dat. d. 18 maj 1807.

rättskaffens kännare fått det uppgjorda spöket afklädt i sin dåliga nakenhet». Efter några dagar fattade Wachtmeister sitt beslut: han anslöt sig till Waller och förordade, att dennes tillägg till ingressen skulle intagas; dock borde satsen om terminologien utgå. Så skulle då saken gå vidare till Kgl. Maj:t. Kökeritz hyste godt hopp. »Man bör där [i allmänna beredningen] kunna ha pretention på en Rosensteins, en Rosenblads tänkande åtgärd». Kökeritz räknade därvidlag rätt. Fram i augusti kunde han meddela Lindblom [1]), att det gått bättre i allmänna beredningen, än han vågat hoppas. Det hade dröjt, innan Rosenblad satt sig in i saken, men när det skett, »fattade Baron Rosenblad en så fast öfvertygelse om olämpligheten af Wallerska uppstaplingen, att han innan föredragningen försäkrade mig, att äfven Konungens missnöje blefve honom mindre ömtåligt, än om han genom understödjandet af Wallerska grillfängerierna skulle blottställa sin ämbetsmannareputation». Själfva projektet till skolordningen gillades och antogs med några obetydliga förändringar. När ingressen skulle behandlas, uppstod emellertid någon tvekan bland beredningens ledamöter. För att förekomma meningsskiljaktigheter föreslog då Rosenblad, att ingressen skulle något omarbetas, hvilket Rosenstein åtog sig att göra. Han uteslöt de »Wallerska ridiculerna», men tordes icke utgallra omnämnandet af 1691 års bref. »Men det var ändå lycka, att man slapp för det köpet», skref Kökeritz till Lindblom. I nu nämnda form blef ingressen i samband med skolordningen stadfäst af Kungl. Maj:t den 7 dec. 1807.

Ingressen framhåller först, att skolan bör ställas i religionens tjänst. Läraren borde låta sig angeläget vara att med alla skäl, hämtade ur skriften och förnuftet, hos sina lärjungar stadga öfvertygelsen om religionens viktiga sanningar. Det erinras därefter om att närvarande tidehvarf var besmittadt med villomeningar och nyheter, hvarför lärarna borde ihågkomma de kungliga cirkulären af den 27 dec. 1799 och den 26 okt. 1691. »Till samma ändamål af öfvertygelse om religionens sanningar, om Guds varelse, allmakt, vishet och godhet, månskans ursprung, beroende af ett högre väsende och danande för ett bättre lif än detta närvarande, bör undervisningen i andra kunskapsgrenar,

---

[1]) Kökeritz till Lindblom d. 21 aug. 1807.

efter hvars och ens beskaffenhet, föra och medverka, men förnämligast filosofi, moral och sedelära, hvilka näst gudaläran äro de viktigaste i afseende på unga sinnens bildning till kristlig och samhällelig dygd». Mäktigare än det religiösa intresset synes samhällsintresset vara. Det kan man tydligt se af Wallers yrkande, och det stämmer öfverens med riktlinierna för Gustaf IV Adolfs och liktänkandes åskådning, för så vidt den blifvit gestaltad af skrämsel genom den franska revolutionen. Det heter i ingressens fortsättning, att lärarna skola »gifva rätta begrepp om människans plikter, om hennes behof af borgerliga samhället, om naturlig och borgerlig lag, om lagars okränkta helgd, om nödvändigheten af lydnad mot öfverheten, trohet emot konung och fädernesland samt rättvisa och sedlighet i uppförande» [1]. Man ser, hvad för tanke som ligger i bakgrunden, då det vidare heter, att lärarna »böra troget afhålla sig från de villosatser, hvilka i senare tider på ett rysligt sätt sönderslitit samfundsbanden, och icke nämna de meningar, som till sådana uppträden gifvit anledning, utan för att dem behörigen vederlägga».

Af framställningen af ingressens historia framgår, att hufvudmotivet för Waller och de med honom liktänkande icke närmast var af religiös natur, utan framsprunget ur intresset för statens välfärd. Waller undgick icke den stora faran, som alltid inträder vid behandlandet af dessa ömtåliga förhållanden, nämligen faran för sammanblandandet af religion och politik, till förfång för bådadera. Som en lycka bör det därför betraktas, att Waller icke förmådde vinna större terräng än han gjorde.

* *
*

Det intima sambandet mellan kyrka och skola hade satt sin prägel på skolans organisation. Men också skolans yttre förhål-

[1]) S. O. 1807, III cap. § 3 heter det: »Likaledes bör af lärarne intet tillfälle försummas att uti lärjungarnas för alla intryck öppna sinnen rotfästa vördnad för konungen, lydnad för lagarna och kärlek för fäderneslandet, på det att de från deras spädaste år måtte danas till trogna undersåtar, som icke blott af plikt, utan af otvungen böjelse äro tillgifna den regering, försynen dem och deras fosterland tillförordnat». VII cap. § 3 heter det om lektorn i historia, att han bör taga de vid historieundervisningen rikliga tillfällena i akt »att hos lärjungarna väcka och lifva kärlek till fäderneslandet samt dess lyckliga regeringssätt».

landen hade däraf rönt inverkan. De förnämsta läroverken voro förlagda till stiftsstäderna, och stiftsintresset, starkt framträdande i svenska kyrkans historia, hade dragit också skolan inom sin intressesfär, hvilket märkes icke minst på skolordningen af år 1724. Med den kyrkliga stiftsindelningen sammanhängde läroverket på det närmaste såväl hvad dess ekonomi som hvad dess styrelse beträffar.

Att ett undervisningsverk med starkt kyrkliga intressen och i forna tider nästan den enda utbildningsanstalten för blifvande präster kunde göra anspråk på ekonomiskt understöd af kyrkan ligger i öppen dag. Men den svenska kyrkan hade inga rikedomar; där funnos inga fonder, som kunde anslås till uppfostringsändamål. Men kyrkan hade dock tillgångar, nämligen de löner, som utgingo till det tjänstgörande prästerskapet i form af tionden och andra onera, samt prästgårdarna. Tillgångarna voro visserligen disponerade för kyrkoherdarnas och komministrarnas räkning och utgjorde på sitt sätt församlingarnas egendom, som ej direkt kunde disponeras för läroverkets räkning. Skulle kyrkan stödja skolan i ekonomiskt hänseende, kunde det ej ske på annat sätt än genom att gifva befordringsrätt åt skolans lärare till beställningar inom kyrkan. Före 1724 voro befordringslagarna obestämda. Kyrkostyrelsens makt att tillsätta lediga sysslor var icke så inskränkt, som den blef sedermera, då församlingarnas urgamla rättighet att välja själasörjare kräfde större hänsyn [1]. Att befordra en förtjänt skollärare till pastorsbeställning torde icke ha stött på svårigheter. Men församlingens valrätt lät sig allt mindre ignoreras. Var denna däremot icke bunden af några restriktiva bestämmelser, var det föga troligt, att församlingens val skulle falla på en för dem obekant skolans man. Nu var det vidare kyrkostyrelsens uppgift att tillse, att förtjänsten blef belönad. Å andra sidan hade alla präster, lärda som olärda, i likhet med andra ämbetsmän rätt att kräfva befordran efter oförvitlig tjänstgöring. Det är således vid prästerliga befordringar tre intressen, som alla kräfva hänsyn. En kompromiss mellan dessa åstadkoms genom de föreskrifter om prästval, som utfärdades på 1730-talet, i det församlingarna fingo rätt att välja mellan tre, som blifvit

[1] Jfr Schubert, Fredrik Wilhelm, Sveriges kyrkoförfattning och läroverk Öfversättn. af A. Z. Pettersson I, Lund 1822, s. 97. I gamla tider hade församlingen nästan blott votum negativum.

uppförda på förslag. Detta förslag uppsattes af domkapitlen på grund af de sökandes meriter [1]). Redan dessförinnan hade läroverkslärarna genom 1724 års skolordning fått sina kyrkliga befordringsutsikter klargjorda. Det heter där: »Är jämväl vår nådiga vilja och befallning, att biskoparna och consistorierna låta deras befordran vara sig om hjärtat, så att de i rättan tid, åtminstone inom sju eller åtta år, blifva utur oket släppte och försedde med sådana lägenheter i stiftet, som kunna svara mot hvars och ens förtjänst, emedan ett år uti deras trägna och mödosamma syssla bör räknas emot en annans tvänne. Inga hjälppräster skola collegis föredragas eller till ständiga ämbeten befordras, så framt de icke själfva uti någon schola tjänt hafva, på det att dem, som vid informationsverket arbeta, all rättvisa ske må och de med så mycket större lust göra sitt ämbete, och andra unge och duglige ämnen intet afskräckas ifrån ett arbete, som hafver mycken möda med sig, men ringa vedergällning: skolande vi sådana väl meriterade gymnasii- och scholæbetjente, när de varda oss uti underdånighet föreslagne, med all kunglig ynnest och nådig benägenhet anse» [2]). Lönen var således så liten för det ansträngande arbetet i skolan, att ersättning måste lämnas i goda befordringsmöjligheter till kyrkans platser. Skolarbetet ansågs och var väl också så betungande, att en längre tjänstgöring vid skola ansågs olämplig både för lärare och lärjungar. Efter sju eller åtta år borde ombyte ske.

Läroverkslärarna hade således dubbel tjänsteårsberäkning. Så mycket oumbärligare blef denna rättighet, som under frihetstiden ancienniteten åtnjöt det största anseende vid befordringar för alla ämbetsmän. Ett ensidigt fasthållande af ancienniteten som befordringsgrund måste emellertid i längden sänka ämbetsmannaklassens nivå. Wallquist sökte, hvad kyrkan vidkom, förekomma en sådan olägenhet. Det skedde genom det kungl. brefvet af den 21 aug. 1786 [3]). Här stadgas olika befordringsgrunder för pastorat af olika godhet, hvilket sedermera ledde till en för-

[1]) Jfr Cornelius, C. A., Svenska kyrkans historia efter reformationen II, 1887, s. 129.

[2]) S. O. 1724, IV cap. § 1.

[3]) Chattingius, A. J., Jemförelse mellan nu gällande kyrkostadganden och k. kyrkolagscomiténs 1846 afgifna förslag, Sthm 1854, s. 196.

delning af pastoraten i tre klasser [1]). Syftet var, att lärdomen skulle tillförsäkras den bästa befordran. Kgl. brefvet af d. 24 jan. 1811 förklarade afsikten så, att man dels ville leda det tjänstgörande prästerskapet till fortsatt bemödande i studier, dels ville med prästeståndet vid yppade ledigheter förena sådana män, som, ehuru icke öfvade i prästerliga förrättningar, genom en vidsträckt lärdom, genom en förvärfvad människokännedom, genom det behof teologien ägde af andra vetenskaper kunde göra ståndet och församlingen heder och nytta. Till första klassens pastorat hade lärdom i förbindelse med kristligt tänkesätt och vandel, andelig erfarenhet och pedagogiska kunskaper företräde. Vid andra klassens pastorat jämfördes den enes lärdom med den andres i ämbetet bevisade skicklighet och tjänsteår, hvarjämte tillika togs i betraktande erfarenhet och tjänsteår hos den i kunskaper öfverlägsne [2]). På grund af de obestämda föreskrifterna indelade man i vissa stift denna klass i tvänne afdelningar; de bättre pastoraten förbehöllos lärdomen, de svagare tjänsteåren [3]). Ancienniteten gjordes uteslutande gällande vid tredje klassens pastorat.

Den princip, som genom 1786 års stadga fastslogs, och som senare förordningar detaljeradt genomförde, var naturligtvis gynnsam för läroverkslärarnas ecklesiastika befordran, ty lärdomsexamina voro vanligast inom deras krets, liksom de också genom sin vistelse i städerna, sp. stiftsstäderna, hade lättare att förkofra sig i studier än landtprästerna. Genom de nämnda förordningarna åsyftades emellertid ingalunda ensidigt skolans och lärarnas gagn utan också kyrkans. Kyrkan var den stora kulturbärarinnan, liksom prästeståndet var det lärda ståndet, hvars bildningsnivå måste hållas högt. Icke blott teologisk lärdom hade hemortsrätt i kyrkan, utan all slags lärdom. De lärdomsmeriter, som gåfvo förslagsrum till de bästa lägenheterna, behöfde

---

[1]) Genom kungl. bref af d. 22 mars 1798. Klassificerade förteckningar på pastoraten skulle efter prästerskapets hörande upprättas vid prästmötena, hvarefter de skulle insändas till Kgl. Maj:t för stadfästelse.

[2]) Ytterligare föreskrifter utöfver den nämnda förordningen gafs genom kungl. brefvet af d. 20 juni 1813. Jfr CNATTINGIUS, a. a. s. 198.

[3]) I kungl. br. till consist. i Göteborg d. 16 dec. 1820 yttrade Kgl. Maj:t, att den fördelning af 2:dra klassens pastorater uti goda och mindre goda, som skett, har Kungl. Maj:t flera gånger förklarat icke få äga rum. CNATTINGIUS, a. a., s. 193.

icke vara af teologisk natur. Tvärtom torde teologie kandidat- och licentiatexamina samt teologie doktorsgraden hafva hört till de sällsyntast förekommande meriterna, under det den humanistiska magistergraden var vanlig. Härvidlag kommer också pastoralexamen i betraktande, en teologisk examen visserligen, men vid hvars humanistiska del man lade stor vikt.

Befordringssystemet i sin helhet visar, att man icke skilde mellan präster och lärare. Det fanns ingen självständig lärarekår. Skollärarna och det i församlingen tjänstgörande prästerskapet utgjorde en enda ecklesiastik kår med gemensam befordringsrätt. Att läraren under sådana förhållanden var bunden vid stiftet ligger i öppen dag. Vid stiftets läroverk skulle antagas till lärare stiftets barn, liksom dess präster skulle så vara. Befordringsrätt från ett stifts *läroverk* till ett annat stifts kom icke i fråga. Därigenom skulle befordringsproceduren till *pastorat* ha blifvit försvårad, ty en sådan befordran kunde naturligtvis vinnas endast inom hemstiftet [1]). Hela denna befordringslag visar således tillbaka på en tid, då kulturen var teologiskt orienterad och kyrkan utförde en maktpåliggande kulturgärning. Under ändrade förhållanden måste den blifva i hög grad olämplig. Vi skola också i det följande se, huru kulturens sekularisering gör den rent af barock och i hög grad skadlig både för kyrka och skola.

1807 års skolordning införde inga nya principiella stadganden, utan det blef i hufvudsak vid det gamla. Biskoparna

---

[1]) I sitt betänkande öfver uppfostringsverket, afgifvet d. 5 juli 1785, kritiserar lektor C. G. Nordin uppfostringskommissionens försök i 1778 års skolordningsförslag att i någon liten mån lossa på stiftsbandet för lärarna. Enligt Nordins mening skulle detta medföra stora olägenheter. »Afsikten med stiftsinrättningen har varit och är endast och allenast att därigenom hålla den studerande ungdomen och prästerna till renare seder». Upphäfdes stiftsbandet, omöjliggjordes kontroll. En yngling »har förrådt sin odygd vid scholan i Hernösand, vid gymnasium i Strengnäs, vid akademien i Åbo, och det är nog säkert, att han ej en gång vill blifva dygdig; men sådant kan ej göra hans lycka något hinder, ty han ärnar blifva adjunkt i Skåne, capellan i Värmland och slutligen kyrkoherde åt Roslagssidan». Nordins betänkande är aftryckt hos Hernlund, Hugo, Bidrag till den svenska elementarlagstiftningens historia I, Skolordningsförslaget 1778, Sthm 1880, s. XXXV ff. Citatet är från sid. XLII. — Nordins syn på stiftsbandets betydelse är alltför trång. Naturligtvis är den af Nordin framhäfda synpunkten berättigad, men mera torde behöfvas för att förklara den svenska kyrkans motvilja för centralisation och förkärlek för lokal styrelse och hvad därmed sammanhänger.

och konsistorierna skulle tillse, att lärarna blefvo efter 10 à 12 års tjänstgöring befordrade till andra tjänliga beställningar [1]. Två omständigheter ådagalägga dock, att befordringslagen icke fungerade oklanderligt. Å ena sidan är det den i skollagen upptagna kgl. förordningen af år 1802, som medgaf lärarna att äfven utom förslaget omedelbart anmäla sig hos Kgl. Maj:t till erhållande af ett pastorat, s. k. extra ansökningsrätt. Ett sådant stadgande förutsätter, att skollärarna väl kunde komma på förslag, men att de icke förmådde tillvinna sig församlingens röster. Orsaken därtill kan man lätt förstå. Den kommer till synes i skollagens föreskrift, att vederbörande eforus skulle anmana lärarna att göra sig skickliga medelst öfning i predikande och andra prästerliga förrättningar, i synnerhet under ferierna och eljest så ofta ske kunde, utan att undervisningen därigenom eftersattes. Icke hade man behöft göra ett sådant stadgande, om icke lärarna varit dåliga och ovana predikanter och därför ej omtyckta af församlingarna. Att de voro klena predikanter, visar, att hågen för det prästerliga började försvinna, och att skollärarekåren började sekulariseras. I den nya skolordningen tager man också med i beräkningen, att en lärare kunde vilja stanna hela sitt lif vid sin syssla. Då ålderdom och sjuklighet ej längre tillät honom att tjänstgöra, skulle han erhålla tjänstfrihet med bibehållande af $^{3}/_{4}$ af sin lön, så länge han lefde [2].

Innan behandlingen af skolans ekonomiska fördelar af kyrkan afslutas, bör det påpekas, att läroverket hade ytterligare några sådana utöfver den nyss behandlade. Under dubbla nådår gick till skolan vederlagsspannmålen eller, om pastoratet icke gaf något vederlag, så mycken spannmål af stomhemmanen, som svarade mot vederlaget på andra ställen [3], vidare gingo till skolan tionden af pastorater, vid hvilka intet nådår ägde rum eller som kommo att stå vakanta öfver nådårstiden till början af den efter

---

[1]) S. O. 1807, IV cap. § 1. Musikdirektören vid läroverket hade, om han var en litterat person, samma befordringsförmåner som andra lärare. IX cap. § 4.

[2]) Jfr nyss citerade §.

[3]) Förhållandena voro något olika i olika stift. Jfr kanslergillets protok. d. 23 jan. 1808. Då meningen icke är att i detalj framställa läroverkets ekonomiska förhållanden, äro uppgifterna här summariska. De äro hämtade från SCHUBERT, a. a. II, Lund 1825, s. 310 f.

utnämningen nästföljande månaden, samt två tredjedelar af prosttunnorna under det extra nådåret. I 1807 års skolordning upprepades från föregående stadga den föreskriften, att hvar och en af ecklesiastikstaten, som inom stiftet vann någon befordran eller annan förmån i tjänstevägen, skulle erlägga en liten afgift till gymnasii bibliotekskassa, hvilken af dessa afgifter hade sin enda fasta inkomst [1]). Det är kanske obetydliga bestämmelser i och för sig, men nog så betecknande för sambandet mellan läroverket och kyrkan.

* *
*

Kyrka och skola hörde i hop också därigenom, att de hade gemensam styrelse i domkapitlen. Emedan kyrka och skola hade gemensam tjänstemannakår, styrdes de gemensamt. Majoriteten i de flesta domkapitlen utgjordes af lektorerna vid gymnasiet. Man kan icke säga annat, än att en så sammansatt stiftsstyrelse hade stora förutsättningar för att väl sköta sina åligganden. Stiftets såväl lokala som personala förhållanden måste vara dess assessorer välbekanta. De voro ju själfva stiftets barn; vid gymnasium undervisade de dem, som skulle efter vistelse vid akademien inträda i stiftets tjänst antingen vid skola eller i församlingen eller först det ena och sedan det andra. Präst- och pastoralexamen aflades inför domkapitlet. Lektorerna själfva trädde också i omedelbar kontakt med det kyrkliga lifvet genom de prebendepastorat, som voro fästa vid de flesta domkapitel och där utgjorde de bästa aflöningarna. Åt eforus och domkapitel var nu vården om skolan anförtrodd. Af dessa tillsattes lärarna. Styrdes skolan af kyrkan? Knappast, ty styrelsen var gemensam, och när skolan så småningom växte, blef självständig och sekulariserad, var det snarare skolan, som styrde kyrkan. Det är icke domkapitlens kompetens i skolsaker utan i kyrkliga ärenden, som först blir tvifvelaktig. Lektorernas sekularisering väckte bekymmer redan på 1700-talet och tvingade fram åtgärder för att tillgodose kyrkans kraf [2]). 1762 föreskrefs, att alla medlem-

---

[1]) S. O. 1807, V cap. § 2.

[2]) Holmquist, Hjalmar, Öfversikt af domkapitlens historia, i Betänkande, afgifvet af kommittén för domkapitlens omorganisation, Sthm 1907, s. 27.

marna skulle vara prästvigda. De lektorer, som icke ville prästvigas, hade icke säte och stämma i kapitlet[1]. Men då skolärendena också behandlades af domkapitlet, blef denna anordning olämplig. Efter ett försök att uppdela kapitlet i consistorium ecclesiasticum, där de prästvigda, och i consistorium gymnasticum, där alla lektorerna voro medlemmar, återgick man 1779 till den gamla ordningen. 1799 förklarade ett kungligt bref till förekommande af all tvekan, att både lectores clerici och lectores laici ägde att behandla samtliga ärenden. Men därigenom kommo svårigheterna åter.

Biskop Bjurbäck i Karlstad inlämnade till kanslersgillet en skrifvelse, hvari han påpekade de olägenheter, som yppade sig vid installationer, visitationer och i synnerhet prästordinationer, därigenom att alla lektorerna i Karlstad med ett enda undantag voro laici. Bjurbäck ville helst ha alla lektorerna prästvigda och föreslog bl. a., att en lektor skulle gå miste om det prebendepastorat han var i tur att erhålla, om han icke vissa år, två eller flere, dessförinnan varit prästvigd. Kanslersgillets utskott anmodade ärkebiskop Lindblom att inkomma med betänkande i saken. Lindblom gjorde i detta sitt utlåtande gällande, att själfva domkapitlens natur syntes fordra en organisation af präster. Kyrkolagen och prästprivilegierna förutsatte detsamma. I Uppsala och Lund voro alla präster, likaså i Visby[2]. Dock ville Lindblom icke tvinga alla lektorerna till prästvigning. Endast så många, som behöfdes vid ordinationen, eller fyra stycken, borde ovillkorligen vara ordinerade. Lindblom föreslog vidare, att vissa lektorat borde bestämmas för prästvigda, dock utan förfördelande af äldre lektorers med andra ämnen rätt till lediga prebendepastorat, om de ville prästvigas. Vägrade en lektor, skulle han åläggas

---

[1]) En ganska ytlig syn på tingen förråder C. G. Nordin, då han i sitt betänkande öfver uppfostringsverket kommer in på denna sak. »Under riksdagsvillan behöfdes ej mera, än att lektor Stagnell med sin kitslighet ofredade biskop Beronius; straxt skulle ecclesiastique styrelsen i riket ombytas; lectores laici afdankas utur consistorierna, hvilka i dessas ställe fullsattes med in casu tillkallade extra ledamöter, creti och pleti, lösa präster, som för sin befordran alltid voro färdiga att bifalla hvad som helst behagades, och hvilka således inkommo uti disposition af scholeverket jämte andra ecclesiastique saker». Man hör, att det är en lektor och domkapitelsledamot som talar. — Citatet är hämtadt från sid. XLI i HERNLUND, a. a. I.

[2]) Här fanns ännu intet gymnasium.

att ersätta resekostnaderna för den prästerliga bisittare, som måste hämtas från annat håll. Utskottsledamöterna, Lehnberg, Adlerbeth, Rosenhane och Kökeritz, gillade såväl Lindbloms principiella uttalande, att egentligen alla domkapitlets medlemmar borde vara präster, liksom också i hufvudsak hans förslag [1]). Kungl. brefvet af d. 14 juni 1806 föreskref, att minst fyra lektorer, vid de större gymnasierna de båda teologie lektorerna, linguæ græcæ lektor och moralium lektor, vid de minsta teologiæ, l. l. hebræ et græcæ, philosophiæ och eloquentiæ skulle vara prästvigde.

När följande året en ny skolordning antogs, bibehölls den hittills varande skolstyrelsen, sådan den gestaltat sig. Men hade hittills domkapitlens kyrkliga kompetens satts i fråga, så började man nu också sätta deras kompetens i skolsaker i tvifvelsmål. I hög grad var undervisningsverket beroende af lärarnas skicklighet. I den punkten hade det ofta brustit under gamla tider. Kanslersgillet ansåg som en af sina förnämsta uppgifter att råda bot härför. Det kunde ske endast genom att skärpa kontrollen vid läraretillsättningarna [2]). Men här visar sig ett misstroende mot domkapitlen. Den skärpta kontrollen sökte den nya skolordningen göra effektiv genom att minska domkapitlens inflytande och stärka efori makt. Eforus fick rättighet att först utlåta sig öfver de sökandes företräden, och i händelse af delade meningar i konsistoriet fick han beräkna sin röst såsom tvänne utan rubbning af sitt votum decisivum. Inga befattningar fingo besättas under biskopens frånvaro, utan att han fått reda på de sökandes namn och deras ansökningar med tillhörande handlingar [3]).

Öfverhufvud hade eforus den närmare tillsynen öfver läroverket; och då detta var deladt i skola och gymnasium, ofta med skilda lokaler, och då vidare rektoratet vid gymnasierna årligen ombyttes, blef eforus den sammanhållande kraften i läroverket. I mycket fullgjorde han de åligganden, som nu tillhöra rektorerna. Eforus skulle ha uppsikt öfver lärarna, tillse, att stipendier, premier o. d. rätt utdelades, att räkenskaperna fördes

---

[1]) Kanslersgillets protok. d. 5 febr. 1806.

[2]) Härom handlar S. O. 1807, I cap. § 3. Om kanslersgillets plan på seminarier för tillämnade skollärare och informatorer se BROOCMANS Magasin, b. 1, s. 69 f.

[3]) S. O. 1807, X cap. § 3.

ordentligt, att biblioteket kom i godt stånd och försågs med nödiga vetenskapliga verk, att samlingar af naturalier, antikviteter m. m. kommo till stånd; eforus kunde under särskilda omständigheter pröfva om dispens i ett läroämne kunde medgifvas, ehuru regeln var, att ingen fick undandraga sig undervisningen i något ämne; ingen af ungdomen fick vara frånvarande från läroverket en hel termin utan tillåtelse af eforus, ingen admitteras från skola till gymnasium eller från gymnasium till akademien utan efori bifall. Ännu mera tidsödande kraf ställdes på eforus. Skollagen föreskref, att eforus skulle, så ofta möjligen ske kunde och i synnerhet under repitionsveckorna, »med sin närvaro i skolan uppmuntra såväl lärarna som ungdomen, då han äfven har bästa tillfälle både att själf underrätta sig om undervisningens beskaffenhet och framgång och att rätta, hvad därvid kan vara mindre tjänligt eller felaktigt» [1]). Eforus hade icke tillfälle att personligt öfvervaka mer än stiftsstadens läroverk, men också skolorna på öfriga orter inom stiftet stodo under hans vård. Vid visitationer och andra tillfällen borde han besöka dem. Dessutom ägde han att förordna antingen pastor i staden eller någon annan skicklig närboende prästman, som i egenskap af inspektor skulle tillse och handhafva undervisningens jämna vård och fungera vid examina, hvaröfver han skulle genast insända protokoll till eforus. Genom denna anordning synas läroverken utom stiftsstaden stå under rent prästerlig uppsikt, men så var icke förhållandet, Skollagen föreskref nämligen, att till kyrkoherdar i de städer, där gymnasium eller trivalskola fanns, skulle biskop och konsistorium helst föreslå sådana män, som själfva vid läroverken med heder och beröm användt sin tid och möda, på det genom dessas erfarenheter, i hvad till undervisningens drift och skötsel höra, den viktiga delen af deras ämbete att under efori frånvaro hafva öfver läroverket inseende måtte så mycket bättre bättre fullgöras» [2]). Här kan således fortfarande icke vara tal om ett kyrkans förmynderskap öfver skolan. Hvad eforerna själfva angår, så är det en bekant sak, att denna tids biskopar ingalunda kunde räknas såsom spe-

[1]) S. O. 1807, VI cap. § 16. Här heter det också: »Är eforus frånvarande, eller af sjukdom, ålderdom eller andra tillfälligheter hindrad att tjänstgöra, göre i hans ställe någon annan af consistorii ledamöter detsamma».

[2]) S. O. 1807, IV cap. § 2.

cifikt kyrkliga personer. Men biskoparne voro i alla fall ecklesiastika personer. Skulle man icke vara rädd för hierarki? Det är möjligt, att sådan rädsla fanns. Somliga människor tåla ju i allmänhet hvad slags förtryck som helst lättare än hierarki, ty förutsättningen är alltid den, att prästst yrelse är af ondo, hur utmärkt den än må fungera. Också denna tid fanns det ett värn för skolan mot befarade hierarkiska öfvergrepp. Eforerna hade icke att säga det sista ordet i skolärenden. Mellan dem (resp. dem och domkapitlen) och statssekreteraren såsom föredragande inför Kungl. Maj:t var en myndighet inskjuten. 1801 upplöstes kanslikollegium, som jämte andra ärenden haft på sin lott äfven tillsynen öfver läroverken. Dessa fingo nu i kanslersgillet, inrättadt samma år, en egen styrelse. Vi ha nämnt, hvilka dess ledamöter voro. Gillets lekmannakaraktär är påtaglig. Långt gick dess befogenhet [1]). Dess instruktion talade i första hand om uppgörandet af en ny skolstadga. Gillet skulle vidare tillse, att tjänliga och enahanda skolböcker måtte vid alla skolor af lika beskaffenhet antagas och följas, att de skickligaste lärare tillsattes, att undervisningssättet tillika med den därå nödiga tillsynen bragtes i ett driftigt och uppmuntrande skick, att kontroll blef företagen gentemot okunniga privata informatorer, att privata skolor upphjälptes m. m. Låt vara, att många af dessa ärenden icke fingo någon ingripande och betydelsefull behandling af gillet, så är det likväl anmärkningsvärdt, att denna styrelse, där lekmannaelementet var det öfvervägande, ägde en stor myndighet öfver de lokala skolstyrelserna, biskop och domkapitel. Läroböcker, också i kristendom, bestämdes af kanslersgillet för allmänt bruk i skolorna. Biskop Johan Möller hade hos gillet anhållit, att hans barnabok, eller katekes, skulle antagas vid allmogens undervisning, likaledes anhöll lektor Segerstedt, att en af honom öfversatt bok, bibliska berättelser, utgifna af ett sällskap i Schweiz, skulle användas vid läroverken. Gillets åtgörande i denna sak är af ganska stort intresse [2]). Man remitterade nämligen ärendet till consistorium academicum i Upsala, som skulle granska och afgifva utlåtande öfver de ifrågavarande böckerna. Detta betänkande utföll ogynnsamt både för Möller-

---

[1]) Kanslersgillets historia i Broocmans magasin, 1 h., s. 60.
[2]) Kanslersgillets protokoll d. 2 febr. 1805.

och Segerstedt. Den senares bibliska berättelser ogillades alldeles. Möllers katekes skulle öfverlämnas till den 1793 tillsatta ecklesiastika kommittén för att öfverses och jämkas. Gillet fattade beslut i enlighet därmed[1]). Bättre gick det för Lindblom, när han ville införa Rosenmüllers dogmatik vid ärkestiftets läroverk. Detta ärende remitterades icke till consist. academicum. Gillet ansåg, att ingen kunde döma bättre om boken än förslagsställaren själf, hvarför hans anhållan genast bifölls[2]).

* * *

1807 års skolordning granskades icke af vederbörande myndigheter, eforer och domkapitel. I stället blef den antagen på fem år, efter hvilken tid dessa skulle inkomma med anmärkningar. Uppfyllde den nya stadgan tidens kraf, var belåtenheten allmän? Svaret skall gifvas i nästa afdelning.

B. Uppfostringskommittéens verksamhet (1812—1826).

Nyhumanism och filantropinism hade öfvat inflytande på skolordningen af 1807, men den lärda skolans ecklesiastika grundkaraktär var fortfarande kvar. Tre riktningar kämpade således om det offentliga läroverket. Den konservativa, den ecklesiastika, som ville bevara skolans gamla kynne trots den förändrade tidskaraktären, blef genom den nya skolordningen drifven till defensiven. Det var ej tal om, att man på detta håll skulle göra nya landvinningar. Det kom i stället an på att försvara, hvad man hade, värja sig mot nya angrepp och i lyckligaste fall återvinna hvad man förlorat år 1807. Nyhumanism och filantropinism hade i stället vunnit, fastän det var en liten seger. Men hvarför skulle man nöja sig med litet, gällde det inte bara att göra en kraftigare offensiv? Hörde icke framtiden de nya riktningarna till?

---

[1]) Kanslersgillets protokoll d. 3 maj 1805.
[2]) Kanslersgillets protokoll d. 10 nov. 1808.

Den nya skolordningen hade blifvit antagen på fem år. Efter den tiden skulle vederbörande inkomma med anmärkningar och förslag till förbättringar. I dessa officiella utlåtanden göra sig den konservativa, gammalkyrkliga riktningen och nyhumanismen gällande, under det filantropinismen blott sporadiskt framträder; den borgerliga realismen hade ännu icke någon fast position bland de styrande i samhället [1]. Den blef stark, först i samma mån som det tredje ståndet blef starkt, socialt och politiskt, men detta var icke fallet de närmaste åren efter 1807. De maktägande, de, som hade något att säga i skolans angelägenheter, delade sig i det ecklesiastika och det nyhumanistiska partiet. Det första sökte återvinna förlorad mark. Det nyhumanistiska inflytandet hade i någon mån sekulariserat undervisningen i grekiska, och häremot riktade sig anmärkningarna. Man fann icke den grekiska krestomatien lämplig. Den borde icke få uttränga nya testamentet såsom lärobok i trivialskolan [2]. Om man icke helt kunde återgå till gammalt bruk — och därpå var ju icke att tänka — så borde åtminstone två tredjedelar eller hälften af den åt undervisning i grekiska anslagna tiden ägnas åt nya testamentet. Hvad som gällde trivialskolan, gällde i än högre grad gymnasierna: profanauktorer finge icke skjuta nya testamentet åt sidan. Skälet var hänsyn till prästbildningen [3]. De ynglingar, som ingingo i prästeståndet, voro merendels fattiga, sällan kunde de länge uppehålla sig vid akademien, hvarför de redan vid gymnasierna nödgades begynna sin teoretisk-teologiska kunskapsbyggnad.

En ledamot i Vexiö domkapitel anger som hufvudsynpunkt vid bedömandet af gymnasium rent ut dess karaktär af prästbildningsanstalt: »Man torde härvidlag ej heller förtiga den erfarenhet, att den vid gymnasium inhämtade teologiska kun-

---

[1]) Berättelse af Kungl. Uppfostrings-Comitén, Första häftet ... Sthm 1813, åtföljes af några bilagor. Bilaga I utgöres af en systematisk framställning af alla mot 1807 års skolordning framkomna anmärkningar. Där denna framställning synts för kortfattad, har jag gått tillbaka till själfva utlåtandena, förvarade i riksarkivet bland uppfostringskommitténs akter.

[2]) Ofvannämnda Bilaga I, s. 20, 26, 29, 31.

[3]) Bilaga I, s. 115, 139, 143. De af skolordningen påbjudna grekiska stilöfningarna ansågos på flera håll för olämpliga och öfverflödiga. Bilaga I, s. 79, 85, 94.

skapen är ofta den enda, hvarpå skickligheten till präst bygges, och att vid akademierna man liksom kommer ifrån denna vetenskap i stället för att djupare tränga sig in i densamma och fullbygga på skoltidens grundvalar» [1]). Detta yttrande finner åtminstone delvis sin förklaring i den omständigheten, att de teologiska fakulteterna icke hade ordnat sitt arbete med hänsyn till den prästerliga ämbetsexamen. — Biskop Mörner i Vexiö ansåg det synnerligen viktigt, att undervisningen i grekiska lämpades efter de blifvande teologerna. Han ville därför, att dispens från detta språk skulle medgifvas alla, som icke ämnade ingå i lároståndet. Då skulle den nytestamentliga exegesen komma till sin rätt vid gymnasium. I annat fall komme kyrkan och de akademiska lärostolarna att i en framtid sakna skickliga lärare.

Frånsedt att profangrekiskan trängde nya testamentet åt sidan, var det också den nya skolordningens förslag att indraga gymnasiernas sjunde lektorat, som vållade de öfverklagade olägenheterna. Hebreiskan, grekiskan och den bibliska exegetiken kunde därigenom under inga omständigheter få det utrymme dessa vetenskaper kräfde, om hänsyn skulle tagas till prästbildningen. Därför ville man ha tillbaka den sjunde lektionen [2]). Hebreiskan hade ju också blifvit undanskjuten i den nya skolordningen. Vissa domkapitel opponerade sig däremot och ville i stället, att undervisningen i detta språk skulle börja redan i trivialskolans högsta klass [3]). Skara domkapitel ville fortfarande bevara gymnasiums egenskap af prästseminarium i så hög grad, att det ansåg, att äldre gymnasister borde öfva sig med att sammanskrifva och hålla predikningar under någon teologie lektors korrektion, hvarigenom framdeles tiden för deras vistande vid seminarium i Uppsala eller Lund kunde förkortas [4]).

Vid en granskning af de inkomna utlåtandena öfver den nya skolordningen märkas således starka röster mot det tillbakaträngande af det ecklesiastika, som skett. Motivet var i första hand omsorg om prästerskapets utbildning. Prästämnena voro

---

[1]) A. H. Collins anförande medföljer såsom bilaga Vexiö domkapitels utlåtande. Samma förhållande äger rum med biskop Mörners nedan anförda yttrande.

[2]) Så t. ex. domkapitlen i Västerås och Göteborg. Bilaga I, s. 114 f.

[3]) Så domkapitlen i Göteborg och Kalmar. Bilaga I, s. 19.

[4]) Bilaga I, s. 95.

ofta fattiga. Uppfostrades de icke vid gymnasierna för sitt blifvande kall, skedde det aldrig med grundlighet. Innebar emellertid icke tendensen att sekularisera läroverket mer än ett försök att lämpa det icke blott efter lăroståndets intressen? Låg icke i teologiens undanträngande också ett förakt för religionen? Inom kanslersgillet hade man värjt sig mot den beskyllningen. Den framkom likväl i ett par betänkanden. En förut citerad medlem af Vexiö konsistorium såg i det specifikt teologiskas undanskjutande, ett försök att göra teologien till en skråvetenskap för präster. »Religionen kan ock snart komma att anses ensamt höra präster till och få en autorité att föraktas». Den af skollagen medgifna dispensen från hebreiskan vore en omärklig vink att stänga alla utom präster från aktning för bibel och grundspråk, d. v. s. från tillfället att grundligt studera dem. Slutomdömet om den nya skolstadgan blef därför, att den var mindre uppmuntrande för den teologiska och bibliska lärdomen. Samma grundåskådning synes ligga till grund för Karlstads domkapitels utlåtande, som speciellt tog upp spörsmålet: grekiska profanauktorer eller novum testamentum, och därvid fann, att bortsedt från gagnet för präststudierna var det senare alternativet att fördraga, ty »hvilketdera gifver den mest användbara lefnadsvishet, den mest önskansvärda förädling i sinne och böjelse, den mest lyckliga samhällsande under hvad regeringslagar som helst?» Svaret kunde icke vara tvifvelaktigt. Från ett annat håll framhålles, att studiet af hebreiskan ägde liknande förtjänster som studiet af novum, ty dels var hebreiskan bibelns språk, dels bidrog studiet däraf till den hufvudets odling, som för alla medborgareklasser var nödig [1]). I de här framkomna tankarna ligger det andra momentet i de gammalkyrkliges motstånd mot nyheterna på skolans område. Man befarade, att kulturens sekularisation, sådan den uppenbarade sig i minskandet af teologiens supremati i läroverket, innebar och skulle medföra ett ringaktande af religionen.

Mot den ensidigt prästerliga synen på läroverket står den nyhumanistiska, som igenkännes på sådana ord som dessa: »Ingen vetenskapsidkare kan utan hinder vara i grekiska språket alldeles okunnig. Man bör bereda för hvarje odlad man möjlig-

---

[1]) Bilaga I, s. 86.

heten att lära känna det mest bildade språk af alla, de bästa författare, som ännu funnits i nästan alla slags skrifarter, och det gamla märkvärdiga folk, från hvilket hela Europa hämtat sin nuvarande bildning, och det enda, inom hvars öfverblifna litteratur man igenfinner säkra märkliga spår af nästan alla vetenskapers första framsteg.» [1]). Därför måste profangrekiskan komma till sin oförgripliga rätt i läroverket. Fram också med latinet. »Latin läses alldeles för litet, och tyckes därför till föga båtnad för all grundlig undervisning år från år försvinna hos våra i andra afseenden litterata landsmän.» [2]). Lunds och Linköpings domkapitel synas vara de, som mest lutade åt det nyhumanistiska hållet.

I ett afseende voro gammalkyrkliga och nyhumanister öfverens. Det var i fråga om apologistundervisningen. Att inarbeta apologistelementet i trivialskolan med dess lärda karaktär, såsom i den nya skolordningen hade skett, skulle, menade man, leda till förfång för den lärda undervisningen, i samma mån apologistelementet genom sin tillväxt kom i majoriteten. Redan kanslersgillet hade insett denna fara, men då det icke ville äska nya anslag och likväl ville sörja för förbättrad undervisning af de borgerliga elementen, hade det icke funnits något val.

Farhågorna besannades emellertid. Man konstaterade, att den lärda undervisningen blef lidande. Så långt var man således öfverens: man måste sörja för apologistelementet på annat sätt än hittills skett. Därvid kunde man naturligtvis gå tillbaka till gamla förhållanden med blott en enda apologistklass och lappa på undervisningen i denna så godt sig göra lät. Den utvägen var i hvarje fall den billigaste. Ett annat sätt att gå till väga, hvilket kräfde nya anslag, var att stycka den nedersta gemensamma klassen i sina tvänne naturliga hälfter, blifvande lärde och blifvande näringsidkare, hvarigenom apologistelementet skulle förfoga öfver tvänne särskilda klasser [3]). Åt det förra alternativet lutade de konservativa, åt det senare nyhumanisterna med sin mera modärna syn på samfundskrafven. Dessa hade sin främste talman i lektor Axel Fryxell, hvilken 1812 utgaf en skrift i skol-

---

[1]) Bilaga I, s. 88.
[2]) Bilaga I, s. 74.
[3]) Bilaga I. s. 129.

frågan: »Om de förbättringar, som våra allmänna läroverk synas för det närvarande kunna mottaga» [1].

Men ännu en tredje väg stod öppen. Det fanns män, som funno det i sin ordning, att apologistelementet skulle öfversvämma trivialskolan och skada den lärda undervisningen, och detta därför att de ansågo, att den lägre skolan skulle vara gemensam för alla och att den lärda undervisningen först skulle taga vid i gymnasium. Dit skulle de blifvande lärda komma från trivialskolans eller som man hellre ville säga borgarskolans högsta klass, under det blifvande näringsidkare gingo därifrån till sina respektive yrkesskolor. Ett af de officiella utlåtandena öfver den nya skolordningen följer denna tankegång och yrkar på borgarskolor, »bestämde till den s. k. medelklassens bildande samt såsom förberedande äfven till deras, som ämna sig åt vetenskapens grundliga studium, och deras, som en dag skola blifva statens ämbetsmän» [2]. Utförligt motiveradt, hade liknande förslag framställts af den framstående pedagogen, konrektorn vid tyska skolan i Stockholm, C. U. Broocman, — i den af honom utgifna tidskriften Magasin för föräldrar och lärare [3]. Broocman hade blifvit satt i tillfälle att företaga en studieresa till Tyskland, där han grundligt studerat undervisningsverket. Resultatet af sina forskningar nedlade han i en vidlyftig historik öfver Tysklands undervisningsverk från äldsta tider. [4]). Utvecklingen för han där fram till Pestalozzi, med hvilken han personligen sammanträffade. Det bästa han funnit under sin studieresa, hade han funnit hos Pestalozzi, och med värme talar han om dennes pedagogiska idéer, »som åsyftade blott den formella bildningen och hvarje barns utveckling till allt ädelt och stort, som ligger i dess natur, hvilken grundsats för all uppfostran äfven af filosofiska pedagoger de senare åren blifvit framställd såsom den högsta» [5].

---

[1]) Denna skrift, utgörande ett utdrag af tal hållet vid rektoratets nedläggande i Karlstad d. 10 dec. 1804, innehåller i de vidlyftiga anmärkningar, som åtfölja talet, uppränningen till 1820 års skolordning. Fryxell utsågs nämligen till sekreterare för uppfostringskommittén och tog liflig del i arbetet på den nya skolordningen.

[2]) Bilaga I, s. 126.

[3]) Magasinets 5 h., s. 1 ff.

[4]) Broocman, Carl Ulric, Berättelse om Tysklands undervisningsverk ifrån dess äldsta intill närvarande tider, I, II, Sthlm 1807, 08.

[5]) Broocman, a. a. s. II, s. 175.

Vid bestämmandet af det konkreta skolidealet synes Broocman rönt mest inflytande af rektor Gedike i Berlin [1]). Hos denne man finna vi en förening af nyhumanism och filantropinism [2]). Den skola, hvilkens styresman han var, hade han organiserat efter sådana principer. Hans tanke var, att den borgerliga bildningen skulle tillika vara grundval för den lärda. I skolans nedre hälft lade han stark vikt på realia, men uteslöt icke latin helt och hållet. På skolans öfre stadium voro de klassiska språken, särskildt grekiskan, hufvudsaken, ehuru filantropinska idéer också här gjorde sig gällande. Franska språket och realia i ganska stor utsträckning upptogos äfven på schemat. Den nyhumanistiska grundkaraktären var i alla fall omisskännlig. »Äfven hebreiskan, som vid denna tid nästan allmänt förföll i Tysklands skolor, berömde Gedike såsom högst viktig för hvarje man af högre bildning i anseende till det ljus de orientaliska språken sprida öfver mänskliga förståndets historia» [3]). I den nyss omnämnda uppsatsen i Magasin för föräldrar och lärare framställde Broocman, under starkt inflytande från Gedike, sina tankar om en blifvande skolreform, lämpad efter svenska förhållanden. Dess grundidé är angifven. Men en sak må därvid anföras. Broocman förutsatte, att hvarje gymnasist först genomgick borgarskolan och där erhöll tillräcklig undervisning i geografi, statistik, fysik och naturalhistoria. Vid gymnasium anställes blott i extra timmar repetition af hvad i denna väg i underklassen blifvit inhämtadt. Ofvannämnda kunskaper, likasom de moderna språken, få icke upptagas i en lärd skolas lektionsplan; de komma så lätt att skada det grundliga studium af classici» [4]). Broocman visar sig här vara ännu mer påverkad af nyhumanismen än Gedike.

I själfva verket var nyhumanismen på den tid Broocman framlade sitt förslag, i början af 1800-talets andra decennium, den utan gensägelse modernaste riktningen i det land, hvarifrån Sverige alltid fått de starkaste intrycken, nämligen Tyskland [5]).

[1]) Jfr BROOCMANS ofvannämnda uppsats om skolreformer med GEDIKES uppsats »Allgemeine Erfordernisse zur Verbesserung des Schulwesens», ingående i dennes arbete »Aristoteles und Basedow oder Fragmente über Erziehung und Schulwesen», Berlin und Leipzig 1779, s. 237 ff.

[2]) PAULSEN, a. a. II, s. 82 ff.

[3]) BROOCMAN, a. a. II, s. 100 f.

[4]) Magasinets 5 h., s. 17. Broocman ifrade mycket för modersmålet såsom grundläggande för språkundervisningen.

[5]) PAULSEN, a. a. II, s. 276 ff.

Preussen var denna tid i kraftigt uppåtstigande efter sin djupa förnedring. Återupprättelsen skulle ske genom utveckling af de i folket förhandenvarande, men ännu slumrande krafterna. Den nya staten skulle grundas på medborgarnas självverksamhet, den skulle blifva en lefvande organism. Efter sådana principer ledde v. Stein nydaningsarbetet. Men intet skulle i längden kunna uträttas, om icke uppfostran byggdes på samma principer. På folkuppfostrans område blef Pettalozzi banérföraren. Hans idéer ville den nye ledaren af Preussens uppfostringsverk, Wilhelm v. Humboldt, förverkliga. Det konkreta uppfostringsidealet var utpräglat nyhumanistiskt. Filantropinismen betraktades såsom en öfvervunnen ståndpunkt. De klassiska språkens öfvervälde i elementarläroverket blef så obestridt som någonsin.

De tyska förhållandena bör man ha för ögonen, om man skall kunna rätt bedöma de svenska. Också i vårt land stegrades det nyhumanistiska inflytandet strax efter införandet af 1807 års skolordning och det är icke alls att förvåna sig öfver att Sverige tog intryck af det moderna Preussen. Oriktigt är det emellertid att bedöma detta så, att »nu höjde reaktionen sitt hufvud» [1]). Tvärtom, Sverige följde med sin tid.

Än en sak beträffande det preussiska uppfostringsväsendet bör observeras. Skolstyrelsen sekulariserades. Redan 1787 hade ett Oberschulkollegium bildats. I dess ställe inrättades 1808 i inrikesministeriet en sektion för kultus och den offentliga undervisningen. Med tiden blef denna sektion ett själfständigt ministerium. Konsekvenserna förde med sig ett sekulariserande af den lokala skolstyrelsen. Först 1825 delades konsistorierna i två afdelningar, den ena till förvaltning af de kyrkliga angelägenheterna, den andra för de högre skolorna. Dessa s. k. provinsialskolkollegier rekryterades i allmänhet med gymnasiirektorer, hvadan filologerna togo upp manteln efter teologerna [2]). Denna reform sträckte sina verkningar också till Sverige, hvarom mer längre fram. Naturligtvis bör man därvid beakta, att detta tyska inflytande är af mera pådrifvande än nybildande och skapande art. Till en del är den nämnde Broocman också på detta

---

[1]) Så Sjöberg, Gustaf, Striden mellan det gamla och nya skolsystemet under förra hälften af detta århundrade, Sthm 1882, s. 3.

[2]) Paulsen, a. a. II, s. 283.

område förmedlingslänken mellan Tyskland och Sverige. I den flera gånger omnämnda tidskriften lät han inflyta en af honom själf författad uppsats »om nödvändigheten af ett rätt organiseradt uppfostrings-collegium» [1].

Den nya skolordningen af år 1807 hade icke mer än ett år varit i bruk, förrän yrkande framkom, att den skulle upphäfvas. Den obarmhärtige kritikern var rektorn vid Norrköpings trivialskola G. A. Silfverstolpe, som vid riksdagen 1809 i ett längre memorial, inlämnadt till ridderskapet och adeln, tog till orda för nya reformer [2]. Silfverstolpes hufvudanmärkning mot gymnasium kan sammanfattas i ordet »prästseminarium». Mot det lägre läroverket anmärkte han dess kombinering af lärd och borgerlig undervisning. Den senare borde bättre tillgodoses genom särskilda borgarskolor. Beträffande den lärda skolans organisation är Silfverstolpe nyhumanist, i det han reagerar mot filantropinismen, mot »tidens anda att ej gifva någon annan och ädlare retelse till förvärfvande af kunskaper än den att därigenom vinna utkomst, anseende och andra fördelar». Resultatet af Silfverstolpes ansträngningar blef, att Kgl. Maj:t 1812 tillsatte en uppfostringskommitté, som skulle »undersöka läroverkens närvarande tillstånd, på det dessa inrättningar måtte erhålla ett efter tidens upplysning mera lämpadt skick [3]). Ledamöterna blefvo fjorton, nämligen ärkebiskop J. A. Lindblom, Nils v. Rosenstein, G. af Wetterstedt, A. Mörner, biskop C. v. Rosenstein, C. G. v. Brinkman, A. G. Silfverstolpe, hofpredikanten C. C. Lilljenvaldh, professorerna P. Afzelius, O. Kolmodin, M. Nordberg, J. Holmbergsson, lektor N. Bergsten och subrektor C. U. Broocman. Kyrkans män voro således i afgjord minoritet.

Denna uppfostringskommitté fick också i uppdrag att granska de af vederbörande myndigheter infordrade utlåtandena öfver 1807 års skolordning. Vi ha redan sett, att i dessa starka ansträngningar gjorde sig gällande för att bevara gymnasierna såsom prästbildande och att bibehålla läroverket vid dess teologiska

---

[1]) Magasinets 6 h., s. 41.

[2]) Ett utförligt referat af memorialet finnes i HALLGREN, J. A., Försök till en kortfattad öfversikt af den svenska elementarundervisningens historia, Sthm 1877, s. 51 ff.

[3]) Berättelse, af Kongl. Uppfostrings-comitén s. 9.

karaktär. Hela situationen talar för att dessa yrkanden icke skulle mäkta att inverka på den nya kommitténs reformplaner. Uppfostringskommittén skred i stället till att ytterligare skilja det ecklesiastika från skolan såväl hvad styrelsen som organisationen beträffar. En af kommitténs första åtgärder tyckes emellertid bevisa motsatsen. Den gick nämligen ut på att tillstyrka ökad makt åt eforerna [1]). Vi ha förut omtalat, nuru 1807 års skolordning minskade domkapitlens, men ökade eforernas inflytande. Det är denna bana man nu fortsätter på, och det är Silfverstolpe själf, som manat kommittén att gå denna väg. Silfverstolpe var tydligen icke rädd för biskopar. Vid riksdagen 1809 hade han föreslagit, att den gällande skolordningen genast skulle upphäfvas, och att biskoparna i samråd med lärarna skulle äga att tills vidare sköta skolorna och till påföljande riksdag inkomma med reformförslag [2]). Detta Silfverstolpes yrkande vann icke bifall. På allmänna besvärs- och ekonomiutskottets förslag beslöt riksdagen i stället att begära tillsättandet af en kommitté. Så kom uppfostringskommittén till stånd. Vissa olägenheter vid skolan voro dock så tryckande, att de måste afhjälpas, innan kommittén kunde hinna utarbeta en ny skolordning. Kommittén ansåg, att de nödvändigaste provisoriska förbättringarna lämpligast kunde vidtagas af eforerna. Lektor Bergsten och rektor Silfverstolpe anmodades att inkomma med en promemoria i ärendet. Enligt deras förslag, tillstyrkt af kommittén och stadfäst af Kgl. Maj:t, erhöllo eforerna vidsträckt myndighet, naturligtvis blott till dess ny skolordning blifvit antagen. Eforerna fingo nu tillåtelse att efter inhämtande af vederbörande proximi-inspektorers och lärares tankar »så afpassa äfven antalet af läsetimmarna och själfva ämnena, hvaruti undervisning bör meddelas, att de nödvändigaste kunskaper må af ungdomen i allmänhet kunna grundligt inhämtas, och att lärjungar af snille och synnerlig flit må äga tillfälle och tid att äfven i andra nyttiga ämnen åtnjuta handledning.» Eforerna ägde att fördela arbetet lärarna emellan, att föreskrifva tjänliga läroböcker, att bestämma fordringarna för inträde i trivialskolans och gymnasiums olika klasser samt för dimission från gymnasium, att i allmänhet föranstalta om för-

---

[1]) Berättelse etc., s. 18 ff., innehåller en framställning af hvad uppfostringskommittén gjorde i denna sak.

[2]) Jfr HALLGREN, a. a. s. 53.

bättringar i läsningsmetoderna i katedral- och trivialskolorna, att »upphäfva, där så nödigt finnes, den för ynglingar i apologistklassen af skolordningen påbudna föreningen i läsning än med ynglingar i de andra skolklasserna, än med gymnasister,« att ordna undervisningen i de mindre skolorna samt att utom skolordningen träffa tjänliga anstalter till bildande af ungdomens seder och lynne [1]. I enlighet härmed inkommo flere biskopar under loppet af 1813 med förslag till ändringar i skolordningen, hvilka förslag, af uppfostringskommittén behandlade och tillstyrkta, erhöllo kgl. stadfästelse. Några genomgripande förändringar kommo därvidlag icke i fråga [2].

Ökandet af eforernas makt var icke det samma som ett ökande af det ecklesiastika inflytandet på läroverket. Biskoparna ansågos icke i allmänhet företräda den gammalkyrkliga ståndpunkten beträffande skolverket, den som, trots de förändrade kulturförhållandena, ville behålla skolan sådan hon framkommit på en tid med dominerande teologiska intressen. Förkämparna för denna fann man i stället bland assessorerna i konsistorierna. Däraf förklaras dessa ständiga försök att kringskära domkapitlens makt. Den var redan nu kringskuren. Genom det forna kanslersgillet och nu genom uppfostringskommittén, som afgaf yttrande i alla viktiga skolärenden, innan de föredrogos för Kgl. Maj:t, var ledningen af skolväsendet i stort sedt frånhändt konsistorierna. Eforernas ökade inflytande enligt 1807 års skolordning minskade konsistoriernas makt som lokalstyrelse.

Men det fanns icke eforer öfverallt, där det fanns konsistorier. Stockholm utgjorde ett undantag. Där var visserligen ärkebiskopen ordförande i konsistorium, när han var närvarande, men ärkestiftet tog alltför mycket hans tid och krafter i anspråk för att han skulle hinna att ingående sysselsätta sig med hufvudstadens angelägenheter. I Stockholm fanns heller intet gymnasium, hvars lektorer utgjorde konsistoriales. Bisittare voro i stället stadens kyrkoherdar. Här var skolstyrelsen, så vidt den låg i konsistoriets hand, rent kyrklig. En reform af hufvud-

[1]) Berättelse af Kongl. Uppfostrings-comitén, s. 20 f.

[2]) För kännedomen om dessa provisoriska anordningar i läroverket hänvisas till Kgl. Maj:ts skrifvelser till uppfostringskommittén för år 1813, förvarade i riksarkivet.

stadens undervisningsverk hade länge varit på tal [1]). Uppfostringskommittén fick i uppdrag att inkomma med plan till ny organisation. Färdig blef denna plan år 1817 [2]). Den innefattade också förslag till ny styrelse för hufvudstadens läroverk. Uppfostringskommittén visar här hvad den innerst tänker om konsistoriernas befattning med skolärendena.

Tillsättningen af de flesta skolsysslor i Stockholm hade hittills varit ordnad på sitt säregna sätt [3]). Rektors- och konrektorsplatserna hade blifvit tillsatta af ärkebiskopen efter förslag, upprättadt af pastor primarius, justitieborgmästaren och pastor i den församling, där skolan var belägen. De två sistnämnda utnämnde kolleger och apologister. Öfver af ärkebiskopen gjord utnämning kunde icke besvär anföras. Förklaringen till dessa egendomliga förhållanden ligger däri, att Stockholm blott hade en enda trivialskola, de öfriga skolorna voro s. k. kyrkskolor, från början ordnade såsom folkskolor eller pädagogier och underkastade de författningar, som gällde dessa. Flera af dessa skolor hade nitiska kyrkoherdar sökt höja till litterata läroanstalter [4]). Uppfostringskommittén sökte nu förbättra skolväsendet genom inrättandet dels af borgarskolor, dels af ett gymnasium. De nya anstalterna kräfde ökade medel, och då man därvid icke kunde anlita staten, möjliggjordes reformerna endast genom ekonomiskt bidrag från Stockholms stad. Häri såg uppfostringskommittén ett kraftigt skäl att gifva Stockholms stads invånare rätt att deltaga både i lärarnas tillsättning och i öfriga ärenden, som kunde höra till läroverkens styrelse och ordningens vidmakthållande. Stockholm slöt inom sig många män

---

[1]) I magasin för föräldrar och lärare 3 h., s. 18 ff., 4 h., s. 32 ff., återfinnes en uppsats af Broocman öfver Stockholms undervisningsverk.

[2]) Kongl. uppfostringskomiténs underd. förslag till reglering af Stockholms stads elementarläroverk, Sthm 1819. Den tryckta upplagan har icke varit tillgänglig för mig. För framställningen har jag användt originalskriften, förvarad i riksarkivet bland uppfostringskommitténs handlingar för år 1817.

[3]) Den följande framställningen är baserad på ärkebiskop Lindbloms betänkande med anledning af uppfostringskommitténs organisationsförslag, hvilket är förvaradt bland uppfostringskommitténs handlingar för år 1817. Lindblom citerar där kungl. brefvet af d. 7 juni 1749, hvarigenom proceduren vid tillsättningen af skolsysslor i Stockholm blifvit fastställd.

[4]) Broocmans magasin, 3 h., s. 35.

med hög grad af bildning, kunskaper, erfarenheter och mänskokännedom, och icke fanns det något skäl för att ärkebiskopen skulle ha mer att säga i Stockholms skolor än i ärkestiftets. På dessa grunder föreslog uppfostringskommittén, att en direktion för Stockholms stads undervisningsverk skulle upprättas. Sammansättningen var följande: Pastor primarius var självskrifven ledamot. Konungen utsåg tre ledamöter från resp. svenska akademien, vetenskapsakademien och vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Stadskonsistoriet valde tre af stadens pastorer, magistraten en af sina ledamöter, borgerskapets äldste utsågo fyra af borgerskapet. Öfverståthållaren skulle ha högsta inseendet öfver hufvudstadens läroverk, deras styrelse, ekonomiska ställning m. m. och, när hans tid tillät, föra ordet vid direktionens öfverläggningar. I hans frånvaro skulle ärkebiskopen i egenskap af ephorus scholarum i ärkestiftet fungera såsom ordförande. Öfverståthållaren ägde icke att taga befattning med läraretillsättningar. Därvidlag fick ärkebiskopen samma rättighet gentemot direktionen som eforerna i sina domkapitel. Direktionen hade att bland sina medlemmar utse inspektorer att öfva den närmaste tillsynen öfver resp. läroverk. Många ord behöfva icke spillas på att karaktärisera detta förslag. Undanträngandet af det ecklesiastika elementet från ledningen af skolorna är genomgående. Det har mer än en gång förut framhållits, att detta stigande lekmannainflytande är en följd af det ecklesiastikas undanträngande ur läroverkets läroplan och att detta i sin tur sammanhänger med ändrade kulturförhållanden. Nu såsom alltid framträdde dessa först i den enda storstad landet ägde, i hufvudstaden. Uppfostringskommittén trädde med sitt förslag i direkt opposition mot den ståndpunkt vi kallat den gammalkyrkliga, och den frågan framställer sig därför, i hvad mån de »gammalkyrkliga» reagerade mot det nya. Från historisk synpunkt synnerligen intressant är det, att den myndighet, som saken närmast angick, Stockholms stads konsistorium, på ett typiskt sätt företräder de gammalkyrkliga åsikterna om skolan. Samtiden fick därför bevittna en sammandrabbning, där personlig bitterhet icke saknades. Ju starkare detta personliga element tog uppmärksamheten i anspråk, dess mer skymdes blicken för stridens reella innehåll. Eftervärlden, som sine ira et studio

betraktar förloppet, kan lättare se de mot hvarandra brottande idéerna, där samtiden närmast såg personlig härsklystnad.

Stockholms stadskonsistorium hade att afgifva utlåtande öfver hela uppfostringskommitténs förslag [1]). I fråga om ordnandet af skolväsendet i Stockholm skilde sig denna myndighet från kommittén, men vi ha icke anledning att närmare ingå härpå, så mycket mer som hufvudintresset genast riktade sig på den föreslagna organisationen af skolstyrelsen. Utan omsvep säger här konsistorium sin mening. I det föreliggande förslaget sågo konsistoriales — och bland dessa märkas Johan Olof Wallin, C. P. Hagberg, Joh. Jak. Hedrén — en stor fara för, att skolan skulle beröfvas sakkunnig ledning. Denna kunde nämligen endast utöfvas af åroståndet. Frånsedt att kyrkolagen, prästeståndets privilegier och flerfaldiga kungliga instruktioner gåfvo detta vid handen, låg det i själfva sakens idé, att vården om det uppväxande släktets religiösa och moraliska bildning borde vara dem anförtrodd, hvilka, ex officio förtrogna med samfundslifvets alla åldrar och belägenheter, måste i synnerhet i alla religiösa och moraliska förhållanden vara församlingarnas rådgifvare, ledare och ordningsmän och ej kunde upphöra att vara det utan förutgången omstjälpning af samfundsbegreppen Likaledes var det naturligt, att pröfningen och godkännandet af skollärares duglighet samt den närmaste uppsikten och styrelsen af undervisningsverken borde tillhöra dem, bvilka i följd af sina ämbeten måste själfva hafva genomgått de prof, som de äskade af andra, och som själfva både af plikten och behofvet drefvos att dagligen öka sitt eget kunskapsförråd och att med odelad uppmärksamhet följa lärdomens och upplysningens framsteg. Detta inträffade blott i det lärda ståndet, ty väl funnos lärdom, vetenskaplig bildning och litterär odling utom detta, »men där de ej äro nödvändiga, utan endast möjliga och tillfälliga, där kan staten ej på dem grunda sina alltid lika heligt gällande fordringar eller genom dem försäkra beståndet åt planmässigt och allmängiltigt fortverkande inrättningar». Till de

[1]) Stockholms stads konsistorii underd. utlåtande öfver kongl. uppfostringskommitténs förslag, Sthm 1817. Endast originalhandlingen bland uppfostringskommitténs handlingar har varit mig tillgänglig. Korta utdrag af de olika utlåtandena i denna sak finnes hos Siljeström, P. A., Handlingar och skrifter rörande undervisningsväsendet, Sthm 1884, s. 374 f.

personliga utfallen kan räknas, att stadskonsistorium insinuerade, att i den af kommittén föreslagna direktionen spelrum skulle lämnas »åt möjligheten af underslef, väld och sammansättningar». Det heter i slutet af betänkandet: »Huruvida sanningen, rättvisan, de pröfvade grundsatserna och en oväldig, oegennyttig omsorg för allmänt väl befinna sig här på vår sida eller på Kgl. Comiténs — det lämna vi åt samtid och eftervärld att vitsorda». Den tid, som ansett sig böra lägga ledningen af skolan uteslutande i skolmäns händer med uteslutande af allt annat inflytande, bör betänka sig, innan den fäller domen öfver detta utlåtande, hur hierarkiskt det än må förekomma, ty principiellt är ståndpunkten den samma. Skillnaden är blott, att stadskonsistoriet opererade med begreppet »det lärda ståndet» hvilket begrepp höll på att bli föråldradt — ett gifvet fel i betänkandet är, att konsistoriales icke hade blick för detta sakförhållande. Kanske uppfostringskommittén icke hade så orätt, när den ville intressera andra än skolans män för skolan genom att låta dem deltaga i skötandet af dess angelägenheter?

Uppfostringskommitténs reformförslag remitterades också till ärkebiskopen, som ju själf var kommittéledamot. Såväl denna Lindbloms ställning, liksom öfverhufvud hans karaktär, anvisade honom att spela medlarens roll. Lindblom uttalade sig i sitt betänkande mot stadskonsistoriets insinuationer och påpekade dessutom, att det föreliggande förslaget icke kunde anses strida mot prästerskapets privilegier [1]). Principiellt ställde han sig emellertid på stockholmspastorernas sida och hoppades, att Kgl. Maj:t icke utan högviktiga skäl skulle upphäfva en gammal ordning. Uppfostringskommittén hade ju också brustit i bevisföringen för att den föreslagna förändringen var nödvändig. Personligen kände Lindblom det om icke smärtsamt så dock obehagligt att åt sina efterträdare lämna inskränktare rättigheter, än han af sina företrädare emottagit. Sedan Lindblom så garderat sin ställning, framkastar han den möjligheten, att Kgl. Maj:t skulle vilja gå uppfostringskommitténs önskningar till mötes och framställer därför vissa modifikationer i det föreliggande förslaget. De gå ut på att stärka det ecklesiastika inflytandet. Lindblom nämner

[1]) Den gällande ordningen hade blifvit till 1749, således 26 år efter sanktionerandet af prästerskapets privilegier, påpekar Lindblom.

först — och antager, att detta också var uppfostringskommitténs egen mening — att ehuru utnämningsrätten tillkom direktionen, stadskonsistorium likväl skulle pröfva de sökandes skicklighet. Vidare borde med själfskrifvenhetens rätt församlingens kyrkoherde vara inspector proximus, hvilken därjämte skulle, när fråga var om skolsysslor i hans församling, äga säte och stämma i direktionen, antingen han var vald ledamot eller icke.

I sitt svar på dessa båda utlåtanden dröjer uppfostringskommittén först vid Lindbloms, hvilket icke hade kunnat annat än väcka glädje och tillfredsställelse. Utförligt bemötes ärkebiskopens inkast, att nyttan och nödvändigheten af de föreslagna förändringarna icke påvisats. Kommittén påpekar som sin mening, hurusom den nya organisationen af skolorna i egentligen lärda och näringsskolor kräfde »en allmännare och mera utsträckt styrelse till ett jämnt bibehållande af hvarjes karaktär och ändamål». Intresset för skolan skulle därigenom väckas, och de bättre situerade i samhället skulle börja att mera använda sig af de publika skolorna. De modifikationer Lindblom föreslagit gillade och tillstyrkte kommittén helt och hållet. Stadskonsistoriets betänkande förbigås nästan fullständigt. »Med en tyst förtrytsamhet lämnas åt den redan tämligen allmänt häröfver yttrade oviljan att bedöma denna förvånande sällsamhet, att publika ämbetsmän, hvilkas första plikt är ett ifrån alla personliga lidelser renadt nit för upplysningens spridande, kunnat inför själfva tronen tillåta sig ett språk, så litet öfverensstämmande med den milda lära de såsom religionens tjänare förkunna». Utgången af denna kraftmätning mellan gammalt och nytt blef den, att uppfostringskommitténs förslag med de lindblomska modifikationerna erhöll kunglig sanktion [1]).

Uppfostringskommittén framlade 1817 sitt betänkande angående en förbättrad skolordning [2]). I detta bibehölls den lokala skolstyrelse, som hittills varit, nämligen eforer och domkapitel. Något försök att i stiftsstäderna inrätta direktioner, lika dem i Stockholm, förekom icke. Eforerna bibehöllo sina vidsträckta

---

[1]) Kungl. Maj:ts skrifvelse till Uppfostringskommittén d. 29 januari 1819. Också beträffande justitieborgmästarens ställning till skolväsendet hade Lindblom föreslagit vissa ändringar i kommitténs förslag, hvilka af denna gillades.

[2]) Förslag till en förbättrad skolordning, Sthm 1817.

sammanträdde den, och alla gångerna gick dess utlåtande i konservativ riktning.

Att den tiden var försvunnen, då prästeståndet kunde göra skolfrågan till en ståndssak, visade 1823 års riksdag. Mot den nya skolordningen framställdes då anmärkningar inom ridderskapet och adeln och inom bondeståndet [1]). Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, icke prästeståndets ecklesiastikutskott blef från denna tid centrum för skoldebatterna. Ett uttalande i »Argus» utgör en lämplig kommentar härtill [2]). Tidningen klandrar skarpt hos prästeståndet framträdande »symptomer af ett bemödande att få alla frågor rörande allmänna undervisningen behandlade såsom blott *ett* stånds angelägenhet. »Liksom den tid nu är förbi, då läroverkens hufvudsakliga syftemål var att bilda försvarare för det protestantiska lärobegreppet, likaså har ock läroverkens vård och förbättring blifvit mera än ett enskildt stånds angelägenheter. De ha tvärtom i ordets egentliga bemärkelse blifvit en allmän sak och den viktigaste angelägenhet för hela samhället».

Hittills hade eforerna skjutits fram, när det gällde ledningen af skolorna. Silfverstolpe hade på sin tid haft mycken tillit till dem. Vid 1823 års riksdag visade sig emellertid ett började missnöje med biskoparna. Anders Danielsson fann, att skolordningen tillagt dem för stor makt vid läraresysslors tillsättande, hvarigenom menliga följder skulle kunna uppstå för skollärares rättvisa befordran. Danielsson åsyftade föreskriften, att biskoparna skulle *först* afgifva sitt utlåtande öfver de sökande. Yrkandet behandlades af 1824 års skolrevision, men föranledde icke någon vidare åtgärd [3]). Intressant är det som symptom. Den följande tiden skulle bevittna en oupphörlig stormlöpning mot de biskopliga prerogativen, mot »prelaturen och hierarkien».

Förhållandet mellan skola och kyrka under åren 1807—1825 gestaltar sig således, hvad ledningen af skolan beträffar, på det sättet, att en stigande tendens gör sig gällande att minska

---

[1]) Jfr Dalsjö, M., öfversikt af den svenska skollagstiftningens historia, s. 17 ff.

[2]) Argus 1823 n:r 89. Jfr Argus 1825 n:r 22.

[3]) Revisionens öfver rikets elementarläroverk underd. berättelse, Sthm 1825, s. 67.

stiftsssyrelsernas makt, dels genom att öka eforernas inflytande, hvilket mot slutet af perioden framkallar missnöje, dels genom att centralisera skolstyrelsen. Det visar sig vidare, att prästeståndet, trots kraftiga försök att bevara de gamla traditionerna, icke mäktar hålla stånd mot den moderna tiden, som protesterar mot att skolan skulle vara det ecklesiastika ståndets ensak. Allt detta sammanhänger med en långsamt föregående förändring af skolans organisation i riktning från det ecklesiastika till det borgerliga.

* *

*

När uppfostringskommittén skulle gripa sig an med utarbetandet af en ny skolordning, »lämpad efter tidens kraf», måste den göra sig reda för hvad tiden kräfde. Dessa kraf ha vi redan framställt i sammanhang med myndigheternas utlåtanden öfver 1807 års skolstadga. På ett håll ville man bibehålla skolans ecklesiastika karaktär, på ett annat dess lärda syftning, men utan prästerlig anstrykning; det var den nyhumanistiska riktningen, för tillfället modern i Tyskland. I bägge fallen måste apologistelementet skiljas ut ur den lärda skolan. Som en tredje riktning gjorde filantropinismen sig gällande, hvilken yrkade på att, i första hand, den lägre skolan skulle rätta sig efter den borgerliga realismens rent praktiska syftning. Mellan de båda sistnämnda riktningarna sökte somliga, såsom Broocman, medla. Den promemoria lektor Bergsten och rektor Silfverstolpe enligt uppdrag utarbetade och i början af 1813 öfverlämnade till uppfostringskommittén såsom ledning för dess arbete går närmast i nyhumanistisk riktning [1]). Efter synnerligen sorgfälliga undersökningar framlade kommittén sitt förslag 1817. Kommittén tager afstånd från filantropinismen såsom ledande till ytlighet. Man såg föräldrar längta efter att »genom förkortningsmetoder och genvägar fortskynda sönernas bildning för att tidigt kunna få se dem ute i världen med i deras tanke tillräckliga kunskaper, lefnadsvett, ledigt umgängessätt och starka anspråk på manliga tjänster och befattningar» [2]). Det förspordes »ett förakt

---

[1]) Berättelse af Kongl. Uppfostrings-comitén, Bil. II.

[2]) Kommitténs förslag, s. V.

för grundliga vetenskaper och högre lärdom, hvilket i våra dagar föranledt till den icke sällan yrkade sats, att en yngling behöfver blott några praktiska kunskaper, tämligen handtverksmässigt inhämtade, samt färdighet i ett eller annat modernt språk eller i en eller annan talang, som faller under de yttre sinnenas pröfning, för att göra sin väg». Däraf kom tidens karaktärslöshet. Man saknade omkring sig »den manliga redbarhet, den håg för arbete och vana därvid, den själfständighet i lynne och allvarsamhet i seder, hvilka häfderna tillägga våra förfäder». Häremot häfdar kommittén den lärda bildningens rätt. Denna bildning skulle vara grundad på de klassiska språken. »Först i senare tider har man börjat anse vissa skolstudier, särdeles de döda språken, såsom tillhörande endast prästeståndet. Redan torde man hafva erfarit skadligheten af detta misstag. De färdigheter, den utveckling de döda språkens ordentliga studerande under barnaåren för mannaåldern bereder äro af ovärderlig nytta och böra vid planen för den allmänna och enskilda uppfostran sorgfälligt tagas i beräkning».

På nyhumanistisk basis byggdes den lärda skolan [1]. Latinet hade i gymnasium ungefär tredjedelen af antalet undervisningstimmar. Grekiskan fick icke den framskjutna plats detta språk skulle erhållit, om nyhumanismen haft afgjordt herravälde. Franskan och tyskan fingo en bestämd plats på gymnasiernas läroschema — gymnasiiadjunkten skulle undervisa däri — under det naturvetenskapen fick en mer undanskjuten ställning än hvad den hade i den förra skolstadgan och framförallt mot hvad man kunde väntat på en tid, då naturvetenskapen började rycka fram såsom vetenskapen par préférence [2]. Hebreiskan upphörde att vara valfri, men samtidigt inskränktes den kurs i ämnet, som hittills varit bruklig. Att man åter gjorde detta ämne obligatoriskt var icke ett tillmötesgående mot ecklesiastika yrkanden, utan hebreiskan ansågs höra till lärd allmänbildning. Man erinre sig, att Broocman efter Gedikes föredöme tog hebreiskan i försvar från samma synpunkt. Snarare kan den omständigheten, att läsningen af novum testamentum

---

[1]) Jfr Dalsjö, a. a. s. 13.

[2]) Trafvenfelt, C., Anmärkningar om naturalhistoriens lärande vid rikets lägre läroverk, Sthm 1818. Kommitténs förslag, s. XII.

græce ånyo infördes i den lägre skolan och att det bibehöll sin plats i gymnasium, betraktas som ett frångående af nyhumanistiska principer till fördel för präststudierna, ehuru också här allmänbildningen kunde ställas fram till försvar. Denna undervisning i nya testamentet, som hittills gärna velat öfvergå till föreläsningar i exegetik, sökte man i hvarje fall göra så språklig som möjligt med påpekande af att exegetiken syntes ligga utom elementarläroverkens omfattning. Då läraren i alla fall »måste utsträcka undervisningen utöfver själfva tolkningen af förekommande ord och talesätt och jämte densamma vänja sin discipel att i de bibliska uttrycken igenfinna de lärosatser dogmatiken framställer, är likväl nödigt, att han därvid visar ett slags måtta». Han skulle icke sönderbena och klyfva hvarje bibliskt språk [1]). Gymnasiernas andra lektion hade hittills omfattat hebreiska och grekiska. Kommittén föreslog, att hebreiskan skulle öfvertagas af teologie lektorn och att lektionen blott skulle omfatta grekiska med delad undervisning i novum testamentum och klassiska auktorer [2]). Innehafvaren af denna lektion skulle icke längre kallas secundus theologus utan græcæ linguæ lektor. Det ligger någonting i den namnförändringen.

Ett afgjordt tillmötesgående visas emellertid prästerliga önskningar, när fråga blir om den dogmatiska undervisningen. Här framdrogos såsom skäl till den latinska dogmatikens bibehållande, att de flesta ynglingar, som ämnade sig till loroståndet, saknade medel att längre tid uppehålla sig vid akademien och att den tid af ett eller högst två år, som de därstädes vistades, skulle vara alldeles otillräcklig, om icke redan på gymnasium början gjordes med de teologiska studierna. För att likväl förekomma den anmärkningen, att gymnasium på detta sätt dock blef ett stycke prästseminarium, anförde kommittén äfven ett annat skäl för dogmatiken. Man fordrade af hvarje bildad man åtminstone »någon kännedom af de teologiska termer och läroformer, hvilka i förra tiden åstadkommit så mycken jäsning och så viktiga

---

[1]) Kommitténs förslag, s. 114, 122. Den sista delen af detta förslag, s. 100—126, utgöres af ett bihang till skolordningsförslaget, innehållande anvisningar och råd i afseende på läroböcker och på metoden att undervisa i särskilda kunskapsgrenar. Detta bihang utkom separat 1821 under titel »Anmärkningar och råd till lärare».

[2]) Kommitténs förslag, s. 5.

händelser samt följaktligen i nästan all slags litteratur och särdeles i historien ofta förekomma.» De teologiska termerna bidrogo dessutom till att skärpa fattningsgåfvan och bereda förståndet till djupa undersökningar. Men naturligtvis skulle en lärare »aldrig försöka att hos en gymnasist inplanta klyftiga och vidlyftiga utredningar af hvarje särskild dogm» [1]). Kommittén föreslog vidare, att dogmatiken skulle påbörjas redan i det lägre läroverkets högsta klass, där 1807 års skolordning föreskrifvit katekes såsom lärobok [2]).

På prästerligt håll var man icke nöjd med den plats kommittén anvisat prästsudierna. Intresset för prästbildningen dref till delvis skarpa anmärkningar. Att ecklesiastikutskottet klandrar uppfostringskommitténs åtgärd att införa dogmatik och hebreiska i skolans rektorsklass är ganska öfverraskande, men dess uttalande beträffande det första ämnet är onekligen träffande. »Hvarför vår kristliga tro må framställas i vetenskaplig form af en ungdom, som ännu hvarken kan handledas till skrifttolkning eller i allmänhet följa ett vetenskapligt behandlingssätt, har ecklesiastikutskottet icke kunnat inse, tror icke heller, att härmed i skolorna mycket skall uträttas» [3]). Beträffande hebreiskan var man icke nöjd med den inskränkta kursen af endast nio kap. i genesis. Det var menligt för löroståndet, om icke ynglingarna i gymnasium vunno någon förtroligare bekantskap med gamla testamentets poetiska och profetiska språk. Det anmärktes vidare, att, då hvarje religionslärare edligen förpliktades till de symboliska böckerna, det var underligt, att ingen undervisning lämnades i theologia symbolica, icke en gång en öfversikt af libri symbolici [4]).

Uppfostringskommittén hade från filosofie lektorns under visning uteslutit moralfilosofien med den motiveringen, att denna alltid borde för det unga sinnet knytas vid religionen, och ämnet hänvisades till akademien. Det första gillade ecklesiastikutskottet, men fann icke, att det andra däraf följde. Ämnet måste bibehållas vid läroverket, ty de blifvande religionslärarna kunde icke undvara kännedom om moralfilosofiens bestämning af begreppen

[1]) Kommitténs förslag, s. 120 f.

[2]) Kommitténs förslag, s. 106.

[3]) Med skolan menas här den lägre skolan i motsats mot gymnasium. Eckl. utsk. bet., s. 52.

[4]) Eckl. utsk. bet., s. 53.

plikt och rätt, frihet, tillräknande m. m. Skälet är således utskottets »preterea censeo»: präststudierna grundlades och måste för närvarande grundläggas vid gymnasium. Man behöfver knappt omtala, att ecklesiastikutskottets yrkanden blott blefvo pia desideria. Endast däruti fick man på ecklesiastikt håll en uppmuntran, att teologie lektorn befriades från hebreiskan, hvilket ämne öfverflyttades till grekiske lektorn [1].] För öfrigt blef uppfostringskommitténs förslag till skolordning sanktioneradt såsom lag 1820.

Bland anmärkningar, som den 1824 sammanträdande revisionen hade att behandla, rörde en sammankopplingen af grekiska och hebreiska, hvilken befunnits skada den grekiska undervisningen [2]. Ett kungligt cirkulär följande år flyttade ånyo öfver hebreiskan till teologie lektorn [3]. Anmärkningsvärdt är, att till revisionen icke synas ha inkommit yrkanden om större hänsyn till präststudierna [4]. Man fann det väl utsiktslöst. Frågan om prästbildningen kunde icke lösas så, som prästeståndet 1818 hade föreställt sig det [5]. Den enda väg man därvidlag hade att gå var redan utstakad: liksom den praktiska delen af prästbildningen skjutits öfver till universitetet, så måste det gå med hela den speciella teoretiska. Prästeståndets kraf på utbildning af sina blifvande medlemmar var så ofrånkomligt berättigadt, att en läroverksreform, sådan den påyrkades från realistiskt håll, ovillkorligen måste ändamålsenligt ordna denna fråga. Så skedde också. Bland alla stridspunkter rörande skolan blef den om prästbildningen först definitivt löst, nämligen 1831.

---

[1]) 1820 års skolordning, Sthm 1821, s. 9.

[2]) Revisionens bet., s. 37.

[3]) Kungl. brefvet af d. 18 maj 1825. Jfr DALSJÖ, a. a. s. 31.

[4]) Yrkanden hade däremot framkommit att i den lägre skolan utbyta dogmatiken mot katekesen, och att uppskjuta hebreiskan till gymnasium. Revisionen tillstyrkte det förra, men icke det senare. Revisionens bet., s. 37 f.

[5]) Ännu 1812 var den hufvudsakliga delen af prästernas teoretisk-teologiska utbildning förlagd till gymnasium. Cleri comitialis cirkulär vid riksdagen 1812 § 3 betonar det gagneliga i seminarieinrättningen, samtidigt som den förhoppning uttalas, att biskoparna icke skulle underlåta att vid de lägre undervisningsverken med nödig uppmärksamhet på seminarierna förbereda den ungdom, som ämnade sig prästvägen.

De borgerliga bildningskrafven hade uppfostringskommittén icke åsidosatt i sitt förslag till skolordning. De fingo blott icke bestämma den lärda skolans organisation. Kommittén föreslog upprättandet af särskilda närings- eller apologistskolor, hvarigenom således det genom 1807 års skolordning i det publika läroverket inarbetade apologistelementet bättre skulle tillgodoses [1]). Idén var gammal. Kommittén säger själf, angående hela skolväsendet, att »de hufvudsakligaste och mest nödiga förbättringar böra bestå i läroverkens återförande till den grundliga byggnad, ordning och undervisningsmetod, som i äldre skolordningar, särdeles den af år 1649, finnas iakttagna» [2]). Mera bristande tillgångar än principiella skäl hade afhållit kanslersgillet från att inrätta från den lärda skolan skilda borgarskolor. Det ekonomiska hindret härför blef i någon mån undanröjdt under den följande tiden, nämligen genom riksdag rna 1815 och 1818 [3]). Uppfostringskommitténs förslag om näringsskolor var emellertid af vidtutseende natur och måste för fullt genomförande kräfva ansenliga medel. Därtill kunde användas dels de nya, dels de gamla till apologistklasser utgående anslagen. Men kräfde icke den lärda undervisningen mera medel, behöfde icke i stället trivialskolans lärare löneförbättring från de nya anslagen? Dessa tankar möta oss i ecklesiastikutskottets betänkande. Utskottet varnade mot upprättandet af ett flertal nya apologistskolor under hänvisning till de redan befintliga apologistklasserna. Man yrkade i stället löneförhöjning åt de uselt aflönade lärarna i trivialskolorna [4]). Utskottet utgick från den »bestyrkta erfarenheten», att mängden icke blott af ämbetsmän utan ock af ståndspersoner inom fäderneslandet i nyttiga kunskaper och verklig bildning icke eftergaf den i andra länder, likasom ock att »tillfälle icke lärer saknas för blifvande näringsidkares nödtorftiga kunskapsodling.» Utskottet undrar »om Frankrike och Tyskland af sina

[1]) Kommitténs förslag, s. 1, 3 f.

[2]) Kommitténs förslag, s. VII.

[3]) Pastorernas behaglig-tids-förlänings-spannmål blef genom 1815 års riksdagsbeslut kyrkoherdarne frändömd — vid inträffande ledigheter — och anslagen till förbättring af skollärarnas, särdeles kollegernas löner. 1817—1818 års riksdag anslog markegångsvärdet af 3,140 tunnor spannmål till läroverket. SCHUBERT, a. a. II, s. 310 f.

[4]) Eckl. utsk. bet., s. 13 f.

mångfaldiga realskolor och institutter skördat den verkliga nytta, att modellerna må med skäl efterbildas i vårt land.» I samband därmed uttalade utskottet sina farhågor öfver den riktning den sociala utvecklingen syntes vilja taga. »Undan modernäringens tunga mödor flyktar hvem som kan. Staten förmår hvarken sysselsätta eller löna de skaror, som trängas på ämbetsmannavägen. Det räknas för en sällsynt lycka, när bland mängden af dem som sollicitera en yngling, med synnerligt förord och säker borgen försedd, vinner, till en början utan all slags lön, inträde på ett handelskontor. Minuthandeln, bruks- och fabriksrörelsen erbjuda icke på långt när plats för de elever, som där vilja försöka sin lycka. Icke en gång småstädernas handtverkare emottaga sina lärlingar utan att för dem ett eller annat år betalas. Om vid ett sådant förhållande det kan vara behöfligt att inrätta flera nya s. k. näringsskolor, är ett icke så lättlöst problem.» Den agrarpolitiska ståndpunkt prästeståndet på det hela taget intagit under de slitningar näringslifvet och den sociala utvecklingen framkallat under 1800-talet framträder således redan nu med fullt klara färger. Den är förbunden med en bristande förmåga att förstå den borgerliga realismens kraf, man anar icke den kommande utvecklingen af det borgerliga näringslifvet och industrialismen, hvilken utveckling, nödvändig i och för sig, naturligtvis förutsatte bildning hos näringsståndet för att komma till stånd. Prästeståndet kände sig tveksamt, just när det gällde att bättra på denna bildning. Man ansåg på detta håll, att, med några undantag, de nuvarande publika anstalterna voro tillräckliga.

Man kan icke undgå att känna sig förvånad öfver prästeståndets hållning, och man frågar sig, hvad för medlemmar som sutto i detta ecklesiastikutskott, som framkommit med sitt i så många afseenden säregna betänkande. Ordföranden var biskop Wilhelm Faxe, och bland de öfriga medlemmarna märkas C. P. Hagberg, Carl Joh. Knös och Pehr Thyselius, alla män af aktningsvärd duglighet. Detta tvingar till varsamhet i klandret öfver ecklesiastikutskottets ensidiga betraktelsesätt af det offentliga läroverket. Prästeståndets 1818 uttalade åsikter komma i bättre tidsbelysning, om de jämföras med Geijers uttalande i skolfrågan några år tidigare.

Geijer uppkallades af Broocmans pedagogiska skrifter [1]. Han opponerade mot dennes förslag till reform af det offentliga läroverket, hvilket förslag visade stort tillmötesgående mot de borgerliga bildningskrafven. Geijer kommer här till ett ganska märkligt resultat. I sin motvilja mot filantropinismen går han till öfverdrift. Filantropinismen hotade att förytliga undervisningen genom sitt betonande af skolstudiernas rent praktiska, omedelbara nytta. En undervisning efter filantropinska principer ville Geijer icke kalla undervisning i egentlig mening. Det var handledning, meddelad färdighet i det praktiska. Men ett elementarundervisningsverk, som gick ut på att meddela färdigheter för ett yttre ändamål, förslöade karaktären genom uppställandet af ett egennyttigt intresse såsom princip för bildningen och var från början förfeladt, emedan »det mest praktiska kan blott läras genom praktiken själf och genom ingen teori i världen.» Undervisning i egentlig bemärkelse gick ut på att »meddela vetenskap och konst i sin renhet för deras egen skull och för intet annat ändamål.» Visserligen fordrade »handledningen» också något slags formell undervisning, äfven om det materiella elementet ansågs såsom det angelägnaste, men en sådan undervisning berodde ej af sig själf, utan måste rätta sig efter det praktiska ändamålet, dess regler blefvo »lika många, som särskilda yttre ändamål finnas.» Den kunde ej heller regleras genom lag, utan hemföll åt enskildt val. Däremot, »den undervisningen, som går ut på vetenskaplig odling, är, därigenom att den inom sig själf har en allmän regel, just därför den enda, som direkt kan bestämmas genom lag. Denna undervisning, som föreskrifves af en stats lagar, är den offentliga» [2]. I enlighet med dessa grundsatser bröt Geijer stafven öfver de förslag, som ville tillgodose näringsståndets bildningskraf genom det offentliga läroverket. Principiellt taget, kunde staten omedelbart bilda blott den offentliga klassen eller ämbetsmannaklassen och endast medelbart genom denna de öfriga. Apologistklassen var en »utväxt på skolverket, som långt ifrån att böra utvidgas, bör snarare borttagas». På samma sätt med de föreslagna borgarskolorna,

---

[1] Geijer recenserade Broocmans magasin för föräldrar och lärare i svensk litteraturtidning 1813 n:r 9, 11, 13 och 14. Recensionen återfinnes i Geijers samlade skrifter, I, 4, s. 195 ff.

[2] Geijers nämnda recens., s. 218—225.

»Såsom enskilda anstalter äro däremot sådana inrättningar i sin ordning och lofvärda, i samma mån som de öppna nya utvägar till förtjänst». Liksom prästeståndet 1818 ville Geijer, att nya anslag först skulle komma trivialskolans lärare till godo. Beträffande organisationen af den lärda skolan var Geijer betydligt mera ensidig humanist än uppfostringskommittén. »Religionslära, historia med geografi, logik, matematik, grammatik, förvärfvad med kännedom af latinska, grekiska språken och modersmålet, se där det hufvudsakliga, som synes böra läsas vid ett gymnasium, och hvartill trivialskolan bör förbereda. På de båda klassiska språken bör man som förr lägga all möjlig vikt, först och främst emedan de äro språk par excellence och se'n emedan de föra ungdomen in i en klassisk värld, i hvilken den skönaste offentlighet lefde. För de moderna språken är nog att tillfälle till vinnande af enskild handledning vid skolorna gifves» [1].

Hvad den föreliggande frågan om borgarskolor beträffar, segrade uppfostringskommittén. 1820 års skolordning talar om högre och lägre apologistskolor, åsyftande allmän medborgerlig bildning. Revisionen af 1824 gaf vid handen, att i riket då funnos 12 gymnasier, 25 högre och 16 lägre lärdomsskolor, 3 högre och 19 lägre apologistskolor samt dessutom 11 s. k. apologistklasser [2]. Revisionen kunde konstatera, att försöket med borgerliga skolor, inrättade i enlighet med 1820 års skolordning, hade misslyckats. Det hade visat sig, att de lärda skolorna ägde hos allmänheten ett större förtroende än apologistskolorna äfven till bildande af ynglingar, som ämnades till näringarna [3]. Hvad var att göra? Redan vid 1824 års revisionsförhandlingar om denna fråga kan man tydligt se, utefter hvilka olika stridslinier kampen om skolans reform skulle föras. Revisionens sammansättning var i stort sedt konservativ. Som ordförande satt statssekreteraren Kullberg, sekreterare var lektor Axel Fryxell, medlem i uppfostringskommittén; Carl v. Rosenstein och Johan Olof Wallin hade begagnat sig af sitt biskopliga prerogativ och deltagit i förhandlingarna. Professor Grubbe var sänd af Uppsala universitet. Bland öfriga medlemmar märkas P. G. Boivie och

---

[1]) GEIJERS recens., s. 240.
[2]) Revisionens bet. 1824 jämte tabeller. Jfr DALSJÖ, a. a. s. 22.
[3]) Revisionens bet., s. 9 f.

H. O. Holmström, blifvande ärkebiskop; båda blefvo ifriga deltagare i stundande debatter. Revisionen beslöt sig för att fortgå på den af uppfostringskommittén inslagna vägen. Apologistskolorna skulle utvidgas för att tillvinna sig större förtroende. Det sätt, hvarpå revisionen tänkte sig att företaga denna utvidgning, utgör i en punkt en tillbakagång till 1807 års skolordning. Man ville inrätta en gemensam förberedande klass, och skulle latinläsningen begynna först i den lärda skolans andra klass [1]. Man tvingades således åter in på vägen att inarbeta apologistelementet i den lärda skolan, fastän man ville låta sammanslagningen gälla endast den lägsta klassen och för öfrigt bestämdt ville hålla de båda slagen skolor åtskilda. Därigenom gick man emellertid ett stycke till mötes dem, som fordrade ett fullständigt inarbetande.

De som arbetade härför voro sinsemellan icke eniga. Det vore synnerligen frestande att närmare ingå på de olika förslag, som framkommo, men ämnets begränsning tvingar oss att vara så kortfattade som möjligt. Man yrkade enhet och medborgerlighet i undervisningen: den lägre skolan skulle vara gemensam för alla. Lärdomsskolor och apologistskolor skulle fullständigt sammanslås. Frågan blef då, hvilken färg en sådan gemensam skola skulle få, hufvudsakligen efter det lärda elementet eller efter apologistelementet, eller, hvad som betydde detsamma, om latin skulle läsas eller icke. Det förra förordades t. ex. af en recensent i Svea, hvilken således egentligen följer C. U. Broocman [2]. Det senare alternativet försvaras i en anonymt utkommen broschyr: »Förslag till enhet och medborgerlighet i de allmänna undervisningsverken» [3], hvilken väckte stort uppseende. Utgifvaren, Anders Fryxell, gjorde nämligen här ett energiskt angrepp mot nyhumanismen icke från filantropinskt-realistiska synpunkter utan från bildningssynpunkt. Den moderna bildningen på kristligeuropeisk grundval var enligt Fryxells mening att föredraga framför klassiciteten. Liksom mänskosläktet lämnat den fornindiska och egyptiska världen bakom sig på vandringen framåt, så höll det nu på med att gå med den klassiska. Ännu skymtade den dunkelt vid synkretsens rand [4]. Enhet och medbor-

---

[1] Revisionens bet., s. 47.
[2] Svea 1825, 8 h., s. 97 ff.
[3] Utkom i Sthm 1823.
[4] Förslag till enhet etc., s. 31.

gerlighet i undervisningsverket skulle vinnas, därigenom att latinstudiet uppsköts till gymnasium. En tid efter det Fryxells skrift utkommit, uppträdde öfverste Lefrén i en ämbetsberättelse öfver krigsakademien med yrkande på en elementarläroverkets grundliga reformering efter samma anti-nyhumanistiska principer, som Fryxell företrädt. Den närvarande tidens vetenskapliga bildning borde, efter Lefrén, komma i första rummet, men de döda språken, såsom medel till den forntida bildningens närmare studerande först uti det andra [1]).

Fryxells och Lefréns uppträdande är ett tecken till att nyhumanismens berättigande på allvar börjar sättas i fråga [2]). Det är dess vara eller icke vara den kommande stora skolstriden gäller. Ju skarpare denna fördes, desto mera fördjupades den också. Perspektiven vidgades. Det blef icke längre en strid mellan olika pedagogiska riktningar. Det är att beklaga, att striden om skolan delvis drogs in i tidens stora politiska kamp mellan konservatism och borgerlig liberalism. Men annat var knappt möjligt, ty den var faktiskt ett stycke af den sociala rörelse, som framkallades genom borgarståndets framryckande till en tongifvande faktor i Sveriges materiella, kulturella och politiska lif. Den svenska kyrkan, så vidt den representerades af biskoparna och jämnsides med dessa af prästeståndet vid riksdagarna, ställde sig afgjordt på nyhumanismens sida, liksom den i politiken gjorde front mot liberalismen. — Innan en skildring af den stora skolstriden kan göras, måste ytterligare några sidor af skolans utveckling till medio af 1820-talet framdragas. Kyrkans och skolans förhållande till hvarandra komma därvid i skarpare belysning.

Uppfostringskommittén, synnerligen omsorgsfull och noggrann i allt sitt arbete, ägnade stor uppmärksamhet åt kapitlet om undervisningsmetoden. Inflytandet från Pestalozzi är påtag-

---

[1]) Sjöberg, G., Striden etc., s. 5.

[2]) Lektor Axel Fryxell framhäfver, i sin reservation till 1824 års revisionsbetänkande, s. 31 f., vikten af en noggrann undersökning af latinstudiernas värde i två hänseenden: 1:o om man kan erhålla, äfven blott för allmänna lifvets behof, erforderlig logisk färdighet till redigt och konsekvent yttrande i tal och skrift utan kännedom af den latinska grammatikan. 2:o om ett tidigt inhämtande af moderna språk och realkunskaper skulle försvåra ett från de tidigare barnaåren till mera mogen ålder uppskjutet studium af latinet.

ligt [1]). Undervisningen gick icke, menade man, i första hand ut på meddelandet af kunskaper utan på den formella bildningen, karaktärens daning. Själskrafterna skulle väckas upp till självverksamhet [2]). Vidare betonar uppfostringskommittén åskådningens betydelse vid de ungas fostran. Geijers tankar komma igen, när det heter, att »inbillningskraften får icke heller vid uppfostran vanvårdas» [3]). Den rationalistiska pedagogikens starka opposition mot föregående tiders öfverdrifna värdesättning af minneskunskapen har uppfostringskommittén begrundat och funnit vara berättigad, men den varnar mot öfverdrift åt andra hållet, »att ett barn aldrig bör få i minnet fästa hvad det ej klart och fullständigt kunnat med begreppet uppfatta» [4]). Tidens karaktärslöshet ville uppfostringskommittén bekämpa. Ett medel därtill trodde sig kommittén ha funnit i skärpt kontroll och disciplin i skolan [5]).

Betydelsefullt är vidare, att uppfostringskommittén bryter med det gamla klass-systemet, sådant det tillämpades i den lägre skolan, där en lärare läste alla ämnen i sin klass, och i stället förordar facklärаresystemet, sådant det redan förekom i gymnasium. För alla parter skulle detta system medföra fördelar. Undervisningen blef bättre, i samma mån lärarna undervisade i de ämnen de hade fallenhet för. Kontrollen öfver lärarna blef mera effektiv, såväl hvad undervisningen i dess helhet beträffade, i det man lätt kunde öfverblicka disciplarnas framåtskridande i de olika kunskapsgrenarna och se efter hvar felet låg, för den händelse kunskaperna voro bristfälliga, som ock hvad den dagliga läsningen angick. Läraren tvingades nämligen att på utsatt klockslag infinna sig på lärorummet och där kvarblifva den utsatta tiden, ty han kontrollerades af de olika klasserna i motsats mot förut, då han på hela dagen kanske sällan blef sedd af någon annan än af sina lärjungar i den enda klass han hade att göra med [6]).

[1]) Kommitténs förslag, s. 102.

[2]) Kommitténs förslag, s. XII f.

[3]) GEIJERS svar på svenska akademiens prisfråga: Hvilka fördelar kunna vid människors moraliska uppfostran dragas af deras inbillningsgåfva m. m. återfinnes i hans samlade skrifter, I, V, s. 1 ff. Jfr Kommitténs förslag, s. 105.

[4]) Jfr HALLGREN, J. A., a. a. s. 68.

[5]) Kommitténs förslag, s. 24 ff.

[6]) Kommitténs förslag, s. XV ff.

Metoden fick i Sverige namn af den ambulatoriska och hade länge varit i bruk i Tyskland. Francke var i denna punkt föregångsmannen [1]. Att märka är, att klass-systemet i Tyskland, i motsats mot här hemma, hade varit tillämpadt också på högstadiet.

Den ambulatoriska metoden misshagade prästeståndet på det högsta, så också de detaljerade stadgarna om disciplinen. Ecklesiastikutskottet konstaterade med smärta, att det patriarkaliska höll på att försvinna från det offentliga läroverket. Det ville hålla fast de gamla, mindre komplicerade förhållandena, då lärarens personlighet kunde vara det sammanhållande bandet utan alltför stränga yttre former för skolans lif. Icke skulle läraren »efter en i handelsskola bildad godsägares manér att genom mångdubblad bokföring förekomma försnillningar» strängt fordra muntlig redovisning för timmar och minuter, icke skulle han äska protokoll och diarier öfver gossens förseelser och tukt [2]. Hvad var det också för gagn med så mycket diarier och examenskataloger. »De medföra tillökning i lärarens möda, gifva för eforus föga upplysande och säker kännedom af rätta förhållandet, och det som med tidsspillan och missnöje blifvit skrifvet, lärer, med så mycket annat, hvars författande vår tids förbättringslystna fåvett påbjudit, komma att efter en flyktig däråt lånad blick öfverlämnas åt sitt öde, neddammas och af mott förtäras, tills man finner nödigt att därifrån rensa och lätta läroverkens arkiv» [3].

Med verkligt bekymmer såg ecklesiastikutskottet den ambulatoriska metoden förordas till införande i de lägre klasserna [4]. Där om någonstädes borde det patriarkaliska bibehållas, läraren var där i föräldrars ställe. Som klasslärare lärde han känna barnens olika lynnen och anlag, han vakade öfver deras seder och uppförande. Facklärarna verkade på detta stadium skadligt. Ty täflan måste uppkomma mellan de olika facklärarna. »Af allt detta blifva de arma skolgossarna offer, veta i en slags yrsel aldrig rätt, hvilken de skola tillfredsställa först, eller, om de vilja

---

[1]) Paulsen, a. a. II s. 152. I Sverige blef metoden känd särskildt genom Broocmans reseberättelse.

[2]) Eckl. utsk. bet., s. 4.

[3]) Eckl. utsk. bet., s. 65 f.

[4]) Eckl. utsk. bet., s. 19 ff.

lika tillfredsställa dem alla, tvingas de att från oskuldens lekar och den för barndomen så behöfliga natthvilan draga hvarje undandraglig stund och tröttna i förtid eller blifva för all sin tid borttvinade varelser, kraftlösa både till kropp och själ». Så farlig syntes den ambulatoriska metoden vara, att ecklesiastikutskottet gärna ville »i största ödmjukhet och vid allt hvad kärt och heligt är såsom ett förnyadt bevis af kungl. uppfostringskommitténs ömhet för fosterlandets ungdom utbedja återkallandet af dess förklarade beslut att befordra» till verkställighet förslaget om metodens införande [1]. Kgl. Maj:t fäste afseende vid prästeståndets anmärkningar, och den ambulatoriska metoden blef genom 1820 års skolordning endast villkorligt införd [2].

Revisionen af 1824 uttalade sig grundligt om den ambulatoriska metoden likesom om den nyuppfunna växelundervisningen, hvilken i Sverige hastigt vann förtroende [3]. Vi ha icke anledning att närmare ingå på dessa frågor. Endast så vida de under den följande tiden beröra kyrkan i dess förhållande till skolan, komma vi i tillfälle att beröra dem.

* * *

En viktig sak återstår ännu att behandla. Det är sant, att prästeståndet hade stora anspråk för egen räkning på det offentliga läroverket, men det bör därvid icke glömmas bort, att läroverkets bestånd möjliggjordes genom indirekt ekonomiskt understöd af prästerskapet, i det läroverksläraren hade rätt att räkna dubbla tjänsteår vid befordringar inom kyrkan. En sådan rättighet, flitigt begagnad af läroverkslärarna, måste förorsaka försenad befordran för det i församlingen tjänstgörande prästerskapet. En icke examensmeriterad pastorsadjunkt måste vänta långa och många år på befordran, och när den slutligen kom, var det näppeligen till de bättre lägenheterna. Det är icke underligt, att på detta håll missnöje fanns med de ecklesiastika befordringslagarna. Vid riksdagen 1809 kom det fram. I ett till prästeståndet inlämnadt memorial tog hofpredikanten Mellgren det i

[1]) Eckl. utsk. bet., s. 38.
[2]) 1820 års skolordning, s. 5.
[3]) Revisionens bet., s. 85 ff.

församlingarna tjänstgörande prästerskapets rätt i försvar[1]). Mellgren insåg, att läroverket icke kunde umbära den dubbla årsberäkningen. Han föreslog därför icke dess borttagande, utan ville endast begränsa dess skadliga verkningar. Detta tänkte han kunna åstadkommas genom den bestämmelsen, att den lärare, som efter tio eller tolf års tjänstgöring vid skola hvarken själf sökt befordran ej heller antagit vederbörandes anbud därtill, icke längre skulle få räkna dubbla år utöfver dem han redan räknade, emedan lagstiftarens mening tydligen varit, att läraren med ännu obrutna krafter skulle öfvergå till kyrkans tjänst. Vidare borde de dubbla åren försvinna, när befordran en gång vunnits. De skulle icke gälla vid ansökan om transport[2]). Mellgrens förslag afstyrktes af ecklesiastikutskottet, som ställde sig på läroverkslärarnas sida och fann det orättvist, om en lärare skulle få mörkare befordringsutsikter ju längre han trälade. Utskottet tänkte i första hand på de lärare, som på grund af felslagna förhoppningar nödgats kvarblifva längre tid vid sina sysslor, än de önskat, Mellgren åter på dem, som stannade vid läroverken längre än den i lagen åsyftade tiden blott för att samla tjänsteår[3]).

Inom utskottet förde professor Wilhelm Faxe, sedermera biskop i Lund, de obefordrade prästmännens talan. Han fäste sig särskildt vid den senare punkten i Mellgrens memorial, angående upphörande af dubbel årsberäkning efter vunnen befordran och framhöll, att de egentliga ämnena till församlingslärare icke vore skollärarna, utan de, som redan från sin ungdom ägnat håg och krafter åt det prästerliga kallet. Den brist på tjänliga prästämnen, som yppat sig, härledde Faxe från pastorsadjunkternas små befordringsutsikter, förorsakade genom den skara af ecklesiastika ämbetsmän, som fått rättighet att räkna dubbla år. Skollärarna behöfde visserligen uppmuntran, men de hade den icke blott i sina dubbla år, utan också i den extra ansöknings-

---

[1]) Prästest. prot. riksd. 1809 d. 21 aug., bd 2, s. 256. D. 12 juni inlämnade prosten Forssén ett memorial, där han häfdade anciennitetens rätt gentemot det ofta förekommande föredragandet af ungt examensmeriteradt folk framför gamla pastorsadjunkter.

[2]) Mellgren gjorde också förslag ang. den dubbla tjänsteårsberäkning, som fanns utom läroverket, för präster vid hofstaten, krigshären m. m.

[3]) Eckl. utsk. bet. i denna fråga återfinnes i prästest. prot. för d. 24 jan. 1810, bd. 4, s. 619.

rätten och i den större lätthet, hvarmed de kunde förvärfva sig lärdomsmeriter och därmed ökade befordringsmöjligheter. Präster däremot åtnjöto icke befordringsrätt vid läroverken. Faxe fann det därför rättvist och billigt, att dubbla år skulle gälla blott vid första befordran, och han åberopade därvid en så stor auktoritet på detta område som Olof Wallquist, hvilken i sin handbok i ecklesiastika befordringsmål gjort samma yrkande [1].

Då ärendet föredrogs i plenum [2], ställde sig biskoparna på skollärarnas sida, i det de sågo en fara för läroverket i de väckta förslagen. Stagnelius i Kalmar påpekade, att skollärarne ofta tvingades att söka små komministersbeställningar. Det skulle vara hårdt, om man genom borttagandet af den dubbla årsberäkningen skulle tvinga dem att med kanske stor familj stanna kvar vid dessa. Nordin i Hernösand ansåg, att den dubbla årsberäkningen var en af grundpelarna i befordringsstadgan och att man den förutan icke skulle kunna skaffa skickliga lärare. Tingstadius i Strängnäs yttrade sig i samma riktning och förklarade, att, så länge det ålåg biskop och konsistorium att förse undervisningsverken med dugliga lärare, kunde han icke vara med om någon förändring.

Gentemot dessa talare framhöll Faxe, att den ifrågavarande författningen ingalunda vore att anse som en grundpelare i befordringslagen. Det var troligt, att ju mer de uppmuntrades, hvilka öfvade verklig prästtjänst i församlingen, desto mera skulle de beflita sig om de egenskaper, som till detta kall fordrades. Vore det väl någon vinst för församlingen, att de, som sysslat med från det prästerliga mera fjärran liggande ting, läto prästviga sig, just när någon lönande befordran var i sikte. Någon brist på skollärare trodde Faxe icke var att befara. Med tre rösters majoritet afslog ståndet Faxes hemställan, att man skulle hos Kgl. Maj:t anhålla om den förklaringen öfver författningen rörande dubbla tjänsteår, att de såsom sådana borde beräknas

---

[1] Wallquist, Olof, Utkast till en handbok öfver ecclesiastiqua befordringsmål, 2 uppl., Sthm 1811, s. 37: »Emellertid är saken annorlunda tagen, och församlingarnas präster trängas vid ansökningar icke allenast af deras dubbla tjänsteår, som bära oket, utan äfven af deras, som kastat det af sig. Så står det dock icke i lagarna. Men min tanke är blott gifven till vidare eftertanke. Den har vanan emot sig, och då betyder hon ingenting».

[2] d. 24 jan. 1810. Prästest. prot., bd 4, s. 673 ff.

blott till dess innehafvaren vunnit befordran till fast anställning, men att de sedermera i händelse af ansökning om transport skulle anses endast såsom enkla tjänsteår.

I de utlåtanden öfver skolordningen 1807, som inkommo 1812, förekommo en del yrkanden angående elementarlärarnas ecklesiastika befordran. Skolordningen hade den orimliga föreskriften, att musikdirektören vid skolan skulle, om han ägde skollärdom, njuta samma förtjänst och befordringsrätt som öfriga skolbetjänte [1]. Däremot framhölls af Uppsala domkapitel, att ett sådant stadgande innebar »en vådlig inskränkning på läroämbetets rätt» [2]. Det samma tyckte också uppfostringskommittén, och bestämmelsen försvann ur 1820 års skolordning.

Collegium gymnasticum i Gefle föreslog i sitt utlåtande öfver 1807 års skolordning i anslutning till förhandlingarna vid 1809 års riksdag, att den dubbla årsberäkningen skulle upphöra vid vunnen befordran, men uppställde som villkor, att läroverkslärare efter 10 till 14 års tjänstgöring skulle, närhelst de sökte en prästerlig befordran, till hvilken de för öfrigt voro kompetenta, erhålla rättighet att utan afseende på medsökandes ålder, betyg eller öfriga förtjänster uppföras på förslag [3]. Detta fann Uppsala domkapitel ganska betänkligt att tillstyrka [4]. Inberäknadt Stockholms stad hade nämligen femtiosex skollärare rättighet att räkna dubbla år vid befordran inom ärkestiftet. Domkapitlet räknade ut, att, om nämnda förslag antogs, det egentliga prästerskapet i allmänhet först vid sextio års ålder skulle erhålla pastorat. Det vore dock nedslående och måste ha menliga inverkningar. Lärarna hade för öfrigt icke skäl att klaga. I ärkestiftet hade de icke varit uteslutna från förslag, när de sökt. Endast en, med mer än tolfårig tjänstgöring vid läroverk, hade förgäfves varit flera gånger uppförd på förslag.

Skollagen af år 1807 föreskref, att eforerna skulle uppmana lärarna att öfva sig i predikande och andra prästerliga förrättningar [5]. Ett domkapitel föreslog i anslutning därtill, att lärare

---

[1]) S. O. 1807, IX cap. § 4.

[2]) Uppfostringskommitténs berättelse, Bil. I, s. 59.

[3]) Uppfostr.-kom. ber., Bil I, s. 54 f.

[4]) Uppsala domk. utl. öfver 1807 års skolordning, bland uppfostringskommitténs handlingar, åtföljes af Gefleläroverkets betänkande såsom bilaga.

[5]) S. O. 1807, IV cap. § 1.

vid skolor och gymnasier borde förpliktas att efter en viss ordning, t. ex. hvar tredje söndag, predika i domkyrkan och hvar tredje göra altartjänsten därstädes[1]). Detta yrkande ledde icke till någon åtgärd å uppfostringskommitténs sida. 1822 företog sig domkapitlet i Västerås att ålägga tre kolleger vid läroverket att under påskveckan tjänstgöra vid domkyrkan. De borde öfva sig i predikan, ansåg domkapitlet, det var gammal plägsed som skulle följas, det var också nödvändigt för domkyrkans prästerskap. De tre kollegerna anhöllo om befrielse, men domkapitlet stod fast De klagade då hos uppfostringskommittén, som gaf dem rätt. Förgäfves hade domkapitlet påpekat, att dess åtgärd öfverensstämde så väl med lagens fordran, som med ifrågavarande lärares eget bästa, och att det icke kunde vara någon öfverdrifven fordran, att de några gånger om året skulle predika, när de ändå räknade dubbla tjänstår. Lärarna hade visserligen erbjudit sig att tjänstgöra två gånger under sommerferierna, men då var deras tjänst icke af nöden. Kgl. Maj:t gaf de tre lärarna rätt. Domkapitlet kunde icke tvinga skollärare att på viss tid tjänstgöra vid gudstjänsten[2]).

Stadgan om årlig öfning i prästerlig verksamhet för dem, som skulle åtnjuta dubbel årsberäkning, stod kvar också i skolstadgan af 1820, men den vållade svårigheter[3]). Den ansågs tvetydig, ty skulle en försummelse medföra förlusten af att räkna dubbla år för hela tjänstgöringstiden eller blott för det försummade året? Revisionen 1824 ville ha bort ordet »årlig», emedan lagens syftning tydligen var den, att vederbörande skulle styrka, att han var till prästämbetets förvaltande skicklig, och detta kunde han vara, äfven om han icke efterkommit lagens bokstaf[4]). Det borde hädanefter endast fordras intyg om vunnen öfning i predikande.

---

[1]) Uppfostr.-kom. ber., Bilaga I s. 65.

[2]) Uppfostringskom. skrifvelse till Kungl. Maj:t af d. 22 juni 1822, föredragen och gillad d. 4 juli 1822, bland uppfostringskom. handl.

[3]) S. O. 1820, 3 sect. 2 cap. § 6. »Dock böra, om denna tjänsteårsberäkning skall få njutas till godo, sådana ansökningar vara åtföljda af vederbörliga ämbetsbetyg, att den sökande, ifrån denna lags utgifvande, årligen öfvat sig i predikande samt, om han är prästvigd, utöfvat eller erbjudit sig att utöfva prästerliga förrättningar».

[4]) Revisionens bet., s. 69 f.

Det anförda visar, att den ecklesiastiska befordringslagen icke fungerade oklanderligt. Men det bevisar också något annat, som äfven har framgått af skildringen af läroverkets utveckling öfver hufvud denna tid, nämligen att orsaken till olägenheterna låg däruti, att det ecklesiastika elementet sakta, men säkert sköts åt sidan i läroverkets organisation, hvaraf följde, att det samma skedde med lärarekåren, den sekulariserades. Nu är det att märka, att lagen om läroverkslärarnas ecklesiastika befordran bibehölls, fastän läroverket sekulariserades. Att läroverket skulle vara för alla, icke blott för prästeståndet, var tidens lösen. Men man brydde sig icke om att draga konsekvensen däraf, att nämligen läroverket då icke heller skulle upprätthållas på prästeståndets bekostnad. Så tänkte uppfostringskommittén. Den sekulariserade läroverket, men förändrade icke befordringslagen. Kommittén ansåg icke, att den dubbla årsberäkningen var tillagd lärarne blott såsom ersättning för bristande lön, och att den således kunde försvinna, när lönevillkoren förbättrades. Man menade, att privilegiet i fråga utgjorde »ett lagligt medel att genom befordringar från läroverken skilja lärare, innan de af år eller trötthet hunnit blifva mindre skickliga för ett yrke, vid hvilket få personer länge uthärda». Det var i statens intresse att vid läroverket ha unga, friska krafter», hvilka, jämte den första mannaålderns munterhet och kraft, medföra från universiteterna kännedomen af vetenskapers och lärometoders nyaste och viktigaste förbättringar» [1]). Hvad blef följden däraf för kyrkan? Uppfostringskommittén säger, att »det synes vara i kyrkans intresse att till lärare i församlingarna esomoftast erhållas sådana män, som mognat under flerårig sysselsättning med litterata ämnen». Naturligtvis ligger någon sanning häri. Kyrkan fick stundom från skolan mottaga värdefulla tillskott, hvarigenom prästeståndets bildningsnivå höjdes. Men ju mer kulturen och därmed skolan sekulariserades, dess mer strömmade sekulära element utan teologisk bildning in i prästeståndet. Faktiskt saknade man således blick för kyrkans primära uppgift, den religiösa, när man bibehöll lärarnas dubbla tjänsteårsräkning, hvarigenom dessa både lockades och tvingades in i kyrkans tjänst, detta trots skolans sekularisation.

---

[1]) Uppfostringskom. förslag 1817, s. XXIII f.

Prästeståndets försök att göra skolan så ecklesiastik som möjligt träda nu i annan belysning. Prästerna ansågo dessa sina försök såsom fullt berättigade, i det de utgingo från lärarnas kyrkliga befordringsrätt och däraf drogo slutsatser med afseende på skolans organisation. Prästerna voro betydligt mer konsekventa än sina motståndare. Och än en sak är värd att lägga märke till. Befordringslagarna gjorde utsikterna för pastorsadjunkterna små och långa. Kunde man under sådana förhållanden tvinga de blifvande adjunkterna till flerårig vistelse vid akademien? Det var omöjligt. Ville prästeståndet ha bildade präster, så måste prästämnena ha teoretisk undervisning vid gymnasierna. Omigen träder således prästeståndets skolpolitik i sin rätta belysning.

Det är heller icke underligt, att ecklesiastika utskottet 1818 opponerar mot nyanläggningen af ett flertal näringsskolor. De skulle inrättas för borgarståndets räkning, men delvis på prästerskapets bekostnad, ty lärarne skulle ha dubbla tjänsteår. Dessa borde, enligt utskottets mening, få åtnöjas med enkel tjänsteårsberäkning [1]).

Vi nämnde, att uppfostringskommittén i sitt förslag i stort sedt bibehöll den hittills gällande lagen om ecklesiastik befordran. Men den hade, samvetsgrann i alla sina åtgöranden, tagit hänsyn till de klagomål, som från det yngre prästerskapets sida framkommit. Den förordade därför förslaget från 1809, att dubbel tjänsteårsberäkning endast vid första befordran borde tillgodonjutas [2]). Ecklesiastikutskottet med sin syn på läroverket kunde icke fullt gilla detta. Man konstaterade, »att ett billigt afseende på det inom församlingen tjänstgörande prästerskapets rätt här likasom åstadkommit rädsla och darrning i den hand, af hvilken vågskålen måste på ena sidan lutas». Men prästeståndet trodde, att läroverkens och församlingens rätt här förenades och föreslog därför, att de ordinarie lärare, som tjänat 10 år, skulle vid förslags upprättande till andra klassens pastorat alltid äga företräde framför dem, som icke kunde framte bättre eller åtminstone med deras fullt jämngoda pastoralexamens-betyg.

---

[1]) Eckl. utsk. bet., s. 14.

[2]) Kommitténs bet., s. XXIV. Förutsättningen var, att dubbel årsberäkning på samma sätt inskränktes för andra, som innehade detta privilegium.

På detta villkor och om därjämte dubbel årsberäkning fråntogs alla också utom läroverket, ville prästeståndet gå med på uppfostringskommitténs förslag [1]. Genom bristande förmåga att se tidens tecken bidrog således också prästeståndet å sin sida till de sekulära elementens inträngande i kyrkan. Skolordningen af 1820 gjorde inga förändringar i den gällande befordringslagen och de jämkningar i ofvan antydda riktning, som kommittén föreslagit, uteblefvo [2].

De olägenheter, som framkallat dessa jämkningsförslag, försvunno icke, tvärtom växte de år för år. Revisionen 1824 tog steget fullt ut till det bättre sakernas läge. Den yrkade på den dubbla årsberäkningens totala upphäfvande, emedan den var skadlig ej blott för prästeståndet, utan också för själfva läroverket. Den lockade personer in på skolbanan, som ej ägde fallenhet därför, utan blott ville samla tjänsteår. Den täta omväxlingen af lärarekrafterna verkade störande på undervisningens gång. »Den ofta, ehuru i annan mening upprepade beskyllningen, att skolorna äro blotta prästseminarier, synes i sådan bemärkelse icke sakna all grund». Men två oryggliga villkor satte revisionen för upphäfvandet. All annan dubbel årsberäkning äfven utom läroverket skulle försvinna, och framför allt måste nya anslag beviljas till löneförbättring och nya tjänsters inrättande [3].

Denna revisionens framställning berodde på det växande missnöjet både å prästernas och lärarnes sida med den förhanden varande anordningen. Under en debatt i prästeståndet 1823 angående pastoralexamen vidrörde Frans Michael Franzén frågan om lärarnes dubbla tjänsteår, hvilka han fann motarbeta sitt ändamål [4]. Han yrkade en förändring antingen så, att antalet af år, som skulle få räknas, skulle begränsas uppåt, eller också att rättigheten skulle upphöra efter vunnen befordran. Ty skulle öfvergång från skola till kyrka ske, skulle den ske tidigt. I prosten Anjou fann Franzén en varm meningsfrände. I utskottet ansåg man det vara rättvist, att lärarnes rättighet till

[1]) Eckl.-utsk. bet., s. 69.
[2]) S. O. 1820, 3 sect. 4 cap. § 6.
[3]) Revisionens bet., s. 84.
[4]) d. 28 febr. 1823. Prästest. prot., bd 1, s. 453.

dubbla år upphörde, men andra förmåner måste först substitueras. Vid dessa uttalanden lät prästeståndet bero.

Var missnöjet lefvande från kyrklig sida, var detta icke mindre fallet på lärarnas, åtminstone på sina håll. Med anledning af frågan om definitiv lönereglering för läroverken i stället för den år 1819 fastställda interimsstaten framkommo yrkanden af läroverkslärare, som visa, hur otillfredsställande den en gång ändamålsenliga anordningen att anvisa lärarne till att söka kyrklig befordran nu blifvit [1]. Pehr Svedelius, rektor vid Uppsala katedralskola, förklarade sin mening vara den, att en prästs och en skollärares befattningar voro så olika, att högst få exempel gåfvos af dem, som för båda hade lika fallenhet. Det ena kallet blef en bisak och då troligen det man ville lämna. Trögheten i rektorers befordran tycktes också visa, att den som med värme omfattade sitt lärarekall svårligen kunde förvärfva sig den vana och skicklighet i prästämbetets utöfning, som kunde tillvinna honom bifall af en församling. Höjning af lärarelönerna var det enda som kunde hjälpa.

Än skarpare yttrar sig rektor Tengborg i Skara. Utsikterna till ecklesiastik befordran var en olycka för skolans lärare, »ty då de icke mera funno belöningen för sina mödor på den bana, som de egentligen beklädt, utan nödsakades söka den endast och allenast utom densamma, så synes det vara i hög grad att befara, att deras egentliga kall skall blifva dem likgiltigt och hågen vändas ifrån det yrke, som då skall synas lika otacksamt som mödosamt, till andra uppgifter, som äro mera lofvande. Men om det ock kunde antagas, hvad likväl erfarenheten och själfva den mänskliga naturen högt motsäga, att nitet icke skulle aftaga, i samma mån de belöningar förminskades, hvilka varit ett mål för deras täflan, vore det väl rättvist, att skollärarnas förhoppningar inskränktes endast och allenast till prästerliga befordringar, och staten värdigt, att de af hungern skulle tvingas att kasta sig in på en främmande bana, äfven då de i anseende till svagt bröst eller mindre lyckliga utförsgåfvor eller ovana vid ekono-

---

[1]) Uppfostringskommittén hade för lönernas jämnare fördelning föreslagit en nedsättning af rektorernas och konrektorernas löner, mot hvilken åtgärd dessa lärare på det skarpaste protesterade. — De följande utlåtandena återfinnas bland uppfostringskommitténs handlingar för år 1824 i riksarkivet.

miska detaljer eller hvilka andra orsaker som helst kände motvilja därför?»

Samma synpunkt framhäfver Uppsala domkapitel. I dess utlåtande heter det, att konsistoriet å ena sidan icke kunde annat än med tröstfull öfvertygelse bevittna, att stiftsprästerskapet fått och kunde få en nödig tillökning och dyrbar förstärkning från de skollärare, som utgått eller voro hugade att utgå till församlingarnas tjänst, men å andra sidan måste konsistoriet, sanningen likmätigt, intyga, att högst förtjänstfulla skollärare någon gång funnos, som icke kunde förmås att mottaga ett pastorat såsom brödfång, och som icke kunnat förmås taga på sina samveten den dyra ed, hvilken vid prästämbetets tillträde fordrade att i församlingens tjänst uppoffra all sin tid och alla sina krafter, sedan det bästa af båda delarne icke längre fanns till.

Den intima föreningen mellan kyrka och skola, sådan den tagit sig uttryck i lärarnas priviligierade rätt till kyrklig befordran, började således gå sönder, i samma mån kulturen och därmed skolan sekulariserades. Denna förening kändes tryckande för så väl prästerskap som lärarekår, ett vittnesbörd om att den tid var förbi, då dessa tillsammans, relativt sedt, utgjorde en enda ecklesiastik kår. Rättvisan mot prästerskapet kräfde, att detta icke skulle mer än andra samhällsklasser bära kostnaderna för en skola, som skulle organiseras för allmän räkning. Rättvisan mot lärarna kräfde, att dessa skulle få full lön för sitt arbete i stället för anvisning på framtiden till platser på ett för dem främmande verksamhetsfält. Omtanken om kyrkan fordrade, att dess religiösa uppgift icke sköts åt sidan, hvilket faktiskt skedde, när personer utan håg och kompetens för det prästerliga af lagen nästan tvingades att blifva själasörjare i församlingen. En läroverksreform måste oundgängligen medföra förbättringar på denna punkt.

* *
*

Ropet på en djupgående omdaning af läroverket hördes allt starkare. Klagomål öfver den gällande skolordningen förnummos vid 1823 års riksdag, men adeln och bondeståndet lyckades icke

mot de bägge andra stånden genomdrifva en begäran om allmän revision af undervisningsanstalterna i riket[1]). Slag i saken gjorde den berättelse öfver krigsakademien som öfverste Lefrén i egenskap af dess guvernör utgaf, med sin skarpa kritik af den klassiska litteraturens herravälde i det svenska uppfostringsverket[2]). Regeringen fann tiden mogen för en pröfning af undervisningsväsendet i dess helhet. Den 25 dec. 1825 förordnades en kommitté till öfverseende af rikets allmänna undervisningsverk, den s. k. stora uppfostringskommittén. Den uppfostringskommitté, som författat bl. a. 1820 års skolstadga, hade därmed spelat ut sin roll och upplöstes 1826.

C. Striden mellan den gamla och den nya skolan.

1. De olika grundåskådningarna.

I slutet af år 1825 tillsattes kommittén till öfverseende af rikets allmänna undervisningsverk under kronprinsens presidium. Den 20 dec. 1828 afgaf den sitt betänkande[3]). Det treåriga arbetet hade icke varit fridsamt. Skiftande meningar funnos ibland de tjugotre medlemmarna. Dessa hade valts bland rikets ypperste män, hvarvid specifik kännedom om skolärenden icke hade varit oundgängligt kompetensvillkor för medlemskap. Följden däraf blef, att teorier om skolan kommo att spela större roll, än hvad som skulle blifvit fallet, om praktiska skolmän varit de bestämmande. Å ena sidan är detta att beklaga. Men å den andra medför det en stor vinst. Uppfattningen om skolverket sammanhänger alltid med hela lifsåskådningen. Reformerande skolmän låta detta sammanhang mindre starkt framträda, därför att de ha sin uppmärksamhet mera riktad på

---

[1]) DALSJÖ, a. a. s. 16 ff., refererar ganska utförligt läroverksfrågans behandling vid 1823 års riksdag. Det som egentligen bragte frågan på tal var en föreslagen reform af de militära undervisningsverken. Inom adeln var Lorenzo Hammarsköld den skarpaste kritikern af 1820 års skolordning.

[2]) SJÖBERG, G., Striden etc., s. 5.

[3]) Betänkande af commitén till öfverseende af rikets allmänna undervisningsverk afgifvet d. 20 dec. 1828, Sthm 1829.

praktiska skolreformer, under det att omvändt förhållande äger rum med lekmän. Man märker detta på uppfostringskommitténs betänkande. Däri afspeglas tidens stora rörelser och de positioner olika parter därtill intogo. Från dessa positioner konstruerar man sedan fram, hur skolan skulle vara. Den svagaste sidan i betänkandet är dess kompromissnatur, hvari de klara linierna i icke ringa grad äro utsuddade. Klara ståndpunkter träffar man däremot på i de vidlyftiga reservationerna, hvarför dessa äro värdefullare material vid bedömandet af de mot hvarandra kämpande grundåskådningarna. Dessa grundåskådningar böra först och främst framställas, annars kan man icke förstå striden om den gamla lärda och reformvännernas nya skola [1]. Man förstår framför allt icke prästeståndets ställning och dess sega kamp mot det nya. Grundpositionerna äro de samma som i det politiska lifvet, motsatsen mellan gammalt och nytt, mellan konservatism och liberalism. Under skolstridens fortgång, efter det betänkandet blifvit aflämnadt, då motsatsen mellan de konservativa och de liberale tillspetsades, framträdde de olika grundåskådningarna af skolan på ett ännu mer markeradt sätt än under den stora kommitténs debatter. Detta ger oss anledning att för en framställning af de olika ståndpunkterna hämta material icke blott från kommittébetänkandet 1828, utan också från senare framkomna skrifter och gjorda uttalanden.

Då vi ha att iakttaga skolans förhållande till kyrkan, intresserar oss i främsta rummet prästeståndets ställning till skolfrågan. Hos detta stånd finna vi de ifrigaste förespråkarna för det gamla systemet och för nyhumanismen. Där finna vi också de mest inflytelserike. Väl fanns det också på lekmannahåll framstående försvarare af den gamla skolan, såsom Hans Järta [2]), men prästeståndet och dess ledare spelade den ojämförligt största

[1]) Jfr för hela den följande framställningen Sjöberg, Striden mellan det gamla och det nya skolsystemet under förra hälften af detta århundrade, Sthm 1882, och Dalsjö, M., a. a. s. 65 ff. Dalsjös sympatier gå åt nyhumanistiskt håll, under det Sjöberg ser utvecklingen från den »nya skolans» synpunkt. I bägge skrifterna är sammanhanget mellan skolans utveckling och den allmänna kulturutvecklingen icke tillräckligt framdraget. Författarnas värdesättningar förefalla därför icke alltid fullt motiverade.

[2]) Järta, Hans, Om Sveriges läroverk. Stycken ur en afbruten skrift, Andra uppl., Sthm 1846.

rollen, liksom det också i rikt mått fick uppbära motpartiets bittra och ofta mindre nobla fiendskap för dess envisa kamp mot det nya. Från det föregående må erinras, att den drifvande kraften i det ständigt återkommande ropet på skolreform hade varit borgarståndets stigande betydelse. Stridslinierna hade med åren blifvit fullt klara. Den främsta gällde de klassiska språkens herravälde i läroverket. Mot nyhumanismen stod den borgerliga kulturen med sitt kraf på realia. I denna fråga om realias plats i skolan ligga in nuce alla de andra.

* *
*

»Skolan är otvifvelaktigt organet för den kultur, som tidehvarfvet innehar, eller hvartill det sträfvar. Skolan är beroende af kulturen och icke tvärtom. Deras bemödande är fåfängt, som tro, att en oriktig tendens af kulturen kan länge hejdas, därigenom att man gifver skolan en annan». Så talar C. A. Agardh i sitt försvar för det nya skolsystemet och i sin kritik af det gamla [1]. Agardh var själf en föregångsman; i icke ringa grad har han självständigt utvecklat de nya pedagogiska principerna [2]. Att borgarrevolutionens maximer, frihet, jämlikhet och broderskap var tidens lösen, det kan icke vara tvifvel underkastadt, också hvad Sverige beträffar. Individens rätt ville göra sig gällande på alla områden, man sträfvade att lösgöra sig från alla hämmande band, man kräfde rätt till fri utveckling. Det är dessa tankar, som Agardh tagit upp, och hvilka han vill tillämpa på undervisningen. Också inom skolan skulle individens rätt göra sig gällande. Den enskilde fick icke hämmas i sin utveckling; man fick icke skära alla öfver en kam. Intet var så olikt hos olika människor som snille och fattningsgåfva [3]. Var det då icke barbariskt att lägga alla på en prokrustessäng? Var det icke orimligt att fordra, att alla skulle ha lika stora kunskaper,

---

[1]) Agardhs reservation till kommittébet. 1828, s. 15.

[2]) Tidskrift för lärare och uppfostrare, årg. 1846—47, Sthm 1847, innehåller s. 296 ff. en uppsats af C. Ekendahl, Läroverksreformen i Karlstad. Här heter det, s. 306 f.: »Hr Agardh är en bland den nyare skolorganisationens varmaste försvarare; icke underligt, ty han är äfven den som i väsentligaste mån bidragit att bilda dess idé».

[3]) Agardhs reservation, s. 3.

och att därefter forma undervisningen? Där sammanfördes i en klass olika element, den ene ynglingen begåfvad, den andre håglös. Med ett skolsystem inrättadt efter principen om lika kunskaper för alla, måste endera undertryckas, i det att antingen den håglöse med alla maktmedel pressades uppåt, vida utöfver sina naturliga anlag, eller också den begåfvade hölls tillbaka, så att i bägge fallen afståndet mellan klassens medlemmar icke blef afsevärdt. I praktiken fick naturligtvis den begåfvade lida mest af ett strängt genomfördt klassystem. Detta system stod i strid med tidens frihetsprinciper. Det är emot människonaturen, säger Agardh, att inrätta skolverket efter klassläsningens principer. Hvar och en har rätt till individuell utveckling. Den begåfvade ynglingen borde icke timme efter timme, dag efter dag tillbakahållas af de öfrige, under honom varande klasskamraternas tröghet. Man måste inrätta skolan så, att den ene lärjungen icke hindrade den andre i hans fria utveckling.

Men krafvet på fri utveckling sträcktes ännu längre. Icke blott olika individer voro olika rikt utrustade. Samme individ hade stora anlag åt ett visst håll, mindre åt ett annat. Var det icke våld mot naturen att tvinga alla en ynglings kunskaper till lika höjd? Var det rätt att hindra honom från att utveckla sina i en viss riktning rikare anlag med fordran, att han samtidigt måste förkofra sig i lika mån på andra områden? Nej, en yngling hade rätt att fritt utveckla sig åt det håll hans anlag pekade. Han fick icke bindas af klassläsningen, som tvingade honom till lika pensa i allt. I anslutning härtill yrkade Agardh, att skolan skulle organiseras efter ämnesläsningens princip, d. v. s. få en sådan organisation, »där hvarje kunskapsgren utvecklar sig hos lärjungen oberoende af de öfriga, och där lärjungen kan stiga i en viss kunskap utan att tillbakahållas af okunnighet i en annan på annat sätt än så vida den senare är ett villkor för den förra» [1]. En skola, konstruerad efter de af Agardh påyrkade principerna, röjer genast sin samhörighet med de liberala tidsidéerna. Det är manchesterdoktrinen om fri kon-

---

[1]) AGARDHS reservation, s. 6. Agardh har icke kommit upp med den fria flyttningens metod. Revisionen 1824 kritiserar den i sitt bet., s. 93 ff. Den var på sina håll använd i Tyskland. Den förut omnämnde Gedike hade infört den i sin skola. Jfr GEDIKE, FRIEDRICH, Gesammelte Schulschriften II, Berlin 1795, s. 14 f.

kurrens, öfverflyttad på skolans område. Inga band, som hämma individens utveckling, fri konkurrens bland lärjungarna, fri konkurrens för lärjungens olika anlag. Agardh ansåg, att detta system skulle medföra hälsosamma moraliska verkningar på skolungdomen. Det skulle inplanta lust till studierna, arbetsamhet, begär att ej vara den sämste och en däraf uppkommande vana att med lust fullgöra, hvad man ansåg för sin skyldighet, hjälpsamhet mot kamrater och slutligen aktning för förtjänsten, allt sammanlagdt bildande en sinnesstämning, på hvilken alla religiösa och borgerliga dygder kunde byggas. Det gamla systemet, klassläsningen, var, enligt Agardh, byggdt på begreppet om tvång till studier, och med tvång följde fruktan såsom stimulus till barnens flit. Det tenderade att hos barnet åstadkomma likgiltighet lika mycket för hedern som för vanhedern, förakt för större förtjänster än ens egna, hat till skolan och en däraf naturligt flytande likgiltighet för lärarna [1]. Med utmärkt klarhet och reda utvecklar Agardh dessa idéer i sina reservationer till läroverkskommitténs betänkande.

Mindre vikt lägger Agardh vid den s. k. ambulatoriska metoden, tillämpad med afseende på läraren. Han behöfde icke heller vidlyftigt behandla den, ty den var allmänt känd, sedan den genom 1820 års skolordning blifvit villkorligt införd. Enligt denna metod skulle friheten utsträckas också till läraren. Han skulle icke åläggas att undervisa i ämnen, hvilka lågo honom, på grund af hans naturliga läggning, mera fjärran, utan blott i det eller de ämnen, för hvilka han hade mest fallenhet. På detta sitt specialområde skulle han undervisa på olika stadier hela skolan igenom, följande sin lärjunge nedifrån och uppåt. Det blir här också fri konkurrens mellan lärarna om lärjungarnas uppmärksamhet, fri konkurrens mellan lärarna inbördes att fullkomna sig, hvar och en på sitt område.

Det är individens rätt, som är det genomgående krafvet i alla dessa tankar om skolans inrättning. Med detta frihetskraf är oupplösligt förbundet krafvet på jämlikhet. Bort med alla ståndsskillnader, alla urgamla privilegier. En stat, ett folk består icke af adel, präster, borgare och bönder, det består af medborgare, som alla äro lika berättigade inom staten. Hvad kräfver denna idé för reformer på undervisningens område? Återigen låta vi Agardh tala. Det är oriktigt, menar han, att

[1]) Agardhs reservation, s. 10 f.

uppfostra de olika folkklassernas barn i olika skolor, oriktigt, om man t. ex. låter den blifvande landtbrukaren, borgaren, krigaren, civilisten och prästen bildas i hvar sin enskilda anstalt. »Skolan måste, om den skall uppfylla sitt ändamål såsom medborgerlig anstalt, vara en bild af medborgarlifvet, innesluta alla agerande element däraf. En sådan offentlig skola, hvarifrån ingen medborgarklass är utesluten, är ej annat än nationen själf några år förr, än den uppträder i handling» [1]).

Jämlikheten kräfver en gemensam skola, men den kräfver också, enligt Agardh, en gemensam basis för bildningen [2]). All bildning kunde icke vara lika hög. Det måste finnas grader. Men det kräfde jämlikheten, att den högre bildningen icke var af annan art än den lägre, utan att den lägre kunde utvecklas till den högre genom större intensitet. Grundvalen skulle vara samma breda basis, hvarpå byggnader kunde uppföras till olika höjd. Denna gemensamma grundval måste sökas i den modärna kulturen, som omslöt alla. Agardh är i denna punkt mycket vidtsväfvande. Allt borde skolan omfatta, både klassisk bildning, naturvetenskap och de moderna språken. Likasom kulturen var skolan till sitt väsen obegränsad, men naturen själf hade gifvit anvisning på arbetets fördelning såsom den förnämsta principen för all mänsklig förkofran, hvaraf följde valfrihet beträffande skolämnena [3]). Den moderna kulturens kännemärken framhäfver icke Agardh så distinkt, som Geijer gör det några år senare i Litteraturbladet. Där talar han om tidens »materialistiska» riktning, att tidehvarfvets stora sociala faktum var tredje ståndets framryckning, att dess intresse, det industriella, blef det öfvervägande, att tiden var det praktiska arbetets tid. Så långt Geijer [4]).

Vi ha sett, att den borgerliga realismen med sina »materialistiska» intressen i någon mån gjort sig gällande redan i 1807 års skolordning, men att den hejdats i 1820 års skolstadga. Allt eftersom åren gingo visade det sig, att den kulturvåg, som allt mäktigare bröt fram, sköt de »materialistiska» intressena oefter-

[1]) Agardhs reservation, s. 58.

[2]) Jfr [Fryxell, Anders], Förslag till enhet och medborgerlighet i de allmänna undervisningsverken.

[3]) Agardhs reservation, s. 20 f.

[4]) Geijer I, 4, s. 334 ff.

gifligen i förgrunden. Näringar, handel, industri nådde en utveckling större än man anat. Naturvetenskaperna visade under 1800-talet en förundransvärd blomstring. Sverige gjorde intet undantag från de stora kulturländerna, fastän hos oss allt gick långsammare och i mindre dimensioner. Samtidigt med den materiella kulturens stegring kräfdes allt bestämdare reform af skolan efter »materialistiska» principer. Hvad kan gagna i det praktiska lifvet? Behöfver man där latin, grekiska och hebreiska? Nej, det behöfver man icke. Men moderna språk behöfde en näringsidkare kunna, när han skulle träda i ekonomisk beröring med främmande länder. Naturvetenskaperna och matematik voro af den största betydelse för honom i det praktiska arbetet. Dessa realkunskaper behöfde han för sin verksamhet. Inhemtas måste de därför i skolan. Naturvetenskap, matematik och moderna språk hade, efter reformifrarnes mening, långt större rätt att dominera i skolan än de klassiska språken. De nya idéerna om skolans organisation mötte därför bestämdt motstånd hos nyhumanisterna. Men icke blott praktiska hänsyn fordrade ett undanskjutande af den klassiska litteraturen vid ungdomens undervisning. Den moderna kulturen hade icke blott en materiell sida. Man kunde tala om humanistisk bildning på modern grund. Bevis nog var, att de europeiska språken skapat en litteratur, fullt ut jämförlig med den antika. För tillfället må det vara nog med denna skissering af den åstundade reformen af skolan. De ledande tankarna äro frihet och jämlikhet. Frihet betydde individens rätt till själfutveckling, jämlikhet betydde kraf på en enhetlig gemensam skola, hvari låg inneslutet, att all bildning hade en gemensam basis, nämligen just den borgerliga bildningen [1]).

* *
*

Biskop af Wingård yttrade under en debatt vid 1834 års riksdag: [2]). »Högre än alla motskäl och betänkligheter skall dock [nu för tiden] likhetsprincipen gälla. Jag bekänner uppriktigt, att jag i samfundsförhållanden icke oinskränkt vördar abstraktioner, hvilka ofta befinnas tomma på innehåll, blott mumefie-

---

[1]) Längre fram blifva vi i tillfälle att iakttaga, hvilken ställning denna enhetliga skola ansågs böra intaga till folkskolan.

[2]) d. 9 april 1835. Prästest. prot., bd. 18, s. 211.

rade begrepp, i hvilka ingen lifssaft rinner. Det är visserligen vigare att afhugga än att lossa knuten, och med maktspråkets rätt nivellera än att göra ojämnheterna oskadliga, att kväfva alla anspråk än att rättvisa och akta de billiga. Det senare alternativet i dessa momenter torde dock vara statsmannens uppgift och ära». Lika litet som Wingård beundrade en abstrakt jämlikhetsprincip gillade han de gängse frihetsteorierna. Han visade det i politiken likasom i undervisningsfrågan.

Wingård står som en typisk representant af den gamla skolan, dock utan doktrinär obillighet mot alla nybildningar på uppfostrans område [1]). Hvad hade då den gamla skolans män att anföra mot frihetens införande på skolans fält? Vi ha sett hvart frihetskrafvet förde. Man yrkade, att hvar lärare skulle ha sitt ämne, att hvarje lärjunge skulle få sitt specialfack. Först därigenom blef tillfälle till individuell utveckling, och framför allt var denna anordning praktisk, emedan fri konkurrens måste medföra det största utbytet för det praktiska lifvet. Men här uppreste sig stora betänkligheter. Nyhumanisterna menade, att det harmoniska förhållandet mellan själens krafter rubbades genom det nya skolsystemet, och att man icke ostraffadt kunde störa harmonien [2]). Den mänskliga bildningen var själf ett sammanhängande helt [3]). Man fick ej inskränka sig till en speciell afdelning däraf, förr än man skaffat sig en tillräckligt klar öfversikt af det hela, hvarigenom den särskilda delen kunde fattas i sambend med det hela. Vid hvarje individs bildning funnos två

---

[1]) Därom mera längre fram. Om sig själf skrifver han i anledning af Järtas skrift »om de svenska läroverken» till Tegnér: »Har du sett Järtas reservation? Den förtjänar att läsas. Så mycket ultra är jag dock icke». Ur Esaias Tegnérs papper Sthm 1882, s. 348. Brefvet är dat. d. 18 jan. 1833. Några månader senare. d. 18 mars skrifver han åter till Tegnér: »Du har bibehållit allt af det gamla, som därtill var förtjänt, och jag upptagit d:o af det nya». a. a. s. 349.

[2]) Såsom hufvudkällor för framställningen af den nyhumanistiska ståndpunkten användas Grubbes och Wingårds reservationer till 1828 års kommittébetänkande, revisionsbetänkandet af 1843 och prästeståndets diskussion i skolfrågan vid riksdagen 1845. Grubbes reservation är underskrifven af nästan alla de prästerliga medlemmarna i den stora kommittén.

[3]) Grubbes reservation, s. XXX. Berättelsen öfver rikets elementarläroverk afgifven d. 13 dec. 1843, Sthm 1844, s. 79. Biskop Holmström d. 29 jan. 1845. Prästest. prot. bd. 8, s. 19.

stadier: universell och speciell utbildning [1]. Det förra stadiet ägnades åt den allmänna utvecklingen af själens förmögenheter och således åt förvärfvandet af allmän humanistisk bildning. Sedan kom fackutbildningen. Det fanns ett samband mellan harmonisk utveckling af alla själskrafterna och tillägnandet af en allmän öfversikt af det mänskliga vetandets totalitet. Det var oundgängligen nödvändigt, att den intellektuella kraften i början inriktades på en mängd af olikartade ämnen för att genom dem alla utvecklas och öfvas [2]. Det skedde icke genom tidig specialisering. Den gamla skolans män satte sig således emot fri konkurrens mellan en ynglings anlag och fordrade klass-system i stället för fri flyttning [3].

Genom klass-systemet utestängdes också den fria konkurrensen mellan lärjungarna inbördes. Äfven på den punkten var man i opposition mot den nya skolan. Man medgaf, att täflan i viss mån hade rätt att göra sig gällande, och att den var nyttig såsom en sporre för lärjungens flit. Därför kunde flyttning till högre afdelning företagas oftare än hittills, men den måste vara bunden till bestämda tider; annars fick läraren svårt att åtskilja rotfästad kunskap och momentan examensläsning. Men fri konkurrens mellan eleverna skulle få ödesdigra följder. Den ledde nämligen till skicklighetens alltför mycket brådskande uppdrifning och med detsamma till de mindre begåfvades förödmjukelse, kanske förtidiga fördrifning ur skolan [4]. Wingård tar en gång dessa mindre begåfvade lifligt i försvar [5]. Dem borde

---

[1]) Biskop HEDRÉN, d. 29 jan. 1845. Prästest. prot. bd. 8, s. 86 f.: »Kunskapen är icke ett sammangyttradt aggregat af olikartade atomer, utan ett organiskt helt, där hvarje del sammanhänger och samverkar med inre lefvande band, så att den ena stöder, uppehåller och lifvar den andra till full inbördes självkänsla och kraft». »Den [gamla skolan] har bättre insett och den vårdar säkrare ungdomsbildningens angelägenhet, genom dess succesiva, men allsidiga fortskridande».

[2]) GRUBBES reservation, s. XXXI.

[3]) Revisionens bet. 1843, s. 79 f.: »Att denna återhållande kraft ej tyranniskt hämmar den naturliga utbildningen af utmärktare anlag, böra de periodiska klassflyttningarna, särdeles om de medgifvas terminsvis, alltid kunna förekomma».

[4]) GRUBBES reservation, s. XXXVI ff.

[5]) d. 29 jan. 1845. Prästest. prot. bd. 9, s. 146.

ägnas sorgfällig och tålsam vård. Lifvets flesta förhållanden måste fullgöras af de jämnare, om ock mindre krafterna. Det andra systemet var för snillen. Och »det hör till tiden, att, sedan Gud mindre fruktas och älskas, hans gåfva, snillet, prisas med afgudadyrkan». Wingård hoppades, att en flärdfull aristokrati aldrig måtte få råda i läroverken. »Må en protest mot förtrycket af mindre förmågor, gifven af den, som före och öfver sin förtjänst kommit fram i världen, få gälla för hjärtats röst».

Den ambulatoriska metoden på skolans lägre stadier och den af de moderne lifligt förordade växelundervisningsmetoden hade också i den gamla skolans män bestämda motståndare [1]. I båda fallen sågo de en fara för att lärarens personlighet gled undan för barnen, till skada för dessas vardande personlighet. Reformvännerna sågo i undervisningsmetoden ett medel att uppfordra lärjungarna till självverksamhet, hvilket var af synnerlig vikt, emedan skolarbetet icke skulle bestå endast i förhör af öfverlästa hemläxor. Tiden i skolan skulle af lärjungen ägnas till egen läsning under lärarens ögon med tillfälle att anlita denne, när så påfordrades, äfvensom till förhör af under lektionen genomgånget pensum [2]. Därigenom tvingades ynglingen till självverksamhet i stället för att passivt mottaga lärarens dogmatiska föredrag eller att åhöra ett klassförhör, som dock icke kunde omfatta alla. Systemet kräfde mera af läraren, än han kunde hinna med. Han behöfde biträde i sitt arbete, och detta gafs af monitörer, de bästa bland lärjungarna. En sådan växelundervisning ansåg man bidraga till att hålla ynglingarna vakna, att uppmuntra och öfva den stigande skickligheten, att påminna svagheten om behof af hjälp, likasom den satte läraren i stånd att medelbart verka på flera punkter o. s. v. Anhängarna af den gamla skolan sågo däremot i monitörsystemet endast en nödfallshjälp och opponerade mot dess principiella genomförande [3]. Skedde nämligen det, så ginge därigenom förlorad lärarens oupp-

---

[1]) Så redan i eckl. utsk. bet. 1818 och revisionens bet. 1824.

[2]) Agardh modifierade längre fram sin ståndpunkt med afseende på monitörsystemets vidsträckta tillämpning och lärde sig inse hemläxors gagnlighet och nödvändighet. Jfr Tidskrift för lärare och uppfostrare 1846—47, s. 307.

[3]) Grubbes reservation, s. XL. Revisionens bet. 1843, s. 80.

hörliga, omedelbara beröring med lärjungarna och därmed den inflytelse, hvilken hans personlighet, hans hela individualitet kunde och borde äga på deras bildning. Dessutom kunde monitörsystemet i en mindre god lärares hand leda till hela undervisningens förfall, i det läraren litade för mycket på monitörerna, som dock lätt kunde missleda kamraterna.

Ledmotivet i hela den gamla skolans opposition mot abstrakta frihetsteoriers tillämpning på undervisningsområdet var omtanken om personligheten [1]. Väl lämnas denna synpunkt ingalunda ur sikte af motpartiet — där betonades ju starkt individens rätt till fri utveckling — men grundsynen på skolan var där en annan. Det är icke närmast intresset för personligheten, som drifver till betonandet af nödvändigheten att i skolan tillgodose den fria utvecklingen, utan intresset för kulturen. Reformvännerna voro barn af den nya borgerliga »materiella kulturen» och hade blick för hvad det praktiska lifvet kräfde. De visste, att det kräfde kunniga, dugliga arbetare. Skolan skulle därför i första hand meddela en mängd kunskaper och färdigheter, som behöfdes i lifvet. Undervisning, icke uppfostran blef hufvudsaken [2]. Häremot står de »gamles» syn på skolan. Där lägges hufvudvikten på uppfostran, och undervisningen fattas såsom det element, hvari skolans uppfostrande kraft verkar [3]. Man ville i första hand utveckla människan, icke medborgaren [4].

---

[1]) Biskop HEDRÉN, d. 29 jan. 1845. Prästest. prot., bd. 8, s. 85: »Såsom ett bevis, att det gamla läroverket djupare insett och beräknat den mänskliga bildningen i dess allmännelighet, anser jag för det andra den samtidiga, kunskapsförmågans och karaktärens utveckling, som för detta läroverk ligger till grund». Många dylika yttranden af den gamla skolans försvarare kunna framdragas, hvilka otvetydigt bevisa, att man på detta håll ansåg sig kämpa för personlighetens rätt.

[2]) HAZELIUS, J. A., Om läroverksfrågorna, Sthm 1846, s. 13: »Skolans hufvuduppgift är undervisningen, som i henne ej är blott uppfostringsmedel utan äfven mål uti sig. Uppfostran är den andra ganska viktiga uppgiften, men underordnad under den förra».

[3]) [CARLSON, F. F.], Om svenska elementarläroverken och deras förbättring, Sthm 1843, s. 2 f.

[4]) WINGÅRD d. 29 jan. 1845: »Men om lärdomsskolan och gymnasium söka vårda humanitetsämnen och att erinra tiden om vettets värden, under varning för en ytlig och på den inre människan overksam civilisation, månne därför stafven skall brytas öfver dem och de för plikters vård skola framställas till förkastelse af konung och folk». Doktor Wallin yttrade vid

Den nya skolan skulle grundas icke blott efter frihetens, utan också efter jämlikhetens grundsats. Vi ha sett, hvart jämlikhetskrafvet, öfverfördt på undervisningens område, ledde. Man fordrade en enhetlig skola, en gemensam basis för en bildning, tillgänglig för alla. Den motsatta åsikten utmynnar i det påståendet, att skolan icke kan vara en, då de olika klassernas lifsuppgifter äro olika, att bildningen har icke blott olika grader, utan olika arter. Man såg klart också på detta håll, att näringsklassen var stadd på framryckning. Man såg, att den kräfde undervisning i de ämnen, som lämpade sig för det praktiska lifvet, och man ville, att den skulle få sådan, men i särskilda skolor, borgarskolor eller realskolor, en utvidgning af de s. k. apologistierna. Där skulle realkunskaperna i förening med lefvande språk utgöra hufvudämnena för undervisningen, och därvidlag borde afseende göras på deras användbarhet i det borgerliga lifvet med dess särskilda yrken [1]. Det är den första satsen, fundamentalsatsen i denna åskådning: särskild skola för näringsklassen, ingen enhetlig skola gemensam för alla klasser [2].

Men var det icke orättvist, stred det icke mot människornas jämlikhet och broderskap? En af de främste försvararna af det gamla systemet, den nyss citerade Wingård, säger med afseende på denna punkt, att naturen själf har gifvit en indikation att skilja den lärda och realskolan, att själsdaningen hos olika individer visade tvenne riktningar, den ena till det ideala och vetenskapliga, den andra till det reala och praktiska. De olika riktningarna uttalade sig ofta i sinne, tycke, fallenhet, talang för den ena eller andra sidan [3]. Naturligtvis borde man vid undervisningens ordnande taga hänsyn härtill. Konsekvensen af denna åskådning ryggade man ingalunda tillbaka för. Den är gifven i och med det sagda. Fanns det icke en gemensam

---

samma tillfälle: »Den nyssförflutna och närvarande tiden har måhända mer än någon af sina förgångare antagit en empiriskt-praktisk riktning. I fråga om skolans läroämnen har man afsett såsom en angelägenhet i första rummet, att dessa skulle föra med sig reell nytta och praktisk användbarhet i samhällslifvet . . . man har ansett hufvudproblemet för skolan vara att bilda medborgaren . . . Den gamla skolan har i alla tider först och främst låtit sig angeläget vara att utveckla människan».

[1]) Grubbes reservation, s. XV.

[2]) Wingårds reservation 1828.

[3]) Wingårds reservation, s. 100.

skola, där alla fingo samma bildning, så fanns det mer än ett slags bildning. Den bildning man ville åvägabringa i borgarskolan, var den, som inskränkte sig till en viss kännedom af vetenskapernas resultat, med hufvudsakligt afseende på deras användbarhet i allehanda borgerliga yrken. Jämte dessa stod den lärda eller vetenskapliga bildningen. Strängt taget kunde man icke från jämlikhetens synpunkt göra anmärkning mot detta särskiljande af två slags bildning, om man nämligen ansett, att de voro jämnbördiga, ändamålsenliga hvar och en i sitt slag, att den lärda bildningen var praktisk för blifvande lärde och ämbetsmän, den borgerliga praktisk för det i egentlig mening praktiska lifvet. Men man ville icke gå med på en sådan jämbördighetsställning [1]. Borgarbildningen, »ehuru aktningsvärd den må vara, och till hvilken grad af fullkomlighet i sin art den ock må kunna drifvas, får likväl ej samma fria, af allt yttre ändamål oberoende syftning till den intellektuella kraftens fullkomligaste möjliga utveckling som den, hvilken tillhör lärdomsskolan». Borgareskolan åsyftade bibringandet af vissa i det borgerliga lifvet omedelbart användbara, i ordets *lägre* bemärkelse nyttiga kunskaper [2].

Meningen är klar. Den medborgerliga bildningen stod på ett lägre trappsteg på grund af dess omedelbara praktiska användbarhet. Öfver den höjde sig den lärda bildningen med ideal syn på tingen. Nödvändigt var det att hålla särskilda skolor hvar och en med sin bildning såsom slutmål, ty den lägre nyttighetssynpunkten fick icke öfva för stort inflytande på undervisningsverken. Det var orätt att yrka en inskränkning af undervisningsämnena till de blott nyttiga. I detta yrkande såg man ett utslag af tidens mäktiga sensualistiska och materialistiska tendenser. Man måste taga hänsyn till det högre och

---

[1]) Biskop Hedrén, den 29 jan. 1845: »De klassiska studierna, den rena vetenskapen, de för samhällets rätts-, sedlighets- och förvaltningsanstalter beräknade kunskaper hafva i alla tider varit ansedda, jag hoppas de ock framgent skola anses i värde stå framför samhällets materialbildning. Eller vill man måhända hafva detta förhållande förändradt eller omvändt? Tycker man, att kunskapen för näring, för handel, för penningeförvärf väl borde höja sina anspråk längre upp, i jämnbredd med eller ock ofvan vetenskapen, samhälls-, dygde-, rätts-läran.

[2]) Grubbes reservation, s. XV.

ideella, det som åsyftade den rena själsbildningen. Hvad som ligger under denna motvilja för den växande materiella kulturen och dess inflytande på skolväsendet är fruktan för hela människans materialisering, rädsla för att människan med själ och kropp skall sugas in i den materiella kulturens hvirfvel och där gå under genom att blifva endast ett medel för denna kulturs frambringande. Det är personligheten, som ropar på sin rätt, det är människan, som gör anspråk på sitt värde i och för sig, detta i motsats mot kulturen, den allt annat uppslukande grottekvarnen.

Nyhumanisterna sökte icke rädda personligheten genom att stryka ett streck öfver den materiella kulturen och dess kraf. Den var nödvändig för statens bestånd, och staten måste skydda den [1]. Men statens bestånd hängde också på, att den högre och ideella riktningen kom till sin rätt. Om den materiella kulturens kraf tillgodosågs genom borgarskolan, vårdades den högre och idella riktningen i den lärda skolan. Här behandlades också borgarskolans undervisningsämnen, realkunskaper och språk, men på ett vetenskapligt sätt och med en vetenskaplig syftning, d. v. s. de behandlades mindre med direkt och omedelbart afseende på dess användbarhet i det borgerliga lifvets yrken än som ämne för den intellektuella kraftens öfning och såsom medel för dennas fortskridande utveckling. Ett undervisningsämne var tjänligt för den lärda skolan, i samma mån som det bidrog till den slumrande själskraftens väckande och stärkande. Bland alla ämnen stodo i detta afseende de klassiska språken högst på skalan. Hvarför höllo den gamla skolans män, nyhumanisterna, så starkt på de klassiska språken? Spörsmålet är af central betydelse, ty af det svar, som gifves, bestämmes värdesättningen af ståndpunkterna i striden om den gamla och nya skolan.

Nyhumanisterna värderade de klassiska språken för bildningens skull. Bildning och kultur voro af gammalt ursprung, en underbar byggnad, ej uppförd i går, utan med grundvalen lagd under den klassiska fornåldern. Hvem kunde vara bildad, som ej kände fundamentet för all bildning? Det är en punkt,

---

[1]) Grubbes reservation, s. XII f.

som latinvännerna lägga synnerlig vikt vid. Wingård säger[1]: »Den moderna bildningen måtte ej vara ett för vinden drifvet luftskepp, som från sin fallskärm till de förvånade åskådarne nedkastar notiser om den höjd den hunnit. Den är ett fruktrikt träd, rotfast, emedan det står i klassisk jord». »Grekland och Rom hafva genom medeltidens öfvergångsperiod bildat oss. Inverkan af det romerska väldet på världen upphörde ej genom barbarernas inbrott». Wingård erinrar om den romerska rätten, om den katolska kyrkan, som talade latin, om hur latinet var grundvalen för de romanska språken, om hur det en gång varit diplomatikens och ännu längre lärdomens allmänna vehikel. På det språket funno teologen, juristen, naturhistorikern de härligaste mästerverk författade [2]).

Den klassiska bildningens män ville icke utesluta den moderna bildningen [3]). Det var blott detta de ville betona, att denna ej rätt kunde fattas och förstås annat än med förutgången kunskap om den klassiska. Én sådan bildning, som omfattade både forntid och nutid, var af oskattbart värde för personligheten. Den var oumbärlig just för personlighetens vardande. Geijer bringar till klart uttryck, hvad som antydes i latinförsvararnas skrifter och som var en hufvudpunkt i deras åskådning, då han yttrar, att endast den, som har fostrats till en sådan lärd bildning, har därigenom erhållit den öfverblick, som sätter honom i stånd »att en gång med självständig kraft söka framtränga till det sanna, som är upphöjdt öfver ögonblickens skiftning» [4]).

---

[1]) Wingårds reservation, s. 98.

[2]) Jfr Reuterdahl, Henrik, Om rörelse och stillastående i några af fäderneslandets viktigare angelägenheter, i Theol. Quartalsskrift 1839, s. 113 ff. S. 217 heter det: »Och hvad den nya lärdomen beträffar, är den så helt och hållet skild ifrån den gamla, att den kan förmå till och med den gamlas tungomål? Är den detta i något ämne? Jag hade till exempel väl lust att se den naturhistoriker i ansiktet, som med anspråk på grundlig naturhistorisk vetenskap vågade anse det för likgiltigt, huruvida han på grundspråket kan läsa sin Plinius . . . Hela vårt lif och väsen, hela vårt sätt att tänka och uttrycka oss, att vara och handla, är ett amalgama af gammalt och nytt, af en söderifrån insupen klassicitet och en ursprungligt nordisk romantik.

[3]) Grubbes reservation, s. XVIII. Wingårds reservation, s. 98.

[4]) Geijer I, 4, s. 276.

Men icke blott från denna synpunkt ansåg man studiet af klassiska språk vara till gagn för personligheten. Latinska grammatiken var hårdsmält spis för små piltar. Men just detta var gagneligt. Man fick ej släppa efter för latinfiendernas klagomål. Tvärtom. »Bör man ej hellre bemöda sig att genom allvar och grundlighet motarbeta tidslynnets slapphet, att genom dessa mödosamma sysselsättningar utveckla den unga kraften samt öfva och stärka arbetsförmågan, innan den ännu hunnit förlamas genom flärdens och lättsinnets inflytelse. Det är oekligt att, liksom åskådandet af antikens rena och ädla former är för den bildande konstnären nästan oumbärligt för att väcka och nära hans sinne för den äkta skönheten och höja honom öfver sträfvandet efter det blott sinnligt retande och intressanta, äfvenså äger det grundliga studiet af de gamla språken och den klassiska litteraturen ett viktigt inflytande äfven på karaktärens utbildning till allvar och manlighet. Må man ej hindra dennas välgörande inflytelse att sträcka sig så långt den möjligen kan sträckas» [1]. Således stärker studiet af de gamla språken den unge formellt genom den själsgymnastik de gifva [2].

Men mer än formen gaf innehållet. Hvad fick den unge genom den klassiska litteraturen? Han kom in i en härlig fornvärld, där det fanns mycket att se. I motsats mot den moderna tiden med dess subjektivitet, reflexion och svårmod, bjöd den på episk ro, objektivitet och harmoni. Den ande, som talade från Latium och Hellas, var en högre mänsklig återspegling af naturlifvet, med hvilken den stod i innerligt förvandtskap. Den moderna anden hade mer söndrat sig från naturen och dragit sig inom människan. »Då de gamla befolkade naturen med gudar och lefde glada i sin tro, förlägga de nyare allt, det höga icke mindre än det låga, ja, själfva gudomligheten, inom den föränderliga mänskliga individualiteten och hafva därför intet fast att hvila vid». Den klassiska litteraturen måste i sin enkla storartade höghet intressera och fängsla barnet vid de gamles värld,

---

[1] Grubbes reservation, s. 19.

[2] Wingårds reservation s. 102: »Vår tid behöfver stålsättas, icke medklemas. Därför vänje sig barn tidigt till lärandets svårighet för att kunna härdas till utbildningens och lefnadens. Det är i detta afseende klassiciteten blifvit kallad en själens gymnastik, och som den alltid skall bilda likar till det normalfolk, hvilkas minnen den förvarar».

rik som den var på poesi, syner och under liksom barnets egen fantasi [1]). Genom att göra sig samtidig med greker och romare, genom att låta deras värld träda lefvande fram för ögonen fick således ynglingen styrka i karaktären, han fick personlighetens slutenhet och harmoni.

Tegnér uppträdde också till försvar för den gamla skolan [2]). Hvad fann han icke i den klassiska fornvärlden! Ur den gamla skolan, där blott klassiska språk studerades, i våra fäders Sverige, »ur den gingo ofta ynglingar, som blefvo män i staten och kyrkan, väl med mindre mångkunnighet, men också med mindre flärd, med mindre slipad yta, men också med med mera inre kraft». »De visste kanske ej, hvarför åskan slår, hvarför gräset växer, men de visste, hvarför Leonidas föll vid Termopylä, hvarför Sokrates tömde giftbägaren, de visste, hur Homerus sjöng, hur Plato diktade, hur Tullius talte. De voro mera främmande än vi i den yttre värld, som omger oss, men de voro desto mera hemmastadda i en värld full af självständighet, kraft och skönhet, de voro förtrogne med de stora skuggorma därinne» [3]). På hvilken mark vi nu komma öfver, se vi tydligt af ett annat Tegnérs yttrande, hämtadt liksom det föregående ur ett skoltal. Han omnämner där den rika värld, som låg förborgad i skolböckerna. Där funnos Moses och profeterna, Johannes, kärlekens apostel, där fanns Paulus, »en rik, en brinnande, en äfventyrlig ande». Men än mer fann ynglingen. Tegnérs ton blir mera hänförd, då han fortfar: »Och bland hedningarna hafven I ju Homerus, skalde-

---

[1]) De föregående yttrandena äro hämtade från revisionens betänkande 1843, s. 98. HAZELIUS anmärker, angående dessa utsagor, i sitt ofvan anförda arbete, s. 67: »Kristendomen, som just har förlagt gudomligheten inom den mänskliga individualiteten, är således för mänskligheten en mindre fast grund att hvila vid än den grekiska theogonien? Man måste, utan all polemisk ordvrängning, draga denna slutsats ur revisionens tydliga ord.» I en not tillägger han: »I revisionen deltogo fem biskopar jämte pastor primarius»! — Revisionens betänkande är undertecknadt af bl. a. fyra biskopar, Heurlin, Hedrén, Holmström och C. A. Agardh jämte pastor primarius A. Z. Pettersson. Agardh har reserverat sig.

[2]) TEGNÉR »afföll» från kommittébetänkandet 1828 och försvarade sedan ifrigt den gamla skolan. — Ett utförligt referat af Tegnérs åsikter i uppfostringsfrågorna finnas hos NYBLÆUS, AXEL, Den filosofiska forskningen i Sverige II, 1, s. 239 ff.

[3]) TEGNÉRS saml. skr. III, s. 230 f.

konstens vaggsång, och Plato med sin himmelska Eros. I hafven ju Virgilius, hvars toner ligga som ett haf af harmonier i diktens underland, och Flaccus med det olympiska löjet på sina läppar, och Cicero, hvars strömmande vältalighet hvälfver sin guldsand genom årtusenden» [1]).

Ännu ett uttalande om den klassiska tidens betydelse må anföras. I sitt program vid magisterpromotionen i Lund 1832 prisade professor Lindfors de klassiska språkens bildningsförförmåga [2]). De äro oumbärliga icke blott för en fullständigare lärdom, utan äfven för en finare bildning, för känslans och handlingssättets ädelhet, »ty just för den orsaken, att, med ett ord sagdt, den (klassiska litteraturen) anses göra oss till människor, har den fått det ärofulla namnet af humanistikt studium» [3]). Att vi här ha kommit öfver på religiös mark, är oomtvistligt. Det är ett stycke religion, som uppenbarar sig i kärleken till de klassiska språken. Det är personligheten, som, hotad af den öfverhandtagande utilitarismen, kämpar för sitt bestånd och finner i den klassiska fornvärlden ett faktum, vid hvilket den kan räta upp sig och bevara sin självständighet. Det religiösa momentet förklarar den oerhörda segheten i nyhumanisternas kamp.

Den svenska nyhumanismen hade till en början rönt motmotstånd från ecklesiastikt håll. Men vi ha sett, att kyrkan och skolan stodo i sådant samband med hvarandra, att ständiga tillskott kommo från den senare till den förra. När nu nyhumanismen gjorde sig gällande i svensk kultur, och skolan med anledning däraf fick nyhumanistisk prägel, är det icke att förundra sig öfver, att den bildade delen af kyrkans prästerskap blefvo nyhumanister, ty de lärda prästerna kommo denna tid oftast från skolan, eller, omvändt, de lärda nyhumanisterna blefvo denna tid vanligen präster. Det lönar sig att se efter den bildningsväg kyrkans ledare denna tid gått.

---

[1]) Tegnérs saml. skr. III, s. 260.

[2]) Lindfors var medlem af den stora uppfostringskommittén och underskref Grubbes reservation.

[3]) Citatet från Fryxell, Anders, Försök att närmare bestämma frågorna om undervisningsverkens reform, Sthm 1832, s. 32.

Biskop Carl Fredrik af Wingård hade i flera år (1805—1818) varit eloquentiæ och poeseos lektor vid Göteborgs gymnasium. Den teologiska kompetens, som erfordrades för kyrkoherdebeställning, nämligen pastoralexamen, fick han först samma år han blef biskop. I Skara lefde svedenborgianen biskop Sven Lundblad till 1835. En minnesteckning säger om hans sista år: »sin bibel läste han dagligen och ägnade för öfrigt lediga stunder åt klassiska studier» [1]. I Wexiö var Tegnér, den forne professorn i grekiska, stiftschef. Domprost var Christopher Isak Heurlin, en gång i världen docent i latin i Lund, sedan en tid bortåt lektor i filosofi vid Vexiö gymnasium. I Lund hade Faxe blifvit biskop efter att förut ha varit teologie professor. Men att grundvalen för hans bildning var klassisk, därom vittnar hans kallelse till docent i latin 1788. I Kalmar blef statssekreteraren af Kullberg biskop 1829. Som ung docent i grekiska vid universitetet i Lund kom han genast in på den juridiska ämbetsmannavägen. Först efter sin biskopsutnämning blef han prästvigd. I Linköping var Marcus Wallenberg biskop 1819—1836. Från 1805 hade han varit græcæ linguæ lektor vid Linköpings gymnasium och prästvigdes först 1817. Efterträdaren Johan Jakob Hedrén utgör ett undantag, ty han hade icke haft de klassiska språken till sitt specialgebiet. Vid Uppsala akademi hade han varit docens i œconomia practica. I Strängnäs blef Pehr Thyselius biskop 1829 efter Tingstadius, den store orientalisten. Sina akademiska studier hade han lagt åt det klassiska hållet, tvänne gånger sökte han, ehuru förgäfves, eloquentiæ och poeseos professuren i Uppsala. Under sin kyrkoherdetid i Österhaninge sysslade han under lediga stunder med klassiska studier och utgaf då sin berömda öfversättning af Persii satirer. Thyselius dog 1838 och efterträddes af domprosten H. O. Holmström. Om honom fäller en minnestecknare det omdömet: »Teologisk vetenskapsman gjorde han ej anspråk på att vara, den romerska litteraturen var hans liksom företrädarens älsklingsstudium, och däruti hade han vunnit ett afgjordt mästerskap» [2]. Lång tid mindes man hans skickliga undervisning i latin. I

---

[1]) WARHOLM, J. W., Skara stifts herdaminne I, Mariestad 1871, s. 49.

[2]) HAGSTRÖM, K. A., Strängnäs stifts herdaminne I, 1897, s. 175. Jfr Reuterdahls minnesteckning, på hvilken Hagströms är baserad, bland lefnadsteckningar öfver vetenskapsakademiens ledamöter, s. 17 ff.

Karlstad var Bjurbäck biskop 1803—1829. Innan han blef stiftschef, hade han tjänstgjort vid Karlstads gymnasium såsom eloquentiæ och poeseos lektor. Hans närmaste efterträdare var Johan Jakob Hedrén, nyss omnämnd, sedan kom C. A. Agardh, naturvetenskapsmannen. I Västerås blef efter den som stiftschef mycket obetydlige Vijkman Caspersson filosofie lektorn vid gymnasiet Nibelius biskop 1839. Ärkebiskop denna tid var Carl v. Rosenstein, död 1836. Mer än på teologi förstod sig denne på klassiska språk. Den närmaste efterträdaren, Johan Olof Wallin, hade också nyhumanistiska antecedentia, men intog de sista åren af sitt lif en liberal ståndpunkt i skolfrågan. I Hernösands stift var Franzén den främste mannen. Hans poetiska och mildt religiösa natur gjorde hans nyhumanistiska ståndpunkt mindre pointerad. Visby stift hade till chef Eberstein, förut teologie professor i Lund, men som sådan af ringa betydenhet. Närmaste efterträdaren var Heurlin.

Denna hastiga öfverblick visar, att kyrkans ledande män i många fall hämtades från gymnasierna, och att deras bildning, antingen de kommo från gymnasierna eller från universitetet, hvilade på klassisk grundval. Hvad som gäller om biskoparna, gäller också om många bland de förnämligare prästerna. Till skillnad från de tyska nyhumanisterna tyckas de svenska mera ha älskat latinet än grekiskan. Direkta förbindelselänkar kunna påvisas mellan svensk och tysk nyhumanism. I sin reservation till 1828 års kommittébetänkande citerar Wingård ordagrannt, utan att nämna, att det är citation, några ord af Spilleke, en framstående nyhumanistisk skolrektor i Berlin [1]). Uttryckligen citeras första delen af prof. Thierschs berömda arbete »Über gelehrte Schulen» [2]). Wingård anbefaller det alla skolreformatorer till läsning [3]). Tegnér har också sin uppmärksamhet fästad på detta arbete, som han kallar för det märkvärdigaste, som efter Rous-

---

[1]) Wingårds reservation, s. 100, stycket i »Har icke naturen själf» etc. jfr Ziegler, a. a. s. 323. Grubbe anför också Spilleke som auktoritet i sin reservation, s. XXIII.

[2]) Thiersch, Friedrich, Über gelehrte Schulen, Stuttgart u. Tübingen I 1826, II 1827, III 1829.

[3]) Wingårds reservation, s. 101.

seaus Emile blifvit skrifvet i uppfostringsläran [1]. Det kan icke vara något tvifvel underkastadt, att detta arbete utöfvat ett mäktigt inflytande i Sverige.

Hvad är då grundtanken i detta Thiersch's verk? Det innehåller teorier om läroverkens inrättning, men icke teorier utan sammanhang med verkligheten. Thiersch intog en ledande ställning i Bajerns bildade värld och var den som författade den nya planen för elementarläroverkens organisation i Bajern af år 1829, hvilken med mindre ingripande förändringar antogs till skolordning 1830. Paulsen säger om denna plan, att den är ett typiskt uttryck för en nyhumanistiskt ordnad undervisning. Allt rör sig omkring de klassiska språken som medelpunkt. Modersmålet, historia, filosofi, ansluta sig på det närmaste till läsning af klassisk litteratur. Religion och matematik sträfva åt samma håll. Det är koncentration i högsta grad. Hvad som icke går ihop med de klassiska språken uteslutes. I nyhumanismen såg Thiersch det bästa värnet för det ideala i lifvet. Mot denna ideala riktning, som hade sina rötter i forntiden, stod den materiella, hvilken till Thiersch's sorg mer och mer syntes bemäktiga sig sinnena. Dennas seger skulle, ansåg Thiersch, om den blefve fullständig, ha till följd icke blott all högre bildnings undergång, utan också religionens, och medföra förstörandet af statens och samhällets ordning. Samma tankegång återfinnes hos nyhumanismens förkämpar i Sverige [2]. Ett exempel må framdragas. Biskop Hedrén yttrade vid 1845 års riksdag följande ord till försvar för den gamla skolan: »De klassiska studierna komma allt mer och mer att träda tillbaka, och måhända blir snart mera för dessa ingen plats öfrig. De måste lämna skolsalen. Man ser redan då och då icke tvetydiga tecken till en sådan reform, hvilken dock vore för den grundliga vetenskapen likasom för samhället fördärflig» [3].

Det är påtagligt, att ett religiöst moment ingår i nyhumanismen. Man vill bevara idealiteten, personlighetsvärdet gentemot den materiella kulturen och ser såsom ett oundgängligt medel därtill stu-

---

[1]) TEGNÉRS saml. skr. III, s. 221. — Ett annat arbete, som synes ha utöfvat betydligt inflytande, är BUGGE, F. M., Det offentlige skolevæsens forfatning i adskillige Tydske stater, 1—3, Christiania 1839.

[2]) PAULSEN a. a. II, s. 421 ff.

[3]) d. 29 jan. 1845. Prästest. prot. bd. 8, s. 85.

diet af den klassiska forntiden. Hur står då nyhumanismen till kristendomen? Vi kristna ha lärt oss att betrakta kristendomen såsom den starkaste ideala makten. Vi betrakta Jesus såsom det faktum, genom hvilket den för sin själfständighet redligt kämpande människan kan bli viss om att vara höjd öfver det förgängliga, öfver kulturens växlande, brusande ström. Fanns det kristendom hos dessa klassicitetens försvarare? Den nyhumanistiska rörelsen var, på tysk mark, icke någon stor älskare af kristendomen [1]. Den framträdde väl närmast i motsats mot den rationalistiska utilitarismen, men innebar också en, om ock mer försiktigt framförd, opposition mot den supranaturaliskt-kristliga åsikten om uppfostrans uppgift. Nyhumanisterna ville icke gå med på ett betonande af jenseitsmomentet i religionen. Det hellenska lifsidealet älskade de för mycket. Vi ha förut framhållit, att protestantismen icke står i kontradiktorisk motsats mot en humanistisk syn på lifvet, då Luther alltid tillmätt det världsliga lifvet ett själfständigt värde. Nyhumanism och kristendom *kunde* därför lefva tillsammans, utan att den dock alltid existerande motsatsen mellan dem framträdde. Ja, de kunde finnas hos en och samma person. Men så snart en intensivare kristendom ställdes emot nyhumanismen, blef skillnaden uppenbar.

I Tyskland var nyhumanismens ställning till kristendomen länge obestämd. Man ville icke draga upp några klara linier. Man behöfde det icke heller under rationalismens dagar. Men dessa togo slut, och en kristendom med dragning åt pietism trädde i stället. Då blefvo förhållandena annorlunda. 1843 framställdes i en ansedd tidskrift skarpa beskyllningar mot de preussiska nyhumanistiska gymnasierna [2]. Den ande, som där härskade, menade artikelförfattaren, var mindre kristendomens än den antika hedendomens, hvilket var mindre underligt, då nyhumanismens störste man, Wolf, ju varit en fullständig hedning. Därför stod icke Kristus, utan Cicero och Horatius för moralen. De klassiska filologerna hade bragt det därhän, att allmän bildning sattes som högsta mål. Artikeln framkallade häftig vrede hos de klassiska filologerna. Svaren höllos emellertid i undvikande ton, emedan artikelförfattaren med visshet an-

[1]) PAULSEN a. a. II, s. 216.
[2]) PAULSEN a. a. II, s. 460 f.

sågs stå i nära förbindelse med dåvarande preussiske undervisningsministern. Till nyhumanismens försvar uppträdde bland andra Thiersch. Han sökte rättfärdiga filologerna, de hade icke skapat rationalistisk upplysning, men de hade ryckts med af tidens ström. Egentligen hade de dock flyktat från antikyrkliga och antikristliga rörelser till de klassiska studiernas afskildhet och lugn. Fullt klar blef ställningen icke heller genom denna polemik. Oemotsagdt från filologernas håll stod emellertid det påståendet kvar, att den wolfska och humboldtska humanismen var till arten olika kristendomen: den brydde sig icke om bättring och återlösning i kristlig mening.

Det fanns således ett motsatt förhållande mellan nyhumanismen och kristendomen, fastän det framträdde olika skarpt. Wolf stod kritisk gentemot kristendomen, Nya Testamentet innehöll för honom grekisk moral, blandad med judiska föreställningar, således ett slags försämrad hellenism [1]). Andra ville däremot stå kristendomen närmare [2]). Vid ett filologmöte i Gotha 1842 utropade en talare: »Wir Philologen sind eigentlich alle geborene Rationalisten». Enstaka protester hördes. Thiersch, som fungerade som ordförande, förklarade sig icke kunna upptaga frågan till debatt. Han tillade blott ett par ord: »Wir Philologen wollen geborene Rationalisten sein, aber wie Reuchlin und Melanchton» [3]).

Thiersch är den man, som Wingård och Tegnér sätta så högt i frågor om ungdomens undervisning. Voro de svenska nyhumanisterna andligen besläktade med sina tyska läromästare, voro de också »geborene Rationalisten»? Det är en egendomlighet för Sverige, att de inflytelserikaste nyhumanisterna stodo i kyrkans omedelbara tjänst. Hur bar det ihop? Lyckades det dem att sammansmälta kristendom och nyhumanism? Var den förra eller den senare dem kärast? Nog misslyckades Tegnér att till en enhetlighet förbinda de olika elementen, nog står han den tyska nyhumanismens stormän nära. Bättre gick det för Tegnérs vän Wingård. Han skref en gång till Tegnér: »Ingen har varit mera tviflare och hånare än jag, men jag har återkommit

---

1) Paulsen, a. a. II, s. 216.

2) Jfr Spillekes biografi i Allgemeine deutsche Biographie XXXV, s. 187 ff.

3) Paulsen, a. a. II, s. 462.

till min barndomstro, och hvilar vid den med lugn för tid och evighet»[1]. Dit ville han också föra Tegnér. »O att jag, som älskar dig så innerligt, en gång fick omfamna dig som kristen broder, då skulle jag gråta af glädje. Jag har endast så mycket snille att förstå ett stort snilles faror ... All kärlek är rädd om sitt föremål och är beställsam; förlåt äfven min, att den äfven till Vexiö skickar sina missionstankar. Vore min kristendom en trångbröstad pietism, den skulle icke erbjudas dig; men den är vita vitalis, som skulle häfva dualismen inom dig och lära dig att ponere totum»[2]. I sitt personliga lif ansåg sig Wingård således ha lyckats sammansmälta nyhumanism och kristendom, hvarvid naturligtvis kristendomen kom att intaga främsta platsen. Sammalunda har väl varit fallet med andra nyhumanister i prästkläder. Alla lyckades icke lika bra. De kyrkliga ledarnas påtagliga brist på teologisk bildning har väl bidragit till att de icke alltid själfva kommo under fund med de olika elementen i sitt inre lif. Dock kunna vi ej ingå på dessa frågor. Det hör biografiska skildringar till. De exempel, som framdragits, må tjäna som typer.

Det, som intresserar oss, är ett annat spörsmål. Ha de kyrkliga nyhumanisterna i sin offentliga verksamhet lyckats förena kristendom och nyhumanism? Kommo aldrig nyhumanism och kristendom i konflikt, så att valet emellan dem måste göras? Nyhumanismen verkade förnämligast genom skolan, den gamla lärda skolan, medan kyrkans primära uppgift var religiös. Konflikten mellan nyhumanism och kristendom framträdde därför under form af konflikt mellan skolan och kyrkan. Kom det till konflikt mellan den lärda skolans intressen och kyrkans, och i så fall, på hvilken sida ställde sig de prästerliga nyhumanisterna? Dessa kämpade ju verkligen emot utilitarism och därmed följande praktisk materialism. Hvem tilltrodde man mest styrka och framgång i denna strid, kyrkan eller skolan? 1830- och 40-talen medförde en situation, som framtvingade ett svar på frågan.

Den lärda skolan hade oumbärligt ekonomiskt stöd af kyrkan genom lärarnas rätt till dubbel tjänsteårsberäkning vid eckle-

---

[1]) Ur TEGNÉRS papper, s. 404.
[2]) Ur TEGNÉRS papper, s. 385.

siastika befordringar. Lärarna voro priviligierade expectanter på pastorat. Det extra ordinarie prästerskapet och komministrarna, alla, som från början ägnade sig åt prästerlig verksamhet i församlingarna, sträfvade också efter befordran, men voro därvid tillbakasatta för lärarna. Detta inverkade högst ofördelaktigt på församlingarnas prästerskap. Det blef en omöjlighet att hålla bildningsnivån hög bland dem. De kunde ej ryckas upp på annat sätt än genom att man först tryggade deras befordringsrätt. Detta kunde emellertid ej ske utan genom upphäfvande af lärarnas privilegium. För att detta skulle kunna gå för sig behöfdes nya anslag till läroverken. Det visade sig nu, att dessa anslag icke kunde erhållas, utan att läroverket reformerades i borgerlig-realistisk anda, hvarigenom nyhumanismen skulle mista sitt herravälde i den lärda skolan. Å ena sidan stod således krafvet på dugliga församlingslärare, nödvändiga, om icke församlingarnas vård skulle lida, å andra sidan den lärda nyhumanistiska skolan. Intressant är att iakttaga hvad kyrkans ledande män gjorde i denna situation. Det gällde antingen att taga ett kraftigt initiativ till bortskaffandet af missförhållandena i kyrkan och därmed äfventyra nyhumanismen eller att offra kyrkans intressen för den lärda skolan, hvilket senare betydde, att man tilltrodde skolan större förmåga än kyrkan att bevara det ideala i lifvet. En man som domprosten, sedermera biskopen, Heurlin, hvilken Tegnér i ett skoltal vid Vexiö gymnasiums jubelfest jämförde med Wallquist och t. o. m. satte före gustavianen för att han mera än denne ägde »hjärtats och den milda fridens kristnade genius» [1], hyste icke mycket stark tilltro till kyrkan och dess uppfostrande förmåga, såvidt denna skulle bero på kyrkans ställning såsom bärare af den religiösa principen. Det ser icke ut, som om de båda, kyrkan och religionen, voro synnerligen starkt sammanbundna med hvarandra efter Heurlins åsikt. Vid 1834 års riksdag fällde Heurlin de för en kyrkans man onekligen märkvärdiga orden: »jag anser prästeståndets tillvaro, anseende och värde hufvudsakligast hvila på fundamentet af bildning, kunskaper och lärdom — jag talar ej om den för alla gemensamma, om än hos prästen större, förelysande

---

[1]) Tegnérs saml. skr. III, s. 326.

fordran af sedlighet»[1]). Icke med ett ord antydes, att prästen i första hand har med religionen att skaffa. Att Heurlin under sådana förhållanden ställde sig på skolans sida, är naturligt nog. Tegnér gjorde detsamma. Han säger, att om han blott varit biskop och fått se på församlingens bästa och det obefordrade prästerskapets rätt, skulle han kunnat vara med om ett borttagande af lärarnas för kyrkan skadliga privilegier. »Men jag är äfven eforus och måste som sådan se på skolans bästa»[2]). Wingård stod på samma sida som Tegnér. Han ansåg, »att med skolans fall undergräfves äfven kyrkan»[3]). De kyrkliga ledarnas politik, sådan den fördes, trots protester från ett starkt parti inom prästeståndet själft, hvilket parti vid 1834 års riksdag t. o. m. hade majoritet, innebar otvetydigt ett undanskjutande af de kyrkliga intressena[4]). Man leddes därvid visserligen af ett i hög grad berömvärdt bildningsintresse, men undgick icke faran att tilltro humanistisk bildning större kraft än kristendomen. Om man än icke sagt detta med klara ord, har man dock handlat därefter. Oberättigade äro därför icke de skarpa beskyllningar komminister Janzon vid 1845 års riksdag riktade mot dem, som ledde kyrkans politik. Han yttrade med anledning af striden om den dubbla årsberäkningen[5]): »Jag ser på djupet af denna fråga en strid mellan kyrka och skola, en strid, som vår tid med stort allvar söker utföra: huruvida synden och dess följder mer böra sökas i förståndet än i hjärtat, mer i brist på vetande än i brist på tro, om sålunda en humanistisk och realistisk bildning kan och bör ersätta den kristliga och således nu mer är den sidan, hvarpå man bör kasta sig, enär man an ser kristendomen redan hafva uttömt sina resurser och befunnits insolvent vid den forskande människoandens kraf och utan kraft för hjärtat. Antages detta, då handlas också konsekvent, när man sätter skolan likasom nu till kupol på kyrkan. Jag

---

[1]) Under debatten om prästbildningen d. 30 mars 1834.

[2]) d. 17 juli 1834. Prästest. prot. bd. 8, s. 184.

[3]) d. 8 mars 1834. Prästest. prot. bd. 2, s. 546.

[4]) I en följande afdelning få vi tillfälle att närmare gå in på den komplicerade situationen. Hvad som här bör observeras är, att intet initiativ att afhjälpa olägenheterna inom kyrkan blef taget af kyrkans främste och inflytelserikaste medlemmar.

[5]) d. 17 maj 1845. Prästest. prot. bd. 12, s. 232 f.

trodde dock saken ännu vara oafgjord och att adhuc sub judice lis est, jag trodde, att prästeståndet sist af alla skulle medgifva detta, emedan det i och med detsamma dekreterat sin upplösning såsom prästerskap och självfva undergräft grundvalen till en kyrka, som är grundad och stödjer sig icke på människors visdom, utan på evangelii kraft, och hvars tjänare vi äro: jag trodde oss böra uttrycka denna opinion till förmån för kyrkan icke egentligen för sitt bestånds skull, utan därför att sanningen ligger där och och att hvar och en präst måste så tro, ty under annat villkor hade han icke kunnat antaga sacros ordines».

Man kommer vid dessa komminister Janzons ord ovillkorligen att tänka på den kritik, som i Preussen från pietistiskt håll riktats mot nyhumanisternas herravälde i skolorna, mot »die geborene Rationalisten», som icke hade blick för hvad bättring och återlösning i kristlig mening betydde. Janzon framkom också vid 1847 års riksdag med liknande anmärkningar mot de kyrkliga ledarna, att de icke brydde sig om kyrkans sjunkande lif. Men nyhumanisternas klippfasta tro på skolan rubbades icke däraf. Bland andra tog prosten Traneus till orda mot Janzon, och när skäl ej längre kunde ställas mot skäl, utan det gällde den ena inre öfvertygelsen gentemot den andra, yttrade Traneus: »För öfrigt stå vi alla under den Högstes dom, för hvilken vi skola göra redo för vårt handlingssätt och våra åtgärder under riksdagen, och han låter icke gäcka sig med fagra ord» [1]).

Det är höjdt öfver hvarje tvifvel, att också hos de svenska nyhumanisterna ingick ett annat religiöst moment jämte deras kristna åskådning. Människosjälens eviga och oförgängliga värde sökte man bevara genom nyhumanism och kristendom. Mot denna kombination har alltid pietismen upprest sig. Så gjorde redan Francke. Så skedde i Preussen på 1840-talet, och i Sverige äger samma förhållande rum. Janzons uppträdande vid riksdagarna sammanfaller med pietismens framträngande i vårt land under 1840-talet, hvarvid under pietism sammanfattas de religiösa väckelserna öfverhufvud. Det är en bekant sak, att dessa väckelser ledde till en separation mellan kyrka och »missionshus». Orsakerna äro mångahanda, men en af de förnämsta ligger just i den omständigheten, att de kyrkliga ledarna voro nyhuma-

[1]) d. 13 juli 1848. Prästest. prot. bd. 8, s. 317 ff., 328.

nister. Pietisterna saknade deras intensiva intresse för bildning. De kände sig mera samhörande med den borgerliga realismens män, liksom Francke en gång i världen gjort. Nyhumanisterna voro aristokrater — vi återkomma till denna punkt — de »väckta» demokrater. Nyhumanisterna voro »geborene Rationalisten», antingen de voro ortodoxa eller rationalister i inskränkt bemärkelse, de »väckta» opponerade i första hand mot förståndsmässig religiositet. Nyhumanisterna med sin förkärlek för harmoni kände sig tillbakastötta af de underliga och ensidiga former väckelsen stundom tog. Allt samverkade till en brytning mellan de båda parterna, eftersom nyhumanisterna saknade förmåga att fullt förstå och uppskatta de nya religiösa rörelserna och därför ej heller kunde leda dessa in på kyrkliga banor.

Nyhumanisterna hade kommit till en härskande position inom kyrkan genom kyrkans och skolans nära samband. Kultur och kristendom bundos därmed tillsammans. Den svenska kyrkan kan vara stolt öfver att kulturfientlig pietism icke har behärskat henne. Man älskade icke tvång, utan vid och fri horisont. Men medaljen har sin frånsida. Kulturintresset kunde undantränga intresset för kristendom. Pietisterna hade ändå rätt däruti, att det kristliga lifvet var i fara att förbises och blef förbisedt. Det är säkert, att, när nyhumanisterna kombinerade nyhumanism och kristendom, de icke fullt förstodo hvad den senare hade att gifva, hvilka oändliga resurser den inneslöt. Säkert är också, att de öfverskattade nyhumanismens betydelse.

Mot detta sega fasthållande af klassiciteten riktades under skolstridens lopp andra tungt vägande anmärkningar. Nyhumanisternas, från vår synpunkt sedt, starkaste och mest berättigade skäl för de klassiska studierna rörde dessas värde för grundlig bildning. Förbindelselänkarna mellan den nya tidens bildning och den klassiska världen voro allt för många för att de skulle utan skada kunna afskäras. Grekiskan och framför allt latinet hade för länge ingått såsom integrerande moment i olika tiders bildning och tryckt på denna sin omisskänneliga stämpel om icke på annat sätt så rent språkligt genom termer och uttryck. Obekantskap med de klassiska språken skulle därför i hög grad försvåra ett tillgodogörande af hvad svunna tider hade gifvit. Ett borttagande af de klassiska språken skulle betyda ett sjunkande af bildningsnivån. Majoriteten i den stora upp-

fostringskommittén ville icke gå in härpå. Språk var ett medel att uttrycka sak och gaf följaktligen i och för sig själf intet annat vetande än om de olika sätt, hvarpå samma saker varit af människor uttryckta eller kunnat uttryckas. Öfversättningar hade därför sin stora betydelse. Vetenskaplig bildning kunde man förvärfva blott med kännedom af trenne eller tvenne lefvande tungomål, som utgjorde nycklarna till det förnämsta af den närvarande tidens odling och samfällda meddelningsspråk emellan dess vetenskapsidkare. Kunde alla verk öfversättas, vore endast bekantskap med modersmålet nödvändig [1]). Kommittén synes ha rätt däruti, att vetenskaplig bildning mycket väl kan förekomma utan kännedom af de klassiska språken, men å andra sidan tyckes kommittén alltför lättvindigt ha trott sig kunna vederlägga nyhumanisternas skäl. I själfva verket frångår kommittén omedelbart sin principiella uppfattning af de klassiska studiernas umbärlighet förvetenskaplig odling i allmänhet, då den medgifver deras nödvändighet för teologen, historikern och filologen. Det är möjligt, att klassisk bildning icke heller utan nackdel kan saknas hos andra vetenskapsmän, t. ex. juristen, läkaren.

Men det var ju icke blott från kunskapens synpunkt de klassiska studierna värderades, utan framför allt för den formella bildningens skull. De danade personligheter. Här var nyhumanismen lättare att angripa, och angrepp uteblefvo icke. De riktade sig dels mot nyhumanisternas värdesättning af de klassiska språken såsom *medel* att bilda personligheten, dels mot deras sätt att fatta personligheten och dennas formella bildning. Hvad först de klassiska språken såsom medel för personlighetens danande beträffar, riktades kritik mot nyhumanisterna från två håll. Anders Fryxell drog fram den europeiska, kristliga kulturen [2]). Hvarför skulle man såsom uppmuntran till ideell syn på lifvet nödvändigtvis taga fram en Decius och Curtius, hvarför icke hellre Engelbrekt, Gustaf Wasa, Gustaf Adolf, Huss, Zwingli, Luther? Det var besynnerligt att framställa dygden uti gammal romersk mening och lämna åsido det rena och vida ädlare kristna sinnelaget med dess förening af mildhet och kraft. Det innebar ett misskännande af den högre, mera sedliga och religiösa anda, som stämplade de bättre af de nyeuropeiska författarna. Fryxell

[1]) Kommittébetänkandet 1828, s. 34 f.

[2]) FRYXELL, Försök etc., s. 32 f.

var ingen latinhatare. Han ansåg detta språk som ett ganska viktigt element i en fullständig bildning, men umbärligt för många. Tre stadier särskilde Fryxell i undervisningsverket, successivt följande på hvarandra: folkskolan, omfattande fosterländsk litteratur och bildning, borgarskolan, omfattade den nyeuropeiska bildningen, och den lärda skolan, omfattande den klassiska fornvärlden och dess litteratur. Såsom personlighetsbildande mer än andra ämnen förekommo på alla stadier religionsundervisningen, grunden för all humanitet, och undervisning i historia och geografi, kännedom om människornas öden och hemvist [1]).

Agardh såg frågan från en annan synpunkt. Han lägger vikt vid naturvetenskaperna. Ett studium af dessa var i eminent grad personbildande. »Människan skiljer sig från djuren, icke därigenom att hon fördjupar sig i innehållslösa drömmar, utan därigenom att hon forskar efter tingens orsaker och kan finna dem». »Den, som ser dag in och dag ut ljuset brinna och ej vet hvad som därvid försiggår, den, som ser vattnet frysa och nöjer sig med svaret, att kölden är orsaken därtill, den, som ser hvarje vår fröet spira upp och tänker blott på att gripa den däraf sig utvecklande grödan, är han väl bättre än vilden, som, liksom trädet i hans skogar, är endast till för att födas, växa och fortplanta sig?» [2]) Agardh fortsätter: »Utan att därför nedsätta hvarken forntidens eller den närvarande tidens snilleverk lägger jag dock därjämte någon vikt på studium af naturen. Icke därför att det lärer oss med mera beräkning begagna oss af naturens krafter, men emedan det lärer människan att tänka öfver tingens orsaker och väsende, att söka en henne värdig sysselsättning öfver allt och att äfven utom den murade teatern finna ett drama att betrakta». Agardh har här gått utöfver den vulgära borgerliga realismen med dess skärpta kraf på medborgarnas praktiska duglighet för en materiell kulturs frambringande och har sikte på samma mål som nyhumanisterna, nämligen personlighetens danande, men vill nå detta mål på nya vägar. Hvad som gjorde den af Agardh föreslagna vägen svår att gå, var den fara man löpte att komma in på den praktiska utilitarismens spår.

---

[1]) FRYXELL, a. a. s. 38.
[2]) AGARDHS reservation, s. 88.

Den faran tycktes icke förefinnas på nyhumanisternas väg. Där skulle ju under sysslandet med den klassiska fornvärlden, så fjärran liggande från världens äflan, själskrafterna harmoniskt utbildas. Idealiteten skulle växa sig stark, när sinnet icke upptogs af oupphörligt arbete för materiell kultur, anden skulle icke materialiseras genom egoistiska nyttighetssträfvanden. Men är denna tankegång hållbar? Hurudan blef den personlighet, som danades? Var nyhumanisternas humanitetsideal något eftersträfvansvärdt?

Mot den nyhumanistiska tankegången på denna punkt riktar Agardh en förkrossande kritik. Han påvisar, att en isolerad klassisk bildning hade samma resultat som den vulgära realistiska, den blef egoistisk och eudämonistisk. »Den är egentligen endast susceptibilitet, och susceptibilitet förutsätter redan ett hänförande af allt till ett subjekt, som är centrum för de kringsväfvande föremålen. Den innefattar en förmåga att välja finare nöjen och högre njutningar, men på njutning utgår den dock alltid. Religiositet för att hafva tröst i motgången, filosofiskt sinnelag och filosofisk kunskap, på det att intet af allt, hvad en högre världsåsikt kan erbjuda till lugnande af passionernas strid och det lägre världslifvets stormar, må saknas, och slutligen känsla för det sköna i alla dess former, på det att intet af allt, hvad inbillningens värld har skönt och njutningsbart, må gå onjutet förbi. Se där hufvuddragen af en ensidig klassisk bildning» [1]. Agardh har här träffat nyhumanisterna riktigt i hjärtat. De nu refererade tankarna har Agardh föredragit i den stora uppfostringskommittén. Det berättas, att Wingård yttrat sig på följande sätt om Agardhs uppträdande på kommittésammanträdena: »Vi voro ofta tvungna att afbryta ämnet eller sammankomsten, annars hade vi blifvit förledda att gå in på hans åsikter [2])». Det kan ej väcka förvåning. På denna punkt t. ex. har Agardh naturligtvis rätt. Ensidig klassisk bildning för aldrig till sann idealitet, den räddar icke ur eudämonismens fjättrar.

---

[1]) Agards reservation, s. 87.

[2]) J. E. Areschoug i sin minnesteckning öfver Agardh i Lefnadsteckningar öfver svenska vetenskapsakademiens ledamöter I, Sthm 1867—73, s. 271.

Här ligger nyhumanisternas kapitala misstag. De tilltrodde klassiciteten stora ting i kampen mot bristande idealitet, mot eudämonism och själfviskhet, och så förde den dock till slut just åt detta håll. Den svåraste inskränkningen i hellenismens etik var den egoismens bottenkyla, som trots alla ansatser i annan riktning likväl stannade kvar på djupet [1]). Så vidt nyhumanismen lärde af Hellas, gick den ej heller fri från hellenismens grundfel. Det egoistiska draget hos hellensk etik följer af dess starka intellektualism. Vi ha flera gånger varit i tillfälle att påpeka intellektualismen hos nyhumanisterna. Intellektualistisk etik är icke för de många, utan för de få, den är aristokratisk. Aristokrater voro också de svenska nyhumanisterna, och detta icke blott i god mening i motsats mot jämnstrukenhet. Det var af ondo, att den klassiska bildning, som man ansåg nödvändig för att människan skulle bli verklig människa, icke gjordes tillgänglig för alla. Att detta icke var möjligt, måste skapa en rent förtviflad situation, om verkligen den klassiska bildningen, och den ensam, gaf allt det, som nyhumanisterna anförde till dess försvar. Men nyhumanisterna togo saken lugnt. De funno det självklart, att skolan var af dubbelt slag, en lärd skola med klassisk bildning och borgarskolan. De synas icke ha märkt det motsägande i sitt resonnemang att å ena sidan betona klassicitetens oumbärlighet och å den andra icke göra den tillgänglig för alla. Ty beskyllningen för aristokrati tillbakavisade de, liksom de hyste föga tro på att jämlikheten skulle komma, bara skolan, såsom reformvännerna önskade, blef en enhetlig anstalt. Det ligger djup sanning, i hvad nyhumanisterna anförde till sitt försvar, att »läroverk, som stå öppna för elever af alla stånd, för dagakarlens son som för den högt uppsatte ämbetsmannens, icke rättvisligen kunde beskyllas förgynnande af någon ståndsskillnad» [2]), samt vidare att »känslan af ett öfver alla samhällsåtskillnader upphöjdt människovärde beror icke så mycket på skolans form och lärosätt som icke mera och hufvudsakligen af den anda af kärleksfullt allvar och orubblig rättvisa, af kristligt sinne och sann humanitet, som genomgår skolan» [3]). Det är att märka, att man i detta försvar,

---

[1]) Efter Billing, Einar, De etiska tankarne i urkristendomen I, s. 71.

[2]) Biskop Holmström d. 29 jan. 1845. Prästest. prot. bd. 8, s. 20.

[3]) Revisionens betänkande 1843, s. 73 f.

medgifvande det riktiga i jämlikhetskrafvet, lämnar å sido den nyhumanistiska etiken och pekar på kristendomen såsom den viktigaste faktorn. Själfva hufvudfrågan och motsägelsen gick man förbi. För öfrigt påvisade man, att det nya systemet med sin fria konkurrens också måste åvägabringa en aristokrati [1]).

Nyhumanisterna tala mycket om formell bildning och om själskrafternas harmoniska utveckling. Hvarje individ skulle utbildas till ett konstverk för sig. Är detta humanitetsideal det kristna? Ligger det icke mer luthersk kristendom i den borgerliga realismen? Där talas icke mycket om harmonisk utveckling, där kräfves framför allt arbete [2]). Den enskilda individens anlag pekade på bestämda uppgifter, som denne var skickad att lösa snabbare och bättre än andra människor [3]). Därför kom det an på att utveckla dessa anlag. Det hela vann mest genom fackmänniskor. Den erforderliga arbetskraften blef mest utnyttjad på detta sätt. Ligger icke i denna åskådning eller är icke med denna förenlig den kristna tron på hvarje individs kallelsearbete, den bestämda uppgift Gud förelagt hvarje människa och hvartill han utrustat henne med nödiga krafter? Jesus talar icke mycket om harmonisk utveckling. I hans himmelrike inkomma lytta och enögda. Lifvet är en kamp för stora mål, och det kräfver oupphörligen insatser från människornas sida. Formellt står således Jesus den borgerliga realismen närmare än humanismen. Månne också reellt? Svaret må utläsas af det följande.

Den borgerliga realismen hade rätt, när den insåg, att lifvet kräfde arbete. Men den förbisåg faran af att personligheten kunde gå förlorad, om individen alldeles gick upp i lösandet af världsliga uppgifter, särskildt om dessa lågo på den materiella kulturens områden. Den betonade det världsliga så starkt, att det öfvervärldsliga hotade att försvinna. Mot denna hotande materialisering kämpade de svenska nyhumanisterna, framför allt kyrkans framskjutne män, med lejonmod. De ville bevara oförgängliga värden. Eftervärldens tack äro de väl värda, och deras sega kamp har icke varit förgäfves. Men så vidt som de litade till nyhumanismen, är deras ståndpunkt

[1]) Revisionens bet. 1843, s. 79.

[2]) Geijer I, 4, s. 333.

[3]) Agardh betonar kraftigt denna synpunkt. Jfr Tidskrift för lärare och uppfostrare 1846—47, s. 305.

definitivt öfvervunnen. Nyhumanismen var i grund och botten ett klent vapen vid försvaret af människans eviga värde. Det vapnet hade de tyska nyhumanisterna tillgripit, emedan de funno ortodoxien, pietismen och vulgärrationalismen odugliga. Att de svenska prästerna valde samma vapen visar, att de i sin kristendom icke funno tillräckligt värn. Detta åter beror antingen på att de icke hade nog lefvat sig in i kristendomen, eller därpå att de icke hade teologisk bildning nog för att kunna framställa och begagna sig af hvad som var gifvet i deras religiösa lif. Båda orsakerna ha väl samverkat.

Det fanns en man, som sökte arbeta sig ut ur motsättningen mellan nyhumanismen och den borgerliga realismen. Det var Geijer. Intresset för personligheten hade han gemensamt med nyhumanisterna. Men han fann det icke riktigt att sätta sig på spärr mot tidens rörelser, ty han insåg det berättigade i dessa. Geijer afföll från nyhumanisterna, men utan att därmed vilja uppgifva de värden dessa kämpade för. Han insåg den materiella kulturens faror [1], men fann nyhumanismen vara ett odugligt värn mot dem. Ett skydd för personligheten fann han endast i en djupare upplefd kristendom. Kristendomen, säger Geijer, är mer än en historisk händelse och en historisk tro. »Vi äro öfvertygade, att den är ett odödligt, lefvande, närvarande faktum, hvilket hvar och en i dag, som är, kan erfara; vi äro öfvertygade, att en förnummen, närvarande, allestädes närvarande Gud är den upptäckt världen åter behöfver göra och att endast denna återvunna förnimmelse är återvunnen hälsa». »De timliga, nu öfvervägande intressena vinna på att vara de närvarande. De eviga, för att verka, måste ock kännas såsom närvarande. En i det närvarande så ingripande handling, att den (ehuru ingen är utan följd) dock isynnerhet bär frukt för det tillkommande, förtjänar väl namn af praktisk. I högsta måtto praktisk är en ur känslan och i medvetandet af det eviga gjord handling, ty den verkar för evig frukt. Praktiskt kallar jag företrädesvis det handlingssätt, som vet med sig, att det sker under den allseende Gudens ögon och därför har välsignelse med sig» [2]. Geijer har här pekat åt rätt håll genom det starka

---

[1]) Geijer I, 4, s. 334.

[2]) Geijer I, 4, s. 336 f.

betonandet af kristendomens praktiska karaktär [1]). Kristendom är handling, likaväl som kulturen af oss kräfver praktiskt arbete. Människan tages i anspråk för en dubbel praktisk uppgift, som dock bör flyta samman till en enda. Kulturens ström flyter fram, mäktig och stark, alltefter människornas kulturarbete. God eller ond blir den, allt eftersom människorna göra den. De båda härmed gifna lifsuppgifterna böra gå in i hvarandra på oskiljaktigt sätt. I den etiska kampen för utvecklingen af Guds rike, för Jesu herravälde, vinner människan sitt lif. Den etiska kampen kan icke föras utan ett deltagande i kulturarbetet. Men genom att begränsa sig till detta uppslukas människan af kulturen. Hvad hjälpte det människan, om hon vunne hela världen, men toge skada till sin själ.

2. Striden om skolorganisationen.

Det förslag till reglering af rikets elementarläroverk, som den stora uppfostringskommittén framlade i sitt betänkande, behöfva vi icke detaljeradt framställa. Endast så mycket skall framdragas, som tjänar till att belysa skolans och kyrkans ställning till hvarandra. Från det föregående erinra vi oss, att tre olika tendenser gjort sig gällande, den »gammalkyrkliga», som kräfde hänsyn till prästbildningen, den nyhumanistiska och den borgerligt-realistiska. Den första hade naturligtvis sina målsmän bland prästerskapet. Efter de fåfänga ansträngningarna 1818 pointerades denna ståndpunkt mindre starkt, särskildt som åtgärder vidtogos att på annat sätt tillgodose prästbildningen. Nyhumanismen hade under innevarande period sitt starkaste stöd hos prästerskapet, hvilket innebär en olikhet mot förut. En tid hade prästerskapet reagerat mot nyhumanistiskt inflytande på skolan. Men kyrkans och skolans intima förening hade åstadkommit en förändring, Den borgerliga realismen uppbars af liberalismens målsmän, men icke blott af dessa. En och annan konservativ, såsom Hartmansdorff och längre fram J. A. Hazelius, omfattade med värme de nya uppfostringsidéerna.

---

[1]) Vi ha här icke tillfälle att ingå på frågan huru Geijer menar, att man kan göra denna erfarenhet af den lefvande Guden, m. a. o. hvilken betydelse han tillmäter Kristi person. Jfr härvid NYBLAEI framställning af Geijers filosofiska åskådning.

1820 års skolordning hade organiserat den lärda skolan efter nyhumanistiska principer med stora medgifvanden åt den gammalkyrkliga ståndpunkten. Den borgerliga bildningen var tillgodosedd genom apologistskolor med två till tre klasser. Majoriteten i den stora kommittén ställde sig på den borgerliga realismens sida i bestämd opposition mot nyhumanisterna. Något tillmötesgående visades emellertid den gammalkyrkliga ståndpunkten. Man ansåg nämligen, att elementarläroverket borde gifva undervisning i de gamla språken bl. a. af det skälet, att de blifvande prästerna hade mindre svårighet att uppehålla sig vid gymnasium än vid akademien. Därför borde undervisning i de för deras bildning oumbärliga språken gifvas vid gymnasium [1]. En dylik undervisning var att anbefalla också af det skälet, att latin och grekiska enligt den allmänna opinionen svårligen kunde inhämtas grundligt vid mognare år, »utan om de skola läras grundligen, så måste därmed begynnas i barndomen». Af dessa rena opportunitetsskäl ville kommittén bibehålla en lärd klassisk linie i läroverket. Jämsides med denna skulle löpa en annan linie, apologistskolan i utvidgad form. Här skulle icke meddelas som i den gamla apologistskolan en slags lägre praktisk bildning. Apologistlinien skulle också vara lärd, och detta kunde ske, emedan vetenskaplig bildning kunde tänkas utan kännedom af de klassiska språken. Gemensamma för de bägge linierna voro realkunskaperna, hvilka därför skulle föredragas gemensamt. Endast språken, de klassiska och de moderna, skulle läsas i särskilda rum [2]. I likhet med hvad 1807 års skolordning stadgat och 1824 års revision föreslagit, gjordes den lägsta skolklassen gemensam för båda linierna, och undervisningen i latin påbörjades först i den andra klassen, den klassiska liniens första [3]. Skillnaden mellan trivialskolan och gymnasium borde bibehållas. Detta är grundtanken i kommittéförslaget. Huru undervisningen skulle anordnas å de olika linierna, i hvilken ordning de olika ämnena borde inträda, huru de icke fullständiga läroverken skulle inrättas m. m. kan här förbigås. Dock må det tilläggas, att undervisningen i grekiska skulle begynna i den lärda liniens andra klass, och att det hebreiska studiet skulle uppskjutas till gym-

[1]) Betänkandet 1828, s. 35.
[2]) Betänkandet 1828, s. 59.
[3]) Betänkandet 1828, s. 62. SJÖBERG, Striden etc., s. 9.

nasiet [1]. Att observera är vidare, att lektorn i grekiska fick sin undervisning fullständigt sekulariserad. Han skulle endast föredraga grekisk grammatik och grekiska profanauktorer. Undervisningen i novum testamentum öfverflyttades till teologie lektorn, som i stället lämnade hebreiskan till gymnasieadjunkten [2]. Så långt om organisationen. Beträffande undervisningssättet föreslog kommittén, att den ambulatoriska läsmetoden, redan villkorligt påbjuden i gällande skolordning, borde efterhand fullständigt genomföras. Klassläsningen skulle bibehållas endast i den lägsta, förberedande afdelningen. Växelundervisningen fick användas i de ämnen och till det mått, som lärarna funno gagneligt och eforus gillade. »Men öfver ämnesläsningen, åtföljd af fria flyttningen samt växelundervisningen och monitörsystemet i hela sin vidd anser sig kommittén icke kunna fälla något bestämdt omdöme, förrän en större erfarenhet om dess nytta och allmänna användbarhet är vunnen» [3].

Kommittéförslaget är undertecknadt af Claes Fleming, C. v. Rosenstein, B. F. Sparre, Hans Järta, A. C. af Kullberg, C. E. von Weigel, C. F. af Wingård, E. Tegnér, J. O. Wallin, J. P. Lefrén, P. von Afzelius, N. M. af Tannström, A. von Hartmansdorff, C. P. Hagberg, J. Bruzelius, S. Grubbe, E. G. Geijer, C. Agardh, A. O. Lindfors, P. Ågren, A. Fryxell, L. N. Enberg, Josef Wallin. Ingalunda instämde alla dessa med det förslag till skolorganisation kommittén framlade. Majoriteten för detta var knapp. Till minoriteten hörde Järta, den längst gående nyhumanisten, och Geijer, hvilken också sympatiserade med nyhumanismen. Båda framlade i särskilda skrifter sina åsikter [4]. En moderat nyhumanististisk ståndpunkt företräddes af Grubbe, som i en utförlig reservation försvarade den lärda skolan och opponerade mot de bägge liniernas sammanslutning samt mot de nya undervisningsmetodernas vidsträckta tillämpning. Grubbes reservation undertecknades utom af Grubbe själf af Claes Fleming, C. v. Rosenstein, C. F. af Wingård, Joh. Olof Wallin,

---

[1]) Betänkandet 1828, s. 63.

[2]) Betänkandet 1828, s. 65.

[3]) Betänkandet 1828, s. 65.

[4]) JÄRTA, HANS, Om Sveriges läroverk. — GEIJER, E. G., Några anmärkningar om uppfostran och undervisning med afseende på de yrkade förändringarna i allmänna läroverket 1829.

C. P. Hagberg, A. O. Lindfors, Josef Wallin. Kommitténs prästerliga ledamöter hörde således till den nyhumanistiska minoriteten med undantag af Esaias Tegnér, hvilken dock på 1830-talet »afföll» till detta parti. Wingård pointerade sin ståndpunkt ytterligare i en egen reservation. Det samma gjorde Rosenstein. Men liksom kommittén i sin helhet var också den majoritet, som dikterade beslutet, ingalunda enhällig. Längst i häfdandet af de moderna uppfostringsidéerna gick Agardh, som utvecklade sina åsikter i flera mycket omfattande reservationer[1]. Kommittéförslaget var frukten af en kompromiss och tillfredsställde ingen fullkomligt. Mycket hade där aftrubbats på de nya uppfostringsidéernas tillämpning, hvilket var mindre underligt, då de ännu voro opröfvade.

För att bereda tillfälle till en fördomsfri pröfning af de påyrkade skolreformernas praktiska användbarhet, vidtog kommittén en mycket ändamålsenlig åtgärd. Den gick i författning om upprättandet af en försöksskola[2]. 1827 inrättades Nya elementarskolan i Stockholm[3]. Ledningen tillkom en direktion, däri Kgl. Maj:t till medlemmar insatte Joh. Olof Wallin, öfverste Lefrén, kanslirådet af Tannström och grosshandlare Smerling. I den sistnämndes ställe inträdde mycket snart von Hartmansdorff. Mer än alla andra ha Lefrén och Hartmansdorff tryckt sin stämpel på skolan[4]. Den trädde i verksamhet höstterminen 1828. Först 1837 nådde elevantalet upp till 100, det antal, som enligt uppgjord plan var bestämdt som maximum. Här blef nu tillfälle att i vidsträcktaste mån använda den nya undervisningsmetoden, ambulatorisk läsning och fri flyttning och att således radikalt bryta med klassläsningen. Hvar lärare undervisade i

---

[1] Jämförelse mellan de tvänne olika skolsystemer, som uppkomma efter de tvänne olika principerna af klassläsning och ämnesläsning; bidrag till de särskilda skolsystemernas karakteristik; anförande angående akademierna; slutanförande.

[2] Tegnér, Efterl. skr. II, s. 255, i bref till Agardh: »Flera af statsråden skola vara däremot, förmodligen genom Wingårds och Wallins bedrifvande». Både Wingård och Wallin talade emellertid för den nya skolan vid riksdagen 1829.

[3] Sjöberg, G., Bidrag till nya elementarskolans historia I, II, Sthm 1878, 1885.

[4] Sjöberg, a. a. I, s. 11. Jfr Hartmansdorffs anförande i skolfrågan vid riksdagen 1845, d. 1 febr.

sitt ämne på olika stadier, hvar lärjunge ägde rätt att, oberoende af kamraterna, fortskrida i olika ämnen. Detta förde med sig, att hvarje lärare måste samtidigt undervisa hela skolan i sitt ämne [1]). Alla eleverna sutto i läroverkets enda hörsal, hvilket gaf Wingård anledning att kalla skolan »vägglös» [2]). De skilda läxlagen sutto ordnade kring sina särskilda bord. Personligen gaf läraren undervisning åt de lärjungar och vid de punkter i ämnet, där han var oumbärlig, annars blott medelbart genom monitörer. Skolan var anlagd på åtta klasser, hvardera med vissa lärokurser [3]). Så snart någon sådan var genomgången, fortsatte ynglingen ämnet i nästa högre klass. »Men icke förr än en gosse vederbörligen slutat, hvad han i en klass bör kunna i *alla* dithörande ämnen, anses han i det hela tillhöra den högre». Själfverksamheten hos eleverna skulle höjas, därigenom att öfverläsning efter lärobok skedde i skolan. Ingen skulle vara bunden af lärarens dogmatiska föredrag. Hemläxor voro förbjudna, men väl borde läraren uppmuntra till flitig hemläsning, »såsom nyttig och nödig både till förberedelse för den undervisning, som i skolan meddelas, och till liflig erinran däraf samt i båda fallen till berömlig täflan med kamrater och säker befordran af egna framsteg» [4]). Hvad läroämnena beträffar, lades vikt vid att de förekommo i en ordning och föredrogos på ett sätt, som var afpassadt efter lärjungarnas olika fattningsförmåga vid olika ålder och olika utvecklingsgrad. De gamla språken, latin, grekiska och hebreiska, voro valfria. Det berodde på målsmans önskan om en elev skulle däri undervisas. En viktig faktor i skolstriden blef detta läroverk, särskildt sedan organisationen fram på 1830-talet blef fullt färdig.

Det var naturligtvis en ren omöjlighet att kunna få kommittébetänkandet behandladt vid den riksdag, som sammanträdde 1828. En löneförbättring för lärarna var däremot ett oundgängligt behof. Kgl. Maj:t äskade därför för läroverken 42,000 rdr och tillkännagaf samtidigt, att viss tid skulle fastsättas, inom hvilken

---

[1]) Skolrevisionens bet. 1832, s. 32 f.

[2]) WINGÅRDS reservation 1828, s. 103.

[3]) DAHLSTRÖM, J. A., Om Nya elementarskolans i Sthm organisation, i Tidskrift för lärare och uppfostrare, 1846—47, s. 75 ff. — Språkundervisningen, hel och hållen, togs som ett enda ämne.

[4]) DAHLSTRÖM, a. a. s. 83.

anmärkningar mot betänkandet finge inlämnas af vederbörande myndigheter och för öfrigt af sakkunniga personer. Då den kungliga propositionen behandlades på riddarhuset, gjordes på vissa håll gällande, att inga nya anslag skulle beviljas utan på det villkor, att de nyare metoderna infördes i läroverken [1]. Stats- och allmänna besvärs- och ekonomiutskottets utlåtande tillstyrkte emellertid anslaget utan detta villkor. Detta tillvägagångssätt försvarades både af Lefrén och Hartmansdorff, af hvilka den förre varit den förste i Sverige att praktiskt tillämpa de nu påyrkade reformerna, nämligen vid krigsakademien på Karlberg. Den senare hade under sitt deltagande i den stora kommitténs arbeten öfvergått från det gamla till det nya systemet. Båda ville dock, att det nya skulle vinna terräng blott på öfvertygelsens väg. Hartmansdorff fann »det högst riktigt, om regeringen icke genast tog något afgörande beslut, utan först lät saken något mogna genom de motsatta meningarnas öfvervägande i allmänhetens eftertanke». Mot Hartmansdorff stod Carl Henrik Anckarsvärd, som icke ville vara med om att tillstyrka ett anslag, »som ej skulle medföra annat ändamål än att fördröja opinionens utveckling i denna del» [2]. Ett försök af den reformvänlige David Frölich att till försvar för det nya åberopa bondeståndets beslut, hvarigenom 30,000 rdr tillstyrktes att utgå först till läroböcker för folkundervisningen och i andra hand till de lägre skolor, där den nya metoden infördes, afvisades skarpt af Hartmansdorff med de orden, att de nya metoderna ville han se bedömda af sakkunniga män. Att de förordades af dem, som hvarken varit lärare eller lärjungar i den gamla skolan, vore endast bevis på välmening. Utskottsbetänkandet blef af adeln antaget med stor majoritet [3]. Af de beviljade 42,000 rdrna skulle 6,800 utgå till Nya elementarskolan.

Enahanda beslut hade prästerna och borgarna fattat [4]. Inom prästeståndet klandrade Wingård, att kommittébetänkandet redan i inledningen kommit fram med de nya idéerna i stället

---

[1] Af Gustaf Hierta, riddersk. och ad. prot. d. 5 mars, 15 h., s. 287; af Pehr Reinhold Bråkenhjelm, d. 19 mars, 17 h., s. 163.
[2] Prot. d. 21 maj 1829, 25 h., s. 213 ff.
[3] Prot. d. 14 aug., 38 h., s. 3 f.
[4] Borgarst. prot. d. 4 maj 1829.

för på vederbörlig plats under rubriken elementarläroverk. Därigenom framträdde det nya i en rustning, hvarken väl hopsmidd eller blank, och ämnet för de allvarligaste betraktelser framstod i hela skärpan af en partisak. Han hoppades, att vederbörande, som skulle pröfva förslaget, icke skulle vara så färdiga att bryta stafven öfver den gamla skolan, utan vara hörsamma för äfven den misskända erfarenheten. Geijer replikerade, att Hartmansdorff åtagit sig den tacklösa mödan att hopsätta inledningen, emedan ingen annan i kommittén velat göra det. Rättvisligen kunde han icke klandras för att han låtit kommittémajoritetens mening tydligt framträda redan i början af betänkandet. I sak ställde sig Geijer på Wingårds sida [1]). När anslaget till nya elementarskolan kom under behandling, yrkade domprosten Holmström på remiss till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet. Det var med detta utskotts sammansättning liktydigt med att kväfva skolan i dess uppkomst. Wallin, ledamot af skolans direktion, opponerade sig. Han tillhörde med full öfvertygelse kommitténs minoritet. Men det nya ville han lära känna och se med egna ögon. Wingård och Hedrén hade han därvid på sin sida. Geijer ville också vara med om skolan, men ej för sin egen skull. »Försökets nekande skulle åberopas af dess försvarare med vida större fördel än försökets verkställande». Bondeståndet stod ensamt i sitt beslut, nyss omnämndt. Anders Danielsson talade där för den nya undervisningsmetoden, under det Nils Strindlund intog en afvaktande hållning [2]).

Det var på den fria öfvertygelsens väg den nya skolmetoden skulle vinna anhängare [3]). På sina håll gick detta mycket trögt. De officiella myndigheter, som hade att afgifva utlåtande öfver kommittébetänkandet, domkapitlen, ställde sig i allmänhet emot hufvudprinciperna, de båda liniernas sammanslag-

---

[1]) Prästest. prot. d. 5 mars 1829, bd. 3, s. 49 f., d. 9 mars, bd. 3, s. 67.

[2]) Bondest. prot. d. 4 maj och 3 aug., bd. 5, s. 670, bd. 7, s. 384.

[3]) Tegnér hade i början stora förväntningar. Han skrifver till Agardh: »Tro mig, innan kommittén är skingrad, har det gamla systemet fått en läcka, som gör, att ingen pumpning håller det öfver vattnet längre, än som fordras för att aflasta vraket och få ett nytt skepp färdigt. Så bör det också vara. Tanken är aldrig för djerf, utförandet aldrig för betänksamt». Efterl. skr. II, s. 255.

ning till ett läroverk och ämnesläsningens införande [1]. På samma ståndpunkt ställde sig 1832 års skolrevision. I stort sedt anslöt den sig till Grubbes reservation [2]. I revisionen deltogo Hartmansdorff, statssekreterare och därför ordförande, biskop Franzén, lektor, sedermera biskop Nibelius, professor Brunius samt trenne läroverkslärare. Revisionen hade haft tillfälle att genomgå de betänkanden öfver kommittéförslaget, som inkommit såväl från officiella myndigheter som från enskilda. De gingo åt olika håll. Revisionen fäste större afseende vid de förra än vid de senare, och detta därför att man ansåg, att de, som hittills haft läroverken om hand, näppeligen skulle kunna tänkas vara »af fördomar så förblindade eller af vana så förhärdade, att de nästan samt- och synnerligen icke kunde eller ville inse och befrämja läroverkens bästa lika väl som dessa enskilda, hvilka äro organer för dagens opinion och lätt fatta förtroende för nya förslag, utan att noga beräkna deras användbarhet eller ens deras möjlighet» [3].

Revisionen konstaterar här det motsatsförhållande beträffande de nya metoderna, som gjorde sig gällande mellan å ena sidan skolans vårdare och styresmän, hvilka hörde till lärostån-det och till största delen voro präster, och å den andra dagens liberala opinion. Den senare gjorde sig förnimbar genom tidningar, t. ex. Aftonbladet, i tidskrifter och i broschyrer [4]. Så drog Anders Fryxell ånyo i härnad mot nyhumanismens herravälde i skolan och pläderade för de nya metoderna [5]. Växelundervisningen ansåg han visserligen vara olämplig att genomföra i större utsträckning. Men om den fria flyttningen fäller han det omdömet, att »detta element för en blifvande skolreform har föga blifvit motsagdt, behöfver således föga försvaras, helst dess fördelar falla tämligen lätt i ögat». Så säker var man på sin sak [6].

---

[1] Utlåtandena öfver 1828 års kommittébetänkande äro samlade i ett band, förvaradt i riksarkivet.

[2] Jfr SJÖBERG, Striden etc., s. 14.

[3] Revisionens bet., s. 43.

[4] Revisionens bet. 1832, s. 39 f. Svenska litteraturföreningens tidskrift.

[5] FRYXELL, A., Försök att närmare bestämma frågorna om undervisningsverkens reform, Sthm 1832.

[6] FRYXELL, a. a. s. 22.

På Hartmansdorff såsom föredragande i ecklesiastikärenden kom det an om några åtgärder skulle vidtagas med anledning af det stora kommittébetänkandet. Mot skolrevisionens betänkande 1832 hade han reserverat sig, men i mycket moderat ton. Han blef sin ståndpunkt trogen, att det nya skulle införas på öfvertygelsens väg. I sin reservation yttrade han: »Jag erkänner, att motståndet påkallar varsamhet, men icke att uppgifva företaget» [1]). Därefter handlade han. Något initiativ till hela läroverkets reform i riktning mot det nya tog han icke. Däremot blef studentexamen ordnad. Fortfarande skulle den afläggas vid universitetet. Examensämnena fördelades i sex klasser, nämligen teologi och kyrkohistoria, latin, grekiska och hebreiska, moderna språk och filosofi, matematik och naturvetenskaper, historia och geografi. »Examen skulle anses giltig, då examinatus, utan att i något ämne få vitsordet »otillräcklig,» erhölle minst sex approbationsbetyg, hvarvid betyget »berömlig» beräknades för tre och »med beröm godkänd» för tvenne». De, som ämnade taga de s. k. civila examina, voro befriade från pröfning i det eller de lärda språk, hvilkas kännedom det icke ålåg examinandus att under sin akademiska studiekurs vidare redovisa [2]). Blifvande officerare åtnjöto samma befrielse. Nu lade den lärda skolan an på de gamla språken. Från militäriskt håll framkom därför det klagomålet, att de blifvande officerarna icke erhöllo tillfredsställande undervisning för den studentexamen de skulle aflägga, hvarken i de lärda skolorna eller i apologistskolorna, sådana de för tillfället voro. Regeringen fann detta klagomål berättigadt, och 1837 fattades beslut om vissa skolreformer, afsedda att afhjälpa den påvisade olägenheten [3]). Hartmansdorff blef icke den, som satte dem i verket. 1838 lämnade han sin plats och efterträddes af Heurlin. Han hade haft en egendomlig mellanställning, hvarigenom hans händer bundits. Liberal i skolfrågan var, han politiskt konservativ. Med misstänksamhet betraktades han derför af prästerna, under det de liberale voro

---

[1]) Revisionens bet.. s. XXI.

[2]) Redogörelsen för studentexamen är grundad på den berättelse Wingård därom framställer i Handlingar ang. prästmötet i Göteborg, Gbg 1836, s. 43 ff. Jfr Kommittébetänkandet 1828, s. 158 ff., Svenska litteraturföreningens tidning 1835, n:r 37.

[3]) SJÖBERG, Striden etc., s. 16.

förbittrade på honom. För angreppen från detta håll måste han vika. En helt annan ställning hade hans efterträdare.

Heurlin var en af ledarna för de konservative bland prästeståndet och med starka band fästad vid den lärda, nyhumanistiska skolan. Hans namn var därför en borgen, att så länge han satt vid konungens rådsbord, nyhumanismens ställning i skolan icke skulle blifva principiellt rubbad, åtminstone icke hvad på honom ankom. Hans ställning i skolfrågan var dock ganska kinkig. Den dagens opinion för de nya uppfostringsidéerna, som 1832 års revision talat om, hade sedan dess blifvit starkare. Åren 1837 och 1838 medförde två kännbara luckor i nyhumanisternas led. Johan Olof Wallin och Geijer ändrade position [1]. Wallin, ärkebiskop efter Rosenstein, framlade sin nya ståndpunkt i ett tal vid invigningen af katedralskolans nya hus i Uppsala 1837 [2]. Wallin spjärnar här ej längre emot den borgerliga kulturen. »Gagn, praktisk användbarhet, materiell förkofran är dess lösen. Och vi fördöma den icke, vilja blott, att den ej skall öfverljuda andra och djupare röster, med hvilka den både kan och bör bringas i samklang». De idéella intressena måste bevaras, kärleken till mänsklighetens högre lif fick ej utsläckas. »Det blir svårt att sedan tända den; och den ersättes ej med skenet från de kol-eldar, vid hvilka den jordiska fliten spinner sina trådar, bakar sitt bröd eller smider sina metaller». Som ett bland de främsta medlen att bevara idealiteten framhåller Wallin fortfarande klassiciteten. Till »det storartade och natursanna i anda och känsla, det enkla, gedigna, lugnrikt höga, harmoniskt sköna i tanke, tankegång och ord, hvilket utgör antikens väsende, kännemärke och företräde», måste mänskligheten såsom till en grundtyp i alla tider »sansad återkomma från känsloyra, tankeskefhet och språkförbistring» [3]. Här talar Wallin som den fullblodige nyhumanisten, och hans affall betyder icke ett närmande till den borgerliga realismens låga värdesättning af de klassiska språken. Det är en annan sida af denna, som på Wallin öfvat sin tilldragande makt, nämligen medborgerligheten. Denna fann Wallin icke vara nog tillgodo-

[1] Om Geijers och Wallins affall; jfr SJÖBERG, Striden etc., s. 17 ff.

[2] WALLIN, J. O., Tal vid invigningen af nya katedralskolehuset i Uppsala d. 21 okt. 1837, Sthm 1837.

[3] WALLIN, a. a. s. 6.

sedd i den nyhumanistiska lärda skolan, den var organiserad efter kastbildningsprincip, emedan barnen vid alltför unga år måste bestämma sig för antingen den lärda eller den olärda skolan [1]. Å andra sidan ville Wallin icke gå med på den nya elementarskolans anordning, hvarigenom de lärda språkens meddelande uppsköts alltför länge för att rätt »odla klassicitetens ömtåliga blomma och långsamt mognande växt,» utan sökte gå en medelväg. Läsning af latin borde uppskjutas till det tolfte eller trettonde året. Dessförinnan borde skolan vara gemensam för alla. Det första stadiet utgjordes af den egentliga folkskolan och räckte till dess barnen voro tio eller elfva år gamla. Sedan vidtog ett mellanstadium af två, högst tre år, sedan delade sig bildningslinierna i den klassiska linien och apologistlinien, hvilken senare också skulle föra fram till universitetet.

En annan väg än Wallin går Geijer, när det gäller planen för läroverkets organisation. Den nyhumanistiska utvecklingslinien med fullständiga lärda skolor och fullständiga apologistskolor ansåg Geijer omöjlig för Sverige med dess begränsade tillgångar. Han hänvisar på att den nya vägen ansågs för dyr t. o. m. i Preussen [2]. Å andra sidan var den nuvarande apologistbildningen fullkomligt otillräcklig. Ett sammanförande af de båda bildningslinierna var nödvändigt, men icke blott ekonomiska skäl talade därför, utan också inre sakskäl. Geijer visar i denna punkt, att han i likhet med Wallin skilde sig från de stränga nyhumanisterna, emedan han icke kunde annat än erkänna den borgerliga kulturens berättigande, liksom han måste medgifva rättmätigheten i krafvet på mera hänsyn till medborgerligheten. Men i olikhet med Wallin, som leddes af känsla och stämning, har Geijer skarpt och djupsinnigt genomtänkt sin nya ståndpunkt och vet att gifva skäl, för hvad han andrager. Geijers hufvudtanke var, att läroverksfrågan icke kunde nöjaktigt besvaras utan vederbörligt afseende på tidens stora sociala faktum, det tredje ståndets framryckning, hvarigenom de materiella intressena skjutits i förgrunden [3]. Samtidigt som det hos den ursprungligen industriella klassen visat sig en rörelse uppåt, hvarigenom den kommit i ett nytt samhällsläge, kunde man

---

[1]) Wallin, a. a. s. 8.

[2]) Geijer I, 4, s. 359.

[3]) Geijer I, 4, s. 366 ff.

iakttaga ett tillbakafallande hos de högre stånden. »Verkan var, att de motsatta krafterna och de intressen de representerade neutraliserade och genomträngde hvarandra till en ny produkt, nämligen just detta medelstånd, som i stället att vara en del nu blifvit ett nytt uttryck för det hela». Med detta för ögonen undersöker Geijer sedan om nyhumanisternas tillvägagångssätt att skilja mellan den lärda och den olärda linien var riktigt. Slutresultatet blir, att den ena, begynnande såsom olärd, under sin fortgång genom den moderna bildningens förnämsta elementer till den grad blifvit en lärd linie, att ingenting annat därtill fattas, än att den icke utesluter sig själf från tillgång till den gamla lärdomen», och att »den andra, sig själf kallande lärd från begynnelsen, till den grad håller sig till den gamla lärdomens medel, att den råkar i fara att gå miste om lärdomens ändamål och att i afseende på den moderna bildningen sluta såsom olärd». Hvad latinstudiet beträffar, ansåg Geijer, att latinet kunde inhämtas på kortare tid än hittills skett, utan att grundigheten behöfde lida. Undervisningen i modersmålet och ej i de klassiska språken borde äfven i lärdomsskolan grundlägga språkundervisningen. Vidare hörde latin till bägge bildningslinierna. Här var således en möjlighet gifven till att organisera läroverken enhetligt, hvarigenom krafvet på medborgerlighet kunde tillgodoses. Geijer ville indela läroverket i en öfverskola och en nederskola. Gränsen satte han mellan andra och tredje klassen af den hittillsvarande lärdomsskolan. Till nederskolan hörde tyskan, först i öfverskolan, en elementarskola för alla, började i dess nedersta klass latinet, obligatoriskt för alla. Grekiskan tog vid i följande klass, men såsom valfritt ämne, under det franskan var obligatorisk. I den klass, som motsvarade inträdet på gymnasiet, tillkommo hebreiskan, valfritt, och engelskan, obligatoriskt. Lika litet som om Wallin kan man om Geijer säga, att hans affall från nyhumanisterna var fullständigt. Latinet ville han ju icke släppa. Men principiellt tog han afstånd från dem i sin fordran på gemensam basis för all bildning. Också i afsende på de moderna uppfostringsmetoderna gjorde Geijer medgifvanden åt det liberala hållet. Mot växelundervisningen ställde han sig rätt afvisande, framhållande, att det direkta förhållandet mellan lärare och lärjungar genom intet sidoförhållande kunde ersättas, och förkastade metoden för ele-

mantarskolans lägre klasser. Men han ville, att i den högre elementarskolan ämnesläsningen skulle vidtaga så väl i afseende på lärarna som på lärjungarna.

Wallins och Geijers affall väckte bekymmer i nyhumanisternas läger. Wingård skyndade att utgjuta sitt hjärta för sin vän Tegnér, så snart Geijers nya ståndpunkt blef honom bekant. »Geijer sätter mig pennan i hand, och jag skyndar att yttra mitt bekymmer inför det enda förstånd, som finns bland Sveriges stora snillen. Var det då icke nog, att ett skulle förplumpa sig på ämbetsvägnar och gå den dummes ärende? Skulle nu ock ett annat förfluget i ogjordt väger fara åstad för att vara Per Sannare». »I vår tid, då industrialismens väderkvarn går såsom i storm, behöfdes väl för ökad fart professoriskt munväder? Den klassiska bildningen, redan en ecclesia pressa, skall den äfven nu lämna sina få tillflykter, skolorna, och allt nedtrampas af Juggernauts vagn? Jag är upprörd, och jag måste ha några trollord af dig för att lugna mina plågor. Stackars Sverige med sina förflugna söner. Stackars den svaga regeringen, sedan två sådana gjort affall ur dess läger» [1]).

Tegnér satte sitt hopp till Heurlin. Att kommittébetänkandet af 1828 måste föredragas inför Kgl Maj:t och antingen afslås, antagas eller modifieras, därom var Tegnér på det klara. Hartmansdorff hade aldrig föredragit det. Tegnér ville nu, att Heurlin skulle göra det [2]). »Hvad ha vi dessutom för garanti, att när du lämnar portföljen, icke någon frère ignorantin bland dina efterträdare, verksamt understödd af pöbelopinionen och pressen, vänder upp och ned på alltsamman» [3]). Men det var verkligen icke små hinder, som Heurlin hade att öfvervinna. Den liberala pressen med Aftonbladet i spetsen var en makt att räkna med, den allmänna opinionen lutade åt det liberala hållet, kronprinsen, under hvilkens presidium den stora uppfostringskommittén arbetat, var också tillgifven de nya uppfostringsidéerna, Hartmansdorff likaså. Hvad förmådde de hårdt ansatta nyhumanisterna göra inför detta väldiga motstånd? Att föra nyhumanismen till seger var ingen lätt sak.

---

[1]) Ur TEGNÉRS papper, s. 406.

[2]) Jfr SJÖBERG, Striden etc., s. 20.

[3]) TEGNÉR i bref till Heurlin. Efterl. skr., II, s. 315.

Tegnér lät Heurlin förstå, att för kronprinsen behöfde man icke vara så rädd. Och han ger sin vän några goda råd. »Det skadar heller icke, om du på förhand låter honom förstå, att du och jag förstå den saken bättre än han och hans adjutanter och att ett motsatt handlingssätt ännu mer depopulariserar regeringen hos prästeståndet, som dock i sakernas närvarande skick är dess säkraste stöd, kanske dess enda. Men latin och grekiska lämna vi icke, hellre dynastien» [1]). Det fanns annat motstånd, som var värre än kronprinsens. Tegnér trodde sig veta åtskilligt därom. Han berättar för Wingård: »Det finns i Stockholm en mäktig liga, som arbetar på en total reform af gamla organisationen. Dit höra Hartmansdorff, Lefrén, Sprengporten, Berzelius, Wallin m. fl., allt personer af inflytande på statsråden, kanske äfven högre opp, och dessutom understödde af den liberala pressen» [2]). När Tegnér mönstrade nyhumanisternas leder, fann han icke många inflytelserika och energiska stridsmän. I första hand tänkte han på biskoparna. Men icke heller af alla biskoparna väntade han ett energiskt försvar för det nyhumanistiska gymnasiet. Han skrifver till Wingård: »Agardhs moderna hugskott känna vi alla, Faxe har intet gymnasium, Wijkman är för gammal, Franzén för slapp, i Strängnäs är vakans, jag fruktar äfven i Kalmar och Skara. Således hvilar väl egentligen motståndet på dig och mig» [3]). Hur Tegnér tänkt sig taktiken för motståndet angifver han i bref till Heurlin några månader senare [4]). En extra revision skulle sammanträda. »Till en sådan skolrevision äro alla eforer självkallade, ehuru troligtvis inga flera än jag och Wingård, möjligtvis äfven Holmström komma. Därpå vinnes det, att man finge saken af de kompetentaste utredd; och i hvad du då ville företaga och föreslå, kunde du då troligtvis alltid åberopa revisionens yttrande, hvilket äfven mycket lättade ditt göromål, då du mot den moderna opinionen alltid kunde åberopa revisionen». Tegnér bedömde situationen alltför pessimistiskt från sin ståndpunkt. Den gamla skolan hade fler dugliga försvarare än Tegnér själf,

---

[1]) Hämtadt ur nyss cit. bref.
[2]) Tegnér, Efterl. skr. II, s. 444.
[3]) Tegnér, Efterl. skr. II, s. 445.
[4]) Tegnér, Efterl. skr. II, s. 315.

Wingård och den nyutnämnde Strängnäsbiskopen, Holmström. Det skulle de följande åren visa.

Heurlin var framför allt en habil man. Hellre än att principiellt lösa stora frågor sökte han komma ur invecklade situationer med partiella reformer. Förslag till sådana hade han tagit i arf från Hartmansdorff. I stället för att följa Tegnérs råd att behandla hela skolorganisationen tog han itu med dessa. Heurlin hade också märkt, att den liberala opinionen var alltför stark för att tillförsäkra nyhumanismen en fullständig seger. Han måste göra några medgifvanden. Det gillades också af Tegnér, hvilken skref: »För öfrigt erkänner jag, att det är nödvändigt att något gifva vika för opinionen — och prinsen» [1]).

Nyhumanismens främste representanter i Sverige voro långt ifrån så ensidiga i sitt försvar för klassicitetens ställning i skolan som deras tyska meningsfränder. Wingård yttrade redan i kommittébetänkandet 1828 [2]): »Jag tror, att den lärde hvarken kan eller bör stå afsöndrad från den tid, i hvilken han är ställd att verka. Jag önskar, att i den lärda undervisningen redan i skolan och fullständigare på gymnasium de moderna språken upptagas såsom instrumentalkunskaper att vinna bekantskap med nutidens litteratur» [3]). Här är således *en* reformlinie, hvilken nyhumanisterna ville följa. De af den borgerliga realismen påyrkade ämnena kunde upptagas i läroverket, såvidt icke dettas nyhumanistiska karaktär därigenom råkade i fara. En annan nyhumanistisk reformlinie var apologistundervisningens utvidgning. Denna väg var emellertid dyrbar. I början af århundradet ansåg man, också inom prästeståndet, att staten icke hade direkt plikt att bekosta apologistundervisningen, utan blott den lärda såsom nödvändig för statens ämbetsmän. Ännu 1828 ville Wingård låta realskolan vara bekostad af enskilde eller af statens godhet [4]). På 1830-talet stadgade sig också hos nyhuma-

---

[1]) TEGNÉR, Efterl. skr. II, s. 317.

[2]) s. 98.

[3]) På samma sätt yttrar sig TEGNÉR i bref till Heurlin. Jfr hans efterl. skr., II, s. 316.

[4]) WINGÅRDS reservation 1828, s. 99. Så också TEGNÉR. Vid prästmötet i Vexiö 1836 yttrade han: »Men det är icke statens plikt att i offentlig väg sörja för den bildning, som kan erfordras eller vara viktig för enskilda yrken, för handeln, näringarna, handtverkerierna». Efterl. skr. III, s. 439. — Så också i Tyskland. Jfr PAULSEN, a. a. II, s. 543.

nisterna den meningen, att det var statens plikt att bekosta fullständigare apologistundervisning [1]. Men om statens tillgångar icke räckte? Geijer påpekade vid sitt affall, efter de upplysningar han fått af Hartmansdorff, att den lärda vägen, som blott behöll en sjättedel af hela rikets studerande ungdom till inträdet vid universitetet, upptog sju åttondedelar af elementarläroverkens hela lärarepersonal och åtta niondedelar af dess anslag. I detta faktum såg han ett mäktigt argument för liniernas sammanslagning [2]. Hartmansdorff fann det också ofrånkomligen rättvist att gå så tillväga [3]. Den nyhumanistiska ståndpunkten framträder under sådana förhållanden såsom en orättvisa. Men det ofvan nämnda argumentet har icke sådan imponerande beviskraft, som man vid första påseende är böjd att antaga. Först och främst användes den lärda skolan af många, som icke fullföljde sina studier till studenten, utan gingo till näringarna. Af de 15,000, som åren 1822—32 studerade vid rikets elementarläroverk, hörde en tredjedel till apologistskolan och en tredjedel gick från den lärda skolan till näringarna, hörde alltså egentligen till apologistelementet. Frågan blef därför om dessa senare skulle tvingas att läsa de klassiska språken. Det kunde blifva ett spörsmål om de verkligen tvingades att studera latin. Nyhumanisterna bestredo det till en viss grad. De gjorde gällande, att just den mindre bemedlade folkklassen skulle med ledsnad se sig beröfvad tillfället till lärd bildning för sina barn. De valde självmant den lärda linien, under det att det var de tongifvande s. k. bättre och högre folkklasserna, som isynnerhet uttalade förvisningsdomen öfver den »gamla utdöda lärdomen» [4]. Under sådana förhållanden och på grund af det värde nyhumanisterna öfverhufvud tillmätte de klassiska språken, kunde de icke gå med på en inskränkning af den klassiska linien.

Å andra sidan visade det sig, att efter år 1832 ökades antalet elever något mer i apologistskolan än i lärdomsskolan, samtidigt med att antalet lärjungar i gymnasiet sjönk [5]. Apo-

---

[1] Deras kamp för apologistundervisningens vidmakthållande, när kraf på den dubbla tjänsteårsberäkningens upphäfvande för apologistiernas lärare hotade att undergräfva dessa läroverk, är ett bevis därför.

[2] GEIJER I, 4, s. 354.

[3] Jfr HARTMANSDORFFS yttrande i läroverksfrågan vid riksdagen 1845.

[4] Biskop HOLMSTRÖM under läroverksdebatten d. 10 maj 1848.

[5] Revisionens bet. 1843, s. 7.

logistlinien behöfde således tydligen utvidgas. Men att detta skulle ske genom amalgamering med den lärda, däremot opponerade sig nyhumanisterna envist. De befarade, att den lärda bildningen skulle däraf blifva lidande, och detta dels därför, att sammanslagningen icke ansågs möjlig utan ett antagande af Nya elementarskolans metod [1]), dels därför att apologistundervisningen syntes vara af lägre, praktisk natur. Att detta senare var fallet, ville den nya skolans män i allmänhet icke medgifva. Kommitébetänkandet af 1828 framhöll uttryckligen, att apologistlinien borde vara af samma lärda natur som den klassiska, d. v. s. den skulle icke afse direkt praktisk fackutbildning. Men det är att märka, att man i Preussen först under 1820-talet kom till klarhet om att realskolan icke på samma gång kunde vara teknisk skola och att realskolan blott hade till ändamål att gifva allmän medborgerlig bildning [2]). I Sverige var man på det klara härmed under 1830- och 40-talen på verkligt sakkunnigt håll. Men alla, som ifrade för det nya systemet, voro icke sakkunniga. Ännu så sent som 1845 klagade brukspatron Petré, vid behandlingen af frågan om liniernas sammanslagning, öfver att den tekniska och industriella undervisningen icke var tillgodosedd i elementarskolorna. Skulden därtill lade han på hierarkien. Udden var utan omsvep riktad mot Wingård [3]). Men Wingård var alls icke emot teknisk undervisning. Han ville — det säger han i reservationen 1828 [4]) — ha till stånd tekniska specialskolor, men han ansåg, att de borde bekostas af de särskilda yrkena. Möjligtvis kunde staten bilda ett polytekniskt institut. Det kan synas vara ett hårdt tal af Wingård, att de enskilda yrkena skulle bekosta sina skolor, men man bör ej glömma det stora ekonomiska stöd prästerskapet gaf den lärda skolan genom skollärarnas dubbla tjänsteårsberäkning, hvarom mera längre fram. Den nyhumanistiska skolpolitiken, eller prästeståndets skolpolitik, ville således icke veta af någon sammanslagning af den lärda linien med apologistlinien. Det är dess A och O. Men en utvidgad apologistundervisning borde anordnas, så vidt staten

---

[1]) Jfr Sjöberg, Striden etc., s. 35. — Prästest. skrifvelse i läroverksfrågan vid riksdagen 1845.

[2]) Paulsen, a. a. II, s. 544.

[3]) Borgarst. prot. d. 1 febr. 1845.

[4]) s. 103.

hade tillgångar därtill. Dock ställde man sig icke afvisande mot en gemensam förberedande klass för bägge linierna, hvarigenom latinet skulle uppskjutas till andra klassen och grekiskan till den tredje, ett förslag påyrkadt af 1807 års skolordning, 1824 års revision och 1828 års kommittébetänkande. Anordningen förordades också af Wingård [1].

När Heurlin skulle gripa sig an med att reformera läroverket, följde han de nyhumanistiska reformlinierna. Det skedde genom det af honom undertecknade kungliga cirkuläret af d. 1 Nov. 1839. Här bestämdes, att vid alla gymnasier skulle på ordinarie stat tillsättas lärare i främmande lefvande språk, naturvetenskap och gymnastik [2]. Anslag därtill funnos redan förhanden, beviljade af riksdagen 1829. Vidare skulle i fem städer upprättas fullständiga apologistskolor, hvilka hade att i vetenskaper och lefvande språk meddela all den undervisning, som för studentexamen erfordrades. Slutligen skulle vid några lärdomsskolor, där apologistskolor också funnos, inrättas en gemensam förberedande klass. För dessa reformer har man i icke ringa mån att tacka den nya skolans män. Ty genom deras kraftiga agitation uppväcktes större lifaktighet och handlingskraft hos den gamla skolans försvarare [3].

1840 års riksdag gick förbi, utan att frågan om läroverkets organisation kom under allvarlig behandling. På undervisningens område lade frågan om folkskolan beslag på intresset. De närmast följande åren efter 1840 bevittnade ett starkt tillväxande af agitationen mot den lärda skolan. Den blef för hvar dag allt mera en »ecclesia pressa». Det förnämsta agitations-

---

[1]) WINGÅRDS reservation 1828, s. 104. Jfr revisionens bet. 1843, s. 74.

[2]) De nya lärarebefattningarna hade varit föreslagna redan af den stora kommittén.

[3]) Jfr DALSJÖ, a. a. s. 83 f., SJÖBERG, Striden etc., s. 16. — Oriktig torde Sjöbergs anmärkning om Heurlin vara: »Äfven denne man, vid hvars verksamhet de konservative dock fäste så stora förhoppningar, har måst tjäna framåtskridandet, om också mot sin vilja. Tidens kraf voro honom öfvermäktiga». Heurlin var, liksom nyhumanisterna i allmänhet, icke emot skolans utveckling öfverhufvud. Emellertid synes Heurlin varit böjd för mera vidtgående koncessioner åt liberalt håll. Tegnér skrifver nämligen till honom: »Betänklig däremot synes mig din juste-milieu med blandningen af klassisk och modern, med alla dithörande agrementer af dispenser, valfrihet, ambulatorisk läsning m. m. Jag fruktar dessa element skada hvarandra». Efterl. skr. II, s. 316.

medlet blef Nya elementarskolan. Praktisk erfarenhet hade visserligen framtvingat modifikationer i de liberala uppfostringsidéernas tillämpning. Vissheten om monitörsystemets oöfverträffliga verkningar hade i någon mån rubbats. Hade man i skolans början ansett monitörernas undervisning såsom regel, lärarens såsom undantag, ansåg man på 1840-talet, att växelundervisningen blott var ett viktigt hjälpmedel [1]). Det var ett medgifvande åt den gamla skolan. Också beträffande den fria flyttningen hade man måst vidtaga vissa modifikationer i riktning mot den gamla klassläsningen. Men i alla fall, både växelundervisning och fri flyttning funnos kvar, klassiska språk voro valfria, skillnaden mellan gymnasium och trivialskola, mellan lärd skola och apologistskola var upphäfd. Nya elementarskolan var fortfarande ett uttryck för de liberala idéerna. En liflig litterär strid utspann sig om de båda mot hvarandra kämpande skolsystemen. En skrift af rektor Boivie i Uppsala om studentexamen framkallade öfverstelöjtnant Hazelius, som ifrigt förordade det nya skolsystemet. Mot Hazelius framträdde en anonym författare med en skrift, benämnd »svenska elementarläroverken och deras förbättring». Författaren var Fredrik Ferdinand Carlson. På ett stilistiskt glänsande sätt tog den anonyme författaren den lärda nyhumanistiska skolan i försvar mot liberala anlopp och kritiserade skarpt de så segervisst påyrkade nya undervisningsmetoderna. Det skulle föra för långt att närmare gå in på denna afhandling, som bragte till uttryck, hvad de prästerliga nyhumanisterna kämpat för under åratal, på ett bättre och klarare sätt, än de själfva förmått. Mot Carlsons anonymt utkomna skrift utsläppte Agardh, hvilken såsom biskop i Karlstad fått förvånande stora friheter att på egen hand reformera stiftsstadens läroverk, [2]) likaledes anonymt, en motskrift till rättfärdigande af det nya skolsystemet, skrifven på hans lifliga, men också ensidiga och partiska manér.

Då Carlsons skrift utkom 1843, var läroverksrevisionen samlad. Heurlin, efter en kort tids afbrott åter statssekreterare, fungerade som dess ordförande. Tegnér hade hyst stora förhoppningar på en sådan revision, naturligtvis förutsatt att

---

[1]) Sjöberg, a. a. II, s. 15.

[2]) Jfr Tidskrift för lärare och uppfostrare, 1846—47, s. 296 ff.

majoriteten tog parti för den gamla skolan. Som en garanti för att detta skulle ske, hade han framhållit önskvärdheten af att några biskopar skulle infinna sig. Han tänkte då, 1839, på Wingård, Holmström och sig själf. Nu, 1843, kunde Tegnér ej själf komma, Wingård, nu ärkebiskop, fann ej heller tillfälle att komma. Men andra hade infunnit sig, nämligen Hedrén i Linköping, Holmström i Strängnäs och pastor primarius A. Z. Pettersson, alla säkra män. Som motvikt mot dessa fanns Agardh. En meningsfrände hade han i lektor Söderberg. Båda dessa yrkade antagandet af nya elementarskolans system i hela dess omfattning. Revisionens majoritet försvarade varmt och ingående den gamla skolan, ofta stödjande sig på Carlson [1]). Helt afvisande ville man icke ställa sig mot den växande opinionen. Cirkuläret år 1839 hade anordnat *en* gemensam förberedande klass utan latin. Revisionen yrkade på tvänne, men för att rädda klassicitetens ställning tillgrep man den förtviflade utvägen att upptaga latin såsom obligatoriskt ämne i dessa [2]). Någon kännedom af latin skulle icke skada, utan tvärtom gagna realisterna. Språkstudierna påbörjades också lämpligast med latin. Bland revisionens ledamöter intager rektor Cramér en särställning. Han var så stark nyhumanist, att han ville göra latinet och grekiskan obligatoriska för alla, men undervisningen däri skulle icke börja förr än på ett högre stadium. I motsats mot andra nyhumanister lade han stor vikt vid läroverkets enhetlighet och fordrade liniernas sammanslagning, men med fasta klasser.

I längden kunde det icke gå att uppskjuta det slutgiltiga ordnandet af undervisningsverket. En reglering af lärarnas löner var af tvingande nödvändighet, men samtidigt med denna måste på ett eller annat sätt en reglering af läroverket försiggå. Först skulle emellertid revisionsbetänkandet ut på cirkulation till vederbörande myndigheter. Därigenom uppsköts afgörandet ännu någon tid. Så dog Karl Johan 1844, och Oskar I tillträdde regeringen. Sedan lång tid tillbaka var han en anhängare af det nya skolsystemet. Nyhumanisternas ihärdiga försvarare,

---

[1]) Jfr Sjöberg, Striden etc. s. 26.

[2]) Revisionens bet., s. 97. — Att göra latin gemensamt för bägge linierna hade Geijer förordat vid sitt affall. Alla förslag, som gingo ut därpå, voro naturligtvis rent opraktiska och omöjliga att genomföra.

Heurlin, fick vika från sin plats såsom statssekreterare. Efterträdare blef F. O. Silfverstolpe, f. d. major. Nu hade nyhumanisterna intet godt att vänta. Till den riksdag, som mot slutet af år 1844 sammanträdde, hann naturligtvis Kgl. Maj:t icke att framlägga något organisationsförslag. Kgl. Maj:t förklarade endast sin afsikt vara att, sedan utlåtanden öfver skolrevisionens betänkande inkommit, till slutlig pröfning företaga frågan om läroverkens reorganisation. Men stormen brast lös från annat håll redan vid denna riksdag. Inom de tre högre stånden väcktes motioner om skrifvelse till Kgl. Maj:t med begäran om läroverksreform. Alla motionerna gingo ut på att Nya elementarskolans metoder i mer eller mindre mån skulle införas. Minst radikal var motionären i prästeståndet, prosten Almquist. Han anslöt sig nära till Geijers förslag från 1839. Längst åt liberalt håll gingo Ekholm och Sundler i borgarståndet. Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet ställde sig afgjordt på reformvännernas sida. Utskottsbetänkandet innehåller först en ganska lättvindig kritik af det gamla läroverket [1]. Detta afsåg, menade man, hufvudsakligen bildandet af kyrkans tjänare, det var vidare en förhörs- och föreläsningsanstalt. Det passade icke tiden, eftersom det icke var lämpadt efter allas behof af bildning. Trivialskola och gymnasium, apologistlinien och den lärda skulle sammanslås. En ekonomisk vinst skulle därigenom uppstå, då den mesta läsningen härefter kunde ske gemensamt. Med afseende på de nya metoderna var man försiktigare. Ämnesläsning för lärare borde genomföras, möjligen med undantag för den nedersta klassen. Ämnesläsning för lärjungar och fri flyttning skulle vara tillåten, där eforus och lärare därom träffade öfverenskommelse. Beträffande läroämnenas ställning i skolan, särskildt de klassiska språkens, ansåg man ytterligare undersökning vara af nöden.

Betänkandet undergick behandling först i prästeståndet, d. 29 jan. 1845. Diskussionen blef mycket grundlig [2]. Det gamla systemets anhängare vunno en seger öfver sina motståndare, hvilken äfven på reformvänligt håll betecknades såsom

---

[1]) Allmänna besvärs- och ekonomiutskottets bet., n:r 117.

[2]) Den upptager 145 sidor i det tryckta protokollet. Den utkom sedan i separattryck.

lysande [1]). Säve, Almquist, Sandberg talade för betänkandet. Likaledes prof. Wahlberg, hvilken ansågs som dess författare [2]). Emot utskottet talade Reuterdahl, Holmström, Knös, prof. Fries, Ljungdahl, Wallman, Wallin. Den synnerligen sakrika och intressanta debatten åhördes af flera representanter från de öfriga stånden. När diskussionen var slut, reste sig talmannen, ärkebiskop Wingård, och höll, innan votering företagits, ett mycket skarpt försvar för den gamla skolan. Reformvännerna karaktäriserade han med följande, något försmädliga ord: »För mer än tjugo år sedan uppstod en trupp af män, hvilka af välmening, den jag gör rättvisa, men utan synnerlig bekantskap med undervisningsläran och dess tillämpning ville taga läroverket i sin hand och omskapa det» [3]). Vid den därefter företagna voteringen afslogs utskottsbetänkandet med 30 röster mot 11. Den liberala opinionen blef på det högsta upprörd öfver utgången. Förbittringen vände sig i första hand mot Wingård. Aftonbladet innehöll dagen efter afgörandet ett häftigt utfall mot ärkebiskopen, som »i ett långt, med allehanda fraser i sitt kända skrifsätt späckadt anförande . . . såsom en sannskyldig påfve utslungade sina bannstrålar både mot utskottet och alla andra, som vågat yrka på en reform i denna viktiga sak». Hans uppträdande öfverhufvud stämplades som oförsynt [4]). I själfva verket var Wingårds brytande af den tystnad, som ålåg talmannen under diskussionerna, extra ordinem. Stenhammar vill i sina memoarer göra gällande, ehuru ej med bestämdhet, att det varit praxis inom prästeståndet, att talmannen yttrade sig i dylika frågor före voteringen, men medgifver, att tillvägagångssättet icke var formenligt [5]). Wingårds uppträdande framkallade emellertid icke någon protest inom prästeståndet. Aftonbladet ville göra troligt, att Thomander och Ödman, om de varit närvarande, skulle framfört en sådan. »Men — anmärker Stenhammar — Ödman var verkligen närvarande och voterade — emot betänkandet».

[1]) Hazelius, Om läroverksfrågorna, s. 130.

[2]) Stenhammar, Christian, Bilder ur riksdags- och hufvudstadslifvet III, Linköping 1903, s. 97.

[3]) Prästest. prot. d. 29 jan. 1845, bd. 8, s. 139 f.

[4]) Aftonbladet d. 30 jan. 1845.

[5]) Stenhammar, a. a. s. 97.

Något inflytande på voteringens utgång hade Wingård icke haft med sitt yttrande, menar Stenhammar.

På sätt och vis tryckte Wingård sin stämpel på förhandlingarna om utskottsbetänkandet inom de andra stånden. Det blef för och emot honom man uppträdde. Bland ridderskapet och adeln var det en och annan, som fann det riktigt, när prästeståndet ansåg sig mera kompetent att bedöma undervisningsfrågor än de öfriga stånden, en mening, som under debatten i prästeståndet framburits på flera håll [1]). Den gamla skolan ägde också inom adeln en del hängifna anhängare, såsom Nils Tersmeden m. fl. Hartmansdorff bibehöll sin gamla position och ville ej, att öfvergången till det nya skulle framtvingas. Den kunde ske, endast därigenom att öfvertygelsen om det nyas förträfflighet bemäktigade sig både biskopar och skolans lärare. Lars Hierta vände sig mot Wingårds såsom ett mästerstycke af många åberopade anförande. För honom upplöste det sig i hypoteser, obevista påståenden och fraser. Med stor majoritet antogs utskottets betänkande. Inom borgarståndet gick det på samma sätt [2]). Ekholm och Petré kritiserade Wingård. Särskildt Petré kunde knappt finna ord stora nog för att slå ned på prelaterna. Han yttrade bl. a.: »Den sällsamma dristighet, som erfordras för att på sätt, som inom prästeståndet ägt rum, försvara det gamla undervisningsverkets alltför sjuka sak, kan endast förklaras genom eforernas oantastlighet och den frihet från all kontroll, som hittills betryggat eforaternas pliktförsummelse». Också bondeståndet antog betänkandet [3]). Mot ständernas skrifvelse i enlighet med utskottets förslag stod prästeståndets särskilda skrifvelse. Parollen är här den samma som förut. Ingen sammanslagning af linierna. Reformer borde ske utefter de linier 1843 års revision uppdragit. Möjligen kunde dock trivialskola och gymnasium sammanslås [4]).

Så stod då prästeståndets majoritetsparti nästan ensamt mot en öfverväldigande riksdagsopinion, mot en liberal konung och en liberal ecklesiastikminister. Dess ståndpunkt försvarades dock

---

[1]) Riddersk. och adelns prot. d. 1 febr. 1845, bd. 7, s. 18 ff.
[2]) Borgarst. prot. d. 1 febr. 1845, bd 3, s. 528 ff.
[3]) Bondest. prot. d. 30 jan. 1845, bd. 7, s. 653 ff.
[4]) Prästest. prot. d. 22 maj 1845, bd. 12, s. 317 ff.

af domkapitlen, hvilka nu inkommit med utlåtanden öfver den sista revisionens betänkande [1]. Det nya hade fortfarande i Agardh sin bästa målsman. Smärre reformförslag förekommo naturligtvis i alla dessa betänkanden från både konsistorier och lärarekollegier. Hvad de sistnämnda beträffar, hade det nya systemet bland dem flera anhängare, hvilka yrkade dess fullständiga antagande. En medlande ståndpunkt framträder i det vidlyftigaste utlåtandet af alla, det, som afgifvits från Västerås trivialskola, författadt af dess rektor, L. Westerlund [2]. Den litterära fejden fortfor alltjämt. Hazelius kom fram med en ny skrift [3], och i tidskrifter, särskildt i Frey och Tidskrift för lärare och uppfostrare, inflöto många uppsatser och recensioner pro et contra den påyrkade reformen.

Den nye ecklesiastikministern, Silfverstolpe, skred emellertid till verket. Han sammankallade sommaren 1847 en kommitté för att bereda frågan. I denna kommitté insattes universitetsadjunkten i Uppsala Zedritz, rektorn vid Nya elementarskolan, Dahlström, den nyss nämnde Westerlund samt linköpingslektorn Sondén [4]. Det af denna kommitté utarbetade reorganisationsförslaget föredrogs för Kgl. Maj:t samma år den 9 nov. [5]. Dess innehåll var följande. Då upprättandet af tillräckligt antal fullständiga apologistskolor var för dyrbart, skulle de bägge linierna sammanslås. Likaså trivialskola och gymnasium. Latinet skulle börjas i tredje klassen och vara obligatoriskt för alla, som kvarstannade i läroverket utöfver den fjärde klassen. Dock skulle de, som icke ville förvärfva sig egentlig ämbetsmannabildning eller lärd bildning, äga rättighet att afbryta latinstudiet, så snart de kunde redogöra för någon lättare författare, såsom Julius Cæsar. Från grekiska och hebreiska skulle man kunna erhålla dispens. Klass-systemet borde bibehållas i de två lägsta klasserna, i de två öfriga klasserna skulle Nya elementarskolans

---

[1] Svedbom, P. E., Några underrättelser om de till ecklesiastikdepartementet inkomna utlåtanden öfver skolrevisionens berättelse, i Tidskrift för lärare och uppfostrare 1846—47, s. 15 ff.

[2] Aftryckt i Frey 1845, s. 331 ff.

[3] Om läroverksfrågorna, Sthm 1846.

[4] Sjöberg, Striden etc. s. 36.

[5] Protokollet öfver ecklesiastikärenden, hållet d. 9 nov. 1847, är aftryckt i Tidskrift för lärare och uppfostrare 1847—48, s. 169 ff., 250 ff.

metod i hufvudsak komma till användning. I enlighet med statsrådets öfriga ledamöters yttrade mening godkände Kgl. Maj:t förslagets hufvudgrunder, såvidt de afsågo lärdoms- och apologistskolans sammanslående och förening med gymnasium samt rättigheten till valfrihet i vissa ämnen, men fann beslutet rörande lärometod för närvarande icke böra meddelas.

Under ärendets beredning hade nyhumanisterna icke varit overksamma. Wingård hade enskildt till Silfverstolpe skrifvit utförliga bref, där han sökt skydda den gamla skolan [1]. Men han kunde icke rädda den. När riksdagen sammanträdde i slutet af år 1847, framlades proposition i ärendet. Kgl. Maj:t äskade 30,000 rdr för att »jämte nuvarande tillgångar och den afgift af lärjungarna, som blifvit föreslagen, användas till löner för lärare vid de elementarläroverk, som blifva inrättade efter de nu godkända grunderna». Anslaget afsåg framför allt att bereda möjlighet till upphäfvandet af lärarnas dubbla tjänsteårsberäkning. Den kungliga propositionen i läroverksfrågan hörde med sina anslagsäskanden in under statsutskottet. Men som Kgl. Maj:t ägde ensam beslutanderätt i organisationsfrågor, hörde skolfrågan, såvidt den berörde skolans organisation, in under allmänna besvärs- och ekonomiutskottet. Dit remitterades därför också åtskilliga i frågan väckta motioner. Andra, som rörde anslag, kommo till statsutskottet. Statsutskottets sammansättning var sådan, att stämningen där afgjordt var för de nya skolreformerna, under det att omvändt förhållande ägde rum med ekonomiutskottet. Nyhumanisterna i det manstarkare ekonomiutskottet sökte därför få till stånd gemensam behandling af hela skolfrågan, men statsutskottet ställde sig afvisande mot denna inbjudan. Anslagsfrågan kunde behandlas för sig, då Kgl. Maj:t redan bestämt hufvudgrunderna för läroverkens omreglering [2].

För en fullständig omreglering behöfdes emellertid en större summa än den, som äskats, och var denna summa också angifven i statsrådsprotokollet. Men Silfverstolpe hade icke begärt allt på en gång, emedan han ansåg, att regleringen borde ske successivt, så att ingen skulle tvingas att antaga det nya sy-

---

[1] Prästest. prot. d. 13 maj 1848, bd. 6, s. 155.

[2] SVEDBOM, P. E., Läroverksfrågorna vid riksdagen, i Tidskrift för lärare 1847—48, s. 317.

stemet[1]. Upphäfvandet af den dubbla årsberäkningen skulle då också ske successivt. Många bland prästerskapet önskade emellertid, att detta skulle ske så snart som möjligt. Det gaf Thomander anledning att inom utskottet yrka på en större summa än den äskade för att bereda möjlighet härför. Inom borgarståndet var man också benägen för högre anslag för att den borgerliga bildningen genast skulle kunna bättre tillgodoses. Då man inom statsutskottet icke ville införa terminsafgifter i den utsträckning Kgl. Maj:t föreslagit, bestämde man sig för att tillstyrka ett anslag af 90,000 rdr. För anslagets beviljande fastställde utskottet vissa villkor. Ett af dessa rörde skolans styrelse, hvarom vi i annat sammanhang få tala. Rörande skolans organisation var det hufvudsakliga villkoret, att från den dag ny lönereglering infördes, skulle vid vissa läroverk gifvas fullständig apologistbildning »utan förbindelse för lärjungen att därjämte studera de klassiska språken»[2]. Nu blef frågan denna: Var anslaget tillräckligt stort för att uppfylla detta villkor utan liniernas sammanslagning på det sättet, att Nya elementarskolans metod måste införas. Var anslaget icke tillräckligt, så förelåg ett försök att framtvinga det nya systemets genomförande. Att man på borgerligt håll önskade den nya metoden, var en gifven sak. Sundler hade också motionerat därom. Men förelåg ett sådant försök, då hade man också gripit in i konungens administrativa lagstiftningsrätt. Stenhammar, ledamot i statsutskottet, ansåg, att den föreslagna summan var för liten och reserverade sig med skärpa mot utskottsbetänkandet. Det samma gjorde lektor Wallman och prosten Ljungdahl.

När ämnet behandlades hos ridderskapet och adeln, beviljades de 90,000 rdrna[3]. Men både Hartmansdorff och Lefrén ansågo, att i de föreslagna villkoren låg ett tvång till antagandet af det nya skolsystemet, och det ville de ej vara med om. Den förre yrkade på en omredigering af det beträffande organisationen uppställda hufvudvillkoret i den riktning, att medborgerlig bildning skulle gifvas endast i den mån läroverkets omfång det medgaf. Också Silfverstolpe, hvilken nu ej längre

---

[1]) Silfverstolpes yttrande d. 6 maj 1848, ridd. och ad. prot. bd. 4, s. 409 f.

[2]) Statsutsk. bet. n:r 124.

[3]) Den 6 maj 1848, bd. 4, s. 402 ff.

var ecklesiastikminister, reserverade sig mot villkoren. Att den gamla skolans anhängare ifrade mot dem, var en gifven sak. Betänkandet blef återremitteradt.

Några dagar senare kom saken före i prästeståndet [1]. Förgäfves sökte Thomander lägga vikt vid den fördel, som skulle tillskyndas prästerskapet genom den dubbla årsberäkningens upphörande. Det vore den största gåfva af staten till prästerskapet sedan reformationens dagar. Thomander sökte påvisa, att det ej var tal om något pockande på en viss lärometods antagande. Han beklagade, att utskottet utsattes för misstankar för oredlighet och falskhet. Villkoret om fullständig apologistundervisning kunde uppfyllas utan liniernas sammanslagning enligt Nya elementarskolans metod. Thomander uppgaf på hvad sätt han ansåg detta möjligt. På Thomanders sida stodo Gumælius, Säve, Sandberg m. fl. En del lockades dit af utsikten till den dubbla årsberäkningens upphörande. För denna fördels skull öfversåg man med de stipulerade villkoren. Mot Thomander uppträdde biskoparna Heurlin, Nibelius och Hallström, prof. Fries och framför allt Stenhammar. Med klara skäl vederlade denne Thomanders bevis för att det begärda anslaget var tillräckligt. Statsutskottet hade baserat sina beräkningar på uppgifterna i det propositionen åtföljande statsrådsprotokollet, men den här uppgifna summan hade beräknats med tanken på den nya metodens genomförande. Stenhammar blef icke vederlagd. Wingård hade vid ärendets behandling liksom landtmarskalken skilt mellan anslagssumman och villkoren. Först skulle det ena, sedan det andra diskuteras. Förklarligt nog medförde detta svårigheter. Diskussionen om anslaget berörde oupphörligt villkoren. Denna omständighet kan förklara, men ingalunda ursäkta Wingårds tillvägagångssätt att efter votering om anslaget, som utan vidare beviljades, omedelbart anställa votering om villkoren, hvilka med knapp majoritet återremitterades. Flera ledamöter protesterade mot detta Wingårds sätt att fullgöra sina talmansåligganden.

Borgarståndet antog hela statsutskottsbetänkandet, bondeståndet nedsatte anslaget till 30,000 rdr, men antog villkoren. Beträffande dessa stodo således två stånd mot två. Thomander

---

[1]) D. 10 maj 1848, bd. 6, s. 68 ff.

författade statsutskottets svar på återremissen; man ville icke lämna villkoren af farhåga för att anslaget då icke skulle beviljas [1]). Ridderskapet och adeln följde emellertid Hartmansdorff och antog den af honom föreslagna formuleringen: läroverken skulle meddela medborgerlig bildning, så vidt deras omfång medgaf [2]). Prästeståndet fattade samma beslut [3]). Thomander höll till en början på sitt eget förslag, men yrkade sedan på den Hartmansdorffska formuleringen. Samma yrkande gjorde Holmström, Reuterdahl m. fl., hvilka funno denna formulering ärligare än utskottets. Ärendet afgjordes sedan i förstärkt utskott, där de båda högre stånden segrade, men med blott en enda rösts majoritet [4]).

Beslutet innebar icke någon seger för nyhumanismen. Dock var ännu allt ganska oklart, då det icke var i detalj afgjordt, huru regleringen af läroverken skulle ske. Blott så mycket var säkert, att af trivialskola, apologistskola och gymnasium skulle ett enhetligt läroverk bildas och att apologistundervisningen skulle tillgodoses bättre än hittills skett. Mot sammanslagningen hade alltid nyhumanisterna opponerat sig. Med frågan om sammanslagningen hade alltid förut frågan om den nya metodens införande ansetts olösligt förbunden. Det kom an på Kgl. Maj:t om den nu skulle genomföras. Ecklesiastikminister efter Silfverstolpe hade den som liberal ansedde prof. Genberg blifvit. Det kungliga cirkuläret af den 6 juli 1849 är kontrasigneradt af honom [5]). Detta cirkulär har ansetts bilda epok i svenska läroverkets historia, och detta med rätta. Dess största betydelse ligger kanske icke på organisationens område, utan på den ställning läroverken nu erhöllo, hvarom mera längre fram. Men också beträffande organisationen var det af genomgripande betydelse. Sammanslagningen, så länge påyrkad, blef en verklighet. Dispens från grekiska och hebreiska skulle kunna erhållas. Hvad det nya systemet beträffar, skulle ämnesläsning för lärare genomföras med undantag för mindre skolor och de större läro-

---

1) Statsutsk. bet. n:r 207. Jfr Thomanders yttrande i prästest. d. 29 juni.

2) D. 29 juni, bd. 6, s. 388 ff.

3) D. 29 juni. bd. 8, s. 105 ff.

4) Statsutsk. bet. n:r 208.

5) Jfr Dalsjö, a. a. s. 142 ff. Sjöberg, a. a. s. 40 f.

verkens nedersta klasser, där klassläsning skulle bibehållas, om eforus och lärare därom voro öfverens. Ämnesläsning för lärjungar skulle få införas, då lärare och eforus så beslöto och omständigheterna det tilläto. Möjlighet var således öppnad för det nya systemets införande i läroverket.

Det gäller nu att dra facit af den gångna striden. Vid århundradets början var läroverket starkt ecklesiastikt färgadt, och ihärdigt kämpade prästerskapet för att bevara denna läroverkets karaktär. Genom 1820 års skolordning fick läroverket en mera allmänt lärd, nyhumanistisk prägel. Prästeståndet rönte nflytande af den nyhumanistiska tidsströmningen och stridde sedan tappert för klassiciteten. Från århundradets början arbetar det tredje ståndet för en högre bildning. Prästeståndet ställer sig i början afvisande mot de borgerliga anspråken på det publika läroverket, men inser med åren, att staten måste gripa in. För att skydda den lärda bildningen arbetar man för särskilda apologistskolor. 1849 eröfrar emellertid borgarståndet definitivt sin plats i det allmänna läroverket. Från att vara hufvudsakligen lämpadt för blifvande präster blir läroverket så småningom de tre högre ståndens gemensamma angelägenhet. Den sträfvan, som på det politiska området gör sig gällande, att bryta med ståndsprincipen och införa samfällda val går igen i borgarståndets kamp för ett enhetligt läroverk, under det prästeståndets arbete för lärda skolor och apologistskolor vittnar om ståndsprincipens tillämpande på undervisningens område. Prästeståndet representerar den historiska kontinuiteten och vill bevara en gång vunna värden. Det har genom sitt långvariga motstånd mot vissa ifrigt påyrkade reformer räddat det svenska läroverket från att blifva ett experimentalfält för abstrakta uppfostringsidéers tillämpning. Å andra sidan ha reformvännerna utöfvat ett hälsosamt inflytande på det gamla läroverket genom att framkalla lifligbet och intresse för undervisningsfrågor. Och i stort sedt ha de segrat, om än icke på den punkten, där de voro som mest ifriga, nämligen beträffande de nya undervisningsmetoderna. Visserligen såg det ut, som om nyhumanisterna dukade under också här, ty en dörr hade genom 1849 års cirkulär öppnats för den nya metoden. Men den närmaste framtiden visade, att lusten att genomföra det nya systemet försvunnit. »Vägglösa» skolor med fri flyttning och genomförd ämnes-

läsning kommo aldrig till stånd. Nyhumanisterna hade dock i hufvudsak segrat på denna punkt. Apologistliniens utvidgning och fullständiga införlifvande med det gamla läroverket innebar däremot ett nederlag för nyhumanismen. Klassicitetens ställning inom läroverket måste från den stunden blifva alltmera prekär, ju mer dominerande faktor det borgerliga elementet blef. Men så hade också nyhumanisterna värdesatt de klassiska språken på ett sätt, som verkligheten ingalunda kunde rättfärdiga. Nederlaget på denna punkt var därför oundvikligt.

* *
*

Den gamla skolans organisation till fördel för de prästerliga intressena hade haft vidtgående verkningar. En kyrkans och skolans intima förening i flera afseenden hade därigenom kommit till stånd. En undersökning är därför att anställa i hvad mån de borgerliga intressenas successivt stegrade betydelse i elementarläroverket förde med sig ett lossande af de band, som förenade skolan med kyrkan. Tendenser åt detta håll hade visat sig redan under föregående perioder. Det gäller nu att följa denna utveckling. — Skolan hade först och främst ett starkt ekonomiskt stöd af kyrkan och dess prästerskap genom den priviligierade befordringsrätt inom kyrkan, som var lärarna tillförsäkrad. Hvad för förändringar förde den nya tiden med sig i detta hänseende?

3. Lärarnas ecklesiastika befordringsrätt.

Föreningen af prästerskap och lärarepersonal till en enda ecklesiastik kår, en gång helt naturlig, hade börjat gå sönder. Olägenheterna voro i ögonen fallande. Revisionen af år 1824 hade tagit steget fullt ut och föreslagit afskaffandet af den dubbla årsberäkningen för lärare under förutsättning, att denna rättighet då upphörde också för andra privilegierade och att lärarna fingo tillräcklig löneförbättring. Den stora uppfostringskommittén följde revisionen i spåren [1]). Den konstaterade, att lärarna vid den vetenskapliga undervisningen blifvit till en del aflönade på reli-

[1]) Kommittébetänkandet 1828, s. 85.

gionsvårdens bekostnad, utan gagn för den förra och till skada för den senare. Ett förslag till aflöningsstat uppgjordes, efter hvars genomförande de af revisionen påyrkade förändringarna borde inträda. Kommittén uppgaf 42,000 rdr såsom utöfver redan tillgängliga anslag erforderliga för löneregleringens verkställande [1]). Detta anslagsyrkande upptog dåvarande statssekreteraren af Kullberg i statsverkspropositionen vid 1828—29 års riksdag, men utan sammanhang med kommitténs organisationsförslag, hvilket ännu icke hunnit undergå någon granskning. Löneförbättring, särskildt för de lägre skolornas lärare, ansågs alldeles oundgänglig. De begärda 42,000 rdrna beviljades af riksdagen, likasom också villkoret, att den dubbla årsberäkningen skulle upphäfvas, när full lönereglering blifvit genomförd, blef antaget [2]). En sådan reglering var dock svår att få till stånd. Kommittén hade grundat sina beräkningar på en sammanslagning af bägge bildningslinierna, ett förslag, som rönte det kompaktaste motstånd på kyrkligt håll. Skulle åter de båda linierna utvecklas självständigt, såsom man här ville, måste nya platser och läroverk inrättas, men då gingo kommitténs beräkningar om intet, och än större anslag skulle behöfvas. Innan sådana beviljats, skulle icke heller lärarnas dubbla årsberäkning kunna upphäfvas. Ville man således läroverkets utveckling efter skilda linier — och detta ville de prästerliga nyhumanisterna — hade man intet annat val än att vänta med upphäfvandet af det omstridda privilegiet, tills nya anslag beviljats läroverken.

Utaf de disponibla 42,000 rdrna bereddes någon förbättring i lönerna, särskildt för kollegerna, men denna var så ringa, att den 1832 sammanträdande revisionen icke ansåg den uppväga en eventuell förlust af den dubbla årsberäkningen. En minskning i privilegiet ansågs dock rättvis; revisionen tog upp och förordade det gamla förslaget om dubbel årsberäkning endast vid första befordran [3]). Vi ha förut sett, att 1832 års revision gjorde front mot de nya uppfostringsidéerna. Också i fråga om lärarekårens ställning höll man sig till gamla traditioner. Man betraktade läraretjänsterna som öfvergångstjänster, och den ge-

---

[1]) Kommittébetänkandet 1828, bil. litt. F.

[2]) Jfr SJÖBERG, Striden etc., s. 15.

[3]) Revisionens bet., s. 86.

som befordringslagen åsyftade öfvergången ansåg man böra ske tidigt, både kyrkan och läroverket till fromma.

Några månader tidigare dateradt än revisionens betänkande och till revisionen inlämnadt är ett utlåtande af Geijer öfver det stora kommittéförslaget, där han söker se den dubbla årsberäkningen ur rent principiella synpunkter [1]). Skolan, menade Geijer, hade att isynnerhet bilda prästen, folkläraren. Därför sammanhängde kyrkan och skolan så nära med hvarandra. Och om också skolan utvidgades, fick icke det första ändamålet tappas ur sikte. Innebar det framkastade förslaget om upphörandet af lärarnas dubbla årsberäkning ett försök att söndra skolan från kyrkan, så kunde man, ansåg Geijer, på det allvarligaste önska, att detta frö ej måtte bära frukt, och bättre hade det varit, om det varit outkastadt. Geijers här refererade uttalande är ingalunda originellt. Han företräder den vanliga ecklesiastiska ståndpunkten, som med blick på läroverkets historia med alla medel söker bevara den gifna historiska utvecklingslinien, utan principiell anpassning efter de förändrade kulturförhållandena. Vi ha här framdragit Geijers yttrande på grund af dess skarpa kontrast mot hvad han skulle uttala i samma ämne efter sitt affall.

År gick efter år utan att den dubbla årsberäkningen upphäfdes. I stället blef de priviligierades antal så småningom större, ju mer läroverket utvidgade sig. Hade församlingsprästerskapet redan under gångna årtionden klagat öfver försenad befordran, så blefvo klagomålen nu så mycket starkare. Det var ett faktum, att läroverket delvis bekostades af de sämst aflönade ämbetsmännen i riket, af pastorsadjunkter och komministrar. Det skulle kräfva sitt särskilda kapitel att redogöra för huru staten i gångna tider begagnat sig af det svenska prästerskapets lojalitet till att lägga på dess skuldror den ena bördan efter den andra utan att sammanhanget med prästens primära uppgift, den religiösa, blef iakttaget. Prästens mångfaldiga, olikartade befattningar hade framtvingat ett vidt utgrenadt adjunktssystem. Pastor hade, äfven om han från början var van vid göromålen

---

[1]) Utlåtandet finnes i riksarkivet, sammanbundet med öfriga utlåtanden öfver kommittébetänkandet 1828. Denna inlaga från Geijer, daterad d. 9 juni 1832, berör endast den dubbla årsberäkningen.

i församlingen och var vid full hälsa, ofta svårt nog att hinna med alla sina åligganden. Blef en läroverkslärare, trött på skolarbetet och ovan vid pastorala göromål, kyrkoherde i en församling, kunde han helt enkelt ej umbära en adjunkt. Så hände väl också, att en och annan af maklighetsskäl tog sig ämbetsbiträde. Allt nog, antalet af e. o. prästmän blef stort. Långa framtidsutsikter hade de, ty klena voro komministraturerna och många expectanterna på kyrkoherdebeställningarna. Läroverkslärarna voro dessutom priviligierade expectanter därtill. Hvad under, att adjunkterna började röra på sig och låta sina klagomål ljuda öfver land och rike? Genom pressen fick allmänheten reda på adjunkternas ställning. Dit insände de skildringar af sitt elände. I Aftonbladet för år 1833 klagade en adjunkt från ärkestiftet öfver den stora svärm af olycksbröder han hade [1]. En adjunkt hade den gångbara dränglönen, men det var dock önskvärdt, att han skulle kunna kläda sig efter sitt stånds värdighet, så att han utan skygghet kunde visa sig i bildade kretsar, att han då och då skulle kunna köpa sig en bok, förnöja en och annan kreditor etc. Samma visa uppstämde en adjunkt från Hernösands stift [2]. Han menade, att det gick väl an, så länge adjunkten icke hade familj. »Men vill han, som andra människor i samhället, åtnjuta de rättigheter, som naturen, kristendomen och medborgerlig lag honom förunna, vill han gifta sig, gå klädd efter sitt stånd etc., då blir han gemenligen inom kort församlingens nådehjon och tiggare». På sina ställen, som i större delen af Angermanland och i nedre delen af Medelpad, voro församlingarna frikostiga, men så mycket värre var det på andra ställen. I lundastiftet klagades det på samma sätt, hvarom Skånska Korrespondentens spalter bära vittne [3]. Det lider intet tvifvel, att skildringarna äro något färgade, men faktum synes vara, att ett prästproletariat höll på att utbildas på grund af adjunkternas dåliga löner och klena befordringsutsikter. De små lönerna voro föremål för regeringens uppmärk-

---

[1]) Aftonbladet d. 10 sept. 1833, n:r 210. Jfr d. 23 sept., n:r 221.

[2]) Aftonbladet d. 27 sept. 1833, n:r 225. Jfr d. 14 och d. 24 okt., n:r 231 och 248.

[3]) Skånska Korresp. 1834 n:r 18, 96, 97.

samhet [1]), men den sjuka punkten låg icke där, utan i själfva befordringssystemet, icke minst däri, att lärarna voro priviligierade expectanter på de flesta kyrkoherdebeställningarna.

Adjunkterna och med dem likställda började att agitera mot den dubbla årsberäkningen. Vid prästmötet i Skara 1833 frambar domkyrkokomminister Synnerholm å samtliga komministrars vägnar en begäran om privilegiets upphäfvande. Adressen var tydligen riktad till stiftets riksdagsmän [2]). Värst tryckte olägenheterna i Karlstads stift. Af 121 yngre, obefordrade prästmän och komministrar och 25 pastorer i detta stift uppsattes en petition i ärendet att framläggas för riksdagen, som skulle sammanträda 1834. Det påvisades här, att af stiftets 38 pastorat, 4 prebenden oberäknade, innehades 22 af sådana, som räknat dubbla år, under det endast 16 tillfallit enkla årsräknare, hvilkas antal dock utgjorde 133. Nu hade man på högre ort föreslagit att inrätta sex nya lärareplatser vid stiftets skolor, alltså skulle sex nya priviligierade expectanter komma till. Under sådana förhållanden blef det snart outhärdligt att tjänstgöra såsom adjunkt inom stiftet. Den dubbla årsberäkningen *måste* upphäfvas. Prosten Lignell åtog sig att vid den kommande riksdagen i egen motion frambära petitionen med dess yrkanden [3]). Innan vi öfvergå till dessa riksdagsförhandlingar, böra vi noggrannare betrakta situationen.

Den var af ganska komplicerad karaktär, ty missförhållandena voro ej så lätt afhjälpta, som petitionärerna trodde. Domkapitlen tvekade icke att bedöma den dubbla årsberäkningen såsom ett ondt, men de buro ansvaret för skolan, och när staten ej gaf tillräckliga löner, måste dessa på något sätt suppleras, annars skulle skolverket förfalla. Följden af ett upphäfvande af den dubbla årsberäkningen skulle blifva skolverkets förfall. Vidare skulle befordran från skola till kyrka då komma att höra till undantagen. De dåvarande pastorsadjunkterna stodo icke på långt när på den bildningsgrad, öfver lag åtminstone, som man kunde kräfva af män på kyrkans framskjutna platser. Skulle

---

[1]) Kungl. bref af d. 28 aug. 1834 till domkapitlen med anledning af riksdagens skrifvelse ang. adjunkternas dåliga lönevillkor.

[2]) Protokoll vid prästmötet i Skara 1833, Skara 1833, s. 37.

[3]) Petitionen återfinnes i prästest. prot. d. 17 febr. 1834.

prästeståndet därför rekryteras endast från pastorsadjunkternas leder, skulle ståndets bildningsnivå betydligt sjunka. Ett medel att upphäfva privilegiet utan afsevärdt större anslag var att gå med på liniernas sammanslagning, såsom vi nyss omnämnt, men en dylik kapitulation ville de kyrkliga ledarna aldrig underkasta sig, därtill voro de i själ och hjärta för mycket nyhumanister. De kyrkliga myndigheternas händer voro således bundna. De förmådde icke taga något initiativ att komma ur den olidliga situationen. Och dock måste något göras. Det fastslog Thomander redan 1828 [1]. »Skall svenska kyrkan blifva vid makt, så måste allvarliga och kraftiga steg tagas till det tjänstgörande prästerskapets förkofran». Till de väsentligaste åtgärderna i så dant syfte räknade Thomander upphäfvandet af de dubbla åren, lönereglering vid läroverken, bättre prästbildning, mindre antal präster. Samma fordran på bättre befordringsutsikter för de e. o. prästmännen kommer fram i Rogbergs och Winboms ecklesiastika tidskrift [2]. Liberalismens hållning i denna punkt är föga tilltalande. Carl Henrik Ankarsvärd hade en ganska lättsinnig uppfattning af det prästerliga befordringsväsendet. När han vid riksdagen 1829 ifrade för de nya skolreformernas genomförande, konstaterade han med glädje, att man icke behöfde dröja därmed, ty man hade den lyckliga utvägen att kunna genom befordringar till pastorat vinna nödiga vakanser bland lärarepersonalen utan att betunga staten med anslag till pension. Så skulle de gamla lärarna, hvilka icke ville undervisa efter den nya metoden, komma bort [3]. I Aftonbladets artiklar 1833 om läroverksfrågan behandlas också den dubbla årsberäkningen [4]. Den framställes såsom orimlig och i hög grad förnärmande för det yngre prästerskapet, men för närvarande måste den anses oumbärlig för att bereda äldre lärare tillfälle till befordran till lugnare och bättre aflönade platser. När så pastorsadjunkterna klagade öfver sina svåra förhållanden — det skedde särskildt i samma års Aftonblad — nedlät sig redaktionen till en insinuant påminnelse om England, där det rådde stor olikhet mellan de

[1] Th. Qu. 1828, 4 h., s. 89.

[2] Eckl. Tidskr. utg. af C. G. Rogberg och J. A. Winbom, 8 h., 1831, s. 111.

[3] Ridd. och ad. prot. d. 21 maj 1829, 25 h., s. 213.

[4] Aftonbladet 1833 n:r 1.

feta prelaterna och de verkligt tjänstgörande vicars eller vice pastorer [1]. Men om nu de »feta prelaterna» i Sverige ofta utgjordes af uttjänte skolmän? Det är blott *ett* exempel på Aftonbladets sätt att behandla denna fråga.

* *

*

Genast i början af den 1834 sammanträdande riksdagen motionerade prosten Lignell, att skrifvelse skulle till Kgl. Maj:t aflåtas med anhållan om upphörande af den dubbla årsberäkningen, såsom menlig både för undervisning och prästerskap. Han vidfogade Karlstadsprästernas petition [2]. Motionen remitterades till det ecklesiastika utskottets lagafdelning, där biskop Thyselius satt som ordförande. Ganska raskt blef utskottet färdigt med sitt utlåtande [3]. Det gick icke efter Lignells önskningar. Utskottet fann, att lärarnas dubbla årsberäkning icke blott utgjorde ersättning för deras ringa lön, utan också åsyftade omsättning vid läroverken, till gagn för församlingarna. En sådan uppfattning sammanhänger med den nyhumanistiska synen på skolan och uppfattningen af prästeståndet såsom det lärda ståndet. Man ville icke lösa upp det förenande bandet mellan kyrka och skola. Utskottet ville endast göra jämkningar för att undanrödja de olägenheter, som påvisats. Det skulle föra för långt att draga fram det invecklade förslag till tjänstårsberäkning, som utskottet trodde skulle åvägabringa jämn omsättning och öfverflyttning till kyrkan. Det är icke behöfligt, ty förslaget kom icke att spela någon roll vid de följande förhandlingarna. En inskränkning i de priviligierades antal ville utskottet åstadkomma genom att inskränka rättigheten till förhöjd årsberäkning till lärare vid de gamla skolorna. Vid nyanlagda lägre skolor förutsatte man, att lönerna från början skulle vara reglerade. Lignell, ledamot af utskottet, reserverade sig utförligt.

Utskottsbetänkandet blef icke gynnsamt mottaget i ståndet [4].

---

[1]) Aftonbladet 1833, n:r 210.

[2]) Prästest. prot. d. 17 febr. 1834.

[3]) Prästest. prot. d. 27 febr. 1834.

[4]) Prästest. prot. d. 8 mars, bd. 2, s. 516 ff.

Skarpa anmärkningar blefvo riktade däremot både från höger och vänster. Såsom alltför litet gynnande läroverken, kritiserades det af domprosten Holmström, hvilken i stället för utskottets tjänsteårsberäkning föreslog den enklare utvägen att nedsätta den dubbla årsberäkningen till rättighet att få räkna ett år för 1 1/2. Nästan mer än utskottet betonade Holmström nödvändigheten att först upphäfva all förhöjd årsberäkning utom läroverket. Båda dessa af Holmström energiskt företrädda synpunkter kommo att få sin stora betydelse i framtiden. Debatten om utskottsbetänkandet blef vidlyftig. För Lignell uppträdde prostarna Östberg och Hallström. Wingård instämde i hufvudsak med Holmström. Frågan hade emellertid upphört att vara prästeståndets ensak, ty motioner hade blifvit väckta i annat stånd. Prästeståndet remitterade därför alla handlingarna till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet.

Det var inom bondeståndet, som motioner framkomit mot den dubbla årsberäkningen. Hans Jansson, Nils Strindlund m. fl. menade, att församlingarna hade lika stor rättighet som läroverket att få goda lärarekrafter. Men under nuvarande förhållanden var det högst få af de skickliga unga männen, som från början tjänstgjorde i församlingarna. Därför måste de dubbla åren bort. Nils Månsson, Nils Insulin m. fl. yrkade däremot på privilegiets bibehållande för läroverkets skull. Ekonomiutskottet utredde frågan grundligt [1]). Man konstaterade bl. a., att antalet af dem, som räknade mer än enkla år, utgjorde omkring 600, däraf 335 lärare vid de högre undervisningsverken, 118 lärare vid krigsakademien, apologistier, fattig- och barnskolor, samt 156 andra tjänstemän, såsom konsistorienotarier, hofpredikanter, amanuenser vid kgl. biblioteket, regements-, slotts- och fångpredikanter, stadskomministrar m. fl. Utskottet behjärtade det yngre prästerskapets bekymmersamma ställning. Dess betänkande blef betydligt liberalare än ecklesiastikutskottets. All förhöjd årsberäkning borde upphöra, utom att ordinarie lärare vid rikets lärdomsskolor — icke vid eventuellt nya — skulle tillsvidare och endast vid första befordran få räkna ett tjänsteår som halftannat [2]). Också mot detta utskottsbetänkande reserverade sig Lignell. Hans

---

[1]) Allm. besv. och ekon.-utsk. utl. n:r 93.

[2]) »Nuvarande innehafvares rätt dock oförkränkt».

vidlyftiga reservation visar, hvilket betydande arbete han nedlagt på denna sak och huru varmt den låg honom om hjärtat.

Utskottet skilde mellan lärdomsskolor och apologistier, när det gällde befordringsrätt inom kyrkan, och detta med full rätt. De förra stodo historiskt och ännu faktiskt prästeståndet ganska nära. Prästeståndets bildning berodde i hög grad af deras effektivitet. Naturligt var det därför, att prästeståndet såsom hittills ekonomiskt understödde dessa läroanstalter. Men hvarför samma förhållande skulle äga rum med de för näringsståndet afsedda skolorna, var icke godt att säga. Saken hade dock en annan sida. Utvecklingen af skolans organisation pekade på en utvidgning af det borgerliga elementet. Ett borttagande af den dubbla årsberäkningen för apologistiernas lärare skulle emellertid blifva ett kännbart slag för just denna gren af undervisningen, som tiden mest ville vårda och som var mest i behof af vård. Utskottets förslag innebar därför i denna punkt icke någon sund reformtanke, så länge inga nya anslag beviljades till apologistundervisningen.

Trots den fördel, som ett antagande af hela utskottsbetänkandet syntes innebära för det yngre prästerskapet, opponerade sig biskoparna däremot och sökte värna om apologistundervisningen. Nedsättningen i årsberäkningen ville de gå med på. Men det så modifierade privilegiet skulle åtnjutas också af apologistskolornas lärare. De jäfvade beskyllningarna emot sig, att de icke hade intresse för skolorna annat än som prästseminarier. Ty för den borgerliga undervisningens skull ströko de ett streck öfver några af prästeståndets allra mest berättigade kraf. I sådan anda talade Tegnér, Wingård, Holmström och Heurlin [1]). Men denna position, till hvilken de ansågo sig nästan tvingade, rönte bittert klander af tvänne biskopar, af Kullberg och Wallin. Kullberg trodde, att den liberala tidsandan nog skulle omhulda läroverken. Med dem var det ingen fara. »Få röster har jag under ljusets nuvarande framfart hört höjas för något, som däri är och bör vara hufvudsaken: sedlighet och sann kristendom. Dessa hafva också sina organer, hvilkas rätt ännu någon liten tid torde få göra sig gällande, om man annars har någon mening med de stora anspråk, som på prästerna göras, och de upp-

¹) Prästest. prot d. 17 juli 1834, bd. 8, s. 184 ff.

offringar man af dem fordrar». Också Wallin talade för de stackars adjunkterna. Sina målsmän hade dessa dessutom i Lignell, Hallström m. fl. Den af Kullberg öppnade utsikten, att den liberala tidsandan nog skulle sörja för läroverket, om den dubbla årsberäkningen upphäfdes, var ingalunda tilltalande för det biskopliga partiet, ty icke skulle liberalismen gärna skänka nya anslag utan att röra vid skolans organisation, men den nyhumanistiska skolan var de kyrkliga ledarnas ögonsten. På den berodde, trodde de, både statens och kyrkans välfärd. Den fick icke offras. Hellre då dubbel årsberäkning, äfven om prästerskapet och församlingen ledo därunder. Det biskopliga partiet låg under i voteringen. Men icke heller Lignell med sitt radikala yrkande kunde tränga igenom. I slutvoteringen blef utskottets betänkande antaget med 22 röster mot 17, som voro för återremiss.

Betänkandet blef antaget också i de andra stånden. I bondeståndet talade Nils Månsson emot upphäfvandet af den dubbla årsberäkningen såsom skadligt för undervisningen. Komministrarna hade ledigt fem dagar i veckan. Däremot ställde han lärarnas stränga tjänstgöring. Nils Insulin talade om huru prästerna hade rättighet att glömma allt utom Guds ord och hurusom de kunde undvara alla böcker utom bibel och psalmbok. Gentemot dessa för prästerna och deras ämbete föga smickrande uttalanden, hvilka möjligen ägde stöd i talarnas personliga erfarenheter, anförde Nils Strindlund, att församlingen också hade behof af skicklige män, och vitsordade prästerskapets mödosamma tjänstgöring, huru de ofta voro på långväga socknebud och för öfrigt ständigt anlitade. I samma riktning talade Lars Larsson från Elfsborgs län. Debatten var ej vidlyftig. På ett följande sammanträde biföllls betänkandet utan vidare [1].

Något vidlyftigare behandling rönte betänkandet inom de öfriga stånden. Inom adeln framställdes åtskilliga anmärkningar, den hufvudsakliga af samma art som det biskopliga partiets, att man ej finge utesluta apologistiernas lärare från privilegiet. Från det mest auktoritativa håll frambars denna anmärkning, nämligen af Hartmansdorff. Denne tog samtidigt kyrkan och

[1]) Bondest. prot. d. 15 mars och d. 22 juli 1834, bd. 3, s. 692 ff., bd. 5, s. 636 f.

dess prästerskap i försvar mot de angrepp, som framkommit mot dess förment höga löner, och påvisade, att prästens ekonomiska ställning i allmänhet var långtifrån lysande. Också inom adeln hördes ringaktande yttranden om prästens ämbete. Vollrath Tham fann, att det var ingen konst att predika och hålla husförhör. Däremot fordrades vida mer för att vara en skicklig lärare, hvarför den, som rätt uppfattade och utöfvade lärarekallet, säkerligen blef den bäste pastorn. De dubbla åren borde därför bibehållas. I rak motsats häremot företrädde grefve Horn de åsikter, som utskottsreservanten, prosten Lignell, talat för. De framkomna anmärkningarna föranledde återremiss till utskottet[1], som i ett nytt betänkande bemötte dessa[2]) och dessutom upptog till skärskådande den kritik dess utlåtande rönt inom borgarståndet och äfven där föranledt återremiss. Också i sistnämnda stånd stod parti mot parti. Somliga, såsom herrar Hessle och Arnberg, ville icke gå med på någon inskränkning, andra, såsom Winberg, höll på apologistiernas lärare, andra åter, såsom herrar Olbers, Holm och Egnell, instämde med reservanten Lignell[3]). Utskottet vidblef sitt förslag till alla delar och betonade beträffande hufvudsaken, att det var hög tid att förändrade grunder för prästerlig befordran blef gällande, såvida man icke från tjänstgöring i församlingen åsyftade att afhålla alla yngre prästmän af högre eller utmärkt skicklighet. Sitt förslag om apologistierna försvarade utskottet därmed, att det ansåg läraresysslorna vid dessa såsom öfvergångsplatser till lärdomsskolorna. Både adel och borgare antogo utskottets förslag, adeln utan nämnvärd debatt, borgarna utan vidare[4]). Lignells ansträngningar hade således i viss mån krönts med framgång, äfven om hans önskningar långt ifrån blifvit förverkligade i sin fulla omfattning. Riksens ständer hade beslutat att till Kgl. Maj:t aflåta en skrifvelse med hemställan om sådan ändring i gällande befordringslagar, att rättighet till förhöjd tjänsteårsbe-

[1]) Ridd. och ad. prot. d. 17 juli 1834, 9 h., 414 ff.
[2]) Allm. besvärs- och ekonomiutsk. bet. n:r 116 ff.
[3]) Borgarst. prot. d. 11 juli 1834, bd. 4, s. 365 ff.
[4]) Ridd. och ad. prot. d. 17 sept., 13 h., s. 198. — Borgarst. prot. d. 15 sept., bd. 5. s. 662.

räkning — ett och ett halft år för ett — skulle tillkomma endast ordinarie lärare vid redan existerande lärdomsskolor.

Upphäfvandet af den dubbla årsberäkningen var en åtgärd af administrativ natur. Det kom således an på Kgl. Maj:t, resp. statssekreteraren, hvad som skulle göras. Hartmansdorff betänkte sig så väl, att han ej hann att taga något initiativ, innan han lämnade sin plats till Heurlin. Heurlin insåg nog, att något måste göras för de yngre prästernas befordringsutsikter. Den allmänna opinionen började luta till deras favör [1]. Ute i stiften fortsattes agitationen mot de dubbla åren. Så förekommo på prästmötena i Vexiö 1836 [2] och i Hernösand 1839 [3] starka opinionsyttringar från alla håll för att något måtte göras i saken. Betydelsefullt också på denna punkt blef Geijers affall. Några år förut hade han, såsom vi omnämnt, varnat för upphäfvandet af den dubbla årsberäkningen. Då ansåg han kyrka och skola, eller prästerskapet och den lärda skolan, höra nära tillsammans. Nu hade hans blick på skolans organisation blifvit en annan. Det borgerliga elementet, medelklassen, skulle vara den bestämmande faktorn. Däraf följde, att skolan och dess lärarekår borde intaga en annan ställning till kyrkan och dess lägenheter. Skolan borde emanciperas från kyrkan. Därmed var det ödesdigra ordet uttaladt. Hvad nu den föreliggande punkten angår, menade Geijer närmast, att den dubbla årsberäkningen helt och hållet borde upphäfvas och att kyrka och skola således skulle erhålla skilda ämbetsmannakårer. Det var ju icke annat än hvad Lignell yrkat på vid 1834 års riksdag, det öfverraskande var icke tankens nyhet, utan att det var Geijer, som med sin auktoritet frambar den; likasom också den slagordets form han gaf den — skolans emancipation från kyrkan — var ägnad att ställa saken i uppseendeväckande belysning [4].

Det sätt, hvarpå Heurlin grep sig an med den intrasslade frågan, är för honom karakteristiskt. Han insåg nödvändigheten

---

[1]) Ett utslag af denna finna vi i Aftonbladet 1840, n:r 94.

[2]) Handlingar hörande till prästmötet i Vexiö 1836, Vexiö 1837, s. 79 f.

[3]) Handlingar ang. prästmötet i Hernösand 1839, Hernösand 1841, s. 47.

[4]) Geijer, I, 4., s. 311 ff.

af att göra något innan riksdagens början 1840. I sista stund blef han färdig. Den 16 nov. 1839 utsände han ett cirkulär till rikets konsistorier, hvari anbefalldes undersökning angående alla de befattningar utom läroverket, hvilka voro förenade med förhöjd årsberäkning. Ett upphäfvande af privilegiet vid dessa sysslor ställdes därigenom i utsikt. Frågan om lärarnas dubbla årsberäkning lämnades tillsvidare å sido. Heurlin undvek således att taga itu med en principiell lösning af spörsmålet. Han tog liksom Holmström 1834 fasta på en bisak, af betydelse den också naturligtvis, och sökte därigenom afleda intresset från det krångliga hufvudspörsmålet. Karlstadsprästerna insågo genast sakläget. De iscensatte också till riksdagen 1840 en storartad petition, inlämnad till deras biskop, Agardh, där de påvisade, att den i cirkuläret antydda reformen kanske icke skulle i minsta mån gagna dem, under det nya platser vid skolorna kunde inrättas till ytterligare försämring för deras befordran. I Karlstads stift voro förhållandena i detta afseende betydligt sämre än i andra, därför borde här någon särskild åtgärd vidtagas [1]).

Så sammanträdde riksdagen. Förhandlingarna om den dubbla årsberäkningen hade ungefär samma förlopp som vid den förra. Lignells roll upptogs af doktor Wieslander från Vexiö stift, hvilken i ingifvet memorial yrkade såsom en gärd af rättvisa mot det yngre prästerskapet, att den dubbla årsberäkningen skulle inskränkas i enlighet med 1834 års riksdagsskrifvelse. Prostarna Östberg och Lalin, hvilka ämnat motionera i samma syfte, instämde med Wieslander [2]). Vid remissdebatten framfördes Karlstadspetitionen af professor Morén. Agardh yttrade sig i dennas syftning och yrkade partiella reformer för sitt stift. Det var naturligtvis ett på förhand dömdt förslag. Agardh utgick från bibehållandet af indigenatsbandet för skollärare. Den riktiga reformtendensen gick i stället ut på ett lossande af detta och icke på undantagsbestämmelser för ett stift. Heurlin, sekunderad af bl. a. biskop Hedrén, framhöll, likasom det skett vid förra riksdagen, att nya anslag först måste finnas, innan man kunde fråntaga lärarna deras årsberäkning,

[1]) Petitionen från Karlstadsprästerna är intagen i prästest. prot. d. 11 mars 1840, bd. 2, s. 287 ff.

[2]) Prästest. prot. d. 19 febr., bd. 2, s. 206 ff.

och pointerade sedan den stora betydelse, ett upphäfvande af all förhöjd årsberäkning utom läroverket skulle äga. Wieslanders motion remitterades till ståndets enskilda utskott. Talmannen, Wingård, föreslog detta, af det skäl att därigenom tid skulle vinnas, så att de af Kgl. Maj:t infordrade uttalandena i ämnet hunno inkomma [1].

Ärendet stannade emellertid icke hos ecklesiastikutskottet. Representanter i bondeståndet, vice talmannen Pehr Eriksson och Johan Widegren, motionerade i frågan, och därmed var den ånyo kommen till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet. När utskottet behandlade ärendet — Wieslanders motion var ännu icke ditremitterad — hade från vederbörande myndigheter de äskade upplysningarna om årsberäkningen inkommit. Med stöd af dessa yrkade utskottet [2], att alla platser utom läroverken med förhöjd årsberäkning skulle, nuvarande innehafvarens rätt oförkränkt, hädanefter medföra endast enkel årsberäkning, så vida det icke för en eller annan af dessa befattningar befanns oundvikligen nödvändigt, att denna förmån bibehölls. Man tänkte därvid på somliga kräfvande kapellpredikantsbefattningar i skogsbygder [3]. Beträffande lärarnas dubbla årsberäkning ansåg utskottet, att en jämkning borde företagas. Den borde bibehållas vid förslags upprättande till första klassens pastorat, nedsättas till 1 1/2 år vid andra klassens pastorat och försvinna vid tredje klassens pastorat samt vid kapellans- och andra mindre tjänster.

Debatten i prästeståndet öfver betänkandet blef mycket omfångsrik. Ämnet tycktes aldrig mista sin förmåga att intressera. Väsentligen nya synpunkter framkommo icke. Under diskussionen framdrogs det absurda och för prästämbetet nedsättande i att kyrkan skulle tjäna som pensionsanstalt och invalidhus för uttjänta lärare. Med allt ofrånkomligare allvar framträdde krafvet på rättvisa åt prästerskapet. Bristen i anslagen till läroverken kunde omöjligen hindra undanrödjandet af en orättvisa, hvars menliga följder voro af alla erkända. Så yttrade sig Hallström i ett energiskt anförande mot utskottsbetänkandet, som

[1] Prästest. prot. d. 11 mars.

[2] Allm. besvärs- och ekonomiutsk. bet. n:r 116.

[3] Antalet af dem, som utom läroverket ägde förhöjd årsberäkning, uppgick till 182 personer, i hvilket antal de, som lydde under hofkonsistorium, icke voro inberäknade.

han ansåg alltför mycket gynna läroverken. All förhöjd årsberäkning skulle bort. Hallström var den kraftigaste talmannen för det yngre prästerskapet, sedan Wieslander under riksdagens lopp aflidit, men han sekunderades af många. Debatten fick en viss färg genom Geijers ord om skolans emancipation, hvilken flera talare berörde. Vi skola i annat sammanhang afhandla dithörande ting. Betänkandet blef återremitteradt [1]). Borgarna och bönderna antogo däremot utskottets betänkande [2]). I bondeståndet ville flera talare gå längre än utskottet gjort, och det yttrades under debatten, att bönderna också i utskottet velat gå längre, men att försöken strandat på de prästerliga medlemmarnas motstånd. Hos ridderskapet och adeln hade Hartmansdorff ändrat taktik sedan sista riksdagen. Nu talade han oförbehållsamt för prästerskapets rätt. Utskottet hade ansett lärarnas kall mödosammare än prästernas, men det var oriktigt. Församlingen hade rätt att fordra andra än åldriga uttjänta män till kyrkoherdar [3]). Hartmansdorff menade, att det vore taktiskt riktigt att begära upphäfvandet af all dubbel årsberäkning. Därigenom skulle en kunglig proposition om nya anslag till läroverken framkomma. Den af Hartmansdorff påyrkade återremissen beviljades [4]).

Det starkaste motståndet mot en genomgripande reform fanns således hos biskopspartiet af prästeståndet. Den taktik, som Hallström och Hartmansdorff förordade, kunde man på detta håll icke vara med om, ty man befarade, nu liksom vid förra riksdagen, att med de nya anslagen, på detta sätt framtvingade, skulle följa en omorganisation af den lärda skolan efter liberalismens önskningar.

I sitt nya betänkande vidhöll allmänna besvärsutskottet sin en gång intagna position [5]). Hade flera af det yngre prästerskapets försvarare i början af riksdagen yrkat på ett upprepande

---

[1]) Prästest. prot. d. 23 jan. 1841, bd. 12, s. 107 ff. — Jfr också prot. d. 27 jan.

[2]) Borgarst. prot. d. 30 dec. 1840, bd. 5, s. 1479. — Bondest. prot. d. 15 dec. 1840, bd. 9, s. 674 ff.

[3]) Hartmansdorff liknade löningssättet med dubbla tjänsteår vid påfvedömets anvisning på aflat genom andras goda verk och gärningar.

[4]) Ridd. och ad. prot. d. 18 jan. 1841, 19 h., s. 259 ff.

[5]) Bet. n:r 141.

af 1834 års riksdagsskrifvelse, drefs man nu af motståndet längre fram: man yrkade bestämdt på den dubbla årsberäkningens fullständiga afskaffande. Motsatsen mot det biskopliga partiet pointerades skarpare. Hallström appellerade direkt till de kyrkliga ledarna [1]. Han bad dem göra ett öppet, frisinnadt steg på den efterlängtade reformens bana. Det skulle hälsosamt inverka på de upprörda sinnena. »Någon gång hafva de styrande ansett tillbörligt, ja, för en klokskap, att akta på folkets opinion: den har banat sig väg och kunnat verka på högsta ort». Men man var orubblig. Holmström svarade: »Är ock af den kortsynte och ensidige något missnöje att befara, så vill jag icke köpa dess gunst genom offret af öfvertygelsen om det rätta och om min biskopliga plikt att lika vårda skolans som kyrkans bästa». Till slut segrade Holmströms yrkande, att riksdagsskrifvelsen från 1834 skulle upprepas, men med det väsentliga, för de yngre prästerna ogynnsamma tillägget, att de äldre apologistskolornas lärare och gymnasiiadjunkterna också skulle få åtnjuta den till 1 1/2 år föreslagna årsberäkningen. Beslutet fattades med 26 röster mot 17, hvilka yrkade fullständigt afskaffande af förhöjd årsberäkning. Prästeståndets beslut gick igenom hos de öfriga stånden [2]. Biskopspartiet hade således segrat. Situationen var sådan, att det yngre prästerskapets kraf på rättvisa hade rönt minst tillmötesgående hos de kyrkliga ledarna. Jämkningar i den gällande befordringslagen ville man göra, men också blott jämkningar.

Riksdagens skrifvelse angående den förhöjda årsberäkningen föranledde ett infordrande af utlåtanden från domkapitlen. Samtliga konsistorier medgåfvo olämpligheten af den nuvarande anordningen [3]. Men därmed var enigheten slut. Endast Lunds domkapitel yrkade på privilegiets afskaffande under uttalande af den förhoppningen, att en kommande riksdag därigenom skulle se sig föranledd att bevilja erforderliga nya anslag till läroverken. På andra håll vågade man icke gå så långt. I Uppsala och Lin-

---

[1] Prästest. prot. d. 14 april 1841, bd. 15, s. 278 ff.

[2] Allm. besvärs- och ekonomiutsk. bet. n:r 160. Ridd. och ad. prot d. 22 maj 1841, 25 h., s. 282; borgarst. prot. d. 7 april, bd. 7, s. 165; bondest. prot. d. 22 maj, bd. 13, s. 160.

[3] Domkapitlens utlåtanden äro aftryckta i Svensk ecklesiastik tidning 1842, n:r 23 med supplement och n:r 24.

köping tillstyrkte man ett bifall till riksdagsskrifvelsen. I Skara, Strängnäs, Västerås, Vexiö och Karlstad, ansåg man, att förhöjd årsberäkning borde, utöfver hvad riksdagsskrifvelsen uppgaf, tillkomma lärare vid yngre lärdoms- och apologistskolor äfvensom lektorer. Strängnäskapitlet trodde, att de genom cirkuläret 1839 nyinrättade befattningarna, såsom vid gymnasium i moderna språk och naturvetenskap, skulle nedsättas icke blott i den allmänna opinionen, utan också i verklig gagnelighet, om med dem icke förenades förhöjd årsberäkning. Domkapitlen i Göteborg, Kalmar, Hernösand och Visby ville icke vara med om någon ändring, innan läroverken fått nya anslag. Kalmarutlåtandet har sitt särskilda intresse. Däri framhålles, att den förhöjda årsberäkningen var en nödvändig välgärning mot kyrkan, som icke kunde inom sig själf på egen hand bilda en tillräcklig fond af lärdom, utan måste mottaga denna från läroverket. Vidare påpekades, att det i Kalmar stift icke fanns en enda lärarebefattning, vid hvilken en man med familj kunde vara bergad för hela sin tid. Icke prästerskapet, utan den öfverröstade, förtryckta skolan hade mest skäl att klaga. Öfverröstad hade den blifvit i denna sak af det högljudda missnöjet hos det tjänstgörande prästerskapet, hvilket missnöje blifvit kraftigt understödt och kringfördt af tidningspressen. Enskilda skollärare hade icke förmått göra sig hörda. Deras röster hade dött som ljud i öknen.

Professor Grubbe var nu ecklesiastikminister. Under hans korta ämbetstid träffades ändtligen ett om än blott provisoriskt afgörande i den länge omdebatterade frågan. Den 6 okt. 1842 utkom ett kungligt cirkulär, som upphäfde all förhöjd årsberäkning utom läroverket och nedsatte lärarnas till rättighet att räkna ett år som halftannat, nuvarande ämbetsinnehafvares rätt oförkränkt. Det var i hufvudsak Holmströms jämkningsförslag från 1834 och 1840, som blifvit accepteradt på högsta ort.

Var nu detta någon praktisk lösning af svårigheterna? Från läroverkshåll fick cirkuläret uppbära skarp kritik. I sitt förut omnämnda utlåtande i läroverksfrågan kastade rektor Westerlund skulden på Heurlin för de för lärarna mindre fördelaktiga nya bestämmelserna, denne man, som »under 1840 års riksdag icke aktade för rof att till hälften beröfva lärarna öfverårsberäkningen, utan att han eller någon annan inom det högvördiga ståndet värdigades med ett enda ord för dem yrka en billig er-

sättning. Det är dock allom bekant, att nämnde chef då hade ett sådant inflytande, att det blott hade behöfts god vilja». Nej, vederbörande hade helt enkelt icke brytt sig om att söka få fram nya anslag till läroverken. Med skärpa framhäfver sedan Westerlund den orättvisa mot både kyrka och skola, som låg i den dubbla årsberäkningen [1]).

En pinsam skildring af följderna af lärarnas låga löner och ecklesiastiska befordringssätt ger oss J. H. Ekendal i Frey 1844 [2]). Under sin skoltid måste lärarna uppehålla sig och sin familj genom privat konditionerande. »Sedermera utnötta och förtorkade men i det industriella och ekonomiskt-spekulativa lifvet, hemmastadde, flyttas de ur skolans i kyrkans tjänst. Där möter dem en större eller mindre landtgård, som kallas prästgård, indräktiga pastoralier och flera kommunala bestyr. De hafva äfven nu upphunnit den ålder, då vetenskaplig sträfvan och håg gemenligen försvinna och intresset för hvad jorden tillhörer gemenligen ökas; de hafva upphunnit eller stå nära gränsen af femtio år. Ovana vid kyrkans angelägenheter och från ungdomen ej bekanta med den anda, som där kräfver sina egna uppoffringar, men också förlänar sin egen kraft att försaka, gripa de nu med så mycket begärligare händer efter de fördelar, hvilka le emot dem, som de förut varit i saknad däraf. De öfverlämna sig åt maklighet i kyrkligt och vetenskapligt hänseende och arbeta endast på förökandet af de skatter, som äro oumbärliga för underhållande och uppfostran af den genom mångläsning uttorkade skollärarens och i kyrkans tjänst sent inkomne och därför tidigt bortgående kyrkolärarens efterlemnade maka och barn, från hvilka han vanligen skiljes i deras späda år». Författaren till uppsatsen påpekar hurusom dessa så beskyllda på en naturlig väg hunnit målet för det rättvisa klandrets sårande pilar. Det var lönereglenngen, som bar skulden [3]).

Så *kunde* den gällande befordringslagen, verka och gjorde väl också i många fall [4]). Men man bör komma ihåg, att den

[1]) Frey 1845, s. 356 f.

[2]) I en uppsats »om lönefördelningen vid svenska elementarläroverket», s. 213 ff. Citatet är från s. 225.

[3]) Jfr i Frey 1844, s. 23 ff. en uppsats af A. Uppström om elementarläroverkens aflöning.

[4]) Vid riksdagen 1844 framhöll Hartmansdorff, att han från sin statssekreteraretid skulle kunnat anföra många fall, då han till sitt stora be-

kunde verka också på annat sätt. De från skolans till kyrkans tjänst komna blefvo stundom en prydnad för den prästerliga kåren.

Skolrevisionen 1843 yrkade på nya anslag till läroverken, som kunde göra den förhöjda årsberäkningen umbärlig. Men ännu måste den bibehållas, ansåg revisionen, annars gick det illa. Man befarade t. o. m., att den 1842 gjorda sänkningen möjligen kunde ha menliga inverkningar genom att afskräcka skickliga män från läroverksvägen [1]). Således var man missnöjd på läroverkshåll, missnöjd både med den tvungna ecklesiastika befordran och med reduceringen i privilegiet.

På prästerskapets sida var man icke mindre missnöjd. Angreppen mot den förhöjda årsberäkningen upphörde icke, häftigare än någonsin förut blefvo de vid den riksdag, som sammanträdde 1844. Vid föregående riksdagar hade det icke varit de förorättade prästerna själfva, som fört sin talan. 1844 togo komministrarnas ombud säte i prästeståndet. Komministrarna hörde just till de af systemet nedtryckta, och det fick man snart nog erfara. Redan i början af riksdagen väckte komminister Janzon motion om den förhöjda årsberäkningens totala upphörande [2]). Han slog in på en något annan metod än sina företrädare. Väl vetande, att löneförhöjning för lärare skulle sättas såsom oeftergifligt villkor för reformernas genomförande, sökte han påvisa, hvar medel härtill kunde tagas: några mindre besökta skolor kunde indragas, afdrag på vissa rikligt aflönade ecklesiastika personers löner kunde göras, slutligen borde staten kunna förmås att gifva anslag till *läroverken*, när den gaf så rundligt till fängelser. Olik sina föregångare är Janzon vidare i den elegiska ton han ofta anslår, sökande att genom starka ord slå an på ämbetsbrödernas känslosträngar. Stark kontrastverkan förmår han åstadkomma, t. ex. när han visar det orimliga i att uppskatta lärarnas gärning högre än prästernas vid ecklesiastikbefordran. Den ene lär på bestämda timmar, 32 veckor om året, några gossar 2 × 2 = 4 eller att deklinera mensa, den andre håller

kymmer på grund af skollärarnes privilegium icke kunnat gifva församlingarna de dugliga pastorer han velat. Ridd. o. ad. prot. d. 18 sept. 1844.

[1]) Revisionens bet., s. 184.

[2]) Prästest. prot. d. 7 aug. 1844, bd. 1, s. 107 ff.

dag och natt vård öfver den honom anförtrodda delen af Kristi hjord, lär tusentals människor att kristligt lefva och saligt dö.

Som man kunde vänta, blef remissdebatten liflig nog [1]. En ny, betydelsefull synpunkt gjorde professor Knös gällande. Den förhöjda årsberäkningens försvarare sågo i denna en garanti för prästeståndets allmänna bildning. Kyrkan fick lärdomen från skolan. Knös gjorde i motsats härtill gällande, att så länge förhöjd årsberäkning skymde befordringsutsikterna för de unga prästerna, kunde man icke tvinga dem till tillräckligt långvarig studietid vid akademien. Utan privilegiets upphäfvande kunde man ej tänka sig god prästbildning. Knös' ord vägde så mycket tyngre, som han vid Uppsala universitet hade med den prästerliga utbildningen att göra. Mot Janzon uppträdde biskop Holmström med samma yrkande som alltid förut: »Jag måste för skolans upprätthållelse yrka, att ingen enda förmån beröfvas dess tjänstemän, utan att *på samma gång* ersättning åt de verkligen tjänstgörande därför gifves i förökade löner af staten». Med Holmström instämde bl. a. Reuterdahl.

Motionen remitterades till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, men rönte där ingen framgång [2]. Utskottet ansåg, att olägenheterna delvis voro afhjälpta genom cirkuläret 1842. Någon reform kunde ej nu vidtagas, då läroverksfrågan ej kommit under ompröfning hos Kgl. Maj:t. Två utskottsmedlemmar reserverade sig, komminister Hedin och den från 1834 års riksdag välbekante prosten Lignell. Så gick frågan öfver till ståndet. Med oförminskad styrka flammade diskussionen upp nu som alltid, när det brännbara ämnet blef föremål för behandling i plenum [3]. Det är till stor del de gamla veteranerna från de förra riksdagarna, som gå till strids med gamla argument. Å ena sidan finna vi Säve, Laurelius, Sandberg, Lignell, Bexell m. fl., å den andra Holmström, Butsch, Hedrén m. fl. Anmärkningsvärdt är komminister Janzons yttrande, hvilket visar hvilken söndrande makt den gällande befordringslagen haft. Ett svalg hade blifvit befäst mellan det högre och det lägre prästerskapet. Janzon yttrade bl. a. »Små sår och fattiga vänner

[1]) Prästest. prot. d. 10 aug,, bd. 1, s. 141 ff.
[2]) Allm. besvärs- och ekonomiutsk. utl. n:r 8.
[3]) Prästest. prot. d. 18 sept., bd. 3, s. 119 ff.

skall man icke förakta, säger ordspråket. Det ligger oftast en djup sanning i dessa ordspråk. Förakten icke det lägre prästerskapet, de fattiga vännerna. Det är icke godt, att huset söndrar sig mot sig självt. Många se på oss. Och jag vill icke, att man skall få minsta skäl till denna beskyllning: under närvarande förhållanden kan man icke vinna rättvisa». Betänkandet blef återremitteradt. Så gick det också hos adeln, där Hartmansdorff ifrigt talade för prästerskapets rätt, under det de båda öfriga stånden antogo betänkandet[1]).

Utskottet höll fast vid sin mening[2]). Också det förslag, som under debatten i prästeståndet framkommit, att aflåta en skrifvelse i ämnet till Kgl. Maj:t, afstyrktes, då Kgl. Maj:t förklarat, att till nästa riksdag proposition om anslag till läroverken vore att vänta i sammanhang med en omreglering af läroverken. Dessutom behöfdes ingen erinran; skolrevisionen hade gjort vederbörande uppmärksamma på ärendet. Af adeln blef detta betänkande antaget[3]). I prästeståndet slogo reformvännerna in på en ny taktik[4]). Prof. Knös tog ledningen och preciserade närmare sitt redan vid revisionen af Janzons motion framkastade förslag om skrifvelse från prästeståndet i ämnet till Kgl. Maj:t. Han begärde remiss af detta sitt yrkande till ecklesiastika utskottets lagafdelning. Detta beviljades samtidigt med att ståndet antog allmänna besvärs- och ekonomiutskottets betänkande. Knös yrkande gick ut på att man skulle anhålla, att Kgl. Maj:t vid reglering af läroverken bestämde lärarnas löner så, att all förhöjd årsberäkning kunde komma att upphöra. Vidare borde öfverflödiga prästsysslor indragas och öfverflödiga präster sättas i bestämd tjänstgöring. Därigenom skulle befordringarna blifva vida skyndsammare.

Ecklesiastika utskottets lagafdelning, där bland andra Thomander hade en plats, fann de skäl Knös andragit fullgoda och tillstyrkte en skrifvelse[5]). När detta ecklesiastikutskottets till-

---

[1]) Ridd. och ad. prot. d. 18 sept. 1844, 2 h., s. 829 ff; borgarst. prot. d. 18 sept,. bd. 1, s. 309; bondest. prot. d. 18 sept., bd. 4, s. 129.

[2]) Bet. n:r 113.

[3]) På grund af ståndens beslut ansåg Hartmansdorff frågan fallen. Ridd. och ad. prot. d. 29 jan. 1845, 6 h. s. 591.

[4]) Prästest. prot. d. 25 jan. 1845, bd. 7, s. 483 f.

[5]) Prästest. prot. d. 14 maj 1841, bd. 12, s. 161 f.

styrkande kom under debatt i prästeståndet[1]), uppträdde biskop Hedrén däremot, af det skäl att skrifvelsen var onödig, skolrevisionen af 1843 hade redan upptagit ämnet och dess betänkande skulle snart föredragas för Kgl. Maj:t. Nibelius, Holmström, Reuterdahl stodo på hans sida. Knös skötte försvaret med framgång. Han fann biskoparnas motskäl odugligt, därför att skolrevisionen representerade icke kyrkan utan läroverket. Knös menade, att det nog fanns mycket intresse för skolans angelägenheter, den hade nog förespråkare; huru kyrkan hade det i detta afseende var mer tvifvelaktigt, och dock tydde märkliga rörelser inom kyrkan på att intet var viktigare än att skaffa dugliga lärare till denna och att bereda dem all möjlig uppmuntran. Hedrén uppträdde än en gång under diskussionens lopp och underströk, att han, som man kunde se af allt, hvad han gjort och yttrat, icke i sak var emot reformen, men att han var rädd att en förändring skulle ha till följd, att skickliga skollärare ej vidare kommo att användas i kyrkans tjänst. Slag i saken gjorde Janzon med ett långt anförande, hvilket visade i hvilken grad ärendet för honom var en hjärtesak, och hur han ansåg, att kyrkans väl ovillkorligen kräfde en reform. Ånyo appellerade han till biskoparna i bevekande ordalag: »I kyrkans och dess obefordrade tjänares, det lägre prästerskapets, namn beder jag Eder, I våra chefer och förmän, värdens lätta på vårt ok, visen oss, att det är eder allvarliga vilja att hjälpa oss i denna punkt, den enda, där vi egentligen kunna hjälpas; ty med litet mer eller mindre lön äro vi icke belåtna. Hela landets prästerskap ser på oss i denna stund, och af vår åtgärd nu beror huru oro och missnöje eller lugn och belåtenhet skola pläga och söndra eller lugna och förena oss såsom prästerskap inbördes. Tacksamhet, förtroende och kärlek skola, så hoppas jag, blifva frukten af ett odeladt bifall till förevarande betänkande och borttagandet af den orättvisa befordringslagen, under hvilken Guds kyrka och församling länge, jag kunde säga, alltför länge suckat». Efter Janzons anförande förklarade Reuterdahl, att han icke hade något emot en skrifvelse, med honom förenade sig Holmström och Nibelius. Resultatet blef, att skrifvelse enhälligt tillstyrktes. I den uppsatta skrifvelsen häfdas, att hvar-

[1]) Prästest. prot. d. 17 maj, bd. 12, s. 223 ff.

ken kyrkans lärare borde sättas framför skolans, ej heller skolans framför kyrkans, när fråga var om befordran inom församlingen, och yrkas, att den blifvande löneregleringen vid läroverket måtte blifva sådan, att all förhöjd årsberäkning för lärare kunde upphöra [1]).

När ecklesiastikministern Silfverstolpe uppgjorde den stora läroverkspropositionen till 1847 års riksdag, omfattande både organisationen och löneregleringen, kombinerade han denna senare med ett upphäfvande af den förhöjda årsberäkningen. Det var en gifven konsekvens af den föregående utvecklingen. I de nyorganiserade skolorna skulle lärarna få tillräcklig lön. Men omorganisationen skulle gå successivt och därmed också löneregleringen och borttagandet af årsberäkningen. Silfverstolpe begärde icke heller större anslag än som var behöfligt för ett sådant successivt genomförande af reformen. Vi ha förut omtalat, hur statsutskottet höjde anslaget med ett betydligt belopp, hvarigenom ett omedelbart upphäfvande af årsberäkningen blef möjligt [2]). Anslagets beviljande band utskottet vid vissa villkor rörande skolans organisation, dess styrelse m. m. Det var vissa af dessa villkor, som stötte på ett afgjordt motstånd hos adeln och framför allt hos prästerna. Man trodde icke, att utskottet velat visa kyrkan frikostighet, utan misstänkte, att bakom villkoren dolde sig försök att införa de nya skolmetoderna. Thomander, som var en af upphofsmännen till förslaget om det ökade anslaget, vann icke riktig anklang hos sina ämbetsbröder, när han prisade utskottet för den största gåfva af staten till kyrkan sedan reformationens dagar [3]). Lektor Wallman anförde det gamla ordet »timeo Danaos et dona ferentes», och professor Lindgren ville tillämpa den romerske skaldens ord »latet anguis in herba».

Det var i alla fall med ett visst vemod man gaf upp den förhöjda årsberäkningen. Man hade aldrig velat se däri blott en lönefyllnad, en rent ekonomisk sak, utan något vida mer. Biskop Holmström uttryckte det så: »Borttagandet af denna uppmuntran för unga, helst graduerade män att ingå först i läroverkets och därifrån i kyrkans tjänst, borde efter mitt förme-

---

[1]) Prästest. prot. d. 19 maj, bd. 12, s. 260 f.
[2]) Jfr ofvan s. 148 ff.
[3]) Prästest. prot. d. 10 maj 1848, bd. 6, s. 80.

nande åtföljas af förbättrade, eller om man så vill kalla det, skärpta prästbildningsanstalter, såvida svenska prästerskapet, som hittills — man säge, hvad man vill om de i skolverket förnötta krafterna — ifrån skolan erhållit ganska många utmärkt skickliga ledamöter, icke skall äfventyra att sjunka både i litterärt och ämbetsmanna-anseende». Samma synpunkt framhäfde Stenhammar. Man väntade således, att den hittills brukliga öfvergången från skola till kyrka skulle alldeles upphöra och därmed det lärda elementet hållas kvar vid skolan. Men möjligheten för en sådan öfvergång skulle, enligt den nya befordringslagen, fortfarande stå kvar, läroverkslärarna skulle ha enkel tjänsteårsberäkning. Heurlin menade därför, att det var inte värdt att hysa alltför sangviniska förhoppningar för de redan i församlingarna tjänstgörande. Och det ansåg han vara en lycka både för kyrka och skola. »Kyrkans totala så kallade emancipation ifrån skolan skulle lända till skada för bägge». Här ha vi det, som till sist motiverar motviljan mot att släppa den förhöjda årsberäkningen trots dess obehagliga konsekvenser. Ett upphäfvande af privilegiet med åtföljande lönereglering var liktydigt med bildandet af en särskild lärarekår, skild från den prästerliga och således i befordringsväg emancipierad från kyrkan. Förändringen kunde ha många konsekvenser. Den historiska utvecklingen hade kommit fram till en punkt, då skolan hunnit den grad af självständighet och det omfång, att den icke längre kunde med fördel vara så intimt ekonomiskt förbunden med kyrkan som hittills. Både kyrkan och skolan togo skada af en sådan sammankoppling. Demåste lefva hvar och en sitt självständiga lif. Emancipationen af kyrkan från skolan eller af skolan från kyrkan — det gör det samma hvilket man säger — var en historisk nödvändighet. Men det kan icke förundra oss, att de, som kände saken mest, stodo halft tvekande, innan steget togs. Man kände, att en ny period i utvecklingen tog sin början. Hvad skulle framtiden bära i sitt sköte?

Alltnog — också biskopspartiet röstade nu för det stora anslagets beviljande och gick således med på ett principiellt upphäfvande af all förhöjd årsberäkning. Men all köpslagan var man emot. Man ville icke vinna fördelen af förbättrade befordringsutsikter för det yngre prästerskapet genom att gå med på villkor, hvilkas uppfyllande kunde innebära ett halft fördoldt län-

kande af läroverksreformen in på banor, som man ständigt motarbetat under den långa skolstriden. Därför röstade biskopspartiet resolut emot några af de af statsutskottet fastställda villkoren, som syntes gifva grund till sådana farhågor. Risken var nu den, att anslaget icke skulle beviljas, om andra stånd icke ville släppa villkoren. Då skulle icke heller den förhöjda årsberäkningen upphäfvas, allt skulle blifva vid det gamla. Detta väckte förklarlig oro hos dem, som suckade under det förhatade privilegiets olyckliga konsekvenser.

Komministrarna i prästeståndet Janzon, Hallén och Schagerberg beslöto sig för en opinionsyttring i saken. De inlämnade en lång skrifvelse.[1]) Utan måtta prisade de statsutskottets betänkande. Det var en minnesvård, dit det lägre prästerskapet med tacksamhet och välsignelse skulle under många år vallfärda. De för anslagets beviljande uppställda villkoren — det, som vållade mest strid, rörde lekmäns intagande i skolstyrelserna — sökte man uppvisa såsom berättigade. Obarmhärtigt och bittert kritiserades biskopspartiets handlingssätt. »Ändamålet synes oss egentligen hafva varit att fortfarande inprägla hos underordnade ämbetsbröder försakelse-läran, men äfven denna goda afsikt är förfelad, såvida en kristen försakar blott för ett kristligt mål, för Guds rikes tillväxt, och dessutom aldrig betraktar människan blott såsom medel, utan såsom medel och ändamål tillika; men närvarande befordringslag tvingar oss att uppoffra vår nödtorftiga bärgning och tillbringa ett lif, så hopplöst och olyckligt, som en samhällslag kan göra det, endast därför att Cajus skall få en syssla, som Titus lika väl, om icke bättre, kunde sköta». »Men ehuru vi, som förtryckas, äro relativt få och vanmäktiga, hafva vi dock många medhållare, och de mäktigaste allierade å vår sida äro sanningen och rättvisan. Dessa skola vara farliga att i längden ha emot sig, ehuru de äro blott två.» Ovanligt intressant är den vändning, som ges åt förslaget 90,000 rdr och upphäfvandet af förhöjd årsberäkning. Just så mycket var således, säges det, den förhöjda årsberäkningen värd. Prästerskapet hade med 90,000 rdr mer än någon annan samhällsklass bidragit till läroverkets underhåll». Men hvarifrån hade dessa pengar kommit? »Regna de från himlen? Växa de på träden? Skjuta de

---

[1]) Prästest. prot. d. 13 juli 1848, bd. 8, s. 317 ff.

upp ur jorden? Nej — de svältas ihop af det obefordrade prästerskapet. Det är af komministrars och adjunkters framtid dessa årliga skatter samlas.» Till slut komma hotelser. Om träldomen kommer att fortfara som hittills, »då skall, så frukta vi, kärlekslösheten uppväcka kärlekslösbet och en splittring inom ståndet uppstå, hvilken, gifvande sig luft allmänt och enskildt och upptagande i sig allt det hat mot det högre kleresiet, hvarmed tiden går hafvande, frambringar resultater, hvilka ingen af af oss önskar och hvarpå ingen och kyrkan allra minst kommer att vinna.» Ärkebiskop Wingård sökte lugna de hetlefrade komministrarna med den underrättelsen, att anslaget redan blifvit beviljadt i förstärkt statsutskott och att en ändring i ett af villkoren omöjligen, efter hans åsikt, kunde äfventyra alltsammans. Han protesterade mot komministrarnas inlaga. »Med all den skarpa färgläggningen på ytan den stilistiska förmågan anbringat hvilar reservationen mot prästeståndets beslut på nog otillförlitlig grund och hade i allt fall bort vara hofsammare och det äfven för att förekomma den split bland ämbetsbröder, hvarom reservationen ordar och hvilken den gör sitt till för att väcka». En dylik protest inlade också biskop Holmström.

Komministrarnas farhåga var oberättigad. Omröstningen om villkoren i det förstärkta statsutskottet äfventyrade icke anslaget. Nu var möjligheten gifven till den förhöjda årsberäkningens upphörande, och den upphäfdes ändtligen genom det kungl. cirkuläret af den 6 juni 1849, som för öfrigt gaf riktlinier för regleringen af läroverken. Förhöjd lön enligt den nya staten skulle beviljas de lärare, som afsade sig all förhöjd årsberäkning från och med den dag, då den högre lönen tillträddes.

Vi ha redan påpekat hvad upphäfvandet af den förhöjda årsberäkningen betydde, nämligen skapandet af en själfständig lärarekår vid sidan af den prästerliga. De båda hade hittills varit tagna för en, men under tidernas lopp hade det visat sig, att sammankopplingen kändes tryckande för båda parterna. Föreningen var historiskt gifven genom den organisation skolan haft i riktning mot det prästerliga. Men i samma mån de borgerliga intressena satte sin prägel på läroverket och sekulariserade detta genom att undantränga det specifikt ecklesiastika elementet, i samma mån sekulariserades också lärarekåren och afsöndrades från prästerskapet. Samma cirkulär, som lade om den

gamla skolan i mera modern riktning, skilde också lärarekår och prästerskap ifrån hvarandra. Faktiskt blef reformen grundligare i det senare hänseendet än i det förra. Men det hör till en senare del af framställningen att redogöra härför.

Lärarekår och prästerskap skildes från hvarandra. Den förra löstes då också från det stiftsband, som fäste prästerna vid sina resp. stift. Redan det stora kommittébetänkandet 1828 innehöll förslag att lossa på indigenatsbestämmelserna [1]). För att befordra en lifligare växelverkan mellan de åtskilda provinsernas läroverk och för att alltid hafva tillgång till fullt skickliga lärareämnen tillstyrkte kommittén, att indigenatsrätten måtte vid tillsättning af alla gymnasiilärareysslor i så måtto upphäfvas, att ansökningsrätt till dessa sysslor lämnades åt alla akademiska lärare äfvensom promoverade gymnasiilärare. Att utsträcka förändringen till trivialskolan fann kommittén olämpligt, emedan »den spädare ungdomens vård äger ett gifvet samband med kännedomen af hvarje landsorts särskilda folklynne, seder och bruk.»

Vid riksdagen 1828—29 väcktes, innan kommitténs betänkande blifvit aflämnadt, motion inom prästeståndet om indigenatsrättens upphäfvande vid gymnasierna. Det blef i annat fall i vissa stift nästan omöjligt att skaffa dugliga lärare [2]). Ecklesiastikutskottet modifierade förslaget därhän, att akademiadjunkter och docenter skulle få rättighet att söka befattningar vid gymnasierna, oberoende af hvilket stift de tillhörde. Den skrifvelse prästeståndet i enlighet med ecklesiastikutskottets förslag aflät till Kgl. Maj:t besvarades af en kunglig skrifvelse af d. 3 juli 1829, där prästeståndets önskningar i ifrågavarande punkt blefvo uppfyllda [3]).

Revisionen af 1832 tillstyrkte, att kommittéförslaget i sin helhet, hvad denna sak beträffar, skulle blifva lag [4]).

Revisionen 1843 gick ännu längre [5]). Principiellt medgaf man nämligen, att den fria ansökningsrätten var en riktig metod vid lärarebefordringar. En omsättning i lärarekrafterna med

---

[1]) Betänkandet 1828, s. 77.

[2]) Prästest. prot. d. 12 dec. 1828, bd. 1, s. 417.

[3]) Prästest. prot. d. 23 mars, 21 april, 25 maj, 16 nov. 1829, bd. 3, s. 335; 4, s. 421; 5, s. 470; 11, s. 96.

[4]) Revisionens bet., s. 76.

[5]) Revisionens bet., s. 152 f.

element från olika stift skulle ingjuta friskare lif i läroverket och förekomma olämpliga provinsiella egendomligheter. Erfarenheter af eforer och gymnasiilärare hade lagt i dagen, att lärare från främmande stift snart nog förvärfvat sig fullkomlig bekantskap med för orten egendomliga förhållanden i lynne, seder och bruk. Därför borde indigenatsrättigheten försvinna vid lärarebefattningar både i trivialskola och gymnasium. Mot detta revisionens beslut reserverade sig biskop Holmström och lektor Sporsén, hufvudsakligen på grund af de trassliga förhållanden vid läraretillsättningar, som skulle uppstå genom den påyrkade anordningen [1].

I läroverkspropositionen till 1848 års riksdag upptog Silfverstolpe frågan om indigenatsrättens afskaffande i sammanhang med löneregleringens genomförande och den förhöjda tjänsteårsberäkningensupphäfvande. Frågan föranledde icke mycken diskussion. Viktigare saker undanskymde den. Den alltid mot alla nyheter försiktige biskop Hedrén var ej emot reformen, men en hastig öfvergång ville han ej tillstyrka [2]. Genom cirkuläret 1849 upphäfdes, såsom vi förut omtalat, stiftsbandet för alla lärarebefattningar. Det var klart att så skulle ske. Läroverkens sammanhang med stiftsindelningen berodde på deras sammanhang med det kyrkliga öfver hufvud. Nu hade det ecklesiastika i organisationen trängts undan, undervisningsverket hade blifvit mera än förut en statens angelägenhet, skolan skildes så småningom från kyrkan, och då förlorade också stiftsbandet sitt raison d'être beträffande läroverken.

4. Prästbildningen.

En gång i världen hade gymnasierna varit de egentliga prästbildningsanstalterna [3]. Men tiderna förändrade sig. Läroverket sekulariserades, samtidigt med att krafven på prästens bildning stegrades. Då läroverket icke kunde tillgodose präst-

---

[1]) Reservationerna, s. 30 f.

[2]) Prästest. prot. d. 10 maj 1848, bd. 6, s. 114.

[3]) Naturligtvis är det icke meningen att upptaga frågan om prästbildningen i hela dess vidd. Den kräfver sin särskilda framställning. Här ses frågan från synpunkten af kyrkans och skolans förhållande till hvarandra.

bildningen, måste andra åtgärder vidtagas. Så hade först den praktiska utbildningen skjutits öfver till universitet, då seminarierna inrättades. Men det visade sig snart, att dessa inrättningar icke fyllde förväntningarna. De praktiska öfningarna blefvo i stort sedt af föga värde, när deltagarna saknade teoretiska förutsättningar att tillgodogöra sig dem. Också de teoretiska präststudierna måste öfverflyttas till universitetet, när man icke kunde tänka på att förstärka det ecklesiastika elementet i gymnasierna. Prästeståndets sista försök att så göra, vid riksdagen 1818, hade alldeles misslyckats. Därmed ställdes seminarierna inför nya uppgifter, dem icke från början tillämnade. Seminariet i Lund grep sig genast an med saken. Som vi förut omnämnt, talade seminariets instruktion om en inträdesexamen, omfattande dogmatikens elementer, hebreiska, grekiska samt ett svenskt uppsatsprof. I Lund ville man nu skärpa fordringarna i denna examen [1]). Seminariets direktor skulle »uppmuntra seminaristerna att söka framsteg i de språk och vetenskaper, som icke hafva ett omedelbart inflytande på den prästerliga tjänstgöringen, men likväl höra till den allmänna odlingen». Vidare borde en mera omfattande filosofisk examen inrättas att afläggas före dimissionsexamen från seminariet. Den ansökan om dessa förändringar i gällande instruktioner man från Lund inskickade till Kgl. Maj:t rönte motstånd i Uppsala, där man för sin del undanbad sig eventuella tilläggsbestämmelser. Kgl. Maj:t biföll den nämnda ansökan endast till en del: seminariets direktor både i Uppsala och Lund skulle ha noga uppseende öfver seminaristernas flit äfven i anseende till de präststudier, som icke ingingo i prästämbetets utöfning. I Lund ansåg man sig äga rättighet att läsa mellan raderna i den kungliga förordningen, och följden blef, att man införde en skärpt inträdesexamen, omfattande förhör, utom i förut brukliga ämnen, i latin, profangrekiska, historia, geografi, matematik, logik och tyska samt biblisk historia och kyrkohistoria. Dessutom blef den påtänkta examen före seminariekursens afslutande en verklighet.

Alla dessa anordningar ägde dock en mera tillfällig karaktär. Den stora uppfostningskommittén beslöt sig för att definitivt

---

[1]) AULÉN, GUSTAF, H. Reuterdahls teologiska åskådning, Uppsala 1907, s. 18 ff.

ordna prästbildningen, hvilket var så mycket nödvändigare, som den organisation af läroverket kommittén föreslog ännu mindre än den gamla skolans kunde eller ville garantera en effektiv prästbildning. Kommittén ansåg, att de teologiska kunskapsprofven vid universitetet voro af tvänne slag, nämligen sådana, som kunde fordras af blifvande religionslärare i allmänhet, och sådana, som endast borde erfordras för den teologiska doktorsgraden [1]. Den blifvande religionslärarens bildning delade sig på samma sätt som den blifvande civile ämbetsmannens och läkarens i tvänne hufvudafdelningar, af hvilka den förra borde vara ägnad åt den allmänna vetenskapliga bildningen och den senare åt den speciella utbildningen för det bestämda yrket. Kommittén sade sig helst hafva sett, att hvarje blifvande präst, innan han började sitt teologiska studium, hade vunnit den filosofiska magistergraden eller åtminstone undergått den filologico-filosofiska afdelningen af filosofie kandidatexamen. De flesta studerandes medellöshet och det stora antal präster, som behöfdes för gudstjänstens tillbörliga vård, lade emellertid hinder i vägen för ett dylikt stadgande. Men kommittén ville tillstyrka, att de, som nöjaktigt undergått den sistnämnda examen, skulle äga rättighet att räkna sig till godo ett tjänsteår. Minimifordran blef, enligt kommitténs förslag, att ingen skulle admitteras till teologisk examen, som icke i studentexamen erhållit betyg om godkända kunskaper i latinska, grekiska och hebreiska språken, filosofien och historien, och före den teologiska examen aflagt ett specimen stili latini. En ledamot af kommittén, C. P. Hagberg, reserverade sig mot att kommittén sänkt fordringarna så lågt i de humanistiska ämnena. Hagbergs ord hade en viss vikt, då han en tid varit föreståndare för seminariet i Lund. Prästbildningen ansåg Hagberg vara bedröflig. Det fanns adjunkter, som icke förstodo något enda främmande språk och som icke en gång kunde felfritt skrifva sitt eget modersmål. En filologico-filosofisk examen behöfdes ovillkorligen. Sysselsatte sig den blifvande prästen genast vid sin ankomst till akademien med sitt specialstudium, blef han ofullständigt och ensidigt bildad. Man fick icke draga fram de studerandes fattigdom. »Det är lättjan och duglösheten, som drager sig tillbaka eller smyger sig fram under fattigdomens slöja

[1]) Betänkandet 1828, s. 189 ff.

och medlidandets skydd. Jag bekänner, att jag för denna slags fattigdom saknar all barmhärtighet» [1]). Också Tegnér ifrade varmt för prästens humanistiska bildning, ehuru han icke reserverade sig mot kommitténs förslag. Tegnér fann, att den akademiska studietiden var för kort för att den skulle kunna användas till något annat än teologisk fackutbildning. Men de humanistiska kunskaperna kunde inhämtas under den prästerliga tjänstgöringen. Han föreslog därför, att en humanistisk examen förlades framför pastoralexamen eller, med andra ord, att ingen skulle kunna utnämnas till kyrkoherde, som ej förut vore promoverad magister eller, ifall promotion ansågs umbärlig, åtminstone godkänd filosofie kandidat [2]). Som sagdt, kommittémajoriteten ansåg sig böra stanna vid ett minimum af humanistiska kunskaper, därtill tvingad af hänsynen till de studerandes medellöshet. Stegrade man fordringarna, befarade man prästbrist.

Den andra delen af den prästerliga utbildningen rörde det teologiska fackstudiet. Kommittén uttalade önskvärdheten af att teologie professorerna vid universiteten, med hufvudsakligt afseende fäst på blifvande prästers behof, så inrättade sina föreläsningar öfver de teologiska vetenskaperna, att deras lärokurser icke upptogo längre tid än tre, högst fyra terminer [3]). Sedan de teologie studerandena genomgått de fastställda kurserna i fakultetens ämnen, skulle examen anställas inför fakulteten. De betyg, som här erhöllos, skulle alltid företes af den, som hos vederbörande domkapitel anmälde sig till undergående af prästexamen. Äfven den praktiska utbildningen borde, så vidt möjligt var, tillgodoses vid universitetet, ehuru detta var en teoretisk eller vetenskaplig bildningsanstalt. Den lärare inom teologiska fakulteten, hvilken hade att sysselsätta sig med de ämnen, som hörde till den praktiska utöfningen af prästämbetet, borde vara förbunden att med dem, hvilka åstundade det, anställa homiletiska och kateketiska öfningar, hvarvid det dock alltid borde åligga honom att undersöka huruvida de genom förut inhämtade teologiska kunskaper voro till dessa öfningar tillräckligen förberedda. »Såsom ett i sin mån

---

[1]) Betänkandet 1828, reservationerna, s. 108 ff. — A. Lindfors instämde i Hagbergs reservation.

[2]) Tegnér, Efterl. skr. III, s. 254 ff.

[3]) Kommittébetänkandet 1828, s. 191 f.

verksamt medel till blifvande prästers praktiska bildning» tillstyrkte kommittén, att vid tillsättandet af tjänstgörande präster i de städer, där universitet eller gymnasier funnos, synnerligt afseende måtte göras på goda predikogåfvor.

Detta kommittéförslag, ett följdriktigt led i utvecklingen, är af epokgörande betydelse i flera hänseenden. Förslaget skiljer den fackliga prästbildningen definitivt från gymnasierna. Där kvarstannade blott den humanistiska delen af utbildningen, så vidt den begränsades till ett minimum af godkänd studentexamen i vissa ämnen. Den högre humanistiska utbildningen hörde däremot till universitetet, liksom hela den teologiska. Men icke blott själfva utbildningen, utan också den hufvudsakliga kontrollen öfver denna, förlades till universiteten och togs således ifrån gymnasierna och domkapitlen. Prästexamen inför domkapitel, som visat sig icke vara en tillräcklig garanti för god prästbildning, erhöll en starkt reducerad betydelse, därigenom att fakultetsexamen skulle blifva oundgänglig. Det betydde en stor inskränkning i stiftsstyrelsernas hittillsvarande makt. Prästbildningens emancipation från skolan innebar vidare, att intresset för skolan å prästerskapets sida måste antaga en helt annan karaktär än hittills. Prästerna i stiftet skulle icke längre vara af pietet så bundna vid sitt gamla gymnasium. Detta återverkade i sin tur på deras ställning till domkapitlet.

Den stora kommittén lade i sitt förslag icke så stark vikt på den humanistiska delen af prästbildningen, som på vissa håll yrkades. Men det var icke bristande vilja, utan tvång, som fällde utslaget. Emellertid rådde inom intresserade kretsar icke full enighet, i hvad förhållande prästens filosofiska och teologiska bildning borde stå till hvarandra. Hvilken var viktigast? Frågan hade varit på tal vid 1823 års riksdag [1]). Prosten Grevillius inlämnade då ett memorial, hvari han yrkade, att man redan i prästexamen skulle inskränka pröfningen i de allmänna humanistiska disciplinerna till några få grenar och alldeles utesluta dem från pastoralexamen. Han rönte starkt motstånd. Professor Fröberg ansåg, att ett bifall till motionen skulle medföra sorgliga resultat för prästeståndets värdighet. Det vore ett vanärande bref på frihet från fortsatta bemödanden till sann

---

[1]) Prästest. prot. d. 28 febr. 1823, bd. 1, s. 753 f.

filosofisk utveckling och inskränkte hela beredelsen för pastoralexamen till ett minnesverk af de teologiska systemens artiklar, till en viss polemisk och filosofisk färdighet och upprättandet af de vanliga kättarerullorna. Grevillius replikerade, att han icke föraktade de filosofiska vetenskaperna, han ville blott utesluta dem från präst- och pastoralexamen och förlägga dem till universitetet. Under ärendets fortsatta behandling instämde biskop Wingård med Grevillius och uppgaf därvid, att man redan i Uppsala, Skara, Lunds och Göteborgs stift upphört med det filosofiska förhöret i pastoralexamen [1]). Wingård anslöt sig till Grevillii mening, att den filosofiska pröfningen hörde till universitetet. För öfrigt ansåg han, att fordringarna borde vara stora före och vid prästblifvandet, men ingalunda i pastoralexamen.

Mot anloppen mot prästerskapets humanistiska bildning gjorde doktor Häggblad ett synnerligen intressant och karakteristiskt inlägg. Han menade, att så länge prästerskapet ville följa sin kallelse såsom vetenskapsidkare och i samhället bibehålla sin värdighet såsom ett lärdt stånd, måste det äga humanistisk och teologisk bildning på det närmaste förenade. Om inga andra insikter än de teologiska skulle i pastoralexamen afses och såsom befordringsgrund beräknas, så skulle i och med detsamma all uppmuntran till vetenskaplig bildning inom prästeståndet försvinna och därmed äfven ståndets värdighet att vara ett samfund af lärde. Den gemensamma befordringsrätt, som ecklesiastika ämbetsmän vid kyrka och skola ägt, skulle försvinna och en skiljemur skulle emellan dem uppresas. Allt detta vore att angripa själfva lifselementet af prästeståndet. — Prästeståndet beslöt att icke göra något uttalande i frågan, utan öfverlämna ärendet till kyrkliga kommittén.

Det är värdt att gifva akt på denna diskussion, ty den framställer förhållandet mellan kyrka och skola på ett synnerligen betecknande sätt. Många ville icke tillspetsa prästbildningen åt det teologiska hållet, prästeståndet karakteriserades som det lärda ståndet öfverhufvud; därmed jämnställdes också kyrkans kulturella och religiösa uppgifter. Den moderna tiden kom med stegrade kraf på fackutbildning. Hvad som hittills varit *en* upp-

---

[1]) Prästest. prot. d. 25 sept. 1823, bd. 6, s. 487 ff.

gift, sönderföll nu i tvänne. Skulle en stegring af prästens utbildning komma ifråga, måste det blifva i teologiskt afseende, såvidt kyrkans primära uppgift var den religiösa. Men man kan förstå, att många högst ogärna söndrade de bägge uppgifterna, att många icke ville släppa tanken på prästeståndet såsom det lärda ståndet, såsom representerande både humanistisk kultur och religiös bildning. Däraf härledde sig de energiska sträfvandena att tillgodose prästens allmänt vetenskapliga utbildning. Men dessa gammaldags män, som älskade humanistisk bildning, hade ringa tankar om teologien. Därom vittnar också den ofvan refererade diskussionen. Och i själfva verket stod det teologiska studiet denna tid icke högt i Sverige. Teologien såsom vetenskap förstod man sig icke mycket på. Men bättre tider voro i annalkande. Teologisk kvartalsskrift vittnar om nyvaknadt lif på teologiens fält. Thomander pläderar där för teologiens suprematsrätt vid utbildningen af präster [1]) och Reuterdahl kämpar ifrigt för teologien såsom självständig vetenskap. Det gör han icke minst i sin skrift »Om det teologiska studium». Här heter det bland annat, att ett prästerskap måste »äga grundlig och fullständig kännedom om det mål, för hvilket det hufvudsakligast arbetar, således om religion och kristendom. Denna kännedom är den viktigaste, ty den är källan för prästerskapets egentligaste verksamhet». Men Reuterdahl betonar därjämte vikten af allmän bildning. Teologien stod i samband med mångfaldigt annat, »och en teologi, som icke vore mer än teologi, upphäfde sig själf» [2]). När Reuterdahl skref detta, var tärningen redan kastad.

1828 hade den stora kommitténs förslag framkommit. Samma år utkom också kyrkolagsförslaget. Dettas bestämmelser om prästexamen hålla fast vid den gamla traditionen och pointera starkt prästernas allmänna humanistiska bildning, under det den teologiska framhäfves mindre än uti kommittéförslaget[3]). Protester däremot hördes från prästerligt håll. Man menade, att det icke längre gick med den utveckling, som vetenskaperna

---

[1]) Th. Qu. 1828, 4 h., s. 76 f.

[2]) Reuterdahl, H., Om det teologiska studium med särskilt hänseende till Sverige, Lund 1832, s. 114.

[3]) Förslag till kyrkolag, Sthm 1828, s. 26 f.

nått, att bibehålla prästeståndet såsom det lärda ståndet. Det skulle blott leda till ytligt charlataneri och brist på grundliga och någorlunda fullständiga kunskaper i de lärdomsdelar, som egentligen tillhörde prästen, »bäggedera lika litet ägnade att åt lăroståndet bereda det anseende, som uppgifves såsom syftemål för denna mångkunnighet»[1].

1831 utgaf Kgl. Maj:t nya förordningar om prästbildningen, därvid i hufvudsak följande den stora kommitténs förslag[2]. Ändringarna däri voro få. Lundafakulteten hade energiskt talat för Hagbergs reservation, att en filologisk-filosofisk examen skulle föreskrifvas för inträde i den teologiska fakulteten, men hade icke haft framgång. De praktiska öfningarna däremot, som kommittén velat göra fakultativa, blefvo på vederbörandes yrkande i de nya examensordningarna obligatoriska. Med den nya stadgan var, principiellt taget, hufvudvikten lagd på den teologiska delen af utbildningen och denna teologiska fackutbildning förlagd till universitetet. Ännu dröjde den något vid gymnasium. Så länge den gamla skolan ännu ägde bestånd, var det ecklesiastika elementet i skolans organisation påtagligt, äfven om den så småningom försiggående sekularisationen började sätta annan färg på läroverket. Nitiska biskopar sökte dessutom genom särskilda anordningar främja prästbildningen, så både Tegnér och Wingård. Den förre hade tillsammans med domprosten Heurlin och doktor Elmgren inrättat lärda öfningar för prästkandidaterna en tid för prästexamens afläggande[3]. Den senare skrifver till Tegnér: »Ett behagligare ämne är din prisvärda omsorg att bilda prästkandidater. I sanning förundrar jag mig öfver din verksamhet, hvilken förödmjukar mig, och icke mindre öfver din lycka att få din omgifning verksam. Utom den flitige Bruhn skulle jag icke få någon med mig. Domprosten är fullt upptagen af sitt arbete och har ej tid eller lust till lärda öfningar.

---

[1] E[KMAN], C. O. Anmärkningar vid 1828 års förslag till kyrkolag, Gbg 1829, s. 19.

[2] Ärkebiskop ROSENSTEIN och professor ROGBERG arbetade ifrigt för den nya examensordningen. Detaljerna i denna bestämdes naturligtvis efter de utlåtanden, som de teologiska fakulteterna afgifvit. Th. Qu. 1831, 4 h., s. 13 ff.

[3] Handlingar rörande prästbristen i Lunds stift samt prästbildningen vid rikets akademier, Lund 1836, s. 108.

De öfriga göra intet utan nödtvång. Likväl har jag gått igenom en kurs i pastoralteologi och jurisprudentia ecclesiastica med kandidaterna, och Bruhn i sina ämnen. Ofullständigt naturligtvis är detta mot ditt seminarium» [1]).

Liksom prästbildningens öfverförande från gymnasium till universitetet innebar ett lossande af bandet mellan kyrka och skola, så förde den teologiska universitetsexamen med sig ett särskiljande af prästerskap och lärarekår. En öfvergång från skolans till kyrkans tjänst var förutsatt i de ecklesiastika befordringslagarna. Hvarje skolman, som blef präst, skulle aflägga prästexamen och för att erhålla pastorat pastoralexamen inför domkapitlet. Denna öfvergång till det prästerliga blef betydligt försvårad, när vederbörande blefvo tvungna att begifva sig till universitetsstaden, där åhöra föreläsningar och aflägga teologisk examen. Hittills hade prästeståndets lärda medlemmar kommit hufvudsakligen från skolan. De tillskott, som kommit därifrån, hade utgjort prästeståndets aristokrati. Den lätt insedda följden af försvårad öfvergång skulle blifva, att prästeståndet såsom ett lärdt stånd så småningom skulle krympa ihop. De oupphörliga anfallen på lärarnas dubbla årsberäkning tenderade åt samma håll, att förhindra de lärda skolmännens inträdande i kyrkans tjänst. Det fanns många, som fruktade, att den nya tiden skulle medföra en sänkning af hela prästeståndets bildningsnivå. Så tänkte biskop Thyselius. Vid 1834 års riksdag yttrade han [2]): »Eller hör man icke redan nämnas, att kyrkan icke ytterligare har något behof af den högre lärdomen och att framför allt af skaffarena fordras, att de äro gudfruktiga, nitiska och trogna? Skall det nu lyckas att afskaffa den dubbla tjänstårsberäkningen inom undervisningsverken och den högre lärdomens företrädesrättighet, då inträffade den lyckliga tid af jämlikhet i allas befordringsanspråk efter enkel årsberäkning och jämväl den lyckliga tiden af ett fullkomligt stillastående och fri vegetation inom

---

[1]) Ur TEGNÉRS papper, s. 355. — Tegnér skrifver till C. A. Agardh d. 20 febr. 1837: »Du, jag och Wingård och kanske några andra biskopar upprätthölle troligtvis prästbildningen till en början i våra stift, men snart ledsnade vi vid besväret, och huru skulle det gå, när vi blifva äldre? Efterl. skr. II, s. 287.

[2]) Prästest. prot. d. 17 juli 1834, bd. 8. s. 231.

svenska prästerskapet. Huruvida prästeståndets anseende, värdighet och självbestånd skulle härvid kunna bibehållas, därom synes en och annan ibland oss vara föga bekymrad. Har vårt stånd, såsom jag befarar, ovänner, för dem må allt detta vara en glädje; värst är, att både skolan och staten och kyrkan komma att förlora vid förändringen».

Man hyste således betänkligheter angående förändring af det hittillsvarande sättet för prästerskapets rekrytering. Från två håll hade stiften fått präster. Å ena sidan gingo en hel del af skolans män med tiden in i kyrkans tjänst, å den andra ägnade sig många direkt åt det prästerliga och började sin bana som pastorsadjunkter. I stort hade denna olika härkomst återspeglat sig i prästerskapets kvalitet. Det hade blifvit en skillnad mellan aristokrati och demokrati. Ogynnsamma omständigheter hade hotat att sänka en del af församlingsprästerskapet ned till ett prästproletariat. Det är att märka, att de genomförda och i utsikt ställda reformerna medförde djupgående förändringar med afseende på båda tillflödeskällorna till bildande af prästerskapet. Demokratien skulle höjas, proletariatet skulle försvinna, när fordringarna för att blifva präst höjdes. Men den teologiska universitetsexamen kunde hafva en annan följd. Tillgången på präster kunde ansenligt förminskas, därigenom att efter den nya stadgan såsom undermåliga bedömda element hindrades att inkomma i prästeståndet. En tillfällig stagnation kunde rent af uppstå. Och samma stagnerande verkan måste den teologiska universitetsexamen och ett eventuellt upphäfvande af lärarnas dubbla tjänsteårsberäkning medföra på tillflödet af prästerliga krafter från skolan till kyrkan.

Några år efter den nya teologiska examensstadgans utfärdande började man verkligen klaga öfver prästbrist. Det var den införda universitetsexamen, som syntes förminska tillgången på pastorsadjunkter. Wingård skref till Tegnér 1833 [1]: »På ett helt år har jag ej fått viga mer än en präst; så skrämmas studenterna, isynnerhet af den vresige Ahlman, som vill af våra gossar göra vetenskapsmän och därför fordrar flera års kurs vid universitetet. Demonstreras så vårt förslag ad absurdum, så ha vi gjort illa med vår välmening att stegra fordringarna vid präst-

[1]) Ur TEGNÉRS papper, s. 355.

blifvandet, ty stiften blifva prästlösa». Och biskop Faxe yttrade vid 1834 års riksdag [1]: »Det är med sanna förhållandet öfverensstämmande, att det ringa antal studerande, som de senare åren anmält sig till sacros ordines, har föranledt brist å nödigt ämbetsbiträde för de äldre och sjukligare stiftets kyrkoherdar. Det har någon gång redan varit för domkapitlet bekymmersamt att foga nödiga anstalter för gudstjänsternas upprätthållande i alla stiftets församlingar».

Maskineriet arbetade således långt ifrån oklanderligt enligt de nya anordningarna. Det såg ut, som skulle större olägenheter uppkomma än de, som öfvervunnits. Detta gaf anledning till ett storartadt repristinationsförsök, ett försök att återföra prästbildningen till gymnasierna resp. domkapitlen. Egendomligt är icke, att ett sådant försök gjordes, egendomligt är i stället, att det var biskop C. A. Agardh, som gjorde det, och detta därför att Agardh i skolfrågor intog en synnerligen liberal ståndpunkt och att ett genomförande af de af honom ifrigt påyrkade reformerna skulle i betydlig mån minska läroverkets förmåga att bilda präster. Hela den riktning, hvars främste talman Agardh var, riktade mot läroverket den hufvudanmärkningen, att det var ett prästseminarium, icke en medborgerlig undervisningsanstalt. Nu ville emellertid Agardh trots allt behålla prästbildningen i stiftsstaden. Den teologiska afdelningen af hvarje domkapitel, utgörande biskop, domprost och två eller tre lektorer, skulle bilda en särskild teologisk undervisningsanstalt för prästkandidaterna [2].

Tungt vägande skäl anförde Agardh för denna anordning. De sammanhänga med hans uppfattning af akademiens uppgift. Skolan hade tvänne för henne karakteristiska uppgifter. Den ena rörde det intellektuella och innebar meddelandet af kunskap, den andra rörde det moraliska och fullgjordes genom den dagliga uppsikt skolan utöfvade [3]. Ett helt annat fält tillhörde akademien. Det förutsatte och låg bortom den positiva kunskapen och innefattade något ganska annat än undervisning. Vid akademien lades hufvudvikten vid det subjektiva, närmare

[1]) Handlingar etc., s. 9.
[2]) Handlingar etc., s. 256.
[3]) Handlingar etc., s. 239.

bestämdt vid kritiken och reflexionen. »Professorn går nämligen tillbaka till hvad ynglingen lärt vid gymnasium och där sammanbundit i det allmännast antagna och förnämsta system. Han skakar grundvalarna däraf, han söndertager alla dess delar och sammanfogar det på ett annat sätt. Han öppnar nya utsikter; han visar luckorna i kunskapen; han utpekar de ställen, där nya upptäckter kunna göras, och retar den genom denna hastiga omhvälfning högt intresserade ynglingen att själf göra dessa upptäckter och flytta den positiva kunskapen ännu längre fram». »Hufvudelementet i den akademiska undervisningen är skepsis, tviflet, förkastandet på förhand af det antagna och godkända, således alldeles motsatt skolans element, som tvärtom har för afsikt att inplanta kännedom af det, som anses visst och riktigt i hvarje vetenskap» [1]. Härpå grundar sig den akademiska lärofriheten. Felaktigt vore det att göra akademien till ämbetsmannaskola. Det vore att vända upp och ned på rätta förhållandet. Man borde icke med tvång förvandla ämbetsmannen till vetenskapsman. Å andra sidan behöfde »vetenskapen själf, fortbildningen i samhället, i mänskligheten, hvars intressen besörjas af samhället», någonstädes en fristad, en brännpunkt, en utgångsplats. Men akademien och akademiskt studium skulle fördärfvas genom de många examina. »Den lärdom, som inhämtas i och för examina, liknar den lärdom, som inhämtas genom recensioner och tidningar. Den gör, att man kan tala om lärda ämnen med ett utseende af grundlighet utan att denna grundlighet finnes. Den gifver en fernissa, en ytlig glans. Den är ett skal utan kärna. I stället för att läsa originalförfattare läser man kompendier och kompendier af dessa kompendier, till dess man infört hela vetenskapen in nuce; och endast med denna nux kommer man såsom med en talisman lyckligt genom examen» [2].

Hvad nu särskildt prästbildningen beträffar, så kunde den principiellt sedt omöjligen förläggas till akademien, så vidt som dennas lifsprincip var skepsis, men kyrkans tro och positivitet. »Akademiens hela verksamhet visar sig i upphäfvandet af lärans enhet, och kyrkans möjlighet betingas endast af lärans enhet. Akademien erkänner ingen annan auktoritet än sin egen,

---

[1]) Handlingar etc., s. 241, f.
[2]) Handlingar etc., s. 244, s. 65 f.

och kyrkan är grundad på en helt annan. Akademien sätter lärarens enskilda förnuft högst, äfven om läraren är den enfaldigaste på jorden. Kyrkan erkänner äfven ett förnuft, men det högsta, det ideala, det objektiva förnuftet, Gudomens förnuft»[1]. Den teologiska fakultetens lärofrihet måste vara obegränsad, ty man upphäfde dess egenskap af fakultet i samma stund man gjorde den till prästseminarium och prästbildningsanstalt. Visst borde det finnas de, som studerade teologi vid akademien, menar Agardh. Men ett akademiskt teologiskt studium kräfde stora förutsättningar. De humanistiska studierna voro för blotta begripligheten af den nya teologien oumbärliga, och hvarje teologiskt studium utan en sådan humanistisk bildning alldeles omöjligt och i många fall skadligt[2]. För att det teologiska studiet vid akademien skulle blifva till gagn ansåg Agardh således först och främst humanistisk förbildning vara nödvändig. Men gagnet kunde ändå uteblifva. Ännu ett kräfdes, menade Agardh, nämligen att det akademiska teologiska studiet skulle vara fullständigt. Halfbildningen vore endast ett fördärf. »Det är endast en fullständig invigning i filosofi, arkeologi, filologi och dogmatisk kritik, som kan återställa de krafter i jämvikt, hvilka, enligt hvad är förut nämndt, det är akademiens åliggande att till en början släppa lösa mot hvarandra. Det är endast vid undersökningens slut, som alla dessa fyra paradisströmmar sammanflyta till det lugna kristendomens Gennesareth, där stormarne näpsas och Kristus sofver i skeppet. Går man i land förut, så råkar man in i Arabiens öknar eller på Samariens villovägar[3].

Agardh ansåg prästbildningen ha genom de nya anordningarna kommit på felaktiga banor. Så modern Agardh än var i öfriga afseenden, med afseende på prästbildningen intog han en gammalmodig ståndpunkt. Den gamla uppfattningen af prästbildningen, särskildt den högre, karakteriserades af ett öfverskattande af prästens humanistiska bildning och ett motsvarande underskattande af hans teologiska, hvilket i sin tur sammanhänger med uppfattningen af kyrkan såsom en gemensam in-

---

[1]) Handlingar etc. s. 245.
[2]) Handlingar etc. s. 189.
[3]) Handlingar etc. s. 247.

stitution för det kulturella och religiösa lifvet. Något liknande finna vi hos Agardh. En ofullständig teologisk kurs vid akademien vore endast till skada, och då man af den vanlige prästen icke kunde fordra fullständig teologisk bildning, d. v. s. att han skulle vara teologie doktor, gjorde man bättre att uppmuntra de blifvande prästerna att blifva filosofie magistrar vid akademien [1]. Akademisk bildning behöfde nämligen den blifvande prästen. Först vid akademien lärde han sig att själf pröfva, hvad han lärt, och att fördraga andras meningar. Han hann därigenom öfver skolans blinda tro. En sådan mognad vanns genom akademiskt studium af hvilken vetenskap som helst. Minst lämplig var den teologiska vetenskapen. Agardh menade, att det fölle sig bättre att uppskjuta den kritiska sofringen af sin teologi till senare och mognare år.

Agardhs uppfattning af teologien är mycket intresseväckande. Den har fått sin prägel af teologiens tillfälliga gestaltning i Tyskland, liksom af Agardhs åsikter om akademiens väsen och uppgift. Från Semler och Kant ledde den nya teologien sitt ursprung [2]. »Förnuftet blef icke blott enda ledstjärnan vid tydningen af de heliga skrifternas läror, men äfven den urkund, hvarutur alla de religiösa begreppen skulle hämtas, i det alla sådana, som ej däruti kunde uppsökas, utmönstrades ur läran.» »Den ene teologen kämpade emot den ena dogmen och kanoniska boken, den andre mot andra; och på detta sätt lärdes vid hvarje akademi en särskild dogmatik och antogs en särskild bibel.» »Under denna förbistring af olikartade meningar stod alltid den frågan: hvad är sanning, obesvarad, ty hvarje teolog besvarar den olika.» Skepsis, tvifvel alstrades af teologien, och detta var ju i sin ordning, så vidt som akademiens undervisning gick ut på kritik och reflexion. Men ägde man verkligen rätt att tvinga de blifvande prästerna att begagna sig af en sådan undervisning i teologi emot deras vilja? Den akademiska lärofriheten medgifven — och den måste medgifvas, menade Agardh — så ägde man ingen garanti för att den akademiska teologiska undervisningen gick på de banor, där en protestantisk präst ville eller kunde följa med, om han delade sin kyrkas tro. Icke

[1] Handlingar etc., s. 248.
[2] Handlingar etc., s. 204 ff.

kunde han väl tvingas att deltaga i en sådan undervisning? Då kunde han lika väl tvingas att bevista ett katolskt prästseminarium. Därför skulle de blifvande prästerna ha frihet att åhöra hvilka akademiska föreläsningar de ville.

Följden af ett tvång skulle lätt kunna blifva teologisk halfbildning, d. v. s. skepsis. Prästen skulle icke tro, på hvad han lärde. Något värre visste Agardh icke. »Hycklaren är föraktlig öfverallt, men hycklaren i religion är det nedrigaste, som jorden bär och som himlen hvälfver sig öfver» [1]). Kyrkan kom med det positiva, och prästen måste göra detsamma. Agardh går så långt i betonandet af detta positiva, att han säger, att en bestämd kyrkas teologi är en gång för alla afslutad och kan ej förändras, utan att man förändrar kyrkan. Ja, han går ännu längre och säger en gång, att det gör mindre hvad man tror, blott man verkligen tror. Det är i ett bref till Tegnér han gör följande uttalande [2]): »Jag anser visst ej symboliska teologien vara hållbar, men jag anser, att man skall låta hvar och en behålla sin tro, det är dess heligaste rättighet. Det är ej orätt att vederlägga den, om man så vill; men det är nedrigt att undergräfva den, som lundska teologerna göra. Är ej detsamma, som jag är katolik, reformert eller luthersk, ja äfven socinian, blott jag är det af hela min själ! Det är icke på *hvad* man tror, men *att* man tror, som saligheten beror. Hvarför då arbeta emot vår egen kyrkas lära och utbyta den mot en hjärtlös, trolös rationalism, hvars princip är *tvifvel*, under det att principen för all religion är *tro*, och hvars innehåll är negation och således tomhet, då all religion är positivitet eller uppfyllandet af tomheten?» Hur skulle det väl gå, om friheten i tänkesätt och forskning tillämpades utöfver sina vederbörliga gränser? Agardh menade, att om den inplantades på en hop ynglingar, som ej hade tillräckliga förberedande kunskaper för att självfva pröfva, så skulle härigenom inom kyrkan uppstå en fullkomlig sansculottism, som skulle medföra dess ruin, liksom den politiska medförde statens [3]).

Man märker på dessa Agardhs uttalanden huru han själf känt sig smärtsamt berörd af det virrvarr, som mött honom i teologien, och hur han, ej teolog, utan naturvetenskapsman ex

---

[1]) Handlingar etc., s. 255.
[2]) Ur Tegnérs papper, s. 416.
[3]) Ur Tegnérs papper, s. 392.

professo, endast med möda förmått bemästra de öfverväldigande intryck han fått af det vacklande och trefvande i teologien, huru han med en kraftansträngning räddat sin egen religiösa tro, men hur han icke därjämte ägde nog andlig vigör och teologisk skolning för att positivt tillgodogöra sig det ofta hänsynslösa och missriktade, men ock allvarliga och varmhjärtade arbetet inom teologien att bringa till klarhet, hvad man hade gifvet i tron på Kristus [1]). Denna Agardhs erfarenhet bestämde också hans uppfattning af prästbildningen. Man skulle kunna säga, att Agardhs allmänna idéer om prästbildningen äro en återspegling af den väg, på hvilken han själf blifvit en kyrkans man. Han betonar prästens humanistiska bildning, och själf var han en man med sällsynt mångsidig bildning. Han underskattar teologiens betydelse för utbildningen till präst och anser det bäst, att man till mognare år uppskjuter sofringen af den teoretiska delen af sin kristendom. Också detta synes stämma öfverens med Agardhs egen utveckling. Agardh anser icke humanistisk lärdom vara prästens viktigaste egenskap. »Det finnes en annan, som icke alltid utvecklar sig parallellt med lärdomen, men understundom alldeles i motsatt riktning; och detta är prästens inre kallelse att fortfarande uppfylla sitt ämbetes höga plikt som en tjänstgörande präst, hvilken är en annan än en lärds. De, som uträttat mest inom församlingen, hafva ej varit de lärdaste, men de frommaste, de mest religiösa; och de, som fordom grundlade kristendomen, skulle måhända icke hafva kunnat göra det, om de varit lysande af lärdom, såsom de voro brinnande af tro» [2]). Först fordrades således af en präst, enligt Agardh, en fast kristlig öfvertygelse, sedan allmän bildning. Om han sedan också hade grundlig teologisk bildning, var det bra, men grundlig måste den vara, annars bragtes den religiösa tron i fara. Utbildningen för prästen skulle läggas därefter. Vid akademien förvärfvades den allmänna bildningen, fackutbildningen försiggick vid gymnasium. Teolog blef man antingen vid akademien eller genom självstudium under praktisk utöfning af prästämbetet.

Med dessa idéer trädde Agardh i opposition mot hela den

[1]) Om Schleiermacher t. ex. yttrar AGARDH: »Såsom Schleiermachers lära egentligen är ett filosofiskt förandligande af kristendomens hufvudidé, skall den dela andra filosofiska systemers öde och blott lysa som en stjärna i historiens natt». Handlingar etc., s. 212.

[2]) Handlingar etc., s. 191.

riktning, som tryckt sin stämpel på den teologiska examensstadgan af år 1831 och hvars främste målsmän hörde till Lunds teologiska fakultet. Reuterdahl, som så tappert kämpade för teologien såsom vetenskap, var Agardhs förklarade motståndare. Han var också den ende, som ägnade Agardhs grundposition en direkt kritik [1]). Med sin motståndare kunde han icke mäta sig vare sig i tankarnas skärpa eller i framställningens konst. Men det grofva artilleri han drog fram med var nog så besvärande för motparten. Det är den indirekta bevisföringens metod han använder. Egentligen är det blott tvänne frågor han riktar till Agardh. Han medgifver för tillfället, att den akademiska teologien var sådan, som Agardh beskref den, ehuru man nog kunde disputera om den saken. Han bryr sig icke om att taga med i beräkningen det faktum, att striden mellan tro och vetenskap alltjämt fortgått, utan att de kämpandes krafter blifvit tillintetgjorda eller någonderas bestånd kunnat upphäfvas. Af Agardhs framställning utläser han den meningen, att det pågick en oförsonlig strid mellan kristendomen och vetenskapen, och så frågar han: »hvarför skyndar man sig då icke att undanrödja den, hvars lif är förverkadt»? »Har kyrkan ingen annan betydelse än att vara en lättköpt, dock icke på allmän sanning och rätt hvilande polisanstalt, så må den gärna ramla: de fransyska polissergeanterna och gensdarmerna äro mycket pålitligare» [2]). Det är högeligen att betvifla, att Agardh känt sig träffad af Reuterdahls fråga, ehuru det icke kan nekas, att Agardhs starka framhäfvande af kyrkans positivitet kunnat gifva Reuterdahl anledning att framställa saken så, som han gjorde det. Det är dock tvänne skilda ting att betona, låt vara ensidigt, det positivas oumbärlighet för kyrkan och att göra henne till en polisanstalt.

Säkrare träffar Reuterdahls andra fråga. En negativ teologis förödande inverkningar sökte Agardh undgå genom att förlägga prästbildningen till gymnasierna. Där skulle man icke läsa negativ akademisk teologi. Men var det verkligen tänkbart, att man därigenom skulle kunna hålla denna undan från prästkandidaterna, så att de först vid mognare år och med större förutsättningar gjorde bekantskap med den? »Månne icke både kyrkans

[1]) Reuterdahl, H., Granskning af handlingar rörande prästbristen i Lunds stift, Lund 1836. Broschyren är ett särtryck ur Th. Qu. 1836.

[2]) Reuterdahl, a. a. s. 39 f.

folk och kyrkans tjänare smakat för mycket däraf för att vara rent af obesmittade?» »Så mycken »oskuld» där må finnas ej blott hos dess »ungdom», utan ock hos dess tjänare, någon ringa portion saft af kunskapens frukt har dock inträngt i dess ådror och kan icke åter utsugas [1].» På dessa frågor torde Agardh blifvit Reuterdahl svaret skyldig.

Vi ha gått händelserna i förväg. Vi må nu tillse, när Agardh först framlade sina tankar inför offentligheten och hur han gjorde propaganda för sitt »præterea censeo» beträffande prästbildningen: tillbaka från universiteten till gymnasierna och domkapitlen. Vid riksdagen 1834 väckte prosten Bruzelius en motion om vissa åtgärders vidtagande med anledning af den prästbrist, som man efter motionärens uppfattning kunde konstatera inom Lunds stift. Särskildt borde ändringar företagas i den nya teologiska examensordningen. Det blef snart uppenbart, att Agardh stod bakom motionen, hvars intentioner han också upptog och utförde vidare [2].

Prästbristen härledde han af prästbildningens förläggande till akademien. Den borde återgå till gymnasium och domkapitel. Examinerandet af prästkandidater vid de teologiska fakulteterna, där fordringarna, särskildt hvad Lund beträffade, hade drifvits i höjden, borde alldeles upphöra och prästexamina, såsom det var stadgadt i kyrkolagen och i analogi med hvad som skedde i Tyskland, ske hos vederbörande domkapitel. Fakulteterna hade att anställa teologie kandidat- och licenciatexamina. Från akademien borde de blifvande prästerna medföra betyg öfver deltagande i undervisningen »uti de vetenskaper, hvilka i den blifvande författningen kunna anses viktiga för utöfningen af deras ämbete». Agardh uppgifver själf, att Olof Wallquist utöfvat afgörande inflytande på hans tankar om prästbildningens förläggande till stiftsstäderna [3].

Wallquist ansåg för egen del, att universiteten hvarken kunde eller ville gifva ordinär prästbildning [4]. »En teologie

---

[1]) REUTERDAHL, a. a. s. 41.

[2]) I Handlingar rörande prästbristen äro alla riksdagsprotokoll, som angå den föreliggande frågan, aftryckta. Ett utförligt referat af riksdagsförhandlingarna gifver REUTERDAHL i ofvan nämnda arbete. Till dessa arbeten hänvisas en gång för alla.

[3]) Ur TEGNÉRS papper, s. 392.

[4]) WALLQUIST, OLOF, Handbok öfver ecklesiastika befordringsmål, Sthm 1797, s. 92 ff.

professor skulle i sanning föreläsa under värdigheten af sitt kall, om han uppehölle sig vid elementar- och popularteologien i den afdelning af detta studium, som på honom kan vara anordnad. Hans ämne måste vara teologien som vetenskap, till bildning af teologer, och icke egentligen som religionslära till bruk och nyttjande för församlingen, men sådan behöfva prästämnen lära den.» Wallquist föreslog nu, att prästvigningar skulle äga rum tvänne gånger om året, i februari och augusti. De, som ville undergå ordination, ägde att personligen inställa sig för domkapitlet två månader i förväg. Under denna tid skulle biskopen, domprosten och teologie lektorerna föreläsa hvar sin timma om dagen i de olika teologiska disciplinerna. Föreläsningarna skulle inrättas uteslutande med afseende på prästämbetet. Predikningar och skriftermål skulle författas öfver förelagda texter och korrigeras. Predikningarna eller också utdrag ur väl författade andliga skrifter skulle kandidaterna högt uppläsa »för att med ren röst och rätt ton kunna tala och läsa inför Guds församling». Ungefär så, menade Wallquist, hade det tillgått i biskop Rudbeckii collegium pietatis. Wallquist kände med sig, att hans förslag tangerade minimum, men han ansåg det vara »ganska utvidgeligt», om större medel vore att tillgå. Det låg en viss rimlighet i Wallqvists förslag, då det framställdes 1797. Då gällde ännu 1724 års skolordning med dess starka ecklesiastika karaktär. Sedan dess hade seminariet för präster inrättats, och 1807 och 1820 års skolordningar hade förändrat skolan i sekulär riktning. Att ta upp Wallquists förslag 1834 var en ren orimlighet, så mycket mer som det af allt att döma endast kunde vara en tidsfråga, när läroverket och i sammanhang därmed också dess lärarekår, inklusive medlemmarna i domkapitlet, ytterligare skulle sekulariseras. Oförtydbara tidens tecken pekade åt det hållet. Om förslaget i fråga upptagits af de prästerliga nyhumanisterna, det hade man kunnat förstå, men att Agardh tog upp det, syntes vara oförklarligt, Agardh, som ville omdana hela läroverket efter moderna liberala principer. Förslagets udd var riktad mot lundafakulteten, och det är därför icke uteslutet, att Agardh delvis af partiifver framkommit därmed, särskildt när man erinrat sig hur djupt invefvad han varit i den stora teologiska befordringsstriden i Lund omkr. 1830. Wingård skref verkligen efter riksdagens slut till Tegnér: »Jag fruktade ock, att tvistefrågan var inspi-

rerad af den enda gudomlighet, som sedan du lämnat Lund, där regerar — Eris, icke Eros» [1]). Men om också något kan skrifvas på partiifverns konto, äro de af Agardh framdragna problemen af alltför stor vikt för att man skulle kunna antaga, att han urgerat dem blott såsom en tarflig partisak. Det gällde dock så svårlösta spörsmål som teologiens förhållande till församlingslifvet och de teologiska fakulteternas ställning till den kyrka, hvars präster de äga en uteslutande rätt att uppfostra.

Vid frågans behandling i riksdagen försvarade Agardh sin position på ett glänsande sätt. Det var nog flera än Wingård, som kände sig nära att fångas af snillets trollkraft [2]). Wingård tog dock de nya examensanordningarna i försvar. Han medgaf, att de kunde missbrukas. Lundafakulteten hade spänt fordringarna för högt. Men »felet, om det förefinnes, är ett af de vackraste och blott en skönhetsfläck. Denna erinran af en vän skola dessa hedersmän, om de få höra den, icke misskänna. För den, som har godt öra, är halft ord tillräckligt» [3]). Prof. Grubbe intog en liknande ståndpunkt. Han menade, att universitetskanslern kunde gifva fakulteterna en erinran om angelägenheten att skilja mellan den vanliga prästbildningen och den högre teologiska lärdomen. Ecklesiastikutskottets pastorala afdelning tog sedan ärendet om hand. Som ordförande fungerade här J. O. Wallin, och bland medlemmarna märktes A. Z. Pettersson och H. O. Holmström. Utskottet afstyrkte både Grubbes och Agardhs förslag. De nya författningarna hade visat sig ändamålsenliga och borde bibehållas. De gingo den rätta medelvägen.

När betänkandet föredrogs i plenum, trädde Agardh fram till angrepp och gjorde därvid gällande synnerligen skarpsinniga och öfverraskande synpunkter. Han menade, att emedan domkapitlen voro ansvariga för församlingarnas vård, ägde de också rättighet att vidtaga lämpliga åtgärder för att tillmötesgå församlingarnas kraf. Detta tillämpadt med afseende på prästerskapets rekrytering, ville säga, att de olika gåfvorna borde tillgodogöras i församlingens tjänst. Den ene var grundlärd in theologicis, men svag praktisk präst, en annan var en stor kännare af den gamla teologien, men föga bevandrad i den nyare; en tredje hade rika

[1]) Ur TEGNÉRS papper, s. 387.
[2]) Ur TEGNÉRS papper, s. 387.
[3]) Handlingar etc., s. 27.

predikogåfvor, men var klen i öfriga stycken [1]. Domkapitlet skulle tillse, att hvar och en kom på sin rätta plats. Men de nya författningarna lade hinder i vägen därför. »En annan och främmande makt, som kyrkolagen icke känner, har trädt emellan domkapitlet och dess egna stiftsbarn». Domkapitlet kunde icke efter stiftets ofta tvingande behof modifiera fordringarna vid prästexamen. De bestämdes af en inför församlingen ansvarslös myndighet, fakulteten. Moraliter var domkapitlet förbundet att prästviga alla dem, som fakulteten godkände, dem och inga andra. Agardh yrkade, att man åtminstone skulle gå tillbaka till läroverkskommitténs förslag, att de praktiska öfningarna skulle vara fakultativa och att fakultetsbetygen endast skulle vitsorda graden af kunskap, men icke inskränka domkapitlens rätt att admittera till ordination. Så tolkade Agardh den stora kommitténs förslag, säkerligen med orätt. Ett angrepp på examensstadgan gjorde därjämte prosten Åstrand, som yrkade, att det skulle principiellt afgöras, att förtjänta lärare skulle vara befriade från den teologiska universitetsexamen.

Än en gång kom frågan till ecklesiastikutskottet, som vidblef sin en gång intagna position. Om skrifvelse angående prästbristen skulle aflåtas till Kgl. Maj:t, menade utskottet, att den, hvad prästbildningen beträffade, endast skulle innehålla en begäran om infordrande af utlåtanden från vederbörande myndigheter öfver examenslagens verkningar, men icke yrkande om examensstadgans suspenderande, ej heller om dess förändring på principiella punkter. Mot Åstrands förslag ställde sig utskottet däremot välvilligt. Det kunde visserligen vara att befara, att någon vid akademien underlät den bestämda förberedelsen till prästämbetet i hopp om att befrias därifrån genom framtida anställning vid läroverk, men lärare hade ju vanligen tagit den filosofiska graden, och skolordningen föreskref öfning i det, som hörde till predikoämbetet, såsom villkor för rättigheten att räkna dubbla tjänsteår. Därför ville afdelningen tillstyrka en anhållan, att ordinarie lärare vid de allmänna elementarläroverken skulle vara befriade från föreskrifterna i kungl. brefven af d. 12 mars och d. 17 sept. 1831 [2].

---

[1] Handlingar etc., s. 63.
[2] Handlingar etc., s. 87.

Under den följande debatten delades ståndet i tvänne partier, för och emot Agardh. Å ena sidan ville man således förlägga prästbildningen till gymnasium, hvarigenom dessa blefvo utvidgade till ett slags provinsialuniversitet. På detta håll betonade man också starkt vikten af humanistisk bildning för prästerna, under det den teologiska rönte mindre uppmärksamhet. På Agardhs sida trädde Heurlin, Hedrén m. fl. Den andra ståndpunkten företräddes särskildt af Wingård. Han pekade på den förändring gymnasium undergått i sekulär riktning, hvarför man omöjligt kunde där införa den gamla ordningen. Man borde icke söka väcka split mellan domkapitlen och de teologiska fakulteterna. Dem emellan borde icke vara strid, utan täflan att göra hvar sitt bästa med afseende på prästbildningen. Maktfrågan ville icke Wingård skulle spela in. »För min del önskar jag mig icke en arbiträr och okontrollerad makt vid bildandet af präster för mitt stift. Må denna förklaring gälla till någon afskrifning på mitt debet för hierarki.» Med Wingård instämde Nibelius, som uttryckligen tog teologien i försvar gentemot de påyrkade humanistiska studierna. »Jag känner icke något till sann humanitet mera ledande studium än teologien — något som för de mänskliga anlagens utveckling och förädling vare sig i intellektuellt eller moraliskt eller estetiskt afseende är lämpligare.» Också Holmström trädde på samma sida. Agardh afgick emellertid med segern. Dock var majoriteten endast en röst. Ståndet beslöt att aflåta en skrifvelse till Kgl. Maj:t i den riktning, som utskottet föreslagit, men med det af Heurlin och Hedrén påpekade väsentliga tillägget, att domkapitlen borde bibehålla sin rätt att pröfva blifvande prästmän utan hinder af den teologiska fakultetens eller annan auktoritets vitsord. Mot beslutet i denna punkt reserverade sig Wingård med instämmanden af Holmström, Grubbe, Hallström, Stenhammar, Åstrand m. fl. Däremot var man öfverens om att ordinarie lärare vid läroverken borde befrias från examen inför teologisk fakultet [1].

[1]) Ståndet beslöt, att Wingårds reservation skulle medfölja skrifvelserna till Kgl. Maj:t. Vid ett följande sammanträde opponerade sig Hedrén häremot. »Följden kunde blifva, att nästan hvarje underdånig hemställan från ståndet till Kgl. Maj:t komme att åtföljas af en reservation och pluralitetens önskningar således paralyseras genom minoriteten.» Hedrén yrkade, att åtminstone hela diskussionsprotokollet skulle bifogas. Holmström replikerade. På Hedréns sida trädde Heurlin, och ståndet beslöt i enlighet med

Agardh hade således lyckats få till stånd ett första steg till repristination. I frågan om fakultetens jus improbandi låg nämligen hela frågan om hvar prästbildningen skulle vara förlagd innesluten. Borttogs fakultetens rätt att underkänna, miste hela examensstadgan sin betydelse. Prästeståndets skrifvelse remitterades af Kgl. Maj:t först till de teologiska fakulteterna. Af lundafakulteten fick Agardh nu höra beska sanningar och blef delvis vederlagd medelst sina egna annorstädes gjorda uttalanden. Det var icke underligt, att han fann lundafakultetens utlåtande infamt [1]). Fakulteten påstod först, att den ingalunda öfverdrifvit fordringarna i den teologiska examen; man hade tvärtom kanske stundom varit för eftergifven. Den rätt, som Agardh ville bevara för domkapitlen och som han ansåg trädd för nära genom den nya examensstadgan, menade fakulteten icke vara så odisputabel. Den var inskränkt redan genom det forna seminariet och vidare genom den befrielse från prästexamen vissa klasser af prästkandidater åtnjöto, såsom professorer, teologie kandidater m. fl. Naturligtvis var också landets regent såsom summus episcopus berättigad att öfva erforderlig uppsikt öfver prästkandidaterna, och således bestämma öfver deras utbildning. Hvad Agardhs mening om gymnasierna såsom prästseminarier angick, framhöll fakulteten, att Agardh själf i den stora uppfostringskommittén uttalat den åsikten, att det speciella och vetenskapliga hörde till akademien och att han i anslutning därtill uteslutit teologien från läroverket; dit hörde däremot kristendom och moral i populär form. Fakulteten undrade också hur det skulle gå med den teologiska undervisningens grundlighet vid gymnasierna, när de teologiska disciplinerna vid universitetet voro fördelade på sex aflönade lärare, medan det blott fanns en enda teologie lektor vid läroverken. Skulle prästerna verkligen ha teologisk bildning, måste utbildningen vara förlagd till universitetet. Detsamma gällde skolans lärare. Också de behöfde teologisk skolning. Magistergraden var ingen garanti för insikt i teologi. Den teologiska kursen för lärare, som ville bli präster,

---

Hedréns yrkande. Episoden är ganska typisk för de inre förhållandena inom prästeståndet. Wingård och Holmström höllo troget ihop, under det Hedrén och Wingård hade svårt att rymmas under samma tak. Handlingar etc., s. 156 f.

[1]) Ur Tegnérs papper, s. 390.

kunde möjligen förläggas till ferierna, men vid universitetet skulle den vara [1]). Teologiska fakulteten i Uppsala var af ungefär samma mening som lundafakulteten, dock ville den befria lektorer och innehafvare af viktigare rektorat från fakultetskursen. Med Uppsala instämde kronprinsen såsom universitetskansler. Så gick frågan till domkapitlen [2]).

Intresse för sina meningar sökte Agardh uppväcka genom de 1836 anonymt utkomna »Handlingar rörande prästbristen i Lunds stift samt prästbildningen vid rikets akademier», där riksdagsförhandlingarna m. m. utförligt upptogos jämte upplysande anmärkningar. På den utmaningen svarade Reuterdahl genom en i Teologisk kvartalskrift införd längre granskning af handlingarna [3]).

Domkapitlen i de flesta stiftsstäderna utgjorde ett lefvande bevis på den samhörighet, som hittills ägt rum mellan kyrka och skola. Hur skulle dessa ställa sig till den teologiska examen de visserligen redan varit med om att skapa, men hvilken nu hotade att blifva en sprängkil mellan prästerskap och lärarekår, mellan stiftets gymnasium och stiftets prästerskap? Hvad först teologisk universitetsexamen för skolans män beträffar, så ville alla i större eller mindre utsträckning ha bort denna nyuppresta skiljemur mellan skollärarekår och prästerskap. Längst gick man i Karlstad, där Agardh tydligen var den bestämmande. Här yrkade man, att alla filosofie magistrar skulle vara fria från den.

---

[1]) »Så länge prästseminarierna existerade, voro skollärarna underkastade seminarii-instruktionens fordringar, ehuru dessa voro så vida strängare, som de föreskrefvo en viss tids vistelse vid akademien.» — Lundafakultetens yttrande är aftryckt in extenso i Handlingar etc., s. 161 ff.

[2]) Öfversikt öfver domkapitlenas och de teologiska fakulteternas yttranden i frågan om prästbildningen, Lund 1838. — Broschyren är ett särtryck ur Th. Qu. 1838.

[3]) Till klargörande af den gifna framställningen af Agardhs åsikter om prästbildningen må följande framhållas. Agardh ansåg, att hvarje präst borde ha grundlig insikt i kyrkans en gång för alla bestämda lära. Dessa insikter skulle meddelas efter vissa fastställda läroböcker vid gymnasii öfverbyggnad. Lärarekrafterna skulle tagas från domkapitlet, först biskop och domprost, där sådan fanns, sedan af gymnasiilektorerna. Planens realiserande måste stöta på svårigheter, då genom skolans så småningom försiggående sekularisation lektorerna miste sin ecklesiastika karaktär och därmed också blefvo mindre lämpliga till prästbildare.

Strängnäskapitlet yrkade, att magistrarna, om de skulle dispenseras, åtminstone skulle vara vitsordade med approbatur i alla de språk och vetenskaper, som grundlade teologien eller därmed hade närmaste förvantskap. Som allmän regel ville man i Strängnäs fastslå, att alla skollärare skulle dispenseras, såvidt de voro filosofie magistrar [1]). Samma yrkande med afseende på de ordinarie skollärarna hördes från Linköping, Västerås, Vexiö, Hernösand och Visby. Mindre långt gick Skara domkapitel, som icke ville utsträcka dispensen längre än till lektorer och graduerade rektorer och konrektorer vid elementarläroverken. Ungefär samma yrkande gjordes af kapitlen i Uppsala och Kalmar och t. o. m. af Lunds domkapitel, som på grund af »åtskilliga omständigheter» fann sig föranlåtet att frångå sin en gång intagna rent negerande position. Thomander reserverade sig häremot. Göteborgs domkapitel gick också mycket motvilligt med på dispensering. Man erinrade här om elementarlärarnas rätt till dubbel årsberäkning såsom en orsak till missnöje hos prästerskapet, hvilket missnöje skulle blifva större och rättmätigare, om lärarne utan teologisk fakultetsexamen och således utan fullt ådagalagd skicklighet kunde inträda i prästämbetet. Men lektorer hade den bildningsgrad, som gjorde preliminära teologiska öfningar öfverflödiga, och rektorerna undervisade själfva i teologi och hunno sällan till denna tjänst, förr än vid långt framskriden ålder. Därför kunde dessa dispenseras från föreskrifterna i examensstadgan. Den teologiska fakulteten i Uppsala tillstyrkte befrielse endast för lektorer och innehafvare af de viktigaste rektoraten [2]). Lundafakulteten gick denna gång mera restriktivt tillväga än förut. Dispens skulle gifvas endast redan tillsatta gymnasii- och skollärare samt äfven, på det domkapitlena i riket måtte vara befriade från en befarad förlägenhet, »åt de lärare, som inom tre år efter det nådiga stadgandets bekantgörande tillsättas». Sedan skulle all dispens upphöra [3]).

---

[1]) Öfversikt etc., s. 11.

[2]) De teologiska fakulteterna yttrade sig tvänne gånger, både före och efter domkapitlen.

[3]) Beträffande alla dessa utlåtanden hänvisas till den nämnda i Teologisk kvartalsskrift införda öfversikten. — Myndigheterna hade också att yttra sig om pastoralexamen. Frågan om pastoralexamen står visserligen i samband med det föreliggande problemet om skolornas förhållande till kyrkan, så vidt som det var gymnasiilärare och domkapitelsledamöter som examinerade i pastoralexamen, men för öfrigt är denna fråga af alltför vidlyftig om-

Det var ett viktigt principspörsmål, som här tagits upp. Domkapitlen ville icke helt släppa tanken på lärarekår och prästerskap såsom en enda ecklesiastik kår. Det var ju därför, som de också motsatte sig upphäfvandet af lärarnas förhöjda årsberäkning. Orättvisan mot församlingarnas prästerskap är nästan upprörande. Lärarnes tjänstgöring vid skolan uppskattades dubbelt mot en prästs församlingsarbete. Den öfning i predikoämbetet, som fordrades för att läraren skulle få begagna sig af sitt privilegium, var satt till ett minimum. Han behöfde icke predika mer än en gång om året. Nu ville somliga domkapitel, att en lärare, när han ville bli präst, skulle dispenseras väl icke från prästexamen, men från de teologiska kurserna vid universitetet och examen inför fakulteten. Följden skulle bli denna: en vanlig präst, som först utbildat sig för sitt fack vid universitetet och sedan all sin tid tjänstgjort såsom präst, skulle vid kyrkoherdeförslags upprättande stå tillbaka för en lärare, som kanske endast eller till största delen undervisat i profana ämnen och som aldrig erhållit teologisk fackutbildning, utan endast aflagt prästexamen inför ett domkapitel, af hvilket han kanske själf var medlem [1]).

Här föreligger ett uppenbart misskännande af teologiens betydelse för den prästerliga verksamheten. Orsaken till detta misskännande är icke svår att finna. Uppfattningen af hvad som bör höra till prästens bildning är oupplösligen förbunden med uppfattningen af kyrkans betydelse. Framhäfde man icke kyrkans religiösa uppgift som den primära, utan tillade henne såsom jämnställd med den religiösa en kulturuppgift, som icke skulle utföras i och genom lösandet af de religiösa åliggandena, utan också i spridandet af kultur i allmänhet, så är det klart, att man måste energiskt häfda, att prästerna måste vara humanistiskt bildade personer. Då äro Heurlins förut citerade ord förklarliga: »Jag anser prästeståndets tillvaro, anseende och värde hufvudsakligast hvila på fundamentet af bildning, kunskaper och lärdom — jag talar ej om den för alla gemensamma, om än

---

fattning för att här kunna upptagas till behandling. I sin rätta belysning kommer den i en utredning af den svenska prästbildningens historia.

[1]) Vexiö domkapitel föreslog att ordinarie ledamöter af domkapitlet skulle såsom före 1820 vara fria från prästexamen och utan en sådan hafva rätt till ordination. Öfversikt etc., s. 15.

hos prästen större förelysande fordran af sedlighet»[1]. Man förstår då prästeståndets intensiva försvar för den gamla humanistiska skolan och hvarför de kyrkliga ledarna icke ville se tillflödet från skolan till kyrkan tilltäppt. Med tanke på den låga bildningsgrad många pastorsadjunkter faktiskt innehade[2], emedan dåliga befordringsförhållanden omöjliggjorde ett fasthållande af höga fordringar öfver lag för alla, som ville blifva präster, ansåg man sig tvungen för kyrkans existens skull att hålla fast vid förbindelsen mellan kyrka och skola.

De, som i motsats härtill yrkade på teologisk bildning såsom det viktigaste för prästen, underskattade icke betydelsen af prästens allmänna, humanistiska. Reuterdahl, medlem af den för teologiens rätt så ifrigt kämpande lundafakulteten, medgaf, att den nya ordningen icke sörjde tillräckligt för prästernas humanistiska studier[3]. Han vill därför gärna gå med på det förslag Grubbe framställt under riksdagen 1834, att den filologiko-filosofiska examen, nu blott fakultativ, skulle göras obligatorisk, ett yrkande, som mötts af sympati också från ecklesiastika utskottets sida[4], om det varit någon möjlighet att tillämpa ett sådant stadgande. Men en sådan examen — det höll Reuterdahl på — var dock blott förberedande, den teologiska måste vara hufvudsaken[5]. En så afgjord nyhumanist som prof. Lindfors intog samma ståndpunkt. Han yttrade vid riksdagen 1834: »Att en präst som skulle kunna verka i den tid han lefver och bland de människor, med hvilka han umgås, behöfver såväl allmän som teologisk bildning, har ingen kunnat neka». Men »för min del tror jag prästen vara så mycket skickligare för sitt kall och sin egentliga bestämmelse, ju mera han närmar sig teologen»[6]. Wingård och Holmström lutade åt samma håll. Men om också en och

---

[1]) Orden fälldes vid 1834 års riksdag i en af debatterna om prästbildningen. Handlingar etc., s. 122.

[2]) Ett starkt intryck däraf får man, när man läser, hvad REUTERDAHL berättar för Tegnér om de lundensiska teologie studerandena. Ur TEGNÉRS papper, s. 388 f.

[3]) REUTERDAHL, Granskning etc., s. 31.

[4]) Handlingar etc., s. 85.

[5]) Teologiska fakulteten och domkapitlet i Lund förordade också en filologisk-filosofisk examen före inskrifningen i teologisk fakultet. Öfversikt etc., s. 45.

[6]) Handlingar etc., s. 103.

annan bland nyhumanisterna insåg vikten af teologisk bildning, var frigörelsen från den gamla uppfattningen icke fullständig. Man betonade icke klart och bestämdt kyrkans och prästernas religiösa uppgift såsom den primära, när man såsom Wingård, Holmström, Lindfors och många andra med dem yrkade på dispens för läroverkslärare från den teologiska universitetsexamen.

Som sagdt, domkapitlen ville förändra den gällande teologiska examensordningen på det sättet, att lättnader skulle beredas för skolans män att inträda i prästämbetet. En tanke, som flera gånger kom fram äfven under förhandlingarna om lärarnas ecklesiastika befordringsrätt, var att lärareverksamheten öfverhufvud var en förberedelse för den prästerliga gärningen, då ju denna till en stor del föll på uppfostrans område. Den tid, då hela kulturen var kyrkligt omramad, fick också uppfostran en specifikt kyrklig prägel. Teologien var det förnämsta ämnet. Att en lärares kall på den tiden ansågs som en direkt förberedelse för prästämbetet, var mindre underligt. Annorlunda måste det blifva, när de »världsliga» ämnena kräfde ökadt utrymme i skolan, allteftersom kulturen sekulariserades. Meddelandet af undervisning i profana ämnen kunde då icke anses såsom ett höjande af en persons kompetens för ett prästerligt ämbete. Domkapitlen hade tydligtvis icke satt sig in i den förändrade karaktär lärareverksamheten fick genom skolans sekularisation, när de ville befria lärarna från den prästerliga fackutbildningen vid universitetet. På sätt och vis ansågo de skolan såsom ett prästseminarium för lärarna, ehuru det naturligtvis förutsattes, att lärarna skulle genom självstudium förvärfva sig teologiska insikter, hvilka sedan kontrollerades i prästexamen. Skolans sekularisation gick emellertid med så raska steg — man erinre sig cirkuläret af år 1839 — att domkapitlens ståndpunkt i denna sak snart nog måste framstå såsom alldeles antikverad. Det kom aldrig heller till stånd någon allmän dispens för lärare från den teologiska universitetsexamen. I stället stadgades det, att ansökan om en sådan dispens skulle ingifvas till vederbörande konsistorium, och skulle detta, om det ansåg sig böra förorda ansökningen, fullständigt uppgifva de särskilda skäl och omständigheter, hvilka talade för bifall till ett sådant undantag från författningarnas allmänna föreskrift [1]).

[1]) Kgl. Cirk. d. 15 juli 1845. Jfr Cnattingius, a. a. s. 133.

Om således domkapitlen i sina utlåtanden på sitt sätt betraktade läroverket såsom ett prästseminarium, hvad lärarna beträffar, så förnekade de gymnasiernas förmåga att bilda präster, hvad lärjungarna angick. Agardhs förslag om prästbildningens förläggande dit rönte ganska allmänt motstånd. Redan vid 1834 års riksdag framhöll bl. a. Wingård gymnasiernas förändrade karaktär i sekulär riktning. Vid samma tillfälle yttrade domprosten Lidman, själf en gång gymnasielärare: »Huru en enda lärare, på så många timmar som detta betänkande legat på det högv. ståndets bord, skall kunna fullständigt utbilda skolgossen till präst och göra all vidare akademisk kurs och alla vidare akademiska examina för honom öfverflödiga, lärer väl blifva ett problem, det ingen svensk lektor, han må vara lärdare än Neander och flitigare än Marheinecke, skall kunna upplösa» [1].

I prästeståndets skrifvelse hade Agardhs yrkande preciserats så, att de teologiska fakulteterna skulle mista jus improbandi, m. a. o. domkapitlen skulle vid ordinations beviljande icke vara bundna af prästkandidaternas från universitetet medförda examensbetyg. I de flesta domkapitelsutlåtandena önskade man nu att fakultetens rätt icke skulle inskränkas. Strängnäskapitlet, där Holmström satt som ordförande, menade — fullt riktigt — »att genom ett sådant upphörande [af jus improbandi] betydelsen af den ålagda examen skulle rent af försvinna och att i ett sådant fall examen hellre måtte undanrödjas, hvilket åter måste medföra menlig verkan på prästerskapets bildning» [2]. På Agardhs sida ställde sig tre domkapitel, nämligen Karlstads, Linköpings och Vexiö. Bakom dessas utlåtanden ha vi naturligtvis att se — utom Agardh själf — Hedrén, Tegnér och Heurlin. Linköpingskapitlet ville göra gällande, att den nya examensordningen stred mot kyrkolagens 19 kap. 2 §, hvari domkapitlen tillförsäkrades rätt att pröfva de blifvande prästerna, och i Vexiö menade man, att prästexamen skulle vara utan all betydelse och öfverflödig, om teologiska fakultetens improbation vore ett absolut veto [3]. Agardh var fortfarande fullkomligt öfvertygad om riktigheten af sitt yrkande. Till Tegnér skref han: »Nu är mitt omdöme, dels ge-

[1]) Handlingar etc., s. 115.
[2]) Öfversikt, s. 11.
[3]) Öfversikt etc., s. 9 och 15.

nom allt hvad jag däröfver tänkt och forskat, dels genom den erfarenhet jag här vid gymnasium vunnit, så stadgadt, att jag icke kan rubbas därifrån»[1]). Tegnér var något tveksam[2]). Dock synes han ha öfvervunnit sina betänkligheter. Vid Vexiö gymnasii jubelfest 1843 talade han klart och bestämdt för Agardhs idéer[3]).

Alla Agardhs ansträngningar voro emellertid förgäfves. Han kunde upprepa sitt enda argument, såsom han skref till Tegnér[4]), så många gånger som helst, detta nämligen: »examen vid akademien förstör akademierna och förstör gymnasierna och förstör ämbetsmannabildningen och examen är en läxa», det hjälpte icke. Motståndarna kunde säga: här stå vi och kunna icke annat, prästerna måste utbildas och det kan icke ske någon annanstädes än vid universiteten. Därvid blef det också. De teologiska examensordningarna af år 1831, som till en början fastställdes blott för en tid af fem år, erhöllo förnyad stadfästelse 1836. Hela den mäktiga bevisföring Agardh drog upp för att ådagalägga nödvändigheten af prästbildningens förläggande till gymnasierna hade visat sig maktlös, ja, man kan säga, att den öfverhufvud taget ganska litet togs med i beräkningen vid frågans afgörande. De problem Agardh framställde voro ingalunda betydelselösa, tvärtom, men det sätt, hvarpå han kombinerade dem med gymnasialinrättningen, var ohållbart. Han motarbetade sig själf, då han såsom den främste i ledet arbetade på skolans omdaning efter de liberala uppfostringsidéerna. Därigenom sekulariserades läroverket och blef fullkomligt odugligt att vara prästbildningsanstalt[5]).

Skolans sekularisering medförde således först och främst, att prästbildningen fullständigt sköts öfver till universitetet. Att

---

[1]) Ur Tegnérs papper, s. 390 f. Jfr s. 415.

[2]) Tegnér, Efterl. skr. II, s. 287.

[3]) Tegnér, Saml. skr. III, s. 324 ff.

[4]) Ur Tegnérs papper, s. 415.

[5]) Agardh ville, såsom vi flera gånger framhållit, uppskjuta de mera omfattande teologiska studierna till en mognare ålder. Under sin första tjänstgöringstid skulle de yngre prästerna, sedan de vid akademien lärt sig tänka, sätta sig in i den teologiska litteraturen. Jfr härtill det i Kyrkoh. årsskrift 1907 aftryckta aktstycket, ett uttalande af Agardh vid stiftsprästerskapets sammanträde i Karlstad 1842, s. 282 ff. samt Handl. rör. prästm. i Karlstad 1847, s. 16 ff.

detta medförde en vinst för prästerskapets teologiska bildning ligger i öppen dag. Å andra sidan bidrog den nya examensstadgan att i stort sedt sänka den humanistiska bildningsnivån hos prästeståndet. Den blef nämligen en sprängkil mellan prästerskap och lärarekår. De båda hade förut utgjort en enda ecklesiastik kår. Hädanefter blef det annorlunda. Kyrkan kunde icke umbära fackmässigt utbildade organ, skolan lika litet. Både kyrkans och skolans uppgift hade vuxit, så att de icke längre kunde famnas af en gemensam ämbetsmannakår. De mera utvecklade förhållandena kräfde här som på andra områden specialisering, både kyrkan och skolan till gagn. Men man bör icke glömma, att all specialisering har sina vådor.

5. Domkapitlen som kyrklig styrelse.

Hvad har skolans sekularisering haft för inverkan på domkapitlen såsom kyrklig styrelse? Vi ha redan förut sett, att åtgärder måste vidtagas för att skaffa garanti för domkapitelsmedlemmarnas kompetens att deltaga i stiftsstyrelsen [1]. Bland kompetensvillkor ansågos högre lärdom, sp. teologisk, och erfarenhet i praktiska kyrkliga angelägenheter vara de väsentligaste. Därtill kom personal- och lokalkännedom af stiftet. Det första villkorets uppfyllande ansågs garanteradt däraf, att ingen kunde blifva lektor utan högre lärdomsgrad. Den teologiska insikten kräfdes som villkor för prästvigning, och det var stadgadt, att minst fyra af lektorerna skulle vara präster. En innehafvare af prebendepastorat måste ju vara präst, och hans kyrkoherdesyssla förde honom i kontakt med praktiskt kyrkliga uppgifter. Indigenatsbandet för lärare borgade för att domkapitelsledamöterna voro stiftets barn.

1829 upphäfdes indigenatsrätten delvis beträffande gymnasierna. De nya bestämmelserna inverkade just på domkapitlens sammansättning. Lokal- och personalkännedomen af stiftet blef icke längre en gifven sak hos en tillträdande lektor och domkapitelsledamot. Men naturligtvis kunde en sådan förvärfvas med åren af en lektor från främmande stift. En väg till erforderlig personalkännedom af stiftets prästerskap, hvad den

[1]) Se ofvan s. 43 ff.

yngre delen beträffar, var för en lektor gifven genom hans lektorsbefattning, så länge som gymnasierna voro att anse som prästseminarier och därför den största delen af den prästerliga utbildningen där försiggick [1]). När denna genom den nya examensordningen af år 1831 faktiskt, om än icke genast helt, öfverflyttades till universitetet, lossades bandet mellan prästerskapet och stiftsgymnasiet, resp. dess lärarekår. Förhållandet mellan prästerskap och stiftsstyrelse måste därigenom blifva mindre personligt än hvad det varit i forna tider [2]).

Den nyss nämnda examensstadgan af år 1831 är en ovederlägglig inkompetensförklaring för domkapitlen, hvad teologien beträffar. Prästexamen måste, såsom examen betraktad, med tiden nedsjunka till en formalitet, när godkänd fakultetsexamen blef ett oundgängligt villkor för att erhålla ordination. Dess hufvudsakliga betydelse blef en annan, den att bringa de blifvande prästerna i personlig beröring med stiftsstyrelsen och därigenom gifva denna tillfälle att lära känna de nyinträdande på annat sätt än på pappersvägen. Ju mer de »världsliga» ämnena erhöllo vikt och betydelse i skolan och teologi och klassisk filologi miste sin suprematsrätt, hvilket sammanfaller med de »världsliga» vetenskapernas självständiga utveckling och uppblomstring, ju mer också teologien blef en fackvetenskap med egenartadt innehåll och fick sig sin förstfödslorätt tillerkänd vid den prästerliga utbildningen, dess längre blef steget mellan läroverksläraren och prästen. Svårigheter måste yppa sig att upprätthålla bestämmelsen om ett visst antal prästvigda i domkapitlen. Det fanns ju blott en lektor i teologi. Skulle man kunna förutsätta, att de andra lektorerna voro villiga att prästviga sig, när

[1]) Denna synpunkt framhäfde prosten Ödman, när han vid riksdagen 1834 motionerade om inrättandet af ett nytt stift, bestående af Gestrikland, Helsingland, Herjedalen och Medelpad. Gymnasiet i Gefle borde icke vara underordnadt något främmande domkapitel, utan själf utgöra ett domkapitel, ty där uppfostrades de blifvande prästerna från ärkestiftets norra delar. Naturligtvis anförde Ödman också andra skäl för stiftsdelningen. Prästest. prot. d. 27 febr. 1834, bd. 2, s. 151 ff.; Allm. besv.- och ekon.-utsk. utl. n:r 20. — Jfr lektor Söderbergs reserv. till revisionens bet. 1843, s. 117.

[2]) Så vidt som de blifvande prästerna mottogo sin allmänna bildning vid stiftets gymnasium, återfunno gymnasielektorerna naturligtvis fortfarande sina forna lärjungar i de nyinträdande prästerna. Men det personliga förhållandet blef dock ett annat.

så behöfdes? En omständighet fanns, som tvingade några till ordination, nämligen förhandenvaron af vid gymnasium fästa prebendepastorat. Här låg den allra starkaste garantien för att det alltid skulle finnas prästerlig erfarenhet hos vissa domkapitelsledamöter, en garanti, som dock måste försvinna, i det skolans sekularisation allt mera omöjliggjorde kombinationen af lektorsbefattning och prebendepastorat. I det längsta kämpade kyrkans ledare för att bevara denna garanti, men kampen var utsiktslös. Vi skola strax tala om denna kamp. För tillfället åtnöja vi oss med att konstatera det faktum, att skolans sekularisation gjorde kombinationen af lektors- och kyrkoherdesyssla alldeles ohållbar och orimlig.

Skolans sekularisation tenderade således att upphäfva den ena garantien efter den andra för uppfyllandet af de kompetensvillkor man i forna tider satt på medlemmarna af stiftsstyrelsen. Själfva principerna för domkapitelsorganisationen började undergräfvas. Därmed är icke sagdt, att domkapitlen faktiskt blefvo odugliga såsom stiftsstyrelser, men denna duglighet blef en tillfällighet, när garantierna voro borta. Under den period, hvarmed vi nu syssla, försvunno icke dessa garantier helt, men tidens tecken voro i alla fall omisskännliga. Man kunde icke vara i tvifvel om hvad framtiden bar i sitt sköte.

Skolans sekularisation och starka tillväxt gjorde den hittillsvarande intima föreningen mellan kyrka och skola på det ekonomiska området allt ohållbarare. Konflikten mellan skolans och kyrkans intressen visade sig framför allt i striden om lärarnas dubbla årsberäkning. Helt visst sökte domkapitlen i denna göra rättvisa åt båda hållen. Men det låg så att säga i domkapitlenas natur att icke vilja söndra kyrka och skola. Det syntes, som om man därigenom skulle skilja kyrka och kultur. Därvid kom man att minst beakta de kyrkliga krafven. Lifligt blef därför också missnöjet med domkapitlen hos församlingarnas prästerskap. Prosten Lignell gaf däråt vid 1834 års riksdag ett typiskt uttryck [1]). Många bland domkapitelsmedlemmarna, menade han, kände icke till prästämbetet och dess plikter. De voro, med några få, berömliga undantag, helt och hållet främmande på det fält, som det ålåg dem att noga känna och bedöma.

---

[1]) LIGNELLS reservation till allm. besv.- och ekon.-utsk. utl. n:r 93, s. 13.

Lignell undrade icke däröfver. Undervisningen var ju deras sak. Hvad som låg därutom, blef ej sällan en bisak. »Härifrån torde man utan förnärmande kunna härleda den sekundära tillsyn och omvårdnad, som församlingen och prästerskapet i långliga tider erfarit, äfvensom det intrång skolan i vårt land gjort på kyrkans område vid befordringar. Styrelsen har sett för mycket på den förras, för litet på den senares sanna fördel. Skolan har upphäft sig till domare öfver kyrkans handlingar, till målsman i alla hennes angelägenheter, ryckt till sig hennes förnämsta yttre tillhörigheter jämte rättigheten att uppskatta hennes förtjänster, arbetstid, mödor och den därföre belöpande lönen efter eget godtfinnande». »Jag är lyckligtvis icke den ende, som så bedömer frågan. Mitt ord är blott ett svagt eko af den rådande rösten bland kyrkans tjänare i alla landsorter». Samma klagomål hördes vid 1840 års riksdag. Så yttrade prosten Sandberg: »Jag vill icke tala om hur olämpligt det synes mig vara, att skolans lärare icke blott styra läroverket, som de känna, utan äfven hafva i sina händer hela kyrkans styrelse, om hvilken de fleste af dem icke äga någon på erfarenhet grundad kännedom» [1]. Önskan om reform af domkapitlen var allmänt utbredd bland församlingarnas prästerskap [2]. Reformförslag hade också framkommit.

1700-talet hade varit domkapitlens, icke biskoparnas tid. En återklang däraf finna vi ännu i prästeståndets skrifvelse 1835 angående prebendepastoraten [3]. Kontinuiteten i kyrkostyrelsen baseras här på lektorerna såsom prebendeinnehafvare. Biskopen

---

[1] Prästest. prot. d. 23 jan. 1841, bd. 12, s. 118. Jfr prästest. prot. d. 14 april 1841, bd. 15, s. 302.

[2] Domkapitlens sträfvan att föra pastorat till första klassen, hvarigenom de reserverades för lärdomen, således i första hand för skolans män, vållade också missnöje hos församlingsprästerskapet. Därom vittna insändare i Aftonbladet från både ärkestiftet och Strängnäs stift. Aftonbl. 1832 d. 20 juni, n:r 142; d. 17 juli, n:r 165; d. 13 aug., n:r 188. I sistnämnda insändare heter det: »Vid dessa två tillfällen, synodal- och riksmötena, äga ännu församlingens präster ett inflytande på sin egen ställning, hvilket i allt öfrigt ligger i skolans oformliga makt och oformliga företrädesrättigheter. Dessa åter hafva uppkommit samt utvidgas och försvaras af den auktoritet, som inom stiftet handhafver styrelsen, och detta af den naturliga orsak, att lektorerna själfva egentligen icke äro annat än skollärare. Så länge denna styrelseform varar, är det tecknet till skolans öfvermakt.»

[3] Prästest. prot. d. 16 maj 1835, bd. 19, s. 153 ff.

var i domkapitlet understödd af män, som med mogen erfarenhet förenade prästerlig öfning och skicklighet. Anordningen var nödvändig, emedan biskopen stundom saknade prästerlig erfarenhet, upptogs af en mängd allmänna ärenden samt åldrades och aftog efter naturens ordning. När nu lektorerna drogos till skolan och kyrkans angelägenheter för dem hotade att blifva en terra incognita, i det prebendepastoratet mera fattades som lön än som verksamhetsfält, råkade kontinuiteten och effektiviteten i kyrkostyrelsen i alla fall i fara.

Kyrkolagskommittén af år 1824 hade i sitt betänkande, aflämnadt 1828, fäst afseende vid dessa förhållanden. Ett bättre sakernas läge trodde den skulle komma till stånd, om maktfördelningen i konsistorium ändrades [1]). Kyrkostyrelsen skulle vinna i enhetlighet och raskhet, om biskopen erhöll större myndighet. Kommittén föreslog, att sådana mål, som fordrade skyndsam handläggning eller innehöllo blotta och egentliga styrelseåtgärder, skulle af biskopen allena omedelbarligen afgöras. För att icke några öfvergrepp å stiftschefens sida skulle komma i fråga tillfogades den bestämmelsen, att hvad biskopen således afgjorde, skulle af notarien antecknas för att vid konsistorii påföljande sammanträde anmälas och i protokollet till konsistorii fastställelse intagas. »Alla öfriga mål skola i konsistorium och med dess samråd afslutas». Kommittén bibehöll för öfrigt domkapitlens dittillsvarande sammansättning.

En ledamot af kommittén, öfverhofpredikanten Hedrén, reserverade sig häremot [2]). Lektorerna borde, efter hans åsikt, skiljas från de konsistoriella göromålen. Deras tid upptogs alltmer af skolan samt af präst- och pastoralförhör. I stället borde inkallas några af församlingarnas kyrkoherdar, »hvilka genom val för hvarje halft eller helt år kunde af stiftets prästerskap utses och en viss dag hvarje månad infinna sig till allmänt sammanträde». Antalet kunde sättas så lågt som till tre, högst fem, »såsom i allmänhet tillräckligt i ett ämbetsverk, som har att af-

---

[1]) Förslag till kyrkolag och ordning för svenska församlingen, Sthm 1828, s. 60.

[2]) Reserv., s. 19. — Biskop Wingård gjorde vid den stora uppfostringskommittén samma yrkande som Hedrén med afseende på lektorernas konsistoriella göromål, enligt Agardhs bref till Tegnér. Ur TEGNÉRS papper, s. 295.

göra nästan ensamt administrativa ärenden»[1]. Det är klart, att också, enligt Hedréns förslag, med så sällsynt förekommande domkapitelssessioner, en utvidgning af biskopens ämbetsmyndighet var af behofvet påkallad. I den punkten stämde således reservanten öfverens med kommitténs öfriga medlemmar. Tar man i betraktande. att denna tidens biskopar visst icke alltid sutto inne med erfarenhet på det kyrkliga området, kan kommitténs förslag icke anses tillfredsställande, såvidt det afsåg att tillmötesgå krafven på ett bättre tillgodoseende af de specifikt kyrkliga och prästerliga önskemålen. Hedréns förslag gjorde därvidlag mera tillfyllest.

I rent prästerliga kretsar gillade man också i hufvudsak detta. Därigenom gafs garanti för att man i kyrkoärenden skulle få domare och administratorer, hvilka kände prästerskapets alla åligganden och ägde erfarenhet i dessas utöfning[2]. Däremot framkommo olika förslag angående det sätt, hvarpå de nya domkapitelsledamöterna borde utses. I sina mycket observerade anmärkningar öfver kyrkolagsförslaget 1828 gjorde prosten C. O. Ekman från Göteborgs stift gällande, att icke alla kyrkoherdar voro skickade att deltaga i stiftsstyrelsen, utan endast de, som innehade första klassens pastorat[3]. Dessa borde icke efter val utan i fastställd ordning tjänstgöra och kvarblifva t. ex. ett år i stiftsresidenset. Såsom ständiga ledamöter kunde upptagas de i stadens församlingar tjänstgörande korkoherdarna samt de lektorer, som hade prebendepastorat[4]. Andra menade, att kyrkoherdar, hvad slags pastorat de än hade, kunde anses lämpliga[5]. Till Hedréns för-

---

[1]) Också kyrkolagsförslaget ville bibehålla ett starkt prästerligt element i domkapitlet, ja, ville gifva detta majoritet. »Till det minsta skola fyra ledamöter, utom ordföranden och vice ordföranden, i hvart och ett konsistorium vara präster.» Kyrkolagsförsl., s. 60. Jfr ofvan s. 45. Men dessa präster voro tillika lektorer (utom i Uppsala och Lund) och därför mindre väl sedda af församlingsprästerskapet.

[2]) Så yttrade sig LIGNELL i sin ofvan nämnda reservation.

[3]) EKMAN, Anmärkningar, s. 45.

[4]) I Th. Qu. 1838 och 1839 finnes införd en öfversikt af de till kyrkolagskommittén inkomna utlåtanden och anmärkningar öfver kyrkolagsförslaget 1828, uppgjord 1835 af kyrkolagskommitténs ledamot och sekreterare P. A. SONDÉN. Jfr CNATTINGIUS, J. A., Förslag, till kyrkolag, Linköping 1850, s. VI.

[5]) Th. Qu. 1839, s. 76, 95.

slag ställde sig också Thomander sympatiskt [1]). Dock ville han icke, att kapitelsledamöterna skulle väljas från enbart kyrklig synpunkt. Alla ordinarie ecklesiastika ämbetsmän, således också skollärarna, borde välja ibland sig på vissa år fyra stycken till assessorer i konsistoriet att sammanträda hvarannan vecka [2]).

Gentemot det egentliga prästerskapet stodo domkapitlen. I sina utlåtanden öfver kyrkolagsförslaget fasthöllo dessa naturligtvis vid den dittillsvarande sammansättningen. Skulle någon ändring alls ske, säger Karlstadskapitlet [3]), borde den inskränka sig till att ett domkapitel med blott fem ledamöter skulle vara domfördt, d. v. s. där domprost icke fanns skulle fyra lektorer sitta i konsistoriet och då alltid de, som hade prebendepastorat, och dessutom den eller de äldste i tjänsten, ett förslag, som först blifvit framställdt i Ecklesiastik tidskrift [4]).

Om således prästerskapets och domkapitlens önskningar beträffande stiftsstyrelsens sammansättning förde åt olika håll, rådde i stället så mycket större enighet rörande kommitténs förslag om ändrad maktfördelning i domkapitlet. Både konsistorier och präster ifrade däremot. Mycket moderat uttryckte sig domkapitlen. I Uppsala t. ex. menade man, att »detta försök att öfvergå från kollegial- till departementsstyrelse synes icke vara rådligt. Af en utsträckning i makt å ena eller andra sidan vore väl ingen utmärkt fördel att vänta, icke hellor någon egentlig våda att befara; men den bör undvikas äfven därför, att den kunde, om den möjligen ej skulle falla i goda händer, missbrukas eller blifva menlig för de högre ändamål, som nu vinnas under väldets paritet och krafternas fridfulla samverkan inom konsistorierna» [5]). Starkare var fruktan för hierarki å prästernas sida [6]). Den nyss nämnde prosten Ekman trodde, att biskopsmakten genom förslagets antagande skulle återställas till den katolska

---

[1]) Th. Qu. 1828, 4 h., s. 86.

[2]) Präst- och pastoralexamen skulle icke anställas af dessa, utan af de hittillsvarande examinatorerna.

[3]) Th. Qu. 1838, s. 382.

[4]) Eckl. tidskr. utg. af ROGBERG och WINBOM, 8 h., Uppsala 1831, s. 32 ff. innehåller en synnerligen ingående granskning af kyrkolagsförslaget. Ofvannämnda förslag återfinnes s. 105.

[5]) Th. Qu. 1838, s. 290.

[6]) Th. Qu, 1839, s. 95.

kyrkostyrelsens idé. Med skäl, hämtade från bibeln, från protestantismens idé och från den inflytelse den nya ordningen kunde äga på statens och kyrkans väl, opponerade Ekman mot den föreslagna förändringen [1]). Ekmans lifliga farhågor betecknades dock af Ecklesiastik tidskrift såsom blott en fåfänglig spökrädsla [2]). Detsamma menade Vexiö domkapitel. I Lund hade man liksom i Vexiö intet att invända mot syftet af förslaget, men väl mot det sätt, hvarpå målen enligt förslaget skulle fördelas. Dessutom påpekades, att stadgandet om konsistorii fastställelse af de af biskopen afgjorda ärendena icke hade någon rimlig mening [3]). Thomander utlägger detta närmare i sina egna anmärkningar mot kyrkolagsförslaget [4]). Antingen skulle domkapitlet kunna upphäfva, hvad biskopen beslutat, hvarigenom dennes anseende blottställdes, eller också skulle detta icke få ske, i hvilket fall konsistorii fastställelse blef ett narrspel, som blott tjänade till att konsistorium fick bära hundhufvudet, för hvad biskopen gjorde. Denne borde själf inför lagen och opinionen bära ansvaret för sina handlingar.

I själfva verket var den af kommittén föreslagna utvidgningen af biskopens ämbetsmyndighet i vissa ärenden svår att undvika.

---

[1]) Ekman, a. a. s. 35 ff., 43 ff. — Ett egendomligt intryck får man af Ekmans framställning. Han anser lektorerna också af det skälet mindre lämpliga till domkapitelsledamöter, att de som lektorer hade en underordnad ställning i förhållande till eforus. »Hvilka tillfällen öppnas icke här för biskopen att, om han så vill, till tacksamhet för det förflutna eller till erinran för framtiden, taga i betraktande de diskussioner och voteringar, som i konsistorium förefalla. Må ej invändas, att i en af biskopen vid dessa tillfällen begången obillighet rättelse kan sökas genom besvär». »Invändes åter, att man hvarken bör tilltro en biskop så mycken orättvisa, ej heller en konsistorial den svaghet att bäfva för de möjliga följderna af en fullgjord ämbetsplikt, så medgifvas gärna bägge delarna; men principen är därför icke mindre oriktig att på ett domaresäte och i ett förvaltningsverk införa personer, som genom oundvikliga förhållanden äro mer än hvar och en annan blottställda för frestelsen att afvika från denna självständighetsplikt». Bör man sammanställa denna Ekmans framställning med den omständigheten, att han 1815—1831 var lektor vid Göteborgs gymnasium och ledamot af domkapitlet? Största delen af denna tid var C. F. af Wingård biskop. Kan man draga några slutsatser med afseende på Wingård såsom biskop och eforus?

[2]) s. 101.

[3]) Th. Qu. 1838, s. 343, 354.

[4]) Th. Qu. 1828, 4 h., s. 87.

Bibehölls kapitlet i sin dittillsvarande gestalt och fortfor skolan att alltmer draga till sig lektorernas krafter och intressen, så blefvo de öfverklagade förhållandena i stiftsstyrelsen åtminstone icke bättre, snarare tvärtom. Organiserades kapitlet enligt Hedréns förslag genom inkallandet af kyrkoherdar, så omöjliggjordes så täta domkapitelssammanträden som hittills. Skulle afgörandet af de löpande ärendena icke till allmän missbelåtenhet försinkas, måste biskopen erhålla rättighet att på egen hand afgöra dessa, ty orimligt och opraktiskt var ju Ekmans förslag, att kyrkoherdar från stiftet skulle vistas ett år i stiftsstaden för att deltaga i de konsistoriella göromålen. Var det verkligen antagligt, frågade Ecklesiastik tidskrift, att församlingarnas kyrkoherdar hellre önskade att deltaga i stiftets och prästerskapets styrelse än att vara sina åhörares undervisare och själasörjare, hvartill de egentligen voro förordnade? Skulle de vilja lämna sina församlingar för den lönlösa konsistorialbefattningen?

»Så länge svensk kyrka funnits, har med afseende på hennes lagstiftning ingen sådan lifsyttring ägt rum som den, hvilken blifvit föranledd genom den nådiga befallningen och tillåtelsen för vederbörande att inkomma med underdåniga anmärkningar öfver 1828 års kyrkolagsförslag», anmärker Teologisk kvartalsskrift [1]. Ett utmärkt tillfälle var således gifvet att lära känna den allmänna opinionen i olika kyrkliga kretsar. De prästerliga önskningarna beträffande domkapitlens organisation ligga i klar dager. Man ville bibehålla den gamla styrelseformen: biskop jämte ett kapitel, där åtminstone majoriteten utgjordes af aktivt tjänstgörande präster, skulle handhafva stiftets angelägenheter. De af skolans sekularisation framkallade prästerliga reformsträfvandena strandade emellertid på tvänne hinder. Dels stötte det på svårigheter att rekrytera kapitlet med lämpliga prästerliga ledamöter, så vidt man ville hålla på den kollegiala formen, dels kunde man näppeligen tänka på att ett af stiftets kyrkoherdar sammansatt konsistorium fortfarande skulle handhafva läroverksärendena. Hvilka skulle i så fall taga hand om dessa? Ett tillmötesgående af de prästerliga önskningarna skulle medföra stora omhvälfningar. Allt blef därför tillsvidare vid det gamla, både domkapitlen och missnöjet med dessa.

---

[1]) Th. Qu. 1838, s. 285.

Arbetet med den nya kyrkolagen afbröts icke. Kommittén fortfor att fungera. Dess sammansättning blef dock en helt annan [1]. En af de nya medlemmarna, Thomander, hade år 1837 framlagt ett af honom själf utarbetadt förslag [2]. Frågan om domkapitlen fördes icke vidare genom detta. Han föreslog nämligen endast, att stiftsstadens kyrkoherde eller kyrkoherdar äfvensom teologie professorer och adjunkter eller ock lektorer vid läroverket skulle vara assessorer i kapitlet.

Innan kommittén i sin helhet hann att framkomma med sitt kyrkolagsförslag, hade skolrevisionen 1843 utsändt sitt betänkande. Här hade man tagit upp frågan om reform af domkapitlena, dock endast i största korthet. Betänkandet innehöll en i allmänna ordalag affattad önskan om lektorernas befrielse från domkapitelsgöromålen, då det med idéen af läroverket närmast öfverensstämde, att samtliga lärarna fingo odeladt ägna sig åt sitt kall [3]. En tillfällig majoritet i revisionen, på grund af en ledamots frånvaro, hade bestämt, att denna opinionsyttring skulle intagas i betänkandet [4]. Mot detta förfaringssätt protesterade revisionens ordförande, Heurlin, jämte biskop Holmström och lektor Sporsén, säkerligen mera af sakliga än formella grunder. Reservanterna menade, att ärendet icke hörde till området för revisionens öfverläggningar. Heurlin tillade något försmädligt, att när revisionen tilltrott sig upptaga frågan, den också skulle uppgjort fullständigt förslag till omorganisation af domkapitlen så väl med afseende på kyrkliga ärenden som på läroverkets angelägenheter [5]. Lektor Söderberg stred också för lektorernas konsistorialbefattning. En lektor, ansåg Söderberg, blef genom denna förd in i det offentliga lifvet. Han behöfde därigenom icke vara instängd ensamt inom skolan. »Ett alltför stort aflägsnande af läroverket från det praktiska lifvet anser jag aldrig vara af nytta, emedan en frisk vind alltid ändock därifrån blåser in, som bortviftar skoldammet och uppmanar lärarna att

---

[1] Kyrkolagförslaget 1828 är undertecknadt af J. J. Hedrén, Pehr Thyselius, G. Stolpe. 1846 års förslag af C. J. Heurlin, A. Z. Pettersson, A. E. Knös, J. H. Thomander, P. E. Bergfalk, L. G. Mittag.

[2] Th. Qu. 1837, s. 332 ff.

[3] Revisionens bet., s. 202.

[4] Reservationerna, s. 33.

[5] Reserv., s. 31, 33 f.

följa med sin tid»[1]. Det motsatta partiets talan fördes i främsta rummet af professor E. A. Schröder. Han menade, att kyrkans och skolans styrelse borde skiljas åt så väl för kyrkans som skolans skull. Kyrkan hade rätt, när den fordrade, att den skulle styras af män, hvilka genom beskaffenheten af sin bildning och sina plikter tillhörde henne, samt ägde den speciella sakkännedom, den närmare insikt i kyrkans angelägenheter, som endast kunde vinnas under utöfning af ämbetet[2].

Sträfvandet att emancipera skolan från kyrkan, hvilket gjorde sig märkbart beträffande skolans organisation, dess ekonomiska ställning och dess styrelse, möttes af prästerliga sträfvanden att emancipera kyrkan från skollärarnas ecklesiastika befordringsrätt och från en styrelse, hvars hufvudsakliga beståndsdel utgjordes af skolans män. Domkapitlen, som ogärna ville afskära de förenande banden emellan kyrka och skola, äfven sådana som uppenbarligen tryckte och besvärade, af fruktan att skilsmässan då skulle blifva fullständig, hade att kämpa sin strid med front åt två håll. Deras strid syntes alldeles hopplös fram på 1840-talet. Skolrevisionen hade sagt sitt ord, om också åtföljdt af protester. Kyrkolagskommitténs betänkande 1846 ansluter sig till revisionens uttalande såväl som till de genom förslaget 1828 framkallade opinionsyttringarna, beträffande domkapitlens sammansättning. Man konstaterade en tämligen allmän och stadgad mening i denna punkt[3]. Domkapitlet skulle organiseras från rent kyrklig synpunkt och således icke längre ha befattning med elementarläroverket. Så önskade både kyrkan och skolan. Kyrkolagsförslaget anknyter vid Hedréns förslag[4]. Man sökte emellertid undvika den olägenhet däraf, som påpekats den förra gången, att ett fritt val bland stiftets kyrkoherdar kunde falla på sådana, som bodde så långt från stiftsstaden, att de omöjligen kunde infinna sig till ofta förekommande samman-

---

[1]) Reserv., s. 117.

[2]) Reserv., s. 46.

[3]) Förslag till kyrkolag 1846, motiver, s. 11 ff.

[4]) Dock uteslöt man icke principiellt lektorerna från konsistorium, såsom Hedrén gjort. »Kyrkoherde i stiftet, lektor vid gymnasium i stiftsstaden, så ock rektor vid där belägen lärdomsskola må, där han i den befattningen tjänstgör, domkapitels ledamot vara», så vida stiftets val föll på honom.

träden, i följd hvaraf biskopens ämbetsmyndighet måste utvidgas. En sådan utvidgning hade man befarat skulle leda till hierarki. Kommittén delade väl icke dessa farhågor, men tog hänsyn till dem, i det den framställde som sin öfvertygelse, »att den större offentlighet och den flersidigare pröfning, som den ifrån kristendomens äldsta tider härstammande inrättningen af ett vid biskopens sida stående, i församlingsärenden deltagande presbyterium medför, äro fördelar, hvilka öfverväga dem man vinner genom styrelsens anförtroende i en enda hand». För att således kunna bibehålla den kollegiala styrelseformen och på samma gång införa valprincipen, begränsades antalet af de valbara. Minst en ledamot skulle vara bosatt i stiftsstaden, de öfriga i regel icke mer än fem mil därifrån [1]).

Innan detta förslag hann att blifva föremål för domkapitlens utlåtanden, hade proposition i läroverksfrågan blifvit aflämnad till riksdagen 1847—48. Den berörde också domkapitlen som kyrklig styrelse, så vidt som däri föreslogs, att gymnasium skulle sammanslås med trivialskolan. Kyrkolagens föreskrift, att lektorer skulle sitta i domkapitlet, förutsatte nämligen gymnasialinrättningen. Hur skulle det gå, om denna upphäfdes? Cirkuläret af år 1849 föreskref sammanslagningen, men intet afgörande träffades angående lektorernas ställning. Allmänna meningen synes dock hafva varit, att lektorerna skulle upphöra att i sin hittillsvarande egenskap fungera [2]). Den nya organisationen af läroverken syntes ovillkorligen framtvinga en förändrad organisation af domkapitlen. Lärarnas förhöjda årsberäkning hade också blifvit upphäfd, prästerskap och lärarepersonal voro nu tvänne särskilda kårer. Äfven denna omständighet kunde föranleda en förändring af domkapitlens sammansättning. Skulle man omkr. 1850 ha ställt horoskop för domkapitelsinstitutionens framtid,

[1]) Förslag etc., s. 64 ff.

[2]) Cnattingius, A. J., Jämförelse mellan nu gällande kyrkostadganden och kyrkolagskommitténs 1846 afgifna förslag, Sthm 1854, s. 266, 269, 274. Göteborgs domkapitel säger i sitt utlåtande öfver 1846 års kyrkolagsförslag: »Sedan anbefalldt blifvit, att gymnasium skall med lärdomsskola förenas, och lektorer efter denna förening icke tordo komma att utnämnas, erfordras annat bestämmande för valbarhet till domkapitelsledamot i stället för förslagets: lektor vid gymnasium och rektor vid där belägen lärdomsskola». Samma tankegång återfinnes i Lunds och Västerås domkapitels utlåtanden.

skulle man ha tillmätt den en mycket kort lifstid. Under 20 år hade man från rent prästerligt håll yrkat på förändring, emedan skolans stigande sekularisation sopade bort den ena garantien efter den andra för ledamöternas kyrkliga kompetens. Samtidigt hade, såsom vi i nästa afdelning skola visa, skolreformatorerna yrkat på en ny organisation af skolstyrelsen. Å ena sidan voro domkapitlen för mycket sammanbundna med läroverken, å den andra för mycket prästerliga. Så kom cirkuläret 1849: nu skulle förändringen ske. Men däraf blef intet. Några orsaker därtill må i största korthet antydas, ehuru därmed den till behandling föreliggande perioden öfverskrides.

De gamla traditionernas starka makt är af väsentlig betydelse. En total omorganisation af domkapitlen betydde ett särskiljande mellan kyrka och skola, sådant man icke kände till det inom svensk kyrko- och kulturhistoria. Men andra orsaker komma också i betraktande. Missnöjet på prästerligt håll med domkapitlen hade i icke ringa grad härflutit af lärarnas ecklesiastika befordringsrätt, hvilken domkapitlen icke vågade släppa. När detta tvisteämne nu togs bort, måste också missnöjet, så vidt det berodde däraf, försvinna. Prästerna hade yrkat på prästerlig kyrkostyrelse. Begreppet »lekman», som nu dyker upp och gör sig gällande, gjorde sitt till att försvaga kraften af detta yrkande. En synnerlig viktig orsak är slutligen svårigheten att få fram en ny organisation af domkapitlen [1]. Den af kyrkolagskommittén 1846 föreslagna vann föga anklang. Skulle det alltid inom fem mils omkrets från stiftsstaden finnas kvalificerade kyrkoherdar? Hvem skulle betala resekostnaderna och underhållet för en till ledamot utsedd kyrkoherde? Skulle icke den föreslagna formen för styrelse sakna enhet och kraft? Var dessutom valprincipen riktig? Hade verkligen den prästerliga stiftskorporationen rätt att välja sina egna förmän? Dylika invändningar gjordes mot organisationsförslaget och aflifvade det [2]. — Skolans sekularisation framtvingade således det ena förslaget efter det andra

---

[1] Den omständigheten kommer också i betraktande att domkapitlen genom folkskolestadgan erhållit en icke obetydlig utvidgning af sitt verksamhetsområde. I en följande afdelning, där kyrkans förhållande till folkundervisningen kommer under behandling, skall denna synpunkt för bedömande af domkapitlens ställning i kyrkligt hänseende vederbörligen beaktas.

[2] CNATTINGIUS, a. a. s. 262 ff.

till ombildning af domkapitlen såsom kyrklig styrelse. Någon ombildning kom icke till stånd af antydda orsaker. Men så mycket hade skolans sekularisation verkat, att det hädanefter berodde af en tillfällighet, om domkapitlen skulle kunna på tillfredsställande sätt fungera som kyrklig styrelse, ty med undantag af konsistorierna i Stockholm, Uppsala och Lund tillsattes de flesta ledamöterna i de öfriga utan att några som helst garantier behöfde af vederbörande lämnas, att de innehade erforderliga insikter i kyrkliga ting. De garantier härför, som forna tider hade uppställt, slopades genom skolans sekularisation.

Den starkaste garantien var förhandenvaron af prebendepastorat. Också den togs bort, när skolan förändrade karaktär. Huru det tillgick, förtjänar ett noggrannare beaktande.

* *

*

Det har flera gånger förut framhållits, att prebendepastoraten förskaffade eller skulle förskaffa de lektorer, som innehade dem, insikt i kyrkans angelägenheter genom att föra dem in i aktiv tjänstgöring. En lektor med prebendepastorat innehade två sysslor, lika nödvändiga för hans verksamhet som domkapitelsledamot. Prebendepastoraten för lektorer voro icke endast en form för aflöning, nödvändig därför att andra medel saknades, hvilket var fallet med några pastorat, som voro förenade med lärareplatser vid de lägre skolorna, utan en lektor och prebendarius innehade och uppbar lön för tvänne sysslor.

Hela denna teori om prebendepastoraten var byggd på det faktiskt existerande nära sambandet mellan kyrka och skola och på läroverkets ecklesiastika karaktär. Den måste gå sönder, när läroverket utvecklade sig till en självständig institution bredvid kyrkan och samtidigt sekulariserades. Då måste ju läroverket kräfva att ha sina tjänstemän för sig, icke gemensamt med kyrkan. I samma mån bandet mellan skola och kyrka lossades, upphörde också läroverket att anses som det enskilda stiftets angelägenhet. Det kom in under statens centralisationssträfvanden. Däraf följde krafvet på en enhetligare lönereglering för lärarna. Vi ha redan sett, att uppfostringskommittén beträdde centralisationsvägen beträffande läroverkets styrelse, då

den föreslog inrättandet af en läroverkens revision [1]. Samma principer följde den vid läroverkets ekonomiska förhållanden. Som allmän grundval för löneregleringen fastslog den: lika lön för lika arbete. I den interimsstat, som på uppfostringskommitténs förslag fastställdes 1819, tillämpades den nya principen hufvudsakligast i fråga om nyinrättade sysslor [2]. Det hade varit för stark förändring i bestående förhållanden att utsträcka dess tillämpning också till de gamla befattningarna. En konsekvent tillämpning öfver hela linien skulle medfört nivellerande verkningar framför allt med afseende på prebendepastoratsinstitutionen. Denna lämnades emellertid tillsvidare i fred. Redan nu kunde man dock tydligt se hvad som hotade dess existens. Fick den uppfattningen göra sig gällande, att lika arbete skulle ersättas med lika lön och att läroverket helt kräfde sin man, var dess öde besegladt.

Kommittébetänkandet 1828 ville skilja prebendepastorat, komministraturer och andra slags prästlägenheter från trivialskolelläraresysslor, af det skälet att sådana befattningars förening med prästlägenheter icke var gagnelig för någondera sysslan, »helst en församlings vederbörliga vård icke är förenlig med en skollärares trägna ämbetsbefattning och tvärtom» [3]. Lektorernas prebenden fingo vara i fred. Nu voro vissa af dessa pastorat större än andra, men kommittén fann det billigt, att det fanns löneprogression för äldre lektorer. Endast det ville kommittén förekomma, att denna progression blef orättvist stor, och föreslog därför, att när pastoraten voro synnerligen gifvande, skulle afdrag ske på den indelta kronolönen, hviket afdrag skulle komma lönefonden eller läroverket inom stiftet till godo [4]. Dessa allmänna grundsatser togos med i beräkningen vid det af kommittén begärda anslaget af 42,000 rdr till löneförbättring vid läroverken. De gingo också igen i den kungliga propositionen vid 1829 års riksdag, då det nya anslaget äskades. Medlen beviljades, och nu skulle de fördelas på de olika stiften. Redan under riksdagens lopp hade biskoparna rådgjort och öfverens-

---

[1] Se ofvan s. 65.

[2] Statsrådsprot. d. 22 april 1819.

[3] Betänkandet 1828, s. 85.

[4] Betänkandet 1828, s. 79, 217.

kommit om de allmänna grunderna för fördelningen [1]. Efter riksdagen inkommo domkapitlens officiella utlåtanden. Den kvistigaste frågan gällde om en lektor och prebendarius skulle ha rättighet till löneförbättring af de beviljade anslagen. Hans sammanlagda lön kunde visserligen öfverstiga det minimum, som fastslagits för löneförhöjnings erhållande, men han var ju både lektor och kyrkoherde, och fasthöll man detta — och det gjorde domkapitlen — så kunde man komma till den slutsatsen, att han som lektor var berättigad till förhöjd lön. Då nu vissa prebendepastorat voro så gifvande, att någon höjning i lektorslönen icke rimligtvis kunde komma ifråga, hade domkapitlen svårt att fastslå någon allmän regel, utan föreslogo i stället, att det skulle öfverlåtas åt resp. domkapitel att göra de jämkningar, som lokala förhållanden kräfde. Anslaget skulle således tilldelas stiftets undervisningsverk i sin helhet och fördelningen öfverlämnas åt domkapitlen. Efter dessa grundsatser uppgjorde konsistorierna sina beräkningar af hvad som behöfdes för de olika stiftens läroverk.

De anspråk, som härigenom ställdes på statsanslagen, blefvo dock alltför dryga för att kunna tillfredsställas, om man nämligen icke ville frångå planen att utvidga undervisningsverket genom inrättande af nya platser och nya skolor. På föredragning af Hartmansdorff beslöt Kgl. Maj:t, att prebendepastoraten skulle inräknas i lärarnas löner och för dem betaga eller förminska den löneförbättring, hvilken eljest bort tillfalla dem likasom deras vederlikar, hvilka icke hade sådana särskilda löneförmåner [2]. Såsom skäl anförde Hartmansdorff, att det var för undervisningen menligt, om löneförmånerna för en lektor och prebendarius så ökades, att han icke vann på att söka annat pastorat, utan stannade vid läroverket så länge, att han ej mera förmådde sköta undervisningen. Som allmän princip för löneregleringen häfdades, att lika lön skulle gifvas för lika arbete, samtidigt som Hartmansdorff utgick från den förutsättningen, att läroverkets lönetillgångar för hela riket borde sammanföras till en enda fond samt förvaltas och redovisas i likhet med öfriga stats-

[1] Prästest. prot. d. 9 april 1835, bd. 18, s. 217 f.

[2] Statsrådsprot. d. 22 dec. 1831. — Icke blott prebendepastorat, utan också enskilda anslag, såsom ämbetsgårdar, boställen, af städerna beviljade husbyresmedel m. m. ansåg Hartmansdorff böra inräknas i lönen.

medel af statskontoret, hvarifrån de skulle utgå och fördelas på de särskilda läroverken. På tvänne punkter ställer sig här Hartmansdorff i rak motsats mot domkapitlen, nämligen dels beträffande centralisationen, dels beträffande kombineringen af lektors- och kyrkoherdebefattning. Han betraktar en lektor och prebendarius närmast som en lektor, hvilkens lön utgår i form af ett pastorat.

Kgl. Maj:ts beslut väckte de lifligaste bekymmer på kyrkligt håll. Man ansåg nämligen, att följderna af att beräkna prebendepastoraten såsom lektorslöner skulle bli de mest vidtgående. De medel, som af dessa pastorat utgingo till kyrkoherdarnes aflöning, användes i sådant fall endast i ringa mån för sitt ursprungliga ändamål, pastoralvårdens upprätthållande, nämligen blott så vidt som lektors ställföreträdare i pastoratet, vice pastorn, af dem erhöll sin aflöning, det mesta gick till för dessa medel ursprungligen främmande syften, nämligen undervisningen vid statens läroverk. Att detta var oriktigt, var påtagligt. Likväl hade Hartmansdorff följt denna grundsats. Vissa af kyrkans män ansågo, att en ytterst farlig princip härmed var fastslagen. Biskop Hedrén drog vid riksdagen 1835 den konsekvensen, att hvad som var rationellt riktigt i fråga om prebendepastoraten, måste vara det äfven i fråga om hvart och ett annat [1]. »Får man blott faktiskt bevisadt och godkändt, att fyrtio tunnor spannmål utgöra den rätta lämpliga aflöningen för en pastor [2]) och att öfverskottet kan användas för andra samhällsbehof, så synes kyrkan med alla dess institutioner snart vara färdig att lämna sin plats såsom integrerande del af samhället. Att en mångröstad opinion redan syftar åt detta mål hålles nu mera icke hemligt. Det må då äfven tillåtas att öppet bekänna den öfvertygelsen, att en sådan förändring vore den mest fördärfliga icke blott för kyrkan, som dock snart uppträdde i en annan form, utan i synnerhet för samhället, som troligen för längre tid uppträdde i ingen». Att dessa Hedréns farhågor icke hade grund i verkligheten, utan snarare voro utslag af en uppjagad kyrklig pessimism är ganska säkert.

---

[1]) Prästest. prot. d. 9 sept. 1835 bd. 18. s. 215 ff.

[2]) Så högt ville Hartmansdorff sätta prebendeinnehafvarens inkomst af pastorat. Men dessa fyrtio tunnor åtgingo alldeles till utskylder och aflöning åt en medhjälpare. Jfr Nibelii reserv. i Revisionens bet. 1832, s. XI.

Också i ett annat afseende ansåg man på ledande håll inom kyrkan inberäknandet af prästlönen i lektorsaflöningen olycksdiger. Domkapitelsinstitutionen skulle undergräfvas. Hade en lektor och prebendepastoratsinnehafvare lön blott såsom lektor och icke tillika såsom kyrkoherde, så kunde man af honom icke vänta samma nit i fullgörandet af en kyrkoherdes plikter, som af andra kyrkoherdar, hvilka uppburo lön för sitt arbete [1]). Pastoralvården kom helt att läggas på vikarien, och därmed förfelades just det, som åsyftades med prebendepastoraten. Hade vidare dessa hittills ansetts som högre lönegrad för äldre lektorer, skulle de hädanefter komma att anses såsom de sämre af lektorslönerna. Innehafvare skulle blifva de yngste lektorerna, hvilka, så snart de kunde, skulle lämna dem efter att endast en kort tid ha varit nödsakade att befatta sig med predikoämbetet. Hittills hade domkapitlen varit så organiserade, att biskopen såsom konsistorii ordförande varit understödd af män, hvilka med mogen erfarenhet förenat prästerlig öfning och skicklighet. Hädanefter skulle den mogna erfarenheten skiljas från prästerlig öfning och därmed styrelsen i flera stift, åtminstone där domprost icke fanns, komma att bero af biskopen allena. »Men biskopen saknar stundom själf prästerlig erfarenhet, bortkallas af många för hans egentliga kall främmande angelägenheter, åldras och aftager enligt naturens ordning, och kontinuiteten i kyrkostyrelsen skulle alltså vida oftare och lättare än hittills blifva rubbad. [2])»

Domkapitlen ansågo sig således hafva flera skäl att på det bestämdaste opponera mot de hartmansdorffska grundsatserna. Tillsvidare voro de dock tvungna att böja sig, då Kgl. Maj:t anslutit sig till dem. Vi erinra om att Kgl. Maj:t fattat sitt beslut med anledning af domkapitlens förslag till fördelning af de nya läroverksanslagen. Domkapitlen hade nu att inkomma med nya förslag efter de fastställda fördelningsgrunderna. Så skedde. Man lydde, men underlät icke att göra underdåniga erinringar i saken [3]). Hartmansdorff hänsköt ärendet till 1832 års skolrevision, hvilken ställde sig på hans sida: prebendepastorat skulle inräknas i lektorslönen. Därvid gjorde revisionen sig dock skyldig till den inkonsekvensen, att den ansåg pre-

[1]) Nibelii reserv., s. XI.
[2]) Prästest. prot. d. 16 maj 1835, bd. 19, s. 161.
[3]) Jfr diskussionen i prästest. d. 9 april 1835.

bendepastoraten och den därmed följande kyrkliga verksamheten af så stor betydelse för en lektors verksamhet i domkapitlet, att den ville ha prebendepastorat för äldre lektorer anslagna, där sådana icke funnos. Men i så fall var det ju orimligt, om icke en lektor och prebendarius skulle få någon ersättning för sin prästerliga verksamhet utöfver den, som åtgick till aflöning af vikarie [1]. 1833 blefvo ändtligen de nya anslagen fördelade genom den då upprättade nya interimsstaten. I stort sedt byggde den på den gamla. De nya grundsatserna voro tillämpade med afseende på nya platser och höjning af gamla löner till det fastställda minimum, men icke på de löner, som öfverskredo detta. När denna interimsstat skulle genomföras, visade det sig, att ett öfverskott uppkom, som möjliggjorde ett tillmötesgående af de kyrkliga önskemålen, dock icke helt och hållet [2]. Domkapitlen ville icke, att man skulle inräkna i lönen hvarken enskilda anslag, såsom hushyresmedel af städerna, ej heller hela prebendepastoraten. Endast ett af dessa önskemål räckte öfverskottet till att tillfredsställa. Hvad var att göra? På Hartmansdorffs föredragning beslöt Kgl. Maj:t att förelägga frågan för den 1834 sammanträdande riksdagen, för den händelse denna skulle vilja anslå tillräckliga medel. Samtidigt förklarade dock Kgl. Maj:t, att Kgl. Maj:t för undvikande af förhöjd beskattning icke velat föreslå de erforderliga medlens upptagande på stat [3]. Det, som Hartmansdorff således egentligen åsyftade, var ett principuttalande af riksdagen i den föreliggande frågan. Till en början fick Hartmansdorff icke sin vilja fram. Statsutskottet vägrade att uttala sig [4]. Då Hartmansdorff gjorde anmärkning mot detta förfarande, fick han till svar, att då statsrådet väl ansett ärendet böra föranleda framställning till rikets ständer, men det likväl icke upptagits i propositionen, utskottet ansåg sig endast ha erhållit upplysningar i en sak, som för öfrigt icke kunde blifva föremål för pröfning och beslut. Detta utskottets svar afgafs fram på sommaren 1834 [5].

Redan flera månader tidigare hade prästeståndet tagit fatt

---

[1]) Rev. bet. 1832, s. 80 f.

[2]) Heurlins reserv. till statsutsk. bet. 435 vid riksdagen 1834—35, s. 9.

[3]) Prop. ang. statsverkets tillstånd och behof af d. 22 jan. 1834.

[4]) Statsutsk. utl. n:r 88.

[5]) Statsutsk. utl. n:r 221.

på frågan om läroverkens lönereglering [1]). Biskop Thyselius hade i ett ingifvet memorial fäst ståndets uppmärksamhet på vissa ojämnheter i den antagna interimsstaten. Bäst ansåg han dessa kunna häfvas, om stiftsstyrelserna erhöllo rättighet att fördela lönemedlen. Thyselius rönte lifligt bifall, dock var man icke fullt ense med honom om hjälpmedlets riktighet och tillräcklighet. Hedrén och Wingård ansågo, att själfva de af Kgl. Maj:t 1831 fastslagna fördelningsgrunderna för anslagen tarfvade en förändring. Det kan icke vara tu tal om, att det icke var här, som skon klämde, men skulle det vara möjligt att få dessa ändrade? Det trodde icke den klartänkte Heurlin; han förordade därför den af Thyselius föreslagna utvägen såsom säkrast ledande till målet. Ärendet remitterades till ecklesiastika utskottets lagafdelning, hvilken uppsatte förslag till skrifvelse till Kgl. Maj:t, upptagande både allmänna och speciella klagomål mot interimsstaten [2]). Beträffande prebendepastoraten var man ingalunda orimlig i sina önskningar. En lektor, som af sin lektorssyssla jämte prebendepastorat i bibehållen inkomst hade högst 160 tunnor, skulle kunna, om stiftets lönetillgångar sådant medgåfvo, anmälas till löneförhöjning »åtminstone så vida, att han utom den honom på stat tillkommande lektorslönen må kunna i och för det, att han tillika förestår prebendepastoratet, beräkna hälften emot vikariens medgifna arvode, eller 20 tunnor spannmål». Som allmän princip framhölls önskvärdheten af att hvarje konsistorium tilläts att i underdånighet inkomma med sin beräkning af och uppgift om löneförbättringsbehofvet för sitt stift. Prästeståndet anslöt sig till utskottets skrifvelseförslag. När året 1834 gick till ända, stod således saken så beträffande prebendepastoraten, att statsutskottet — och dess betänkande antogs af alla stånden — icke velat göra något uttalande, under det prästeståndet enskildt petitionerat i ämnet.

Mot slutet af riksdagen blef situationen en annan. Vakans inträffade vid rektoratet i Jönköping, och i anledning däraf gjorde Vexiö konsistorium förfrågan hos Kgl. Maj:t huruvida Barnarps prebendepastorat skulle vid denna tjänst bibehållas [3]).

---

[1]) Prästest. prot. d. 1 och 3 mars 1834, bd. 2, s. 231 ff., s. 394 ff.

[2]) Prästest. prot. d. 1 dec. 1834, bd. 14, s. 12 ff.

[3]) Vid 1841 års riksdag yttrade Heurlin om domkapitlets förfarande, att det var obehöfligt, om ej oförsiktigt. Prästest. prot. d. 14 april, bd. 15, s. 315.

Hartmansdorff hänsköt saken till statsutskottet och begärde ånyo ett principuttalande angående prebendepastoraten. Denna gången fick han det. Statsutskottet ställde sig helt på Hartmansdorffs sida hvad de allmänna grunderna för fördelningen af läroverksanslagen beträffade. T. o. m. längre än Hartmansdorf själf gått vid interimsstatens uppgörande 1833 gick utskottet, när det gällde tillämpningen af de fastställda grundsatserna. Likhetsprincipen skulle utsträckas också till de gamla lönerna. Om dessa i förening med enskilda anslag, prebendepastorat, prebendehemman m. m. eller dessa oberäknade redan öfverstego det lönebelopp, som för befattningen bestämdes, skulle de härtill nedsättas vid första inträffande vakans [1]). Det var ett hugg, som utan omsvep riktades mot lektorernas prebendepastorat. Egendomlig är utskottets hållning beträffande själfva den fråga, som gifvit uppslaget till förhandlingarna, nämligen om Barnarps prebendepastorat. Utskottet häfdade, att alla prebendepastorat, som voro fästa vid de lägre skolorna, inalles fyra stycken, borde indragas. Men fastän de därtill erforderliga obetydliga medlen voro förhanden, ville utskottet, att status quo skulle bibehållas. Såsom skäl anfördes bland annat olägenheten af att pastorsinkomsterna i tre af de indragna pastoraten skulle blifva för ringa [2]).

Mot utskottets betänkande skref Heurlin en synnerligen grundlig och ingående reservation [3]). Förgäfves hade han under förhandlingarna inom utskottet sökt göra gällande, att man i sitt svar gått utöfver remissens gränser, då man icke stannat vid ett blott och bart afslag på de kyrkliga önskemålen med öfverlämnande af ärendet till Kgl. Maj:t, att den af utskottet fasthållna likhetsprincipen icke tillämpats i interimsstaten, med

---

[1]) Statsutsk. utl. n:r 435.

[2]) Häremot reserverade sig G. A. Oxehufvud. I sin reservation säger han bl. a.: »Visserligen är det törhända icke så ovanligt, att det högloflIga statsutskottet erkänner riktigheten af en princip och icke destomindre afstyrker densamma vid tillämpningen, men vid få tillfällen synes det mig, som utskottet underställt rikets ständers pröfning en större motsägelse: att vid en erkänd nyttig reforms afgörande afstyrka densamma, just därför att inga djupt ingripande finansiella hinder förefinnas mot samma reform, är något sällsynt äfven under innevarande riksmöte».

[3]) Prosten Stenhammar, d:r Hasselroth, prosten Östberg, prosten Åstrand, prosten Svedelius och prosten Nordin instämde med Heurlin till alla delar, grefve Gyldenstolpe, d:r Ruus, herrar Langenberg och Halling i hufvudsak.

hvilken i allmänhet belåtenhet rådde m. m. Heurlin påvisar i sin reservation, att ekonomiska skäl icke kunde ha motiverat utskottets framställning. Det verkliga motivet var att söka på helt annat håll. Man hade förälskat sig i likhetsprincipen. Den ville man göra gällande och, »hvad som väl var vida viktigare, på samma gång lägga grund till framtida stora väl icke öppet uttalade, men icke nog dolda och därför lätt upptäckta reformer i vårt bepröfvade, ehuru för tidens omskapningsbegär misshagliga skol- och kyrkoväsen». »Utskottets förslag åsyftar att plundra — må detta uttryck tillåtas mig — de för så mången nyhetsälskare förhatliga gymnasierna, att nedsätta dem i anseende, att undergräfva deras bestånd och småningom bereda deras upplösning och såsom en nödvändig följd däraf äfven af en annan, icke omtyckt kyrkoinstitution».

Heurlins anklagelser äro nog icke utan grund. Af Petrés sätt att behandla frågan, när den föredrogs i borgarståndet, under personliga utfall mot Heurlin och med begagnande af den vanliga Aftonbladsjargonen att jämföra Englands och Sveriges kyrkoväsen, kan man sluta sig till den ovilja, som många hyste mot »hierarkien». Nog ville många vara med om att rikta ett hugg mot ett af dennas starkaste bålverk, domkapitlen [1]).

Heurlins tappra strid i statsutskottet rönte lifligt erkännande inom prästeståndet. Wingård och Hedrén bl. a. gjorde kraftiga inlägg i reservationens anda [2]). Återremiss af betänkandet blef beslutad, men den var gagnlös, emedan de trenne öfriga stånden antogo det [3]). Det återstod intet annat för prästeståndet än att aflåta en särskild skrifvelse i ämnet till Kgl. Maj:t. Här framlade man utförligt sina skäl och åberopade också prästerskapets privilegier, hvilkas fjärde punkt ansågs trädd för nära genom riksdagens uttalande. Hvilken oerhörd vikt prästeståndet fäste vid frågan kan man se af skrifvelsens slutord, där det heter: »Om det icke är utan bekymmer, som prästeståndet i detta för läroverken och kyrkan högst viktiga ämne särskildt tagit sin tillflykt till Eders Kgl. Maj:ts för dem båda så landsfaderligt vaksamma omsorg, så har bekymret sin grund i farhågan för tidens allt vändande och förstörande nyhetsanda, men det

[1]) Borgarst. prot. d. 9 april 1835.

[2]) Prästest. prot. d. 9 april, bd. 18, s. 307 ff.

[3]) Statsutsk. bet. n:r 455.

glada förtröstansfulla hoppet finner sin säkra stödjepunkt, näst den allt rådande försynen, uti Eders Kgl. Maj:ts höga visdom, rättvisa och nåd» [1]).

Det dröjde, innan frågan kom till afgörande hos Kgl. Maj:t. Först 1838 inkommo domkapitlens infordrade utlåtanden, hvilka naturligtvis samt och synnerligen afstyrkte ständernas skrifvelse och instämde i prästeståndets [2]). Heurlin var nu föredragande i ecklesiastikärenden. Frågan blef därför också afgjord i enlighet med de grundsatser denne förfäktat under den föregående riksdagen. Interimsstaten med sin kompromisskaraktär skulle tillsvidare vara orubbad, emedan läroverksfrågorna både rörande lönereglering och organisation voro på ett så outredt stadium, att någon definitiv lösning icke ännu kunde åvägabringas [3]).

Tvisten blef kortvarig. I läroverkspropositionen till riksdagen 1847 anknöt Silfverstolpe vid de hartmansdorffska grundsatserna beträffande prebendepastoraten. Prästeståndet hade yrkat på deras bibehållande för kyrkostyrelsens skull. Men nu kunde det icke komma i fråga, att läroverkets inre förhållanden skulle organiseras efter en för detta egentligen främmande synpunkt. Lektorerna voro lektorer, hvilkas löner utgingo i form af pastorat. Ändamålsenligast fann Silfverstolpe det därför vara, om alla prebendepastorat återgingo till kyrkan och en motsvarande summa anslogs till lärarnas aflöning [4]). Riksdagen beviljade icke denna gång de därtill nödiga medlen, men det var ingen ovisshet om att de en annan gång skulle beviljas. Läroverket erhöll genom 1849 års cirkulär en förändrad karaktär. Ju mer skolans sekularisation skred fram, desto orimligare blef det att aflöna en lektor i ett utom-teologiskt ämne med ett pastorat. — Vi se således huru skolans utvidgning och sekularisation upphäfde prebende-

---

[1]) Prästest. prot. d. 16 maj 1835, bd. 19, s. 153 ff.

[2]) Domkapitlens yttranden finnas i en samling »gemensamma utlåtanden af consistorierna i vissa frågor» i riksarkivet. Skara domkapitel säger t. ex.: »Än mera ofördelaktigt skulle, enligt konsistorii underdåniga förmenande, verkställigheten af detta förslag komma att verka både på kyrkan och läroverken, där lärarna tillika äro konsistoriales. Och så länge vårt nuvarande konstitutionella statsskick består, lärer den i vårt land införda och häfdvunna, eller åtminstone en därifrån i hufvudgrunderna föga afvikande stiftsstyrelse alltid böra blifva den mest passande och ändamålsenliga.

[3]) Svenska författningss. 1839, n:r 37.

[4]) Statsverksprop. af d. 12 nov. 1847, bil. n:r 5.

institutionen. Men därmed borttogs också garantien för åtminstone några domkapitelsledamöters insikt och sakkunskap i de kyrkliga angelägenheterna. Domkapitlets majoritet kom, när prebendena indrogos, att i flera fall bestå af lekmän. Det stred mot de gamla principerna för svensk kyrkostyrelse [1]).

6. Skolstyrelsen.

Liksom skolans sekularisation framkallade reformsträfvanden med afseende på domkapitlen såsom kyrklig styrelse, så framträdde tydliga tendenser att förändra den dittillsvarande ecklesiastika formen för skolans styrelse, i samma mån läroverket utvidgade sig och förändrade karaktär. Vi ha observerat dessa tendenser under föregående period. Först kommer den lokala styrelsen i betraktande. Uppfostringskommittén hade ställt skolstyrelsen i Stockholm på bredare basis genom sitt af Kgl. Maj:t fastställda förslag om inrättandet af en direktion för Stockholms stads undervisningsverk, där också borgerliga element upptagits. Någon förändring med domkapitlen företogs icke, men ett betydelsefullt uppslag var i alla fall gifvet. I anslutning därtill yrkade lektor Axel Fryxell i 1824 års revision, att en municipal kontroll öfver läroverket skulle införas jämte den litterära och ecklesiastika [2]). Det vore af vikt, att man tog vara på det stigande intresset för bildningen, som visat sig inom alla folkklasser. Denna municipalstyrelses befogenhet ville Fryxell dock begränsa till det ekonomiska området, och skulle den fungera under eforernas ansvariga öfverstyrelse. Förslaget är sålunda mycket försiktigt formuleradt. Än försiktigare är Fryxells anmärkning, att äfven om hans idé var riktig, det kanske var för tidigt att realisera

---

[1]) Till komplettering af framställningen å s. 213 må följande bifogas. Vid 1844 års riksdag motionerade prosten Sandberg om stiftsstyrelsernas omorganisation. En kyrkans emancipation från skolan kunde i ett visst afseende vara önskvärd. »Det är ju en möjlighet, att stiftsstyrelser kunna finnas, där knappt någon enda ledamot, om också prästvigd, äger den ringaste prästerliga erfarenhet». För egen del var Sandberg icke rädd för en utvidgning af biskopens ämbetsmyndighet. Motionen remitterades till lagutskottet, hvilket tillstyrkte, att då motionären endast antydt de grunder, hvarpå han trott förändringen kunna tillvägabringas, hans framställning ej måtte till någon åtgärd föranleda. — Prästest. prot. d. 24 aug. 1844, bd. 1, s. 359 ff., 539 ff. samt d. 14 maj 1845, bd. 12, s. 151. Lagutsk. bet. nr 118.

[2]) Revisionens bet. 1824, reserv., s. 32 f.

den vid alla läroverk. Kommittébetänkandet af år 1828 tar upp Fryxells förslag och förordar, att »eforus i. hvarje stift, där läroverket är beläget, bör välja kunniga och ansedda män inom läroverkets omkrets att i dess ekonomiska ärenden med collegium gymnasticum eller scholasticum utgöra en direktion, hvilken sammanträder, när så erfordras, och förnämligast vid tillfällen af offentliga examina» [1]). Förslaget vann icke mycken anklang, emedan det ansågs outförbart. Vexiö domkapitel t. ex. räknade en sådan direktion till de fromma önskningarnas område, emedan det allmänna intresset saknades. Hade det varit fråga om dejeunéer, dinéer och soiréer hade det nog varit en annan sak [2]). Dock fasthöll ännu 1832 års revision med vissa modifikationer vid förslaget [3]). Under en väsentligen annan form kom det upp längre fram och då i samband med planer på en ny organisation af skolstyrelsen i stiftsstäderna.

Skolstyrelsen för stiftet utgjordes af eforus och domkapitel. Kommittébetänkandet af år 1828 bibehöll eforalämbetet i dess gamla utsträckning. Såsom eforus var stiftschefen i vida mindre grad bunden af konsistoriet än hvad han som biskop var i kyrkliga ärenden, och kommittén fann detta riktigt, emedan eforalämbetet var af den art, att det hellre borde anförtros åt en enda person än utöfvas collegialiter [4]). Det var nämligen så denna tiden, att eforus, såsom vi förut omnämnt, snarast motsvarade ett slags öfverrektor. Han utgjorde den sammanhållande kraften i det i skola och gymnasium delade läroverket, där hvardera delen hade sin rektor. En sådan sammanhållande kraft var så mycket mera af nöden, som rektoratet vid gymnasium cirkulerade i tur och ordning mellan lektorerna.

När biskopen hade laga förfall — och det kunde ofta inträffa, såsom för sjukdoms skull, för hög ålder, för riksdagsarbetet etc. — skulle enligt skolordningen alla de rättigheter och skyldigheter, som tillhörde eforus, tillkomma konsistorium [5]). Att det under sådana förhållanden och när därtill kanske en lektor utan kvalifikationer för en rektorssyssla likväl i sin tur funge-

---

[1]) Bet. 1828, s. 87.

[2]) Domkap. utl. öfver bet. 1828, i riksarkivet.

[3]) Rev. bet. 1832, s. 88 ff.

[4]) Bet. 1828, s. 86.

[5]) Skolordningen 1820, s. 88.

rade såsom rektor, skulle blifva illa ställdt med afseende på enhetlig och kraftfull ledning af läroverket, ligger i öppen dag. Kommittébetänkandet framställde tvänne förslag för att råda bot på dessa olägenheter. Å ena sidan yrkade kommittén, att om eforus af hög ålder eller långvarig sjuklighet var hindrad att tjänstgöra, han skulle i samråd med domkapitlet föreslå och till Kgl. Maj:ts stadfästelse anmäla någon skicklig man bland konsistoriales, som åtog sig att mot skälig vedergällning med fullt ansvar företräda efori ämbete. Å andra sidan ville man göra rektoratet vid gymnasium stabilare, i det man föreslog, att gymnasierektorerna väl årligen borde ombytas, men de skulle väljas af kollegiet, hvarvid eforus borde vara närvarande och deltaga i omröstningen. En afgående rektor skulle kunna omväljas [1]. Revisionen 1832 vågade icke gå så långt. Till efori ställföreträdare ansågs gymnasierektorn lämplig. Dock borde han icke få de företrädesrättigheter i afseende på lärares tillsättning, lärometoders införande m. m., hvilka åtföljde eforatet. Val till rektorssysslan ansåg revisionen olämpligt. »Det kunde förorsaka obehagliga förhållanden emellan lärarna och hos ungdomen mindre aktning för den eller de lektorer, som vid valen flera år efter hvarandra blifvit förbigångna» [2]. Den anordning, som revisionen föreslog, är påtagligen icke af den art, att någon verklig förbättring därigenom skulle vunnits. Bättre skulle målet ha blifvit nådt, om förslagen från 1828 utan afttrubbning blifvit genomförda, men detta lät sig ej göra. Att döma af revisionen 1832 härledde sig motståndet från lektorerna, hvilka hvar i sin stad icke ville se sin självständighet begränsad.

Behofvet af starkare enhetlig ledning af läroverket dog icke bort. 1843 års revision står inför samma situation, som den stora kommittén och den föregående revisionen gjort, att något måste göras, annars gick det utför med disciplinen i läroverket både bland lärare och lärjungar. Några eforer hade ingått till Kgl. Maj:t med en hemställan huruvida en rector gymnasii med efori bifall kunde återväljas för ett följande år, en hemställan, som remitterats till revisionen. I de till revisionen inlämnade berättelserna om läroverken hade samma fråga också upptagits. Somliga hade yrkat, att rektor årligen skulle väljas af kollegium,

[1]) Bet. 1828, s. 86.
[2]) Rev. bet. 1832, s. 87 f.

hvarvid en afgående rektor skulle kunna omväljas, andra ville utsträcka gymnasierektorns ämbetstid till fem eller tio år, andra åter göra rektorsämbetet permanent [1]. Längst i fordran på stabilitet hos rektorsämbetet gick en af revisionens egna ledamöter, rektor Nordquist. Denne ville ha en gemensam styresman för både trivialskola och gymnasium, icke ombytbar eller vald, utan permanent och af en högre auktoritet tillsatt [2]. Revisionens pluralitet ville icke gå med på en så långt gående reform. Den afstyrkte Nordquists förslag, emedan den ansåg, att i »eforsämbetet ligger till en del principen för och den förnämligaste tillsynen och vården öfver läroverkets enhet» [3]. Häremot anmärkte Nordquist, att detta visserligen ägde sin riktighet, men man borde icke förbise, att eforus var en öfver, ej inom läroverket ställd auktoritet och att han dessutom var upptagen af andra viktiga befattningar, hvilka icke tilläto honom att åt läroverkets vård ägna sin odelade uppmärksamhet samt oafbrutet följa och i detalj leda dess gång. Han kunde väl upptäcka och rätta vissa framstående och i ögonen fallande fel, men då han ej kunde vara i daglig beröring med lärare och lärjungar, kunde han icke på egen hand bedöma allt, utan måste lita på andras omdömen. Bäst vore det därför för eforus, om han hade att göra med en för det hela ansvarig rektor [4]. Men om också revisionen afstyrkte Nordquists förslag, ville den dock göra något. Den tog upp den gamla tanken att utse rector gymnasii genom val och yrkade, att vid hvarje läsårs slut collegii gymnastici ledamöter skulle med slutna sedlar välja den lektor, hvilken de ansågo till sysslan skickligast. Blott den, som året förut innehaft ämbetet, skulle äga rätt att afsäga sig förtroendet. Om collegii röster föllo på samma person, skulle valet blott stadfästas af eforus. I annat fall borde det vara denne medgifvet att till rektor utse den bland lektorerna, som han ansåg därtill vara tjänligast. Å ena sidan ville således revisionen i någon mån stärka rektorsmyndigheten, å den andra fann den fortfarande i eforus lä-

---

[1]) Rev. bet. 1843, s. 167.

[2]) Reserv., s. 19.

[3]) s. 168.

[4]) Prof. SCHRÖDER, hvilken icke var närvarande vid det revisionens sammanträde, då föreliggande fråga var under behandling, uttalar sig i sin reservation i samma riktning som Nordquist. Jfr s. 43 ff.

roverkets sammanhållande kraft. Den måste därför vara betänkt på att göra eforalmyndigheten så permanent som möjligt. Därvid anslöt sig revisionen fullkomligt till den förra revisionens förslag, att vid laga förfall för eforus rector gymnasii skulle öfvertaga den allmänna tillsynen öfver läroverken i stiftet och särskildt gymnasium, dock med inskränktare myndighet än eforus [1]).

Kgl. Maj:t upphäfde verkligen den hittills gällande ordningen, enligt hvilken rektorsämbetet vid gymnasium skulle vara ambulatoriskt, och föreskref, att sysslan skulle tillsättas genom val [2]). Något var därmed gjordt för ämbetets stabilitet, men kontrollen öfver lärarna var icke mycket skärpt därigenom. Så var åtminstone rektor Westerlunds mening i hans synnerligen beaktade utlåtande i läroverksfrågan [3]). Han undrade om någon verkligen ville påstå, att en rektor, vald af egna kamrater, hvilka därjämte hvarje år vid förnyadt val kunde förbigå honom, skulle öfver dessa kunna hafva något sådant inflytande, som kunde förtjäna namn af en verklig kontroll. Bättre skulle det blifva sörjdt för disciplinen bland lärjungarna, ty nu var åtminstone en möjlighet öppnad för att större enhetlighet i disciplinärt hänseende kunde inträda. Därför gillades också revisionens tankar om ett mera permanent rektorsämbete af en hel del gymnasiikollegier. På sina håll tyckte man, att reformen borde gått längre [4]).

Det är lätt skönjbart, att sträfvandet att stärka rektorsmakten till en del var riktadt mot lektorernas själfrådighet, lik-

---

[1]) Rev. bet. s. 176.

[2]) Kgl. br. d. 7 dec. 1843.

[3]) Frey 1845, s. 346.

[4]) Jfr vederb. myndigheters utl. öfver rev. bet., af hvilka ett sammandrag återfinnes i Tidskrift för lärare och uppfostrare 1846—47, s. 15 ff. — Strängnäs gymnasiikollegium yttrade: »I afseende på rektoratet vid gymnasium är kollegii pluralitets tanke, att det är fördärfligt för disciplinen, om rektoratet är ombytligt. Erfarenheten har öfvertygat dessa kollegii ledamöter därom, att det ombytliga rektoratet förorsakat, att den ene velat vara stor på de öfrigas bekostnad. Just därigenom hafva de funnit, att ovanorna blifvit rotfästade. Har någon såsom rektor försökt att bryta en ovana, så har han därvid rönt motstånd å lärjungarnas sida, och sedan han med läsårets slut lämnat rektoratet samt en annan rektor för fridens och popularitetens skull gifvit efter, blifvit utsatt för ungdomens otidighet, ja, väl förföljelse». Jfr a. a. s. 89.

som också de föreslagna åtgärderna att få en permanent eforalmyndighet hade samma syfte. Det vill synas, som om skäl verkligen förefunnits att kringskära lektorernas makt. Denna var icke liten. Efori myndighet inskränktes betydligt, däraf att lektorerna voro ledamöter i domkapitlen och på många ställen där utgjorde en självskrifven pluralitet. Lektorerna voro såsom lektorer biskopen underordnade, såsom domkapitelsledamöter honom sidoordnade, ja, kunde genom att ständigt öfverrösta honom i kapitlet blifva en honom öfverordnad makt [1]). Att detta icke skulle lända hans verksamhet för disciplinen och kontrollen inom läroverket till fromma är en gifven sak. Rektor Westerlund anmärker också, att mången eforus skulle hafva verkat ännu mera, »om icke en del af lärarepersonalen vore hans jämlikar eller »medregenter», hvilka kunna låta en åldrig eller i öfrigt mindre kraftfull och beslutsam biskop rätt kännbart förnimma, hvilka följder det har att utöfva eforalmakten mot en så myndig lärarekår [2]). En reform af skolstyrelsen, såvidt den utgjordes af eforus jämte domkapitel, syntes redan från denna synpunkt önskvärd.

Reformtankarna vände sig emellertid icke blott åt det håll, som vi redan framhållit, nämligen att minska domkapitlets makt genom ett stärkande af rektors [och efori] myndighet, de gingo också ut på en förändring af domkapitlens sammansättning. Af olika skäl ansågs denna otillfredsställande. Lektorerna representerade gymnasium, och med det svalg, som var befäst mellan skola och gymnasium, drogos lektorernas tankar och intressen hufvudsakligen till gymnasium, som blef skötebarnet. Skolan, som inom domkapitlet icke var representerad, behandlades som

---

[1]) Jfr rektor Cramérs reserv., s. 13.

[2]) Om lektorernas själfrådighet talar också Hartmansdorff i sin motion om kyrkomötens hållande vid riksdagen 1853—54. »Undfallenheten för konsistoriales [å prästernas sida] är därför så stor, att jag sett en prost, som är en bland de utmärktaste inom sitt stift och varit likaså bland prästeståndets riksdagsmän, hellre taga hem sina söner från gymnasium och, biträdd af sin adjunkt, själf läsa för dem på sin ålderdom, än söka förmå konsistoriales att i undervisningen rätta, hvad han ansåg felaktigt. När sådant kan hända en dylik man, hvilken dessutom själf varit lektor, men därför måhända kände bättre än någon annan vederbörandes omedgörlighet, huru skall man då kunna hoppas, att några verkande föreställningar göras af andra, som hafva mindre sakkännedom och inflytande?»

styfbarnet. Det var en erfarenhet, som de lägre skolornas lärare tyckte sig ha gjort [1]. På detta håll uppstod därför en önskan om, att skolstyrelsen skulle sättas i närmare kontakt med den lägre skolan.

Lektorerna representerade vidare föreningen mellan kyrka och skola. Detta var i eminent grad fallet med de lektorer, som voro prebendepastoratsinnehafvare. Var emellertid denna förening gagnelig för läroverket, kunde en lektor med lika framgång sköta sin plikt såsom konsistorialis och såsom lärare vid gymnasiet? En lektor måste skaffa sig en hel del insikter i lagar, författningar och lokala förhållanden för att ordentligt kunna fylla sitt värf såsom medlem i kyrkostyrelsen. »Huruvida likväl ett sådant studium jämte handläggandet af de många olika ärendena, hvilka väl ofta ej äro svåra, men dock taga omtanke eller åtminstone tid i anspråk, kan stå tillsammans med ett samvetsgrannt uppfyllande af lektorns plikter såsom lärare och med hans fortsatta egna studier, betviflar ej jag ensam», yttrade rektor Cramér i 1843 års revision [2]. Redan 1828 hade Hedrén i kyrkolagsförslaget yrkat, att lektorerna skulle skiljas från de konsistoriella göromålen icke blott af kyrkliga hänsyn, utan också för undervisningens skull. Revisionen af 1843 upptog samma tankegång. Cramér talade därför, ifrigast kanske prof. Schröder. Som hufvudsynpunkt framhålles omtanken om skolan. Schröder säger: »Lärarekallet är, såsom ofta blifvit anmärkt, för dyrbart, ansvarsfullt och svårt för att icke upptaga sin man helt och hållet, äfvensom att, om det krönes af framgång, i och för sig själf skänka tillräcklig tillfredsställelse. Utom den tidsspillan, som af den konsistoriella befattningen är en följd, så ligger däri åtminstone för ett hufvud med praktisk fallenhet en mäktig lockelse att fördjupa sig i alla detaljerna af den kyrkliga lagfarenheten och förvaltningen och att göra bisysslan till hufvudsak» [3].

Det vore säkerligen ett misstag att i omtanken om skolan, motiverad såsom nu blifvit bestämdt, se det innersta motivet till det reformkraf, som allt starkare höjdes beträffande lektorernas ledamotskap i domkapitlen, liksom skolundervisningen

[1]) Frey 1845, s. 339.
[2]) s. 12.
[3]) Rev. bet. 1843, reserv., s. 46.

vore i verklig fara, därigenom att lektorerna deltogo i stifts ärendenas handläggning. Grundmotivet blir mera skönjbart, när man betänker, att precis samma önskan om lektorernas skiljande från de konsistoriella göromålen framkom på prästerligt håll. Det rådde förvånande enighet mellan båda dessa partier, som hvart och ett ville omorganisera domkapitlet, det ena från kyrkans, det andra från skolans synpunkt. Skolreformatorerna medgåfvo rättmätigheten i prästernas önskan om prästerlig styrelse. Med styrka framhäfde både Cramér och Schröder huru liten garanti det fanns för att en lektor verkligen visste hvad som hörde till prästämbetet. Han examinerade präster, bedömde deras förtjänster, tillsatte dem, men han behöfde ej själf vara hvarken präst eller pastor, ej en gång hafva aflagt de för dessa ämbeten föreskrifna examina [1]). De båda partier, som ville skilja lektorerna från domkapitlen, arbetade för hvar sitt mål, och dock gick deras sträfvande ut på detsamma, nämligen på en särskild styrelse för kyrkan och en särskild för skolan. Här ha vi också att söka grundmotivet till det på vissa håll så ifrigt gjorda yrkandet att skilja lektorerna från domkapitlet. Skolans emancipation från kyrkan skulle sträcka sig också till skolstyrelsen.

Den, som mer än alla andra gjorde uttrycket «skolans emancipation från kyrkan» till gångbart mynt, Geijer, yttrade sig i Litteraturbladet icke direkt om skolstyrelsens emancipation, men han ger sina läsare tillåtelse att af hans uttalanden om skolan och dess organisation draga slutsatser med afseende på hans uppfattning af skolstyrelsen [2]). Slutsatsen var lätt att draga, och Geijers läsare gjorde det också. En af dessa var Reuterdahl. Geijers slutresultat behagade honom icke. Sin vana trogen att vara så opartisk som möjligt, medgaf Reuterdahl, «att de kyrkans män, som haft vården om skolorna, icke alltid och allestädes så fullgjort detta sitt åliggande, att deras verksamhet tillskyndat skolorna den önskvärda och med rätta fordrade nyttan [3]). »Men — fortsatte Reuterdahl — af allt detta tro vi dock icke följa, att en hufvudförändring i det ifrågavarande hänseendet

---

[1]) Reserv., s. 12 o. 46. Jfr ofvan s. 220.

[2]) Geijer I, 4, s. 377.

[3]) Th. Qu. 1839, s. 226 f. Ifrågavarande uppsats heter »Om rörelse och stillastående i några af fäderneslandets viktigare angelägenheter».

bör företagas. Må man vara öfverens, att skolans styrelse skall tagas från kyrkan; kan man ock varda öfverens, åt hvem den skall lämnas?» Reuterdahl undrade om man ville inrätta nya ämbeten, aflönade af staten, ett förslag som han genast hänvisar till orimlighetens område. Alltså skulle befattningen med skolstyrelsen blifva en bisyssla, med ringa lön. Men då kunde den lika gärna skötas jämte en kyrkobefattning, såsom hittills skett, som vid sidan af någon annan syssla. Och mer lämpliga assessorer i en skolstyrelse än de för tillfället fungerande voro knappt att tillgå. Valet måste göras inom deras krets. Här framkastar Reuterdahl ännu en möjlighet. Kanske skolråden skulle fritt antagas af kommunerna? Det var Reuterdahl rent emot. »Man vill göra folket till domare i saker, som folket platt icke förstår». Följden däraf var gifven. »Vill man rätt i grund förvirra och förstöra svenska skolverket och därigenom också svensk odling, så skall man antaga de kanske på andra ställen goda, men för oss rentaf fördärfliga förslagen om skolans så kallade emancipation».

När 1843 års skolrevision sammanträdde, hade de af Reuterdahl 1839 framkonstruerade möjligheterna antagit fastare konturer. Revisionen i sin helhet gjorde intet uttalande om en eventuell skolstyrelses sammansättning, den blott uttalade önskvärdheten af att lektorerna befriades från skyldigheten att deltaga i stiftsstyrelsen. Men prof. Schröder framkom reservationsvis med ett förslag. Skolstyrelsen i hvarje stift skulle ha eforus till chef. På det säkraste sättet kunde denne förmedla kyrkans och läroverkets intressen. Öfriga ledamöter borde utgöras af rector gymnasii och åtminstone de äldre gymnasielärarna samt möjligen en eller annan i stiftsstaden boende, i den offentliga undervisningens värf kunnig och förfaren man, såsom t. ex. en f. d. rector gymnasii, inalles en sex, sju personer. Denna så sammansatta styrelse skulle pröfva och tillsätta lärare m. m., liksom domkapitlen förut gjort [1]).

Ungefär samma tankar komma igen i kyrkoförslaget 1846, hvilket anknyter vid skolrevisionens yrkande om skilsmässa mellan kyrko- och skolstyrelse [2]). Ledamöter i skolkonsistorierna

---

[1]) Reserv. s. 47.

[2]) Kyrkoförsl. 1846, motiver, s. 13 f.

skulle vara biskopen, i hufvudstaden superintendenten, vidare lärarna vid den i stiftsstaden varande högsta lärdomsskolan och rektor vid därvarande näst högre lärdomsskola. Efter omständigheterna kunde i hufvudstaden samt i några stift äfven andra för undervisningen nitälskande mäns biträde påkallas. Utmärkande för de nu framställda förslagen till skolstyrelse är, att de fordra en sådan sammansättning af denna, att det allra största antalet ledamöter blef fackmän på skolans område och hämtades från läroverkslärarnas krets.

Ett annat perspektiv hade Reuterdahl med fasa uppdagat, nämligen en skolstyrelse vald af kommunen, således med borgerliga element. Bestämdt förslag till organisation af en sådan framkom först i rektor Westerlunds betänkande, ehuru antydningar icke saknats vid 1844—45 års skollag. I några motioner vid denna riksdag hade skolans emancipation från kyrkan, hvad styrelsen beträffar, bragts på tal, och allmänna önskningar uttalats. Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet hade afklippt vidare förhandlingar i saken under påpekande af att en noggrann och fullständig undersökning borde föregå, innan något beslut med säkerhet kunde fattas[1]. Både hos adeln och borgarståndet hördes emellertid utfall mot skolstyrelsens ecklesiastika karaktär.

På hösten 1845 framkom Westerlund med sitt förslag. Den lokala skolstyrelsen skulle enligt detta bestå af läroverkets kollegium och skoldirektionen[2]. Den senare skulle utgöras af eforus såsom ständig ordförande och åtta ledamöter, af hvilka två voro själfskrifna och ständiga, sex valda för två år. De ständiga och själfskrifna ledamöterna skulle vara länets höfding, vice ordförande, när han infann sig, och rektor. Af de sex öfriga skulle fyra väljas af länets pröfningskommitté. De borde vara bosatta inom den stad, där skolan var belägen. Två skulle slutligen i kollegium väljas af och ibland lärarna. Westerlund menade, att på detta sätt var ett billigt inflytande medgifvet menigheten. Det är således samma tanke, som vi funnit uttryckt i de på 1820-talet framkomna förslagen om inrättandet af lokala styrelser, ehuru man då starkt begränsade dessas verksamhetsområde. Nu hade man gått längre, de nyinrättade lokala

[1]) Bet. nr 117.
[2]) Frey 1845, s. 343.

styrelserna skulle ersätta, icke kompletteras den hittillsvarande. Den risk, som var förenad med en sådan, vald skolstyrelse, att nämligen, såsom Reuterdahl befarade, inkompetenta personer skulle få ett afgörande inflytande på skolärendena, menade Westerlund vara förebyggd i det af honom uppgjorda förslaget, emedan enligt detta eforus jämte rektor och de tvänne lärarna alltid kunde, om de voro eniga, bestämma beslutet, emedan eforus naturligtvis hade utslagsröst. Dylika lokalstyrelser skulle inrättas också i andra städer än stiftsstaden. Där skulle biskopen företrädas af kyrkoherden, landshöfdingen af borgmästaren. Skoldirektionen i stiftsstaden skulle dock inneha en öfverordnad ställning, emedan denna öfvertog domkapitlets åligganden, hvad läroverket angick [1]).

Westerlunds förslag är af icke ringa betydelse, emedan upphofsmannen utsågs till ledamot i den kommitté, som skulle förbereda den stora läroverkspropositionen till riksdagen 1847. De tankar, som Westerlund klarare än andra formulerat, gingo igen i denna. Vid föredragningen af skolfrågan inför Kgl. Maj:t framhöll nämligen Silfverstolpe hurusom billigheten och undervisningens sanna gagn kräfde, att föräldrarna eller sådana personer, som med dem delade intressen, äfven fingo någon delaktighet i den närmaste ledningen af läroverkens angelägenheter. »Erfarenheten har också i allmänhet visat, att läroverken under en sådan ledning vunnit i förtroende och att lärjungarnas antal ökats» [2]). I sitt förslag är Silfverstolpe i ett afseende moderatare än Westerlund. Det är beträffande det ecklesiastika elementet i skolstyrelsen. I hvarje stift borde inrättas en eforalstyrelse, vid hvarje skola en skolstyrelse. »Eforalstyrelsen kunde bestå af stiftets biskop såsom eforus, domprosten eller, där sådan icke finnes, en af biskopen förordnad prästman, landshöfdingen eller den han i sitt ställe utser, två ledamöter, valda af föräldrarna till den i stiftsstadens läroverk undervisade ungdomen, rektor vid samma läroverk samt en af stiftets samtlige skollärare vald ledamot, tillsammans sju personer». Eforalsty-

---

[1]) Vid läraretillsättningar skulle direktionen uppföra trenne på förslag. Rätten att inom detta förslag utnämna den lämpligaste tillkom den centralstyrelse Westerlund ville ha inrättad.

[2]) Silfverstolpe hänvisar till anordningarna i hufvudstaden.

relsens uppgifter skulle vara att till Kgl. Maj:t afgifva förslag till läraresysslorna, tillsätta öfningslärare, efter skolkollegiernas förslag bestämma läroböcker, afgifva förslag om förbättringar i undervisningen m. m. Den lokala skolstyrelsen, i stiftsstaden den samma som eforalstyrelsen, i andra städer sammansatt i nära öfverensstämmelse med denna, skulle bl. a. handhafva skolans privata ekonomi, bestämma om nedsättning i skolafgifter etc. Den gifna konsekvensen af de föreslagna anordningarna var, att samtliga lärare skildes från de konsistoriella göromålen. Deras ökade undervisningsskyldighet gjorde detta nödvändigt. Någon vidlyftigare motivering ansåg Silfverstolpe obehöflig, då meningarna i saken ej tycktes vara mycket delade [1]).

Kgl. Maj:t upptog icke frågan om skolstyrelsens omorganisation till pröfning. Vid föredragning af läroverksfrågan blefvo endast de af Silfverstolpe föreslagna hufvudgrunderna till ny organisation af läroverken godkända, såsom vi i det föregående omtalat [2]). Likaledes är redan framställdt huru det gick med läroverksfrågan vid riksdagen 1847—48 [3]). Statsutskottet yrkade större anslag än det af Kgl. Maj:t äskade, men fäste vissa villkor vid dess beviljande. Några rörde skolans organisation, ett rörde skolstyrelsen. Utskottet anslöt sig i de allmänna dragen till Silfverstolpes förslag om eforal- och lokalstyrelse, men gaf dem en något annan sammansättning [4]). Det inrymde större inflytande åt det borgerliga elementet än Silfverstolpe velat vara med om, ja, utskottet gick längre än Westerlund gjort i sitt förslag. Här var dock makten lagd i de sakkunniga fackmännens händer, om de voro eniga. Enligt utskottets förslag skulle däremot fackmännen komma i minoritet. Eforalstyrelsen skulle nämligen bestå af stiftets biskop eller den person han utsåg, landshöfdingen eller en af honom utsedd ställföreträdare, en ledamot, utsedd af magistraten eller borgerskapets äldste i stiftsstaden, två valda för viss tid af den i stiftsstadens läroverk undervisade ungdomens föräldrar och målsmän, rektor vid samma läroverk samt en af stiftets samtliga skollärare vald ledamot. Lokalstyrelsen skulle organiseras efter liknande grunder.

[1]) Statsrådsprot. d. 9 nov. 1847.
[2]) Se ofvan s. 148.
[3]) Se ofvan s. 148 ff.
[4]) Statsutsk. bet. n:r 124.

Statsutskottets förslag rönte starkt motstånd inom prästeståndet. Betänklig ansågs dess sammankoppling med anslagets beviljande vara. Såsom vi förut berättat, skilde man i prästeståndet mellan anslaget och de därmed förenade villkoren. Man beviljade anslaget, men ansåg sig icke därmed förbunden att antaga villkoren. De, som gällde skolans organisation, blefvo antagna i förändrad form, men med knapp majoritet, i det många trodde, att anslaget därigenom skulle äfventyras, hvarför de röstade för villkoren i oförändrad gestalt. Hade man beträffande dessa jämkat och försökt komma utskottet så nära som möjligt, så voro sådana jämkningar värre att genomföra beträffande skolstyrelsen. Här syntes gälla ett antingen—eller [1]). Biskopspartiet tvekade emellertid icke. Icke den synpunkten var den bestämmande, att villkorets antagande skulle vara ett intrång på »den administrativa maktens fridlysta område» [2]), och således emot grundlagen, ehuru också denna synpunkt af en och annan gjordes gällande. Icke heller opponerade man, emedan det ecklesiastika elementet skulle trängas tillbaka ur skolstyrelsen. Både Wingård, Holmström, Nibelius m. fl. talade för en organisation till fördel för lekmäns intagande i skolstyrelsen, och biskop Bruhn förordade Silfverstolpes förslag i sin helhet. Men det afgörande skälet för förkastandet af utskottets förslag var, att enligt detta sakkunskapen skulle komma i minoriteten. Det kunde man omöjligen vara med om. Biskopspartiet yrkade på att frågan af riksdagen skulle öfverlämnas till Kgl. Maj:t under uttalande af den önskan, att sakkunniga personer äfven utom ecklesiastikståndet måtte intagas i skolstyrelsen. Detta blef också prästeståndets beslut. Utslagsrösten afgjorde saken. De talrika reservationerna mot beslutet vittna om hur allmänt man trodde, att detta skulle omöjliggöra anslagets beviljande af riksdagen och därmed göra om intet prästerskapets förhoppningar om upphäfvande af lärarnas dubbla tjänsteårsberäkning. Beslutet framkallade också den i annat sammanhang omtalade inlagan af

---

[1]) Prästest. prot. d. 29 juni 1848, bd. 8, s. 109 ff.

[2]) Så prosten LUNDBLAD. Däremot yttrade REUTERDAHL: »För min del tror jag ej, att det skulle vara något intrång hvarken i det kungl. prerogativet eller i grundlagen att bifalla ifrågavarande villkor».

Janzon jämte tvänne andra komministrar, där skarpa beskyllningar och hotelser framställas mot kyrkans ledande män [1]).

Prästeståndet hade således afslagit utskottets förslag om skolstyrelse. Detta rönte samma öde hos ridderskapet och adeln [2]). Af några talare, såsom Lagerhjelm och Tersmeden, gjordes gällande, att det stred mot kyrkans bud och att ändring kunde ske endast genom tre stånds samstämmiga beslut och Kgl. Maj:ts sanktion. De hufvudsakliga anmärkningarna voro dock af samma art som inom prästeståndet. Silfverstolpe opponerade sig dels af formella skäl — förslaget ingrep i konungens administrativa lagstiftning — dels af sakskäl — sakkunskapen hade kommit i minoriteten. Hartmansdorff intog samma ståndpunkt. Cederström lade i dagen det opraktiska i utskottets förslag. Medlemmar i skolstyrelsen skulle väljas af ungdomens föräldrar och målsmän. Men huru skulle dessa kunna bilda en valmanskår? De bodde kanske inte i stiftsstaden, kanske inte ens i närheten. Hur skulle dessa kunna samlas och öfverlägga? Först återremitterade adeln utskottets förslag, och när utskottet i ett nytt betänkande vidhöll sitt yrkande, blef detsamma utan vidare afslaget [3]). På Hartmansdorffs förslag anslöt man sig till prästeståndets beslut i frågan. I förstärkt utskott segrade adeln och prästeståndet med en röst. Frågan var således öfverlämnad till Kgl. Maj:t [4]). Borgarståndet höll på statsutskottets förslag och tillkännagaf sin anslutning därtill i en särskild skrifvelse till Kgl. Maj:t. Just den punkt, hvari detta förslag skilde sig från Silfverstolpes och som förorsakade dess fall hos adeln och prästerna, var för borgarståndet särskildt dyrbar. Man ville naturligtvis gifva de borgerliga elementen majoritet. Grosshandlare Schartau sade det utan omsvep: »Det inses lätt, att om en lekman insättes i styrelsen i stället för en präst, så gifves därigenom en lutning åt balancen», och han preciserade sakens innebörd med följande ord: »Frågan är således den huruvida man anser nyttigt, att jämväl hädanefter kyrkans män skola styra skolan, eller om icke prästerna böra

---

[1]) Se ofvan s. 177.

[2]) Ridd. och ad. prot. d. 6 maj, 4 h., s. 426 ff.

[3]) Ridd. och ad. prot. d. 29 juni, 6 h., s. 353.

[4]) Statsutsk. bet. n:r 268.

ägna sig åt gudsfruktan och skollärarna samt annat kunnigt och godt folk åt undervisning« [1]).

Liksom alla försök att organisera en ny kyrkostyrelse för stiften misslyckades, så gick det ock med sträfvandet att få fram en ny skolstyrelse i stiften i stället för domkapitlen. Intet verkligt praktiskt förslag hade bragts å bane. Statsutskottets förslag 1848 var det sämsta af alla. Bättre var Silfverstolpes, där sakkunskapen fått en fullt säker position, men opraktisk var den både af Silfverstolpe och utskottet införda bestämmelsen, att vissa ledamöter skulle väljas af föräldrar och målsmän, således af en valmanskår, som näppeligen kunde konstitueras och fungera. Westerlunds förslag gjorde i denna punkt bättre tillfyllest, men här hade å andra sidan sakkunskapen fått en tämligen prekär ställning. Denna svårighet att organisera en skolstyrelse i de olika stiften i stället för den gamla bidrog naturligtvis icke att stärka dennas ställning. Den åstadkom blott, att reformsträfvandena riktade sig på andra punkter.

Vi ha redan sett hur en myndighet nedanför domkapitlet är på väg att öfvertaga en del af dettas befogenhet i skolärenden, nämligen rektorsämbetet. Utvecklingen har på denna punkt gått rakt framåt. Endast en flyktig blick på rektors befogenhet nu och på 1830- och 40-talet ger detta vid handen. Rektor har nu en maktsfär, som i icke ringa mån motsvarar den, som eforus och domkapitel i forna tider hade. Men det behöfdes en högre instans än rektorsämbetet. När nu försöken med domkapitlens omorganisering icke ledde till något resultat, måste man vända sig åt annat håll för att få behofvet af en enhetlig styrelse af läroverket till stånd. Ty starkt kändes behofvet af enhetlighet. I forna tider hade detta kraf i någon mån tillgodosetts af eforerna, hvilka vid riksdagen sammanträffade och då också öfverenskommo om gemensamma åtgärder vid läroverken. Så hade skett t. ex. vid 1828 års riksdag [2]). Men i samma mån läroverket utvidgade sig och sekulariserades, förändrades, såsom vi förut omtalat, eforus ställning. Han kunde icke längre vara så intimt förbunden med detsamma som förut,

---

[1]) Borgarst. prot. d. 10 maj 1848, bd. 3, s. 106 ff.; d. 15 juli, bd. 4, s. 236 ff.; d. 2 aug., bd. 4, s. 494 ff.; d. 16 aug., bd. 4, s. 629 ff.

[2]) Jfr prästest. prot. d. 9 april 1834, bd. 18, s. 217.

han låg icke längre så djupt inne i dess angelägenheter. Behofvet af enhetlighet i undervisningsväsendet måste tillfredsställas på annat sätt. Från det föregående känna vi, att genom 1820 års skolordning en central myndighet för läroverken blifvit inrättad, nämligen den periodiskt sammanträdande skolrevisionen [1]. I denna hade eforerna plats som extra ordinarie medlemmar, under det de ordinarie voro valda representanter från läroverken. Frågan blef nu om revisionen fungerade till allmän belåtenhet, så att den visade sig vara den centrala myndighet man önskade och kände sig behöfva.

Revisionens maktbefogenhet var ringa. Den hade endast att afgifva en allmän berättelse öfver läroverken och i anledning däraf framställa förslag till läroverkens förbättring. Då undervisningsverket nödvändigt fordrade en viss stabilitet, kunde förslag till nya inrättningar vid läroverken knappast med fördel afgifvas, så ofta som skolordningen af år 1820 förutsatte, nämligen hvart tredje år. Kommittébetänkandet 1828 föreslog därför, att en tid af fem år skulle förflyta mellan hvarje revision [2], en tid, som 1832 års revision ville utsträcka till tio år [3]. Revisionens sammanträden blefvo i själfva verket sällsynta, nämligen under år 1824, 1832 och 1843. Redan denna omständighet tyder på att revisionen icke i någon högre grad kunde utgöra en centralpunkt för läroverken. Därtill kom dess ringa makt. Kommittébetänkandet 1828 ville något utvidga denna genom att draga öfriga undervisningsanstalter, icke blott såsom hittills elementarläroverken, in under dess verksamhet. I hufvudsak anslöt sig 1832 års revision till detta förslag, men en sådan utvidgning kom aldrig till stånd.

De förslag till läroverkets förbättring, som revisionerna af 1824 och 1832 framställt, rönte väl något beaktande på högsta ort, men ingalunda i den omfattning man kunnat vänta [4]. Revisionens betydelse inskränktes härigenom i allmänna medvetandet, och dess åsyftade egenskap af att vara centralpunkt för

---

[1]) Den skulle sammanträda periodiskt, men kom aldrig att så göra.

[2]) Betänk. 1828, s. 243.

[3]) Revisionens betänk., s. 92.

[4]) Tidskrift för lärare och uppfostrare 1847—48, s. 108. — S. 90 ff. innehåller en af P. E. Svedbom författad uppsats: Några drag ur de svenska läroverksstyrelsernas historia.

elementarläroverket blef i högsta grad tvifvelaktig. Väl fanns det, nominellt taget, en annan centralpunkt, nämligen kanslistyrelsen, hvilken enligt sin instruktion också hade att taga hand om läroverkets angelägenheter. Men faktiskt handlade den aldrig några sådana ärenden, och när den upplöstes 1833, gjordes inga bestämmelser, hvarthän dessa skulle hänvisas [1]. Det var därför icke underligt, att 1843 års revision framställde ett förslag, hvarigenom på högsta ort »det så högst viktiga undervisningsväsendet i hela sin omfattning kunde få påräkna en sådan närmare och omständligare tillsyn» [2], som man allmänt kände vara af behofvet påkallad. Revisionen yrkade, att en särskild afdelning af ecklesiastikdepartementet med egen byråchef samt nödigt biträde af i undervisningsväsendet erfarna och kunniga män skulle inrättas, hvilka hade att gå föredraganden till handa i undervisningsärenden. Revisionen själf, därigenom mindre behöflig, skulle sammanträda endast hvart tionde år.

Revisionens förslag möttes af allmänt erkännande af alla läger. Biskopar och konsistorier yttrade sig icke så mycket i frågan, men de, som gjorde det, höllo före, att revisionen slagit in på rätt väg. Sammalunda flera läroverkskollegier. Någon opposition förmärktes icke. Enskilda uttalanden gingo i samma riktning. Både den gamla skolans försvarare, såsom prof. Schröder, och den nya skolans förkämpar, såsom Hazelius, erkände behofvet af en centralpunkt för läroverken [3]. Så långt var man öfverens. Olika voro däremot åsikterna om hur en sådan centralstyrelse skulle organiseras. Somliga ville liksom revisionen, att den skulle endast vara en afdelning af ecklesiastikdepartementet, andra ville ha ett mera självständigt styrelseverk.

Silfverstolpe ansåg frågan vara så pass mogen, att den borde komma till ett afgörande. Vid uppgörandet af den stora läroverkspropositionen till 1847—48 års riksdag upptog han därför också denna fråga. Vid föredragningen inför Kgl. Maj:t förklarade Silfverstolpe, att han ansåg det lämpligast, att en

---

[1]) Tidskrift etc, s. 110.

[2]) Revisionens bet., s. 178.

[3]) I Tidskrift för lärare och uppfostrare 1847—48, s. 197 ff. är införd en uppsats, »Röster angående behofvet af en öfverstyrelse för Sveriges läroverk», författad af P. E. Svedbom.

kollegialt sammansatt centralstyrelse för hela undervisningsväsendet inrättades [1]. Den skulle bestå af tre ständiga, af Kgl. Maj:t bland personer, som själfva lagt hand vid undervisningen, utsedda personer, hvilka skulle blifva de egentligen föredragande för hvar sin afdelning, universiteten, elementarskolorna, folkskolorna [2]. Därtill kommo ytterligare tre personer, af Kgl. Maj:t förordnade för ett år i sänder, en utsedd bland ledamöterna i de lärda akademierna eller andra män med utmärkt litterärt anseende, en bland rikets prästerskap och en bland män, kända för högre industriell bildning. Om kostnaderna för detta förslags realiserande skulle anses för stora, förordade Silfverstolpe ett annat alternativ i hufvudsaklig öfverensstämmelse med 1843 års revisions yrkande. Vid det senare alternativet stannade Kgl. Maj:t. Propositionen upptog således ett äskande af anslag till anskaffande af nödigt biträde åt ecklesiastikdepartementet vid handläggningen af undervisningsärenden.

Riksdagen beviljade större anslag till läroverken, än hvad som äskats i propositionen, men i annan form än denna angifvit. De för sakkunniga biträdens anskaffande i ecklesiastikdepartementet nödiga medlen blefvo aldrig formligen beviljade, men väl medgafs det, att uppkomna besparingar å elementarläroverkens anslag m. m. skulle få användas »till arbetsbiträde, till resekostnader, hvilka i och för läroverkens reglerande uti landsorten kunna erfordras, äfvensom till öfriga för den nya organisationens verkställande nödiga utgifter».

Redan vid riksdagens början hade emellertid enskilda motioner blifvit väckta om en centralstyrelse för undervisningsväsendet. Inom prästeståndet frambars detta yrkande af prosten Arrhenius, inom borgarståndet af borgmästare Thorn. Dessa motioner blefvo icke upptagna till behandling, förr än statsutskottets betänkande slutbehandlats. När mot slutet af riksdagen stats- och allmänna besvärs- och ekonomiutskottet afgaf sitt betänkande öfver de nämnda motionerna, skedde det med en hänvisning till redan förut af riksdagen fattade beslut i skolfrågan och hemställdes, att Rikets ständer icke skulle företaga någon åtgärd, enär Kgl. Maj:t ägde att ordna tillsynen öfver rikets lä-

---

[1] Utdrag ur prot. öfver ecklesiastikärenden d. 9 nov. 1847, bil. 5.

[2] Ordförande skulle departementschefen vara, då hans tid det tillät.

roverk på det lämpligaste sättet [1]). Stånden antogo detta utskottsbetänkande [2]). Endast inom prästeståndet kom det till någon diskussion, men den blef helt kort. Arrhenius talade för sitt förslag, under det biskop Hedrén med instämmande från sina kolleger, Nibelius och Bergman, höll före, att »det föreslagna styrelseverket skulle blifva en mellaninstans mellan eforalstyrelsen och Kgl. Maj:t och endast förorsaka till skolverkets ringa båtnad en ärendenas trögare och långsammare gång». Likasom frågan om den lokala skolstyrelsen öfverlämnats till Kgl. Maj:t, så skedde således också med förslagen till en centralstyrelse [3]).

Hvad hade således skolans sekularisation och dess därmed sammanhängande utvidgning för följd med afseende på skolstyrelsen? Först och främst förändrades efori ställning. Eforus flyttades så att säga ut ur läroverket och fick en öfverordnad, men mindre maktpåliggande och ingripande ställning. I stället för eforusämbetet, som hittills utgjort läroverkets sammanhållande kraft, kräfdes en annan. Det blef rektorsämbetet. Tydliga tecken visade sig, att rektorssysslan hade en stor framtid för sig. Missnöjet med domkapitlen var allmänt, och att de måste omorganiseras, ansåg man självklart. Men försöken att inrätta en mot domkapitlen svarande skolstyrelse ledde tillsvidare icke till något resultat. Domkapitlens betydelse för läroverkets vidare utveckling var stadd i sjunkande, och den stegrades icke, därför att ingenting kunde sättas i deras ställe. Behofvet af enhetlighet gjorde sig starkt gällande. Man önskade komma ifrån de mera provisoriskt tillskapade centralpunkterna, läroverkskommittéer och skolrevisioner, och vill ha en permanent centralinstitution. Det är vidare att märka, att man ganska allmänt anser, att de före-

---

[1]) Stats- och allm. besv.- och ek.- utsk. utl. n:r 81.

[2]) Ridd. och ad. prot. d. 12 sept., 9 h., s. 315; prästest. prot. d. 11 sept., bd. 10, s. 102 ff; borgarst. prot. d. 9 sept., bd. 4, s. 736; bondest. prot. d. 8 sept., bd. 6, s. 377. — Hartmansdorff yttrade vid detta tillfälle: »Redan för 25 år sedan yrkade jag inrättandet af en centralstyrelse för rikets läroverk och ecklesiastikväsendet i allmänhet. Det fägnar mig således att hafva upplefvat den dag, då äfven andra insett behofvet häraf». Jfr HARTMANSDORFF, Förslag till inrättningen af Sveriges statsförvaltning, Sthm, Uppsala. 1823.

[3]) Jfr för hela framställningen Tidskrift för lärare och uppfostrare 1849, s. 100 ff.

slagna nya styrelserna, såväl eforal- som centralstyrelsen, icke borde organiseras strängt byråkratiskt. Lekmannaelement, d. v. s. andra än präster och skollärare, borde däri intagas. Det ecklesiastika elementet höll således på att trängas tillbaka ur skolstyrelsen, och dennas tyngdpunkt visade tydlig tendens att förflytta sig från domkapitlen med deras oklara mellanställning mellan kyrka och skola till rektorsämbete och centralstyrelse. Med andra ord: skolan börjar emanciperas från kyrkan också hvad styrelsen beträffar. Knappt förnimmes emellertid något yrkande att helt utestänga det ecklesiastika elementet. Framför allt håller man fast vid eforus såsom en länk mellan kyrka och skola. Han kan, såsom prof. Schröder uttryckte det, »på det säkraste sätt förmedla kyrkans och läroverkets intressen» [1]. Hvad Silfverstolpe angår, ha vi sett, att han vill skaffa plats åt kyrkans män i skolstyrelsen i större utsträckning än de liberala förslagen i allmänhet ville gå med på.

* *
*

Skolans förhållande till prästeståndet vid riksdagen förtjänar ett beaktande. Också därvidlag kan man iakttaga en skolans emancipation från kyrkan. — På 1600-talet under det svenska läroverkets nydaningstid sutto stundom lärare i riksdagen [2]. Lärarekåren hade icke valrätt såsom sådan, utan den sammanfattades med prästerskapet. Sambandet mellan skola och kyrka blef innerligare genom 1693 års skolordning, och med några modifikationer hade 1724 års skolstadga samma karaktär. Lärarekårens ställning till prästerskapet blef nu fixerad, i det lärarna fingo dubbel tjänsteårsberäkning vid ecklesiastik befordran. Sju till åtta år beräknade man, att de skulle stanna vid läroverket, sedan skulle de gå öfver i kyrkans tjänst. Härigenom blef lärarekåren organiskt inlemmad i prästerskapet. Det kan ej väcka förvåning, att lärarna under sådana förhållanden försvunno från riksdagen, särskildt som under frihetstiden den grundsatsen

---

[1]) Revisionens bet. 1843, reserv., s. 47.

[2]) Svedelius, W. E., Representationsreformens historia, Sthm 1889, s. 47 ff. Stavenow, L., Studier i ståndsriksdagens senare historia, Gbg 1895, s. 37.

allt mer trängde igenom, att riksdagsrepresentanter kunde endast prostar och kyrkoherdar vara, lärarna således blott om de hade prebendepastorat [1]). Prästeståndet skulle vara ett rent prästerligt stånd [2]). Därmed är visst icke sagdt, att icke läroverkens intressen voro bevakade vid riksdagen. Tänka vi på riksdagarna 1800—1850, så funnos alltid några lektorer och prebendarier såsom stiftsombud. Af de öfriga representanterna hade alltid en hel del tjänstgjort vid läroverk [3]). Svårigheterna för de rent prästerliga elementen i riksdagen att vinna full resonnans för sina klagomål, just när dessa rörde intrång från läroverket, vittna nogsamt om att detta hade sina försvarare. Just med tanke härpå fällde Hartmansdorff en gång det yttrandet, att kyrkan hade färre representanter i riksdagen än skolan [4]).

Men det var, som vi sett af den föregående framställningen, hufvudsakligen gymnasiet, som var föremål för omtanke hos den läroverksintresserade delen af prästeståndet. Nu hade mellan gymnasium och skola inträdt tydlig brytning: skolan ville rycka upp från sin underordnade ställning, skiljemuren mellan skola och gymnasium skulle nedbrytas. Gymnasiernas och skolans intressen, sådana man hvar på sitt håll uppfattade dem, divergerade icke så litet. Vidare, lektorerna och prebendarierna representerade det nyhumanistiska gymnasiet i dess intima förening med kyrkan. Den tendensen gjorde sig emellertid allt mera gällande, att gymnasiet hvarken borde vara så nyhumanistiskt, ej heller så förbundet med kyrkan som hittills. Läroverket skulle ut-

---

[1]) Kapellanerna stod fritt att välja och vid riksdagen underhålla representanter. De bildade en särskild valmanskår.

[2]) STAVENOW, a. a. s. 38.

[3]) Under en debatt vid riksdagen 1834 om lärarnas dubbla årsberäkning yttrade prosten Hallström: »Dessa mina vördsamt yttrade tankar anhåller jag måtte få beledsaga beredningens betänkande uti ett ämne, redan följdt af presterskapets synnerliga uppmärksamhet, och därvid det högv. ståndet skall finna det ypperligaste tillfälle att ådagalägga sin upplysta oväld, enär om jag icke bedrager mig, blott 1/6 af här församlade prästestånd, presidenten och statsrådet Poppius och kungl. lifmedikus Ekström inberäknade, varit i afsaknad af ifrågaställda förmån, men däremot de öfriga 5/6 antingen däraf redan varit i åtnjutande eller åtminstone därtill berättigade eller ock ännu sig däraf hugna». Prästest. prot. d. 8 mars, bd. 2, s. 539 f.

[4]) Ridd. och ad. prot. d. 18 sept. 1844, 2 h., s. 335.

bildas till självständighet i sekulär riktning. Slutligen, i gamla tider ville prästeståndet kallas och anses för det lärda ståndet, och i det längsta arbetade man på att ståndet skulle göra sig detta namn värdigt. Debatterna om prästbildningen äro ett bevis därpå. Men det lät sig icke förneka, att utom prästerskapet sekulär bildning och vetenskaplig odling växte fram, som hade en helt annan och friare ställning till det kyrkliga än förut varit fallet.

När man tager allt detta i betraktande, huru skulle prästeståndet hålla stånd inför en kritisk undersökning, anlagd icke från den synpunkten, som var den förhärskande under 1600-talet, att i prästeståndet se en representation för den kyrkliga förvaltningen, icke heller från den under 1700-talet gängse, att prästeståndet vid riksdagen hade att bevaka de enskilda ståndsintressena, utan från den moderna, som ville uppfatta stånden vid riksdagen såsom företrädande naturliga klasser och samhällsintressen? [1]).

Prästeståndet skulle bevaka kyrkans intressen, de religiösa intressena i främsta rummet, men därjämte också bildningens och upplysningens. Såsom den viktigaste häfstången för upplysningen kom undervisningsverket i betraktande. Men endast i ringa mån var ju detta representeradt i riksdagen, principiellt icke alls, tillfälligtvis genom lektorer med prebendepastorat och genom kyrkoherdar, som en gång haft anställning vid läroverket. Ju självständigare undervisningsverket blef och ju mer vetenskapen sekulariserades, desto mer måste bristerna i den gällande organisationen af prästeståndet vid riksdagen kännas. Reformförslag kommo också fram.

Vid riksdagen 1809 yrkade Carl Fredrik af Wingård, då en ung man, lektor vid Göteborgs gymnasium och representant i ridderskapet och adeln, en utvidgad representationsrätt för undervisningsverket: lärare vid universitet, gymnasier och skolor skulle förenas med prästeståndet [2]). Inom prästeståndet själft ville professor Wijkman och biskop Nordin slå in på samma väg: man borde med sig införlifva dem, som hörde till informationsverken.

---

[1]) STAVENOW, a. a. s. 90.

[2]) Ridd. och ad. prot. d. 19 maj 1809.

[3]) Jfr SVEDELIUS, a. a. s. 215 f. och 232.

Frågan dyker ånyo upp vid riksdagen 1818. Anmodad af konstitutionsutskottet, uppgjorde friherre Ehrenheim en del förslag till partiella reformer [1]. I prästeståndet ville han införa representanter för universiteten, vetenskapsakademien och akademien för de fria konsterna. Utskottet uteslöt i sitt förslag den sistnämnda. Vidare ville Ehrenheim bereda rum åt en världslig lektor från hvart och ett af de fyra stiften, Linköpings, Skara, Strängnäs, Västerås. Denna godtyckliga bestämmelse modifierade utskottet därhän, att valrätt och valbarhet skulle förunnas gymnasiernas lektorer, d. v. s. stiftsstyrelsens ledamöter utan afseende därpå, om de voro prästvigda eller icke. Förslaget blef hvilande till nästa riksdag. Prästeståndet fattade sitt beslut härom utan diskussion. Vid den följande riksdagen 1823 fingo endast universiteten och vetenskapsakademien representationsrätt. Lektorernas valrätt och valbarhet voro i grundlagsförslaget kombinerade med ett upphäfvande af biskoparnas självskrifvenhet i riksdagen samt en ökning af antalet representanter för Stockholms stads kyrkoherdar från två till tre. Biskoparna Faxe och Almquist talade för förslaget rörande biskoparna, men den allmänna opinionen inom prästeståndet var alldeles däremot. Därför föll också frågan om lektorerna, trots det dessa hade varma försvarare i Wijkman och Wingård. Motståndare hade de också, såsom Thyselius [2]. Borgare- och bondeständen fattade samma beslut som prästerna [3].

En annan karaktär fick frågan om lärarnas representation, när den kom fram vid riksdagen 1834. Hittills hade det blott varit tal om att lektorerna icke skulle vara uteslutna från att gemensamt med stiftets kyrkoherdar välja riksdagsman. Vid 1834 års riksdag ville man gifva icke blott gymnasielärarne, utan hela läroverkskåren representationsrätt vid sidan af prästerskapet. De skulle liksom kapellanerna bilda en särskild valmanskår, hvilket tyder på en skolans begynnande emancipation från kyrkan eller, närmare bestämdt, ett lärarekårens särskiljande från prästerskapet. Konstitutionsutskottet karakteriserade prästeståndet såsom det stånd, som på sin lott hade vården af reli-

---

[1] Konstit.-utsk. mem. n:r 35.
[2] Prästest. prot. d. 22 april 1823, bd. 1, s. 473 ff.
[3] Jfr Svedelius, a. a. s. 252.

gionens och skolans upphöjda angelägenheter. Utskottet menade, att predikoämbetet väl hade sina representanter, men icke undervisningsverken. Visserligen sutto fyra professorer i riksdagen, och biskoparna kunde som eforer sägas företräda skolan, men icke kunde detta anses vara tillräckligt. Utskottet föreslog, att alla ordinarie lärare vid elementarläroverken skulle blifva berättigade »att särskildt välja och väljas till riksdagarna» [1]. Principiellt hade Wingård, medlem i utskottet, intet att invända mot detta förslag, fastän han nog ansåg reformen rätt onödig. Däremot motsatte han sig förslaget, så vidt det skulle medföra skyldighet för lärare att låta representera sig vid riksdagen. Det kunde blifva en för tung börda för många med deras eländiga aflöning att till andra utgifter äfven få den att underhålla representant vid riksdagen.

När frågan kom före i prästeståndet, visade sig intresset där mycket lamt för den föreslagna utvidgningen [2]. Man var egentligen hvarken riktigt för eller riktigt emot. Hedrén är ett typiskt exempel. Bland annat yttrade denne: »Lärares inträde i prästeståndet anser jag icke behöfligt. Elementet, som de tillhöra, är där förut rent och fullständigt representeradt». Men helt motsätta sig förändringen ville han icke. »Skulle de vara förbundne till personlig representation, vore det hvarken för dem själfva eller läroverken nyttigt. Åtminstone bör deras representation icke stadgas som plikt, utan endast som rättighet». Liguell och Hallström, hvilka annars hörde till rörelsepartiet inom prästeståndet, när fråga var om representationen, betecknade reformen som onödig. Heurlin, Holmström och Wingård ville gärna medgifva, att elementarlärarna upptogos i prästeståndet, men detsamma skulle gälla för dem som för komministrarna: representationen skulle vara en rättighet icke en plikt. Doktor Björkman företrädde den gamla reformståndpunkten, att lärarna skulle välja gemensamt med prästerna. En annan fråga, som framkastades, var den, om lektorer skulle rösta med läroverket eller med prästerskapet.

Det ena med det andra gjorde, att hela frågan om lärarnas representationsrätt fick falla. Utan votering förklarade ståndet

[1] Konstit.-utsk. mem. n:r 35.
[2] Prästest. prot. d. 9 okt. 1834, bd. 11, s. 233 ff.

detta för sin gemensamma tanke. Utgången i de andra stånden gaf emellertid det resultat, att utskottet ansåg frågan om lärarnas fakultativa representationsrätt böra blifva föremål för votering i förstärkt utskott. Med 42 röster mot 36 blef här förslaget antaget såsom hvilande till påföljande riksdag [1]).

Det hvilande förslagets formulering var olycklig: ordinarie, till annat stånd ej hörande lärare vid elementarläroverken i Stockholm och i hvarje stift skola ock till prästeståndet kunna inom sig välja en riksdagsman. Vid riksdagen 1840 voro icke ens de prästerliga ledamöterna i 1834 års konstitutionsutskott eniga om uttolkningen [2]). Skulle lärarne inom de olika stiften välja hvar sin stiftsrepresentant eller skulle rikets lärarepersonal tillsammans välja en? Agardh höll sig till den senare tolkningen. Det var orimligt, menade han, att antaga, att den förra riksdagen afsett, att ett riksstånd skulle på en gång ökas med nära en fjärdedel af dess ledamöters antal. Wingård fann den andra tolkningen självklar. Redan härigenom blefvo auspicierna för förslagets antagande ganska mörka. Andra omständigheter stötte till. Den fakultativa valrätten för lärare var nu mindre gouterad. Hedrén t. ex. ville, att lärarne de facto, icke blott de jure skulle kunna deltaga i representationen. Ett nytt förslag måste komma fram, som utgick från den förutsättningen, att riksdagen beviljade nödiga medel till bekostande af läroverkens representation. Det är en tankegång, som återfinnes hos flera talare. Intressant är att observera de olika argument man under debatten drog fram för att bevisa rättmätigheten af lärarnas representation. Björkman såg fullt riktigt i det föreliggande förslaget en följd af skolans pågående emancipation från kyrkan, lärareståndets från prästerskapet. Just därför att antalet af laiska medlemmar inom lärarekåren alltjämt ökades, borde denna ha självständig representationsrätt bredvid prästerskapet. Till samma slutsats kom Gumælius, men utgångspunkten var en helt annan. Lärarna borde få representanter i prästeståndet, ty präster och lärare voro ungefär detsamma. Lärdomen »hos skole- och gymnasielärare är så likartad med den, som tillhör kyrkans lärare, så riktad just

[1]) Konstit.-utsk. mem. n:r 117.

[2]) Prästest. prot. d. 28 mars 1840, bd. 2, s. 392 ff.

däråt och utgörande en förberedelse därtill, hvarmedelst öfvergången från skollärare till kyrkolärare är både kort och lätt, att gränsen mellan dessa båda klasser hos oss är nästan omärklig». Detta Gumælii argument hade under den föregående riksdagen användts i rakt motsatt syfte. Så oklar var ännu ställningen beträffande skolans emancipation.

På grund af den grumliga formuleringen gick hela förslaget om lärarnes representationsrätt om intet i prästeståndet. Samma blef dess öde hos ridderskapet och adeln och i borgarståndet [1]. — Det lönar sig föga att vidare följa den föreliggande frågans utveckling. Representationsfrågan fick nämligen redan vid 1840—41 års riksdag en vidsträcktare omfattning, hvarvid partiella reformförslag drunknade. Men så vidt de följande årens stora representationsförslag i någon mån byggde på den gamla ståndsprincipen, är det gemensamt för dem alla, att de skilde mellan prästerskap och lärarekår [2]. Kyrkans och skolans intressen täckte icke längre hvarandra, ehuru de båda institutionerna naturligtvis allt fortfarande hade en del af sin intressesfer gemensam. Detta framgår tydligt af framställningen om de olika försöken att skaffa lärarna representationsrätt i prästeståndet.

Just detta förhållande, att å ena sidan skolan började emancipera sig från kyrkan, medan å den andra ännu starka band höllo dem samman, kommer i dagen, när frågan om skolans representation tages upp i annan form och på annat håll än i sammanhang med förändringar i nationalrepresentationen. Det är de denna tid allt fastare former tagande tankarna på en kyrkomötesinstitution, som härvidlag komma i betraktande. Det har blifvit sagdt, att »kyrkomötet icke inrättades så mycket för att öfvertaga de funktioner, hvilka prästeståndet förut varit företrädesvis skickadt att utöfva, som fastmera för att fylla ett framträdande behof af alldeles ny art», och i anslutning därtill pekas på de kyrkliga tankar, som behärskade tiden, idén om kyrkans enhet och om dess själfständighet [3]. Detta är natur-

---

[1]) Jfr SVEDELIUS, a. a. s. 315.

[2]) SVEDELIUS, a. a. s. 372, 431.

[3]) HANSSON, SIGURD, Den svenska kyrkomötesinstitutionen, Malmö 1900, s. 7 f.

ligtvis i viss mån riktigt. Den nya tiden kom med sina nya speciella behof. Å andra sidan öfvertog kyrkomötet en del funktioner, hvilka prästeståndet vid riksdagen mera af häfd och på grund af omständigheternas makt än på grund af lagstadgad rätt handlagt, såsom de liturgiska ärendena.

Den stigande civilisationen och den materiella kulturens uppsving förändrade riksdagens karaktär och därmed också dess prästestånds ställning såsom i viss mån representant för kyrkan. De ekonomiska intressena lade i öfvervägande grad beslag på riksdagens uppmärksamhet. Såsom en integrerande del af denna hade prästeståndet icke något annat att göra än att följa med utvecklingen. Följden blef, att det kyrkliga trängdes tillbaka. Bäst skickade för riksdagsärenden blefvo de präster, som voro mest hemma i ekonomiska ting. Prästerna själfva kände den prekära situation, i hvilken den nya tiden försatte dem [1]). De kyrkliga angelägenheter, som hittills kommit på deras lott, fingo de mindre tid och kraft att syssla med. Hvad så, om nya egenartade förhållanden inträdde, kräfvande en mera djupgående och allsidigare behandling, än prästeståndet, hvars medlemmar ju icke voro valda från rent kyrklig synpunkt, öfverhufvud kunde gifva? Det är under sådana omständigheter, som kyrkomötestanken växer sig stark. Det låter sig tänka, att ett kyrkomöte kommit till stånd vid sidan af ett prästestånd vid riksdagen.

Prästeståndet ansågs vårda »kyrkans och skolans upphöjda angelägenheter». Man kan därför spörja, om kyrkans och skolans intima förening tryckt sin stämpel på kyrkomötesförslagen.

---

[1]) Prosten Östberg yttrade vid 1834 års riksdag: »Hvad angår presterskapets rättighet att såsom stånd betraktadt deltaga i representationen må förlåtas mig, om jag bekänner mig villig att afsäga densamma, och jag vågar tro, att pluraliteten af svenska prästerskapet utan tvekan skulle ingå på denna uppoffring, som jag ville kalla en verklig vinst; i synnerhet som betydelsen af ståndets ursprungliga åliggande att endast representera kyrkan och vaka öfver dess och skolans upphöjda angelägenheter blifvit bortblandad och förlorad i en mängd världsliga bestyr, som äro helt främmande för dess egentliga kall. Då jag reser till en riksdag, är det, som jag skulle begifva mig i fiendeland, hvarest det väl ej gäller lifvet, men då jag nödvändigt måste deltaga i årslånga strider för eller emot om små enskilda, ofta ensidiga intressen, frestas dock hälsan och den religiösa känslan är på väg att kallna, hvilken hos religionsläraren alltid bör vara frisk, varm och lefvande». Prästest. prot. d. 9 okt., bd. 11, s. 251.

Tanken på ett kyrkomöte framställdes först från rent kyrkligt håll, och skolans angelägenheter kommo därvidlag icke i betraktande [1]. Det hade dock varit skillnad på behandlingen af rent kyrkliga angelägenheter, såsom de liturgiska, och skolfrågor. De förra fingo sin utredning i prästeståndets enskilda utskott. De senare hade också en gång hört dit, men den tiden var nu förbi. Det var nu en gifven sak, att skolan icke fick betraktas såsom tillhörande ett enskildt stånd, utan angick dem alla. Men trots allt voro dock läroverksfrågorna i högre grad hemmahörande i prästeståndet än i de andra. Där fanns mest sakkunskap, därför sökte man också förstärka skolans representation i prästeståndet.

Det kan under sådana förhållanden icke väcka förvåning, att när man skulle göra sig reda för hvad slags ärenden ett eventuellt kyrkomöte skulle behandla, man stundom också dit hänförde skolfrågorna. Liksom man ville från en riksdag, som »materialiserades», öfverflytta behandlingen af kyrkans inre angelägenheter till en särskild synod, så uppstod den tanken, att skolans med kyrkans omedelbart sammanhängande intressen där också skulle bevakas. Det första förslag om kyrkomöte, som gjordes inom riksdagen, nämligen 1844 af prosten Broman, gick åt detta håll. Skolans emancipation från kyrkan var ju dagens brännande fråga. Broman menade, att i en kyrklig synod skulle komma till stånd ett nytt föreningsband mellan kyrka och skola, »hvarigenom de kunde utbyta sina tankar, jämna eller jämka sina anspråk och uttala en gemensam öfvertygelse om det helas tillstånd, önskningar och behof» [2]. Bromans förslag, föga genomarbetadt, gaf icke uppslag till några öfverläggningar inom prästeståndet. Man ville invänta kyrkolagskommitténs förslag. Som vi förut sedt, åsyftade detta år 1846 utkomna betänkande en ganska vidtgående skilsmässa mellan kyrka och skola. Kommittén tänkte sig i anslutning härtill ett kyrkomöte för endast kyrkliga angelägenheter [3]. Samma synpunkt gjorde prof. Knös, ledamot i kyrkolagskommittén, gällande i sin reservation till representationskommitténs förslag, i det han här yrkade på ett kyrk-

---

[1]) Eckl. tidskr. utg. af ROGBERG och WINBOM, 4 h., 1827, s. 150.
[2]) Prästest. prot. d. 24 aug. 1844, bd. 1, s. 523 ff..
[3]) Förslag till kyrkolag 1846, s. 97 f.

ligt kyrkomöte [1]). Tankegången torde ha varit den, att det näppeligen lät sig göra att till gemensam behandling koppla samman intressen, som redan voro och skulle blifva än mer olikartade. Kyrkans och skolans verksamhetssferer tangerade hvarandra på för få punkter. Men att de verkligen tangerade hvarandra, och det på vitala punkter, därom gifves intet bättre vittnesbörd än att det Hartmansdorffska förslaget om kyrkomöte vid 1853 års riksdag byggde på idén om gemensam behandling af kyrkans och skolans angelägenheter [2]).

Slutresultatet blir här, liksom beträffande läroverkens representation i riksdagen, att ett skolans samband med kyrkan faktiskt var gifvet och att detta samband hvilade på sådana inre grunder, att man ansåg dem böra tagas med i beräkningen vid upprättandet af nya former för samhällsarbetet, under det å andra sidan tendenser till en skolans emancipation och självständiggörelse innebar en så ofrånkomligt berättigad synpunkt, att ett hänsyntagande till denna både för kyrkans och skolans skull var i hög grad önskvärdt. Den slutsats vi här kommit till gäller emellertid icke blott beträffande läroverkens representation — måhända synas premisserna i denna speciella punkt alltför magra för att medgifva en sådan konklusion — den gäller skolans förhållande till kyrkan i dess totalitet.

7. Skolans emancipation från kyrkan.

Då Wingård 1836 samlade sitt stifts prästerskap till möte, afgaf han i vederbörlig ordning »berättelse, om hvad i församlingen och vid stiftets läroverk sig tilldragit». Liknande berättelser afgifvas än i dag vid prästmöten, men deras innehåll äro icke detsamma. Mycket, som förr hade anspråk på prästernas speciella intresse, har upphört att vara hänvisadt till detta stånds särskilda uppmärksamhet, och ett och annat, som forna tiders präster voro intresserade af, har nästan försvunnit ur yngre prästgenerationers synkrets. Wingård talar i sin ämbetsberättelse i första hand om religionsvården och det kyrkliga lifvet, men dessutom

---

[1]) Bet. m. m. ang. nationrepr. ombildning, Sthm 1847, s. 100 ff.

[2]) HARTMANSDORFF, A., Förslag till ett ecklesiastik-kollegii inrättande och till kyrkomötens hållande, Sthm 1854, s. 39.

om de allmänna läroverken och i samband därmed om de strider, som försiggingo på det pedagogiska området, om Göteborgs museum, handelsinstitutet och chalmerska slöjdskolan i Göteborg, om flickskolor, barnhus och folkskolor, om fångvården, dårvården, hälsovården och fattigvården. Allt detta ansåg han således falla inom prästerskapets verksamhetssfär, i mer eller mindre grad naturligtvis, men sambandet med kyrkan var gifvet. Icke lände det alltid religionsvården till gagn, att prästens uppmärksamhet splittrades åt många håll, medgifver Wingård, men hvad var att göra? »Vid en tilltagande civilisation och ett mer och mer utveckladt statsskick anmodas prästen äfven af enskilde städse mera om åtgärder, som utan honom svårligen skulle kunna verkställas, och han åtager sig dem af välvilja»[1]. Sedan dess har tiden bytt om skinn. Nu talas det i biskoparnas ämbetsberättelser icke om allt det, som Wingård ansåg däri böra upptagas. Kyrkans verksamhetsfält har begränsats, utan att därför uppgifterna förminskats. De ha snarare vuxit. På Wingårds tid hade den ena efter den andra af kulturens gärningar sökt och fått stöd af kyrkan, och många af kyrkans män funno det alldeles självklart, att så skulle ske, emedan det låg i uppgifternas natur och kyrkans väsen. Men på samma gång kulturuppgifterna växte, förökade sig också antalet af dem, som blefvo villiga och skickade att lösa dem. Det blef tydligt, att kyrkans befattning med vissa kulturuppgifter berott mera på tillfälliga omständigheter, att i allmänhet inga andra än präster funnits till hands att upptaga arbetet, än af principiella skäl, att kyrkan som institution ägde rätt och plikt att fullgöra de ifrågavarande uppgifterna. Den process, hvarigenom dessa skildes ur sitt hittillsvarande sammanhang med kyrkan, har man kallat deras emancipation från kyrkan. Denna innebär således icke, att uppgifterna hädanefter skulle lösas utan samband med den andliga makt, som kyrkan ville representera, nämligen kristendomen, ehuru emancipationen kunde taga sådan form, att detta blef följden. Närmast innebär en viss kulturuppgifts emancipation, att den hittillsvarande formen för samarbete mellan denna och den religiösa faktorn befinnes otillfredsställande och måste förändras.

---

[1]) Handl. rör. prästmötet i Göteborg 1836, s. 74.

Närmare än någon annan kulturuppgift hade den, som tagit sig uttryck i det svenska undervisningsväsendet, varit förknippad med den svenska kyrkan. Denna förening förutsätter ett positivt förhållande mellan den kultur undervisningen ville meddela och de religiösa värden kyrkan ville göra gällande. Hvad den föreliggande perioden beträffar, så var den lärda skolans grundval nyhumanistisk, och vi ha redan sett, huru innerligt kristendom och nyhumanism förknippades med hvarandra af bildningens främsta representanter. Äfven om denna nyhumanistiska kristendom eller kristliga nyhumanism hade sina betänkliga skuggsidor, så följde af denna förening dock den fördelen, att ett samarbete mellan kyrka och skola möjliggjordes. Högt skattades detta samarbete. Kyrkan ansågs öfverhufvud icke kunna lösa sin religiösa uppgift utan kulturens tillhjälp. De energiska sträfvandena att höja prästernas humanistiska bildning och att inom prästeståndet bevara den fond däraf, som redan fanns, äro ett utslag af den många gånger uttalade öfvertygelsen, att religionslärarens förmåga att inverka på nationens förädling till stor del berodde på hans bildning. Det är icke att förstå så, som om religionen skulle vara skjuten åt sidan bland de faktorer, som ansågos inverka på folkets höjande. Meningen är den, att de kristliga värdena icke kunde brännas in i människornas hjärtan annat än med tillhjälp af bildningens verktyg. Å andra sidan var den bildning skolan ville meddela i sin djupaste grund af religiös natur. »Sann och oskrymtad gudsfruktan, sedlighet, lydnad och ordning, själfverksamhet, flit och ihärdighet samt naturkrafternas regelbundna utveckling till förvärfvande af redbara egenskaper, vare de syftemål för uppfostran läraren ytterst söke att upphinna», säger 1820 års skolordning [1]). Skolan såsom representant för en kultur, som ville vara kristlig, och kyrkan, såsom representant för en kristendom, som icke ville undvara kulturen, voro hänvisade till hvarandra». Wingård uttryckte en gång detta förhållande så: »Kyrkan och skolan stå till hvarandra i släktskap, stödja, stärka hvarandra». I mera pointerad form framställde lektor Bergqvist samma tanke: »Jag kan för min del icke föreställa mig kyrkan och skolan såsom motsatta krafter eller inrättningar, hvilka sträfva att inkräkta

[1]) Skolordn. 1820, s. 65.

på hvarandras områden. De förutsätta hvarandra. Det kan vara likgiltigt, hvilkendera man anser såsom den första; ingendera är till för sin egen skull, utan de äro bägge i förening medel till vårt släktes utbildning och förädling» [1]). Kyrkans och skolans uppgifter gingo så in i hvarandra, att man icke kunde skilja dem åt. Samarbetet var det innerligaste. Däraf förklaras ett sådant ord som det prosten Lyth fällde vid 1845 års riksdag: »Hvarje kyrka är ju en skola, och hvarje skola i ett evangeliskt land bör vara en kyrka» [2]).

Vi ha sett, under hvilka former kyrkan och skolan löste sin gemensamma uppgift. Båda hade en gemensam ecklesiastik ämbetsmannakår. Skolans tjänstemän hade på grund af sin längre utbildningstid och sitt ofta dryga och illa aflönade arbete särskilda företrädesrättigheter vid prästerlig befordran. Gemensam var också styrelsen. Vi ha också sett, huru dessa former visade tendens att sprängas sönder. Orsakerna därtill äro förnämligast tvänne. Den ena är helt enkelt den, att skolans uppgift växte med stigande folkmängd och stigande bildningskraf. Den form samarbetet mellan kyrka och skola tagit visade sig icke kunna rymma en sådan tillväxt. Kyrkans speciella uppgift led därunder. Det lägre prästerskapet, pastorsadjunkter och komministrar blefvo på ett oförsvarligt sätt tillbakasatta. Men också skolan tog skada. Det ligger i sakens natur, att skolans lägre stadium skulle utvidgas förr än det högre. Den lägre skolans personal ökades, lönerna voro eländiga, men utsikten till ecklesiastik befordran blef mindre, ju fler lärare den lägre undervisningen kräfde. De hade ju icke dessutom lärdomsmeriter att åberopa sig på. Längre fungerade systemet tillfredsställande med afseende på den högre undervisningen. Gymnasielärarna, ofta redan under sin läraretid präster och sedan helt gående öfver i kyrkans tjänst, representerade verkligen kyrka och skola i deras gemensamma uppgift att genom religion och kultur inverka på folket. Men så vidt som gymnasielärarna voro ett fåtal gent emot öfriga skolans män, kommo de att utgöra en i förhållande till dessa gynnad aristokrati, samtidigt som de genom sina af-

[1]) Prästest. prot. d. 17 juli 1834, bd. 8, s. 209 och 196.

[2]) Prästest. prot. d. 18 sept. 1844, bd. 3, s. 131. Jfr prästest. prot. d. 23 jan. 1841, bd. 12, s. 147.

gjorda företrädesrättigheter till de bästa pastoraten utgjorde en aristokrati också bland prästerskapet, när de öfvergått till kyrkans tjänst. Systemet urartade till ett fattigdomens system, när skolan tillväxte utan tillräckliga nya anslag. Dess nackdelar drabbade de lägre läroverkens lärare och pastorsadjunkterna, men därigenom också både skola och kyrka, ty med ekonomisk misär följde ofelbart en sjunkande bildningsnivå. Aristokratien inom den ecklesiastika kåren hade i allmänhet visst icke öfverdrifna löner; aristokrati var den hufvudsakligast genom sin öfverlägsenhet i bildning, allmän och teologisk. Nu satt denna aristokrati, så vidt den representerades af tjänstgörande lektorer, inne med makten, ty de flesta domkapitel utgjordes hufvudsakligen af lektorer. Men denna styrelseform, gemensam för kyrka och skola, måste under sådana förhållanden såsom systemets representant mötas af missnöje från stora kretsar både inom kyrkan och skolan. Redan skolans utvidgning tenderade således att spränga äfven denna form för kyrkans och skolans samarbete.

Men det fanns en ännu mäktigare verkande faktor, som gjorde det hittillsvarande systemet ohållbart. Kulturen var icke längre densamma som på den tiden, då systemet tillskapats. Nya strömningar satte annan färg på den. »Förr var teologien och det teologiska studium nära nog allt. Ingen bildad man kunde umbära en viss portion af teologisk insikt på en tid, då de teologiska stridigheterna hade ett allmänt intresse och utgjorde de bildades samtalsämne. Nu är icke omedelbart det andliga, utan det närvarande lifvets fenomener, det materiella, det mest älskade föremålet för den vetenskapliga uppmärksamheten och bearbetningen. Nu är det politik, statsekonomi, naturvetenskapen, som utgöra de moderna studierna». Så karakteriserade Thomander vid 1841 års riksdag den nya kulturen i nära anslutning till Geijers framställning i Litteraturbladet [1]). Vi ha redan fäst uppmärksamheten på denna. Här må blott erinras om att den nya kulturen bejakade det världsliga på ett helt annat sätt, än som förut skett. Geijer talade också om en vetenskapernas emancipation från kyrkan. De gamla vetenskaperna hade vuxit sig starka och självständiga, sedan de en lång tid lefvat under kyrkans hägn. »Vi se här — i likhet med

[1]) Prästest. prot. d. 23 jan. 1841, bd. 12, s. 162.

många andra förhållanden, hvilka undergått samma förvandling — en gammal subordination, som blifvit en koordination». Andra vetenskaper, helt nya, sammanhängande med den »materiella» kulturen, hade framträdt [1]). Det må redan här till förekommande af missförstånd påpekas, att Geijer i denna vetenskapernas emancipation från kyrkan icke såg deras lösslitande från kristendomen. »Om den världslige läraren alltmer känner sig jämnbördig med teologen — och han gör det — så är det emedan han alltmer kommit till erkänsla däraf, att han på sin väg äfven närmar sig till allt vetandes högsta mål. Hvad Kristus sade till sina lärjungar: gån ut i hela världen och prediken Guds ord, det är ett ord, som i våra dagar skett till vetenskaperna» [2]). För tillfället gå vi förbi de emanciperade vetenskapernas religiösa ställning och fästa oss blott vid den omständigheten, att den nya kulturen på ett pointeradt sätt bejakade det världsliga.

Hvad blef nu följden, däraf att kyrka och skola under förändrade kulturförhållanden samarbetade som förut under gamla former? Både skolan och kyrkan togo skada däraf. De gamla formerna voro icke beräknade på emanciperad materiell kultur. Så länge dessa ännu ägde fasthet, utestängdes därför de med den moderna kulturen följande vetenskaperna från skolan. Så fasta voro emellertid icke formerna, att detta helt lyckades. Så långt ville icke heller de gamla formernas försvarare gå. Men följden blef i alla fall, såsom Geijer säger, att »profan lärdom kommit att behandlas såsom styfbarn och blifvit afvisad från läroverkets portar eller endast med möda därinom kunnat få någon plats» [3]), m. a. o., skolan kom icke att stå fullt i nivå med kulturen.

Så visst som det nya dock trängde in och den moderna tidsstämningen icke kunde uteslutas från läroverket, förändrade detta emellertid karaktär: det blef i viss mån sekulariseradt. För litet sekulariseradt blef det i kulturellt hänseende, för mycket med afseende på kyrkan. Ty de former, under hvilka kyrka och skola samarbetade, tålde sannerligen icke en sekulariserad

---

[1]) Geijer, I, 4, s. 316.
[2]) Prästest. prot. d. 23 jan. 1841, bd. 12, s. 167.
[3]) Geijer, I, 4, s. 365.

skola. De voro beräknade på en oupphörlig öfvergång från skola till kyrka. Att skolan sekulariserades, betydde alltså, att kyrkan löpte fara att sekulariseras. På klassiskt sätt skildrar prosten Lignell vid 1834 års riksdag denna skolans sekularisation. »Från akademiadjunkten, som destillerar i laboratorium, ner till den, som på dammen vid landtbruksakademiens experimentalfält anställer försök med flytande gurksängar — från filosofen och språkforskaren vid universitetet ner till skolmästaren, som läser abc för en hop stadsbarn, från högskolans expectanslärare, som studerar teorien om ljudet, ner till honom, som spelar violinskalan för skolgossar, har nästan hela raden af alla, hvilka befinna sig vid läroverk, vare sig för att undervisa eller endast själfva undervisas, fått företräde till prästerliga befattningar. Denna förmån har vederfarits icke blott den, som vid undervisningsanstalterna läser och forskar i böcker, utan äfven den, som endast åligger att mekaniskt handtera och vårda sådana, såsom förhållandet är med biblioteksamanuenser. Samma befordringsrätt till och med äges och kan göras gällande af en vid Karlberg nu såsom lektor tjänstgörande underlöjtnant vid kgl. ingeniörkåren, enligt kgl. brefvet d. 8 april 1799. Till befordran inom kyrkan har man beredt tillfälle inom snart sagdt allt mänskligt vetande. Ingen ämbetsmannakår har i ty fall varit och är så prejudicerad som prästerskapet. Följderna af detta onaturliga och orättvisa intrång hafva i mer eller mindre mån äfven drabbat församlingarna, hvilka ej sällan fått emottaga till herdar därtill oerfarna personer, som saknat all inre kallelse för ämbetet. Man har sett matematici, linguister, astronomer, kansliråd, jurister, militärer, statsfinansiärer, läkare m. fl. civila personer befordras till pastorssysslor, hvilka om än hvar och en i sitt yrke utmärkte män likväl sällan torde varit för själavården och församlingens öfriga angelägenheter användbara» [1]. På sitt drastiska sätt uttrycker Thomander vid 1841 års riksdag samma sak med följande ord: »Kyrkans lagar borde väl icke vara så ställda, att t. ex. en medicine professor får ett pastorat i Västerås stift eller en extra adjunkt i barnförlossningsvetenskapen försvarar en disputation i stället för att undergå präst- och pastoralexamen». »Kyrkan får icke anses såsom en invalidinrättning

[1]) Allm. besv.- och ekon.-utsk bet. n:r 98, s. 14 f.

eller en pensionsanstalt för lärda och annars förtjänte män»[1]. Kulturens sekularisation och vetenskapernas emancipation karikerade således de former, under hvilka kyrka och skola hittills samarbetat, och gjorde dem odugliga.

Geijer höll före, att det enda botemedlet var skolans emancipation från kyrkan, hvilken han förordade i sina artiklar om läroverksfrågan i Litteraturbladet. Med emancipation förstod han närmast ett utbyte af de gamla formerna för samarbete mellan kyrka och skola mot nya, »en skolans emancipation, sådan som den t. ex. längesedan i Preussen är verkställd — en offentlig undervisning, ägnad åt alla klasser af medborgare utan undantag (men utan att därför i *samma* skolor vilja uppfostra dem, som bildas för hufvudsakligen olika banor) — och ett lärostånd, som väl hvarken delar kyrkans privilegier eller göromål eller utsikter eller inkomster, men däremot i samhället ock njuter den plats, de fördelar, det anseende och den säkerhet för ålderdomen efter ett mödosamt och nyttigt lif, som det förtjänar»[2]. Geijer ville ej afbryta samarbetet mellan kyrka och skola. Emancipationen fick ej tagas »i den katolska eller okatolska nyfranska meningen, som sätter den kyrkliga lärdomen rakt emot den världsliga och, allt som det ena eller andra partiet med ämnet fått hand, för en tid endera velat till och med utesluta prästerskapet från den allmännaste undervisningen eller ock fordra den för prästerskapet hufvudsakligen, om ej ensamt.» Emancipationen skulle tagas i den sant protestantiska meningen, »som gör läroverket i alla dess stadier till en lekmannens och prästens gemensamma angelägenhet».

Således ville Geijer, att skolan och kyrkan fortfarande skulle samarbeta, oaktadt den förra borde emanciperas från den senare och få sin karaktär af den nya kulturen. Samarbetet skulle bli möjligt, därför att också den nya kulturen och de

[1]) Prästest. prot. d. 23 jan. 1841, bd. 12, s. 163. — I de anförda yttrandena tages särskildt hänsyn till universitetlärarnas ecklesiastika befordringsrätt, men hvad som säges gäller ju också läroverkslärarna, i synnerhet som de yngre akademiska lärarna ofta gingo in i skolans tjänst. Universitetens förhållande till kyrkan har här icke kunnat upptagas till behandling, ehuru framställningen många gånger måhända synts gifva anledning därtill. Såväl sakliga skäl som hänsyn till utrymmet ha gjort, att vi förbigått denna sak. Den torde förtjäna sin särskilda utredning.

[2]) Geijer, I, 8, s. 170 f.

emanciperade vetenskaperna hade en religiös sida, kyrkan en vetenskaplig. Kulturen hade visserligen riktat blicken mot det materiella. »Men», säger Geijer, »anden är ett osynligt väsende och uppenbarar sig i verk och gärning». »Det osynliga, verksamma väsendet är än här, än där, men säkerligen tillstädes, hvar något i djup eller höjd tilldrager sig, som synes gå ut på förstöring eller skapelse. Mig har det förefallit, som om anden efter att länge ha hvilat på höjderna nu arbetar i djupet.» Och visserligen var vetenskapen emanciperad, men Geijer framhåller som sin personliga öfvertygelse, att en trogen, sanningsälskande forskning alltid leder till den eviga barmhärtighetens outsägliga mysterium, »ifrån hvad riktning den också begynner och hvad färg den ock bär» [1]). Kyrkan fick ej ställa sig på tvären gentemot en sådan forskning. »Bort därför med den falska lära — mer en fördärfvad filosofi än teologi, ehuru den uppträder med den senares anspråk — som borttager sanningen ur hennes rum i världen och ifråga om högre och gudomliga ting (liksom slutligen några andra lönade mödan att veta) så begrafver henne i tron, som vore hon för vetandet förseglad. Det finnes ingen tro (utom den lata och lögnaktiga), som själf icke är vetandets instinkt och vill bli ännu mera. All annan, som finner sin säkerhet ej blott i afsöndring utan äfven fientlighet mot vetandet, är så mycket sämre än förtviflan, som denna åtminstone känner sitt eget elände» [2]).

Emancipationen af skolan från kyrkan borde enligt Geijer försiggå på de punkter, där det dittillsvarande sambandet känts som mest tryckande. En självständig lärarekår skulle bildas, kyrko- och skolstyrelsen skulle omorganiseras i samband med läroverkets omreglering. Geijer har som en profet uttydt tidens tecken och inskärpt uttydningen i samtidens medvetande. Men han räckte icke till för att utarbeta de nya formerna. Det tillkom det praktiska lifvets män, hemmastadda i administrativa ting, styresmännen för kyrka och skola. Kyrkans ledare ställde sig emellertid afvisande mot Geijers tankar om en skolans emancipation från kyrkan.

Hvad Geijer därmed menade, därom kunde man, sådan ställningen var, icke vara i tvifvelsmål. Det var endast att

[1]) Geijer, I, 4, s. 330 f.
[2]) Geijer, I, 4, s. 315.

blanda bort saken, när prof. Fahlcrantz förklarade skolans emancipation från kyrkan från kristlig synpunkt orimlig, emedan med kyrkan alltid menades den ideala kyrkan, de heligas samfund, som bestående af klerker och lekmän finnes öfverallt, där Guds ord rätt predikas och sakramenterna rätt utdelas [1]. Reuterdahl anmärker också, att Fahlcrantz här icke träffat den egentliga stridspunkten. Det var, menar Reuterdahl, i Geijers framställning icke alls fråga om den ideala kyrkan, utan om »kyrkan i sin verklighet, i sin simpla svenska verklighet» [2]. Utan att indraga några dogmatiska utredningar om kyrkans begrepp fann Reuterdahl, att saken helt enkelt rörde sig om prästernas och kyrkostyrelsens ställning till elementarläroverket. Kyrkans ledande män ville icke gå med på den geijerska emancipationen. De trodde, att den innebar icke ett fortsatt samarbete mellan kyrka och skola under nya former, utan ett upphörande af samarbetet. Orsaken till denna deras uppfattning ligger däri, att de icke förmådde intaga samma positiva ställning till den nya kulturen som Geijer. De sågo nästan endast den materiella kulturens faror. Typiskt är Wingårds yttrande: »Förvånande är den verksamhet, som användes till förbättring af människornas yttre tillstånd och fyllnaden af deras timliga behof. Människovännen glädjes däraf, men hans glädje är icke oblandad af farhågor, att tänkesättet blir rådande jordiskt och att det förgängliga goda gifves en dyrkan, som det icke tillkommer. Tidens nya afgud heter industrialism, för hvilken Baal böjas knä» [3]. Beträffande vetenskapernas emancipation må ett uttalande af Hedrén anföras. Hedrén menar, att man öfverdrifvit skillnaden mellan tro och vetande. Det var inte rätt att säga, att kyrkan besörjer tron, skolan vetandet. »Här torde väl ock underförstås tron för massan, vetandet för de upplysta; hvaraf skulle följa, att institutionerna (kyrka och skola) voro långt från hvarandra åtskilda, ja, fullkomligt olikartade» [4]. Det lider intet tvifvel, att icke de båda nu nämnde kyrkans män träffat det riktiga vid bedömandet af den nya kulturens skuggsidor. Eftervärlden har nog fått

[1] Eckl. Tidskr. utg. af C. E. FAHLCRANTZ, A. E. KNÖS och C. J. ALMQUIST, 1839, s. 25 ff.

[2] Th. Qu. 1839, s. 225 f.

[3] Handl. ang. prästmötet i Göteborg 1836, s. 6.

[4] Handl. rör. prästmötet i Linköping 1843, Link. 1844, s. 169.

erfara, hvad praktisk materialism och ett vetande, som tror sig kunna undvara och ersätta religionen, vill säga. Men i alla fall är det att beklaga, att kyrkans ledare denna tid blott med misstro betraktade den nya kulturen. Som en röd tråd går denna misstro igenom hela deras verksamhet framför allt den politiska. De tviflade icke på, att kom den nya borgerliga kulturen till makten, så skulle den utan vidare slopa alla prästerliga privilegier, dra in prästernas löner etc., med ett ord omöjliggöra statskyrkans dittillsvarande organisation och därmed också undergräfva kristendomens ställning i samhällslifvet. Misstron går igen vid de kyrkliga ledarnas sysslande med skolans angelägenheter. Vi ha sett hur ifrigt och ihärdigt de försvarade den gamla skolan och hur de motarbetade en skolans omdaning efter den moderna kulturen. De gjorde detta för skolans skull. Den skulle skyddas för materialisering. Men de gjorde det också för kyrkans skull. De ansågo nämligen, att kyrkan ovillkorligen behöfde för sin egen skull samarbeta med skolan, men att ett sådant samarbete skulle omöjliggöras, om skolan lämpades efter den nya tidens idéer. Då de icke kunde finna positiv anknytning vid den nya kulturen, bedömde de dennas och därmed skolans sträfvande att emancipera sig från de gamla formerna såsom ett försök att isolera kyrkan och utestänga henne från kulturen. Men det fick icke ske. Kristendom och kultur skulle höra sammans. »Att utestänga vetenskapen och vetenskapsidkare ifrån kyrkan, hvarigenom blott den världsliga vetenskapen skulle blifva lärd, men kyrkan olärd, vore obestridligen att nedsätta prästerskapet under dess forna bestämmelse och i ett visst hänseende icke stort bättre än att förbereda detsamma till att blifva ryska poper» [1]). Kyrkans främste sträfvade med all makt

[1]) Yttrandet fälldes vid prästmötet i Karlstad 1847 af prosten och lektorn Söderberg under en diskussion, föranledd af Anders Fryxell, hvilken i en till prästmötet inlämnad motion yrkat en omreglering af de prästerliga tjänsterna och därvid äfven berört den olägenheten, att de stora pastoraten ofta blefvo pensioner för vetenskapsmän. Det är sin egen lifserfarenhet han lägger fram, då han talar om hvilka svårigheter, som mötte en vetenskapsman, som gått in i kyrkans tjänst. »Antingen skall han öfvergifva sin förra verksamhet, lämna de halffärdiga resultaten af en hel lefnads arbete, öfvergifva de mer och mer mognande frukterna af decenniers mödor för att på ett nytt fält börja ett arbete, hvars framgång är oviss och hvars mognande frukter han troligen aldrig hinner att upplefva — eller ock, om

mot en sådan isolering. Kampen blef hård, ty den utkämpades med dubbel front. Det låter sig icke neka, att det verkligen fanns tendenser hos den nya kulturen till självtillräcklighet och begär att sätta kyrkan utanför, samtidigt som dessa tendenser understöddes af visserligen helt annorlunda orienterade pietistiska sträfvanden, hvilka dock på sitt sätt syftade åt det religiösa lifvets och kyrkans isolering.

Mot skolans emancipation uppträdde därför kyrkans ledare, Wingård, Holmström, Heurlin, Reuterdahl m. fl., domkapitlen likaså. Deras politik blef då också att bevara de gamla formerna, fastän dessa i flera fall inverkade så ofördelaktigt både på kyrka och skola, speciellt på den förra. Formerna skulle visserligen förbättras och modifieras, men icke förändras och utbytas mot andra. Äfven de, som på det ifrigaste yrkade på ett borttagande af lärarnas förhöjda årsberäkning och således på sitt sätt arbetade på skolans emancipation från kyrkan genom bildandet af en särskild lärarekår, skild från prästerskapet, ville icke medgifva, att en verklig emancipation var konsekvensen af deras yrkande. Prosten, sedermera biskopen, Hallström, som energiskt ifrade för det yngre prästerskapets rätt gentemot lärarnas oformliga företrädesrättigheter, menade, att det fanns en yttre naturlig förbindelse mellan kyrkan och skolan, erkänd i och med det förfogande, att lärarna vid den senare ägde inom den förra en medgifven befordringsrätt. Således ville också Hallström bevara den gamla formen, ehuru modifierad, så att pastorsadjunkter och lärare blefvo jämnställda vid befordran till kyrkliga lägenheter, och han kände sig ingalunda stå på samma plan som Geijer. Rent ut yttrade han:

han fortfar att offra de återstående krafterna i sin vetenskaps tjänst och söker under lifvets afton fullända det verk, hvarpå han offrat ungdoms- och mannaåren, då får hans nya, hans prästerliga kall nödvändigt mer eller mindre sitta emellan. Ty att på en gång tjäna dessa herrar, det förmår ingen, ty båda fordra en odelad personlighet. Hvarför då utsätta någon för detta svåra dilemma; detta val mellan den vetenskapliga kallelsen och det prästerliga kallet? Säkert är, att kyrka och vetenskap hafva båda, men skiftesvis lidit af detta förhållande. Men, säger man, vetenskapsmännen äro en prydnad för prästeståndet. Javäl, men endast i brist på bättre, i brist på egentligt prästerliga män. Dessa senare äro ståndets största och enda sanna prydnad». Handl. rör. prästmötet i Karlstad 1847, Karlstad 1848, s. 57 och 50 f.

»Hvad i öfrigt beträffar den under senare tider mycket utbasunade, men omsider till otroligt ringa innehåll reducerade frasen, skolans emancipation från kyrkan, så befarar jag, att den är ett af de tomma, klingande orden, som blott leda till missförstånd, och på intet vis lyckad» [1]). Som Hallström tänkte de andra, som framkommo med samma yrkande som han. Skolans emancipation låg alldeles utanför deras horisont.

E pur si muove — tiden står aldrig stilla, det stillastående har intet samband med lifvet. Trots protester och motarbetande arbetade sig skolans emancipation fram. Frön därtill voro längesedan utkastade; de, som minst anade det, beredde för dem en lämplig jordmån. Omkring 1850 hade utvecklingen nått så långt, att man kunde se den brodd, som skjutit upp. Det principiella steget till skolans emancipation var då taget, i det de gamla formerna delvis brutits sönder. Möjlighet var nämligen öppnad för en skolans omdaning efter den borgerliga, »materiella» kulturens kraf, en själfständig lärarekår var bildad genom den förhöjda årsberäkningens upphörande. Den gemensamma befordringsrätten för lärare och präster till kyrkans platser kvarstod visserligen ännu, men det blef blott till namnet. Slutligen, den dittillsvarande organisationen af den gemensamma kyrko- och skolstyrelsen var befunnen olämplig. Både kyrkans och skolans män arbetade på en ändamålsenligare anordning.

Emancipationen var till gagn både för kyrka och skola. Bittert hade en stor del af kyrkans präster känt det yttre band, som förenat kyrka och skola. Det hade inverkat ytterst menligt på deras ekonomiska ställning. Adjunktsväsendet hade varit på väg att urarta, i det en lägre klass af präster med dålig bildning börjat uppstå gent emot en aristokrati med öfvervägande humanistisk bildning, kommande från skolan. Kyrkans emancipation från skolan åvägabragte stor förändring. Nu var möjlighet gifven att få till stånd en mera homogen sammansättning af prästerskapet. Alla dess element kunde nu erhålla tillräcklig utbildning, svalget mellan det högre och lägre prästerskapet kunde nu både i ekonomiskt och bildningshänseende minskas. Den teologiska fackutbildningen kunde komma till sin fulla rätt. Kyrkan skulle inte längre hotas af sekularisering

[1]) Prästest. prot. d. 23 jan. 1843, bd. 12, s. 169.

domen, föranledd af deras nyhumanism och därmed följande intellektualism i religion och etik [1]. Hvad som behöfdes var en ny teologi, som skulle återföra nyhumanismen från dess inkräktande på det religiösa området, till hvad den verkligen skulle vara, en kulturfaktor. Därigenom skulle vinnas förutsättningen för en positiv anknytning vid den nya kulturen, så visst som en verkligen lifskraftig kultur aldrig kan stå i motsats mot äkta kristendom. På denna basis kunde sedan skapas nya former för samarbete mellan kyrkan såsom den institution, hvilken ville göra kristendomen gällande inom samhällslifvet, och en skola, som ställdes i den nya kulturens tjänst.

---

[1]) Se ofvan s. 121.

Innehållsförteckning.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. AFD. 1. Bd 3. Nr 4.

AFTAL ANGÅENDE PRESTATION TILL TREDJEMAN

EN CIVILRÄTTSLIG STUDIE

AF

A. V. LUNDSTEDT

LUND 1908
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Använda förkortningar.

A. B. R. = Archiv für Bürgerliches Recht. Berlin. 1889—.
Ark. civ. = Archiv für die Civilistische Praxis. Heidelberg, Freiburg, Leipzig och Tübingen. 1818—.
B. G. B. = Bürgerliches Gesetzbuch für das deutsche Reich.
E. H. H. = Handbuch des deutschen Handels-, See- und Wechselrechts, herausgegeben von W. ENDEMANN, Leipzig 1881—1885.
G. Z. = Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart, herausgegeben von C. S. GRÜNHUT Wien. 1874—.
H. G. B. I. = Allgemeines deutsches Handelsgesetzbuch. (1861)
J. J. = Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts. Jena 1857—.
Kr. V. = Kritische Vierteljahrschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. München, Leipzig och Tübingen 1859—.
Lassen, alm. del. = Lassen: Haandbog i Obligationsretten. Almindelig Del, Kbhvn. 1892.
Motive = Motive zu dem Entwurfe eines bürgerlichen Gesetzbuches für das deutsche Reich. Berlin und Leipzig 1888.
Protokolle = Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des bürgerlichen Gesetzbuchs. Berlin 1897—1899.
T. f. R. = Tidsskrift for Retsvidenskab. Kria. 1888—.
Windscheid = Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts. 9 Aufl. bearb. von KIPP. Frankfurt a. Main. 1906.
Z. H. = Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht. Erlangen och Stuttgart 1858—.

I föreliggande afhandling användes ett terminologiskt uttryck, som, så vidt vi hafva oss bekant, förut ej varit brukadt inom den svenska juridiska litteraturen. För korthetens skull har ett aftal, hvari en person utfäster sig gent emot en annan att prestera något till en tredje, betecknats såsom ett *tredjemansaftal.* En liknande terminologi har förekommit inom såväl den danska som den norska rättsvetenskapen i och med upptagandet af begreppet »Tredjemandsretshandel» [1]). Man tyckes emellertid med detta uttryck blott afse sådana utfästelser att prestera till tredjeman, af hvilka denne själf erhåller en rätt mot promittenten att fordra prestationen. Någon grund till en dylik inskränkt tolkning af uttrycken »Tredjemandsretshandel» eller »tredjemansaftal» kunna vi ej finna vara för handen. Språkligt är den säkerligen icke befogad. För att i en afhandling uttrycket tredjemansaftal blott skall kunna afse den antydda aftalskategorien måste enligt vårt förmenande detta af författaren särskildt framhållas på ungefär samma sätt som man t. ex. i början af en juridisk bok angifver att med begreppet köp i den nämnda boken blott afses köp af lösa saker och ej köp af fast egendom. Vår egen framställning skall nu omfatta såväl det aftal om prestation till tredjeman, hvarur denne bör blifva självständigt fordringsberättigad, som det aftal, hvari tredjeman blott utsetts till destinatär för den af promittenten utlofvade prestationen [2]).

Beträffande lämpligheten att använda den föreslagna terminologien så må särskildt framhållas svårigheten att kunna

---

[1]) Se LASSEN, alm. del, s. 131; STANG, Den norske Obligationsrets almindelige Del, Kristiania, s. 212.

[2]) Jfr nedan s. 80 f.

finna något mera passande, kort uttryck för att beteckna ett aftal, hvari ena kontrahenten lofvar den andra att utföra en prestation till en tredje person. Att såväl för den muntliga diskussionen som för en skriftlig framställning angående den ifrågavarande aftalsformen behofvet af ett kort uttryck för densamma måste göra sig ganska starkt gällande, därom torde väl blott en mening kunna råda. Man kunde kanske emot vår föreslagna terminologi göra den anmärkningen, att uttrycket tredjemansaftal i sig innebär en motsägelse: då med »tredjeman» afses just en person som står utanför ett aftal mellan kontrahenterna, så skulle det verka paradoxalt att tala om ett tredjemans-aftal. En dylik anmärkning torde emellertid vara ganska obefogad. Just den omständigheten att tredjeman ej kan vara kontrahent i aftalet omöjliggör, att något missförstånd kan äga rum om hvad som med uttrycket afses. Med tredjemansaftal kan af det nämnda skälet ej förstås något annat än ett aftal mellan två eller flera personer, hvilket enligt sitt innehåll i ett visst afseende kommer att influera på en utanför aftalet stående persons rättsställning. Från rent språklig synpunkt skulle detta kunna uttryckas så att den första sammansättningsleden (tredjemans-) utgör icke en genitivus possesivus utan en genitivus epexegeticus. Då nu ett aftal om prestation till tredjeman onekligen får sin särskilda karaktär uteslutande därigenom att prestationen skall utgöras till tredjeman och icke till borgenären, så torde härmed det nämnda aftalets betecknande såsom ett tredjemansaftal vara tillräckligt motiveradt. Att vi likväl i titeln å det föreliggande arbetet underlåtit att begagna oss af den nämnda terminologien har sin grund i den viktiga omständigheten, att ordet tredjemansaftal måste — innan det allmännare brukats blott i den betydelse som vi nu föreslagit — häntyda icke blott på aftal om prestation till tredjeman utan äfven på sådana aftal, hvaraf tredjemans rätt enligt kontrahenternas afsikter i särskildt hög grad beröres utan att det är fråga om att en prestation skall utgå till honom. Vi syfta härmed på de s. k. liberatoriska aftalen till förmån för tredjeman: *G* mottager t. ex. af *B* betalning för *T*:*s* skuld, hvilken därigenom upphör att existera. Här utlofvas uppenbarligen ej någon prestation till *T* af *G*. *G* lofvar nämligen ej *B*, att han skall befria *T* från skulden utan denne blir i och med kontrahenternas perfecta aftal fri från densamma. Att vi från fram-

ställningen afskilja dessa s. k. liberatoriska aftal till förmån för tredjeman, kan väl blott betraktas såsom något helt naturligt. Med sådana aftal, hvari en positiv prestation till tredjeman af gäldenären åtages, utan att tredjeman därvid erhåller någon själfständig fordringsrätt, ha de liberatoriska aftalen tydligen ej något gemensamt. Men detsamma kan i själfva verket äfven sägas vid en jämförelse mellan de liberatoriska aftalen till förmån för tredjeman och den andra inom ramen för vår framställning hörande gruppens aftal, som producera en självständig fordringsrätt för tredjeman. Ty ej nog därmed att vid de liberatoriska aftalen ej någon prestation utlofvas åt tredjeman. Denne erhåller genom desamma öfver hufvudtaget ej någon rättighet, utan deras rättsverkan för honom består däri, att han blir befriad från en förpliktelse. Motsatsen framstår kanske skarpast, om man säger, att vid ett aftal om prestation till tredjeman (hvarur denne blir fordringsberättigad) rör det sig om uppkomsten af en rätt för tredjeman, under det att det liberatoriska aftalet går ut på förlusten af en promittenten tillkommande fordringsrätt mot tredjeman. Det nu sagda torde vara tillräckligt för att ej samma rättsliga konstruktion för båda de sistnämnda aftalsformerna skall anses såsom gifven. Konstruktionen måste ju i ena fallet förklara grunden till uppkomsten af en rätt för tredjeman och i andra fallet gifva svaret på spörsmålet, huru en person genom ett aftal med en annan kan förlora sin fordran mot en tredje [1]). Detta spörsmål, beträffande hvilket i särskilda fall för den svenska rättens räkning positiva stadganden kunna åberopas [2]), kom-

[1]) Jfr Cohen, die Verträge zu Gunsten Dritter, Diss. Rostock 1891, s. 14 f. »Diese Verträge (de s. k. liberatoriska aftalen till förmån för tredjeman) disponiren unmittelbar nur über das Recht, des einen Vertragschliessenden, des Gläubigers des Dritten. Dass sie die Kraft haben, den Dritten von der Schuld zu befreien, ist nicht in ihrer Eigenart begründet, sondern in der Eigenart der Schuld selbst, die, obwohl sie der Rechtssphäre des Schuldners als sein passives Vermögenstück angehört, doch insofern seiner Disposition entrückt ist, als er Niemanden hindern kann sie durch Zahlung oder anderweiten Vertrag mit dem Gläubiger zu beseitigen. Sollen zu den Verträgen zu Gunsten Dritter aber nur solche Verträge gerechnet werden, welche an sich rechtliche Besonderheiten haben, so können die liberatorischen Verträge hiernach nicht dazu zählen». Se emellertid Unger J. J. 10, s. 61, 65 f, 85; Regelsberger i Ark. civ. 67, s. 12.

[2]) Se t. ex. int. förordningen § 28, lagen om inteckning i fartyg § 24.

mer sålunda icke att blifva föremål för undersökning i det föreliggande arbetet.

De aftal hvilka sålunda i det följande skola afhandlas tillhöra den aftalskategori, som inom den svenska juridiken går under benämningen »aftal till förmån för tredjeman» i vidsträckt bemärkelse, liksom det motsvarande uttrycket inom den tyska rättsvetenskapen intill de sista årtiondena varit »Verträge zugunsten Dritter». Att denna terminologi är vilseledande och olämplig, torde numera vara ganska allmänt erkändt. Från början har man med aftalen till förmån för tredjeman afsett de s. k. liberatoriska aftalen till tredjemans förmån samt aftalen om prestation till tredjeman, såväl de honom berättigande som de honom icke berättigande. Beträffande de liberatoriska aftalen är det klart nog att dessa böra vara inneslutna i det nämnda uttrycket. De äro i eminent grad aftal till förmån för tredjeman. Vi hafva emellertid redan framhållit, hurusom det saknas all grund att i ett rättsligt system sammanföra de båda kategorierna liberatoriska aftal till förmån för tredjeman och tredjemansaftal i vår mening. Angående denna senare grupp så har man med uttrycket aftal till förmån för tredjeman alltid *företrädesvis* haft blott de tredjeman berättigande aftalen i sikte. WINDSCHEID ansåg sig emellertid särskildt böra framhålla, att blott dessa aftal vore att i egentlig mening betrakta såsom aftal till förmån för tredjeman [1]). Detta finna vi emellertid i två afseenden ej vara fullt riktigt. Det bör nämligen å ena sidan vara klart nog att ett aftal om prestation till tredjeman kan vara ingånget till dennes förmån utan att tredjeman erhåller någon rätt att fordra prestationen. Om *B* köper en sak af *G* och aftalar med honom, att han skall prestera saken till *T* såsom gåfva från *B*, så kunna omständigheterna mycket väl vara sådana, att *T* ej bör erhålla någon rätt att fordra prestationen af *G*. Men att icke förty aftalet slutits till *T:s* förmån är ju klart däraf, att om det fullgöres af *G*, så har därmed *T* blifvit ägare till den ifrågavarande saken. Å andra sidan är det ingalunda säkert, att ett aftal, hvarur tredjeman blir fordringsberättigad, alltid innebär en förmån för honom. *C* har t. ex. ingått ett leveransaftal med *B*, som däri åtagit sig att leverera ett parti varor åt honom. I af-

[1]) WINDSCHEID § 316 n. 3 a.

talet bestämmes, emellertid att varorna skola skickas till T, hos hvilken C sedan har att hämta varorna. B ingår nu ett fraktaftal med G om varornas transport till T. Häraf blifver denne i regeln självständigt berättigad att af fraktföraren fordra att få ut varorna, men aftalet kan väl ej rimligtvis sägas vara ingånget till hans förmån. Han har ju i sin tur att utlämna varupartiet åt C. Om T har någon förmån af affären, så grundar den sig på ett aftal mellan honom och C om ersättning för utfördt arbete och vård om godset.

Beträffande planen i det föreliggande arbetet har framställningen blifvit indelad i fyra afdelningar, af hvilka emellertid blott de två sista äro att betrakta som hufvudafdelningar. Dessa utgöra nämligen den s. k. dogmatiska behandlingen af ämnet. I tredje afdelningen hafva vi sökt utreda de viktigaste af de säregna spörsmål som tränga sig fram vid ett aftal om prestation till tredjeman, ur hvilket denne ej blir berättigad att af gäldenären fordra prestationens utgörande. Att ett jämförelsevis mycket stort utrymme i denna del af framställningen lämnats åt problemet om gäldenärens ansvar för den skada, som tredjeman lider genom hans kontraktsbrott, anse vi vara motiveradt med det nämnda spörsmålets oerhördt stora teoretiska intresse.

Följer så i fjärde afdelningen behandlingen af det aftal om prestation till tredjeman, hvarur denne erhåller en självständig fordringsrätt mot löftesgifvaren. Enligt sakens natur måste den teoretiska undersökningen af detta aftal till stor del röra sig om rättsgrunden till uppkomsten af en fordringsrätt för den utanför aftalet stående tredjeman. Så mycket mera måste det sagda gälla för oss, som vi med afseende å den nämnda rättsgrunden föreslagit en inom teorien hittills ej försökt konstruktion. Vår uppgift har på grund häraf hufvudsakligen blifvit att påvisa, hurusom den föreslagna konstruktionen i själfva verket ligger nära till hands och hurusom de rättsliga konsekvenserna af densammas antagande äro så gynnsamma, att de kunna sägas bekräfta konstruktionens riktighet.

Angående de båda första afdelningarne i framställningen så hafva vi först och främst ansett det lämpligt att söka klargöra den begreppsliga skillnaden mellan ett aftal om prestation till tredjeman, hvarigenom denne blir självständigt berättigad att fordra prestationen, och ett aftal, hvari promissaren uppträder

som en annan persons (tredjemans) direkte ställföreträdare. Då inom teorien ingalunda försöken uteblifvit att utstaka den ifrågavarande gränsen, hafva vi ej kunnat finna någon bättre metod för denna del af arbetet än att sammanställa och jämföra de olika författarnes åsikter i spörsmålet. Resultatet har blifvit, att vi ansett oss böra i hufvudsak ansluta oss till en af de förfäktade teorierna. Härom handlar afdelningen I. Afdelningen II innehåller en kritisk öfversikt öfver de olika teorierna om uppkomsten af en fordringsrätt för tredjeman. Angifvandet af en särskild grund till att denna afdelning medtagits, torde ej vara af behofvet påkalladt.

I.

Om *G* lofvar *B* att prestera något till *T* och *B* antager *G:s* löfte, så är därmed ingalunda alltid ett tredjemansaftal ingånget mellan *G* och *B* [1]). Med ett sådant löfte äro nämligen tre möjligheter gifna. Om *G* lofvar sin vän *B*, att till undvikande af skandal betala sin skuld till den besvärlige fordringsägaren *T*, så har detta löfte i rättsligt afseende absolut ingen betydelse. I fall *B* åter säljer till *G* en *T* tillhörig sak på grund af dennes fullmakt och *G* därvid utfäster sig att erlägga köpesumman åt *T*, så är denna utfästelse giltig, och *T* erhåller en fordringsrätt på beloppet mot *G*. Men något tredjemansaftal föreligger icke, ty *T* har ej stått utanför kontraktsförhållandet; fastmer har han själf kontraherat — ehuru genom ställföreträdare — med *G*. Säljer *B* åter sin egen sak till *G* och betingar sig, att köpesumman af *G* skall gäldas till *T*, så kan äfven härigenom denne få en fordringsrätt emot *G*. Det föreligger då ett verkligt tredjemansaftal. Löftet är giltigt, och *B* är ej *T:s* ställföreträdare.

Det gäller nu för oss att söka uppdraga gränsen för tredjemansaftalen emot de i de båda första exemplen afsedda kategorierna. Först vända vi oss härvid mot de giltiga löftena, afgifna till en annans ställföreträdare. I de gifna exemplen kan saken synas enkel nog. Men om vi tänka oss att löftesmottagaren accepterar gäldenärens anbud såsom en annan persons ställföreträdare utan fullmakt och se på ytterligare några fall, så skola

[1]) Vid exemplifieringen kommer i den förliggande afhandlingen konsekvent denna personbeteckning att användas: *G* = gäldenären eller gifvaren af löftet; *B* = borgenären eller mottagaren af löftet; *T* = tredjeman eller (när ett ställföreträdarskap måste anses föreligga) löftesmottagarens hufvudman.

vi förstå, att man under långliga tider ej ens brytt sig om att skilja de båda kategorierna åt och att äfven sedan bemödandena inriktats på att utfinna den juridiska gränsen, dessa ej förrän långt omsider krönts med någon framgång. Om t. ex. *B*, som lånat en sak af *T* och vid lånetidens slut ej kan anträffa *T* för att återlämna saken till honom, i stället deponerar densamma hos *G*, och denne därvid utlofvar att på *T*:s anfordran utlämna saken till honom, så blir *T* däraf fordringsberättigad mot *G*, men *B* betraktas ej såsom *T:s* ställföreträdare (negotiorum gestor), oaktadt det var *T:s* egen sak, som deponerades. Om vidare grosshandlare *B* beställer ett parti varor hos fabrikören *G* att levereras till handlanden *T*, och vi utgå därifrån, att denne därigenom blir berättigad att fordra varorna af *G*, så kan man kanske med fog fråga sig, hvarför ett tredjemansaftal här skall sägas föreligga, då verkningarne äro alldeles desamma, som om *B* varit *T:s* ställföreträdare (neg. gestor). Eller hvarför skall en husägare, som säljer sitt hus med förbehåll, att en hyresgäst skall få kvarbo ytterligare några år för en oförändrad billig hyra, anses hafva ingått ett aftal till förmån för tredjeman, under det att en annan person, som med en husägare ingår ett liknande aftal till förmån för en hyresgäst utan att hafva dennes fullmakt måste betraktas såsom hyresgästens neg. gestor, för att husägarens löfte skall blifva bindande och berättiga hyresgästen. I såväl det första som sista fallet är aftalet, i sista fallet principalt, i det förstnämnda ett biaftal, sannolikt ingånget af samma bevekelsegrund, nämligen omsorgen om hyresgästen. Ej underligt, att ännu stundom icke blott lekmannen utan äfven den praktiserande juristen underlåter att beakta skillnaden mellan de båda rättsinstituten [1]. Och likväl söker Windscheid i sin pandektlära göra gällande, att skillnaden är påtaglig. Den, som afsluter ett aftal i en annan persons namn, vill, säger Windscheid, att denne person rättsligen skall komma i betraktande såsom »Vertragsschliessender», under det att den, som ingår ett aftal till förmån för tredjeman, själf vill rättsligen betraktas

[1]) » . . . es entspricht allerdings der populären Auffassung, dass wer einen Vertrag in Vertretung eines anderen schliesst, er zugleich »zu seinen Gunsten» handelt, »zu seinen Gunsten kontrahiert». Dniestrzanski, Die Aufträge zu Gunsten Dritter, Leipzig 1904, s. 9.

såsom den där ingått aftalet, ehuru detta borde åstadkomma rättsverkningar för en annan person [1]). Med denna begreppsbestämning hafva vi emellertid i själfva verket ej kommit saken närmare in på lifvet. Äfven om promissaren vid tredjemansaftalet kan lika väl som beträffande en ställföreträdare sägas, att han vill åstadkomma rättsverkningar för en annan person. Och påståendet, att den ene själf i rättsligt afseende vill gälla såsom den där afsluter kontraktet, under det att den andre vill låta denna rättsställning tillkomma en tredje person, principalen, kan väl knappast betecknas såsom mera än en omskrifning för det, som skall bevisas, nämligen att det i ena fallet rör sig om ett tredjemansaftal och att i andra fallet ett ställföreträdarskap föreligger. Hvad löftesmottagaren vill och tänker om sin rättsliga ställning, torde i den förevarande diskussionen ej kunna spela någon nämnvärd roll, och det af två skäl. Först och främst kan som regel sägas, att kontrahenterna ej pläga i det dagliga lifvet reflektera öfver sin rättsliga ställning, när de mottaga eller afgifva ett löfte. Vid de ifrågavarande rättsinstituten kan helt säkert promissarens vilja, vare sig han är verklig borgenär i ett tredjemansaftal eller en annans ställföreträdare, sägas i rättsligt afseende blott gå ut därpå, att de rättsliga verkningarne af löftet göra sig gällande för den utanför kontraktsförhandlingarna stående tredje personen. Om därvid han själf eller denne tredje skall betraktas såsom »Vertragsschliessender» är säkerligen promissaren tämligen likgiltigt, och därför kan han i regeln ej sägas vilja det ena mer än det andra. Men äfven om promissaren i ett visst fall skulle reflektera öfver den juridiska karaktären af sin ställning såsom mottagare af gäldenärens löfte, så kan det resultat, hvartill han i sina reflexioner kommer, ej tillmätas någon betydelse för det teoretiska bedömandet af fallet. Om sålunda *B* i sin vän *T:s* frånvaro för att tillvaratage dennes intressen ingår ett aftal med *G* om prestation till *T*, så kan aftalet förklaras giltigt på den grund, att *B* varit *T:s* neg. gestor, oaktadt han själf menat sig vara »Vertragsschliessender» och hafva ingått ett tredjemansaftal [2]). Emot WINDSCHEID framhåller

---

[1]) WINDSCHEID § 316 a n. 1.

[2]) WINDSCHEID säger själf l. c. om sin begreppsbestämning af den ifrågavarande skillnaden: »Andererseits ist es richtig, dass wie scharf auch

dessutom med full rätt ZIMMERMANN, att, om WINDSCHEID med »Vertragsschliessender» afser den, som juridiskt afsluter aftalet, så vore härmed ej utmärkt någon skillnad mellan ställföreträdaren och promissaren vid tredjemansaftalet, enär båda självfva afslöto kontraktet [1]).

UNGER fattar skillnaden på följande sätt: »Der Stellvertreter handelt im Namen, der Primus (so will ich in Kürze den Promissar bei den Verträgen in favorem tertii nennen) zu Gunsten des Andern; jener handelt statt des Andern, in dessen Dienst, dieser für den Andern, zu dessen Vortheil; jener führt ein fremdes Geschäft, dieser sein eigenes; der Repräsentirte contrahiert durch Vertreter, der Dritte erwirbt durch den Primus; jener verdankt dem Repräsentanten den Vertrag, dieser dem Primus das Recht; der Stellvertreter ist Willensorgan und Contraktsinstrument, der Primus ist Vermittler (Zubringer) und Wohltäter, er spielt inter vivos die Rolle des Erblassers. Diese Unterschiede sind so charakteristisch und prägnant, dass man sie nicht übersehen kann.» [2])

Emot dessa satser har ZIMMERMANN utfört en ytterst intressant och träffande polemik [3]). Eburu ZIMMERMANN finner de nämnda satserna innehålla mycket både sant och godt, så anser han med rätt, att de af UNGER framförda skillnadsmomenten äro hvarken karaktäristiska eller prägnanta. Han påvisar hurusom ett verkligt karaktäristikum för den ifrågavarande skillnaden af UNGER uttryckts blott genom det sist uppräknade momentet, och det blott under den förutsättningen, att UNGER därmed velat säga, att »Primus» gör tredjeman en ekonomisk disposition (eine wirtschaftliche Zuwendung), under det att ställföreträdaren blott ersätter principalens eget handlande. Den goda tanken hade emellertid UNGER förvanskat genom att beteckna »Primus» såsom »Vermittler» eller »Zubringer». Härigenom syntes UNGER mena att Primus' hela frikostighet blott bestode däri, att han förskaffade tredjeman *promittentens* i aftalet innehållna »Zuwen-

---

der Unterschied begriffsmässig ist, er sich im Leben leicht vermischen wird, und nicht bloss im Ausdruck sondern auch im Willen der Parteien."

[1]) ZIMMERMANN, Die Lehre von der stellvertretenden Negotiorum Gestio, Strassburg 1876, s. 66 f.

[2]) UNGER, Die Verträge zu Gunsten Dritter i J. J. Bd 10 s. 61.

[3]) ZIMMERMANN a. a. s. 67—69.

dung», så att alltså i själfva verket denne komme att blifva tredjemans välgörare, under det »Primus» blott blefve promittenten behjälplig vid utöfvandet af dennes frikostighet; något som ZIMMERMANN likväl trodde stå i strid med UNGERS verkliga åskådning. Det viktigaste är emellertid, att ZIMMERMANN påvisat, hurusom UNGER alldeles förbisett en annan för skillnaden mellan tredjemansaftalet och ställföreträdarskapet lika viktig synpunkt, nämligen förhållandet mellan promissaren och promittenten. Detta kan så mycket mera förebrås UNGER, som betydelsen af rättsförhållandet mellan promissaren och promittenten för tredjemansaftalet redan före UNGERS skrift energiskt framhållits af den berömde teoretikern och praktikern OTTO BÄHR. Att BÄHR ej afser begränsningen mot ställföreträdarskapet, förringar ej värdet af det moment, som han för första gången inom teorien framhållit såsom det utmärkande draget hos tredjemansaftalets väsen. BÄHR påvisar, hurusom vid tredjemansaftalet promittentens löfte alltid afgifves med hänsyn till en viss causa i förhållandet mellan honom och promissaren [1]. I sin recension af det UNGERska arbetet betecknar REGELSBERGER framhäfvandet af det ifrågavarande causalmomentet såsom »ein bleibendes Verdienst der Abhandlung Bährs», och han går skarpt till rätta med UNGER, enär denne förbisett detta väsentliga kännetecken för ett aftal till förmån för tredjeman [2].

Med utgångspunkt från dessa båda synpunkter, det af BÄHR påvisade causalförhållandet mellan promissaren och promittenten och det af UNGER antydda förhållandet mellan promissaren och tredjeman har ZIMMERMANN uppställt sina satser för att utmärka den ifrågavarande skillnaden mellan tredjemansaftalet och ett kontraherande genom ställföreträdare. ZIMMERMANNS lära är i

---

[1]) BÄHR: Über die s. g. Verträge zu Gunsten Dritter i J. J. Bd 6, s. 136. Bähr vill med det nämnda kriteriet närmast motivera sitt påstående, att de s. k. aftalen till förmån för tredjeman i själfva verket vore aftal till förmån för promissaren själf. Det heter därför hos Bähr: »Fragen wir, was es eigentlich sei, was einen Vertrag dieser Art, ungeachtet die Leistung daraus an einen Dritten geschehen soll, als zu Gunsten des Promissars selbst geschlossen erkennen lässt: so ist es der Umstand, dass die Causalbeziehung des Versprechens (das warum? aus welchem versprochen wird) in dem Verhältniss des Promittenten zu dem Promissar (nicht zu dem Dritten) gelegen ist».

[2]) Kr. V. Bd 11, s. 565.

korta drag följande [1]). Vid tredjemansaftalet försiggå i själfva verket två ekonomiska förskjutningar (Zuwendungen). En från promittenten till promissaren och en från denne till tredjeman. Hvar och en af dessa förmögenhetsförskjutningar måste hafva sitt eget juridiska ändamål, sin egen causa [2]). I enlighet härmed ägde ingen förmögenhetsförskjutning rum där, hvarest den närmast syntes ske, nämligen från promittenten till tredjeman. Ej denna utan promissaren tillräknade promittenten den gjorda dispositionen. Promissaren åter disponerade ett motsvarande förmögenhetsvärde åt tredjeman. När nu på detta viset det till tredjemans förmån afgifna löftet i själfva verket motsvarades af ett löfte af promittenten till promissaren och ett med samma innehåll af denne till tredjeman, så fanns ej något rum öfrigt för ett promittentens disponerande åt tredjeman. Följaktligen kunde ej heller mellan dessa båda någon rättslig causa existera [3]). Vid ställföreträdarskapet åter lät promittenten genom det till ställföreträdaren afgifna löftet en ekonomisk fördel tillkomma tredjeman, ställföreträdarens principal, gent emot hvilken promittenten äfven fullföljde en liberal eller onerös causa. Ställföreträdaren ersatte alltså i ordets verkliga mening principalens eget kontraherande. Ett disponerande af förmögenhet från promittenten till ställföreträdaren föreligger lika litet som något dylikt från denne till hans hufvudman [4]). Sin utredning slutar Zimmermann med ytterligare följande distinktioner: »Bei der Stellvertretung handelt es sich um ein eingliedriges, beim Vertrag zu G. D. um ein zweigliedriges Geschäft. Und: bei der

---

[1]) Se Zimmermann a. a. s. 78—85.

[2]) Detta var nödvändigt, ty hvarje förmögenhetsrättsligt aftal bestod, sedt från den tillvändandes (promittentens) ståndpunkt, af två psykologiskt oskiljbara beståndsdelar: tillvändandet i och för sig samt det rättsliga ändamålet, causan, med densamma. Och man måste säga, att causan alltid måste ligga i dens person, som dispositionen skall komma till godo; hvilket omvändt kunde uttryckas så, att ernåendet af ett rättsligt ändamål genom en ekonomisk disposition blott kunde vara möjligt, om man med densamma afsåg den person, gent emot hvilken man fullföljde causan. Om jag därför vill skänka X pengar i det jag betalade hans skuld till A, så innebar detta i själfva verket två dispositioner, en från mig till X och en från denne till A. Den förra donandi och den senare solvendi causa. Zimmermann a. a. s. 78 f.

[3]) Zimmermann a. a. s. 81.

[4]) Zimmermann a. a. s. 84.

Stellvertretung handelt es sich um einen Vertrag, bei dessen normaler Erscheinung nur zwei Personen in irgend welchen »Betracht» kommen; dass noch Jemand (der Stellvertreter) in's Spiel kommt, ist Zufall. Der Vertrag zu Gunsten Dritter dagegen ist schon in seiner normalen Erscheinung auf drei »in Betracht kommende» Personen angelegt» [1].

Äfven om med den ZIMMERMANNska utredningen spörsmålet angående skillnaden mellan tredjemansaftalet och ett kontraherande genom ställföreträdare i hufvudsak inom teorien anses hafva fått sin rätta lösning [2], så saknas dock ej röster, hvilka mer eller mindre energiskt höjts emot riktigheten af de ZIMMERMANNska kriterierna. Så vänder sig STEINLECHNER [3], hvilken väl finner ZIMMERMANNS förklaring tankediger, däremot, att ZIMMERMANNS utredning hvilade på den tysta förutsättningen, att blott de aftal till förmån för tredjeman voro tillåtna, hos hvilka löftets causa låg i promittentens förhållande till promissaren. Det är tvifvelaktigt, säger STEINLECHNER, om en sådan inskränkning kan vara riktig. Och vore den ej riktig, så kunde det väl vara möjligt, att det förhölle sig så, som ZIMMERMANN säger, att någon causa ej existerade mellan promittenten och tredjeman, utan att i stället två causor existerade, en mellan promittenten och promissaren och en annan mellan denne och tredjeman. Detta kunde framför allt sägas om de af WINDSCHEID såsom, enligt sedvanerätt i »das gemeine Recht», giltiga ansedda fallen, »in welchen die zu gunsten des Dritten versprochene Leistung die Natur einer Gegenleistung für eine dem Versprechenden von dem Versprechensempfänger gemachte Vermögenszuwendung hat.» [4] Men det vore äfven tänkbart, att promittenten ville skänka just åt tredjeman eller gent emot honom fullfölja någon annan causa och därvid

---

[1]) ZIMMERMANN a. a. s. 85.

[2]) Se REGELSBERGER i E. H. H. II s. 475; DANZ, Die Forderungsüberweisung, Schuldüberweisung und die Verträge zu Gunsten Dritter, Leipzig 1886, sid. 118 f.; LEONHARD, Die Anfechtbarkeit der Verträge für das Vermögen eines Dritten, Leipzig, 1892, s. 27; HELLWIG, Die Verträge auf Leistung an Dritte, Leipzig 1898, s. 46, 333 ff.

[3]) I recension af det ofvan citerade arbetet af ZIMMERMANN i G. Z. 4 s. 357.

[4]) WINDSCHEID § 316.

begagna sig af tredjemansaftalet såsom »Effectuirungsmodus». [1]) För att skilja ett sådant tredjemansaftal från ställföreträderskapet kunde man ej utnyttja de ZIMMERMANNska kriterierna, under det däremot den af WINDSCHEID uttryckta begreppsbestämningen [2]) äfven för dessa fall ägde giltighet.

Det är emellertid ej riktigt att påstå, det ZIMMERMANN utgår från den tysta förutsättningen, att löftets causa existerar mellan promittenten och promissaren vid tredjemansaftalet. Den tysta förutsättningen, hvarifrån ZIMMERMANN utgår, är, att det existerar en begreppslig skillnad mellan tredjemansaftalet och ett kontraherande med ställföreträdare [3]). Utgår man härifrån — och detta synes otvifvelaktigt STEINLECHNER göra —, så är enligt vår uppfattning hans invändning emot ZIMMERMANN alldeles obefogad. Ty om *G* lofvar *B*, att han vill skänka något till *T*, så måste om ett dylikt löfte sägas, att det är utan rättslig betydelse, om *B* ej accepterar detsamma såsom *T*:s ställföreträdare, resp. neg. gestor. Det föreligger då ett löfte, som är självständigt accepteradt af en person, hvilken detsamma ej alls angår. En sådan accept kan ej göra promittentens löfte bindande, enär detta trots accepten saknar en rättslig causa. Såsom sådan kan nämligen ej betraktas den omständigheten, att *G* vill gifva *T* en gåfva. Denna »causa» kan blott få någon betydelse, när löftet äfven riktas till *T*, eller hans ställföreträdare. Ty en rättsgiltig causa kan blott existera mellan anbudsgifvaren och acceptanten. Därför måste äfven löftet för att vara giltigt vid tredjemansaftalet hafva sin causa i promissarens person. Emot dessa satser har ej heller STEINLECHNER kunnat förebringa några skäl. STEINLECHNERS uppfattning kan därför i själfva verket ej sägas gå ut på något annat än att de ZIMMERMANNska kriterierna ej räcka till för att skilja giltiga löften, afgifna till en ställföreträdare, från rättsligen betydelselösa sådana, hvilkas irrelevans beror därpå, att acceptanten ej kan betraktas såsom ställföreträdare åt tredjeman. Nästan alldeles samma missförstånd som STEINLECHNERS af de ZIMMERMANNska kriterierna har också kommit till uttryck inom den

---

[1]) Ordet använder STEINLECHNER efter ZIMMERMANN.

[2]) Se ofvan s. 2 ff.

[3]) Jfr ZIMMERMANN a. a. s. 65 f.

svenska rättslitteraturen. Äfven TRYGGER [1]) har nämligen förklarat sin anslutning till WINDSCHEIDS uppfattning, i det han finner ZIMMERMANNS konstruktion riktig blott för »de fall, i hvilka aftal till tredjes förmån äro af »Das gemeine Recht» erkända.» [2]) Emot TRYGGER kan ytterligare göras den anmärkningen, att han till sitt stöd åberopar SIEGEL »För den däremot», säger TRYGGER, »som i likhet med SIEGEL (»Das Versprechen als Verpflichtungsgrund» Berlin 1873 s. 142—159) antager tillvaron af ett giltigt sådant aftal, såsnart prestationen skall ske till tredjeman, med fordringsrätt för denne, ej blott för promissaren, torde WINDSCHEIDS förklaring vara mera tillfredsställande». Det måste emellertid betraktas såsom ganska oförsiktigt af TRYGGER, att han hämtat stöd för sin uppfattning i det nämnda afseendet just af SIEGEL. Denne författare har nämligen, de citerade orden till trots, i aftalen till förmån för tredjeman öfverhufvud taget ej kunnat finna några verkliga aftal, utan hans åsikt går ut därpå, att promittentens utfästelse är ensidigt bindande såsom ett »Schuldversprechen zu fremden Handen». Promissaren har för SIEGEL ej den rättsliga betydelsen af acceptant. Han uppfångar blott promittentens löfte, så att detta ej sväfvar i luften; ett så sväfvande löfte vore nämligen ej giltigt, ty det giltiga löftet måste alltid riktas till en viss bestämd person [3]). Är efter SIEGEL sålunda promissarens hela roll att vara blott adressat för löftet, så är det äfven gifvet, att någon causa för detsamma ej kan existera mellan promittenten och promissaren. Ty så snart en rättsgiltig causa kommer till, måste promissarens ställning ipso iure öfvergå från adressatens till acceptantens. SIEGELS uppfattning låter sig därför alldeles icke i TRYGGERS mening anföras »med afseende på de fall, i hvilka aftal till tredjes förmån äro af »Des gemeine Recht» erkända».

ZIMMERMANNS teori har vidare rönt motsägelse hos OGONOWSKI [4]), som blott ville betrakta tredjemansaftalet såsom en art af ställföreträdarskapet. Han medgifver, att ZIMMERMANNS utredning är skarpsinnig; men dess värde förringades, enligt OGONOW-

---

[1]) TRYGGER, Om fullmakt såsom civilrättsligt institut, Upsala 1884, s. 26 n. 1.

[2]) Jfr ofvan s. 7 n. 4.

[3]) SIEGEL a. a. 142 f.

[4]) OGONOWSKI, Die Geschäftsführung ohne Auftrag, Lemberg 1877.

SKI, däraf, att grundmotivet blott afsåg »bei der Verneinung einer Vertretungsbefugniss des Promissars zum stellvertretenden Handeln, die Construction des Verhältnisses auf das sonst gewiss unentbehrliche Moment des Erfordernisses einer Causalbeziehung zwischen dem Promittenten und Promissar einerseits und dem Promissar und dem Dritten anderseits, zurückzuführen — ein Moment, dessen Erheblichkeit ebenso in der Theorie wie in der Praxis vielfach nicht mit Unrecht geleugnet wird». OGONOWSKI utvecklar närmare sin uppfattning därhän, att det vid aftalen till förmån för tredjeman väsentligen just kom an på ett kausalförhållande mellan denne och promittenten. Å den senares sida förelåg i regeln en animus donandi; om därjämte en causa existerade mellan promittenten och promissaren samt mellan denne och tredjeman vore blott en bisak.[1] Föreligger emellertid verkligen mellan promittenten och tredjeman en causa donandi, så är det ju äfven efter ZIMMERMANN klart, att ett tredjemansaftal ej kan föreligga, liksom ZIMMERMANN aldrig förnekat, att i dylikt fall promissaren utan att hafva fullmakt kunde hafva mottagit promittentens löfte för tredjemans räkning. ZIMMERMANN säger, att causan för promittentens löfte måste utmynna antingen i promissarens person ellar ock i tredjemans. Inträffar det senare, så är tredjemansaftalet just på denna grund uteslutet. Men OGONOWSKIS uppfattning synes gå ut därpå att, äfven om löftet afgifvits med hänsyn till en causa mellan promittenten och promissaren, som ytterligare vill hafva en causa realiserad med hänsyn till tredjeman, så förelåg en causa, vanligen donandi, mellan promittenten och tredjeman, hvilken causa gjorde den senare själf till medkontrahent genom promissaren. Denna uppfattning torde emellertid utan vidare kunna betecknas såsom omöjlig. Det är nämligen alldeles uppenbart, att ett löftes causa, i den mening detta ord fattats hos ZIMMERMANN, näml. såsom det löftet rättsligen karaktäriserande ändamålet, blott kan vara enartad och sålunda omöjligen utmynna i såväl tredjemans som promissarens personer. Om t. ex. *B* säljer något till *G*, och denne skall betala köpesumman till *T*, hvilken *B* därmed vill skänka, så har *G* otvifvelaktigt afgifvit sitt löfte att prestera till *T* för att betala *B* alltså causa solvendi. En sådan kan han omöjligen vilja realisera mot *T*, eftersom han ej har något att

[1] OGONOWSKI a. a. s. 96—101.

betala till *T*, och en causa donandi mot denne är utesluten, eftersom löftet redan fått sin rättsliga karaktär genom causa solvendi.

DANZ, som gillar de ZIMMERMANNska kriterierna [1]), betonar särskildt, att vid tredjemansaftalet löftets causa ej får sträcka sig mellan promittenten och tredjeman [2]). I en del exempel, som därvid af DANZ anföras, synes han oss emellertid vara alltför snar att kunna framleta just en dylik causa, i det han utan tvekan betecknar promissaren såsom tredjemans neg. gestor, ehuru man åtminstone kunde vara befogad att draga en sådan tolkning i tvifvelsmål. Om t. ex. *B* säljer sin utarrenderade jord till *G*, och därvid aftalas, att arrendatorn *T* under återstående arrendetiden skulle få bruka jorden, så menar DANZ, att *B* varit *T*:s negotiorum gestor, om *T* efter köpet har att utbetala arrendet till *G*, enär därigenom en causa kom till existens mellan *G* och *T*. Vi betvifla, att detta är en riktig uppfattning. Afgörande är uppenbarligen ej, om öfverhufvud taget ett rättsförhållande kommer till stånd mellan *G* och *T*, utan det kommer an därpå, om själfva löftet afgifvits med hänsyn till en causa i *T*:s eller *B*:s person. Otänkbart är nu ej, att i det gifna exemplet de närmare detaljerna gestalta sig så, att rättsgrunden för *G*:s löfte måste anses hafva afseende på *T*:s person. Man måste då tänka sig saken så, att *B* vid sidan af köpet framställer ett anbud till *G* att ingå arrendekontrakt med *T* på samma vilkor som denne förut haft och att *G*:s löfte sålunda jämväl innebär en accept af det nämnda anbudet, hvarigenom nu ett arrendekontrakt afslutits mellan *G* och *T*. För en sådan uppfattning af fallet fordras emellertid helt säkert särskilda omständigheter, hvilka göra det klart, att *G*:s utfästelse ej vore att betrakta såsom en bestämmelse i köpeaftalet. Närmast till hands synes oss den uppfattningen ligga, att *G* genom sin utfästelse om *T*:s bibehållande vid arrendet såsom köpare åtagit sig ett särskildt prestandum. *B* öfverlåter sin egendom till *G* mot en viss summa penningar jämte det, att *G* förbinder sig att låta *T* kvarstanna såsom arrendator. Fattar man saken så, då är det äfven klart, att löftets causa helt och hållet sammanhänger med köpeaftalet, utan att i någon mån beröra arrendatorn, och att den nämnda biklausulen måste

---

[1]) Se ofvan s. 7 n. 2.

[2]) DANZ a. a. s. 119 n. 1.

uppfattas såsom ett aftal till förmån för tredjeman. Och rättigheten, som denne erhåller, måste i enlighet härmed sägas gå ut därpå att af *G* fordra afslutandet af ett med det förra öfverensstämmande arrendekontrakt. Att *B* dessutom såsom *T*:s neg. gestor kan afsluta detta kontrakt är självklart; men detta blifver då en helt annan fråga. På liknande sätt anse vi äfven, att det förhåller sig med de andra af DANZ anförda exemplen. Om sålunda en forman betingar sig 20 kr. för forslingsarbetet jämte 2 kr. drickspengar till sitt biträde, så synes det vara uteslutet, att betrakta formannen sam biträdets ställföreträdare. DANZ menar nu, att »drickspengarne» betalas till biträdet i och för en detta angående causa donandi eller solvendi. Föreligger i biträdets person den senare causan, så måste man väl betrakta formannen såsom ställföreträdare i accepterandet af löftet om drickspengarne; men det oriktiga är att antaga en självständig causa solvendi i biträdets person. En sådan uppfattning strider mot prestationens karaktär af drickspengar, utom det att det ej låter väl förena sig med formannens ställning såsom den kontraherande fraktföraren, att hans biträde särskildt betalas för sitt arbete. Betalar gäldenären åter biträdet de 2 kr. causa donandi, så torde den riktiga konstruktionen vara den — icke att formannen såsom sitt biträdes neg. gestor accepterar ett gåfvolöfte af gäldenären — utan att denne emot formannen förpliktar sig dels att betala honom 20 kr. och dels att med biträdet ingå ett gåfvoaftal om 2 kr. Det enklaste torde emellertid vara att uppfatta saken så, att gäldenären afgifver sitt löfte att betala biträdet 2 kr. liksom löftet att betala formannen 20 kr. med hänsyn till den i formannens person utmynnande causan solvendi.[1]) För gäldenären ter sig betalningen af de 2 kr. lika väl som af de 20 blott och bart som en motprestation för det af formannen utförda forslingsarbetet. Någon causa kan därför ej sägas föreligga mellan gäldenären och biträdet, hvilket framstår så mycket nödvändigare, om man betänker, att formannen uppenbarligen själf med den ifrågavarande prestationen vill realisera en viss causa mot biträdet, af onerös eller benefik natur. Ofta nog skall han i ett föregående aftal med sitt biträde hafva förbundit sig att i en dylik

[1]) Jämväl HELLWIG vill i ett dylikt aftal se ett vanligt tredjemansaftal a. a. s. 52.

form betinga sig betalningen för sitt arbetsbeting. — I detta sammanhang erinra vi oss ytterligare ett exempel, som af THUR [1]) diskuterats i hans kritiska anmälan af HELLWIGS ofvan citerade arbete: ett aktiebolag lofvar en dag frivilligt sina tjänstemän med anledning af ett jubileum, att deras efterlefvande från och med den ifrågavarande dagen skulle hafva vissa pensionsrättigheter, hvilket löfte med tacksamhet antages af tjänstemännen. Föreligger ett aftal till förmån för tredjeman eller icke? Klart är visserligen att rättsförhållandet mellan bolaget och dess tjänstemän är orsaken till, att det nämnda löftet afgifves. Men att påstå det löftets causa därför utmynnade i tjänstemännens person, vore förhastadt. En sak är det etiska motivet till en rättshandlings företagande, en annan sak är det rent juridiska ändamålet med denna rättshandling eller rättsgrunden i den mening, att handlingens juridiska art och giltighet af densamma bestämmes. Detta är löftets causa i den ZIMMERMANNska fattningen. Och en sådan causa existerar såvidt vi kunna finna ej mellan bolaget och tjänstemännen. En causa solvendi är ju afgjordt utesluten, enär förpliktelsen fullkomligt frivilligt åtagits och tjänste- och betalningsprestationerna redan voro fullt reglerade, så att bolaget ej hade något att betala till sin personal. Men vi anse äfven en causa donandi vara utesluten. Vårt resonnement är därvid följande. Ett tillförande af förmögenhet äger ej rum i riktningen bolaget-tjänstemännen. Dessas förmögenhet kan genom löftet och dess uppfyllande ej på något sätt sägas vara influerad. Skulle någon vilja säga, att tjänstemännen härigenom inbespara utgifter för lifräntor åt sina efterlefvande, så invändes, att en besparing som består däri, att man kanhända, ja mycket ovisst eljest skulle hafva gjort en utbetalning, ej utan vidare kan betraktas såsom ett verkligt förmögenhetsmoment. Blott om utbetalningen eljest hade varit en plikt, måste afseende fästas å en dylik inbesparing. I annat fall skulle t. ex. en person, hvars hustru får en gåfva af en annan, sägas hafva fått ökad förmögenhet därigenom, att han nu ej behöfver anskaffa en liknande sak åt hustrun. Uppenbarligen kan emellertid saken ligga så, att en person kan skänka en annan genom att prestera till en tredje. För att emellertid en sådan causa skall anses realiserad genom prestationen, är det

---

[1]) Kr. V. Bd. 43 s. 546 f.

nödvändigt, att en särskild causa existerar mellan den begåfvade och den tredje, som erhåller prestationen, och genom denna realiseras. Skall i det gifna fallet en causa donandi kunna sägas existera mellan bolaget och dess tjänstemän, så är det alldeles nödvändigt att man äfven säger, att en causa (och i detta fallet donandi) existerar mellan tjänstemännen och deras anförvanter. Men ett påstående, att tjänstemännen, som acceptera bolagets anbud, samtidigt skänka sina anförvanter något, synes oss vara väl konstladt. En animus donandi å deras sida är utan tvifvel utesluten af den grund, att de ej kunna inse, att de i förevarande afseende hafva något att skänka bort. Härmed anse vi tredjemansaftalet vara uteslutet för att i stället tillgripa den vida förnuftigare förklaringen, att tjänstemännen acceptera bolagets anbud för sina anförvanters räkning. Af välvilja och tacksamhet mot tjänstemännen vill bolaget realisera en causa donandi mot dem, som stå dess tjänstemän nära och ligga dem om hjärtat. Just det sätt, hvarpå bolaget finner det lämpligt att gifva uttryck åt sin animus donandi, gör det nödvändigt, att denna kommer att riktas icke mot tjänstemännen själfva utan mot deras anförvanter, hvilket åter bolaget vet vara tjänstemännen lika välkommet. Att, såsom Thur säger, tillförsäkrandet af pensionerna ej skulle kunna betraktas såsom gåfvolöften (till anförvanterna), enär detta ej motsvarade kontrahenternas intentioner, därför kan väl näppeligen utletas något verkligt skäl. Huru svårt det emellertid blir för Thur att rubricera den ifrågavarande rättshandeln såsom ett tredjemansaftal framgår af hans resonnerande i frågan. Kan man här verkligen tala om ett tillförande af förmögenhet från de anställda tjänstemännen till deras anhöriga, frågar sig Thur. Låt vara att de anställda genom aftalet med bolaget förskaffade sina anhöriga försörjning, så bestämdes likväl både innehåll och riktning för den ifrågavarande prestationen icke af tjänstemännen utan af bolaget. Man kunde så mycket mindre tala om en »Zuwendung» från tjänstemännens sida, som man med detta ord vanligen afsåg, om icke alltid en minskning af den »tillvändandes» förmögenhet, så åtminstone en handling, hvarigenom han åt en annan upplät en förmån, som han eljest själf kunde tillgodogöra sig. Att någon dylik »Zuwendung» ej förekom å tjänstemännens sida, framgick nämligen däraf, att, om tjänstemännen afböjt bolagets anbud, så hade man ingen anled-

ning att antaga, det bolaget i stället skulle utlofvat en prestation åt dem. Trots alla dessa betänkligheter vill emellertid THUR i det ifrågavarande fallet se ett tredjemansaftal. Man kunde nämligen säga, att en »Zuwendung» från tjänstemännen till deras anförvanter förelåg, blott att denna skedde hvarken ur de förras förmögenhet ej heller på deras bekostnad. Enligt vårt förmenande innebär detta ej någon giltig förklaring till antagandet af ett tredjemansaftal. THURS »bevisföring» stöder oss blott i vår egen uppfattning, att den ifrågavarande rättshandeln för att vara rättsligen giltig måste inbringas under ställföreträdarskapet [1]).

EHRENZWEIGS anmärkningar mot den ZIMMERMANNska utredningen äro oss svåra att fullt förstå. Han medgifver att, såsom ZIMMERMANN säger, promittentens löfte vid tredjemansaftalet måste hafva en causa som angår promissaren. Men ZIMMERMANN hade fel däri, »dass er dieser causa als der causa der Verpflichtung nicht auch das der Verpflichtung entsprechende Recht des Dritten unterwerfen will». [2]) På annat ställe uttrycker EHRENZWEIG det så, att ZIMMERMANN förbisett, att causan måste omfatta alla tre. Ty den »historiska causan» hade ej någon betydelse, utan afgörande var, om det till förmån för tredjeman afgifna löftet i sig upptagit aftalets causa eller icke. [3]) Så vidt vi kunna fatta EHRENZWEIG, vill han hafva sagt, att tredjemans rätt att fordra prestationen af gäldenären alltid måste hafva sin innersta grund i den mellan kontrahenterna bestående causan, hvilken på detta sätt kommer att angå honom. Men detta skulle helt säkert aldrig hafva förnekats af ZIMMERMANN, utan står fastmer i full öfver-

---

[1]) Jfr äfven EHRENZWEIG, Die sog. zweigliedrigen Verträge, insb. die Vertr. zu Gunsten Dritter, Wien 1895, s. 17. Han framhåller betydelsen af promissarens (åtminstone) medbestämmanderätt för att ett tredjemansaftal skall föreligga: »Immerhin aber wird man es als wesentlich betrachten müssen, dass der Wille des Promissars wenigstens mitbestimmend ist. Wo der Promittent von vornherein entschlossen ist, dem Dritten eine Zuwendung zu machen, während der Promissar nur ad adstringendam promissoris fidem beigezogen wird, also nur um den feststehenden Willen des Promittenten rechtliche Geltung zu verschaffen, da kann der Promissar — wenn das formale Requisit der Annahme nicht ad absurdum geführt werden soll — nur als negotiorum gestor des Dritten auftreten.»

[2]) EHRENZWEIG a. a. s. 18.

[3]) EHRENZWEIG a. a. s. 5.

ensstämmelse med dennes lära. Ty just däri, att löftets causa är aftalets causa, ligger ju, att denna i rättslig mening, såsom bestämmande löftets juridiska art, blott angår de kontraherande själfva, och att den sålunda ej utmynnar i tredjemans person. Om sålunda *B* säljer sitt hus till *G*, som lofvar att betala köpesumman åt *T*, så kan *G* med sin prestation till *T* omöjligen sägas realisera någon causa mot denne. Det kan otvifvelaktigt blott vara frågan om en causa solvendi; men att betala *T* i juridisk mening är uppenbarligen något för *G* alldeles omöjligt, eftersom han ej köpt huset af honom utan af *B*, i hvilkens person allena därför causan kan utmynna. I enlighet härmed anse vi det vara falskt eller åtminstone vilseledande att, såsom Ehrenzweig, påstå det, liksom *G* mot *B* kunde göra sin rätt gällande genom en actio emti, så hade *T* emot *G* en actio venditi att tillgå. Ty *T* kan aldrig omedelbart grunda sin talan på annat än kontrahenternas, icke köpeaftal, utan biaftal med innehåll, att köpesumman skulle utgöras tilhonom. Med en rätt uppfattning af causans betydelse, anser nu Ehrenzweig, att man blott kunde komma därhän, att promissaren visserligen i eget namn öfvertog förpliktelsen, men däremot erhöll rättigheten såsom tredjemans ställföreträdare. Ett sådan partiellt ställföreträdarskap vore i och för sig ej omöjligt och hade i teorien redan förekommit.[1]) Ehrenzweig skulle själf gå med på en sådan konstruktion »wenn nicht in manchen Fällen der Gedanke der Stellvertretung von vornherein ausgeschlossen wäre und wenn nicht das Gesetz oder die Absicht der Contrahenten so häufig sowohl auf die dem Geschäft vorhergehende Vollmacht als auf die demselben nachfolgende Genehmigung des Dritten verzichtet hätte».[2]) Men allt detta är ej något verkligt skäl för att icke antaga den ifrågavarande dubbelrollen hos promissaren. Det riktiga skälet ligger däri, att promissaren rent rättsligt ej kan vara tredjemans ställföreträdare med afseende på rättighetens uppkomst, enär detta måste strida mot — om icke promissarens så likväl — promittentens intentioner, hvilka icke gå ut på att skänka, låna, försträcka något åt tredjeman o. s. v. utan att fullfölja ett sådant mål mot promissaren. Att detta ej vore tillräckligt för att skilja tredjemansaftalet från ett kontraherande med ställföreträdare, där-

[1]) Se här nedan om Leonhards och Ehrenbergs åsikter.

[2]) Ehrenzweig a. a. s. 5 f.

för har, anse vi, EHRENZWEIG trots god vilja ej kunnat förebringa något giltigt skäl.

En egendomlig ståndpunkt intages i vår fråga af LEONHARD[1]). Å ena sidan skiljer han mellan ett aftal till förmån för tredjeman och ett kontraherande med ställföreträdare, men detta hindrar honom ej att å den andra sidan betrakta det förra såsom en art af negotiorum gestio. Detta får sin förklaring däraf, att för LEONHARD utgör det fullmaktslösa ställföreträdarskapet ej något egentligt ställföreträdarskap, utan är blott att betrakta såsom »eine Beihülfe zum Vertragsabschlusse», enär principalen själf måste gifva sitt bifall till hela rättshandlingens innehåll och sålunda det för det verkliga ställföreträdarskapet utmärkande momentet saknas, som ligger däri, att ställföreträdaren besparar principalen »nicht bloss die endgiltige Zustimmung sondern auch die vorherige Kenntnissnahme von dem Geschäftsinhalte, mit anderen Worten die entscheidende Vorprüfung dieses Geschäftsinhaltes»[2]). Likväl anser LEONHARD, att aftalet till förmån för tredjeman strängt måste skiljas från det vanliga mottagandet af ett löfte för en frånvarande utan hans uppdrag därom. På kriterierna för denna skillnad anser LEONHARD att ingen så klart hänvisat som ZIMMERMANN. Emellertid hade denne förbisett en sak, och det att promissaren dock till en viss grad vore en verklig ställföreträdare, nämligen i fråga om tredjemans förvärf af rättigheten, under det han åtog sig den motsvarande förpliktelsen för sin egen räkning[3]). Det är uppenbart, att denna anmärkning mot ZIMMERMANNS lära i och för sig blott är ett utslag af LEONHARDS egen originella uppfattning om ställföreträdarskapets väsen. Så till vida kunna vi ej inom ramen för detta ämne upptaga densamma till bemötande. Emellertid se vi oss nödsakade att särskildt beträffande en punkt påvisa det oriktiga i LEONHARDS lära. I anledning af promissarens egendomliga ställning vill LEONHARD beteckna tredjemansaftalet såsom »der vertragsmässige Rechtserwerb für einen Dritten auf

---

[1]) LEONHARD, Die Anfechtbarkeit der Verträge für das Vermögen eines Dritten, Leipzig 1892.

[2]) LEONHARD a. a. s. 18 f.

[3]) LEONHARD a. a. s. 27 f.

[4]) LEONHARD a. a. s. 28.

eigene Kosten». Och häraf drager han den slutsatsen, att blott tvåsidigt belastande aftal kunde komma ifråga såsom tredjemansaftal. De andra kommo blott i betraktande såsom en vanlig negotiorum gestio [1]). Detta är utan tvifvel ej riktigt. Äfven om rent benefika aftal till en tredje persons förmån praktiskt taget ej kunna hafva någon betydelse, så är det likväl ej uteslutet, att promittenten med en prestation till tredjeman kan fullfölja en causa donandi mot promissaren. Och att därvid ett tredjemansaftal föreligger, det har LEONHARD själf erkänt i och med sitt bifall till den ZIMMERMANNska förklaringen. Om alltså *G* — för att använda LEONHARDS eget exempel — förklarar sig vilja såsom gåfva till *B* betala dennes skuld till skräddaren *T* och löftet antages af *B*, så föreligger ett verkligt tredjemansaftal, hvarur *T* kan blifva lika berättigad, som om *G* med sin prestation till honom afsett att betala en skuld till *B*. Löftets causa är uttryckligen att skänka *B*, som äfven genom dess infriande i juridisk mening erhåller en gåfva. Att en causa donandi emot *T* ej existerar är lika tydligt som att en causa solvendi är utesluten på den grund, att *G* hvarken vill eller kan betala *T* något, enär han ej är honom något skyldig. Löftets causa sträcker sig sålunda här emot *B*, under det att *T* ej beröres af densamma, och därmed borde enligt de ZIMMERMANNska kriterierna, som af LEONHARD i hvarje fall ej motbevisats, det gifna exemplet sägas utgöra ett verkligt tredjemansaftal. Att likväl prestationen till *T*. går på *B*:s bekostnad, är ju klart nog och behöfver blott påpekas.

Från tredjemansaftalen vill EHRENBERG [2]) strängt afskilja den s. k. försäkringen för främmande räkning. Beträffande denna har EHRENBERG en med LEONHARDS alldeles analog konstruktion. Försäkringstagaren är nämligen enligt EHRENBERG beträffande uppkomsten af den försäkrades rätt att betrakta såsom dennes ställföreträdare under det han är själf kontrahent, så vidt det rör den emot försäkringsbolaget åtagna förpliktelsen. EHRENBERG har aldrig förnekat riktigheten af de moment, som af ZIMMERMANN uppställts för skillnaden mellan ställföreträdarskapet och tredje-

---

[1]) Jfr ZIMMERMANN a. a. s. 78 f. och EHRENZWEIG a. a. s. 18 f.

[2]) EHRENBERG, Die Versicherung für fremde Rechnung i J. J. Bd 30 s. 422—482.

mansaftalet. För oss blir det därför närmast att undersöka, i hvad mån Zimmermanns utredning kan vara af betydelse äfven för spörsmålet om det föreliggande aftalets rättsliga innebörd. Om *T* uppdrager åt *B*, att hos bolaget *G* försäkra något *T:s* intresse, så innebär detta, att *B* i eget namn med bolaget skall träffa det ifrågavarande försäkringsaftalet. Att bolaget uteslutande betraktar *B* som dess kontrahent, är ju klart däraf, att det blott i honom ser gäldenären. I enlighet härmed måste bolaget i den utlofvade prestationen till *T* finna en motprestation för den af *B* åtagna förpliktelsen. Löftets causa ligger därmed helt och hållet i *B:s* person; *T* kan i intet afseende af densamma beröras. Att åter *B* betingar sig prestationen åt *T* har sin grund i hans aftal med *T*, hvilket han därmed vill uppfylla. Sålunda existerar en causa äfven mellan *B* och *T*. Enligt Zimmermann måste alltså sägas, att ett dylikt fall bör rubriceras såsom ett tredjemansaftal[1]). Att *T* själf ej anser sig stå i något kontraktsförhållande till bolaget, torde vara tydligt nog. Han vet ju väl, att han mot bolaget ej blir förpliktad; det är kanske för detta ändamål som han vändt sig med sitt uppdrag till kommissionären, och att han ej varit slug nog att meddela en fullmakt för kommissionären att ställföreträda honom i fråga om rättsförvärfvet, men ej beträffande förpliktelsen för detsamma, är väl ställdt utom allt tvifvel. Det är oss därför särskildt svårt att förstå, huru Ehrenberg, när ett uppdrag meddelats *B* af *T*, på denna grund kan betrakta *B* rent af som befullmäktigad att ställföreträda *T* i rättsförvärfvet. Då *T* ej rimligtvis kan hafva klart för sig, att *B:s* ställning skulle hafva denna dubbla karaktär, kan ej i hans uppdrag jämväl ligga en fullmakt för *B*, att i en del af rättshandeln vara *T:s* direkte ställföreträdare. Det bör väl i hvarje fall blott kunna vara frågan om en negotiorum gestio. Det olämpliga i Ehrenbergs uppfattning af försäkringen för främmande räkning fram-

---

[1]) I ett afseende — och ett viktigt sådant — synes de Zimmermann-ska kriterierna ej kunna passa in vid försäkringen för främmande räkning. Causan måste ju hänföra sig till en »Zuwendung», men hur skall man kunna tala om en dylik här från B till T? Strängt taget kan emellertid, som nedan skall visas, samma spörsmål *alltid* framkastas vid en tillämpning af Zimmermanns teori. Se emellertid härom nedan. För sammanhangets skull förutsätta vi, att denna invändning, hvars betydelse vi på en särskild grund kunna förringa, här ej blifvit framställd.

står ganska tydligt genom ett exempel, hvari *T* ej meddelat *B* något uppdrag att försäkra. Juveleraren *B*, som i sin affär af någon anledning förvarar smycken tillhöriga *T*, försäkrar dessa mot eldfara hos *G*. Han kan nu antingen betinga sig försäkringssummans utbetalande till sig själf; försäkringen anses då omfatta *B:s* skadeståndsskyldighet till *T* för smyckenas skada eller förlust. Men han kan äfven betinga sig, att försäkringsbeloppet utbetales till det förstördas ägare *T*. I båda fallen är motivet för *B* till försäkringens tagande ett och detsamma: undvikande af förlust genom eldskadan. Är det nu ej tillräckligt att säga, att de båda vägarne, som *B* kan välja, blott skilja sig så till vida åt, som den af *B* utbetingade prestationen har olika innehåll, därigenom att den i ena fallet skall utgöras till honom själf och i andra fallet till *T?* Måste man äfven säga, att i det sistnämnda fallet *B* är icke blott själf kontrahent utan äfven *T:s* neg. gestor? Om man ej öfverhufvud taget vill förneka tredjemansaftalets giltighet — och detta gör ej Ehrenberg — så är det verkligen svårt att inse, hvarför ej skillnaden mellan de båda aftalen, hvari *B* försäkrat *T:s* smycken, skall kunna uttryckas så, att det ena är ett vanligt aftal och det andra ett aftal om prestation till tredjeman, som därur erhåller en själfständig fordringsrätt. Ehrenberg synes äfven stå alldeles ensam med sin uppfattning. På tal om sjöförsäkringen för främmande räkning enligt H. G. B. I. § 785 heter det hos Lewis: »Ein solcher Versicherungsvertrag ist zu betrachten als ein Vertrag zugunsten eines Dritten. Daher ist die Bestimmung des deutschen H. G. B:s keine rein positive Vorschrift des See-Versicherungsrechts, sondern lediglich eine Anwendung des Prinzips von der Gültigkeit der Verträge zugunsten Dritter» [1]. Att försäkringen för främmande räkning är ett aftal till förmån för tredjeman, anser äfven Koenig [2]. Regelsberger finner visserligen, att man ej får bestrida möjligheten af en sådan uppfattning som Ehrenbergs, men anser dock, att aftalet till förmån för tredjeman är den mest träffande rättsformen för försäkringen för främmande räkning [3]. Hellwig förkastar afgjordt

---

[1] Lewis, Lehrbuch des Versicherungsrechts s. 129 f.

[2] E. H. H. III s. 749—751.

[3] Regelsberger, Pandekten I, s. 591: » . . . . der Grund warum sich der Versicherer verpflichtet, liegt in seinem Verhältnis zum Versicherungsnehmer».

den Ehrenbergska uppfattningen [1]) och framhåller bl. a. med full rätt, att försäkringen för främmande räkning principiellt ej skiljer sig från andra rättshandlingar företagna i eget namn, men för en annans räkning. Lika litet som en försäljningskommissionär, hvilken utbetingade sig, att köpesumman betalades till kommittenten, därigenom blefve dennes direkta ställföreträdare, kunde detta sägas om den, som enligt uppdrag i eget namn ingick ett försäkringsaftal för främmande räkning [2]).

Ehrenberg påstår, att försäkringen för främmande räkning såväl ekonomiskt som juridiskt strängt skiljer sig från tredjemansaftalet. I ekonomiskt afseende, enär aldrig försäkringstagaren, utan blott den försäkrade vore intresserad af, att gäldenären uppfyllde sin förpliktelse. Vi hafva här ofvan i exemplet om juveleraren, som försäkrade hos honom förvarade smycken, sett att försäkringstagaren hade ett mycket stort ekonomiskt intresse af, att försäkringsbolaget uppfyller sin förpliktelse. För öfrigt kan det ju ej vara fråga om, att just vid tredjemansaftalet för dess giltighet fordra ett i romerskt-rättslig mening pekuniärt intresse hos promissaren. Detta är ju en för länge sedan, äfven för »das gemeine Recht» öfvervunnen ståndpunkt. Ett pekuniärt intresse i den mening, att promissaren gör en förmögenhetsförlust, om löftet ej uppfylles, saknas enligt sakens natur mycket ofta vid tredjemansaftalet. Och man torde väl kunna säga, att vid försäkringen för främmande räkning försäkringstagarens intresse är starkt nog, att kunna uppbära ett självständigt aftal mellan honom och bolaget. Är försäkringstagaren *T:s* kommissionär, så behöfva vi ju blott hänvisa på annat kommissionärsskap, beträffande hvilket kommissionärens intresse aldrig anses för svagt för att man skall betrakta honom som självständig kontrahent, därför att prestationen skall utgöras till kommittenten och ej till honom själf. Är åter ej åt *B* uppdraget att försäkra något åt *T*, så hafva vi ju sett, hurusom *B:s* intresse kan vara rent pekuniärt (juveleraren som försäkrar till förvaring mottagna smycken). Taga vi åter det fall, att *B* försäkrar sin tjänares egendom mot eldfara, så synes oss *B:s* intresse här vara alldeles detsamma som vid andra tredjemansaftal, hvarest *B* med prestationen åt *T* vill fullfölja en animus donandi. Som en följd af promis-

[1]) Hellwig a. a. s. 242 ff; 538 ff.
[2]) Hellwig a. a. s. 541.

sarens bristande intresse följer nu för EHRENBERG det viktigare juridiska särmärket till skillnad från tredjemansaftalet, att försäkringstagaren ej får ett själfständigt anspråk på aftalets uppfyllande och att därför tredjemans afstående gjorde aftalet overksamt [1]). Detta är emellertid ej något som i och för sig borde utesluta, att den ifrågavarande rättshandeln rubricerades som ett tredjemansaftal. Det är öfver hufvud taget en mycket omtvistad fråga om promissaren vid det tredjemansaftal, hvarur tredjeman erhåller en självständig fordringsrätt, skall anses ha något anspråk mot promittenten [2]). Men äfven för dem som anse, att jämväl promissaren har ett anspråk på prestationens uppfyllande, måste det gifvas fall i hvilka tredjemans afstående från fordringsrätten gör aftalet overksamt i den mening, att promissaren därefter ej kan förfoga öfver prestationen. Om t. ex. *B* skänker något till *G* och därvid *G* utfäster sig att »som gengäld» för gåfvan utgöra en prestation till *T*, så torde i regeln innebörden af detta tredjemansaftal vara att fatta så, att *T*:s afstående från prestationen ej medför befogenhet för *B* att på annat sätt förfoga öfver densamma, utan att i stället *G* blifver fri från sin utfästelse [3]).

---

[1]) EHRENBERG a. a. s. 426.

[2]) UNGER, Die Verträge zu Gunsten Dritter, J. J. 10 s. 62, bestrider energiskt, att promissaren har något själfständigt anspråk. GAREIS, Die Verträge zu gunsten dritter, Würzburg 1873, s. 250 ff. bestrider principiellt en sådan rätt för promissaren.

[3]) Jfr angående ett dylikt exempel HELLWIG a. a. s. 47 o. 116; se beträffande EHRENBERGS uppfattning REGELSBERGER, Pandekten I, s. 591: »dass der Verzicht des Dritten auf die Leistung den Versprechensempfänger zur anderweiten Verfügung über die Leistung berechtigt, ist kein wesentliches Merkmal der Verträge Z. G. D». Jfr äfven SCHLOSSMANNS nedan anförda arbete s. 67 n. 2: »Zu einem solchen Vertrage ist ein Interresse des Versprechensempfängers an der Leistung um ihrer selbst willen nicht erforderlich, sondern nur ein Interesse daran, dass sie dem Dritten gewährt werde, und ein solches liegt stets vor, wenn er in Schenkungsabsicht, oder um eine Verpflichtung gegenüber dem Dritten zu erfüllen u. s. w. den Versicherungsvertrag geschlossen hat. Besteht wie das bei der Versicherung für fremde Rechnung allerdings zutrifft, kein Interesse an einer Leistung an ihn selbst so wird er freilich, wenn der Dritte auf sie verzichtet, nicht die Leistung für sich einfordern können. Muss aber nicht das gleiche gelten, wenn jemand in einem Gutsabtretungsvertrag für seinen Ehegatten oder die Geschwister des Gutsübernehmers deren Alimentation von diesem ausbedungen hat?

Att SCHLOSSMANN [1]), med sin revolutionerande uppfattning af ställföreträdarskapet, ifråga om tredjemansaftalets begränsning mot detsamma skulle kunna dela den efter ZIMMERMANN allmänna uppfattningen, kunde ju knappast väntas. Vi kunna emellertid ej finna, att han i stort sedt kommit till något annat resultat än ZIMMERMANN. SCHLOSSMANN riktar sig mot ZIMMERMANNS påstående, att vid ställföreträdarskapet promittenten gjorde en »Zuwendung» direkt åt promissarens hufvudman. Detta är enligt SCHLOSSMANN liktydigt med fiktionen, att ett med en ställföreträdare slutet aftal vore slutet med principalen själf [2]). Då det emellertid gäller att finna den objektiva skillnaden mellan de båda rättsinstituten utan hjälp af fiktioner och rent subjektiva tydningar, så vore det klart, att man ej såsom ZIMMERMANN hade att söka skillnaden i förhållandet mellan promittenten och promissaren utan blott i förhållandet mellan denne och den tredje personen [3]). Och skillnaden består enligt SCHLOSSMANN däri, att vid ställföreträdarskapet karaktäriserades causan för förhållandet mellan de båda personerna af tendensen att göra en annan en tjänst med afslutandet af rättshandlingen men förblifva främmande för dess fördelar och nackdelar. Till grund för förhållandet mellan promissaren och tredjeman åter måste en annan slags causa ligga, då detta rättsförhållande blott kunde bäras af en animus donandi, credendi, solvendi, condicionis implendae causa o. s. v. [4]). SCHLOSSMANN menar nu själf, att skillnaden mellan honom och ZIMMERMANN är den, att han finner det afgörande kännetecknet i arten hos den causa, som existerar mellan promissaren och den tredje personen, principalen eller tredjeman, under det ZIMMERMANN lägger vikt därvid, om ett kausalförhållande existerar mellan promittenten och promissaren eller mellan den förre och tertius [5]). Detta finna vi emellertid ej vara riktigt uttryckt [6]), ty SCHLOSSMANNS metod bör såsom sådan i

---

[1]) SCHLOSSMANN, Die Lehre von der Stellvertretung, I, Leipzig 1900.

[2]) SCHLOSSMANN a. a. sid. 62.

[3]) SCHLOSSMANN a. a. 63 f.

[4]) SCHLOSSMANN a. a. 64 f.

[5]) SCHLOSSMANN a. a. s. 65 n. 1.

[6]) Ej heller har DNIESTRZANSKI lyckats formulera skillnaden riktigt när det a. a. s. 50 heter: »dass Zimmermann den ganzen Nachdruck auf die Personen legt, für welche die vermögensrechtliche causa von Bedeutung ist,

själfva verket ej kunna gifva något resultat, hvilket ej redan kunnat ernås genom det tillvägagångssätt, som ZIMMERMANN i sin utredning användt. Man får nämligen ej förgäta, att ZIMMERMANN, samtidigt som han för tredjemansaftalet fordrar en causa mellan promittenten och promissaren, så fordrar han äfven, att en causa existerar mellan denne och tredjeman. Och detta gör han, enär han finner tredjemansaftalet innebära ett förmögenhetstillförande äfven från promissaren till tredjeman. Men därmed har han äfven angifvit arten af den ifrågavarande causan: den måste hafva betydelse för att juridiskt karaktärisera ett förmögenhetstillförande och därmed är äfven sagdt, att det vid tredjemansaftalet i förhållandet mellan promissaren och tredjeman blott kan vara fråga om en sådan causa, som af SCHLOSSMANN anföres nämligen en causa donandi, credendi, solvendi o. s. v. Att ZIMMERMANN nu ej talar om en annan slags causa mellan promissaren och principalen vid ställföreträdarskapet beror blott och bart på det formella skälet, att han ej tager ordet causa i samma vida omfång som SCHLOSSMANN; han menar med detta ord blott causan för »eine wirtschaftliche Zuwendung». Vi mena alltså, att ZIMMERMANN först och främst sagt i det närmaste alldeles detsamma som SCHLOSSMANN [1]) samt att han därutöfver sagt, att promittenten vid tredjemansaftalet ville realisera en causa mot promissaren och vid ställföreträdarskapet mot tredjeman. Men är det, som de gemensamt sagt, riktigt så följer äfven hvad ZIMMERMANN därutöfver sagt med nödvändighet af hans och den gängse, från SCHLOSSMANNS afvikande uppfattningen af ställföreträdarskapets väsen.

Det svåraste angreppet på ZIMMERMANNS lära är det som sist framställts. Det härleder sig från den polske författaren

---

während Schlossmann das Wesen und den Inhalt dieser causa untersucht und darauf seinen Unterschied gründet».

[1]) Skillnaden dem emellan är en alldeles nödvändig följd af de olika uppfattningarne angående det omedelbara ställföreträdarskapets väsen och kan sägas inskränka sig därtill, att om *B* såsom *T:s* mandatar ingår ett aftal med *G* om prestation till *T*, så föreligger för ZIMMERMANN en causa solvendi mellan *T* och *B*, som därför blir betraktad som verklig borgenär i ett tredjemansaftal, under det att SCHLOSSMANN anser, att en sådan causa mellan *B* och *T* är förhanden, som gör *B* till *T:s* ställföreträdare. Se SCHLOSSMANN a. a. s. 64 o. 67.

Dniestrzanski [1]). Han ironiserar skarpt öfver Zimmermanns tal om dubbla förmögenhetsförskjutningarne vid tredjemansaftalet, från promittenten till promissaren och från denne till tredjeman. Dniestrzanski tycker, att det är märkvärdigt, att man ej undersöker förmögenhetsförskjutningen där, hvarest den verkligen äger rum, från promissaren till promittenten [2]). Men just där, hvarest någon förmögenhet i själfva verket ej alls öfvergår från den ena till den andra, där säger man, att ett förmögenhetstillförande äger rum och bygger därpå upp hela teorien. Förmögenhetstillförandet vore emellertid ett ekonomiskt begrepp, och därför ginge det ej an att vid konstruktionen af tredjemansaftalet finna ett förmögenhetstillförande där, hvarest detta i själfva verket ej vore förhanden. »Wie kann man hier», fortsätter Dniestrzanski »von einer Vermögenszuwendung vom Promittenten an den Promissar sprechen? Wird hier etwa für einen Augenblick das Vermögen des Promissars vermehrt? . . . . Wie ist es aber mit der Vermögenszuwendung des Promissars an den Dritten? Bekommt der Dritte etwas vom Promissar? In der Wirklichkeit gar nichts» [3]). Dniestrzanski tänker sig här de Zimmermannska kriterierna tillämpade på tredjemansaftalet efter den allmänna läran, enligt hvilken tredjemans rätt uppstår ipso iure med kontraktets afslutande. Det är också ganska klart, att här i själfva verket ej kan finnas rum för något verkligt förmögenhetstillförande från promittenten till promissaren och från denne till tredjeman. Och kan man ej tala om något förmögenhetstillförande, så kan man naturligtvis ej heller tala om någon detta karaktäriserande causa. Så till vida kan därför hela Zimmermanns teori högst stödja sig på en fiktion. Korrektare hade därför Zimmermann uttryckt kännetecknet för ett tredjemansaftal så, att vid tredjemansaftalet ställer sig resultatet alldeles så som om promittenten i och för en viss causa hade disponerat

---

[1]) Dniestrzanski, Die Aufträge zu Gunsten Dritter, Lemberg 1904.

[2]) Dniestrzanski har nämligen sin alldeles särskilda uppfattning om konstruktionen af aftalet till förmån för tredjeman, hvilket ju äfven framgår af titeln på hans bok: Die Aufträge zu Gunsten Dritter. I enlighet härmed framstår för D. promissarens prestation till promittenten såsom det betydelsefullaste momentet.

[3]) Dniestrzanski a. a. s. 119; jfr betr. Dniestrzanskis konstruktion framställningen här nedan.

till promissaren och denne vidare till tredjeman på grund af en causa i dennes person. Man skulle äfven från den härskande lärans ståndpunkt angående uppkomsten af tredjemans rätt kunna uttrycka kännetecknet för tredjemansaftalet så, att kontrahenternas intentioner äro sådana, att den ene skulle vilja realisera en causa mot den andre och denne åter en mot tredjeman, ehuru detta ej låter sig göra på grund af det i juridiskt afseende afkortade förfarande, som tredjemansaftalet efter kreationsteorien innebär. Emellertid stöta äfven sådana formuleringar på hinder. Talet om causorna i den mening ZIMMERMANN utnyttjar detta begrepp förutsätter ju alltid ett tillförande af förmögenhet till den, mot hvilken causan riktar sig. Men äfven om man stundom med något fog kunde fingera en sådan förmögenhetsförskjutning, enär prestationen till tredjeman verkligen ersätter en dylik till promissaren och vidare en från denna till tredjeman, så skulle åter en liknande fiktion i många fall ej kunna försvaras, enär prestationen till tredjeman just icke ersätter en prestation från promittenten till promissaren och en från denne till tredjeman. *B* skänker t. ex. *G* något och betingar sig därvid, att *G* utgör en prestation till *T*. Man kan nu ej rimligtvis säga sig, att denna prestation skall ersätta en af samma slag till *B* själf. Det kunde helt säkert aldrig komma ifråga, att *B* för sin gåfva anhållit om den ifrågavarande prestationen för sin egen räkning. Ännu mindre är en sådan tanke möjlig vid lifförsäkringsaftalet till förmån för en tredjeman. Här kan uppenbarligen ej ens för tanken något tillförande af förmögenhet komma ifråga från försäkringsbolaget till den försäkrade. Ersätter sålunda *G:s* prestation ej i första rummet en prestation till *B*, så kan ej heller vara tal om, att den ersätter en förmögenhetsförskjutning från *B* till *T*. Härmed skulle vi hafva nått fram till det resultat, att de ZIMMERMANNska kriterierna ej ens från fiktionssynpunkt kunna upprätthållas. Vårt resonnement kan ej påverkas däraf, att man gifver begreppet »Vermögenszuwendung» ett så vidsträckt omfång som möjligt[1]). Det

---

[1]) Jfr HELLWIG a. a. s. 334 f: »Der Begriff der Vermögenszuwendung ist in dem weitesten Sinne zu nehmen. Es fallen hierunter nicht nur die Zuwendungen, welche den Zuwendenden ärmer machen und durch die das Vermögen des Bedachten vermehrt wird; es genügt, wenn diesem ein Recht zugewendet wird, durch dessen Ausübung der Bedachte seine wirt-

är och förblir dock alltid frågan om ett tillförande och för sådant finnes ej plats vid det kreerande tredjemansaftalet annat än mellan promittenten och tredjeman. Och dock måste ZIMMERMANNS tanke vara riktig. Trots det ologiska i talet om de dubbla förmögenhetsförskjutningarne med ty åtföljande causor ha vi sett, huru man med hjälp af de af honom uppställda kriterierna i själfva verket kunnat komma fram till ett praktiskt godt resultat i det föreliggande spörsmålet. Därom vittna de många misslyckade försöken att frånkänna teorien dess riktighet och värde. DNIESTRZANSKIS angrepp är enligt vårt förmenande ej heller ägnadt att förvanska den tanke, som ligger bakom ZIMMERMANNS utredning af skillnaden mellan ställföreträdarskapet och tredjemansaftalet. Felet är nämligen ej att söka i denna tankes oriktighet, utan det har sin grund i den allmänna läran, enligt hvilken tredjemans rätt ipso iure »kreeras» omedelbart ur kontrahenternas aftal. Det tillhör ej denna delen af framställningen att gå in på vår uppfattning om konstruktionen af tredjemansaftalet med afseende på uppkomsten af tredjemans fordringsrätt. Så mycket måste emellertid redan här utan närmare motivering sägas såsom vår åsikt: genom tredjemansaftalet uppstår omedelbart ett anspråk för promissaren på prestation till honom själf eller — såsom i de nyss använda exemplen — till tredjeman. Dennes rätt uppkommer därigenom, att promissaren till honom öfverlåter sitt anspråk. Anbudet härom måste nämligen anses i och med aftalet accepteradt af promittenten såsom tredjemans ställföreträdare utan fullmakt (negotiorum gestor). Med denna konstruktion blir det helt naturligt att upptaga ZIMMERMANNS lära om causorna mellan promittenten och promissaren samt mellan denne och tredjeman. Promittenten lofvar promissaren med hänsyn till en viss causa. Den rätt denne i och med accepten af löftet erhåller öfverlåter han i och för en annan eller liknande causa åt tredjeman. Det naturliga förloppet fordrar här de båda

---

schaftliche Lage irgendwie verbessert». Men härunder är tydligen ej innesluten någon förklaring till, huru det kan blifva plats för en »Zuwendung» från promittenten till promissaren och från denne till tredjeman, trots det att dennes rätt ipso iure uppstår omedelbart efter promissarens accept af promittentens anbud.

causorna, och någon fiktion behöfver ej tillgripas [1]). Felet hos ZIMMERMANN ligger nu däri, att han alltid vill låta en causa och »Zuwendung» följas åt. Han förbiser, att causan blott och bart refererar sig till det afgifna löftet och att den alltså måste utmynna hos den, som blir berättigad genom löftet och till hvilken sålunda detta i juridisk mening afgifvits. Men detta är visst icke alltid den som är föremål för förmögenhetstillförandet. Går löftet ifrån början ut på en prestation till tredjeman (*G* förpliktar sig t. ex. emot *B* att reparera en *T:s* sak), så kan här rimligtvis ej sägas annat än att förmögenhetsförskjutningen går i riktningen promittenten-tredjeman, under det causan för löftet har afseende å promissaren.

I och med de ZIMMERMANNska kännetecknen är tredjemansaftalet äfven skildt från de i juridiskt afseende betydelselösa löftena om prestation till tredjeman. Med afseende på denna afgränsning var det äfven som BÄHR framhöll betydelsen af causalförhållandet mellan promittenten och promissaren [2]) och REGELSBERGER konstaterar likaledes värdet af detta moment för tredjemansaftalet till skillnad från rättsligen overksamma löften och samtal [3]). Man kunde därför — såsom också af HELLWIG gjorts [4]) — först på grund af kausalförhållandet mellan promittenten och promissaren afskilja tredjemansaftalet från de ogiltiga löftena om prestation till tredjeman samt därefter framhålla, att samma kriterium vore afgörande äfven för begränsningen mot ställföreträdarskapet. — Är sålunda tredjemansaftalet skildt från såväl ställföreträdarskapet som de rättsligen ogiltiga löftena, så är det klart, att det sedan blifver ett nytt spörsmål, som ej kommer oss

---

[1]) Det kan vara af intresse att anteckna följande sats hos HELLWIG a. a. s. 337: »Das, was dem Dritten von dem Versprechensempfänger zugewendet wird ist direkt das Recht auf die Leistung, indirekt diese selbst». Satsen visar svårigheten att i det förevarande spörsmålet utgå från kreationsteorien, till hvilken HELLWIG i enlighet med B. G. B. ansluter sig. Ty hvar finns i denna plats för tillförandet från promissaren af en fordringsrätt åt tredjeman, HELLWIGS uttryck låter blott förklara sig med en teori, enligt hvilken tredjemans fordringsrätt härledes från promissarens.

[2]) J. J. 6. s. 136.

[3]) Kr. V. 11 s. 566.

[4]) HELLWIG a. a. s. 44 ff., s. 49.

vid, huruvida den ena eller andra af dessa båda företeelser föreligga [1].

Huruvida en i ifrågavarande afseende relevant causa existerar mellan promittenten och promissaren har i olika fall bedömts på olika sätt. Så synes man i kommissionen för andra läsningen af förslaget till B. G. B. alldeles hafva missförstått den verkliga innebörden af ett sådant handlingsförlopp som att *G* lofvar *B*, som frivilligt understödt vissa personer och nu står i begrepp att lämna landet, att han efter *B:s* afresa vill öfvertaga understödet åt de ifrågavarande personerna. I kommissionen förutsättes nämligen utan vidare, att en sådan öfverenskommelse är ett giltigt aftal, ehuru det ej förlänar tredjeman något själfständigt anspråk [2]. Det riktiga är onekligen, att med Hellwig[3] i det nämnda exemplet blott se ett rättsligen irrelevant meddelande till *B* om att *G* ville gifva en gåfva åt de fattiga människorna. Någon causa för *G:s* löfte i *B:s* person kan nämligen ej utletas. Planck åter finner, att ett giltigt tredjemansaftal föreligger, i det han är af den åsikten, att omsorgen om de ifrågavarande personernas väl vore en tillräcklig causa [4]. Men det torde väl knappast vara af nöden att särskildt erinra därom, att det ej kan komma an på det etiska motivet eller styrkan af personernas intresse att ingå aftalet. Det afgörande kan blott vara, om *G* afgifvit sitt löfte med hänsyn till en causa, som karaktäriserar löftets rättsliga art d. v. s. om löftet afgifvits för att skänka *B* något eller för att med dess uppfyllande infria någon mot *B* åtagen förpliktelse eller om löftet afgifvits mot det att *B* åtager sig att prestera något till *G* o. s. v. I vårt fall kan frågan blott vara, om *G* gifvit sitt löfte för att skänka *B*. Detta skulle innebära, att gent emot understödstagarne skulle icke *G* utan *B* betraktas såsom gifvare af *G:s* understöd. Ty om *G* skall anses skänka *B* med

---

[1]) Jfr Hellwig a. a. s. 44: »Sobald der Stipulant nichts als Versprechensempfänger ist, wenn er, anders ausgedrückt, nicht selbst materiell an dem Geschäfte beteiligt ist, so ist es möglich, dass der Vertrag Gültigheit hat, jedoch nur dann, wenn der Stipulant als Stellvertreter des Dritten gehandelt hat, nicht aber als Vertrag auf Leistung an den Dritten.»

[2]) Protokolle I s. 754.

[3]) a. a. s. 50: »Es besteht also weder ein Kausalverhältnis zwischen den Pariscenten noch wird ein solches durch die getroffene Verabredung erzeugt».

[4]) Planck, Kommentar till B. G. B. II, 3 uppl. s. 164.

sin prestation till tredjeman, så innebär detta ju blott ett afkortadt förfarande för att *G* presterar till *B* och denne sedan animo donandi till tredjeman. Men utan tvekan torde man väl kunna säga, att den som faktiskt understöder fattiga människor, äfven tänker sig själf som gifvare af understödet. Det måste tillkomma säregna omständigheter för att en understödsgifvare ej skall sägas skänka understödet åt understödstagarne, utan att han med sin prestation åt dessa skall anses fullfölja en causa donandi emot en annan person, låt vara ock att han gifver understödet på dennes anmodan. Har alltså *G:s* löfte att öfvertaga understödet ej någon causa i *B:s* person, måste det sägas vara ogiltigt, såvidt ej — hvilket svårligen i det gifna exemplet kan vara fallet — *B* kan betraktas såsom ställföreträdare (neg. gestor) för personerna i fråga. Det skulle för öfrigt ställa sig ytterst egendomligt, om *G:s* löfte blefve bindande. Det kan uppenbarligen ej vara *B:s* mening, att *G:s* ställning såsom understödjare skulle vara mera bunden än *B:s* förut varit. Då *B* ej själf varit juridiskt förpliktad att understödja tredjeman, så måste det förefalla underligt, om *G* blefve rättsligen bunden till den utlofvade välgörenheten [1]).

---

[1]) PLANCKS uppfattning liksom äfven kommissionens torde hafva rönt inflytande af den åsikt WINDSCHEID uttalar i sin pandektlära. WINDSCHEID ser saken uteslutande från synpunkten af borgenärens intresse (WINDSCHEID § 316, 1) och synes alldeles åsidosätta eller missförstå den af BÄHR framhållna betydelsen af att G med sitt löfte fullföljer en causa mot B. (WINDSCHEID § 316 n. 3.) Se jämväl betr. WINDSCHEID HELLWIG a. a. s. 51 och 333 n. 664.

II.

Innan vi härefter öfvergå till det egentliga föremålet för framställningen, undersökningen af tredjemansaftalets väsen, såväl det tredjeman berättigande som det honom icke berättigande aftalets, torde det — såsom redan inledningsvis antydts — vara af intresse att taga del af de senaste årtiondenas åsikter i ämnet. Då emellertid med »aftal till förmån för tredjeman» blott afsetts sådana kontrakt, hvarur tredjeman erhållit en självständig rättighet, har den teoretiska striden, med bortseende från det tredjeman icke berättigande aftalet, helt naturligt kommit att koncentrera sig om spörsmålet angående uppkomsten af den självständiga fordringsrätten för tredjeman. Att här söka gifva en bild af de olika åsikternas gång beträffande konstruktionen af tredjemansaftalet med afseende på tredjemans rätt alltifrån den klassiska jurisprudensens dagar intill vår tid vore ett vidlyftigt arbete, som ej i någon mån motsvarades af de resultat, som det kunde gifva. Däremot torde det vara befogadt, att i den ifrågavarande litteraturöfversikten inrymma de mera betydande författarne, hvilka uppträdt omkring eller efter midten af förra århundradet[1]). Med fog torde kunna påstås, att denna tidpunkt har betydelse i utvecklingen af läran om tredjemansaftalet. Det kaos af mer eller mindre olikartade åsikter, som ditintills utgjort den hithörande

[1]) I den förestående litteraturöfversikten upptagas helt naturligt ej de författare, hvilka behandlat ämnet i anslutning till bestämmelserna i B. G. B. Grundkonstruktionen är ju för dessa gifven i och med lagens positiva stadganden.

jurisprudensens tröstlösa bild börjar försvinna. Åsikterna antaga fastare och säkrare former. Härtill har kraftigt bidragit det af domstolarne alltmer erkända behofvet af att tredjemansaftalet blifver rättskraftigt och det ej blott för borgenären utan äfven för tredjeman. Detta har den betydande verkningen, att författarne mer och mer frigöra sig från det i den ifrågavarande läran så oerhördt tryckande oket under den romerska rättens inflytande. Målet för dem alla är att kunna tillförsäkra tredjemansaftalet sådan giltighet, att tredjeman af detsamma kan erhålla en själfständig fordringsrätt[1]). Vägarne skilja sig emellertid åt. Bortser man från detaljfrågorna, så finner man dock, att hufvudspörsmålet i allmänhet utgöres däraf, om för tredjeman en rättighet måste förklaras uppkommen på härledningens väg eller om han kunde erhålla densamma direkt utan att den först tänktes uppstå hos borgenären. Den förra vägen har valts af STRIPPELMANN, BUCHKA, ZAUN och BÄHR. De öfriga författarne däremot förfäkta i allmänhet teorier, enligt hvilka tredjeman erhåller en rätt antingen ensam eller jämte promissaren, dock i hvarje fall utan att rättigheten anses hafva genomlöpt promissarens rättssfär.

Enligt STRIPPELMANN[2]) uppstår genom tredjemansaftalet omedelbart blott en rätt för promissaren. Dennes rätt låter emellertid STRIPPELMANN på grund af en cessio legis öfvergå på tredjeman, som erhåller en actio utilis emot promittenten[3]). Ett sådant

---

[1]) Betecknande för betydelsen af den vid midten af 1800-talet inträdande perioden i utvecklingen af läran om tredjemansaftalet är följande uttalande af GAREIS i förordet till hans bekanta afhandling, Die Verträge zu Gunsten Dritter, Würzburg 1873; Det heter där s. V: »Es ist das nicht ein Streit von heute, über tausend Jahre zieht er sich schon hin aber so alt er ist, es besteht dennoch Aussicht auf Endigung und so feindlich die Gegnerschaften in diesem Streite auch aufgetreten, so bunt sich Germanisten und Romanisten darin mischen und drängen, es besteht dennoch Aussicht auf Einigung und allseitigen Ausgleich. Ein solches friedliches Ende der Controverse sofort herbeizuführen, vermisst sich diese Schrift allerdings nicht; aber die Ueberzeugung, welche sich mir im Laufe der Vorstudien für die gegenwärtige Arbeit bildete, die Ueberzeugung dass die jüngsten Meinungsäusserungen über die vorwürfige Frage, so verschieden sie auch lauten doch convergirende Richtungen einschlagen, hat mir den Muth gegeben, in dem Streite selbst Stellung zu nehmen.»

[2]) STRIPPELMANN, Neue Sammelung bemerkenswerter Entscheidungen des Oberappellationsgerichtes zu Cassel V, 1848.

[3]) STRIPPELMANN anför till stöd för sin teori bl. a. författare särskildt ROSSHIRT, System der Verträge, Heidelberg 1839. s. 80. Jfr GAREIS a. a. s. 87.

öfverlåtande af en rättighet från promissaren till tredjeman utan en uttrycklig cessionshandling anser STRIPPELMANN vara tillåten, »sobald nur die Verpflichtung oder Gesinnung eines Contrahenten, die ihm obliegende Cession zu leisten, aus der Natur des Vertrags selbst sich ergiebt» [1]). Detta yttrande bör ses i samband med STRIPPELMANNS uppfattning om betydelsen af promissarens intresse af att den utlofvade prestationen utgöres till tredjeman. Gent emot MÜHLENBRUCH [2]), som anser, att detta högst kunde medföra, att borgenären kunde fordra, att gäldenären fullgjorde prestationen till tredjeman, förklarar STRIPPELMANN, att borgenärens intresse visserligen närmast blott utgjorde villkoret för giltigheten af ett aftal till förmån för tredjeman öfver hufvud taget. »Dann aber», fortsätter han, »liegt darin doch auch in so fern der Grund der Wirksamheit des Vertrags für den Dritten und der actio utilis, als aus dem Interesse des Promissars zu schliessen ist, dass der Dritte den Vertrag für sich geltend machen könne und möge und gerade hierauf die Fiktion, dass er wenn es erforderlich wäre dem Dritten sein Klagerecht cediren würde und somit die Gewährung der actio utilis selbst beruht....» [3]). Härmed äro konturerna af STRIPPELMANNS teori gifna. Tanken att tredjemans rätt uppstår på cessionens väg kan enligt vår mening innebära fröet till den riktiga lösningen af konstruktionsfrågan. Denna tanke ligger onekligen mycket nära till hands. Utgår man därifrån, att tredjeman bör kunna blifva berättigad, och är det teoretiskt motbjudande att utan positivt stöd anse, att rättigheten direkt uppstått för tredjeman, så återstår det ju blott att betrakta densamma såsom härledd, hvarvid tanken närmast ledes på en öfvergång af rätten från borgenären till tredjeman. Och dock torde STRIPPELMANNS lära ingalunda kunna sägas hafva gagnat den teoretiska utvecklingen. Den lyckades aldrig att vinna anklang hos hans samtida rättslärde. Detta säkerligen beroende på tvänne orsaker. Först och främst har STRIPPELMANN ej kunnat finna ett verkligt stöd för sin lära om en cessio legis utan hela hans teori står och faller med det godtyckliga antagandet af en fiktion [4]). STRIPPELMANN har aldrig påvisat, att någon verklig öfverlåtelse af pro-

---

[1]) STRIPPELMANN a. a. s. 12.
[2]) Cession der Forderungsrechte § 10 s. 80 f.
[3]) STRIPPELMANN a. a. s. 10.
[4]) Jfr GAREIS a. a. s. 95.

missarens rätt vore möjlig, utan att tredjeman själf vore närvarande, och för den, som ej låter sig nöja med blotta fiktioner, måste STRIPPELMANNS lära därför vara otillfredsställande. Som en brist i denna måste vidare betraktas, att han ej närmare utvecklar, hvad det är för en fordringsrätt, som enligt hans mening från promissaren öfvergår till tredjeman. STRIPPELMANN anser sannolikt, att öfverlåtelsen består däri, att borgenären cederar en för honom själf uppstånden fordringsrätt på prestation till honom själf åt tredjeman. Detta gifver GAREIS anledning till den gent emot STRIPPELMANN betydelsefulla anmärkningen, att det vid tredjemansaftalet öfverhufvud taget ej motsvarade kontrahenternas intentioner, att borgenären först erhölle en fordran på prestation till honom själf. Så hade försäkringstagaren ej något anspråk på lifförsäkringens utbetalande till honom själf och borgenären i ett undantagskontrakt med bestämmelsen om undantagets utbetalande till tredjeman kunde ej först sägas hafva en fordran på undantagets utgörande till honom själf, så att han sedan kunde öfverlåta detta anspråk till tredjeman [1]). Men om denna anmärkning äfven gäller många, kanske de flesta tredjemansaftal, så finnes det dock sådana aftal, hvari enligt sakens natur man måste antaga, att borgenären själf först erhåller en vanlig fordringsrätt på betalning till honom själf. *B* säljer t. ex. en sak till *G* och förordnar om köpesummans erläggande till *T*. Ännu tydligare framstår det sagda, om *B* först en tid efter köpets afslutande förordnar om, att köpesumman med *G*:s bifall ej skall erläggas till honom själf utan till *T*. Otvifvelaktigt har GAREIS' anmärkning i ett sådant fall ej någon giltighet. Men äfven vid alla de aftal, där GAREIS' anmärkning emot STRIPPELMANN måste betraktas såsom riktig, följer däraf ingalunda, att det vore »utan vidare omöjligt att här operera med cessionsbegreppet» [2]). Man måste blott göra klart för sig, att öfverlåtelsen af borgenärens rätt vid tredjemansaftalet — om man nämligen ville se tredjemans rätt grundad på en sådan — stundom har en vanlig fordringsrätt till föremål, men oftare åter omfattar borgenärens fordran på prestation, icke till honom själf, utan till tredjeman. Hvarför en sådan fordran ej skulle kunna öfverlåtas just till tredjeman, därför att han från början

---

[1]) Jfr GAREIS a. a. s. 95 f.

[2]) GAREIS a. a. s. 95.

var destinatären för prestationen, är egentligen svårt att inse [1]). Att en sådan fordran öfverhufvudtaget ej skulle kunna öfverlåtas har, så vidt vi veta, aldrig påståtts.

Buchkas [2]) åsikt närmar sig ifråga om uppkomsten af tredjemans rätt ganska mycket Strippelmanns lära. Buchka använder ordet »stillatigande cession», men i själfva verket kan därmed ej menas något annat än hvad Strippelmann betecknat såsom en fiktion eller en cessio legis. En verklig stillatigande cession är nämligen lika litet som en uttrycklig sådan möjlig i annan form än aftalets. Buchka anser till skillnad från Strippelmann, att tredjemansaftalet är rättsligen giltigt, blott om promissaren har ett pekuniärt intresse af att prestationen utgöres till tredjeman [3]). I och för sig innebär enligt Buchka denna aftalets giltighet blott, att promissaren blifver berättigad att fordra prestationens utgörande till tredjeman. Denne åter kunde i regeln blott därigenom blifva självständigt berättigad, att promissaren verkligen cederade den för honom uppståndna rättigheten åt tredjeman. Men i de fall, hvarest ett obligatoriskt förhållande mellan denne och promissaren förpliktade den senare till öfverlåtelse af fordringsrätten, blef tredjeman genom den nämnda stillatigande cessionen berättigad. Att på grund af kontrahenternas i aftalet uttalade afsikter tillerkänna tredjeman en omedelbar rätt ur detsamma, anser Buchka vara juridiskt omöjligt, då de obligatoriska verkningarne af ett aftal blott kunna sträcka sig till dem, som själfva deltagit i aftalet. Den motsatta åsikten stod ej blott i strid med den romerska rätten; den kunde ej heller i »das gemeine Recht» erhålla något annat stöd än den subjektiva uppfattningen hos dess egna försvarare [4]). Buchkas konstruktion kan emellertid ej sägas vara mera lyckad än Strippelmanns, och gäller mot honom äfven hvad vi sagt om den senares teori. Buchkas teori är emellertid så till vida särskildt intressant, som han betonar ett

---

[1]) Jfr Hellwig a. a. s. 318 f. Han förutsätter med rätt såsom något självklart, att en sådan öfverlåtelse är rättsligen giltig. »Man wird nicht bezweifeln dass der Stipulant seinen Anspruch cedieren kann, so insbesondere an den Dritten selbst.» Annan åsikt hos Georgi, Verträge zu Gunsten Dritter, Diss. Aachen 1900, s. 21 f.

[2]) Die Lehre von der Stellvertretung, Rostock und Schwerin, 1852.

[3]) Buchka a. a. s. 189 ff.

[4]) Buchka a. a. s. 192.

förutbestående rättsförhållande mellan tredjeman och promissaren såsom i självfva verket konstituerande den förres rätt. Då han grundar denna på tredjemans fordran mot promissaren leder han därmed tanken osökt in på den uppfattning, att tredjemansaftalet blott under formen af en passiv delegation kunde medföra rätt för tredjeman. Buchka formulerar visserligen saken så, att förhållandet mellan promissaren och tredjeman ålägger den förre icke att själf prestera en prestation af det slag som den i tredjemansaftalet utlofvade, utan blott att cedera den fordran på en dylik, som uppkommit genom tredjemansaftalet. Men det torde då ligga nära till hands att tänka sig, att tredjeman har en vanlig fordran mot promissaren, att denne skall prestera något till honom, samt att promissaren för att likvidera denna fordran i ett aftal med promittenten betingar sig, att denne i stället för till promissaren betalar till tredjeman. För dessa fall skulle onekligen den s. k. passiva delegationen kunna tjänstgöra som typ. Med ett sådant betraktelsesätt vore emellertid intet vunnet till utvecklingen af det hithörande spörsmålet. Först och främst förblefve konstruktionsfrågan obesvarad i alla de fall där tredjeman ej mot promissaren hade någon fordran, som genom promittentens prestation betalades. Men äfven för de öfriga återstår det att besvara spörsmålet, hvarför den passiva delegationen skulle kunna medföra en rätt för tredjeman utan hans medverkan vid aftalet.

Äfven Zaun [1]) vill se förklaringsgrunden till tredjemans rätt i en cession, men till skillnad från Strippelmann och Buchka vill han åt tredjeman inrymma en actio utilis »auf Grund thatsächlich erklärter Cession» [2]). Men det är ej det vanliga cessionsbegreppet, som Zaun sysselsätter sig med. För att fatta de citerade orden är det nödvändigt att se Zauns lära i sin helhet. Zaun vill i stället för att hålla på den »hittills omtyckta systematiska skillnaden mellan det egentliga ställföreträdarskapet och de s. k. aftalen till förmån för tredjeman» sammanföra båda kategorierna under den gemensamma synpunkten af »der Vertre-

[1]) I Archiv für praktische Rechtswissenschaft N. F. Bd I: Zur Lehre von der s. g. fingirten Cession, der Stellvertretung, der s. g. Verträgen zu Gunsten Dritter und der Schuldübernahme, s. 11—69, 113—152.

[2]) Zaun a. a. s. 53.

tung fremder Interessen» [1]). Enligt den romerska rätten kunde nu ej den af en ställföreträdare ingångna obligationen själf öfvergå på principalen på samma sätt som denne förvärfvade besittnings- och äganderätt genom sin ställföreträdares rättshandling. Däremot fanns det intet hinder för att låta ställföreträdarens vilja i obligationsförhållanden hafva åtminstone den verkan, att principalen kunde utöfva (solutio, utilitas) den i företrädarens person grundade och kvarstående obligationen. Och denna ställföreträdarens i rättshandlingen med den andra kontrahenten till uttryck komna vilja ville nu ZAUN beteckna såsom »eine thatsächliche Cession» [2]). I denna fattning ligger tydligen ej någon motsägelse däri att å ena sidan betrakta borgenären såsom tredjemans ställföreträdare och å andra sidan anse, att tredjemans befogenhet att fordra prestationen grundar sig på en cession [3]). En annan sak är att uttrycket cession åtminstone i våra dagar är fullkomligt vilseledande för en rättshandling, som innebär blott ett bemyndigande för en person att utöfva en annans rätt, i all synnerhet om detta bemyndigande formellt ej riktas till honom själf utan till den person, med hvilken han, såsom bemyndigad, äger att förhandla [4]). Kardinalfelet i ZAUNS lära hvilar emellertid på den »enhetliga betraktelsen» af tredjemansaftalen och de aftal, hvari promissaren är tredjemans ställföreträdare. Härtill har ZAUN sannolikt blifvit förvillad af de exempel, som han anför. Först sysselsätter han sig med det fall, att *G* lofvar *B* att betala sin skuld till *T*, hvilken hotar att göra sak emot *B*. Med rätt antager ZAUN, att ett sådant löfte är utan juridisk betydelse. Och skälet härtill finner ZAUN — likaledes med full rätt — ligga däri, att *G:s* löfte blott har moralisk betydelse, framkalladt som det är, endast af *B:s* omsorg om *G:s* goda rykte. Låge däremot motivet för *B* helt eller delvis i hän-

[1]) ZAUN a. a. s. 53.

[2]) ZAUN a. a. s. 46 f.

[3]) Jfr GEORGI a. a. s. 21 n. 30. Hans anmärkning mot ZAUN synes oss i enlighet med hvad vi ofvan i texten sagt, vara fullt obefogad. Den kan svårligen förklaras annorlunda än att GEORGI förbisett innehållet i ZAUNS afhandling å s. 46 f.

[4]) Jfr ZAUNS teori med BÄHRS här nedan anförda konstruktion. Likheten är slående; så mycket egendomligare som bådas läror utkommit ungefär samtidigt, så att säkerligen ZAUN ej hunnit taga del af BÄHRS åsikt, hvilken blott helt kort tid förut publicerats.

synen till *T:s* intresse så finge *G:s* löfte »regelmässig den Charakter einer durch die Vertretung fremden Interesses hervorgerufenen Obligation .... Namentlich muss dies auch behauptet werden, falls der Grund, weshalb sich der Promissar das Versprechen geben lässt, nicht in Beziehungen des Promissars zu dem Promittenten, z. B. darin dass dieser jenem Etwas schuldet, sondern lediglich in der aus sittlichen Motiven entspringenden Rücksicht auf den Dritten zu finden ist» [1]. ZAUN har sålunda förbisett betydelsen af ett eventuellt kausalförhållande mellan promittenten och promissaren samt därför äfven bemödat sig blott att finna svaret på frågan, om promissaren skall betraktas såsom ställföreträdare eller om löftet, enär detta ej vore fallet, skall vara ogiltigt. Han har ej förstått att i variationen af sina exempel få fram alla nyanser. Så kan ej heller i det andra af ZAUNS fall, *B* erhåller ett löfte af *G* om en gåfva till *T*, såsom detta formulerats, spörsmålet kunna blifva annat än om löftet skall blifva bindande, enär *B* kunde betraktas såsom *T:s* ställföreträdare, eller icke. Härmed är ju ZAUNS lära vederlagd redan i afhandlingens första kapitel. Vi anse det emellertid ej vara riktigt att, såsom t. ex. UNGER gjort [2], beteckna ZAUNS uppfattning såsom ett steg i reaktionär riktning, därför att han ej sökt upprätthålla skillnaden mellan tredjemansaftalet och ett aftal hvari »tredjeman» är företrädd af promissaren. Ty om också UNGER bemödat sig att hålla dem åtskilda, så har ju dock genom ZIMMERMANN påvisats, att UNGER själf ej lyckats utfinna själfva grundsatsen för den nämnda åtskillnaden. Enligt vårt förmenande har ZAUN blott förfarit konsekvent, när han, öfvertygad om omöjligheten att kunna principiellt bestämma gränsen mellan de båda aftalsformerna, sökt häfda, att någon skillnad dem emellan ej existerade. De ZIMMERMANNSKA kriterierna voro för ZAUN obekanta, och att det just är bristen på ett verkligt kriterium för skillnaden, som gör att ZAUN betraktar de ifrågavarande företeelserna öfver en bank, framgår af hans anmärkning emot BUSCH [3], som strängt sökte upprätthålla skillnaden mel-

---

[1]) ZAUN a. a. s. 53 f.

[2]) UNGER, die Verträge zu Gunsten Dritter, J. J. 10, s. 72—74.

[3]) BUSCH, Doktrin und Praxis über die Gültigkeit von Verträgen zu Gunsten Dritter, Heidelberg 1860.

lan ställföreträdarskapet och tredjemansaftalet: »Er hat es aber überall an der Bezeichnung desjenigen Kriteriums fehlen lassen, an welchem er erkennen will: ob ein Vertrag zu Gunsten eines Dritten mit oder ohne Stellvertretung abgeschlossen sei» [1]).

Synnerligen intressant inom den hithörande doktrinen är den teori, som framställts af OTTO BÄHR, första gången i hans afhandling öfver »die s. g. Verträge zu Gunsten Dritter» [2]). Det har redan anförts, att BÄHR är den förste, som betonat betydelsen däraf, om löftets causa ligger i ett rättsförhållande mellan promittenten och promissaren eller icke, hvilket ju äfven af REGELSBERGER framhållits såsom en BÄHRS bestående förtjänst [3]). Instämma med BÄHR måste man dessutom, när han drager i härnad mot den gängse uppfattningen, hvilken betecknade tredjemansaftalet såsom ett aftal till förmån för tredjeman. »Es ist ein schlimmes Ding in unsrer Wissenschaft mit ungenauen und unrichtigen Namen» börjar BÄHR sin nämnda afhandling. Ett sådant olyckligt valdt namn vore nu den gamla benämningen »aftal till förmån för tredjeman». Dessa voro i själfva verket, säger BÄHR, efter anförande af några exempel, ej aftal till förmån för tredjeman utan till förmån för promissaren själf, som åter »die ihm zugesagte Leistung einem Dritten überweist» [4]). Själfva BÄHRS uttryck, att aftalet ingicks till förmån för promissaren, måste väl i de flesta fall få anses innebära en öfverdrift — dock blott en formell sådan. Ty hvad BÄHR menar är blott, att promissaren afsluter tredjemansaftalet, liksom ett vanligt aftal, därför att han vill det. Promissaren har nämligen alltid ett intresse af att erhålla promittentens löfte. Af hvad slag detta intresse åter är, det är likgiltigt, då det alltid hade sin bakgrund i den mellan promissaren och promittenten bestående giltiga causan. Ett i och för en sådan causa afgifvet löfte måste vara rättsligen relevant — men blott för den, till hvilken det afgifvits och hvilken causan angår. Någon rättsgrund existerade ej, enligt hvilken detta löfte i och för sig kunde berättiga någon annan än promissaren. Får tredjeman någon rätt, då kan därtill ej gifvas någon annan förklaring än att rätten härledts från promissarens.

[1]) ZAUN a. a. s. 56.
[2]) J. J. 6 s. 131—186.
[3]) Se ofvan s. 5.
[4]) BÄHR a. a. s. 136.

Sådan torde man kunna beteckna grundtanken i Bährs uppfattning om tredjemansaftalet. De olika vägar, som förut af teorien anlitats för att förklara uppkomsten af tredjemansrätt, kunde nu ej Bähr följa. Han kunde lika litet ansluta sig till de af åtskilliga författare förfäktade cessionsteorierna, som de af andra åter företrädda acceptationsteorierna [1]) af det skälet, att kontrahenternas vilja öfverhufvudtaget ej gick ut därpå att i och med aftalet träda i något slags rättsförhållande till en utomstående person. Hvarken promissaren eller promittenten kunde anses i och med aftalet dem emellan utsträcka handen åt tredjeman, så att han blott behöfde slå till för att själf blifva medkontrahent [2]). Detta skäl för att ej gå med på de ifrågavarande teorierna torde emellertid ej kunna tillmätas någon betydelse. Hvarför skulle ej någon af kontrahenterna *vilja* träda i ett slags rättsförhållande till tredjeman? Vore detta påstående riktigt, då följde därutaf, att kontrahenternas afsikt skulle gå ut därpå att låta en rätt uppkomma för tredjeman, blott om detta vore möjligt utan att därvid ett rättsförhållande uppstod mellan honom och någon af kontrahenterna, ett villkor, som säkerligen ej kan anses innehållas i aftalet af det enkla skälet, att kontrahenterna ej reflekterat däröfver. Den juridiska förklaringsgrunden till tredjemans rätt måste vara dem skäligen likgiltig. Riktigare hade otvifvelaktigt varit, om Bähr uttryckt saken så, att rättigheten enligt de nämnda teorierna ej kan uppkomma för tredjeman, enär promittenten eller promissaren på de föreslagna sätten i själfva verket ej *kan* komma i något rättsförhållande till tredjeman, hvilket kunde grunda dennes rätt. Bährs förklaring står äfven — såsom framgår af det följande — i strid med den af honom själf förfäktade konstruktionen. Redan af utgångspunkten framgår ju, att denna måste gå ut på ett rättsförhållande mellan promissaren och tredje man. Bähr förkastar äfven de läror, som vilja låta tredjemans rätt vara beroende af hans ratihabition [3]). Därmed anser nämligen Bähr vara sagdt, att promissaren vore tredjemans ställföreträdare, ett betraktelsesätt, som ju redan för Bähr måste vara förkastligt, enär vid tredjemansaftalet löftets causa utmyn-

---

[1]) Jfr ofvan om Strippelmann, Buchka och Zaun, samt nedan om Beseler och Busch.

[2]) Bähr a. a. s. 144 f.

[3]) Bähr a. a. s. 145.

nade i promissarens person. — Bährs egen uppfattning af tredjemansaftalets byggnad är i korta drag följande. Det gifves två former, under hvilka man kan låta innehållet af en rätt komma en annan till godo: ett öfverlåtande af rätten och ett bemyndigande att utöfva densamma. Vid fordringsrätterna innebar det förra en cession; det senare åter motsvarades af romarnes mandatum actionis, hvarur senare cessionen utvecklade sig. Ännu i dag kunde man emellertid tänka sig cessionen verkställd på det viset, att borgenären gåfve en annan person fullmakt att inkassera fordringen samtidigt som denne erhöll tillåtelse att behålla det utkvitterade för egen räkning. Det slutliga resultatet vore detsamma för båda formerna; de skilde sig åter däri att cessionen genast medförde en oåterkallelig fordringsrätt, under 'det att det blotta bemyndigandet att lyfta fordringen när som helst kunde återkallas, intill det att fordringen blifvit lyftad. I tredjemansaftalet, hvari promissaren nu ville låta ett honom förvärfvadt anspråk komma tredjeman till godo, kunde man nu visserligen ej se en cession till tredjeman af den för promissaren uppståndna rätten, men väl kunde man däri finna den ofullständigare formen för att låta ett anspråk komma en annan tillgodo. Man kunde nämligen betrakta tredjeman som bemyndigad att göra promissarens anspråk gällande. Ty om promissaren anvisade promittenten att utgöra den utlofvade prestationen till tredjeman, så låge däri tillika en vilja uttalad, att tredjeman skulle mottaga prestationen, och härur läte vidare härleda sig, att tredjeman också skulle vara befogad att begagna sig af de till förverkligandet häraf afsedda medlen, d. v. s. med rättslig verkan föra talan mot promittenten om prestationens utgörande. I det praxis tilläte en sådan talan — actio utilis på grund af ett fingeradt mandat — förallmänligade hon blott en lära, hvartill man redan i romarrätten kunde spåra en början och som motsvarade ett verkligt praktiskt behof, »ohne gleichwohl das Mass zu überschreiten, innerhalb dessen der Obligationenverkehr einer Ausdehnung, unbeschadet des ursprünglichen Charakters der Obligatio, fähig ist» [1]. Konsekvenserna af sin uppfattning sammanfattar nu Bähr i följande punkter. Närmast utgjorde prestationen en promissarens rätt. Men äfven tredjeman hade en talan, och denna kunde såtillvida betecknas såsom självständig, som

[1]) Bähr a. a. s. 146—148.

han fullföljde densamma i sitt eget intresse. Därför kunde han också disponera öfver densamma, cedera och ingå förlikning. Men promissaren kunde till en början godtyckligt återkalla tredjemans befogenhet. Oåterkallelig blef denna först genom formlig cession, särskildt löfte af promittenten till tredjeman om betalning, domstolsutslag på promittentens betalningsskyldighet samt promissarens död. Däremot kunde tredjeman ej anses hafva stadfäst sin rätt genom talans instämmande [1]). Detta är innehållet i Bährs lära, som han äfven i sina senare arbeten vidhållit [2]). För oss utgör den nämnda teorien, utgången från en af den tyska rättsvetenskapens främsta män, ett godt stöd för vår egen uppfattning, att tredjemans rätt ej utan att ha sin grund i någon positiv rättssats kan anses uppkomma på kreationens väg. Hvarken kan praxis sägas hafva infört eller rättsbehofvet göra anspråk på en ny rättsgrundsats af detta innehåll, så länge det är möjligt att på härledningens väg förklara uppkomsten af tredjemans rätt. Windscheid säger visserligen i anslutning till kreationsteoriens män, Unger, Gareis och Regelsberger, att den enda träffande konstruktionen är, att man låter tredjemans rätt uppstå »wie aus dem zu seinen Gunsten abgeschlossenen Vertrag als solchem, so auch ohne Durchgang durch die Person des Versprechensempfängers . . .» [3]). Bähr säger om alla dessa författare, att de visserligen ville tillerkänna giltighet åt tredjemansaftalet, »verzweifeln aber an die Möglichkeit einer juristischen Konstruktion». Deras »konstruktion» vore icke träffande, utan innebar i själfva verket ett afstående från en konstruktion [4]). Äfven om emellertid ett sådant uttalande af Bähr torde vara berättigadt, så förtjänar hans egen teori ingalunda att gillas. Denna har ej ett fel, som med något god vilja kunde undanrödjas, utan själfva konstruktionsbyggnaden är oriktigt lagd. I och för sig möter väl intet hinder för att i aftalet se ett bemyndigande för tredjeman att för promissarens räkning infordra prestationen eller föra talan om dess utbekommande. Men huru i tredjemansaftalet kan ligga ett berättigande för tredjeman att för egen räk-

---

[1]) Bähr, a. a. s. 154 ff.

[2]) Se Bähr, Urteile des Reichsgerichts, München 1883, s. 73 ff. samt Ark. civ. 67, särskildt s. 158 n. 1.

[3]) Windscheid § 316 a. 3.

[4]) Bähr, Urteile s. 83.

ning behålla prestationen, huru man med Bähres konstruktion skall kunna i någon mån beteckna hans talan såsom självständig eller huru tredjeman kan med promissarens död eller res iudicata få en självständig rätt, härför har Bähr ej kunnat anföra ett giltigt skäl. Sådant kan man nämligen ej finna i hänvisningen till det romerska mandatum actionis. Att från detta i förevarande afseende hämta en analogi för tredjemansaftalet synes oss ej vara väl betänkt. Mandatum actionis var ett aftal mellan borgenären och tredjeman. I detta aftal kunde inläggas den klausulen, att tredjeman, sedan han som borgenärens ombud inkräft prestationen, kunde behålla den för egen räkning. Intet hinder förefinnes för, att en sådan öfverenskommelse med full giltighet äfven i våra dagar kan ingås. Men verkningarne af en sådan öfverenskommelse ha ej något med den meddelade fullmakten att göra utan grunda sig uteslutande på det i aftalet meddelade anbudet till tredjeman, att han skall blifva ägare af prestationen. Men vid tredjemansaftalet — i Bähres fattning — finnes ju ej rum för ett sådant aftal med tredjeman. För detta har naturligtvis Bähr ej varit blind och räddningsplankan har — som vi sett — äfven för honom blifvit en fiktion. I brist på ett verkligt aftal mellan promissaren och tredjeman fingeras ett sådant, och i stället för en actio mandata erhåller tredjeman en lika verkande actio utilis. Bortsedt därifrån att vi åter kommit in på fiktionens osäkra område, så kunna vi ej finna, att man öfverhufvud i förevarande afseende kan vinna något med en dylik actio utilis. Denna kan ju ej hafva mera omfattande verkningar än en actio mandata själf. Ja, detta framhålles t. o. m. uttryckligen af Bähr, som till undvikande af missförstånd särskildt påpekar, att det ej vore fråga om den vid mandatum agendi till cessionens förverkligande småningom medgifna actio utilis utan en analogt efterbildad actio mandata [1]). Men härmed kunna vi ju ej komma längre än att tredjeman får för promissarens räkning utöfva dennes fordringsrätt. Lika litet efter som före prestationens mottagande skulle tredjeman på grund af en

---

[1]) Bähr J. J. s. 147 n. 1. Det heter därstädes vidare: »Die actio utilis von welcher oben die Rede ist, bildet insofern gerade umgekehrt einen Gegensatz zu jener den vollendeten Cessionsbegriff repräsentirenden actio utilis, als sie in der That nur eine utiliter gestattete (analog nachgebildete) actio mandata ist.»

sådan befogenhet kunna få någon materiell rätt. Härefter torde Bähres påstående, att tredjemans »rätt» vore i viss mån självständig, så att han kunde disponera öfver densamma, framstå såsom ganska grundlöst. Att i öfrigt det praktiska behofvet ej kunde vara betjänt med konsekvenserna af Bähres lära, äfven om denna skulle kunna förklaras så, att tredjeman skulle få behålla det presterade för egen räkning [1]), ehuru han utöfvade promissarens talan, är klart. Rättslifvets kraf går nämligen just ut därpå, att tredjeman måtte tillerkännas en verklig fordringsrätt. Enligt Bähr vore hans rättsställning så osäker, att äfven om tredjeman i förlitande på sin »rätt» instämt talan mot promittenten, så kunde promissaren i hvarje fall omintetgöra densamma genom att taga tillbaka bemyndigandet.

Den andra gruppens författare [2]) hafva, ehuru alla ense om härledningsteoriens olämplighet, gått ganska olika vägar vid analyseringen af tredjemansaftalet till förklaring af uppkomsten af tredjemans rätt. Särskildt göra sig här två hufvudriktningar gällande; den ena, den s. k. acceptationsteorien, företrädd af sådana författare som Beseler och Busch, öfverflyglas snart nog af den andra, den allt mer och mer terrängvinnande rena kreationsteorien, framförd förnämligast af Unger, Gareis och Regelsberger. Vid sidan af dessa författare söker Siegel häfda sin egen originella uppfattning, och i slutet af perioden framträder Ehrenzweig med en konstruktion, som formellt ligger så att säga mellan de båda hufvudteorierna och som af den polske författaren Dniestrzanski ej utan skäl betecknats såsom en »Kundmachungsteorie». Denne författare åter går, sist utaf alla, i elden med en hittills alldeles främmande åsikt, enligt hvilken tredjemansaftalet vore att uppfatta såsom ett realmandat mellan promissaren och promittenten. Alldeles i början af den ifrågavarande perioden står Savigny, som ännu alltjämnt vill inrangera tredjemansaftalet såsom en underart af ställföreträdarskap.

[1]) Så långt skulle man nämligen kunna komma genom att betrakta tredjeman som befullmäktigad att utöfva promissarens rätt mot promittenten. Denne skulle nämligen vid prestationens utgifvande kunna anses i egenskap af promissarens bud till tredjeman framföra anbudet om att denne skulle behålla det presterade för egen räkning. En sådan lösning är emellertid ej antydd i den Bährska konstruktionen.

[2]) Jfr ofvan s. 32.

Af acceptationsteoriens män är BESELER det berömdaste namnet. Stort är det inflytande, som han utöfvat på den tyska rättspraxisen [1]). Första gången har han framställt sin teori i denna fråga i det omfattande arbetet »Die Lehre von den Erbverträgen». Här har han emellertid största betydelsen därigenom, att han kraftigt tagit afstånd från den romerskrättsliga principen, enligt hvilken ett aftal om prestation till tredjeman — bortsedt från spörsmålet om dennes rättsställning — i de flesta fall vore ogiltigt på den grund, att promissaren saknade ett förmögenhetsrättsligt intresse af dess uppfyllande [2]). Tredjemansaftalet är enligt BESELER bindande för promittenten, utan att promissaren behöfde påvisa ett särskildt intresse [3]). Beträffande tredjemans ställning åter intager BESELER en synnerligen antikverad ståndpunkt. Tredjeman skulle nämligen först då kunna erhålla en själfständig rätt, när han »biträdt» kontrahenternas aftal. Det låg i sakens natur, säger BESELER, att ett »biträde» blott kunde äga rum, så länge aftalet mellan promittenten och promissaren ännu ägde bestånd, samt dessa gåfvo sitt tillstånd till att tredjeman anslöt sig till aftalet [4]). I öfverensstämmelse härmed framhåller BESELER, att tredjemans rättsställning före hans giltiga »biträde» var beroende af promissarens vilja, som godtyckligt kunde befria promittenten från hans åtagna förpliktelse. Men om promissarens vilja blefve oåterkallelig, t. ex. genom hans död, så följde häraf, att promittenten ej kunde befrias från sin förpliktelse, utan måste prestera till tredjeman; och denna ovillkorliga förpliktelse erhölle sin motsvarighet däri, att tredjeman finge en själfständig fordringsrätt. Aftalet var nämligen från början giltigt och dess verksamhet ej beroende så mycket af promissarens intresse utan mera af hans vilja. Därför kunde promittenten blott därigenom blifva fri från obligationen, att denna uttryckligen eftergafs honom [5]). Här har BESELER sålunda medgifvit möjligheten, att tredjemans rätt helt och hållet kunde uppstå genom kreation. Men detta hans medgifvande är inkonsekvent i jämförelse med den öfriga framställningen af tredjemans rättsställ-

[1]) Jfr UNGER a. a. s. 79.

[2]) BESELER, Die Lehre von den Erbverträgen II, 1, Göttingen 1837, s. 71 ff.

[3]) BESELER a. a. s. 76.

[4]) BESELER a. a. s. 76—78.

[5]) BESELER a. a. s. 78 f.

ning. Ty i regeln fordrar ju BESELER, att tredjeman för att kunna få en fordringsrätt måste blifva medkontrahent. Något annat kan ej inläggas i hans tal om »biträde», isynnerhet som detta göres beroende ej blott af promissarens utan äfven af promittentens tillstånd. Hvarför skulle nu promittenten ej också efter promissarens död kunna förhindra uppkomsten af en fordringsrätt för tredjeman, om detta var honom möjligt så länge promissaren lefde? BESELERS svar härpå är ej tillfredsställande. Han säger, att då enda grunden till att tredjemans ensidiga biträde och hans talan vore utesluten, utgjordes af promissarens remissionsrätt, så vore det blott konsekvent att efter bortfallandet af denna grund gifva tredjeman en själfständig rätt, hvilken af romarne skulle hafva uppfattats såsom en actio utilis. Men att promissarens remissionsrätt utgjorde enda grunden till, att tredjeman ej ensidigt kunde ansluta sig till aftalet, det motsäges ju af BESELERS förut uttalade fordran, att båda kontrahenterna måste gifva sitt tillstånd, »denn gegen *ihren* Willen kann sich der Dritte nicht aufdrängen» [1]), och för öfrigt, hur skulle tredjeman, äfven med promissarens tillstånd, kunna mot gäldenärens vilja genom »biträde» blifva dennes borgenär? Och är »biträdet» en handling, som så förändrar tredjemans ställning gent emot gäldenären, så är det oförklarligt, huru tredjeman med promissarens död utan sitt åtgörande skulle kunna erhålla en fordringsrätt på prestationens utgörande. BESELERS ståndpunkt låter nu enligt vårt förmenande förklara sig på följande sätt. Å ena sidan har han velat ansluta sig till den positiva rätten i Preussen. Hufvudregeln står nämligen i full öfverensstämmelse med bestämmelserna i »das preussische allgemeine Landrecht» [2]). Men å andra sidan har BESELER framställt teorien i sin »Lehre von den Erbverträgen», och det gällde att med hänsyn härtill få en passande teori för aftalen till förmån för tredjeman. För arfsaftalen till förmån för tredjeman var det å ena sidan tillräckligt och å andra sidan nödvändigt att låta en själfständig rätt för tredje-

[1]) BESELER a. a. s. 78.

[2]) »Das preussische allgemeine Landrecht», Th. 1, Tit. 5, §§ 74—77 innehåller följande bestämmelser angående tredjemansaftalet: »§ 74. Auch die Vortheile eines Dritten können der Gegenstand eines Vertrages sein. § 75. Der Dritte selbst erlangt aus einem solchen Vertrage, an dessen Schliessung er weder mittelbar noch unmittelbar Theil genommen hat, erst alsdann ein Recht, wenn er demselben mit Bewilligung der Hauptparteien

man uppstå genom promissarens död [1]). Bortsedt nu från inkonsekvenserna i BESELERS framställning så måste om själfva hufvudregeln sägas, att det är alldeles gifvet, att tredjeman, om han med båda kontrahenternas medgifvande »biträder» deras aftal, blir berättigad enligt dettas innehåll, såsnart man öfverhufvudtaget erkänner, att ett aftal om prestation till tredjeman är giltigt. Men att rättskrafvet i förevarande afseende ej kan vara tillfredsställdt med en dylik regel, ligger i öppen dag. Detta insågs äfven snart nog af BESELER, som redan tio år efteråt i första upplagan af sin »System des gemeinen deutschen Privatrechts» betydligt modifierade sin första lära. BESELERS nya ståndpunkt går ut därpå, att tredjeman visserligen ej kan oktrojeras en rättighet, men att han likväl ej behöfde »biträda» aftalet. Det vore blott nödvändigt, att han tillägnade sig «die fremde Willensbestimmung, die ihm zu Gute kommen soll», och härför behöfdes hans förklaring, att han antoge den honom tilltänkta förmånen, en förklaring, som ej behöfde hafva karaktären af ett »biträde» till aftalet. Med afsedd verkan kunde tredjeman afgifva denna förklaring, så länge aftalet mellan kontrahenterna ännu ägde bestånd. Dessa åter kunde intill förklaringens afgifvande träda tillbaka från aftalet efter ömsesidig öfverenskommelse. Då ett tillbakaträdande ej kunde ske utan sådan öfverenskommelse, enär kontrahenterna voro bundna gentemot hvarandra genom aftalet, så vore tredjemans rätt säkrad därigenom, att promissarens vilja, t. ex. genom hans död, blifvit oåterkallelig [2]). Att ingen af kontrahenterna ensidigt bör kunna rygga aftalet och att därför tredjemans rätt med promissarens död vore säkrad — om den nämligen vid denna tidpunkt existerade, eller om saken låg så, att en ensidig viljeförklaring från tredjeman kunde bringa hans rätt till existens — torde kunna vara nog så

beigetreten ist. § 76. Bis dieser Beitritt erfolgt, kann der zu seinem Vortheile geschlossene Vertrag nach dem Einverständnis der Contrahenten geändert oder gar aufgehoben werden. § 77. Ist aber dem Dritten der Antrag zum Beitritt einmal geschehen, so müssen die Contrahenten seine Erklärung über die Annahme abwarten.»

[1]) Jfr BESELER a. a. s. 79: »diese allgemeinen Grundsätze über den Erwerb eines Dritten aus einem fremden Vertrage . . . . finden nun auch ihre Anwendung auf die Erbverträge.»

[2]) Jfr BESELER, System des gemeinen deutschen Privatrechts, allg. Theil, 3 uppl. s. 409—413.

klart. Men det är just den kinkiga frågan, huru med Beselers lära någon af de nämnda förutsättningarne skall komma till stånd. För att komma detta spörsmål in på lifvet, är det nödvändigt att ha klart för sig, hvad Beselers nya »acceptationsteori» eller »biträdesteori», såsom hans lära allmänt kallas, kan anses innebära. Att det ej kan vara frågan om, att den nämnda förklaringen från tredjeman innebure accept af ett anbud, torde af åtskilliga skäl vara klart. Detta skulle nämligen vara detsamma som att tredjeman blefve medkontrahent i aftalet [1]) och sålunda biträdde detta. Men Beseler säger uttryckligen, att förklaringen ej behöfde ha denna betydelse [2]). Hade för öfrigt Beseler menat detta, så hade han väl på något sätt antydt det. Hans eget uttryckssätt gifver ej vid handen, att det är frågan om antagandet af ett anbud; ordalydelsen synes snarare vara vald just för att utesluta en dylik uppfattning [3]). Betydelsen af tredjemans ifrågavarande förklaring kan i Beselers teori ej gärna vara annan än att den antingen i kontrahenternas intresse skall förebygga, att en rätt bortslösas på tredjeman, utan att han vill ha den, eller också i tredjemans intresse skall angifva tidpunkten, då kontrahenterna, på den grund att tredjeman redan har vetskap om rättsförvärfvet, ej längre få förvanska den rättsställning, som tredjeman kunde vara befogad att tro sig inneha [4]).

[1]) Om Beseler nämligen med en dylik förklaring afsåg en verklig accept af ett anbud, så kunde han med detta blott mena ett samfäldt anbud (collectionoffert) från båda kontrahenterna, eftersom det ju var nödvändigt, att öfverenskommelsen dem emellan bestod, när förklaringen afgafs. En accept af ett sådant anbud måste emellertid betraktas just såsom ett biträdande till aftalet, om detta ord skall kunna ha någon verklig exakt betydelse.

[2]) Beseler, System s. 411, säger att förklaringen blott *i regeln* kommer att framstå såsom »Beitritt zu dem abgeschlossenen Geschäfte».

[3]) Det heter nämligen, System s. 411: »er muss aber die fremde Willensbestimmung, die ihm zu Gute kommen soll, sich erst aneignen, und zu diesem Behuf bedarf es seiner Erklärung, dass er den ihm zugedachten Vortheil annehme, was in der Regel sich als Beitritt zu dem abgeschlossenen Geschäfte darstellen wird».

[4]) För det senare alternativet talar Beselers påstående, att tredjemans rätt vore säkrad, så snart promissarens vilja vore oåterkallelig. I uttrycket måste nämligen ligga, att här tredjemans rätt uppstode utan förklaring från hans sida. Sannolikt har Beseler tänkt sig saken så, att en förklaring i tredjemans intresse nu vore öfverflödig, enär aftalet oberoende af denna ej kunde ryggas.

I rättsligt afseende torde därför i hvarje fall enligt Beselers teori den af tredjeman afgifna förklaringen blott kunna tillmätas betydelse såsom en ren tidsbestämmelse för rättighetens uppkomst. Men därmed hvilar Beselers åskådning, trots dess allmänna betecknande såsom en »acceptationsteori», på alldeles samma grundtanke som den rena kreationsteorien, nämligen att tredjemans rätt kreeras omedelbart ur kontraheuternas aftal [1]). Är detta nu innebörden af Beselers uppfattning, så kan han emellertid ej anses hafva förebragt något enda rättsligt skäl för densammas riktighet. Emot Beselers teori rikta vi samma anmärkning, som han själf framhållit mot kreationsteorien, att nämligen »das Recht des Dritten weiter ausgedehnt wird, als die Natur des Vertrages es zuzulassen scheint» [2]).

Ungefär till samma resultat som Beseler kommer äfven Busch i sin framställning af tredjemansaftalet [3]). Buschs ingående kritik af Beseler riktar sig blott mot dennes först publicerade teori, hvaremot han ej tyckes hafva haft någon kännedom om den förändrade åsikten, som Beseler låtit komma till uttryck i sin »System des gemeinen deutschen Privatrechts [4]). Busch vill stödja hela teorien på en i Tyskland uppkommen sedvanerätt, till grund för hvilken han åberopar och bifogar sin skrift 44 prejudikat från nästan alla tyska tredje instansens domstolar. Busch har sammanfattat sin teori i 7 punkter [5]). I en punkt, den enda som ej kan sägas vara uttalad i Beselers lära, innehålles följande tvifvelaktiga sats (punkt 5): »Die Acceptation kann von dem Dritten sowohl ausdrücklich, als stillschweigend, nämlich durch concludente Handlungen geschehen, wofür insbesondere die Erhebung der Klage gilt». Härigenom blir Buschs teori egendomlig nog. Han förklarar å ena sidan en accept från tredjemans sida nödvändig för rättighetens uppkomst och å andra sidan menar han, att en sådan kan ligga i anhängiggörandet af process mot promittenten. En sak är emellertid att låta en accept taga sig uttryck genom konkludenta handlin-

[1]) Se föregående not.
[2]) Beseler, System s. 413.
[3]) Busch, Doctrin und Praxis über die Gültigkeit von Verträgen zu Gunsten Dritter, Heidelberg 1860, bihang till Ark. civ. 43.
[4]) Busch a. a. s. 34 ff.; jfr Beseler, System s. 413 n. 15.
[5]) Busch a. a. s. 46 f.

gar; en annan sak är att låta instämmandet af talan ha den betydelsen, att käranden ställes så, som om han redan före litis contestatio hade uttalat sitt antagande. Detta senare skulle innebära, att öppnandet af talan hade återverkande kraft, i det man läte det gälla som ett rättsfaktum, hvarpå själfva anspråket i processen grundade sig. Men att låta anhängiggörandet af en process föda en materiell rätt i samma process, stämmer ej väl öfverens med processrättens uppgift att fastställa och skydda en redan gifven rättighet. Emot BUSCH ser man äfven hos GAREIS den anmärkningen att, då rätten att acceptera är något annat än rätten ur accepten och denna sista är föremålet för det instämda anspråket, så måste det vara ganska tvifvelaktigt »ob die Klage zugleich fundirte Klage und concludente Acceptationshandlung sein kann» [1]). Äfven enligt vårt förmenande måste den citerade femte punkten i BUSCHS teori anses stå i strid mot hans fordran på accept för uppkomsten af tredjemans rätt. Att dennes anspråk i processen bifalles måste nämligen innebära just, att han vid öppnandet af sin talan (utan accept) var materiellt berättigad [2]). — BUSCH betraktar tredjemansaftalet såsom ett pactum in favorem tertii i strängaste mening. Begreppet favor fick blott uppfattas såsom en förmögenhetsrättslig förmån, hvadan med ett

[1]) GAREIS a. a. s. 114.

[2]) Jfr EHRENZWEIG a. a. s. 58 f. Å s. 60 heter det: »wenn die Klage als die Erklärung dieses Willens gelten kann, so heisst das nichts anderes, als dass der Dritte jederzeit ohneweiteres klagen kann, dass also eine Annahmeerklärung nicht Voraussetzung seines Klagerechts ist». Se äfven SIEGEL, Verspr. als Verpflichtungsgrund, s. 151 f.: »Wenn . . . . eine Annahme des Versprechens durch den Dritten gefordert wird, so geschieht dies nur dem Namen nach, indem die Handlung worin die Annahme gefunden wird, die Klage, welche der Dritte erhebt, wie früher gezeigt wurde, nicht das ist, wofür man sie ausgiebt. In Folge dessen legen alle Schriftsteller und Urteile, welche das Versprechen dadurch, dass daraus geklagt wird, angenommen sein lassen, in Wahrheit Zeugniss dafür ab, dass der Dritte aus dem Versprechen, ohne dasselbe angenommen zu haben, berechtigt sei». — Man skulle nu kanske häremot kunna göra den invändningen, att talans instämmande, utan att själf utgöra en konkludent accepthandling, kunde hafva den betydelsen, att därigenom bevisades, att tredjeman omedelbart efter erhållen underrättelse om aftalet accepterat det däri till honom innehållna anbudet genom en konkludent negativ handling (icke-återvisandet af detsamma). Någon antydan om en sådan betydelse af tredjemans talan finnes emellertid ej uttryckt hos BUSCH.

aftal till förmån för tredjeman blott kunde förstås ett aftal, hvarigenom en liberalitet tillförsäkrades honom. Det var därför oriktigt att hit hänföra ett aftal, hvarigenom promittenten lofvade promissaren att betala en dennes skuld till tredjeman: »denn es ist für den Gläubiger (Dritten) darin, dass dieser seine Forderung erhält, durchaus kein Favor zu erblicken, da ihm seine Befriedigung von Rechtswegen gebührt» [1]. Någon verklig grund för detta rättsliga betonandet af favormomentet har ej af Busch kunnat angifvas. När han säger, att begreppet favor uteslöt möjligheten, att en motprestation ålades tredjeman, vore den ock i förhållande till den honom tillförsäkrade prestationen högst obetydlig, så är detta påstående först och främst oriktigt. Ty äfven om man kunde tänka sig, att tredjeman i och med rättighetens erhållande ålades en i förhållande till denna obetydlig förpliktelse, så måste ju aftalet i sin helhet anses hafva medfört en förmögenhetsrättslig förmån för tredjeman. Men vidare är det en självklar sats, alldeles oberoende af huruvida man betonar förmånsmomentet eller icke, att förpliktelser ej kunna åläggas en person genom andras aftal [2]. Påståendet att öfvertagandet af en persons skuld aldrig kunde innebära en fördel för borgenären, måste äfven betraktas såsom ej fullt riktigt. Öfvertages nämligen skulden af promittenten kumulativt, så måste detta ju i regeln innebära en förmån för borgenären, som får den gamla fordringen säkrare ställd, då han för densamma kan taga ytterligare en gäldenär i anspråk [3]. Men äfven ett privativt öfvertagande af skulden kan innebära en fördel för borgenären, nämligen om promittenten, men ej promissaren är vederhäftig för skuldens betalande. Med Buschs betonande af »favörens» betydelse skulle sålunda den passiva delegationen ibland uppfattas såsom ett tredjemansaftal, ibland icke. Redan häraf torde man förstå, huru

---

[1] Busch a. a. s. 6 f.

[2] »Denn dass ihm dazu fremde Personen ohne seinen Willen nicht verpflichten können, versteht sich so sehr von selbst, dass dagegen gar kein Zweifel aufkommen kann. Darum wird dieser Satz nicht einmal erwähnt». Savigny, Das Obligationenrecht II s. 74.

[3] Äfven Gareis, som strängt håller på fordringen, att aftalet ingås till tredjemans favör, anser att skillnad bör göras mellan den kumulativa och den privativa passivdelegationen, hvilken förra vore ett verkligt aftal till förmån för tredjeman. Gareis s. 112; jfr äfven Panofsky, Die Verträge zu Gunsten Dritter, Diss. 1877, s. 71.

otillfredsställande det i själfva verket måste vara att tillmäta juridisk betydelse åt en sådan ofta nog tillfällig omständighet, som att tredjeman genom aftalet tillskyndas en materiell förmån.

Gareis menar, att innehållet i såväl Beselers som Buschs läror kunde sammanfattas däri, att tredjemansaftalet utgjorde en (blott) promittenten bindande kollektivoffert till tredjeman, som genom att acceptera densamma förvärfvade en självständig fordringsrätt [1]). Angående Beseler så hafva vi redan framhållit, att, efter allt att döma, han ej kan åsyfta någon accept af ett anbud, utan att tredjeman för honom står lika mycket utanför kontraktsförhållandet som enligt den rena kreationsteorien. Det samma måste äfven sägas om Busch, som ju i själfva verket genom att likställa talans instämmande med en accept måste sägas hafva uppgifvit sin fordran på denna senare. Men bortsedt från denna konsekvens, så kan man likväl ej af den omständigheten, att Busch i sin teori uttryckligen talar om tredjemans accept draga slutsatsen, att han uppfattade tredjemansaftalet såsom ett anbud till tredjeman. Han antyder ej på ett enda ställe i afhandlingen, att det är något slags anbud, som skall accepteras. För öfrigt hade en antydan om ett så viktigt påstående, som att i tredjemansaftalet låge inneslutet ett anbud till tredjeman — låt vara att det förut i teorien i olika former förekommit — knappast varit tillräcklig, utan hade en ingående beskrifning öfver ett sådant anbuds säregna art varit nödvändig för Busch, om han därpå velat grunda uppkomsten af tredjemans fordringsrätt. För oss ligger det närmast till hands att uppfatta äfven Buschs »acceptation» blott såsom en ren tidsbestämmelse för rättighetens uppkomst, fordrad i tredjemans eller kontrahenternas intresse. Fattar man »acceptationen» så, då kan man äfven förstå, huru enligt femte punkten i Buschs lära talans instämmande kunde få betydelsen af »acceptation». Till sist är det klart, att för Busch den tanken var fullkomligt främmande att göra tredjeman till kontrahent. »In dem Begriffe »Dritter», säger han, liegt schon, dass derselbe bei dem desfallsigen Vertrage sich nicht betheiligen darf, denn sonst wäre er kein Dritter mehr, sondern Contrahent» [2]). Och därför kunde Busch ej vara blind, att, om tredjeman erhölle

[1]) Gareis a. a. s. 108, 109 o. 114, jämförda med s. 45 n. 1.
[2]) Busch a. a. s. 6.

rätten genom att acceptera ett anbud, han därigenom upphörde att vara verklig tredjeman och blef medkontrahent [1]. Sålunda har äfven BUSCH i sitt författarskap, trots den af honom använda terminologien, med sin »acceptationsteori» gifvit sitt erkännande åt den grundtanken, att tredjemans rätt uppstode på kreationens väg.

Innan vi härifrån öfvergå till författarskapet på den rena kreationsteoriens grund, måste här lämnas plats för några ord om SAVIGNYS uppfattning af tredjemansaftalet. SAVIGNY anser, att grunden till romarnes principiella förnekande af tredjemansaftalet låg däri, att obligationerna öfver hufvud taget såsom inskränkningar i den naturliga friheten blott kunde påräkna rättsskydd, såvidt rättslifvets behof gjorde det nödvändigt. Men detta behof ledde blott därtill, att en kontrahent, men ej en tredjeman borde erhålla en rättighet ur obligationen [2]. Den nämnda grunden hade äfven i vår tid giltighet, och därför fanns det ej något skäl för oss att upphäfva den allmänna romerska regeln, att ett aftal till förmån för tredjeman vore ogiltigt såväl för promissaren som för tredjeman [3]. Men vill man bygga afgörandet om detta aftals giltighet därpå, om rättslifvets behof kräfde det eller icke, så är det väl tydligt nog, att svaret måste blifva ett annat i vår tid än på romarnes. »Denn das »wie weit» ist relativ, die Begrenzung kann enger oder weiter sein, je nach dem Bedürfnis und sie wird weiter sein müssen, wenn sich der Verkehr weiter entwickelt hat» [4]. Emellertid kunde enligt SAVIGNY stundom ett aftal om prestation till tredjeman vara giltigt. Men antingen vore detta ej ett verkligt aftal til förmån för tredjeman, i det att denne ej blefve promittentens borgenär eller ock vore tredjeman i regeln att betrakta såsom ställföreträdd genom promissaren [5]. Dessa mer eller mindre skenbara undantag uppdelar SAVIGNY därför i två grupper, allteftersom

---

[1]) Jfr GAREIS a. a. s. 111 n. 2: »Freilich wird der Dritte . . . nach jeder Theorie, welche Acceptation fordert, also auch nach der Theorie von BUSCH, schliesslich doch Mitkontrahent».

[2]) SAVIGNY, Das Obligationenrecht als Teil des heutigen Römischen Rechts, II. s. 76.

[3]) SAVIGNY a. a. s. 75, 83.

[4]) FOERSTER, Theorie und Praxis des heutigen gemeinen preussischen Privatrechts, 3 uppl. s. 419. Se äfven GAREIS a. a. s. 59, UNGER J. J. 10 s. 69 f.

[5]) SAVIGNY a. a. s. 79.

blott promissaren eller tredjeman blifver fordringsberättigad. Af den förra gruppen betonas särskildt de fall, hvari tredjeman vore en solutionis causa adjectus. Såsom sådan var tredjeman blott en person, till hvilken gäldenären med giltig verkan kunde prestera såsom till borgenären själf, men detta var uppenbarligen ej något undantag från den romerska regeln om ogiltigheten af ett pactum in favorem tertii. Med rätt framhåller SAVIGNY, att det här blott vore fråga om en särskild bestämmelse öfver prestationens beskaffenhet [1]).

Beträffande de fall, hvari tredjeman verkligen blef promittentens borgenär, förklarar SAVIGNY, att tredjemans fordringsrätt blott kunde uppkomma därigenom, att det i början till tredjemans förmån ingångna aftalet öfvergick »in ein Verhältnis der Stellvertretung». Detta skedde därigenom, att tredjeman ratihaberade det för honom utan hans uppdrag slutna aftalet och därigenom förvandlade promissaren till sin ställföreträdare [2]). Härmed har emellertid den SAVIGNYska konstruktionen för oss förlorat allt intresse, i det den förbiser betydelsen af kausalförhållandet mellan promittenten och promissaren [3]). SAVIGNYS konstruktion är för öfrigt ej fullt klar. »Nästan alltid, säger han, kommer promissaren att betrakta sig som tredjemans negotiorum gestor». Om SAVIGNY menar, att de fall, där promissaren ej tänkt sig som tredjemans negotiorum gestor, ej heller kunde förskaffa tredjeman någon rättighet eller om man kunde nå denna på fiktionens väg, därom torde ej något bestämdt kunna utsägas [4]).

Den afgjordt mest berömde författaren på vårt ifrågavarande område är JOSEPH UNGER, hvars ofvan anförda skrift, Die Verträge zu Gunsten Dritter [5]), af hans samtida allmänt betecknades — såväl till innehållet som formen — såsom ett glänsande

[1]) SAVIGNY a. a. s. 79 f.

[2]) SAVIGNY a. a. s. 81 f.

[3]) Af UNGER, a. a. s. 70 betecknas SAVIGNYS konstruktion såsom fullkomligt omöjlig: »die Vertragsschliessung zu Gunsten des Dritten kann unmöglich hinterher in eine Vertragsschliessung im Namen des Dritten übergehen: die Jurisprudence kann nicht Wasser in Wein verwandeln. Ist der Vertrag zu Gunsten des Dritten als solcher von vornherein ungültig, so kann er auch nicht nachträglich zu Kräfte kommen». Se äfven GAREIS a. a. s. 89 f.

[4]) Se FOERSTER, Theorie und Praxis etc. s. 419.

[5]) J. J. 10, s. 1—109.

mästerverk, hvars epokgörande verkan i vetenskapligt afseende sattes utom allt tvifvel. Unger riktar sig emot den allmänt förhärskande vidskepelsen inom den juridiska vetenskapen, att aftalen till förmån för tredjeman vore en logisk omöjlighet, en juridisk monstrositet. Denna vidskepelse utgjorde »ein betrübendes Zeichen unserer drückenden Abhängigkeit vom römischen Recht, ein trauriges Symptom der ängstlichen Befangenheit, in der wir uns dem Corpus Iuris gegenüber befinden» [1]. Att romarne ej erkände giltigheten af ett aftal till förmån för tredjeman, hade enligt Unger sin inre grund i deras etiska åskådning. Den romerska satsen alteri stipulari nemo potest, motsvarade en sedlig princip hos romarne, som kunde uttryckas med orden: hvar och en må handla för sig själf, i eget namn och till egen fördel. På grund af ett öfverspändt urgerande och exklusivt genomförande af kategorien »själfändamål» hade denna gammalromerska princip öfvergått till en absolut rättsregel, så att man omöjligen kunde rättsligen handla i stället för någon annan eller omedelbart till någon annans förmån [2]. Men om sålunda den romerska rätten var den »disciplinerade egoismens» system, så hvilade åter germansk rättsuppfattning på en motsatt etisk grund. Enligt germanska etiska begrepp trädde kärleken till nästan i förgrunden och lärde oss, »an fremden Schicksal den lebhaftesten Antheil zu nehmen, das fremde Interesse zu unserem eigenen zu machen und es gleich dem unsrigen wahrzunehmen». I stället för den det romerska rättsväsendet genomträngande regeln, gällde hos germanerna såsom sedlighets- och rättsimperativ: sörj för andra lika mycket som för dig själf. Från denna motsats mellan de etiska åskådningarne hos romarne och germanerna hade man att utgå, när man i våra dagar ville undersöka spörsmålet om giltigheten af ett aftal till förmån för tredjeman. En nödvändig följd af olikheten i den etiska uppfattningen vore en motsvarande skillnad på det rättsliga området. Denna skillnad hade tagit sig uttryck i den germanska rättens principiella erkännande af det omedelbara ställföreträdarskapets berättigande. Det rättsliga erkännandet af pacta in favorem tertii vore lika nödvändigt, i det båda rättsfigurerna hvilade på samma etiska grundtanke, att den ena människan kunde och borde beredvil-

[1]) Unger a. a. s. 56.

[2]) Unger a. a. s. 3.

ligt tjäna och hjälpa den andra [1]. Man hade efter allt detta vågat hoppas, att UNGER oberoende af den romerska rättens positiva satser i frågan velat utveckla sin uppfattning af tredjemansaftalets väsen. Öfverraskningen blir därför stor och ingalunda angenäm, när UNGER förklarar sin uppgift vara att, sedan nu de tredjeman berättigande aftalens giltighet fastställts såsom ett den modärna etikens postulat, härleda deras juridiska konstruktion ur de romerskrättsliga grundsatserna. Man måste »durch das römische Recht über dasselbe hinaus», ty i romerska rätten låge hela tredjemansaftalens teori innesluten, låt vara att den blott vore uttalad för några få undantagsfall [2]. I enlighet med resultaten vid undersökningen af undantagsfallen i den romerska rätten [3] anser sig UNGER kunna uppställa följande definition på ett aftal till förmån för tredjeman: »Verträge zu Gunsten Dritter sind Verträge, durch welche nach der Absicht der Paciscenten einem Dritten in seinem Interesse unmittelbar ein Forderungsrecht bestellt oder eine Schuldbefreiung erwirkt wird». Ur denna definition läte nu härleda sig, utom den principiella skillnaden mellan ett aftal till förmån för tredjeman och ett genom ställföreträdare slutet aftal [4], följande viktiga konsekvenser.

Promissaren förvärfvade ej själf något anspråk ur aftalet. Borgenär blef han ej, enär han aldrig haft någon afsikt att förplikta gäldenären emot sig själf utan blott emot tredjeman. Att man sålunda måste förkasta tanken, att promissaren närmast själf förvärfvade ett anspråk på prestation åt tredjeman, fann UNGER framgå särskildt klart vid de liberatoriska aftalen: promissaren erhåller där ej något anspråk på gäldenärens befriande, utan denne är i och med det perfekta aftalet fri från sin skuld. Emellertid var det nödvändigt för giltigheten af det sagda, att kontrahenterna verkligen ville ingå ett aftal till tredjemans förmån. Skulle det visa sig, att promissaren afslutit aftalet till sin egen förmån, erhöll han och ej tredjeman en rätt på prestationens utgörande till denne. Det kunde emellertid äfven inträffa, att promissaren ingick aftalet såväl till tredjemans som till sin egen förmån. I detta fall uppstodo två självständiga af hvarandra

[1] UNGER a. a. s. 55 f.
[2] UNGER a. a. s. 57—60.
[3] UNGER a. a. s. 27—45.
[4] Jfr framställningen ofvan s. 4.

oberoende anspråk på samma prestation. Häraf är det för UNGER äfven tydligt, att tredjemans rätt är omedelbar, d. v. s. ursprunglig och ej härledd. Ty från hvem skulle han härleda rätten, då promissaren själf ej haft någon sådan. Tredjeman var ju ifrån början den ende borgenären. Till sist uppstod rättigheten enligt UNGER omedelbart äfven i den mening, att den uppkom genast och utan något åtgörande från tredjemans sida. Den uppkomna rättigheten kunde ej af kontrahenterna ömsesidigt återkallas; ej ens om tredjeman ännu var utan vetskap om aftalet [1]). Den sistnämnda konsekvensen är enligt vårt förmenande det nya i UNGERS lära, hvarigenom han skiljer sig från BESELER och BUSCH. Man måste äfven på denna grund låta UNGER få försteget för dessa båda, i det han konsekvent genomfört en teori på den för alla tre gemensamma grundvalen, att tredjeman erhölle en rättighet ex alieno pacto. Ty erkänner man en gång giltigheten af aftalen till förmån för tredjeman på den nämnda grunden, så består deras tendens och verksamhet, som UNGER säger, just däri att gäldenären bindes och är bunden gent emot tredjeman [2]).

Stora och betydande äro verkningarne af den UNGERska läran. Om äfven hithörande bestämmelser i B. G. B. närmast ansluta sig till den af REGELSBERGER förfäktade teorien, så torde man dock kunna säga, att de ytterst ha sin rot hos UNGER, på hvars lära REGELSBERGER stödt sig vid byggandet af sin egen konstruktion.

Är efter hvad som ofvan påpekades det en förtjänst hos det UNGERska arbetet, att en teori konsekvent fullföljts, så vidlådes detta arbete af ett fel, som enligt vårt förmenande måste göra hela lärans värde mycket tvifvelaktigt. Detta fel består däri, att UNGER i själfva verket ej kunnat förebringa något giltigt skäl för sin teoris riktighet. I detta afseende har UNGER ej anlitat

---

[1]) UNGER a. a. s. 60—68.

[2]) UNGER a. a. s. 64 f. Enligt vårt förmenande måste man, från kreationsteoriens ståndpunkt, gent emot BESELER och BUSCH instämma med UNGER i hans anmärkning: »Es ist ein trügerisches an der Oberfläche haftendes Raisonnement, wenn man meint, dass dem Dritten, der dem zu seinen Gunsten geschlossenen Vertrag noch nicht beigetreten ist, ja vielleicht noch gar keine Kenntnis von dem Abschluss hat, kein Eintrag geschehe, wenn die Paciscenten den Vertrag hinterher wieder aufheben. Der Dritte erleidet effektiv einen Nachtheil, indem ihm der zugedachte Vortheil bereits wirklich zugewendet war». a. a. s. 67 f.

den tyska rättspraxisen. Tvärtom anser han det vara hopplöst nog att söka förebringa bevis för de tredjeman berättigande aftalens giltighet i den tyska rättspraxisen. Buschs försök härutinnan betecknas såsom misslyckadt[1]. Helt naturligt måste Ungers bemödanden nu inriktas på bevisningen för, att det redan existerade en giltig rättsgrundsats af innehåll, att tredjeman ur andras aftal ipso iure kunde erhålla en rättighet — äfven om denna rättsgrundsats förnekats eller förbisetts ej mindre af rättspraxisen än af teorien. Att Unger i sina sträfvanden att påvisa en dylik rättssats ej skulle kunna nå fram till målet, torde af hvad som redan sagts om hans metod vara ganska gifvet. Unger slår i sin bevisföring såsom vi sett in på två vägar. Han vill å ena sidan visa, att man ej får låta modet nedslås vid en blick på den romerska rättens satser i ämnet, med deras principiella förnekande af uppkomsten af en fordringsrätt för tredjeman. Ty den romerska rättens regler *måste* vara sådana på grund af etiska bud, hvilka hos germanerna ej hade någon giltighet. Å andra sidan vill han finna hela den germanska teorien, principiellt förnekad i den romerska rätten, just i denna. I ett rättssystem, som förnekar den sökta grundsatsen, vill han på grund af några få undantag utfinna just denna grundsats för ett annat rättssystem. Och det trots det att han förut framhållit, att de båda rättssystemen i de afseenden som af grundsatsen beröras, äro hvarandra direkt motsatta. De båda vägarne, som Unger anlitat, synas oss med nödvändighet korsa hvarandra. I hvarje fall måste emellertid Unger anses bevisskyldig för riktigheten af ett så paradoxalt påstående, som att hela den rätta teorien låge innesluten just i romerska rättens behandling af några få undantagsfall. Men äfven antaget att den af Unger använda metoden vore möjlig, så torde det likväl vara högst tvifvelaktigt, om de romerska rättsreglerna beträffande de s. k. pacta in favorem tertii verkligen kunna utgöra stöd för en sådan teori, som Unger framställt. Ett bestämdt uttalande härom kunna vi ej göra, lika litet som vi öfverhufvud taget anse det möjligt att komma till något definitivt resultat angående romarrättens ställning till förevarande spörsmål. För vår del mena vi, att Unger ej kommit längre i sin bevisföring för kreationsteorien än Bähr beträffande sin härlednings-

---

[1]) Unger a. a. s. 71 f.

lära [1]. Ett närmare ingående på denna fråga kunna vi emellertid ej tillåta oss. Vi hänvisa blott till BEHRENDS undersökning med anledning af UNGERS behandling af de romerska källställena [2]. Han kommer till det resultatet, att UNGERS teori ej kunde vinna stöd i dessa. De talade tvärtom därför, att romarne städse uppfattade tredjemans rätt såsom en härledd rätt [3]. — Beträffande UNGERS hänvisning till motsatsen mellan romarnes och germanernas etiska åskådning såsom bevis för kreationsteoriens giltighet i de senares rättssystem, så torde väl knappast någon betydelse kunna tillmätas en dylik bevisföring. Vi behöfva blott erinra därom, att morallärau långt ifrån täckes af rättsläran [4]. Men äfven oafsedt detta, så verkade det nästan löjligt att påstå, att moralbudet: älska din nästa såsom dig själf, i rättssystemet erhållit uttryck därigenom, att uppkomsten af tredjemans rätt ex alieno pacto på kreationens grund erkändes. Ett erkännande af

---

[1] Att BÄHR själf mer och mer styrkts i den uppfattningen, att *hans* lära hvilar på den romerska rättens grund, framgår af hans uttalande i Ark. civ. 67, s. 158 n. 1 om sina föregående arbeten i frågan (i J. J. Bd 6 samt Urteile des Reichsgerichts): »Meine neue Arbeit steht ganz auf dem Standpunkte der älteren. Einen Fortschritt enthält dieselbe nur darin, dass sie klarer stellt, wie schon das römische Recht die Grundlage für die Lehre abgibt; was ich früher noch nicht im gleichen Maasse erkannt hatte».

[2] I Zeitschrift für die deutsche Gesetzgebung, Bd 8, s. 314 f.

[3] BEHREND a. a. s. 314: »Aus den Stellen, die als Zeugnisse für das Vorhandensein von Verträgen zu Gunsten Dritter bei den Römern angeführt werden, lässt sich UNGERS Theorie nicht begründen, vielmehr liegt in allen diesen Stellen die Idee der Rechtsübertragung zu Grunde. Das Recht des Dritten entsteht nicht, wie U. meint, direkt in seiner Person, sondern geht von einem der Paciscenten auf ihn über. Im geraden Gegensatz zu U. muss demnach behauptet werden, dass die Römer das Recht des Dritten stets als ein abgeleitetes Recht auffassen.» Se emellertid äfven REGELSBERGER i Ark. civ. 67 s. 19.

[4] Se BEHREND a. a. s. 313: »Die Frage nach der Gültigkeit oder Ungültigkeit der Verträge z. g. Dr. ist eine Rechtsfrage, die in ihren tieferen Grundlagen, wie das Recht überhaupt, mit sittlichen Anschauungen zusammenhängen mag, bei der es sich aber zunächst um die Konsequenzen bestimmter juristischer Begriffe handelt. Es erscheint danach mehr als bedenklich, wenn man wie von UNGER geschehen ist, bei der Beantwortung dieser Fragen auf den angeblichen ethischen Gegensatz zwischen der römischen und der modernen Welt- und Lebensauffassung zurückgeht. Das Bestehen eines derartigen Gegensatzes zugegeben, so ist doch auch für uns das Gebot der Nächstenliebe nur eine sittliche Vorschrift, kein Rechtsgrundsatz».

detta moralbud inom rätten skulle helt säkert tagit sig uttryck i andra former [1]). Vore den Ungerska tankegången riktig, så skulle det dessutom vara omöjligt att komma öfver den af honom själf och Busch så ifrigt förfäktade satsen, att aftalet måste vara ingånget till tredjemans förmån. Men det har redan tillräckligt framhållits, huru meningslöst det vore att knyta rättshandlingar till detta moment, som uppenbarligen ej kan hafva det ringaste med aftalets rättsliga karaktär att göra. För öfrigt härleder Unger ur samma moralbud äfven giltigheten af det omedelbara ställföreträdarskapet. Med någon liten blick för affärslifvet får man väl medgifva, att de den största rollen spelande ställföreträdarskapen, de yrkesmässiga, ej åtagas för att gagna nästan utan snarare för den egna fördelens skull. Utan tvifvel är det äfven det utvecklade rättsbehofvet och icke det anförda moralbudet, som nödvändiggjort det allmänna erkännandet af ställföreträdarskapets giltighet [2]). Men äfven om man kunde tänka sig, att ställföreträdarskapet hade denna etiska motsats att tacka för erkännandet af dess giltighet, så är dock till slut en sådan tanke hart när omöjlig beträffande kreationsteorien vid tredjemansaftalet. Det nya i denna teori är ju ett brott mot den grundsatsen, att aftalet i sina omedelbara verkningar blott berör kontrahenterna själfva [3]). Men denna grundsats kan ej rimligtvis sägas hafva sin motsvarighet i det enligt Unger förhärskande romerska moralbudet, att hvarje människa blott finge handla till sin egen förmån, utan denna grundsats har otvifvelaktigt haft sitt stöd i den praktiska rätten själf. Rättssäkerhetens kraf fordrar, att aftalet blott gäller för dem, som skola betraktas som kontrahenter. Är detta riktigt, så kan ej heller den af Unger påstådda

[1]) Jfr äfven Dniestrzanski, Aufträge zu Gunsten Dritter, s. 347, hvarest det betecknas såsom oriktigt »aus Anlass der Lehre von den Verträgen zugunsten Dritter dem altruistischen Systeme der »Nächstenliebe» bei den Germanen, das römische System des »disciplinierten Egoismus» entgegenzustellen».

[2]) Jfr Behrends uttalande a. a. s. 314: »Diziplinirter Egoismus ist auch unser Privatrecht und am Ende wird keine Zeit und kein Volk für den Organismus des Rechts ein höheres Prädikat beanspruchen dürfen».

[3]) Detta behöfver ju ej sägas om ställföreträdarskapet, som ytterst hvilar på en fiktion och därför ej kommer att formellt stöta den nämnda grundsatsen.

förändringen af det romerska sedebudet medföra någon förändring i den nämnda rättsgrundsatsen [1]).

Som ofvan antydts har UNGERS lära fallit i god jordmån. Närmast upptogs den och omhuldades af den framstående rättsläraren REGELSBERGER, som på skilda ställen tagit till orda i det invecklade spörsmålet [2]). Hufvudpunkterna i UNGERS lära accepterar REGELSBERGER utan vidare: tredjemans rätt är en självständig sådan, som ej härledts ur promissarens, och den uppstår ipso iure utan något åtgörande från tredjemans sida. Dessa båda moment anser REGELSBERGER, att UNGER öfvertygande har påvisat, liksom REGELSBERGER menar, att UNGER äfven ådagalagt, att de äro de enda, som verkligen motsvara det praktiska behofvet och kontrahenternas afsikter samt att de dessutom fullkomligt erkänts i den romerska rätten [3]). I följande afseenden kritiserar REGELSBERGER UNGERS framställning. Förutsättningarne för giltigheten af aftalet hade af UNGER uppfattats allt för vidt, i det han blott fordrade, att aftalet afsiktligt slutits i tredjemans intresse. UNGER hade med orätt förbisett den af BÄHR framhållna betydelsen af causalförhållandet mellan borgenären och gäldenären, ehuru han likväl så ledts af sin sunda rättskänsla, att han som verkliga aftal till förmån för tredjeman blott betecknat sådana fall, hvari prestationen till tredjeman utlofvats med hänsyn till en mellan promittenten och promissaren bestående causa [4]). Denna anmärkning emot UNGER är enligt vårt förmenande (åtminstone formellt) oberättigad. I och med att den UNGERska skriften konsekvent sysselsätter sig med *aftal* till förmån för tredjeman äro sådana rättsligen oförbindande löften eller samtal uteslutna som t. ex. det ofta anförda fallet, att en person lofvar sin vän att betala sin skuld till en tredje person för att undvika konkurs, utmätning eller annan skandal. Här föreligger ju intet rättsligt *aftal* just därför att löftet ej afgifvits med hänsyn till någon mellan de samtalande existerande i juridiskt afseende relevant causa. — Med full rätt måste man däremot säga att REGELSBERGER vändt sig mot UNGERS påstående, att blott tredjeman, men däremot ej

---

[1]) Jfr REGELSBERGER Kr. V. 11 s. 568.
[2]) Kr. V. 11 s. 559—569. E. H. H. II s. 472—478, Ark. civ. 67 s. 1 f.
[3]) Kr. V. 11 s. 568. E. H. H. II s. 473.
[4]) Kr. V. 11 s. 565 f.

promissaren kunde erhålla ett anspråk mot promittenten. Att promissaren, som för sin egen räkning och i eget namn med hänsyn till en i hans person utmynnande causa mottager gäldenärens löfte, äfven däraf bör blifva berättigad att fordra dess uppfyllande, synes oss vara så självklart, att det ej behöfver närmare motiveras. Att Unger för ett motsatt antagande hänvisar till de liberatoriska aftalen, kan i bevisafseende ej vara af någon betydelse. Detta framhålles äfven af Regelsberger, som med skäl påpekar, att Unger här förbisett, att ej heller tredjeman vid dessa aftal förvärfvade något anspråk. Med själfva aftalets afslutande hade kontrahenterna nått målet. Det fanns därefter ej någon förpliktelse att fylla, följaktligen ej heller något att fordra[1]). Regelsberger framkastar den förmodan, att Unger blott velat säga, att promissarens rätt ej vore klagbar, enär han blott kunde fullfölja sitt eget intresse med en talan [2]). Detta motsvarar emellertid med säkerhet icke Ungers verkliga uppfattning. Det skulle nämligen stå i strid med följande klara uttalande af Unger: »denn gewährt man aus den Verträgen in favorem tertii überhaupt dem Promissar ein eigenes Klagerecht — was ich allerdings für ganz unrichtig halte —, so ist es verkehrt, noch den Nachweis eines besonderen Interesses von ihm zu verlangen: der kräftigste Beweis für sein Interesse an der dem Dritten zu beschaffenden Leistung liegt eben darin, dass er diesen Vertrag geschlossen hat» [3]). Regelsberger fäster särskildt stor vikt vid betonandet af att båda rättigheterna, promissarens och tredjemans, ingalunda voro identiska. Löftesmottagaren hade ej något anspråk på utfåendet af det utlofvade föremålet och tredjeman saknade de särskilda befogenheter, som den förre ur aftalet erhållit mot promittenten [4]). Häri vill Regelsberger se ett vederläggande af den uppfattning, hvilken lät beteckna sig såsom det härledda förvärfvets teori. Tredjeman kunde lika litet betraktas som promissarens cessionar, som han kunde anses utöfva dennes rätt på grund af ett uttryckligt eller stillatigande bemyndigande. Att emellertid de nämnda åsikterna ej vederlagts.

---

[1]) Kr. V. 11 s. 566, E. H. H. II s. 475, Ark. civ. 67 s. 15 f.
[2]) Kr. V. s. 566 f.
[3]) Unger a. a. s. 106.
[4]) E. H. H. II s. 475, Ark. civ. s. 15 f.

därigenom, att promissarens och tredjemans anspråk påvisas vara af olika innehåll, ligger enligt vårt förmenande i öppen dag, hurgifven en motsatt uppfattning än för REGELSBERGER tycks vara. Beträffande cessionsteorien så innebär REGELSBERGERS påstående ett förnekande af möjligheten att cedera ett anspråk, som går ut på prestation åt tredjeman. Det har emellertid förut framhållits, att någon giltig grund till att bestrida möjligheten af en dylik cession ännu ej förebragts [1]). Tredjeman hade ej heller, säger REGELSBERGER, de befogenheter, som ur aftalet uppstå för borgenären gent emot gäldenären. Hvilka befogenheter, som särskildt af REGELSBERGER åsyftas, är oss ej fullt klart. Näppeligen kunna de emellertid vara af den art, att de ej äfven med en cessionsteori kunna förklaras. Det ligger nämligen i sakens natur, att, om tredjemans rätt anses grundad på en öfverlåtelse från promissaren, denna öfverlåtelse blott bör omfatta så mycket af promissarens eget anspråk, som kan vara nödvändigt för att tillfredsställa promissarens syften med betingandet af en prestation åt tredjeman.

Ytterligare afviker REGELSBERGER från UNGER ifråga om rättighetens beständighet. UNGER fastslår såsom en nödvändig konsekvens af kreationsteorien, att tredjemans rättighet, uppkommen i och med aftalet, ej genom ny öfverenskommelse af kontrahenterna kunde tagas tillbaka [2]). REGELSBERGER ser sig nödsakad till den satsen, att oåterkalleligheten ej är ett väsentligt kännetecken för ett aftal till förmån för tredjeman [3]). Detta är i själfva verket en mycket ömtålig punkt. Här stå kreationsteoriens båda största namn emot hvarandra. UNGER hänvisar ej utan fog till den logiska nödvändigheten. REGELSBERGER är försiktig nog att ej beakta den synpunkten, fruktande, »dass bei Festhaltung dieser Ansicht dem Verfasser (UNGER) noch manche seiner ächten Fälle Schwierigkeiten bereiten könnten» [4]). Den logiska konsekvensen af kreationsteorien synes ifråga om befogenheten för promissaren att återkalla rättigheten ej alltid stämma väl öfverens med rättslifvets kraf. Vi återkomma i annat sammanhang till detta spörsmål, hvarpå vi nu ej kunna närmare inlåta oss.

[1]) Se ofvan s. 34 f.
[2]) UNGER a. a. s. 64 f. Se äfven ofvan s. 57 n. 2.
[3]) E. H. H. II. s. 478.
[4]) Kr. V. 11 s. 567.

GAREIS kan beträffande resultatet af sin uppfattning i sin ingående afhandling om tredjemansaftalet [1]) sägas intaga en mellanställning mellan UNGER och REGELSBERGER, i det han principiellt bestrider något anspråk för promissaren [2]) och beträffande möjligheten att återkalla tredjemans rätt synes i det närmaste dela den REGELSBERGERska uppfattningen [3]). Väl inseende kraftlösheten af de UNGERska bevismedlen, söker GAREIS att mot en helt annan bakgrund förklara uppkomsten af detta rättsliga fenomen, tredjemans fordringsrätt. Etiska synpunkter spela för GAREIS ej någon roll, i stället sätter han här den tyska sedvanerätten, hvars utveckling småningom fört till en den romerska rätten motsatt ståndpunkt [4]). Men för GAREIS har det ej varit tillräckligt med åberopandet af en tysk sedvanerätt för uppkomsten af tredjemans fordran. Denna rätt måste på ett juridiskt tillfredsställande sätt erhålla sin förklaring. Och äfven om tredjemans rättsförvärf i en senare period kunde utveckla sig på den af UNGER förfäktade rena kreationsgrunden, så vore dock tiden ännu ej mogen för en sådan uppfattning. Allmänt härskade nämligen den föreställningen, att vårt samtal vore vår sak. »Was ich mit meinem Freunde gesprächsweise berede, projektire, vereinbare, was zwei Bekannte oder Unbekannte mit einander ausmachen, daraus kann kein Dritter ein klagbares Recht für sich ableiten. So die volksthümliche Meinung» [5]). Vid sin konstruktion utgår GAREIS därifrån, att ett löftes causa blott är af betydelse för den i löftet gjorda *utfästelsens* giltighet. Detta innebar vid tredjemansaftalet, att blott promittentens förpliktelse, däremot ej tredjemans fordringsrätt behöfde i sig upptaga löftets rättsgrund. Denna afsåg vid alla giltiga aftal till förmån för tredjeman ett rättsförhållande mellan promittenten och promissaren, hvari ömsesidiga prestationer förekommo, en promissarens prestation till promittenten, för hvilken denne förpliktades till motprestation åt promissaren,

---

[1]) Die Verträge zu Gunsten Dritter, Würzburg 1873.

[2]) GAREIS a. a. s. 248 ff.

[3]) GAREIS a. a. s. 147 o. 245.

[4]) GAREIS a. a. s. 204, 210 o. 223.

[5]) GAREIS a. a. s. 208. Jfr härmed SIEGEL, Das Versprechen als Verpflichtungsgrund, s. 154 n. 22. Ehuru fullt samtidig med GAREIS anser han folkmeningen gå i motsatt riktning, till förmån för den rena kreationstanken.

som åter öfverenskom med promittenten, att denna prestation helt eller delvis skulle utgöras till tredjeman. Härigenom uppstod för tredjeman närmast blott en reflexverkan. Denna förstärktes emellertid till en verklig fordringsrätt genom en särskild klausul i aftalet af detta innehåll [1]. Trots det att GAREIS velat taga afstånd från den UNGERska kreationsteorien, så kan hans konstruktionsförsök dock ej uppfattas annat än som en förtäckt afläggare af denna teori. När GAREIS säger, att löftets causa blott är af betydelse för förpliktelsen, men ej för rätten på grund af löftet, så har han uttalat något, hvarför han förblifvit beviset skyldig. Det synes oss tvärtom vara klart, att då en förpliktelse på grund af ett löfte ej är tänkbar utan en motsvarande rättighet, causan för löftet enligt sakens natur äfven måste blifva bestämmande för den genom löftet uppkomna rättighetens innehåll. Causan måste uppenbarligen vara lika nödvändig för uppkomsten af rättigheten som uppkomsten af förpliktelsen [2]. GAREIS tal om att tredjemans rätt hade karaktären af en reflexverkan måste betraktas såsom ett rent nonsens. GAREIS utgår nämligen från det af JHERING införda begreppet reflexverkan, »ein ohne alle Willensthätigkeit erfolgender Erwerb wegen eines Andern» [3]. Men möjligheten af att vid tredjemansaftalet använda det JHERINGska begreppet är ju från början uteslutet, enär kontrahenternas vilja just går ut på, att tredjeman skall ha förmånen eller rättigheten [4]. Detta inses äfven till fullo af GAREIS, som därför helt lakoniskt medgifver, att därigenom reflexverkans

---

[1]) GAREIS a. a. s. 210 f.

[2]) Förgäfves hänvisar GAREIS i detta afseende till WINDSCHEID, Lehrbuch § 319. WINDSCHEID säger nämligen ingalunda, att causan ej erfordrades för rättighetens uppkomst. Men äfven om i WINDSCHEIDS uttalande skulle kunna inläggas en tydning i GAREIS' mening, så måste denna tydning motiveras just därmed, att WINDSCHEID själf utgår från, att vid tredjemansaftalet en rätt verkligen kunde kreeras för tredjeman. I hvarje fall kan sålunda WINDSCHEIDS uttalande ej utgöra något stöd för riktigheten af GAREIS' åsikt.

[3]) JHERING i J. J. 10 s. 295.

[4]) Jfr JHERING i J. J. 10 s. 288 f.: »Die Reflexwirkung ist eine Folge der rechtserzeugenden Thatsache nicht Zweck derselben, d. h. der Absicht des Handelnden ist diese Wirkung fremd . . . . . Eben darauf beruht auch der Unterschied der Reflexwirkung von den Verträgen zu Gunsten dritter Personen. Das Motiv bei letzteren ist: der dritten Person einen Vortheil

begrepp vid tredjemansaftalet ändrar sig, och det af JHERING uppställda begreppet blifver oanvändbart [1]. Härigenom återstår emellertid af hela GAREIS' konstruktion blott det, att tredjeman på grund af kontrahenternas i aftalet uttalade vilja blifver fordringsberättigad, d. v. s. att hans rättighet blifvit kreerad direkt ur deras aftal [2]. Icke förty menar GAREIS, att han med sin konstruktion tagit definitivt afstånd från den UNGERska teorien. I sin ifver att särskildt pointera, att han ej anslutit sig till kreationsidén, uttalar GAREIS följande sats: »Trotzdem, dass zur Entstehung des Rechts des Dritten keine Acceptationshandlung dieses Letzteren gehört, ist doch die Vorstellung einer Creation ferne zu halten; der Gedanke der rein einseitigen Erzeugung eines fremden Rechts, ist unjuristisch, hier aber durch den Begriff des Vertrags schon von vornherein ausgeschlossen» [3]. Men detta hjälper ej. Uppstår en rätt för tredjeman, utan att han accepterar ett anbud därom, ja, utan att han vet om, att promittenten afgifvit det förpliktande löftet till promissaren, hvilken ej är tredjemans ställföreträdare, så har rättigheten onekligen för tredjeman uppstått utan någon rättshandling från hans sida, alltså ej aftalsmässigt utan ensidigt, och därmed är rättigheten i ordets fulla bemärkelse »kreerad», äfven om förpliktelsen blott kan sägas hafva uppstått tvåsidigt genom anbud och accept. Lika obevisadt, som GAREIS' öfriga satser, förblir därför hans påstående, att promittentens vilja bindes gent emot tredjeman, därigenom att den accepteras af promissaren till dennes förmån. Ty antingen ligger det afgifna löftets causa i ett rättsförhållande mellan promittenten och promissaren, och den förre blir visserligen bunden, men — såvidt hittills kunnat utrönas — blott och bart gent emot promissaren. Eller också måste löftets causa utmynna i tredjemans person. Skall det emellertid nu blifva bindande, så kan detta blott ske, om promissaren accepterat detsamma såsom tredjemans ställföreträdare. Härigenom blir visserligen promit-

---

zuzuwenden, das Motiv bei der ersteren: sich selber, und die dritte Person participirt nur, weil man sie, um den Zweck für sich selber zu erreichen nicht ausschliessen kann.»

[1] GAREIS a. a. s. 217.

[2] Se äfven PFAFF i G. Z. 1. s. 217 f.

[3] GAREIS a. a. s. 224.

tenten bunden direkt emot tredjeman, men ej i denna hans egenskap utan såsom promissarens hufvudman. Något annat alternativ är såvidt vi kunna finna, ej möjligt. När GAREIS därför med GROTIUS' ord vill beteckna promissaren såsom »adhibitus ad adstringendam promissoris fidem in sustentando beneficio» så kan åt denna egenskap försåvidt GAREIS därmed vill utmärka något annat än att promissaren vore tredjemans negotiorum gestor, ej tilläggas någon rättslig betydelse [1]). Afgörande i sådant afseende kan blott vara, om någon causa existerar mellan promittenten och promissaren, och denna kan blott hafva den betydelsen, att den förre blir förpliktad gent emot den senare, ej emot tredjeman [2]).

SIEGEL kallar aftalet till förmån för tredjeman ett »Schuldversprechen zu fremden Handen» och anser tredjemans rätt grunda sig därpå, att promittentens ensidiga löfte vore förpliktande till tredjeman [3]). Det synes oss emellertid vara grundfalskt att vid tredjemansaftalet operera med ett promittenten ensidigt förpliktande löfte. Hur skulle tredjemans rätt kunna tänkas uppkomma utan ett verkligt aftal mellan promittenten och promissaren? Löftets causa ligger ju — efter hvad vi kunna anse vara utredt — i promissarens person. På grund af denna causa måste uppenbarligen promissaren vara befogad att bestämma öfver prestationen åtminstone så, att den ej mot hans vilja kan utgöras till en viss person. Skulle promittenten utan promissarens vilja hafva presterat till tredjeman, så kan han aldrig sägas med sin prestation hafva realiserat någon rättslig causa emot promissaren. För att promittenten sålunda skall kunna med sitt löfte om prestation till tredjeman fullfölja en causa mot promissaren, är det

---

1) GAREIS a. a. s. 224. Af en jämförelse med s. 71 mom. 3 framgår att GAREIS med uttrycket ej kan mena, att promissaren vore tredjemans negotiorum gestor. I denna betydelse tyckes EHRENZWEIG a. a. s. 17 uppfatta uttrycket. Se äfven HELLWIG a. a. s. 48, 258, DNIESTRZANSKI a. a. s. 21.

2) Äfven EHRENZWEIG a. a. s. 50 framhåller gent emot en dylik uppfattning om betydelsen af promissarens accept, att promittenten af densamma blott kunde bindas gent emot promissaren, som därför godtyckligt kunde befria honom från förpliktelsen. »Die Bindung gegenüber dem Dritten ist ein Postulat, das aus dem Sinne und Zwecke der seitens des Promissars vollzogenen Acceptation nicht abgeleitet werden kann.»

3) SIEGEL, Das Versprechen als Verpflichtungsgrund, Berlin 1873, s. 142 f.

logiskt nödvändigt, att löftet af denne accepteras [1]). Dessutom behöfva vi angående SIEGELS konstruktion blott påpeka, att om promittenten ej kan vara förpliktad gent emot tredjeman på grund af ett till promissaren riktadt och af denne accepteradt löfte, så kan rättsställningen ej ändras till tredjemans fördel därigenom, att promissaren ej ens betraktas såsom acceptant af utan blott såsom adressat för löftet. — Såsom ett viktigt argument emot en cessionsteori anför SIEGEL, att med denna skulle man komma till den absolut förkastliga konsekvensen, att promittenten vore berättigad att mot tredjeman framställa de invändningar, som stodo honom till buds mot promissaren. Men att detta vore otillåtet, därom rådde, så skiljaktiga än meningarne på detta område äro, allmän enighet [2]). Redan här kunna vi emellertid framhålla, att den befarade konsekvensen ingalunda blir nödvändig, åtminstone ej i den omfattning, som SIEGEL tycks tro. Man får nämligen ej förbise, att vid tredjemansaftalet — försåvidt tredjemans rätt tänkes grundad på en öfverlåtelse från promissaren — debitor cessus själf är närvarande och förklarar sitt bifall till öfverlåtelsen. Häri bör äfven ligga ett afstående från en eller flera invändningar mot tredjeman, som grunda sig på promittentens förhållande till promissaren, försåvidt det verkliga syftet med tredjemansaftalets afslutande enligt sakens natur blott kan nås därigenom, att tredjeman blir fri från de ifrågavarande invändningarne.

---

[1]) Med rätt framhåller äfven GAREIS i en anmälan af SIEGELS arbete i Zeitschrift für die deutsche Gesetzgebung, Bd 8 s. 185, att SIEGEL i grund misskänner promissarens verkliga funktion af löftets acceptant. Se äfven UNGER, i G. Z. 1 s. 373, till SIEGELS afhandling: »Bei dem Vertrag zugunsten Dritter bringt nicht ein Wille allein die Obligation hervor, die Gebundenheit des Schuldners ist vielmehr durchwegs eine Vertragsmässige.» Jfr äfven HELLWIG a. a. s. 255—258.

[2]) Såsom bevis härför meddelar SIEGEL, att vid Dresdnerkonferensen för utarbetandet af förslag till allmän obligationsrätt för Tyskland i denna fråga härskade fullständig enighet. Jfr konferensens protokoll, I, 1863 s. 679. Att hos samtidens teoretiker emellertid denna uppfattning ej var absolut förhärskande framgår bl. a. af STOBBES kritiska anmälan af GAREIS' ofvannämnda afhandling i Z. H. 19 s. 304, hvarest STOBBE finner det ytterst betänkligt, att GAREIS principiellt uttalar den satsen, att promittenten emot tredjeman ej skulle kunna framställa invändningar, som ha sin grund i promissarens person.

I en uppsats »Zum deutschen Obligationenrecht» [1]) har den ofvan citerade BEHREND sysselsatt sig med vårt spörsmål, särskildt i anledning af UNGERS, GAREIS' och SIEGELS skrifter. Som redan framhållits, finner BEHREND, att den romerska rätten, i den mån densamma medgifvit, att tredjeman kunde blifva berättigad ur andras aftal, lämnar bevis för, att tredjemans rätt icke kreeras utan härledes [2]). BEHREND upptager nu spörsmålet, om denna uppfattning äfven i vår tid bör gillas, d. v. s. om äfven vi måste betrakta en öfvergång af promissarens anspråk på tredjeman såsom utgångspunkt för tredjemansaftalets juridiska konstruktion. Denna fråga anser han afgjordt böra besvaras jakande. Den romerska konstruktionen motsvarade nämligen till fullo det verkliga sakläget och kontrahenternas vilja samt deras förhållande till tredjeman [3]). Enligt vårt förmenande har BEHREND — och det trots hans samtids entusiastiska svärmeri för en kreerande teori — funnit frågans kärnpunkt, när han angifver linjerna för konstruktionen, såsom *enligt sakens natur* uteslutande en sådan teori. Tyvärr har BEHREND ej själf utvecklat sin ståndpunkt. Såvidt han uttalat sig, synes han emellertid ej förtjäna gillande. Anspråket tillkommer visserligen närmast promissaren, säger han, men kunde af tredjeman göras gällande, intill dess promissaren förordnade om motsatsen [4]). Om grunden till att promissarens anspråk af tredjeman kunde göras gällande, därom får man af BEHREND intet veta. Det sagda häntyder emellertid ganska tydligt på den BÄHRska konstruktionen och dess riktighet faller sålunda med denna.

En liten skrift af KNAUS [5]), som behandlar hithörande frågor uteslutande från romerska rättens ståndpunkt, är för oss så till

[1]) Zeitschrift für die deutsche Gesetzgebung, Bd 8, s. 187—192, 306—318, 532—540.

[2]) BEHREND a. a. s. 532: »Die utilis actio, mit welcher der Anspruch des Dritten geltend gemacht wird, ist ein formeller Ausdruck dafür dass dieser Anspruch als ein von dem Promissar abgeleiteter betrachtet wird».

[3]) BEHREND a. a. s. 532. Det heter vidare: »Am deutlichsten tritt dies in dem Fall der L 3 C. de don. quae sub modo (8.55) hervor. Wenn A dem B etwas schenkt mit der Auflage, die geschenkte Sache später an den C herauszugeben, so sind sowohl B wie C Donatare des A, es ist daher durchaus folgerichtig, auch den Anspruch des C auf den Willen des A zurückzuführen, d. h. in der Person des A entstehen und von da auf den C übertragen werden zu lassen.»

[4]) BEHREND a. a. s. 533.

[5]) Die sogenannten Verträge zu Gunsten Dritter, Berlin 1875.

vida intressant, som han ogillar antagandet af de snäfva gränser, emellan hvilka man allmänt velat inpressa tredjemansaftalet. Ett typiskt sådant aftal föreligger enligt KNAUS, så snart en person giltigt utfäst sig till en annan att prestera till en tredje, oberoende af om denne erhöll en själfständig rätt eller icke. Vidare anser KNAUS det ej vara befogadt, att för de tredjeman berättigande aftalen hålla på favormomentet.

Under 1880-talet kommer, såvidt vi ha oss bekant, ej något nytt konstruktionsförsök till synes. DANZ behandlar väl ganska ingående tredjemansaftalets ställning i förhållande till den aktiva och passiva delegationen, men kommer ej med någon egen konstruktion för uppkomsten af tredjemans rätt utan framhåller blott att denna kreeras genom kontrahenternas aftal [1]).

Beträffande LEONHARDS teori i början af 1890-talet, så har det redan i annat sammanhang framhållits, att han betraktar tredjemansaftalet såsom en underart af negotiorum gestio [2]).

Efter LEONHARD kommer EHRENZWEIG med en tankediger och ingående afhandling i de hithörande spörsmålen [3]). Det faller utom ramen för denna framställning att till granskning upptaga de många fängslande frågor, som möta oss i denna med en sällsynt noggrannhet skrifna bok. Beträffande förklaringen till uppkomsten af tredjemans rätt ser EHRENZWEIG sig nödsakad att slå in på rättsanalogiens väg. Den härskande läran erkände visserligen ej blott, att tredjemansaftalet vore giltigt, utan äfven att tredjeman ur detsamma kunde blifva självständigt berättigad. Men den saknade stöd härför såväl i positiva rättssatser som i en stadgad praxis. För att få klarhet i frågan fanns enligt EHRENZWEIG ej någon annan utväg än att först konstatera grunderna för ett aftals giltighet i allmänhet och att därefter pröfva i hvad mån dessa grunder kunde rättfärdiga uppkomsten af en själfständig rätt för tredjeman ur aftalet mellan kontrahenterna [4]). Den härskande läran angående tredjemansaftalet utgick med orätt ifrån viljeteorien. Härigenom hade man förbisett, att det egen-

[1]) DANZ, Die Forderungsüberweisung, Schuldüberweisung und die Verträge zu Gunsten Dritter, Leipzig 1886 s. 129—132.

[2]) Se ofvan s. 17 f.

[3]) Die sogenannten zweigliedrigen Verträge, insbesondere die Verträge zu Gunsten Dritter nach gemeinem und österreichischem Rechte, Wien 1895.

[4]) EHRENZWEIG a. a. s. 41.

domliga vid det tredjeman berättigande aftalet var, att kontrahenterna voro bundna af sitt ord och ej ens genom ömsesidig öfverenskommelse kunde taga detta tillbaka. Enligt viljeteorien var det en naturlig sak, att kontrahenterna gemensamt kunde upphäfva sin en gång uttalade vilja, hvilken nämligen ej kunde betecknas såsom starkare än en senare gjord öfverenskommelse. Den härskande läran innebar dessutom ett brott mot viljeteorien däri, att den lät tredjeman blifva berättigad i och med kontrahenternas aftal. Viljeteorien innehöll emellertid, att blott den kungjorda viljan (viljeförklaringen) hade någon rättslig betydelse och för tredjeman förelåg ej någon viljeförklaring, som han kunde åberopa, så länge ej kontrahenternas öfverenskommelse blifvit honom meddelad [1]. — Var viljeteorien ur räkningen för grundandet af tredjemans rätt, så kunde emellertid denna väl förklaras ur tillitsteorien. Ur tillitsteorien följde dessa båda satser: »nicht mein Wort verbindet mich, wenn dadurch niemand zu einem Vertrauen bestimmt wurde»; och »nicht das Vertrauen des anderen verbindet mich, insofern es ich nicht hervorgerufen habe». Af den första satsen följde, att tredjeman i regeln icke kunde få någon rätt, så länge han ej visste något om aftalet. Dock uppstod frågan, om man ej på grund af vissa hänsyn af teknisk natur borde likställa vetskapen om aftalet med »Wissenkönnen» [2]. I hvarje fall följde af tillitsteorien, att kontrahenterna kunde träda tillbaka åtminstone intill det ögonblick underrättelse om det ingångna aftalet ankommit till tredjeman genom kontrahenternas försorg. Af den andra satsen följde nämligen, att tredjeman ej kunde åberopa sig på någon kännedom om aftalet, som på annan väg förmedlats honom. I och med kontrahenternas aftal kunde således tredjemans rätt ej uppstå. Frågan uppstod blott, om tidpunkten för rättens uppkomst skulle bestämmas till underrättelsens ankomst eller om den skulle anses uppstå först med tredjemans »biträde» till aftalet [3]. Efter mycket intressanta utföranden [4] kommer Ehrenzweig därhän, att på grund af rättshandelns lukrativa betydelse för tredjeman en

---

[1]) Ehrenzweig a. a. s. 41—43.

[2]) På samma sätt som när man vid ett vanligt aftal ej skilde på anbudets ankomst eller mottagande och kännedomen om dess innehåll.

[3]) Ehrenzweig a. a. s. 44—48.

[4]) Ehrenzweig a. a. s. 48—62.

accept ej vore nödvändig, utan att rätten i och med det tidigare momentet borde anses uppkommen [1]. Att EHRENZWEIG härmed angifvit en fullt giltig förklaringsgrund till tredjemans rätt, torde ej kunna bestridas. Som oriktigt måste det emellertid betecknas, när EHRENZWEIG menar, att den sålunda uppkomna rättigheten har sitt stöd i en rättsanalogi. Att tredjeman på det af EHRENZWEIG beskrifna sättet blifver fordringsberättigad, beror helt enkelt därpå, att han är promissar i ett aftal, hvari rätten att fordra den ifrågavarande prestationen tilldelats honom. Tredjemans rättighet har uppstått rent aftalsmässigt. Att ett verkligt anbud, enligt EHRENZWEIGS konstruktion, riktas till tredjeman, framgår, så vidt vi kunna finna, med nödvändighet däraf, att blott den underrättelse om aftalet, som utgår från kontrahenterna, är konstitutiv för uppkomsten af tredjemans fordringsrätt. Äfven beträffande dennes accept möta inga svårigheter att betrakta EHRENZWEIGS konstruktion såsom ett verkligt aftal med tredjeman. Också om den härskande läran måste anses fordra accept äfven af ett uteslutande lukrativt anbud för att detta skall blifva bindande, så är det likväl klart, att accepten ej behöfver vara uttrycklig. Ett tyst antagande af anbudet måste hafva full giltighet, och det ligger i öppen dag, att det ej skall fordras mycket för att en stillatigande accept af ett lukrativt anbud skall sägas vara förhanden. Att promissarens kännedom om anbudet i förening med hans underlåtenhet att tillbakavisa detsamma måste gälla som en accept, torde kunna påstås som en allmän regel [2]. Så mycket mer torde det gälla här, då kontrahenterna, som redan aftalat inbördes och härmed tänka sig rättshandeln redan vara så godt som afslutad, kunna anses hafva afstått från en uttrycklig accept å tredjemans sida. Kunna vi sålunda påstå, att ett verkligt aftal efter EHRENZWEIGS konstruktion existerar med tredjeman som kontrahent å den accepterande sidan, så blir det särskildt intressant, när vi komma till

---

[1] EHRENZWEIG betonar dock, att häri låg en afvikelse från den härskande aftalsteorien, som fasthöll vid fordran på accept också vid lukrativa rättshandlingar. a. a. s. 59.

[2] »Auf einen Antrag, welcher reinen Vortheil des Antragsempfängers bezweckt, wird im Verkehr eine ausdrückliche Erklärung der Annahme nicht erwartet, das Stillschweigen gilt als Annahme». REGELSBERGER i E. H. H. II s. 450. Se äfven HELLWIG a. a. s. 319. Jfr ock KRAINZ, System etc. 2 Aufl. I s. 318 f.

klarhet om hvad detta aftal innebär, d. v. s. om *anbudets* rätta karaktär. Hittills hafva vi förutsatt att det rörde sig om ett »kontrahenternas» anbud, för att fullt ansluta oss till EHRENZWEIGS konstruktion, enligt hvilken »underrättelsen» för att vara giltig måste ske genom kontrahenternas försorg. I självfva verket är det emellertid fullt meningslöst att tala om ett kontrahenternas anbud till tredjeman. Denne skall ju genom accept af anbudet erhålla en rättighet till prestation af promittenten. För uppkomsten af denna rättighet gifves det blott två vägar. Antingen förpliktar sig promittenten själf därtill gent emot tredjeman. Eller också har promissaren förut haft det ifrågavarande anspråket och öfverlåter detta till tredjeman. I båda fallen utgår anbudet sålunda blott från endera af kontrahenterna. Att operera med ett gemensamt anbud från båda synes oss vara logiskt omöjligt. De kunna nämligen ej rimligtvis hafva samma sak att erbjuda tredjeman. För promissaren måste anbudet ju alltid angå en öfverlåtelse af en fordringsrätt, eftersom tredjemans rätt ej afser någon prestation af promissaren utan af promittenten, hvilkens anbud åter på grund häraf alltid måste afse upplåtelsen af en rätt mot sig själf. Och är det för öfrigt fråga om en öfverlåtelse från promissaren, så innebär ju detta, att den rätt, som han öfverlåter, uppstått för honom själf just genom en upplåtelse från promittenten, som därefter omöjligen kan erbjuda samma rättighet åt tredjeman. — Men äfven det första alternativet, att tredjemans rätt har sin grund i ett anbud från promittenten, måste vi betrakta såsom omöjligt, enär förpliktelsens rättsgrund för promittenten utmynnar i promissarens person och ej i tredjemans. Att promittenten i tredjemansaftalet afgifver ett anbud till promissaren är ju klart. Det vore nu mycket egendomligt och otroligt, att promittenten först skulle göra ett anbud åt promissaren om prestation till tredjeman och bli förpliktad till honom, för att omedelbart därefter göra ett anbud till tredjeman om samma prestation. Så mycket naturligare måste det andra alternativet förefalla. Promittenten förpliktar sig med hänsyn till en viss causa gent emot promissaren. Då causan just består mellan dessa båda, kan promissaren ej undgå att genom accept af promittentens löfte blifva berättigad. »Kontrahenternas underrättelse» till tredjeman om att han skall få prestationen blir nu i självfva verket intet annat än promissarens anbud om öfverlåtelse af sitt

anspråk till tredjeman. Om detta anbud nu framföres af promissaren själf eller af promittenten eller någon annan såsom hans bud är uppenbarligen i rättsligt afseende likgiltigt. — Är detta nu innebörden af EHRENZWEIGS konstruktion [1]), så är det äfven klart, att den ej bygger på någon rättsanalogi, utan att EHRENZWEIG blott uttalat satser, hvilkas giltighet är höjd öfver allt tvifvel. Summan är ju blott, att promissaren aftalsmässigt öfverlåter sitt fordringsanspråk till tredjeman, som själf fungerar som kontrahent och löftesmottagare. Men detta innebär långt ifrån någon lösning af det uppställda spörsmålet. Denna måste gå ut därpå att trygga tredjemans rättsställning, äfven om han ej själf har tillfälle att sluta sig till aftalet och mottaga promissarens anbud. Först med en dylik lösning kunna rättslifvets kraf i förevarande afseende sägas vara tillfredsställda.

Ett alldeles nytt försök till frågans lösning bildar den teori, som på sista tiden framförts af den meromtalade Lembergske professorn STANISLAUS DNIESTRZANSKI [2]). Sedan författaren, delvis i anslutning till ISAYS [3]) och SCHLOSSMANNS [4]) utföranden kommit till den uppfattningen, att det frivilliga ställföreträdarskapet ej kan betraktas lösryckt från mandatet, och att sålunda fullmakten ej vore något särskildt rättsinstitut, utan blott en sida af ett mera omfattande rättsförhållande (mandatet) [5]), anser han det vara

---

[1]) Något som EHRENZWEIG helt visst själf skulle på det kraftigaste bestrida, enär vår uppfattning af hans konstruktion för tredjemans rätt står i strid med EHRENZWEIGS grundåskådning af det ifrågavarande aftalets byggnad i annat afseende. I motsats till den allmänna åsikten, att det tredjeman berättigande aftalet innefattade två »Vermögenszuwendungen», en från promittenten till promissaren och en annan från promissaren till tredjeman, betraktar EHRENZWEIG det hela såsom en enda affär, blott att den ena partsrollen delas på två, promissaren och tredjeman. »Denkt man sich das ganze Geschäft (als Doppelgeschäft) aus zwei einfachen Geschäften zusammengesetzt, so ergeben sich vier Parteirollen, deren zwei vereinigt und einer Person zugewiesen werden müssen. Hält man dagegen an der Einheit des Geschäftes fest, dann muss eine Parteirolle zerlegt werden, damit zwei Personen auf verschiedene Weise daran teilnehmen können. Jenes ist der Vorgang ZIMMERMANNS, dies der meine». a. a. s. IV.

[2]) Die Aufträge zu Gunsten Dritter, Leipzig 1904.

[3]) Die Geschäftsführung nach dem B. G. B. Jena 1900.

[4]) Die Lehre von der Stellvertretung, Leipzig 1900—1902.

[5]) DNIESTRZANSKI a. a. § 4 (särskildt s. 114).

nödvändigt att äfven se tredjemansaftalet såsom en underart af uppdraget, enär beträffande grundidén ställföreträdarskapet och aftalen till förmån för tredjeman voro med hvarandra besläktade. Vid båda kategorierna var ju gången denna, att en person lofvade en annan något, och att därur omedelbart en rätt uppstod för en tredje person [1]). En yttre skillnad mellan dem båda bestod däri, att vid ställföreträdareskapet uppdraget ingicks mellan den tredje personen och promissaren (principalen och ställföreträdaren) under det att vid aftalet till förmån för tredjeman uppdraget ingicks mellan promissaren och promittenten. Viktigare vore emellertid den skillnaden, att vid den senare rättsfiguren hvilade uppdraget på en »Vermögenszuwendung des Promissars an den Promittenten». Blott de fall, där en dylik förmögenhetsförskjutning förekom, kunde betraktas såsom verkliga aftal till förmån för tredjeman, hvaraf följde, att dessa grundade sig på mandatet i dess ursprungliga romerskrättsliga betydelse såsom ett realmandat [2]). Enligt Dniestrzanski utgjorde härefter aftalet till förmån för tredjeman »ein Auftrag mit reeller Vermögenszuwendung an den Promittenten, der sich dafür verpflichtet, dem Dritten einen Vortheil zuzuwenden» [3]). Författaren har utlofvat ytterligare ett band till detta första, hvilket blott betecknats såsom teoriens »Grundlegung». Innan författaren i denna fortsättning af arbetet offentliggjort de vidare konsekvenserna, som följa »aus der Eigenschaft des Vertrags zugunsten Dritter als eines Auftrags», torde det vara förhastadt att framställa ett slutligt omdöme om den föreslagna konstruktionen. Så mycket kan väl alltid sägas, att det förefaller stöta på oöfvervinneliga svårigheter att från författarens ståndpunkt kunna få annat än en mycket godtycklig förklaringsgrund till uppkomsten af tredjemans fordringsrätt. Hvad han tills vidare i detta afseende

---

[1]) Dniestrzanski a. a. s. 117.

[2]) Dniestrzanski a. a. s. 118 f.; 123; 283 f.

[3]) Dniestrzanski a. a. s. 348. Härmed har Dniestrzanski återfört området för aftalen till förmån för tredjeman inom de gränser, hvilka af Windscheid angifvits för das gemeine Recht (Windscheid, Lehrbuch § 316 n. 15) Jfr Kipp i Z. H. 57 s. 218 f., som efter anmärkning härom tilllägger: »Neu ist nur, dass alle diese Fälle Aufträge darstellen sollen. Das lässt sich aber nur behaupten von einem ganz willkürlich ausgedehnten Auftragsbegriffe aus».

förebragt för romerska rättens räkning[1]), kan omöjligen anses styrkt. Något samband mellan romarnes actio utilis vid vissa pacta in favorem tertii och en uppfattning hos romarne af dessa aftal såsom realmandat mellan promissaren och promittenten kan nämligen ej utletas. Och att för ett rättssystem sådant som det svenska det konstlade inrangerandet af tredjemansaftalet såsom ett mandat mellan promissaren och promittenten ej kan bidraga till lösningen af det omtvistade spörsmålet angående förklaringsgrunden till tredjemans rätt, synes oss vara tillräckligt klart för att blott behöfva påpekas[2]).

En snabb öfverblick af lagstiftningen i det föreliggande spörsmålet anse vi oss för fullständighetens skull böra meddela. Den bayerska landsrätten af år 1756 sammanblandar liksom den dåtida doktrinen tredjemansaftalet med ställföreträdarskapet. I detta afseende innebär den preussiska allmänna landsrätten i slutet af 18:de århundradet ett framsteg. Som ett aftal till förmån för tredjeman betecknas uttryckligen blott ett sådant, hvari tredjeman »weder mittelbar noch unmittelbar Teil genommen hat». För öfrigt gå dess bestämmelser, som ofvan påvisats, ut på detsamma som Beselers först i »Die Lehre von den Erbverträgen» utvecklade teori[3]). I Frankrikes code civil möter oss i art. 1121 följande bestämmelser: »On peut pareillement stipuler au profit d'un tiers, lorsque telle est la condition d'une stipulation que l'on fait pour soi-même ou d'une donation que l'on fait à un autre. Celui qui a fait cette stipulation ne peut plus la révoquer, si le tiers a déclaré vouloir en profiter». Sannolikt måste åt lagstället gifvas en mycket inskränkt tolkning, enligt hvilken bestämmelsen i aftalet om prestation till tredjeman blott fattas såsom en »biklausul» i den mening, att prestationen åt tredjeman blott utgör en del af den promittenten gent emot

---

[1]) Dniestrzanski a. a. s. 269—284; 347.

[2]) Jfr i öfrigt beträffande Dniestrzanskis lära Kipp i Z. H. 57 s. 217—219. Kipps slutomdöme lyder: »Nach dem obigen muss ich das Buch Dniestrzanskis, das mit wielem Fleisse geschrieben ist und manches Interessante enthält, doch im Grunde für verfehlt ansehen».

[3]) Se ofvan s. 46 n. 2.

promissaren åliggande prestationen eller också att hufvudaftalet går ut på en gåfva åt promittenten, som därför åtager sig att utgöra något åt tredjeman. En sådan uppfattning stämmer ock öfverens med POTHIERS för den franska obligationsrätten grundläggande åsikt i hans Traité des obligations[1]). GAREIS' förmodan synes oss ej vara riktig, att till grund för stadgandet i art. 1121 skulle ligga den inom tyska doktrinen först af BÄHR uttryckta tanken, att löftet om prestation till tredjeman för att vara giltigt måste afgifvas med hänsyn till en i promissarens person utmynnande causa[2]). Likaledes torde GAREIS taga fel, när han förklarar art. 1121 ställa den franska rätten »in die Reihe der Acceptationstheorien»[3]). Den andra satsen i art. 1121 säger nämligen blott, att stipulationen ej kan tagas tillbaka, sedan tredjeman förklarat sig vilja utnyttja aftalet till sin förmån. Den nämnda satsen berör sålunda uteslutande frågan om rättighetens egenskap att kunna återkallas[4]), ett spörsmål, som ej får förblandas med frågan om rättighetens uppkomst[5]).

Kommer så stadgandet i den österrikiska lagboken af år 1811, § 1019: »Wenn der Machthaber den Auftrag, einem Dritten einen Vortheil zuzuwenden, erhalten und angenommen hat, so erlangt der Dritte, sobald er von dem Machtgeber oder Machthaber davon benachrichtigt worden ist, das Recht gegen den Einen oder den Andern Klage zu führen». Under det att UNGER anser detta »gåtfulla, för den civilistiska konstruktionen

[1]) Bd I s. 35; Se GEORGI, Verträge zu Gunsten Dritter, Diss. Aachen 1900 s. 47 f. samt hans citat därstädes n. 89 från LAURENT, Principes de droit civil, Bd 15 s. 635: »L'art. 1121 n'est pas une innovation, les auteurs du code n'ont fait que formuler l'opinion de Pothier».

[2]) GAREIS a. a. s. 177 f.; Man får nämligen ej förgäta, att art. 1121 helt och hållet har karaktären af ett undantagsstadgande, hvilket klart framgår af art. 1165: Les conventions n'ont d'effet qu'entre les parties contractantes; elles ne nuisent point aux tiers et elles ne leur profitent que dans les cas prévu par l'art. 1121.

[3]) GAREIS a. a. s. 178.

[4]) Så äfven GEORGI a. a. s. 49 f.; REGELSBERGER i E. H. H. II s. 477 n. 25 ZACHARIÄ v. LINGENTHAL, Handbuch des französischen Civilrechts, Bd II § 436 n. 16, synes antaga, att en verklig rätt först uppstode med tredjemans accept. Enligt vår uppfattning afses med den ifrågavarande satsen i art. 1121 alldeles detsamma som tydligare uttryckts i den schweiziska obligationsrättens art. 128. Jfr nedan sid. 78 n. 3.

[5]) Se DANZ, Forderungsüberweisung etc. s. 130.

svårhanterliga» stadgande ej utgöra något undantag från regeln, att aftalet till förmån för tredjeman vore ogiltigt enligt österrikisk rätt[1]) (§ 881), så finner åter DNIESTRZAŃSKI, att knutpunkten i hela den omstridda läran just vore innesluten i det citerade stadgandet, hvilket gifvit honom uppslaget till den ofvan omförmälta konstruktionen af aftalet såsom ett realmandat till förmån för tredjeman.

Den sachsiska lagboken af 1863 innehåller hithörande bestämmelser i §§ 853—856. Enligt dessa blir tredjemans rätt beståndande först sedan han biträdt aftalet eller antagit den till honom utlofvade prestationen. Efter ordalydelsen synes tredjeman äfven före denna tidpunkt, i och med aftalet, hafva blifvit fordringsberättigad. Af motiven till stadgandena framgår emellertid, att dessa böra tolkas så, att en verklig rätt för tredjeman först uppstod med hans biträde eller antagande af prestationen. BESELERS senaste lära synes hafva utgjort förebilden till de nämnda lagrummen, och i enlighet härmed torde åt dessa böra gifvas den tolkningen, att kontrahenterna ej kunde få förhindra tredjeman att med afsedd verkan »biträda» aftalet.

Följa så förslag till civillag för storhertigdömet Hessen (art. 193) och för Bayern (Th. II, art. 33, 34) jämte det s. k. Dresdenerförslaget till gemensam obligationsrätt för de tyska förbundsstaterna (art. 208—216). Såväl det första som det sista förslaget erinrar mycket om BÄHRS teori. Motiverna till det hessiska förslaget gifva emellertid vid handen, att tredjemans rätt tänkes uppkommen genom en cessio legis. Det bayerska förslaget åter fordrar för uppkomsten af tredjemans rätt, att han »nach vorgängiger Aufforderung seitens der Abschliessenden oder eines derselben dem Vertrage beigetreten ist»[2]).

Den första lagen, som genom ett allmänt stadgande rent underordnat sig kreationsteoriens princip, är den schweiziska obligationsrätten, art. 128[3]). Ej för rättighetens uppkomst utan

---

[1]) UNGER a. a. s. 99. Se äfven GAREIS a. a. s. 179; EHRENZWEIG a. a. s. 77 och 93.

[2]) Beakta likheten med EHRENZWEIGS konstruktion. Skillnaden ligger blott däri, att EHRENZWEIG ej fordrar »biträde», utan anser det vara tillräckligt, att meddelande framkommit till tredjeman. Se ofvan s. 71 f.

[3]) Art. 128 har följ. lydelse: »Hat sich jemand, welcher auf eigenen Namen handelt, eine Leistung an einen Dritten zu dessen gunsten ver-

blott för dess bestånd, oberoende af en ändring i kontrahenternas öfverenskommelse, fordras en förklaring af tredjeman till gäldenären af innehåll, att han ville göra bruk af sin rätt. Att denna förklaring ej behöfver göras uttryckligen utan äfven kan ske genom konkludenta handlingar, är gifvet. Det förtjänar här särskildt påpekas, att en dylik förklaring — till skillnad från BUSCHS »Acceptation» — måste anses vara rättsgiltigt afgifven äfven genom talans instämmande mot gäldenären. Tredjemans förklaring efter art. 128 är nämligen ej af konstituerande betydelse för hans fordringsrätt, utan angifver blott tidpunkten, då en för tredjeman redan uppkommen rättighet ej längre af kontrahenterna kan omintetgöras.

Vi hafva nu hunnit fram till det betydelsefulla lagstiftningsarbete, som afslutats genom antagandet af das bürgerliche Gesetzbuch für das deutsche Reich. Denna lag är i sina bestämmelser om tredjemansaftalet §§ 328—335, en produkt af det arbete, som kreationsteoriens energiska förkämpar utfört, och ansluter sig, som redan antydts, närmast till den REGELSBERGERska teorien. I sista delen af vår framställning skola vi få tillfälle att göra bekantskap med B. G. B:s stadganden i ämnet.

---

sprechen lassen, so ist er berechtigt zu fordern, dass an den Dritten geleistet werde. Auch der Dritte, beziehungsweise sein Rechtsnachfolger, können selbständig die Erfüllung fordern, wenn dieses die Willensmeinung der Kontrahenten war. In diesem Falle kann der Gläubiger den Schuldner nicht mehr entbinden, sobald der Dritte dem Letzteren erklärt hat, von seinem Rechte Gebrauch machen zu wollen».

III.

Hvarken den schweiziska obligationsrättens eller B. G. B:s stadganden äro anpassade efter den gamla terminologien aftal till förmån för tredjeman. Favormomentet har definitivt förlorat all rättslig betydelse, och såsom en gemensam kategori behandlas alla tredjemansaftal, det hvarur tredjeman erhåller en egen fordringsrätt, och det hvari han blott är destinatär för gäldenärens utlofvade prestation, utan att vara berättigad att fordra densamma. I B. G. B. betonas detta redan i rubriken: »Versprechen auf Leistung an Dritte», en benämning som sannolikt är hämtad från WINDSCHEIDS framställning öfver »Verträge auf Leistung an einen Dritten» [1]). En dylik terminologi torde nu inom den nordiska rättslitteraturen verka något främmande, då man här vant sig att betrakta den ifrågavarande rättsfiguren, försåvidt särskild uppmärksamhet ägnats densamma, såsom ett aftal till förmån för tredjeman, hvarigenom betydelsen af de rättsfrågor, som uppkomma vid det tredjeman icke berättigande aftalet, alldeles förbisetts [2]). Säkert är nu emellertid, att äfven ett aftal, hvari tredjeman blott utsetts till prestationsdestinatär kan gifva anledning till särskilda juridiska spörsmål, som äro värda att beaktas. Detta är emellertid ej något skäl till att under en

---

[1]) WINDSCHEID § 316 (se särskildt vid not 3 a).

[2]) Se DEUNTZER, Om fuldmagt s. 17—18; Den nordiske obligationsret s. 26—28 i Nordisk Retsencyklopedi II; TRYGGER, Om fullmakt s. 26 n. 1; LASSEN, alm. del. s. 130 ff. STANG, Den norske obligationsrettens alm. del, s. 211 ff.

benämning sammanföra båda de olika formerna för aftal, hvarigenom gäldenären åtager sig att prestera något till tredjeman. Afgörande för oss, när vi förorda en terminologi, som har denna vidsträckta betydelse, är, att enligt vår uppfattning det samband råder emellan dem båda, att det berättigande tredjemansaftalet[1]) intill ett visst moment af handlingsförloppet[2]) för tanken alltid måste framstå såsom ett icke berättigande tredjemansaftal och sålunda i sig innesluter detta senare[3]).

Fatta vi tredjemansaftalet nu i denna vidsträckta betydelse, så faller inom ramen för vårt ämne undersökningen icke blott af den juridiska byggnaden hos det berättigande tredjemansaftalet utan äfven af karaktären hos ett aftal, hvari tredjeman blott utsetts till prestationsdestinatär.

Vi göra början med den sista, till utseendet minst invecklade arten och utgå därvid från följande exempel: *B* säljer en sak till *G* med den öfverenskommelsen, att *G* skall erlägga likviden till *T*, utan att denne blir berättigad att själf fordra densamma af *G*. Betalar nu *G* i rätt tid köpesumman till *T*, så torde man väl kunna tycka, att det är en tämligen klar sak, att *G* därmed blifver fri från sin förpliktelse. Han har ju fullgjort densamma. Någon annan förklaringsgrund till denna rättsverkan af *G:s* betalning synes ej vara behöflig. Härom är man emellertid inom teorien ej enig. Hellwig t. ex. anser, att man med orätt uraktlåtit att söka gifva en tillfredsställande rättslig förklaring till, att gäldenären vid tredjemansaftalet genom sin prestation till tredjeman blir befriad från sin förpliktelse mot borgenären[4]). Själf anser Hellwig, att denna rättsverkan blott kunde få sin förklaring därigenom, att tredjeman uppfattades såsom i aftalet befullmäktigad af borgenären att mottaga prestationen[5]). När alltså för att återgå till vårt exempel *G* betalar till *T*, så betalade han i själfva verket till *B:s* ställföreträdare,

---

[1]) I det följande användes beteckningen berättigande och icke berättigande tredjemansaftal. Vi mena därmed det *tredjeman* berättigande eller icke berättigande tredjemansaftalet.

[2]) Nämligen intill det ögonblick då tredjemans rätt genom borgenärens öfverlåtelse grundas; jfr ofvan s. 27.

[3]) Se äfven Hellwig a. a. s. 43.

[4]) Hellwig a. a. s. 92.

[5]) Hellwig a. a. s. 93 ff.

och därför hade han äfven uppfyllt sin förpliktelse mot *B* själf. Detta måste emellertid vara en uppfattning, som ej öfverensstämmer med tredjemansaftalets verkliga natur och som i många fall visar sig helt enkelt juridiskt omöjlig att försvara. Äfven om — såsom i det gifna exemplet ofta nog skulle kunna antagas — tredjeman stundom kommer att i själfva verket tjänstgöra såsom borgenärens ställföreträdare, så måste det betraktas såsom ett tillfälligt sammanträffande, att tredjeman är såväl prestationsdestinatär som borgenärens ställföreträdare, i det han mottager besittningen för dennes räkning och förvärfvar äganderätt åt honom. I det gifna exemplet behöfver detta uppenbarligen ej vara fallet. Antag t. ex. att *B*, som är skyldig *T* pengar och af honom blifvit kräfd på beloppet, lofvat *T* betalning på det sätt, att *G*, som stod i begrepp att köpa en sak af *B*, skulle utbetala köpesumman till *T* i stället för till *B*, och att *B* af denna anledning utsett *T* till destinatär för prestationen. Att *T*, som nu uppbär pengarne, ej gör detta för *B:s* utan för egen räkning, är ju en självklar sak. I och med det att beloppet kommer i hans besittning, blir därför han och icke *B* ägare af detsamma. Faktiskt och medvetet utför *T* med sitt besittningstagande en rättshandling för egen räkning. Man kan förgäfves invända, att *G* presterar till *T* i den goda tron, att han är *B:s* ombud. I vårt exempel kunde ju *G* mycket väl varit i kännedom om *B:s* afsikt med betalningen till *T*. Men äfven om han ej visste något om mellanhafvandet mellan *B* och *T*, hade han ingen anledning att antaga, att *T* skulle vara *B:s* ställföreträdare. Är intet därom sagdt, måste *G* ovillkorligen säga sig, att det vore möjligt, att *T* skulle behålla prestationen för egen räkning. Har *B* åter tillsagt *G*, att hans skuldförhållande till *T* vore orsaken till, att *T* utsågs till prestationsdestinatär, så är antagandet af en fullmakt för *T* att för *B:s* räkning taga prestationen i besittning uteslutet, vare sig *T* själf vet om, att prestationen sker i det nämnda syftet (betalning till honom af *B*) eller icke. *G* presterar nu till *T* för att denne själf skall få penningsumman, och icke för att denna skall förvärfvas åt *B*. *Kan* emellertid i ett aftal, hvari *G* utfäster sig att åt *T* betala en summa penningar, som han är skyldig *B*, *T* stundom betraktas såsom *B:s* ställföreträdare, så är åter en sådan möjlighet i åtskilliga andra tredjemansaftal alldeles utesluten. Detta måste först och främst sägas om alla de

fall, hvari aftalet mellan kontrahenterna har karaktären af ett arbetsbeting till tredjemans förmån. Om *B* aftalat med *G*, att denne skall reparera den fattige *T:s* stuga, att han skall plöja hans åker, hjälpa honom att inbärga skörden, att han skall måla hans fiskarbåt, reparera seglen till densamma o. s. v., så kan det väl ej ligga någon rimlighet i att påstå, det *T* mottager alla dessa prestationer såsom *B:s* ställföreträdare. För ingen skulle ett sådant påstående vara löjligare än för *T* och kontrahenterna själfva. *G* vet, att han reparerar *T:s* båt åt *T* själf, och denne vet, att det är hans båt, som för hans egen räkning och icke för *B:s* räkning behandlas. Vid transportaftalet förhåller det sig på samma sätt. Om *B* afsänder ett bref eller en paket till *T*, så kan denne ej betraktas såsom *B:s* ställföreträdare af den enkla anledningen, att han ej ersätter något *B:s* handlande. *T* besparar uppenbarligen ej *B* någon handling med mottagandet af brefvet eller paketen. Man kan ju ej fatta saken så, att *B* i stället för att ställa brefvet till sig själf adresserar det till *T*. Det ligger tvärtom i sakens natur, att prestationen från början måste utgöras till *T*. *B:s* afsikt är ju att genom aftalet och dess verkställande få en sak transporterad till *T*. Försåvidt här kan vara fråga om något ställföreträdareskap, så kan det väl aldrig bestå annat än däri, att *G* besparar *B* öfverförandet af saken till *T* och alltså *aflämnar* saken till denne *från B och för dennes räkning*.

Tänka vi oss härefter, att *B* ingått ett salukontrakt med *G*, hvari denne bl. a. utfäst sig att utgöra vissa s. k. undantag åt *T*, så visar sig fullmaktstanken äfven här vara otillfredsställande. *T* mottager prestationen för sin egen räkning och blir därför äfven själf ägare af densamma. Liksom vid de nyss behandlade aftalsarterna måste dessutom äfven här sägas, att prestationen (i regeln) enligt aftalets natur från början vore bestämd att utgå till *T*, som därför ej kan sägas mottaga densamma för *B:s* räkning. Liknande förhåller det sig äfven med ett gåfvoaftal mellan *B* och *G*, hvari den senare utfäster sig att utgöra någon prestation till *T*. Denne kan nämligen ej sägas mottaga prestationen för *B:s* räkning redan af den grund, att *B* för sin egen räkning helt säkert ej hade utbetingat sig någon gengäld för sin gåfva.

I andra fall åter är det väl sant, att tredjeman vid mottagandet af prestationen faktiskt företräder borgenären. Så t. ex. om *B* vid köp i en butik förordnar, att det köpta skall aflämnas till *T*, utan att denne för sin egen räkning skall behålla eller använda prestationen. Vidare om borgenären eljest för att slippa besväret med mottagandet eller för att underlätta gäldenärens prestation med denne aftalat, att han skall betala till tredjeman i stället för till borgenären. Detta är som bekant en ofta förekommande öfverenskommelse mellan en från sitt hus aflägset boende eller en mycket sysselsatt husägare och hans hyresgäster. Tredjeman uppbär här i regeln hyresbeloppen för värdens räkning. Men spörsmålet är, om detta är af relevant betydelse för gäldenären, när han fullgör prestationen genom att betala till tredjeman. Utan tvifvel måste detta besvaras nekande. Vore nämligen detta af betydelse, hur skulle saken då ställa sig om borgenären utan gäldenärens vetskap med tredjeman aftalat, att denne skulle uppbära hyresbeloppen för sin egen räkning och låta dem gå i afräkning på sin fordran mot borgenären? Skulle gäldenären ej blifva fri från sin hyresskuld, enär tredjeman behöll penningarne för egen räkning? Svaret är ju tydligt nog. Gäldenären har aldrig åtagit sig att prestera till borgenären eller dennes ställföreträdare, utan han har åtagit sig att betala till tredjeman som sådan. Gör han äfven detta, så blir han fri alldeles oberoende däraf, om tredjeman skulle mottaga summorna för sin egen räkning och låta dem gå i sin kassa eller om han uppburit dem såsom borgenärens ställföreträdare. Denna sats kan principiellt uttalas för alla tredjemansaftal, vid hvilka det är möjligt att tänka sig tredjeman mottaga prestationen för borgenärens räkning, och den innebär, att försåvidt tredjeman faktiskt kommer att mottaga prestationen för borgenärens räkning, hans ställföreträdande ställning ej kan vara grundad på en fullmakt från borgenären, utan har sitt stöd i ett mellan denne och tredjeman bestående rättsförhållande. I denna sats ligger emellertid ingalunda något nytt. Vi hafva blott för tredjemansaftalet funnit tillämpning af den inom teorin efter Bremer[1]) väl allmänt förhärskande åsikten, att vid tradition af en sak besittnings- och äganderättsförvärfvet för en ställföreträdd person

[1]) Se Zeitschrift für Civilrecht und Prozess, N. F. Bd 20 s. 45 ff.

ej betingades däraf, att tradenten hade kännedom om besittningstagarens egenskap att vara ställföreträdare; eller m. a. o. att ställföreträdareskapet vid besittningstagandet ej grundar sig på någon fullmakt för besittningstagaren[1]. Denna regel måste onekligen äga omedelbar tillämpning för tredjemansaftalet. Då tredjeman ej kan infordra prestationen, så måste hans ställföreträdande handling, försåvidt denna kan beröra gäldenären, vara inskränkt till själfva mottagandet af prestationen d. v. s. till ett naket besittningstagande. På samma sätt som det måste vara säljaren af en vara fullkomligt likgiltigt, om köparen förvärfvade besittningen och äganderätten till den traderade varan för egen räkning eller för någon annan, så måste det äfven sägas vara gäldenären vid tredjemansaftalet likgiltigt, om tredjeman själf eller för borgenärens räkning förvärfvade besittningen och äganderätten till prestationen. De invändningar, som vi nu framfört mot att beteckna tredjeman såsom borgenärens fullmäktig, ha delvis af Hellwig antydts. Han medgifver äfven, att tredjeman, om han vid mottagandet själf förvärfvade äganderätten till det presterade, *i detta afseende* ej kunde vara borgenärens ställföreträdare. Men, säger Hellwig, han vore likväl borgenärens ställföreträdare, nämligen »in Beziehung auf die Lösung des Schuldverhältnisses». Att så vore förhållandet, menar Hellwig vara till fullo ådagalagt af Lenel i dennes berömda afhandling »Stellvertretung und Vollmacht»[2]. Vi skola utförligare i annat sammanhang (vid undersökningen af anvisningsinstitutets rättsliga karaktär) taga ställning till Lenels lära. Emellertid kunna vi redan här alltid säga så mycket, att det synes oss förhastadt och oöfverlagdt af Hellwig att åberopa Lenels nämnda afhandling som absolut säkert stöd för den uppfattningen, att tredjemansaftalet innehöll en fullmakt för tredjeman att för borgenärens räkning mottaga gäldenärens prestation. Lenel säger nämligen ej på ett enda ställe i sin afhandling, att tredjemansaftalet vore att fatta under synpunkten af en fullmakt för tredjeman. Och man får väl akta sig att af Lenels satser draga ett sådant slut, hvartill enligt vår fulla

---

[1]) Senast har detta betygats af Lenel, Stellvertretung und Vollmacht, i J. J. Bd 36 s. 4 f.; 42 ff; 61 ff; 96 ff.

[2]) Hellwig a. a. s. 98 f.

öfvertygelse Lenel själf ej skulle hafva gifvit sitt bifall. Lenel vidrör tredjemansaftalet blott så till vida, som han talar om en solutionis causa adjectus, och om denne säger, att han borde betraktas såsom bärare af en oåterkallelig inkassofullmakt, dock blott, heter det i en not, *om han måste mottaga i borgenärens namn för att befria gäldenären från skulden* till borgenären[1]. Om tillägget i noten afser begreppet oåterkallelig fullmakt eller om Lenel fordrar den nämnda begränsningen, för att en solutionis causa adjectus öfver hufvud taget skall betraktas såsom borgenärens fullmäktig, framgår ej af ordalydelsen. Men därom kan knappast tvifvel råda, att Lenels uppfattning motsvaras af det senaste alternativet, och därmed kan denna med afseende på det nämnda uttalandet om en solutionis causa adjectus snarare anföras mot än för Hellwigs åsikt. För öfrigt instämma vi till fullo med Lenel, när han säger, att en inkassofullmäktig, med bibehållande af denna sin egenskap kunde själf förvärfva äganderätten till den utgjorda prestationen i och med dennas mottagande, just därför att, efter Lenels utförанden[2], hans fullmakt ej afsåg besittningstagandet, utan gick ut på att (i borgenärens namn) befria gäldenären från sin skuld. Lenels tankegång är utan tvifvel denna. Då gäldenärens skuld består i att betala till borgenären, så kan han befrias från denna skuld blott genom att betala till borgenären själf eller hans ställföreträdare. Blir gäldenären fri genom sin inbetalning till inkassofullmäktigen, så kan denna befrielse därför blott grunda sig därpå, att inkassofullmäktigen *gent emot gäldenären* handlat som ställföreträdare åt borgenären. Kan alltså blott af detta skäl en inkassofullmäktig verkligen sägas ställföreträda borgenären, äfven om han själf för sin egen räkning behåller betalningen, så är det klart nog, att tredjeman vid tredjemansaftalet ej kan ställas i jämnbredd med inkassofullmäktigen i förevarande afseende. Vid tredjemansaftalet består gäldenärens skuld från början i att betala något till tredjeman. Förpliktelsen går ej alls ut på att betala till borgenären utan just till tredjeman. Att i en fullmakt meddela gäldenären befogenhet att betala till denne, d. v. s. gifva honom befogenhet att uppfylla sin förpliktelse, måste uppenbarligen vara alldeles meningslöst.

[1] J. J. 36 s. 35 n. 1.

[2] J. J. 36 s. 61 ff; 96 ff.

Att Lenel betraktar äfven anvisningen som en fullmakt för assignataren[1]), skulle nu kanske af Hellwig vilja anföras som stöd för hans åsikt. Enligt vårt förmenande sammanhänger emellertid — såsom sedermera skall visas — denna Lenels uppfattning därmed, att han misskänner anvisningens egenskap att alltid vara ett verkligt tredjemansaftal.

Är det sålunda ej riktigt att se grunden till, att gäldenären genom sin prestation till tredjeman blir befriad från sin förpliktelse mot borgenären däri, att denne i aftalet meddelat något slags fullmakt för tredjeman, så återstår ännu det af Hellwig upptagna spörsmålet till besvarande: hvarför blir gäldenären befriad från sin förpliktelse mot borgenären genom prestation till tredjeman? Vårt svar har i den föregående framställningen redan antydts. Det kan ej blifva annat än, att gäldenären blir befriad, enär han med sin prestation till tredjeman uppfyllt sin förpliktelse, som därför ej längre existerar och kan binda honom. Gäldenärens obligation har objektivt upphört att gälla, på den grund att den blifvit uppfylld. Saken är helt enkel och naturlig. Är aftalet om prestation till tredjeman giltigt, så innebär detta ej något annat, än att gäldenären gent emot borgenären förpliktas att prestera något till tredjeman. Juridiskt är denna förpliktelse ej i något afseende skild från andra rättsliga förpliktelser. Om den ifrågavarande förpliktelsen måste alltså liksom om de andra gälla, att den upphör med fullgörandet. Detta sker, när gäldenären presterar till tredjeman[2]).

---

[1]) J. J. s. 113 ff.

[2]) Så äfven Oertmann, Kommentar I, 2, 2 uppl. s. 174: För prestationens befriande verkan »bedarf man weder der Annahme einer Bevollmächtigung des Dritten noch etc. . . .; der Grund liegt einfach darin, dass die Leistung an den Dritten Vertragsinhalt bildet». Hos Planck, Kommentar II, 3 uppl. s. 163 heter det: »Der Dritte ist nicht Empfangsbevollmächtigter des Versprechensempfängers in betreff der diesem geschuldeten Leistung, sondern er bildet in dem Verhältnisse zwischen dem Versprechenden und dem Versprechensempfänger nur das Objekt, auf welches sich die Leistung bezieht. Die Forderung des Versprechensempfängers geht eben nur auf Leistung an den Dritten». Se äfven Enneccerus-Lehmann, Das bürger liche Recht, I s. 410: »Dass der Schuldner durch die Leistung an den Dritten befreit wird, hat also nicht etwa (wie Hellwig s. 93 f. annimmt) darin seinen Grund, dass der Vertrag eine stillschweigende Bevollmächtigung des Dritten zur Annahme enthielte, sondern lediglich darin, dass eben die Leistung an den Dritten den Inhalt der Schuld bildet».

Hellwigs oriktiga uppfattning, enligt hvilken tredjeman är borgenärens fullmäktig, sammanhänger med ytterligare en felaktig åsikt om tredjemansaftalets allmänna karaktär. Hellwig anser, att med tredjemansaftalet afses att på ett särskildt sätt låta en utlofvad prestation komma borgenären till godo[1]. At en sådan sats kan emellertid ej förlänas allmängiltighet. Väl gäller Hellwigs åsikt vid sådana aftal, hvari prestationen, om den ej betingats till tredjeman, skulle hafva utgått till borgenären själf, såsom ett aftal om köpesummans betalning till tredjeman, en köpt saks presterande till denne o. s. v. Den gäller öfverhufvud taget i alla de fall, där tredjeman kan komma ifråga såsom borgenärens ställföreträdare på grund af ett särskildt mellan borgenären och tredjeman bestående rättsförhållande (af uppdragets natur). Men i alla andra fall måste det — såsom ju framgår af våra ofvan anförda exempel — vara oriktigt att säga, det prestationen *på ett särskildt sätt* kommer gäldenären till godo genom dess utgörande till tredjeman, ty det ligger här i sakens natur, att prestationen skall utgöras till tredjeman och icke till borgenären. Det är alltså det *enda tänkbara sättet*, hvarpå gäldenärens skuld till borgenären uppfylles. Att Hellwigs uttryck »auf eine besondere Weise» måste ha den antydda oriktiga betydelsen framgår fullt klart, när han omedelbart efteråt närmare förklarar ändamålet med tredjemansaftalet vara att spara den omväg, som prestationen eljest måste taga »durch das Vermögen des Stipulanten in das Vermögen des Dritten» [2]. En sådan omväg för prestationen är i många fall alldeles otänkbar: *G* har t. ex. åtagit sig gent emot *B* att reparera en *T* tillhörig sak. I andra fall åter måste, äfven om för tanken en dylik omväg vore möjlig, det likväl förefalla mycket konstladt att påstå, det med gäldenärens prestation den nämnda omvägen inbesparades: t. ex. vid en donatio sub modo eller ett undantagskontrakt med bestämmelse, att undantaget skulle utgå till en viss tredje person.

Att Hellwig förbisett den särskilda karaktärssidan hos alla dessa tredjemansaftal, hvari man ej kan tänka sig tredjeman såsom borgenärens ställföreträdare, framgår kanske allra tydligast

[1] Hellwig a. a. s. 45.
[2] Hellwig a. a. s. 45.

af hans uttalande, att tredjemansaftalet innebure antingen en modifikation af en ursprungligen vanlig förpliktelse eller en sammansättning af ett hufvudaftal och ett biaftal [1]). Om *B* säljer något till *G*, och det öfverenskommes, att köpesumman skall utgöras till *T*, så är det väl sant, att detta aftal mycket väl i afseende å handlingsförloppet låter för tanken uppdela sig i ett vanligt köpeaftal och ett omedelbart efteråt afslutet biaftal om, att betalningen skall erläggas till *T*. Men därför är äfven skillnaden mellan detta aftal och t. ex. ett fraktaftal så mycket mera påfallande. Om *B* aftalar med *G*, att denne skall transportera en sak till *T*, så ha kontrahenterna ingått ett aftal om prestation till tredjeman, men detta aftal låter ej på något sätt för tanken uppdela sig i ett hufvudaftal om prestationen till *B* och ett biaftal om prestationens utgörande till *T*. Kontrahenterna hafva afslutit ett arbetsbeting, som alltifrån aftalets början måste sägas blott och bart hafva bestått däri, att saken skulle transporteras till *T*. Det finnes för tanken ej något rum för talet om ett biaftal till ett hufvudaftal om prestation till *B*. Detsamma gäller uppenbarligen om alla tredjemansaftal, som hafva till innehåll, att gäldenären skulle utföra arbetsprestationer åt tredjeman. Ej heller vid ett gåfvoaftal, hvari gåfvotagaren utfäster sig till en prestation åt tredjeman för gåfvan, kunna vi finna en uppdelning i hufvud- och biaftal riktig. Först och främst är af hvad ofvan sagts tydligt, att det ej kan vara frågan om ett biaftal i den af HELLWIG åsyftade meningen, att en ursprungligen vanlig förpliktelse genom biaftalet förändrades till en förpliktelse på prestation till tredjeman. Om nämligen biklausulen tänkes borta, så kan detta blott betyda, att gäldenären erhåller gåfvan utan att göra någon motprestation, vare sig till borgenären eller tredjeman. Men bortsedt härifrån tro vi ej, att det är riktigt att fatta ett dylikt gåfvoaftal med bestämmelse om en gåfvotagarens prestation till tredjeman såsom en sammansättning af två aftal. Enligt vår mening bör saken fattas så, att borgenären till gäldenären afgifver ett gåfvoanbud af innehåll, att gäldenären skall

---

[1]) HELLWIG a. a. s. 48. Beträffande det första uttrycket: »modifikation af en ursprungligen vanlig förpliktelse», så afser HELLWIG därmed de fall, i hvilka förpliktelsen från början ej uppstått genom aftal och sålunda »modifikationen» ej kan hafva karaktären af ett biaftal.

få en gåfva mot det, att han utfäster sig att göra en prestation till tredjeman. I gäldenärens accept af detta anbud måste därför äfven ligga en bindande utfästelse att prestera det i anbudet bestämda till *T*. Man kan nämligen ej »juridiskt» tänka sig utfästelsen skild från själfva gåfvoaftalet, ty enligt det ifrågavarande aftalets natur blir gäldenären berättigad och förpliktad på samma gång[1]).

Öfverenskommelsen mellan borgenären och gäldenären att denne skall prestera något till tredjeman kan nu uppenbarligen hafva olika innebörd i olika fall. Gäldenären kan däraf blifva alternativt förpliktad, så att han godtyckligt med befriande verkan kan prestera antingen till borgenären eller tredjeman. Eller också kan han vara förpliktad att blott prestera till tredjeman. En valrätt kan naturligtvis äfven tänkas för borgenären, så att han antingen kan fordra, att det presteras till honom själf, eller ock till tredjeman. I detta fall blifver gäldenärens ställning olikartad allt efter aftalets innehåll. Detta kan gå ut därpå, att gäldenären bör invänta borgenärens valbeslut, innan han presterar, eller att han måste prestera åt borgenären, såvida denne ej inom bestämd eller lämplig tid fordrar prestationens utgörande åt tredjeman, eller ock slutligen att tredjeman skall ha prestationen, om borgenären ej i rätt tid gifvit motsatt order[2]). Aftalet kan emellertid ytterligare innebära, att om borgenären ej i rätt tid gifver något besked, valrätten öfverflyttas på gäldenären. Är ej något bestämdt i aftalet för det fall, att borgenären ej lämnar något meddelande om, till hvilken prestationen skall ske, så torde ofta nog borgenärens tystlåtenhet kunna tolkas så, att det är honom likgiltigt, om tredjeman eller han själf uppbär prestationen, i enlighet hvarmed gäldenären bör kunna prestera, till hvilken han vill. Men saken kan äfven gestalta sig så, att någon presumtion för gäldenärens valrätt i anledning af borgenärens tyst-

---

[1]) Efter hvad som ofvan sagts inses det oriktiga i följande HELLWIGS uttalande i Arch. civ. 86 s. 244: »Das Richtige aber ist einfach: der sog. Vertrag zu Gunsten Dritter kann niemals ein selbständiger Vertrag sein, sondern stets nur ein Nebenvertrag; er kann juristisch nur gedacht werden als eine Nebenberedung, die sich an einen anderen Vertrag anschliesst, an die Schenkung, den Kauf und die Lebensversicherung, während diese selbst sehr wohl auch ohne jenen Nebenvertrag möglich sind».

[2]) Jfr HELLWIG a. a. s. 72 f.

låtenhet ej kan utletas. Spörsmålet blir då, hvilka rättsverkningar skola inträda, på grund af att borgenären ej i rätt tid gifver besked. Blott två möjligheter äro tänkbara. Antingen måste borgenären betraktas såsom morant eller också måste aftalet anses ogiltigt, på den grund att prestationen enligt innehållet i kontrahenternas aftal ej blifvit tillräckligt noggrant bestämdt. Följden af detta senare alternativet skulle blifva, att gäldenären vore fri från sin skyldighet, men att han därför äfven måste afstå från sitt anspråk på motprestationen. För den skada, som härigenom drabbade gäldenären, skulle han ej kunna hålla sig till borgenären. Af denne skulle han blott kunna fordra ersättning för den skada, som han lidit genom de förberedande åtgärder, som han vidtagit i tron på, att aftalet skulle komma till stånd (det negativa kontraktsintresset). Denna skada skulle han dessutom få ersatt, blott om borgenären genom sin underlåtelse skulle kunna läggas en culpa till last. Denna konsekvens måste betraktas såsom högst otillfredsställande för gäldenären och kan ej i någon mån motsvara rättvisans kraf. Emellertid torde knappast något tvifvel kunna råda därom, att kontrahenterna, trots borgenärens valrätt, afslutit ett giltigt och fullbordadt aftal. I afseende på prestationsskyldigheten måste det för gäldenären te sig som en ytterst oväsentlig sak, om han skall prestera till tredjeman eller till borgenären själf. Gäldenären har all anledning att själf tänka sig kontraktet giltigt afslutadt, oaktadt åt borgenären lämnats befogenhet att bestämma, till hvem prestationen skall utgöras. De allmänna aftalsreglerna skulle stå i en bjärt motsats till det praktiska lifvets fordringar, om en dylik prestationens obestämdhet skulle kunna förtaga af talet dess giltighet och rättskraft. För öfrigt är det ju något, som inom handelsvärlden alla dagar och stunder passerar, att en liknande bestämmanderätt i aftalet öfverlåtes åt borgenären, utan att ens en tanke ägnas den möjligheten, att aftalet på denna grund ej skulle vara fullbordadt och giltigt. Vi behöfva blott hänvisa till de inom handelslifvet så betydande specifikationsköpen, vid hvilka köparens specifikationsuppgift torde vara af betydligt mera ingripande beskaffenhet för själfva prestationsskyldighetens art än borgenärens bestämmanderätt i de oss nu sysselsättande fallen. Att en dylik obestämdhet i kontrahenternas aftal ej kan göra detta ogiltigt, torde

dessutom för svensk rätts räkning numera vara fastslaget genom §§ 13 och 66 i lagen om köp och byte af lös egendom [1]. Om vi således ej tveka att betrakta ett aftal med valrätt för borgenären att fordra prestation till sig själf eller till tredjeman såsom ett fullbordadt aftal, så kan följden utaf borgenärens underlåtenhet att i rätt tid meddela gäldenären sitt beslut, såvidt häri ej kan ses ett afstående från valrätten till gäldenärens förmån, blott blifva den, att han försättes i mora, hvilkens rättsverkningar måste bedömas efter allmänna regler.

Det behöfver knappt särskildt framhållas, att spörsmålet, huruvida prestationen skall ske till tredjeman eller till borgenären, blott kan ifrågakomma vid sådana tredjemansaftal, som för tanken kunna låta uppdela sig i ett hufvudaftal om prestation till borgenären själf och ett biaftal om dess utgörande till tredjeman. Kan innehållet i biaftalet, försåvidt detta kommit till uttryck i kontrahenternas förhandlingar, blott sägas vara det, att prestationen skall utgöras till tredjeman, så blir det en särskild fråga om borgenären, trots det att biaftalet ej innehåller något förbehåll därom, kan återtaga tredjemans utnämning och fordra, att prestationen utföres till honom själf. Härvid är först att märka, att tredjeman genom biaftalet ej kommer i någon slags rättsställning till gäldenären eller borgenären med afseende på prestationen. Tredjemans rätt kan alltså ej på något sätt förnärmas däraf, att borgenären får prestationen utgjord till sig själf. Det kan därför blott blifva frågan, om det genom biaftalet grundade rättsförhållandet mellan gäldenären och borgenären kan vara af sådan beskaffenhet, att det ej lägger hinder i vägen för, att borgenären ensidigt förordnar om, att prestationen ej utgöres till tredjeman, utan till honom själf. För tolkningen af biaftalet ligger det närmast till hands att se till, huruvida biklausulen tillkommit på gäldenärens eller på borgenärens initiativ [2]. Har sålunda borgenären utan afseende å gäldenärens fördel betingat sig, att prestationen skall utgöras till tredjeman, så innebär biklausulens giltighet det, att gäldenären förpliktas att betala till tredjeman, på den grund att borgenärens intresse af, att tredjeman får prestationen, varit dugligt att uppbära ett giltigt aftal. Skulle nu borgenärens intresse i förevarande afseende af någon

[1]) Jfr ALMÉN, Kommentar till lagen om köp och byte, I s. 429.

[2]) Jfr HELLWIG a. a. s. 74.

anledning efteråt ändras, så att det bättre motsvarades däraf, att prestationen utgjordes till honom själf, så måste det förefalla motbjudande och föga öfverensstämmande med rättvisans kraf, om gäldenären mot borgenärens sedermera uttryckligen förklarade vilja kunde befria sig genom prestation till tredjeman. Gäldenärens vägran att efterkomma borgenärens önskan att få prestationen utgjord till sig själf kan ju här knappast betecknas annat än som rent okynne, eftersom det i regeln måste vara honom alldeles likgiltigt, om han fullgör prestationen till borgenären eller tredjeman. Men detta är ej någon rättslig grund för att häfva den mellan kontrahenterna i biklausulen innefattade öfverenskommelsen. När vi likväl mena, att borgenären med rättslig verkan kan återkalla sin viljeförklaring, enligt hvilken prestationen skulle utgöras till tredjeman, så är vårt resonnement detta, att borgenären förordnat om prestationens utgörande till tredjeman under den väsentliga förutsättningen, att hans intresse häraf skulle kvarblifva, tills prestationen verkställts. Hänsyn kan så mycket mera tagas till en dylik tyst förutsättning, som ju därigenom ej någon kollision inträffar med medkontrahentens intresse. Tillfälligt kan emellertid saken hafva gestaltat sig så, att ehuru tillkommen uteslutande på borgenärens initiativ och i hans intresse, biklausulen äfven för gäldenären skulle medföra fördel, om den efterlefdes, i det gäldenären med mindre besvär eller kostnad kunde utföra prestationen till tredjeman än till borgenären. Icke förty anse vi, att borgenären är befogad att ställa sig själf som prestationsdestinatär. Vi ha nämligen att fasthålla vid utgångspunkten, enligt hvilken borgenärens intresse allena varit afgörande för biklausulens tillkomst. Om borgenären på grund af återkallelsen blir skyldig ersätta gäldenären den skada, han härigenom åsamkas, är en fråga, som blott in casu kan afgöras efter aftalets innehåll. Går gäldenärens förpliktelse från början ut på prestationen till tredjeman, så torde det vara ganska säkert, att borgenären kan återtaga dennes utnämning blott mot det, att han ersätter gäldenären skillnaden i prestationskostnaden. Det nu sagda kan principiellt gälla blott för det fall, att ej arten af prestationsutförandet är väsentligen annat och besvärligare, när det skall ske till borgenären än till tredjeman. Om t. ex. enligt aftal mellan *B* och *G* den senare förbundit sig att leverera ett varuparti till *T*,

som bor i Y, så torde *G* ej med fog kunna göra någon invändning däremot, att *B*, som bor i X, förklarar, att han vill hafva varupartiet levereradt till sig själf, försåvidt nämligen i båda fallen *G* har att forsla varorna till bangården eller hamnen i sin stad. Skulle åter *B* vara bosatt på landsbygden utanför denna stad, så kan han säkerligen ej med rättslig verkan påfordra, att *G* forslar varorna till honom, försåvidt afståndet från *G:s* varumagasiner till *B:s* bostad vore afsevärdt längre än därifrån och till bangården eller hamnen. Däremot synes en sådan skillnad i prestationsutförandet, som att varorna i ena fallet måste forslas till hamnen, men i andra fallet till bangården ej kunna berättiga *G* till någon invändning mot *B:s* fordran att få varorna till sig; ej ens om skillnaden i afståndet mellan *G:s* varumagasiner och hamnen samt mellan de förra och bangården vore ganska afsevärd, enär inom affärslifvet i en stad denna afståndsskillnad praktiskt taget ej tillmätes någon betydelse.

Hvad som är sagdt om borgenärens befogenhet att fordra prestationen till sig själf, utan att något uttryckligen sagts därom i aftalet, gäller nu om biklausulen verkligen tillkommit under en bristande förutsättning angående tredjemans person eller borgenärens egen ställning. I enlighet härmed måste man först och främst säga, att så snart borgenären kan bevisa, att han ej längre har något intresse af, att prestationen utgöres till tredjeman, så bör han kunna fordra den till sig själf. Men frågan är, om han behöfver kunna bevisa en förändring i sitt intresseläge. Enligt vårt förmenande måste detta spörsmål principiellt besvaras nekande. Står saken så, att det måste anses vara gäldenären likgiltigt, till hvem prestationen skall utgöras, så bör äfven en naken viljeförklaring från borgenärens sida om, att han själf vill ha prestationen, vara tillräcklig för att gäldenärens förpliktelse skall rätta sig därefter. Liksom borgenären förut ej särskildt behöft bevisa, att hans intresse gick ut på, att tredjeman och icke han själf skulle mottaga prestationen, så behöfver han ej heller särskildt efteråt visa, att det nu bättre stämmer med hans intresse att själf uppbära densamma. Detta har tillräckligt tagit sig uttryck i hans uttalade viljeförklaring.

Mera teoretiskt än praktiskt intressant blir spörsmålet, huru det fall skall lösas, att borgenären, som betingar sig prestationens utgörande till tredjeman, därvid aftalar med gäldenären,

för hvilken det är absolut likgiltigt, om han presterar till den ene eller till den andra, att tredjemans utnämning till prestationsdestinatär ej finge återkallas. En sådan öfverenskommelse kan borgenären, vankelmodig som han är, af någon anledning vilja göra i hopp om, att därigenom vara juridiskt bunden att ej vidtaga någon förändrande bestämmelse. I regeln skall väl dock fallet ligga så, att vid en dylik öfverenskommelse en självständig rätt, i enlighet med kontrahenternas afsikter, uppstår för tredjeman. Otänkbart är emellertid ej, att borgenären, utan att vilja tilldela tredjeman en självständig fordringsrätt, med gäldenären ingår en öfverenskommelse om, att han ej skall kunna efteråt utesluta tredjeman och fordra prestationen till sig själf. Att kontrahenterna nu gemensamt kunna häfva den »oåterkalleliga» klausulen ligger ju i öppen dag. De hafva genom öfverenskommelsen blott blifvit bundna gent emot hvarandra. Intet hindrar nu, att den ene äfven befriar den andre från öfverenskommelsens bundenhet. Spörsmålet är emellertid, om borgenären ej ensidigt kunde med rättsverkan förklara, att han åtager öfverenskommelsen och själf vill hafva prestationen, d. v. s. om med biklausulen, att aftalet om att prestationen skulle ske till tredjeman ej finge ändras, ett verkligt aftal mellan borgenären och gäldenären kommit till stånd eller icke. Fasthålla vi nu därvid, att gäldenären såsom sådan är fullkomligt ointresserad af, huruvida han skall betala till borgenären själf eller till tredjeman, så måste han, om det skall ligga någon mening i hans öfverenskommelse med borgenären om aftalets oföränderlighet, anses hafva ingått denna antingen af intresse för tredjeman eller af intresse för borgenären själf, för den förre, att han får den ifrågavarande prestationen i sin besittning, och för den senare, att han fullföljer sin plan och verkligen låter prestationen utgå till tredjeman. I båda fallen ligga sålunda blott etiska motiv bakom för gäldenärens handlande, men såtillvida tangeras äfven en juridisk sida af saken, som gäldenären vill, att borgenären skall blifva juridiskt bunden af öfverenskommelsen. Detta har nu till följd, att om gäldenärens intresse anknöt sig till tredjemans person, han kunde anses hafva handlat för dennes räkning, hvarigenom det skulle kunna ställa sig så, som om borgenären afgifvit sin förklaring till tredjeman. Under vissa omständigheter skulle man nu kunna tänka

sig, att borgenären blefve bunden gent emot denne[1]). Har gäldenären åter af intresse för borgenären ingått öfverenskommelsen om oåterkalleligheten af bestämmelsen, att prestationen skulle utgå till tredjeman, så kan ett giltigt aftal i detta afseende ej sägas hafva kommit till stånd mellan kontrahenterna, enär en rättsförpliktande causa dem emellan ej existerar. Trots detta torde borgenären på grund af den ifrågavarande öfverenskommelsen ej utan gäldenärens medgifvande kunna godtyckligt återtaga bestämmelsen om, att prestationen skall utgå till tredjeman. Ty mellan borgenären och gäldenären existerar onekligen det aftal, att gäldenären skall prestera till tredjeman och icke till borgenären. Att, som vi i det föregående sett, borgenären ensidigt kunnat rygga detta aftal, berodde därpå, att det (praktiskt taget) måste anses ingånget under den tysta förutsättningen, att det af borgenären finge häfvas, när han ville. Öfverenskommes nu mellan borgenären och gäldenären, att aftalet ej af borgenären får frånträdas, så innebär detta visserligen ej något verkligt aftal mellan kontrahenterna, men öfverenskommelsen måste alltid ha den betydelsen, att det redan bestående aftalet ej kan anses vara ingånget under den nämnda tysta förutsättningen. Det kan därför ej heller ensidigt af borgenären frånträdas. Har bestämmelsen, att gäldenären skall prestera till tredjeman, tillkommit i gäldenärens intresse, så blir det först särskildt intressant att beakta de fall, hvari det tillerkänts gäldenären en valrätt att prestera till borgenären eller till tredjeman. Det kan här ej rimligtvis öfverensstämma med kontrahenternas intentioner att beteckna gäldenärens förpliktelse som alternativ. Fastmer måste tredjemans nämnande till prestationsdestinatär för gäldenären hafva karaktären af en facultas alternativa[2]). Detta är ju en naturlig följd däraf, att borgenären med bestämmelsen om prestationens eventuella utgörande till tredjeman blott velat göra gäldenären en tjänst. Denne bör således aldrig därigenom kunna få en

[1]) I detta fall är det klart, att borgenären och gäldenären ej heller gemensamt kunna häfva klausulen. Möjligheten att rättsförhållandet emellertid skulle gestalta sig på detta sätt, torde dock vara mycket aflägsen, då borgenären med klausulen om oåterkalleligheten väl knappast kan tänkas fullfölja någon causa mot tredjeman.

[2]) Se HELLWIG a. a. s. 75; s. 120 f.

försämrad ställning, hvilket åter vore möjligt, om det uppfattades såsom en alternativ obligation. Blir prestationen till borgenären af någon anledning omöjlig, så blir gäldenären därigenom fri, så att borgenären ej kan kräfva prestationens verkställande till tredjeman. Af denna karaktär hos obligationen följer äfven, att borgenären blott kan fordra, att prestationen utgöres till honom själf. Om gäldenären, sedan han råkat i mora och borgenären anmodat honom att prestera till sig, äfven i detta fall skulle kunna blifva fri genom att prestera till tredjeman, torde vara tvifvelaktigt nog. Att han ej kan det, om borgenären skulle lida särskild skada därigenom, att det efter handlingstidens öfverskridande presterades åt tredjeman, måste väl framgå såsom en nödvändig tolkning af det, som förekommit mellan kontrahenterna [1]. — Är det nu i aftalet rätt och slätt bestämdt, att gäldenären har att prestera till tredjeman, så frågas, om detta är bindande för gäldenären eller om han, då bestämmelsen uteslutande tillkommit i hans eget intresse, kunde befria sig äfven genom att betala till borgenären. Enligt vårt förmenande kan han ej mot borgenärens vilja betala till denne. Att han ej kan göra det, om borgenären inrättat sig så, att presterandet till honom vore olämpligare för borgenären än prestationens utförande till tredjeman, är klart däraf, att borgenären måste i förlitande på aftalets bestånd kunna inrätta sig med hänsyn därtill, att ej han själf, utan tredjeman skall mottaga prestationen. Men äfven om det ej i någon mån skulle skada borgenären, torde gäldenären ej utan borgenärens medgifvande vara befogad att prestera till honom. Visserligen har aftalsbestämmelsen, att tredjeman skulle taga emot prestationen, tillkommit för gäldenärens egen skull. Icke förty har emellertid gäldenärens förpliktelse därmed kommit att gå ut just därpå, att han skall prestera till tredjeman och icke till borgenären. På grund af aftalet kan borgenären sålunda ej mot sin vilja tvingas att själf mottaga prestationen för att ej komma i mora. Det föreligger ej något rättsfaktum, som är ägnadt att kunna göra någon ändring i gäldenärens förpliktelse att prestera till tredjeman. Man kan nämligen svårligen tala om något tyst förbehåll i sådant afseende från gäldenärens sida, såsom vi i det motsatta analoga fallet antogo för borgenärens räkning. Att vi här kunde antaga ett så-

[1]) Jfr HELLWIG a. a. s. 121.

dant tyst förbehåll, var helt naturligt, därför att det vore fullkomligt meningslöst med själfva prestationen, om gäldenären mot borgenärens vilja skulle kunna med befriande verkan prestera till tredjeman, hvilket däremot ej kan sägas, om gäldenären mot sin vilja presterar till tredjeman. — När bestämmelsen, att prestationen skall utgöras till tredjeman, tillkommit i gäldenärens intresse, så är det klart, att borgenären ej godtyckligt bör kunna återtaga tredjemans utnämning och förordna om, att prestationen skall utgå till honom själf. Skulle emellertid gäldenärens intresse af att få betala till tredjeman i stället för till borgenären upphöra, så bör den ifrågavarande aftalsbestämmelsen tolkas så, att gäldenären ej bör kunna lägga hinder i vägen för, att borgenären med afsedd rättsverkan kan fordra prestationen till sig själf. Likaså torde borgenären mot gäldenärens vilja kunna fordra prestationens utgörande till sig själf, om aftalsbestämmelsen, att tredjeman skall uppbära prestationen, å borgenärens sida tillkommit under en väsentlig förutsättning med afseende å tredjeman, hvilken förutsättning efteråt visar sig ej vara för handen. Såsom sådana förutsättningar komma företrädesvis i betraktande vissa egenskaper hos tredjeman (ärlighet, förståndighet, friskhet o. s. v.), det faktum att han vid presterandet kommer att uppehålla sig å en viss bestämd ort samt hans villighet att mottaga prestationen. Tredjemans vägran att mottaga prestationen måste alltså göra borgenären berättigad att själf fordra densamma [1]).

Om det i ett aftal heter, att den utlofvade prestationen skall utgöras till borgenären eller till tredjeman, men det ej framgår, hvilken af kontrahenterna, som äger bestämma, om prestationen skall utgöras till den ene eller till den andre, så har man likaledes att se till, om den alternativa bestämmelsen tillkommit i gäldenärens eller borgenärens intresse. Blott i förra fallet kan det vara någon mening i att tillerkänna gäldenären rätt att välja hvilken han vill till destinatär, hvarvid möjligheten för honom att kunna prestera till tredjeman, efter hvad som förut sagts, ej gör hans förpliktelse alternativ i terminologisk mening, utan blott innebär en s. k. facultas alternativa. Har den alternativa bestämmelsen åter tillkommit i borgenärens intresse, så

---

[1]) Jfr HELLWIG a. a. s. 124 f.

vore densamma alldeles meningslös, om däråt kunde gifvas annan betydelse, än att borgenären förbehåller sig rätt att, om han så finner för godt, definitivt bestämma, att han själf eller att tredjeman skall ha prestationen. Borgenären kan nämligen ej rimligtvis hafva något intresse af, att gäldenären fritt får välja mellan prestation till borgenären och till tredjeman.

Om nu aftalet är af den beskaffenhet, att det ej för tanken låter uppdela sig i ett hufvudaftal om prestation till borgenären själf och ett biaftal om denna prestations utgörande till tredjeman (aftalet går t. ex. ut därpå att gäldenären skall utföra ett reparationsarbete å en tredjeman tillhörig sak), så är det tydligt nog, att i aftalet ej kan ligga inneslutet, att borgenären godtyckligt kan, mot afstående från prestationens utförande, fordra en liknande prestation (t. ex. reparation af en honom tillhörig sak af samma slag) utförd åt honom själf. En förklaring från borgenärens sida, att gäldenären ej finge prestera till tredjeman, måste emellertid tillerkännas rättslig verkan, så att gäldenären, om han icke förty utför prestationen, därmed icke kan sägas uppfylla någon förpliktelse till borgenären. I och för sig kan väl borgenärens förklaring icke anses hafva denna betydelse, enär gäldenären ej mot sin vilja bör kunna blifva fri från sin förpliktelse. Men däri, att borgenären betingar sig en prestation till tredjeman, utan att denne själf blifver berättigad att fordra densamma, måste anses ligga, att borgenären själf vill förfoga öfver prestationen och sålunda kunna förhindra dess utgörande till tredjeman för hans räkning. Detta framgår ju äfven däraf, att borgenären med gäldenärens prestation till tredjeman vill fullfölja en särskild causa emot denne. Ändrar han nu sin plan, och vill han afstå från realiserandet af den nämnda causan, så är det en klar sak, att gäldenären ej kan tvinga honom att mot sin vilja fullfölja sin första afsikt. Står det så, efter hvad vi redan framhållit, fast, att borgenären ej kan göra anspråk på, att gäldenären i stället för den utlofvade prestationen utför någon annan, likvärdig, åt borgenären själf, så uppstår spörsmålet, hurudant rättsförhållandet mellan kontrahenterna gestaltar sig efter en förklaring från borgenären, att gäldenären ej finge utföra den öfverenskomna prestationen. Genom denna förklaring har borgenären hindrat gäldenären att genom fullgörandet af den utlofvade prestationen kunna befria sig från skulden till den förre. Härmed

är det klart, att rättsföljden består däri, att borgenären kommer att drabbas af moraverkningarne enligt den allmänna obligationsrättens regler. Detta innebär, att, då hindret för prestationens utförande är definitivt, gäldenären blifver fri från sin förpliktelse, men likväl kan fordra aftalets fullgörande af borgenären. Härvid framställer sig nu den för oss viktiga frågan, om borgenären vid motprestationens erläggande kan fordra afdrag för den vinst, som gäldenären i det särskilda fallet borde kunna hafva gjort genom sin prestations inbesparande. Besvaras denna fråga jakande, så innebär detta praktiskt ungefär detsamma, som att borgenären i stället för den af honom inhiberade prestationen må kunna fordra en liknande prestation till sig själf. Vi tveka ej att för vår del tillerkänna borgenären rätt att å sin motprestation till gäldenären göra afdrag för den nämnda vinsten. Vid nästan alla de fall, som här kunna förekomma, rör det sig om något slags arbetsprestationer, som af gäldenären skola utföras åt tredjeman. Borgenärens förbud för honom att utföra prestationen måste därför i regeln befria gäldenären från fullgörandet. Betalar nu borgenären icke sin motprestation eller låter han förstå, att han ej vill erlägga denna utan att gäldenären utför en liknande prestation till honom själf, så har borgenären, samtidigt som han kommit i mora creditoris, äfven gjort sig skyldig till mora solvendi. Följden häraf blir nu, att gäldenären antingen kan frångå kontraktet och fordra skadestånd eller ock kräfva aftalets fullgörande [1]). Det är klart, att under normala förhållanden det senare, till hvilket gäldenären uteslutande måste vara hänvisad, om borgenären blott råkat i mora creditoris, ej bör kunna vara fördelaktigare för gäldenären än att häfva kontraktet och fordra skadestånd. Häfver nu gäldenären kontraktet och fordrar ersättning, så innebär detta i våra fall, utom det att gäldenären blifver fri från sin egen prestation, att han kan fordra ersättning för motprestationen, som ju går honom ur händerna. Detta skadeersättningsbelopp måste emellertid minskas med värdet af den fördel, hvilken gäldenären såsom en normal och aktsam människa kunde hafva haft genom att ej utföra den nämnda prestationen. Har sålunda borgenären erbjudit gäldenären att utföra alldeles samma arbete på samma tid hos sig själf, så kan gäldenären antaga detta anbud eller icke, men han

[1]) Jfr lagen om köp och byte af lös egendom, §§ 28 och 30.

kan ej fordra någon ersättning, för att han ej erhåller någon motprestation för den först aftalade arbetsprestationen. Ty detta ersättningsbelopp kvittas mot det, som gäldenären förtjänat eller kunde hafva förtjänat genom att antaga borgenärens förslag att utföra samma slags prestation hos honom. Någon grund till att nu låta ett fördelaktigare resultat för gäldenären inträffa, om han går den andra vägen och fordrar aftalets fullgörande, kan ej utletas [1]. Genom borgenärens definitiva mora är ett utförande af prestationen uteslutet. Utan att själf prestera kan gäldenären alltså kräfva motprestationen, hvarå emellertid borgenären kan afdraga den ekonomiska fördel, som gäldenären kunnat på annat håll anskaffa i anledning af sin befrielse från den honom först åliggande prestationen. Detta resultat är vid våra aftal äfven det enda, som kan betraktas som tillfredsställande. *B* har t. ex. aftalat med byggmästaren *G*, att denne skulle utföra vissa reparationsarbeten å ett hus, tillhörigt *B:s* gode vän *T*, åt hvilken *B* vill förära de ifrågavarande arbetena. Då *B* erfar, att det är *T:s* plan att sälja huset, återkallar han omedelbart före arbetets verkställande sin beställning. *G* förklarar sig nu trots arbetets inställande vilja hafva den aftalade betalningen för detsamma. *B*, som själf är ägare af ett bristfälligt hus, anmodar nu *G* att för den ifrågavarande betalningen å den förut bestämda tiden utföra liknande slags arbeten i samma omfång å sitt hus. Att *G* ej är förpliktad att åt *B* utföra dessa reparationsarbeten, är ju självklart. Men en följd af, att han ej åtager sig dem, måste, efter hvad som ofvan sagts, bli, att hans anspråk å motprestationen för de åtagna arbetena å *T:s* hus blir värdelöst. Med *G:s* fördel skall därför i regeln vara bäst förenligt, att han efterkommer *B:s* anhållan och i stället för prestationen till *T* utför en liknande till *B* själf. Framhållas må emellertid ännu en gång, att, om *G* sålunda efterkommer *B:s* anhållan, härmed ett alldeles nytt, af det förra oberoende aftal blifvit ingånget.

Det utmärkande och egendomliga för det icke fordringsberättigande tredjemansaftalet ligger nu däri, att tredjeman är destinatär för prestationen utan att vara borgenär. Han skall

---

[1]) Se dock LASSEN, alm. del s. 526; jfr äfven WINDSCHEID § 400 n. 15; 401 n. 7; MOMMSEN, Unmöglichkeit der Leistung s. 356; KOHLER J. J. 17 s. 367 ff; A. B. R. 13 s. 248; SERLACHIUS, Allm. obl. s. 130 f.

mottaga prestationen, men han har ej något slags anspråk mot gäldenären, lika litet för borgenärens räkning som ett självständigt anspråk. Liksom tredjeman sålunda ej får betrakta promittenten såsom sin gäldenär, så får denne ej heller behandla tredjeman som sin borgenär. Det är därför klart, att gäldenären ej till sin fördel i prestationsafseende kan åberopa någon omständighet, som har sin grund i ett rättsförhållande mellan honom och tredjeman. Gäldenärens invändningar måste grunda sig på hans förhållande till borgenären, och det är lika klart, att han för att befria sig från eller få modifierad sin skyldighet att prestera till tredjeman äger rätt att göra gällande alla de invändningar, som stode honom till buds emot borgenären, för så vidt denne skulle själf ha prestationen. Att detta gäller om alla de invändningar, som ha afseende å kontrahenternas aftal, såsom invändning om tvång, svek, att borgenären ej fullgjort sin motprestation eller visat sig beredd att fullgöra densamma, att han ej velat ersätta gäldenärens kostnader å det deponerade godset, som skall utgifvas till tredjeman o. s. v., följer ju däraf, att gäldenärens prestationsskyldighet uteslutande har sin rättsgrund i det ifrågavarande aftalet. Men detsamma måste äfven gälla andra invändningar, som äro af den beskaffenhet, att gäldenären emot sin skyldighet kunde göra dem gällande, om denna innefattade, att han skulle prestera till borgenären själf; och det lika mycket, vare sig invändningen grundar sig på ett rättsfaktum, som inträffat före eller efter tredjemansaftalets tillkomst. Af praktiskt intresse för oss kan väl knappast vara någon annan invändning än kompensationsinvändningen. Det synes oss beträffande denna vara ställdt utom allt tvifvel, att, om t. ex. *B* till *G* sålt en sak med bestämmelsen, att denne skall efter viss tid betala köpesumman till *T*, så bör *G* emot sin skyldighet att erlägga likviden till *T* kunna med rättslig verkan anföra den invändningen, att *B* vore skyldig *G* pengar, och det vare sig denna skuld uppkommit före eller efter det nämnda köpeaftalet. Att vi särskildt anse oss böra betona detta, beror därpå, att hos den ofta anförde tyske författaren på området, Hellwig, den motsatta åsikten finnes uttalad. Hellwig ställer sig visserligen tveksam i frågan, men menar dock, att man på grund af den särskilda förpliktelsearten vid tredjemansaftalet måste antaga, att kvittningsrätten *aftals-*

mässigt uteslutits [1]). Det ligger i öppen dag, att denna uppfattning är mycket otillfredsställande i alla de fall, där tredjeman blott och bart är att betrakta såsom en solutionis causa adjectus. HELLWIG talar visserligen blott om de fall, i hvilka gäldenären är *förpliktad* att betala till tredjeman. Intet hindrar emellertid, att gäldenären kan vara förpliktad att just betala till en solutionis causa adjectus; hyresvärden betingar sig t. ex. af sina hyresgäster, att de skola erlägga hyresbeloppen till vice värden och ej besvära honom själf därmed. Detta aftal kan utan tvifvel tänkas hafva den betydelsen, att hyresvärden kan vara befogad afvisa en betalande hyresgäst med anmodan, att enligt aftalet erlägga likvid till vice värden. Antag nu vid ett sådant aftal, att hyresvärden af en hyresgäst lånat en summa penningar att betalas någon gång före nästa termin för betalningen af hyrorna. Från värden inlöper emellertid före denna tid ej någon betalning. Enligt HELLWIG skulle nu hyresgästen ej vid hyrans betalning kunna kvitta med sin fordran mot hyresvärden, därför att den förre förpliktat sig att betala till vice värden och sålunda måste anses hafva afstått från sin rätt att kunna kvitta med sina fordringar mot värden. Något samband mellan en dylik förpliktelse och ett afstående från kvittningsrätten kan väl svårligen utletas. Förnuftigare hade det enligt vårt förmenande varit att blott i en sådan omständighet som att tredjeman skall behålla prestationen för egen räkning såsom gåfva eller betalning af borgenären, se ett skäl till det antagandet, att gäldenären aftalsmässigt afstått från sin kvittningsrätt. Men ej ens detta kan i och för sig vara ett tillräckligt starkt skäl för att anse kvittningsrätten utesluten. Först och främst kan en tyst öfverenskommelse härom ej anses vara kommen till stånd, om gäldenärens motfordran ej existerade i aftalets ögonblick och han ej heller visste, att den efteråt skulle uppstå. Särskildt konstladt måste antagandet af en tyst öfverenskommelse förekomma för den händelse, att gäldenären erhållit sin förfallna motfordran genom cession. Men äfven om gäldenärens fordran mot borgenären redan i aftalets ögonblick fanns till, får man ej i bestämmelsen om prestationens utgörande till tredjeman se ett aftalsmässigt uteslutande af rätten för gäldenären att göra sin motfordran gällande. I allmänhet

[1]) HELLWIG a. a. s. 77.

vill nämligen en gäldenär, som åtager sig att prestera till tredjeman något, som han under vanliga förhållanden skulle prestera till borgenären, därmed ej göra någon särskild ekonomisk uppoffring. Särskilda skäl måste därför föreligga, innan man kan antaga, att gäldenären med sitt löfte att prestera till tredjeman velat afstå från en sådan ekonomisk förmån, som ett kvittningsanspråk ofta kan innebära. Ej ens om borgenärens skuld till gäldenären redan vid tredjemansaftalets ingående vore förfallen till betalning, kan klausulen om, att prestationen skall utgöras till tredjeman, i och för sig innebära, att gäldenären afstått från att kvitta med sin fordran. Skall emellertid prestationen till tredjeman ske omedelbart efter aftalets ingående eller så snart, att det vore meningslöst att förutsätta, det borgenären dessförinnan betalade sin skuld till gäldenären, och har denne haft vetskap om sin fordrans existens samt att den var förfallen till betalning, så torde häraf kunna slutas till en tyst öfverenskommelse, att gäldenären emot borgenärens fordran på prestation till tredjeman ej skulle få göra gällande sin förfallna fordran mot borgenären. Skall åter prestationen till tredjeman först efter en längre tid utföras, så är det väl ej uteslutet, att en sådan tyst öfverenskommelse kan anses föreligga, men man måste i detta fall alltid räkna därmed, att gäldenären möjligen kan hafva tänkt sig, att han under tiden, tills prestationen åt tredjeman skall utgöras, får betaldt för sin fordran utaf borgenären. — Att gäldenären ifråga om befogenheten att framställa invändningar principiellt bör vara lika ställd, vare sig han förpliktat sig i ett tredjemansaftal eller i ett vanligt aftal, borde för Hellwig framstå så mycket tydligare, som han ju betecknar tredjeman såsom af borgenären »empfangsbevollmächtigt». Så till vida säger detta ord mycket, som tredjeman i många fall faktiskt mottager såsom borgenärens ställföreträdare. Men i alla dessa fall borde ju ej något tvifvel kunna uppstå därom, att det för gäldenären i alla afseenden måste ställa sig så, som om han presterade till borgenären själf. A andra sidan torde man just beträffande de fall, hvari prestationen alltid måste från början tänkas vara bestämd för tredjeman (t. ex. ett gåfvoaftal med förpliktelse för gåfvotagaren att utbetala en summa till tredjeman, öfverlåtandet af en egendom med bestämmelsen att vissa summor skola utgöras till tredjeman) kunna antaga, att kvittningsrätten för gäldenären

vore aftalsmässigt utesluten. Blott undantagsvis torde det emellertid vid dessa fall böra inträffa, att tredjeman ej själf blifver fordringsberättigad, hvadan de rätteligen ej skola omnämnas i detta sammanhang.

Kan det sålunda principiellt i nyssnämnda hänseenden ej lända gäldenären till någon skada, att en annan än borgenären skall uppbära prestationen, så måste denna sats äfven i andra afseenden enligt sakens natur äga giltighet. Är sålunda gäldenärens handlingstid ej bestämd, utan inträder den först efter kraf, så gäller vid tredjemansaftalet samma regel som eljest, att krafvet med rättslig verkan blott kan framställas af borgenären eller någon af honom därtill befullmäktigad. Att i och för sig i tredjemansaftalet se en sådan fullmakt för tredjeman, kan ej ha fog för sig. Det heter ju här blott, att prestationen skall utgöras till tredjeman, och meningen är ju, att han vid de ifrågavarande aftalen skall vara just blott destinatär för prestationen, men ej fungera som borgenär. Det torde därför utan vidare få betecknas såsom ett obevisadt och förhastadt påstående att säga, det tredjeman genom aftalet erhölle en fullmakt att kräfva gäldenären [1]. Ett sådant påstående gifver emellertid anledning till spörsmålet, hvad en dylik fullmakt vid tredjemansaftalet komme att innebära. Det är först och främst klart, att det här blir frågan om en helt annan art ställföreträdarskap än det, som kan ligga däri, att tredjeman mottager prestationen för borgenärens räkning. Det är nämligen här fråga om en rättshandling, som för att vara giltig för borgenärens räkning måste företagas i borgenärens namn, d. v. s. gent emot gäldenären framstå såsom en rättshandling utförd för borgenärens räkning af hans fullmäktig i egentlig mening [2]. Själfva besittningstagandet eller annat slags mottagande af prestationen kan nu, efter hvad vi ofvan fram-

---

[1]) Så HELLWIG a. a. s. 110. En annan sak är, att om tredjeman verkligen utses af borgenären att mottaga prestationen för dennes räkning och i dennes ställe, så torde aftalet, för så vidt gäldenären har reda på ställföreträdarskapsförhållandet mellan borgenären och tredjeman, ofta kunna anses innebära äfven en fullmakt för tredjeman att kräfva prestationen. Denna fullmakt är emellertid ej att tillskrifva tredjemansaftalet såsom sådant utan den omständigheten, att aftalet anslutit sig till det nämnda förhållandet mellan borgenären och tredjeman.

[2]) Jfr LENEL i J. J. 36 s. 3 ff.

hållit, ej hvila på någon borgenärens fullmakt, lika litet om det sker för tredjemans egen eller för borgenärens räkning. Mottager emellertid tredjeman såsom dennes ställföreträdare, så kan man ej finna något egendomligt däri, att han på grund af en i aftalet tyst eller uttryckligt meddelad kraffullmakt äfven inkräfver prestationen för borgenärens räkning. Föreligger åter mellan borgenären och tredjeman ej något ställföreträdarskap utan mottager tredjeman prestationen för sin egen räkning, så blefve rättsförhållandet, om en *fullmakt* att kräfva gäldenären tänktes meddelad af borgenären, egendomligt nog: på grund af fullmakten skulle tredjeman utöfva borgenärens krafrätt och sålunda för borgenärens räkning åstadkomma handlingstidens inträdande, hvarefter tredjeman skulle för egen räkning mottaga prestationen. Frågan är nu, om det ej måste betraktas såsom onödigt dogmatiskt, ja nästan meningslöst, att påstå, det tredjeman genom krafvet utöfvade en rättshandling för borgenärens räkning. Tredjeman själf är minst lika mycket intresserad af densamma, och han skördar själf den omedelbara frukten af, att handlingstiden för gäldenären inträdt. Onekligen måste det åtminstone logiskt vara mera tillfredsställande, om man kunde säga, att vid ett tredjemansaftal, hvari tredjeman ej skall mottaga prestationen såsom borgenärens ställföreträdare och hvari meddelats den bestämmelsen, att prestationen vore förfallen vid tredjemans anfordran, tredjeman icke blott mottoge utan äfven »kräfde» prestationen för egen räkning. Lyckligtvis kunna vi äfven finna en lösning, som juridiskt berättigar till ett sådant påstående. Vi säga nämligen, att den ifrågavarande aftalsbestämmelsen har den innebörden, att kontrahenterna därmed relativt fastställt handlingstiden för gäldenärens prestationsskyldighet. Denna har oberoende af borgenärens kraf fastställts till den tid, då tredjeman för sin del förklarar, att han vill ha prestationen, och skall alltså icke föregås af kraf i terminologisk betydelse (borgenärens anfordran). Ytterligare en omständighet synes oss bekräfta det sagda. Innebure nämligen bestämmelsen i aftalet, att prestationen vore förfallen vid tredjemans anfordran, en fullmakt för denne att för borgenärens räkning kräfva gäldenären, så skulle detta ofta kunna medföra en för gäldenären helt säkert oberäknad skada, som ej kan betraktas som rättvis. Borgenären skulle nämligen, utan att återtaga öfverenskommelsen, att prestationen skulle

utgöras till tredjeman, kunna mot gäldenärens vilja återtaga fullmakten och omedelbart påfordra aftalets fullgörande. Gäldenären bör emellertid onekligen till sin egen efterrättelse vara befogad att lita på, att handlingstiden är beroende blott af tredjemans anfordran och ej på borgenärens godtycke. Antagandet af en fullmakt skulle så mycket mera kunna vara menligt för gäldenären, som han kan hafva haft ganska säkra hållpunkter, för att kunna ungefärligen beräkna tiden, då det borde vara bäst förenligt med tredjemans intresse att begära prestationens fullgörande. Denna synpunkt gäller däremot ej, om tredjeman blott fungerar som borgenärens ställföreträdare vid prestationsmottagandet. Här bör bestämmelsen, att gäldenären skall prestera på tredjemans anfordran, gifvetvis uppfattas såsom en fullmakt för denne att kräfva prestationen.

Att HELLWIGS s. k. mottagningsfullmakt ej skulle kunna räcka till för att låta tredjeman utöfva krafrätten, borde vara klart redan däraf, att den blott och bart — efter HELLWIGS egen formulering — har afseende på själfva mottagandet af prestationen[1]). Det är därför oförklarligt, huru HELLWIG kan såsom en nästan självklar sats anteckna, att tredjeman genom sin anfordran regelmässigt åstadkommer, att gäldenärens handlingstid inträder, försåvidt denna gjorts beroende af borgenärens kraf. Detta är så mycket svårare att förstå, som af HELLWIG uttryckligen betonats, att den i aftalet innehållna fullmakten ej får extenderas utöfver sitt gifna innehåll[2]). Och HELLWIG går långt i att erkänna tredjemans befogenhet att kräfva. Äfven om gäldenären hade valrätt att prestera till borgenären eller tredjeman, skulle den senare med rättslig verkan kunna kräfva honom[3]). Ett sådant antagande måste dock förefalla ganska orimligt. Har gäldenären valrätt att prestera till borgenären eller till tredjeman, så betyder detta ju i regeln, att tredjeman utsetts till eventuell prestationsdestinatär för att underlätta gäldenärens skuldbörda. I enlighet härmed hafva vi — liksom äfven HELLWIG — uppfattat bestämmelsen, att gäldenären kan prestera

---

[1]) HELLWIG a. a. s. 93, 105. På sista stället heter det: »Der Dritte ist ermächtigt, die Leistung des Schuldners zu empfangen. Zu anderen Dispositionen über die Forderung ist er nicht befugt».

[2]) HELLWIG a. a. s. 106.

[3]) HELLWIG a. a. s. 109 f.

till tredjeman, såsom konstituerande en facultas, men ej obligatio alternativa. Har nu gäldenären för afsikt att icke begagna sig af den alternativa möjligheten utan att fullgöra sin skyldighet genom att prestera till borgenären själf, så skulle den ifrågavarande bestämmelsen utan att gagna gäldenären blott kunna hafva medfört den eventuella olägenheten för honom, att tredjeman skulle hafva kräft prestationen och såmedelst hafva försatt gäldenären i mora. Är gäldenären förpliktad att prestera till tredjeman, så synes HELLWIG sätta dennes befogenhet att kunna kräfva gäldenären i första hand, i det han särskildt anser sig böra framhålla, att moran icke blott inträdde genom tredjemans interpellation utan äfven efter borgenärens kraf[1].

Kan nu enligt vårt förmenande ej tredjemansaftalet som sådant innehålla, att tredjeman själf med rättslig verkan kan påfordra prestationen, så uppstår likväl det spörsmålet, om ej tredjemans icke förty gjorda anmaning till gäldenären kunde hafva betydelse såsom en rättshandling, utförd af borgenärens negotiorum gestor. Frågan kan, efter hvad som ofvan anförts, ej gärna angå andra fall än dem, hvari tredjeman i borgenärens och ej i sitt eget intresse skall uppbära prestationen. Spörsmålet måste otvifvelaktigt besvaras nekande. Det bör nämligen vara en gifven sats, att gäldenären ej kan vara tvungen att låta emot sig gälla sådana af en negotiorum gestor för borgenären emot gäldenären utförda handlingar, som kunna vara besvärande för gäldenären. Såsom handlingar af ifrågavarande slag kunna helt naturligt blott ensidiga rättshandlingar komma i betraktande. Vid tvåsidiga rättshandlingar åter äro ju rättsverkningarne beroende af accept, vare sig handlingarne utförts af hufvudmannen själf eller hans negotiorum gestor. Af den nämnda satsen följer nu, att borgenärens negotiorum gestor ej med laga verkan kan kräfva gäldenären; ty onekligen skulle en ratihabition af krafhandlingen från borgenärens sida blott medföra fördel för denne och motsatsen för gäldenären[2]. Då denne nu ej genom att vägra accept kan värja sig för krafhandlingens rättsverkan, så är därmed den självskrifna grunden gifven till, att krafvet ej kan utföras för borgenärens räkning af hans negotiorum gestor.

---

[1]) Se HELLWIG a. a. s. 110.

[2]) Jfr KNIEP, Die Mora des Schuldners, Rostock 1871, s. 207 f.

»Bei einem einseitigen Rechtsgeschäft ist Vertretung ohne Vertretungsmacht unzulässig» heter det också i den tyska lagboken [1], och undantag från denna regel göres blott, om den, gent emot hvilken rättshandlingen företages, ej bestrider den handlandes påstådda befogenhet eller om han medgifver, att denna finge företaga handlingen utan att hafva fullmakt därtill. Enligt vårt förmenande borde det emellertid för hvarje fall vara uteslutet, att en person såsom ställföreträdare utan därtill redan erhållen befogenhet kunde framställa ett giltigt kraf emot en gäldenär. Då krafvet en gång är en rent ensidig rättshandling, som verkar oberoende af gäldenärens medgifvanden eller protester, så ligger just häri, att en anmaning af en negotiorum gestor för borgenärens räkning aldrig kan få den juridiska karaktären af ett verkligt kraf. Vid »undantagen» i det nämnda stadgandet borde man därför säga, att det ej är gestorns handling, som tillerkännes någon betydelse, utan denna i förening med den andra partens icke-bestridande af den påstådda befogenheten eller hans förklaring, att gestorn gent emot honom finge gälla som ställföreträdare. Har nu gäldenären vid tredjemansaftalet medgifvit, att tredjeman kunde få kräfva honom såsom borgenärens fullmäktig, så anse vi det alltså vara oriktigt att beteckna tredjemans rättshandling såsom ett kraf i juridisk mening. Vi hafva nämligen här ej alls med någon ensidig rättshandling att göra. Det hela är att fatta såsom en öfverenskommelse mellan gäldenären och borgenären genom tredjeman såsom ställföreträdare utan fullmakt. Öfverenskommelsen innehåller, att rättsförhållandet mellan kontrahenterna skall så anses, som om i och med öfverenskommelsen ett giltigt kraf af borgenären ägt rum. Har däremot tredjeman påstått sig vara befullmäktigad, och har detta påstående ej bestridts af gäldenären, så kan ej en sådan öfverenskommelse anses hafva kommit till stånd. Från tredjemans sida har blott en ojuridisk handling företagits och denna lämnas af gäldenären obestridd i den falska förutsättningen, att tredjeman var befullmäktigad och handlingen sålunda giltig. Häraf kan ej någon rättslig produkt uppstå [2].

---

[1] B. G. B. § 180.

[2] Jfr Dernburg, Lehrbuch des bürgerl. Rechts, § 71: »Mahnung durch einen unbeauftragten Geschäftsführer ist unwirksam auch wenn der Schuldner Vorlegung der Vollmacht nicht forderte. Genehmigt der Gläu-

Om gäldenären är förpliktad att prestera till tredjeman, så blir det ett särskildt spörsmål, hur saken ställer sig, om gäldenären i stället erbjuder prestationen åt borgenären. Spörsmålet kan förnuftigtvis blott ha någon betydelse, om prestationen är så beskaffad, att den öfver hufvud taget skulle kunna utgöras till borgenären. Om t. ex. gäldenären förpliktat sig att måla tredjemans båt, så kan han omöjligen erbjuda borgenären själf den utlofvade prestationen. Om däremot grosshandlaren *B*, som för sitt eget lager brukar köpa varor af fabrikören *G*, vid ett inköp af ett varuparti betingar sig, att detta skall levereras direkt hos en af hans kunder, detaljhandlaren *T*, så skulle det nu kunna inträffa, att *G* af misstag, gammal vana eller någon annan anledning, på utsatt tid erbjöd prestationen åt *B*. Om denne nu vägrar att mottaga prestationen, så är det klart nog, att han därigenom ej gör sig skyldig till något dröjsmål med prestationens mottagande (mora creditoris), liksom *G*, om han ej nu kan hinna att i rätt tid aflämna varupartiet hos *T*, med sin erbjudan åt *B* ej kunnat fria sig från rättsverkningarne af en mora debitoris. Dessa angå emellertid helt naturligt ej *T*,

biger solche Mahnung dem Schuldner gegenüber nachträglich, so liegt hierein neue Mahnung». Se äfven OERTMANN, Kommentar, 2 uppl. s. 107 och ENDEMANN, Lehrbuch des bürgerl. Rechts, Bd I, § 137 anm. 5. Annan åsikt företrädes af H. de CLAPARÈDE, Beiträge zur Lehre vom Leistungsverzuge I, Genf 1903, s. 133—136, som intager samma ståndpunkt som B. G. B. och jämväl åberopar l. 24 § 2 D de usuris (22. 1). Detta källställe tolkas af MOMMSEN, Beiträge zum Obligationenrecht, III, s. 54 så, att en neg. gestor tillätes interpellera blott om själfva fordringsrätten kommit till stånd genom en rättshandling af neg. gestorn. Denna tanke finner man äfven upptagen i ett förslagsyrkande i kommissionen för andra läsningen af det tyska lagförslaget. Följande affattning föreslogs åt den nu gällande § 180 i B. G. B. «Bei Mahnungen, Kündigungen und ähnlichen einseitig verfügenden Willensmittheilungen ist Vertretung ohne Vertretungsmacht unzulässig, es sei denn, dass die Mahnung oder Kündigung oder sonstige Verfügungshandlung zu einem vom Geschäftsführer selbst geschlossenen Rechtsgeschäft in Beziehung steht» (Protokolle I s. 167 o. 169). I anledning häraf har PLANCK, Kommentar till § 180, anm. 2, med fog framhållit det oriktiga i en dylik tanke. Har en negotiorum gestor slutit ett aftal och utför han efteråt rättshandlingar med afseende å detta aftal, så förlora dessa icke därför sin självständiga karaktär, att de referera sig till det föregående aftalet. Detta vore alldeles klart, om principalen före den ifrågavarande rättshandlingen ratihaberat aftalet. Men hvarför saken skulle ställa sig annorlunda, om han ännu ej ratihaberat detsamma, kunde ej inses.

utan afse blott rättsförhållandet mellan *G* och *B*, som ensam är borgenär. *B* kan därför oberoende af *T* befria *G* från rättsverkningarne af hans försummelse. En sådan befrielse kan emellertid ej alltid ses däri, att *B* mottager leveransen utan att göra förbehåll om, att *G* likväl skall ansvara för, att prestationen ej i rätt tid kommit *T* till handa. Förhållandet kan nämligen vara sådant, att *B* ej har tillfälle att göra ett sådant förbehåll, men likväl anser sig böra taga leveransen om hand. *B* kan göra detta uteslutande i *G:s* eget intresse. Antag t. ex. att leveransen bestod af ett parti varor, som skulle mycket lida genom att alltför länge kvarligga i förpackningar eller genom att ytterligare transporteras; eller antag, att *B* vet om, att *T*, om varupartiet ej punktligt ankommer, genast måste på annat håll förskaffa sig en liknande prestation och att därför *G:s* förlust skulle bli den minsta möjliga, om *B* mottog varorna och i sin affär vidare sökte föryttra dem. Mottager *B* af liknande skäl prestationen, så kan häri ej ses ett afstående från anspråket mot *G* på grund af den skada, som uppstått genom, att *T* ej i rätt tid erhöll prestationen. Om *B* nu försäljer de mottagna varorna för sin egen räkning eller för *G:s*, måste vara likgiltigt. Däri att han ej återvisade prestationen, måste han anses hafva handlat med *G:s* underförstådda samtycke, oberoende af, om *B* ville efterskänka ansvaret för moran eller icke. Detsamma bör äfven gälla, om *B* finner, att han kunde hindra moraverkningarne för *G* genom att taga hand om varupartiet och föranstalta om transporten till *T*, som därigenom kanske kunde få varorna tidigare än om *G* först skulle underrättas om sitt misstag och först därefter kunna vidtaga sina åtgärder. Mottager *B* leveransen i denna afsikt, så torde det vara klart, att *G* ej därigenom kan befrias från påföljden af varornas försenade ankomst till *T*. *B* har i själfva verket nu liksom i de föregående fallen handlat för *G:s* räkning såsom hans negotiorum gestor. Blott om *B* mottager leveransen för egen räkning, som om han från början beställt den till sig själf, innebär hans mottagande af varorna ett erkännande af, att *G* behörigen fyllt sin förpliktelse. Ett sådant mottagande föreligger t. ex., om det sker på den grund, att prestationen af en händelse anländt särskildt lämpligt för *B*, för att han därmed skulle kunna göra en god affär. Stundom kan *B* emellertid med sin mottagningsåtgärd

anses blott fullfölja sitt eget intresse utan att likväl därför påstås efterskänka *G:s* ersättningsplikt i anledning af moran. *B* kan nämligen vara angelägen om, att genom hans föranstaltande varorna snabbare transporteras till *T*, för att hans egen skadeståndsskyldighet till denne skall blifva så litet omfattande som möjligt. Det är nämligen ingalunda gifvet, att *B:s* ansvar gent emot *T* täckes af *G:s* ansvar gent emot *B*. Och äfven om detta vore fallet, så kan *G:s* ansvar möjligen vara af noll och intet värde, enär han kanhända ej är solvent att betala skadeersättningen. Genom att nu mottaga varorna och ögonblickligen föranstalta om deras afsändande till *T* kan *B* ej rimligtvis sägas vilja befria *G* från att ersätta den ekonomiska skadan genom hans försummelse. *B* har blott handlat såsom en normal och förnuftig människa i en sådan situation borde handla. *B* måste ju äfven säga sig, att *G:s* intresse likaledes är bäst tillgodosedt med, att *B* ställer om vidaretransporten och ej tillbakavisar prestationen. Ett intressant spörsmål är, om *B*, sedan *G* af misstag presterat varupartiet till *B* i stället för till *T*, emot *G:s* vilja kan vara berättigad att behålla prestationen, sedan den levererats, eller om *G*, som blifvit upplyst om sitt misstag, kan fordra varornas utbekommande för att antingen leverera dem hos *T* eller företaga någon fördelaktigare disposition med dem. Vi se först till fallet med det alternativet, att *B* ville behålla prestationen och befria *G* från verkningarne af, att han presterat till *B* i stället för till *T*. Att *B* nu ej vill tillåta *G* att återtaga prestationen, måste här närmast hafva den rättsliga innebörden, att *T:s* utnämning till prestationsdestinatär återtages. Härtill måste *B*, efter hvad som förut i annat sammanhang blifvit sagdt, vara berättigad. Härigenom ändrar sig *G:s* förpliktelse till att gå ut just på prestation till *B* själf, och genom prestationens mottagande skulle därför denne hafva blifvit ägare till densamma och *G* afhändt sig all dispositionsrätt däröfver, om nämligen återkallelsen af *T:s* utnämning skett före *G:s* prestation. I vårt fall kan denna emellertid ej anses hafva ägt rum, förrän *G* blifvit upplyst om sitt misstag och erfarit, att *B* vill behålla varorna. Frågan är nu, om *G* för att återfå varorna från *B* kan åberopa sig därpå, att hans förpliktelse i prestationsögonblicket ej gick ut på att prestera till *B* utan till *T*. *G* skulle härmed vilja göra gällande, att han öfverlåtit ägande-

rätten till varupartiet åt *B* under den väsentliga och bristande förutsättningen, att han vore därtill förpliktad. Svaret härpå måste emellertid utfalla nekande. Såsom en väsentlig förutsättning af rättslig betydelse för *G:s* prestation kan i detta fall ej betecknas den omständigheten, att han vore förpliktad att prestera till borgenären, utan det att han genom sin prestation till borgenären blefve fri från sin förpliktelse mot denne. Och detta blir han i vårt exempel, hvadan någon väsentlig förutsättning ej kan sägas hafva brustit. Tvifvelaktigare ställer sig nu spörsmålet vid det andra alternativet, att *B* utan att vilja befria *G* från verkningarne af en mora debitoris, vägrar att lämna varorna tillbaka åt *G*, sedan denne efter upplysning om sitt misstag anhållit härom. *G* kan onekligen hafva intresse af att återfå leveransen. När han med sin prestation till *B* ej kunnat helt fylla sin förpliktelse mot denne, kan han finna det förmånligare för sig själf att återfå varorna och med fullständigt åsidosättande af sin prestationsskyldighet föryttra dessa mot bättre betalning på annat håll. Eller ock kan *G* ha intresse af att utfå varorna för att själf besörja transporten af dem till *T*. Då *B* ej med sitt mottagande af prestationen vill afstå från sitt anspråk om skadeersättning på grund af *G:s* dröjsmål, kan *B* ej sägas hafva återtagit bestämmelsen om, att prestationen kontraktsenligt skulle utgå till *T*. *G:s* förpliktelse måste sålunda fortfarande vara inriktad härpå. Besörjer nu *B* transporten af varorna till *T*, så omfattas kostnaderna härför af *G:s* skadeståndsskyldighet för prestationens försenande. Tillfälligtvis kan nu *G* hafva billigare transportlägenhet än *B* och på denna grund vara ekonomiskt intresserad af att själf få ombesörja leveransens fortskaffande till *T*. Afsikterna med *G:s* anhållan om prestationens utfående äro emellertid likgiltiga för den juridiska sidan af saken. Spörsmålet bör lämpligen ställas så: kan *B* utan att befria *G* från rättsverkningarne af hans mora, d. v. s. utan att återtaga bestämmelsen om, att *T* skulle vara destinatär för prestationen, sedan de till *T* beställda varorna på grund af *G:s* misstag framkommit till *B*, mot *G:s* rätt och slätt uttalade vilja taga befattning med leveransen för att t. ex. vidare befordra densamma till *T*. Att *B* kan vara mycket starkt intresserad häraf på grund af sin ansvarsfrihet gent emot *T* ligger i öppen dag. Han vet ju ej, om *G* verkligen, för det fall att varorna utlämnades till honom, komme att

fullfölja prestationen till *T*, utom det att *B* ofta snabbare än *G* skall kunna befordra transporten till *T* och sålunda begränsa de skadliga verkningarne af *G:s* mora. Det gäller emellertid, som sagdt, för oss att rent juridiskt afgöra, hvem som skall hafva dispositionsrätten öfver det till *B* aflämnade varupartiet. Aftalet som sådant kan uppenbarligen ej medföra någon dylik rätt för *B*. Enligt detta består *B:s* hela befogenhet blott i att fordra prestationen till *T*. Afgörande för spörsmålets lösning kan enligt vårt förmenande blott vara svaret på den frågan, hvem som är ägare till varorna, sedan *B* mottagit dem. Blott om med besittningen till varorna äfven äganderätten öfvergått till *B*, kan förfoganderätten öfver dem tillkomma honom. Att före mottagandet af varorna *B* ej kan vara deras ägare, är klart redan däraf, att vi här hafva att syssla med en generisk prestation, hvartill äganderätten öfvergår först i och med traditionen. Att *G* nu med varornas öfverlåtande till *B* i och för äganderättens öfvergång därmed falskeligen tror sig uppfylla sin förpliktelse till *B*, kan efter hvad vi ofvan sett ej tillmätas någon betydelse, eftersom det ej kan betraktas såsom en väsentlig förutsättning för *G:s* rättshandling. Såsom en väsentlig förutsättning för denna måste emellertid det anses, att *G* med varornas öfverlämnande till *B* blifver fri från sin förpliktelse mot denne. Men denna förutsättning måste här anses brista. Ty däraf att *B* vill behandla *G* såsom morant, måste ju följa det, att han ej kan sägas i rätt tid hafva uppfyllt sin förpliktelse mot *B* genom sin prestation till denne. Det är nämligen nu alldeles klart, att *B* icke återtagit bestämmelsen i aftalet, enligt hvilken *G:s* förpliktelse gick ut på prestation till *T*. Upphör alltså icke genom *G:s* prestation till *B* den förres förpliktelse, så måste det vara oriktigt att påstå, det *B* blifvit ägare till de mottagna varorna. Och härmed saknas äfven för *B* hvarje rättsgrund att åberopa till stöd för sin vägran att på *G:s* anhållan återställa varupartiet till hans disposition. Äganderätten kan ej tillkomma någon annan än *G*, som måste hafva rätt att förfoga öfver prestationen och med rättslig verkan bör kunna förbjuda *B* att taga vidare befattning med densamma. Det sagda måste äfven gälla, om *G:s* prestation haft en individuellt bestämd sak till innehåll. Ty äfven om man för svensk rätt måste uppställa den satsen, att äganderätten vid köp af bestämdt gods i regeln omedelbart öfvergår till

köparen, så är denna sats ingalunda undantagsfri, utan kan ett köpeaftal mycket väl afslutas med blott obligationsrättslig verkan [1]. Detta måste betraktas såsom regeln vid ett köpeaftal, hvari aftalas, att säljaren skall prestera till tredjeman, för så vidt denne skall mottaga prestationen för sin egen räkning. Att nämligen tredjeman ej kan blifva ägare af saken i och med aftalet, är självklart, och att borgenären skulle med aftalet få äganderätten till saken sig öfverlåten, kan ej gärna antagas, sedan man erkänt möjligheten af, att köpeaftalet blott medför obligatorisk verkan för kontrahenterna. Det ligger då vid tredjemansaftalet onekligen närmast till hands att låta köpet för säljaren medföra en förpliktelse att öfverlåta besittningen och äganderätten till saken åt tredjeman, under det att det måste förefalla ganska orimligt att åt kontrahenternas afsikter gifva den tydningen, att borgenären i och med aftalets ingående blefve ägare till saken samt att gäldenären befullmäktigades och förpliktade sig att såsom borgenärens ställföreträdare öfverlåta besittningen och äganderätten till saken åt tredjeman. Skall tredjeman åter mottaga saken för borgenärens räkning, och är detta gäldenären bekant, så bör uppenbarligen den omständigheten i och för sig, att borgenären ej själf skall uppbära prestationen, icke utesluta, att äganderätten i och med köpets afslutande öfvergår till borgenären. Såsom regel måste köpet här sägas hafva sakrättslig verkan, ehuru den omständigheten, att borgenären betingar sig prestationen på ett annat sätt än det vanliga, stundom kan hafva till följd, att tanken för kontrahenterna särskildt fästes på det obligatoriska förhållandet mellan dem och att den sakrättsliga sidan därför måste anses åsidosatt.

Sedan handlingstiden inträdt för gäldenärens prestationsskyldighet, bör helt naturligt tredjeman, om han är utsedd till prestationsdestinatär »in rem suam», kunna vidtaga de dispositioner i afseende å prestationen före dess uppfyllande, som han skulle kunna gjort, sedan detta ägt rum. Allteftersom tredjeman skulle blifva ägare, panthafvare, låntagare med afseende å den utlofvade saken o. s. v., bör han kunna efterskänka gäldenärens prestation, låta honom behålla saken såsom pant för sin fordran mot tredjeman eller utlämna den såsom pant till någon

---

[1]) Jfr HAMMARSKJÖLD i T. f. R. 1893 s. 105—114.

annan tredjemans fordringsägare, låta gäldenären behålla saken som lån eller låta honom utgifva densamma för sådant ändamål till någon annan. Att efter dylika dispositioner gäldenären bör blifva fri, alldeles så som om han verkligen hade presterat till tredjeman, är klart däraf, att resultatet i själfva verket blifvit alldeles detsamma, som om prestationen först utförts till tredjeman och sedan det presterade af honom ånyo utgifvits till gäldenären. Är det tydligt för gäldenären, att tredjeman efter prestationens mottagande kommer att på ett dylikt sätt afhända sig densamma, så kan gäldenären blott anses handla som en normal och förnuftig människa, när han för att spara en onödig omväg på tredjemans anmodan underlåter att prestera till denne [1]. För att emellertid det sagda skall kunna gälla, torde principiellt den fordran böra uppställas, att den ifrågavarande prestationen är så beskaffad, att tredjeman, om prestationen verkligen fullgjorts till honom, skulle med densamma kunna åstadkomma samma resultat, som inträdt genom gäldenärens innehållande af densamma eller dess utförande till någon annan än tredjeman. Blott under denna förutsättning kan man vara säker på, att borgenärens intresse ej skulle blifva kränkt därigenom, att gäldenären utan att prestera till tredjeman blifver fri från sin förbindelse till borgenären. I fråga om gäldenärens förpliktelse går borgenärens intresse blott och bart ut på, att tredjeman skall ha prestationen, och i själfva verket ställer det sig i de åsyftade fallen, trots gäldenärens innehållande af prestationen, rättsligen alldeles såsom om prestationen kommit borgenären tillhanda. Detta kan emellertid ej sägas vid alla tredjemansaftal. Har t. ex. gäldenären åtagit sig att reparera tredjemans stuga, som befinner sig i ett för dess ägare hälsovådligt skick, så kan gäldenären ej blifva fri från sin skyldighet därigenom, att ett aftal mellan honom och tredjeman kommer till stånd af innehåll, att gäldenären utan vidare skall slippa ifrån prestationen eller mot betalande af en penningsumma, som kanske vore tredjeman mera välkommen än en reparation af huset o. s. v. Ty borgenärens intresse går just ut därpå, att huset blir repareradt. Utföres verkligen denna prestation, så kan öfver densamma ej sedermera disponeras af tredjeman, såsom i de andra fallen. Därför måste det stå i

---

[1] Jfr HELLWIG a. a. s. 105.

strid med borgenärens intresse i aftalet, om tredjeman före prestationens utförande tillätes att genom någon öfverenskommelse med gäldenären befria honom från sin skyldighet mot borgenären. Afstår sålunda tredjeman från förmånen att erhålla prestationen i ett dylikt fall, så kan denna omständighet i och för sig ej hafva den betydelsen, att gäldenären frigöres. En annan sak är, att tredjemans vägran att mottaga prestationen ofta nog kommer att hafva den verkan, att gäldenärens förpliktelse måste betraktas såsom omöjlig att fullgöra, och att gäldenären på denna grund blifver fri från sin skyldighet.

Om gäldenären gjort sig skyldig till dröjsmål med prestationens verkställande, så kan borgenären vid tredjemansaftalet, liksom vid vanliga aftal, i regeln välja mellan att frångå kontraktet och fordra dess fullgörande. Särskildt intressant är emellertid det spörsmålet, hur saken ställer sig, om borgenären vill fordra ersättning för den skada, som gäldenären förorsakat genom sitt dröjsmål. Detta spörsmål inskränker sig emellertid ej till frågan om skada på grund af gäldenärens dröjsmål, utan angår öfver hufvud taget den skada, som uppkommit genom gäldenärens kontraktsbrott vid tredjemansaftalet. Man kan fråga sig, om det ej ofta nog måste vara rättsligen uteslutet att kunna föra en skadeståndstalan emot gäldenären därför att en prestation, som skulle inflyta omedelbart i tredjemans förmögenhet, ej blifvit i behörig ordning utförd. Emot ett skadeståndsanspråk kunde ju gäldenären invända, att borgenären ej lidit någon skada, utan att denna drabbat prestationsdestinatären, den utanför kontraktet stående tredjeman. Skulle denne åter på grund af prestationens uteblifvande eller bristfällighet rikta någon talan mot gäldenären, så kunde denne skydda sig med påståendet, att han aldrig slutit kontrakt med tredjeman och därför ej hade någon skyldighet mot honom att uppfylla, hvars åsidosättande kunde leda till någon skadeståndsplikt. Man tyckes sålunda vid tredjemansaftalet stå inför faran, att gäldenären utan påföljd godtyckligt kunde åsidosätta eller på bristfälligt sätt uppfylla sin förbindelse till borgenären. Fria från all betänklighet i detta afseende äro naturligtvis alla aftal, hvari tredjeman blott är utsedd

att mottaga gäldenärens prestation för borgenärens egen räkning. Här måste ju borgenären vara alldeles så ställd, som om prestationen enligt aftalet skolat utgöras till honom själf. Så mycket mera framstår nu vikten af det förevarande spörsmålet om vi se på de fall, hvari tredjeman för sin egen räkning skall uppbära den utlofvade prestationen. Om t. ex. *B* af *G* köpte en sak och därvid betingade sig, att denna skulle utgifvas till *T*, hvilken *B* därmed ville gifva en gåfva, så skulle man ju, om *G* åsidosatte sin skyldighet och ej öfverlämnade saken till *T*, kunna säga, att *B* ej lider någon skada eller förlust häraf, enär han själf ej skulle ha saken och ej heller ansvarade för, att *T* erhölle densamma, under det att *T*, som verkligen blef skadad genom prestationens uteblifvande, ej vore *G:s* kontrahent och i enlighet härmed ej kunde göra något anspråk mot honom gällande. Ett sådant förhållande vore helt naturligt olidligt. Det kan också helt säkert ej öfverensstämma med det allmänna rättsmedvetandets befogade kraf, att gäldenärens skadeståndsskyldighet göres beroende af en sådan — åtminstone från gäldenärens synpunkt — rent yttre omständighet, som att prestationen skall utgöras till tredjeman och icke till borgenären. En rättsgrundsats måste kunna utletas, enligt hvilken gäldenärens skadeståndsskyldighet regleras med hänsyn därtill, att den utlofvade prestationen skall komma en annan än hans medkontrahent till godo. Försöken på utfinnandet af den ifrågavarande rättsprincipen hafva — ehuru icke talrika — dock ej uteblifvit. Det ligger i sakens natur, att denna princip skall angå ej blott tredjemansaftalen utan öfver hufvud taget hvarje aftal, hvari den ekonomiska förlusten genom gäldenärens bristande åt sin prestationsskyldighet icke drabbar borgenären utan en person som står utanför kontraktet. Om t. ex. *B* aftalar med *G*, att han skall prestera något till *T*, eller om *B* på *T:s* uppdrag såsom dennes kommissionär aftalar med *G*, att denne skall prestera något till *B*, men prestationen åter enligt uppdraget mellan *B* och *T* i sista hand skall komma denne till del, så är det i båda fallen möjligt, att, om *G* ej fyller sin förpliktelse, någon förmögenhetsförlust härigenom ej åsamkas *B*, enär han ej till *T* ansvarade för, att denne skulle få åtnjuta den ifrågavarande prestationen. Första gången problemet inom litteraturen uppställdes, hade det ej afseende å tredjemansaftalet utan behandla-

des i anledning af ett rättsfall, hvari en gäldenär vägrade att ersätta skada på grund af sin bristande prestationsskyldighet, enär hans kontrahent, kommissionären, ej lidit någon skada, och den skadelidande, kommittenten, ej var hans kontrahent. Det var en medlem af öfverappellationsdomstolen i Lübeck, en viss ZIMMERMANN, som i en mycket värdefull, men föga beaktad uppsats bragte frågan till lif [1]. I läroböcker och kommentarer är det intressanta spörsmålet antingen ej alls eller ock blott helt ytligt vidrördt. I sin lärobok uttalar WINDSCHEID, ganska säkert därtill föranledd af ZIMMERMANNS utredning af spörsmålet, den allmänna satsen, att om borgenären gjort sig till borgenär i en annans intresse, så utgjordes innehållet i hans intressefordran af den skada, som den andra personen lidit [2]. Denna sats har utan vidare tagits till rättesnöre för den tyska rättspraxisen. Röster hafva emellertid höjts mot det obetingade antagandet af satsens riktighet. Så finner CROME [3], som bringar frågan på tal i sammanhang med spörsmålet om substitutets ställning till beställaren vid det af honom så kallade qvotalarbetsbetinget, att ur allmänna grundsatser ej läte härleda sig någon generell regel, som tilläte den, som gent emot beställaren åtagit sig ett visst arbete, att mot sitt substitut föra talan om ersättning för skada, som beställaren lider genom prestationens bristfällighet eller uteblifvande. En sådan allmän regel kunde, enligt CROME, bringa rättslifvets säkerhet i fara, i det man vid nästan hvarje ej kontraktsenligt utförd prestation skulle kunna påstå, att en tredje person berördes däraf och att man hade att taga hänsyn till dennes personliga förhållanden vid skadans beräkning. Skall satsen gälla, så måste området för dess verkningar begränsas: den vore blott giltig, om gäldenären hade kännedom om, att rättshandeln af borgenären ingicks i tredjemans intresse. I detta fall måste nämligen gäldenären anses aftalsmässigt hafva åtagit sig ansvaret för den skada, som drabbade tredjeman. Om gäldenären i bristandet åt sin skyldighet handlat försumligt, så måste äfven regeln äga giltighet. Detta framgick dock ej af allmänna rättssatser, utan kunde blott och bart stödja sig på billighetsskäl:

[1] Den ifrågavarande uppsatsen är tryckt i Neues Arkiv für Handelsrecht, Bd I, Hamburg 1858, s. 48—82.

[2] WINDSCHEID § 258, 3.

[3] Die partiarischen Rechtsgeschäfte etc. Freiburg, B 1897.

»Das Interesse des Dritten soll entscheiden, weil er in dem gegebenen Falle der einzige materiell Betheiligte, und ausser in seiner Person ein Schaden überhaupt nicht entstanden ist, der Schuldner aber für seine Pflichtwidrigkeit nicht frei ausgehen soll» [1]). Liksom CROME utgå äfven de öfriga hithörande författarne därifrån, att *borgenärens* intresse kan vara afgörande för gäldenärens skadeståndsplikt blott för så vidt en kränkning af detsamma betyder en förmögenhetsförlust för borgenären. Vore borgenärens intresse i denna mening ekonomiskt, så vore det ju äfven klart, att han hade skadeståndstalan mot gäldenären. I enlighet härmed gör THUR [2]) bl. a. till sin uppgift att påvisa, hurusom ett borgenärens ekonomiska intresse ofta nog existerade, ehuru den ytlige betraktaren blott kunde finna, att det ekonomiska intresset tillhörde en tredje person. Borgenärens ekonomiska intresse kunde nämligen vara direkt och indirekt. Och i förra fallet behöfde det ej vara definitivt, så att skadan genom dess kränkning förblef häftande vid borgenärens förmögenhet, utan äfven det transitoriska intresset — t. ex. en kommissionärs intresse att utfå en sak, som han köpt af en person och som kommissionären efter mottagandet är pliktig att utlämna till sin kommittent — vore af förmögenhetsrättslig natur, ehuru det definitiva intresset tillkom tredjeman (kommittenten). Det indirekta ekonomiska intresset bestod hufvudsakligen af borgenärens »Haftungsinteresse», som afsåg borgenärens ansvar för den skada, som omedelbart drabbade tredjeman på grund af gäldenärens bristande åt sin prestationsskyldighet. Det indirekta intresset kunde äfven vara ett retentionsintresse: borgenärens intresse att få behålla den af gäldenären till honom presterade saken, till dess tredjeman tillfredsställt ett borgenärens motanspråk mot denne för sakens utbekommande [3]). THUR framhåller särskildt betydelsen af det transitoriska intressets erkännande. Härigenom komme vid kommissionsförhållanden i regeln kommissionären att hafva ett eget förmögenhetsintresse och på denna grund själf kunna föra skadeståndstalan mot gäldenären [4]). Kunde man nu ej hjälpa sig

[1]) CROME a. a. s. 300 ff.

[2]) Eigenes und fremdes Interesse bei Schadensersatz aus Verträgen i G. Z. Bd 25 s. 529—584.

[3]) THUR a. a. s. 535—539.

[4]) THUR a. a. s. 552 f.

fram till något rimligt resultat på grund af borgenärens eget förmögenhetsintresse, så menar THUR likväl, att borgenären skulle få ett skadeståndsanspråk mot gäldenären, ett anspråk på ersättning icke till sig själf utan till den genom gäldenärens bristande prestationsskyldighet skadelidande tredjeman. Någon rättslig grund härför, hufvudpunkten i hela spörsmålet, är THUR emellertid ej i stånd att förebringa. Den så ofta anlitade nödfallsutvägen tillgripes: billighetshänsyn fordrade, att den tredjeman åsamkade skadan skulle kunna blifva ersatt. Ty hvarför skulle gäldenären »par occasionem iuris» komma i åtnjutande af en oförtjänt ansvarsfrihet och skadan, som han orsakat, ligga ogulden [1])?

Äfven REGELSBERGER [2]) har tagit till orda i det föreliggande spörsmålet. Den omständigheten, säger REGELSBERGER, att någon slutit ett aftal i en tredje persons intresse kan väl grunda rätt för honom att fordra aftalets uppfyllande, men kan ej vara tillräcklig att vid talan om ersättning mot gäldenären göra tredjemans intresse gällande, såvida ej borgenären på grund af ett särskildt rättsförhållande blefve tredjeman ersättningsskyldig för den skada, som tredjeman lidit. I detta fall blef nämligen tredjemans förlust i själfva verket borgenärens egen. Härutöfver kunde borgenären fordra ersättning för tredjemans skada, om han på grund af gäldenärens kontraktsbrott å sin sida blefve urståndsatt att fullgöra en prestation till tredjeman, hvartill han på grund af sitt rättsförhållande till denne vore förpliktad [3]). Ett stöd härför i någon giltig rättsgrundsats kan REGELSBERGER ej förebringa, ehuru, som han själf säger, satsen ej saknar inre rättfärdigande [4]). Men därmed har REGELSBERGER ej kommit längre än före honom CROME och THUR, hvilka likaledes vilja grunda sina satser med just det, som skall bevisas, nämligen, att gäldenären ej får blifva fri från sitt ansvar därför att skadan af hans försummelse drabbar någon annan än borgenären. Kan man emellertid ej komma den verkliga grunden närmare in på lifvet, så finnes det enligt vårt förmenande ej någon anledning att

---

[1]) THUR a. a. s. 565 ff.

[2]) Ersatzpflicht aus Verträgen für den Schaden, den durch den Vertragsbruch ein Dritter erleidet i J. J. Bd 41 s. 251—288.

[3]) REGELSBERGER a. a. s. 272—274.

[4]) REGELSBERGER a. a. s. 275.

såsom Regelsberger begränsa regeln till sådana fall, hvari borgenären vore förpliktad att prestera vidare till tredjeman. Äfven utan en sådan förpliktelse å borgenärens sida bör gäldenären helt naturligt ej per occasionem iuris blifva fri från ansvar för sin försummelse. Om *B* ingår ett köpeaftal med *G*, enligt hvilket denne skall leverera en sak till *T* såsom födelsedagsgåfva från *B*, så bör uppenbarligen *G*, som åsidosätter sin prestationsskyldighet, ej mera kunna blifva fri från sin skadeståndsskyldighet, därför att *B* ej var förpliktad att gifva *T* en gåfva. Kanske menar Regelsberger, att *B:s* förmögenhetsintresse här är kränkt, och att *B* på den grund får ett vanligt skadeståndsanspråk. Menar Regelsberger detta, så förbiser han, att *B:s* förmögenhetsintresse här ej är af det slag, som Regelsberger och de hithörande författarne eljest operera med, nämligen ett intresse, hvars kränkning innebär en ekonomisk förlust. Ty därigenom att gåfvan ej presteras till *T*, lider onekligen denne, och sålunda ej *B*, den ekonomiska skadan. Orsaken till den nämnda begränsningen i den Regelsbergerska satsen är emellertid sannolikt att söka i den omständigheten, att Regelsberger vill finna ett positivt stöd för sitt påstående i det romerskrättsliga källstället l. 8 § 3 mand. 17, 1 [1]).

---

[1]) Regelsberger a. a. s. 276 f. Härmed hafva vi ej sagt, att Regelsbergers tolkning af det ifrågavarande källstället är oriktig. Sannolikheten talar tvärtom för denna. Stället lyder: Si quis mandaverit alicui gerenda negotia eius, qui ipse sibi mandaverat, habebit mandati actionem, quia et ipse tenetur (tenetur autem, quia agere potest). En ordagrann tolkning måste uppenbarligen betraktas som meningslös: den förste mandataren skulle få ett anspråk mot sin mandatar, enär han ansvarade gent emot sin mandant och han ansvarade till sin mandant, enär han hade ett regressanspråk mot sin mandatar. Att inskjuta en sådan undermening, som att stället afsåge ett *otillåtet* öfverlåtande af uppdraget å förste mandatarens sida, vore ett godtyckligt våldförande å ordalydelsen. Enligt Regelsberger förhåller sig saken så, att mandanten fick ett skadeståndsanspråk mot sin mandatar, äfven om denne ej kunde läggas någon culpa till last, därför att mandataren kunde täcka sin förlust med sitt anspråk mot sin mandatar. Skulle detta emellertid ej kunna lyckas, enär denne ej var solvent, så kunde mandanten ej heller söka sin mandatar eller dock blott såvidt, som denne kunde ekonomiskt lämnas oberörd på grund af sitt anspråk mot sin mandatar. Den princip, som emellertid äfven med denna tolkning ur det ifrågavarande källstället skulle kunna utletas, kan ej tjäna till någon lösning af vårt spörsmål. Blott om man samtidigt vore i stånd att utfinna någon rättslig

Att gäldenärens skadeståndsplikt ej bortfaller därför, att borgenären kan låta förlusten täckas af en tredje person eller därför att han måste utgifva den sak, som skulle presteras, till någon tredje, är för HELLWIG en gifven sak, som grundar sig därpå, att borgenären faktiskt har lidit en försämring i sin förmögenhetsställning. Med orätt har man, anser HELLWIG, indragit frågan härom i spörsmålet om ersättningsskyldigheten vid de ifrågavarande kontraktsbrotten. Det gällde här ej att sysselsätta sig med en sådan självklar sak som den, att gäldenären var skadeståndspliktig för skada, som borgenären lidit; den svåra uppgiften gick ut på att bestämma, hvilken skada som skulle anses vara tillfogad borgenären [1]. I detta afseende uppställer HELLWIG följande satser. Borgenären har först och främst lidit skada i det omfång, som han är skadeståndspliktig till tredjeman för den förlust, som denne gör därigenom, att gäldenären ej i behörig ordning fullgör prestationen. I sista hand blef alltså tredjemans skada afgörande för borgenärens anspråk, men blott därför, att dennes skada också utgjorde borgenärens förlust [2]. Vidare gällde, att, om borgenären till gäldenären lånat, deponerat, öfverlämnat till reparation eller transport en sak, som tillhörde tredjeman, och gäldenären kontraktsstridigt skadade eller förstörde saken, så kunde borgenären på grund af aftalet blott fordra ersättning för sitt eget intresse till saken, under det att självfva sakintresset blott kunde göras gällande af borgenären, om han emot tredjeman vore ansvarig för dess skadande [3]. Härutöfver

---

grund till, att borgenärens talan mot gäldenären betingades däraf, att borgenären var förpliktad att vidare prestera till tredjeman, borde det kunna vara tal om att anföra det romerska källstället i detta sammanhang. Efter hvad som redan i texten framhållits torde dock någon grund för en dylik inskränkning ej kunna utletas. Men ej ens om så vore fallet, kunde enligt vår mening 1 8 § 3 mand. 17, 1 tillerkännas någon betydelse för vår fråga. Också med REGELSBERGERS tolkning kan ju ej något annat vara utsagdt, än att gäldenären ansvarar för ekonomisk förlust, som drabbar borgenären. Ty oberoende däraf om borgenären verkligen fullföljer sitt anspråk mot gäldenären eller icke, erhåller ju tredjeman ett anspråk mot den förre. Gör borgenären alltså icke sitt anspråk mot gäldenären gällande, så följer onekligen däraf, att han lider ekonomisk förlust.

[1]) HELLWIG a. a. s. 82—85.

[2]) HELLWIG a. a. s. 85.

[3]) HELLWIG a. a. s. 85 ff.

hade den WINDSCHEIDska satsen giltighet, blott om gäldenärens häftande för den af tredjeman lidna skadan kunde sägas vara tyst öfverenskommet mellan kontrahenterna[1]. I anledning häraf gällde för *tredjemansaftalets* räkning, att gäldenären svarade för den skada, som borgenären led genom bristen i prestationsfyllandet, särskildt den skada, som träffade honom därför, att tredjeman gjort förlust och borgenären var honom ansvarig därför. Men dessutom måste man säga, att borgenären kunde fordra tredjemans skada ersatt, oberoende af om borgenären hade ett s. k. »Haftungsintresse» eller icke, i alla de fall, där gäldenären ej hade valrätt, utan var förpliktad att prestera till tredjeman. En sådan ansvarsplikt å gäldenärens sida måste anses tyst öfverenskommen i och med det, att borgenären betingade sig prestationen till tredjeman, ty härmed hade han tydligen gifvit tillkänna, att han kontraherat icke blott i eget utan äfven i tredjemans intresse[2].

Detta är i korta drag teoriens ställning till det ifrågavarande spörsmålet. I en sak äro alla ense, nämligen att borgenären alltid kan fordra ersättning för tredjemans skada, om han själf gent emot tredjeman ansvarar för densamma. Härutinnan kunna ej heller gärna meningarne vara delade. Med prestationens uteblifvande har en direkt minskning i borgenärens förmögenhet uppstått, i det passivan ökats med en skuld till tredjeman. Oriktigt anse vi det emellertid nu först vara, när THUR betecknar det transitoriska intresset hos borgenären såsom ett förmögenhetsintresse och på denna grund vill tillerkänna borgenären ett skadeståndsanspråk mot gäldenären. THURS sats ligger för öfrigt äfven innesluten i HELLWIGS påstående, att det vore en självklar sak enligt den gällande skadeståndsläran, att gäldenären ej bör blifva fri från sin ersättningsplikt, därför att borgenären skulle utgifva den sak, som borde presteras af gäldenären till tredjeman. HELLWIGS påstående är mera omfattande än THURS sats och är blott oriktigt för så vidt det täckes utaf denna. Under det att det transitoriska intresset blott kan åsyftas i sådana fall, hvari borgenären efter mottagandet af prestationen är förpliktad att utgifva det presterade till tredjeman, så afser

---

[1] HELLWIG a. a. s. 89 f.
[2] HELLWIG a. a. s. 91 f.

Hellwigs uttalande utom dessa fall jämväl dem, hvari borgenären betingat sig prestationen för att utgifva densamma till tredjeman utan att vara därtill förpliktad. Att mellan dessa båda grupper af fall existerar en afgjord skillnad i ifrågavarande afseende, är alldeles påtagligt. Ty lika klart som det är, att *B*, om han köper en sak af *G* för att skänka densamma åt *T*, lider ekonomisk förlust, om saken ej presteras af *G*, lika klart är det, att, om *B* köpt samma sak af *G* såsom *T:s* indirekte ställföreträdare och alltså är förpliktad att, så snart han får saken, utgifva denna till *T*, så blir *B:s* förmögenhetssumma oberörd af det faktum, att *G* presterar saken eller att han icke gör det. Förmögenhetsförlusten måste ju bestå i skillnaden mellan totalsumman af *B:s* förmögenhet, om saken icke presteras, och förmögenhetssumman, om saken presteras till *B*. Båda summorna måste bestämmas omedelbart efter inträdandet af något af de båda fakta, icke-prestation och prestation. Beteckna vi nu summan af *B:s* förmögenhet oberoende af den ifrågavarande saken med a och värdet af denna sak med x, så visar det sig i förra exemplet, att *B:s* förmögenhet, om saken på grund af *G:s* underlåtenhet att prestera, ej tillfaller densamma har värdet a, under det att, om *G* uppfyller sin skyldighet, *B:s* förmögenhet erhåller totalsumman a + x. Att *B* tänker skänka saken åt *T*, kan ej influera på hans förmögenhetsställning. Först när *B* förverkligat sin tanke, har hans förmögenhet åter minskats med värdet x, men detta är en förmögenhetsminskning, som, efter hvad som nyss sagts, ej har med vårt spörsmål att göra. Häraf är det klart, att förmögenhetsförlusten x måste inträda i det ifrågavarande exemplet genom *G:s* underlåtenhet att prestera. Se vi nu på det andra exemplet, så blir resultatet följande. Presterar *G* ej saken till *B*, så förblir värdet af hans förmögenhet a. Fullgör åter *G* prestationen så ökas tillgångarne i *B:s* förmögenhet med siffran x. Men äfven passivan i förmögenheten blir ökad. I och med att saken inflyter i *B:s* förmögenhet erhåller nämligen *T* på grund af rättsförhållandet mellan honom och *B* en fordran mot denne på sakens utfående. Värdet af denna fordran, för så vidt den innebär en minskning i *B:s* förmögenhet, kan helt naturligt ej betecknas med annat än just siffran x. *B:s* förmögenhet måste alltså, efter det att saken presterats, sägas hafva totalsumman a + x — x och sålunda

vara just lika stor, som den vore, om *G* underlåtit att fullgöra sin prestation. Häraf borde det vara klart, att kränkningen af ett rent transitoriskt intresse ej medför någon förmögenhetsförlust, och att det därför är oriktigt att beteckna detsamma såsom ett ekonomiskt intresse och på denna grund tilldela borgenären ett skadeståndsanspråk. Thur söker i en not i den citerade afhandlingen bemöta ett resonnement, liknande vårt här ofvan [1]. Thur anför till stöd för sin motsatta uppfattning det, att gäldenären icke borde vara befogad att åberopa sig på borgenärens förhållande till tredjeman, om borgenären kan tillräckligt grunda sitt anspråk utan att beröra nämnda förhållande. Detta, säger han, vore en otillåten invändning ex persona tertii. Att en sådan invändning bör vara otillåten, äro vi de första att vilja erkänna. Gäldenären bör ej kunna åberopa sig på ett rättsförhållande mellan borgenären och tredjeman. Men skall man häraf kunna draga den slutsatsen, att borgenären rättsligen måste sägas hafva lidit en ekonomisk förlust, och att hans förmögenhetsintresse blifvit kränkt? Ett dylikt samband kan enligt vårt förmenande ej utletas. Man synes oss snarare böra draga den konklusionen, att borgenären borde erhålla ett skadeståndsanspråk mot gäldenären, trots det att han ej haft något ekonomiskt intresse af, att gäldenären fullgjorde sin prestationsskyldighet. Thur säger vidare, att det är ett faktum att, om gäldenären hade presterat saken till borgenären, så hade dennes förmögenhet ökats med sakens värde. Om borgenären nu vore förpliktad att utgifva saken till tredjeman mot ett annat värde, så vore detta en sak, som ej anginge gäldenären. Förvisso bör ej detta förbättra gäldenärens rättsställning, men ifråga om beräknandet af borgenärens förmögenhetsförlust är det en faktor, hvartill hänsyn måste tagas, eftersom denna faktor liksom förmögenhetsökningen uppstår i och med gäldenärens prestation af saken. Slutligen tillfogar Thur: »Man bedenke die Möglichkeit, dass diese Beziehungen zum dritten sich auflösen und der Gläubiger die Leistung definitiv in seinem Vermögen behält». Härtill behöfver naturligtvis blott sägas, att vid bestämmandet af en persons förmögenhetsställning efter ett visst inträffadt faktum får ej någon hänsyn tagas till senare *möjligen* inträffande fakta. Det synes oss härefter vara ganska sannolikt, att ingen af de

[1]) G. Z. Bd 25 s. 536 n. 24.

båda författarne, THUR och HELLWIG, äro på rätt spår i sökandet efter den ifrågavarande rättsgrundsatsen, när de se sig nödsakade att i ett fall, sådant som det här behandlade, grunda borgenärens skadeståndsanspråk på kränkningen af ett ekonomiskt intresse, som vid noggrant eftersinnande visar sig ej vara förhanden. REGELSBERGER tyckes ej heller hafva fattat det som en självklar sats, att ett intresse, sådant som det s. k. transitoriska, vore ett förmögenhetsintresse i den mening, att det efter den gällande skadeståndsteorien kunde omfattas af ett giltigt ersättningsanspråk. Så vidt vi kunna finna, vill REGELSBERGER hänföra ett fall, hvari borgenären blott kan göra ett dylikt intresse gällande, under den af honom själf uppställda nya regeln, att borgenären kunde göra den af tredjeman lidna skadan gällande emot gäldenären, »wenn er infolge der Vertragsverletzung seinerseits nicht leisten kann, wozu er gemäss seinem Rechtsverhältnis zu dem Dritten an sich verpflichtet ist». Men något verkligt stöd för en sådan regel, annat än det som ligger i dess inre rättfärdigande, har ej kunnat förebringas. Sålunda synes ej heller REGELSBERGER hafva inslagit på den rätta vägen.

Den ende af de nu nämnda författarne, som ej till sist tillgriper nödfallsutvägen: billighetsskäl, är HELLWIG. Hans uppfattning förtjänar att närmare granskas. Efter hvad vi redan sett kommer HELLWIG till det resultatet, att om *B* deponerar en *T:s* sak hos *G* och saken hos denne förstöres, så kan *B* blott fordra ersättning för sitt eget skadade besittningsintresse, såvida han ej är ansvarsskyldig gent emot *T*. Detta vill nu säga, att om *B* före deponeringen användt saken så mycket som han ville, och om han vid deponeringen ej gjort sig skyldig till någon culpa in eligendo eller instruendo och sålunda gent emot *T* blir fri från allt ansvar för saken, så blir *G* fri från all skadeståndsskyldighet, om saken genom hans vållande förstöres, såvida han ej kan anses hafva begått en skadegörande handling i teknisk mening. I detta sistnämnda fall kunde *T* föra talan mot honom om ersättning för utomobligatorisk skada. *B* däremot skulle, enligt HELLWIGS uppfattning, ej under några omständigheter kunna föra någon talan mot *G*, enär han ej hade något materiellt intresse däraf, att *G* ej läte saken förstöras. Detta resultat är betänkligt, uppenbarligen stridande som det är mot ett sundt rättsmedvetandes fordringar. Några bindande skäl för detsamma

När vi nu gå att inrikta våra bemödanden på att finna en efter vår uppfattning riktigare lösning af det ifrågavarande problemet, så gäller det för oss först och främst att få fram hufvudfelet i de anförda författarnes åsikter. Trots divergensen mellan dessa kan man såsom redan antydts säga, att de alla bygga på en gemensam utgångspunkt, nämligen den att borgenärens eget intresse i de fall, som här kunna komma ifråga, blott är kränkt och därför äfven i skadeståndsväg blott kan göras gällande, om *han* lidit en förlust genom gäldenärens kontraktsbrott. Att detta är samtliga de anförda författarnes utgångspunkt, framgår däraf, att, såsnart det är klart, att borgenärens förmögenhetsställning trots kontraktsbrottet förblir oförändrad, problemet för dem blir, huru vidt borgenären kan fordra ersättning för tredjemans skadade intresse. Den ifrågavarande åskådningen är emellertid ej karakteristisk för den tyska rättsvetenskapen utan synes lika allmänt gälla inom den nordiska juridiken. Så tar den sig t. ex. uttryck hos LASSEN i följande sats: »Omfanget af Skyldnerens Erstatningspligt, naar hans Forpligtelse ikke behørigt efterkommes, bestemmes ved det individuelle *Tab* som Ikke-Opfyldelsen har foraarsaget *Fordringshaveren*» [1]. Detta kallas hos LASSEN att ersätta »Opfyldelsesinteressen», som sålunda äfven af honom anses kunna läggas till grund för en ersättningstalan, endast om *borgenären* lidit en förlust. Denna tanke måste emellertid betecknas såsom oriktig, hvilket klart framgår, just när det blir fråga om ersättningstalan vid tredjemansaftalet och andra aftal, hvari kontraktsbrottet medför förlust ej för borgenären utan för tredjeman. Något logiskt sammanhang mellan intressekränkning och förlust för borgenären existerar uppenbarligen icke. Det måste betraktas såsom något fullkomligt godtyckligt, när man påstår, att en talan om ersättning för en intressekränkning principiellt blott vore berättigad, om denna kränkning medfört förlust för borgenären. Blott om intressekränkningen är af den art, att verkningarne af densamma i skadeståndsväg ej rimligtvis kunna utjämnas eller lindras,

---

att gäldenären, som bröt den tysta öfverenskommelsen och vägrade att erlägga skadestånd, aldrig skulle kunna åläggas att utbetala någon ränta under tiden tills han betalade detsamma.

[1]) LASSEN, alm. del s. 275.

måste en skadeståndstalan på grund af densamma anses utesluten. Vid de ifrågavarande aftalen kan det emellertid ej vara tal om en sådan invändning mot att tillerkänna borgenären ett skadeståndsanspråk. För att ett löfte af *G* till *B* om en prestation skall äga giltighet i rättsligt afseende, är det nödvändigt, att *B* har något slags skyddsvärdt intresse af, att *G* presterar det som utlofvats. I hvarje giltigt aftal föreligger därför å borgenärens sida ett sådant intresse. Uppfyller nu gäldenären ej den aftalade förpliktelsen, så har detta till följd, att borgenärens skyddsvärda intresse kränkes. Den skadeståndsplikt, som nu för gäldenären inträder, kan rimligtvis ej gå ut på något annat än att såvidt möjligt är undanrödja de skadliga verkningarne af kränkningen d. v. s. att så mycket som möjligt tillgodose borgenärens nämnda intresse, om detta rimligtvis låter sig göra, sedan den utlofvade förpliktelsen ej i vederbörlig ordning blifvit uppfylld. I regeln består nu kränkningen af borgenärens intresse, försåvidt det kan blifva tal om en ersättning därför, däri att en ekonomisk förlust tillskyndas honom, och skadeståndsplikten måste sålunda gå ut på att täcka denna förlust. Men äfven vid aftal, hvari den gäldenären åliggande prestationen är af vanligt pekuniärt värde, kan borgenärens intresse genom gäldenärens kontraktsbrott blifva kränkt, utan att detta innebär någon förmögenhetsförlust. Men likväl får borgenären ett anspråk på det kränkta intressets återställande. *B* har t. ex. hos firman *G* beställt ett piano af visst värde. *G* levererar emellertid i stället en vida dyrare flygel. *B*, som af någon anledning hellre vill ha pianot, — flygeln kan t. ex. ej lämpligen få plats i hans våning — skulle onekligen genom att behålla *G:s* kontraktsstridiga prestation blifva rikare, men icke förty måste han hafva rätt att fordra, det gäldenären tillgodoser hans aftalsintresse och återtager flygeln samt levererar pianot. Kan sålunda vid ett vanligt aftal om prestation af ekonomiskt värde borgenärens intresse kränkas, utan att han lider någon förmögenhetsförlust, så gäller detta enligt sakens natur i så mycket större skala vid sådana aftal, hvari den ekonomiska skadan genom gäldenärens kontraktsbrott kommer att drabba en tredje person. Om *G* är skyldig att utgifva en sak till *B*, och denne betingar sig, att saken skall presteras till *T* för att öfvergå i hans ägo, så kunna omständigheterna här mycket väl vara

sådana, att icke *B* utan blott *T* gör en ekonomisk förlust, om *G* ej kan prestera saken. Men onekligen måste man säga, att *B:s* aftalsintresse blifvit svårt kränkt genom *G:s* kontraktsbrott. Det intresse, som gjorde, att *B* ingick öfverenskommelsen med *G* om att prestera till *T*, måste uppenbarligen just gå ut härpå, och det är detta intresse, som ansetts så skyddsvärdt, att öfverenskommelsen blifvit rättsligen giltig, hvilket åter innebär, att *B:s* aftalsintresse är rättsligen skyddadt. Men detta kan ej betyda något annat än att, om *G* genom sitt kontraktsbrott förnärmar *B:s* ifrågavarande intresse, så får *B* mot honom ett anspråk på att så vidt möjligt är undanrödja verkningarne af kontraktsbrottet och godtgöra det skadade intresset. Ehuru detta nu ej var af ekonomisk natur i den mening, att intresseskadan innebar en förlust för borgenären, är det tydligt, att *G kan* göra något för att lindra den uppkomna intresseskadan. Och det är äfven klart, att *B:s* intresse, ehuru han ej lidit någon förmögenhetsförlust, alldeles såsom om saken skolat presteras till honom själf, vanligen blott kan godtgöras genom en ekvivalent i penningar. Består nämligen *B:s* intresse däri, att *T* skall ha en viss sak, och kränkes detta intresse därigenom, att *T* ej får saken, så blir verkan af denna kränkning i regeln betydligt lindrad för borgenären därigenom, att sakens värde i penningar utbetalas understundom till *T*, men i de flesta fall till *B* själf. *B* torde nämligen i regeln hafva gjort någon förmögenhetsuppoffring till *G* för hans löfte att prestera till *T*. Det ligger i sakens natur, att intressekränkningen ej skall bli så kännbar, om *B* återfår den förgäfves gjorda förmögenhetsuppoffringen. I regeln skall väl nu i ett fall sådant som det gifna redan efter allmänt giltiga civilrättsliga regler ett anspråk i sådant afseende kunna tillerkännas *B*. Är t. ex. det mellan *B* och *G* bestående kontraktet ett köp, hvari *G* såsom säljare brister i att prestera saken till *T* enligt öfverenskommelsen, så bör *B* ju kunna frångå kontraktet på grund af en bristande väsentlig förutsättning och på denna väg få igen köpeskillingen. Har *B* åter i något slags aftal öfverlämnat sin sak till *G*, för att denne skulle öfverlämna densamma i *T:s* ägo, så gör ju *B* själf såsom ägare till saken en förmögenhetsförlust genom dess skadande eller förstörande och kan på denna grund få ersättning för sitt skadade intresse. I förra fallet är det emellertid ej säkert, att *B:s* intresse kan

vara tillgodosedt genom, att han återfår köpeskillingen. Han kan hafva gjort ett särdeles fördelaktigt köp, eller saken kan hafva stigit i värde, under det att hans intresse måste anses bäst tillgodosedt därigenom, att han sättes i stånd att utan ny förmögenhetsuppoffring anskaffa en ny liknande sak till *T*. Under sådana omständigheter kan det ej vara tillräckligt att blott låta honom slippa ifrån kontraktet och få igen köpeskillingen. Skall rättvisans kraf tillfredsställas, måste *B* uppenbarligen här kunna fordra en summa penningar, motsvarande den utlofvade sakens värde. Beträffande åter det fall, att *B* i aftalet med *G* öfverlämnat den ifrågavarande saken till *G* såsom t. ex. lån, deposition, för reparation, transport o. s. v., för att denne sedermera skulle utlämna densamma till *T*, så kunna vi ju antaga, att *T* från början vore ägare af saken. Ansvarar nu ej *B* till *T* för att den ej förstöres, så skulle enligt Lassens regel *B* ej kunna föra någon talan mot *G*, enär han ej lidit någon förmögenhetsförlust, och *T* själf skulle såsom ägare till saken blott kunna ha något anspråk enligt reglerna om ersättning för utomobligatorisk skada. För den skada, hvarför *G* nu enligt aftalet med *B* borde häfta utöfver sitt ansvar mot *T* för skada å saken, skulle sålunda *G* oförtjänt kunna utgå fri enligt den nämnda skadeståndsregeln. Till sist kunna vi erinra om de fall, hvari för *G:s* åtagna förpliktelse att öfverlåta den ifrågavarande saken till *T* å *B:s* sida utförts en motprestation, som antingen ej kan tagas tillbaka (t. ex. en arbetsprestation) eller i hvarje fall för *B* vore värdelös att återfå. Möjligheten, att här frångå kontraktet, kan ej i någon mån vara borgenären till gagn. Verkningarne af kontraktsbrottet kunna här utjämnas blott därigenom, att en ekvivalent i penningar för saken erlägges, hvarigenom *B* sättes i stånd att utan någon särskild förmögenhetsuppoffring kunna anskaffa en liknande sak åt *T*. Följande exempel kan nu härefter anföras såsom typiskt för sådana fall, hvari borgenärens kränkta intresse, utan att han gjort någon förmögenhetsförlust genom gäldenärens kontraktsbrott, *kan* till fullo återställas därigenom, att en ekvivalent i penningar utbetalas till *tredjeman*. *T*, som åtagit sig ett arbete på entreprenad, ser sig på grund af felande arbetskraft och svårigheten att anskaffa sådan urståndsatt att få arbetet färdigt i rätt tid och bereder sig på en betydande ekonomisk förlust. Detta kommer till hans

vän *B*:s öron, som efter ifriga ansträngningar lyckas få till stånd ett aftal med *G*, hvari denne mot hög betalning åtager sig att skaffa en för behofvet tillräcklig arbetsstyrka för att afsändas till *T*:*s* undsättning. Det är *B*:*s* afsikt att bekosta denna angenäma öfverraskning för *T*. Genom *G*:*s* försummelse afsändes emellertid ej den aftalade arbetstyrkan till *T*. Härigenom blir, som väntadt var, *T*:*s* entreprenadarbete ej färdigt, och han gör den beräknade förlusten. Genom *G*:*s* kontraktsbrott har nu *B*:*s* aftalsintresse blifvit kränkt. Detta intresse gick just ut på att bespara *T* minskningen af hans förmögenhet med det ifrågavarande förlustbeloppet. Det ligger nu i öppen dag, att skadan, som *B*:*s* intresse lidit, kan fullt repareras därmed, att den nämnda summan af *G* utbetalas till *T*.

Af hvad som nu blifvit sagdt, torde kunna inses det betänkliga i att uppställa en sådan regel som att borgenärens skadeståndstalan (talan om att ersätta »Opfyldelsesinteressen») måste gå ut på ersättning för den *förlust*, som drabbat honom genom kontraktsbrottet. En sådan formulering innebär en inskränkning, som ej har någon motsvarighet i skadeståndstalans rätta natur. Ty är det sant, att en utfästelses bindande verkan har sin förnuftiga grund i borgenärens såsom skyddsvärdt erkända intresse af, att gäldenärens löfte uppfylles, så bör det äfven vara en gifven sak, att den förpliktelse, som åläggeS gäldenären, därför att han åsidosatt sin genom utfästelsen uppkomna skyldighet, äfven bör hafva sin grund blott i borgenärens nämnda intresse och af detta erhålla innehåll, omfång och begränsning [1]). I enlighet härmed borde följande regel uppställas med afseende å gäldenärens skyldighet på grund af sitt kontraktsbrott: gäldenären är pliktig att, såvidt det enligt sakens natur låter sig göra utan oproportionerliga uppoffringar, oskadliggöra verkningarne för borgenären af, att hans aftalsintresse genom prestationens bristfällighet eller uteblifvande förnärmats, såvida ej dessa verkningar (hufvudsakligen i ekonomiskt afseende) måste betraktas såsom

---

[1]) »Neben und hinter seinem ursprünglichen hat jedes Forderungsrecht noch einen subsidiären Inhalt: es geht auf das in Geld abzuschätzende Interesse, falls der Gläubiger die ihm ursprünglich geschuldete Leistung infolge eines vom Schuldner zu vertretenden Umstandes nicht oder nicht ordentlich zu erlangen vermag». OERTMANN, Kommentar, 2 uppl. Vorbem. n. 4.

en alldeles ovanlig eller onaturlig följd af kontraktsbrottet. Om de däremot för gäldenären komma att te sig som mindre vanliga, därför att de drabba icke borgenären utan tredjeman, måste i regeln för gäldenärens ifrågavarande skyldighet vara alldeles utan betydelse, eftersom själfva aftalets giltighet ej gjorts beroende däraf, att borgenärens intresse vore så beskaffadt, att en kränkning af detsamma medförde förmögenhetsförlust för honom och icke för tredjeman [1]).

Med användande af den nyss uttalade regeln vilja vi nu ägna en kort betraktelse åt frågan om gäldenärens skadeståndsskyldighet vid tredjemansaftalen. Det är en självklar sak, att, om tredjeman blott och bart är utsedd att vara borgenärens ställföreträdare vid prestationens mottagande, prestationen bör komma borgenären själf till godo och att därför gäldenärens ställning efter kontraktsbrottet måste bedömas efter den vanliga skadeståndsregeln på alldeles samma sätt, som om kontrahenterna aftalat, att prestationen skulle utgöras till borgenären själf. Vi skola här gifvetvis blott vidröra spörsmålet vid sådana aftal, där gäldenärens prestation är afsedd att komma tredjeman till godo, antingen så att han finge utnyttja densamma för ett visst ändamål eller så att prestationen inlöpte i hans förmögenhet. Borgenärens intresse af att gäldenären fullgör sin skyldighet, kan här vara uteslutande ekonomiskt i den mening, att detsamma kunde kränkas blott såvidt kontraktsbrottet medförde förmögenhetsförlust för borgenären. Förmögenhetsförlusten kan bestå

[1]) Stundom kan emellertid den skada, som inträffar genom gäldenärens kontraktsbrott, anses såsom en onaturlig följd häraf, hvarför gäldenären ej bör svara, just därför att tredjeman och icke borgenären har lidit skadan. Man måste nämligen säga, att borgenärens talan mot gäldenären blott kan grundas på ett aftalsintresse, som gäldenären såsom en förnuftig man bort inse kunna vara förhanden. En bestämd regel för bedömandet häraf kan naturligtvis ej gifvas. Man måste se på aftalets natur. Så är det t. ex. gifvet, att vid ett handelsköp säljaren måste kunna inse, att köparen kanske redan utlofvat de varor, som skola presteras, till någon tredje person. Äfven vid ett annat köpeaftal bör säljaren kunna tänka sig samma möjlighet, ehuru det här ej är lika gifvet. Däremot bör han i regeln ej hafva tänkt sig möjligheten, att köparen t. ex. ingått en saklega med tredjeman eller lofvat utlåna saken till honom. Är detta ej säljaren bekant, så bör han därför ej svara för skada, som uppkommit för tredjeman därigenom, att köparen ej kunnat uppfylla sitt löfte till denne att hyra ut åt honom eller låna honom den af säljaren utlofvade saken.

däri, att borgenären ej blir fri från sin förpliktelse till tredjeman, hvilken borgenären var skyldig den ifrågavarande prestationen, resp. däri att denna förpliktelse i stället för att upphöra öfvergår i en skadeståndsskyldighet till tredjeman (THURS Haftungsinteresse). Eller också går borgenären miste om en fordran, som han skulle hafva fått emot tredjeman, om gäldenären i behörig ordning fullgjort sin prestationsskyldighet. I båda dessa fall kommer sålunda borgenärens intresseskada redan enligt den vanliga skadeståndsregeln att göra honom berättigad till ersättningstalan mot gäldenären. Då det är borgenärens intresseskada, som skall godtgöras, kan tydligtvis ej den skada vara af betydelse, som tredjeman lider därigenom, att gäldenären ej fyller sin prestationsskyldighet, i annan mån än denna skada återfaller på borgenären. Lider tredjeman därutöfver någon förlust, så kan denna ej omfattas af gäldenärens skadeståndsskyldighet. Stundom kan borgenärens häftande till tredjeman för den skada, som han lidit genom gäldenärens kontraktsbrott, vara beroende däraf, att borgenären handlat culpost emot tredjeman. Har t. ex. borgenären på uppdrag af tredjeman afslutit ett kontrakt med gäldenären, enligt hvilket denne har att leverera ett varuparti till tredjeman, så kan borgenären blifva ansvarig till tredjeman för den skada, som han lider genom att gäldenären ej fullgör kontraktet, blott om borgenären vid aftalets ingående gjort sig skyldig till någon culpa, som kan hafva förorsakat tredjemans förlust. Om nu borgenären, innan frågan om hans ansvarsskyldighet emot tredjeman blifvit afgjord, skulle vilja hålla sig till gäldenären för att få täckt sin skuld till tredjeman, så frågar THUR i sin nämnda afhandling: skall borgenären till stöd för sitt anspråk mot gäldenären vara nödsakad att åberopa sin culpa, hvilken han uppenbarligen måste vara angelägen om att bestrida, för den händelse tredjeman skulle hafva riktat en talan mot honom om skadestånd? THUR säger nu till svar å spörsmålet, dels att frågan, om borgenären gent emot tredjeman gjort sig skyldig till någon culpa, ej kan företagas till afgörande i en process mellan borgenären och gäldenären utan blott i en rättegång mellan tredjeman och borgenären, dels ock att denna fråga ej behöfde att vara afgjord, för att borgenären skulle kunna taga gäldenären i anspråk, ty borgenärens »Haftungsinteresse» borde kunna göras gällande, så snart han kunde tagas

i anspråk af tredjeman[1]. Äfven för oss kan spörsmålet hafva någon betydelse. Borgenärens s. k. »Haftungsinteresse» måste visserligen i regeln innefattas i hans aftalsintresse och bör sålunda ej gå utanför detta. Och efter hvad som redan antydts och ytterligare kommer att utvecklas, anse vi ju, att borgenärens aftalsintresse såsom sådant kan göras gällande mot gäldenären på grund af dennes kontraktsbrott oberoende af om detta förorsakat borgenären förmögenhetsförlust eller icke. Men utom det att borgenärens aftalsintresse äfven vid tredjemansaftalet ofta kan vara begränsadt till ett rent ekonomiskt intresse måste det emellertid äfven i annat afseende vara af vikt att särskildt beakta den omständigheten, att kränkningen af borgenärens intresse medfört en förmögenhetsförlust för honom själf. I detta fall bör nämligen borgenären kunna fordra ersättning af gäldenären till sig själf, under det att om förmögenhetsförlusten drabbar tredjeman, borgenärens intresse ofta nog bör vara tillgodosedt därigenom, att gäldenären betalar skadestånd till tredjeman. Beträffande nu det af THUR framkastade och besvarade spörsmålet, så är det först och främst gifvet, att borgenären bör kunna göra sitt förmögenhetsintresse gällande i en process mot gäldenären, innan det blifvit definitivt afgjordt, att han på grund af culpan verkligen häftar till tredjeman för skadan. Giltigheten af borgenärens anspråk emot gäldenären är ju gifven, i och med det att en fordran mot borgenären uppkommit för tredjeman. Härmed har borgenärens passiva ökats, och förmögenhetsförlusten är gjord. Att borgenären omedelbart bör kunna rikta sin talan mot gäldenären, förutsättes nu också utan vidare af THUR. Har man emellertid klart för sig, att grunden till, att borgenären kan taga gäldenären i anspråk, blott är den, att den förre lidit en förmögenhetsförlust, så bör det vara tydligt nog, att THURS svar å det af honom framkastade spörsmålet ej kan vara tillfredsställande. När han sålunda säger, att culpafrågan ej behöfver vara afgjord, för att borgenären skall kunna ha en giltig talan mot gäldenären, så strider detta mot den processuella regeln, att käranden måste bevisa grunden för sitt anspråk. Ty grunden för hans anspråk är, att tredjeman fått en fordran mot honom; och för att denna fordran skall existera, är det

---

[1] G. Z. Bd 25 s. 543 f.

enligt vår förutsättning nödvändigt, att borgenären gjort sig skyldig till den ifrågavarande culpan. THUR säger visserligen, att någon bevisning om culpan vore obehöflig, enär det vore tillräckligt, att borgenären *kunde* tagas i anspråk af tredjeman för hans skada. Detta är riktigt sagdt, men icke, om man därmed, såsom THUR, åsyftar en abstrakt möjlighet, utan blott om därmed afses, att borgenären i det konkreta fallet *verkligen kan* tagas i anspråk af tredjeman. Ty först i detta fall existerar en verklig fordran mot borgenären, hvars förmögenhet därigenom lidit en förlust. Beträffande THURS påstående, att frågan om borgenärens culpa ej *kan* upptagas till afgörande annat än i en process mellan tredjeman och borgenären, så saknas härför enligt vårt förmenande all grund. Ty är det möjligt, att borgenärens talan mot gäldenären kan upptagas till pröfning, innan tredjeman inledt processförfarande mot borgenären, så måste denna pröfning, efter hvad som sagts, afse just spörsmålet, om borgenären genom sin culpa ådragit sig en skuld till tredjeman och därigenom fått sin förmögenhet minskad. I och för sig kan däri ej ligga något processvidrigt, att borgenären i enlighet med sin fördel i processen mot gäldenären söker bevisa sin försummelse gent emot tredjeman, under det att han i processen med tredjeman bemödar sig att göra motsatsen gällande. Detta är blott en följd af de båda processanspråkens olika innehåll, i ena fallet borgenärens anspråk mot gäldenären, i det andra fallet tredjemans anspråk mot borgenären.

Om nu genom gäldenärens kontraktsbrott ej någon förmögenhetsförlust tillfogas borgenären, så skall enligt vår regel till grund för borgenärens talan mot gäldenären läggas den förres i aftalet skyddade och genom gäldenärens kontraktsbrott kränkta intresse. Frågan är nu, huru mycket man genom denna regel praktiskt har vunnit; om den kan tillämpas i alla de fall, där den allmänna skadeståndsregeln måste betraktas såsom för snäf. Dess betydelse vid tredjemansaftalet är påtaglig. I och med det att borgenären betingar sig en prestation till tredjeman, måste det i regeln vara klart, att han vid aftalet har ett verkligt intresse af, att tredjeman får den utlofvade prestationen, äfven om detta skulle visa sig icke vara i den vanliga meningen pekuniärt, så att dess kränkande innebure en förmögenhetsförlust för honom. Han bör ju hafva haft vetskap därom, att han

ej stode till tredjeman i något slags rättsförhållande, som kunde göra honom ersättningsskyldig, om gäldenärens prestation uteblef. Existerar det så ej heller någon förpliktelse för honom gent emot tredjeman att ingå aftalet, så måste det ju vara en gifven sak, att han kontraherat med gäldenären blott och bart på grund af ett icke pekuniärt intresse af, att tredjeman skall erhålla den ifrågavarande prestationen. Har borgenären åter slutit aftalet om prestation till tredjeman på grund af en gent emot denne åtagen förpliktelse, så skulle man kanske vid första anblicken ej vara så hågad att säga, att något verkligt aftalsintresse existerade, som kunde läggas till grund för en talan mot gäldenären, om borgenären icke vore i ifrågavarande mening pekuniärt intresserad af, att prestationen utgjordes till tredjeman. Här bör saken ställa sig alldeles såsom vid ett vanligt kommissionärsförhållande, där gäldenären skall utgöra prestationen till kommissionären, som sedermera har att befordra densamma till kommittenten. Skall nu kommissionären ha sitt arvode alldeles oberoende däraf, om gäldenären fullgör prestationen eller icke, och föreligger ej någon omständighet, som kan vålla, att kommissionären eljest gör någon ekonomisk förlust på grund af gäldenärens kontraktsbrott, så kan det synas, som om kommissionären öfver hufvud taget ej kunde ha något intresse af, att gäldenären fullgjorde sin förpliktelse. Ett ekonomiskt intresse saknas och i öfrigt är kommittenten honom kanske en fullt likgiltig person, om hvars väl eller ve han ej bekymrar sig något. Detta resonnement är emellertid juridiskt oriktigt. Efter gäldenärens kontraktsbrott måste kommissionären i hvarje fall kunna göra gällande, att hans aftalsintresse blifvit kränkt och att gäldenären vore förpliktad att gifva honom upprättelse. Saken bör ses på följande sätt. *B* (kommissionären) har förpliktat sig emot *T* (kommittenten) att ingå t. ex. ett köpeaftal med *G*, enligt hvilket denne skall prestera en vara till *T*, direkt eller genom *B*. Dennes förpliktelse går uppenbarligen ut på att sluta ett fullgiltigt aftal med *G*, hvari denne blir alldeles lika mycket bunden, som i ett aftal, hvilket *B* af egen drift och för egen räkning med honom ingått. Vill *B* därför fullgöra sin förpliktelse till T, så måste han ingå ett aftal med *G*, hvari han så insatt sitt eget intresse, att han rättsligen dels kan fordra prestationens fullgörande af *G* och dels, om denne häråt brustit, kan göra

detta intresse gällande, så att *G* ej kan oförtjänt blifva fri från sin ansvarsskyldighet. Från en annan synpunkt kan detta uttryckas så, att *B:s* aftalsintresse, som i skadeståndsväg kan göras gällande mot *G* till *T:s* förmån, är gifvet därmed, att rättsordningen erkänner det mellan *B* och *G* ingångna aftalet såsom giltigt. Härmed är vår skadeståndsregels allmängiltighet och praktiska betydelse gifven. Den gäller ej blott för alla tredjemansaftal. Den gäller äfven i det fall, att borgenären kontraherat såsom tredjemans medelbare ställföreträdare. Den gäller uppenbarligen äfven i alla sådana fall som de af Hellwig anförda, hvari borgenären öfverlämnat en annan persons sak till lån, förvaring, reparation o. s. v., så att sakvärdet, äfven om kontraktsbrottet ej emot ägaren har karaktären af en skadegörande handling och utan att borgenären till ägaren ansvarar för den genom kontraktsbrottet uppståndna skadan, kan fordras ersatt. Om t. ex. *B* deponerar *T:s* sak hos *G*, så är det alldeles klart, att *B:s* kontraktsintresse blifver kränkt, om *G* skadar eller förstör saken, äfven om *B* är fri från allt ansvar härför gent emot *T*. I aftalet föreligger ju ett förbindande löfte af *G*, att han skall vårda saken och ej skada eller förstöra densamma. I löftets förbindande kraft ligger just, att *G* ej ansvarsfritt får bryta detsamma. Det vore därför meningslöst att tala om ett giltigt aftal mellan *B* och *G*, om ej den förre vid den senares brytande af löftet kunde göra sitt aftalsintresse i skadeståndsväg gällande. Detta måste vara alldeles lika klart som att han kan fordra aftalets uppfyllande, innan *G* förstört saken. Att motivet för *B*, när han deponerar *T:s* sak hos *G*, ej alltid är någon slags välvilja mot *T*, är utan all betydelse, så snart blott ett giltigt aftal kommit till stånd. Vår regel måste äfven gälla för de fall, att *B* t. ex. deponerat en *T:s* sak i den tron, att saken vore hans egen [1]). Den omständigheten, att *T* och icke *B* är ägare af saken, är alldeles irrelevant för frågan om aftalets giltighet. Liksom *B* därför kan fordra aftalets fullgörande, så bör han äfven kunna göra sitt aftalsintresse gällande, om *G* culpost eller eljest åstadkommer skada å saken, hvarför han enligt kontraktet bör svara. Hans aftalsintresse går ut därpå, att *G* skall vårda saken, och gör *G* ej detta, så är *B:s* intresse förnärmadt.

---

[1]) Jfr Thur i G. Z. Bd 25, s. 554 ff.

Verkningarne häraf kunna nu uppenbarligen utjämnas därigenom, att *ägarens* ekonomiska förlust på grund af sakens skadande ersättes af gäldenären. Hade nämligen kontraktsbrottet ej ägt rum, så hade ju *B*, sedan han blifvit upplyst om, att *T* vore ägare af saken, kunnat återställa densamma åt denne i vederbörligt skick. Detta har nu omöjliggjorts genom *G:s* kontraktsbrott. Så kännbart blir det emellertid nu ej för *B*, om han i ett sådant fall kunde tvinga *G* att utbetala förlusten åt *T* eller om han under vissa omständigheter kunde få beloppet utbetaldt till sig själf och så sättas i stånd att utan förmögenhetsuppoffring återställa saken i behörigt skick eller en sak af samma slag åt *T*.

Borgenärens aftalsintresse i den nu afhandlade betydelsen kan vid tredjemansaftalet rätt och slätt gå ut därpå, att tredjeman erhåller den utlofvade prestationen. Ofta nog skall dock saken ligga så, att borgenären därutöfver måste anses fullfölja ett särskildt, uppskattbart intresse med tillförandet af den ifrågavarande prestationen åt tredjeman. Borgenärens talan på grund af gäldenärens kontraktsbrott bör helt naturligt hafva olika omfång, allt eftersom intresset är af förra eller senare omfattningen. I några olika exempel vilja vi nu söka att med ledning af det sagda bestämma innehållet i borgenärens anspråk mot gäldenären. *B* ingår med *G* ett köpeaftal, enligt hvilket denne förbinder sig att prestera en sak till *T* på hans födelsedag såsom gåfva af *B*. Genom någon omständighet, för hvilken *G* bär ansvaret, blir prestationen omöjlig. Någon skadeståndstalan i vanlig mening mot *G* kan *B* ej hafva. Han blir visserligen urståndsatt att fullfölja sin gåfvoplan, men detta innebär i och för sig ej någon ekonomisk förlust, eftersom han ej är tvungen att genom en ny förmögenhetsuppoffring anskaffa en liknande gåfva åt *T*. Och någon direkt förlust för *B:s* förmögenhet kan ej vara för handen, då köpeaftalet blott medfört obligationsrättslig och ej sakrättslig verkan, samt *B* sålunda ej kunnat blifva ägare till saken [1]). Enligt vår regel skall nu *B:s*

[1]) Omständigheterna kunna visserligen vara sådana, att B vid köpet måste anses blifva ägare till det köpta och G betraktas såsom B:s mandatar för sakens öfverlämnande åt T. Så bör aftalet utan tvifvel tolkas, om B t. ex. gör inköp i en butik med bestämmelsen om den köpta sakens preste-

aftalsintresse läggas till grund för hans talan mot *G*. *B:s* intresse kan, så vidt vi af exemplet veta, blott gå ut på att gifva *T* en gåfva, sålunda endast på, att *T* blir ägare till saken. Frågan uppstår nu först, om det kränkta intresset kan i viss mån återställas därigenom, att en ekvivalent för saken af *G* erlägges åt *T*. Sannolikt icke. *B* har velat just å *T:s* födelsedag förära honom en viss sak. Han skall kanske ej hafva något spår till intresse däraf, att *T* i stället efteråt erhåller en summa penningar. Uppenbarligen måste intressekränkningen för *B* blifva minst kännbar därigenom, att en ekvivalent i penningar för saken erlägges åt honom själf. Han kan då själf fritt afgöra, om han vill utgifva denna summa till *T* eller om han vill för den samma köpa en liknande sak och öfverlämna åt T. Helt naturligt kan han äfven behålla beloppet för egen räkning. *G:s* förpliktelse går nämligen ut på att sätta *B* i stånd att utföra någon af de nämnda handlingarne. *G* uppfyller denna sin förpliktelse oberoende däraf, om *B* verkligen utför någon af de nämnda prestationerna till T. Det kan i en process mellan *B* och *G* aldrig blifva frågan om att bevisa något särskildt *B:s* intresse. *B:s* yrkande i förening med att han faktiskt ingått ett giltigt aftal måste i ett sådant fall som det gifna vara tillräckligt för, att hans talan om prestationsvärdets utgifvande till honom själf skall bifallas. Skulle *B:s* talan nu i det särskilda fallet gå ut på, att *G* erlade beloppet såsom en ekvivalent till *T*, så är detta ju en säker borgen, för att *B:s* intresse äfven därmed är bäst tillgodosedt, och det är därför äfven klart, att en sådan talan bör vara giltig. Det är tydligt, att det kan vara förenligt med *B:s* fördel att föra en talan om upprättelse för kränkningen af hans intresse, blott om han gjort ett förmånligt köpeaftal eller om saken, som *G* utfäst sig att prestera, efter aftalet stigit i värde. I motsatt fall gör naturligtvis *B* klokast i att blott häfva kontraktet och på denna grund fordra köpesummans återfående. Denna utväg måste i det föreliggande exemplet alltid kunna stå honom öppen, då ju *B* ingått aftalet med *G* under den bristande förutsättningen, att *G* verkligen

rande åt T, låt vara att säljaren har vetskap om, att T skall blifva ägare till densamma. I ett sådant fall är ju B:s skadeståndstalan mot G redan efter den vanliga regeln gifven, då ju B genom G:s försummelse lidit en direkt ekonomisk förlust.

skulle utföra den åtagna prestationen. Att prestationen skulle utgöras till tredjeman och icke till borgenären själf, kan uppenbarligen ej beröra den honom tillkommande befogenheten att på grund af en bristande väsentlig förutsättning häfva kontraktet.

I det nu behandlade exemplet har *B:s* aftalsintresse blott och bart gått ut därpå, att *T* genom *G:s* prestation erhölle en gåfva af *B*; d. v. s. till grund för *B:s* talan mot *G* kan blott läggas den omständigheten, att *B* genom sitt aftal ville förskaffa äganderätten till den ifrågavarande saken åt *T*. Härigenom kommer just sakens värde att bli normerande för innehållet i *B:s* talan mot *G*. Se vi så på ett exempel, hvari *B:s* intresse ej alls går ut på att förskaffa *T* äganderätten till saken, som skall presteras, och hvari sålunda sakvärdet ej kommer att hafva någon betydelse för *B:s* talan mot *G* på grund af hans kontraktsbrott. *B* har hos *G* beställt en landtbruksmaskin af visst slag att å viss dag levereras till *T*, åt hvilken *B* enligt löfte vill upplåta brukningsrätten till maskinen på några dagar, på det att han, innan ogynnsam väderlek skulle inträffa, måtte kunna utföra ett visst arbete å sin landtegendom. *G*, som vet om, att *B* vill fullfölja en dylik afsikt med prestationen till *T*, kan emellertid först några dagar senare prestera maskinen hos denne. På grund häraf hinner *T* ej före den ogynnsamma väderlekens inträde att utföra det ifrågavarande arbetet och gör härigenom en förlust, som kan uppskattas till visst belopp i penningar. Någon förmögenhetsskada har kanske härigenom ej åsamkats *B*, som ej på grund af sitt rättsförhållande till *T* häftar till denne för den ifrågavarande förlusten. Enligt gällande regler skulle nu *T:s* skada ligga ogulden. För ett sundt rättsmedvetande kan detta gifvetvis ej vara tillfredsställande. Hvarför skall *G* här ställas fördelaktigare än om *B* skolat ha maskinen själf och genom *G:s* kontraktsbrott gjort den nämnda förlusten? Är ej det ena aftalet lika värdefullt som det andra, ej lika giltigt och bindande? I båda fallen uppbäres aftalets giltighet af *B:s* skyddsvärda intresse, som i det förra fallet går ut på, att *T* skall kunna utföra ett godt arbete på sin landtgård och i det senare fallet att *B* själf skall kunna det. Att det senare intresset vore mera skyddsvärdt än det förra, är från etisk synpunkt uppenbarligen ett förkastligt påstående, och någon särskild anledning att antaga, att

rättsordningen skulle vilja gifva sin sanktion åt ett dylikt påstående, när det dock erkänner båda intressenas duglighet för att uppbära ett giltigt aftal, kan väl knappast utletas. Man kan nämligen här ej säga, att *B:s* intresseskada är af den art, att den ej kan uppskattas och ersättas. Ty att *B:s* kränkta intresse, genom att en ekvivalent i penningar för *T:s* förlust åt denne utgifves, godtgöres eller verkningarne af intressekränkningen lindras och utjämnas i alldeles samma grad, som detta sker genom ett skadestånd till honom själf, om han gjort förlusten, är, så vidt vi kunna finna, alldeles påtagligt. Vi tveka därför ej att såsom det teoretiskt riktiga i det angifna exemplet tillämpa den af oss formulerade skadeståndsregeln. Enligt denna blir *B* berättigad att af *G* fordra utbetalandet af ett skadestånd till *T* för den förlust, som denne åsamkats, ett anspråk, som af *B* lämpligen öfverlåtes på *T*. Dennes förlust kan tydligtvis ej af *G* uppfattas såsom en ovanlig eller onaturlig följd af kontraktsbrottet. Det nu senast sagda gifver anledning till spörsmålet, hur skadeståndsfrågan borde lösas för den händelse kontrahenterna aftalat, att maskinen skulle levereras åt *B* själf, som förut aftalat med *T*, att denne skulle få låna eller hyra densamma å viss dag, då den skulle presteras. Har *B* ej i aftalet gjort klart för *G*, att han skulle låna eller hyra ut maskinen på utsatt dag åt *T* och att således hans intresse gick ut på, att denne skulle med densamma kunna utföra ett visst arbete, så måste den intresseskada, som *B* lider därigenom, att *T:s* arbete ej blir gjordt, för *G* framstå såsom en ovanlig verkan af kontraktsbrottet och någon skadeståndstalan kan ej vara grundad mot *G*. Har åter *B* för *G* klargjort, att han hade det ifrågavarande intresset, så måste den förevarande intressekränkningen för *B* af *G* uppfattas såsom en naturlig följd af kontraktsbrottet, och *B* bör liksom vid tredjemansaftalet kunna af *G* fordra skadestånds utgifvande till *T*[1]).

Intressanta fall kunna tänkas, när borgenären med aftalet icke blott afser att prestationen skall komma i tredjemans ägo eller honom tillgodo utan därutöfver fullföljer ett särskildt uppskattbart intresse med prestationen, såsom att tredjeman därmed skall göra någon särskild vinst eller förtjänst eller undgå

---

[1]) Jfr ofvan s. 135 n. 1.

undgå en viss förlust. På den sistnämnda möjligheten hafva vi redan sett ett exempel i det ofvan använda fallet, hvari *B* aftalade med *G* om prestation af arbetskraft till *T:s* undsättning, på det att denne måtte medhinna ett åtaget entreprenadarbete och så befrias från en ekonomisk förlust. Att *B:s* aftalsintresse kränkes genom *G:s* kontraktsbrott, är ju påtagligt. Han kontraherar med denne i den uppenbara afsikten att därigenom förhjälpa *T* till arbetets medhinnande. På grund af den intresseskada, som *B* sålunda lidit genom *G:s* kontraktsbrott, bör han mot denne få en talan, som ej kan gå ut på annat än att *G* bör hålla *T* skadelös för den förlust, som denne lidit genom *G:s* kontraktsbrott. Ett principiellt förnekande af riktigheten häraf leder i själfva verket till ett egendomligt förhållande. Om *B* nämligen kunde rättsligen betraktas såsom *T:s* ställföreträdare (neg. gestor), skulle *T* genom ratihabition af aftalet mellan *B* och *G* själf bli dennes medkontrahent och på denna grund enligt den vanliga regeln kunna föra talan om skadestånd. Säger *B* åter, att han kontraherar för egen räkning, så skulle *G* enligt samma rättssats vara fullt oansvarig, ehuru han vårdslöst åsidosatt sin prestationsskyldighet. En sådan åtskillnad i aftalets rättsverkningar för gäldenären kan emellertid, enligt hvad nu å skilda ställen framhållits, ej rimligtvis å borgenärssidan motsvaras däraf, att *B* i ena fallet kontraherat på egen räkning och i andra fallet såsom *T:s* ställföreträdare. Skillnaden kan väl ej förnuftigtvis hafva annan betydelse än att i senare fallet *B* och ej *T* emot *G* kommer att intaga borgenärsställning. Däremot kan den ej få inverka på arten af gäldenärens förpliktelse, när aftalet i båda fallen har ordagrant samma innehåll och i båda fallen af rättsordningen erkännes såsom giltigt. Det är nu klart, att i det ifrågavarande exemplet omständigheterna ofta skola gestalta sig så, att *B* ej kan fordra, att *G* ersätter *T:s* förlust på grund af att arbetet ej medhunnits. Men detta är ett spörsmål, som faller inom skadeståndsläran i allmänhet och ej särskildt angår skada, som tredjeman lider genom gäldenärens kontraktsbrott. Det torde därför vara tillräckligt att framhålla, att enligt vår regel den ifrågavarande talan skall kunna föras af B, om blott vid aftalet detsamma blifvit upplyst för *G* angående betydelsen för *T* af att prestationen fullgöres som *T*

själf måst upplysa för en liknande talans erhållande, om han själf kontraherat.

Såsom ett hithörande exempel, hvari borgenären fullföljer icke blott det intresset, att den sak, som skall presteras, kommer i tredjemans ägo utan äfven i kanske ännu starkare grad det intresset, att tredjeman med den ifrågavarande prestationen kan skaffa sig en arbetsförtjänst, kunna vi använda det fall att *B* af handlanden *G* beställt en strumpstickmaskin att såsom gåfva af *B* å viss dag levereras åt *T*. Som motiv till *B:s* handling kan angifvas, att *T* för honom klagat sin nöd och anhållit om penningar för inköp af en dylik maskin. I stället för att åt *T*, som enligt *B:s* kännedom är mycket slösaktig, öfverlämna en kontant penningsumma ingår *B* med *G* det nämnda aftalet. *T* mottager nu beställning å en del arbete, men den maskin, som af *G* levereras visar sig vara fullständigt oduglig och då *G* af någon anledning ej kan leverera en felfri maskin, uppstår spörsmålet om hvad *B:s* skadeståndstalan kan hafva till innehåll. *B:s* intresseskada på grund af kontraktsbrottet skall ersättas. *B:s* aftalsintresse omfattades dels däraf, att *T* skulle få en fullgod maskin dels ock af att hon därmed skulle kunna utföra det arbete, som hos henne kunde beställas, och sålunda erhålla en förtjänst. Att *G* åt *T* utbetalar en ekvivalent i penningar för sakens värde kan nu uppenbarligen efter omständigheterna i det gifna exemplet icke innebära någon utjämning eller lindring i verkningarne af den kränkning, som genom kontraktsbrottet tillfogats *B:s* intresse. Detta gick just från början ut därpå, att *T* ej skulle af *B* få uppbära en sådan kontant penningsumma. Beträffande själfva maskinens värde så är *B:s* kränkta intresse därför otvifvelaktigt bäst tillgodosedt genom att ersättning för maskinen utbetalas till honom själf, på det att han må blifva iståndsatt att utan ny ekonomisk uppoffring anskaffa en lika värdefull maskin åt *T* på annat håll. Angående den uteblifna förtjänsten för *T* så är det klart, att det ej kan vara fråga om, att *B* skall uppbära någon ersättning härför. *B:s* aftalsintresse gick ut på, att *T* skulle erhålla en arbetsförtjänst, och det blir nu fullt tillgodosedt, om *G* utbetalar åt *T* den summa, som hon skulle förtjänat på det beställda arbetet. Huruvida ersättning för en dylik lucrum cessans verkligen bör utgå eller icke, blir naturligtvis ett spörsmål, som faller utom ramen för vårt ämne. Vi framhålla blott, att om fallet

ligger så, att *B* skulle haft ett anspråk härpå åt sig själf, för den händelse han såsom prestationsdestinatär själf gjort förlusten, så öfverensstämmer det med vår regel, att *B* kan fordra ersättning åt *T* för den uteblifna förtjänsten. En sådan fördelning af ersättningsbeloppet på *B* och *T* kan väl förefalla egendomlig. Den är emellertid helt naturlig enligt vår skadeståndsprincip och måste ju, efter hvad som förekommit, framstå såsom ganska nödvändig. Det måste betraktas som lika oförnuftigt att tilldela *T* ersättning för sakens värde som att låta *B* få uppbära betalning för *T:s* uteblifna arbetsförtjänst. Beaktar man åter i den förevarande diskussionen ej alls borgenärens aftalsintresse, utan utgår man därifrån, att spörsmålet rör sig därom, huruvida borgenären kan fordra ersättning för tredjemans skada, då kommer man till ett sådant otillfredsställande resultat som att borgenären aldrig kunde fordra ersättningsprestationen åt sig själf utan blott åt tredjeman [1]). Denna uppfattning bestrides emellertid af såväl REGELSBERGER [2]) som HELLWIG [3]). Båda synas åter gå till den motsatta öfverdriften och förneka möjligheten, att borgenären understundom blott kan fordra skadeståndet utbetaldt till tredjeman och icke till sig själf. Äfven en dylik uppfattning har sin grund i den felaktiga utgångspunkten, enligt hvilken borgenärens verkliga aftalsintresse förbises.

En starkare känsla än någon annan af de hithörande författarne för betydelsen af borgenärens intresse vid aftalets ingående synes den ofvannämnde ZIMMERMANN hafva haft. Oaktadt han ej i den teoretiska utredningen fullföljer den först inslagna tankegången, kan det vara af intresse att anteckna, hurusom ZIMMERMANN i början af sin nämnda uppsats betonar betydelsen af kommissionärens intresse för aftalets giltighet. En invändning af gäldenären mot kommissionärens fordringsrätt, säger ZIMMERMANN, måste gå ut på antingen att kommissionärens intresse ej står på spel eller ock att detta intresse vore af sådan beskaffenhet, att gäldenären ej vore ansvarig för dess kränkande [4]). Men i stället för att nu vid det ifrågavarande

[1]) Så THUR i G. Z. Bd 25 s. 566 ff.

[2]) J. J. 41, s. 280.

[3]) HELLWIG a. a. s. 91 n. 184.

[4]) Här åsyftas, att blott sådan intresseskada, som kunde förutses af gäldenären, borde ersättas. Beträffande den första invändningen heter det

skadeståndsspörsmålet draga ut konsekvenserna af intressets betydelse faller ZIMMERMANN in i den gällande doktrinens tankesätt och förklarar kommissionärens nämnda intresse blott vara tillräckligt för kommissionärens fordran på aftalets uppfyllande, men däremot ej för en talan om ersättning för en på grund af ickeuppfyllandet inträffad skada [1]).

Äfven WINDSCHEIDS kortfattade uttalande i frågan [2]) visar tillbaka på ett borgenärens aftalsintresse såsom grunden till hans talan mot gäldenären. I en förklarande not heter det: »Dadurch dass er im Interesse eines andern kontrahiert, macht er dessen Interesse zu dem seinigen» [3]). Härmed har ju WINDSCHEID i själfva verket sagt, att en skadeståndstalan af den ifrågavarande arten måste grunda sig därpå, att borgenärens aftalsintresse blifvit kränkt. Huru WINDSCHEID närmare tänkt sig tillämpningen af satsen, är svårt att säga. Så mycket torde alltid kunna påstås, att, om också WINDSCHEID haft klart för sig, att borgenärens intresse borde bilda den rätta utgångspunkten för spörsmålets behandling, så har han i sin lärobok gifvit uttryck häråt på ett mycket vilseledande sätt. Ty principiellt har det för spörsmålet ej ringaste betydelse, om borgenärens aftalsintresse omfattar tredjemans intresse eller icke. Detta är ju klart af hvad som redan sagts, att det för borgenärens talan mot gäldenären ofta måste vara likgiltigt, om han vet att, tredjemans

---

hos ZIMMERMANN Neues Arkiv für Handelsrecht I, s. 65 f. »Die Grundlage, von der die erste Einwendung ausgeht, ist eine vollkommen richtige. Ist das Interesse, um welches es sich handelt, in keiner Weise ein Interesse des Commissionärs sondern lediglich und ausschliesslich ein solches des Committenten, so kann es auch mit der nur jenem zustehenden Vertragsklage nicht verfolgt werden. Es fragt sich also, ob und wieweit zugleich ein Interesse des Commissionärs in Frage steht. Dass dieser bei der Erfüllung des Vertrags, den er zum Vortheile des Committenten abgeschlossen hat überhaupt rechtlich interessiert ist, kann nun freilich überall nicht in Zweifel gezogen werden. Das Recht erlaubt es fremde Angelegenheiten zum Gegenstande klagbarer Verträge zu machen und erkennt eben damit an dass derjenige, der aus einem solchen Vertrage Klage erhebt, des erforderlichen rechtlichen Interesses nicht entbehrt. Ob für ihn ein pekuniärer Vortheil oder Nachtheil auf dem Spiele steht, kan hier noch ganz dahin gestellt bleiben».

[1]) ZIMMERMANN a. a. s. 66 f.

[2]) Se sid. 119 här ofvan.

[3]) WINDSCHEID § 258 n. 19.

intresse står på spel eller icke. Om *B* deponerar *T:s* sak hos *G* i den tron, att det var hans egen sak, berättigar *G:s* kontraktsbrott honom till talan om ersättning lika mycket, som om *B* vetat, att *T* var ägaren [1]).

Gäller det, efter hvad vi ofvan sett, beträffande frågan om mora debitoris, att borgenärens anfordran ensamt är af betydelse, under det att tredjemans kraf principiellt ej kunde vara tillräckligt att påkalla handlingstiden, så måste som allmän regel angående mora creditoris åter gälla, att densamma är förhanden, om tredjeman dröjer med mottagandet af prestationen, alldeles såsom om tredjeman själf vore borgenär. Att detta bör gälla som allmän regel följer, däraf, att gäldenärens ställning ej får anses försämrad i och för sig därigenom att han åtagit sig att utgöra prestationen till tredjeman i stället för till borgenären. Ej mera i förra fallet än i det senare bör han, när han gjort hvad på honom ankommer för att uppfylla sin skyldighet, mot sin vilja kunna tvingas att förblifva gäldenär. Den gängse uppfattningen inom teorien torde nu vara, att borgenärens rätt att fordra prestation af gäldenären ej åtföljes af en plikt för honom att mottaga den ifrågavarande prestationen [2]), samt i enlighet härmed att moraverkningarne inträda oberoende af borgenärens skuld till dröjsmålet [3]). I enlighet härmed skulle vid tredjemansaftalet moraverkningarne drabba borgenären, så snart tredjeman förorsakade något dröjsmål för gäldenärens prestation med eller utan eget förvållande och vare sig borgenären kan tillvitas någon culpa in eligendo, instruendo o. s. v. eller icke. Detta kan emellertid heltsäkert ej utan undantag äga giltighet. Om borgenären på gäldenärens initiativ och för att underlätta hans prestations-

---

[1]) Jfr ofvan s. 140 och Thur i G. Z. Bd 25 s. 554.

[2]) Se framför allt Kohler i J. J. 17 s. 265 ff. och A. B. R. 13 s. 149 ff. Rosenberg i J. J. 43 s. 201 f.

[3]) Se Kohler i J. J. 17 s. 409 ff. Hirsch, Zur Revision der Lehre vom Gläubigerverzuge, Leipzig 1895, särskildt s. 230 ff. Rosenberg i J. J. 43 s. 144; 201 ff. Annan åsikt Mommsen, Die Lehre von Mora s. 135, 161, som visserligen ej fordrar borgenärens skuld men likväl förutsätter det subjektiva momentet, att dröjsmålet skall ha sin grund i borgenärens vilja (jfr Kohler i J. J. 17 s. 411); Schey, Begriff und Wesen der Mora Creditoris, s. 54 ff.; Windscheid § 345. 3.

plikt utsett tredjeman till prestationsdestinatär, så får borgenären ej lida någon skada därför att tredjeman vägrar att mottaga prestationen eller därför att på annat sätt, genom tredjemans utseende till destinatär för prestationen, dröjsmål å borgenärssidan uppstår, såvida ej någon skuld härför kan tillvitas borgenären. Detta följer redan af billighetsskäl. Om t. ex. *B*, som bor ett godt stycke väg utanför staden *X*, af *G* köper ett varuparti och *G* för att slippa ifrån den besvärliga forslingen af varorna till *B:s* bostad vid köpet lyckas betinga sig, att varupartiet får levereras hos en af honom föreslagen person *T*, bosatt i *X*, så vore det onekligen bra hårdt, om *B* skulle anses vara i mora, därför att *T* vägrar att mottaga varorna eller på annat sätt vållar uppskof för *G*, när denne genom prestationens utgifvande till honom vill uppfylla sin skyldighet mot *B* och blifva frigjord. Den sunda rättskänslan säger en ju här, att därigenom, att *B* på *G:s* anhållan gör denne en tjänst utan att därvid begå någon vårdslöshet, bör *B* ej kunna ådraga sig den ekonomiska skada, som innebäres däri, att *T:s* förhållande skulle försätta honom i mora. Det vore onekligen rättvisare, att *G*, som föreslagit *T* till destinatär för prestationen, finge själf bära de skadliga verkningarne af uppskofvet. Har åter *B* begått någon försumlighet, i det han t. ex. i något fall, där sådant måste anses åligga honom såsom en normal och aktsam människa, underlåtit att gifva *T* del af hans utnämning till prestationsdestinatär, och orsakas *T:s* vägran eller dröjsmål af denna *B:s* försumlighet, böra äfven moraverkningarne drabba *B*, men då uppenbarligen blott emedan han handlat culpost. Vår uppfattning grundar sig tillsvidare blott på billighetsskäl och det gäller därför för oss att söka utfinna den rättsregel, hvarefter det bör afgöras, huruvida i ett visst fall borgenärens culpa är erforderlig, för att han skall komma i mora. Att i regeln borgenären i ett vanligt aftal genom sitt dröjsmål med att mottaga gäldenärens prestation bör råka i mora oberoende af sin skuld, synes likaledes framgå af billighetsskäl. Hos Windscheid försvaras visserligen fordringen på culpa hos borgenären därmed, att moraverkningarne såsom skadliga ej kunde åläggas en oskyldig person, såvida ej positivt stadgande föreskref detta[1]). Men som Kohler

---

[1]) Windscheid § 345, 3.

energiskt framhåller[1]), kan alldeles samma skäl af gäldenären förebäras, för att han skall undgå de skadliga verkningarne af borgenärens dröjsmål. Skadan måste ju i hvarje fall drabba någon af kontrahenterna, äfven om båda äro utan skuld. Men står saken så, så synes oss billigheten tala till gäldenärens förmån, analogt med den straffrättsliga satsen in dubio pro reo. Gäldenären är den förpliktade och har som sådan den svåraste ställningen. Om han gör hvad på honom ankommer för att uppfylla sin skyldighet, så bör han äfven kunna nå målet och blifva fri från sin förpliktelse utan någon särskild ekonomisk uppoffring. Det vore hårdt, om hans skuldbörda skulle utvidgas och ökas därför att borgenären ej är i stånd att mottaga prestationen[2]). Så vidt vi kunna finna, har emellertid någon bindande rättsgrundsats af innehåll, att borgenären råkade i mora, lika mycket om han hade skuld till sitt dröjsmål eller icke, inom den hithörande teorien ej kunnat utfinnas. Hos Kohler heter det, att mottagandet af en utfäst prestation långt ifrån att innebära uppfyllandet af en förpliktelse, blott utgjorde begagnandet af ett borgenären tillkommande förmögenhetsgods. Men om borgenären underlät att använda sin förmögenhet, det vore hans ensak och kunde blott skada honom själf men ej någon annan[3]). Enligt vår åsikt är Kohler på falsk väg, när han vill beteckna själfva mottagandet af en prestation såsom tillgodogörandet af ett förmögenhetsgods. Fordringsrätten och själfva prestationen hafva förmögenhetsvärden, men mottagandet i och för sig har antingen ej alls med förmögenheten att skaffa eller också innebär det rent af en förmögenhetsuppoffring, såvida ej mottagandet såsom vid rena arbetsprestationer blott kan tänkas i sammanhang med prestationens tillgodogörande. Kohlers felaktiga uppfattning om prestationsmottagandets rätta natur framgår bäst af hans exempel, hvari han söker påvisa, att icke-mottagandet innebär icke ett brott mot någon plikt, utan ett bortslösande af förmögenhetstillgångar. Han säger: jag har rätt att afvisa min gäldenär, som vill betala mig lika väl som jag kan kasta ut mina pengar på gatan till publiken. Kohler förbiser här, att ett så-

---

[1]) Kohler i J. J. 17 s. 410.
[2]) Jfr Rosenberg a. a. s. 206.
[3]) Kohler i J. J. 17 s. 267 ff; 410 f.

dant afvisande af gäldenären innebär mera än ett icke-mottagande af prestationen; det innebär ett afstående från själfva fordringsrätten. Vidare heter det: jag är icke förpliktad att flytta in i min våning, om jag ock afslutit hyreskontrakt på 9 år, lika litet som jag är förpliktad att bebo mitt eget hus. Detta exempel anse vi vara fullkomligt missvisande. Att en person flyttar in i sin förhyrda våning är öfverhufvud taget ej ett mottagande af hyresvärdens prestation. Det är ett utnyttjande af en redan fullgjord prestation på samma sätt som en person använder de penningar, som han mottagit i betalning af sin gäldenär, till inköp eller för annan omsättning. Hyresvärdens prestation enligt hyreskontraktet är af den art, att den ej behöfver eller kan mottagas. Den består i att hålla våningen tillgänglig för hyresgästen, om hvikens mora det öfver hufvud taget ej kan vara tal[1]). Kohlers sats om mottagandet såsom ett brukande af ett förmögenhetsgods har giltighet i sådana fall som det äfvenledes af honom anförda exemplet om en tandläkares eller operatörs prestation. Men detta beror, som nyss antyddes, därpå att mottagandet af prestationen här ej kan tänkas skildt från själfva tillgodogörandet och utnyttjandet af densammas innehåll. Hirschs försök att bevisa culpateoriens oriktighet synes oss väl gå i rätt riktning, ehuru det ej heller kan anses fullt lyckadt. »Der Schuldner hat» säger Hirsch »ein Recht gegenüber dem Gläubiger, sofern dieser nicht annimmt innerhalb der vom positiven Recht gezogenen Schranken Selbstbefreiung wirkende Akte zu setzen»[2]). Denna rätt motsvarades af en borgenärens plikt icke att mottaga prestationen utan att tåla sådana handlingar som deposition, dereliktion och försäljning. Och härmed vore frågan om culpa hos borgenären ett öfverflödigt spörsmål[3]). Ja, säga vi, men blott om utgångspunkten är riktig, att gäldenären har rätt till de ifrågavarande handlingarne, såsnart borgenären ej i behörig ordning mottager prestationen. Det gäller just att bevisa, att gäldenären har denna rätt vare sig borgenärens underlåtenhet att mottaga prestationen beror på hans vårdslöshet eller icke.

---

[1]) Jfr Hirsch a. a. s. 134 och Kohlers försvar i A. B. R. 13 s. 152 ff.
[2]) Hirsch a. a. s. 181.
[3]) Hirsch a. a. s. 231 f.

Vi tro icke, att någon fullt bindande rättsregel kan uppställas, enligt hvilken mora creditoris alltid måste sägas inträda oberoende af borgenärens culpa. Bortsedt från det stöd härför, som man kan finna i de nämnda billighetsskälen, anse vi, att den gängse teoretiska uppfattningen — till hvilken vi just af dessa skäl ansluta oss — blott kan juridiskt försvaras genom antagandet af en tyst öfverenskommelse mellan kontrahenterna. Det måste onekligen ligga nära till hands för en person, som utfäster sig till en prestation, att utan vidare räkna med det såsom något gifvet, att han ej behöfver göra mera än han utlofvat, och att han sålunda kan blifva fri, när han i behörig ordning erbjuder borgenären sin prestation eller eljest visar sig beredd att prestera. När borgenären nu accepterar gäldenärens löfte, så måste han äfven anses stödja den senare i hans nämnda uppfattning, i det borgenären med accepten gifver tillkänna, att han tänker mottaga prestationen och därigenom befria gäldenären. Är härmed antagandet af en tyst öfverenskommelse i föreliggande afseende mellan gäldenären och borgenären motiveradt, så återstår spörsmålet, hvad en dylik öfverenskommelse skall anses innehålla. Hvad skulle kontrahenterna såsom förnuftiga och aktsamma människor hafva bestämt, om tanken vid aftalet uttryckligen varit riktad på en sådan öfverenskommelse? Gäldenärens intresse går blott och bart ut på att kunna vid en viss tidpunkt (prestationens behöriga erbjudande) blifva fri från sin skyldighet. Om detta sker därigenom, att borgenären, eller någon annan såsom depositar uppbär prestationen, om det sker genom dereliktion, försäljning o. s. v. bör i stort sedt från gäldenärssynpunkt vara likgiltigt. I enlighet härmed vore det oförnuftigt att i borgenärens accept af gäldenärens löfte se en utfästelse att mottaga prestationen. Härtill har han ingen anledning, då gäldenären ej i särskild grad kan vara därmed betjänt. Däremot torde i borgenärens accept just kunna inläggas ett medgifvande åt gäldenären, att denne, när borgenären underlåter att mottaga prestationen, får begagna sig af sedvanlig utväg för att blifva fri från sin förbindelse. Den ifrågavarande öfverenskommelsen karakteriseras nu bäst, om man säger, att borgenären garanterar gäldenären, att denne kan räkna på, att när han gör hvad på honom ankommer för att uppfylla sin skyldighet, så skall han äfven kunna befrias från densamma.

I enlighet härmed ter sig frågan om mora creditoris vid tredjemansaftalet på följande sätt. När *borgenären* betingar sig prestationens utgörande till tredjeman, så garanterar han gäldenären, att tredjeman verkligen mottager prestationen eller att i motsatt fall moraverkningarne för borgenären skola inträda. Har åter *gäldenären* betingat sig att få utgöra prestationen till tredjeman, så kan uppenbarligen borgenären ej i aftalet anses hafva åtagit sig någon garantiplikt af det nämnda innehållet. Gäldenären bör själf veta, hvad det är för en person, som han föreslår till prestationsdestinatär, och bör därför själf stå risken för att tredjeman verkligen mottager prestationen. I borgenärens medgifvande, att prestationen får utgöras till tredjeman, måste emellertid i analogi med hvad som förut sagts inläggas en garantiplikt för att tredjeman ej på grund af en försummelse å borgenärens sida underlåter att mottaga prestationen. I detta fall gäller alltså, att borgenären kommer i mora, (blott) om han med sin vårdslöshet (t. ex. underlåtelse att meddela tredjeman) har förorsakat dröjsmålet med prestationens mottagande [1]).

Jämväl HELLWIG kommer till det resultatet, att borgenären kommer i mora genom tredjemans underlåtelse att mottaga prestationen eller att lämna nödig medverkan till densammas utförande. HELLWIG stöder sig härvid dels därpå att tredjeman vore borgenärens mottagningsfullmäktig [2]) och dels därpå att borgenären hade att ansvara för negativa och positiva handlingar af de personer, af hvilka han betjänade sig till prestationens mottagande. Denna sista sats betraktar HELLWIG som ett nödvändigt korrelat till § 278 B. G. B., enligt hvilken gäldenären svarade för de personers

[1]) Att den nämnda åtskillnaden för tredjemansaftalens räkning bör göras, förefaller oss ganska självklart. Hos HELLWIG a. a. s. 111 förekommer emellertid ett uttalande, som synes gå i motsatt riktning. Borgenären skulle komma i mora genom tredjemans underlåtelse att mottaga prestationen oberoende däraf »ob der Schuldner vertragsmässig bloss die Ermächtigung oder auch die Verpflichtung zur Leistung an den Dritten hat». Visserligen kan det i och för sig ej vara af någon betydelse, hurnvida gäldenären har valrätt att prestera antingen till tredjeman eller till borgenären. Men har gäldenären valrätt att prestera antingen till tredjeman eller till borgenären, så talar detta i allmänhet för att tredjeman utsetts uteslutande i gäldenärens intresse, och då ligger det äfven nära till hands att tänka på de fall, hvari gäldenären själf anhållit att för lättnadens skull få prestera till en tredje person. HELLWIG har kanske ej haft dessa fall i sikte.

[2]) HELLWIG a. a. s. 111 f.

vårdslöshet, af hvilka han begagnade sig till uppfyllandet af sin förpliktelse [1]. Vi äro ej i stånd att kunna finna något giltigt skäl för detta påstående. Den anförda §-en talar om culpost handlande å gäldenärssidan, under det att vårt spörsmål rör sig om en handling å borgenärssidan alldeles oberoende af någon culpa. HELLWIGS uppfattning bestrides uttryckligen af KISCH [2]) och väl indirekt äfven af SCHOLLMEYER och PLANCK, hvilka sistnämnda principiellt såsom sin åsikt framhålla, att borgenären ej råkar i mora därigenom, att tredjeman vägrar eller underlåter att mottaga gäldenärens prestation [3].

---

1) HELLWIG a. a. s. 113.

2) KISCH, Die Wirkungen der nachträglich eintretenden Unmöglichkeit der Erfüllung bei gegenseitigen Verträgen, Jena 1900, s. 254.

3) SCHOLLMEYER, Kommentar till B. G. B., Recht der Schuldverhältnisse, § 335 anm. 3, säger: »Verzögert der Dritte nur zeitweilig die Annahme der Leistung so kommt er nicht in Annahmeverzug. Denn er ist nicht Gläubiger. Der Promissar kommt auch nicht in Annahmeverzug, denn ihm ist die Leistung nicht angeboten». Beträffande vår uppfattning om en tyst garantiöfverenskommelse så menar SCHOLLMEYER, att en sådan vid tredjemansaftalet väl kan vara möjlig, ehuru presumtionen dock i regeln ej talade härför. »Denn der Promittent musste sich bei Abschluss des Vertrags sagen, dass der Dritte möglicherweise die Annahme der Leistung verzögern werde. Wollte er das Risiko nicht tragen, so war es seine Sache, beim Vertragsschluss auf seine Übernahme durch den Promissar hinzuwirken». Det är visserligen sant, att promittenten måste säga sig, att tredjeman kan komma att dröja öfver tiden med prestationens mottagande, men han måste äfven i de fall att borgenären själf skall uppbära prestationen säga sig att denne kanske skall försitta mottagningstiden; hvilket emellertid ej hindrar att enligt tysk rätt borgenären i dessa fall råkar i mora oberoende af sin skuld. Äfven om gäldenären måste säga sig, att tredjeman är ännu opålitligare i ifrågavarande afseende än borgenären i ett vanligt aftal, så borde han ej behöfva göra något uttryckligt förbehåll i den af SCHOLLMEYER antydda riktningen. Han har med sitt löfte att prestera till tredjeman och icke till borgenären ej velat försämra sin ställning. Han bör kunna vara trygg i den förvissningen, att borgenären öfvertygat sig om pålitligheten hos tredjeman samt att det i hvarje fall är borgenärens sak, huru tredjeman fyller sin funktion. Jfr HELLWIG a. a. s. 114 n. 247: »Richtig ist, dass hieran gedacht werden muss, aber eben von dem Gläubiger, und deshalb ist es seine Sache, den Umstand der Annahmeverweigerung zu vertreten. Der Schuldner braucht sich nicht darum zu kümmern, ob der Dritte geneigt sein wird auf die Intentionen des Gläubigers einzugehen. Es ist ebenso wie bei dem einfachen Vertrag: der Gläubiger hat zu überlegen, ob er in der Lage sein wird, die bedungene Leistung anzunehmen und entsprechend zu verwerten». PLANCK har först i tredje upplagan af sin kom-

I ytterligare en hithörande fråga har HELLWIG markerat en från PLANCK afvikande ståndpunkt. I de båda första upplagorna af sin kommentar uttalar nämligen PLANCK helt kort den satsen, att om för prestationens utförande till tredjeman dess mottagande eller annan medverkan från tredjemans sida vore nödvändig, så skulle genom tredjemans vägran härtill prestationen blifva omöjlig. Härigenom blefve enligt PLANCK, gäldenären fri från sin prestationsskyldighet, men förlorade enligt § 323 B. G. B. sin fordran på motprestation [1]. Detta har gifvit HELLWIG anledning till ett skarpt polemiserande mot PLANCK. Trots denne författares stora auktoritet finner HELLWIG det svårbegripligt, att en dylik mening kunnat uppkomma. Det sunda människoförståndet måste ju säga en, att konsekvenserna af PLANCKS åsikt voro orimliga. Vid tredjemans vägran att mottaga en post- eller järnvägsförsändelse, en af borgenären åt honom beställd leverans, som af fabrikören erbjudes honom, eller en honom af borgenären anvisad köpesumma; vid tredjemans afböjande af mottagandet af en änkepension eller lifförsäkring skulle fraktföraren, fabrikören, köparen eller försäkringsbolaget å ena sidan blifva fri från sin förpliktelse och å andra sidan vara tvungen att afstå från sitt anspråk på motprestationen eller återställa denna, om den redan erlagts! HELLWIG förbiser ej, att de ifrågavarande konsekvenserna ofta nog, såsom PLANCK själf säger, undginges därigenom, att ur aftalet kunde framgå, att tredjemans afböjande af prestationen medförde att borgenären kunde

---

mentar upptagit spörsmålet, som han behandlar på liknande sätt som SCHOLLMEYER. Det heter i anm. 3 c till § 335: »Von einem Verzuge des Dritten infolge seiner Weigerung, die Leistung anzunehmen, kann hier keine Rede sein, da ihm eine Forderung nicht zustand. Auch der Versprechensempfänger kommt durch die Weigerung des Dritten nicht in Annahmeverzug, da die Voraussetzungen desselben in seiner Person nicht vorliegen. Es kann indessen in Frage kommen, ob nicht nach der Absicht der Vertragsschliessenden die Weigerung des Dritten für die Forderung des Versprechensempfängers gegen den Versprechenden dieselben Folgen haben soll, wie wenn der Versprechensempfänger in Verzug der Annahme gekommen wäre».

I öfrigt synas uttalanden i det föreliggande spörsmålet saknas, och det ej blott i kommentarer och läroböcker i anslutning till B. G. B. utan äfven inom den mera bekanta litteraturen angående mora creditoris.

[1]) PLANCK, Kommentar, 1 o. 2 uppl. § 335 anm. 2.

utse en annan person till destinatär eller fordra prestationen till sig själf. Principiellt skulle emellertid med PLANCKS åsikt tredjemans underlåtenhet att gifva sin nödiga medverkan till presterandet hafva till följd, att gäldenären blefve fri från sin prestationsskyldighet, men därför också förlorade sin rätt till motprestationen. För HELLWIG står det nu klart såsom den enda riktiga lösningen af spörsmålet, att borgenären genom tredjemans ifrågavarande underlåtenhet råkade i mora, under det att härigenom aldrig någon prestationens omöjlighet kunde vara grundad. Som stöd för sin uppfattning anför HELLWIG, att tredjeman vore borgenärens fullmäktig att mottaga prestationen. Då nu borgenärens egen vägran att mottaga sin gäldenärs prestation aldrig kunde annat än försätta honom i mora, så måste detsamma gälla, när tredjeman gör en sådan vägran. Denna kunde lika litet ha till följd, att gäldenärens prestation måste betraktas såsom omöjlig [1]. Emot denna argumentering hafva vi först och främst att anmärka, att, efter hvad vi ofvan utredt, tredjeman ingalunda kan betraktas såsom borgenärens fullmäktig. Vidare torde det ej vara så gifvet, att i ett vanligt aftal om prestation till borgenären dennes definitiva vägran att mottaga prestationen aldrig skulle kunna medföra dennas omöjlighet [2]. Men äfven antaget, att HELLWIG i båda dessa punkter hade rätt, så kan däraf omöjligen följa, att tredjemans definitiva vägran att mottaga prestationen alltid skulle försätta borgenären i mora och ej förorsaka, att prestationen blefve i juridisk mening omöjlig. Ty när tredjeman vägrar att mottaga prestationen, så kan han gifvetvis ej sägas utföra en ställföreträdande handling för borgenären. Med sin vägran befinner han sig alldeles utanför den meddelade fullmaktens område och handlar uppenbarligen för egen räkning. Han har ej öfverskridit fullmaktens innehåll, utan han har gifvit tillkänna, att han ej uppträder som borgenärens fullmäktig. På grund häraf synes oss den PLANCKSKA åsikten vara följdriktigare än HELLWIGS. Att utan vidare i föreliggande afseende likställa borgenärens och tredjemans vägran kan säkerligen ej vara riktigt. Men vi kunna uppenbarligen ej heller vara nöjda med sådana konsekvenser,

---

[1]) HELLWIG a. a. s. 113—115.

[2]) Jfr KISCH: Unmöglichkeit der Erfüllung, s. 74 f; 255.

som Hellwig konstaterat såsom nödvändiga enligt Plancks åsikt. Trots det stora, särskildt teoretiska intresse, som är förenadt med det ifrågavarande spörsmålet, anse vi, att det vore ett alltför oproportionerligt inkräktande på utrymmet i den föreliggande afhandlingen, om vi inginge på försöket att göra en verklig utredning af det hithörande problemet. Det kan därför här blott blifva frågan om att angifva riktlinjerna för den tankegång i ämnet, som vi för vår del finna vara den riktiga. Beträffande nu först de efter Hellwig uppräknade fallen så tro vi, att det ej kan motsvara den verkliga innebörden i det rättsliga begreppet omöjlighet att, på grund af prestationsdestinatärens vägran i och för sig att mottaga prestationen, beteckna densamma såsom omöjlig. När man inom juridiken talar om, att en prestation är omöjlig, så föreställer man sig onekligen därmed, att det handlande, som gäldenären åtagit sig och som därför åligger honom, blifvit omöjligt att utföra. Nu förhåller det sig emellertid vid alla de uppräknade fallen så, att det handlande, gäldenären här åtagit sig, ej alls är eller blifvit omöjligt. Att prestationen likväl icke blir till fullo utförd, beror ingalunda därpå, att gäldenären icke gjort eller icke kan göra hvad på honom ankommer utan att borgenären (resp. tredjeman) vägrar att göra hvad, som åligger honom, om han vill antaga prestationen. Men om detta senare faktum icke hindrar gäldenären att å sin sida göra prestationen färdig till öfverlämnande åt borgenären, så synes oss nämnda faktum ej heller kunna ha någon inverkan på spörsmålet, om gäldenärens prestation är möjlig eller icke. Se vi på ett exempel. *B* öfverlämnar till *G* ett stycke tyg, hvarvid aftalas, att *G* däraf skall förfärdiga och leverera en kostym till *B*. En dag efteråt brinner tyget upp. *G* kan ej med bästa vilja i världen förfärdiga den aftalade kostymen; men det var just detta, som *G* skulle göra, och därför tveka vi ej att påstå, det den aftalade prestationen blifvit omöjlig att utföra. Antag emellertid nu, att tyget ej brinner upp och att *G* verkligen förfärdigar kostymen, men att *B* får det infallet, när *G* infinner sig för att leverera densamma, att definitivt vägra att mottaga kostymen. Om vi nu ej bestämdt visste, att *B* genom denna sin vägran råkade i mora, och att reglerna härför skola tillämpas, skulle vi då rimligtvis kunna säga, att *G:s* åtagna prestation genom *B:s* vägran blifvit omöjlig att utföra i

den mening, som rättsvetenskapen fattar detta ord? Skulle vi ej hellre säga, att *G* redan utfört sin prestation, men att denna, färdig, ej blifvit mottagen af *B?* Otvifvelaktigt synes oss detta vara det enda logiskt riktiga. Fasthålla vi därvid, att prestationsomöjligheten i juridisk betydelse är något, som blott angår det *handlande, som åligger gäldenären,* så framstår ju saken helt klar och tydlig. Ty för prestationens fulla utförande i det angifna exemplet fattas ju blott och bart detta: *B:s* mottagande af kostymen. Allt det andra är ju utfördt och, då *G* helt naturligt ej såsom förpliktelse kan åläggas, att *B* mottager saken, så är därmed gifvet, att *G* kunnat utföra allt, hvartill han var förpliktad, och att hans åtagna prestation sålunda varit och förblifvit möjlig. På alldeles samma sätt ställer det sig nu i alla de efter Hellwig anförda fallen. Gäldenärens prestation består lika litet i dessa fall däri, att tredjeman skall mottaga prestationen. Detta är en funktion, som uppenbarligen blott kan åligga tredjeman. Gäldenärens prestationsskyldighet består däri att laga så, att tredjeman kan mottaga en färdig prestation, d. v. s. att erbjuda honom den aftalade prestationen. Och detta är i alla de ifrågavarande fallen möjligt för honom, alldeles oberoende af tredjemans vägran eller underlåtenhet att mottaga det erbjudna. Fabrikören har uppfyllt sin skyldighet, när han till tredjeman afsändt de af borgenären beställda varorna; försäkringsbolaget, när det erbjudit pensionen eller lifförsäkringsbeloppet åt tredjeman; köparen, när han erbjudit tredjeman betalning, och transportören, när han fraktat saken och velat öfverlämna densamma åt tredjeman. Ingen af dessa gäldenärer har åtagit sig att utföra något, som varit eller blifvit omöjligt. Destinatärens vägran skulle, om han själf varit borgenär, i stället för att göra prestationen omöjlig haft till följd, att han råkat i mora, och på grund af hans åtagna garantiplikt måste samma resultat sägas inträda efter tredjemans vägran. Framhållas bör, att i sådana fall som de ifrågavarande, spörsmålet om moraverkningarnes betydelse särskildt kompliceras därigenom, att borgenären på grund af tredjemans vägran så godt som alltid blir berättigad att af gäldenären fordra den ifrågavarande prestationen utgjord till sig själf.

Hafva vi sålunda i de nämnda fallen varit eniga med Hellwig — ehuru af helt andra skäl — däri, att tredjemans

vägran att mottaga prestationen konstituerar en mora creditoris, men icke prestationens omöjlighet, så måste vi åter förkasta hans åsikt i den föreliggande frågan beträffande en annan grupp af tredjemansaftal. Vi åsyfta de fall, hvari tredjemans mottagande eller antagande af prestationen icke inskränker sig till besittningstagandet af en redan färdig prestation i den mening, att gäldenären utfört hvad, som han åtagit sig, och det nu blott gäller för borgenären att tillägna sig detta. Hellwig opererar med det fall, att *B* engagerar en läkare *G* till behandling af sin tjänare *T*, som emellertid vid läkarens ankomst bestämdt vägrar att låta sig behandlas af honom. Hellwig finner det ej vara tvifvel underkastadt, att *B* genom *T:s* vägran råkat i mora. Till en början vilja vi här konstatera, att genom *T:s* definitiva vägran *G:s* prestation blifvit omöjlig: det handlande, som enligt aftalet åligger honom, kan han ej utföra. Detta handlande består i att såsom läkare behandla *T*. Genom dennes vägran har det blifvit juridiskt omöjligt för *G* att undersöka och behandla *T*, då *G* ej är berättigad att mot *T:s* vilja göra detta. Skillnaden mellan detta fall och de föregående bör härigenom vara påtaglig. Emellertid är det ännu ej gifvet, att i vårt sista exempel på grund af denna skillnad reglerna för prestations omöjlighet och ej för mora creditoris skola komma till tillämpning. Tänka vi oss t. ex., att *B* engagerat *G* för sin egen räkning men vid *G:s* ankomst definitivt vägrar att låta sig behandlas, så måste äfven nu *G:s* prestation sägas vara omöjlig på alldeles samma sätt, som när *T* vägrade att antaga hans behandling; och likväl torde ingen jurist tveka att behandla *B* såsom morant. Man kunde nu fråga sig, om spörsmålet, huruvida reglerna för prestations omöjlighet eller för mora creditoris böra tillämpas, rimligtvis kan besvaras olika allteftersom ett tredjemansaftal föreligger och tredjeman vägrar eller ett vanligt aftal föreligger och borgenären själf vägrar att mottaga prestationen. Vi anse i detta afseende följande synpunkter böra komma i betraktande. I båda fallen äro fordringarne på det juridiska begreppet omöjlighet uppfyllda. Tillämpar man nu ej de gällande reglerna för prestations omöjlighet, så måste detta hafva sin särskilda grund. En sådan finnes ock beträffande borgenärens vägran att antaga gäldenärens prestation. Man har ansett, att borgenären, som låter utlofva sig en prestation åt sig själf, äfven bör kunna antagas

skola lämna sin nödiga medverkan till prestationens utförande. Onekligen med rätt har man menat, att gäldenären bör kunna handla i fullt förlitande på, att en i och för sig möjlig prestation ej genom borgenären själf skall kunna göras omöjlig och sålunda gäldenärens ställning försämras. I anledning häraf har inom rätten den allmänna regeln uppställts, att borgenärens vägran att lämna sin nödiga medverkan till prestationen skall hafva den stränga påföljden, att han råkar i mora. Att prestationen såsom i vårt exempel genom borgenärens vägran blifvit rättsligen omöjlig för gäldenären (läkaren) att utföra kan ej få någon annan konstituerande betydelse än att gäldenären blifver definitivt fri från att utföra den åtagna prestationen. I öfrigt hafva rättsreglerna vid prestations omöjlighet till borgenärens nackdel blifvit undanträngda därigenom, att morareglerna utan vidare antagits. Den nu antydda grunden till att borgenärens ifrågavarande vägran, trots det att därigenom gäldenärens prestation blifvit omöjlig, kommer att konstituera hans mora, har ej giltighet, när det är fråga om ett tredjemansaftal, och prestationen blifvit omöjlig genom tredjemans definitiva vägran eller underlåtenhet att lämna sin medverkan (resp. sitt tillstånd) till prestationens utförande. Ofta nog torde här gäldenären icke mindre än borgenären böra kunna säga sig, att tredjeman kanske ej vill antaga den utlofvade prestationen. Principiellt måste därför sägas, att försåvidt borgenären ej har skuld till tredjemans vägran — därpå bör gäldenären alltid kunna lita, att ej borgenären själf gör prestationen omöjlig — så skola rättsreglerna för prestations omöjlighet träda i tillämpning [1]). Spörsmålet uppstår nu närmast, om borgenären — liksom vi förut sett beträffande tredjemans dröjsmål med prestationens mottagande — kan hafva iklädt sig någon särskild garantiförpliktelse för att vid den ifrågavarande omöjligheten

[1]) Jfr Kisch a. a. s. 255: »Dem letzteren (borgenären) der sich selbst eine Leistung versprechen lässt, darf allerdings die Mitwirkung bei derselben wohl zugemutet werden. Deshalb sind zu seinen Ungunsten die Grundsätze über den Annahmeverzug aufgestellt, angesichts deren die Frage der Unmöglichkeit eine untergeordnete Rolle spielt. Dem Dritten aber, der nicht als Kontrahent erscheint, der vielleicht ganz ohne Wissen und Willen in den Vertrag hineingezogen worden ist, darf die Leistung nicht aufgedrängt werden. Lehnt er sie ab, so ist ihm gegenüber für die Verzugsgrundsätze kein Raum. Vielmehr tritt in solchem Falle der Gesichtspunkt der Unmöglichkeit in der Vordergrund».

rättsförhållandet skulle anses såsom om borgenären själf vore destinatär för prestationen, d. v. s. för att morareglerna och ej omöjlighetsreglerna skulle tillämpas. En dylik garantiplikt synes oss här ej kunna antagas. Beträffande tredjemans dröjsmål gällde det ju att skydda gäldenären från att utöfver den bestämda tiden mot sin vilja kvarstå som gäldenär. Men denna synpunkt måste ju här vara utesluten, eftersom gäldenären i och med prestationens omöjlighet ipso iure befrias från dess uppfyllande. För vår del tro vi ej heller, att det i sådana fall som de nu föreliggande kan vara förenligt med någon särskild olägenhet att beteckna prestationen såsom omöjlig och tillämpa de i enlighet därmed gällande rättsreglerna [1]). Kan i det gifna exemplet *B* såsom en normal och aktsam människa ej sägas hafva insett

---

[1]) KISCH framhåller särskildt, att en prestationsomöjlighet i vanlig mening kunde inträda genom tredjemans vägran att antaga prestationen, om denna bestod i framställandet af en viss »Erfolg» hos tredjeman eller en denne tillhörig sak. Beträffande tredjemansaftal af denna art heter det hos KISCH a. a. s. 255: »Versagt dieser seine Mitwirkung, so kann die Leistung thatsächlich ebensowenig erbracht werden, als in den allgemein anerkannten Unmöglichkeitsfallen, dass die Erfüllung von dem freien Willen irgend einer an dem Vertrage gänzlich unbeteiligten Person abhängt». Jfr äfven PLANCK i sin kommetar, sista upplagan, efter HELLWIGS polemik, vid § 335 anm. 3 b: »Es ist nicht abzusehen, weshalb, wenn wirklich eine Unmöglichkeit vorliegt, diese deshalb anders behandelt werden sollte, weil sie infolge der Verweigerung der Annahme von seiten des Dritten eingetreten ist». Äfven SCHOLLMEYER, Kommentar till § 335 anm. 3, låter tredjemans definitiva vägran konstituera prestationens omöjlighet. THUR, Kr. V. 43 s. 551 anser, att HELLWIG med rätt bekämpade PLANCKS uppfattning om att prestationen borde betecknas som omöjlig. Det torde emellertid förefalla särskildt anmärkningsvärdt, att THUR utan vidare deltager i angreppet mot PLANCK, till hvilkens åsikt han blott några få år förut uttalat sin anslutning: »Wenn der Dritte die Leistung zurückweist oder von vornherein erklärt, sie nicht annehmen zu wollen, so wird dadurch die dem Promittenten obliegende Leistung unmöglich (PLANCK, Commentar zu § 335 Nr 2)». Se G. Z. Bd 25 s. 533 n. 17. Med undantag för KISCHS nämnda afhandling synas de teoretiska arbetena om prestations omöjlighet ej sysselsätta sig med det ifrågavarande spörsmålet. Se t. ex. de ungefär samtidigt med KISCHS utkomna arbetena: TIETZE, Die Unmöglichkeit der Leistung, 1900; KLEINEIDAM, Unmöglichkeit und Unvermögen, 1900; BIERMANN, Zur Lehre von der Unmöglichkeit der Leistung, Ark. civ. 91. Förgäfves hoppades man, att TIETZE i sin recension af KISCHS afhandling i Kr. V. Bd 45 skulle hafva vidrört spörsmålet.

eller bort inse, att *T* skulle komma att vägra att låta behandla sig af *G* (läkaren), så torde det knappt kunna förefalla så orimligt, att läkaren på grund af prestationens omöjlighet ej kunde kräfva den för behandlingen aftalade betalningen. Har åter *B* med kännedom om *T*:s lynne och karaktär eller kanske rent af på grund af uttalanden af honom tänkt sig eller bort tänka sig möjligheten af att *T* skulle lägga absolut hinder i vägen för behandlingen, så bör han blifva läkaren ersättningsskyldig för den förlust, som denne gjort genom att ingå och söka uppfylla det ifrågavarande aftalet (ersättning för det s. k. negativa kontraktsintresset). Under denna synpunkt bör man kunna inrangera ett sådant exempel som det likaledes af Hellwig anförda, att *B* aftalat med *G* om uppförandet af en minnesvård i en stad på mark tillhörig denna. Vägrar nu magistraten såsom stadens representant att gifva sitt tillstånd till minnesvårdens uppförande, så har man enligt vårt förmenande ej annat att säga än att prestationen blifvit juridiskt omöjlig. Härigenom blir *G* fri från sin förpliktelse, men kan på denna grund ej af *B* kräfva den aftalade motprestationen. Häremot vore i själfva verket intet att invända, om blott *G* kunde få ersättning för sina kostnader och sitt redan utförda arbete. Man vill i det föreliggande fallet ej blifva tillfreds med en lösning, enligt hvilken dessa kostnader stanna å *G* och blifva hans ensak, under det att *B* utgår alldeles fri från förlust. Otvifvelaktigt bör ej heller med vår uppfattning *B* blifva fri från att ersätta *G* hans arbete och kostnader. *B* har culpost förorsakat, att *G* åtagit sig och försökt utföra en prestation, som blifvit omöjlig. Den skada, som härigenom uppstått för *G*, måste ersättas honom af *B*. Att *B* handlat försumligt, är ju i det gifna exemplet ganska påtagligt. Hade han velat handla såsom en aktsam och förståndig människa, så hade han, innan han afgaf sitt anbud till *G*, hos stadens myndighet förhört sig, huruvida denna ville gifva sitt tillstånd till uppresandet af den ifrågavarande minnesvården, d. v. s. huruvida staden komme att antaga den till dess förmån aftalade prestationen eller icke[1]. Det förtjänar dessutom att framhållas,

---

[1]) Jfr Kisch a. a. s. 254: »Sache des Gläubigers ist es nähmlich sich zu vergewissern ob die Leistung die er sich zu Gunsten eines Dritten versprechen lässt, nicht an dem Widerspruche dieses Dritten scheitern werde. Das festzustellen ist er ohnehin besser im Stande als der Schuldner. Versäumt er dies aber so

att omständigheterna i ett särskildt fall stundom kunna vara sådana, att borgenären måste sägas hafva rent af åtagit sig ansvaret för att den utlofvade prestationen ej genom tredjemans vägran blir omöjlig och att sålunda motprestationen kommer att fullt utgå. Beträffande sådana fall som det sist angifna exemplet torde det ej böra fordras mycket för att ett dylikt ansvar skall anses vara åtaget af borgenären.

---

liegt der Fall vor, dass er sich (— für einen Dritten —) eine Leistung versprechen lässt, deren künftige Unmöglichkeit er kennt oder kennen müsste. Daraus ergiebt sich dann seine Haftung».

IV.

B. G. B:s hufvudstadgande angående tredjemansaftalet innehåller, att om *G* lofvar *B* att prestera något till *T*, så erhåller denne en självständig rätt att fordra prestationen, om en sådan rätt i aftalet särskildt bestämts eller om man af omständigheterna kunde sluta till att en sådan rätt borde uppstå för *T* [1]. Enligt vår uppfattning kan betydelsen af detta stadgande ej vara annat än, att den positiva rätten gifvit sin sanktion åt den såväl inom teorien som inom praktiken sig allt mer och mer energiskt utbredande åsikten, att genom två personers aftal om prestation till en tredje person en särskild fordringsrätt för denne mot promittenten ipso iure kunde uppstå [2]. För giltigheten af denna åsikt, den s. k. kreationsteorien, har någon särskild konstruktion enligt sakens natur aldrig kunnat gifvas [3]. Om man med en juridisk konstruktion åsyftar att med hjälp af redan giltiga rättssatser förklara ett påstående, som ej obetingadt äger giltighet, så är det klart nog, att kreationsteorien ej är byggd på någon juridisk konstruktion. Försök att *juridiskt*

---

[1]) B. G. B § 328.

[2]) Att B. G. B sanktionerat kreationsteorien framgår icke blott af stadgandets formulering utan jämväl af motiven till detsamma. »Die Anerkennung des pactum in favorem tertii als eines allgemeinen Rechtsinstitutes mit der Wirkung der unmittelbaren Entstehung eines Forderungsrechtes für den Dritten entspricht heutzutage für die Mehrzahl der in Betracht kommenden Verhältnisse allein dem Bedürfnisse und der im Rechtsleben herrschenden Intention. Auf Grund der Anerkennung des pactum in favorem tertii mit der bezeichneten Wirkung ist deshalb das Institut in dem Gesetzbuche zu regeln . . . .» Motive II s. 268.

[3]) Jfr Bähr Urteile des Reichsgerichts München 1883, s. 83. Se ofvan s. 42.

bevisa teoriens berättigande hafva väl gjorts, men de hafva ej kröats med någon framgång. Så har det hela resulterat i att man påvisat behofvet af att tredjeman kan erhålla en självständig fordringsrätt. Och i enlighet härmed har småningom inom såväl teorien som domstolspraxisen det berättigande tredjemansaftalet på kreationens basis utbildats till ett allmänt rättsinstitut. Det är åt denna utbildning, som nu den tyska lagstiftaren har gifvit sin sanktion, hvilken sålunda måste innebära, att det berättigande tredjemansaftalet hvilade på en (icke konstruktionsbehöfvande) rättsgrundsats, som antingen redan före lagens tillkomst hade giltighet eller i hvarje fall genom densamma kommit till stånd. I enlighet härmed finna vi ett försök till konstruktion af det genom B. G. B. sanktionerade berättigande tredjemansaftalet vara lika fåfängt som öfverflödigt. Detta är väl nu äfven i allmänhet de tyska läroboks- och kommentarförfattarnes ställning [1]). Emellertid hafva äfven författare ansett sig, trots B. G. B:s stadgande, böra anföra en särskild rättsgrund till förklaringen af uppkomsten af tredjemans självständiga fordringsrätt [2]). För oss

---

[1]) Se ENNECCERUS-LEHMANN, Das bürg. Recht, I s. 408 f.: »Einer besonderen Konstruktion oder Erklärung dieser Wirksamkeit des Vertrages zu Gunsten Dritter bedarf es nicht mehr ...... Der Dritte erwirbt also aus dem Vertrage, den nicht er, sondern die beiden Kontrahenten geschlossen haben, lediglich aus dem Grunde, weil die Parteien dies wollen (B. G. § 328)». Hos PLANCK, Kommentar II 3 uppl. s. 164 heter det: »Kraft positiver gesetzlicher Vorschrift hat der obligatorische Vertrag zwischen dem Versprechensempfänger und dem Versprechenden, wenn und soweit die Parteien es wollen, zugleich die Wirkung zugunsten des Dritten, dass dieser ein selbständiges Recht gegen den Versprechenden erhält». Jfr äfven OERTMANN, Kommentar I, 2, 2 uppl. s. 174.

[2]) Så förklarar STAMMLER (Recht der Schuldverhältnisse s. 172), att tredjemansaftalets berättigande verkan för tredjeman hade sin grund däri att promittentens af promissaren accepterade löfte emot tredjeman blefve bindande såsom en ensidig viljeförklaring på ungefär samma sätt som t. ex. ett utlofvande till allmänheten om belöning för den eller den prestationen. Åsikten, som är nära besläktad med den SIEGELSKA (Verspr. zu fremden Handen), har, så vidt vi veta, ej biträdts af någon tysk författare. Dess riktighet bestrides uttryckligen af PLANCK a. a. s. 163, ENNECCERUS-LEHMANN a. a. s. 409 f., STAUDINGER, Kommentar till B. G. B. § 328 samt Hellwig a. a. s. 255 ff. Denne senare författare synes förmena, att äfven tredjemans berättigande är rättsligen grundadt genom en i aftalet af promissaren meddelad fullmakt. Mottagningsfullmakten förstärkes till en befogenhet att fordra prestationen. Se s. 92, 145 m. fl.

gestaltar sig saken helt naturligt på ett annat sätt än för den tyske juristen, då i vår rätt ett stadgande motsvarande B. G. B:s § 328 saknas. Men äfven antaget, att vi kunde utgå därifrån, att på grund af svensk sedvana eller domstolspraxis den satsen hade giltighet i vårt rättssystem, att, genom ett aftal om prestation till tredjeman, denne kunde blifva för egen räkning fordringsberättigad, så vore det obetänkt att a priori söka urgera den uppfattningen, att den svenska rätten liksom den tyska erkände det *kreerande* tredjemansaftalet. Då i vår rätt den allmänna regeln måste anses vara starkt rotfästad, att ett obligatoriskt aftal i sina rättsverkningar — bortsedt naturligtvis från de s. k. reflexverkningarna — blott kan beröra kontrahenterna själfva, så är det gifvet, att det berättigande tredjemansaftalet i vår rätt icke kan sägas vara byggdt på kreationsteorien, såvida en verklig juridisk konstruktion för uppkomsten af tredjemans rätt, d. v. s. dennas förklaring med stöd af såsom giltiga erkända rättsgrundsatser, kan utletas och behofvet för den allmänna omsättningens räkning kan befinnas tillgodosedt genom en sådan konstruktion. Det praktiska lifvets kraf kan göra sig så starkt gällande, att det till hvarje pris måste tillgodoses; men det kan ej nödvändiggöra införandet af nya rättsprinciper, så länge det finnes möjlighet att fullt tillgodose detsamma genom utnyttjande af redan existerande rättsregler. Detta är den bakomliggande tanken för utarbetandet af den föreliggande delen af afhandlingen, hvilken alltså kommer att gå ut på grundandet af en konstruktion, som, utan att stödja sig på någon icke erkänd rättsregel, gör det möjligt för tredjeman att ur ett aftal om prestation till honom erhålla en själfständig fordringsrätt mot gäldenären.

Till utgångspunkt för vår undersökning taga vi ett enkelt exempel. *B* har sålt en sak till *G* med öfverenskommelse, att betalningen skall erläggas till *T*, hvilken enligt uttrycklig bestämmelse i aftalet bör blifva berättigad att själf fordra betalningen af *G*. Om nu *T* hade varit personligen närvarande vid köpet, så hade hans ställning som *G:s* fordringsägare genast kunnat blifva tryggad. Saken hade då försiggått så, att *B* efter köpet i eller utan *G:s* närvaro till *T* hade sagt: den nu för mig uppkomna fordringen mot *G* öfverlåter jag till Er som gåfva, betalning eller afräkning på skuld, i och för försträckning o. s. v. Är *T* nu med om saken, så har han därmed blifvit *G:s* borgenär.

Nu är emellertid *T* ej närvarande vid kontrahenternas aftal, och *B* kan ej på nyssnämnda sätt realisera sin önskan att göra honom till *G:s* borgenär för den fordran, som *B* erhållit genom försäljning af saken. *B:s* afsikt i föreliggande afseende går emellertid blott ut på att få *T* till borgenär. Det måste vara honom skäligen likgiltigt, på hvilken rättslig väg detta sker. Trots det att *T* sålunda ej är närvarande, kan *B* ej hafva något särskildt emot att den förres fordringsrätt äfven nu uppstår på öfverlåtelsens väg, om detta rättsligen kunde låta sig göra. För denna händelse bör detta sätt onekligen ligga närmast till hands, eftersom *B* hade begagnat sig däraf, i det fall att *T* varit närvarande vid aftalets ingående. Vi kunna därför tänka oss, att *B* efter köpet meddelar *G*, att han gärna skulle vilja öfverlåta sin fordran på köpesumman åt *T*, och att han uttrycker sitt beklagande öfver att denne ej är tillstädes och ej heller har någon representant, som kan företräda honom och å hans vägnar mottaga anbudet om fordringens öfverlåtelse. Detta gifver *G* anledning till en förfrågan, huruvida han icke för *T:s* räkning kunde få mottaga och acceptera *B:s* anbud. Sedan han ytterligare upplyst den i juridiken okunnige *B*, att han äfven utan fullmakt af *T* kunde med rättslig verkan å dennes vägnar acceptera anbudet, så riktar *B* ett dylikt till *G*, hvilken såsom *T:s* negotiorum gestor accepterar detsamma. Med vissa modifikationer ställer sig saken nu så, som om *T* själf mottagit öfverlåtelsen, och om han ej redan kan betraktas såsom borgenär, på den grund att han ej ratihaberat *G:s* för honom utförda rättshandling, så är detta en sak, hvilken, efter hvad som här nedan skall visas, ej kommer att medföra något, som kan sägas stå i strid med kontrahenternas intentioner. Betydelsen af vårt resonemang är nu, att vi sett, hurusom i självfva verket *T:s* närvaro har kunnat ersättas genom *G*. I ett särskildt fall hafva vi sett, huru genom två kontrahenters aftal på erkändt rättslig väg en rätt har kunnat uppstå för en tredje person. Att denne på grund af vår konstruktion kommer att rättsligen betraktas såsom borgenärens medkontrahent är naturligtvis något, som ej kan lända konstruktionen till skada. Det viktiga är ej, huruvida *T* är tredjeman i egentlig mening. Betydelse har blott den frågan, huruvida han, utan att själf eller genom befullmäktigadt ombud vara tillstädes, kan blifva berättigad genom två andra personers aftal om prestation till honom. Och

att han *kan* detta, hafva vi sett. Ingen af de vägar, hvilka hittills föreslagits såsom konstruktioner, har kunnat leda till ett sådant resultat. Onekligen bör sannolikheten vara mycket stor, för att den tankegång, som i det gifna exemplet kunnat leda till en lösning af spörsmålet, äfven bör kunna bilda bakgrunden till en allmän konstruktion för uppkomsten af tredjemans rätt vid det berättigande tredjemansaftalet — för så vidt denna öfver hufvud taget kan låta förklara sig genom en på giltiga och erkända rättsprinciper byggande teori. På grund häraf våga vi redan uttala den allmänna satsen — hvilken förut i annat sammanhang anförts [1]) — att vid tredjemansaftalet en självständig fordringsrätt uppstår för tredjeman, därigenom att borgenären till denne öfverlåter den först omedelbart för borgenären själf uppkomna fordringsrätten, hvarvid tredjemans accepterande rättshandling utföres af gäldenären såsom hans ställföreträdare utan fullmakt (negotiorum gestor). Det nya och obekanta i denna åsikt är, såsom framgår af den här ofvan i afd. II meddelade litteraturöfversikten, icke, att tredjemans fordran tänkes uppkomma genom öfverlåtelse af borgenärens fordran, utan det nya är, att den rättsliga möjligheten, för att en verklig öfverlåtelse (och ej blott en fingerad cession eller en cessio legis) skall komma till stånd, konstrueras genom betecknandet af gäldenären såsom i visst afseende fungerande som tredjemans ställföreträdare. Vi kunna väl fatta den förvåning, som i första ögonblicket måste bemäktiga sig läsaren inför ett så paradoxalt påstående, som att gäldenären vore tredjemans ställföreträdare. Vid närmare eftersinnande torde påståendet emellertid ej befinnas innebära någon orimlighet. Ty gäldenärens ställföreträdarskap, såsom vi här juridiskt hafva att tänka oss detsamma, har i självfva verket ej något att skaffa med hans ställning som gäldenär. Det torde gälla såsom en allmän ekonomisk regel, att det för en gäldenär bör vara likgiltigt, till hvem han har att uppfylla sin prestationsskyldighet. Om *B* eller *T* är hans borgenär, kan för hans förmögenhet ej spela någon roll. När nu den ifrågavarande ställföreträdarfunktionen blott och bart består däri, att gäldenären skall mottaga och acceptera ett anbud af borgenären till tredjeman, hvilket afser att göra den senare i stället för den förre till borgenär, så kan det uppenbarligen ej

[1]) Jfr ofvan s. 27.

anses stå i strid med gäldenärens ställning som sådan, att han fungerar som tredjemans ställföreträdare. Är det sålunda för tanken möjligt, att gäldenären i visst afseende betraktas såsom tredjemans ställföreträdande negotiorum gestor, så torde exemplet,som vi tagit till utgångspunkt, kunna antyda, att det ej heller praktiskt taget ligger någon orimlighet i vårt påstående, utan att det, i brist på andra utvägar, för en juridiskt kunnig person ej måste ligga så fjärran att låta tredjeman i hans frånvaro företrädas af gäldenären såsom hans neg. gestor.

När vi nu gå att närmare motivera vår angifna ståndpunkt, så utgå vi från den förutsättningen, att kreationsteorien i vårt rättssystem ej är giltig. Från denna förutsättning kunna vi ju vara befogade att utgå, enär, efter hvad som förut sagts, kreationsteorien i den svenska rätten faktiskt måste anses vara bragt ur räkningen, för den händelse att en juridisk konstruktion kan utletas, som på grundvalen af giltiga och erkända rättsregler kan tillfredsställa det praktiska lifvets kraf. — Den nämnda förutsättningen blir nu af betydelse för oss, när det gäller att påvisa, att gäldenären verkligen handlar i tredjemans ställe, ehuru — såsom ju regelmässigt vid tredjemansaftalet blir fallet — kontrahenterna i sin öfverenskommelse ej uttryckligen nämna något härom. Återgå vi nu till det använda exemplet, att *B* säljer en sin sak till *G*, hvarvid öfverenskommes, att köpesumman skall utgöras till *T*, hvilken enligt samma öfverenskommelse bör blifva berättigad att själf fordra summans utbetalning, så torde följande reflexioner i spörsmålet vara berättigade. Objektivt sedt måste *G* onekligen sägas i ett visst moment af handlingsförloppet ersätta ett handlande från *T:s* sida. Ty saken ligger ju så — åtminstone från kontrahenternas ståndpunkt — att aftalet haft den rättsverkan, att *T* blifvit berättigad. Men då *T:s* rätt enligt vår förutsättning ej kunde uppstå kreationsvis, d. v. s. utan någon slags rättslig medverkan från hans sida, så måste han i denna sin nödvändiga medverkan hafva varit ersatt genom någon af kontrahenterna. Härvid kan uppenbarligen icke *B* komma i fråga. Han handlar hela tiden för sin egen räkning. Han säljer först saken och erhåller så en fordran på köpesumman. Därefter gör han sig af med denna fordran till *T*. Det är omöjligt, att han därvid kan vara *T:s* ställföreträdare, hvilket ej skulle innebära något annat än den juridiska orimligheten,

att *B* för *T:s* räkning kontraherade med sig själf. För öfrigt är ju detta alternativ ur räkningen, efter hvad som redan i första afdelningen af framställningen utredts om skillnaden mellan tredjemansaftalet och det aftal, hvari löftesmottagaren tjänstgör som tredjemans ställföreträdare. Återstår sålunda gäldenären. Om honom *kan* man faktiskt säga, att han ersätter en handling från *T:s* sida. *G*. handlar ej hela tiden objektivt sedt för sin egen räkning, såsom gäldenär — köpare. Härtill hör nämligen blott, att han för äganderätten till saken åt *B* upplåter en fordran på köpesumman. Är det nu tämligen likgiltigt för *G* såsom gäldenär, om *B* eller *T* är hans fordringsägare, och är *G:s* medverkan ej rättsligen af behofvet påkallad, för att *B* skall kunna öfverflytta sin borgenärsrätt på en annan person, så måste det äfven ligga nära till hands att säga, det *G*, försåvidt hans rättsliga handlande utöfver hans ställning såsom köpare kommer att ha omedelbar rättsverkan för tredjeman, hvarför enligt vår förutsättning dennes medverkan är behöflig, faktiskt gjort en rättshandling af *T* själf öfverflödig och sålunda handlat i hans ställe. Förhållandet blir kanske tydligast, om vi antaga, att *B* efter köpets afslutande till en början nöjer sig med att på vanligt sätt ha fordran på köpesumman för sin egen räkning. Efteråt besluter han emellertid att låta köpesumman erläggas åt *T* och det så, att denne själf skall få en fordran på beloppet mot *G*. *B:s* afsikt torde nu lämpligast preciseras sålunda, att han vill öfverflytta sin fordran på *T*, d. v. s. att han, om detta juridiskt är tillåtet, vill öfverlåta (cedera) sin fordran åt *T*. Kommer så en öfverenskommelse till stånd och erhåller densamma afsedd rättsverkan, så synes oss *G:s* rättsliga handlande i denna öfverenskommelse med nödvändighet till sin juridiska karaktär vara tudeladt: han handlar dels för egen räkning, i det han afgifver ett löfte till *B*, hvilket binder honom gent emot denne att prestera till *T*. Men dels handlar han äfven såsom *T:s* ställföreträdare, i det att *B:s* fordran genom den nämnda öfverenskommelsen har öfverlåtits till *T* och för en sådan rättsverkan *T* måste hafva kontraherat med *B* samt detta kontraherande i *T:s* frånvaro ej kan hafva utförts af någon annan än *G*.

Anse vi oss härefter befogade till påståendet, att gäldenärens handlande vid det berättigande tredjemansaftalet objektivt i viss

mån utgör ett ställföreträdande för tredjeman, så tro vi äfven, att hos gäldenären de nödvändiga subjektiva momenten existera, för att han skall kunna betecknas såsom en tredjemans negotiorum gestor. Betraktar man det nyssnämnda exemplet, hvari *B* först efter köpets afslutande förordnar om köpeskillingens utbetalning till *T*, så måste vid öfverenskommelsen härom *G* uppenbarligen vara medveten om att det är fråga om något, som i hvarje fall liknar och kan vara en öfvergång af fordringsrätten från *B* till *T*, samt att denne utan *G:s* rättshandling ej skulle göra något förvärf af rätten. En annan sak är, att *G* ej direkt tänker på, att han kanske tjänstgör som *T:s* ställföreträdare i juridisk mening. Men detta kan man ej rimligtvis begära af honom. En dylik fordran skulle innebära, att *G* måste hafva en viss teoretisk uppfattning af tredjemansaftalets juridiska natur. Säkert är — och det torde för vår konstruktion vara tillräckligt — att *G* är medveten om att hans »löfte» är nödvändigt, för att *T* skall blifva berättigad, samt att hans afsikt åtminstone eventuellt måste sägas gå ut på att vara *T:s* ställföreträdare, nämligen för det fall att han visste om, att detta vore nödvändigt, för att *T* skulle blifva berättigad utan att själf deltaga i kontrahenternas förhandlingar. Att detta äfven bör vara tillräckligt för att i vår konstruktion beteckna *G* såsom *T:s* ställföreträdande negotiorum gestor, torde ligga särskildt nära till hands att antaga, om man beaktar, att det är ett ytterst obetydligt moment under själfva handlingsförloppet, hvari vi vilja betrakta *G* som *T:s* ställföreträdare. Det är ju blott frågan om antagandet af *B:s* öfverlåtelseanbud. Denna *G:s* accept försvinner så att säga bland hans öfriga rättshandlingar, hvilket måste förefalla rimligt, på den grund att några nämnvärda reflexioner med afseende å den accepterande rättshandlingen knappast äro nödiga. *T* skall ju genom accepten blott erhålla en förmån. Om någon förpliktelse för honom är det ju ej tal. Det måste sålunda vara en tämligen självklar sak, att *T*, om han varit närvarande, själf hade accepterat *B:s* anbud om öfverlåtelse af fordringen. — Härmed anse vi oss i vårt konstruktionsförsök hafva kommit så långt att, om de närmare konsekvenserna af att beteckna gäldenären såsom tredjemans ställföreträdande negotiorum gestor visa sig antagliga, det ej kan möta något hinder att vid konstruktionen af tredjemans rätt anlägga det föreslagna betraktel-

sesättet. Såsom något särskildt djärft i konstruktionsväg torde detta ej ens kunna betecknas. Vi hafva ju redan sett, huru man förut inom teorien sökt konstruera uppkomsten af tredjemans rätt genom att beteckna borgenären såsom tredjemans ställföreträdare [1]). Säkerligen kunde borgenären ej mera än gäldenären sägas vara medveten om sin ställföreträdande ställning. Tvärt om måste antagandet af ett dylikt ställföreträdarskap redan från borgenärens subjektiva ståndpunkt förkastas, eftersom borgenären här själf vill tilldela tredjeman något och sålunda uppenbarligen ej vill vara hans ställföreträdare, hvilket ju dessutom, efter hvad som ofvan framhållits, är en rättslig omöjlighet [2]). Att däremot gäldenären ej har någon åstundan att gent emot tredjeman framstå såsom den där själf upplåter något åt honom, är klart däraf att mellan dem båda ej existerar någon rättslig causa.

Den tanken, att gäldenären vid tredjemansaftalet vore att uppfatta såsom tredjemans negotiorum gestor, är ingalunda ny, om äfven utnyttjandet af densamma i den mening och i den utsträckning, som vi här föreslagit, ej förut erhållit någon förespråkare. Redan i den romerska rätten fick tredjemans rätt vid vissa aftal om prestation till honom sin förklaringsgrund, därigenom att gäldenären ansågs hafva oanmodad ombesörjt en tredjemans angelägenhet. Om *G* mottog en sak af *B* för att öfverlämna densamma åt *T*, så erhöll denne emot *G* en actio negotiorum directa. I l. 5 § 4 (6 § 2) D. de neg. gest 3, 5 heter det: Si quis pecuniam vel aliam quandam rem ad me perferendam acceperit, quia meum negotium gessit, negotiorum gestorum mihi actio adversus eum competit. Att den, som helt ensidigt gör till sin uppgift att söka genomdrifva kreationsteoriens erkännande och att för detta ändamål söka bevisa dess giltighet redan i den romerska rätten, skall vilja sätta sig öfver det anförda källstället med en enkel förklaring, att detsamma angår något, som ej är ett verkligt tredjemansaftal, kan man förstå.

---

[1]) Jfr ofvan om Savignys, Zanus och Ehrenbergs konstruktioner.

[2]) Jfr ofvan s. 170 samt betydelsen af de Zimmermanska kriterierna för skillnaden mellan tredjemansaftalet och ett kontraherande genom ställföreträdare.

Detta är UNGERS [1]), GAREIS' [2]) och HELLWIGS [3]) uppfattning och behandling af det citerade stället. WINDSCHEID åter framhåller detsamma såsom bevis för att det berättigande tredjemansaftalet af den i citatet omnämnda typen redan i den romerska rätten erhållit giltighet [4]). Emellertid synes äfven WINDSCHEID närma sig de nämnda författarnas ståndpunkt. Egentligen, säger han, hörde ej fallet hit, enär ej gäldenärens löfte hade betydelse för hans förpliktelse mot tredjeman, utan denna grundade sig på »die Tatsache des Ansichnehmens in der Absicht der Herausgabe». Orsaken till att WINDSCHEID likväl anser sig böra betrakta den i det romerska källstället afsedda rättsfiguren såsom »Vertrag auf Leistung an einen Dritten» är nu den, att han eljest såge sig nödsakad att från tredjemansaftalet, strängt taget, utesluta den gamla doktrinens hithörande viktigaste fall, donatio sub modo samt depositionsaftalet med klausulen om det deponerades utgifvande till tredjeman. Huru nu WINDSCHEID, som hänför dessa fall till de berättigande tredjemansaftalen, — oaktadt han uttryckligen riktat uppmärksamheten på det omtalade källställets tillämplighet på dem — likväl kan förklara, att den allena träffande konstruktionen för uppkomsten af tredjemans rätt vore, att densamma ansågs framgå ur kontrahenternas aftal som sådant, är svårfattligt nog [5]). Följden af WINDSCHEIDS resonemang skulle blifva, att vid de nämnda fallen tredjeman skulle kunna göra sin fordringsrätt mot gäldenären gällande med stöd af två olika rättsgrunder. Han skulle dels kunna fordra sakens utfående medelst en actio negotiorum gestorum directa och dels på grund af det anspråk som tredjemansaftalet i och för sig enligt kreationsteorien skulle förläna honom. Men att kreationen vid det berättigande tredjemansaftalet skulle vara så gifven, att tredjeman äfven i onödan erhölle en rätt på denna väg, måste väl förefalla ganska oantagligt [6]).

HELLWIG har om det nämnda romerskrättsliga ställets innebörd en uppfattning, som, enligt vårt förmenande utan fog, högst

---

[1]) J. J. 10 s. 46 n. 55.
[2]) GAREIS, a. a. s. 130.
[3]) HELLWIG a. a. s. 37 f.
[4]) WINDSCHEID § 316 n. 7 a.
[5]) Se WINDSCHEID § 316 a vid n. 9.
[6]) Jfr HELLWIG a. a. s. 38, samt här nedan.

betydligt begränsar detsammas räckvidd. Han menar, att det blott omfattade sådana fall, hvari något självständigt aftal mellan borgenären och gäldenären aldrig ingåtts, utan den senare uteslutande aftalar såsom tredjemans negotiorum gestor. HELLWIG anser nämligen att, om ett självständigt mandataftal hade ingåtts mellan borgenären och gäldenären, så måste l. 22 § 10 D. mand. 17, 1 lägga hinder i vägen för att tredjeman skulle kunna erhålla en aktio neg. gest. mot gäldenären. Ty enligt detta ställe erhölle ju borgenären själf en *den nämnda actio uteslutande* actio mandati mot gäldenären på sakens utgifvande åt tredjeman. Dessutom skulle vid en tillämpning af c. 8 C. 3, 42 (deponering eller lån af tredjemans sak) den vidsträcktare tolkningen af l. 5 § 4 D. 3, 5 föra till den af WINDSCHEID intagna orimliga ståndpunkten, enligt hvilken tredjeman kunde vända sig emot gäldenären vare sig med en actio neg. directa eller en actio depositi utilis och på detta sätt göra honom ansvarig än för culpa lata än för culpa levis [1]). Till sist finner HELLWIG, att ordalydelsen i det ifrågavarande stadgandet, »rem perferendam acceperit», ej tyder på något mandataftal, men väl passade på det fall, att gestorn af innehafvaren af en sak (t. ex. en kvarglömd paraply) läte gifva sig denna för att öfverlämna densamma åt sin vän ägaren. Beträffande det sista argumentet är det väl säkert, att det nämnda exemplet omfattas af ordalydelsen i l. 5 § 4 etc., men lika gifvet synes det oss vara, att, om borgenären med gäldenären i och för sakens öfverbringande afslutit ett mandataftal, en tillämpning af stället därför ingalunda kan vara utesluten på grund af de i källstället använda ordalagen. Enligt vårt förmenande ligger tvärtom det antagandet närmast till hands, att om *G* af *B* mottagit en sak för att bringa densamma till *T*, så har han i regeln ej själf tagit initiativet till sakens forslande, utan blifvit härtill anmodad af *B* och handlar sålunda efter *B:s* uppdrag. Jämförelsen mellan l. 5 § 4 etc. med de båda öfriga af HELLWIG anförda ställena kan väl knappast vara af någon afgörande betydelse. De ha alla olika författare och hafva tillkommit på olika tider. Beträffande c. 8 C. 3, 42 så kan om denna jämförelse sägas, att äfven om den vore befogad, så kunde däraf ingalunda slutas, att man åt l. 5 § 4 etc. måste gifva en sådan

---

[1]) Jfr texten här ofvan vid föregående not.

inskränkt tolkning, som HELLWIG förfäktat. Resultatet af jämförelsen skulle blott blifva, att för deponering och lån af en tredjeman tillhörig sak, med bestämmelsen om dennas utgifvande till honom, i och med c. 8 C. 3, 42 gifvits ett specialstadgande, som uteslöt en tillämpning af den allmänna rättsregeln i l. 5 § 4 etc. för just dessa båda tredjemansaftals räkning. Angående åter HELLWIGS åberopande af l. 22 § 10 etc. till stöd för sin åsikt så kunna vi för vår del ej finna, att stadgandet kan hafva afseende å ett mandatsaftal af typen l. 5 § 4 etc.[1]) HELLWIG vill för sin åsikt äfven hänvisa till uttalanden af KOHLER. Denne säger emellertid blott, att borgenärens actio mandati *vanligen går före* tredjemans actio neg. gest.[2]). Att KOHLER menar, att verkligen tredjemans actio neg. gest. existerar bredvid borgenärens actio mandati, framgår ganska tydligt däraf att han just vill härleda fraktaftalets rättsverkningar ur l. 5 § 4 etc.[3]). Visserligen menar han, att man därvid stöter på den svårigheten, som ligger däri, att afsändarens actio mandati enligt l. 22 § 10 etc. bör hafva företrädet framför adressatens actio neg. gest., så att dennes anspråk aldrig blefve oberoende af afsändarens befogenhet att återkalla uppdraget, men han måste likväl anses i denna fråga markera en helt annan ståndpunkt än HELLWIG[4]).

---

[1]) l. 22 § 10 D. 17, 1 har denna lydelse: Si curator bonorum venditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non solverit, Trebatius Ofilius Labeo responderunt his qui praesentes fuerunt competere adversus eum mandati actionem, his autem qui absentes fuerunt negotiorum gestorum actionem esse. Atquin si præsentium mandatum exsecutus id egit, negotiorum gestorum actio absentibus non est nisi forte adversus eos qui mandaverunt curatori, tamquam si negotia absentium gesserint: quod si, cum soli creditores se esse existimarent, id mandaverint, in factum actio absentibus danda est in eos qui mandaverint.

[2]) KOHLER, die Menschenhülfe im Privatrecht, i J. J. Bd 25 s. 78 f.

[3]) KOHLER, l. c. s. 125 f.

[4]) Huru vidt KOHLER skiljer sig från HELLWIG ifråga om inverkan af l. 22 § 10 etc. på tolkningen af l. 5 § 4 etc. framgår af hans resonemang l. c. s. 125 f.: »der Destinatär, an dessen Adresse der Transportvertrag gerichtet ist, konnte als dominus negotii, der Frachtführer als Gestor behandelt werden: der Destinatär hatte daher einen direkten Anspruch auf das Frachtgut, das Problem des Transportvertrages in favorem tertii war gelöst — allerdings noch nicht in vollkommener Weise. Der Verkehr verlangt, dass der Destinatär mit einem bestimmten Zeitpunkte gegen den Frachtführer einen Anspruch erlangt, unabhängig von dem Revocationsrechte des Absenders, dass er ihn erlangt vor Vollausführung des Frachtauftrages, vor

Hellwigs hela diktan och traktan går i det ifrågavarande spörsmålet — synes det oss — ut på att få fastslaget, att vid fraktaftalet, ett tredjemansaftal af stor praktisk betydelse, tredjemans rätt redan i romerska rätten vore uppkommen kreationsvis genom en actio utilis. Eljest måste det vara svårt att förstå, huru Hellwig kan undgå att finna l. 5 § 4 etc. tillämplig på detta aftal samt inrangera detsamma under bestämmelsen i c. 8 C. 3, 42, som handlar därom, att *B* deponerar eller lånar *G* en *T* tillhörig sak, hvilken *G* har att utgifva till *T*.

Det ligger naturligvis i öppen dag, att den ifrågavarande romerskrättsliga konstruktionen af tredjemans rätt att fordra den utlofvade sakens utfående af gäldenären, ehuru han äfven här betecknas såsom en negotiorum gestor, i mycket väsentlig mån afviker från den af oss föreslagna. För oss var gäldenären blott en *ställföreträdande* negotiorum gestor, hvilkens rättshandling för tredjemans räkning inskränkt sig till accept af ett (rent lukrativt) öfverlåtelseanbud. I l. 5 § 4 etc. är det fråga om en gestor, som utför en hel serie fysiska handlingar till tredjemans hjälp. Han mottager saken, vårdar densamma och fortskaffar den åt tredjeman [1]. Enligt sakens natur kan i det exempelvis använda fall, hvarifrån vi i vårt konstruktionsförsök utgått, det ej vara fråga om möjligheten att tillämpa den romerska konstruktionen. I vårt exempel saknas nämligen det nödvändiga reela underlaget för en sådan konstruktion, nämligen utgifvandet af

---

Uebergabe der Waare. Nach den Grundsätzen der Negot. Gestio aber, wie sie oben S. 78 f. entwickelt wurden, müsste man sagen: im Widerstreit zwischen actio mandati (bezw. ex locato conducto) und zwischen der actio neg. gestorum directa geht die erstere vor, da die Gestion nach Massgabe des Auftrags übernommen wurde (vergl. fr. 22 § 10 mand. und oben S. 79). Man müsste daher im Widerspruch mit dem Gestionsrechte von einem bestimmten Zeitpunkte an die actio neg. gest. directa prävaliren lassen, um den Postulaten des Verkehrs zu entsprechen — diese Postulate aber befriedigen sich auf die einfachste Weise durch Aufstellung des Vertrags zu Gunsten Dritter. Dies ist die Construction des heutigen Rechts. Immerhin war die römische Construction ein Aushülfsmittel, und ein Aushülfsmittel dessen sich die Römer bedienen konnten, um in ihrer Sphäre die Rechte des Adressaten gegenüber dem Frachtführer zu regeln, fr. 5 § 4 de neg. gest.»

[1]) Skillnaden framstår klarast genom den tyska terminologien: Stellvertretung ohne Vollmacht å ena samt Geschäftsführung ohne Auftrag å den andra sidan.

borgenären till gäldenären af den sak, som denne har att prestera åt tredjeman. Spörsmålet blir emellertid nu, om vi i sådana tredjemansaftal, som till typen bestå däri att borgenären utlämnar till gäldenären en sak, som denne åter har att utgifva till tredjeman, såsom fraktaftalet, deponering och utlåning af en tredjeman tillhörig sak o. s. v., böra tillämpa den i l. 5 § 4 etc. innehållna grundsatsen. Vi förmena, att detta spörsmål bör besvaras nekande. Om nämligen sakens utlämnande åt gäldenären för vidare befordran åt tredjeman sker i samband med ett verkligt aftal mellan honom och borgenären såsom mandat eller arbetsbeting, depositum o. s. v., så måste enligt vårt förmenande sägas, att gäldenärens rättigheter och skyldigheter med afsende på den ifrågavarande sakens presterande åt tredjeman redan äro fullt reglerade genom det nämnda aftalet. Och i enlighet härmed måste sägas, att han fullgör prestationen till tredjeman såsom borgenärens mandatar, depositar o. s. v., men ingalunda såsom tredjemans negotiorum gestor. Det är för borgenären, som gäldenären handlar, och ej för tredjeman. Att låta gäldenären intaga den dubbla ställningen af t. ex. mandatar och neg. gestor i romerskrättslig mening kan blott från praktisk synpunkt hafva berättigande, nämligen för att grunda en själfständig fordran åt tredjeman att utfå saken. Den klassiska jurisprudensen kände ej någon annan utväg för att låta en fordringsrätt uppstå för tredjeman. I denna belysning hafva vi att betrakta den meromtalade romerska rättsregeln. — Den ställföreträdande negotiorum gestio åter, som vi velat uppkonstruera för att förmedla öfvergången af en fordringsrätt från borgenären till tredjeman, ligger fullkomligt skild från det mellan gäldenären och borgenären bestående aftalet. Det är en fullt fristående rättshandling, som gäldenären utför *utöfver* sitt handlande som borgenärens medkontrahent. Då vi nu vilja tillämpa vår konstruktion äfven på de ifrågavarande aftalen af den romerska rättsregelns typ, så möter oss en olikhet mellan dessa aftal och det exempel, som vi i början valde till utgångspunkt: *B* säljer en sak till *G*, hvarvid det öfverenskommes, att köpesumman skall betalas till *T*, som erhåller en motsvarande fordran mot *G*. I detta exempel konstruerade vi öfvergången af en vanlig fordran från *B* till *T*. Samma konstruktion kan vid de nu ifrågavarande aftalen ej användas, ty någon fordran uppkommer ju ej för *B*

på prestation till honom själf. Efter hvad i annat sammanhang framhållits [1]), är nämligen det utmärkande draget vid dessa aftal just, att de ej för tanken låta uppdela sig i ett hufvud- eller grundaftal, enligt hvilket prestationen skall utgöras till borgenären själf, samt ett biaftal om dess utförande åt tredjeman. Men detsamma kan, något som vi likaledes i det sammanhanget betonade, sägas om de flesta af tredjemansaftalets olika arter: gäldenärens skyldighet måste från början tänkas gå ut på att prestera till tredjeman. I enlighet härmed kan borgenärens anspråk vid dessa aftal redan från början blott bestå i att fordra prestationen åt tredjeman. Icke förty måste vår konstruktion om öfverlåtelse af borgenärens fordringsanspråk till tredjeman genom gäldenären såsom den senares ställföreträdare vara fullt lika berättigad som i vårt utgångsexempel. Detta blir ju en gifven följd däraf att — såsom på annat ställe i afhandlingen framhållits [2]) — intet hinder bör kunna möta, för att äfven ett sådant borgenärens fordringsanspråk som det ifrågavarande kan öfverlåtas, och det just till tredjeman, som är destinatär för den prestation, som innehålles i anspråket. — Emellertid anse vi ej, att den antydda skillnaden, om också obetydlig, vid konstruktionen för de båda grupperna af tredjemansaftal behöfver upprätthållas. I vårt utgångsexempel opererade vi med öfvergången af ett vanligt fordringsanspråk, enär detta här var möjligt och mera ägnadt att gifva klarhet i konstruktionsfrågan. Nödvändigt är det emellertid icke att i detta exempel antaga öfverlåtelsen af ett dylikt fordringsanspråk. Äfven här ligger det kanske lika nära till hands att låta ett anspråk af det andra slaget öfvergå till tredjeman: borgenären öfverlåter äganderätten till saken, mot det att gäldenären betalar en viss summa till tredjeman. Formulerar man det så, kommer gäldenärens förpliktelse genom accepten af köpeanbudet från början att gå ut på en prestation till tredjeman.

Af särskildt intresse torde i detta sammanhang vara att taga del af en konstruktion, som i vår tid gjorts efter den romerka regelns i l. 5 § 4 etc. föredöme beträffande ett särskildt slag af tredjemansaftal, nämligen lifförsäkringsaftalet. Vi syfta på en uppsats af SCHERER: »Unterliegt die Lebensversicherungs-

---

[1]) Jfr ofvan s. 88 ff.
[2]) Jfr ofvan s. 34 f.

summe dem Zugriff der Gläubiger?» [1]) Scherer finner det ej vara tillräckligt, att man med stöd af positiv rätt kan påstå, att tredjeman erhåller en självständig fordringsrätt. För lösningen af de många viktiga kontroverser, som uppstå i fråga om rättsverkningarna af lifförsäkringsaftalet, anser han det vara nödvändigt att känna dettas inre väsen och vill för detta ändamål söka förebringa en juridisk konstruktion, enligt hvilken tredjemans rättsställning låter bestämma sig. Innebörden af Scherers konstruktion är den, att försäkringsbolaget såsom tredjemans negotiorum gestor mottager premiebeloppen af försäkringstagaren (enligt Scherer försäkraren), hvilken vill skänka desamma åt tredjeman. Bolaget förvärfvade nu besittning och äganderätt till de inbetalta premiebeloppen för tredjemans räkning. Dennes ratihabition hade återverkande kraft, så att det måste betraktas, såsom om han från början varit besittare och ägare till de skänkta premiebeloppen, resp. deras ekvivalent [2]). Beträffande ett dylikt konstruktionsförslag måste väl först och främst sägas, att det ej — såsom Scherer förmenar — kan finna något stöd i det så ofta anförda romerska källstället 1 5 § 4 de neg. gest. 3, 5. Något tvifvel torde knappast kunna uppstå om riktigheten af att påstå, att detta ställe har afseende å utlämnandet åt tredjeman af alldeles samma vara, till sin beskaffenhet generisk eller individuell, som gestorn af mandanten, lokatorn o. s. v. för vidare befordran mottagit. Och en sådan extension af stadgandets tillämpning eller kanske rättare analogisk tolkning af detsamma, hvilken måste ligga i Scherers konstruktionsförslag, synes oss ej heller vara ägnad att kunna få någon användning vid lifförsäkringsaftalet. Att betrakta bolaget som tredjemans negotiorum gestor i förvaltningen af de för hans räkning uppburna premiebeloppen kan ej verka annat än ytterst förkonstladt. Ty den talan, som tredjeman kan få emot bolaget, hämtar ju helt och hållet sitt innehåll från försäkringstagarens aftal med bolaget. I enlighet med detta går tredjemans anspråk ut på ett visst bestämdt belopp, alldeles oberoende af storleken på sammanlagda summan af premiebeloppen. Skulle åter institutet neg. gestio i den mening, som Scherer föreslagit, vara nor-

---

[1]) I J. J. Bd 20 s. 149—200.

[2]) Scherer l. c. s. 188 ff.

merande för tredjemans anspråk, så måste ju detta regleras efter summan af de inbetalta premierna med normala räntor. Och en sådan lösning kan det ju vid lifförsäkringsaftalet ej vara fråga om. Att romarne kunde, trots det att ett verkligt mandataftal eller arbetsbeting var ingånget mellan borgenären och gäldenären, förläna tredjeman en actio negotiorum gestorum, låter i förevarande afseende förklara sig, därigenom att principalen (tredjeman) vid de aftal, å hvilka den romerska rättsregeln kunde tilllämpas, erhöll en talan af samma innehåll som borgenärens.

De af SCHERER befarade kontroverserna vid lifförsäkringsaftalet, framför allt den tvistefrågan, om det ej kan förekommas, att försäkringssumman vid den försäkrades död kommer att tillfalla hans kvarlåtenskap, erhålla emellertid samma goda lösning äfven utan en sådan uppfattning af försäkringsaftalet, som den af SCHERER förfäktade. Den af oss föreslagna konstruktionen har nämligen äfven för lifförsäkringsaftalet giltighet. I sitt aftal med bolaget erhåller nämligen försäkringstagaren ett anspråk på prestationsuppfyllelse mot bolaget. Detta anspråk öfvergår nu till tredjeman, i det att anbudet om en sådan öfverlåtelse accepteras af bolaget såsom tredjemans ställföreträdare. Härtill inskränker sig äfven bolagets verksamhet såsom tredjemans negotiorum gestor, och däri ligger just styrkan och fördelen af vår konstruktion [1]).

---

[1]) SCHERER synes mena, att hans konstruktion af tredjemans rätt vid lifförsäkringsaftalet kunde vara af betydelse för det berättigande tredjemansaftalet i allmänhet. (Se rubriken till § 4 i SCHERERS uppsats samt följande passus å s. 152: »Ihre Beantwortung (afser frågan i uppsatsrubriken) steht im innersten Zusammenhang mit dem Wesen dieses Vertrags (lifförsäkringsaftalet) und überhaupt des Vertrags zu Gunsten Dritter»). Det torde emellertid vara ganska klart, att den af SCHERER föreslagna konstruktionen blott kan vara tillämplig på tredjemansaftal af transportaftalets typ. Kommer man utanför dessa, torde en negotiorum gestio kunna ifrågakomma blott i den form vi föreslagit densamma. Att emellertid någon dylik tanke ej föresväfvar SCHERER, torde framgå af följande not å s. 190: »Auf diesem Boden wäre auch die juristische Construktion der donatio sub modo gewonnen. A. schenkt dem B. 1) 1000 M. und behändigt demselben 2) zugleich weitere 500 M. mit dem Auftrag sie einem Dritten abzuliefern; l. 6 § 2 D. de neg. gest. 3. 5. B. erwirbt alsdann als Vertreter des Dritten an diesen 500 M. Besitz. Der Dritte ratihabirt diesen Besitzerverb; deshalb müssen ihm dieselben ausgeliefert werden. — Hat nun A. die 1500 M. nicht in baarem Gelde, sondern in einem untheilbaren Hause, so wäre es unbillig, ihm des-

Kunna vi sålunda ej gilla SCHERERS konstruktion, så har denna dock så till vida för oss haft betydelse, som den kraftigt stödt oss i vår egen uppfattning, att den förmedlande länken för uppkomsten af tredjemans rätt är att söka i gäldenärens person. Ett sådant stöd för vår åsikt hafva vi äfven funnit hos KOHLER, hvilkens uppfattning af det bekanta romerska källstället i annat sammanhang framhållits [1]). I hans där omnämnda uppsats, »die Menschenhülfe im Privatrecht», finnes följande allmänna uttalande: »Aber auch nach anderer Richtung hat das Institut Ansätze zu gedeihlicher Weiterentwickelung geboten. Geschäfte zu Gunsten Dritter konnten sich unter die Kategorie der negot. gestio bergen; man konnte den Verpflichteten als einen Gestor des Dritten behandeln, und der Dritte hatte die act. neg. gest., dies namentlich, wenn es sich um einen Transport an einen bestimmten Destinatär handelt etc» [2]). Äfven om KOHLER företrädesvis har i sikte en tillämpning af grundsatsen i l. 5 § 4 etc., så bör uttalandet i sin allmänna affattning också anses häntyda på den af oss föreslagna konstruktionen. Ty såsom något annat än *ställföreträdande* negotorium gestor kan gäldenären omöjligen betraktas vid alla de tredjemansaftal, hvari borgenären ej öfverlämnar en sak till gäldenären för att af denna befordras till tredjeman.

Betrakta emellertid sålunda både KOHLER och vi — låt vara i olika afseenden — fraktföraren såsom mottagarens negotiorum gestor, så hafva vi att beträffande den svenska doktrinen beakta en konstruktion af fraktaftalet, som går så att säga i rakt motsatt riktning: såväl fraktföraren som mottagaren betraktas i denna som afsändarens fullmäktige. Vi syfta på HAMMARSKJÖLDS af-

halb die Zuwendung von 500 M. an C. untersagen zu wollen. Hier giebt ihm der Gesetzgeber in der Form der donatio sub modo ein abgekürztes Verfahren an die Hand.» Att såsom juridisk konstruktion för uppkomsten af tredjemans rätt här åberopa grundsatsen i l. 5 § 4 (6 § 2) etc. saknar allt fog. Det längsta man kan komma till i fråga om B. såsom C:s negotiorum gestor är, att han i denna egenskap accepterar A:s anbud om öfverlåtelse åt C. af det för A. uppkomna anspråket.

[1]) Se ofvan sid. 176.

[2]) J. J. Bd 25 s. 125.

handling »Om fraktaftalet och dess viktigaste rättsföljder». HAMMARSKJÖLD anser nämligen »den slutsatsen vara berättigad, att man vid fraktaftalet i allmänhet hade att tänka sig afsändaren såsom assignant, fraktföraren såsom assignat och mottagaren såsom assignatarie» [1], och i enlighet härmed vore såväl mottagaren som fraktföraren att betrakta såsom afsändarens ställföreträdare. Den förre hade fullmakt att mottaga transportobjektet för afsändarens räkning, den senare åter att för dennes räkning utgifva detsamma till mottagaren. Vi vilja gifva HAMMARSKJÖLD rätt i att analogien mellan fraktaftalet och anvisningen är påfallande, men vi bestrida, att därför fullmaktskonstruktionen vid fraktaftalet är riktig. Och vårt skäl är, att anvisningen innebär lika litet någon assignantens fullmakt för assignataren som för assignaten. Att den senare ej bör betraktas såsom assignantens befullmäktigade ombud, därom äro, så vidt vi veta, meningarna ej delade, sedan LENEL gjort försök att bevisa detta i sin bekanta afhandling »Stellvertretung und Vollmacht» [2]. Knappt något har så fördunklat läran om anvisningens väsen, säger LENEL, som dess betecknande som ett dubbelmandat, och man måste därför väl akta sig att numera, fullföljande en lära i samma riktning, betrakta anvisningen som en dubbelfullmakt [3]. Assignaten betalade nämligen ingalunda för assignantens räkning utan i eget namn i afräkning på det mellan honom och assignanten bestående betäckningsförhållandet. Men grunden till att assignatens betalning hade inverkan på det mellan honom och assignanten bestående rättsförhållandet, kan LENEL blott förklara därmed att assignataren å sin sida mottager betalningen i enlighet med en honom af assignanten meddelad inkassofullmakt. För att assignatens betalning skulle hafva afsedd verkan på betäckningsförhållandet, måste han låta denna sin afsikt komma till uttryck vid betalningen; i och med detta gjorde han assignataren uppmärksam på att denne borde taga emot betalningen just såsom assignantens ställföreträdare på grund af den i anvisningen meddelade fullmakten [4]. Detta resonemang är oss emellertid omöjligt

---

[1]) HAMMARSKJÖLD a. a. s. 192.

[2]) J. J. Bd 36, s. 113 ff. Se äfven HELLWIG a. a. s. 100. HUPKA, die Vollmacht, s. 75 ff.

[3]) LENEL l. c. s. 116.

[4]) LENEL l. c. s. 115 ff.

att gå med på. Af hvad som redan i annat sammanhang yttrats emot HELLWIGS uppfattning af tredjeman såsom borgenärens befullmäktigade mottagningsombud vid det icke berättigande tredjemansaftalet torde äfven kunna framgå, att anvisningen icke kan innehålla någon fullmakt för assignataren [1]). För gendrifvande af LENELS uppfattning om anvisningens juridiska karaktär skola här våra synpunkter närmare utvecklas. Som redan i det nämnda sammanhanget antydts, har LENEL själf — med full rätt — förfäktat den åsikten, att det är något, som ej har med begreppet fullmakt att göra, huruvida en person undfått besittningen till en sak såsom ställföreträdare för en annan eller icke [2]). I enlighet härmed kan den i anvisningen förment innehållna fullmakten ej gå ut på att assignataren förvärfvade besittningen och äganderätten till assignatens prestation för assignantens räkning. Detta påstående vore ju för öfrigt redan vid en ytlig betraktelse omöjligt, af det praktiska skälet att assignataren i de allra flesta fall själf omedelbart blifver ägare till det, som assignaten utgifvit åt honom. För att nu likväl kunna urgera uppfattningen, att anvisningen vore en inkassofullmakt, säger LENEL, att assignataren vore fullmäktig ställföreträdare »bloss in Bezug auf das Kausalverhältnis, das mittels der Leistung an ihn geknüpft oder gelöst werden sollte nicht in Bezug auf die durch diese »Vollzugsleistung» unmittelbar bewirkte Vermögensverschiebung» [3]). Emot denna sats anse vi följande resonemang vara fullt befogadt. Att någon uttrycklig fullmakt i anvisningen ej finnes meddelad för assignataren, är ju ett uppenbart faktum. Det torde äfven vara gifvet, att en stillatigande fullmakt blott kan antagas vara meddelad, om densamma skulle kunna vara af någon rimlig betydelse i afseende å den rättsverkan, som LENEL åsyftar. Sådan betydelse måste emellertid fullt bestämdt frånkännas den af LENEL föreslagna fullmakten. Ty det s. k. betäckningsförhållandet röner afsedt inflytande af assignatens prestation till assignataren på grund af detta förhållandes egen rättsliga beskaffenhet, på alldeles samma sätt som gäldenären vid det icke berättigande tredjemansaftalet blef fri från sin förpliktelse, när han presterade till tredjeman,

---

[1]) Jfr ofvan s. 85 ff.

[2]) LENEL l. c. s. 42 ff. Se särskildt s. 96.

[3]) LENEL l. c. s. 114.

enär hans prestationsskyldighet enligt det mellan honom och borgenären bestående rättsförhållandet just gick ut på att gäldenären skulle prestera till tredjeman. Äfven vid anvisningen förhåller det sig i stort sedt så, att ett rättsförhållande mellan assignanten och assignaten existerar [1]), enligt hvilket den senare är förpliktad att mot den förres »anvisningar» utbetala penningar intill ett visst belopp åt tredje personer, antingen med den rättsverkan att de utbetalta summorna skola gå i afräkning på assignatens skuld till assignanten eller ock så att dennes skuldkonto hos assignaten i samma proportion ökas. — Men äfven af ett annat skäl förmena vi, att LENELS konstruktion af anvisningen är oriktig. Vi anse nämligen, att självfva fullmaktsbegreppet här enligt sakens natur är rättsligen omöjligt att antaga. Att assignataren vore assignantens ställföreträdare i afseende på en rättshandling, som hade inverkan på ett mellan den senare och assignaten bestående kausalförhållande, måste förutsätta, att assignataren hade kännedom om den detta förhållande reglerande causan. Man får nämligen ej förlora ur sikte, att assignataren enligt LENEL skall vara befullmäktigad just blott att för assignantens räkning åstadkomma ändring i kausalförhållandet mellan denne och assignaten. Att assignataren nu i regeln saknar den ifrågavarande kännedomen, torde vara klart nog, och erkännes äfven utaf LENEL. Denne bestrider emellertid, att en dylik kännedom om betäckningsförhållandets karaktär vore nödvändig för assignataren, för att han skall kunna anses ställföreträda assignanten. Ställföreträdarskapet vore gifvet därmed att assignaten meddelade assignataren, att han betalade på assignantens anvisning. Att detta vore tillräckligt, menar LENEL, framginge tillräckligt tydligt af inkassofullmakten i dess vanliga form, hvarvid ombudet kunde vara okunnig om arten af den causa, i och för hvilken han uppbar beloppet [2]). Häremot har HUPKA i sitt arbete, die Vollmacht, utfört en enligt vårt förmenande träffande polemik, hvari vi för vår del vilja instämma. »Es muss entschieden bestritten werden», säger HUPKA, »dass in der Bezugnahme des Delegaten auf die ihm ertheilte Anweisung ein Hinweis

---

[1]) Vi skola omedelbart här nedan visa, att detta rättsförhållande alltid grundar sig på ett tredjemansaftal.

[2]) LENEL l. c. s. 115 f.

auf das Deckungsverhältnis liegt. Indem der Angewiesene zu erkennen giebt, dass er über Anweisung leiste, bezeichnet er die formale Veranlassung seiner Leistung an den Delegatar, nicht aber auch den materiellen Zweck, den er mit der Erfüllung der Anweisung dem Deleganten gegenüber verfolgt; diese Zweckbestimmung ist ein reines Internum zwischen ihm und dem Deleganten, das den Delegatar gar nichts angeht. Enthält nun aber die Hingabe »auf Anweisung» keine Bezugnahme auf die Deckungscausa, dann kann auch in der Annahme seitens des Delegatars keine Vertretungshandlung des letzteren hinsichtlich des Deckungsverhältnisses erblickt werden. Wenn LENEL meint, es stehe der Annahme einer solchen Stellvertretung nicht im Wege, dass der Assignatar von dem individuellen Charakter des Deckungsverhältnisses sehr häufig keine Wissenschaft habe, so muss dem wohl widersprochen werden: Eine Stellvertretung ohne Kenntnis des Gegenstandes der Vertretung giebt es nicht. Die selbstverständlich immer vorhandene Überzeugung des Delegatars, dass der Delegat die Anweisung nicht ohne materiellen Grund honoriere, genügt durchaus nicht, um ihn zum Stellvertreter des Deleganten in der Begründung eines bestimmt gearteten Deckungsverhältnisses zu stempeln» [1]. — Är härmed ohållbarheten af LENELS fullmaktskonstruktion gifven, så återstår oss spörsmålet om assignatens rättsliga ställning. Såsom ofvan nämnts betraktade HAMMARSKJÖLD äfven denne såsom assignantens befullmäktigade ombud. Detta bestreds, som vi likaledes haft tillfälle att se, energiskt af LENEL. Dennes argumentering bör emellertid ej för oss kunna hafva full giltighet, eftersom han dock till sist grundar rättsverkan af assignatens prestation till assignanten för

---

[1] HUPKA, die Vollmacht, s. 79 f. HUPKA bemöter äfven, i en not å s. 80, det af LENEL anförda argumentet, att äfven inkassofullmäktigen kunde vara i okunnighet om arten af den causa, i och för hvilken man betalade till honom. »Der Inkassobevollmächtigte empfängt die Leistung mit ihrer kausalen Bestimmung als Schuldzahlung an den Machtgeber, der Delegatar hingegen hat möglicherweise von der Beschaffenheit des Deckungsverhältnisses gar keine Kenntnis: er weiss nur, dass ein solches Verhältnis besteht; was aber die Leistung des Delegaten in diesem Verhältnis bedeutet, ob sie Schuldzahlung, Kreditgewährung, Schenkung, Vorschuss etc. ist, weiss er nicht und braucht er auch nicht zu wissen.» — Angående skillnaden mellan inkassofullmakten och anvisningen se här nedan.

betäckningsförhållandet därpå att assignataren uppbär den nämnda prestationen som assignantens ombud. Beaktar man nämligen, att det vid anvisningen är fråga om två så att säga fullt likvärdiga rättsförhållanden, betäcknings- och valutaförhållandet, hvilka båda i lika hög grad påverkas genom assignatens prestation till assignataren, så bör det äfven vara en nödvändig konsekvens, att rättsverkan af prestationen för båda rättsförhållandena får med hvarandra analoga förklaringar. Kunna verkningarna i betäckningsförhållandet blott förklaras genom att antaga en fullmakt för assignataren, så måste man äfven liksom HAMMARSKJÖLD grunda verkningarna i valutaförhållandet därpå att äfven assignaten är assignantens ställföreträdare. Och å andra sidan, om vi anse oss hafva förebragt tillräckliga skäl för att assignataren icke kan betraktas såsom assignantens fullmäktig, så bör äfven den tanken ligga oerhördt nära till hands, att detsamma äfven måste sägas om assignaten. I själfva verket anse vi oss ej heller behöfva åberopa något särskildt skäl för påståendet, att assignaten ej kan anses inneha någon fullmakt af assignanten. Vi hänvisa blott till hvad som ofvan sagts om assignataren, hvilket mutatis mutandis måste hafva giltighet äfven beträffande assignaten [1]).

Våra bemödanden hafva nu gått ut på att söka bevisa *omöjligheten* att antaga fullmaktskonstruktionen för anvisningens räkning. Inom svensk doktrin har emellertid på sista tiden framställts den åsikten, att en dylik konstruktion blott vore *ofruktbar* [2]). Författaren anser det ej vara »af någon praktisk vikt för anvisningsläran hvilken ståndpunkt man intager till denna fråga. Det är snarast en strid om lämpligheten af ett så eller så afgränsadt fullmaktsbegrepp» [3]). Beträffande den första

---

[1]) Jfr HUPKA a. a. s. 78: »Vielmehr beruht die Einwirkung des Anweisungsvollzugs auf das Verhältnis zwischen Deleganten und Delegatar ausschliesslich auf der Kausalberedung dieser beiden Personen selbst; vom Standpunkt der Handlung des Delegaten ist sie blosse Reflexwirkung» och s. 81: »Der wahre Grund der Wirkungen im Deckungsverhältnis ist wieder nur die eigene Kausalberedung der beteiligten Personen, des Deleganten und Delegaten; vom Standpunkt der Thätigkeit des Delegatars erscheinen diese Wirkungen wiederum als blosse Reflexwirkungen.»

[2]) ALEXANDERSON: Bidrag till läran om penninganvisning enligt svensk rätt. Upsala 1904, s. 147.

[3]) ALEXANDERSON a. a. s. 144.

satsen tillägger emellertid ALEXANDERSON i en not: »Annorlunda visserligen, om man med Hammarskjöld fattar anvisningen såsom innehållande äfven en fullmakt för assignaten *och däraf sluter*, att assignatarien, växelremittenten etc. är gentemot hufvudmannen befogad att vid anvisningens infriande utlämna t. ex. den handpant han innehar som säkerhet för den fordran mot assignanten, som skulle medelst anvisningen betalas». Men båda dessa konsekvenser äro enligt vårt förmenande alldeles nödvändiga af den uppfattningen, att assignataren är assignantens befullmäktigade ombud. Vi hafva nyss påvisat, huru alldeles samma skäl måste tala äfven för att betrakta assignaten som assignantens ombud. Och är assignaten väl en gång assignantens ombud, när han betalar till assignataren, så måste denne äfven behandla honom som sådan, d. v. s. han har att betrakta saken så, som om assignanten själf fullgjorde betalningen. Men häraf måste äfven följa, icke blott att han är befogad utan äfven förpliktad att till assignaten utlämna den pant, som han innehade till säkerhet för sin fordran mot assignanten. Men bortsedt härifrån måste helt naturligt för oss spörsmålet om fullmaktskonstruktionens möjlighet vid anvisningen hafva den allra största teoretiska betydelse, dels för en rätt belysning af fraktaftalets karaktär dels ock för anvisningens räkning, hvilken vi i själfva verket — såsom nedan skall visas — anse grundad på ett verkligt tredjemansaftal. — När ALEXANDERSON så förmenar, att den föreliggande kontroversen blott vore »en strid om lämpligheten af ett så eller så afgränsadt fullmaktsbegrepp», så måste ju detta påstående vara ohållbart, efter hvad som här ofvan utförts om omöjligheten för den teoretiska uppfattningen att i anvisningens fullgörande finna utförandet af några ställföreträdande funktioner. Felet i ALEXANDERSONS åsikt synes oss framgå klart nog af hans kritik af den LENELska fullmaktsteorien. LENEL söker, som vi sett, stödja denna bl. a. därmed, att äfven för inkassofullmäktigen kausalförhållandet, med hänsyn till hvilket han uppbär betalningen, ofta kunde vara obekant, utan att väl någon därför skulle vilja betvifla, att han innehade en verklig fullmakt [1]. Härtill svarar ALEXANDERSON, att han vågar betvifla, att redan »inkassofullmakten» kunde rymmas inom ett brukbart fullmaktsbegrepp.

---

[1]) LENEL l. c. s. s. 116. Se här ofvan s. 185.

»Vore så fallet», säger han, »synes det oss icke kunna förnekas, att följdriktigt också anvisningen borde dit hänföras. Men enligt vår mening är det just den första premissen, som är falsk.» ALEXANDERSON anser det »vara förfeladt att utvidga fullmaktsbegreppet till fall, där icke »fullmäktigen» är annat än på sin höjd öfverbringare af hufvudmannens viljeförklaring, och denna viljeförklaring t. o. m. är så uttryckt, att blott tredje mannen, ej fullmäktigen, känner dess verkliga innehåll»[1]. Härmed anse vi, att ALEXANDERSON ej i den afgörande frågan tagit afstånd från LENEL. Ty uppenbart har det ej någon egentlig betydelse för vårt spörsmål, om inkassoombudet och assignataren böra betraktas såsom bud eller såsom fullmäktige i inskränkt bemärkelse. Ett bemyndigande att handla å en annans vägnar måste ju i båda fallen vara af nöden och sålunda äfven budet betraktas såsom fullmäktig i vidsträckt mening. Hufvudfelet hos LENEL mena vi vara det, att han sätter likhetstecken mellan assignataren och inkassombudet. Och härutinnan har ALEXANDERSON uttryckligen förklarat sig instämma med LENEL. Konsekvent borde han därför äfven gå med på den LENELSKA konstruktionen utaf anvisningen. Det synes oss nämligen ej kunna råda något tvifvel om, att inkassoombudet verkligen är borgenärens bemyndigade ställföreträdare. Skillnaden mellan detta och assignataren är ju redan vid en ytlig betraktelse påfallande: den prestation, som erlägges åt inkassoombudet, borde enligt innehållet i gäldenärens skyldighet utgöras åt någon annan (nämligen borgenären), under det att assignatens prestation normaliter skall erläggas just till assignataren. Anvisningsskulden skall med andra ord uppfyllas genom prestation till en tredje person (assignataren), under det att den vanliga gäldenärsskulden skall infrias genom prestation till borgenären. Häri ligger den afgörande skillnaden, som gör att fullmaktsbegreppet måste tillämpas i ena fallet, men bestämdt afvisas i det andra. Att inkassofullmakten är en verklig fullmakt, torde närmare framgå af följande. Om G på grund af ett visst rättsförhållande är förpliktad att betala en summa penningar till B, som är hans borgenär, så är det klart nog, att han icke kan blifva fri från sin förpliktelse, såvida han icke betalar till B själf eller dennes ställföreträdare. Emellertid blir

[1] ALEXANDERSON a. a. s. 146.

G fri, om han betalar till *B:s* inkassoombud. Då enligt vår utgångspunkt *i rättsförhållandet ej någon grund existerar, som kan förklara en dylik rättsverkan*, så måste här ett ställföreträdarskap antagas. Då emellertid ställföreträdarskapet här är af den art, att inkassoombudet, för att gäldenären genom dess ställföreträdande handling (den skyldiga prestationens mottagande) skall befrias, emot gäldenären måste låta behandla sig som ställföreträdare, d. v. s. *uppträda i borgenärens namn*, så föreligger det ställföreträdarskap, som inom juridiken allmänt benämnes fullmäktigskap. Mot inkassofullmakten kan ej heller såsom mot anvisningens egenskap af fullmakt göras den invändningen, att fullmäktigen ej har kännedom om föremålet för sitt ställföreträdarskap. Inkassoombudets ställföreträdande handling består i att för hufvudmannens räkning uppbära betalning, och detta vet ombudet om [1]. — Anser man nu som ALEXANDERSON, att anvisningen »följdriktigt» måste hänföras till samma kategori som inkassofullmakten, så måste det äfven ligga en motsägelse i att förneka den LENELSKA fullmaktskonstruktionen vid anvisningen. Felet hos »det Lenelska fullmaktsbegreppet» [2]) är nämligen ej, att inkassofullmakten tillerkännes karaktären af en verklig fullmakt, utan felet är, att LENEL vill inpassa inkassofullmakten på anvisningsinstitutet [3], och det är — märk väl! — endast på denna grund, som konsekvenserna af »det Lenelska fullmaktsbegreppet» kunna blifva så besvärliga, som det af ALEXANDERSON antydes [4].

Återstår nu spörsmålet: hvad är juridiskt sedt anvisningsinstitutet? Härvid synes oss ej något tvifvel böra råda därom att den juridiska karaktären hos anvisningen blott kan komma till sin rätt, om man betraktar densamma såsom refererande sig till ett verkligt tredjemansaftal, ett aftal om prestation till en annan än borgenären. Liksom vid tredjemansaftalet i allmänhet verkningarna af gäldenärens prestation i rättsförhållandena mellan honom och borgenären samt denne och tredjeman bestämdes utan någon särskild konstruktion helt och hållet af den hvar-

[1]) Se sid. 185 n. 1.

[2]) ALEXANDERSON a. a. s. 146.

[3]) LENEL l. c. s. s. 117: »die Zahlungsanweisung ist die Inkassovollmacht gar nichts weiter als diese».

[4]) ALEXANDERSON a. a. s. 146 f.

dera rättsförhållandet reglerande kausan, så måste, såsom vi nyss sett, detsamma sägas äfven vid anvisningen. Tydligast framstår det, att anvisningen hvilar på ett tredjemansaftal, när assignaten på förhand har lofvat assignanten att infria anvisningen. Han har här lofvat att prestera till tredjeman, och det är detta, som bildar tredjemansaftalet. Kan väl någon skillnad spåras i den juridiska konstruktionen mellan ett aftal, hvari säljaren af en vara öfverenskommer med köparen, att denne skall erlägga betalningen till andra personer, som af säljaren närmare skola bestämmas, och det aftal, enligt hvilket han har att betala summan mot säljarens anvisningar. I förra fallet underrättar säljaren själf köparen, hvilka som skola uppbära betalningen; i senare fallet legitimera dessa sig själfva genom säljarens anvisningar. Utfärdandet af anvisningarna [1]) sker här — blott af praktiska skäl — *i stället för* det direkta meddelandet till köparen och har ej den ringaste juridiska inverkan på karaktären af det ingångna aftalet. Såväl prestationsskyldigheten som verkningarna af densammas fullgörande grunda sig uteslutande på det ingångna tredjemansaftalet. I rättsligt afseende fullt analogt med ett dylikt köpeaftal står nu det ofta förekommande anvisningsaftalet vid checken, det s. k. checkaftalet, hvilket direkt går ut på att konstituera förpliktelse för assignaten gent emot assignanten att honorera den senares anvisningar. Anvisningens egenskap att referera sig till ett verkligt tredjemansaftal framstår emellertid ännu tydligare, om vi i det nämnda köpet låta biaftalet gå ut på, å ena sidan rätt och slätt att köparen skall betala köpesumman till en viss tredje person, och å andra sidan att han skall betala till samma person mot säljarens anvisning. Det detaljerade innehållet i köparens förpliktelse kommer visserligen äfven här i de båda fallen att skilja sig åt något, men uppenbarligen ej mera, än om säljaren i förra fallet hade förbehållit sig att efteråt få bestämma prestationstiden eller köparen att blott behöfva prestera mot kvitto o. s. v. Måste vi sålunda säga, att det bakomliggande aftalet, hvartill den ifrågavarande anvisningen refererar sig, och hvarur man har att söka den juridiska grunden till rättsverkningarna af assignatens prestation till assignataren, är ett vanligt tredjemansaftal, så böra vi

[1]) Vi tänka nämligen närmast blott på den skriftliga anvisningen.

äfven framhålla, att för det spörsmål, som i denna delen af framställningen behandlas, en betydande skillnad kommer att göra sig gällande vid jämförelse med de öfriga tredjemansaftalen. Till det ifrågavarande tredjemansaftalet kommer nämligen anvisningen, borgenärens (assignantens) utfärdande och utlämnande af anvisningspapperet till tredjeman (assignataren). Detta gör, att den konstruktion, som vi föreslagit för uppkomsten af tredjemans fordringsrätt, vid anvisningsaftalet ej blir tillämplig. Det måste nämligen här vara alldeles öfverflödigt att operera med något gäldenärens (assignatens) ställföreträdarskap för att förmedla öfvergången af borgenärens fordran till tredjeman. Förmedlingen blir öfverflödig, enär borgenären själf före prestationen kommer i beröring med tredjeman och får tillfälle att till honom direkt cedera sin fordran mot gäldenären. Cessionen äger rum i och med anvisningens öfverlämnande till tredjeman [1]).

Egendomligt torde emellertid vårt påstående te sig, att anvisningsinstitutet *alltid* grundade sig på ett tredjemansaftal, när man har sådana anvisningar för ögonen, hvari assignaten ej har på förhand lofvat assignanten att han vill honorera anvisningen. Det är emellertid vår öfvertygelse, att äfven vid dessa de juriska begreppen komma att gestalta sig klarast och enklast, om man låter institutet grunda sig på ett tredjemansaftal. Vårt resonemang är följande. Anvisningspapperets utlämnande till assignataren kan helt naturligt ej grunda någon förpliktelse för assignaten. Denne kommer i rättsförhållande till assignanten,

[1]) Se dock ALEXANDEESON a. a. s. 125. Att den allmänna uppfattningen ej kan vara med om att assignataren blir fordringsberättigad, förrän assignaten gifvit sin accept å anvisningen, är förklarligt nog, när man vant sig att i utfärdandet af anvisningen se en mottagningsfullmakt för assignataren. Att det eljest ej kan ligga någon förnuftig grund i att bestrida en sådan rätt för assignataren torde vara klart, om man tänker på institutets ekonomiska karaktär. Assignanten vill ju med anvisningen *betala* assignataren. Han måste alltså vara intresserad af att denne skall kunna själf förvandla anvisningen i penningar. Och assignaten har ju i aftalet med assignanten förpliktat sig att inlösa anvisningen; hans rätt kan därför genom assignatarens fordran ej trädas för nära, så mycket mindre som denna ju hämtar sitt innehåll från anvisningsaftalet, och assignaten alltså är befogad att mot assignataren framställa samma invändningar som mot assignanten. Först med accepten erhåller assignataren en af rättsförhållandet mellan assignanten och assignaten oberoende rätt mot den senare.

först när assignataren uppvisar papperet för accept eller inlösen. Detta rättsförhållande innebär emellertid helt naturligt ej någon obligation för assignaten men väl för assignanten, som är skyldig stå vid sitt *anbud* till assignaten. Som sådant betrakta vi nämligen anvisningspapperets utfärdande och frambärande till assignaten. Och anbudet afser ingåendet af ett fullkomligt typiskt tredjemansaftal. Assignanten föreslår assignaten, att denne med hänsyn till en viss causa (t. ex. betalning, förskottsgifvande, kreditlämnande o. s. v.) ville utbetala den angifna summan till en tredje person, öfverbringaren af anbudet. Detta är det omedelbara rättsläget vid anvisningens presenterande: assignaten står framför anbudet att ingå det ifrågavarande tredjemansaftalet. Betalar nu assignaten vid uppvisandet, så måste detta innebära accepterande af anbudet samt fullgörande af den sålunda i tredjemansaftalet åtagna prestationen. Betalar han åter ej, men tecknar accept å papperet, så måste denna rättshandling få en tvåsidig betydelse. Dels innebär densamma ett antagande af assignantens anbud och således tredjemansaftalets afslutande, dels måste rättshandlingen äfven, enär den riktas till destinatären för prestationen icke blott såsom ombud utan jämväl för hans egen räkning, emot denne ha karaktären af ett särskildt betalningslöfte, som gör honom själf berättigad att fordra anvisningens inlösning, och det utan att behöfva tåla några invändningar från assignatens sida, hvilka hafva afseende å assignantens person. Ej heller vid anvisningsinstitutet i denna form kan det sålunda bli plats för en tillämpning af vår konstruktion af tredjemans fordringsrätt. Men detta måste ju vara en gifven följd af detta tredjemansaftals egenhet, att tredjeman själf uppträder och förskaffar sig en fordringsrätt af och mot promittenten.

Rent teoretiskt måste onekligen vårt betraktelsesätt, äfven om det i praktiskt afseende saknar betydelse, vara ägnadt att bringa någon reda i den vid anvisningsinstitutet rådande begreppsförvirringen. Däremot torde man knappast kunna säga detsamma om Alexandersons åsikt, enligt hvilken han vill nöja sig »med att bestämma viljeförklaringen (den af assignanten till assignaten riktade) såsom gifvande i och för sig blott *befogenhet* för assignaten att genom prestation till tredjeman

förmedla de båda indirekta prestationerna» [1]). Opererandet med begreppet befogenhet kan säkerligen i denna materia ej bidraga till den juridiska utredningen. För öfrigt, hur skulle assignantens viljeförklaring kunna åstadkomma en sådan egendomlig *befogenhet?* Härpå vill man ha förklaring, och det kan ej fås, utan att man gör klart för sig, hvad assignantens viljeförklaring till assignaten rent juridiskt sedt är. Vi tro ej, att man bättre kan precisera denna, vare sig det är fråga om checken eller anvisningen utan föregående anvisningsaftal, än som ett anbud att ingå ett tredjemansaftal. Däraf följer, att den »befogenhet», som uppstår för assignaten blott består i rätten att acceptera detta anbud. Någon annan blott befogenhet kunna vi ej finna att assignaten har. I anvisningsaftalet *förpliktar* sig ju assignaten att honorera assignantens anvisningar, innan dessa utfärdats. Och vid det andra slaget berördes ju assignaten ej på något sätt af den utlämnade anvisningen, förrän densamma presenterats för honom. Han kunde då afslå anbudet eller acceptera detsamma med eller utan betalning. Afslår han anbudet, så upphör tydligtvis hans befogenhet att acceptera detsamma. Accepterar han åter, så blir han *förpliktad* att prestera. För oss är det därför omöjligt att inse, att assignantens till assignaten riktade viljeförklaring någonsin kan medföra »blott *befogenhet* för assignaten att genom prestation till tredje man förmedla de båda indirekta prestationerna» [2]).

Härefter kunna vi beträffande Hammarskjölds konstruktion af fraktaftalet fatta oss kort. Vi bortse därvid från de speciella utbildningar vid fraktaftalet, hvilka tagit sig uttryck i utfärdandet af sådana negotiabla papper som konossement, »Ladeschein» o. s. v. Vi vilja blott fasthålla vid den rent materiellt-rättsliga sidan af saken. Analogien med anvisningen är påfallande. Häraf är det äfven klart, att lika litet mottagaren som fraktföraren böra betecknas som afsändarens ombud. Rättsverkningarna af fraktförarens prestation erhålla sin juridiska förklaring oberoende af en dylik konstruktion i fraktaftalet själft samt det

---

[1]) Alexanderson a. a. s. 147.

[2]) Det särskilda rättsförhållande, som på grund af anvisningens utfärdande och utlämnande till assignataren uppstår mellan denne och assignanten, hafva vi ej berört. Det faller helt naturligt ej inom ramen för denna framställning.

mellan mottagaren och afsändaren existerande kausalförhållandet[1]). Men fraktaftalet som sådant skiljer sig från anvisningsinstitutet på samma sätt, som detta afviker från det regelmässiga tredjemansaftalet. Någon motsvarighet till anvisningens utfärdande förekommer ej vid fraktaftalet i dess enkla form, hvilket därför till typen fullkomligt öfverensstämmer med det ofvan använda exemplet, hvari *B* sålde en sak till *G* med öfverenskommelsen, att betalningen skulle erläggas till *T*. De rättsliga förklaringar till uppkomsten af tredjemans fordringsanspråk, hvilka vi vid anvisningen funno gifna, kunna alltså ej vid fraktaftalet hafva någon tillämpning. Den af oss vid tredjemansaftalet till uppkomsten af tredjemans anspråk föreslagna konstruktionen bör däremot äfven vid fraktaftalet äga giltighet: afsändarens anspråk öfverlåtes till mottagaren, som därvid ställföreträdes af fraktföraren[2]). — Det skall emellertid ej förnekas, att det just vid fraktaftalet bör vara tänkbart att operera med en fullmaktskonstruktion. Men det får då ej vara frågan om en fullmakt, analog med den vid assignationen förmenade och afseende kausalförhålladet mellan fraktföraren och afsändaren, hvilket genom prestationens utförande skall påverkas. Den fullmakt, som vi ha i sikte, motsvaras af det af Bähr föreslagna bemyndigandet att utöfva borgenärens (afsändarens) fordringsrätt. Med en dylik fullmakt, vore det möjligt att operera i alla de fall, där mottagaren ej mottager prestationen för sin egen räkning[3]). Särskildt för Hammarskjöld borde emellertid en fullmaktskonstruktion, synes det oss, vara betänklig nog. Helt kort tid före hans anförda arbetes tillkomst har ju Trygger i sin framställning af det svenska fullmaktsbegreppet förklarat, att af detsamma följer, att hufvudmannen alltid har rätt att åter-

---

[1]) Däremot gäller (åtminstone) för mottagarens räkning ej det af Hupka mot assignatarens fullmakt anförda skälet, att han vore i okunnighet om föremålet för det förmenta ställföreträdandet.

[2]) Jfr Hammarskjöld a. a. s. 218, hvarest framgår, huru inom teorien de flesta åsikterna gått ut på att söka förklara mottagarens rätt genom en cession; de ha uppenbarligen ej kunnat krönas med någon framgång, då man ej kunnat nå fram längre än till en fingerad cession.

[3]) Hammarskjöld synes visserligen hafva *äfven* ett dylikt befullmäktigande i sikte, men jämförelsen mellan assignationen gör att denna synpunkt ej kan komma till sin rätt.

kalla den gifna fullmakten [1]. Då nu HAMMARSKJÖLD helt naturligt är af den åsikten, att mottagarens anspråk, åtminstone sedan godset framkommit, bör vara oberoende af förfogande från afsändarens sida, så synes oss antagandet af fullmaktskonstruktionen i någon mån innebära en motsägelse. Beträffande spörsmålet om fullmaktens återkallelighet, så är TRYGGERS åsikt ett uttryck jämväl för den dåtida tyska doktrinen [2], under det åter inom den danska en motsatt mening gjort sig gällande [3]. Emellertid hafva på senare tider äfven inom den tyska doktrinen alltmer den uppfattningen börjat vinna terräng, att fullmakten kan göras oåterkallelig. Alla äro emellertid ense om att rent ensidigt kan hufvudmannen ej tillägga sin fullmakt denna egenskap. Det måste ske i ett aftal med ombudet eller med medkontrahenten. Härvid menar ZITELMANN [4], att blott ett aftal af förra slaget kunde medföra en dylik verkan, under det att LENEL [5]) urgerar den motsatta åsikten, enligt hvilken blott öfverenskommelsen mellan hufvudmannen och medkontrahenten kunde göra fullmakten återkallelig. HUPKA [6] åter, såvidt vi veta den siste af författarna, som yttrat sig i frågan, menar, att principalen såväl i aftal med den ene som med den andre kan meddela en oåterkallelig fullmakt. Oss kan emellertid det föreliggande spörsmålet blott intressera för så vidt det är frågan om ett särskildt aftal mellan principalen och medkontrahenten. Vi mena beträffande detta, att hvarken LENEL eller HUPKA kunnat förebringa skäl för annat än att ett dylikt aftal måste vara giltigt, och att sålunda principalen, som trots öfverenskommelsen återkallar fullmakten, gjort sig skyldig till kontraktsbrott. Att aftalet sålunda blir bindande, är dock något helt annat, än att fullmakten i och för sig blifvit rättsligen omöjlig att återkalla. Vi tro rättsläget vara detta: principalen kan helt naturligt i ett aftal förbinda sig till den negativa prestation, som ligger däri att han ej återkallar sin gifna fullmakt, men å andra sidan kan ett aftal i före-

---

[1]) TRYGGER a. a. s. 145 ff.; s. 171.

[2]) Jfr JHERING i J. J. Bd 2, s. 131 f.; DERNBURG Pandekten I § 119; MITTEIS, die Lehre von der Stellvertretung s. 202 ff.;

[3]) DEUNTZER, Om Fuldmagt, s. 50 ff.; LASSEN alm. del s. 120 n. 25.

[4]) ZITELMANN: die Rechtsgeschäfte im Entwurf etc. II s. 94.

[5]) LENEL l. c. s. 34 ff.

[6]) HUPKA, Vollmacht, s. 392 ff.

varande afseende aldrig gå ut på något annat. Öfver fullmaktens juridiska egenskap att vara en rent ensidig rättshandling anse vi ej, att man kan aftalsmässigt disponera. Men dessutom tillkommer för fraktaftalets räkning en omständighet, som enligt vårt förmenande måste göra det ännu svårare att undkomma den besvärliga konsekvensen af fullmaktskonstruktionen. Det måste nämligen i allmänhet anses vara likgiltigt för fraktföraren, om mottagaren blir berättigad att själf fordra varans utbekommande (d. v. s. utöfva afsändarens fordringsrätt) eller icke. Intresset häraf måste sägas referera sig blott till mottagarens person. På denna grund bör ej fraktföraren med giltig verkan kunna uppträda såsom kontrahent i ett aftal, hvari afsändaren vill afhända sig sin befogenhet att återkalla fullmakten. Åt en sådan öfverenskommelse kan giltighet förlänas, blott om fraktföraren anses ställföreträda mottagaren. Men därmed vore vi inne på en alldeles ny konstruktion, som i visst afseende komme att stå vår egen ganska nära.

I och med vår uppgift att söka styrka användbarheten af den af oss föreslagna konstruktionen för tredjemansaftalet är dispositionen för den följande framställningen gifven. Vi hafva att draga konsekvenserna dels af att tredjemans rätt alltid måste betraktas såsom en af borgenären öfverlåten fordran dels ock af den åsikten, att tredjeman i rättsförvärfvet ställföreträdes af gäldenären såsom hans negotiorum gestor. Af detta senare följer nu närmast, att tredjemans rätt ej kan uppstå i och med aftalets ingående. Den kan anses uppkommen, först sedan han ratihaberat gestorns (gäldenärens) för hans räkning afgifna accept af öfverlåtelseanbudet. Redan häraf torde kanske mången vilja sluta sig till olämpligheten af konstruktionen. Vi vilja därför genast inrikta våra bemödanden på att undanrödja farhågorna i detta afseende.

Det bör härvid först ses på ratihabitionshandlingens beskaffenhet vid tredjemansaftalet. Klart är, att om på denna handling måste uppställas en fordran, att den (uttryckligen) afgifves till gäldenären såsom gestor eller till borgenären i egenskap af gestorns medkontrahent, så vore konstruktionen därmed dömd till undergång. Emellertid är det vår fulla öfvertygelse, att något giltigt skäl för en dylik fordran ej bör kunna uppställas. Att

i det föreliggande spörsmålet utgå från reglerna för fullmakten anse vi vara oriktigt, enär det utmärkande för det ifrågavarande ställföreträdarskapet är, att detsamma ej grundar sig på någon fullmakt, d. v. s. ett *föregående* bemyndigande att handla på en annans vägnar[1]). Däraf att ratihabitionen måste sägas ersätta fullmakten, följer ingalunda, att dess karaktär såsom rättshandling bör vara beroende af fullmaktens. Den påfallande olikheten mellan de båda rättshandlingarne, fullmakten såsom ett föregående bemyndigande och ratihabitionen såsom ett efterföljande godkännande af ett ställföreträdarskap som redan fungerat, synes oss just vara afgörande för det föreliggande spörsmålet. Träffande anse vi äfven, att ZIMMERMANN framhållit betydelsen af denna skillnad för vår fråga. »Wenn Jemand», säger han »einen Andern bevollmächtigt, also ihn für die Zukunft befähigt, ein Rechtsgeschäft mit derselben Wirkung vorzunehmen, als ob er, der Bevollmächtigende, selber gehandelt hätte, da erscheint es wohl begreiflich, dass zur rechtlichen Existenz der Machtertheilung erfordert wird, dass sie einem der beiden künftig paziszirenden Theile zugehe. Die Unsicherheit, die darüber besteht, ob, in welcher Weise und unter welchen (vielleicht veränderten) Umständen das mandirte Rechtsgeschäft vorgenommen werden wird, die Gefahren, die daher jede Bevollmächtigung für den Mandanten mehr oder weniger erzeugt — .diese Umstände rechtfertigen es gewiss, dass die Rechtsordnung für die vorausgehende Vollmachtsertheilung eine gewisse Garantie der Ernstlichkeit und Bedächtigkeit des Willensaktes verlangt, nämlich eben die Erklärung an eine der beiden Personen, welche das entscheidende Rechtsgeschäft abschliessen sollen. Anders aber liegt die Sache, wenn das entscheidende Rechtsgeschäft schon abgeschlossen worden ist. Hier lässt sich die durch diese Rechstgeschäft geschaffene Situation entweder sofort überschauen oder doch durch Nachforschung feststellen. Unter diesen Umständen kann es aber nicht befremden, dass die Rechtsordnung

[1]) Jfr dock TRYGGER a. a. s. 114: »Fattar man henne så (ratihabitionen såsom fullmaktens komplement), är det ej svårt att afgöra, till hvem hufvudmannen har att ställa sin ratihaberande viljeförklaring». Analogt med TRYGGER, CURTIUS i Ark. civ. Bd 58, s. 107: »die Ratihabition muss dem negotiorum gestor gegenüber erklärt werden, weil sie die Nachholung des Auftrags ist».

jeder (ernstlichen) Kundgabe der Genehmigung rechtlichen Bestand zuschreibt. Es liegt bei der nachfolgenden Vollmachtsertheilung kein Grund vor, weshalb die freie Behandlung, welche das römische Recht den einseitigen Willenserklärungen angedeihen zu lassen pflegt, nicht vollauf eintreten sollte» [1]).

Kunna vi härefter utgå från att tredjemans ratihaberande handling ej behöfver riktas vare sig till gäldenären (gestorn) eller borgenären, så återstår spörsmålet, hvad tredjeman har att göra, för att hans rätt skall kunna sägas vara definitivt uppkommen genom hans ratihabition. ZIMMERMANN framhåller, att man naturligtvis måste se till, att »en allvarlig och bestämd» ratihabition kommer till stånd [2]). Uppenbarligen måste en dylik fordran ställas på ratihabitionen som på hvarje annan rättshandling. Detta innebär emellertid lika litet här som eljest, att rättshandlingen måste ske uttryckligen. Ratihabitionshandlingen vid tredjemansaftalet afser nu blott och bart uppkomsten af en fordringsrätt för pincipalen; däremot är det ej alls fråga om att han skall ådraga sig någon förpliktelse, ej ens en i förhållande till den uppkommande rättigheten mycket obetydlig förpliktelse. Då ratihabitionen sålunda här i och för sig endast kan afse en fördel för principalen, måste det vara fullt berättigadt att å densamma tillämpa hvad som i annat sammanhang framhållits angående accepten af ett rent lukrativt anbud [3]), och att sålunda påstå, det tredjemans kännedom om det till hans förmån ingångna aftalet i förening med hans underlåtenhet att tillbakavisa den erbjudna

---

[1]) ZIMMERMANN a. a. s. 165. Med Zimmermann öfverensstämmer äfven SEUFFERT, die Lehre von der Ratihabition der Rechtsgeschäfte, Würzburg 1868. — KÖLLNER åter menar, att ratihabitionen måste »gegen die Person, welche gehandelt hat oder deren Stellvertreter geäussert werden», Grundzüge der obligatio negotiorum gestorum s. 117. MITTEIS, die Lehre von der Stellvertretung, uppställer s. 214 följande sats: »Bei Verträgen wird die Ratihabition' zu Gunsten des Dritten wirksam in dem Augenblick, wo sie zu dessen Kentniss kommt; zu Gunsten des Dominus in dem Augenblick wo sie entweder an den Dritten oder auch nur an den Gestor oder *vor dritten Personen* erfolgt». Härmed kan MITTEIS åsikt anföras till stöd för vår uppfatting, då det vid tredjamansaftalet blott är fråga om dominus' berättigande. — I öfrigt synas uttalandena rörande spörsmålet, om ratihabitionen måste ske gent emot någon af de kontraherande eller icke, nästan saknas. Jfr ZIMMERMANN a. a. s. 159. — Se dock föreg. s. n. 1.

[2]) ZIMMERMANN a. a. s. 166.

[3]) Se ofvan s. 72 vid n. 2.

fordringen måste innebära, att han gifvit sin ratihabition åt den af gäldenären för hans räkning utförda accepten af borgenärens öfverlåtelseanbud [1]).

Närmast framtränger nu det spörsmålet: hurudan är rättsställningen efter kontrahenternas aftal, innan tredjeman fått kännedom om innehållet i detsamma och sålunda kan sägas hafva ratihaberat gäldenärens för honom utförda rättshandling? Fordringsrätten har ännu ej kunnat öfvergå till tredjeman. Skulle detta innebära, att kontrahenterna, utan att förnärma någon tredjemans rätt, skulle kunna behandla honom, såsom om aftalet ej vore ingånget, så skulle mot vår konstruktion med fog kunna göras den anmärkningen, att den blott kunde finna berättigande efter en åsikt, som stode Beselers första föråldrade teori mycket nära [2]). Vi tro emellertid ej, att den föreslagna konstruktionen behöfver frukta en dylik invändning. Vi mena att, ehuru den tillämnade fordringsrätten ej utan vidare kunnat uppstå omedelbart efter aftalet, så måste dock tredjeman i och med detta alltid komma i ett visst rättsförhållande till kontrahenterna, hvilket ej utan hans medverkan får förändras. I och med det att gäldenären afgifver accept för tredjemans räkning, skapas en rättslig situation, som innebär, att tredjeman har afgörandet i sin makt, huruvida den för hans räkning utförda rättshandlingen skall få åsyftad rättsverkan eller icke. M. a. o. tredjeman bör ha en oantastlig befogenhet att gifva sin ratihabition åt den å hans vägnar af gäldenären utförda accepten. En dylik befogenhet måste innebära, att, så snart tredjemansaftalet blifvit perfekt ingånget, hvarken gäldenären eller borgenären eller båda i förening kunna omintetgöra det tredjeman tillämnade rättsförvärfvet. Att gestorns *medkontrahent* (borgenären) redan från början bör vara bunden af sitt aftal med gestorn gent emot principalen, härom synes man vara ganska ense inom teorien [3]).

[1]) »Die Annahme eines Vortheils lässt sich unbedenklich auch aus Umständen entnehmen, die sich sonst als stillschweigende Willenserklärung nicht darstellen würden.» »Jedermann lässt sich eben gern Rechte ertheilen». Citat från Krainz, System etc., hos Ehrenzweig a. a. s. 58.

[2]) Jfr ofvan s. 45 ff.

[3]) Så Windscheid § 74, 4 a; § 313, 8; Laband i Z. H. 10, s. 231; Zimmermann a. a. s. 138 ff.; Regelsberger i Kr. V. 11 s. 370 f.; Mitteis a. a. s. 218.

En motsatt åsikt har, såvidt vi veta, blott uttalats af RUHSTRAT, som energiskt bestrider att en »festes Genehmigungsrecht» uppstår för principalen [1]). RUHSTRAT menar, att medkontrahenten kunde blifva bunden gent emot principalen, endast om detta kan sägas vara tyst eller uttryckligen aftaladt mellan honom och gestorn, hvilken sålunda framstod ej blott som ställföreträdare utan äfven i visst afseende som självständig kontrahent [2]). Värdet för oss af ett dylikt resonemang vore emellertid ej stort, då uppenbarligen den aftalade bundenheten af kontrahenterna gemensamt åter kunde upplösas och alltså tredjemans ställning därmed vore långt ifrån tryggad [3]). Vi förmena dock, att det måste vara alldeles öfverflödigt att tillgripa den af RUHSTRAT föreslagna utvägen. Här spelar nämligen den omständigheten, att ratihabitionen är till för att ersätta en föregående uteblifven fullmakt [4]), en afgörande roll. Skall genom ratihabition af ett ställföreträdande utan fullmakt samma resultat kunna nås, som om fullmakten redan vore på förhand meddelad, så måste detta just innebära, att gestorns medkontrahent måste behandla gestorn såsom befullmäktigad, d. v. s. betrakta aftalet såsom perfekt ingånget med principalen, intill dess att denne får tillfälle att afgöra ratihabitionsfrågan [5]). I det rättsliga erkännandet af ett sådant institut som den ställföreträdande negotiorum gestio måste helt naturligt den principen ligga innesluten, att den efterföljande ratihabitionen skall kunna ersätta den uteblifna fullmakten och att sålunda den person, med hvilken gestorn förhandlar, rättsligen kommer att genast betraktas såsom kontrahent i ett giltigt aftal med *principalen* [6]).

1) J. J. Bd 10 s. 211 ff.; Bd 19 s. 297 ff.

2) J. J. Bd 10 s. 215.

3) Jfr OGONOWSKI a. a. s. 87.

4) Jfr t. ex. TRYGGER a. a. s. 114.

5) Jfr ZIMMERMANN a. a. s. 152.

6) För den uttalade åsikten kan såsom ett särskildt kraftigt stöd åberopas REGELSBERGER, hvilken sett sig nödsakad att taga afstånd från sin en gång uttalade uppfattning (Vorverhandlungen bei Verträgen, Weimar 1867, s. 89), att medkontrahenten intill ratihabitionen vore obunden. Han säger i Kr. V. Bd 11, s. 370 f.: »Das römische Recht, lässt aus dem Vertrag mit einem unbevollmächtigten Vertreter für den andern Vertragstheil eine Gebundenheit entspringen, welcher eine gegenwärtige Berechtigung nicht entspricht. Sie ist singulärer Natur, durch ein Bedürfnis des Verkehrs hervorgerufen».

Beträffande den andra hithörande frågan, om *gestorns* bundenhet vid den af honom skapade situationen, så hafva här utom RUHSTRAT [1]) äfven några andra författare uttalat den åsikten, att gestorn först med dominus' ratihabition blefve bunden att ej återkalla den eller de rättshandlingar, hvilka han såsom ställföreträdare utfört [2]). Att gestorn emellertid ej ensidigt utan blott efter öfverenskommelse med medkontrahenten bör kunna ändra eller upphäfva den inträdda rättsliga situtionen, torde väl vara äfven dessa författares åsikt. Hänsynen tlll medkontrahenten måste ha denna betydelse. De flesta och framför allt senare författare synas emellertid vara enhälliga i den uppfattningen, att gestorn emot *dominus* är bunden att ej förnärma den för honom genom gestorn skaffade situationen [3]). Härför synes oss äfven alla förnuftiga skäl tala. Denna uppfattning bör framgå af den synpunkt, som vi framhöllo för att motivera medkontrahentens bundenhet gent emot principalen. Och här bör denna synpunkt ha så mycket större betydelse, som gestorns åtagna uppgift just är att gagna principalen och ej skada hans intressen. Angående dessa gäller, som ZIMMERMANN [4]) framhåller, den romerska regeln: »naturalis — — simul et civilis ratio suasit alienam condicionem meliorem quidem etiam ignorantis et inviti nos facere posse, deteriorem non posse» (l. 38 D. de neg. gest.) Af denna princip följer, att gestorn ej godtyckligt bör kunna förändra den inträdda rättsliga situationen, utan att det bör vara honom förbjudet att kränka densamma. Spörsmålet är blott, som MITTEIS påpekar, om det är gestorn *omöjligt* att utan principalens medgifvande återkalla sin gestorshandling, eller om han endast svarar för den skada, som härigenom skulle drabba principalen [5]). Något allvarligt tvifvel synes oss emellertid ej kunna råda i denna fråga. Det bör vara ganska gifvet, att gestorn ej *kan* mot principalens vilja upphäfva eller förändra den uppkomna situationen.

---

[1]) J. J. Bd 10 s. 220 ff.

[2]) BUCHKA, Stellvertretung s. 211; MONROY, die vollmachtslose Ausübung fremden Vermögensrechte, s. 45.

[3]) UNGER J. J. Bd 10 s. 71; BRINZ, Krit. Blätter, II s. 40; REGELSBERGER, Kr. V. 11 s. 371; ZIMMERMAN a. a. s. 277 ff., särskildt s. 282; MITTEIS a. a. s. 219 ff.; WINDSCHEID § 74, 4 b.

[4]) A. a. s. 277.

[5]) MITTEIS a. a. s. 220.

Får gestorn ej göra detta, så måste ju däraf följa, att hans gestorshandling tillfört principalen något positivt inom hans rättssfär. Om detta skall kallas en befogenhet att ratihabera, en ratihabitionsrätt o. s. v. är likgiltigt. Det viktiga är blott, att det genast faller inom principalens rättsområde och därmed är undandraget hvarje annans förfoganderätt. Gestorn kan lika litet som hvarje annan ha något rättsligt skäl för att kunna göra några skadliga ingrepp i den för principalen uppkomna rättsliga situationen. Att gestorn förskaffat honom denna, är intet skäl för honom att *kunna* taga densamma tillbaka. Jämte det obligatoriska förhållandet mellan gestorn och principalen innebär den uppkomna rättssituationen nämligen något, som ligger utanför detta förhållande. Hvad vi åsyfta torde ganska klart framgå, när vi säga, att principalens rättsliga ställning är fullt analog med adressatens vid ett distansanbud, sedan detta ankommit till honom. Han har efter denna tidpunkt en oantastlig befogenhet att acceptera anbudet, och det vare sig han haft vetskap om dess ankomst eller icke [1]).

Med fullt skäl påvisar emellertid MITTEIS, att gestorn i *kraft af sin gestio bör vara befullmäktigad* gent emot medkontrahenten att åter upphäfva den för principalen uppkomna situationen. Grunden härtill vore, att gestorns ställning vore analog med en generalfullmäktigs. Han borde, om han fann det mera förenligt med principalens intressen, kunna genom öfverenskommelse med medkontrahenten i egenskap af gestor upphäfva det redan in-

---

[1]) Äfven MITTEIS motiverar denna starkare verkan af gestorns bundenhet: »Denn dass Dominus in jenes pendente Rechtsgeschäft eintritt, ist doch eben nur dadurch erklärlich, dass dasselbe sofort ein Rechtsverhältnis in seiner, des Dominus, Person, erzeugt hatte, er succedirt nicht etwa in bisher bestandene Rechte des Gestor — denn solche sind ja für den Stellvertreter undenkbar — sondern er perficirt nur das vom Gestor in seiner Person bereits erzeugte imperfecte Rechtsverhältnis. Ist aber hienach das mittlerweile bestehende Rechtsverhältnis ein von der Person des Gestor längst losgelöstes, selbständiges Rechtsverhältnis, des Dominus, so ergibt die juristische Consequenz, dass jener an demselben nicht ohne Weiteres Aenderungen vorzunehmen vermag. Also er *darf* nicht bloss, sondern er *kann* auch nicht dem Principal die bereits erworbene, wenn auch noch nicht perfecte Anwartschaft wieder benehmen, sein Rücktritt ist nicht bloss verboten sondern auch wirkungslos.» De öfriga författarne synas utan vidare antaga samma resultat, se t. ex. UNGER a. a. s. 71; WINDSCHEID § 74, 4 b.; ZIMMERMANN a. a. s. 282; REGELSBERGER l. c. s. 371.

gångna aftalet. För att denna senare öfverenskommelse skulle blifva giltig emot principalen, var det emellertid en betingelse, att medkontrahenten ej insåg, att gestorn ville upphäfva det först ingångna aftalet i strid mot principalens intresse[1]. I anledning häraf är det klart, att den nämnda möjligheten för gestorn att genom öfverenskommelse med medkontrahenten upplösa bundenheten mot principalen är utesluten vid det gestorsskap, som vi sysselsätta oss med. Borgenären vid tredjemansaftalet måste ju alltid säga sig, att det aldrig kan skada tredjeman, att han får den utlofvade prestation, eftersom han ej skall utfästa sig till någon förpliktelse för densamma. Från kontrahenternas ståndpunkt måste prestationen alltid innebära en ren fördel, och därför måste det äfven vara gifvet för borgenären, att gäldenären såsom gestor handlade i strid med tredjemans intresse, om han återkallade den för tredjemans räkning afgifna accepten[2].

Härmed torde nu tillräckligt vara ådagalagt för att motivera påståendet, att hvarken gäldenären eller borgenären eller båda i förening kunna förvanska den genom aftalet för tredjeman uppkomna rättställningen. Ingen kan beröfva honom befogenheten att genom ratihabition förskaffa sig den honom tillämnade fordringsrätten. Detta synes oss innebära, att tredjeman omedelbart ur aftalet mellan kontrahenterna erhåller visserligen icke en rätt att fordra den aftalade prestationen, men en verklig rätt att med afsedd verkan gifva sin sanktion åt gäldenärens accept för hans räkning af borgenärens öfverlåtelseanbud, d. v. s. en verklig *ratihabitionsrätt.*

Härmed vilja vi emellertid ej hafva sagt, att kontrahenterna alltid böra vara betagna möjligheten att göra tredjemans rättsförvärf om intet. Borgenärens öfverlåtelseanbud kan nämligen vara af det innehåll, att blott en villkorlig eller rätt och slätt återkallelig fordringsrätt därur kan härledas åt tredjeman. Klart är, att vår konstruktion ej lägger något som hälst hinder i vägen för att en kontrahenternas uttryckliga eller tysta öfverenskommelse i dylikt afseende vinner verkan. Men en sådan öfverens-

[1] Mitteis a. a. s. 221 ff.

[2] Att den af Mitteis utvecklade synpunkten ej får någon betydelse vid tredjemansaftalet, framgår kanske klarast, när man betecknar gestorskapet såsom tillkommet »ad adstringendam promissoris fidem».

kommelse har till följd, att återkallelsen kan ske lika väl *efter* som före ratihabitionen.

Angående tredjemans ratihabitionsrätt måste ännu en fråga af allra största betydelse för vår konstruktion här vidröras. Denna gäller ratihabitionsrättens ärftlighet. Att någon af kontrahenternas före ratihabitionens afgörande inträffade död ej kan inverka på tredjemans rättsställning, torde, efter hvad som ofvan framhållits, vara en gifven sak [1]). Men hurudan den rättsliga situationen skall gestalta sig, om *tredjeman* aflider, innan han kan sägas hafva ratihaberat gäldenärens accept af öfverlåtelseanbudet och sålunda förvärfvat fordringsrätten, är ett spörsmål, som vid första påseendet kan förefalla tvifvelaktigt och besvärande nog för den föreslagna konstruktionen. Spörsmålets stora betydelse framgår af följande exempel: *B* har tagit en lifförsäkring hos *G* till förmån för *T*, som emellertid efter *B:s* död aflider, innan han fått någon vetskap om den till hans förmån gjorda dispositionen. Anser man nu, att ratihabitionsrätten är ärftlig, så gestaltar det sig så, som om *B* tagit lifförsäkringen till *T:s* arfvingars förmån. I motsatt fall åter kunna dessa ej erhålla något anspråk mot *G*, utan försäkringsbeloppet tillfaller *B:s* stärbhus. I de allra flesta fall skall detta vara något, som bjärt strider mot *B:s* syften och önskningar i lifstiden. I allmänhet torde därför den härskande läran kunnna betraktas som tillfredsställande, då den låter *T* i och med *B:s* död blifva fordringsberättigad, oberoende af sin vetskap om det ingångna aftalet [2]). I vårt exempel skulle i enlighet härmed anspråket på försäkringssumman hafva vid *T:s* död öfvergått på hans arfvingar. *Alltid* kan emellertid denna lösning ej sägas vara fullt tillfredsställande. Omständigheterna kunna vara sådana, att det bör vara gifvet, att äfven detta måste stå i skarp motsats till *B:s* afsikt med dispositionen [3]). — Beträffande nu det föreliggande spörsmålet

---

[1]) Se t. ex. Mitteis a. a. s. 227.

[2]) Så t. ex. B. G. B. § 331.

[3]) *T* har t. ex. blifvit — enligt *B:s* mening med orätt — förskjuten af sina rika anförvanter. *B*, som nu lämnat honom skydd och hjälp, låter jämväl anordna sin lifförsäkring till *T:s* förmån — af någon anledning utan att underrätta honom härom. Om *T* nu aflider (efter *B*), innan han fått vetskap om dispositionen, så synes det oss bjuda hårdt emot att låta de nämnda anförvanterna såsom *T:s* arfvingar lägga beslag på försäkrings-

om ratihabitionsrättens ärftlighet, så vilja vi fasthålla därvid att principalen i princip bör ha en ovillkorlig makt att med afsedd rättsverkan godkänna gestorns för honom utförda rättshandling, m. a. o. att befogenheten att ratihabera är en principalen tillkommande rättighet. Är nu detta fallet, så bör bevisskyldigheten åligga den, som påstår, att denna rätt i allmänhet ej vore ärftlig [1]). Utom ZIMMERMANN ha jämväl BRINZ [2]) och REGELSBERGER [3]) uttalat sig för den åsikten, att principalens arfvingar efter hans död vore befogade att ratihabera gestorns rättshandlingar. MITTEIS åter medgifver visserligen, att i många fall befogenheten att ratihabera bör öfvergå på arfvingarne, men han bestrider detta, så snart rättshandeln å gestorns sida ej objektivt kan betraktas såsom ett negotium domini. Af ett antydt exemel härpå — gestorn låter lofva sig något för principalens räkning — är det tydligt att MITTEIS ej kan anföras till stöd, för att vid tredjemansaftalet ratihabitionsrätten i regeln vid tredjemans död öfverginge på dennes arfvingar. De skäl, som af MITTEIS anförts för bestridandet af ratihabitionsrättens ärftlighet, kunna

---

beloppet till förfång för *B:s* stärbhusdelägare. Det är visserligen sant, att en liknande anmärkning äfven kan framställas, i fall *T* redan före sin död haft vetskap om den till hans förmån gjorda anordningen. Anmärkningen kan emellertid här ej på långt när tillmätas samma betydelse, eftersom *T* satts i tillfalle att vidtaga dispositioner till förekommande af att hans arfvingar skulle draga nyttan af *B:s* godhet mot honom.

[1]) ZIMMERMANN, som uppfattar den med en neg. gestor afslutna rättshandeln analogisk med en villkorlig sådan (a. a. s. 150 ff.), framhåller energiskt, att denna analogi ej får förvilla tanken i den föreliggande frågan: villkoret vore af kontrahenterna satt såsom »ein rein objektives Ereigniss» (a. a. s. 233), under det att ratihabitionen vore »ein nicht bloss mekanisch, sondern mit Wissen und Willen wirkender Akt, wodurch der Principal ein in seinem Namen vorgenommenes Geschäft gutheisst». Då nu, fortsätter ZIMMERMANN, företagandet af en rättshandling i *hans eget* namn vore något, som egentligen blott tillkommer *principalen själf,* så låge det nära till hands att uppfatta *afgörandet,* om en af en neg. gestor utförd rättshandling skulle hafva rättsverkan eller icke, såsom en principalens egendomliga *rättighet.* Men denna åskådning måste afgjordt föra till möjligheten att också arfvingarne kunna ratihabera. »Ist die Möglichkeit der Ratihabition oder Reprobation ein durch die Handlung des Stellvertreters (sofort) erworbenes recht, so ist kein triftiger Grund abzusehen, warum dieses Recht nicht vererblich sein soll» (a. a. s. 234 f.)

[2]) Lehrbuch Pand. 2 uppl. IV § 583, 14.

[3]) Kr. V. 11 s. 371; Pandekten I s. 598.

emellertid ej tillerkännas någon giltighet vid tredjemansaftalet. Man måste betänka, säger MITTEIS, att i dylika fall gestorn bevisade principalen en rent lukrativ tjänst, som han säkerligen ej hade tillämnat hvem som hälst utan — om ej annat framginge — blott principalen i egen person. Ehuru detta hufvudsakligen gällde vid ensidiga förvärfshandlingar, så hade samma synpunkt äfven giltighet vid tvåsidig rättshandel. Ja, här tillkom ytterligare medkontrahentens intresse. Honom vore det kanhända ej likgiltigt, om han erhölle principalen eller dennes arfvingar till medkontrahenter [1]). Vid tredjemansaftalet har emellertid nu gäldenären åtagit sig gestorskapet, blott på det att borgenären måtte kunna utföra sin plan att öfverlåta sin fordran till tredjeman. Häraf är det äfven klart, att *gäldenärens* intresse ej kan hafva någon juridisk betydelse för spörsmålet om ratihabitionsrättens ärftlighet vid tredjemansaftalet. Däremot blir Mitteis uttalande af omedelbar vikt för vårt problem, när han antyder betydelsen af medkontrahentens intresse. Det är *borgenären*, som vid tredjemansaftalet är verksam till tredjemans förmån och bevisar honom en tjänst, under det att gäldenärens åtagna ställföreträdarskap på borgenärens initiativ tillkommit »ad adstringendam promissoris fidem». Det är borgenären, som afhänder sig en fordrindsrätt till tredjeman, emot hvilken han dävid äfven fullföljer en viss rättslig causa [2]). Därför böra uteslutande borgenärens afsikter kunna vara bestämmande för spörsmålet om tredjemans arfvingar, innan ratihabition af honom ägt rum, kunna träda i dennes ställe och med rättslig verkan ratihabera rättshandeln. I regeln skola emellertid omständigheterna i det särskilda fallet vara sådana, att intet gifver vid handen, huruvida borgenärens intentioner beträffande det föreliggande spörsmålet gå i den ena eller andra riktningen. Men detta betyder — efter hvad som här ofvan framhållits — att ratihabitionsrätten vid tredjemansaftalet i regeln måste vara ärftlig. Vi ha nu blott att hålla oss därtill att tredjemans förmögenhetsställning genom aftalet redan före ratihabitionen faktiskt blifvit förändrad i posi-

[1]) MITTEIS a. a. s. 228 f.

[2]) Jfr. HELLWIG a. a. s. 258: »Vielmehr spielt er (löftesmottagaren) bei dieser Vereinbarung eine mindestens gerade so grosse, ja eine grössere Rolle als der Versprechende. Denn er ist es, der durch das alteri stipulari dem Dritten durch die Person des Promittenten eine Vermögenszuwendung macht».

tiv riktning, och att arfvingarna vid hans död äga rätt till hans förmögenhet i befintligt skick. Så mycket mindre kan denna regel vid tredjemansaftalet anses vara stötande, som borgenären, okunnig om tredjemansaftalets juridiska byggnad, torde föreställa sig, att tredjeman erhållit en verklig fordringsrätt redan genom aftalet. Kan man åter i visst fall af borgenärens till uttryck komna intresse sluta sig till att han — om han haft kunskap om den föreslagna konstruktionen — blott afsett en högst personlig ratihabitionsrätt åt tredjeman, så måste äfven för detta fall sägas, att tredjemans arfvingar ej kunna ratihabera gestorns accepterande rättshandling[1]). Ett sådant intresse har otvifvelaktigt kommit till uttryck i det af oss s. 205 n. 3 anförda exemplet. Därför böra också efter *T:s* död arfvingarna i detta fall ej kunna göra anspråk på lifförsäkringssumman. I det strax förut i texten antydda allmänna exemplet åter måste vår lösning blifva den motsatta och öfverensstämmande med den härskande lärans åskådning.

Variera vi något detta exempel och tänka oss *T* vara aflidan före *B*, som emellertid likväl icke återkallat sin dispositon till *T:s* förmån, så skall en betydlig skillnad visa sig i resultatet efter vår konstruktion och kreationsteorien. Inom denna torde numera allmänt råda den uppfattningen, att så länge försäkringstagaren är i lifvet, någon verklig rätt för tredjeman ej kan uppstå ur aftalet[2]). Har nu *T* i vårt exempel ej haft någon

---

[1]) Jfr Hellmann, Stellvertretung, s. 128 f. »Beim Tode des Vertretenen wird zunächst festzustellen sein, ob der dritte Kontrahent die Offerte nur an die Person des Verstorbenen oder auch eventuell an dessen Erben gerichtet hatte, (und demnach der Vertreter nur für jene, oder auch eventuell für diese handeln wollte). Erstenfalls hört jede Gebundenheit des dritten Kontrahenten auf, letzterenfalls bleibt dieselbe in gleicher Weise bestehen, wie sie bestehen würde, wenn der Vertretene noch lebte».

[2]) Så *B. G. B.* § 331: »Soll die Leistung an den Dritten nach dem Tode desjenigen erfolgen, welchem sie versprochen wird, so erwirbt der Dritte des Recht auf die Leistung im Zweifel mit dem Tode des Versprechensempfängers». — Jfr härtill Planck, kommentar II, 3 uppl. § 331 anm. 1; Oertmann, kommentar I, 2, 2 uppl. § 331 anm. 1 b.; Hellwig a. a. s. 211 f. f.; Ehrenberg i J. J. 41 s. 383, hvilka alla förmena, att det ej heller kan vara frågan om uppkomsten af en villkorlig rätt. — Att om af aftalet tydligen framgår att tredjeman i och med detsamma skall erhålla en verklig fordringsrätt, detta äfven blir fallet, bestrides naturligtvis ej af de nämnda

rätt, så kan en sådan uppenbarligen ej heller uppstå för hans arfvingar. Trots det att *B* sålunda ej återtagit dispositionen, kunna vid hans död dessa ej göra något anspråk gällande, utan måste lifförsäkringen tillfalla *B:s* dödsbo. Detta resultat torde väl knappast kunna betecknas såsom tillfredsställande. När *B* förordnar om lifförsäkringens ställande på *T*, så skall det säkerligen höra till undantagen, att han fäster sig uteslutande vid *T:s* person i den mening, att han vill, att blott *T* skall få nytta af försäkringssumman. *B* vill med dispositionen tillföra *T* en förmögenhetsökning, hvilket i viss mån måste innebära en ökning af hans familjs eller arfvingars förmögenhet. Vid åtskilliga tillfällen framstår detta särskildt klart. *B*, som har en skuld till *T* och är rädd, att hans kvarlåtenskap ej skall räcka till för alla skulders gäldande, anordnar, för att åtminstone rädda *T* från förlust, sin lifförsäkring till hans förmån elleringår idetta syfte ett lifförsäkringsaftal. *T* aflider emellertid nu före *B*, hvilken ej anordnar försäkringen till *T:s* arfvingars förmån, enär han tager för gifvet, att *T:s* anspråk ipso iure vid hans död skulle öfvergå på dessa. Vid *B:s* död måste de enligt den allmänna uppfattningen för sin ärfda fordran på vanligt sätt konkurrera med öfriga borgenärer om kvarlåtenskapen, i hvilken lifförsäkringssumman ingår. Denna konsekvens kan nu ej rimligtvis vara motiverad därmed, att *T* aflidit före *B*. Hade denne ej kunnat vara nöjd med att lifförsäkringen på grund af *T:s* död komme att utbetalas till dennes arfvingar, så hade han ju blott kunnat förordna om, att dispositionen till *T:s* förmån skulle återtagas, hvilket måste innebära, att lifförsäkringen skall utgå till *B:s* stärbhus [1]). En sak är, att tredjeman omedelbart ur aftalet kan erhålla en verklig fordringsrätt mot försäkringsbolaget, en annan sak är att, borge-

---

författarna, ehuru PLANCK och HELLWIG synas kunna medgifva detta, blott under den förutsättningen att den uppkomna rättigheten ej af promissaren vidare får återkallas.

[1]) Annat exempel: *B*, som är ungkarl och jämte andra arfvingar har en afhållen syster, gift med *T*, vill af vänskap för systern anordna sin lifförsäkring så, att den kommer henne till godo och låter för detta ändamål försäkringsbrefvet utställas på hennes man, familjefadern *T*, i den för *B* självklara förvissningen om att försäkringsbeloppet nu under alla omständigheter måste tillfalla *T:s* familj. Konsekvenserna enligt den rådande teorien af *T:s* före *B:s* inträffade död måste äfven här anses påfallande orättvisa.

nären vid lifförsäkringsaftalet intill sin död bör vara befogad att återtaga den till tredjemans förmån vidtagna dispositionen. Dessa båda möjligheter utesluta, så vidt vi kunna finna, på intet sätt hvarandra [1]). Fasthållas måste endast, att den uppkomna fordringsrätten således icke är obetingad utan behäftad med det resolutiva villkoret, att borgenären intill sin död ej återkallar den gjorda dispositionen. HELLWIG afvisar en sådan åskådning under hänvisning till testateus rättsliga ställning. Borgenärens förordnande om lifförsäkringens utbetalande till tredjeman kunde för denne intill borgenärens död ej få någon annan betydelse än en testamentarisk disposition före testatorns död [2]). Vi kunna emellertid ej finna något giltigt skäl till att för lifförsäkringsaftalets räkning hämta regler från testamentsrätten. Enligt det ifrågavarande aftalets säregna natur kan tredjeman i regeln ej erhålla prestationen, förr än borgenären aflidit. Detta är den *faktiska* likheten mellan tredjemans vid lifförsäkringsaftalet och en testamentstagares ställning. Denna blott faktiska likhet kan emellertid ej åstadkomma, att man å lifförsäkringsaftalet bör tillämpa de säregna rättssatserna för en dispositio mortis causa. Aftalet bör fastmer bedömas efter allmänna civilrättsliga regler [3]). Den nämnda likheten kan så mycket mindre nödvändiggöra ett analogt rättsligt bedömande, som den understundom ej alls existerar. Vi syfta därpå, att försäkringssumman enligt aftalet kanske skall utbetalas under borgenärens lifstid.

Emellertid saknas ej röster äfven för den motsatta åsikten, enligt hvilken en verklig, om ock revokabel fordringsrätt uppkommer för tredjeman i och med lifförsäkringsaftalets afslutande [4]).

[1]) Jfr DANZ, Forderungsüberweisung etc. s. 130, Auslegung der Rechtsgeschäfte, 2 uppl., s. 213. Torp T. f. R. s. 37. Se äfven nedan.

[2]) HELLWIG a. a. s. 211 f.

[3]) Jfr EHRENBERG J. J. 41 s. 380: »Auch im letzteren Falle (tredjeman erhåller rätten först med försäkringstagarens död) erhält er es nicht aus dem Nachlasse des Versicherten, sondern kraft des Vertrages zu Gunsten Dritter, der ein Rechtsgeschäft unter Lebenden ist. Und dies selbst dann, wenn der Begünstigte erst in einer Verfügung von Todeswegen als solcher bezeichnet worden ist: er erhält hier sein Recht zwar *in* einer, aber nicht *durch* eine Verfügung von Todeswegen». Se äfven samma förf. l. c. s. 366.

[4]) Så SCHERER i Gruchots Beiträge, 32 s. 534, där det heter: »Das Recht der Annahme geht nach allgemeinen Grundsätzen auf die Erben des Dritten über, sollte er auch vor dem Versicherungsnehmer gestorben sein.» Vidare OERTMANN i 1:sta uppl. af sin kommentar, § 331 anm. 1. Jfr dock

Till denna, efter hvad som påvisats här ofvan och särskildt i betraktande af MARTINIUS' beaktansvärda grunder (se sistanförda not), enligt vårt förmenande mera tillfredsställande uppfattning leder oss med nödvändighet den föreslagna konstruktionen. Man kan nämligen ej säga, att borgenärens anbud till tredjeman om öfverlåtelse af fordringen är af det innehåll, att denne icke i och med accepten af anbudet utan först vid en oviss tidpunkt senare skall erhålla den erbjudna rättigheten. Det torde ej vara juridiskt möjligt, att en rättighet, som en person förvärfvar såsom kontrahent i ett aftal, skulle komma till existens först längre eller kortare tid efter aftalets ingående. Rättsförändringen måste inträda i och med själfva aftalet, och det vore fullkomligt meningslöst att låta denna rättsförändring bestå däri, att ena kontrahenten erhölle en rätt att vid en senare tidpunkt få den i anbudet erbjudna rätten. Enligt vår konstruktion måste därför tredjeman efter ratihabitionen betraktas, som om han i och med själfva lifförsäkringsaftalets ingående förvärfvat fordringen mot promittenten. Dör han före försäkringstagaren, så ärfves fordringsrätten af hans efterkommande. Några besvärliga konsekvenser häraf kunna ej yppa sig, alldenstund försäkringstagaren i regeln måste anses hafva öfverlåtit åt tredjeman en blott revokabel fordran [1]). I de fall åter, där borgenären efter aftalet ej kan återtaga dispositionen, skola omständigheterna säkerligen vara sådana, att det äfven för den motsatta åskådningen måste vara otvifvelaktigt, att i och med aftalet en verklig fordringsrätt uppkommit för tredjeman. — Liksom man efter denna

---

n. 2 å s. 208 här ofvan. FULD och HÜLSSE i Baumgartners Zeitschrift für Versicherungsrecht, 4 o. 5. Famför allt finna vi MARTINIUS' inlägg i Gutachten des Anwaltstandes vara trräffande. Han säger där s. 595 f.: »Wir sind anderer Ansicht (än B. G. B.). Der Promissar hat das Abänderungs- und Aufhebungsrecht, eventuell das einseitige Widerrufsrecht. Er hat es also in der Hand, die Leistung sich oder Anderen zu sichern, wenn er nach dem Tode des Dritten nicht an dessen Erben geleistet haben will. Er kann auch gleich im Vertrage vorsehen, dass die Leistung an den Dritten in Person erfolgt, wenn dieser zur Zeit der Fälligkeit lebt, wenn er aber verstorben ist an ihn, den Promissar selbst, oder einen Anderen zu erfolgen hat . . . . . Wer an die Erben des Dritten die Leistung nicht gelangen lassen will, mag dagegen Vorkehrung treffen, wie das schon jetzt durch Versicherungsbedingungen geschieht um Zweifeln zu begegnen.»

[1]) Jfr citatet från MARTINIUS i föreg. n. samt framställningen nedan.

åskådning kommer till samma resultat i den föreliggande frågan, vare sig tredjeman aflidit med eller utan vetskap om den till hans förmån vidtagna dispositionen, så kommer det äfven för oss — i enlighet med hvad som sagts om ratihabitionsrättens ärftlighet — att i regeln vara likgiltigt, om tredjeman före sin död erhållit kännedom om den honom tilltänkta förmånen eller icke. Endast i de sällsynta fall, att ratihabitionsrätten måste anses vara en tredjeman tillkommande högstpersonlig rättighet, gäller att tredjemans arfvingar, om han aflider utan att hafva erhållit nämnda kännedom, sakna hvarje rättighet med afseende å lifförsäkringssumman.

Särskildt omnämnande tarfva de berättigande tredjemansaftal, enligt hvilka gäldenären skall prestera till en tredje person, som senare kommer att blifva bestämd eller till en person, som i aftalets ögonblick ej existerar. Att aftalet ensamt efter vår konstruktion ej kan vara upphofvet till en dylik tredjemans efteråt uppkommande fordringsrätt mot gäldenären är tydligt nog: gäldenären kan ej ställföreträda en obestämd person, ännu mindre en person, som ej finnes till [1]).

Vända vi oss nu närmast mot aftalen om prestation till en obestämd tredje person, så böra dessa lämpligen ses i två grupper, den ena omfattande tredjemansaftal, hvari borgenären har att utse tredjeman, och den andra innehållande aftal, enligt hvilka tredjemans individualisering sker antingen alldeles oberoende af borgenären [2]) eller åtminstone ej grundar sig på dennes förklaring, att den eller den skall utses till tredjeman [3]).

I den första gruppens fall är nu rättsläget omedelbart efter aftalet sådant, att borgenären har en fordran, af innehåll att gäldenären skall prestera till en af borgenären sedermera utsedd person. Så snart denne gjort sitt val och utsett en viss person till destinatär, får borgenärens fordran bestämdt innehåll, i det den nu går ut på prestation till den utsedde tredjeman. Riktar borgenären den tredjeman bestämmande förklaringen till

---

[1]) Jfr HELLWIG a. a. s. 242 ff.

[2]) Prestationen utlofvas t. ex. till segraren i en täfling eller till den, som styrker sig vara berättigad till densamma.

[3]) Prestationen skall t. ex. utgöras åt borgenärens blifvande make

gäldenären, så innebär denna förklaring äfven ett anbud om öfverlåtelse af fordringen till tredjeman. Såsom i de regelmässiga fallen accepterar nu gäldenären anbudet för den utsedde personens räkning, hvilken därigenom blifver fordringsberättigad, sedan han fått vetskap om aftalet till hans förmån. Men borgenären bör äfven med samma rättsverkan kunna vända sig direkt till den person, som han vill utse till fordringsberättigad destinatär för prestationen. Förklaringen till denne går ju ut på, att han skall blifva berättigad att fordra prestationen af gäldenären, och måste sålunda just innebära en cession af borgenärens fordran till den utsedde tredjeman. Häremot kan ej invändas, att borgenärens fordran ännu ej blifvit så individualiserad, att den kunde öfverlåtas. Ty i och med det att borgenären vändt sig med den ifrågavarande förklaringen till den person, som han vill göra till destinatär för prestationen, erhåller borgenärens fordran mot gäldenären på grund af det mellan dem bestående aftalet motsvarande individualisering. Vi kunna nämligen ej finna något giltigt skäl för antagandet, att fordringen skulle kunna blifva på detta sätt förändrad, först därigenom att borgenären i en till *gäldenären* afgifven förklaring utsett destinatär för prestationen. En motsatt ståndpunkt intages emellertid af HELLWIG med den motiveringen, »dass die Anordnung des Verprechensempfängers eine Ergänzung des Vertragsinhalts bildet. Deshalb ist sie ebenso, wie die Wahlerklärung bei der alternativen Obligation (§ 263 B. G. B.) und in Analogi zu der Kündigung, Mahnung, Rücktrittserklärung erst dann existent, wenn sie dem anderen Teile zugegangen ist (B. G. B. § 130—132»)[1]. Satsen, att borgenärens »Anordung» vore en »Ergänzung des Vertragsinhalts», kan ej föra oss till Hellwigs åsikt. Ty antingen måste därmed blott menas det självklara faktum, att innehållet af den i aftalet utlofvade prestationen blir närmare bestämdt, sedan borgenären utsett destinatären, eller ock måste man med satsen förstå, att borgenärens bestämmande af tredjemans person för att vara giltigt måste ske aftalsvis, d. v. s. att förklaringen därom måste riktas till gäldenären *och af honom godkännas.* Detta är naturligtvis ej HELLWIGS mening. Han fordrar blott, att borgenären vid utseendet af tredjeman till gäldenären riktar en

---

[1]) HELLWIG a. a. s. 228.

förklaring, som af denne uppfattas eller (åtminstone) mottages. Men menar HELLWIG detta, så kan den nämnda satsen ej hafva någon betydelse. Analogien med uppsägningen och krafvet anse vi vara obefogad, enär dessa handlingar just icke, i den mening som den ifrågavarande, bilda en »Ergänzung des Vertragsinhalts». De äro fristående rättshandlingar, som principiellt gå ut på att försämra adressatens ställning. Lika litet torde jämförelsen med valet vid den alternativa obligationen kunna vara af någon betydelse. Vid en alternativ obligation är borgenären, *destinatären*, redan berättigad att fordra en viss af två eller flera prestationer. Han har blott att afgöra hvilken. En förklaring härom måste — det är tydligt nog — framgå till gäldenären, som eljest ej kan prestera till borgenären med visshet om att därigenom blifva befriad från sin förpliktelse. Men det ifrågavarande »val», som borgenären skall träffa, har närmast en helt annan betydelse: det skall åstadkomma att för en utomstående, hittills obestämd person uppstår en fordringsrätt mot gäldenären, som på förhand aftalsmässigt förbundit sig att låta borgenärens »val» hafva denna verkan. Då gäldenärens vetskap om hvem som blifvit prestationsdestinatär och fordringsägare sålunda i och för sig måste vara utan betydelse, så kunna vi ej utleta någon grund, hvarför ett till gäldenären riktadt meddelande vore nödvändigt för att individualisera hans förpliktelse. En annan sak är, att om borgenären ej underrättar gäldenären, att han utsett fordringsberättigad destinatär för prestationen, så behöfver gäldenären ej fullgöra prestationen till tredjeman, förr än han erhållit bevis om att borgenären verkligen i förklaring till tredjeman utsett honom till fordringsägare och destinatär.

Att efter vår konstruktion emellertid borgenärens bestämmande af tredjeman måste ske i förklaring, riktad antingen till gäldenären eller tredjeman (resp. deras ombud), är ju gifvet. Enligt kreationsteorien synes oss, strängt taget, en annan uppfattning ligga närmare. Då, efter hvad som ofvan framhållits, det antagandet ej synes kunna vara tillräckligt grundadt, att förklaringen måste riktas till gäldenären, så kan ännu mindre efter den kreerande teorien fordras, att borgenären vänder sig till tredjeman eller öfver hufvud taget riktar sin bestämmande viljeförklaring till någon person. Hvarje viljeförklaring af borgenären, som kunde uppfattas såsom ett definitivt uttryck för hans verkliga vilja, att

den eller den personen skulle blifva berättigad att fordra prestationen af gäldenären, måste hafva åsyftad rättsverkan [1]. Att för den tyska rättens räkning detta emellertid ej kan anses gälla, framgår däraf att B. G. B. (§ 332) såsom ett fall af undantagsnatur tillåter bestämmandet af tredjemans person i en dispositio mortis causa [2]. Innebörden af stadgandet i B. G. B. § 332 är, att borgenären i ett testamentariskt förordnande kan förklara en viss tredje person berättigad att fordra prestationen af gäldenären, med den verkan att tredjeman med borgenärens död omedelbart erhåller ett anspråk mot gäldenären, ett anspråk, som ej i något ögonblick anses tillhöra borgenärens kvarlåtenskap [3]. Detta är sålunda något annat, än att borgenären *testamenterar* rätten till prestationen åt någon. En sådan disposition innebär nämligen, att borgenären ej begagnat sig af sin befogenhet att utse en tredje person till fordringsberättigad prestationsdestinatär, hvilket har till följd, att prestationen eller rätten till densamma kommer att ingå i borgenärens kvarlåtenskap, hvari testaten nu får göra sitt anspråk gällande *på grund af testamentet och icke på grund af tredjemansaftalet* [4]. Med vår konstruktion är det klart, att en förklaring af borgenären i ett testamente, att en viss tredje person skall uppbära den i tredjemansaftalet utlofvade prestationen, blott kan ha den senare be-

[1]) Angående faran af en dylik åskådning se citatet från PLANCK nästkommande not i slutet.

[2]) Jfr PLANCK, kommentar II, 3 uppl., § 332: »Zweifelhaft kann sein, ob die Vorschrift als eine Folgerung aus dem nicht ausdrücklich ausgesprochenen allgemeineren Satze aufzufassen ist, dass die fragliche Bestimmung ein einseitiges nicht empfangsbedürftiges Rechtsgeschäft sei, oder ob sie dahin zu verstehen ist, dass die fragliche Bestimmung ausnahmsweise auch in einer Verfügung von Todeswegen getroffen werden könne, während als Regel vorausgesetzt wird, dass die Bestimmung durch Erklärung gegenüber dem Versicherer erfolgen müsse. Die erstgedachte Auffassung würde eine Ungenauigkeit der Redaktion voraussetzen, welche ohne zwingende Gründe nicht angenommen werden darf. Die Zulassung einer einseitigen an keine Form gebundenen nicht empfangsbedürftigen Erklärung würde ferner zu einer bedenklichen Rechtsunsicherheit führen und mit dem berechtigten Interesse des anderen Vertragschliessenden, des Versicherers, schwer vereinbar sein.» — Se äfven Protokolle I s. 760 f.

[3]) Se citatet från EHRENBERG s. 210 n. 3.

[4]) Se HELLWIG a. a. s. 229 f.

tydelsen. Häri torde ej kunna ses någon bristfällighet; snarare tvärtom [1]).

Vid den andra gruppens fall [2]) åter böra enligt vår åskådning de fakta i och för sig, som göra tredjemans person individualiserad, icke kunna åstadkomma någon fordringsrätt för denne mot gäldenären. Om *B* offentligen lofvar att utbetala en summa penningar till vinnaren i en täfling samt för detta ändamål deponerar en penningsumma hos *G*, som har att utbetala densamma till vinnaren, så följer af depositionsaftalet, endast att *B* af *G* kan fordra prestationens fullgörande. Det faktum, att *T* nu vinner i täflingen, kan ej ändra *G:s* förpliktelse så, att han nu äfven får *T* till borgenär. Däremot torde *B:s* utlofvande hafva förpliktat honom så, att *T* i och med det faktum, att han vunnit, af *B* kan fordra den utlofvade summan. Spörsmålet är emellertid, om en fordringsrätt för *T* mot *G* på det deponerade beloppets utgifvande kan erhålla sin rättsliga förklaring. Härtill svara vi, att, om *B*, efter det han deponerat beloppet, meddelar de täflande, att vinnaren har att lyfta summan hos depositaren *G*, så bör *T:s* rätt just komma att gå ut på att af *G* fordra den deponerade summan. *B:s* utlofvande innehåller här ett anbud om öfverlåtelse af den fordran, som han vid deponeringen erhållit mot *G*. På samma sätt som vinnaren *T* genom ett allmänt utlofvande kan blifva fordringsberättigad emot *B*, så kan han här genom öfverlåtelseanbudet erhålla en rätt att af *G* fordra det deponerade beloppets utbetalande [3]).

---

[1]) Stadgandet i § 332 B. G. B. bedömes också af Hellwig såsom ganska misslyckadt. Han säger a. a. s. 230: »Die Feststellung, ob die Verfügung eine Ergänzung des Vertragsinhalts oder ein Vermächtnis ist, wird häufig sehr schwierig sein; denn der Unterschied ist ein so feiner, dass er der Laienwelt schwer verständlich und nicht gerade geläufig sein wird. So ist zu befürchten, dass der § 332 zu einer Quelle von schwer zu entwirrenden Streitigkeiten werden wird, und deshalb wäre es besser gewesen, wenn die in der II. Kommission mit 10 gegen 9 Stimmen beschlossene (Prot. I S. 761) Norm nicht Gesetz geworden wäre.»

[2]) Se n. 2 o. 3 s. 212.

[3]) Äger deponeringen rum först efter utlofvandet kan enligt vår uppfattning *T* ej erhålla någon rätt emot G, äfven om *B* vid utlofvandet meddelar, att han tänker deponera det utfästa beloppet hos G, enär *B* ännu ej erhållit någon fordringsrätt mot *G* att öfverlåta. *T* har då rättsligen blott att hålla sig till *B*, som åter för fullgörandet af sin förpliktelse begagnar

Är aftalet om prestation till en obestämd tredje person af denna typ: *G* lofvar *B* att prestera något åt *B:s* efterlefvande maka, så kan enligt vår konstruktion rätten för tredjeman uppkomma blott genom meddelande till tredjeman själf eller till *G*, att tredjeman nu blifvit bestämd. Skulle *B* redan vid aftalets ingående vara gift, så erhåller hans hustru i aftalets ögonblick en fordringsrätt med det suspensiva villkoret att hon öfverlefver *B*. Är *B* åter vid aftalets ingående ogift, eller aflider före honom hans vid aftalets ingående lefvande maka och har han, sedan han blifvit gift eller omgift, ej meddelat sin hustru om den henne såsom änka väntande prestationen eller underrätat *G*, att han blifvit gift, resp. omgift, så har fordringen mot *G* ej haft någon rättslig möjlighet att kunna öfvergå till *B:s* efterlefvande hustru. Praktiskt taget torde olägenheten häraf emellertid ej vara så stor. *G:s* förpliktelse att prestera till *B:s* änka kvarstår, om också denna i egenskap af tredjeman ej kan fordra fullgörandet. Detta kunna *B:s* arfvingar; men de kunna också blott fordra detta och icke att *G* fullgör prestationen till dem [1]. Om *B* i lifstiden har kunnat återkalla den till sin efterlefvande makas förmån gjorda dispositionen, så är detta nämligen en be-

---

sig af sin fordran mot *G*. — Har deponeringen skett före utlofvandet, så blir det en särskild tolkningsfråga, om *T* skall kunna fordra beloppet af *B*, för den händelse att *G* vägrar att uppfylla sin förpliktelse. Oss synes som om *B:s* förpliktelse emot *T* i regeln måste begränsas därtill, att *B* bidrager till eller åtminstone ej lägger hinder i vägen för att *G* fullgör sin åtagna skyldighet. Däremot torde det vara för strängt att — om ej särskilda omständigheter tillkomma — låta *B* personligen svara för beloppet, när detta af någon anledning ej kan utfås hos *G*. Vi mena alltså, att utlofvandet till de täflande i regeln just blott består däri, att *B* till dem afgifver ett anbud om öfverlåtelse af sin genom depositionsaftalet erhållna fordran mot G. Från vår ståndpunkt kunna vi därför ej instämma i HELLWIGS uttalande, a. a. s. 220 n. 17: »Man muss hierbei natürlich scharf unterscheiden zwischen dem in dem Ausschreiben der Preiskonkurrenz liegenden einseitigen Versprechen, welches zu einer Obligation zwischen dem Auslobenden und dem Sieger führt (B. G. B. § 657), und zwischen der durch die Hinterlegung zu gunsten des Siegers begründeten Verpflichtung des Depositars. Aus dieser wird der Depositar dem Sieger gegenüber verpflichtet. Dieser Vertrag zu Gunsten Dritter steht in keiner Weise unter dem Recht der Auslobung.»

[1]) Dock är att märka, att de kunna efterskänka fordringen och att de kunna frestas härtill genom utsikten att därför af *G* erhålla valuta.

fogenhet, som enligt sakens natur ej kan öfvergå på hans arfvingar. Till detta kommer emellertid en för vårt exempel mycket viktig synpunkt. I regeln skall den efterlefvande maken på grund af sin giftorätt hafva halfva andelen i *B:s* fordran mot G. Enligt sin natur måste denna fordran vara odelbar. Den bör därför ej mot en delägares veto kunna efterskänkas. Såsom delägare i den efterlämnade fordringen bör alltså den efterlefvande maken kunna tillhålla *G* att fullgöra sin prestationsskyldighet [1].

Svagast torde vår konstruktion komma att betecknas vid aftal om prestation till ej existerande personer, af hvilka företrädesvis ofödda komma i betraktande. *B* deponerar t. ex. en summa penningar hos *G* att utgifvas åt *B:s* eller en annan persons blifvande barn, *T*, eller han ingår ett lifförsäkringsaftal med *G* till samma *T:s* förmån. Kommer *T* nu till lif, innan *B* aflidit, så har ju denne alltid möjlighet att genom underrättelse till *T:s* förmyndare eller genom korrespondens med *G* få sin fordran mot denne öfverlåten till *T*. Det senare torde framför allt vara af betydelse vid lifförsäkringsaftalet, i det den nödiga korrespondensen vid premiebetalningen efter *T:s* födsel kan sägas innebära en öfverlåtelse af fordringen till *T* genom *G* såsom neg. gestor. Härvid är det ej ens behöfligt, att *G* erfar, att *T* kommit till existens. Vi ha att tänka oss saken så, att *G* vid hvarje premieinbetalning t. o. m. den, som sker efter *T:s* födsel, eventuellt fungerar som dennes gestor, nämligen för den händelse, att han blifvit född. Aflider emellertid nu *B*, innan *T* kommit till, eller utan att fordringen på antydda sätt kan anses hafva öfverlåtits åt honom, så torde vi lämpligen böra skilja mellan aftal, hvari *T* är *B:s* barn eller arfvinge och hvari detta ej är händelsen. I förra fallet böra ju alldeles samma synpunkter gälla, som vi nyss framhöllo vid bedömandet af den efterlefvande makens rättsställning vid de aftal, hvari han utsetts till destinatär för prestationen. I senare fallet kunna vi ej komma längre, än att *G:s* förpliktelse fortfarande kommer att gå ut på prestationens fullgörande åt *T*, som emellertid ej erhåller nå-

[1]) Afträdes emellertid kvarlåtenskapen till konkurs, så disponeras jämväl den ifrågavarande fordringen af *B:s* borgenärer, hvilka mot (eller utan) valuta af *G* kunna efterskänka densamma.

got anspråk mot *G*, samt att *T:s* ställning i förhållande till *G* i betydande mån stärkes däraf att *G:s* fordringsägare, *B:s* arfvingar, ej kunna fordra prestationens utgörande till dem själfva. Saken ställer sig här alldeles så, som när tredjeman utgöres af en efterlefvande make, som *saknar giftorätt* i *B:s* kvarlåtenskap. För vår del kunna vi emellertid ej finna, att detta resultat behöfver göra vår konstruktion betänklig. Vi kunna ej finna, att omsättningens och det praktiska lifvets kraf i allmänhet kunna nödvändiggöra en sats af innehåll, att man, utöfver arfs- och testamentsrättens regler, måste kunna disponera till en ofödd persons förmån med den verkan, att denne i och med födseln erhåller en själfständig rätt. Praktiskt taget har den föreliggande frågan sin största betydelse vid lifförsäkringsaftalet. Vi behöfva här emellertid ej söka afgöra, huruvida på detta område ett behof af antydd beskaffenhet gör sig gällande. Ty äfven om detta skulle vara fallet, så kan därmed ej någon invändning mot vår teori vara grundad. Lifförsäkringsaftalet måste på grund af de alldeles särskilda ekonomiska ändamål, som med detsamma fullföljes, hänföras till den speciella privaträttens område. De särskilda rättssynpunkter, som vid lifförsäkringen göra sig gällande, kunna ej alltid vara tillgodosedda i den allmänna civilrättens grundsatser.

Vi öfvergå härefter till behandling af en fråga, hvilken, strängt taget, ej behöfde falla inom ramen för vårt ämne, sådant som vi, efter hvad som redan inledningsvis framhållits, fattat detta [1]). Vi syfta på följande spörsmål: när innebär ett aftal om prestation till tredjeman, att denne bör blifva berättigad att fordra prestationen? Det torde vara klart nog, att denna fråga principiellt måste erhålla samma svar, vare sig man ansluter sig till kreationsteorien eller gillar den af oss föreslagna konstruktionen. Liksom vi blott vid tredjemansaftal af viss innebörd kunna anse, att desamma utöfver kontrahenternas öfverenskommelse jämväl innebära en öfverlåtelse af den för borgenären uppkomna fordringen från honom till tredjeman, så måste äfven anhängaren af kreationsteorien säga, att aftalets natur får afgöra, om en fordran för tredjeman kan sägas vara kreerad eller icke. Och någon anledning att i nämnda afseende bedöma aftalet

[1]) Se ofvan s. IX.

enligt olika synpunkter, allt eftersom man hyllar den ena eller andra teorien, synes oss ej kunna förefinnas. Trots detta kan man emellertid fordra, att äfven författaren af en sådan studie som den föreliggande angifver sin ståndpunkt till denna fråga, en af de viktigaste och praktiskt taget den allra viktigaste i hela läran om tredjemansaftalet. Det kan härvid självklart endast blifva fråga om allmänna teoretiska synpunkter. En detaljerad praktisk framställning af spörsmålet tillhör i hvarje fall den speciella läran om tredjemansaftalet. — Det är nu en gifven sak, att, om kontrahenterna i aftalet uttryckligen gifva tillkänna, att tredjeman skall erhålla rätt att fordra prestationen, så måste borgenären anses hafva öfverlåtit sin fordran åt tredjeman. Så enkelt kommer saken emellertid så godt som aldrig att gestalta sig: kontrahenterna yttra sig ej alls om tredjemans rättsställning. Det heter blott, att lifförsäkringsbolaget skall utbetala försäkringssumman vid borgenärens död åt tredjeman, att köparen af ett hemman skall utgöra vissa undantag eller andra prestationer åt tredjeman, att en son, till hvilken fadern afträdt sin jordegendom, skall utbetala vissa summor eller räntor åt sina syskon, enär dessa ej erhålla sin arfvedel af godset, att köparen af en lös sak skall erlägga köpesumman helt eller delvis åt en tredje person, att säljaren skall prestera varorna icke till köparen utan till en annan person, att fraktföraren skall forsla godset till adressaten, att *G* öfvertager firman *B* med dess tillgångar och skulder o. s. v. Huruvida den sålunda anvisade tredjeman skall själf kunna fordra prestationen eller icke, därom säges i aftalet ingenting. Då enligt vår konstruktion tredjemans rätt tänkes uppkomma genom ett särskildt aftal om öfverlåtelse till honom af den för borgenären uppkomna rätten mot gäldenären, så måste därför regeln bli, att tredjeman erhåller en fordringsrätt mot gäldenären på prestationens fullgörande, när detta kan sägas vara tyst öfverenskommet mellan kontrahenterna.

I första förslaget till B. G. B. heter det, att tredjemans fordringsrätt uppstår, »sofern aus dem Inhalte des Vertrages sich ergiebt dass diese Berechtigung des Dritten gewollt ist» (Entw. I § 412). Förslaget hade härmed tagit ståndpunkt i en fråga, hvaröfver en skarp polemik ägt rum mellan de bekanta tyska rättslärarna Regelsberger och Bähr. Under det att den förre ansåg, att i hela den hithörande läran knappast någon sats

vore säkrare än den, att tredjemans rättsförvärf vore betingadt af kontrahenternas afsikt, »dem Dritten aus ihrem Geschäft und durch ihr Geschäft eine Forderung auf Erfüllung gegen den Versprechenden zuzuwenden» [1]), så menade Bähr, att forskandet efter en dylik kontrahenternas afsikt vore riktadt på något absolut »Unerfindliches». Borgenären ville visserligen åt sig själf förvärfva rätten att fordra, att gäldenären presterade till tredjeman, men om han härvid tillika tänkte på att tredjeman skulle göra en rätt gällande ur aftalet, vore något rent tillfälligt, som ingen människa kunde veta [2]). »Man fahndet nach einem Phantome. Wenn man sie aber in dem einen Vertrage findet, so ist sie nicht minder in allen vorhanden» [3]). Regelsberger hänvisar till stöd för sin åsikt till den allmänna rättsregeln, att kontrahenterna genom öfverenskommelse bestämma sin rättshandels innehåll och verkningar, »sofern nicht gebietende Rechtsnormen beschränkend oder erweiternd eingreifen». Dessutom finner Regelsberger ett kraftigt stöd hos de tyska domstolarne, hvilkas utslag genomgående behärskades af principen, att tredjeman blef fordringsberättigad, blott om »die Absicht der Vertragschliessenden erkennbar auf diese Rechtswirkung gerichtet war» [4]). Detta innebure ingalunda, framhåller Regelsberger, att afsikten måste hafva tagit sig ett särskildt uttryck i aftalet, utan denna kunde framgå af omständigheterna. Dessa kunde t. o. m. vara af den beskaffenhet, att ena kontrahentens påstående och bevis för detsamma, att han ej afsett tredjemans rättsförvärf, icke vunne beaktande [5]). Det är tydligt nog, att vår regel innebär detsamma som den Regelbergska satsen. Kontrahenterna måste anses hafva tyst öfverenskommit, att tredjeman skall kunna fordra prestationen af gäldenären, just när en dylik deras afsikt efter omständigheterna framgår ur aftalet. — Bähr frågar nu Regelsberger, hvad han menar med afsikt. »Versteht man darunter», säger Bähr, »dass die Kontrahenten die Absicht haben müssen, dass das, was sie untereinander ausbedingen, an den Dritten, geleistet werden soll, so ist das richtig; diese Absicht ergibt sich

[1]) Ark. civ. 67, s. 4.
[2]) Urteile des Reichsgerichts s. 85.
[3]) BÄHR a. a. s. 93.
[4]) Ark. civ. 67, s. 6 f.
[5]) Ark civ. 67, s. 9.

aber von selbst. Versteht man darunter, dass man von demjenigen, welcher einen Zweck — die Leistung an den Dritten — will, annehmen darf dass er vernünftiger Weise auch das Mittel zu diesem Zweck — die Klage des Dritten auf die Leistung — wolle: so ist auch hiergegen nichts zu sagen; aber auch diese Absicht ergibt sich von selbst. Versteht man aber unter der Absicht das *bewusste Wollen*, dass der Dritte berechtigt sein solle, aus dem Vertrage, wo nöthig, Klage zu erheben, so wird eine solche Absicht — wenn die Handelnden nicht etwa Juristen sind, welche die angeregte Kontroverse im Kopfe haben niemals vorhanden sein» [1]). Angående den första möjligheten så kan den] ju i detta sammanhang ej intressera oss. Beträffande åter den andra af Bähr framhållna uppfattningen af kontrahenternas ifrågavarande afsikt, så måste på det allvarligaste bestridas, att en dylik afsikt kan anses förefinnas vid *alla* tredjemansaftal [2]). I alla de fall där tredjeman blott skall mottaga prestationen för borgenärens räkning kan denne omöjligen vilja vara med om att tredjeman, så snart gäldenären råkade i mora, på eget initiativ stämde honom och förde talan om prestationens fullgörande. Redan häraf är det klart, att man måste se till de olika aftalens innehåll och ändamål eller, med Regelsberger, omständigheterna i det särskilda fallet. Men det är därmed omöjligt att inse, hvarför man ej om borgenären vid vissa tredjemansaftal får kunna antaga, att han äfven förnuftigtvis afser det medel, som *här* bäst är ägnadt att befordra ändamålet med hans disposition, nämligen en tredjemans fordringsrätt mot gäldenären. »Das bewusste Wollen» i Bährs mening måste lika litet fordras när det är fråga om uppkomsten af en verklig fordringsrätt för tredjeman som när det gäller att tilldela honom ett bemyndigande att för borgenärens räkning föra talan om prestationens utfående. Bähr menar med »das bewusste Wollen» tydligen den *direkt* på en viss effekt riktade viljan. I denna mening är det klart, att hvarken Regelsberger eller vi för tredjemans rättsförvärf kunna fordra, att kontrahen-

---

[1]) Ark. civ. 67 s. 162.

[2]) Detta måste ju vara BÄHRS mening eftersom han finner att tredjemansaftalet alltid medför ett bemyndigande för tredjeman att utöfva borgenärens talan om prestationens fullgörande. Se ofvan s. 41 f.

terna vilja, att tredjeman erhåller en fordringsrätt mot gäldenären. Å andra sidan måste det innebära en motsägelse att säga rätten vara uppkommen genom en tyst öfverenskommelse härom, men förneka, att rätten omfattades af kontrahenternas vilja. För vår del mena vi, att Bähr förbiser, att »das bewusste Wollen» kan vara *direkt* eller *indirekt* riktadt på rättsverkningen. Det senare är här fallet. När borgenären vid de berättigande tredjemansaftalen förordnar om prestationen till tredjeman, så tänker han visserligen ej direkt på att tredjeman genom aftalet blir fordringsberättigad, men han kan knappast undgå att få klart för sig, att tredjeman kommer att intaga samma ställning till gäldenären, som borgenären skulle haft, om han ställt prestationen till sig själf. Men därmed måste äfven borgenärens vilja sägas vara åtminstone indirekt riktad på uppkomsten af en fordringsrätt för tredjeman. — Äfven emot formuleringen af § 412 i det tyska lagförslaget har Bähr inlagt en skarp gensaga i samma anda som mot Regelsberger [1]). Medgifvas måste, att om det är nödvändigt att åt stadgandet gifva den med motiverna öfverensstämmande tolkningen, att bevisskyldigheten ålåge tredjeman för att kontrahenterna velat hans omedelbara berättigande [2]), så är stadgandet ytterst betänkligt, enär en dylik bevisning svårligen någonsin skall kunna föras. Enligt vårt förmenande bör emellertid åt den nämnda förslagsparagrafen gifvas den innebörden, att tredjeman blott behöfver bevisa, *att aftalets innehåll är sådant*, att man däraf bör sluta sig till, att kontrahenterna åtminstone indirekt afsett hans själfständiga berättigande. Med denna uppfattning af förslagsstadgandet stämmer detta öfverens såväl med den af Regelsberger förfäktade åsikten, att tredjeman blir fordringsberättigad, om af omständigheterna vid aftalet framgår, att detta öfverensstämmer med kontrahenternas afsikter, som med vår regel, att aftalet grundar en fordringsrätt för tredjeman, när detta kan sägas vara tyst öfverenskommet. Alla dessa tre formuleringar gå i själfva verket ut på alldeles detsamma, hvilket nu fastslagits såsom lag i Tyskland genom 328 § B. G. B. Enligt denna § erhåller tredjeman omedelbart ur aftalet en rätt att fordra prestationen, när en dylik rättsverkan uttryckligen

---

[1]) Kr. V. 30 s. 380 f.
[2]) Motive II s. 269.

bestämmts eller när af omständigheterna, särskildt aftalets ändamål, framgår att en dylik rättsverkan bör inträda. De omständigheter, som emellertid kunna komma i betraktande, äro helt naturligt blott sådana, hvilka indicera en kontrahenternas vilja, att tredjeman gör det ifrågavarande rättsförvärfvet [1]. Vi tveka därför ej att äfven för vår del antaga den nämnda i 328 § B. G. B. stadgade regeln.

Om innebörden af en dylik regel vilja vi i detta sammanhang hafva yttrat följande, hvarvid till utgångspunkt tages ett förslagsyrkande, som i kommissionen för andra läsningen af det tyska lagförslaget framställdes vid granskningen af § 412 Entw. I. Man föreslog, att det skulle i §-en framhållas att

---

[1] Jfr Protokolle I s. 752: »Einverständniss ergab sich ferner darüber, dass die Wirkung der unmittelbaren Berechtigung des Dritten nur dann eintreten dürfe, wenn dieselbe dem erklärten Vertragswillen der Vertragsparteien oder dem Sinne des Vertrags bezw. dem entspreche, was die Parteien nach den Umständen gewollt haben würden, wenn sie beim Abschlusse des Vertrags sich die Frage vorgelegt hätten, ob der Dritte unmittelbar berechtigt sein solle oder nicht.» Jfr härtill ledamoten i kommissionen för andra läsningen JACUBEZKYS Bemerkungen zu dem Entwurfe eines bürgerlichen Gesetzbuches, s. 101 (till § 412): »Da die Vertragschliessenden sich die Frage, ob sie die Berechtigung des Dritten wollen sollen, nicht vorzulegen pflegen, so muss an die Stelle ihres wirklichen Willens der Wille gesetzt werden," welchen sie gehabt hätten, wenn sie sich mit der Frage befasst hätten». Med full rätt har HELLWIG (a. a. s. 148 ff.) inlagt en kraftig gensaga emot båda dessa resonemang. Han har äfven rätt, när han konstaterar, att de efter § 328 B. G. B. äro uteslutna. Däremot förmena vi — i motsats till HELLWIG — att affattningen af § 412 Entw. I ej borde gifva anledning till sådana uttalanden som de citerade. Stadgandet innehåller, att tredjeman blefve berättigad, »sofern aus dem Inhalte des Vertrags sich ergibt, dass diese Berechtigung des Dritten gewollt ist». Efter ordalydelsen är det visserligen ej alldeles uteslutet att låta förslagsparagrafen gå ut därpå, att de i det konkreta fallet *kontraherandes* eventuella vilja skulle utforskas. Hvad *just de kontraherande skulle hafva velat, om* de direkt haft tankarne riktade på frågan, om tredjeman skulle blifva berättigad eller icke, är emellertid något — så vidt vi kunna förstå — absolut »Unerfindliches». Alldeles säkert kan man icke sluta sig därtill blott af *aftalets innehåll*. Från detta kan man blott komma till hvad en normal och aktsam människa skulle hafva velat, om hennes vilja direkt inriktats på den föreliggande rättsfrågan. Då det nämnda stadgandets bokstaf sålunda ej lägger hinder i vägen för utan snarare häntyder på en sådan tolkning, synes oss någon tvekan för en domare i tillämpningen af detsamma ej kunna uppstå därom, att denna tolkning måste vara gifven såsom den enda möjliga.

tredjemans rättsförvärf framför allt borde antagas, »wenn diese (die Zuwendung) eine Fürsorge für den Dritten bezweckt». Motiveringen till detta förslagsyrkande [1]) låter olämpligheten af det-

---

[1]) Detta stödde sig på följande motivering: »Fasse man diejenigen Verträge zu Gunsten Dritter, in welchen im bestehenden Rechte, insbesondere in der Rechtsprechung, die unmittelbare Berechtigung des Dritten unstreitig sei, ins Auge so ergebe sich als das ihnen allen Gemeinsame, dass die versprochene Leistung eine Fürsorge für den Dritten bezwecke. Offensichtlich sei dies bei der Lebensversicherung, dem Leibrentenvertrag und der bei der Guts- oder sonstigen Vermögensübergabe ausbedungenen Abfindung; es treffe nicht minder zu bei der Schenkung mit Auflage einer Leistung an einen Dritten, in dem römischrechtlichen Falle der Dosbestellung mit Auflage der Herausgabe an die Frau oder ihre Deszendenten. Eine gleiche Fürsorge komme aber auch vor, bei Verkehrsgeschäften, welche der Versprechensempfänger zunächst im eigenen Interesse schliesse, z. B. wenn sich der Fuhrherr zu Gunsten des Kutschers, dessen er sich zur Ausführung der Fuhre bediene, ein Trinkgeld, der Verkäufer eines Pferdes für seinen Knecht ein Halftergeld ausbedinge, wenn sich der Miether oder Entleiher einer fremden beweglichen Sache von demjenigen, dem er die Sache leihe, Rückgabe an den Vermiether oder Verleiher versprechen lasse. der Verkäufer eines Hauses mit dem Käufer vereinbare, dass dieser die Miethe aushalten müsse (§ 512), u. dergl. In allen diesen Fällen liege eine Fürsorge für den Dritten vor, indem diesem auf die einfachste Weise zu dem verholfen werden solle, was ihm gebühre. Dass der Versprechensempfänger in den zuletzt angeführten Fällen mit der getroffenen Vereinbarung zugleich sein eigenes Interesse ware, für die Erfüllung seiner Verbindlichkeit Sorge trage, schliesse die Annahme einer Fürsorge ebensowenig aus, wie die Besorgung eines fremden Geschäfts dadurch die Eigenschaft der Geschäftsführung im Rechtssinne verliere, dass der Geschäftsführer zu der Geschäftsbesorgung durch ein eigens Interesse bestimmt worden sei (§ 759). Nicht einmal dann sei die Fürsorge ausgeschlossen, wenn der Dritte, für welchen die Leistung bedungen worden, sie nur auf Rechnung des Versprechensempfängers erhalten solle. Man könne für den Kommissionär, durch den man seine Angelegenheiten besorgen lasse, ebenso durch Vertrag zu Gunsten desselben Fürsorge treffen, wie man Geschäftsführer für ihn sein könne; in beiden Fällen fördere man die ihm obliegende Thätigkeit, die er auf Rechnung des Handelnden entfalten solle. Diese Thätigkeit sei, wenn sie auch für Rechnung eines Anderen stattfinden solle, doch eine Angelegenheit des Kommissionärs; er hafte für ordnungsmässiges Verhalten dabei und sei sehr oft auch materiell an dem günstigen Erfolge derselben interessirt.

Der Antrag wolle übrigens nicht nur dann, wenn eine Fürsorge bezweckt verde, eine unmittelbare Berechtigung des Dritten anerkennen. In anderen Fällen komme es lediglich darauf an, ob diese Berechtigung dem Sinne des Vertrags entspreche. Der Fürsorgezweck müsse dem Versprechenden erkennbar gewesen sein».

samma komma ganska klart till synes. Majoritetens i kommissionen åsikt gick äfven ut på att satsen mindre vore ägnad att underlätta rättstillämpningen än att verka förvirrande på densamma. Man framhöll praktiskt viktiga fall, å hvilka den föreslagna synpunkten ej alls kunde anläggas, såsom öfvertagandet af en handelsrörelse med tillgångar och skulder, fraktaftalet, deponering af en sak, som man är skyldig att utgifva till en tredje person, för att till denne utlämnas af depositaren m. fl. Vidare gjordes af majoriteten gällande, att begreppet »Fürsorge», där det nu kunde ifrågakomma, vore alltför obestämdt för att verkligen kunna tjäna rättskipningen till ledning. Vore å ena sidan omsorgen om tredjeman i många fall det drifvande motivet såsom vid lifförsäkringsaftalet och andra aftal, vid hvilka emellertid tredjemans självständiga rättsförvärf redan länge vore erkändt i rättspraxis, så vore åter i andra af förslagsställaren anförda fall omsorgen om tredjeman blott ett bimotiv för borgenären, t. ex. vid aftal mellan säljare och köpare af ett hus till förmån för hyresgästen [1]). Denna anmärkning anse vi visserligen ej vara befogad. Ty i det sistnämnda exemplet är omsorgen om hyresgästen visst icke underordnadt motiv utan det hufvudsakliga, enda motivet till att säljaren betingar sig en prestation till hyresgästens förmån. En annan sak är, att öfverenskommelsen om denna prestation måste te sig som en *bisak i förhållande till självfva köpeaftalet.* Emellertid anse vi, att ett särskildt viktigt skäl är förhanden för att den ifrågavarande synpunkten ej skall kunna tillmätas någon vidare betydelse. Man måste hålla fast vid, att med »omsorgen om tredjeman» afses blott och bart ett *etiskt motiv* hos borgenären. Detta kan aldrig själf vara den juridiska grunden till att en fordringsrätt bör uppstå för tredjeman. Det kan allra högst vara ett indicium på att den juridiska grunden existerar (här alltså ett indicium för att borgenären *vill* tilldela tredjeman en fordringsrätt). Emellertid är det klart, dels att det etiska motivet, omsorgen om tredjeman, mycket väl kan vara för handen, utan att indicera en dylik rättsgrund [2]), dels ock att detta motiv kan

---

[1]) Protokolle I s. 754 f.

[2]) Detta framhölls äfven i kommissionen emot förslagsyrkandet, ehuru det därvid anförda exemplet blef olyckligt valdt. Kommissionen opererade nämligen med det fall, att *B*, som frivilligt understödt vissa personer, före

saknas vid sådana tredjemansaftal, där det i regeln existerar, utan att däraf rättsverkningarne af aftalets ingående påverkas. I förra afseendet må anföras det fall, att *B* i en butik köper en sak att som födelsedagsgåfva skickas till *T*. Ehuru här omsorgen om *T* ofta måste anses vara det drifvande motivet till aftalets ingående, så skulle det säkerligen stå i strid med *B:s* afsikt att därför tilldela *T* en självständig fordringsrätt. Omständigheterna vid detta aftal äro sådana, att *T:s* självständiga rätt ej bör antagas [1]). Beträffande den senare möjligheten så må det särskildt framhållas, att t. o. m. vid lifförsäkringsaftalet kan det nämnda etiska motivet tänkas borta. *B* får t. ex. låna penningar af *T* på det villkor, att han som säkerhet lämnar en lifförsäkring, ställd att utbetalas till *T*. Någon omsorg om *T* kan här ej spåras. Motivet är för *B* att komma ur ett ekonomiskt trångmål. Vid nästan alla de i motiveringen till förslagsyrkandet anförda fallen kan på liknande sätt det ifrågavarande etiska motivet tänkas bortfallet. Man har blott att antaga en onerös causa i riktningen borgenären-tredjeman. Vanskligheten af att operera med det ifrågavarande begreppet synes oss för öfrigt framgå redan i förslagsställarens behandling af ett exempel. Han säger: »Eine Fürsorge sei nicht schon deshalb anzunehmen, weil der Dritte an der Leistung ein Interesse habe oder haben könne. Wer zur Sühne einer ihm zugefügten Beleidigung sich von dem Beleidiger die Zahlung einer Geldsumme an eine Armenkasse ausbedinge, wolle dem Beleidiger eine Art Strafe auferlegen, aber nicht für die Armenkasse sorgen . . . .» [2]). I enlighet med hvad som nyss framhållits, måste om ett sådant fall sägas, att omsorgen om tredjeman visserligen ej är motivet till att borgenären låter medkontrahenten utfästa sig att betala en summa penningar till sonandet af sitt brott; men den är otvifvelaktigt enda och alltså hufvudsakliga motivet till att borgenären betingar sig *summans utbetalande till fattigkassan*, och det är helt naturligt detta motiv, som måste

---

sin afflyttning från orten mottager löftet af *G*, att denne vill fortsätta understödet. Här föreligger, efter hvad som ofvan i annat sammanhang anförts (se s. 29), ej något verkligt aftal mellan *B* och *G*.

[1]) Se härom nedan.

[2]) Protokolle I s. 754. Jfr JACUBEZKY Bemerkungen, s. 102.

vara af betydelse för spörsmålet, om fattigkassan skall blifva fordringsberättigad eller icke [1]).

Trots allt detta, som är att invända mot den föreslagna synpunkten såsom normerande en generell regel, så är det ju gifvet — hvilket äfven framgår af förslagsställarens exemplifiering — att den icke saknar betydelse. Däraf att de berättigande tredjemansaftalen utmärktes af en borgenärens »Fürsorge für den Dritten», följer ju först och främst, att — något som dock är ganska självklart — frågan om tredjemans rättsförvärf blott kan uppstå vid sådana aftal, hvari bestämmelsen, att tredjeman skall uppbära prestationen, tillkommit i borgenärens och icke i gäldenärens intresse. Har gäldenären i eget intresse betingat sig att få prestera till tredjeman i stället för till borgenären, eller har denne för att underlätta gäldenärens åliggande aftalat med honom, att han skulle utgöra prestationen till tredjeman, så ligger det i öppen dag, att tredjemans själfständiga berättigande ej kan sägas vara tyst aftaladt mellan kontrahenterna. Vidare torde i begreppet borgenärens »Fürsorge für einen Dritten» i regeln ligga inneslutet, att borgenären med prestationens tillförande åt tredjeman ville fullfölja en benefik causa. Härmed komme med uttrycket ungefärligen att afses den föråldrade terminologiens »Verträge zu Gunsten Dritter» [2]). Att vid dessa en fordringsrätt bör uppstå för tredjeman är ju en ganska allmänt erkänd sak. Omständigheterna vid dessa aftal måste äfven sägas vara sådana, att de indicera en (åtminstone) indirekt vilja hos borgenären att låta tredjeman blifva själfständigt berättigad. Emellertid torde den omständigheten i och för sig, att borgenären emot tredjeman fullföljer en benefik causa, ej kunna spela någon roll. Afgörande anse vi blott det förhållandet vara, att borgenären uppenbarligen vill tilldela tredjeman den aftalade prestationen med full äganderätt, alltså för hans egen räkning. Det måste tillkomma något särskildt, för att borgenären icke skall antagas vilja, att tredjeman får ett själfständigt anspråk mot gäldenären. Borgenären kan ju ej gärna anses hafva åtagit sig att utöfver sin godhet att förordna om prestationens utgörande till tredjeman äfven tillse, att gäldenären fyller sin för-

---

[1]) Se angående detta exempel nedan.

[2]) I BUCHS mening; jfr s. 50 f.

pliktelse, och tillhålla honom att göra detta. Gäldenärens förpliktelse har i och med klausulen, att tredjeman skall uppbära prestationen för sin egen räkning, kommit att omfattas af tredjemans ekonomiska intresse. Det måste nu vara borgenärens mening, att tredjeman själf skall kunna bevaka sitt nyvunna intresse. Men härför är det nödvändigt, att tredjeman rättsligen kan fordra prestationen. Äro dessa synpunkter riktiga, så är det äfven gifvet, att man för bedömandet af spörsmålet när en fordringsrätt skall anses vara uppkommen för tredjeman, ej behöfver taga hänsyn till den mellan borgenären och tredjeman bestående causan. I enlighet härmed kunde man vara frestad att såsom allmän regel vilja fastslå, att tredjeman erhåller en självständig fordringsrätt, när han skall blifva ägare af det, som enligt aftalet skall presteras till honom. En sådan regel kan emellertid ej sägas vara uttömmande, hvilket torde klart nog framgå af ett exempel. *B,* som är skyldig *T* penningar, lofvar denne, att han skall låta honom få en viss värdefull sak som pant för skulden. Saken befinner sig emellertid i deposition hos *G*. Med denne aftalar nu *B,* att han skall utgifva värdeföremålet till *T*. Alldeles samma synpunkter tala äfven här för att *T* skall få ett självständigt anspråk mot *G*. Ja, detta bör enligt vårt förmenande äfven vara fallet, när *T* skall uppbära den sak, som skall presteras till honom, såsom lega eller lån af *B*. Afgörande för spörsmålet, om tredjeman skall blifva självständigt fordringsberättigad, har i de sistnämnda exemplen varit den omständigheten, att tredjeman skall uppbära prestationen *i sitt eget intresse och för sin egen räkning.* Och denna synpunkt bör helt naturligt hafva berättigande jämväl i alla de fall, hvari tredjeman uppbär prestationen för att blifva ägare till densamma. Dock torde ej heller den satsen böra uppställas, att tredjeman blefve berättigad att fordra prestationen, när denna af honom skall uppbäras för egen räkning och i eget intresse. *G* lofvar t. ex. sin vän *B* att betala dennes penningskuld till *T*. Den prestation, som *G* här utlofvar, skall *T* uppbära såsom skuldbetalning, alltså med äganderätt, i sitt eget intresse och för sin egen räkning. Icke förty torde det bära emot att låta *T* blifva fordringsberättigad mot *G*. Denne har i rättslig mening aldrig *öfvertagit* skulden utan blott *lofvat gäldenären (B)* att infria denna för honom. Grunden till att *T* i detta fall ej heller bör

få någon fordran är i enlighet härmed äfven ganska gifven: *T* kommer visserligen att uppbära prestationen för sin egen räkning och i sitt eget intresse, men *B* låter ej lofva sig prestationen med tanken på, att i någon mån främja *T:s* intresse utan blott och bart af intresse för sig själf[1]). Att han nu ej heller skall kunna ha någon tanke på att öfverlåta den för honom mot *G* uppkomna fordringen till *T* är ju en tydlig sak[2]). Härefter skulle vi som en allmän regel vilja uttala, att omständigheterna vid tredjemansaftalet gifva vid handen eller — för att tala efter vår konstruktion — det måste vara mellan kontrahenterna tyst öfverenskommet, *att tredjeman med aftalet erhåller en självständig fordringsrätt, när tredjeman i sitt eget intresse och för sin egen räkning skall uppbära den utlofvade prestationen samt borgenären för att främja detta tredjemans intresse*, vare sig han är förpliktad härtill eller icke, *förordnat om prestationens utgörande till honom*[3]). Helt naturligt kan denna regel blott gälla, om ej andra omständigheter komma till, ägnade att förtaga den framhållna betydelsen af de nämnda omständigheterna. Vi hafva redan anfört det exempel, att *B* i en butik köper en sak att genom butiken tillställas *T* i födelsedagsgåfva. Ändamålet med detta aftal är kanske ej så mycket att bidraga till en ökning af *T:s* förmögenhet, som att visa vederbörlig uppmärksamhet mot honom på hans högtidsdag. En sådan uppmärksamhet visar *B*, när han på födelsedagen låter en gåfva ankomma till *T*, men ej genom att låta *T*, för den händelse butiken underlåter att fullgöra prestationen, kräfva och fordra densamma[4]). Beträffande det likaledes förut omtalade fallet, att en förolām-

[1]) Fallet ligger ganska mycket annorlunda än exemplet, att *B*, som af *T* erhåller en varubeställning, med *G* ingår ett aftal om prestation af de beställda varorna åt *T*. *B:s* intresse går här ut på tillgodoseendet af *T:s* intresse, hvartill han förpliktat sig. Tredjemansaftalet ingås härför, eftersom *B* själf ej har de beställda varorna på lager.

[2]) Jfr § 329 B. G. B.

[3]) Jfr HELLWIG a. a. s. 151: »im Zweifel anzunehmen, dass der Dritte unmittelbar berechtigt wird, wenn er in rem suam bestellt wurde.»

[4]) Ofta kan det naturligtvis vara svårt att afgöra om af omständigheterna det ena eller andra alternativet bör antagas. En lösning enligt den angifna hufvudregeln bör — finna vi — ett aftal få, hvari *B* öfverenskommer med sin gäldenär att å *T:s* födelsedag utbetala en summa penningar åt honom. Här träder ändamålet att öka *T:s* förmögenhet i förgrunden.

pad person af den, som förolämpat honom, betingar sig, att denne skall försona sitt brott genom att betala ett visst belopp till en tredje person, anse vi det förevarande spörsmålet vara mycket tvifvelaktigt. Vi luta dock åt den uppfattningen, att ej heller i detta fall någon fordran bör uppstå för tredjeman. Aftalets egendomliga art gifver fastmera vid handen, att borgenären själf ensam vill kunna dirigera och bestämma öfver gäldenärens förpliktelse, tillhålla honom att fullgöra sin skyldighet eller befria honom från densamma [1]).

Till sist torde blott beträffande fraktaftalet böra framhållas, att om mottagaren enligt den anförda regeln ej kan anses hafva erhållit en självständig fordran mot fraktföraren, så får situationen räddas genom antagandet af ett *bemyndigande* för mottagaren att utöfva afsändarens fordringsrätt. Detta torde för öfrigt vara en lycklig lösning, då bemyndigandets egenskap att kunna återkallas i *dessa fall* måste anses bäst öfverensstämma med mottagarens ställning till prestationen. (Se dock HELLWIG a. a. s. 152).

Få frågor torde inom den hithörande litteraturen vara mera omstridda än den, huruvida jämte tredjeman äfven borgenären bör äga ett anspråk (gående ut på prestation till tredjeman) mot gäldenären [2]). Det torde ej tillhöra den föreliggande uppgiften att i detalj taga ställning till denna fråga. Vi vilja därför blott säga så mycket, att det däraf blir klart, att vår konstruktion ej bör lägga hinder i vägen för en ändamålsenlig uppfattning af det föreliggande spörsmålet. Vid första påseendet kan kreationsteorien i detta afseende synas vara bättre ställd. Från dennas ståndpunkt synes det oss vara svårt att förstå, huru man kan bestrida en rätt för promissaren att fordra prestationens fullgörande. Det är ju denne, som för sin egen räkning af promit-

---

[1]) Annan åsikt HELLWIG a. a. s. 158.

[2]) Detta anspråk förnekas af UNGER, J. J. 10, s. 61 f. f.; GAREIS a. a. s. 250 f. f.; TARTUFARI, Dei contratti a favore di terzi, Verona, 1889, s. 342 f. f.; EHRENZWEIG a. a. s. 120 f. f. Motsatsen förfäktas af BÄHR, J. J. 6 s. 154 f.; REGELSBERGER, Kr. V. 11 s. 566; E. H. H. II s. 475; Ark. civ. 67, s. 15 f.; MOLTZER: Overeenkomst ten behoeve van derden s. 26 ff.; Motive II s. 269 f.; TORP i T. f. R. III s. 35 f.; LASSEN, alm. del. s. 134; Protokolle I, s. 756 f.; HELLWIG a. a. s. 310 f. f.

tenten erhåller löftet, rättsligen bindande gent emot promissaren, då det ju afgifvits af promittenten med hänsyn till en i promissarens person utmynnande rättslig causa [1]). Om kontrahenterna nu ej gifva uttryckligen till känna, att promissaren ej bör erhålla något anspråk — hur är det då möjligt att påstå, det något anspråk för honom ej uppstått? Den omständigheten, att tredjeman blifvit fordringsberättigad, kan i och för sig enligt kreationsteorien je åstadkomma, att promissaren ej erhållit något anspråk med accepten af löftet. — Enligt vår konstruktion åter synes det antagandet ligga närmast till hands, att borgenärens anspråk mot gäldenären i och med tredjemans berättigande måste upphöra att gälla, då ju detta senare grundar sig på att borgenären öfverlåtit sin fordran. Detta resultat finna vi emellertid för vår del ej vara ägnadt att i allmänhet förtjäna gillande. Det torde nämligen vara ganska klart, att bibehållandet af ett borgenärens särskilda anspråk blott i undantagsfall får betecknas som ändamålslöst. När borgenären förordnat om prestationens utgörande till tredjeman för att emot denne fullfölja t. ex. en causa solvendi, måste han sägas hafva ett rent ekonomiskt intresse af att gäldenären fullgör sin åtagna skyldighet. Borgenärens förpliktelse emot tredjeman skall nämligen i regeln ej hafva blifvit fullgjord därigenom, att denne erhållit rätt att fordra prestationen af gäldenären. Härför är det nödvändigt, att prestationen verkligen kommit tredjeman till godo. Att därför borgenären, som för egen räkning ingått aftalet med gäldenären, äfven bör kunna fordra af honom, att han presterar till tredjeman, förefaller blott att vara helt naturligt [2]). Äfven om causan mellan borgenären och tredjeman är af benefik natur, kan det ligga mening i att vid sidan af tredjemans fordringsrätt låta

---

[1]) Se särskildt TORP l. c. samt MOLTZER a. a.

[2]) Jfr MARTINIUS, Gutachten des Anwaltstandes, s. 597: »Man wird dieses Recht des Promissars nicht wohl entbehren können, weil er neben dem Dritten ein selbstständiges Interesse an der Leistung haben kann. Der Dritte hat den und den Schaden, weil die Leistung an ihn nicht erfüllt wird. Dem Promissar, der von ihm in Anspruch genommen wird, erwächst ein besonderer Schaden; der Umstand, dass der Promittent gleichzeitig mit zwei Prozessen auf Erfüllung von dem Dritten und dem Promissar heimgesucht werden kann, darf nicht irre machen.»

borgenären bibehålla ett anspråk mot gäldenären. Borgenären kan t. ex. vilja, att tredjeman om möjligt öfverraskas med prestationen eller att han i hvarje fall ej skall hafva besvär med dess inkräfvande o. s. v. Vidare kan borgenärens rätt vara af betydelse, för att han skall kunna tillvaratanga tredjemans intressen, hvartill han kanske i det konkreta fallet är bättre i stånd än tredjeman själf [1]. Betänker man så, att, då löftet alltid afgifvits till borgenären för dennes egen räkning, kontrahenterna själfva måste få den föreställningen, att äfven promissaren är promittentens borgenär, så synes oss den regeln vid tredjemansaftalet vara ganska gifven, att borgenären vid sidan af tredjemans berättigande bibehåller en fordran på prestationens fullgörande, så vida icke ett dylikt anspråk vore ändamålslöst eller af aftalet skulle framgå, att ett dylikt anspråk ej omfattades af kontrahenternas vilja [2]. Denna regel står ej heller — såsom vid en första betraktelse kunde tyckas — i strid med vår konstruktion. Den öfverlåtelse af borgenärens fordringsrätt, hvarom det i denna konstruktion kan vara fråga, följer helt naturligt ej reglerna för den vanliga cessionen. Vid denna är det utmärkande draget, att borgenären utan gäldenärens vetskap och oberoende af hans samtycke tillsätter en ny borgenär. En dylik cession kan ej äga rum med den rättsverkan, att gäldenären blifver förpliktad mot såväl den senare som den förre borgenären. Annorlunda förhåller det sig med den öfverlåtelse af borgenärens fordringsrätt, som vid tredjemansaftalet äger rum. Gäldenären är här själf närvarande vid öfverlåtelsen och *lofvar borgenären,* att han vill utföra prestationen till den tredje person, åt hvilken borgenären öfverlåtit, resp. kommer att öfverlåta sitt anspråk. Af detta löfte blir nu borgenären berättigad att, trots öfverlåtelsen af sitt fordringsanspråk till tredjeman, kunna fordra af gäldenären, att han fullgör sin förpliktelse. Är aftalet åter

---

[1]) Jfr citatet från Torp i nästkommande not.

[2]) Jfr Motive II s. 269 f.: »Dies entspricht zweifellos, sofern nicht ein Anderes aus dem Inhalte des Vertrages sich ergiebt, dem Willen der Kontrahenten.» — Torp l. c. s. 36: »B. (promissaren) maa, hvor intet i modsat Retning talende foreligger, først og fremmest antages at have en Ret til at fordre Ydelsens Erlæggelse til C. (tredjeman) og til at træde op imod Handlinger, der paa retsstridig Maade vilde berøve C. Udsigten til eller den forudsatte Sikkerhed for at kunne faa Fyldestgjørelse.»

af den beskaffenhet, att borgenären ej bör anses bibehålla ett anspråk mot gäldenären, så tager detta sig uttryck i vår konstruktion på det sätt, att det ifrågavarande löftet måste sägas sakna rättslig relevans.

Skall nu i regeln det berättigande tredjemansaftalets verkningar bestå däri, att både promissaren och tredjeman erhålla ett fordringsanspråk mot promittenten, så uppstår af sig själft spörsmålet om förhållandet mellan de båda anspråken. I detta afseende ha vi att lägga märke till en mycket egendomlig åsikt, som framförts och ifrigt förfäktats af HELLWIG. Han menar, att promissaren och tredjeman äro solidariska borgenärer. Han säger: de äro *jämte hvarandra berättigade*. Tredjeman utöfvar ej promissarens rätt och denne ännu mindre tredjemans. Hvar och en tillkommer anspråket i dess helhet, men naturligtvis behöfver promittenten blott prestera en gång. Af dessa skäl drager HELLWIG den slutsatsen, att rättsförhållandet otvifvelaktigt vore att inrangera under begreppet Gesamtgläubigerschaft i B. G. B. § 428. »Richtig mag sein», tillägger han, »dass die Verfasser des Gesetzes vielleicht nur an die Fälle gedacht haben, in denen jeder Gesamtgläubiger die Leistung an *ihn* selbst fordern kann, während hier der Stipulant fordert, dass die ihm geschuldete Leistung durch Erfüllung an den Dritten gemacht werde; richtig mag vielleicht auch das sein, dass die Redaktoren nur die Fälle im Auge hatten, in denen — soweit es sich um rechtsgeschäftliche Beziehungen handelt — jeder der beiden Berechtigten nicht nur auf die Leistung einen Anspruch hat, sondern auch gleichmässig Subjekt des zu Grunde liegenden Schuldverhältnisses in dem oben . . . . gerade hier bezüglich des Dritten bestimmt verneinten Sinne ist [1].» Den senare anmärkta omständigheten anse vi i likhet med Hellwig ej behöfva anföras emot uppfattningen, att tredjemansaftalet skulle göra promissaren och tredjeman till promittentens solidariska borgenärer. Åtminstone anse vi det vara ytterst tvifvelaktigt, om man för begreppet aktiv solidaritet kan fordra, att borgenärerna båda äro subjekt i det till grund för gäldenärens förpliktelse liggande rättsförhållandet. Däremot kunna vi ej finna någon utväg att komma öfver den första af HELLWIG antydda invändningen. Ordalydelsen i den åberopade §-en står i direkt

[1]) HELLWIG a. a. s. 310 f.

strid mot antagandet af en aktiv solidaritet vid tredjemansaftalet [1]. I detta afseende är §-en otvifvelaktigt ett uttryck för den allmänna uppfattningen af begreppet solidarisk fordran. En dylik föreligger blott, när hvar och en af två eller flera personer af samma gäldenär kan fordra ett och detsamma, d. v. s. kan *åt sig själf* fordra utgörandet af en viss bestämd prestation. Det är på denna grund som solidaritetssynpunkten ej kan anläggas vid tredjemansaftalet. Själfva aftalets väsen omöjliggör här för promissaren att kunna fordra detsamma som tredjeman. Tredjeman har ett anspråk mot gäldenären gående ut på, att denne presterar till honom själf. Borgenären åter kan ej fordra prestationen till sig själf, utan blott att denna utgöres till tredjeman. Från borgenärssynpunkt hafva således de båda yrkandena vidt skilda innehåll. Också finner man solidaritetsbegreppet allmänt bestridt för tredjemansaftalets räkning [2]. SCHOLLMEYER menar, att, under det vid den aktiva solidarobligationen det väsentliga vore, att de olika borgenärernas anspråk ginge ut på *objektivt* identiska prestationer, så tillkommer vid tredjemansaftalet ytterligare en identitet, i *subjektivt* afseende: ej blott samma sak skall presteras utan samma sak till samma person. Ett sådant resonemang synes oss emellertid blott verka förvirrande och dessutom ej vara nödvändigt. Om nämligen *B* och *T* sägas fordra identiska prestationer af *G*, när de hvar för sig af honom fordra att utfå saken *a*, så är det ju gifvet, att om *T* fortfar att yrka utfåendet af *a*, men *B* i stället yrkar en väsentligen annan prestation af *G*, än att utfå *a*, så har identiteten upphört. *B* måste nu sägas yrka en väsentligen annan prestation af *G*, än att utfå *a*, när han fordrar, att *G* skall utgifva *a* till *T*. I enlighet härmed finna vi det riktigare att formulera saken så, att vid tredjemansaftalet måste antagandet, att promissaren och tredjeman vore promittentens solidariska borgenärer, vara uteslutet på den grund, att de prestationer, som af promissaren och tredjeman kunna

---

[1] »so kann der Schuldner nach seinem Belieben an jeden der Gläubiger leisten». Ur § 428 B. G. B.

[2] Så SCHOLLMEYER, Kommentar, till § 335; PLANCK Kommentar, till § 335; OERTMANN, Kommentar, till § 335; STAMMLER, Recht der Schuldverhältnisse, s. 170 f.; HELLMANN i Kr. V. 41, s. 236; annan åsikt dock Jhering i J. J. 24, s. 142 ff.

fordras, *icke äro identiska* [1]). Till sist kunna vi åtminstone från vår konstruktionsståndpunkt ej finna, att teorien i något afseende gagnas af att förhållandet mellan promissarens och tredjemans anspråk inpassas under synpunkten af en aktiv solidaritet. Att detta ej behöfves för att förklara den verkan, att den förres anspråk upphör genom prestation till den senare är ju alldeles gifvet. Promissarens anspråk upphör efter hvad som förut så ofta framhållits, därför att promittenten genom sin prestation till tredjeman uppfyllt detsamma. Huru emellertid Hellwig söker tillgodogöra sig konsekvenserna af sin uppfattning skola vi se i den nu följande framställningen angående spörsmålet om promissarens befogenhet att återtaga den för tredjeman uppståndna fordringsrätten.

Denna fråga är en helt annan än den, om jämte tredjeman äfven promissaren har en självständig fordringsrätt. En sådan kan väl tänkas, utan att promissaren har befogenhet att återkalla tredjemans rätt liksom efter vår konstruktion, åtminstone teoretiskt, äfven det fall kan gifvas, att promissaren kan omintetgöra tredjemans vunna rättsförvärf, utan att han bibehållit något anspråk mot promittenten. Klart är emellertid, att med fordringsrättens uppkomst för tredjeman ej nödvändigt är för-

---

[1]) Jfr Binder, Korrealobligationen, Leipzig 1899, s. 4: »Die Fälle, in denen mehrere Schuldner die nämliche Sache zu leisten haben, ohne dass Solidarität eintritt, belehren uns darüber, dass das »solidum» oder »idem», wie es anderwärts genannt wird, nicht in der den Gegenstand der Leistung bildenden Sache gefunden werden kann, sondern nur in der Leistung dieses Gegenstandes selbst, die den Gegenstand oder den Inhalt der Obligation bildet. Solidum ist der Gegenstand der Obligation, nicht der Leistung.» Huruvida vid tredjemansaftalet promissaren och tredjeman borde betraktas som solidariska borgenärer, därom säger Binder ej något bestämdt. Ett bestridande af ett dylikt betraktelsesätt torde väl dock vara inneslutet i följande uttalande: »Jedenfalls aber besteht auch hier das Moment, in welchem sich die Verschiedenheit sowohl von der Korrealität als auch von der Solidarität ausspricht, dass, mögen die Klagerechte noch so selbständig von einander sein, nur einer der beiden Gläubiger der Empfangsberechtigte ist.» (A. a. s. 475). Se äfven Hellman Kr. V. 41, s. 236: »dass § 428 eine Leistungsidentität voraussetzt, ist ebenso zweifellos, wie die Nichtidentität der Leistung beim Versprechen zu Gunsten eines Dritten. Der Inhalt der Forderung des Promissars ist Leistung an den Dritten und der Inhalt der Forderung des Dritten ist Leistung an ihn.»

bunden dess egenskap att icke kunna återkallas [1]). Detta är enligt vårt förmenande dock ett påstående som, strängt taget, från kreationsteoriens ståndpunkt ej kan upprätthållas. Det är vår uppfattning, att den rena kreationslärans förste representant, UNGER, blott följdriktigt dragit konsekvensen af sin lära, när han uttalar satsen: »dieser (den tredjeman tilldelade förmånen) kann ihm durch nachträgliche Übereinkunft der Paciscenten nicht wieder entzogen werden». Unger framhåller också att detta rent logiskt framginge ur det kreerande tredjemansaftalet natur [2]) Att emellertid ofta nog denna uppfattning af tredjemansaftalets rättsverkan skall stå i uppenbar strid med promissarens intresse och intentioner vid aftalets ingående är ganska tydligt. Efter detta kan ju situationen ofta vara så förändrad, att promissarens in-

---

[1]) Detta har redan antydts i annat sammanhang (ofvan s. 77 och 210). Se härom utom DANZ framför allt TORP, l. c. s. 37: »At man ikke kan tale om, at der ved en Retshandel är stiftet en Ret, naar det afhaenger af den saakaldte Debitors Vilje, om han vil yde eller ikke, er rigtigt nok. Men Debitor i det tilsiktede Skyldforhold er her ikke Promissaren, men Promittenten. Promissaren staar for saa vidt som Tredjemand i Forhold tll de egentlige Parter i dette Skyldforhold; og at man kan tale om en virkelig Ret, hvor Reten er betinget af en *Tredjemands* Vilje, er man jo ellers paa det rene med. Det maa derfor fastholdes, at man ogsaa her meget vel kan erkjende, at der skabes en Ret for Tredjemand, uden dermed at udtale noget om, at denne er uigjenkaldelig unddraget Promissarens Raadighed.

[2]) J. J. 10 s. 64. Se äfven s. 57 här ofvan n. 2. — TORP, l. c. s. 39 anser Ungers resonemang innebära en uppenbar petitio principii. Vi kunna ej finna detta. Synes det oss dessutom betänkligt att öfverhufvud taget på kreationens väg tillerkänna tredjeman en rätt mot promittenten, så finna vi det häntyda på en synnerligen stor djärfhet i tankegången, när man, utan hvarje slags korrespondens med subjektet för den uppståndna rättigheten, vill tilldela denna den säregna egenskapen att vara återkallelig. Efter kreationsteorien erhåller tredjeman i och med aftalet, allså utan sin vetskap och eventuellt mot sin vilja, en perfekt fordringsrätt. I och för sig måste det ju väcka tvifvel, om man på detta sätt kan *påtvinga* tredjeman en fordran. Huru mycket mera osäkert bör det ej vara, att man kan påtvinga honom en fordringsrätt, som sedermera helt godtyckligt kan fråntagas honom. — Emot Torps invändning jfr äfven Hellwig, a. a. s. 320: »Denn der Umstand, dass das Recht durch die Vertragsschliessenden dem Dritten einseitig *gegeben* wurde, kann, wenn einmal die Rechtsordnung das alteri stipulari mit unmittelbarer Wirkung versieht, es nicht rechtfertigen, dass die Kontrahenten das dem Dritten *erworbene* Recht einseitig auch wieder *nehmen* können».

tresse alls icke är förenligt med prestationens fullgörande åt tredjeman, och, hvad viktigare är, promissaren kan vid tanken på en dylik förändring af hans intresseläge i aftalets ögonblick anses hafva med promittentens vetskap förbehållit sig att få förfoga öfver dennes förpliktelse. Detta i förening med den omständigheten, att tredjeman — åtminstone i regeln — ej haft något anspråk mot promissaren, hvilket förpliktade denne att ingå tredjemansaftalet, torde vara grunden till att UNGER bland kreationsteoriens män står alldeles ensam med sin åsikt om irrevokabiliteten af tredjemans fordringsrätt. Så finner REGELSBERGER »die Unentziehbarkeit des Rechtserwerbs» icke vara något begreppsligt kännemärke för tredjemansaftalet. Om rätten vore fast bestående eller icke, finge afgöras efter aftalets innehåll och natur [1]). I stort sedt kan detta äfven sägas vara uppfattningen hos kreationsteoriens öfriga anhängare [2]). Sinsemellan skilja sig helt naturligt de olika åsikterna något åt. Under det att GAREIS menar, att aftalet bör tolkas med presumtionen för rättighetens bestånd [3]), så säger TARTUFARI, att presumtionen bör gå i motsatt riktning och blott kunde rubbas af en motsatt kontrahenternas vilja, eller när det eljest af aftalets särskilda natur tydligt framginge, att tredjemans rätt borde vara beståndande [4]). En särskild ståndpunkt i frågan intages bland kreationsteoretikerna af Torp. Han utgår därifrån, att tredjemansaftalet i och för sig ej kunde skaffa tredjeman någon rätt, utan

[1]) E. H. H. II s. 478; Kr. V. 11, s. 567; Ark. civ. 57, s. 13 f.

[2]) WINDSCHEID § 316 a, n. 12; GARIES a. a, s. 147; DANZ a. a. s. 183; TARTUFARI a. a. s. 346 f. f.

[3]) GARIES a. a. s. 147 o. 245.

[4]) TARTUFARI a. a. s. 346 f.: »Infine il promissario ha, in generale, il diritto di revocare o modifikare la stipulazione a favore del terzo, a meno che tale giuridica possibilità non sia esclusa da una contraria volontà delle parti o dalla speciale natura del contratto, siccome avviene, ad esempio, nei contratti liberatori e in quelli di deposito nelle casse di risparmio a favore di terzi. Codesto diritto di revocare o modificare la stipulazione compete nella maggior parte dei casi al solo promissario, indipendentemente dalla voluntà e dal consenso del promittente, per ciò che appunto nella maggior parte dei casi la stipulazione è fatta unicamente nel suo interesse, potendosi dire di lui quello che il giureconsulto Paolo diceva del constituente la dote: »legem enim suæ rei dicit». (L. 20 § 1 Dig. de part. dotal 23, 4)».

att man hade att söka grunden härtill däri, att promissarens skyddsvärda intresse kräfde uppkomsten af en sådan rätt. För spörsmålet om den uppkomna rättens egenskap att vara återkallelig eller icke kunde nu aftalet som sådant lika litet vara afgörande. Man hade äfven i detta afseende att taga sin tillflykt till promissarens intresse. Visserligen kunde äfven promittenten stundom vara verkligt intresserad af att tredjeman finge behålla sin fordran. Med rätt framhåller emellertid TORP, att promittentens intresse vore af den art, att det ej kunde göra anspråk på skydd af rättsordningen. Om promissarens ifrågavarande intresse kunde nu ej rimligtvis sägas, att det kräfde, att han kunde beröfva sig själf rådigheten öfver den till tredjemans förmån gjorda dispositionen. I enlighet härmed måste som allmän regel sägas, att tredjemansaftalet ej medförde någon oupplöslig rätt för tredjeman [1]). TORPS resonemang kan emellertid, så vidt vi kunna finna, ej vara af den betydelse, som han själf synes förmena. Man torde mot detsamma kunna invända följande. Det bör väl knappast om någon, som öfverlåter en rätt till en annan eller upplåter åt en annan en rätt mot sig själf, kunna sägas, att hans intresse går ut på att icke kunna återtaga öfverlåtelsen eller upplåtelsen. Och dock behåller medkontrahenten en oåterkallelig rätt. Man vill nu säga, att det är af hänsyn till honom i egenskap af medkontrahent, som rättsordningen tillerkänner honom en bestående rätt i strid mot öfverlåtarens eller upplåtarens intresse. Må så vara, att detta med större fog än vid tredjemansaftalet om tredjeman kan sägas i de fall, hvari medkontrahenten erhållit rättigheten mot någon vedergällning. Det kan då emot vår invändning framhållas, att han ej skulle hafva erlagt vederlaget, om han ej kunnat lita på att hans rätt blef bestående. Men en dylik hänsyn till medkontrahenten vid ett vanligt aftal kan ej mera, än hänsynen till tredjeman vid tredjemansaftalet beträffande promissarens intresse, förringa verkan af den disponerandes intresse att kunna återkalla dispositionen, när denna skett animo donandi. Att tredjeman ej erhållit rätten genom accept af ett anbud från promissaren, kan ej vid jämförelsen spela någon roll, sedan det en gång

---

[1]) TORP l. c. s. 43 f. f.

erkänts, att han på kreationens väg erhåller en verklig fordringsrätt [1]). Torps skäl kunna därför lika litet motivera promissarens befogenhet att alltid kunna återkalla dispositionen till tredjeman som t. ex. gifvarens befogenhet att alltid kunna återtaga sin disposition till gåfvotagaren.

Ehrenzweig uppställer liksom Torp den satsen, att tredjemans rätt ej kunde göras så fast, att den ej genom kontrahenternas öfverenskommelse åter kunde fråntagas honom. Ehrenzweig tager fasta på den af Regelsberger åberopade rättsgrundsatsen, att kontrahenterna genom öfverenskommelse bestämma innehåll och verkan af sin rättshandel, »sofern nicht gebietende Rechtsnormen beschränkend oder erweiternd eingreifen [2]).» »Diese Regel», säger Ehrenzweig, »die Grundlage des modernen Vertragsrechtes, kann nicht zugleich ihre eigene Voraussetzung, die Gebundenheit ans Wort, beherrschen; alle nach positivem Rechte widerruflichen Willenserklärungen bleiben in der Regel widerruflich, auch wenn die Unwiderruflichkeit ursprünglich gewollt und erklärt wurde. Im Vertrage bindet ein Contrahent den andern, nicht jeder sich selbst. Darum widerstreitet dem typischen Charakter des Vertrages das *einseitige* Widerrufsrecht; aber ebendarum entspricht ihm die Möglichkeit der Befreiung des einen Contrahenten durch den andern. Wird eine derogatorische Clausel dem Contracte ausdrücklich beigefügt, so kann man aus ihr allerdings die Unwiderruflichkeit der übrigen Vertragsbestimmungen rechtfertigen; allein was soll die derogatorische Clausel selbst gegen Widerruf schützen? Niemand wird bezweifeln, dass ein ausdrücklich als unwiderruflich bezeichneter Kaufvertrag — auch wenn er die Clausel enthielte, er solle nicht einmal im Einverständnisse beider Parteien gelöst werden können — doch mutuo consensu aufgehoben werden kann. Und dies sollte enders sein, wenn der Vertrag eine Bestimmung zu gunsten eines Dritten enthielte [3])?» Utan tvifvel måste man medgifva, att hela detta resonemang är klart och tydligt juridiskt bindande. Och dock tveka vi ej att besvara den till sist framställda frågan jakande. Den använda bevisföringen duger icke när det gäller

[1]) Se äfven n 2 å s. 237.

[2]) Ark. eiv. 67 s. 6. Se ofvan s. 221.

[3]) Ehrenzweig a. a. s. 33 f.

en bestämmelse i aftalet, som gått ut på att grunda en självständig fordringsrätt för tredjeman. De allmänna satser, som af Ehrenzweig uttalats, förlora just sin tillämpning på en dylik aftalsbestämmelse, så snart tredjemansaftalet som sådant erkännes kunna producera en fordringsrätt för tredjeman. Ty det är alldeles nödvändigt att säga, det tredjemans rätt mot promittenten ipso iure innebär dennes motsvarande bundenhet gent emot tredjeman. Själfva utgångspunkten och det centrala i hela Ehrenzweigs argumentering, nämligen att kontrahenterna i ett aftal blott äro bundna mot hvarandra och att därför ena kontrahenten äfven alltid kan befria den andra, saknar giltighet just vid det berättigande tredjemansaftalet. Promittenten har ju blifvit förpliktad ej blott mot promissaren utan äfven mot tredjeman.

Som redan omnämnts söker Hellwig att lösa det föreliggande problemet med hjälp af sin konstruktion, enligt hvilken promissaren och tredjeman borde betraktas som solidariska borgenärer. Det är nog ganska troligt, att Hellwig försökt denna egendomliga konstruktion hufvudsakligen för att komma ur den svårhanterliga situation, som ligger å ena sidan däri, att irrevokabiliteten af tredjemans fordringsrätt vore den logiska följden af tredjemansaftalets erkännande på kreationens grund, och som å andra sidan karaktäriseras af det Ehrenzweigska resonemanget, att hvar och en af kontrahenterna genom aftalet blott var bunden emot sin medkontrahent. Antingen måste man förklara rätten alltid irrevokabel, eller ock måste man säga, att den alltid kunde återkallas [1]. — Hellwig tillämpar nu sin konstruktion på följande sätt. Så länge promissaren kvarstod som tredjemans medborgenär, var den senares rätt ej tryggad utan kunde af promissaren omintetgöras. Denne hade blott att afstå från fordringen mot promittenten, hvilken därmed enligt reglerna för

[1]) Att detta är tankegången hos Hellwig synes framgå af uttalanden å s. 320 i hans bok. Han betonar här att konstruktionen får en särskild betydelse för det föreliggande spörsmålet, »Denn», säger han »der Umstand etc.» se citatet i n. 2 å s. 237, hvartill han fogar: »Nimmt man aber an, dass die Kontrahenten an sich die Widerrufsbefugnis haben, so steht dem Versuche, ihren Ausschluss aus der Vereinbarung der Kontrahenten abzuleiten, der oben § 48, IV bereits angeführte Grundsatz entgegen, dass der Vertrag jeden Kontrahenten dem anderen gegenüber bindet, nicht aber das Band zu einem unauflösbaren macht.»

den solidariska obligationen blef fri äfven från tredjemans fordran. Emellertid kunde promissaren äfven med gäldenären ingå ett s. k. subjektivt befrielseaftal, d. v. s. promissaren kunde afhända sig fordringen blott för sin egen personliga del. Härigenom blefve tredjeman ensam borgenär och hans rätt vore nu tryggad [1]). Bortsedt från de invändningar, som vi redan framhållit mot HELLWIGS konstruktion, kommer här jämväl, att dess användande blott skulle föra oss till ett nytt spörsmål: när åsyftar promissaren ett objektivt och när ett subjektivt menadt »Erlassvertrag»; hvarjämte man kunde med fog framställa den frågan, om någonsin en solidarisk borgenärs afstående från sin fordran mot gäldenären kunde uppfattas såsom blott subjektivt menadt, utan att detta särskildt aftalades [2]).

Beträffande den fråga, som nu sysselsätter oss, anse vi, att vår konstruktion bör vara kreationsteorien öfverlägsen. Alla de svårigheter, som för denna yppa sig, å ena sidan när man måste försvara påståendet, att tredjemans rätt i vissa fall bör kunna återkallas och å andra sidan, när det gäller att förklara, att tredjeman erhållit en irrevokabel fordringsrätt, få med vår konstruktion en mycket enkel lösning. Borgenären öfverlåter sitt anspråk åt tredjeman, vare sig med förbehåll om att han kanske själf senare vill förfoga öfver gäldenärens förpliktelse och utse en annan person (eventuellt sig själf) att mottaga prestationen, eller ock utan sådan förbehåll. I senare fallet erhåller tredjeman med aftalet en tryggad fordringsrätt. Det torde ej kunna råda något tvifvel om att ett sådant förbehåll med afsedd rättsverkan kan göras vid fordringens öfverlåtelse. Borgenärens öfverlåtelseanbud innehåller, att hans fordran skall öfvergå till tredjeman, men att den härigenom för tredjeman mot gäldenären uppkomna fordringsrätten skall vara resolutivt betingad däraf, att borgenären ej själf vill förfoga öfver den utlofvade prestationen. I enlighet med hvad som ofvan påpekats [3]) måste tredjemans accept af ett sådant anbud konstituera en verklig fordringsrätt

---

[1]) HELLWIG a. a. s. 320 ff.

[2]) De i praktiskt afseende mest betänkliga konsekvenserna af att antaga promissaren och tredjeman vore solidariska borgenärer synes oss emellertid följa däraf att med detta antagande äfven tredjeman måste kunna afstå från fordringen så att gäldenären blefve fullt fri. Se HELLWIG a. a. s. 322.

[3]) Jfr ofvan s. 237 n. 1.

för honom. Det blir en särskild tolkningsfråga att afgöra, *när* tredjemans rätt skall anses vara revokabel och *när* den skall sägas vara fullt tryggad. Äfven här har man att se till omständigheterna i det konkreta fallet, aftalets natur och ändamålet med detsammas ingående. De detaljerade reglerna för att afgöra, om tredjeman erhållit en i nämnda afseendet villkorlig eller ovillkorlig rätt, falla ej inom ramen för vår framställning. Så mycket torde dock alltid böra sägas, att det särskilda sätt, hvarpå borgenären genom tredjemansaftalet anordnar en disposition mellan kontrahenterna, tyder på att han vill behålla rådigheten öfver prestationen, så att han eventuellt kan utse en annan person till destinatär för prestationen eller eljest förfoga öfver densamma. Särskilda omständigheter måste tillkomma, för att tredjeman skall kunna sägas med aftalet hafva erhållit en bestående fordringsrätt mot gäldenären. Ofta nog skola dessa omständigheter yppa sig först efter tredjemansaftalets afslutande. De hafva då den betydelsen, att det först vid tredjemans fordringsrätt häftade villkoret upphäfves. — Härmed torde vi beträffande spörsmålet i fråga hafva fullgjort vår uppgift att framhålla fördelen af en konstruktion, som enligt sin natur tillåter, att tredjemansaftalet erhåller de rättsverkningar, hvilka efter en på praktiska och förnuftiga grunder gifven tolkning af aftalet befinnas mest lämpliga.

Till sist måste såsom en konsekvens af vår konstruktion betonas, att gäldenären principiellt bör kunna mot tredjeman för att fria sig från prestationsskyldigheten framställa samma invändningar, som han kunde gjort gällande mot borgenären, om denne själf skulle haft prestationen. Denna uppfattning följer ju omedelbart däraf, att tredjemans rätt uppstått genom öfverlåtelse från borgenären. Detta innebär emellertid ej någon betydande afvikelse från den härskande lärans ståndpunkt i invändningsfrågan. Från kreationsteoriens ståndpunkt skulle man kanske rent formellt kunna komma till det slutet, att gäldenären emot tredjeman icke får framställa invändningar, som hafva afseende å förhållandet mellan gäldenären och borgenären. Detta kunde motiveras därmed, att tredjemans rätt emot gäldenären uppstått omedelbart utan att hafva genomlöpt borgenärens rättssfär. Egendomligt nog har inom kreationsteorien också den uppfattningen varit ganska allmänt rådande, att de ifrågavarande

invändningarne vore otillåtna. Detta var den enhälliga åsikten på Dresdnerkonferensen för utarbetandet af förslag till allmän obligationsrätt för Tyskland [1]) och SIEGEL betraktar det utan vidare som ett axiom [2]). Att äfven UNGER intager denna ståndpunkt torde få anses som otvifvelaktigt. Att han ej uttalat sig i frågan, kan blott förklaras däraf, att han ansåg dess besvarande i enlighet med den på hans tid härskande uppfattningen alldeles gifvet. Så mycket hellre måste detta förmodas om UNGER, som han mer än någon annan betonat tredjemansaftalets uteslutande *kreerande* verkan. Gareis ägnar spörsmålet en ganska ingående uppmärksamhet och uppställer principiellt den satsen: »dem Dritten kan der Promittent keine Einreden aus der Person des Promissars entgegensetzen» [3]). Det är oss svårt att förstå, att en dylik sats någonsin har kunnat uppställas. Ännu egendomligare är det att äfven de tyska domstolarne låtit leda sig af en sådan rättsregel. GAREIS stöder sitt uttalande bl. a. på följande rättsfall. *B* hade till *G* sålt en utskänknings- och en slakterirättighet emot 800, hvilken köpesumma *G* förpliktigade sig att betala till *B:s* borgenär *T* inom tre månader. Efter utgången af denna tid stämde *T G* och yrkade att utfå köpesumman. *G* gjorde häremot gällande, att den utlofvade utskänkningsrätten ej existerade, att han därför borde vara berättigad att frångå kontraktet eller åtminstone erhålla jämkning i sin förpliktelse samt att denna invändning, ehuru han kontraherat med *B*, äfven borde hafva giltighet emot *T:s* anspråk. I båda de högre instanserna befanns emellertid invändningen vara utan verkan mot *T* [4]). ***Måste*** erkännandet af kreationsteorien leda till en dylik dom, så synes oss redan det vara tillräckligt för att omöjliggöra teoriens praktiska tillämpning. Att den nämnda konsekvensen *ansågs* vara nödvändigt förbunden med kreationsteorien, torde framgå af att referenten af det nämnda rättsfallet i Blätter für Rechtsanw. — efter hvad GAREIS omtalar — menade, att invändningen vore befogad, *enär T:s*

---

[1]) Jfr ofvan s. 68 n. 2.

[2]) Jfr ofvan s. 68.

[3]) GAREIS a. a. s. 241 ff.

[4]) Se GAREIS a. a. 155 f. DANZ uppfattar det ingångna aftalet såsom ett icke berättigande tredjemansaftal, Forderungsüberweisung etc. s. 120 n. 3.

rätt uppkommit genom öfverlåtelse från B[1]). För öfrigt torde det ju vara ganska klart, att utan trängande teoretiska skäl skulle en sådan dom som den nämnda ej kunnat afgifvas. Vi tro emellertid, att äfven efter kreationsteorien skall det vara befogadt för gäldenären att framställa invändningar mot tredjeman af ifrågavarande art. Blott med ett strängt formalistiskt resonnemang utan inre grund kan man från kreationsteoriens ståndpunkt komma till den af GAREIS uttalade satsen [2]). Enligt kreationsteorien grundar sig ju tredjemans fordran *uteslutande på aftalet* mellan *promittenten och promissaren*. Promittenten *förpliktar sig ej mot tredjeman utan mot promissaren*. I samma mån som gäldenären i ett vanligt aftal är befogad att härleda invändningar mot sin prestationsskyldighet ur detsamma, måste äfven promittenten i tredjemansaftalet på detta kunna grunda sådana invändningar, och det lika mycket vare sig aftalet kreerat en rätt för tredjeman eller icke. Det saknas ej heller inom teorien anhängare af den kreerande läran, hvilka förfäkta denna uppfattning [3]). Ja, denna måste väl nu t. o. m. betraktas såsom allmänt rådande, sedan B. G. B. uttryckligen stadgat att invändningar, som grunda sig på tredjemansaftalet, af promittenten äfven kunna göras gällande mot tredjeman (§ 334). Och att detta stadgande ej är afsedt att utgöra något undantag från en af kreationsteorien följande grundsats framgår klart nog af förarbetena till lagen [4]). Skillnaden mellan vår och den härskande åsikten begränsar sig alltså därtill, att enligt den förra

---

[1]) GAREIS a. a.s. 157.

[2]) Jfr i detta afseende följande uttalande af GAREIS i anslutning till det omtalade rättsfallet, s. 158: »Die Hauptsache aber ist die Statuirung der Selbständigkeit des Anspruch des Dritten. Dieser verdankt sein Recht nicht einer Ableitung aus einem Willem des Promissars, sondern wenn man überhaupt »Ableitung» sagen wollte, ebensogut einer solchen aus dem Willen des Promittenten; denn Letzterer verplichtet sich ja absichtlich und ausdrücklich dem Dritten. Da dieser (vorerst) dem Vertrage fremd ist, daraus aber nur Rechte erwerben will, kann und soll, und nicht etwa eine Garantie dafür, dass die Gegenleistung, die der Promissar zu liefern hatte, vertragentsprechend ist, übernimmt, ist ihm auch eine Einrede, die sich auf die Art dieser Gegenleistung stützen will, entschieden nicht zu opponiren».

[3]) DANZ Forderungsüberweisung etc, s. 134 f. samt s. 120 n. 3 och framför allt TORP l. c. s. 56 f. f.

[4]) Motive II s. 272 och Protokolle I s. 769.

skulle gäldenären vara befogad att emot tredjeman äfven framställa sådana invändningar, som afse rättsförhållandet mellan honom och borgenären, utan att de ha sin grund i det ingångna aftalet. Af dylika invändningar kommer företrädesvis den om kvittning i betraktande. Härom råder nu allmänt enighet, att gäldenären ej bör få göra denna invändning gällande mot tredjeman [1]). Detta erkännes t. o. m. af Bähr, som på grund af sin härledningsteori i föreliggande spörsmål bör stå oss mycket nära. Äfven vi tro, att som regel bör antagas, att denna invändning ej får framställas emot tredjeman. Ett sådant antagande svarar otvifvelaktigt bäst mot tredjemansaftalets natur och borgenärens afsikt med dess ingående. Men häraf är det gifvet, att den nämnda invändningen äfven med vår konstruktion måste betraktas såsom otillåten. I alla de fall där aftalets natur och ändamål måste sägas stå i strid med gäldenärens befogenhet att kvitta med sin fordran mot borgenären, bör gäldenären, hvilken vid fordringens öfverlåtelse är närvarande och förklarar sitt bifall till densamma, anses därvid äfven hafva afstått från nämnda befogenhet. Såsom vi emot Siegels argument emot en cessionsteorie i annat sammanhang framhållit, måste gäldenären af samma skäl stundom sägas hafva afstått också från rätten att göra andra invändningar gällande mot tredjeman [1]).

---

[1]) Se t. ex. Bähr i J. J. 6 s. 155; Torp l. c. s. 59.

[2]) Se sid. 68. Jfr äfven beträffande det icke berättigande tredjemansaftalet s. 101 f. f.

Använd litteratur.

(Här angifves endast den litteratur som mest tagits i anspråk).

ALEXANDERSON, Bidrag till läran om penninganvisning enligt svensk rätt. Upsala 1904.

BEHREND, »Zum deutschen Obligationenrecht» i Zeitschrift für die deutsche Gesetzgebung, 8 s. 187—192, 306—318, 532—540.

BESELER, Die Lehre von den Erbverträgen II, 1. Göttingen 1837, s. 71—83.

BREMER, Beitrag zur Lehre von dem Bezitzerwerbe durch Stellvertreter, Zeitschrift für Civilrecht und Process N. F. 20.

BUCHKA, Die Lehre von der Stellvertung, Rostock und Schwerin 1852.

BUCH, Doktrin und Praxis über die Gültigkeit von Verträgen zu Gunsten Dritter, Heidelberg 1860. Jämväl i Ark. civ. 43.

BÄHR, Über die s. g. Verträge zu Gunsten Dritter, J. J. 6, s. 131—186.

—, Urteile des Reichsgerichts, München 1883.

—, Über die Verträge zu Gunsten Dritter und über die Schuldübernahme, Ark. civ. 67 s. 157—191.

—, Ur kritiskt referat af »Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuch für das Deutsche Reich. Erste Lesung». Kr. V. 30, s. 380—383.

COHEN, Die Verträge zu Gunsten Dritter. Diss. Rostock 1891.

CROME, Die partiarischen Rechtsgeschäfte nach römischem und heutigem Reichsrecht, Freiburg i/B. 1897, s. 298—311.

DANZ, Die Forderungsüberweisung, Schuldüberweisung und die Verträge zu Gunsten Dritter, Leipzig 1886.

—, Die Auslegung der Rechtsgeschäfte, 2 Aufl., Jena 1906, s. 201—222.

DNIESTRZANSKI, Die Aufträge zu Gunsten Dritter, Leipzig 1904.

EHRENBERG, Die Versicherung für fremde Rechnung. J. J. 30 s. 422—482.

EHRENSWEIG, Die s. g. zweigliedigen Verträge, insb. die Verträge zu Gunsten Dritter nach gem. und österr. Rechte, Wien 1895.

ENDEMANN, Einführung in das Studium des bürgerlichen Gesetzbuchs. I. Berlin 1898, s. 545—551.

ENNECCERUS-LEHMANN, Das bürgerliche Recht I. Marburg 1900, s. 408—413.

GAREIS, Die Verträge, zu Gunsten Dritter, Würzburg 1873.

GEORGI, Verträge zu Gunsten Dritter, Diss., Aachen 1900.
HAMMARSKJÖLD, Om fraktaftalet och dess viktigaste rättsföljder, Upsala 1886.
HELLWIG, Über die Grenzen der Vertragsmöglichkeit, Ark. civ. 86, s. 223—248.
HELLWIG, Die Verträge auf Leistung an Dritte, Leipzig 1898.
HIRSCH, Zur Revision der Lehre vom Gläubigerverzuge, Leipzig 1895.
HUPKA, Die Vollmacht, Leipzig 1900.
KISCH, Die Wirkungen der nachträglich eintretenden Unmöglichkeit der Erfüllung bei gegenseitigen Verträgen, Jena 1900, särskildt s. 254 ff.
KNAUS, Die s. g. Verträge zu Gunsten Dritter nach römischem Rechte, Berlin 1875.
KOHLER, Annahme und Annahmeverzug, J. J. 17. Der Gläubigerverzug, A. B. R. 13.
LASSEN, Haandbog i Obligationsretten. Almindelig Del, Kbhvn 1892.
LENEL, Stellvertretung und Vollmacht, J. J. 36 s. 1—130.
LEONHARD, Die Anfechtbarkeit der Verträge für das Vermögen eines Dritten, Leipzig 1892.
LEWIS, Lehrbuch des Versicherungsrechts, Stuttgart 1889.
MITTEIS, Die Lehre von der Stellvertretung nach römischem Recht, Wien 1885.
OERTMANN, Kommentar z. B. G. B., das Recht der Schuldverhältnisse, 2, 2 Aufl., Berlin, §§ 328—335.
OGONOWSKI, Die Geschäftsführung ohne Auftrag, Lemberg 1877.
PANOFSKY, Die Verträge zu Gunsten Dritter, Diss., Berlin 1877.
PLANCK, Kommentar zu B. G. B. II 3 aufl. Berlin 1907, §§ 328—335.
REGELSBERGER, Anmälan af Ungers arbete »die Vertr. Zu G. Dr.» i Kr. V. 11 s. 559—569.
—, Ur »Inhalt und Wirkung der Handelsgeschäfte» i E. H. H. II, s.472—478.
—, Über die Verträge zu gunsten Dritter und über die Schuldübernahme. Ark. civ. s. 1—40.
—, Pandekten I. Leipzig 1893.
—, Ersatzpflicht aus Verträgen für den Schaden, den durch den Vertragsbruch ein Dritter erleidet, J. J. 41, s. 251—288.
SAVIGNY, Das Obligationenrecht als Theil des heutigen römischen Rechts II, Berlin 1853, s. 74—88.
SCHERER, Unterliegt die Lebensversicherungssumme dem Zugriff der Gläubiger? J. J. 20 s. 149—200.
SCHEY, Begriff und Wesen der Mora Creditoris im österr. und im gem. Rechte, Wien 1884.
SCHLOSSMANN, Die Lehre von der Stellvertretung, I Leipzig 1900 s. 57—69.
SCHOLLMEYER, Kommentar z. B. G. B., Recht der Schuldverhältnisse, München 1899/1900. §§ 328—335.
SIEGEL, Das Versprechen als Verpflichtungsgrund im heutigen Recht, Berlin 1873, särskildt s. 142 ff.
STANG, Den norske Obligationsrets almindelige Del, 2 Udg. Kria.
THUR, Eigenes und fremdes Interesse bei Schadensersatz aus Verträgen, G. Z. 25, s. 529—584.
THUR, Anmälan af Hellwigs ofvannämnda arbete »Verträge etc.» i Kr. V. 43, s. 542—589.

TORP, Om Retshandler til Fordel for Tredjemand i T. f. R. III, s. 1—60.
TRYGGER, Om fullmakt såsom civilrättsligt institut. Upsala 1884.
UNGER, Die Verträge zu Gunsten Dritter, J. J. 10, s. 1—109.
WINDSCHEID, Lehrbuch des Pandektenrechts. 9 Aufl. bearb. von Kipp. Frankfurt a. Main 1906. Särskildt § 316.
ZAUN, Zur Lehre von der s. g. fingirten Cession, der Stellvertretung, den s. g. Verträgen zu Gunsten Dritter und der Schuldübernahme i Archiv für praktische Rechtswissenschaft, N. F. I.
ZIMMERMANN, Über die Verbindlichkeit Desjenigen, der mit einem Commissionär, ohne dass dabei des Commissionsverhältnisses Erwähnung geschah, contrahirt hat, zum Ersatze des aus seiner Vertragswidrigkeit dem Committenten erwachsenen Schadens i Neues Archiv für Handelsrecht I, Hamburg 1858 s. 48—82.
ZIMMERMANN, Die Lehre von der stellvertretenden Negotiorum Gestio, Strassburg 1876.

Motive zu dem Entwurfe eines bürgerlichen Gesetzbuches für des deutsche Reich, II, Berlin und Leipzig 1888, s. 265—273.
Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des bürgerlichen Gesetzbuchs. I. Berlin 1897 s. 749—769.

Öfversikt af innehållet.

[1]) Se s. 81 n. 1.

---

[1]) Se s. 81 n. 1.

Råttelser.

S.	r./n.		står	läs
S. 9	r. 29	står	Des	läs Das
» 31	» 6	»	blott	» företrädesvis blott
» 48	n. 1	»	collectionoffert	» kollektivoffert
» 80	r. 15	»	tredjeman	» tredjeman i egentlig mening
» 88	» 16	»	gäldenären	» borgenären
» 93	» 7	»	här	» här i regeln
» 93	» 10	»	Men etc. . . . . grund	» Redan detta är tillräckligt
» 93	» 12	»	När etc. . . . . mena	» Men dessutom mena vi
» 93	» 14/15	»	så etc. . . . . detta	» på den grund
» 96	» 22		Punkten »Har bestämmelsen etc» bör börja med ny rad.	
» 121	r. 10	står	par	läs per
» 165	» 17	»	*juridiskt*	» juridiskt
» 200	n. 3	»	MITTEIS	» Se äfven MITTEIS
» 202	» 2	»	fremden	» fremder

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. AFD. 1. Bd 8. Nr 5.

CARL FREDRIK AF WINGÅRD

SÅSOM BISKOP ÖFVER GÖTEBORGS STIFT

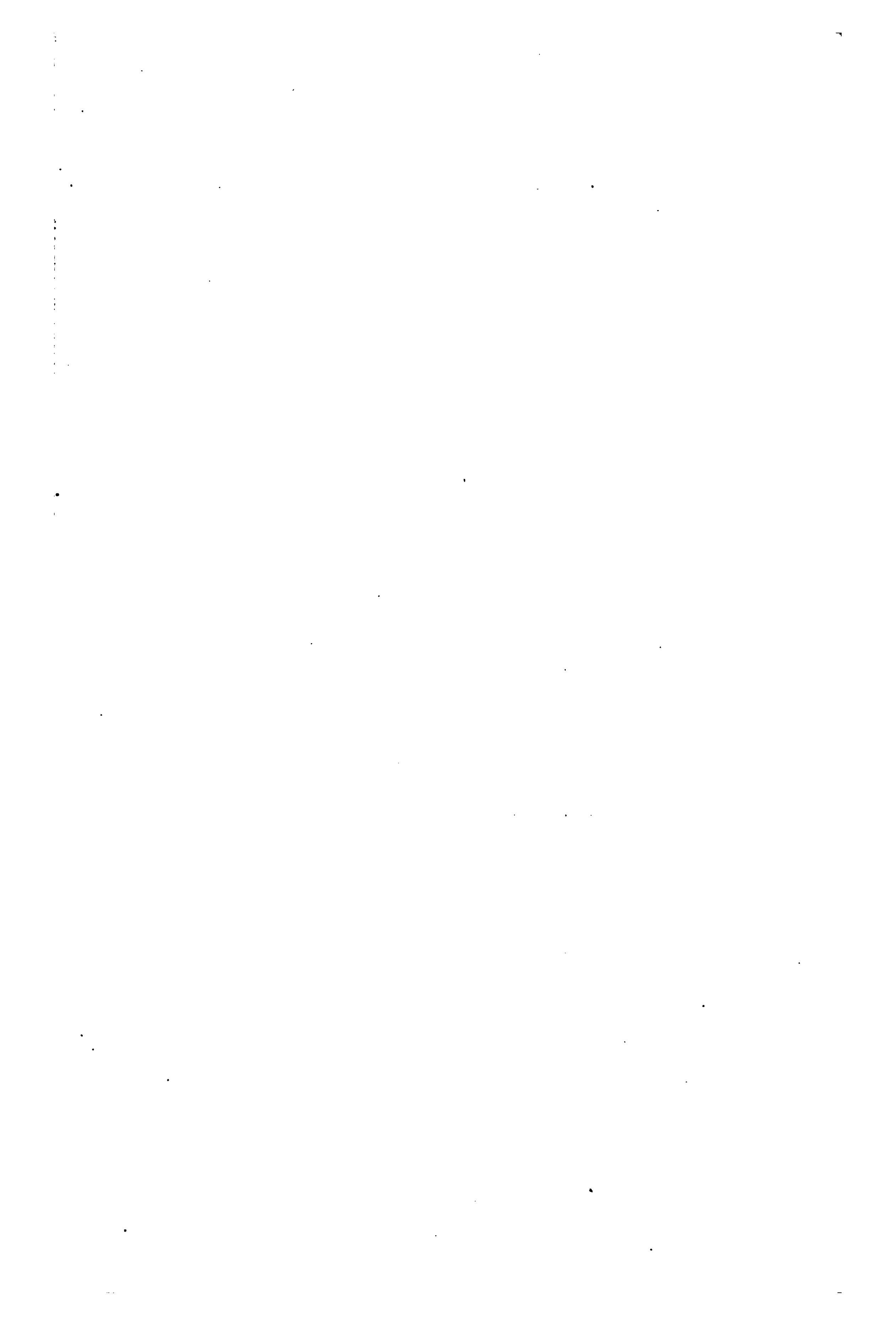
AF

D. FEHRMAN

I

WINGÅRDS VERKSAMHET FÖR KYRKA OCH SKOLA

LUND 1908
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Förord.

En bearbetning af C. Fr. af Wingårds historia är i väsentlig grad hänvisad till otryckt material. Sådant föreligger ganska rikligt. Den ojämförligt viktigaste platsen däribland intages af »Diarium episcopi Gothoburgensis», en embetsdagbok, som Wingård förde allt ifrån dagen för sitt tillträde såsom biskop, och som genom Reuterdahls försorg har lämnats i förvar i Upsala Universitetsbibliotek. Den är emellertid ingalunda likformigt affattad. Af de tre volymer, som omfatta åren 1818—1840, utgör vol. I (1818—22) ungefär två tredjedelar af de båda följande tillsammans; vol. II (1823—27) och vol. III (1828—40) äro af ungefär samma omfång. I början återgifvas af de viktigare privatbrefven (af hvilka de fleste synas ha gått förlorade i original). Detta upphör ganska snart, och i öfrigt bli notiserna i allmänhet mer summariska och stereotypa, ju längre tiden skrider framåt. Anteckningarna från de senare åren äro därför icke användbara i på långt när samma grad som de tidigare, och detta har gifvetvis måst återverka på vår framställning. Därtill kommer en annan sak. Så vidt man af det tillgängliga materialet kan se, har i och med Wingårds kraftiga stiftsstyrelse en fastare ordning och mer normala förhållanden inträdt på alla områden af hans verksamhetsfält, både i fråga om kyrka och skola. De ärenden, som under de senare åren komma till handläggning, visa sinsemellan en allt större likformighet och föranleda allt mera sällan särskilda uppgifter om biskopens ingripande. Det blir därför svårare att afvinna dem några drag, som göra dem typiska eller belysande för de synpunkter, som vi här ha uppe. Äfven där källmaterialet är någorlunda jämnt

fördeladt mellan de olika åren, såsom i brefven *till* Wingård eller i domkapitelshandlingarna, har därför det, som rör början af hans biskopstid, måst komma till en betydligt rikhaltigare användning. Den bristande symmetri i framställningen af de olika perioderna af Wingårds biskopstid, som så blir en följd, torde i någon mån kunna uppvägas däraf, att det med alla dessa detaljerade uppgifter — där de finnas — i många afseenden blir möjligt att mera åskådligt följa tidens kyrkliga lif i smått.

Materialet har kunnat ordnas så, att framställningen af Wingårds verksamhet för kyrka och skola bildar ett i viss mån afslutadt helt. Detta parti utgifves nu såsom en särskild del. Den följande omfattar Wingårds verksamhet i mera allmännyttiga syften samt hans teologiska ståndpunkt och föreligger i manuskript.

På grund af tjänstgöring vid universitetet har jag under mina forskningar till största delen varit hänvisad till Lunds Universitetsbibliotek. Därvid har jag i stor utsträckning tagit i anspråk bibliotekets tillmötesgående vid förmedling af lån af manuskriptsamlingar från annat håll, och jag ber därför att till Universitetsbibliotekarien D:r C. af Petersens få frambära mitt vördsamma tack för den välvilja, jag alltid kunnat påräkna vid mina framställningar. Likaledes ber jag få uttala ett vördsamt tack till Göteborgs Domkapitel, som medgifvit, att hvad som ur dess arkiv kunde vara erforderligt, finge ställas till mitt förfogande på Lunds Universitetsbibliotek.

Innehållsförteckning.

Förteckning öfver otryckta källor [1].

1. Riksarkivet.

Götheborgs Consistorii underdåniga skrifvelser.
Hartmansdorffska samlingen (bref från C. Fr. af Wingård).
Wirsénska samlingen (bref från C. Fr. af Wingård).

2. Kungl. Biblioteket.

Bref från C. Fr. af Wingård till Lorenzo Hammarsköld, V, VII.
Bref från C. Fr. af Wingård till S. Kamp.
Bref från C. Fr. af Wingård till A. C:son af Kullberg, II.
Bref från C. Fr. af Wingård till P. A. Wallmark, XXII.

3. Upsala Universitetsbibliotek.

Manuskript af C. Fr. af Wingård.

Diarium episcopi Gothoburgensis. (Här betecknadt D. E.)
1818—1822. K, 13 A.
1823—1827. K, 13 B.
1828—1840. K, 13 C.
1841—1851. K, 13 D.

Bref från C. Fr. af Wingård.

Bref från C. Fr. af Wingård till Johan Börjesson, G 24.
Bref från C. Fr. af Wingård till Hans Järta, VI, F 857 f.
Bref från C. Fr. af Wingård till N. v. Rosenstein, IV, F 830 f.

---

[1]) Här upptagas i allmänhet endast de, som kunnat komma till användning i denna del. Förteckningen är således icke fullständig. För använda tryckta arbeten hänvisas till respektive noter.

Bref till C. Fr. af Wingård.

1800—1817. G 323.
1818—1822. G 323 a.
1823—1829. G 323 b.
1830—1836. G 323 c.
1837—1843. G 323 d.
1844—1848. G 323 e.
Supplement. G 323 f.

4. Lunds Universitetsbibliotek.

Bref från C. Fr. af Wingård till J. de la Gardie.
Bref från C. Fr. af Wingård till K. I. Heurlin.
Bref från C. Fr. af Wingård till Assar Lindeblad (»Lindebladiana»).

5. Göteborgs Domkapitels Arkiv.

Götheborgs Consistorii Protocoller, 1817—1839.
Wisitationsprotocoller, 1818—1839.
Kongl. Bref, 1818—1839 (6 vol.).
Kongl. Bref och Circulairer, 1772—1855 (1 vol.).
Kongl. Bref för åren 1820 och 1821 (1 vol.).

Inledning.

Biskopsstolen i Göteborgs stift har vid tvenne särskilda tillfällen gått i arf mellan medlemmar af samma familj. När Erik Benzelius 1731 förflyttades från Göteborg till Linköping, följdes han i embetet af sin broder Jakob. 100 år hade ännu ej förgått, då Carl Fredrik af Wingård från stiftets prästerskap erhöll kallelse att blifva sin faders efterträdare.

Biskop Johan Wingård lämnar i sin autobiografi [1]) följande upplysningar om sina förfäder. »Ätten härstammar från Lifland och hette von Wingarten. En Jacob von Wingarten blef introducerad på Svenska Riddarhuset under N:o 474. Stiernman i sin matrikel säger, at ätten för länge sedan utgått, förmodel. af den grund, at Jacob von Wingartens efterkommande bortlagt vapnen, antagit andelig stridsdrägt och som Svenske kallat sig Wingård. I Sverige har aldrig varit och i denna stund gifves ingen annan, som har detta namnet, än jag och min släkt, men alt ifrån förra århundradet har denna prästsläkt varit i Götheborgs Stift, som Ödman visar i sin beskrifning öfver Bohuslän».

Den Wingårdska släkten hade alltså under flera generationer varit bofast inom Göteborgs stift. Själf var Johan Wingård utgången från ett bondehem i Bräcke af Qville pastorat (Bohuslän), och hans son och efterträdare gjorde trots sina i mångt och mycket aristokratiska tendenser aldrig någon hemlighet af att han kände sig genom blodets band knuten till gammal svensk allmogestam. Skarstedt återger efter Bexell [2]) en tradition, enligt hvilken inom denna släkt i sällsam ordning i nedstigande linie

[1]) Manuskr. Upsala Universitetsbibliotek.

[2]) Göteborgs stifts historia och herdaminne s. 27.

präst och landtman omväxlat [1], en tradition, till hvilken möjligen Ödmans notiser om de respektive medlemmarna af den Wingårdska släkten i hans »Chorographia Bahusiensis» gifvit upphof. Dessa uppgifter motsägas dock af Johan Wingårds utsago om de föregående generationerna, enligt hvilken hans farfars far, Anders Wingård, skulle ha varit icke bonde utan präst och hela släkten en »prästsläkt».

Huru mycket som är riktigt af dessa uppgifter, är svårt att afgöra. Å ena sidan bör väl Bexells herdaminne kunna anses auktoriseradt, hvad notiserna om den Wingårdska släkten angår, därigenom att Carl Fredrik af Wingård författat ett förord till detsamma. Å andra sidan står Johan Wingårds egenhändigt nedskrifna utsago, sannolikt tillkommen under de första åren af hans biskopstid i Göteborg; det framgår tydligt af hans autobiografi, att han vid uppsamlandet af de ifrågavarande notiserna haft Ödmans arbete i sin hand; de afvikelser, han gör, få därigenom utseendet att vara fullt afsiktliga. Emellertid står denna tradition ej att förena med de data, vi känna. Den såsom Johan Wingårds farfars far betecknade prästen, Anders Wingård, † omkr. 1647, kan ej ha tillhört Jacob v. Wingartens (introducerad på riddarhuset 1650) efterkommande, andra svårigheter att förtiga. Mera fri från motsägelse går då Bexells teori, som ej vet af något adligt ursprung, utan enligt hvilken släkten, så långt man kan följa dess spår tillbaka, företer en regelbunden omväxling af präst och landtman.

Till bondeståndet kunde Johan Wingårds söner emellertid ej återgå. I kraft af fadrens biskopliga värdighet adlades de nämligen 1799 med namnet af Wingård. Johan, den äldre af de båda bröderna, har aldrig veterligen visat någon benägenhet att blifva en kyrkans man. Han bestämde sig tidigt för juridiska studier, ägnade sig sedan åt det militära yrket, inom hvilket han under krigen i början på 1800-talet vid flera tillfällen utmärkte sig, och innehade från 1815 landshöfdingeposten i Vermlands län. — Carl Fredrik, den yngre sonen, var född d. 26 sept. 1781. Lika litet som sin broder synes han af flera omständigheter att döma under sin ungdom och sin tidigare embetsmannabana ha känt sig på allvar uppfordrad att representera de kyrkliga elementen inom familjen. Den fänriksfull-

[1]) SKARSTEDT, Göteborgs Stifts Herdaminnen s. 42.

makt, som han mycket tidigt — enligt Skarstedt redan i vaggan — erhållit, lades visserligen snart å sido. Och det är möjligt, att de lärda studierna, för hvilka han redan som gosse tyckes ha visat stor fallenhet — han gjorde 1796 vid 15 års ålder sitt inträde vid Upsala universitet — från första början voro ämnade såsom förberedelse för prästerlig verksamhet. Vid ett senare tillfälle berättar han efter en predikan i Tölö kyrka på 11 sönd. e. tref., att han vid 15 års ålder hållit en predikan öfver samma text[1]). Att han i sitt barndomshem fått en religiös uppfostran är säkert. Men af hvilken beskaffenhet denna varit är icke lätt att närmare afgöra; troligen ha däri ingått blandade element. Hans fader har nämnts såsom en bland neologiens representanter [2]), och att hans teologi i någon mån varit rationalistiskt färgad torde väl bl. a. med hänsyn till den ställning han intog till hofvet få anses som sannolikt; modren däremot beskrifves såsom en utmärkt from och allvarlig kvinna, påverkad af Lars Linderot [3]). Om sitt förhållande till Linderot skrifver W. [4]): »Jag kände honom väl, har mycket umgåtts med honom och har att tacka honom för mången sanning, som fäst sig djupt hos mig . . . Det var vid den tid, jag första gången skulle resa upp till academien. Jag var den tiden en egenkär pilt med ljusa lockar som hyfvelspånor och hade höga tankar om mig sjelf såsom varande nobilis och biskopsson. En dag sade min fader till mig: det är min vilja, att innan du reser till Upsala, du några veckor under sommaren vistas uti Tölö hos pastor L. för att mottaga någon undervisning till din första nattvardsgång; jag har redan vidtalat honom derom. Jag tackar ännu min k. fader på hans döda mull för detta val af själasörjare åt mig. Den sommaren hos L. glömmer jag aldrig [5])». — Men dessa barndomsintryck fingo snart vika. Sin följande utveckling har W. i en förmaning till en ung i hans tycke allt för självsäker prästman skildrat med dessa ord: «började som from

[1]) D. E. 1824, d. 28 Aug.

[2]) Nordisk Familjebok 17, s. 1117.

[3]) Skarstedt, o. a. s. 49.

[4]) Ib. s. 1042.

[5]) Längre fram gaf W. ett uttryck åt sin tacksamhetsskuld till Linderot därmed, att han föranstaltade om en insamling till förmån för hans enka och drog försorg om att hon, så länge hon lefde, icke skulle behöfva lida någon nöd. Domk. prot. 1822, d. 9 Jan.

yngling, confirmerad af Linderot, men blef högfärdig» [1]). Vi skola längre fram återkomma till detta samtal. Här må det vara nog att anmärka, att W. med »högfärd» i detta sammanhang menar benägenheten att väcka uppseende genom att göra sig till tolk för nya, ännu opröfvade strömningar. Uppenbarligen åsyftar han sin egen utveckling i liberal riktning under sin studenttid. I Upsala synes han ha kommit att stå i synnerligen nära beröring med erkebiskop Lindblom; han kallar honom icke blott i bref utan äfven i sina privata anteckningar «min andre far» [2]); i kondoleansskrifvelsen med anledning af Johan Wingårds död ber Lindblom honom vara försäkrad om de »skall jag säga faderliga eller broderliga tänkesätt, hvarmed jag för mina återstående dagar tillhör dig» [3]). W. har — såsom han själf under en senare period af sitt lif bekänt — varit neolog [4]), och man kan nog med en ganska stor grad af sannolikhet häri spåra Lindbloms inflytande, möjligen förberedt genom rationalistiska sympatier hos Johan Wingård. Efter all sannolikhet var det redan från de tidigaste studentåren, som Carl Fredrik kom under neoogisk påverkan. Men hans utveckling stannade icke vid den Lindblomska ståndpunkten. Andra strömningar bröto fram och drogo honom med sig. »Äfven jag har varit med i reformer. Så den förste under mitt studentlif att göra Schillers och Schleglarnas estetiska revolution gällande», skrifver han till v. Hartmansdorff [5]). Ehuru vi ingenting säkert veta om tidsföljden mellan de olika faserna i hans utveckling, är det mest sannolikt, att den period han i det anförda brefvet åsyftar kommit såsom en reaktion mot den religiösa ståndpunkt han fört med sig ifrån hemmet, och således aflöst denna. Hos Schiller och bröderna Schlegel skådade han antikens värld i én klarare belysning än någonsin förut; de gåfvo honom inblick i icke blott dess skönhet utan äfven dess tankedjup. Hans afhandling De poetica dictione Platonis visar bäst hur hans tänkande befruktats af dessa nya impulser [6]). Säkert har han därmed också allt mer

---

[1]) SKARSTEDT o. a. a. s. 797.
[2]) D. E. 1819, d. 19 Febr.
[3]) G. 323 a. s. 6.
[4]) TEGNÉR, EL., Ur Es. Tegnérs Papper, s. 354.
[5]) Hartmansdorffska samlingen d. 19 Aug. 1831.
[6]) Jfr t. ex. I, s. 19 och 20.

aflägsnats från kyrka och kristendom. Han drefs under sina studier att fördjupa sig i filosofiska spekulationer [1]), därigenom har det väl varit, som hans slumrande tvifvel väckts till lif, och så småningom fördes han fram till ren förnekelse. Han skrifver till Tegnér: »Ingen har varit mera tviflare, ja, hånare än jag; men jag har återkommit till min barndomstro» [2]). I några bref till en anförvandt har han vidrört samma kapitel. 1839 skrifver han: »Jag skulle helst velat vara endast präst; och jag beklagar understundom, att jag icke såsom andra blef tidigt prest efter min första fromma ungdom. Jag kastades deremot ut i tviflets irrgångar, lärdomens strider och det högre lifvets oro» [3]). Några år senare: »Jag har för sent blifvit prest och ofta tyckt dem vara lyckligare, som från unga åren dertill förberedt sig. . . . Jag är med Paulus den otidigt eller sentidigt födde. Ack, om jag bibehållit min barndoms enkla tro och mognat inom nådens område, hvilken andelig fader vore jag icke nu! Dock, Gud har tillåtit mig göra en lång irrfärd, på det jag skulle lära känna mitt eget förderf, verldens och mörksens rike» [4]). — W. upplyser visserligen ej direkt om *när* denna period af förnekelse och affall från hans barndomstro infallit. Men han sätter den i motsats till sin »första fromma ungdom» — han åsyftar väl därvid de djupa religiösa intryck, han vid sin konfirmationsundervisning omedelbart före afresan till akademien erhållit af Linderot — d. v. s. den ifrågavarande periodens början synes ha infallit, innan han ännu ansåg sig ha helt trampat ut barnskorna; då han enligt den tidens sed hade afslutat sina skolstudier mycket tidigt, har man väl närmast att tänka på hans första studentår. Svårare är det att bestämma gränsen framåt. Dock bör erinras om att prästernas förtroende vid det sedan timade biskopsvalet svårligen så allmänt skulle ha stått honom till buds, ifall han haft för vana att låta sin förnekelse öppet framträda såsom hån, äfven sedan han lämnat Upsala och fått sin verksamhet förlagd närmare deras egen krets. Det är ju visserligen möjligt, att omständigheterna tvungit honom till större försiktighet, men å andra sidan egde han i ovanligt ringa grad

[1]) Jfr TEGNÉR EL. o. a. a. s. 353;
[2]) Ib. s. 404.
[3]) G. 24 d. 27 Apr. 1839.
[4]) G. 24 d. 14 Nov. 1842.

förmågan att enbart för vinnande af yttre fördelar anpassa sig efter sin omgifning. Vi erhålla alltså för denna period af tydlig motvilja mot kyrka och allvarlig kristendom såsom mest sannolik en tidrymd, som ungefärligen omfattas af de år han tillbragte vid akademien, hvarmed gifvetvis icke är sagdt, att han vid skilsmessan därifrån skulle ha återvunnit hvad han kallar sin barndomstro.

Man finner således, att hans utveckling under dessa år ingalunda var ägnad att föra honom närmare den prästerliga banan. När han längre fram, såsom vi ofvan sett, beklagar, att han icke genast blifvit präst utan i stället låtit sig dragas med ut i tviflets och förnekelsens irrgångar, ligger däri medelbart en bekännelse, att det just varit hans vetenskapliga studier, som ngifvit honom en direkt motvilja mot prästembetet. Hans håg stod så mycket mer till universitetslifvet. Han har uttryckligen förklarat, att han gärna skulle ha kvarstannat vid akademien [1]. Ännu 30 år senare är det med en viss saknad han tänker tillbaka på denna ungdomsdröm. »Jag kunde väl klaga, att jag icke, såsom andra, fått njuta eller äras, att jag alltid varit hållen vid lägre läroverket utan att få svärma i universitetsfrihet», skrifver han 1835 i ett bref till Es. Tegnér [2]. Grubbe uppger, att W. efter sin promotion 1803 kvarstannade i Upsala ännu 2 terminer och därunder utgaf en akademisk afhandling, »som skulle kunnat berättiga honom till en akademisk docentur» [3]. Om man tar i betraktande den planmässighet, som städse utmärkte W. i allt hvad han företog, synes det icke kunna råda något tvifvel om att han med detta författarskap hade det bestämda målet för ögonen att också verkligen bli docent. På listan öfver Upsala Universitets akademiska lärare har han emellertid aldrig blifvit upptagen; däremot utnämndes han till bibliotekarie vid Göteborgs gymnasium samma år, som promotionen egt rum. Hvar ligger då anledningen till att hans framtidsdrömmar icke blefvo en verklighet? Den är tämligen säkert att söka i sammanhang med den utveckling i negativ riktning, som W. undergått i Upsala. Han har vid upprepade tillfällen antydt, att det var på fadrens kallelse, som han lämnade akademien. Om

[1]) Bref till Lorenzo Hammarskjöld VII d. 24 Febr. 1821.
[2]) Tegnér El. o. a. a. s. 371.
[3]) Lefnadsteckning s. 13.

nu Johan Wingård icke var en biskop af den allra strängaste kristendomstypen — episoden med Linderot visar dock, att han lärt sig värdera den allvarliga andan inom Göteborgs stift — kan man i hvarje fall lätt förstå, att de förändringar, som framträdt hos sonen, skulle väcka hans betänkligheter. Det ligger då nära till hands att antaga, att det var hänsynen till de frestelser, för hvilka den unge studenten sålunda var utsatt, som förmådde Johan Wingård att afbryta sonens under så gynnsamma yttre förhållanden började akademiska bana. Att detta steg innebar en uppoffring, har W. i det ofvan citerade brefvet till Tegnér tydligt låtit förstå [1]). Och hvad hans fader angår, var han för visso icke den, som underskattade betydelsen af yttre framgångar. Ensamt för behaget att ega sin son såsom en kraftig medhjälpare vid sin sida har han svårligen gjort ett sådant kraf gällande. Han måste således haft ett alldeles bestämdt skäl för sin fordran. Man kan därvid tänka på beräkningar med hänsyn till ett kommande biskopsval. Omöjligt är visst icke, att denna synpunkt spelat in, men, å andra sidan kunde för en ung 22-åring en biskopskandidatur icke vara någon faktor att på allvar räkna med under de närmaste tio åren; däremot måste det för en blifvande aspirant vara af stor betydelse att hafva en tids akademisk lärareverksamhet att uppföra på sin meritlista. Förklaringen till att W. återkallades redan nu är nog att söka däri, att Johan Wingård ansåg det nödvändigt för sonens utveckling, att han skildes från sin dittillsvarande omgifning i Upsala och åter kom under inflytande af hemmets andliga atmosfer. W. gaf efter för sin faders önskningar och erhöll 1803 anställning såsom bibliotekarie vid Göteborgs gymnasium, där han 1805 utnämndes till eloquentiae lektor och 1810 erhöll professors namn, heder och värdighet.

Det var ett sträfsamt lif, som väntade Carl Fredrik af Wingård i hans fädernestad; arbetet bland ungdomen blef honom allt mera kärt, och hans nya befattning tycks ha lagt beslag på allt hans intresse och snart sagdt hela hans arbetsförmåga. Tjugo år senare, när han efter afslutningen af 1823 års riksdag hvilade

---

[1]) Således är det oriktigt, när Grubbe (Lefnadsteckning s. 13) vill göra gällande, att det skulle varit på grund af sina egna önskningar, som W. sökt sin verksamhet i hembygden. Att det varit Johan Wingård, som förmått sonen till detta steg, är däremot säkert.

d. 28 Juli 1818. Författaren lyckönskar W. till valets resultat och förmanar honom att blifva en rättsinnig biskop samt förklarar, att utgången varit länge och af många skäl förutsedd. Så följer en redogörelse för hur han tvekat att gifva W. sin röst. »Jag kan icke fördölja mina qval vid dessa betänkligheter, som så ofta hos mig väcktes: . . . . än om han med alla sina partier ändock icke är rätt för Gudi i sitt hjerta. Än om den fördelaktiga sida, han nu i flera år utvisat, skulle vara en följd mindre af föregången sannskyllig förändring i hjerta och tänkesätt än af bemödandet att såmedelst förvärfva sig vederbörandes förtroende vid detta tillfälle. . . . . Hvad som vid detta val synnerligen lugnade och tillfredsställde mig var dels den vid dylika tillfällen må hända sällsamma nog frihet der var rådande från alt tvång af direct eller indirect imposition till fördel för Bror, dels ock öfvertygelsen, att Herren ser till hjertat». Till sist får W. hålla till godo med följande förmaning: »Var nu välkommen i skötet af det stift, som så enhälligt kallat Bror till sin styresman. Alfvarligt fästa de rättsinniga uppå Bror sina blickar; blifve dessa aldrig sårade; förtroligt rikta de till Bror sina förhoppningar; blifve dessa aldrig gäckade; ömt följa de Bror med sina förböner; blifve dessa altid hörda» [1]). Detta bref visar, dels att W. med hänsyn till egen duglighet och valmännens personliga sympatier var den biskop, prästerskapet i allmänhet önskade sig, dels att W:s anpassning efter de religiösa förhållandena i stiftet dock på sina ställen betraktades med en viss reservation eller kanske snarare med en svag misstanke, huruvida han ej af opportunitetsskäl framställt sig själf, sin religiositet och sina kyrkliga intressen i en falskt gynnsam dager, dels slutligen, att han icke sökt vinna sitt mål genom någon mer eller mindre hänsynslöst igångsatt agitation. Men om han ock i detta sista afseende varit fullt lojal, så var han dock allt annat än likgiltig för resultatet. Och med den utgång, som valet verkligen fick, hade han äfven en viss anledning till oro, ty den å andra förslagsrummet uppförde var med hänsyn till sina förbindelser på högsta ort (särskildt sin släktskap med excellensen Rosenblad, hvilken dessutom på den tiden hade åtskilligt att invända mot W:s såväl religiösa som politiska rättrogenhet) [2]) en

---

[1]) G. 323 a. s. 20.

[2]) Skarstedt o. a. a. s. 214.

ingalunda ofarlig medtäflare. En af Johan Wingårds vänner, biskop Murray, skrifver i ett bref mellan d. 5 Febr. och början af Mars 1818: »länge fruktade jag för professor Rosén såsom den farligaste medtäflaren. . . . Jag älskar Wingårdska namnet för uprigtigt, att af mig något kunde försummas, hvad till dess tillfredsställelse i min inskränkta krets kunde bidragas» [1]. Och i ett bref, som dock möjligen något öfverdrifver svårigheterna, skrifver expeditionssekreteraren P. H:son Ström, att bl. a. N. v. Rosenstein med stor värma intresserat sig för W. och mycket bidragit till konungens slutliga bevågenhet [2]. De, som önskade W:s utnämning, ha alltså ansett situationen så pass osäker, att de funnit ett personligt ingripande nödvändigt. Och det tycks — af alla dessa förord och rekommendationer att döma — som om konungen ej varit a priori afgjord för W. 1837 skrifver W. till Franzén: »efter min fars död var det Lindblom, som dref igenom att jag, som af 163 röster hade 157 . . . blef efterträdare, oaktadt excell. Engeström hade inbillat konungen stridiga orimligheter, såsom att jag var än jakobin, än Gust. Ad. tillgifven, än pietist, än irrlärare» [3]. Tämligen säkert har det alltså varit erkebiskop Lindbloms och statssekreterare v. Rosensteins bemödanden, som slutligen afgjort sakens utgång. Men sedan konungen väl låtit sina betänkligheter fara, synes han ha känt sig mycket nöjd med sitt beslut. Lindblom berättar, hur han tackade konungen för den nye embetsbrodren och talade om hans nyttiga verksamhet. »Ah, c'est fort bien, j'en suis très content, Vous pouvez lui dire ça, var konungens svar» [4].

W. besökte sommaren 1818 Stockholm, och detta besök stod, såsom Ström på ett ställe i det ofvan citerade brefvet antyder, i sammanhang med hans farhågor att blifva förbigången af Rosén. Och hans ängslighet dref honom till ännu en kraftåtgärd: han vände sig direkt till sin medtäflare med begäran, att denne frivilligt skulle träda tillbaka. Hvilken form hans framställning fick, veta vi icke. Så mycket är emellertid säkert, att W:s nervösa upphetsning försatte honom i en viss misstämning mot den forne vännen, en misstämning, åt hvilken han

[1] G. 323 a. s. 81.
[2] G. 323 a. s. 138.
[3] Skarstedt o. a. a. s. 179.
[4] G. 323 a. s. 136.

äfven gaf uttryck, och det behöfdes flera lugnande bref från hans förmente rival, innan hans oro kunde skingras. Af Roséns svar är tydligt, att denne utan minsta afsaknad varit villig att gå W. till mötes, och han drog heller icke i betänkande att låta sina tänkesätt i detta afseende komma till andras kännedom. Det enda, hvaröfver han kände sig sårad, var misstanken, att han skulle vilja gå i vägen för sin vän. Hans bref andas genomgående försynthet och nobless samt därjämte en öppenhet och uppriktighet vis à vis W., som gör honom all heder: »I saken quæstionis kan du från min sida vara fullkomligt lugn. Denna enkla försäkran från din vän hoppas jag för dig hvarken behöfver commentarier eller ytterligare bekräftelse . . . . Jag anser det höra till vårt pactum att med en väns hela uppriktighet säga dig, att läsningen af några ställen i ditt bref kostade på mig. Å ena sidan gör du mig rättvisa att tro, det jag hvarken vill eller skall blifva dig till hinder: men å andra sidan synes du genom hopade remotiver, s. v. v. afskräcka mig från en sådan tanke. Detta var ju icke nödigt! . . . Du må vara viss, att jag icke gör mig någon förtjenst af min försakelse, som ej ens kan bära detta namn» [1]). Ungefär en månad senare skrifver han: »Du önskar, att jag skall förklara, det jag icke misstror ditt hjerta; jag kan icke hysa ett sådant misstroende, och du har med detta tillfälle ej på minsta sätt gifvit mig anledning dertill . . . . . Frågan oss imellan är således icke, huruvida jag har tviflat på dig, utan blott, huruvida du har gjort mig någon orätt derigenom att du ett ögonblick trott, att jag skulle vilja vara ett hinder mot det, som nu är föremålet för dina önskningar» [2]). Roséns uppsåt att icke stå i vägen för W:s framgång har säkert varit uppriktigt och tog sig såsom det synes äfven uttryck i handling. En uppgift af Murray i det ofvan anförda brefvet, att »af alla hans (Roséns) betydande anhöriga försäkras, att han det sjelf för ingen del önskar», får väl tydas så, att han uttryckligen afsagt sig sina släktingars ingripande. Ur W:s kvarlämnade brefsamling från de följande åren finner man, hur de båda allt jämt stått i en ganska förtrolig brefväxling. Vid Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles första sammanträde 1836 uttalar W. särskildt

---

[1]) G. 323 a. s. 32.

[2]) G. 323 a. s. 33.

sin glädje öfver den vackra minnesteckningen »öfver min vän, den förträfflige D:r G. Rosén. Ära åt hans minne. I himmelen råkas vi genom Guds nåd» [1]). Att vänskapen blifvit så helt och hållet återställd är ett säkert bevis för att Roséns hela uppträdande sommaren 1818 varit till W:s belåtenhet. Äfven de af Roséns bref, som finnas i behåll från dessa månader, tyda i all sin ofullständighet på så småningom inträdande lugnare känslor hos den orolige biskopskandidaten. Det sista, som afhandlar detta ömtåliga ämne, är dateradt d. 2 Sept. och återger flera vänskapliga och förtroendefulla uttryck, hvarmed W. i en skrifvelse från slutet af sommaren hedrat dess författare [2]). Då kunde han också känna sig fullständigt lugnad med afseende på sina farhågor. Utnämningen var en verklighet, och biskopsfullmakten, undertecknad d. 8 Juli 1818, låg i säkert förvar på sin bestämmelseort.

W. tillträdde snarast möjligt sin embetsutöfning. Hans herdabref, som utfärdades d. 19 Aug., präglas af allvar och värdighet och är ett sympatiskt uttryck för den ståndpunkt, han såsom stiftschef önskade intaga och förverkliga. Några punkter i detsamma torde förtjäna att återgifvas.

»Den lära, som måste vara vår öfvertygelse, för att af oss närgående framställas, är för all tid afgjord. Förgängelsen fräte menniskotillsatsen, den välvilliga omtankan rätte sig i sättet efter behofvet; de helsosamma ordens eftersyn består. I oförminskadt värde förblifver diamanten; infattning hölje icke, men ställe i dager.

Det tillhör den skicklige skaffaren till Guds hemligheter att dela Ordet efter menniskohjertats olika lägen. I Guds stora uppfostringsplan är någon ålder lika litet öfversedd, som förlorad. I hvarje är en ny välfärd inlagd att utvecklas. Vårt åliggande är att skicka oss efter tiden, sedan vi sett dess tecken.

Man fröjdar sig, att den trotsiga otron tystnat eller blott hviskar halfhögt. Om det villsamma töcknet är på sin flykt från kyrkans åkerland, månne likväl icke det här och där dröjer omkring höjderna? Otvifvelaktigt varar ännu på jorden striden för Guds rike; man försumme icke vapenöfningen under en förtidig segerfirning. Vi äga en trofast lösen att urskilja vänner och fiender i tänkesättet. Detta är icke rätt för Gudi, där predikan om Christo är förargelse eller galenskap.

---

[1]) D. E. 1836, d. 24 Jan.

[2]) G. 323 a. s. 35.

Christendomen har intet att frukta af själsodlingen, om denna är fullständig och djup; ty gudsfruktan är den högsta bildning. Om alla sinneskrafterne tagas i anspråk, och ingen vinner på de andras bekostnad, skall en falskeligt berömd konst blottställas, och vekheten icke böjas till likformighet med tidslynnet eller läran för dagen. Man skall då finna, hvad man börjat erkänna, att det gifves utom förnuftets område ett högre för menniskan, och att tron är ett bevittnadt sätt att omfatta sanning.

Kunskaper, i och utom yrket vunna, pryda hvarje lifvets förhållande, ännu mera religionslärarens upphöjda kall. I sitt allvarsamma yrke må andans man försaka fåfängan att omgifva sig med vettets glitter, hälst om detta sökes för att låna ett värde, hvarom ämbetet misstros. Men utan omtanka att vinna grundlig kännedom af kallets delar, att vid medgifna tillfällen fortsätta de studier, som förnämligast utveckla de menskliga anlagen, att söka sin förfriskning i tillämpning af hushållningsläran, i naturkunnighet eller utöfning af någon ädel konst vare ingen i hvilken ålder, i hvilken belägenhet som heldst.

Bibelläsning gifver de rätta ämnena för prestens användning och håller inom gränsen en till yppighet utfarande vettgirighet. Genom den, då Anden medverkar, blifva vi lärde af Gudi. Dess värde har en vis ålderdom pröfvat och bevisat. Det jäf, en nyss förliden tid högljudt velat mot den göra gällande, har med föraktet återfallit på småsinnet. Vår kyrkas storverk, att sprida det (Guds Ord) bland menigheten, sätter denna i tillfälle att i skrifterna pröfva, huru det sig hafver med predikan. Denna har alltid bort vara, nu måste den vara biblisk. Då jag talat om läran, har jag börjat och slutat med Guds ord. Det är oändligt i tillgångar och går verksamt omkring alla våra bemödande.

Det är icke i oron af hopade verldsomsorger eller bullret af yra nöjen, som Guds röst förnimmes, och själen samlar det himmelska manna. Det anständiga, som inskränker den christne, sluter en ännu trångare krets omkring sändningabudet i Christi stad, genom hvilket Gud förmanar. Och både egen sinnesfrid och det varaktiga bifallet äfventyrar den, som med slapp eftergifvenhet för flärden och likställighet med mängdens tycken, vill dagtinga sig till förlåtelse, för det han är, — sågom rättare,

icke är — prest. Men fri och otvungen måste denna belåtenhet vara med få och stilla nöjen. Den bäre vittne af ett upprymdt sinne, som med berådt mod underkastat sig nazireatet. Ty en kortsynt svärmandes är denna dysterhet, som endast häftar vid yttre iakttagelser, och för alla lika stänger lifvets njutning. I ett skick kunna icke alla förhållande intvingas. Allvaret afråde eftergift åt sinnligheten, det ställe under ögonen yrans våda, det öppne utsigten till ädlare fröjd; men bestraffningen falle icke lika tung på leken och brottet; det kloka rådet ställes icke i bredd med det ovillkorliga budet.

Det yttre skicket gör ej tillfyllest. Det fordras en inre hog, som födes och näres ofvanefter. Den lefvande gudsfruktan genom en sann omvändelse verkställer det ensamt.

Det fromma sinnet hyllar den föreställning, att ett helt lärostånd blir ett konungsligt presterskap. Dess lära är ren, biblisk, förenad med omsigt och menniskokännedom. Omgängelsen förelyser, värmer, upplyfter. Lefnaden uttrycker sagtmod i allvar, visdom i nit, allmännelig kärlek i den broderliga. Detta tillstånd är icke inne, men det kan närmas.

Tåren fuktar mitt öga, då jag betänker, att dolsk liknöjdhet och hänförd ifver icke äro så sällsynte, som man ägde rätt att vänta. Min ed har ålagt mig till efterföljd apostelen Pauli lära och förmaning till Titum och Timotheum. Detta gudomliga sammandrag af våra gemensamma pligter minner jag eder uppå. Sviken I, skall det icke undfalla min uppsigt».

Prästerskapet uppmanas att bidraga till ordnandet af fattigvården genom uttänkandet af arbetsförtjänst åt de medellöse. »Att väcka och underhålla en arbetsamhet, som minskar de torftiges antal, gifve prester en hjelpsam hand åt länsstyrelsen och hushållningssällskapet. I kyrkorådet berede han åt sig sjelf medhjelpare.

Bland hjelpbehöfvande förtjenar en torftig ungdom isynnerhet behjertande. Saknas med det kroppsliga äfven tillfället att undervisas, är det uppvexande slägtets nöd så mycket vådligare. Inrättningen af sockenskolor är på få ställen påtänkt eller af läget medgifven. Jag tror visserligen icke, att menigheten behöfver en lärd bildning, eller att den blir lycklig med en ytlig, som icke införlifvar sig, utan uppblåser. Men christendomskunskap och i allmänhet en sådan själskrafternas odling, som fordras

att värdigt utföra bestämmelsen, äro oaflåtlige fordringar. I de fleste (fall) är undervisningen lemnad åt kringvandrande personer. Att få duglige fästade genom goda vilkor beror till stor del af pastors inflytande hos församlingen. Uppmuntringar till föräldrar och förmyndare att bereda den (barnaundervisningen) och till barnen att den begagna vare förenad med en skarp och uthållande uppsigt öfver skolmästare och läromödrar.

De unga sinnenas beredelse till Herrans nattvard och en mognare christendom är prestens sköna förmånsrätt och det hugneligaste af hans ämbete. Att bortlemna den till en oerfarnare medhjelpare ursäktas af intet, utom af en fullkomlig kraftlöshet. Förgäfves skall man förebära, att en framskriden ålder icke passar till en yngres undervisning, och att endast lifighet talar med framgång till de unga. Den som en gång lärt att älska den älskvärda ungdomen, skall finna sig genom denna kärlek i alla åldrar ung. Torkar denna känsla ut, så var dess källa icke djup. Jag har upphört att vara ungdoms lärare, och jag kan endast såvida trösta min saknad af denna fröjdande sysselsättning, som jag med innerlighet nedlägger den omyndiga ålderns uppfostran till kunskap och christelig dygd i ett ömsint presterskaps vård».

Brefvet afslutas med en varm maning till trohet och gudsfruktan.

Om ett herdabref, sådant som det nu refererade, utfärdades i våra dagar, skulle det knappast röna något större erkännande; för våra ögon ter sig en behandling af de föreliggande problemen i så allmänna ordalag tämligen intetsägande. Men det kan icke förnekas, att för W. egde frågorna just i den form, hvari de här framställas, full aktualitet. »Läran är för all tid afgjord»; »det jäf, en nyss förliden tid velat göra gällande mot bibelläsning, har med föraktet återfallit på småsinnet»: det är den forne tviflarens protest mot det negativa elementet i rationalism och neologi, hvars vådor han af egen erfarenhet så väl kände. »Förgängelsen fräte människotillsatsen»; »vårt åliggande är att skicka oss efter tiden, sedan vi sett dess tecken»: för oss förefaller en sådan åsikt självklar; det är ord, som genom att upprepas i tid och otid t. o. m. förlorat en god del af sitt innehåll; däremot, uttalade i början på 1800-talet af en teolog, som ville göra front mot rationalismen, lämna de ett helt annat intryck af allvarligt och

självständigt tänkande. Såsom ett mera detaljeradt uttryck för hans ståndpunkt i detta fall kan anföras, hvad han skrifver i ett bref till Tegnér: »jag förklarar, att Augsburgiska bekännelsen är ett af de härligaste menniskoverk, jag känner .... Desso lik är Apologia Augustanæ confessionis. Formula Concordiæ deremot är ett skolastiskt system, som för mig gäller icke mera än hvarje annat sådant. Väl att regeringsformen, och nu presteden, uteslutit detta stridsäpple ur fruktkorgen» [1]). Detta bref förskrifver sig visserligen först från 1831, men då W:s dogmatiska utveckling under den senare delen af hans lif snarare gick åt höger än åt venster, torde man ega rättighet att anföra, hvad han här sagt, såsom i viss mån utgörande exempel på hvad han i herdabrefvet antyder om skillnaden mellan det förgängliga och det bestående i kyrkans lära. Hans åsikt om prästens ställning i det enskilda lifvet förefaller sträng, nästan pietistisk; det kan då förtjäna erinras om att han vid ett annat tillfälle uttryckligen opponerat sig mot pietisternas uppfattning af adiafora [2]). I de uttalanden, han gör, om prästernas sociala ställning med afseende på deras förhållande till den lägre undervisningen och speciellt deras förhållande till fattigvården har han säkerligen stått långt framom många af sina samtidiga embetsbröder. I det fallet hafva ju representanter för en betydligt senare generation visat sig vara knappast vuxna de tankar, han här för fram.

Med allt erkännande åt det måttfulla i tonen måste man dock medge, att W. i detta herdabref anslår en verkligt gammaldags episkopal stämning. Chef var han allt ifrån första stunden af sin utnämning, såsom chef tilltalar han sitt prästerskap i sin första hälsning; och såsom chef hälsar han äfven sina embetsbröder i Konsistorium, när han första gången efter sin utnämning gjorde sitt inträde ibland dem. »I denna för mig högtidliga stund, då jag tillträder vården af de vigtigaste angelägenheter, är min första tanka vördnaden för den gudomliga försyn, som efter hvarjehanda prof .... ställt mig tidigare, än jag det önskat, vid målet af mina jordiska förhoppningar .... Af vår store konung har jag inom kort tid hugnats med flere nådebevisningar och försäkrats om dess höga beskydd. Heligt besvuren

[1]) TEGNÉR, EL., o. a. a. s. 324.
[2]) Bref till S. A. Block, D. E. 1819, d. 7 Juli.

plikt och mitt tacksamma hjertas känsla uppmana mig att min embetstid igenom, så vidt på mig ankomma kan, vårda all konungslig rätt. Presten bör känna sin sköna bestämmelse, att förena menigheten med styrelsen, att göra den sednares vilja af den förra älskad, på samma gång som hörsammad. Till embetsbröder hyllar jag i minnesgodt och tacksamt sinne flere förbindelser. Jag kan icke fullgöra dem bättre, än då jag bemödar mig att motsvara förtroendets väntan. — Till Eder, mina Herrar, har jag stått i flere tillfredsställande förhållanden. I dessa förebrår jag mig intet. Våra skyldigheter fortfara att vara i flere fall gemensamme; genom enighet och samverkan kunna de endast lyckas. Från mig bör den fåfänga äran vara aflägsnad såsom från Eder kifvet. Af Eder rättsinnighet och vishet beror det att i mig igenkänna den bepröfvade vännen eller finna förmannen. Till fortsättning af det förtroende, jag bland Eder egt och som kallat mig till detta embete, anmäler sig min uppriktiga vänskap. Jag närer den förhoppning, att jag skall stå midt ibland ett fast slutet förbund till befordran af Guds ära och menniskors väl» [1]).

Måhända kräfves det en viss vana vid den rent formella sidan i W:s sätt att uttrycka sig för att icke missförstå ett tal sådant som det ofvan citerade. Då vi i det följande här och hvar återkomma till aktstycken af W:s hand, torde några anmärkningar rörande hans stil icke vara ur vägen. Så vidt jag kunnat döma af ett och annat yttrande, har W. ägnat densamma en stor omsorg; man kan kalla den medvetet arkaiserande, dock icke så som skulle han ha inskränkt sig till att reproducera skrifsättet under det gustavianska tidehvarfvet. Han står i ett påtagligt beroendeförhållande till antikens författare — Wieselgren använder beteckningen: »lärjunge af v. Höpkens Tacitanska skola» [2]) — och t. ex. brefven till Tegnér, åt hvilka han helt naturligt har sökt att ge ett högre litterärt värde, sluta sig på sina ställen, särskildt hvad grupperingen af tankar angår, ganska nära till Horatii epistlar såsom förebild. Tegnér karaktäriserar träffande hans skrifsätt med följande ord: »Din latinska stil synes mig ha samma egenheter som din svenska: tankrik, kort, sammanträngd, stundom litet invecklad, saknar han den klassiska

[1]) Domk. Prot. 1818, d. 19 Aug.

[2]) Sveriges sköna litteratur, 3 uppl. I, 561.

lättheten och genomskinligheten, men har deremot full klassisk halt, eller rättare den latinska lukt, hvilken likt ångan af gammalt vin gläder hvarje kännare» [1]. W. kände sig mycket smickrad af detta omdöme och har vid någon gång förekommande anmärkningar mot hans stil [2], för hvilka han var mycket känslig, hänvisat på Tegnérs uttalande. De kärfva och tvära, ofta kantiga vändningar, på hvilka den är så rik, uttryckssätt, som, om de förekomme hos en modernare författare, ovillkorligen skulle ge ett intryck af malplacerad själfkänsla, äro nog till stor del att skrifva på räkningen af hans individuella smakriktning. Men äfven med detta erkännande låter det sig icke förneka, att det är med ett visst välbehag, han i de anförda stilprofven skärskådar sig själf i glansen af sin nya värdighet såsom biskop med en biskops rang, en biskops rättigheter och anseende. I sammanhang härmed kan det måhända förtjäna anmärkas, att han under de första åren efter sin utnämning i sin dagbok genomgående benämner sig själf »biskopen» eller »eforus». Men det vore orättvist att icke medge, att han också egde känsla för den andra sidan af sitt episkopat: en biskops skyldigheter. W. har såsom biskop varit plikttrogen som få; Tegnér kallar honom 1831 »vår ende biskop» [3]. Om den noggrannhet, med hvilken han vid utöfvandet af sitt embete följde äfven de minsta detaljer, bär hans dagbok, »Diarium episcopale», vittne. Ur denna meddela vi såsom ytterligare bidragande till W:s karaktäristik ett bref till S. P. Bexell, hvilket åtföljde hans första kontraktsprostutnämning [4], och som förträffligt belyser det program, han såsom sitt stifts styresman ämnade tillämpa.

»Af eget förtroende, med afseende på pröfvad skicklighet och embetsbröders val har jag utnämt herr contraktsprosten. Det första tillfälle, då jag kallar en min medhjelpare, och det i stiftets största contrakt, är af mycken betydenhet för ett sinne, som i allt vill förfara efter plikt och till rätt ändamål. Jag anser derföre detta bref, i hvilket jag hälsar min coadjutor, böra fram-

---

[1]) Tegnér, Es., Bref till C. Fr. af Wingård s. 53.

[2]) Jfr. G. 323 a. s. 160.

[3]) Tegnér, Es., o. a. a. s. 18.

[4]) Skarstedts uppgift sid. 335, att denna utnämning skulle egt rum först 1823, är oriktig.

lägga de tänkesätt i förmanskap, efter hvilka jag handlar, och dem jag önskar följde.

Af embetsmannen fordras aktsamhet på sig sjelf och värfvet. Fordran på presten är förhöjd med ärendets vigt. Den ock bland embetsbröder, som är i tillfälle till inflytande på likar, eftergifver man så mycket mindre något, som hans ställning lofvar mycket. Försummelsen är oförlåtlig, hvilan afbruten och osäker hos den, som utfäst sig att vakta fyrbåken. Vi kunne derföre sällan förhögt stegra strängheten af det decorum, som vi ålägga oss sjelfva. Naziren, som vore svärmare, om han såsom enskild så strängt regelband hvardagslifvets småting, är berömlig inom återhållet af sitt lefnadsval. Fruktom icke, att lifvet så blir dystert; det vänder ett fördubblat behag åt insidan, det vinner i sammandragen kraft, hvad ingår i utsträckning. Jag är icke pharisé eller catholik för att tro på ett sacerdotium; men jag tror, att ministerium, ansedt ur evangeliskt sinne, gifver helgd nog och lemnar ingen eftergift åt skaffaren till Guds hemligheter, genom hvilkens både lefnad och lära Gud förmanar.

Det yttre blir då sant och otvunget, när det utvecklas ur det inres rena uppsåt. Lemnom våra hjertan att lifvas af den eld, den öfvermästaren önskade redan hos sina förste lärjungar brinnande, och som vid den stora nya testamentets nådesrikedomen efter den långa erfarenheten af herdens trohet i församlingens styrelse borde mer och mer upplåga. Ve! oss, om vi icke gifva inbördes uppmuntran. Ve! ock den, som skall i sinnesstorhet misstycka densamma. Därför ἀναμιμνήσκω σε ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ θεοῦ (2 Tim. 1: 6). Embetsbroder! Du eger vackra dona nativa, låt nåden glödga dem till rening och värma; då skall ske, att om din verksamhet samma betydningsfulla ord blir gällande: ἀνεζωπύρησεν τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ. I Macc. XIII, 7.

Denna själens mera än formens inverkan på andra hörer till arten af det andl. förmansskapet. Detta har icke krigsväsendets stränga tukt; det lånar icke konstbyggeriet af samhällets underordning grad för grad, från den styrande ned till den lägste lydande. Det är snarare, än fadrens, än den äldre brodrens företräde inom hushållet, der ömsesidig kärlek stiftar ordningen, och regelbandet pålägges och hålles af det milda allvaret. Vår verksamhet får icke antaga de verldsliga bestyrens orolighet;

ingen bemöde sig att herrska, att väcka fruktan i stället för aktning, att ofreda genom nygirigt kunskapande i andras tänkesätt, att sätta i omlopp kärlekslösa spridelser, att småaktigt täfla eller höja sig på andras förringande — allt sådant afvises af apostelens förmaning: att göra vårt embete utan kif och fåfäng ära. Uppsigt behagar icke, den mildre sig derföre sjelf genom ett sätt, som utan att förfela ändamålet, inbjuder till uppritighet och förtroende. Endast mot edsbrytaren, han som genom sin lefnad lastar embetet, vare den oskonsam. Må han icke kunna dölja sig undan bestraffningen, utan framdragas för att utskrapas såsom en skamfläck. Här se man förbi personen och vare Herranom sträng.

På sådant sätt skall herr contraktsprosten motsvara min väntan, fullgöra det i brefvet af d. 29 Junii gifna löftet och arbeta mig i hand. Naturligtvis skola tit:i åtgärder företräda mig utan att derföre upphäfva min egen verksamhet. Så länge Gud förlänar mig sinneskrafter, skall jag underhålla en liflig vexelverkan mellan mig och stiftsbröderne. Gerna skall jag dock låta flera mål gå genom beredning af mitt ombud, dels för att vinna mera fullständig kännedom, dels för att upprätthålla detta vid tillbörligt anseende. För detta senare ändamål vill jag således göra, hvad jag bör; men af herr contraktsprosten sjelf beror det genom det nitiska, värdiga och noggranna i sina functioner göra contraktisternes förtroende icke till en hastig föresatts vid valet, men en rättvist fortfarande sinnesstämmning under en embetstid, troligen af längre varaktighet än min.

Allvarligt, såsom jag skrifvit detta bref, slutar jag det äfven, icke med beröm, icke med vänskapsbetyg — det flärden missbrukar höfves icke mig — men med förbön till Gud, att han ville välsigna herr contraktsprosten i dess ökade ansvar, så att öfverherdens ära och församlingens båtnad i sin mån måtte deraf främjas» [1]).

Med en arbetsfördelning, sådan som den W. här antydt, skulle väl strängt taget de uppgifter, som återstodo för hans «ombud» bli tämligen illusoriska. Äro de mål, en kontraktsprost har att handlägga, af så obetydligt omfång, skall denna handläggning begränsas till att vara af så preliminär natur, att syn-

[1]) D. E. 1819, d. 5 Juli.

punkten om upprätthållandet af kontraktsprostens anseende särskildt behöfver spela in, så blir ju kontraktsprostsysslan hufvudsakligen af blott dekorativ art. W. har antagligen icke tänkt sig saken drifven fullt så långt, men hans uttryckssätt är i hvarje fall betecknande, i den mån det häntyder på att han tänkte sig icke blott den hela, oafkortade bestämmanderätten, utan äfven själfva det arbete, som skulle utföras ute i stiftet, centraliserade hos honom själf såsom biskop.

Med det sagda ha vi velat antyda de förutsättningar, under hvilka W. tillträdde sitt nya embete. Vi öfvergå nu till en framställning af hans verksamhet som sitt stifts styresman.

I.

Wingårds uppsikt öfver och beröring med sitt prästerskap.

W. har vid ett tillfälle karaktäriserat sig själf såsom en »kraftman», och säkert är, att kraft utmärkte hela hans stiftsstyrelse. Det ligger i sakens natur, att hans energi mest kommer till synes i de fall, där hans ansträngningar riktade sig på att afskaffa rådande missförhållanden. Det bör uttryckligen betonas, att den följande framställningen är att fatta ur denna synpunkt. Betraktad blott och bart som ett stycke af stiftets historia, blefve den säkerligen i mer än ett afseende missvisande. I det stora hela kan nog stiftets prästerskap på den tiden betraktas såsom en ganska aktningsvärd kår, men den inneslöt också åtminstone efter våra dagars anspråk i förvånande hög grad sämre element. Det är sannolikt, att det sedliga tillståndet försämrats, i samma mån som kontrollen under den gamle biskopens sista år förslappats. För W. visade det sig som en bjudande nödvändighet att gripa in med kraftig hand.

En förseelse, som hörde till de allra vanligaste, var fylleri-lasten. Det dröjde icke länge, innan W. kom i tillfälle att handlägga mål af detta slag. Redan vid hans första konsistoriesammanträde hade man att besluta med anledning af en anmälan mot N. Lomberg, en af stiftets djupast fallne prästmän, vid den tiden förordnad såsom adjunkt hos kyrkoherden i Okome [1]). Han hade under rusets inverkan upprepade gånger förgått sig mot sin principal, och den af domkapitlet föranstaltade under-

[1]) D. E. 1818, d. 19 Aug.

sökningen vid världslig rätt resulterade i att han i slutet af 1818 måste dömas till ett halft års suspension [1]). Innan hofrättens stadsfästelsedom på suspensionen hunnit expedieras, hade utsväfningarna undergräft hans hälsa, och han måste söka läkarevård på ett sjukhus i Göteborg. W. synes därunder ha tagit sig af honom; antagligen har det varit hans afsikt att genom visadt deltagande vinna hans förtroende och på den vägen inverka till hans förbättring. Vid hans tillfrisknande försände han honom därifrån »med tillbörliga råd att taga sig till vara för liderlighet, af hvilken hans själ och nyligen äfven hans kropp erfarit skada. Försågs med respenningar» [2]). De gifna varningarna blefvo dock utan effekt. Redan i Augusti 1819 antecknas nya rykten om hans dryckenskap, och i Februari 1820 fann W. sig föranlåten att till v. pastor i Harplinge, M. Rodhe, göra förfrågan om verkliga förhållandet. De halfofficiella skrifvelser af detta och liknande slag, som. W. utsänder, låta bilden af den verksamme biskopen framstå i så karaktäristiska drag, att de väl förtjäna uppmärksamhet. Brefvet till Rodhe har följande lydelse.

»Emedan det förljudes, att adjunkten N. Lomberg, hvad jag ock förmodat, för ingen del ändrat sin lefnad, utan under sin suspension fortfarit att gifva förargelse, får jag anmoda tit. att enligt sanning och samvetsplikt till mig ingifva öppen och fullständig underrättelse om Lombergs uppförande under den tid, han i Harplinge och nära tit. vistats.

Jag gör mig förvissad, att tit. med mig och hvarje noggrann prestman delar den önskan, att snart rättvisan måtte gå öfver den förhärdade och ståndet blifva friadt från skamfläcken. För sådant ändamål är nödigt, att tit. under hand förser sig med säkra sagesmän och andra erforderliga bevis, som kunna styrka uppgifterna, ifall jag skulle finna fulla skäl till beifrande i vanlig ordning» [3]).

Rodhes svar om »hur Lomberg uppför sig» meddelade, att »sådant skett' i den mest scandaleusa liderlighet» [4]). W. lät nu tillämpa lagen i hela dess stränghet. Saken blef föremål för afgörande vid ting, och Lomberg dömdes från embetet för lider-

[1]) D. E. 1818, d. 1 Dec.
[2]) D. E. 1819, d. 14 Apr.
[3]) D. E. 1820, d. 28 Jan.
[4]) D. E. 1820, d. 16 Febr.

ligt och otillständigt uppförande [1]). Domen vann trots nådeansökning, till hvars bemötande konsistorium beslöt »skildra Lombergs framfarna liderlighet», stadfästelse [2]). Lomberg anmälde nu »i en gudlös och ovettig skrift sitt förmenta förfall» och bilade »en otillförlitlig attest på sjukdom i benen» [2]), men W., som föresatt sig att statuera ett exempel, anmodade konungens befallningshafvande i Halmstad att insända honom med fångskjuts, och d. 24 Oktober 1821 »removerades» han [3]).

En Lombergs embetsbroder, som ej tycks ha gifvit honom efter i uselhet, var komminister Memsen i Halmstad. Till honom har W. författat en privat varningsskrifvelse, hvilken är så typisk, att vi ej kunna underlåta att anföra den.

Han skrifver: »Jag har dröjt att besvara brefvet, emedan jag ville se, om dess löften hade något värde. Till bestraffning skrider ock den ömsinte senfärdigt, om än han hyser ringa hopp att se förbättring. Ändring i uppförandet, någon physisk bot, som tillika skulle vara psychisk, har ej följt. Eländet är endast större, och sjelfva de närmaste begära icke längre fördrag. I detta tillstånd, då tit. skulle inställas för att undergå en bestraffning, hvilken troligen snart följdes af en annan, som gjorde förlust af embetet, är tjenstledighet begärd, och den beviljades för att icke hafva lemnat något oförsökt och för att vid allt, som framgent kunde drabba, icke hafva den minsta anledning till ånger öfver orättvis eller omild framfart. Försök då att slita (sig) ur sina omgifvelser, hvilka endast tala om syndavanor och förnedring. Pröfva i något anständigt hus, om det ännu finnes en fiber i hela varelsen, som icke domnat för behaget af renlefnad. Besinna, att icke endast timlig välfärd står på det äfventyrligaste vågspel, att föraktet ligger så mycket tyngre på vanhedrade ypperliga anlag, som de gifvit hopp om bättre — men att kanhända snart icke blott den jordiske domaren men den himmelska rättvisan torde inträda, och den senares förkastelse för evigt göra den förres åtgärder öfverflödiga. Den liderlige är alltid föraktlig, ty han förnedrar sitt värde såsom förnuftig varelse; ännu vederstyggligare är den, som mot bättre vett efter vunnen

---

[1]) Domk. prot. 1820, d. 5 Apr.
[2]) D. E. 1821, d. 12 Juni.
[3]) D. E. 1821, d. 7 Okt.

bildning i skönhetskänsla och sedligt omdöme kastar sig från det ädlas höjd ner till det besmittade; och presten, som, 'förrädisk mot Gud, den han svurit trohet, äreförgäten emot menniskor, som han borde förbättra, men förför eller förargar, gör köttets hemska gerningar, är en brodermördare, som går med förbannelsen öfver sitt hufvud till en välförtjent fördömelse. Betänk, hvarifrån du fallen är, och bättra dig, att du icke må falla i lastarens dom. Denna är den sista varning, jag på detta sätt gifver tit. Måtte den verka; i annat fall känner jag den andra delen af min plikt, som är gerningen» [1]).

Memsen var emellertid lika litet som Lomberg mottaglig för några förmaningar, och redan efter några månader inkallades han till varningsgradens undergående [2]). Då han icke infunnit sig i stiftsstaden på den utsatta dagen, beslöts att anmoda konungens befallningshafvande om handräckning för hans ditforslande med fångskjuts [3]). Denna utväg behöfde emellertid ej anlitas. Memsen inställde sig självmant, och W. sammankallade, så snart han ankommit, ett extra konsistorium för meddelandet af admonitionen, som är affattad i mycket skarp form och i det hela [4]) af samma innehåll som det förut meddelade brefvet. Ungefär ett år senare anklagades Memsen för fylleri på ett bröllop. Dock kunde anklagelsen icke bevisas; W. anmärker, troligen på goda skäl: »sed tamen haeret» [5]), och 6 månader senare hade förseelserna upprepats i så påtaglig form, att Memsen kunde dömas till ett halft års suspension [6]). Han fortsatte trots allt sitt oordentliga lefnadssätt, och i början af 1824 afsattes han af domkapitlet [7]). Antagligen blott i syfte att förlänga proceduren anförde han besvär, sökte, sedan Kgl. Maj:t stadfäst domen, nåd [8]), och åberopade, då allt visade sig förgäfves, för att göra svårigheter in i det sista sjukdom såsom förhinder för att infinna sig till »removeringen» [9]). Antingen nu W. böjt sig för detta skäl,

[1]) D. E. 1820, d. 17 Mars.
[2]) Domk. prot. 1820, d. 19 Juli.
[3]) Domk. prot. 1820, d. 30 Aug.
[4]) Domk. prot. 1820, d. 1 Sept.
[5]) D. E. 1821, d. 31 Okt.
[6]) Domk. prot. 1822, d. 17 Apr.
[7]) Domk. prot. 1824, d. 18 Febr
[8]) D. E. 1824, d. 24 Nov.
[9]) D. E. 1825, d. 1 Febr.

eller han föredrog att låta akten utföras af någon annan — allt nog, han tillät, att afsättningen egde rum i en skolsal i Halmstad och uppdrog verkställigheten åt vederbörande kontraktsprost [1]).

I andra fall har W. kunnat inskränka sig till ett enklare förfarande och har då tämligen korta notiser att meddela; men hans »diarium» företer i alla fall en märkvärdig profkarta på sjunkna individer bland det andliga ståndet. En pastorsadjunkt är anmäld för att »ruckla och vara olåtig i det beskedliga pastorshuset i Tossene» och får med anledning däraf ett allvarsamt bref med hot om bestraffning, ifall förbättring icke spörjes [2]). Kyrkoherden i Sibbarp, »känd för superi och slarf», erhåller ett »bannbref» [3]). Adjunkten i Bokenäs, som instämts till varning för fylleri, erhåller admonition, måste erkänna och lofvar bättring [4]). Komminister A. G. Lindblom rådes i ett »skarpt bannbref för dess mångfalldiga uselhet» att heldre resignera än blottställa sig för en anklagelse och dess följder [5]). Bref och anteckningar af detta och liknande slag återfinnas med relativt mycket korta mellanrum. Under de första tio åren af W:s verksamhet som biskop erhöllo minst 14 präster offentligt eller enskildt — mången gång både det ena och det andra — varning för fylleri, och de enskilda beifrade förseelserna i detta afseende torde under samma tid med all säkerhet ha uppgått till nära 30. Den stora uppmärksamhet, med hvilken W. följde alla dessa företeelser, och den skärpa, med hvilken han varnade de felande, samt — där varning ej hjälpte — befordrade dem till straff, visar hans allvarliga föresats att införa bättre ordning bland sitt prästerskap. I stort sedt har han nog äfven lyckats. Med åren omnämnas förseelser af denna art allt mera sällan i diariet och konsistorieprotokollen, äfven om de icke helt uteblifva.

Men dryckenskap var långt ifrån den enda last, som kräfde sina offer bland prästerskapet, och W. var ingalunda den, som ville låta udda vara jämnt. Han vakade noga öfver sina underlydande, och de, som förbrutit sig, fingo höra hårda ord. Att W. bland andra varningar äfven inflickar den mot liderlighet hör ju

---

[1]) D. E. 1825, d. 23 Febr.
[2]) D. E. 1822, d. 2 Dec.
[3]) D. E. 1825, d. 25 Maj.
[4]) D. E. 1826, d. 19 Apr.
[5]) D. E. 1827, d. 26 Okt.

ingalunda till ovanligheterna. Högst karaktäristiskt är hvad han skrifvertill pastor H. B. L. Dahlgren, som tycks ha haft åtskilligt på sitt syndaregister: »Länge hade Dahlgren förtjent och jag ämnat ett bref af följande innehåll. Nu är likväl måttet af mitt missnöje uppfyldt, och jag måste vara Herranom sträng mot en yngling, hvars inträde i embetet jag ångrar bland mina fel, och hvilken i alt brutit mot ordinators föreskrifter. Edra kunskaper voro vid ert intagande af ordines de ringaste. Jag ålade er därför flit och arbete i studier, och Ni gick den dyra presteden, hvilken ålägger att dagligen förkofra sig i Guds ord och andra nödiga stycken. Deremot har Ni alldeles lagt bort boken, den Ni aldrig älskat, af skrämsel tagit i hand och nu alldeles glömt. Det syntes på de Concepter, jag vid mitt vistande i era föräldrars hus genomsåg, att författaren är och vill blifva en slarf, som skakar ur armen eller för syns skull rafsar samman hvad som ligger för hand. Ödmjukhet är det enda vilkor för nåd; den anstår mer än någon annan den unge presten, som med djupt misstroende till sig sjelf bör inträda i embetet . . . . Ni har deremot gått högmodets väg till fall, och Er har fantastens genstigar till rykte synts beqvämare. Att väcka uppseende är icke konstigt i en tid, då folket uppskrämt irrar såsom hjorden utan herde. Det anseende Ni hos fåkunnigheten beredt er genom förbannelser, utrop och stoj, skall ingen stadgad man missunna er; det försvinner lika hastigt, som det kommit, och af hela elden blir rök. Hos den kloke domaren stannar dock åtanken på er såsom äfven i detta afseende dumdristig. Den enskilda själavården är i synnerhet betänklig för den unge. Rådvill skall han stå vid sjuksängen, om han icke användt de 3 hufvudhjelpmedlen: oratio, meditatio, tentatio. Ve den, som sjelfförtrogen rusar till, icke blott der han kallas, men ock inmänger sig i obehörig verksamhet såsom en andlig qvacksalfvare och vill gälla för en undergörare. Han lyktar såsom Ni gjort i köttet. Att Ni var köttslig just under den tid, då hela er själ borde varit vänd åt alfvarsamma och heliga betraktelser, visades tillräckligt af er grofva obetänksamhet att fria till en flicka, då Ni borde endast varit betänkt på en förlofning med kyrkan. Jag fick då tillräckligt se, att djuret hos Er mera råder än förnuftet. Men att Ni, då Ni på prof skickades till en främmande ort för att sköta en ordinarie prestbeställning, lagt Er in med en illa beryktad qvinsperson

och genom uppenbara köttsens gerningar gifvit en ryslig förargelse i församlingen och fläckat ert embetes värdighet är ett brott, som beifradt efter förtjenst, skulle skilja er vid ett embete, det Ni icke förtjent att innehafva och nu vanhelgat. Var öfvertygad, att dessa samlade fel stå i friskt minne hos mig och skola afses med rättvisa .... Jag har nu skickat er till fädernehuset för att der skyla er blygd .... Vill Gud, kommer jag nästa år till Laholms contract och skall då kalla er mig till mötes annorstädes för att genom förhör undersöka, om Ni lydt min tillsägelse om studier. Lefnaden skall lika litet hädanefter som hittills undfalla mig» [1].

Varningen synes åtminstone till det yttre ha gjort verkan; Dahlgren har i hvarje fall undgått afsättning.

Till komministern i biskopsprebendet, Fjärås, skref W. ett »allvarsamt bref i dubbel egenskap såsom biskop och pastor för att antyda honom att bättra sin oordentliga lefnad inom och utom hus». Det skulle honom föreläsas af v. pastor Ljungvall [2]. En af de yngre prästmännen sökte och erhöll skiljebref hos domkapitlet från sin trolofvade men fick på samma gång enskildt af biskopen skarpa föreställningar för sin visade ostadighet [3].

Trots all den energi, W. utvecklade för att beifra verkliga felsteg, finns det också exempel på att han, när omständigheterna så föranledde, kunde bedöma den felande mycket mildt. En pastorsadjunkt L. hade af landsfiskalen anmälts för att ha varit öfverlastad af starka drycker [4]. Faktum kunde ej bortresoneras, men W. tycks ha ansett, att förhållandena talade för att förmildrande omständigheter förelågo och sökte under hand inhämta »om ofvannämda L. visat fallenhet för dryckenskap eller han fallit i utlagdt försåt, till hvilket senare var anledning», och han annoterar med en viss tillfredsställelse, att svaret på hans förfrågningar bestyrkte den senare misstanken [5]. Den ifrågavarande prästmannens förhållande under den följande tiden visade emellertid, att om han också vid *ett* tillfälle skulle ha fallit offer

---

[1] D. E. 1820, d. 11 Nov.
[2] D. E. 1824, d. 28 Febr.
[3] D. E. 1827, d. 31 Okt.
[4] D. E. 1822, d. 6 Mars.
[5] D. E. 1822, d. 7 Mars.

för ett försåt, så var det i grund och botten ingen tillfällighet, och han dömdes efter några år till afsättning.

En af de yngre, som mången gång satt sin biskops tålamod på mycket hårda prof, var A. G. Wahrlund. Såsom af domkapitelsprotokollen vid åtskilliga tillfällen framgår, hade konsistorium icke sällan fått erfara obehag genom hans försumlighet att fullgöra sina åligganden. W:s första bref till honom är ganska allvarsamt.

»Icke ogerna hade jag råkat tit. på Drengsered, mindre för att mottaga ett prof af uppmärksamhet än att säga, hvad jag nu skriftligen meddelar — mitt missnöje dermed, att icke nog accuratesse visas i vissa pastorsembetet tillhörande åtgärder. Expeditionerne äro sena, i synnerhet sitta penningförsändningar långt inne, och icke blott contraktsprosten men ock consistorium har att beklaga sig öfver dröjsmål, som oredar och ådrager klander. Jag befarar, att tid spilles på nöjen, eller att hogen vändes till annat än det ansvariga kallets vård. Samvetsplikt och omtanka för framtiden fordra dock, att allvaret rigtas till embetsgöromål och studier. Sådan har förut varit min varning. Af skyldighet lika mycket som af välvilja förnyas den» [1]. Vid samma tillfälle ger biskopen Wahrlund rätt i en tvistefråga mellan denne och hans principal.

Tillsägelsen tycks ej ha hjälpt, ty efter ett halft år anmodades kontraktsprosten att verkställa en noggrann undersökning, emedan v. pastor »länge visat sig ganska slarfagtig i flera stycken» [2]. Vid undersökningen befanns misstanken grundad, och Wahrlund blef »efter längre omgång», och sedan under mellantiden ytterligare förseelser upptäckts (bl. a. hade ingen kyrkobok förts), slutligen i December »skrapad» för sina försummelser [3]. Redan dessförinnan hade han blifvit förflyttad från Halmstad, men det ser ut, som om W. fortfarande sökte skona honom så mycket som möjligt, ty han skickades icke på landsbygden utan till ett annat stadssamhälle, Uddevalla. Inkallandet till varning följdes af ett privat bref från W. af följande lydelse.

»Då jag för några år sedan hörde och såg på stället den lättsinnighet, hvarmed tit. behandlade den sig anförtrodda vigtiga vård, anade jag de menliga följder deraf, som allt för mycket

---

[1]) D. E. 1819, d. 23 Okt.

[2]) D. E. 1820, d. 25 Mars.

[3]) D. E. 1820, d. 13 Dec.

sedan visat sig. Verkningar hafva icke uteblifvit; men sansen icke kommit. Före afresan från Halmstad hade ett och annat kunnat hjelpas; men bekymret tycktes vara större öfver den ekonomiska ställningen än öfver uraktlåtet embete. Någon förklaring af tit. har jag hvarken mundteligen eller skriftcligen erhållit; sjelf har jag åtminstone icke förebyggt en sådan. Saken har således bordt afses efter lag, såsom den låg i gerningen uppdagad. Och med godt skäl har consistorium inställt herr pastorn till erhållande af föreställningar, visserligen en bestraffning men ock ett faderligt råd. Från inställelse kan jag icke frisäga, utan måste stämningen åtlydas, så vida värre följder skola undvikas. Det höfves den felande, synnerligast presten, att erkänna sitt fel och bättra det. Denna föresats är ädlare än harmen eller det förödmjukade högmodet. I öfrigt ställes tit. icke inför en criminaldomstol utan inför sine förmän, der stränghet mildras af skonsamhet. Att tit. kommit på en främmande ort är en lycklig omständighet; i fall uppsåtet är att förbättra sin lefnad, sker det mäst otvunget bland nya förhållanden, der inga stallbröder eller vanor kalla, inga minnen förebrå. Visa nu under en noggrann pastor och i en kinkig församling den stadga, som framdeles bättre kan berättiga till förtroende än det flärdfulla skenet för några år sedan. Herr pastorns missiv innebär ingen landsflykt, då det visade till stiftets andra stad, der eventuella förtjenster icke saknas, om man blir älskad. Man blir varaktigast älskad, då man vunnit agtning. Gymnasiste chrior på predikstolen, grötmyndighet mot de ringa, smicker mot de bättre, deltagande i lustbarheter och bunkalag bereda icke denna. Herr pastorn gaf mig skänker, då Ni icke hade något, och jag intet behöfde; nu gifver jag Er en liten respenning af min lilla försedda cassa, emedan herr pastorn behöfver det» [1]).

Öfver Wahrlunds tjänstgöring i Uddevalla synas inga svårare anmärkningar ha blifvit gjorda. W. omnämner blott, att han en gång hört honom predika »utan grundlighet och christlig anda» [2]). Från Uddevalla flyttades han snart, men erhöll äfven denna gång ett ganska fördelaktigt missiv, nämligen till Marstrand »med uttryck likväl, att consistorium förväntade sig ett

[1]) D. E. 1820, d. 30 Nov

[2]) D. E. 1821, d. 19 Juli.

mera noggrannt förfarande än han visat i Halmstad» [1]). Han tycks ha egt en viss förmåga att göra sig omtyckt af sina församlingsbor. I Marstrand begärdes han till kyrkoherde, dock utan resultat [2]); kort därefter valdes han till komminister i Halmstad. W. hade alltjämt öfvat uppsikt öfver hans förhållande, och han tillsände honom, då han fortfarande med allt för litet allvar ägnade sig åt sitt embete, ett »uppmaningsbref rörande lära och lefnad» [3]). Om W. från början haft någon önskan att kunna bidraga till hans framgång, så har han dock till sist alldeles måst afstå därifrån. När Wahrlund 1833 sökte Kungsbacka, varnade W. i bref till v. Hartmansdorff för att låta en person med hans fallenhet för glaset komma till en »suphåla». Emellertid erhöll han pastoratet.

Ett annat fall kan anföras, där W:s benägenhet att visa undseende på visst sätt är öfverraskande. Pedagogen i Kungelf, C. S. Rodéhn, hade för att kunna ingå äktenskap med sin systerdotter, hvilket Sveriges rikes lag förbjöd, nedlagt prästembetet. Vigseln hade sedan egt rum i Norge. Äktenskapet blef dock ej långvarigt, och efter hustruns död begärde han att återfå prästembetet. Af den diskussion, som fördes härom i domkapitlet, framgår, att Rodéhn med W:s goda minne predikat i stiftets kyrkor vid upprepade tillfällen; biskopen synes äfven ha ställt sig välvillig mot hans ansökning och således betraktat förseelsen såsom obetydlig. Konsistorium beslöt att förorda ansökningen. Endast lektor Myrberg reserverade sig [4]). Rodéhns anhållan blef också af Kgl. Maj:t bifallen.

Med kyrkoherden i Gällared, J. P. Adlerstam, hade W. vidlyftiga mellanhafvanden. Adlerstam erhöll gång på gång varning med »råd att enligt prestedens lydelse visa sin biskop och andelige förman tillbörlig heder och lydnad» [5]). Vid en visitation i pastoratet fick han höra hårda ord. En klagoskrift inlämnades af församlingen. Efter dess uppläsande vände sig H. H. Biskopen till kyrkoherde Adlerstam »under yttrande af den smärta, han såsom stiftets styresman måste erfara vid sådane sorgliga

---

[1]) D. E. 1822, d. 13 Mars.
[2]) D. E. 1822, d. 30 Okt.
[3]) D. E. 1825, d. 29 Aug.
[4]) Domk. prot. 1824, d. 17 Nov.
[5]) D. E. 1820, d. 12 Jan.

uppträden som detta, då en hel församling vid ett högtidligt tillfälle nödgas i sjelfva Herrans tempel framföra grundade och erkända klagomål mot deras själasörjare. Beklagansvärd vore den församling, som erhållit en sådan lärare, men olycklig han, som så ringa aktade sin Herres bud och så vanvårdade det dyra kall, honom blifvit anförtrodt. Naturens gåfvor kunde väl vara i ringa mått honom tilldelade, men då han genom dolskhet och egenvilja eller rent af tredskhet (han läste med afsikt altartjänsten ohörbart) och ovilja försummade att till sina åhörares nytta och uppbyggelse använda de gåfvor, Herren honom förlänt, vore han straffvärd inför Gud och menniskor och ovärdig den nåd, konungen honom tilldelat». 2 andra varningar med samma skärpa följde ytterligare under samma akt [1]). — Adlerstam hade sommaren 1818 utnämnts mot W:s önskan, tack vare beskyddare inom själfva ministären; v. Rosenstein ansåg sig nödsakad att uttryckligen anhålla om ursäkt: »jag hoppas, att Bror tager dessa saker, som de äro, och Bror mindre rörande såsom ännu icke fullkomligen inträdd i sysslan»; han tillägger lugnande: »det skall bli mig ett nöje att på alla sätt sentera Brors önskningar såsom biskop» [2]). W. hade under förhandenvarande omständigheter svårt att vidtaga några kraftigare åtgärder, men till slut begärde den vårdslöse kyrkoherden självmant afsked, hvilket utan tvekan bifölls [3]). Då visitation hölls med anledning af den nye kyrkoherdens tillträde, uppmanade W. församlingarna att tacka Gud, att den tid nu vore förbi, då deras kristliga undervisning och handledning besörjdes af en lärare, om hvilken det bäst säges, då man säger, att han saknade förmåga att uppfylla sitt kall [4]).

I öfrigt häntyda en del enstaka notiser i de tillgängliga aktstyckena på att W. utöfvade ett ganska strängt regemente, något som äfven i många fall tyckes ha varit skäligen behöfligt. Prosten Berg i Fagered anmodas att gifva sin komminister varning för »besynnerligheter» samt att »ålägga honom det bemödande om tillväxt i kunskap och noggrannhet i lära och lefnad,

[1]) Visitationsprotokoll, Gällared 1824.
[2]) G. 323 a., s. 16.
[3]) Jfr. Petersson, Göteborgs Stifts Matrikel s. 133.
[4]) Visitationsprot. Gällared 1828.

hvilka endast kunna freda honom från den näpst, jag i annat fall kan finna mig befogad att använda» [1]. Varningen var dock förgäfves. Afsättning följde efter endast några år [2]. Adjunkten i ett pastorat i Halmstadstrakten får en »allvarsam förmaning att bättre värdera och använda tiden till förkofran i nödiga stycken än som enligt pastors vitsord skedt i Torup» [3]. Kyrkoherden i Mjöbeck rådes att ställa sig till efterrättelse honom förut gifna varningar [4]. I. V. Carlberg begär fortsatt permission »för att göra intet i Stockholm» men utan resultat [5]. Till kyrkoherden i Näsinge heter det: »Jag bör erinra om nödvändigheten att ordentligt och fullt läsligt författa handlingar, som skola af någon auctoritet mottagas och förvaras. Brådska, någon gång ursägtlig, kan väl icke alltid hafva skäl för sig» [6]. Kyrkoherden i Weinge varnas, emedan han »i ett skriftetal under tillämpning af skriftens språk gjort namngifna personer ansvariga för ett yttrande, som de i enskild sak skulle haft mot honom», för det katolska bruket af bindenyckeln [7]. Komministern i Okome måste uppbära skarpa förebråelser »för sin försummelse att deltaga i tjänsteutöfning för (för att ägna sig åt) ett skamlöst tiggeri, öppet och under hand» [8]. Skolmästaren i Örby har insändt underrättelse om, »att ingen ordning fanns stadgad för Örby skola». W. begärde genast från pastor »del af en sådan, om den var stadgad, i annat fall förslag» [9]. Vidare hade vederbörande »upplåtit nattvardsbarnens undervisning» åt skolläraren, hvilket W. »genom bref till prosten Lundström aflyste». I början af 1822 annoterar W., att han förnummit »tassel beträffande kyrkokassan i Uddevalla». I December 1824 klagar kontraktsprosten öfver att kyrkoherden i fråga (W:s gamle fiende, Rabe) egenmäktigt underlåtit »att upphemta collect och stamboksmedel» [10]. Konsistorium ställer sig på kontraktsprostens sida och föreskrifver

[1]) D. E. 1819, d. 1 Maj.
[2]) Domk. prot. 1822, d. 22 Maj.
[3]) D. E. 1819, d. 28 Juni.
[4]) D. E. 1820, d. 17 Mars.
[5]) D. E. 1820, d. 27 Apr.
[6]) D. E. 1820, d. 2 Okt.
[7]) D. E. 1821, den 14 Febr.
[8]) D. E. 1822, d. 29 Juni.
[9]) D. E. 1822, d. 12 Nov.
[10]) Domk. prot. 1825, d. 9 Febr.

Rabe att följa hans anvisning. V. pastor och v. komminister i Foss tillhållas att icke »kringskära comministerns inkomsträttigheter» hvaröfver denne klagat. Dock lät biskopen på anförda skäl öfvertyga sig om »ofoget af denna klagan»[1]. Kontraktsprosten Linderoth klandras, därför att han tillåtit en komminister att öfverdrifvet betjäna sig af »den okunnige studenten Sæverins» predikohjälp, hvilken förbjöds[2]. Några år senare erinras samme kyrkoherde allvarsamt att icke lämna nattvardsbarnens undervisning åt »den opålitlige adjunkt Adler»[3].

Ett bannbref insändes till nådårspresten i Seglora för hans otillbörliga verksamhet vid därstädes förrättadt kyrkoherdeval[4]. V. pastor Mattsson, som tjänstgjort i Varberg en sommar, då W. där tillbragte sin ledighet, uppmanas att predika mera grundligt[5]. Prosten Geintschein, som redan förut blifvit föremål för konsistorii ogillande med anledning af dröjsmål och begäran om uppskof med inbetalning af pastoralier, får i November 1827 ett förmaningsbref, hvars syfte dock icke närmare angifves[6]. Adjunkt Fossberg inkallas till ett samtal »i ett ämne, som ej kan nämnas, men hvars förbättring åsyftas»[7]. 1837 inkallades han med anledning af oförsiktiga uttryck i ett liktal till föreställningars erhållande, hvilka föreställningar »verkställdes faderligen»[8]. Den varning, som han erhöll, var af följande lydelse:

»Likpredikan är en äfventyrlig tillfällighetsförrättning, hvilken lyckligtvis alltmer kommit ur bruk, men dock icke gerna kan vägras, der den såsom sed fortfar och serskilt begäres. Å ena sidan vakte sig predikanten för smicker öfver den döde, hvilket naturligtvis, för denne onyttigt, blott tillfredsställer anhörigas fåfänga eller kan skada åhörarne i allmänhet genom det hyende, som lägges under verkheligheten och syndasäkerheten. Men icke mindre otillbörligt är det att till ingens uppbyggelse förklara den döde fördömd. Visserligen äga vi att af frukten sluta till trädets

[1] D. E. 1824, d. 21 Okt.
[2] D. E. 1822, d. 18 Mars.
[3] D. E. 1825, d. 21 Febr.
[4] D. E. 1825 d. 20 Maj.
[5] D. E. 1825, d. 29 Aug.
[6] D. E. 1827, d. 18 Nov.
[7] D. E. 1825, d. 16 Mars.
[8] D. E. 1837, d. 6 Dec.

art och således af onda gärningar till oomvändt hjerta; men framställningen af detta förhållande och dess våda tillhör egentligen predikan och skriftermålet, således den allmänna tillämpningen till församlingen, icke den individuella utan i enrummet eller då den annars är anbefalld, alldra minst liktalet. I denna del öfverensstämma alla anvisningar i pastoraltheologien, och såväl deraf som genom de framställningar rörande prestembetets utöfning, dem jag gjorde adjuncten med de öfriga ordinandi före dess prestblifvande, borde han derom icke vara okunnig.

En dylik hård dom, vore den ock tillåten, blef dock alltid osäker, enär det icke är oss gifvet att bestämdt afgöra, hurudant den aflidandes inre tillstånd är till Gud, och hvad Guds nåd kan verka äfven i lifvets slutande stunder. Om så är, bjuder kärleken att icke öfvergifva hoppet om ett bättre sinnesskick, der detta hopp icke alldeles motsäges af omständigheterna. Men ett omildt sinne eller åtminstone en uppvallning af obevakad häftighet förråder det att utan egen närmare kännedom, endast på ett löst rykte afkunna fördömelsen. Det är detta adjuncten gjort, enligt hvad jag hoppas och tror, af ett obetänksamt nit. Adjuncten har sedan ogillat och ångrat sitt felsteg, och Consistorium, då det nu bestraffar, väntar således, att till denna pligtutöfning adjuncten icke vidare anledning gifver.

Af detta öfverskred, som nu blifvit rättadt, låte adjuncten sig vara erinrad och varnad att i allt sitt förhållande förena visdom med nit, enligt öfverherdens villja att i hans församling allt skall tillgå »εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν» [1]).

Några af de varningar, W. utdelade i konsistorium till präster, som gjort sig kända för ett otillständigt uppförande, torde äfvenledes förtjäna att anföras. En af de kraftigare, som daterar sig från 1828, lyder så. »Redan under de år, adjunkten tillbragte vid härvarande läroverk, visade han ett trottsigt uppförande mot lärare och ett ofördragsamt och hetsigt mot medlärjungar. Denna obändighet i lynne och skick har icke, ehuru man var berättigad att det vänta, vikit vid prestblifvandet och afläggandet af den ed, som bjuder lydnad mot förmän och saktmod i omgänget med alla. I de presthus, adjunkten vistats, har han genom tvistsjuka och otreflighet väckt missnöje, och jag

---

[1]) W:s egenhändiga koncept, Domk. prot. 1837, d. 6 Dec.

ofta i anledning deraf måst gifva honom enskilda föreställningar. Af ökade skäl gifver jag dem nu, enligt Consistorii beslut och å dess vägnar med ogillande af adjunctens obildade förfarande, och antyder honom att fullgöra inre och yttre åligganden till sjelfvälde, foglighet och fridsamhet». [1]).

Om den förmaning, som tilldelades v. komministern i W:s eget prebende, Tölö, heter det: »Han erinrades nu, hurusom redan vid första utöfningen af hans ämbete Consistorium fästat sin upmärksamhet vid den mindre noggrannhet, han ådagalaggt i seder och upförande m. m. Allt detta oaktadt hade Consistorium af skonsamhet ej velat inkalla honom till varning utan deremot för att ytterligare upmuntra honom till ett noggrannare lefnadssätt förordnat honom att bestrida comministraturen i stiftets biskops eget praebende, Tölö. Detta förnyade prof af förtroende hade dock icke verkat någon förändring, utan hade han tvertom vid flere tillfällen äfven under den sistförflutna tiden glömt sig sjelf och sitt ämbetes helgd både utom och inom sitt hus. Med anledning häraf gåfvos honom de allvarligaste föreställningar och upmaningar att betänka, hvad hans frid tillhörer, att besinna den dyra ed, han vid prestblifvandet aflaggt, en ed, hvilken han sedan ofta brutit, då han varit de församlingar till anstöt, der han blifvit anställd, i stället för att vara dem till en efterdömelse. Han varnades för dryckenskapens ohyggliga last, som alltid måste ådraga honom samvetets förebråelser, timlig, andlig — kanske evig fördömelse» [2]).

W. hade vid upprätthållandet af ordning och skick inom stiftet ett godt stöd hos sitt konsistorium. Därvid har det, såsom protokollen oförtydbart visa, hufvudsakligen varit biskopen, hos hvilken den egentliga initiativkraften och fastheten hvilade. Stundom inträffade det dock, att hans kolleger i domkapitlet kunde gå längre i ifver än chefen själf. Ett exempel på fall af detta slag må här anföras. Kyrkoherde Nordvall i Varberg hade i en tvist med domkapitlet rörande anmärkningar mot hans åtgärder i en brandförsäkringsfråga författat en skarp inlaga till domkapitlet, med anledning hvaraf detta resolverade, att han skulle erhålla en skarp och allvarsam förebråelse för missfirmligt skrifsätt med förständigande, att konsistorium endast i anseende

[1]) W:s egenhändiga koncept, Domk. prot. d. 18 Juni 1828.

[2]) Domk. prot. 1833, d. 6 Mars.

till hans höga ålder förskonat honom från personlig inställelse till föreställnings erhållande [1]). Nordvall besvärade sig hos hofrätten, som fann, »att skrifsättet icke i den mån varit anstötligt, att en strängare åtvarning kunnat ega rum» [2]), i hufvudsaklig öfverensstämmelse med W:s uttalande vid afkunnandet af domkapitlets utslag, att Nordvall för sina ovarsamheter i uttrycket endast »lindrigen bort föreställas» [3]).

Den omständigheten, att en stor del, kanske de flesta af de åtgärder, W. antecknat, äro föranledda af missförhållanden, får såsom ofvan påpekats naturligtvis icke fattas såsom uttryck för ett genomgående förfall i stiftet. W:s diarium förtäljer vid många tillfällen också om ett vänskapligt samarbete mellan honom och hans prästerskap, särskildt i brefform, som antagit ganska omfattande dimensioner. Alla de småsaker, som förekomma i uppgifter af denna natur, äro i det stora hela allt för värdelösa för ett bedömande af W:s personlighet för att här böra upptagas. Vi anföra blott några exempel för att visa arten och omfånget af den verksamhet, han i detta afseende utöfvade. Prosten Aurelius får redan en vecka efter biskopsutnämningen »bref med uppmaning och vänliga uttryck» [4]). I och för underlättande af en pågående kartritning anmodas samtliga kontraktsprostar att tillhandagå förste landtmätaren med upplysningar [5]). Halmstads kontrakts prästerskap har på biskopens föranstaltande åvägabragt en insamling till förmån för en medellös präst, Strantze, som måste vårdas å hospital [6]). Från Varbergs kontrakt rekvireras senare medel i samma syfte [7]). Kyrkoherde Grimberg påminnes om nödvändigheten att söka transport från Wessige, som genom kunglig resolution blifvit magister Kjerrulf tillerkändt [8]). Till kyrkoherden i Halmstad afgår en anhållan att vidtaga förberedande åtgärder för att vid en tillämnad visitation »rättelse må kunna ske i ett oskick, hvarom förljudes» [9]). Kom-

[1]) D. E. 1821, d. 26 Sept.
[2]) D. E. 1822, d. 21 Nov.
[3]) Domk. prot. 1821, d. 26 Sept.
[4]) D. E. 1818, d. 28 Aug.
[5]) D. E. 1820, d. 20 Jan.
[6]) D. E. 1821, d. 6 Okt.
[7]) D. E. 1824, d. 28 Jan.
[8]) D. E. 1822, d. 16 Febr.
[9]) D. E. 1825, d. 4 Febr.

minister Meuller i Hasslöf påminnes om »nödvändigheten att erinra en blifvande visitator om comministerslönens förbättring och Comm. och Ridd. P. Möller om verkställighet af en utlofvad skolinrättning»[1]).

Ett karaktäristiskt uttryck för W:s sorgfällighet och vaksamhet är följande bref till rektor Palmborg i Marstrand: »Förmodligen har underrättelsen om utnämningen till Krokstad redan ingått; det är således mindre för att meddela den än att af hjertat lyckönska, jag nu fattar pennan. Om jag en tid tvekat att medverka till herr kyrkoherdens befordran, har jag måst göra våld på mitt deltagande för er båda, emedan jag fruktat, att ett pastorat icke med nog allvar och flit skulle blifva vårdadt. Sedan man åter velat försäkra mig och jag börjat tro, att omständigheterna lärt mera arbetsamhet, har jag med nöje lemnat mig åt vänskapens känsla utan att anse mig öfverträda en strängare plikt. Denna står dock alltid för mitt sinne, och vid sjelfva lyckönskan fogar jag förmaningen, att genom nit och trohet tacksamhet måtte visas Gud, som gifvit en god lägenhet, innan nöden nått sin höjd och åren tryckt. Våra yttre omständigheters bättre skick bör endast under en oskyldig njutning höja oss till åtanken af vår egentliga och oförgängliga bestämmelse. De äro blott ramen, som innefattar en skönare bild för vår tanka och hog. Måtte således herr kyrkoherden i sjelfva den första glädjen öfver bättre utsigter fästa löftet att med herdens trohet vaka öfver församlingars väl, hvilket så länge blifvit försummadt eller ovårdsamt behandladt.

Klokheten råder att under väntan på tillträdet icke ändra ett indraget lefnadssätt, om ock crediten nu skulle blifva större. Skall Krokstad gifva, hvad det kan, måste prestgården skötas med besked. Sådant kan icke ske af en skuldsatt, hvilken för inventariers inköp måste göra ny skuld. Fortfar således med ett stilla och belåtet lefnadssätt med hemtad tröst af ett bättre, som stundar. Men det gifves en vigtigare diet, jag för den inre trefnaden och den högre nådelönen tillråder. Om ungdoms sinne, lynne, menniskofruktan eller eftergift mot umgänget alltid i en mindre stad nära slutet föranledt ett friare lefnadssätt, hvilket, huru mildt betraktadt det än må blifva, icke varit en föröfning till kyrkoherdens vigtiga förrättingar och själasörjarens

[1]) D. E. 1826, d. 7 Jan.

omsorger, så res sig upp ur detta lappri till ett ädlare syfte och värdigare företag. Mellantiden erbjuder dertill rådrum. Hvarje pastorat fordrar sin man helt och hållet, men Krokstad synnerligast, der församlingen är okunnig och rå till seder samt presthuset endast bevittnat lättsinnighet och misshushållning. Sköt derför med allvar scholan, der ett hedrande åminne bör lemnas; vårda den nya befattningen med fångarna, hvilket icke mera behöfver blifva ett befordringsskäl, men är ett samvetsåliggande, frivilligt åtaget att fullgöra. Fly spelbordet, men njut trefnaden hemma, och vid en vettig hustru, som genom sin arbetsamhet äfven förberede sig att blifva rättskaffens prestmor. Tag collegium pastorale i hand men icke romanen. På sådant sätt skall tit. vinna skicklighet och inre fördel, och de, som medverkat till dess befordran, äfven äga samvetslugn. Med glädje skall jag då en gång, om Gud vill, inställa i det ansvariga kyrkoherdeembetet en man, den jag velat väl från dess ungdom, och hvilken jag vill för framtiden anse såsom en rättskaffens embetsbroder. Så talar på en gång förmannen och vännen [1]). Detta brefs innehåll blir oss emellan. Rättskaffens menadt blifve det också emottaget. Dertill gifve Gud sin välsignelse». Den utlofvade installationen egde också verkligen rum 1822 [2]).

I början af 1821 inkommo flera kontraktsprostar i Halland med förfrågan om hvad som borde åtgöras med anledning af några förklenliga yttranden om det halländska prästerskapet, fällda i vederbörande hushållningssällskaps handlingar. W. synes ha beklagat sig hos landshöfdingen, och denne, som uppenbarligen var mycket angelägen att rentvå sig i den energiske biskopens ögon, lämnade genast en nöjaktig förklaring, hvilken biskopen också tydligen har tagit för god. Han varnar de uppretade prästerna för hvarjehanda tilltänkta kraftyttringar och råder dem endast att yrka ett erkännande i handlingarna, att sällskapet icke gör till sitt omdöme, hvad en enskild tillåtit sig yttra [3]).

Sin plikt att verkställa installationer och visitationer fullgjorde W. mycket samvetsgrant. Dessa tillfällen att göra intryck på och komma i beröring med befolkningen i stiftets olika delar

---

[1]) D. E. 1820, d. 2 Okt.
[2]) D. E. 1822, d. 12 Maj.
[3]) D. E. 1821, d. 12 Juni.

synes han ha omfattat med ett alldeles särskildt intresse, som nog åtminstone till en del sammanhängde med hans förkärlek för dramatiska effekter och hans åsikt om värdet af sådana. Han redogör noga för sina förberedelser till dessa värf, hur han »samlar alla moment vid en visitation för att deraf göra ett schema», hur han utarbetar catechetiska tabeller för förhör vid visitationer, hur han infordar uppgifter att lägga till grund för sina förmaningar till församlingarna, och hur han före sina utresor i stiftet vidgar sina kunskaper i pastoralia genom läsning af lämplig litteratur m. m. Några af hans reflexioner öfver dessa resor och hvad som därunder blifvit uträttadt torde förtjäna att antecknas. Efter hans första visitationsresa: »Sjuklig for jag bort, men återkom frisk, innerligen tacksam för den nåd, som förunnats mig, att gå min Herres ärenden frimodigt och det under ledsamma omständigheter i Kind, der många hafva nit om Gud, dock icke visligen» [1]). För denna visitation redogöra vi i ett följande sammanhang. Från en visitationsresa våren 1820 har han erfarit växlande intryck. I Istorp heter det: »installerade tit. Kollinius med innerlig tillfredsställelse för mitt hjärta och något, såsom jag hoppas, intryck på den talrika menigheten, som älskar Guds Ord och sina lärare. Menigheten öfver allt talrik och uppmärksam» [2]). Hans undersökningar i Tanums pastorat resulterade i följande omdöme: »Kontraktsprosten Tranchell onyttig man, hans medhjelpare Gyllenhammar [3]) en skenhelig strunt» [4]). Såsom afslutning af sin redogörelse för visitationsresan skrifver han: »Gudi allena äran för denna under mycken kroppssvaghet utan hinder fullbordade visitationsresa» [5]). — I Maj 1821 skrifver han: »Anträdde i Guds namn en längre visitationsresa till Bo-

---

[1]) D. E. 1819, d. 29 Sept.

[2]) D. E. 1820, d. 11 Maj.

[3]) Denne Gyllenhammar hade vid ett föregående tillfälle hållit en profpredikan i Gbgs domkyrka. W:s omdöme därvid förtjänar att anföras såsom exempel på den uppsikt och icke minst den kritik, han ägnade åt sina prästers predikosätt: »texten var borta, ämnet ituhugget, utan att samband knöts. Ack mina prester, de läsa för litet, de meditera föga, de ordna intet. De synda löst på hopens förtroende, och denna, hvad skall den göra med orediga begrepp, då känslan och inbildningen äro uppskakade. Gud bättre». D. E. 1820, d. 12 Mars.

[4]) D. E. 1820, d. 20 Maj.

[5]) D. E. 1820, d. 28 Maj.

huslän: beder för oss; vår tröst är den, att vi ett godt samvete hafve och vinlägge oss hafva en god umgängelse när alla»[1], och vid afslutandet af samma resa: »så blef genom Guds hjelp en besvärlig resa fullbordad. Verkningarna vare Herren, som vexten gifver, anförtrodda. Gudi allena äran»[2]. Under sin första visitationsresa i södra Halland fann han tillståndet mycket otillfredsställande. Från Hishult antecknar han: »sade sanning till församlingen, som icke hade det bästa rykte»[3]; från Veinge: »församlingen föga värdig i skicket äfven vid detta tillfälle. Qualis rex, talis grex»[4]. — En annan resa beskrifver han så: »En mängd prestgårdar besöktes, hvarigenom tillfälle bereddes embetsbröderna att med mig samtala. Många både kyrkans, statens och det enskilda lifvets ärenden förekommo»[5]. — Några år senare heter det: »återkom temligen rask efter den i flera rigtningar af Halland verkställda visitationsresan, under hvilken allt gått väl och ingen olyckshändelse timat. Då jag morgonen derpå öppnade det bibelcapitel jag i ordningen borde läsa, var det Es. 25: Herre, Du är min Gud; Dig prisar jag, jag lofvar Ditt namn, ty Du gör under (med mig svage äfven)»[6].

Hans tankar om den makt, som det tillkom honom att utöfva vid visitationerna, framlysa klart ur ett bref till Rosenblad med anl. af besvär, som blifvit anförda öfver ett vid en sådan visitation tillkommet beslut angående kyrkotiondens betalande: »Såsom consistorii ordförande är jag intresserad i stadfästelsen af denna consistorii åtgärd; men ännu mera såsom visitator, ty går det an att genom motvilligt uteblifvande bereda sig tillfälle till upprifvande af de nyttiga beslut, som vid visitationerne träffas, så upphäfves kyrkolagen, som bjuder vid vite närvarelse, och är en allvarlig biskops bemödande att framflytta goda föresattser

[1]) D. E. 1821, d. 3 Maj.

[2]) D. E. 1821, d. 2 Juni.

[3]) Biskopens förmaningar äro i protokollet återgifna blott i allmänna ordalag. Hurudant det sedliga tillståndet har varit, kan man sluta sig till, då pastor helt välvilligt förklarar, att »då oordentligheter med krogsittning och deraf stundom följande kif och slagsmål undantoges, har herr kyrkoherden sig icke bekant någon vidare last, hvarpå dess åhörare mera än andra kunna sägas vara begifna». Visitationsprotokoll, Hishult, 1821.

[4]) D. E. Septemper 1821.

[5]) D. E. 1824, d. 29 Sept.

[6]) D. E. 1826, d. 18 Maj.

till verkställighet fruktlöst, och han kan så gerna sitta hemma att dölja sin vanmakt eller sköta sin maklighet» [1]). Det är karaktäristiskt att se, hur det är speciellt tanken att behöfva betraktas såsom vanmäktig, som synes honom motbjudande. Emellertid upphäfdes ifrågavarande beslut på den grund, att kallelsen till visitationen icke, som vederbort, upptagit frågan om kyrkotiondens betalande, således på grund af ett formfel från W:s sida [2]).

För W. personligen egde dessa resor en viss betydelse. De utöfvade på honom ett uppfriskande inflytande, och många gånger, särskildt under de senare åren, låter han förstå, att vistelsen utanför hemmets atmosfer bekommer honom väl. Dock kan man icke finna, att han skulle drifvits af någon nervös reslust. Tvärt om synas de långa färderna med hästar och vagn vara i fysiskt afseende ganska ansträngande för hans icke synnerligen starka hälsa. Flera gånger har han antecknat olyckstillbud, som inträffat. Hans uppfattning af dessa extraordinära högtidsstunders betydelse för församlingarna, hans önskan att genom dem kunna åstadkomma en kraftig insats i stiftets andliga lif synas ha varit det afgörande, och särskildt installationsceremonien skattar han så högt, att han på ett ställe uttalar önskvärdheten af att äfven komministrar kunde inställas i embetet med någon högtidlighet [3]).

Redogörelserna för hvad som afhandlats under visitationsförrättningarna vittna om sorgfällighet och allvar. Några af de därvid förekommande ärendena torde förtjäna att omnämnas.

De sedliga förhållandena inom hvarje församling underkastas en ingående granskning. Speciellt riktar biskopen sig mot rusdrycksbegäret. Han söker få till stånd en inskränkning i bruket af brännvin vid större festligheter. »Man inbille sig icke, att man vid tracteringen gör sig trofasta vänner eller skall utmärka sig. Nej, den är förnämast, som visar sig hafva vett och urskillning just derigenom, att han ej deltager i dessa utsväfningar» [4]).

I Tjörns pastorat hade det klagats öfver seden att anställa stora och kostsamma graföl, men ingen vågade påtaga sig skammen att bryta med denna sed. Biskopen föreslog stadgan-

[1]) D. E. 1821, d. 29 Okt.
[2]) Domk. prot. 1822, d. 6. Nov.
[3]) D. E. 1819, d. 28 Juni.
[4]) Visitationsprotokoll, Starrkärr, 1821.

det af ett vite, hvilket af församlingarnas ledamöter utan gensägelse bestämdes till 5 rd:r b:co, hälften till fattiga barns uppfostran, hälften till kyrkan [1]).

Ganska skarpt yttrar han sig i Sätila. Fordom var Markbonden »hushållen» och hopsparade ett vackert bo, sådant man icke fann det i många landsorter, men denna (hushållsamhet) är nu försvunnen. Silfverpiecerne, som prydde högtidsbordet, hafva blifvit afyttrade, och torftigheten bor i de flesta boningar, och döljom icke sanna orsaken härtill; det är den stigande dryckenskapslasten . . . . Därför kommer Herrens straffdomar, som de fått röna i hårda år. Härtill sluter sig en lång förmaning till bättring [2]).

Sedan ett nykterhetssällskap bildats i Göteborg vid jubelfesten 1830, förordas regelbundet stiftandet af dylika äfven ute i landsorten. Så heter det i Tvååker 1832. H. H. Biskopen gjorde sig därför förvissad, att församlingen ej skulle dröja att i likhet med hvad på andra ställen redan skett, sluta ett förbund till hämmande och om möjligt utrotande af dryckenskapslasten; men härvid gällde intet tvång; endast det frivilliga afsägandet . . . . egde bestånd . . . . Om dessa öfverenskommelser ingås och obrottsligt hållas, så försäkrade H. H. Biskopen, att mycket ondt skulle förekommas [3]).

I Forshälla: Nykterhetssällaper hade på flera ställen blifvit stiftade, och det vore väl, om dylika äfven å denna ort kunde organiseras. Förening gifver kraft, och där flere rättsinnade sluta sig tillsammans för ett godt ändamål, kan mycket uträttas [4]). Det är emellertid att märka, att W. aldrig förordar nykterhetsföreningar i fullt absolutistisk anda. Särskildt under senare hälften af 1830-talet, sedan Wieselgren börjat sin nykterhetsverksamhet, framhåller han än starkare — troligen i afsiktlig motsats mot denne — det skadliga i allt tvång och i allt för stränga bestämmelser.

Från Sexdräga pastorat: Biskopen yttrade sin fägnad öfver driften och näringsfliten, som utmärka dessa församlingar, men ville likväl icke tillbakahålla förmaningen att genom sedernas renhet motverka den smitta, som till sedeförderf under stundom

[1]) Visitationsprotokoll, Tjörns pastorat, 1827.
[2]) Visitationsprotokoll, Sätila, 1831.
[3]) Visitationsprotokoll, Tvååker, 1832.
[4]) Visitationsprotokoll, Forshälla, 1839.

kan hemföras af dem, som besöka främmande orter, smitta nämligen af flärd, yppighet, öfverflöd och dryckenskap. Dessa församlingar ega ett godt rykte, de borde ock vara angelägna att bibehålla det, och i sådant afsende gafs dem det rådet att ej för tidigt taga ungdomen med sig på »handelsresorne» . . . . icke befatta sig med utländska förbudna varor . . . . Det kunde icke vara dem obekant, att de på andra orter icke äro så särdeles älskade, just därför att de beröfva dessa genom öfverflödsvarors tillhandahållande hvad de bättre behöfva till lifvets nödvändigare behofver. Därpå följer en lång förmaning med anledning af Kindboarnas kända spekulationslystnad samt varning för öfverflöd, dryckenskap och liderlighet [1])

Ungdomens uppförande efterfrågas mycket noga, och varningar för besök i lekstugor eller deltagande i bullrande nöjen sön- och helgdagsaftnar återkomma regelbundet. Men det är på samma gång belysande för hans ståndpunkt, att han upptar utan missnöje en anmälan (vid visitationen i Bro), att man ej förmenade ungdomen att någon gång om söndagen samlas för att genom oskyldiga nöjen muntra sinnet, »hvilka sammankomster dock, som få begynnas först klockan 6 eftermiddagen, böra vara slutade klockan 10 om aftonen» [2]). Och vid ett annat tillfälle förklarar han uttryckligen, att oskyldiga nöjen någon gång om söndagen ej böra förmenas ungdomen [3]). Det är som man finner en uppfattning, som är vida skild från den, som sedan blifvit den förhärskande i Göteborgs stift.

Han söker väcka församlingarnas intresse för skolundervisningen, som på landet stod på en mycket primitiv ståndpunkt, genom förmaning till församlingarna, att då icke något bör vara angelägnare för dem än deras barns kristliga uppfostran, vara därom sorgfällige, att när några skickliga ämnen till lärare kunna vinnas genom mot deras möda svarande vedergällning så fästa dem vid stället, att de icke för bättre utkomst må få anledning att söka sin utkomst annorstädes [4]). Föräldrar och vårdare erinras därför om det ansvar de ådraga sig, när de försumma att begagna

---

[1]) Visitationsprotokoll, Sexdräga, 1831.
[2]) Visitationsprotokoll, Bro, 1821.
[3]) Visitationsprotokoll, Tossene, 1821.
[4]) Visitationsprotokoll, Värö, 1819.

undervisningstillfället för barnen [1]). Förmaningar af sådant innehåll gå igen vid de flesta visitationerna.

I Fagered tilldelar han ungdomen en särskild varning. Församling och präster förklarade sig visserligen ömsesidigt nöjda med hvarandra, men biskopen anmärkte, att ryktet försports, det ungdomen i synnerhet i Fagered skulle t. o. m. i kyrkan visat sig »okyndig», och att de bestraffningar, som därför af pastor rättvisligen egt rum, blifvit med missnöje upptagna. Huru härmed än förhåller sig, förklarades nu, att numera sådant icke vore att öfverklaga; men herr biskopen varnade allvarligen för all slags oskick [2]).

Förhållandena vid högmässogudstjänsterna gifva honom anledning till åtskilliga framställningar. Vid visitationen i Qville heter det: Biskopen yttrade sin önskan, att icke här, såsom på åtskilliga andra ställen försports, kyrkorna måtte fyllas af främmande folk, så att sockenboarna ej få själfva plats i sin kyrka; visade i anledning häraf otillbörligheten af ett sådant »prestväljande» samt uppmanade åhörarne att själfva pröfva efter bibeln hvad de höra, och icke sätta ett blindt förtroende till en ofta ung och oförfaren men uppblåst lärare, som tilltror sig själf allt, utan att vilja visa dem till öfverherden . . . . I afseende på förenämnda oskick yttrade biskopen, att om dylikt förspörjes, pålysas bör, att inga främmande ega rättighet att få tillträde till kyrkan, innan sockenboarna erhållit plats [3]).

Han ogillar bestämdt den gängse sedvanan att låta döpa barnen omedelbart efter födelsen och afråder därför barnens utförande till dopet i förtid, hvilket, vare sig det skedde af kristlig välvilja eller gammal vidskepelse af fruktan för barnens bortbytande, förklarades för lämningar från den tid, då ett vantroget folk leddes af vantrogna lärare [4]). I Bro heter det: Biskopen varnade för oförsiktighet med de nyfödda barnen, visade den fara, för hvilken de blottställdes, då de den kallare årstiden för tidigt utföras i den fria luften; erinrade om kyrkolagens bud, som ej bjuder brådskande, då den endast anbefaller, att döpelsen bör

---

[1]) Visitationsprotokoll, Starrkärr, 1821.

[2]) Visitationsprotokoll, Fagered, 1828.

[3]) Visitationsprotokoll, Qville, 1830.

[4]) Visitationsprotokoll, Thorestorp, 1828.

ske inom 8 dagar, och att just nöddopet vore tillåtet för att förekomma farorna af svaga barns för tidiga utförande, samt att inga fördomar borde härutinnan få verka, då de späda äfven före döpelsen äro under Guds skyddande vård. Äfven förekomma förmaningar »att iakttaga den försiktighet med barnens klädsel, ömheten om det samma bjuder, att det ej klädes för tunnt och ej heller för hårdt omlindas» [1].

Vid visitation i Drängsered upplystes, att det efter hand kommit i bruk, att dopet försiggår i prästgården, hvilket ock af biskopen icke ogillades med eriuran till prästerskapet att, när det samma kan blifva anmodadt verkställa denna förrättning hemma, där barnet finnes, med beredvillighet sig infinna, allra helst de oblidare årstiderna [2].

W. påyrkar regelbundet ändring i det gamla sättet för nattvardsgångars anställande. Från Starrkärr heter det: Nattvardsgång sker här terminsvis, hvilket H. H. Biskopen ville hafva aflyst; på flera andra ställen hade ändring häruti skett, hvarmed församlingarna sedermera funnit sig belåtna och nöjda. Det skadliga i förenämnda sed att i terminer ställa nattvardsgångarna framställdes, huruledes det blir vana att gå en viss tid o. s. v. [3]. Han har äfven en annan varning än för det rent mekaniska sättet att begå nattvarden. »Biskopen yttrade den sannolika fruktan, att nattvardsgången med vidskeplighet ansågs af den, som allt för ofta den begagnade; visade faran af dess missbruk och tillstyrkte under förmaningar till klok besinning och noga pröfning att enligt Luthers utsago i allmänhet, när omständigheterna icke annat fordrade, 3:ne gånger om året till uppbyggelse, tröst och stadfästelse i tro och helgelse njuta det dyra nådemedlet» [4]. (Jfr företalet till Luthers lilla katekes.)

Ett exempel på hans ansträngningar att få den nya psalmboken genomförd lämnar hvad som förekom vid en visitation i Tölö. Då propositionen (om antagande) icke tycktes af församlingen medgifven, framställde H. H. Biskopen det ansvar, de ådraga sig genom egenvilligt förhindrande af stigande upplysning, samt förklarade, att de slutligen ändock skulle blifva ålagda att antaga

[1]) T. ex. visitationsprotokoll, Bro, 1821, Knäred, 1821.
[2]) Visitationsprotokoll, Drängsered, 1819.
[3]) Visitationsprotokoll, Starrkärr, 1821.
[4]) Visitationsprotokoll, Örby, 1825.

denna andaktsbok, hvarjämte de, som voro emot dess antagande, uppmanades att framlägga sina skäl för vägrande. Åboen Johannes Persson i Ramberg förklarade då, att den gamla är så säkert bepröfvad, d. ä. nyttjad så länge, att inga fel finnas i den, och att om man kan lefva efter den, så går man icke miste om saligheten o. s. v. Biskopen föreställde församlingen ytterligare deras ofog, visade huru lösliga de anförda skälen voro, enär fråga vore att erhålla något bättre än den gamla, samt förnyade propositionen om nya psalmbokens antagande till allmänt kyrkobruk d. 1 Jan. 1830. Endast några få röster hördes svara nej (några ja-röster omtalas ej!), hvadan pluralitetens beslut för nya psalmbokens antagande ofvanbesagda dag blef gällande, och de annorlunda tänkande uppmanades att till protokollet reservera sig, hvilket ock skedde [1].

Vid ett tillfälle, då det trots åtskillig motsägelse likväl till sist lyckats honom att få till stånd ett beslut om den nya psalmbokens antagande, erbjöd han sig »som prof af sin tillfredsställelse» att skänka 30 exemplar till utdelning bland de fattiga [2].

Hur han tänker sig de nya psalmernas successiva införande framställer han vid ett annat tillfälle så: Psalmboken antages på det sätt, att psalmerna nyttjas, som kunna sjungas ur både den nya och gamla (psalmboken), och sålunda numrorna uppsättas efter båda, samt att året därefter uppsättningen af numrorna sker endast efter den nya [3].

Beträffande de ansatser till läseri och pietistiska sympatier, som röjde sig här och hvar, heter det: Om förr funnits verkliga läsare, utmärkta af flit, sparsamhet och redlighet, så förtjänte icke de, som nu tillvällade sig detta namn, alltid samma loford. Särskildt med hänsyn till konventikelväsendet förklarar biskopen: Den, som icke anser det nog att dyrka Gud i templet eller i enskildhet, afviker från Guds ord och söker ett annat ändamål än sin egen salighet. Inga lärare äro numera omedelbart sända af Gud, sedan hans församling på jorden är ordnad [2].

I fråga om huru söndagen användes hemma i husen, och om några otillåtna sammankomster hållas, lämnades det besked, att stillhet iakttoges om söndagen, men att enligt rykte samlingar för andaktsöfningar skola äga rum inom Kattunga socken under

[1]) Visitationsprotokoll, Tölö, 1828.
[2]) Visitationsprotokoll, Thorestorp, 1828.
[3]) Visitationsprotokoll, Tvååker, 1832.

anförande af en torpare från Korslid...; biskopen behagade därvid framställa såsom ett åliggande för hvarje socknebo, som älskar ordning och skick, och särdeles för dem, som inom socknen böra tillse befrämjande deraf, att om bemälte torpare eller någon annan skulle tillåta sig slikt i författningarna med hårdt ansvar belagdt upptåg, befordra honom till den näpst, till hvilken han gör sig skyldig; och förde biskopen dem, som i denna del vore villade till sinnes, att den rätta och Gudi behagliga husandakten icke består däri att flera sälla sig till samman, då ofta i opålitliga andaktsböcker uppbyggelsen erbjudes af skrymtare och bedragare, utan att hvarje husfader med de sina under ett nogare betraktande af de lärdomar, som i templet blifvit gifne, (han känner i allmänhet icke till husandakt på andra dagar än sön- och helgdagar) och tillämpning på sig själfva i Guds heliga ord, som innefattar sanning och lif, under bön till Gud söker Herren, och den han sändt hafver, Jesum Christum...[1]).

Icke alltid fick han af församlingarna röna det tillmötesgående, han väntat. Såsom exempel anföra vi några stycken ur visitationsprotokollet från Fjärås, som han synbarligen själf dikterat ord för ord. Nattvardsterminerna aflystes — ny ordning föreslogs med tillägg, att hvar helst H. H. Biskopen gjort någon församling ett sådant förslag, det ock blifvit antaget. Sådant oaktadt och utan att besinna det de motarbetade sitt eget väl, god ordning och presterskapets lättnad, kunde desse församlingar icke förmås att häruti göra någon ändring. Biskopen uppmanade v. pastor att å sockenstämma söka bibringa dem om möjligt bättre tankar och mera besinning.

I fråga om hvilodagens helgd anmäldes, att en gammal vana att på söndagen vid krogen ej långt från kyrkan till afsalu föra hvarjehanda varor ännu fortfore. Med ledsnad erfor H. H. Biskopen detta förhållande, hvilket t. o. m. af en och annan församlingsbo af oförståndighet eller halsstarrighet såsom nödvändigt för orten försvarades. Biskopen uppmanade v. pastor att anmäla detta oskick till beifrande hos kronobetjäningen.

Utförliga förmaningar gåfvos om den nya psalmbokens antagande. Allt detta oaktadt och änskönt några mera förståndiga församlingens ledamöter förklarade sig nöjda att nya psalmboken

[1]) Visitationsprotokoll, Surteby, 1820.

antaga, förblef dock mängden med en sällsynt halsstarrighet och en envishet, som vittnade om dess oförmåga att fatta förnuftiga skäl eller rak ovilja att dem följa, vid sin gamla tanka att gamla psalmboken också vore Guds ord, hvilken de ville bibehålla. Detta sätt att mottaga en väns råd, som på dubbelt sätt såsom biskop och kyrkoherde hade deras väl sig anförtrodt, lät H. H. Biskopen i protokollet anteckna församlingen till ringa heder och prästerskapet till uppmaning att arbeta på upplysnings och förtroendets spridande ibland ett folk, som så ringa kände och så ringa aktade, hvad deras frid tillhörde.

Ett preliminärt beslut om inrättandet af en skola lyckades W. först efter löfte om egna uppoffringar genomdrifva.

»Slutligen och oaktadt församlingen icke i allt mötte H. H. Biskopens vänskapsfulla råd och anvisningar med den välvilja och det förtroende, H. H. Biskopen hade haft skäl att vänta, försäkrade dock H. H. Biskopen, att han å sin sida icke ville underlåta något tillfälle att vara dem nyttig uti allt, hvad hans tid och öfrige göromål tilläte» [1]).

I regeln inledas förrättningarna med en undersökning, huruvida Guds Ord rent och klart läres, samt om präster och åhörare i tid infinna sig till gudstjänsterna, hvartill fogas en varning för att lämna kyrkan före mässans slut.

Regelbundet återkommande äro vidare varningar mot folksamlingar vid sjukbesök, hvarigenom den sjukes andakt och hans möjlighet att enskildt meddela sig med själasörjaren störes, en varning som speciellt betonas, där W. hos prästen eller åhörarna misstänker benägenhet för «svärmeri». Bibelspridningen och dess nödvändighet framhålles städse med värma. Under det sista decenniets senare hälft bringas dessutom missionssaken på tal, och han förordar deltagande däri »om icke med gåfvor så åtminstone med förböner». Såsom nyttig läsning, lämplig för allmogen, anbefalles serien «läsning för folket» samt ev. sällskapets skrifter. Frågor, som afsluta hvarje akt, äro upplysningar och råd angående fattigförsörjnings- och sjukvårdsförhållanden.

Liksom mot konventiklar (se ofvan) anbefaller han äfven mot andra former af opposition mot kyrkan stränga åtgärder. I Spekeröd upplystes, att några funnos, som erhållit föreställningar

---

[1]) Visitationsprotokoll, Fjärås, 1825.

för gudstjänstens försummande, hvarför ock pastor föresatt sig att inkalla dem för kyrkorådet. Biskopen berömde pastors nit och uppmanade honom att för bibehållande af ordning och skick begagna kyrkorådets biträde[1]).

En förmaning, som är mycket typisk för W., förekom i Trässlöf. Församlingsborna önskade, att kyrkoherden i anledning af tilltagande ålder skulle begära adjunkt, hvartill denne förklarade sig villig. Biskopen tog sig däraf anledning föreställa dem, »ifall någon yngre skulle blifva förordnad till hans (pastors) biträde, att icke med uteslutande tillgifvenhet falla den till, väl vetande, att om ungdomsnitet är mera lifligt och häftigt och derigenom mera påkallar uppmärksamheten, så är det icke derför lika uthållande, lika rent och lika pröfvadt som hos den framskridna åldern» [2]).

Vid en visitation i Krokstads pastorat hade W. föreslagit församlingen att till komministersboställets förbättring inköpa en då till köp ledig gårdslott, hvarvid han erbjöd sig att själf bidraga med så stor andel, som belöpte sig på ett hemman. Därigenom lyckades han också få beslutet genomdrifvet [3]).

Till sist må erinras om att hans undersökningar — eventuellt klander — ingalunda ensamt riktade sig mot församlingarna. Stundom — åtminstone i misstänkta fall — granskades prästernas predikokoncept [4]), och protokollen visa icke sällan hurusom han ej skydde att offentligen ge sitt missnöje till känna med anledning af hvad som förekommit under självfva visitationsakten. I Solberga t. ex. upplystes, att inga i sin kristendomskunskap försummade funnos inom församlingen. »Biskopen hade väntat, att sådana, om de funnes, skulle af presterskapet kunnat uppgifvas, och förmodade, att sådana här som annorstädes finnas» [5]). I Renneslöf heter det: Ehuru H. H. Biskopen både vid arkivets granskning och hvad som i dag anmärkts erfarit, att församlingarna icke saknat skäl till missnöje med sin ordinarie lärare, ville H. H. Biskopen dock hafva dem uppmanade att mot honom hysa ett kristeligt öfverseende och att ej missakta det em-

---

[1]) Visitationsprotokoll, Spekeröd, 1825.
[2]) Visitationsprotokoll, Trässlöf, 1824.
[3]) Visitationsprotokoll, Krokstad, 1821.
[4]) SKARSTEDT o. a. a. s. 721.
[5]) Visitationsprotokoll, Solberga, 1825.

bete han förestår[1]). Den skarpa varning kyrkoherde Adlerstam fick mottaga ha vi anfört i det föregående.

När visitationsakten varit förenad med installation, afslutas den i regeln med att den nye kyrkoherden anbefalles i församlingens välvilja. Tidens sed fordrade, att detta skulle ske under komplimanger till den nytillträdande, och W. har i viss mån rättat sig därefter. Dock bör det betonas, att hans ord i sådana fall äro mycket väl afvägda. Han säger aldrig något utöfver hvad han vet eller med säkerhet tror sig kunna svara för. De, som egde hans förtroende, fingo visserligen mottaga uttrycken däraf i mycket oförbehållsamma ordalag. Men hvad de andra angår, är han erkännansvärdt varsam i sitt beröm och inskränker sig till att framhålla för de äldre den rika erfarenhet, de under sin föregående verksamhet böra ha egt tillfälle att samla, för de yngre hvad man har anledning vänta af deras ännu obrutna kropps- och själskrafter, deras uppsåt att göra sitt arbete fruktbärande för församlingen o. s. v.

Om sina visitationsresor skrifver han till Kamp 1835: »Hvarje ställe, der jag haft förrättning, är så att säga en ädelsten, insatt i embetsskölden, den jag sedan rörer vid i bönen och kärleksrik hugkomst. Denna Herrens förläning är rätt nu fullsatt. Måtte han, då han återtager den, förbarma sig öfver bärarens brister och sjelf taga lofvet, om han ur den skickat något ljus och värma» [2]).

Under W:s biskopstid inrättades ett nytt kontrakt. 1830 gjorde han i domkapitlet erinran om nyttan och nödvändigheten af att Elfsyssels Norra kontrakt delades på 2, enär detsamma såsom bestående till en del af öar vore allt för kräfvande för att kunna effektivt skötas såsom *ett* kontrakt [3]). En hemställan i saken till Kgl. Maj:t beslöts, och det lyckades att få förslaget om delning bifallet [4]).

Vid antagandet af kontraktsprostar förfor W. mycket noga, och själfva utnämningen skedde gärna under en högtidlig form. Brefvet till Bexell ha vi redan anfört, och det är icke det enda af detta slag. Han framhåller själf, att han »ofta i första brefvet

---

[1]) Visitationsprotokoll, Renneslöf, 1821.
[2]) Bref till Kamp d. 10 Nov. 1835.
[3]) Domk. prot. 1830, d. 21 Apr.
[4]) Domk. prot. 1830, d. 25 Aug.

till en blifven contractsprost ritat ut om sina önskningar och gifvit om ej föreskrifter dock vinkar till ledning» [1]). Vid en af de första utnämningarna ser det ut, som om hans noggrannhet vid valet af ombud skulle väckt opposition. Laholms kontrakt hade under en uppkommen ledighet förestålts af kyrkoherde S. Angerman. W. förklarade sig emellertid ej ha »bordt lägga denna börda alt framgent på en åldrig mans skuldror» [2]) och förordnade, när utnämning skulle ske, prosten Mjöberg. Det gör då ett egendomligt intryck, att den utnämnde »för ålder och sjuklighet» genast afsade sig uppdraget [3]). I hans ställe utnämndes prosten Wetterberg, som får en påminnelse »om behofvet af regelband särskildt i Laholms kontrakt» [4]).

W. har i allmänhet visat sina kontraktsprostar både välvilja och tillmötesgående, hvilket dock icke hindrade honom från att ge sitt missnöje tillkänna i nog så kraftiga former, när han ansåg sig ha anledning därtill. Anmärkningar mot deras embetsförvaltning äro relativt icke så sällsynta. Ett fall, som ej är utan sitt intresse, är förhållandet mellan W. och kontraktsprosten Kollinius. De synas redan före W:s utnämning till biskop ha varit förenade med band af vänskap. Vid Kollinii tillträde till sin kyrkoherdebefattning är det »med känsla af innerlig tillfredsställelse för sitt hjerta», som W. förrättar hans installation (se ofvan sid. 41); såsom ytterligare prof på sitt förtroende utnämnde han Kollinius efter endast några få år till kontraktsprost; vid ett senare tillfälle har han uttalat sin aktning för hans stora begåfning. Men Kollinius motsvarade icke hans förväntningar. Från September 1825 finna vi antecknadt ett »bannbref» för försummade statistiska uppgifter [5]). D. 22 November s. å. nödgades W., möjligen mer under påtryckning i domkapitlet än af egen böjelse, att för fortsatta försummelser skilja Kollinius från kontraktsprostsysslan [6]), dock under den form, att han själf fick inlämna sin afskedsansökan. Men då han lofvade bättring, »framtog» W. den icke utan »lät blifva vid status quo» [7]) .Och några veckor senare

[1]) Bref till S. Kamp d. 5 febr. 1831.
[2]) D. E. 1820, d. 20 Okt.
[3]) D. E. 1820, d. 8 Nov.
[4]) D. E. 1820, d. 11 Nov.
[5]) D. E. 1825, d. 3 Sept.
[6]) D. E. 1825, d. 25 Nov.
[7]) D. E. 1825, d. 7 Dec.

kunde W. sända honom »ett uppmuntringsbref», sedan han visat sig verksam, samt gifva honom det förtroendet att tilldela »svärmande komminister Nilsson» föreställningar[1]). Förbättringen blef dock ej långvarig. Redan från det följande året omtalas i konsistorii protokoll, hur W. på grund af Kollinii försummelser, som bl. a. tagit sig uttryck däri, att han icke ens besvarade officiella skrifvelser, ansett honom af andra göromål hindrad att bestrida kontraktsprostsysslan, samt utan vidare i hans ställe förordnat en annan[2]). Dock tyckes W. allt fortfarande ha varit benägen att döma honom mildt. Vid hans frånfälle 1830 hade konsistorium att taga i öfvervägande beviljandet af ett nådår åt de efterlefvande, och W. har under debatten härom kraftigt sökt försvara hans minne.

Med utdelandet af den s. k. prosttiteln var W. synnerligen frikostig. Skarstedt har uppgifvit, att det vid slutet af 1830-talet blott fanns 2 kyrkoherdar i stiftet, som icke kommit i åtnjutande af denna värdighet. Dessa 2 voro af den allmänna opinionen så brännmärkta, att W. ej hade kunnat utnämna dem utan att kompromettera sig själf. I fall, där W. särskildt ville visa en nytillträdande kyrkoherde sin bevågenhet, utnämnde han honom till prost på själfva installationsdagen.

W. antyder i sitt diarium, att han stod i ett personligt vänskapsförhållande till åtskilliga af stiftets prästmän. Några närmare notiser angående arten af detta umgängeslif mellan biskopen och hans underordnade föreligga dock ej. Vi måste därför inskränka oss till några meddelanden i största allmänhet angående den beröring, hvari W. trädt till en och annan bland dem.

Vi ha redan i inledningen anfört det bref, som åtföljde S. P. Bexells kontraktsprostförordnande. W. synes under denna tid haft den allra största respekt för Bexells förmåga och nit, antagligen på grund af hans forskningar i länets och stiftets historia, och han gjorde under de första åren af sin biskopstid stora ansträngningar för att skaffa honom professors namn, heder och värdighet, en utmärkelse, hvaraf vederbörande i Stockholm icke ansågo »f. d. drabanten[3])» förtjänt[4]). »Der är någon motverkan,

---

[1]) D. E. 1825, d. 30 Dec.

[2]) Domk. prot. 1826, d. 21 Juni.

[3]) Han hade varit lifdrabant hos Gustaf IV Adolf.

[4]) Jfr. Rosensteins bref, G 323 a, s. 252.

och utgången hindras eller fördröjes», skrifver W. 1821 till Bexell [1]). Det följande året kröntes dock ansträngningarna med framgång. Vid 1822 års prästmöte begagnade W. tillfället att »offentligen förklara herr kontraktsprosten och ordensledamoten sin aktning för dess bemödande att vara nyttig äfven utom den krets, som bör utgöra egentliga föremålet för dess arbetsamhet och omsorger», och anhöll om prästerskapets bistånd till de samlingar för arbetet »Stiftets historia och herdaminne», hvarmed Bexell var sysselsatt, hvarjämte han utnämndes till predikant vid nästa prästmöte [2]). Vid 1823 års riksdag erhöll Bexell förtroendet att frambära en af W. författad motion angående centralisering af vårdanstalterna för sinnessvaga [3]). — Bexells planer på befordran tyckas emellertid så småningom i W:s ögon ha antagit allt för vidlyftiga dimensioner; han skall, efter hvad det berättas, ha fått smälta äfven ganska offentliga antydningar om sin ärelystnad. I hvarje fall ha W:s tankar om Bexell under mellantiden till nästa prästmöte undergått en betydlig förändring. Våren 1830 gör W. följande anteckning: »Bexell begär fortfarande tjenstledighet för att i Stockholm electrisera en arm. Vare han borta!» [4]) Emellertid begagnade Bexell sig af sin vistelse i Stockholm för ett syfte, som W. i början ej tycktes ana. Han lyckades att bakom dennes rygg och mot hans bestämda vilja tillförsäkra sig en plats bland dem, som skulle utnämnas till teologie doktorer. För att i möjligaste mån minska effekten af denna utnämning, åt hvilken Bexell mycket gladde sig, gjorde W. hans närmaste granne, kyrkoherden i Hvalinge, till teologie doktor, ehuru denne ej gjort sig förtjänt af en sådan utmärkelse. (Angående denna sak jfr. nedan W:s korrespondans med af Kullberg). 1831, då stiftets prästerskap ånyo sammanträdde, egde en konflikt rum mellan biskopen och hans kontraktsprost. W. hade anbefallt till antagande ett förslag, enligt hvilket vid val af riksdagsman bland Göteborgs stifts präster hvarje röstberättigad skulle votera på 3 riksdagsfullmäktige, tagne hvar som helst inom stiftet utan afseende på divisionerna, under det att valet förut skett distriktsvis. Mot detta förslag uppträdde Bexell mycket kraftigt — hans yttrande har på hans bestämda

[1]) D. E. 1821, d. 9 Febr.
[2]) Prestmöteshandl. s. 87.
[3]) D. E. 1824, d. 24 Dec.
[4]) D. E. 1830, d. 16 Apr.

begäran intagits bland handlingarna — och det rönte ett så ky ligt mottagande, antagligen just förorsakadt genom Bexells anförande, att W. ej ville anställa votering, utan uppsköt ärendet. — Den misstämning, som sålunda alstrats mellan dem, hindrade dock icke W. att, när det omtalade arbetet »Göteborgs stifts historia och herdaminne» utkom, förse det med ett delvis ganska berömmande företal. — 1834 blef Varbergs pastorat ledigt, och bland de sökande anmälde sig Bexell. W. ger honom nu följande betyg: »Han innehar ett jemngodt pastorat och i det en herregård; borde således vid 60 års ålder upphöra med lycksökeri.... Jag har gifvit honom intyg öfver contraktsprosttjensten, men undvikit att nämna något om kyrkoherdeembetet, om hvilket så mycket mindre något var att säga, som han ingenting gör i detta afseende, utan adjuncten allt»[2]. Dessa och liknande uttalanden visa, att Bexell under de senare åren alldeles förlorat biskopens välvilja.

Frågan om förhållandet mellan W. och prosten Geintschein i Nafverstad tillhör strängt taget en tidigare period i W:s lif än den, vi här afhandla. Geintschein hade 1811 utgifvit ett arbete mot Jungs förklaring af Uppenbarelseboken, eller kanske snarare mot Uppenbarelseboken själf, hvilket på sin tid väckte stort uppseende och ådrog honom mycken ovilja; »det fanns dock knappt mer än en mening om den egentlige författaren, och att Geintschein blott lånat sin hand åt C. F. af Wingårds polemiska produkt». Skarstedt antar, att Geintschein 1824 utnämndes till prost såsom ett »tack för sist» från W., hvilken således fortfarande skulle känt sig stå i förbindelse för den gjorda tjänsten[3]. Verkliga förhållandet i denna sak skall måhända aldrig blifva utredt, men Skarstedts framställning är oriktig, för så vidt den häntyder på att Geintschein fick mottaga idel ynnestbevis från sin förman. Redan 1819 inkom Geintschein till konsistorium med yrkande om uppskof vid inbetalandet af pastoralierna. Domkapitlet uttalade emellertid sitt ogillande af det dröjsmål, som Geintschein tillåtit sig, och befallde honom att snarast möjligt fullgöra sitt åliggande. Dess skrifvelse är affattad i en ganska skarp ton[4].

---

[1]) Prestmöteshandl. s. 81.

[2]) Hartmansdorffska saml. Riksark., bref d. 20 Apr. 1836.

[3]) SKARSTEDT o. a. a. s. 626.

[4]) Domk. prot. 1819, d. 25 Aug.

Vid 1822 års prästmöte var han verkligen en af officianterna (respondent), men till detta uppdrag utnämndes han först, sedan den ursprungligen förordnade förklarat sig hindrad att tillstädeskomma[1]). Någon starkare tendens att gynna Geintschein kan man knappast se häri. Prosttiteln, som han 2 år senare erhöll, förklaras tillräckligt af hans plats vid prästmötet — om den öfver hufvud taget skall anses såsom någon utmärkelse. Att W. icke kände eller visade ett odeladt förtroende för Geintscheins görande och låtande framgår af det förut nämnda meddelandet i hans diarium, att han funnit sig föranlåten att sända honom ett förmaningsbref[2]). Hvad detta bref än må ha innehållit — så mycket kan väl med all säkerhet antagas, att någon »tacksamhetskänsla», i den mening Skarstedt velat antyda hos W., icke existerade.

Bland de underordnade medhjälparna ute i stiftet egde W. många, hvilka han kände sig stå personligen nära och på hvilkas vänskap han satte högt värde. Deras namn förekomma då och då i diariet. Främst bör här ihågkommas S. Kamp i Slöinge, med hvilken W. underhöll en förtrolig brefväxling; denna sympati daterade sig redan från barndomen och han var en bland dem, hvilka W. på själfva installationsdagen hedrade med utnämning till prost[3]). De tillfällen då W. under sina visitationsresor fick hvila ut i Kamps hem, synes han betrakta bland sina käraste minnen. Af öfriga namn, äro de, som han oftast anför, A. P. Aurelius i Getinge och J. U. Blomdahl i Lundby. — Några bref till stadskatecheten i Göteborg, sedermera kyrkoherden i Forshälla C. A. Ullman, befinna sig i enskild ego. De äro de enda, jag varit i tillfälle att se, i hvilka W. lägger bort sin vanliga stelhet, och de andas den mest oblandade hängifvenhet för Ullman och hans familj. Ett af dem, där han tackar för vänligt mottagande i hans hem, har följande afslutning. »Embetsbröderne i all ära, men jag är icke känslolös för Embetssystrarnas godhet. Om din vackra Anna sade något godt och smeksamt om mig, var det skada, att jag icke fick höra det, eller att Du icke nändes skrifva det. Lägg nu dina ord vackert, när Du helsar din Huldinna från mig, och så ledigt Du uttrycker

---

[1]) Prestmöteshandl. s. 3.

[2]) D. E. 1827, d. 18 Nov.

[3]) D. E. 1827, d. 17 Maj

Dig, vill det väl till, om jag icke menar det bättre. Helsa ock mina snälla barnbarn. I detta bref kan jag icke lägga karameller såsom i fickbrefven.» Dessa ord behöfva inga kommentarier. I all sin obetydlighet illustrera de på det åskådligaste sätt, hur han, där han såg sig mött af förtroende och sympati, kände sig stå i ett slags fadersförhållande till de präster, som voro anförtrodda i hans vård, och hur deras kärlek och bevisen därpå väckte genklang inom hans eget bröst. — En alldeles särskild förkärlek hade han fattat för en ung vikarie vid gymnasiet, sedermera biskopen öfver Göteborgs stift E. D. Björck, med hvilkens fader han hade haft så många strider att utkämpa. Han benämner honom »min älskade son» och visar ett nästan ömt deltagande för alla hans angelägenheter, kanske i känslan af att han hade något att försona i sitt förhållande till sin gamle motståndare.

W. ansåg själf, att han i sitt stift egde många, som ägnade honom en uppriktig tillgifvenhet, och det är väl också sannolikt, att en biskop med hans imponerande egenskaper och uppträdande vunnit beundran. När Wallin utnämnts till erkebiskop, och W. således måste kvarstanna i Göteborg, skrifver han: »Jag såg deras (prästernas) bekymmer, då Uppsala var ifråga, och nog bådo de Gud om min quies inloco» [1]. Dock bör det tilläggas, att hos en del af stiftets präster, och det icke de minst allvarliga, lyckades W. aldrig tillvinna sig fullt förtroende. Möjligen kan detta hänga samman med hans afvisande hållning mot schartauanismen.

W. höll såsom styresman för Göteborgs stift 3 prästmöten. Det bör icke förundra, att en biskop med hans sinne för högtidliga former satte dessa tillfällen att se sitt prästerskap samladt kring sig utomordentligt högt. Särskildt vid det första prästmötet synes han ha varit gripen af stundens betydelse. Han berättar: »Jag läste under tårar min förmaning» [2]. Efter mötets slut annoterar han med tillfredsställelse: »föreningsbandet mellan chef och tillhörande är fastare åtdraget». Han sökte också draga försorg om att anslutningen blef så stor som möjligt och det icke blott inom prästerskapets egna led. Äfven till skolstatens embetsmän har han utfärdat särskild kallelse. Halfannan månad före präst-

---

[1]) G. 24, d. 27 Apr. 1839.

[2]) D. E. 1822, d. 14 Juni.

mötet 1822 antecknar han, att han började bref till skollärarna, i hvilka de fingo tillstånd att sluta läsningen så tidigt, att de kunde vara med på prästmötet[1]. W:s prästmöteshandlingar ha länge betraktats såsom mönster i sitt slag — han har själf användt benämningen: »ett erkebiskopsspecimen» — och torde ej alldeles böra förbigås med tystnad. De innehålla vanligen i början en redogörelse under någon af rubrikerna kyrkoordning, kyrkohandbok, psalmbok, katkes, m. m.[2] En god del utgöres af en öfversikt öfver den samtidiga teologiska litteraturen. Denna öfversikt är ett värdefullt bidrag till frågan om W:s teologiska ståndpunkt, och vi torde få anledning att i annat sammanhang på skilda punkter återkomma därtill. I 1831 års prästmöteshandlingar har han påbörjat en redogörelse för det allmänna tillståndet inom samtidens kyrka, hvilken redogörelse sedan fortsattes 1836 samt vid prästmötet i Upsala 1843. Den utgafs s. å. i bokform under titel: »Kristna kyrkans senare händelser». — Hvilket utrymme, han tillmätte läroverken och skolfrågan, ha vi visat på ett annat ställe. — I alla 3 akterna förekomma statistiska uppgifter från stiftet rörande kyrkligt-ekonomiska frågor, dårvård, sedvård, fattigvård, hälsovård, fångvård o. d., hvilka alla visa, hur noga han följde dessa angelägenheter med sin uppmärksamhet. De successivt under årens lopp ingående uppgifterna rörande allt sådant har han f. ö. antecknat i sin dagbok. Förhållanden, som han i detta sammanhang påpekade, gåfvo honom anledning att framställa en del önskemål och förslag, hvaraf något torde förtjäna att annoteras. Så genomdref han vid

[1] D. E. 1822, d. 1 Maj.

[2] Hans uppfattning af kyrkohandboksfrågan har gifvit anledning till en anmärkning af Weidman, hvilken fungerade såsom biskop under den tid, då handboken utarbetades, och hvars vitsord om förloppet därför bör ega historiskt värde. Han anmärker till W:s påstående, att kommitté till handbokens öfverseende tillsattes 1799, följande: »Den var redan satt 1792, och flere förslag blefvo då ingifne, hvaraf sal. ärkebiskopen v. Troil kompilerade sitt förslag till handbok. Ärkebiskop Lindblom lärde konsten af Troil, med den skillnad likväl, att L. den tiden lemnade något rum åt dåvarande neologisme, som på flera ställen af förslaget influtit. Biskop Faxe vet bäst hvad besvär man hade att få det borrt, och man hade önskat att få det på några ställen ändradt och mera bestämdt. När jag nämner den salige mannen, måste jag tillika tillfoga, att han sedan var skilljd från det neologiska». G. 323 a. s. 418.

sitt första prästmöte tryckningen af Konsistorii circulär fr. o. m. början af närmast följande år[1]. Han uppmanar till en större noggrannhet vid vårdandet af pastorsarkiven, såväl med afseende på deras ordnande och inventarieförteckningars upprättande som i syfte att skydda dem för eldfara[2], en uppmaning, som väl gjort, i den mån det var möjligt, åsyftad verkan, då han de följande prästmötena icke återkommer därtill. Han framhåller nödvändigheten af en noggrannare kyrkoboksföring och af upprättande af jordeböcker öfver kyrkornas och prästgårdarnas tillhörigheter, han påbjuder hållandet af en predikan om bibelsaken hvarje år i de respektive församlingarna[3], han begär, att alla akter och dokument i privat ego, »som allmännare kunna gagna eller förnöja», måtte till honom insändas, för att öfverlämnas till arkiv och dymedelst räddas från förstörelse[4]. Husförhör anbefallas; »afsigten är förhör, icke egentlig andaktsöfning; när tid och omständigheter påkalla, före läraren folkets uppmärksamhet på de oformligheter i tänkesätt och seder, hvilkas beifrande icke tjenligen kan förekomma å det heliga rummet. Allom allehanda» [5]. Allvarliga förmaningar gifvas till prästerskapet med tydlig adress till »svärmarna» att icke missbruka sin myndighet vid sjukbesök. Vidare heter det: »Icke endast då han kallas, besöker kyrkoherden sine åhörare. Makar lefva oenigt, och han går att med saktmod och klokhet stifta husfriden. Föräldrar behandla hårdt sina barn; han lärer dem med mildhet milda lämpor. Missförstånd och tvedrägt uppstå mellan de befallande och tjenande i hushållet; han träder imellan, delar Guds rätter och lägger oron i pligternas band. Ett barn begråter sin fader, en moder sitt barn, en enka sin man; olycksfallet har drabbat med torftighet, ålderdomen trycker med sina bördor; han är redo med sitt hjertas deltagande och religionens tröst. Men icke endast sina åhörares sorger delar han: deras fröjder få ett förhöjdt värde af hans närvaro och skola renas af denna» [6]. Vid 1836 års prästmöte lägger han särskildt på prästernas hjärtan vikten af att på

---

[1] Prestmöteshandl. 1822, s. 78.
[2] Ib. s. 79.
[3] Ib. s. 81.
[4] Ib. s. 84.
[5] Ib. s. 95.
[6] Ib. s. 97.

landet genomföra en ordnad folkundervisning. Han söker vinna allmännare sympatier för den nyligen igångsatta nykterhetsrörelsen. Betecknande för hans ståndpunkt i frågan är följande uttalande: »en och annans afsägelse från starka dryckers bruk, ehuru i sig sjelf nyttig och berömlig, torde dock vara mindre vigtig än fylleriets aflysning från samqväm och folksamlingar. Vid beifrandet af oloflig kroghållning och af utsväfningar vid den tillåtna förfare presterskapet med visligt nit och prudenti audacia» [1]). Vid alla 3 prästmötena ifrade W. för inrättande af kontraktsbibliotek, och han lyckades äfven på skilda ställen åstadkomma upprättandet af sådana. — En institution, som han följde med sitt lifligaste intresse, hvars allt för ringa framgång han vid flera tillfällen beklagar, var evangeliska sällskapet, hvars uppgift var spridandet af nyttiga folkskrifter i kristlig anda. Då hans uppmaningar vid de båda föregående prästmötena icke medfört önskadt resultat, lyckades han 1836 förmå samtliga närvarande kontraktsprostar att hvar inom sitt kontrakt vara sällskapets ombud. Resultatet af denna åtgärd har han väl knappast i någon nämnvärd grad fått tillfälle att pröfva under de få återstående åren af sin Göteborgsvistelse.

Här och hvar bland de till W. ställda brefven kan man finna antydningar om att hans prästmöteshandlingar, när de utkommo, voro motsedda med en viss förväntan, liksom man också kan se, hur deras innehåll intresserat de respektive mottagarna. Särskildt 1836 års handlingar synas ha blifvit ifrigt lästa, kanske därför att W:s stränga litteraturkritik ådragit sig uppmärksamhet. »Jag trodde ej, att detta flitprof, egentligen ämnadt mine prester, skulle vålla så mycket skrifvande för och mot. Medlertid ångrar jag det icke», skrifver W. 1837 till en medlem af släkten de la Gardie [2]). Till Heurlin skrifver han: ... »Af en vrång kamrat har jag fått snäsor för mina djerfva omdömen och af en slarfvig förf. besvär öfver den varning jag gifvit honom» [3]).

W:s inflytande på angelägenheterna i Göteborgs stift upphörde icke i och med hans tillträde till erkebiskopsstolen. Med anledning af en kyrkoherdeutnämning, där hans vilja varit den

[1]) Prestmöteshandl. 1836, s. 78.
[2]) De la Gardieska arkivet, Lund.
[3]) Bref till Heurlin, d. 28 Jan. 1837.

bestämmande, skrifver han 1842: »Strettenberg, oss imellan, har att tacka mig för Tanum. Hade jag icke stretat, så satt der snart smäländningen Pontén. Men jag ville stiftet väl, och att Åhrstad ock kunde tillfalla en inföding. I allmänhet anlitas jag af Götheborgs stifts ansökare och ansökarinnor. När Bruhn det vill, eller medgifver, begagnar jag mig af närbelägenheten till thronen och departementet. Men jag blandar mig icke ohöfviskt i det mig icke angår, öfvernog sysselsatt af egna åligganden» [1]).

Härmed ha vi afslutat redogörelsen för hvad som i närmaste mening skulle falla under rubriken W:s stiftsstyrelse. Denna redogörelse har afgjordt utfallit till hans förmån. Därvid må emellertid den anmärkningen göras, att möjligheten för en viss ensidighet icke är utesluten, eller m. a. o., W. har med sin benägenhet att härska och med sitt häftiga lynne sannolikt icke alltid varit den korrekte, humane biskop, vi sett i det föregående. Hvad vår framställning angår, så sammanhänger den med beskaffenheten af det material, som stått till buds. Domkapitelshandlingarna beröra på sitt sätt blott utansidan. En talangfull biskop kan alltid rätta sitt uppförande efter omständigheterna så, att protokollerna ej komma att innehålla några vittnesbörd af graverande art. Hvad W:s brefväxling angår, så gäller där i hufvudsak det samma. Han har sannolikt högst sällan skrifvit några oförsiktiga bref. Och hvad han själf i den vägen mottog har han omsorgsfullt sofrat. I hans dagbok har man självfallet endast indirekt någon ledning för en eventuell kritik. Det blir således hufvudsakligen blott en sida, man kan komma åt: hvad han var eller önskade vara ex officio. Men det är på samma gång nödvändigt att framhålla, att det fanns mycket hos honom, som pekade i en annan riktning, i fall, där hans uppträdande ej kunde tagas till protokolls eller fixeras i skrift. Han var, som vi sett, en man med djupt rotade känslor af sympati för dem, vid hvilka han en gång fäst sig. Den muntliga traditionen om honom vet att förmäla, att hans känslor af antipati för en och annan af hans underlydande voro likaså starka, och att de under stundom kunde taga sig nog så frånstötande uttryck. Hans utpräglade känsla för juridiska former skall efter hvad det påstås icke ha hindrat honom att i vissa

[1]) Bref till Kamp, 1842 d. 13 Dec.

fall, t. ex. vid befordringsfrågor, privatim uttala ett »jag vill» eller »jag förbjuder», som nog kan förklaras ur hans kraftiga vilja, men som knappast står tillsammas med en chefs plikt att opartiskt utan förutfattade meningar tillgodose allas rätt[1]. Det häftiga lynne, med hvilket han af naturen hade att kämpa, förledde honom, enligt hvad han själf har bekänt, ofta till öfverilningar; å andra sidan kunde det stela, afmätta i hans sätt att yttra sig stundom aflösas af en skämtsamhet, som icke alltid var af episkopal natur. Dylika drag fortlefva t. v. endast i anekdotens form; material af mera vetenskapligt slag saknas alldeles. Längre fram kan sådant möjligen bli tillgängligt. Här ha vi blott måst inskränka oss till att påvisa behofvet af en komplettering ur denna synpunkt, när tiden därför engång kan vara inne.

---

[1]) Jfr. SKARSTEDT o. a. a., s. 551.

II.

Prästvigningar och pröfning af prästkandidaterna.

Missiveringen, som i våra dagar utgör en af biskoparnas svåraste uppgifter, reglerades på den tid, hvarom nu är fråga, nästan af sig själf. Kyrkoherdarna synas, där de så fordrade, ha egt en af biskopen i vanliga fall erkänd rättighet att själfva välja sina medhjälpare i embetet. Prästvigning egde rum dels på särskild kallelse från någon ordinarie pastor, dels, som det hette, till stiftets tjänst; för att en prästkandidat skulle antagas till invigning, uppställde konsistorium ofta såsom fordran, att han på förhand skulle vara »begärd till adjunkt». Det var hufvudsakligen blott, när misstankar mot svärmeri förelågo, som W. gjorde gällande sin befogenhet att mot vederbörandes särskildt uttryckta önskan afgöra placeringen. Och efterfrågan på nya krafter motsvarades i allmänhet af tillgången. Det händer icke så sällan, att W. kan besvara ansökningar till inträde i prästembetet därmed, att ingen plats för tillfället fanns ledig. Dock bör det tilläggas, att det i reglen blott är mindre lofvande kandidater, eller sådana, som behöfde stå på tillväxt, som på detta sätt afvisas.

Emellertid kunde en biskop på den tiden ofta ha anledning till tvekan, ty de blifvande prästernas kunskapsmått var, åtminstone jämfördt med hvad som nu är fallet, mycket blygsamt. Därför kunde icke prästexamen såsom i våra dagar fattas blott som en formalitet, utan den var för många en den mest förfärande verklighet. W. var icke benägen att minska de gällande fordringarna. I Okt. 1818 förekom för första gången efter hans tillträde ett dylikt prof. Några kuggades, och för de öfrige tyckes

utgången ha varit ganska skiftande. »I consistorium underrättades candidaterna om sina betyg, berömdes och klandrades till skiftes (de båda sämste fingo admonition) och förmanades af biskopen till sjelfpröfning före inträdet i det vigtiga embetet» [1]). Ännu mindre tillfredsställande gick det nästa gång. W. skrifver: »Ett af de sämsta förhör, hvartill jag varit vittne. D. 1 Apr. predikade de, och ingen erhöll betyget approbatur utom Hammar. De antogos dock med afseende på sin ålder, behof och goda seder till prester cum admonitione; dock viges f. n. endast de 3, som hafva kallelse. Föreställningar gåfvos af biskopen i consistorio, och sedan enskildt för ordinandi förklarades prestedens innehåll» [2]). Från November 1819 har W. åtskilliga gravamina att anföra: »Ingen blef improberad, men Block hade 4 ofördelagtiga videtur, och var Strandberg ock svag. Sandbeck hade förlofvat sig» [3]). Denne Sandbeck var en bland dem, som stått på expektans sedan den föregående prästexamen. Mellantiden tycks han ej ha användt på ett sätt, som behagade W., hvilken ansåg förlofningar strax före prästvigningen som ett synnerligt bevis på lättsinne. (Jfr ofvan brefvet till Dahlgren.)

Block hade ½ år förut fått mottaga ett bref, som är belysande för W:s ställning vid antagandet af präster och därmed sammanhängande frågor.

»Min herres bref af d. 3 d:s låter jag gälla för hvad det synes, upprigtigt, och värderar sålunda det nit, som kallar till prestembetet. Men då detta nit, enligt hvad min herre sjelf bekänner, icke ännu hunnit den nödiga föreningen med visheten, åtminstone icke satt sig till jemnmått med det öfriga för embetet erforderliga, torde det vara en försynens ledning i de omständigheter, som fördröja ordinationen. Min herre har läslust, äger bildningstillfällen, saknar ej medel; begagna derföre tillfällena till en djupare odling, som hos alla är nödig, men förnämligast hos den eldige och tidigt gudfruktige ynglingen. Käril et bör hafva undergått ett längre erfarenhetens eldprof, innan det får styrka att bära de vigtiga håfvorne, som, ehuru ädla i sin art, gäsa med den råa leran. Expertus novi. Presttillgången är så stor, att den så kort efter 3 utskiftes (utstiftes?) kyrko-

[1]) D. E. 1818, d. 19 Nov.
[2]) D. E. 1819, d. 30 Mars.
[3]) D. E. 1819, d. 2 Nov.

herdars tillträde icke kan gifva öppning för ämnesvenner. Icke blott gamla men äfven medelålders pastorer hafva adjuncter, således vid ett eller annat frånfälle blir intet ledigt rum. 2 à 3 adjuncter hafva blott extra ordinaira stationer. 2 candidater, som anmält sig till ordination i höst, äro söner till gamla fäder, som kalla dem. Jag har ingen närvarande eller väntad station, således ser min herre, att jag icke kan eftergifva fordran af kallelse, då ordination sökes. Kyrkolagen är ock i detta afseende ovillkorlig, den jag bör och vill följa.

Såsom läsning tillråder jag symboliska böckerna, Luthers arbeten, hvad häldst, som kan öfverkommas af Johan Gerhard, de s. k. pietisternas uppbyggelseskrifter, som äro goda med afräkning af det öfverdrifna i läran om adiaphora. Ett systema dogmaticum af de äldre kernkarlarnes reder föreställningarne och regelbinder dem. Af sådant slag känner jag intet säkrare än Melanchtons eller Johan Gerhards loci theologici.

Den som är lycklig att kunna få läsa, läse före prestblifvandet. Sedan kännes lusten förblifva, såsom den bör, men tillfället uteblifver ofta eller gör blott styckeverk»[1]).

Såsom exempel på det personliga deltagande, hvarmed W. följde de ynglingar, som stodo i begrepp att inträda i prästembetet, må anföras hans omsorger om en mycket svag examinand, Berg. I ett bref till hans fader, prosten Berg, af 1819, rörande en »för svärmeri noterad» prästman, tillfogar han i slutet: »Jag begagnar detta tillfälle att råda Herr prosten såsom dess vänn att icke för skyndsamt insända sin son för vinnande af ordination»[2]). Synbarligen har prosten Berg ansett den tillrådda försiktigheten obehöflig; hösten 1820 infann sig hans son i Göteborg för att undergå prästexamen. W:s farhågor besannades blott på ett allt för påtagligt sätt. Berg visade sig till den grad underhaltig, att han i konsistorium förklarades vara »till förståndsförmögenheter så inskränkt, att han icke utan en oförmodad utveckling är i stånd att förvärfva de kunskaper, som äro nödige för en prest»[3]). Domen är, som man finner, obeveklig; dock var det ej hårdhet, som dikterade den. Efter kuggningen skrifver W. till prosten Berg:

[1]) D. E. 1819, d. 7 Juli.
[2]) D. E. 1819, d. 1 Maj.
[3]) Domk. prot. 1820, d. 7 Nov.

»Innan herr prostens son undergått examen sacerdotale, har jag icke bordt gifva hopp eller väcka fruktan för utgången. Ryktet om hans ringa insigt och sjelfva det sätt för hans undervisning, att för tidigt begifva sig ur scholan och förbigå gymnasium, ingåfvo dock min farhåga, att försöket icke skulle lyckas. Min välmening tillstyrkte, att han skulle tillbringa en längre tid härstädes, der han ock både af lärare och likar erhållit uppmuntringar och anvisningar. Hvarjemte jag ofta samtalat med honom, sett honom i mitt hus, gifvit honom råd och nu enskildt och offenteligen förhört honom. Allt var dock fruktlöst, emedan hans själskrafter ligga i sin linda och han saknar all förberedande kunskap att bygga på. Med honom har således händt, hvilket jag icke minnes hafva vederfarits någon, att alla 9 hans examinatorer improberadt. I så fattade omständigheter synes ett nytt försök icke vara att tillråda, häldst jag fruktar, att i den brist han är af elementaire kunskap, han icke kan läsa för sig sjelf. Atminstone afstyrker jag, att han på något år infinner sig till ny examen. Jag har yttrat mig såsom embetsman, hvilken bör enligt samvetspligt afhålla okunnigheten från prestembetet; men jag känner ett djupt deltagande i en fars sorg, till hvilken jag bär denna tidning. I denna bedröfvelse lider herr prosten nog af ånger att icke annorlunda bestyrt om sin sons uppfostran; och jag vill icke lägga sten på börda. Då sonen är en from yngling, kan han ändå göra sina föräldrar glädje, om än förhoppningen skulle felslå, att han blef en åldrig fars medhjelpare. Till en far behöfver jag icke gifva rådet, att sonen vid sin hemkomst icke med hårdhet bemötes. Hvad han har kunnat, har han gjort och bemödat sig med ansträngd flit» [1]).

Äfven vid andra tillfällen förekommo »tröstebref» till de improberades fäder. W. har således i den mån, det var honom möjligt, sökt godtgöra följderna af sin stränghet; att han verkligen besjälades af en djup medkänsla för de unge ordinanderna, framgår däraf, att han ofta — ända intill slutet af sin biskopstid i Göteborg — omnämner, hurusom de samtal om prästedens vikt, hvilka föregingo själfva invigningen, ägde rum »under ömsesidig rörelse», eller hur han »blandade sina tårar med deras».

Efter afslutade prof underrättades vederbörande i högtidliga

---

[1]) D. E. 1820, d. 8 Nov.

former om utgången. Ofta nog kunde härvid gifvas anledning till anmärkningar, och sådant framfördes då med all önskvärd tydlighet. Några exempel därpå torde förtjäna att meddelas. En förmaning till 2 aspiranter, som visat sig mer än vanligt klena, beskrifves på följande sätt: »B. Ekberg och E. Fagerström erhöllo såsom betydligt bristande i några kunskapsgrenar särskild admonition att genom flit i sine studier söka afhjelpa de brister, för hvilka de uti nu aflagda examina blifvit noterade, och Ekberg särskildt att genom fortsatt bemödande ännu mera afhjelpa den svaghet i kunskaper, för hvilken han under sin gymnasiitid varit känd, samt Fagerström att med alfvar söka reda sitt omdöme och urskillning och stadga sitt uppförande för att kunna blifva värdigare det stånd, i hvilket han upptages» [1]. En annan förmaning finnes återgifven så: »Med särskildt lyckönskan till magister Ratzki att med den skicklighet han ådagalaggt och det alfvar han alltid visat vinna framgång och välsignelse i det embete, hvaruti han nu skulle inträda, och med särskild förmaning till S. M. Cand. Ödman att bemöda sig om vinnandet af mera stadga och noggrannhet både i framställningen af sina kunskaper och sitt yttre skick uppmanades S. M. Candidaterna i allmänhet att besinna vigten af det steg de skulle taga» [2]. Formen har, som man finner, en mycken personlig prägel.

Hösten 1831 uppstod i domkapitlet diskussion, huruvida några mycket okunniga prästkandidater skulle få ordineras. W. ansåg, att det borde gå för sig i anseende till prästbristen och deras i öfrigt kända »beskedliga uppförande». Hans mening segrade ock.

Det kan vara af intresse att se, hur W. under sådana omständigheter formar sina varningsord. Han betonade, att »consistorium varit i stort beråd, huruvida de borde till prester antagas; men att consistorium vid betraktande af deras ålder, då det vid 30 år och derutöfver vore för dem svårt att ändra vitae genus, icke ansett sig böra dem afvisa, hvartill kommer, att consistorium har icke skäl att misstänka något ondt i afseende på deras seder, men att deras antagande skedde med allvarligaste tillsägelse att söka ersätta det bristande i deras kunskaper, hvil-

[1] Domk. prot. 1824, d. 4 Nov.
[2] Domk. prot. 1826, d. 30 Nov.

ken tillsägelse dem gifves icke såsom skymf, utan såsom varning att framdeles icke brista uti de för en prestman väsendtliga kunskapsdelar, så kärt dem vara vill att vid befordran kunna sig med andra mäta»[1].

Ett annat tal är dateradt d. 26 Nov. 1835 och återgifves så. »Collega Bohlin uppmanades att af sitt prestblifvande taga förökadt skäl till god vård om sitt innehafvande embete samt att ytterligare förkofra sig uti de stycken, som tillhöra prestembetet, så att han, när det en gång skall i utöfningen tillträdas och en egen församling vårdas, (han) må kunna fullgöra det vigtiga uppdraget till Guds ära och församlingens uppbyggelse.

De öfriga candidaterne förmanades att öka sina kunskaper. ..... De borde vinlägga sig om sådane kunskaper, som röra förståndet af Guds ord ... och besinna, att man ej blott genom studier skall bilda sig utan i den stora vexelundervisningsskolan, som heter verlden; för presten isynnerhet vore verlds- och menniskokännedomen alldeles oumbärlig, men derföre må han ej förströ sig i verlden: det är ej i de stora sällskaperna, som denna menniskokännedomen vinnes, utan genom umgänget med alla stånd af menniskor, genom egna betraktelser och anställda reflexioner. Men med både studier och verldskännedom skall läraren skaffa ringa frukt, om han ej rannsakar sitt eget hjerta, finner dessa oarter för att motarbeta dem, undersöker dess anlag för att utveckla dem samt med kännedom om sig sjelf underkasta sig den helige Andes ledning»[2].

Erfarenheten af de dåliga resultaten vid prästexamen föranledde honom så småningom att med examinanderna anordna en kurs i de ämnen, hvari han examinerade: pastoralteologi och jurisprudentia ecclesiastica, och han förmådde lektor Bruhn att göra det samma i sina ämnen. Denna åtgärd afsåg därjämte att underlätta tillträdet till prästbildningen för studenterna, hvilka »skrämdes» af »den vresige Ahlman, som vill af våra gossar göra vetenskapsmän och derföre fordrar flera års kurs vid universitetet»[3]. W. har således sökt hålla anspråken på prästernas kunskaper inom rimliga gränser.

---

[1]) Domk. prot. 1831, d. 2 och 3 Nov.
[2]) Domk. prot. 1835, d. 26 Nov.
[3]) Tegnér, El. o. a. a., s. 355.

Hurudan W. varit som examinator, känna vi icke. Det är väl sannolikt, att hans medkänsla för ordinanderne tagit sig uttryck äfven här. Å andra sidan är det nog också troligt, att de, som råkat ut för hans personliga misshag, fingo erfara ganska allvarsamma känningar däraf. En anekdot, som på sitt sätt bekräftar detta senare, anför Skarstedt o. a. a., s. 517.

I sådana fall, där W. trots ömmande omständigheter icke ansåg sig kunna gifva efter i något af sina kraf på kunskaper, har han sökt hålla de refuserade i möjligaste mån skadeslösa. Julen 1820 berättar han, att en gammal studerande hade vändt sig till honom med begäran att bli prästvigd. Betygen voro sådana, att hans begäran måste afslås, men W. gaf honom i st. rekommendation till en anställning vid Willinska fattigskolan [1]). Liknande prof på hans hjälpsamhet återfinner man här och hvar.

När W. omtalar sina prästvigningar, framlyser ofta hans sinne för yttre effekter: han bifogar gärna en notis om åhörareskarans storlek, aktens högtidlighet m. m. Den första förrättning af detta slag, han hade att utföra, var då han under sin resa till doktorspromotionen i Upsala 1818 i Klara kyrka i Stockholm på ordinandens egen begäran [2]) vigde en af sina forne lärjungar, den sedermera kände läroboksförfattaren Jakob Ekelund, till präst [3]). »Församlingen var talrik». Kort efteråt höll han sin första prästvigning i Göteborgs domkyrka: »Folksamlingen var utomordentlig, emedan det var den första prestvigning i domkyrkan och af den nye biskopen» [4]). Följande år talar han likaledes om en prästvigning inför en talrik församling. I Nov. 1825 meddelar han: »För första gången i domkyrkan talade jag utan concept och endast efter utkast, som likväl icke behöfde användas. Gud ske lof» [5]). I April 1827 har han antecknat: »Ordinerade. Var ganska krämpig efter en 3 veckors lång catharr. Folksamlingen större än någonsin sedan min första ordination 1818» [6]). Dessa prästvigningar kostade honom en viss möda och oro. I Maj 1828 skrifver han: »Christi Himmelsfärdsdag prestvigde (jag) de sex Candidaterne

[1]) D. E. 1820, d. 17 Jan.
[2]) Saml. Skr. II, s. 6.
[3]) D. E. 1818, d. 11 Okt.
[4]) D. E. 1818, d. 20 Nov.
[5]) D. E. 1825, d. 4 Nov.
[6]) D. E. 1827, d. 6 Apr.

i en stor församling och med egen djup rörelse, som ock tolkades till församlingen. Acten var stilla och vacker ehuru stor folksamling. Såsom alltid, när själen arbetar, var jag krasslig, men Herren den himmelske öfverherden gaf mig kraft att tala lärdomens, tröstens och varningens ord, gifve Han till någon uppbyggelse»[1]. Då han på grund af offentliga uppdrag vistades i Stockholm, förrättade han vid upprepade tillfällen invigning af sina prästkandidater där. I ett fall bestridde han af egna medel ordinandens resa dit[2].

Såsom prof på de förmaningar, som han gaf vid dessa tillfällen, kan anföras ett stycke ur ett tal öfver 1 Kor. 1, 10: jag förmanar eder vid vår Herras Jesu Kristi namn, att I talen alle ett. »De tala alla ett. De predika icke, att der är frid, hvarest ingen frid är, och göra icke syndaskulden lätt; icke heller afskräcka de den botfärdiges begär efter frälsning. Det talet om korset är deras käraste ämne; men, varnade från att söndra hvad Gud förenat, rycka de det icke ur sitt sammanhang med de öfriga troslärorne. De yrka den helgelse, förutan hvilken ingen får se Herran, men vilja icke, att någon på nytt fångas under träldomens ok; och upphäfva icke den christliga friheten. De lära att bruka verlden, såsom brukade man henne icke, under det de lofva Gud såsom den hulde Fadern, hvars vilja är, att Hans barn skola njuta Hans gåfvor med glädje och tacknämlighet. Slutligen de visa, huru de, som äro kallade i ett deras kallelses hopp, inträda i salighetens fröjd, icke i den brokiga rustningen af egna styckeverk och felfulla gerningar, men i de enfärgade, hvita Bröllopskläder, dem Försonaren åt helgonen vunnit»[3]. Vid 1822 års prästmöte yttrar han till de unge prästerna angående själfva utförandet och den yttre formen: »Huru mycket felas icke den talare, som så oskickligt använder det articulerade målet — ett af menniskans stora företräden — att det låter dödt och entonigt? Huru obehaglig den, som antingen jemnt qvillrar eller jemnt bullrar? Se här en predikant, som i sin afhandling illa för tillsammans hvad icke är förenligt, som i brist af tankar brukar utrop, i åtbörd häfver

---

[1]) D. E. 1828, d. 25 Maj.

[2]) D. E. 1829, d. 5 Dec. D. E. 1830, d. 16 Febr.

[3]) Andeliga tal, s. 14.

sig oroligt, olåter, dånar och efter att så fortfarit utöfver gränsen af åhörares tålamod slappas, tynar, såsom den trötte dagakarlen, men likväl samlar sin sista styrka till ett slutligt uttryck — och detta en oinskränkt, gräslig förbannelse, som beseglas med ett amen, ske alltså! Se här åter en annan, som efter en kraftigt anställd läsning djupt tänkt, samkat till helt och väl ordnat sin framställning, med värdighet i åtbörd, skön rörlighet i röst, och hvad hufvudsak är, med ständigt stigande deltagande af eget hjerta och åhörares andakt, höjer sig till det slut, der, efter att med styrka men ömt vemod varnat syndare för sin våda, han med känslan i brand, ögat glänsande, handen vänd åt höjden, synes sjelf njuta försmaken af den förklaring, då han skall aflägga den jordiska skepnaden och inträda i de sälla boningar, dem hans himlafarne Mästare sin trogne tjenare beredt .... Den upplyste christne skall alltid önska sig den senare till lärare» [1]).

Meddelandet af venia egde som bekant enligt den tidens sed rum efter delvis andra och friare principer än nu; det förekom icke så sällan, att t. o. m. gymnasister kunde få tillstånd att uppträda på predikstolen. W. hyste ett allt för stort förtroende för ungdomen för att vilja göra någon ändring i detta afseende. Men vare sig tillåtelsen söktes af en äldre eller yngre studerande, har han, så vidt man kan döma af hans anteckningar, underkastat hvarje särskildt fall en noggrann pröfning; ofta har han t. ex. på förhand granskat vederbörandes koncept. F. ö. synes det, som om denna biskopens venia concionandi för honom gällt såsom något mer än ett blott formellt medgifvande att hålla ett visst antal predikningar. Dels betraktar han den såsom ett slags uppmuntran, som borde reserveras hufvudsakligen för sådana, som i vederbörlig ordning underkastat sig kontrollen vid stiftets gymnasium. I Juli 1819 skrifver han vid behandlingen af ett dylikt ärende: »ogerna venia till en okänd, som förbigått gymnasium. Dock var han väl vitsordad» [2]). Dels betraktar han den såsom ett slags kompetensförklaring, som ej finge utfärdas i hvarje sådant fall, där han icke ville eller kunde vägra den sökande att predika. I Febr. 1821 omnämner

---

[1]) Prestmöteshandl. 1822, s. 92.
[2]) D. E. 1819, d. 1 Juli.

han, att venia blifvit begärd för den förut omnämnde Skoglund, »hvilken såsom okunnig och gammal icke önskas såsom prest och således icke får biskopens venia, men emedan han har flera betyg och bland dem seminarii, må han några få gånger under comministers frånvaro predika, hvarmed likväl intet missbruk får ske» [1]).

Såsom illustration till hans fordringar kan också tjäna, hvad han skrifver 1819: »Nekade stud. B. Ekberg venia, emedan han fått tillsägelse att lemna studierna. — Dessutom såsom enögd icke passande till prest» [2]).

Vid visitationer är det alltid en stående fråga, om studerande finnas inom pastoratet; i sådant fall påminnes pastor om att de ej få predika utan biskopens tillstånd. W:s ställning till denna fråga få vi längre fram tillfälle att ytterligare behandla i sammanhang med hans verksamhet såsom eforus.

W. höll mycket strängt på att hans föreskrifter i detta afseende skulle efterlefvas. Detta kommer klarast till synes i ett fall, där en gymnasist hade utan W:s vetskap tillåtits att förrätta en ottesångsgudstjänst i Göteborg. Redogörelsen härför måste vi dock spara till ett senare kapitel.

Ett uttryck för W:s omtanke om prästkandidaternas materiella intressen äro två donationer till deras förmån. Af gåfvobrefvet till den tidigaste af dessa, den Kjellbergska, framgår, att donatorn, J. M. Kjellberg, tid efter annan ställt till W:s disposition en penningsumma att användas till skicklige och fattige prästkandidaters behof under deras vistande i stiftsstaden i och för prästvigningen, samt att han, då W. framhållit önskvärdheten af att en fond bereddes för sådant ändamål, gjort den ifrågavarande donationen i enlighet med W:s förslag [3]). 1838 har W. själf till sin faders minne gjort en donation i enahanda syfte och under hänvisande på bestämmelserna i den Kjellbergska [4]).

---

[1]) D. E. 1821, d. 22 Febr.
[2]) D. E. 1819, d. 20 Nov.
[3]) Handl. rörande donationer i Göteborg, s. 15.
[4]) Ib. s. 19.

III.

Wingårds förhållande till de andliga rörelserna i stiftet och deras ledare.

Redan den första veckan efter sitt tillträde till biskopsembetet utfärdade W. kallelsebref till 3 prästmän, som genom sina predikningar åstadkommit en viss oro i stiftet, komministrarna D. F. Erdman i Veddige och J. F. Ingman i Drängsered samt v. pastor J. O. Hoof i Svenljunga, att infinna sig på Björkeris, prästgården i Tölö biskopsprebende, till ett enskildt samtal [1]. Den förstnämnde af dessa, D. F. Erdman, synes ej ha varit egentligen känd utanför sin närmaste krets. J. F. Ingman däremot egde ett stort rykte som framstående predikant; han torde kunna sägas representera ungefär samma ståndpunkt som den på 1820-talet framträdande namnkunnige Smålandsprästen Per Nyman. Han egde en vidsträckt åhörarekrets, som räknade medlemmar äfven från det angränsande landskapet. Den af de tre, som utöfvat det utan gensägelse mest vidtgående inflytandet, var adjunkten hos komministern i Svenljunga v. pastor J. O. Hoof. Vi känna ännu relativt litet af de närmare enskildheterna i den rörelse, han satt i gång. Men den generation, som varit direkt påverkad af honom, är ännu ej till tiden så aflägsen, att den muntliga traditionen om honom alldeles förstummats. Han verkade ej blott genom sina predikningar, utan äfven genom sammankomster, som höllos i hans hem, och så mycket är höjdt öfver allt tvifvel, att i den krets, som stod under hans personliga ledning, rådde trots en viss formalism samt öfverdrifter i olika

[1]) D. E. 1818, d. 25 och 26 Aug.

riktningar verklig allvarlig fromhet. Det kan i någon mån belysa Hoofs religiösa ståndpunkt, att han omkr. 1818 begärde privilegium exclusivum på Nohrborgs postilla, hvilken begäran dock af regeringen afslogs[1]). I mångt och mycket tyckas Hoofs anhängare känt frändskap med den schartauanska riktningen, som under 1820-talet började få insteg i stiftet, och värderat den, hvilket likväl icke hindrade, att den senares representanter med mycken skärpa och icke alltid de lämpligaste medel vände sig mot den Hoofska rörelsen. Äfven sådana bland Hoofvianerna, som sedan slutit sig till den af Schartau påverkade kretsen, hade ett kvarlefvande minne af det obefogade i dessa angrepp[2]).

Vid den tidpunkt, hvarom nu närmast är fråga, hade emellertid denna strid knappast börjat. Däremot hade dessa s. k. svärmare ådragit sig uppmärksamhet från annat håll. Det kan icke nekas, att den genom Hoof åstadkomna väckelsen hos en del svaga hjärnor framkallade missförstånd och svåra öfverdrifter, hvaraf verkan blef, att religionsgrubbel och t. o. m. fall af vansinne stundom följde den i spåren. Denna omständighet blef farlig för riktningen i sin helhet. En rubbad kvinna ur den obildade klassen hade gjort antydningar om att deltagarne i de Hoofvianska sammankomsterna därunder skulle hänge sig åt hvarjehanda utsväfningar. Trovärdigheten af denna anklagelse har på det bestämdaste blifvit förnekad; enligt uppgift af en person, som själf stått den Hoofska kretsen nära, ha öfver hufvud taget inga möten, för hvilka Hoof kunde göras ansvarig, egt rum mer än de, som höllos i prästgården och under hans egen personliga ledning[3]). Ryktena om oegentligheter vid dessa sam-

[1]) G. 323 a., s. 24.

[2]) Schartau själf har bedömt denna rörelse med en öfverraskande mildhet och förklarar, att han finner den öfverensstämma med de »pietistiska oroligheterna» bl. a. däri, att den har »rätt i hufvudsaken». Efter att ha framställt sina betänkligheter fortsätter han: »... Jag önskar och äfven i min lilla del beder derom, at den eller de, hvilka Herren ämnar bruka såsom kastoskofvel, då han vill rensa sin loga, icke måtte utsläcka den rykande vekan, för det hon osar, eller sönderbryta den förbråkade rön, för det han lutar, och vräka alt, som ej är strida framstänket, då det likväl derföre icke är agnar. Då kunde Halländske och Västgötha folket blifva centren af Herrans här, och Bröderna och jag komo att vara på flyglarna.» Bref till Kamp 1818, d. 11 Dec.

[3]) Uppgiften hos Cornelius, Svenska kyrkans historia, att Hoof skulle befordrats till komminister i Svenljunga från tjänstgöring i Skara stift, är

mankomster upptogos emellertid med begärlighet och tyckas ha fått en vidsträckt spridning. I hvilken form de nått Stockholm är svårt att säga; så mycket är säkert, att regeringen 1818 hade sin uppmärksamhet fäst vid saken, och att konungen själf funnit den ganska betänklig. I ett bref från statssekreterare v. Rosenstein heter det: »De s. k. Hoofvisterne hafva väckt upmärksamhet, och detta svärmeri, hvarom vi talade, beskrifves såsom högst eftertänkligt; i synnerhet skall det visa sin verkan i Istorp och Tranemo, och ganska många, äfven landshöfdingen, omtala saken. På befallning får jag bedja Bror upgifva förhållandet noga och omständeligen samt hvad medel kunna vidtagas. Om det är Jakob Hoof, v. pastor i Svenljunga, så hör han till Brors stift, och således bör Bror bäst kunna komma åt honom» [1]. W. har således från regeringen fått en direkt uppmaning att ingripa.

De tre prästerna voro kallade att infinna sig den 10 och 11 Sept., och W. har insändt en redogörelse öfver hvad som förekommit till statssekreteraren. »Konungen hade med utmärkt välbehag upptagit biskopens berättelse om Hoofiska svärmeriet och de hittills vidtagne åtgärder» [2]. Men regeringens farhågor hade ej fullständigt lugnats. I Nov. erhöll W. ett nytt bref från v. Rosenstein, där han beklagar sig öfver att man börjar mycket tala om Hoofiska svärmeriet. Han uppger sig ha hört, att Hoof »skall ha konster att skaffa sig folkets penningar, att han såsom samvetsråd tillstyrkt en uppväckt och ångerfull lönnbrännare att ge honom brännvinet, att s. k. engladansar tillställas, där nakenhet ibland skall förefalla, äfven flagellationer samt sluteligen qvarblifvande och hopliggande». Vid ett sådant tillfälle skulle 20 pigor ha blifvit hafvande. »Hufvudsakligen förblifver jag vid Brors och min tanka att icke göra för mycket af alt detta, men bägge böra vi vara varsamme» [3]. W. har således afstyrkt kraftåtgärder och därvid vunnit regeringens fulla bifall; han har också — antagligen fullt riktigt — framställt dessa angifvelser såsom »öfverdrifna af lycksökare, som vilja oroa för att göra sig

---

oriktig. Han fungerade i flera år såsom biträde åt Svenljunga d. v. komminister, Hedenros. Cornelius är emellertid icke ensam om sin åsikt. Jfr. bref från N. v. Rosenstein. G 323 a., s. 74.

[1]) G. 323 a., s. 18.

[2]) D. E. 1818, d. 30 Okt.

[3]) G. 323 a., s. 74.

nödvändiga», och han förklarar därvid: »Deras åtgärd behöfves icke af stiftsstyrelsen»[1]. 1819 höll W. visitation i Svenljunga pastorat. Vi återkomma längre fram till denna förrättning. Något som kunde vara ägnadt att väcka egentliga farhågor, framkom icke därvid, och W. har insändt lugnande rapporter med ledning af de upplysningar han vunnit.

Men de oroande ryktena tyckas icke ha lagt sig. 1821 mottog W. från justitiæ kanslern en skrifvelse med begäran »att tit., för hvilken denna sect, som redan en längre tid existerat, icke lärer vara obekant, behagar upplysa, hvad åtgärd af tit. blifvit vidtagen för att förmå dessa lärare att vid framställningen af Guds heliga ord iakttaga ett sätt, som med ändamålet deraf och ordningens bibehållande står att förena». W. »svarade frimodigt att freda läsarna från förföljelse». »Yrkade stiftsstyrelsens oblandade sysselsättning med ärendet. Uppgaf de outtröttliga bemödande jag användt på prester och församlingar»[2]. Denna brefväxling torde till fullo visa, att det har varit W:s uppriktiga afsikt att skona de svärmiska prästerna och deras anhängare från förföljelse, och att han har användt sitt personliga inflytande för att kväfva de ansatser till en kraftigare politik, som kunde finnas inom regeringen eller bland vissa högre embetsmän, något som äfven har lyckats.

Vi öfvergå nu till de åtgärder inom stiftet, som W. företog. Några närmare upplysningar om hur samtalet på Björkeris utfallit, har han icke gifvit. Anklagelsen löd på »svärmande predikosätt», och »undersökningar, råd, varningar användes, och löften gåfvos af dem om ändring»[3]. Samtalet synes icke ha varit utan frukt. Om Erdman berättar hans förman, prosten Craelius, att han förändrade sig första söndagen efter hemkomsten från Björkeris och sedan varit ståndaktig. »Han sade sig blifvit så rörd af den värdige biskopens ömma föreställningar, att han för all verldens gunst aldrig skulle kunna glömma dem eller vika från hans förmaning. Äfven mig bad han om förlåtelse att icke förr hafva följt mina råd och gaf försäkran om en evig tillgifvenhet, om jag kunde förlåta»[4]. Lika-

[1]) D. E. 1818, d. 27 Nov.
[2]) D. E. 1821, d. 27 Jan.
[3]) D. E. 1818, d. 10 Sept.
[4]) G. 323 a., s. 79.

ledes kunde Ingmans principal inberätta, att han »betydligen ändrat det ytterliga i sitt förfarande och träffat vänskaplig förening om samverkan med pastor» [1]). I slutet af året eller i början på följande år vände han sig direkt till sin biskop med förfrågningar om ändring i sättet att uppbära offret. W. kunde då svara med ett »faderligt bref» [2]), hvari tillika inflickades några förmaningar med anledning af en predikan, som Ingman hållit sistlidna Allhelgonadag [3]). Ingman synes ha varit angelägen att ställa sig sin förmans önskningar till efterrättelse. Efter ytterligare ett år begärde han råd angående lämpligheten af konventiklar. Ur biskopens bref, som tydligt belyser hans ställning till denna fråga, anföra vi följande: »Välmeningen har ofta föranledt con-

---

[1]) D. E. 1818, d. 24 okt.

[2]) Såsom bevis på hur småsinnet sökte göra sig gällande gent emot dessa präster, hvilkas religiösa allvar ådragit sig mängdens misstanke, anföra vi hvad som förekom vid visitationen i Drängsered. Medlemmar af församlingen anmälte »att i afseende på offrens uptagande det olika förhållande äger rum, att herr kyrkoherde Dahlgren låter under sång insamla det offer, som honom tillkommer, men att deremot comministern, vice pastorn Ingman, icke vill tillåta någon sång, då han upbär det offer, honom tillfaller, och instämde flere pastoratets invånare i den anhållan, att enligt gammalt bruk all lärarnes offeruphämtning måtte ske under sång. Herr Doctorn och Biskopen lämnade till besked härå, att då offrandet utgör en löneinkomst och ej hörer till eller utgör någon del af den allmänna gudstjensten, finner Herr Doctorn och Biskopen föreskrift öfverflödig om offrandet skall ske under eller utan sång, helst sättet att upbära denna rättighet innefattar en så likgiltig sak, att densamma ej förtjenar någon särskild upmärksamhet». Visitationsprotokoll, Drängsered 1819. »Minima non curat praetor», förklarar W. i det ofvan omtalade brefvet till Ingman efter den romerska rättens grundsats, hvarmed han således antyder, att han ej vill bli besvärad med betydelselösa småsaker.

[3]) D. E. 1819, d. 28 Febr. — Predikningar på allhelgonadagen synes W. hafva betraktat såsom ett slags probersten, genom hvilken prästernas renlärighet kunde afgöras. Enligt Skarstedt ålade han vid ett tillfälle fem misstänkta präster, O. M. Torell, B. A. Törnblom, J. Claesson, P. Wickelgren och J. A. Block att predika en allhelgonadag om en kristens undersåtliga plikter. Predikningarna borde vara sådana, att de kunde infordras och sändas, som ock skedde, till Carl Johan att lugna mot meningen, att de predikade uppror mot dynastien. Upprorsarten af deras predikan tecknas Joh. 18: 36. Skarstedt o. a. a., s. 796. — Der ser således ut, som om regeringen misstänkt svärmarna för upproriska tänkesätt och som om oron öfver denna rörelse till stor del varit föranledd däraf.

venticlar, erfarenheten bevittnat deras skadlighet i längden, visheten mildt afrådt dem, regeringen med stränghet aflyst dem. I en ecclesia plantata et ordinata anser jag dem icke på sitt ställe. Minst i en tid, då christendomen vill gå på ytan, filar ytan, men icke bryter hjertat, gör besök i st. f. att i stillhet mottaga andens besök, tasslar om ordet i st. f. att göra det. Ju mindre man uphäfver sig till undergörare och läkare med arcana, dess bättre. Folket skall föras till ordning, till en rigtig tukt inom församlingen, så mycket häldre, som biblen är öfver allt tillgänglig och den gemensamme läraren kallar alla i sin skola. Sköter ock presten med fullt besked det ordinaira, lärer han hafva föga tid till det extraordinaira, som också är af tvetydig följd. Skall han icke endast omröra samma förråd, men läsa, meditera, ordna omfattande, grundligt och bestämdt bereda sina predikningar och skriftetal, besöka de sjuka, göra enligt lag och samvete påhälsningar hos än en, än en annan, förestå eget hus med klokhet och drift, — troligen blifva de stunder få, han kunde gifva till sammankomster, åtminstone gaf han åt dem en oberedd eller uttröttad hog och syndade löst på de kortsyntes förtroende. Det är väl sant: »docentes discimus», men vårt eget andliga väl fordrar ock sin särskilda stilla vård, den vi fridlysa från yttre göromål. Illa förser sig den, som vänder sig städse utåt: et nos et nobis. Mig synas således serskilda andaktsstunder på verkdagar, och de(t) öppnade för kommande och farande, för ingen del tillrådliga, ursäktliga måhända, då de anställas af den unge ifraren, men ur flera skäl betänkliga, då de ledas af en äldre af eget hjerta och verlden erfaren. Deremot är husandakt eller en regelbunden böngörning med de sina en vacker sed. Denna förrättning är dock så innerlig, att den svårligen kan delas af flera och främmande, hvilka häldst hos de sina eller i eget enrum böra öppna sina hjertan för Gud. Just då kretsen är trång, kan bönestunden användas till serskildt afseende på händelser och omständigheter inom huset, hvilka husfadren kan framställa i christendomens dager. Det säger sig af sig sjelf, att sådant profaneras af deras närvaro, som icke tillhöra dennes vård.

Hvarken samvete eller yttre lag förbjuder, tvärtom de bjuda, att läraren gifver råd åt dem, som söka sådane. Han akte sig blott att icke underhålla en alltför gängse sed hos välmeningen

och ytligheten att i oträngdt mål och med Guds och biblens förbigående söka presten. Cura animarum specialis hör ock till speciella fall, icke till hvart och ett, der lugn besinning, sjelfpröfning, Guds ords läsning, andäktig bön med sluten dörr är det generella medlet, som icke sviker. Om vår tid liknar de församlingar, dem Paulus i brefven till Timoteus och Titus skildrar såsom fulla af andliga tasslare, kringspringande kvinnor etc., låtom oss icke följa med strömmen, den vi böra afdämma, att icke samme apostel må hafva gråtit öfver oss såsom de der hafva nit om Gud, dock icke visliga» [1]. W:s svar gör ett alltigenom hofsamt och måttfullt intryck; af en personlig ovilja söker man förgäfves några spår. 1824 hade Ingman ånyo vändt sig till W. för att fråga honom till råds. Biskopen tycks nu tvifla på den ärliga afsikten med dessa upprepade framställningar; han anmärker: »besvarade en hop till en del captieusa frågor i pastoralvård af pastor J. F. Ingman» [2]. Annat tycks också ha förefallit dem emellan, ty 1825 skrifver W. till Kullberg: »En gammal slug folkledare, som ock utgifver tröttsamt långa predikningar, comminister Ingman i Drengsered, är ofta påhälsad af mina föreställningar och nödgas åtminstone att vara så försigtig som snigeln» [3]. Senare ser det dock ut, som om W. — möjligen genom Kamps bemedling — kommit på bättre tankar. Åtminstone nämner han i ett bref till Kamp Ingmans namn med uttryck af deltagande och sympati [4].

Troligen har äfven biskopens första beröring med Hoof präglats af en viss moderation. Han saknade nämligen, såsom vi längre fram skola se, alldeles icke blick för betydelsen af den Hoofska rörelsen. De närmare enskildheterna i det nämnda samtalet känna vi som sagdt icke. Men året därpå hölls visitation i Svenljunga, hvarvid åtskilligt förekom, som är belysande för W:s ställning. Visitationstalet öfver 1 Kor. 14, 40 behandlade »nödvändigheten af att låta allt ärliga och skickliga tillgå 1) i läran, 2) i andagtsöfningar, 3) i allmänna lefvernet». Efter katekesförhöret förklarade biskopen sin fägnad öfver den

---

[1] D. E. 1820, d. 13 Mars.
[2] D. E. 1824, d. 29 Okt.
[3] Bref till Kullberg 1825, d. 27 Maj.
[4] Bref till S. Kamp 1833, d. 8. Jan..

rådande goda kännedomen af salighetsläran med tillönskan att, »då de veta lifsens väg, den samma ock må af dem i sannskyllig helighet fortvandras».

Därefter framställde W. till besvarande bl. a. följande frågor:

1) Förrättas predikan enligt bibeln och vår evangeliska trosbekännelse? Denna fråga bejakades, men det klagades öfver ett så stort tillopp till Hoofs predikningar från andra socknar, att »gällets egne innevånare icke kunna få plats i sine kyrkor». Biskopen »behagade antyda herr v. pastor Hoof såsom den, der sjelf kan rätta detta oskick, att genom föreställningar, äfven enskildt, huruledes icke till den sanna christendomens anda hörer att så fästa sig vid någon viss lärare, att denne anses såsom någon af Gud sänd kraftgörare framför alla andra lärare, utan att, om gudaktigheten sökes, densamma står till buds i egne kyrkor och den enskilda husandakten, söka afleda detta stormande tillopp af främmande folk, hvilket v. pastor Hoof äfven lofvade efterkomma».

2) Sker gudstjensten i rätt tid? Församlingsbor anmärkte, att Hoof stundom predikar 2 à 3 timmar, hvarigenom försening uppstår vid duplikation m. m. Biskopen »behagade yttra till herr v. pastor Hoof, att ehuru herr Doctorn och Biskopen vill förmoda, att dess långa predikningar härleda sig af välmening, herr v. pastorn dock borde besinna, att utom det att kyrkolagen, hvilken herr v. pastorn förständigades att ej mindre i detta än öfriga afseenden ställa sig till efterrättelse, stadgar, hur länge en predikan får räcka, för långa predikningar medföra den mot afsigten med dem stridande olägenhet, att icke allenast predikanten sjelf slappas, utan ock uppmärksamheten hos åhörarne aftynar och slutligen så försvinner, att de hvarken för sig eller andra kunna göra redo för hvad de hört m. m.»

3) Stannar församlingen kvar stilla i kyrkan till gudstjänstens slut? Det upplystes, att det icke sällan »skall hända, att en och annan efter predikans slut begifver sig bort, hvilket oskick i synnerhet inträffar, när v. pastor Hoof predikar, och alla, som vilja höra honom vid sednare mässan, äro angelägna att förfoga sig till vägs». Biskopen förehöll församlingarna, att »altartjensten utgör en väsendtelig del af sjelfva gudstjensten, och att således icke någon utan öfverträdande af apostelens föreskrift: låter allt

skickeliga och ärliga tillgå, bör eller må förr begifva sig ur kyrkan, än hela gudstjensten är slutad».

7) »Hvad sabbatens värdiga firande angår, erfor Biskopen med nöje, att denna dag, som bör Herranom hållas, i allmänhet dertill användes; men då den förmodan ej är utan anledning, att flere sälla sig till sammans för andagtsöfningar, och således dels det värde, som den offenteliga gudstjensten bör ega, minskas, och dels genom dylike sammankomsters bevistande flere anledningar gifvas till split innom familjen, behagade Herr Doctorn och Biskopen icke endast erindra om det ansvar, hvarmed borgerliga författningar anse dylike sammanträden, när och af hvem de må hållas, utan äfven föra pastoratets innevånare till sinnes, att då i slike samlingar personer ofta infinna sig af olika själabelägenheter och olika, kanske stundom mindre rena afsigter, den husliga och enskilta andagten deremot med säkerhet främjar christendomens tillväxt, och att då andagtsböcker kunna vara mer och mindre tillförliteliga och rena från det otjenliga försinligandet af andeliga ting samt öfverdrift af christendomens pligter, men deremot icke några menskliga svagheter eller tillsatser vidlåda Guds heliga ord, sådant det i våra biblar förekommer, detta framför alt bör läsas och till lefvernets förbättring begrundas»[1].

W:s anmärkningar mot Hoof rikta sig sålunda mot att han genom sin verksamhet band åhörarna allt för nära vid sin person, hvarigenom rubbningar i den rådande ordningen vållades, och att han äfven utom den offentliga gudstjänsten samlade sina åhörare till andaktsöfningar; vidare mot den tröttande längden i hans predikningar samt mot tendensen att försinliga andliga ting och att öfverdrifvet betona kristendomens plikter, som framträdde i hans utgifna skrifter.

I sammanhang härmed kan nämnas, att W. vid en det följande året anställd visitation i Sexdräga, det angränsande pastoratet till Hoofs församling, Svenljunga, fann sig föranlåten att särskildt framställa den frågan, huruvida här »det oskick äger rum, att innevånarne med öfvergifvande af egne kyrkor vandra bort till predikans afhörande annorstädes»; pastor kunde icke förneka, »att detta förhållande till någon del ägde rum. Men då det är inskränkt, ville herr prosten deröfver icke någon klagan föra;

---

[1]) Visitationsprotokoll, Svenljunga, 1819.

och behagade herr doctorn och biskoppen, förväntandes att presterskapet låter sig vara angeläget att väcka och lifva andakten, mot denna oordning göra de allvarligaste föreställningar under erindran derom, att genom slike vandringar otillbörligt intrång sker i främmande kyrkor, och att ofta kan hända, att genom tillopp af folk tillfälle icke ens gifves att höra det ringaste af predikan» [1]).

Efter sin visitationsresa i Kinds kontrakt 1819 skrifver han till landshöfdingen i Venersborg: »I Kinds härad hafva sederna betydligt förbättrats ... Om än nöden och ändrad conjunctur ha sin del i denna förändring, är dock presterskapet i detta afseende icke utan förtjenst. Denna är dock den goda sidan af det Hoofviska svärmeriet, hvilket mera plågar enskilde samvetsömma eller skrymtande personer än bådar någon större ofärd åt stat eller kyrka. Det är dock icke öfverensstämmande med god ordning, hvarföre jag genom idkeliga föreställningar till menigheten sökt motverka det och med allvar tilltalat ledarna. Häraf hoppas jag någon verkan; men är dock beredd på strängare medel, om anvisningen icke följes. Med betänksamhet får man dock häri förfara» [2]). 1820 kunde han uttryckligen inberätta till statssekreteraren, att Hoof inskränkt sin excentriska verksamhet [3]). Brefvet till landshöfdingen i Venersborg utgör på visst sätt en komplettering till hans föregående uttalanden. När han hos regeringen afstyrker användandet af tvångsmedel, var detta afstyrkande icke föranledt af principiella skäl; han förklarar nu utan all tvekan,att han är beredd till strängare medel, i fall hans anvisningar icke skulle följas. Sådana kommo emellertid aldrig till användning. Häri ligger således ett bevis för, att hans åtgöranden i godo snart nog synts honom bära önskad frukt.

Under prästmötesförhandlingarna 1822 beröras de i stiftet existerande ansatserna till svärmeri med mycket lätt hand. Direkta anspelningar saknas alldeles; en och annan varning för obetänksamhet förekommer, men det är nog andra företeelser än den Hoofvianska och de därmed närmast besläktade, som han därvid har i tankarna.

I stort sedt intager W. samma försonliga ståndpunkt till läsare-

---

[1]) Visitationsprotokoll, Sexdräga, 1820.
[2]) D. E. 1819, d. 21 Okt.
[3]) D. E. 1820, d. 18 Mars.

rörelsen i det förut omnämnda brefvet till Kullberg af år 1825, dock med den skillnad, att han däri uttalar direkt ogynnsamma omdömen om Hoofs person. »Några fromma personer voro redan i min barn, dom kallade läsare, emedan de bland ett lättsinnigt folk icke deltogo i lekstugans och krogens bullrande nöjen på helgdagen, utan sysselsatte sig med stilla andaktsöfningar och förnämligast läsning af bibeln, Luthers och Nohrborgs postillor o. s. v. Egentlig separatism blef det först genom prestmannen Hoof, hvilken efter en liderlig och äfventyrlig lefnad uppträdde såsom en från Saulus omvänd Paulus och predikade väldeligen om sig sjelf och mot andra prester. — Häraf hopens söndring från egna lärare och dess utvandringar till demagogen. Hoof är nu gammal, lat och försedd på ordentlig väg med sina behof. Han har icke numera conventiklar hos sig och besökes mindre i sin sporadiska andliga läkarepraktik, sedan han utgifvit en tråkig predikosamling såsom symbolisk bok. Läseriet gjorde redan i sin svärmande ifver den nytta, att vilda nöjen upphörde, åtminstone inskränktes, och att lefnadssättet blef tarfligare. Man ålade sig väl ett grufligt samvetstvång och orimliga stadgar, men denna phariseism besvärade egentligen sjelfva offren och dem, som närmast omgåfvo dem. I statens förhållande var slitningen ingen; i kyrkans mindre än i det enskilda lifvets. Nu synes sinnesstämningen lugnare. Sjukdomen har genomgått sin crisis, och hugnande är, att allvar i tänkesätt och lefnad på de flesta ställen blifvit följden. Gudstjensten begås andäktigt, plikterna vårdas med samvetsgrannhet, lefnadssättet är stilla och belåtet, och i sjelfva den byggd, der idogheten samlat förmögenhet, ser man i klädedräkten enkelhet och nationalitet, då i andra orter lätjan kläder sig brokigt i utländska tillverkningar. Såsom andlig vårdare är jag således på det hela nöjd med följderna af den brytning, läseriet åtadkommit, och jag skulle vara det fullständigt och vänta mogna frukter af denna allvarsammare sinnesstämning, om icke läsare gemenligen hade en utomordentlig förkärlek för unga prester, hvilka naturligtvis icke äro de tillförlitligaste lärofäder. Dessa i en ostadgad ålder förledas ofta till obehörigheter af ett oklokt nit, uppblåsas stundom af folkgunsten och, än värre, falla någon gång i girighetens snara. Mina resor, vanligen 2 gånger om året anställda till skilda delar af stiftet, min oafbrutna brefvexling och stundom budskap till inställelse i min vistelseort gifva mig dock städse tillfällen

att med allvarsamma föreställningar återföra till ordning dessa unge ifrare, af läsare kallade de liflige. Jag är alldrig således utan bekantskap om tillståndet, och ungbröderna kunna aldrig göra sig säkra för fadersvården och dess enständiga råd. Vilja de icke rätta sig, men genom upptåg inestla sig med folket, låter jag dem temperera sig genom resa till ett aflägset ställe och nya förhållanden derstädes» [1]. »Sjukdomens crisis» synes honom således redan nu öfverstående; resultatet af de svärmiska prästernas verksamhet har han f. ö. betraktat med en rent förvånande liberalitet. Att han trots sin biskopliga värdighet, trots sina kyrkopolitiska tendenser kunde förklara sig nöjd med en brytning, som i hans ögon måste te sig såsom separatism, visar obestridligen en förmåga att för framgången af de angelägenheter, som voro anförtrodda i hans vård, se bort från egoistiska intressen. Dock finner man här som ofta annars, att hans blick ej var lika klar för att bedöma personer, som när det gällde att bedöma andliga rörelser. Hans tankar både om Hoof och Ingman skulle med god vilja säkerligen hafva kunnat modifieras, ty här har han i det stora hela tagit miste, och den personliga form hans ovilja mot dem tar i hans senast anförda yttranden, verkar ingalunda till hans fördel. Men såsom en förmildrande omständighet härvidlag kan dock gälla, att W. antagligen har varit starkt påverkad af de misstänkte prästernas embetsbröder, hvilka nog ej alltid med blida ögon sågo den uppmärksamhet, »svärmarna» ådrogo sig. [2])

---

[1]) Bref t. af Kullberg, d. 27 Maj 1825.

[2]) Beskyllningen t. ex., att Hoofs uppträdande skulle varit förorsakadt af befordringsskäl, finnes alldeles tydligt uttalad i ett till W. insändt bref (G. 323 a, s. 309). Betecknande för de notiser, hvarmed man kunde uppvakta biskopen, är följande bref från S. P. Bexell, Jan. 1825. »Uti Vexiö hade man en högst orolig beställsamhet med Hovianen Nyman. Man hade anstält och placerat honom till tjenstgöring vid domkyrkan och inrättat ett litet censurcollegium hos gubben Lamér och under hans presidium för att granska Nymans predikningar, innan de fingo hållas. Detta svärmarens pröfnings- och strafftillstånd skaffade honom ett visst deltagande, ehuru uti denna tragt likasom hos oss den exalterade sinnesstämningen synes öfvergå till ett tillstånd af mera sansning. Det är lyckligt, då icke den ena ytterligheten afväxlar med den andra. Detta synes likväl numera vara fallet med Hoof sjelf. Af unge Freding har jag den säkra berättelse, att vid ett tillfälle förliden höst, då den sednare predikade i Holtsljunga, Hoof och Bergendahl senior, utstyrde med hvar sin diger vargskinspäls, under prediknin-

Under sommaren 1831 hade W. att uttala sig med anledning af en af några Forshälla invånare gjord ansökan att få hålla andaktsöfningar och af f. d. landskontoristen Landén att få leda dem. Den promemoria, han därvid insändt till v. Hartmansdorff är af stort intresse och torde förtjäna att anföras i sin helhet.

»Symtomen visar, att Sv. kyrkan icke är frisk. Må det vara en cris, som bådar förbättring; sjukdom är dock detta abnorma tillstånd.

Orsakerne kunna angifvas flera. Då kyrkan är i de protestantiska länderna innerst förenad med staten och konungen summus episcopus, kan styrelsen mycket förvålla. Regenterne äro väl kände. Deras organer voro verktyg under enveldet. Det borde ej så vara under constitutionalitet; men statzsekreterarne sedan 1809 hafva icke insett, åtminstone icke begagnat, sitt förändrade läge. De 2 voro icke män att ställa i spetsen för kyrkans ärender. — Sak samma är med den egentliga andl. förmannen, primas. Sverge har icke haft erkebiskop sedan Mennander, som var lärd, klok och flitig, hvarom hans prestmöten och de förträfflige acterne dervid vittna. Troil hade något qvar af dahlkarlen och således högaktade den lära, han icke hade mod att följa. Lindblom blef biskop utan att vara prest och

gen inträdt i kyrkan, der företagit en och annan promenad fram och åter och omsider, ampla och lurfviga, trängt sig opp på den lilla trånga läktaren. Här fortsattes ett glättigt och skämtande samtal under hela förberedelsen och afbröts icke en gång, då tystnaden i templet förkunnade, att den knäböjande församlingen bad sitt fader vår, så att predikanten tämmeligen tydligt hört den nog ljudligt fortsatta conversationen. Freding tillade, att uppträdet i det hela betragtadt hade ett omisskänneligt syskontycke med hvad man kallar kyrkobuller. Hade berättelsen icke blifvit gifven af Freding, som jag anser för trovärdig, och som dessutom står i vänskapsförhållande med Hoof — jag hade alldrig trott den». G. 323 b., s. 238. — Man har svårt att förlika denna episod med de vittnesbörd för allvar och fromhet, som från fullt tillförlitligt håll kommit Hoof till del. Den sannolika förklaringen är väl den, att Hoof på något sätt ofrivilligt kommit att ådraga sig uppmärksamheten vid ifrågavarande tillfälle, och att den unge prästmannen med en hos tjänstförrättande predikanter icke alldeles ovanlig nervositet kommit att se det hela genom förstoringsglas. Men i hvarje fall visar detta bref, att prästerskapets ovilja fortfor, äfven sedan den af honom igångsatta rörelsen antagit stillsammare dimensioner, och att denna stämning allt jämt var verksam att skaffa sig gehör hos biskopen. Det förklarar också W:s ofördelaktiga omdömen om Hoof i brefvet till Kullberg, som nog är tillkommet under intrycket af bl. a. de nu återgifna anklagelserna.

blef det icke heller sedan. Ett sort godfromt skräfvel gjorde, att han slog sig hjelpligt igenom . . . Det närvarande må tala för sig sjelft. För nuvarande statssekreteraren är svårigheten så mycket större, som han från ecclesiastique sidan icke torde biträdas. Från en och annan landsort erbjuda(s) dock råd, om de icke försmås i hufvudstaden. Dock än mera än i chefernes beskaffenhet ligger orsaken i presterskapets. Pietismen och äfven Zinzendorffianismen hade gifvit väckelse, och Sverges presterskap var i medlet af förra seklet anderikt, t. ex. Nohrborg, Pettersson, Gabriel Rosén m. fl. Då utkommo ock de flesta ascetiska skrifter af värde, dem man efter några decenniers glömska nu åter uppläggér. Men Alcibiades på thronen ville i allt hafva ett hof såsom Ludvig XIV, och således äfven stortalare bland hofprester. Han hade en förundransvärd gåfva att alltid välja sitt folk. Han fick äfven andlige vältalare, för hvilka flärden att berömmas hade behag. En osed, som ännu lärer fortfara. Christendomen öfvergafs väl icke till den grad som nu; men några rörande loci communes utplockades, öfver hvilka ströddes blommor och tårar. Det yttre skicket fick mer än rättvisa, och skilnaden blef ej stor mellan kyrkan och theatern. Den här af Christi cavalierer, dem Schröderheim skaffade pastorat, utbredde det nya prediksättet i hela landet. Imitatorum servum pecus hade icke Wingårds, Fants m. m. hufvud, hjerta och talenter. och blefvo således misslyckade apor. Kom så kantianismen med sin torra moral, den jag på 90-talet hörde förkunnas från cathedrar och källarbord, och med den neologismen, som i synnerhet genom juntister och juntorumpister propagerades från Upsala. Gustaf Adolphs religionsedict kunde ej hämma ofoget. Lehnbergs exempel var starkare än det. I de så kallade upplysta provinserne predikades lösligt, hvarmed fromheten ej kunde belåtas. Något utomordentligt behöfdes, ell. var åtminstone naturligt; och läseriet uppstod i norra och vestra riket, der allvaret hos folket längst fortfarit. De *gamle läsarne* i Norrland och Elfsborgs län, voro efter allt hvad jag kunnat finna, fromma christna, som ömmade (för) kyrkans förfall och på det lempade Luthers skrifter, som flitigt lästes, emedan de funnos i alla kyrkor. Lemnade åt sig sjelfva och deras stilla husandakt, hade desse otvifvelagtigt gjort nytta och värmt omkring sig. Men ett dåligt, åtminstone för själavården i de ofantliga pastoraten

otillräckligt presterskap i Norrland retade med sitt oförstånd och sin verldslighet ifrarne, till hvilka ock sällade sig äfventyrare, som vållade schism ..... och då presterne compromitterades, blefvo de än mera ett mål för menighetens förakt. Almquist, sjelf en excentrisk student utan sans eller hållning, var ej den man, som kunde styra i denna oro. Han hade sielf från cathedern förkunnat neologismen och följde i hela sin lefnad endast hugskott. Måtte en man, som förenar visdom och nit, efterträda honom! Med denna suck tar jag afsked af Norrlands läsare och ber Öfverherden i sin nåd bringa till ett godt slut detta oroande uppträde.

Är du ej redan trött af min Redseligkeit, så följ mig till mine läsare i Elfsborgs län. De äro i allt afseende frommare och medgörligare än de nya läsarne i Norrland. I sjelfva de så beryktade 7 häraderne hafva de af ålder haft sitt stamhåll. Öknamnet gafs dem af liderliga och lättsinniga människor, som förargades, att desse fromme använde sin söndags afton till läsning af bibeln, Luther, Arndt, Nohrborg m. fl. I lefnaden voro läsarne exemplariske, och såsom Guds fruktan är all sann bildnings rot och hos bonden kanske den enda behöfliga, voro de kunnige, kloke, verksamme och välgörande. Att phariséer funnos bland dem är troligt, äfvensom att efter hand christendomen urartade från evangeliskt sinne till verkhelighet och formalism. Detta blef i synnerhet den rådande oarten, då presten *Hoof* åtog sig deras ledning. Liderlig såsom student, kanske ock såsom prest, åtminstone då derangerad, hittade han på att genom conventiclar och kärleksmåltider, till hvilka offren buros ymnigt, rangera sig. Mannen är visst ett natursnille för sitt yrke, men utan all bildning. Han talar bondska på predikstolen, och hans utgifna predikningar kan ingen förståndig läsa med tillfredsställelse. Om icke karlen är en skälm, är han åtminstone både lat och egennyttig, och ehuru stark som en jätte, ligger han nu på latbänken och fruktar för döden, mot hvilken han instänger sig och kläder på sig. Så billig jag är mot läseriet i sin renhet, såsom husandakt, så mycket föraktar jag denna man, hvilken, sedan jag första året, jag var blefven biscop, haft honom i enskildt förhör, alldeles tvärstannat och till och med gör mindre, än jag ville och han borde. Genom Hoofs missledning hafva läsarne blifvit skenhelige i viss vald drägt, till-

gjorda åtbörder, synnerligast i kyrkan, och hvad värre är, i hård dom öfver alla andra och i phariseiskt skryt *att icke vara som andra människor.* De blödigare pina sig med samvetstvång öfver det obetydligaste. Öfverdriften är väl dock nu mäst förbi; men i början hälsade de icke ens på någon, gjorde icke alls något lekamligt arbete på söndagen, dömde till helfvetet den, som bar en brokig klädning ell. halsduk, trodde, att det hus skulle brinna, som färgades med rödt, i synnerhet om det var mjöl i färgen, o. s. v. Exemplet, hvilket Hoof gifvit af inflytande på läsarne och af beskattning genom offer, var för lockande att icke efterföljas af egennyttiga prester, som tilltrodde sig egenskapen att verka på menigheten. Jag har ty värr flera sådana zeloter, om hvilkas uppsåt jag så mycket mindre hyser god tanka, som jag alldrig kan med gudsfruktan förena sjelfrådighet, fåfänga och egennytta. Chefen för detta unga anhang är den beryktade licentiaten Johan Torbjörnsson, som genom sina upptåg i 8 år varit beständigt sub reatu, och nu är inför konungen, för det han sjelf communicerat sig och således gått oskriftad till H. nattvard. Denne odräglige persedel är obändig, högmodig och herrsklysten som en brahmin. Förtalar alla andra prester och varnar sitt anhang för dem. Kallad till den siuke, fördömer han honom och öfvergifver honom utan communion o. s. v. Denne partichef, lika djerf, tilltagsen och dumdristig som hård, tillåter sig att på predikstolen i en aflägsen kyrka utgjuta sin galla mot konung (en annan *Herodes*), regering, biskop, stiftsstyrelse, presterskap m. m. Förgäfves bemödar man sig att få fatt sådant, emedan bönder sällan vittna ell. ock blifva återgångsvittnen mot prest. För att ej väcka oro har jag ej heller varit angelägen att få rättegångar mot denne orolige man, hvilken genom öfverskred sjelf invecklar sig i tvister och med ärfd advocature söker sig utgång. Får du honom en gång i dina händer, så känner du nu denne fakir, som trottsigt befaller öfver en lättrogen hop, låter den stryka på sin prestkappa, från hvilken kraft utgår, och pungslår hela län genom budkaflar, utskickade af hans colporteurer. Att på en sådan varningar icke hjelpa säger sig sjelf; och likväl har Götha Hofrätt, der hans svåger Backman är assessor, alltid dit nedstämt de af consistorium honom ådömde bestraffningar. *Excempla docent,* och några adjunkter följa mera denne episcopus in partibus fidelium än mig. De utropa honom och sig för de

enda *redeliga* lärare, recommendera hvarandra och varna för hvar och en, som icke tillhör ligan. Lärjungar af Schartau, äro de stränge ifrare och dundrare, och folket tycker om det starka, en sort *sprit* i läran. Sjuka fördöma de och öfvergifva sedan utan vidare omvårdnad. Vid allm. nattvardsgång använda de en af Schartau recommenderad bindeformel, hvarom handboken har intet, att i Treenighetens namn förbanna de ovärdige nattvardsgästerne. Genom sträng disciplin hålla de sin skara tillsammans, som irrar af och an långa vägar för att höra dem i kyrkorne ell. sedan i conventiclar. Ungdom låter gemenligen icke säga sig; och då retämnena äro så starka som folkgunst och riklig inkomst, tredskas jag ofta förgäfves med desse uppblåste af aura popularis. Jag vill ej heller strängt förfara, om ock våra lagar . . . det medgåfve, emedan ungt men ovist nit kan vara med i dessa uppträden, och jag mindre än något annat vill utsläcka andan, som behöfver att blåsa in i den döda rustningen af vår kyrka. I själ och hjerta hatar jag, likasom desse gossar, dolskheten och det verldsliga sinnet hos presterskapet. Och här komma vi till la partie honteuse. Alldrig, åtminstone sällan, skulle dessa oroliga rörelser äga rum, om allmänt det äldre presterskapet med varmt nit förenade lefnadsklokhet och människokännedom samt vore, hvad det borde, *lärofäder* och *själasörjare*. Men hvad under, om menigheten springer af med den liflige adjunkten — det är ju ungdomen, som gör verldsrevolutionerne! — då prosten predikar sällan eller lätt och mera vårdar sina ostar och skinkor än sina själar? Jag bekänner äfven för dig, att jag stundom till mörka och kalla trakter sändt ut desse ifrare såsom missionärer för att göra rumor, hvilket ock, till lätjans och kallsinnighetens förargelse, icke uteblifvit. Du ser häraf, att jag ej förföljer, ehuru jag icke vill släppa i andras händer styrelsetömmarne. — Det lyckliga är ock, att ingen irrlärighet är med i dessa uppträden; ty sjelfva den omkring sig gripande svedenborgianismen, som är allmän i Skara stift och blir det än mera under den dumme L., har icke i Götheborgs stift vunnit insteg. Sedan Johan Wingårds tillträde 1781, således i ett halft århundrade, är Götheborgs stifts presterskap oafbrutet renlärigt. Att fordringarne på lefnaden af desse ifrare öfverspännas säger sig sjelft. Mycken obehörighet äger i detta afseende rum. Samveten plågas *med dill och mynta*. Skenhe-

ligheten finner det lättare att skapa till sig gudligt än lemna hjertat till omvändelse. Allvaret består också hos de fleste icke länge, emedan det icke gått till botten, men ytan. Allt detta oaktadt, har läseriet, hvarhelst det framgått, renat sederna, åtminstone det yttre skicket, och är således säkerligen en tillåten länk i Försynens kedja, eller för att tala jordiskt, en öfvergångsformation till ett bättre tillstånd, då allt satt sig, som nu är chaotiskt upprördt.

Presterne harmas, och med skäl, öfver ifrarnes oinskränkta fördömelsedom öfver olikasinnade eller dem, som icke bära deras färger.

Enskilde beklaga sig öfver oro i hushållsståndet, emedan missförstådda språket: *Man måste mera lyda Gud än mskr* söndrar makar, föräldrar och barn, husbönder och tjenare, och de unge ledarne, af oförstånd eller catholicism, nog mycket inblanda sig störande i dessa ömmande förhållande. — Civila styrelsen ogillar och ville gerna beifra dessa långa valfarter till aflägsna orter, hvarigenom arbetsdagar spillas, folkskockningar ske, ofta under sjukliga förhållande, och oseder uppstå af detta blandade samvistande af karlar och qvinnor, lägrade stundom i lador eller på marken i syskonsäng. Dessa momenter höra till skuggsidan. De kunna dock icke förekommas genom yttre medel, alldra minst genom åtgärder, som icke passa i ett constitutionelt samhälle och mindre sammanstå med christlig frihet. Jag har således nu i 13 år, oaktadt muntliga samtal med konungen, som länge fruktade för läsarne, samt tidt och ofta förfrågningar eller erinringar af dine 2 företrädare, justitiaecanslerer och mine 3 landshöfdingar, stridt manneligen mot all inblandning af civila makten i detta kyrkans högmål och så lyckats, att icke ens presidenten hitkommit, än mindre någon annan inqvisition stört lugnet eller uppretat sinnena att söka en farlig martyrdom. Jag ber dig ock låta mig, som Gudi lof är lika älskad af församlingarne, dem jag nästan alla besökt, några redan för andra gången, som af presterskapet, få ostördt handskas med ämnet, så lofvar jag att aflägsna all fara deraf för samhället och, så vidt jag förmår, vända det till gagn för kyrkan. Tvänne gånger om året gör jag långa färder; en sådan förestår nu till Kind i Elfsborgs l. En gång om året har hvarje prest i stiftet sett mig, med få undantag. Samspråk i enrum, förrättningar i kyr-

kan föra alla nödiga ämnen fram till eftersinnande. Såsom biskop, ordför. i bibelsällskap, vexelundervisningssällsk., nykterhetssällskap, till och med ledamot i lånekontoret, är jag i oafbruten contakt med största delen af stiftets innevånare och kan således hafva inflytande på dem. Förlänar Gud fortfarande hälsa och krafter, hoppas jag detta blifva nyttigt äfven i omfrågade afseende. — Utom föreställningar använder jag mot svärmande prester intet strängare medel än att missivera dem bort från den ort, der de blifvit allt för myndige och sjelfrådige. Dessa resor och ombyten svala af dem och göra dem spakare. Nog blir häraf stundom olåt i presthusen, och jag får bonddeputationer. Men dessa mindre obehagligheter bär jag med lugn och släpper ej efter, förr än man fogat sig efter min önskan. Lyckan är, att med visdomständerne kommer ock gemenligen sans, och de bästa prester blifva de, som varit ifrare i början. Skulle dock någon visa ett argt eller lågt uppsåt, önskar jag honom näpst. Och i sådant afseende beklagar jag mig öfver min Hofrätt, som är allt-för from och till och med öfverlämnat åt sin advokatfiscal att föra talan mot mig för alltför stor stränghet *i ordom* mot skötebarnet Torbjörnsson. Visligen lät man det förfalla.

Du ser, att jag skildrat läseriet inom Götheborgs stift såsom ledt af prester och så är det. Ett förhållande, som både gör faran mindre, men också ansvaret större för stiftsstyrelsen, som således ock bör få hafva fria händer att efter kändt förevetande handla så klokt som möjligt.

I allt afseende värre är det, då en upprörd menighet är lemnad åt sina egna hugskott eller obehöriga personers ledning. Före Landén har endast en torpare i Berghems pastorat af Elfsb. L. (der, i parenthes, pastor för ingen del är aktningsvärd ell. aktad) hållit conventiclar, hvilka dock varit af föga betydenhet och endast der lyckats, hvarest presten icke ägt församlingens förtroende. Landén är en person utan verklig bildning, som ock vacklat från ett yrke till ett annat, till dess han nu haft djerfheten att begära få blifva en slags missionaire, ett tilltag, hvarken behöfligt eller tillåtligt i vår ordnade kyrka. Minst behöfves detta i ett stift, der Guds ord renlärigt framställts från urminnes tid, flere prester sjelfve äro läsare — och bättre än något annat — af bibelsällskapet blifvit spridde nära 60,000 biblar och N. T.

Jag råder således att i allo afslå Landéns och deras, som han dertill narrat, ansökningar om conventiclar. Dessa kunna stundom icke förekommas; men frigifvas böra de icke, minst under ledning af en hänförd person, på hvilken man icke har andra band än på lösdrifvaren. Af de 2 prester, som bebrefvat honom, är Wahlberg enfaldig och Saevrin en galning, den jag gerna ville stryka kappan af. Ingen fara är med församlingarnes missnöje. De ligga omkring Uddevalla och Wenersborg och äro icke kände hvarken för seder eller nitälskan. Pastor i W-borg är en åttatioårig gubbe, som sköter pastoratet genom vicarier, pastor i Uddevalla den uppblåste påfven Rabe, och pastor i Forshella en oandelig narr. Landén har således väl valt sitt ställe att nästla sig in, der kyrkan är sjuk eller sofver. Deus meliora!» [1]).

Åtskilligt af de rent historiska notiserna kan för vårt ändamål lämnas å sido. Flera punkter äro dock af vikt. Först och främst framställningen af de öfverdrifter, som genom Hoof införts bland läsarne. Den tyder på att W. bedömt Hoof efter de urartade formerna af den ifrågavarande rörelsen. Det kan knappast lida något tvifvel, att han härvidlag blifvit missledd genom oriktiga rapporter, och då W. själf beklagar sig öfver, att bönderna ogärna ville afge något vittnesbörd, är det antagligast, att dessa vilseledande redogörelser förskrifva sig från Hoofs embetsbröder. I hvilken mån det stått biskopen öppet att kontrollera riktigheten af anklagelserna, för så vidt de rörde de äkta Hoofvianerna, är svårt att säga. Det är ju möjligt, att han här förfarit med en lättvindighet, som varit klandervärd. Men det är å andra sidan tydligt, att han hade fullkomligt rätt i att fördöma de *här* beskrifna formerna af religiöst svärmeri. — Det har påståtts, att W. varit böjd att behandla Hoof personligen med större stränghet än situationen kräft; om sådant skett eger det nog sin förklaringsgrund i de nämnda vilseledande uppgifterna. Skarpa omdömen saknas som bekant icke, men verkliga bevis för en sådan omild behandling ha ej framkommit [2]). — Vidare förtjänar det observeras, att han uttryckligen medger, att det är ett sjukdomstillstånd inom kyrkan, hvaremot en reaktion i och för sig är berättigad, som uppkallat

[1]) Bref till v. Hartmansdorff, d. 28 Aug. 1831.

[2]) Den skulle enl. en version härröra från att Hoof ej gifvit honom sin röst vid biskopsvalet.

dessa rörelser. Likaledes bör framhållas det erkännande, som ligger i yttrandet, att de bästa prästerna utgöras af sådana, som i sin ungdom varit »ifrare», och i sammanhang därmed huru han begagnat sig af dessa unga krafter för att åstadkomma väckelse i religiöst likgiltiga församlingar. Dessutom betonas, att W. upprepade gånger bestämdt motsatt sig myndigheternas inblandning för att på våldsam väg kväfva svärmeriet, att det af honom garanteras vara alldeles fritt från kätteri, och att Hoofvianismen i hans ögon ej längre utgör någon fara.

Under W:s episkopat började de första spåren af Schartaus inflytande att mera öppet framträda inom stiftet. Det ser knappast ut, som om han från början ägnat något djupare intresse åt denna rörelse och dess upphofsman. Delvis har det kanske berott på att han, såsom Upsalastudent till lif och själ, a priori kände sig likgiltig för hvad som frambragtes i den sydsvenska universitetsstaden. Därigenom har han icke heller, åtminstone icke förr än relativt sent, fått blicken öppen för hvad Schartau verkligen betydde för dess teologi. Hans person och gärning omnämner W. visserligen alltid med respekt. Vid 1831 års prästmöte heter det: »Denne nitiske och anderike predikant hade under en lång embetstid i Lund haft inflytande på den studerande ungdom, som ämnade ingå i prästembetet; men vidsträcktare blef detta, sedan hans skrifter i andliga ämnen efter författarens död utgåfvos. Nitet kan ej misskännas; åt djupsinnigheten, lärdomen, fliten bör rättvisa ske; men man akte sig att äfven af välmening falla in i tidens sed att öfver måttan prisa menniskor. Det kan ej nekas, att här och där någon föreställning är öfverdrifven, än mindre att stilen ofta är kärf och mörk» [1]. På liknande sätt uttalar han sig 1836: »Onekligen är mycken uppbyggelse beredd genom denne anderike författares skrifter; man akte sig blott att förguda den alltid ofullkomliga menniskan. En är eder mästare, Christus» [2]. Trots allt detta erkännande framlyser det tydligt att W. betraktade verkningarna af det inflytande, som Schartau utöfvade, med en viss farhåga. Därför framhåller han aldrig offentligt den viktigaste beröringspunkten dem emellan: att Schartau ställt sig i spetsen för en reaktion mot det föregående tidehvarfvets förtunnade kristendom, ungefär analog med den, som

[1]) Prestmöteshandl. 1831 s. 24.

[2]) Prestmöteshandl. 1836 s. 37.

han själf kämpade för, om han (W.) ock i öfrigt kunde medgifva, att den religiösa ståndpunkten i mångt och mycket var den samma. Denna misstro vis à vis gagnet af den schartauanska rörelsen har lagts honom hårdt till last, så mycket mer som den, såsom vi längre fram skola se, stod tillsammans med en viss stränghet mot en och annan bland Schartaus lärjungar och efterföljare, hvilka vunno inträde i Göteborgs stift. W:s hållning i detta afseende har nog ofta fattats såsom bevis på en verklig motvilja mot sund och allvarlig kristendom. Är hans uppträdande verkligen att tillskrifva sådana motiv? För att kunna besvara denna fråga måste vi göra oss reda för en annan: med hvilka faktorer hade W. att räkna, när han bildade sitt omdöme i denna sak? Så vidt jag kan se, böra här 3 omständigheter komma i betraktande. Dels beskaffenheten af de notiser, som W. mottog från Lund, och den dager, hvari Schartau där framställdes. Dels de schartauanske eller såsom schartauanske ansedde prästernas uppträdande, sedan de kommit ut i praktisk verksamhet. Dels och till sist Schartaus egna skrifter. Bland dem, som försågo W. med underrättelser om Lund och hvad som där tilldrog sig, bör först nämnas biskop Faxe. Denne har helt säkert underskattat betydelsen af Schartaus uppträdande. Det är anmärkningsvärdt, att hans prästmöteshandlingar från 1826 innehålla åtskilligt mindre om Schartaus person och verksamhet än t. o. m. W:s egna från 1830-talet. Han har således känt sig mest böjd för att bagatellisera den schartauanska rörelsen. Hvad hans brefväxling med W. angår, så innehåller den aldrig något i denna sak, som således här har fått skenet af att vara åtminstone skäligen betydelselös. — En annan af teologiens representanter i Lund, med hvilken W. stod i brefväxling, var Ahlman. Angående hans uppfattning af Schartau är ej något närmare kändt. Han har emellertid i ett bref betecknat P. Wickelgren, en af Schartaus allra trognaste lärjungar, såsom »svärmisk» under studietiden[1]). Ahlmans omdöme har nog varit bestämmande för hans omgifning. Inom en viss vetenskaplig krets i själfva Lund synes således den schartauanska rörelsen ha betraktats såsom svärmeri, och W. har nog för sin del respekterat den lärde professorn allt för mycket, för att hans omdöme

---

[1]) G. 323 a, s. 236.

skulle kunnat gå honom alldeles spårlöst förbi, helst som det visade sig öfverensstämma med hvad han själf trott sig kunna iakttaga. Af W:s sagesmän i Lund ha således till en början åtminstone de mera betydande icke varit stämda till Schartaus förmån. — Hvad angår W:s beröring med dem af stiftets präster, som under sin studietid varit bland Schartaus lärjungar eller beundrare, skola vi längre fram närmare redogöra härför. Så mycket bör dock redan nu sägas, att äfven i sådana fall, där imitationen ej gick till någon egentlig öfverdrift, dock mycket förekom, som kunde vara ägnadt att göra honom betänksam. Särskildt det starka band, som därigenom knöts mellan åhörarna och predikantens person, ett band, som oftast sprängde gränsen mellan de respektive lokalförsamlingarna, väckte hans misstanke. W. var par préférence en den kyrkliga ordningens man, och om han än icke stod alldeles oförstående gent emot en centralisering, som försiggick mera efter personliga och individuella än efter officiella grunder, betydde en sådan religiös samling för honom snarare en reaktion mot ett sjukdomstillstånd inom kyrkan än en utveckling till något bättre och högre. Däri låg självfva grundmotsatsen mellan honom och schartauanismen, från en sida sedt, och man kan knappast anklaga honom för att i allo ha haft orätt. Men för W. fanns också en annan grund till betänklighet, som säkerligen har varit vida mer bestämmande: den oordning och de obehag, som under 1820-talet uppkommit genom en del fanatikers verksamhet, hvilka endast stodo i ett löst förhållande till den af Schartau gifna impulsen, t. ex. genom J. Torbjörnsson et consortes. Vid den första tiden för dessas uppträdande hade Schartaus skrifter ännu icke utkommit. För W. låg då den slutsatsen nära till hands, att sådana excesser voro om icke en gifven, så åtminstone en närliggande följd af det inflytande, som Schartau utöfvade på sina lärjungar. Under påverkan af de nämnda företeelserna har han snart nog kunnat bli skeptisk mot hela den schartauanska rörelsen, i tanke att dess egendomliga drag vore ägnade att befrämja oordningar[1].

[1] I detta sammanhang må omnämnas en annan omständighet, som i sin mån kan ha bidragit att vidga klyftan mellan W. och en del af Schartaus trogna anhängare: W:s och det Göteborgska bibelsällskapets lifliga förbindelse med det stora Londonersällskapet. Vi äro här ej i tillfälle att lämna något bidrag till den mycket omdebatterade frågan om Schartaus ställning till

— Hur W. vid prästmötena uttalar sig om Schartaus skrifter, ha vi sett i det föregående. När han fick tillfälle att göra deras närmare bekantskap, hade han redan under flera år haft obehagliga erfarenheter af åtskilliga yngre prästers förflugenhet. Han har då svårligen kunnat undvika att gå till läsningen med förutfattade meningar. I hvarje fall har han betraktat dessa skrifter i sammanhang med den oreda, som några af deras ifrigaste läsare hade åstadkommit. Därför finner man, hur han visserligen omnämner dem i berömmande ordalag men dock på samma gång är angelägen att framhålla, att där finnes sådant, som han anser öfverdrifvet. Han synes för sin egen del uppriktigt värdera dem, men är på samma gång rädd för de verkningar de under vissa förhållanden skulle kunna framkalla på andra.

Hvad det är, som förefaller honom öfverdrifvet, har han visserligen ej klargjort. Dock kunna vi möjligen sluta oss till något af hvad han åsyftar från uttalanden vid andra tillfällen. I det förut anförda memorialet till v. Hartmansdorff, brefvet till Kullberg m. m. har han uttryckligen betonat sin motvilja mot Schartaus sätt att använda bindenyckeln vid skriftermål, hvilket hans anhängare upptogo efter honom, och hvari W., kanske ej utan skäl, såg en olämplig »förbannelseformel» [1]). Att Schartaus nådeverkningslära förekom honom för invecklad, upplyser han i 1836 års prästmöteshandlingar: »De fyra den Heliga Andas upplysningsgåfvor, af hvilka 2 och 4 endast i ett *mera* skiljas från 1 och 3, vittna om Schartaus begär att subdividera. Det rätta torde vara att hädanefter såsom hittills blott skilja mellan upplysningen af lagen och den af evangelium» [2]).

---

bibelsällskaperna öfver hufvud. Men ett litet drag, som är karaktäristiskt, må anföras. Schartau hade på sin ålderdom börjat upparbeta »sin lilla hebreiska» och skaffade sig för det ändamålet den genom det engelska bibelsällskapets försorg utgifna hebreiska öfversättningen af det nya testamentet, allt efter som den utkom. 1818 har han vändt sig till prosten S. Kamp för att genom det Göteborgska bibelsällskapets bemedling erhålla ett häfte af ifrågavarande verk. Därvid tillägger han: »Hvad det kostar, vill jag betala, men i någon andelig förbindelse vill jag icke derigenom komma (med ledarna för det engelska sällskapet) utan då häldre öfvergifva altsammans». Bref till Kamp, d. 11 Dec. 1818. W. däremot har uppehållit en synnerligen liflig förbindelse just med dessa ledare.

[1]) Se det förut anf. memorialet, s. 90.

[2]) s. 27.

Anmärkningarna gälla således blott enstaka detaljer, aldrig den religiösa kärnan. Just denna omständighet är det af vikt att beakta vid bedömandet af W:s ställning till schartauanismen. Genom stränghet mot en och annan af Schartaus lärjungar har han verkligen i många fall gifvit intryck att vara afvogt stämd mot den väckelse, hvars talan de ville föra. Dock endast skenbart. Det var egensinnet, självrådigheten och det andliga högmodet, som han trodde sig finna hos svärmiska, inklusive vissa schartauanska präster, hvarmed dessa förverkat hans sympatier. Det var en okritisk människodyrkan och dess störande inverkan på den kyrkliga ordningen, han ville förekomma ute i församlingarna. Därför motser han verkningarna af Schartaus skrifter med en viss farhåga. I mångt och mycket har han haft rätt, äfven om man ej vågar fritaga honom från enstaka missgrepp. Nitet har han å andra sidan högt värderat; i allt väsentligt har han skänkt de ifrågavarande skrifterna sitt fulla erkännande redan från deras första framträdande. Att i W. se en principiell motståndare till det fördjupade religiösa allvar och den sedliga kraft, som framträdde i schartauanismen, därtill gifver icke något af hvad som hittills framkommit, rätt.

I det föregående ha vi uppehållit oss vid W:s tidigare beröring med schartauanismen. Såsom man kan finna af diariet och domkapitelsprotokollerna, hade det ovisa nitet — sannolikt tack vare W:s kraftiga ingripande — med åren antagit mindre anstötliga former. Under loppet af 1830-talet kom W. att genom brefväxling träda i ett allt förtroligare förhållande till några af dem, som blifvit påverkade af eller stått i förbindelse med Schartau. Vi nämna här tvenne, Bergqvist och Kamp. Brefväxlingen med Bergqvist tog sin början 1831; den rörde hufvudsakligen teologiska ämnen. Bergqvists bref äro hvarken djuptänkta eller innehållsrika, men för W. ha de nog ej varit utan betydelse. De lärde honom, hur mycket han hade gemensamt med denne Schartaus beundrare, och ha därför helt säkert bidragit att minska hans betänkligheter mot Schartau själf. I medvetandet om öfverensstämmelsen i åsikter kände W. sig stå Bergqvist, som han antagligen ej personligen träffat, så nära, att han, när denne under 1830-talet råkade i ekonomiskt obestånd, föranstaltade om en insamling till hans förmån och äfven af egna medel bidrog

till hans hjälp[1]. I ett bref till Kamp har W. betecknat Bergqvist som den ende af Lunds teologer, hvilken han räknade som en själsfrände[2]. Bergqvist å sin sida har aldrig visat W. annat än förtroende, och det förtjänar särskildt att framhållas, att han med anledning af 1831 års prästmöteshandlingar uttalar sitt gillande af de åtgärder, som W. vidtagit mot »svärmarna»[3], en kategori, hvarunder W. som bekant äfven innefattade en och annan af Schartaus i hans ögon mindre sansade beundrare. Det är knappast tänkbart, att Bergqvist skulle ha uttalat ett sådant gillande just på denna punkt, ifall W., såsom traditionen om honom förmäler, gjort sig känd för motvilja mot schartauanskt sinnade präster öfverhufvud.

S. Kamp var, såsom vi ofvan nämnt, den bland Göteborgs stifts präster, för hvilken W. kände det största förtroendet[4]. Särskildt sedan han såsom kyrkoherde i Slöinge och kontraktsprost genom nit och allvar samt visad duglighet i pastoralvård varit i tillfälle att ytterligare befästa biskopens goda tankar om honom, har förhållandet dem emellan antagit en förtrolig natur. Deras brefväxling är hufvudsakligen af icke-teologisk natur, men detta vänskapsband är af intresse därför, att Kamp å sin sida genom brefväxling stod i nära beröring med Schartau och dessutom var nära knuten till schartauanska kretsar genom sitt giftermål med en dotter till den åtminstone i södra Sverige bekante Samuel Holm i Svalöf. Att W. just behandlat en sådan såsom sin förtrogne är ju ett bevis emot påståendet om hans principiella motvilja mot alla schartauaner. — Det är, så vidt man kan se, hufvudsakligen Bergqvist och Kamp, genom hvilka W. har fått ett mera personligt intryck af den anda, som rådde inom Schartaus omgifning; säkert har beröringen med dem i sin mån bidragit att minska hans farhågor för de verkningar, som Schartaus inflytande kunde komma att framkalla.

Under 1830-talets lopp utkommo allt flera af Schartaus skrifter,

---

[1]) G. 323 c, s. 354.

[2]) G. 323 c, s. 120.

[3]) Bref till Kamp, d. 30 Aug. 1837.

[4]) På det sista brefvet från Kamp, som är dateradt d. 2 Okt. 1848, har W. gjort följande anteckning: »S. K., Th. Dr., var Göteborgs stifts utmärktaste prost vid sin död, som timade kort efter detta bref till hans vän och kamrat sedan gymnasiitiden».

och tillfället att göra närmare bekantskap med dem har säkerligen också varit af betydelse för att ändra hans omdöme. 1837 mottog han från Assar Lindeblad dennes skrift »Schartaus lefnad och lära». W:s svar är af det största intresse och lyder i utdrag så: »Jag tackar Gud för Schartau och hans inflytande på svenska kyrkan. Hans arbeten äger jag och har läst dem, några mera än en gång. Det är en stadig mat och ett ἀλεξιφάρμακον mot vår tids löslighet». Han söker vidare framlägga skälen för sin afvisande hållning mot en och annan af Schartaus lärjungar. »Om jag varnat för härmning och ännu mera för menniskoförgudning, har jag dertill haft full anledning af några mina unga presters oförstånd att härma det oväsentliga, men icke efter ransakning behålla det, som bepröfvadt är. Sådan var icke den fromme och blygsamme mannens afsigt. Aber wie er räuspert, und wie er spuckt, Das haben sie ihm abgeguckt, säger skalden om Nachbeter. — Detta för sig, blir den anderike mannens inverkan på samtid och eftertid ett glädjande tecken, som bevisar, att den rhetoriska christendomen lyckligtvis ännu icke är svenska folkets. Gud låte den icke heller blifva det, sedan primas är dess antistes.» W. söker vidare framhålla vådorna af att imitera Schartaus stil. I detta sammanhang heter det berömmande om Bergqvist: »Man ser ock, att Bergqvist, som så mycket värderar och följer sin lärare, dock icke uppoffrar sin individualitet utan i sina utkast är lifligare än denne» [1]. — Så oförbehållsamt har W. aldrig förut uttalat sitt erkännande af dessa skrifters värde. Han synes nu förstå att fullständigt skilja mellan Schartau och den missriktade schartauanismen; hvad han skattar högst hos Schartau, är just dennes bästa sidor: klarheten, allvaret och det religiösa djupet. Hans tidigare farhåga i uttalanden såväl om Schartau som — kanske ännu mer — om vissa af dennes lärjungar, att Schartaus skrifter vore att betrakta såsom samlingstecknet för ett helt parti, hvars verksamhet i mångt och mycket ledde till oordningar och religiösa öfverdrifter, har betydligt reducerats. Han talar nu blott om några enstaka fall af »oförstånd» bland stiftets yngre präster. — Nämnas bör äfven, att W:s ökade förtroende till hvad Schartau åstadkommit säkerligen bör sättas i sammanhang med att W. under den tid, hvarom här är fråga, såsom vi längre fram

[1]) »Lindebladiana», d. 23 Maj 1837.

skola söka närmare visa, synes ha varit stadd i en utvecklings-procedur, som förde honom till ett fördjupadt religiöst allvar.

I några fall fann W. sig föranlåten att inskrida mot en och annan af Schartaus efterföljare. Om han hyste betänkligheter mot sådana, »för svärmeri noterade präster», så var det kanske till en del förklarligt nog, ty de anklagelser, man slungade ut mot dem, voro ej af den allra oskyldigaste art. Vid ett tillfälle måste han, som vi sett, ålägga 5 af de misstänkte, O. M. Torell, P. Wickelgren, B. A. Törnblom, J. Claesson och J. A. Block, att hålla en predikan på allhelgonadagen om en kristens undersåtliga plikter, hvilka predikningar borde vara sådana, att de kunde infordras och sändas till konungen, för att lugna mot meningen, att de ifrågavarande prästerna predikade uppror mot dynastien[1]). De voro alltså — med eller utan skäl — brännmärkte såsom upprorsmakare, och det har kanske ej alltid fallit sig så lätt att kontrollera dessa ryktens trovärdighet. Om Torell förtäljer diariet, att han redan vid W:s tillträde såsom biskop blifvit uppmanad att »inställa svärmagtigt predikande och separatistiskt väsende» [2]). Vid ett senare tillfälle, då han passerade Göteborg, fick han enligt Skarstedt en förmaning af W. i följande ordalag: »Ni skall ändra ert sätt; jag skall berätta för Er min lefnad; började som from yngling, konfirmerad af Linderot, men blef högfärdig, kom ifrån det; ej säkert, att det går er så väl» [3]). Längre fram, då W. kommit i närmare beröring med Torell, fann han, att hans nit ej förtjänade något klander, och han bedömde honom från den tiden på ett helt annat sätt.

P. Wickelgren hade under sin korta verksamhetstid hunnit förvärfva sig anseende såsom en bland stiftets mest nitiska och allvarliga prästmän. Men skärpan i hans föredrag väckte biskopens misstroende. En gång förklarade W. rent ut, att som han predikade för skarpt och hade för mycket salt, skulle han bereda sig på att ej få förblifva länge på *ett* ställe, hvarpå Wickelgren helt oförskräckt skall ha svarat: »Desto bättre, så får jag tillfälle att strö ut salt något hvarstädes». Wickelgren å sin sida skydde ej att framställa sina anmärkningar mot biskopen äfven i dennes

---

1) Jfr. ofvan s. 78.

2) D. E. 1818, d. 18 Sept.

3) Skarstedt o. a. a., s. 797.

närvaro [1]). Det är nog säkert, att Wickelgren i sin prästerliga verksamhet ej alltid, så som han bort, bemödat sig om att undvika missförstånd. Ryktet om hans upproriska tänkesätt mot öfverheten häntyder åtminstone därpå. Det kan också sättas i fråga, huruvida hans uppförande gent emot biskopen varit ägnadt att väcka förtroende. I hvarje fall har det nog varit ursäktligt, att W. icke förmådde uppskatta honom till hans fulla värde, helst som han säkerligen haft i minnet hur Ahlman beskrifvit Wickelgren såsom visserligen mycket duktig men med en viss böjelse för »svärmeri och sectanda», som dock »lätt kan qväfvas» [2]). Det är väl möjligt, att Wickelgren, om han lefvat längre, fått erfara ganska allvarsamma följder af sin djärfhet. Under de få år, som han tillhörde stiftet, synes han emellertid ha gått fredad för några svårare bestraffningar.

B. A. Törnblom var enligt Skarstedts uppgift liksom Wickelgren en af Schartaus äkta lärjungar, men han synes under tidigare år icke ha iakttagit nödig måttfullhet [3]). »Vid hans ordination var hans predikoprof, enligt hvad consistorium lärer erinra sig, så stormande och i yttre skicket olempligt, att jag nödgades gifva honom deröfver föreställning till rättelse», säger W. i en särskild till domkapitlet inlämnad promemoria [4]). Den förmaning, som prästkandidaterna före sin invigning fingo mottaga, har den gången tämligen säkert varit adresserad hufvudsakligen till Törnblom. »Ordinanderna erinrades om att äfven den begåfvade och äldre behöfver dagligen förkofra sig uti kunskap och erfarenhet och att ödmjuka sig inför den Herren, som gifver de ödmjuka nåd, hvarför de varnades för allt sjelfförtroende och uppmanades till användande af de medel, Gud föreskrifver, för att blifva en skicklig Lärare». Så följa uppmaningar att genom läsning förvärfva sig kunskaper och att förskaffa sig böcker; »men då kunskap inhämtas ej blott af böcker utan vinnes ock af sammanlefnaden, vare denna ej inskränkt blott med de lägre, bland hvilka presten räknas för den främste, utan man söke äfven sådane sällskapskretsar, der något är att lära, deraf nödvändigheten borde inses att upsöka ett bildadt umgänge bland äldre embets-

---

[1]) Skarstedt o. a. a., s. 846.

[2]) G. 323 a., s. 236. Jfr ofvan s. 95.

[3]) Skarstedt o. a. a., s. 285.

[4]) Domk. prot. 1828, d. 19 Nov.

bröder och annat bildadt folk; men vare ock verldens flärd och fåfänga vida skiljd från religionsläraren ....» [1]). Antagligen har det varit Törnbloms predikosätt, som förmådde domkapitlet att redan inom ett år efter prästvigningen besluta hans förflyttning. Hans forne principal begärde honom snart åter, och med anledning af denna begäran har W., som då vistades i Stockholm vid 1828 års uppfostringskommitté, i den nämnda promemorian uttalat sig i målet. Hans yttrande tyder på afgjorda antipatier. Törnblom äflades redan »en vuxen bonddräng» med förslaget att studera. Inträdd i embetet, kände han »intet återhåll i sitt bemödande att genom ett häftigt prediksätt, vidunderliga åtbörder på predikstol och vid altaret, fördömandet af adiaphora och prester — de vanliga konstgreppen — tilldraga sig anhang och att genom offertiggeri preja detta, från hela nejden samladt». Själfve landshöfdingen hade inkommit med anmälan om den allmänna oro, Törnbloms offentliga och enskilda religionsframställningar väckt i orten, »der flera genom deras föranledande blifvit sinnesrubbade, husliga förhållanden emellan Föräldrar och barn, Makar, Husbönder och Tjenstehjon störda och den yttre ordningen lidit afbräck», — allt uppgifter, som W. genom upplysningar från församlingsmedlemmar fann bekräftade. Emellertid, då W. trodde sig »böra för större bestraffning skona en nyligen prestvigd person, som af ett falskt nit, måhända utan oren afsigt, var förförd», blef påföljden endast ett annat missiv [2]). Att begäran om Törnbloms återgång till den förra stationen skulle afslås, var under sådana omständigheter tydligt. 1830 inkallades han efter nya anklagelser till varning. Uti denna äro 2 punkter af intresse, dels hvad W. har att säga om det stora tilloppet af åhörare vid de af Törnblom hållna husförhören, dels hans uttalanden om bindenyckeln och den prästerliga makten. Med afseende på den första punkten heter det: »Han erinrades, att genom för stor trängsel i ett litet rum upskrifning och förhör hindras, och om så det senare börjas med ett långt tal, bortgår tiden utan vinnande af husförhörets egentliga ändamål, christendomskunskapens undersökning, hvarföre Törnblom erinrades om nödvändigheten att afskaffa

[1]) Domk. prot. 1827, d. 29 Aug.
[2]) Domk. prot. 1828, d. 19 Nov.

oskicket att andra än till roten hörande intränga sig i förhörsrummet, sådant vid pålysningen förbjuda och för den gången upplösa förhöret, i fall ett sådant tillkännagifvande ej åtlydes». Dessa inskränkningar tyda på en farhåga från W:s sida, att husförhören, anordnade som uppbyggelsestunder, skulle leda till konventikelväsende. — Med anledning af sitt missbruk af bindenyckeln erinrades Törnblom, att »läran om himmelrikets nycklar bör varsamt användas, att den är just det medel, hvarigenom catholicismens prestvälde upstigit, men att vi protestanter ej tänka som catholikerne; att presten skall besinna, att han ej är herre öfver folket, utan en herde; att han är blott minister sacramentorum, att hvad Törnblom anfört rörande den eljest värderade prosten Schartau ej bedömes af consistorium, men att han troligen tagit denna sed derföre, att i den gamla handboken var för absolutionen ett olämpligt formulair, och att han derföre funnit nödigt häfva all anledning till irriga begrepp; men att nu, då absolutionsformeln är villkorlig, dervid ingen fara synes att frukta, hvadan Törnblom ålades att ej afvika från handbokens föreskrift eller missbruka en magt, som bäres i endast bräckliga käril» [1]. W. har själf betecknat denna varning såsom verkställd »med mildt allvar» [2]; allt bär, som man ser, en lugn och saklig prägel.

Trots sin stora vaksamhet hade W. oturen att få en af »svärmarna», Cl. Malmstedt, till v. kommminister i sitt eget prebende, Tölö. Han missiverades visserligen snart därifrån, men han hade då redan lyckats tillvinna sig anhängare. Både från honom själf och från pastoratets tre församlingar insändes skrifvelser med anhållan, att han måtte få kvarstanna; man t. o. m. öfverklagade missivet [3]. Därjämte utslungades en del beskyllningar mot v. pastorn, L. Börjesson, hvilka W. i anseende till det misstroende, han hyste mot deras upphofsman, Malmstedt, betraktade som ohemula [4]. Sympatiyttringar, sådana som de,

[1]) Domk. prot. 1830, d. 14 Apr.

[2]) D. E. 1830, d. 14 Apr.

[3]) D. E. 1832, d. 8 Aug.

[4]) W:s förtroende för Börjesson, grundadt på hans dåliga tankar om hans anklagare, kom emellertid att stå honom ganska dyrt. Börjesson missbrukade sin förmans förtroende, W. iklädde sig ekonomiska förbindelser för honom, och då konkurs efter några år visade sig vara oundviklig till följd af v. pastorns slarf och oordentlighet, förlorade W. en ganska betydande summa. D. E. 1836, d. 11 Sept.

hvilka från församlingarnas sida kommit Malmstedt till del, voro ingalunda ägnade att stärka hans aktier hos biskopen. Att de ej medförde åsyftad verkan behöfver knappt nämnas. W. fann sig föranlåten att kort efteråt på ort och ställe göra sig underrättad om förhållandena, och han höll i Tölö en predikan »under stor svaghet, dock genom Guds nåd lifligt och ingripande, i anseende till oordningar, som förelupit under Cl. Malmstedts tjenstgöring»[1]. Malmstedt, hvilken nog ej alltid uppträdt med nödig besinning, hörde sedan till de präster, som oftast fingo byta om vistelseort.

Om en prästman, Chr. Wallin, skrifver Skarstedt: »en äkta samvetsman allt ifrån ungdomen. Misstänkt af W. för pietism, hvilket skulle röjt sig i predikan, hvadan hans prestexamen efter ankomsten från Upsala misslyckades»[2]. Först lång tid efteråt, sedan han under tiden uppehållit sig med undervisning, blef han på Wieselgrens initiativ prästvigd. Det är nog möjligt, att W. fattat misstankar mot Wallin för svärmeri; därom upplyser det tillgängliga materialet icke (det var icke pietism, utan svärmeri, som W. afskydde); men af W:s anteckningar vill det dock synas, som om Wallins misslyckande berott på helt andra grunder än personlig motvilja från biskopens sida. 1836 omtalar W., att bl. a. C. Wallin anmält sig till prästexamen »med till största delen lägre betyg» än de öfriga[3]. Vid profvet underkändes Wallin visserligen af W., men han hade inalles 5 improbatur och blef på den grunden refuserad. Följande år gjorde Wallin ännu ett försök, men afstod efter skrifningen från det muntliga förhöret[4]. Att W., som vid andra tillfällen så öppet visade sin motvilja mot allt svärmeri, just vid detta tillfälle skulle begagnat sig af svepskäl, finnes väl ingen anledning att förmoda. Om han än betraktat Wallins religiösa ståndpunkt med misstro, så har han dock efter allt att döma haft en fullgiltig anledning att kugga i examinandens ringa mått af kunskaper, hvarom ju det betyg, han medförde från universitetet, utgjorde ett tillförlitligt vittnesbörd.

I sitt memorial om läsarna till v. Hartmansdorff har W., såsom vi sett, ägnat ett särskildt kapitel åt J. Torbjörnsson.

---

[1] D. E. 1832, d. 16 Aug.

[2] Skarstedt o. a. a., s. 555.

[3] D. E. 1836, d. 18 Maj.

[4] D. E. 1837, d. 17 Apr.

Han hade då i öfver 10 år sett ständiga exempel på dennes oefterrättlighet. Hans första ingripande mot Torbjörnsson skedde i Januari 1820, då han skref till prosten Holm i Frillesås, att han skulle antyda sin för svärmeri och olydnad mot förman noterade adjunkt, mag. Torbjörnsson, att infinna sig hos biskopen inom 14 dagar [1]). Torbjörnsson inställde sig inom den föreskrifna tiden, och W. synes den gången ha fått på det hela taget gynnsamma intryck af hans uppträdande. Han anmärker: »Jag hade ett långt och allvarligt samtal med adj. mag. Torbjörnsson, som blifvit angifven för svärmeri, men befanns lifvad af ett sannt nit under fasthet i vilja. Förmanades att låta vishet gå dermed i bredd och att efter hand fullborda åldersmåttet utan sjelfförtroende i unga år» [2]). Omkring en månad efter denna varning höll Torbjörnsson en profpredikan till domkyrkokomministraturen. W. inskränker sig till den anmärkningen, att pred. tillkännager, hurusom mannen, lämnad åt sig själf, icke är försiktig mot misstanken för svärmeri och ett ovist nit [3]). I Sept. 1820 (Torbjörnsson hade under tiden missiverats till Kustförsamlingen i Göteborg) infunno sig »liksom flera gånger förut bönder från Frillesås, hvilka önskade den unge ifraren Joh. Torbjörnsson dit att adjunctera» [4]). W. sökte »lugna dessa oroliga sinnen», men antagligen ha sådana besök stärkt honom i hans misstankar, att allt icke stod rätt till. Följande år uppger W. i konsistorium, att han enskildt hade gifvit honom en muntlig förmaning. Han påpekar därjämte, hur Torbjörnssons beundrare för att få höra honom infinna sig i Mariebergs kyrka från Frillesås omkring 6 mil från Göteborg belägna pastorat, »missakta sitt eget presterskap, ... blottställa sin helsa och sina seder för äfventyr och under sysslolösa vandringar försumma sina husliga göromål» [5]).

Sommaren 1821 inkom en anmälan, att mag. Torbjörnsson vägrat nattvarden åt en döende på sotsängen. W. »tillskref Roempke (hans principal) att tillhålla honom att efterlefva sina skyldigheter» [6]). I Juli 1822 anför Torbjörnsson, som då fort-

[1]) D. E. 1820, d. 21 Jan.
[2]) D. E. 1820, d. 25 Jan.
[3]) D. E. 1820, d. 5 Mars.
[4]) D. E. 1820, d. 21 Sept.
[5]) Domk. prot. 1821, d. 28 Mars.
[6]) D. E. 1821, d. 3 Juli.

farande tjänstgjorde i Mariebergs (n. v. Carl Johans) församling, klagomål öfver den lön, 50 RGS, han erhöll af sin principal, prosten Roempke. Roempke svarade med beskyllningar för snålhet, egenmäktighet och besynnerligt uppförande [1]), hvilket gaf Torbjörnsson anledning yrka ansvar på Roempke för ohöfviskt skrifsätt. Domkapitlet ansåg 50 RGS vara tillräckligt stor lön. På tillsägelse specificerade Roempke Torbjörnssons egenmäktighet i 10 punkter, af hvilka några må anföras såsom exempel på den småaktighet, mot hvilken den senare stundom måste kämpa: att han aldrig med herr prosten rådgjort i sin embetsutöfning, att han lät ringa vid ett katekesförhör, hvilket skrämde det därvid ovanda folket, att han icke läste konfirmationsbönen, icke heller den för sjöfarande. Torbjörnsson svarade med nya beskyllningar, Roempke på samma sätt, hvarvid han till sist begärde Torbjörnssons bestraffning, af sina förmän hellre än af domare. Domkapitlet gick hans önskan till mötes. W. berättar: »Han fick allvarsam föreställning i Consistorium; men den rara Götha hofrätt, der han har en svåger assessor, rentvättade honom» [2]). W. synes därvid ha glömt, hvad han själf har antecknat, att äfven kämnerrätten till största delen »rentvättade» honom [3]). Målet drog långt ut på tiden. Först 1826 kom Kgl. Maj:ts utslag, som upphäfde hofrättens dom och stadfäste domkapitlets. Han erhöll sålunda en varning. I denna har W. sammanfattat sina tankar om den principiella innebörden i Torbjörnssons uppträdande; vi anföra en del däraf. »Nit är en sinnesstämning, som till dess värde beror af sitt uphof, driffjeder och sätt att yttra sig; är det köttsligt, så är det förkastligt; ett vist nit utmärker en rättskaffens prest som en Jesu tjenare och efterföljare; beklagansvärdt är det, när detta saknas; man bör såsom ung man besinna, det man bör råda öfver sina sinnesrörelser; det höfves icke christna prester att inbilla allmänheten, det man har undergörande gåfvor; såsom prester få vi icke tillvälla oss personligt anseende, icke förhålla oss såsom herrar öfver hjorden och ådraga oss beskyllningen att strängeligen råda öfver folket, utan bevisa, att vi drifvas af kärlekens ande; lefver presten i split med embetsbröder, så felar han, men felar

[1]) D. E. 1822, d. 10 Juli.
[2]) Bref till Kullberg, d. 27 Maj 1825.
[3]) D. E. 1824, d. 19 Maj.

ännu mer, om han egenmäktigt vill behandla menigheten; med saktmodigom anda måste han framfara, och farligt är det att tro sig vara inspirerad och kunna döma af utseendet, huruvida menniskor äro i ena eller andra sinnesförfattningen». Därefter följde »bevekliga upmaningar att rådfråga sitt eget samvete, om ej afsteg från det visa nit och det jemnmod, som bör utmärka en prest, falla honom till last i hans hittills förda embete. De ha visat sig uti en stor inbillning om sig sjelf och i slitning med flere af de kyrkoherdar, der han vistats, samt i det sätt, hvarpå han bemött sina åhörare, synnerligen de sjuka». »Han råddes att icke söka tillvinna sig ett anseende för sin person, som är stridande tvärt emot det exempel Johannes Döparen gifvit hvarje rättskaffens prestman, då han sade om sig: »mig bör aftaga», men om sin mästare: »honom bör tillväxa», hvartill ock lades ömma förmaningar att i förhållande till förmän och likar uppföra sig fogligt och vänkärt» [1].

I början af 1827 anklagades Torbjörnsson hos domkapitlet för självkommunion och för betänkliga uttryck om regeringen i en predikan af d. 30 Juli föregående år [2]. Särskildt hans tilltag att gifva sig själf nattvarden hade väckt stor ovilja. Då denna sak behandlades i konsistorium, anförde W. bl. a.: »Redan såsom en oformlig utvext på ritualen hade denna gerning förtjent att med lagens svärd afskäras. Men nu är den ock i uppenbar strid mot vår kyrkas åsigt af nattvardsgång. Denna är uttryckt i den oskiljagtiga föreningen mellan skrift med aflösning och sacramentets mottagande. Den som vill åtnjuta sacramentet, måste hafva bekännt sina synder och fått tillsägelsen under förutsatt villkor om deras förlåtelse. Att genom tilltag anamma sacramentet utan att ha uttryckligt deltagit i syndabekännelsen och utan absolution, den man icke kan gifva sig sjelf, är ett med det heliga anstäldt gäckeri, som endast behöfver upplösas till sin beskaffenhet för att finnas brottsligt. I presteden har tit. Torbjörnsson förpliktat sig att utdela sacramenten efter Christi egen instiftelse, och likväl har han förtydt sjelfva instiftelseorden. Likaledes har han der förpliktat sig att ställa sig de symboliska böckerna och allt, hvad kyrkordningen för-

---

[1]) Domk. prot. 1826, d. 26 Apr.
[2]) D. E. 1827, d. 29 Mars.

måler, till efterrättelse, och likväl tillåta icke de symboliska böckerna sjelfcommunion, hvilken ock är i full motsats till hela anordningen af nattvardsgång i kyrklagen och handboken. Tit. Torbjörnsson har således, brytande sin ed, afvikit från den ordning vid den heliga nattvarden, vår församling anser såsom den rätta, och såsom sådan uppställt till oafvikligt iakttagande. Han har ock derutinnan öfverträdt sin ed, att han brustit i den kyrkodisciplin, han förbundit sig att bland sina åhörare hålla. Genom sin gerning har han ock föranledt oro vid den heliga handlingen och gifvit anstöt. I st. f. att ångra sitt brott har han i sina förklaringar djerfts uppställa såsom en rättighet, att icke säga en skyldighet, för hvarje svensk prest att sig på lika sätt förhålla . . .» Med stöd af det anförda och då man sålunda kan befara, att Torbjörnsson upprepar sitt brott, föreslår W. afsättning. Särskildt med afseende på tilltaget att oskriftad tränga sig fram till Herrans Nattvard förklaras han hemfallen äfven till borgerlig bestraffning, och skyldig att gälda aktor i målet.

Emellertid röstade pluraliteten för 6 månaders suspension och gäldande af aktors rättegångskostnad . . [1]).

Anklagelsepunkterna i detta mål fördes fram af en därtill särskildt förordnad aktor, och formuleringen af ansvarspåståendena var sannolikt ett verk af W. själf, som på regeringens anmodan biträdde vid anklagelseaktens utarbetande [2]).

Att W. förde denna strid af principiella skäl är alldeles visst. Men å andra sidan misstar man sig nog ej i den förmodan, att det ytterligt tillspetsade i hans hållning varit föranledt af hans personliga kännedom om Torbjörnssons benägenhet att ställa till oro, hans fruktan för all den rörelse och oreda, en nyhet sådan som denna, tillämpad med Torbjörnssonsk excentricitet, skulle åstadkomma ute i församlingarna. Vi ega nämligen antydningar om ett uttalande, som W. gjort i en liknande sak några år senare, hvarest han motiverar sin uppfattning på ett delvis annat sätt. Cornelius Rahmn, då svensk legationspredikant i London, hade hos W. anhållit om rätt till själfkommunion, emedan han annars i London saknade möjlighet att begå nattvarden. Att i detalj leta ut W:s svar härpå är ej möjligt, men bl. a.

---

[1]) Domk. prot. 1827, d. 19 Sept.

[2]) D. E. 1827, d. 11 Maj.

har han hänvisat till apostelns ord: »Jag har makt till allt, men det är mig icke allt nyttigt» [1]). Sin motvilja mot handlingen har han således vidhållit, men citerandet af det nämnda bibelstället häntyder dock på en åtskilligt mindre exklusiv uppfattning än den, som kommer till synes i hans anförande i den Torbjörnssonska saken.

Kort innan den ofvannämnda domen afkunnades, stod Torbjörnsson anmäld för olaga skogsafverkning, hvarvid han dock frikändes. »Otidig som alltid mot consistorium. Consistorium lät dervid bero» [2]).

Utom de fall, vi i det föregående anfört, hade Torbjörnsson vid en hel del tillfällen genom klagomål och på annat sätt sökt bereda biskop och konsistorium svårigheter, och det är knappast att undra på, om W:s omdöme om honom efter alla dessa erfarenheter och under anmärkningar från skilda håll blef allt mera ogynnsamt. Redan 1825 skrifver han i ett bref till W. af Kullberg: »Öfver ingen har jag för närvarande att beklaga mig utom öfver lic. J. Torbjörnsson, som, sedan han prest blef, har ansedt sig licencierad att göra oreda öfver allt. Sammansättningen i lynnet är den otäckaste af hårdhet, högmod, obändighet, herrsklystnad et magna malorum cohors. Dessa oarter äro uppfostrade af en far, som, af bondskt blod och talmansk ränkfullhet (son af talmannen Lars Torbjörnsson), är hatare af herremän och all annan form än juridikens snäcklinea och endast trifves inom den gloria af skenhelig rättvisa, han vetat att sprida omkring sig. Sonen är en förkappad advokat, utstyrd med det tveäggade svärdet, lagens och ordets ..... Han började sin bana med en mängd af jonglerier i kustförsamlingarna vid Götheborg, der det spökade, en död skulle uppväckas, men ville ej vakna etc. Jag ville missivera honom, man hotade mitt hus och min person, hvilket jag icke aktade, men mitt consistorium, räddare än jag, öfverröstade mig ... Consistorium har alltid hållit honom kort, alldrig uppfört honom på förslag, icke ens gifvit honom pastoralvård ...» Så uppräknas hvad han låtit komma sig till last, att icke communicera döende, att bruka en i handboken oerhörd förbannelseformel i treenighetens namn mot nattvardsgäster m. m

[1]) G. 323 c, s. 288, bref från C. Rahmn d. 3 Nov. 1834.
[2]) D. E. 1827, d. 9 Maj.

Vidare heter det: »Jag är icke hämdgirig. Önskar hjertligen, att den unge mannen måtte stadga sig. Men dertill fordras tukt. Är något aromatiskt i honom, måste det utpressas genom tryckning. Sjelf icke hierarch, vill jag minst, att pojkar skola spela Banzer eller nutidens catholska missionärer» [1]). Af samma bref framgår, att W. misstänkte honom att hemligt ha medverkat till den upphetsning, som blef en följd af orgelspelaren Barthels andliga konsert i Göteborgs domkyrka (se nedan).

Skärpan i det omdöme, W. här yttrat, förklaras af hvad han säger på ett ställe i sitt diarium några år senare: »Må denne genom högmod, despotisme, charlataneri och egennytta förblindade prest blifva skild från ett embete, det han med en gräslig tilltagsenhet missbrukar hos blinda anhängare» [2]). För W. har således Torbjörnssons uppträdande stått fram såsom ett afsiktligt och raffineradt missbruk af det inflytande, prästembetet förlänade, och han har bestämt sitt handlande därefter, »hållit honom kort, alldrig uppfört honom på förslag, icke ens gifvit honom pastoralvård». Såsom exempel på Torbjörnssons energi i befordringssyfte kan anföras, att han i Okt. 1827, samma dag som konsistorium dömde honom till ett halft års suspension, begärde konsistorii tillstånd att arrendera ett pastorat; detta vägrades [3]). Tre veckor senare blef han högste bjudare vid en arrendeauktion på arrende af en komministratur i biskopens eget prebende, Fjärås, med 150 rd. b:co [4]). Konsistorium fann budet för lågt och beslöt ny auktion, då Torbjörnsson likaledes stannade för högsta budet, denna gång med 305 rd. b:co, hvilket arrende stadfästades [5]).

Stridigheterna fortsattes äfven senare om ock under mindre skarpa former, hvarvid W. naturligtvis ej var den, som gaf efter; det anförda torde dock vara nog, helst den gjorda redogörelsen måhända redan kan synas allt för vidlyftig. För vårt ändamål eger emellertid denna utförlighet en viss betydelse. Dels är det af vikt att konstatera, huruvida icke Torbjörnssons uppträdande var sådant, att W:s åtgärder i allmänhet kunna sägas ha varit befogade. Dels är det af intresse att se, hvilken

[1]) Bref till Kullberg, d. 27 Maj 1825.
[2]) D. E. 1827, d. 11 Maj.
[3]) D. E. 1827, d. 10 Okt.
[4]) D. E. 1827, d. 31 Okt.
[5]) D. E. 1827, d. 5 Dec.

skärpa W. kunde utveckla, när omständigheterna föranledde honom därtill. Dels har W. i sina uttalanden i detta sammanhang, såsom vi sett, kommit att vidröra åtskilliga frågor, som gåfvo honom anledning att klarare än annars utveckla sina egna åsikter. Hvad den första punkten angår, har hans stränghet mot Torbjörnsson ådragit honom klander, ty den senare har trots alla sina excentriska sidor nog i mångt och mycket verkat till välsignelse; han var en stor väckelsepredikant. Men af de omständigheter, som föreligga, framgår, så vidt jag kunnat finna, icke något, som visar, att någon af W:s åtgärder skulle varit från hans ståndpunkt obefogad, äfven om man i vissa fall, t. ex. i självkommunionsfrågan, ej kan odeladt sympatisera med hans motivering. Det är väl möjligt, nästan säkert, att W. bedömt Torbjörnsson och dennes verksamhet för strängt, att han till en del misskänt hans nit, och att det varit äfven en viss grad af personlig motvilja, som tagit sig uttryck i de företagna bestraffningsåtgärderna. Sådant kan ju ej försvaras, men skulden härför hvilar nog mera på Torbjörnssons utomordentliga envishet, hans hänsynslöshet och oförsiktighet än på bristande tillmötesgående från W:s sida. Att W., hvad hans förhållande till Torbjörnsson angår, skulle känt sig irriterad af själfva det religiösa allvaret, har man ej anledning att antaga. Det är tämligen säkert, att äfven en biskop, som varit mindre kraftfull och mindre känslig för opposition än W., skulle ansett sig nödsakad att energiskt inskrida mot alla Torbjörnssons förseelser och taga afstånd från alla yttringarna af hans fanatism. De fel, för hvilka W. förebrår honom i den ofvan anförda varningen inför domkapitlet, har han säkert också gjort sig skyldig till. I detta sammanhang bör också framhållas, att när W. i sina yttranden visar en med åren allt mera tilltagande ovilja mot Hoof, har detta nog delvis sin förklaring däri, att han betraktar Torbjörnssons förlöpningar såsom i mångt och mycket frammanade genom Hoofs exempel. Se ofvan sid. 89.

Hur W. ute i församlingarna varnade befolkningen för svärmiska präster, illustreras af hans yttrande vid en visitation i Örby, »läseriets vagga». Han afråder från »obehörig anhängighet mot vissa lärare, hvilka, om de noga pröfvades, skulle befinnas predika mera sig sjelfva än Christus, mera en phariseisk rättfärdighet än en ödmjukhet, som är efter Christi sinne. Ny-

fikenheten och ovise lärares sjelfförvärfvade rop hade stundom förledt enfaldiga att vandra långa vägar för att höra denna förmenta vishet» [1]).

Om lekmannaverksamheten hade W. vid några tillfällen anledning att närmare yttra sig. Hans uttalande i memorialet till v. Hartmansdorff angående kontoristen Landéus ansökan att få hålla konventiklar ha vi redan anfört. Från midten af 1820-talet berättas i domkapitlets protokoll, hur pigorna Brita Nilsdotter och Kjerstin Andersdotter inkallats för att undergå förhör i sin kristendomskunskap, emedan de »tillåtit sig att utvandra till främmande orter för att undervisa andra». Svaren på de framställda frågorna röjde »svärmande föreställningar», och W. gaf dem »alfvarliga förmaningar att, om de ock sjelfve erfarit verkningarne af Guds nåd på sina egna hjertan, borde de likväl besinna, att endast läroembetet, af Gud sjelf inrättadt, hade till pligt att offentligen undervisa andra i christendomens kunskap; att de således gjorde ingrepp i den af Gud stadgade ordning, om de trodde sig vara kallade att utvandra i församlingarne och anställa andaktsöfningar; att om de sådant trodde, vore ett andeligt högmod och en förderflig egenkärlek grunden för dessa tankar; att Guds ord bodde rikeliga ibland folket genom de biblar, som i ymnoghet spriddes; att de utan att tilltro sig ega en högre upplysning borde söka att öka sin egen christendomskunskap och i ödmjukhet af andelig fattigdom arbeta på sin egen tillväxt i det goda, besinnande, att qvinnans pligt och bestämmelse icke vore att framträda i det allmänna utan att i stillhet vinlägga sig om . . . . husliga sysslor». Brita Nilsdotter förklarade på tillfrågan, att hon väl icke ville gå omkring och predika, dock om några komme till henne, kunde hon icke neka att undervisa dem om deras fördärf och uppmana dem till bättring; Kjerstin Andersdotter lämnade frågan utan svar. Biskopen yttrade då, att, »om de ej togo sig till vara efter dessa föreställningar utan fortforo att störa den goda ordningen i församlingen, voro de värda det straff, som dem drabbar, då de föraktande dessa faderliga varningar skulle för sent ångra sina förvillelser, sedan de hemfallit till verldsliga armar» [2]). Han har således uttryckligen hotat med världsligt straff.

---

[1]) Skarstedt, o. a. a., s. 1021.

[2]) Domk. prot. 1825, d. 12 Jan.

I ett företal till den på hans initiativ tillkomna öfversättningen af Trusheims afhandling: »Det ovisa fromma nitet i predikoembetet» yttrar W.: »Utsväfningar af nitet i predikoembetet hafva ofta ägt rum. Men i synnerhet äro de att befara vid den andäktiga sinnesstämning, dagens händelser föranledt. Betänksamhet vid en allmännare nöd, missnöje med en förliden lättsinnighet i lära och lefnad, öfverbevisning om bedrägligheten af andra tröstgrunder än religionens äro bland tidens tecken. Allvarliga rörelser hafva öfverallt uppstått. Af dessas ledning beror Guds rikes vinst eller förlust. Anförtror sig nitet åt visdomens styrelse, så går det fram till ett önskadt mål; men skall den blinde, eller bländade, leda den blinde, falla de båda i den grop, hvilken nuvarande villfarelsen öppnat». Hur han sökte förverkliga denna i allmänna ordalag uttalade ståndpunkt, ha vi ofvan visat. Han har till fullo uppskattat vikten af det nyvaknade religiösa intresse, för hvilket de i ena eller andra afseendet svärmiska rörelserna voro ett uttryck, stundom äfven ett medel. Han har stått på deras sida i kampen mot ljumhet och likgiltighet. Men han har också insett farorna, som de medförde; mot dem betonade han nödvändigheten för kyrkan att taga dessa rörelser i sin tjänst, nödvändigheten att leda dem i rätt riktning i st. f. att kväfva dem. Lyckliga omständigheter kommo honom till hjälp; Sveriges västkustbefolkning egde under förra århundradet i många afseenden en stor religiös mottaglighet, men ställde sig städse främmande mot frikyrkliga ansatser. Å andra sidan har det mången gång sett bekymmersamt ut; hans biskopstid, särskildt hans första biskopsår, inträffade under en kritisk period. Att det hela kunde förlöpa utan oordningar eller skador af svårare art bör i icke ringa mån tillskrifvas hans kraftiga ingripande, hans besinningsfullhet och hans allvarliga sträfvan att förstå sin tids andliga rörelser.

IV.

Wingårds arbete för de kyrkliga förhållandena i stiftsstaden och dess omgifningar.

Det är tydligt, att med tidens kommunikationsväsen kunde en biskops personliga, omedelbara ingripande vid ordnandet af stiftets angelägenheter, hvad de aflägsnare församlingarna beträffar, icke blifva af annat än öfvervägande tillfällig natur. Däremot erbjödo de närmare belägna i hög grad ett fält för W:s verksamhetslust. Att i detalj redogöra för hela den skiftande mångfald af ärenden, där han tog sig anledning att ingripa i stiftsstadens kyrkliga förhållanden, skulle föra oss för långt. Dessutom få vi i ett annat sammanhang tillfälle att vidröra hans predikoverksamhet och hans arbete till förmån för den i staden befintliga ungdomen, dess uppfostran och sedliga utveckling. De ärenden rörande stadens kyrkliga angelägenheter, han i öfrigt handlagt, utmärka sig mera genom sin mängd än genom sin betydelse. Här nämna vi blott såsom prof på hans intresse för de enskilda lokalförsamlingarnas angelägenheter hans kraftiga medverkan till att lösa alla tvistefrågor vid sammanslagningen af Mariebergs och Amiralitetets Warfsförsamlingar, hvilka, då den gamla Amiralitetskyrkan 1820 nedbrunnit, och Mariebergs kapell af ålder varit bristfälligt, förenade sig till en församling med en ny gemensam kyrka. Landshöfding v. Rosen verkade ifrigt för att få till stånd en frikyrka, d. v. s. att få Amiralitetsförsamlingens förmenta frikyrkorätt att öfvergå till den nya församlingen [1]), hvilket W. å sin sida gjorde sig mycken möda för

[1]) Kongl. Bref 1823, d. 4 febr.

att hindra: i diariet omtalas bref till statssekreteraren i detta syfte [1]). Rosenstein meddelar i bref af d. 26 febr. 1821, att Rosen begär att själf få anföra något om Majorna, hvilket icke kunde vägras honom,men antyder på samma gång, att han (Rosenstein) i allmänhet icke vore böjd för frikyrkor [2]). Således tycks W. ha haft honom på sin sida, och någon frikyrka lyckades man ej heller få till stånd. Svårare än att hindra de planer, landshöfdingen sökt genomdrifva, visade det sig vara att ena de båda församlingarna. I April 1824 hölls sockenstämma inför landshöfdingen och W. för att behandla sammanslagningen af Mariebergs och Warfs församlingar och till biläggande af tvistigheterna. »Församlingarna förenades till en, alla tvister bilades, och om ej nu åter söndring uppstår, är afsikten att få en gemensam kyrkobyggnad, som beslöts i vår närvaro d. 26 Nov. 1820, vunnen. Da pacem, o Deus!» Protokollet för denna stämma justerades i landshöfdingens och W:s närvaro 2 dagar senare, »då utom ingressen äfven såsom Clausul inrycktes, att alla hvar som häldst anhängiga tvister skulle anses genom denna förening bilagde [3]). I November s. å. deltog W. jämte landshöfdingen i sammanträde med kustförsamlingens kyrkoråd, hvarest bestämmelser träffades angående högtidligheterna vid läggandet af kyrkans grundsten [4]). Akten egde rum d. 18 Nov. med tal af W. [5]). Från det följande året har W. antecknat ett kyrkoråd i April, vid hvilket han närvarit, hvarvid den af honom anbefallde byggmästaren afgaf sitt förslag till kyrkobyggnad, och d. 29 Maj, själfva trefaldighetssöndagen, har han tillsammans med landshöfdingen bevistat en kyrkostämma [6]). Invigningen, som gifvetvis förrättades af W., försiggick den 3 Dec. 1826 [7]).

---

[1]) D. E. 1821, d. 14 Mars. W. synes på ett energiskt sätt ha framlagt sina skäl äfven direkt för landshöfdingen. I ett svar beklagar sig denne öfver bristen på tillmötesgående för sina intressen och tillägger därpå: »Ja, Bror, fast du i din ungdom varit fändrik, har Thiaren sedan bortföst liberaliteten». G. 323 a., s. 49.

[2]) G. 323 a., s. 256.

[3]) D. E. 1824, d. 25 April.

[4]) D. E. 1824, d. 6 Nov.

[5]) D. E. 1824, d. 18. Nov.

[6]) D. E. 1825, d. 11 Apr. och d. 29 Maj.

[7]) Våren 1825 berättar W. om ett fall, där hans anordningar väckte ett starkt ogillande från stadsbefolkningens sida. »D. 7 (Mars) gaf orgelspelaren

Sedan W. förlagt sin sommarvistelse till Wilhelmsberg i Örgryte socken, deltog han mycket flitigt i denna församlings angelägenheter. Såväl åt dess skolväsen som åt dess kyrkliga förhållanden har han ägnat ett lifligt intresse. Han aflade personligen besök under lektionstimmarna och införde ett förbättradt undervisningssystem. Församlingens likgiltighet för den offentliga gudstjänsten bekymrade honom mycket, och i hans predikningar förekommo allvarsamma förmaningar med anledning af denna sak.

Under de senare åren visar W. ett varmt intresse för Göteborgs prästsällskap. I början af 1832 har han första gången haft detta sällskap församladt hos sig, hvilket »talrikt infann sig och samtalade i hvarjehanda nyttiga ämnen» [1]). De följande åren antecknar han likaledes, hur sammanträden höllos i hans hem, och redogör för hvad som afhandlats. Resultatet tycks ha utfallit till hans belåtenhet; 1837 anmärker han: »Denna inrättning fortfar att vara intressant och nyttig» [2]).

Den 1 Maj 1820 heter det i W:s diarium: »började preståret, då jag tillträdde prebendepastoraten Tölö och Fjärås, med ödmjuk bön till Herren i höjden, att han med sin nåd ville styrka mig till bestridande af detta nya, vigtiga ansvar». Hans afsikter att arbeta till församlingarnas bästa ha säkert varit uppriktiga, men det lyckades honom ej alltid att ernå samförstånd med befolkningen. Efter att söndagen d. 9 Juli ha predikat, såsom han skrifver, »med mycken tillfredsställelse för mig och med Guds hjelp någon uppbyggelse för folket» — han hade förut predikat där midsommardagen och närmast efterföljande söndag — sökte han d. 10 och 11 Juli på en sockenstämma vinna god-

från Altenburg, Barthel, en andlig concert i domkyrkan, hvarvid bl. a. förekom »der Ostermorgen». Han hade mycken färdighet och styrka. Det omtalta oratorium gick rätt väl. Intet ämne har sedan upploppen år 1800 satt Götheborgs allmänhet, synnerligast den lägre, i större jäsning. Jag, som tillstyrkt magistraten att gifva tillstånd, fick skulden, anfölls muntligen, skriftligen och i tryck. Några prester öfverdrifvet ifrare, andre af försiktighet rädde. Ingen activ del tog jag, men sade min tanka vara mot phariseiska zelotypien. Tillrådde all skicklighet i sättet för att icke gifva grundad anledning till missnöje . . . . Presterna borde ock finna, att de säkrast sluta sig till sin chef.» D. E. 1825, d. 7 Mars.

[1]) D. E. 1832, d. 9 Jan.

[2]) D. E. 1837, d. 16 Okt.

villig öfverenskommelse med sina sockenbor i Elfsåker och Tölö beträffande ett af honom uppgjordt nytt förslag till pastoralinkomsternas reglerande. Denna stämma ledde dock ej till något resultat, och lika litet 3 följande, hvarför W. anmälde förhållandet hos landshöfdingen och begärde hans och konsistorii ytterligare åtgärder. Vid en stämma på hösten s. å. voro både landshöfding, biskop och konsistoriiombud närvarande, men intet kunde »åtverkas» för att åstadkomma en ändring i »förutvarande oskick» [1], och W. måste för att få detta rättighetsmål afgjordt till sist vädja till regeringens ingripande. Sommaren 1821 anlände Kungl. Maj:ts utslag, som gaf biskopen rätt och stadfästade det af honom affattade förslaget att vara gällande i 30 år [2]. En annan meningsskiljaktighet angående församlingens byggnadsskyldighet å pastorsbostället Björkeris löstes i godo, enligt W:s åsikt genom eftergifter å hans sida [3].

Äfven med sitt andra prebende, Fjärås, måste W. inlåta sig i en lönetvist. I April 1822 berättar han om ett sammanträde med Fjärås och Förlanda socknemän »om någon jemkning i skogbygdens pastoralier», »men öfverläggningen afbröts af ett häradshöfding Brags anförande, som för sine hemman vägrade all förändring» [4]. W. begärde hos landshöfdingen att utfå sina rättigheter enligt en af honom sjelf fixerad skala, men Brag vägrade fortfarande att ingå på hans förslag och yrkade för sin del en betydande nedsättning. W. har väl ansett sina utsikter till framgång ganska små, ty han fullföljde icke såsom i Tölö sin talan i besvärsväg utan förklarade sig »af kärleksfull foglighet mot älskade åhörare» för sin lifstid vilja ingå på det (af Brag) föreslagna, under förutsättning att enighet kunde vinnas på en del andra punkter. En öfverenskommelse mellan W. och församlingsborna lyckades det också verkligen att bringa till stånd [5]; dock tyckes tillämpningen ha beredt svårigheter, och så uppstod äfven här en långvarig tvist, på hvilken landshöfdingens utslag kunde meddelas först 1827 [6]. Detta ut-

---

[1]) D. E. 1820, d. 24 Okt.
[2]) Kongl. Bref 1821, d. 27 Juni.
[3]) D. E. 1825, d. 2 Apr.
[4]) D. E. 1822, d. 26 Apr.
[5]) D. E. 1822, d. 5 Okt.
[6]) D. E. 1827, d. 23 Apr.

slag fastställde den 1822 träffade öfverenskommelsen. W. anmärker vid dess mottagande: »Gud gifve härmed slut i en obehörig tvist». Den förlorande parten fann sig emellertid ej belåten med utgången utan insände besvär till kammarkollegium, men kort efteråt kunde W. anteckna, att han erhållit den för hans hjärta glädjande underrättelsen, att de med honom tvistande Fjärås skogsbor genom v. pastor Svenssons bemedling ingått förlikning med honom mot en obetydlig nedsättning i prästrättigheterna af 3 hemman [1]). Ungefär ett år innan denna lönefråga för första gången bragtes på tal, hade W. för sin v. pastor till antagande framlagt ett förslag enligt hvilket de förut gällande vilkoren skulle skärpas genom en höjning af den arrendesumma, som denne hade att erlägga. Han skrifver vid meddelandet af sina ökade anspråk: »Om dessa vilkor icke obetydligt skilja sig från de förra, äro de dock enligt min öfvertygelse billiga, och såsom det egnar prester emellan. Herr pastorn har ock haft några års rådrum att förkofra sig, och jag vet med nöje, att tillståndet är godt. Det är skäl att kyrkoherden i ett pastorat af nära 200 oförmedlade hemman får mera än 100 tunnor korn.» Han önskar höra v. pastorns tanke, men tilltillägger: »Jag skulle dock ogerna se något prutande, emedan jag moget öfverlagt mitt förslag» [2]). Något »prutande» har han icke heller antecknat, hvadan det väl är troligt, att han fått sin vilja igenom. Dessa W:s ansatser att så godt som omedelbart efter tillträdet införa en mera kännbar beskattning af sina prebendeförsamlingar kunna förefalla underliga, men för honom har det nog varit en tvingande nödvändighet att få biskopslönen reglerad, då den föregående biskopens löneförmåner, såsom varande till största delen personliga, med blott några mindre betydande undantag upphört med dennes död, och hans egen ekonomi under de tidigare åren af hans verksamhet som biskop långt ifrån var god. Hans fordringar i de nämnda fallen synas dessutom ha hållit sig inom skäligen rimliga gränser.

Sin plikt såsom pastor att predika i prebendeförsamlingarna har W. tagit från den allvarliga sidan. Det kan vara af ett visst intresse att anföra några af de reflexioner, som han själf gör vid

---

[1]) D. E. 1827, d. 9 Aug.
[2]) D. E. 1821, d. 12 Febr.

olika tillfällen, då han uppträdt. Midsommardagen 1820 duplicerade han och höll äfven följande dag en predikan. »Lofvad vare Herren, det gick efter önskan och utan skada för bröst och och krafter» [1]). Pingstdagen 1821 predikade han i Fjärås, höll tal till nattvardsungdomen, utdelade nattvarden, distribuerade nya testamenten och psalmböcker samt evangeliska sällskapets ströskrifter. Annandagen höll han en ny predikan. »Återkom trött men tillfredsställd med den nåd, som är mäktig i de svaga» [2]). Efter en duplikation s. å. heter det: »Herren halp mig så, att jag gjorde det med nöje och utan besvärlighet el. trötthet» [3]). Vid ett annat tillfälle: »Predikade i Tölö om otacksamheten mot Jesum, hjelparen ur nöd. Enfaldigt och såsom jag hoppas till menighetens uppbyggelse» [4]). Efter en predikan i Tölö: »Det gick Gudi lof utan synnerligen lugn beredelse väl» [5]). En episod, som är ganska betecknande, omtalas från Aug. 1824. »Afreste till Björkris och predikade 11:te sönd. e. tref. På förra stället stor nattvardsgång; duplikation; således långsam och besvärlig. Hästarne våldrände med mig mellan kyrkorna, dock blefvo de lyckligen hejdade, och ingen skada skedde. Tvärtom gick predikan af denna själens väckelse genom faran lifligare på senare stället, der jag icke öfver denna text predikat sedan 1796, då jag vid 15 års ålder höll min första predikan. — Gud för sitt underliga förande alltifrån min barndomstid högeligen prisad» [6]). 1825 omnämner han en söndag 2 predikningar; »den sista predikan efter schema, hvilket Gudi lof gick lätt och väl» [7]). Stundom har resan sina mödor: »For till Fjärås och predikade pingstdagen i Förlanda i svårt väder, men till hjertats tillfredsställelse öfver ett kärleksverk mot en vänkär församling» [8]). — Af dessa anmärkningar, som f. ö. lätt skulle kunna flerfaldigas, framgår, att W. egentligen ej kände sig hemma på predikstolen. För, snart sagdt, hvarje hållen predikan drar han en suck af lättnad. Hans själfkänsla, som annars ej just brukar att förneka sig, framträder nästan ej alls här.

[1]) D. E. 1820, d. 18 Juni.
[2]) D. E. 1821, d. 9 Juni.
[3]) D. E. 1821, d. 8 Juli.
[4]) D. E. 1821, d. 23 Sept.
[5]) D. E. 1822, d. 28 Apr.
[6]) D. E. 1824, d. 28 Aug.
[7]) D. E. 1825, d. 23 Juni.
[8]) D. E. 1827, d. 2 Juni.

Och det förtjänar äfven att observeras, att hans predikoverksamhet under de 10 första åren af hans biskopstid är uteslutande förlagd till hans prebendeförsamlingar. Någon egentlig lust att uppträda synes han ej haft. Han sparade sig blott för sådana tillfällen, då han ansåg det vara sin plikt att ej draga sig undan. Möjligen har han känt sig mindre besvärad inför den anspråkslösare publik, han kunde påräkna på landsbygden, och just därför uppsökt denna. Därmed är dock ej sagdt, att han fattade dessa predikningar såsom mindre förpliktande. Tvärt om visar den noggranna självpröfning, han ofta underkastar sig särskildt med hänsyn till sina förberedelser, att han i detta afseende var ytterst samvetsgrann. Till sist bör framhållas, att han af hälsoskäl tvingades att inskränka sin predikoverksamhet uteslutande till den varmare årstiden, emedan en kronisk heshet hindrade honom från att uppträda under vintermånaderna.

W:s kärlek till ungdomen — vid hvilken han, såsom vi längre fram skola finna, var fästad i ovanligt hög grad — tog sig uttryck äfven vid hans tjänstgöring i prebendeförsamlingarna; på söndagen för dess första nattvardsgång förrättade han nästan alltid gudstjänsten och bekostade därvid af egna medel de nya testamenten och psalmböcker, som därvid brukade utdelas. Äfven skolangelägenheterna sökte han främja från predikstolen. 1828 omtalar han en predikan i Fjärås öfver ämnet: »'en Gudi behaglig ungdom' med afseende på en önskad skolinrättning för Fjärås Slättbyggd» [1]).

W. anställde formlig biskopsvisitation i sina prebendeförsamlingar. Den i Fjärås hölls 1825, antagligen med anledning af de förseelser, för hvilka komministern därstädes Darild nyss förklarats ämbetet förlustig. Den ofvannämnda tvisten mellan W. och Fjärås skogsbor hade ännu ej fått sin afslutning, och mötet mellan biskopen och hans församling har ej varit af det hjärtligaste slag. »Visitationen röjde folkets ovana vid så beskaffade förrättningar och dess sturska lynne, förmodligen af presterlig vanvård. Föreställningarna varma och eftertryckliga. Ingen visitation är, så vidt man af archivet kan inhämta, här hållen» [2]). Angående hvad som förekommit under denna visita-

---

[1]) D. E. 1828, d. 21 Juni.

[2]) D. E. 1825, d. 10 Sept.

tion hänvisa vi till det föregående [1]). 1828 förrättade W. visitation i Tölö [2]).

I Lindome kyrka har han kvarlämnat ett varaktigt minne af sin pastorstid. Ett af de sista åren af sin Göteborgsvistelse förärade han »en dyrbar ärfd tafla, copia efter Rubens,» till altartafla [3]).

Äfven i rent yttre afseende sökte han vara sina församlingsbor till gagn, i den mån hans ingripande visade sig vara af nöden. Efter en omfattande eldsvåda i Lindome 1830 omtalar han, hur han deltagit i brandstodskommitténs arbete för att afhjälpa nöden bland de brandskadade, hur han utfäst sig »till gåfvor och verksamhet i denna för hela socknen närgående angelägenhet» [4]) och hur han i tidningarna låtit införa anmälan om understöd till dem, som fått sin egendom förstörd genom olyckan [5]). — 1830 inträffade ett missväxtår, och man finner då, hur han »biträdt med penningar, från staden utsändt bröd, lin till förarbetning» m. m., liksom han till vederbörande uttalar sitt bekymmer öfver att »bland de län, som ansetts behöfva den enskilda välgörenhetens gåfvor . . . ., Halland är uraktlåtet» [6]). Framställningen gjorde verkan, och W. har, såsom hans bref till P. A. Wallmark flerestädes visa, upprepade gånger fått mottaga af de influtna medlen. Han låter i sina svarsskrifvelser förstå, att det hufvudsakliga arbetet vid gåfvornas mottagande och fördelande ålåg honom själf.

Såsom tillhörande kontraktet bevistade han i Aug. 1830 prostmötet med Fjäre och Wiske kontrakt; ur förhandlingarna har han antecknat: »föreslog samt tillvägabragte inrättandet af ett kontraktsbibliotek, till hvilket jag lofvade gifva nu genast böcker och oafbrutet mina för året hållande tidningar» [7]).

Om sitt sista möte med prebendeförsamlingarna skrifver han 1841: »Hvad som mer än allt detta (afskedet från bibel-, missions- och nykterhetssällskap) låg mig om hjertat var dock

---

[1]) Sid. 49.
[2]) D. E. 1828, d. 16 Aug. Jfr. ofvan sid. 47.
[3]) D. E. 1837, d. 7 Sept.
[4]) D. E. 1830, d. 2 Okt.
[5]) D. E. 1830, d. 9 Okt.
[6]) Bref till P. A. Wallmark 1831, d. 8. Apr.
[7]) D. E. 1830, d. 14 Aug.

att taga afsked i mina lemnade församlingar. Jag kom till Götheborg thorsdags middag och var redan lördags eftermiddag på Fjärås för att der 4:de S. predika om uppförandet mot nästan, sådant det vanligen är, men ock huru det bör vara. Hänsyftning till lärarens och åhörarnes förhållande söktes, och afskedet blef rörande till den stora menighet, som från båda socknarna infunnit sig i den rymliga kyrkan. 5:te söndagen predikade jag i Tölö om lärarens och församlingens sjelfpröfvande i afskedets stund och använde texten till fullo. Afskedet från min barndoms glada bygd, en församling, jag nogare känner, och de saknades grafvar var påkostande och upprörande. 6:te söndagen duplicerade jag i Elfsåker (der jag för 45 år sedan gaf min första svaga förstling) och i Lindome (som är omskapad och af mig prydd med en altartafla) samt hade till betraktelse: lärarens sista offer på altaret, uppmaningen till församlingen att först söka efter Guds rike» [1].

---

[1]) Bref till S. Kamp 1841, d. 4 Aug.

V.

Wingårds arbete för bibelsaken och för införandet af 1819 års psalmbok, för missionen och för nykterhetsintressena.

Vid tiden för W:s tillträde hade Göteborgs bibelsällskap under omkr. 5 år utöfvat sitt bibelspridningsarbete. W. var jämte sin fader bland sällskapets stiftare [1]) och hade före sin utnämning till biskop många år fungerat såsom dess sekreterare; när han med slutet af 1818 afgick från denna befattning efter att ha valts till ordförande, gör han följande reflexion: »Guds nåd hvile framgent såsom hittills öfver denna fromma stiftelse, af hvilken jag ägt så mycken glädje» [2]). Det kan sättas i fråga, om icke W:s intresse för bibelsaken ger lösningen till ett spörsmål, som endast med en viss svårighet låter sig besvaras, nämligen hur hans teologiska ståndpunkt skall karaktäriseras. I sitt herdabref säger han om predikan: »denna har alltid bort vara, nu måste den vara biblisk». Och i hans många tal vid det göteborgska bibelsällskapets årshögtider framlyser ofta samma tanke, huru som det bästa korrektivet mot den nyss förflutna tidens vantro och dess mer eller mindre rationaliserande teologi utgöres af bibeln själf. I öfverensstämmelse härmed står det, när han i ett bref till Tegnér framhäfver betydelsen af biblisk kristendom

---

[1]) RODHE, E., De svenska bibelsällskapens uppkomst, s. 43. Särtryck ur Kyrkohistorisk Årsskrift.

[2]) D. E. 1818, d. 31 Dec.

såsom motsatsen till alla missriktningar: »den är universalism, tillägnar sig all sann bildning, genomtränger hela lifvet, tillhör hvarje tid och ort och måste slutligen segra»[1]. Det förefaller, som om det varit hans mening att med ett förnyadt och fördjupadt bibelstudium drifva undan resterna af neologien och att därifrån taga utgångspunkten för en ny teologisk riktning. Huruvida han var i stånd att genomföra denna tanke, skola vi söka utreda i ett följande sammanhang. I hvarje fall kan det icke nekas, att hvad han talar och skrifver i bibelsällskapets sak ger det intrycket, att han ville möta den dittills rådande strömningen icke med ett annat, bättre, gammalt eller nytt system, utan med bibeln själf.

W. blef en mycket verksam ordförande. Särskildt riktade sig hans ansträngningar på att med biträde af prästerskapet i landsorten organisera ett planmässigt bibelspridningsarbete ut öfver hela stiftet genom s. k. biträdesbibelsällskaper, och många bref ha enligt hans anteckningar afgått i detta syfte. En sådan »biträdesbibelsällskapsförening» inställde han själf i verksamhet i Örgryte pastorat med tal från altaret i Majornas kyrka. »Folksamlingen talrik, rörelsen lugn och uppbygglig»[2]. Ett cirkulär, innehållande en instruktion för hvad prästerna hade att uträtta såsom sällskapets ombud, utfärdades vid ett af de första sammanträdena. I allmänhet ha hans uppmaningar att verka för saken blifvit åtlydda, men på ett och annat ställe visade man sig likgiltig. Han berättar själf, hurusom på ett insändt reversal funnits tecknadt, att Marbäcks församling afsagt sig allt vidare bidrag, emedan behofvet var fylldt, hvilket renderade kyrkoherde Varenius ett allvarsamt bref, »som delade ansvaret mellan honom och församlingen samt ålade honom att genom de kraftigaste åtgärder få häfvet ett beslut, som, öfveriladt och skadligt i sig sjelft, skulle genom sitt exempel sprida ondt omkring sig»[3]. Vid 1822 års prästmöte kunde han tolka bibelsällskapets förbindelse för det intresse, som prästerskapet visat. »Önskvärdt hade varit, att några få undantag icke hindrat hela presterskapets berömmelse». Vid samma tillfälle lägger han än

---

[1]) TEGNÉR, EL., o. a. a., s. 386.
[2]) D. E. 1826, d. 5 Mars.
[3]) D. E. 1821, d. 20 Dec.

ytterligare biträdesbibelsällskapen på herrar pastorers hjärtan: »Hvad jag här yttrar såsom önskan, hoppas jag vid annat tillfälle få uppgifva såsom verkställd åtgärd» [1]). En 41-årig biskop kan knappast gifva ett kraftigare uttryck åt sina önskningar inför sitt församlade prästerskap.

Man kan göra sig en föreställning om den noggrannhet, med hvilken sällskapet på den tiden arbetade, af en uppgift, som W. lämnar angående utdelningssättet. Man nöjde sig nämligen ej med att hålla biblar tillgängliga. Genom besök i de enskilda hushållen inhämtades på stället kännedom om förhållandena, så att priset för de mindre bemedlade rättades efter deras tillgångar, och de utfattige erhöllo sina exemplar för intet [2]).

Antagligen tack vare biskopens kraftfulla ledning och aldrig tröttnande deltagande lyckades det, som man kan se af de här och hvar förekommande redogörelserna för sällskapets arbete, att bibehålla dess lifs- och arbetskraft oförminskad. 1834 kan W. således med en viss tillfredsställelse annotera, att »sällskapet förlidet år varit verksammare än någonsin» [3]).

Växelverkan mellan Göteborgs bibelsällskap och det Svenska bibelsällskapet i Stockholm — W. blef 1820 hedersledamot i detta senare [4]) — var liflig, och exc. Rosenblad, som var detta sällskaps ordförande, framför mer än en gång dess tack till sällskapet i Göteborg för en välkommen handräckning. Af hans bref synes framgå, att Göteborgs bibelsällskap under W:s ledning var det lifskraftigaste i riket.

Ett annat sällskap med liknande syfte, som rönte W:s medverkan, var Svenska Fruntimmersbibelsällskapet. Inledningen till samarbetet var kanske icke så lofvande. Samtidigt med den första anhållan, att W. skulle lämna det ifrågavarande sällskapet sitt understöd, afgick från dess ordförande, grefvinnan Margareta v. Schwerin, en förfrågan, huruvida icke W. skulle vara villig att till subskription bland sitt prästerskap förorda en af henne öfversatt bok, J. Clowes, Religieus undervisning för ungdom. W. motiverade sitt afslag i ett långt svar, hvaraf vi anföra följande: »Mitt omdöme är icke så gynnsamt, som jag önskade

---

[1]) Prestmöteshandl. 1822, s. 13.
[2]) Saml. Skr. II, s. 225.
[3]) Bref till S. Kamp 1833, d. 8 Jan.
[4]) D. E. 1820, d. 28 Febr.

kunna yttra det, emedan dessa sedregler sakna all hållning, då de icke afse menskliga förderfvet och dess upprättelse. Deras hjerta, försoningsläran, är borta, och derföre alt en andlös lekamen au lit de parade. Jag är icke Herrnhutare, utan skriftenlig lärare, men anser i denna egenskap all tillrustning af andligt system förfeladt, der icke lärorne såsom beredande, grundläggande eller afledde sluta sig omkring Jesus Christus, densamme i går och i dag, desslikes i all evighet. Den täflande äregirigheten, som Clowes tillråder, står icke tillsammans med andans fattigdom, åt hvilken Jesus Christus först låfvade salighet. Föraktet mot kroppen är en österländsk munklära, som bäst skall vederläggas vid vår själs följeslagares ärorika uppståndelse. Talet om 2 verldar, om andars sällskap, om dygd, motiver af vår varelse såsom endast andlig förråda en prophet, som är vida senare än den, genom hvilken Gud sist talat. Anstötande vid dessa och dylika uttryck, kom jag ihåg, att denne John Clowes var den samme, som för flera år sedan ville öppna brefväxling med min far för att utbreda Svedenborgs läror, och i en bok, hvilken jag har framför mig, öppet säger: '. . . I think it my duty at this time to call attention to the theol. writings of E. Svedenborg and especially to assign the reasons which induce myself to give the most unqualified assent to the Testimony which they contein' . . . . Tillåt, min nådiga grefvinna, hvars verksamhet jag i kärleken anser för mera känslans än pröfningens, att en prest och i hjertat christen ber Er att icke med samma hand nedlägga i kyrkans åkerland dessa stridiga frön, af hvilka ock frukterna blifva märkvärdigt olika» [1]). Trots den artiga formen är W:s hållning i sak så bestämd man kan önska, och afslutningen, som nog innehåller sin lilla udd, fast lindad i bomull, har väl icke förbättrat saken. Grefvinnans svar är delvis ganska hvasst, och hon säger bl. a.: »Oagtadt den citerade boken, ur hvars företal en mening blifvit mig communicerad, vågar jag dock påstå, att biskopen aldrig läst hans (Clowes) arbeten» [2]). W. var klok nog att icke svara i samma ton. Därmed kom detta meningsutbyte att afstanna. I öfrigt ställde han sig mycket välvillig mot fruntimmersbibelsällskapet. Han erbjöd sig att »få blifva ansedd för

---

[1]) D. E. 1820, d. 19 Nov.

[2]) G. 323 a, s. 203.

fruntimmersbibelsällskapets ombud» i sin ort, skaffade ledamöter i Göteborg, gjorde sig årligen besvär med att hopsamla och insända afgifter, och till gengäld har sällskapet vid flera tillfällen ställt till hans disposition biblar för utdelning i stiftet [1]. Då han våren 1828 vistades i Stockholm under uppfostringskommitténs arbete, besökte han ett af sällskapets sammanträden och fick där mottaga komplimenter för sin verksamhet till främjande af dess angelägenheter [2].

W. underhöll en liflig förbindelse med de ledande männen i det stora Brittiska in- och utländska Bibelsällskapet, och det göteborgska kom därigenom vid upprepade tillfällen i åtnjutande af ett verksamt understöd. Kanske kan man bl. a. ur detta tillmötesgående från engelsk sida förklara den för en biskop af W:s läggning öfverraskande stora tolerans, han alltid visar den reformerta riktningens representanter. Särskildt Ebenezer Henderson hade vunnit hans sympati; han figurerar i diariet under den där mycket sällsynta benämningen »min älskade vän» [3]. Den s. k. apokryfstriden bedömde W. mycket lugnt. Han relaterar hvad som förekommit i följande ordalag: »Sanningen fordrar ock det tillkännagifvande, att den brytning, hvilken någre scottske ifrares förkastelse af Apocrypha, och till följd deraf dessa böckers uteslutande ur alla biblar, dem brittiska och utländska bibelsällskapet ville befordra till spridning, i detta sällskap förorsakat, äfven gjort föreningen mellan det och fosterlandets bibelsällskap lösare och mindre underhållen. Att göra sina nya stadgar kände och gillade, utsände engelska bibelsällskapet sina ombud, och kom D:r Pinkerton äfven till Sverige. Hans besök i Göteborg var å ömse sidor tillfredsställande och åtföljdes af en försändning från England af svenska biblar utan Apocrypha och af nya testamenten, tryckta i London, att dels bortgifvas, dels försäljas, hvaröfver redovisning borde afgifvas» [4]. Då W. för sin del kallar detta besök »tillfredsställande å ömse sidor», kan han i hvarje fall ej ha ansett den gjorda uteslutningen af apokryferna vara af någon betydenhet, och han sökte taga det

---

[1]) D. E. 1821, d. 24 Okt. och 1825, d. 1 Sept.
[2]) D. E. 1828, d. 15 Mars.
[3]) D. E. 1827, d. 22 Nov.
[4]) Prestmöteshandl. 1831, s. 19.

stora bibelsällskapets deltagande i anspråk lika mycket efteråt som förut [1]).

Sin befattning som ordförande i Göteborgs bibelsällskap nedlade W. först 1841 [2]), således först 2 år efter sin utnämning till erkebiskop.

W. hade lifligt intresserat sig för försöken att få till stånd en ny psalmbok. Psalmbokskommitténs främste man, J. O. Wallin, var hans vän sedan studieåren, och vid magisterpromotionen 1803 voro de kamrater [3]). Sedan de blifvit skilda åt, fortforo de att uppehålla förbindelsen sins emellan. När Wallin framträdt med sitt själfständiga förslag i psalmboksfrågan, tog W. med stor ifver del däraf och insände äfven till honom sina anmärkningar däröfver. Från Jan. 1818 finnes i behåll ett bref, hvari Wallin lyckönskar W. till prästvigningen, och där det bl. a. heter: »Dina grundeliga observationer vid mitt psalmboksförslag skola med tacksamhet begagnas. Jag önskar blott, att de varit flere» [4]). Ett af de första bref, W. har antecknat efter sin biskopsutnämning, gällde Wallin, och brefväxlingen dem emellan tyckes under de följande åren ha varit ganska liflig och mycket förtrolig. I diariet figurerar Wallin under benämningen »vännen Wallin», »min gode vän Wallin» o. d. Det är, såsom vi förut påpekat, mycket få, hvilkas namn omtalas på ett sådant sätt. Som prof på förhållandet dem emellan vid denna tid kunna vi anföra ett bref från W. angående den nya psalmbokens antagande.

»Bland mina gladaste stunder anser jag, då jag får vara tillsammans med dig eller i brist deraf skrifva dig till. Undra ej derföre, om jag ofta sökt mig anledning; denna gång är den påkallad rent af.

Sedan svenska kyrkan fått emottaga den nya psalmboken, förnämligast en gåfva af dig och genom ditt mod framstäld i färdigt skick, till begagnande, vore det oförlåtligt, om någon, som äger rättighet att med dig brefvexla, icke å egna och andras vägnar tackade dig för denna dyrbara föräring. Tag nu emot ett tacksamt och vänkärt hjertas gärd. Den gäller för dig mera än berömmet. Välsignelse att oafbrutet kunna verka, medan dag

[1]) D. E. 1828, d. 14 Juni.
[2]) Bref till S. Kamp, 1841, d. 4 Aug.
[3]) GRUBBE, Lefnadsteckning, s. 13.
[4]) G. 323 a., s. 64.

är, och saligheten en gång att få deltaga i den nya sången är den nådelön, din vän önskar.

Efter min bästa öfvertygelse är detta en härlig handbok för enskilt och offentlig andaktsöfning. Jag döljer icke, att jag befarade en åverkan af ett ännu icke öfvervunnet tidslynne och af den brokiga styrelsen, att psalmernas rådande del skulle bli hvad man kunde i en mildrad mening kalla naturalistisk eller bära vittnesbörd om den icke synnerligen berömliga förlikningen mellan rationalism och supranaturalism — amphibium informe — hvarmed vår fjäskiga tidsålder omgås. Till fromhetens hugnad äro dock christendomens hufvudläror och nådens verk med värma besjungna, och — hvaröfver församlingen skall fröjda sig — upplyftande sånger finnas för de stora högtider, som fira Guds menniskoblifvande, försonarens seger och den helige Andes utgjutande. Om ock de lofsånger, som prisa Guds under i naturen, äro jemförelsevis många — man skall dock sakna Dahls hymn: jag sjunger, Evige, din ära —, var bristen stor i gamla psalmboken, ty utom de föga lyckligt paraphraserade Davids och någon morgon sång rörde få af de öfriga psalmerna detta höga ämne, hvilket endast sinnets råhet eller en falsk andlighet försummar att betrakta.

De bemödanden, committéen användt att hålla boken till lågt pris och få den noggrannt aftryckt, äro berömliga. Om det sednare glunkar illviljan i landsorten, att man vill draga förtjensten till Stockholm .... Vi böra således återkomma till vårt favoritämne, ett psalmbokssällskap. Ehuru du icke snart flyttar till hufvudstaden, vore du väl icke hindrad att der stifta ett sådant. Från min landsort kan jag lofva medverkan och understöd. För Wallin nämner man icke en nyttig sak två gånger.

Mot psalmbokens allmänna antagande i synnerhet på landsbygden ligger i min ort stora hinder; både äro flera prester okunniga och ovisa ifrare, och är allmogen oböjlig i allt annat utom i att rätta sig efter svärmarens förunderliga upptåg. Dock går det väl med detta goda såsom med allt af denna art, det växer småningom utan att brådmogna. Till en början har jag på visitationer anmält den nya psalmboken till förtroende och ämnar dermed alltframgent fortfara. I höst skall jag beresa i detta och andra ärender den ort, som är svärmeriets stamhåll.

Om bästa medlen för ändamålet önskade jag veta dina tankar, äfvensom underrättelse om hvad man på andra ställen åtgjordt. En stor ledsamhet för mig var det, att normaluplagan så knappt tilltagits, att när reqvisitionen från mitt stift kom upp, intet odisponeradt exemplar fanns qvar. Af den nya kunna icke exemplar vara här förr än vid öppet vatten nästa år . . . .

Hvar du vistas, följa dig mina deltagande tankar. Jag vet således, att du druckit Sätra och deraf mått braf. Måtte det fortfara. Macte virtute! att blifva biskop i Linköping. Ståndets talemän blifva då ambo, om icke cantare pares, dock respondere parati. Hjertliga helsningar till din goda fru och barn. Gud vare med dig» [1]).

Wallin svarar under lika förbindliga former och lofvar att taga rådet om ett psalmbokssällskap ad notam [2]).

Brefven äro, så långt man af det skrifna ordet kan döma, uttryck för verklig vänskap å ömse sidor, å W:s sida parad med en uppriktig beundran för Wallins senaste storverk, den nya psalmboken. Längre fram förmådde, såsom vi skola finna, denna vänskap icke hålla de prof, på hvilka den blef satt. Men detta hör till ett senare skede. Såsom biskop i sitt stift sökte W. att med alla till buds stående medel göra psalmboken spridd och

---

[1]) D. E. 1819, d. 14 Aug.

[2]) G. 323 a, s. 103. I ett bref till en af sina kontraktsprostar 1819 förklarar W. om den nya psalmboken, att han länge känt den, emedan han genom vänskap med D:r Wallin haft »tidiga underrättelser om den under beredelsen». D. E. 1819, d. 15 Sept. Helt säkert åsyftar han med »beredelsen» icke blott hvad som gick närmast före utgifvandet af 1819 års psalmbok utan äfven förarbetena för 1816 års psalmboksförslag. Han berättar nämligen i ett bref till Dahlgren (IV, d. 29 Juli 1839): »Jag ville hafva honom (Wallin) med mig på biskopsförslaget 1818 (i Göteborg); han tackade mig med den vackra psalmen vid bs invigning, hvilken Greta söng på mitt knä för första gången». Denna notis får ej tydas så, att ps. 319, sv. psb. skulle vara författad med särskild tanke på W:s biskopsvigning 1818. I förslaget af 1816 förekommer samma psalm. Hvad som emellertid med ledning af W:s yttrande torde kunna anses visst är, att Wallin redan före 1816 lämnade honom tillfälle att göra en alldeles särskildt förtrolig bekantskap med förberedelserna, allt efter som arbetet skred fram; då Wallin i det ofvan citerade brefvet visar, att han värderade W:s råd och anmärkningar, är det väl också sannolikt, att han redan under arbetets förberedande stadium sökt begagna sig däraf. Hvad de innehållit veta vi ej. Om de också ej ha medfört några genomgripande ändringar, ha de dock sannolikt ej varit utan betydelse för 1819 års psalmbok i dess slutliga gestalt.

älskad, och prästerskapet har enskildt och offentligt fått mottaga många uppmaningar att befordra dess spridning. Sina närmare tankar i psalmboksfrågan har han nedlagt i ett anförande vid kyrkostämma med Göteborgs domkyrkoförsamling 1820, där han själf uppträdde för att genomdrifva den nya psalmbokens införande.

Han börjar med frågan: kan psalmboken förändras, då den innehåller Guds ord, hvilket är oföränderligt och blifver evinnerliga? Svaret blir jakande. Det relativa och begränsade i allt mänskligt verk har satt sin prägel äfven på den gamla psalmboken. Lifsens vatten är för den andliga smaken icke detsamma i .den fria öppna brunnen och upphämtadt i jordiska käril. Läser man väl hellre Davids psalmer i psalmboken än i psaltaren? Hvad som innehålles af rent bibliska uttryck skall fortlefva, men de läror, som där föredragas, betingade psalmförfattarens tankeförmåga, framställningens grundlighet, klarhet o. s. v. och kunna således tänkas mäktiga ett fullkomligare uttryck. — Den nästa frågan lyder: Kunde man icke vara belåten med den äldre psalmboken? Och på den ger han följande svar: den har, hvad som borde vara borta; den saknar, hvad som borde finnas. Till den förra kategorien hör, hvad som bär vittne om den vid dess författande nyligen förlidna striden med andra bekännelser, utfallen mot den leda antikrist, påfven, papisterna o. d., latinska psalmer eller enstaka uttryck, arkaismer o. s. v. Den senare anmärkningen, att boken saknar sådant, som borde finnas, gäller ganska viktiga punkter; visserligen kan församlingen förträffligen med dess sånger fira försoningens, Kristi uppståndelses, den Helige Andas utgjutelses högtider; men gudaktighetens stora hemlighet, att Gud är uppenbar vorden i köttet, är icke lika härligt besjungen. Den kristliga pliktläran bjuder dygder, som icke erhållit sångens biträde att verka på sinnet. Flere af lefnadens omständigheter äro icke heller betraktade. För en och annan högtidlighet i templet saknas passande psalmer. Ja, ganska få af dem, som handla om söndagarnas evangelier, äro för sitt ändamål användbara. — För det tredje frågas: har denna förändring, som således *kan* vara en förbättring, blifvit verkställd med mogen besinning? Svaret gifves i en historik öfver alla förberedande åtgärder, som vidtagits under det gångna århundradet. »Så är det icke dagens meningar, som brådförde

förändringar inom svenska församlingen; men långsamma prof af mera än ett århundrade grundlägga förbättringen». — För det fjärde: eger nu denna nya psalmbok verkligt företräde framför den äldre? Frågan bejakas utan tvekan. Redan den ordningsenliga sångernas uppställning är en förtjänst; det ökade antalet en större; men att troslärorna, plikterna, människolefnadens tillstånd och förhållanden alla äro besjungna, den största och mest värderliga. De goda äldre psalmerna äro bibehållna, dock med nödvändiga ändringar. Möjligen skall en och annan sakna någon älsklingspsalm. Vid närmare bekantskap skall han troligen finna sin saknad ersatt. Framställningssättet är oftast skönt. Bibliska uttryck, som förekomma, göra i denna del inklädningen på en gång ädel och oförvansklig. Efter hand skall denna nya psalmbok vinna allmänt bifall, ty på samma gång den enkla fromheten förnöjes af de hjärtliga psalmernas enfald, skall en högre sinnesodling hämta en underhållande föda af visorna i högre koren [1]).

Angående biskopens bemödande vid visitationerna att genomdrifva och underlätta den nya psalmbokens antagande hänvisa vi till det föregående, (s. 47 ff).

W:s personliga intresse för missionen tycks från början icke ha varit stort. I hans herdabref omnämnes denna sak icke alls. 1820 mottog han från kyrkoherden i Thun (Vestergötland) en förfrågan, huruvida en pastor i Skara stift, Cederbom, som visat brinnande lust för missionärskallet och beskrifves såsom i alla afseenden lämpad för detsamma, vid sin begäran om anställning kunde påräkna biskopens understöd och rekommendationer, särskildt med hänsyn till hans engelska förbindelser. Svaret innebär snarast ett afrådande. Han vill ej direkt neka sin medverkan, men det framlyser dock, att han betraktar ett beslut sådant som det ifrågavarande såsom något mycket äfventyrligt. Han skrifver bl. a.: »Detta (beslutet att bli missionär) bör icke vara ungt utan mognadt, icke fattadt af begär efter ombyte, snarare med det jemnmod i sinnet, som finner sig i allt, äfven en ny skickelse; minst af allt bör det blifvit framtvingadt af missnöje vid vår läroform och vår kyrkas inrättningar, ty vi äro icke hindrade, tvert om uppmanade att hvar som häldst göra en evangelisk predikares verk; arten af missionsinrättningen fordrar ock ett

---

[1]) Anförande vid kyrkostämman d. 31 Okt. 1820.

nära sagdt fullständigt offer af frihet och val hos dem, som åt den öfverlemna sig» [1]). Det bör anmärkas, att det bref, som W. här besvarar, icke i något afseende framställer den nämnde missionärsaspiranten på ett sätt, som ger anledning till de af W. framkastade betänkligheterna. Däraf framgår väl, att W. i allmänhet föreställde sig lusten att bli missionär såsom något, som under normala förhållanden aldrig behöfde uppkomma. Detta betraktelsesätt återverkade gifvetvis på hans uppfattning af missionen i dess helhet.

Vid 1822 års prästmöte säger han helt försiktigt: »att föra evangelii ljus till dem, som sitta i mörker och dödens skugga, blir alltid det yttersta syftet för bibelsällskaperna, dit de närma sig i samma mån, det inländska behofvet af biblar tillfredsställes. Detta senare behof förtjenar emellertid den största uppmärksamhet» [2]). Hans mening förefaller således ha varit den, att kyrkan, särskildt den svenska, ännu icke vore mogen för missionsarbete i någon mer omfattande skala, efter som biblar ännu på många håll *inom* landet saknades. Försöken under de närmast följande åren att väcka missionsintresset synas icke ha öfvertygat honom. 1825 omtalar han t. ex., att han läst de 3 första häftena af tidskriften Uriel, nytt och gammalt från nådens rike. Den tillfredsställde honom icke, han finner den blott »välment» [3]). D. 15 febr. 1829 stiftades Göteborgs missionssällskap under W:s riksdagsvistelse. Han omnämner det vid 1831 års prästmöte i påfallande kyrklig ton (s. 22). 1833 bevistade han dess årshögtid i brödraförsamlingens bönesal. »Torr och tråkig» skrifver han [4]). Vid det nämnda prästmötet erkänner han dock, att »för missionsverket är i Sverige hittills allt för litet åtgjordt», och meddelar därvid åtskilligt från andra lands missionsarbete. Det var egentligen under 1834 års riksdag som han fördes till en djupare förståelse af missionssakens betydelse. Trettondedagen 1835 stiftades Svenska Missionssällskapet, hvarvid Rosenblad, Wallin och W. ställde sig i spetsen, den sistnämnde dock, efter hvad det

---

[1]) D. E. 1819, d. 1 Maj.

[2]) Prestmöteshandl. 1822, s. 12.

[3]) D. E. 1825, d. 17 April.

[4]) D. E. 1833, d. 15 Febr. Jfr Kolmodin, A., Sverige och hednamissionen, s. 17. Om W., såsom K. uppger utöfvat ledningen, har det säkert varit blott till namnet.

uppgifves, först efter upprepade föreställningar [1]. Den 4 Maj höll W. bön och tal vid sällskapets första bönesammankomst. Därvid uppehåller han sig särskildt vid den insats i missionsverket, som åstadkommits genom pietismen: »Söndringen inom denna (den protestantiska) kyrka . . . . hindrade till en del uppmärksamheten att tillbörligt egna sig åt christendomens utbredande . . . . Med den varmare anda, som i synnerhet genom Speners nit lifvade början af adertonde århundradet, och med de fromma män, som med sin gudsfruktan fingo ett i sig sjelf hedrande binamn, väcktes allvaret för hedningarnas omvändelse. Den ädle A. H. Francke, utmärkt i allt för sin menniskokärlek, blef i Halle stiftaren för den missionsanstalt, som ännu välgörande fortfar, och som varit en plantskola för flera andra inom och utom Tyskland. Af honom väcktes Zinzendorff, hvilken gick sjelf såsom missionär till Norra Amerikas vildar och gjorde till en angelägenhet för brödrauniteten att vinnlägga sig om missionsverket; ett uppdrag af stiftaren, hvilket den troget intill närvarande tid fullgjort» [2]. Hans sympatier för pietismen, som icke så sällan på olika punkter göra sig märkbara, framträda således äfven i detta sammanhang.

Vid sin återkomst till hembygden beslöt W. att också här väcka det slumrande missionsintresset till lif. I Nov. 1835 hölls prästsällskap hos W., hvarvid biskopen själf inledde frågan om en missionsförening för stiftet [3]. De följande månaderna användes till förberedande åtgärder, och den 4 Febr. nästa år, Ansgarii dag, kan W. omtala, att Göteborgs stifts missionssällskap konstituerats hos honom och efter af honom föreslagna stadgar. »Guds välsignelse öfver företaget nedkallades i ett andäktigt Fader Vår, och sammankomsten slöt med välsignelsen». Sällskapet framträdde snart för offentligheten med sin verksamhet. Den 7 Mars hölls den första missionsbönen i domkyrkan, »och det högst uppbyggligt af domprosten Hummel. O, vare denna angelägenhet välsignad och den ett kärt ämne för böner» [4]. Omkring två månader senare förrättade W. själf missionsbön på samma ställe med förklaring af 1—2 verserna af 10:de kap. af

---

[1] Bæckström, F. O., Minnestal, s. 80.
[2] Saml. Skr. II, s. 350.
[3] D. E. 1835, d. 16 Nov.
[4] D. E. 1836, d. 7 Mars.

brefvet till Romarna. »Gud välsigne både det elenchtiska och det paraenetiska. Bifall väntar jag icke, hvilket icke heller är sökt. Gud rene mig och andra» [1]. Såsom inledning till det d. 6 Sept. s. å. begynnande prästmötet hade W. föranstaltat en s. k. missionsbön, som hölls d. 5:te på aftonen, hvilken flertalet af det närvarande prästerskapet bevistade [2]. Under mötet riktar han en varm vädjan till deltagarna att verka för det kristliga företaget: »Hufvudsaken är, att missionsverket inträder i allmänna föreställningen såsom en stor angelägenhet, och att bönen höjes i templet och enrummet för dess lyckosamma verksamhet. Väckes och underhålles denna andakt genom presterskapets trägna och trogna framställningar af ämnet, skall kärleken snart komma med sina gåfvor, måhända ock med den dyrbaraste, sig sjelf till missionair» [3]. Kontrasten mellan hans ståndpunkt här och i det ofvan anförda brefvet är påtaglig. — W. umgicks en tid äfven med planer på utgifvandet af en missionstidning [4].

Ordförandeskapet i missionssällskapet behöll W. till 1841, då han vid sitt afskedsbesök i Göteborg formligen nedlade detsamma [5].

En angelägenhet, som han vid de båda senare prästmötena likaledes anbefallde prästerskapet till behjärtande, var nykterhetssaken, hvaråt han själf allt ifrån den stund, den väcktes till lif, egnat det varmaste intresse. Det första initiativet till bildandet af ett nykterhetssällskap i Göteborg togs af kommercerådet O. Wijk, och W:s organisatoriska talang tycks därvid ha varit starkt anlitad. Den 14 Nov. 1830 och dagarna närmast förut hade han haft förberedande öfverläggningar med Wijk angående »stiftningen» af ett nykterhetssällskap. Med sin vanliga grundlighet förberedde han sig till det förestående arbetet genom läsningen af flera af de genom de amerikanska Temperance Societies utgifna skrifterna. Hans praktiska blick tycks genast ha låtit honom komma till insikt om sakens betydelse; han anmärker: »uppsåtet godt. Gud gifve framgång» [6]. Fjorton dagar senare egde en sammankomst

---

[1]) D. E. 1836, d. 2 Maj.
[2]) D. E. 1836, d. 5 Sept.
[3]) Prestmöteshandl. 1836, s. 78.
[4]) D. E. 1836, d. 15 Dec.
[5]) Bref till S. Kamp 1841, d. 4 Aug.
[6]) D. E. 1830, d. 14 Nov.

rum af dem, som tecknat sig till ett sällskap för nykterhetens befrämjande, hvarvid W. på anmodan förde ordet och jämte flera andra utsågs att föreslå sällskapets stadgar. »Jag höll ett tal om merita causæ och föranledde en teckning af medel till sällskapets behof. Passande att detta sällskap stiftades vid jubelfesten mot tidens värsta onda i de lägre classerna» [1]. I början af Dec. hade han »tillsammans» kommittén till stadgars författande. Sällskapet antog efter långa debatter namnet Sällskapet för nykterhetens befrämjande, ehuru W. (»propter benevolentiæ aptationem coram vulgo») önskat, att man kallat sig Måttlighetens vänner. Han tillägger: »I öfrigt antogos de af mig föreslagna stadgar [2] och öfverlemnades åt mig att redigera dem samt justera det af v. pastorn Carl A. Ullman för dagen förda protokoll. Jag önskar, att man genom sällskapets namn icke aflägsnat folkets förtroende, som vill, att äfven de s. k. bättre folkclasserna gripa sig an» [3]. Några veckor senare hölls ånyo sammanträde, hvarvid de af kommitterade föreslagna stadgarna antogos. W. berättar: »Jag uppläste en af mig författad öfversättning i sammandrag och localiseradt af Bemans Discourse on intemperance. Allt gick väl och värdigt» [4]. Vid det första sammanträdet på det nya året framträdde W. med en annan skrift: »Indelning af dem, som förtära starka drycker», hvilken vann bifall och skulle tryckas i 6,000 exemplar, en bearbetning från engelskan [5]. I April kunde man för första gången sammanträda med sällskapets »ombud», hvilka då infunnit sig till ett antal af omkring 100 [6]. De »tilltalades af mig om sina åligganden», heter det. »Gud gifve välsignelse till det säde, som utsåddes. Stunden högtidlig och allvarlig, hvilket för mitt hjerta högst tillfredsställande». Sällskapet visade stor lifaktighet, så vidt man kan döma af redogörelserna

---

[1]) D. E. 1830, d. 29 Nov.

[2]) Jfr den liberala indelningen af medlemmarna i 3 klasser: 1) sådana som hvarken sjelfva förtära spirituosa eller bjuda andra, 2) sådana som visserligen själfva afsagt sig bruket af spirituosa men anse sig oförhindrade att bjuda andra, 3) sådana som blott lämna rörelsen ekonomiskt understöd.

[3]) D. E. 1830, d. 2 Dec.

[4]) D. E. 1830, d. 13 Dec.

[5]) D. E. 1831, d. 10 Jan. W. skrifver om denna: »Jag har laggt i amerikanens mun mycket passande för våra förhållanden och anser oskyldig denna pia fraus». Bref till S. KAMP 1831, d. 5 Febr.

[6]) D. E. 1831, d. 12 April.

öfver deras talrika sammanträden, och ombudens verksamhet var icke utan framgång. Vid ett tillfälle kunde man t. ex. annotera en »öfverenskommelse till nykterhet af 40 jernbärare», hvilken högtidligen upplästes [1]. I början af 1832 berättar W. om ett nytt sammanträde med ombuden, »som talrikt infunnit sig och afgåfvo till stor del tillfredsställande underrättelser om en tilltagande sans och minskadt fylleri». Återigen framlade W. en broschyr till antagande. »Jag uppläste en af mig förarbetad skrift från engelskan: Dryckenskapens olyckliga följder, hvartill jag låtit förfärdiga ett stentryck, föreställande förstörelsen i huset vid den drucknes hemkomst. Den kommer att utgifvas såsom sällskapets n:o 4. Ombuden framkallades efter class och erhöllo lempliga föreställningar och råd» [2]. I Dec. s. å. föreslogs en nykterhetskatekes till tryckning, hvarjämte fråga väcktes om inrättandet af spiskvarter utan brännvin, förslag, som särskildt tyckas ha slagit an på W., ty han anmärker: »jag höll slutligen ett varmt tilltal» [3]. Det senare ämnet var äfven föremål för upprepade öfverläggningar under det följande året; i April hölls en offentlig sammankomst, hvarvid W. »sökte inleda ärendet om spisinrättningar utan starka drycker» [4]. Huruvida planen att åstadkomma sådana lyckades, har han ej omtalat.

W:s mening tycks från början endast ha varit, att hans funktion såsom ordförande skulle vara af tillfällig natur. »Jag har pro tempore måst öfvertaga ledningen; huruvida jag i längden hinner med alla mina philantropiska bestyr jämte tjensten är problematiskt», skrifver han till Kamp kort efter sällskapets bildande [5]. Det är också mycket riktigt blott under de första åren af sällskapets tillvaro, som han står fram såsom dess drifvande kraft. I slutet af 1833 måste han lämna Göteborg för att begifva sig till riksdagen och återkom först långt in på 1835. Ledningen öfvergick under hans frånvaro i andra händer, och W. synes aldrig ha tagit den tillbaka, ehuru han behöll ordförandeskapet. Visserligen finner man äfven från den följande tiden, att han omtalar icke så få sammanträden, som han bevistat, men det tycks på samma

[1] D. E. 1831, d. 8 Nov.
[2] D. E. 1832, d. 19 Jan.
[3] D. E. 1832, d. 3 Dec.
[4] D. E. 1833, d. 16 April.
[5] d. 11 Dec. 1830.

gång, som om alla ärenden, som hopat sig under hans bortovaro, tagit hans tid allt för strängt i anspråk, för att han skulle kunna egna saken samma möda och deltagande som förr. Möjligen kan en annan omständighet förtjäna att påpekas i detta sammanhang, nämligen att det i absolutismens namn började uppstå en allt starkare opinion mot den blotta måttlighetsprincipen inom nykterhetsrörelsen. W. ställde sig därvid betänksam. Redan sällskapets namn hade han opponerat sig emot. Wieselgrens uppträdande, som just började vid denna tid, ansåg han bevisligen såsom allt för fantastiskt. De af W. föreslagna åtgärderna hade alltid gått i moderat riktning. Vid 1831 års prästmöte anbefalles stiftande af *måttlighetssällskap* i alla städer. 1836 skrifver han: »en och annans afsägelse från starka dryckers bruk, ehuru i sig sjelf nyttig och berömlig, torde dock vara mindre vigtig än fylleriets aflysning från samqväm och folksamlingar. Vid beifrandet af oloflig kroghållning och af utsväfningar vid den tillåtna förfare presterskapet med visligt nit och prudenti audacia» [1]. 1838 skrifver han: »I nykterhetsfrågan vill Wieselgren spela upp mig. Jag värderar hans nit och behändighet; men jag vill icke gå till öfverdrift. Verksamheten bör hålla jemna steg med öfvertygelsen .... så mycket önskade jag, att åtminstone för sina personer presterne lösgjorde sig från detta otyg (brännvinsbruket). Då verka ock talen kraftigare. Har man något att skaffa med giftet, så gagna föreställningarna föga» [2]. W:s ståndpunkt synes sålunda under hans Göteborgstid ha varit den, att en hvar, som förde nykterhetens talan, skulle ålägga sig själf sträng försakelse, men däremot vara försiktig i sina fordringar på andra.

Det är väl knappast troligt, att W. under de få år, han ännu kvarstannade i stiftet, fick se några egentliga resultat af sina uppmaningar till prästerskapet vid 1836 års möte. Under de följande fyra eller fem decennierna har inom Göteborgs stift prästerskapet mindre än på de flesta andra håll varit benäget att lämna någon medverkan till nykterhetsrörelsen, såsom [illegible] betraktad.

Ungefär samtidigt med att W. lämnade Göteborg [illegible] synes nykterhetssällskapets verksamhet, som således [illegible]

---

[1]) Prestmöteshandl. 1836, s. 78.

[2]) Bref till S. Kamp 1838, d. 7 Mars. Jfr. J. B[illegible] nykterhetsrörelsens historia, s. 104 ff.

måste fullständigt sakna biskopens stöd, ha afstannat. Han berättar från afskedsbesöket i sin forna stiftsstad 1841: »Dagen innan jag reste, hade lektor Ek sammankallat nykterhetsvänner; jag infann mig, gjorde reda för det förra sällskapet till nykterhetens befrämjande och tillrådde absolutismen såsom grundsats för ett nytt, mera verksamt» [1]. Den ståndpunkt, han under sin Göteborgstid förfäktade, har alltså i längden ej synts honom leda till det önskade resultatet; såsom förberedelse till den följande tidens nykterhetsverksamhet har dock hans arbete säkerligen haft sin stora betydelse.

---

[1]) Bref till S. Kamp 1841, d. 4 Aug.

VI.

Wingårds verksamhet till undervisningens befrämjande, hans förhållande till ungdomen och dess lärare.

Vi ha i det föregående sett, hur W. i sitt herdabref med en viss värme framhåller prästerskapets skyldigheter mot den ungdom, som var anförtrodd åt dess andliga vård. På det området kunde han tala af egen erfarenhet. Åt det yngre släktets uppfostran hade han vigt sin första mannaålders krafter, och med åren tycks hans kall ha blifvit honom allt kärare. Hans känslor för de unga växlade icke med öfvergången till hans nya uppgift. Åt ungdomen och dess intressen egnar han allt fortfarande en hängifvenhet som få eforer före och efter honom; man finner ofta i hans tankar om ungdomen ett drag af vekhet, som annars kan förefalla alldeles främmande för hans till synes kalla och stolta natur. Hvad som allt starkare band honom vid det uppväxande släktet, uttrycker han i ett bref till en anförvant med en viss sorgbundenhet så: »Din rikdom på dessa Guds gåfvor beklagar min fattigdom; jag känner visserligen denna saknad och tycker mig i mitt husliga lif blott vara en halfmenniska .... Jag trycker ock till mitt varma hjerta så mycken ungdom, jag tror dertill värdig, och fyller och tömmer mina lådor för prestbarnen omkring mig. Alla dessa äro dock icke kött af mitt kött och ben af minom benom .... Ack, denna στοργή, hvad det måtte vara för en känsla!» [1]) 1828 skrifver han efter ett gymnasiebesök: »För mig äro dessa dagar högtider, då jag

---

[1]) G. 24, 1839, d. 27 April.

glömmer, att jag är barnlös» [1]). Det tycks alltså, som om han i viss mån i den ungdom, han kunde samla omkring sig, funnit ett slags ersättning för hvad han i sitt familjelif saknade, ett föremål, på hvilket han kunde slösa hela sin kärlek. Visserligen är det knappast troligt, att han i någon nämnvärd grad låtit dessa känslor komma till uttryck. Hos karaktärer med en sammansättning som hans finner man ofta, hur känslolifvet blir en slags helgedom, hvars exponerande för offentligheten är liktydigt med profanering. Men om man följer den verksamhet, W. kom att utöfva i sammanhang med sin ställning såsom skolornas högste styresman i stiftet, visar det sig snart, att vården om ungdomens andliga utveckling, tillvaratagandet af dess intressen och de i sammanhang därmed ofta återkommande tillfällena att få träda i omedelbar beröring med den på honom utöfvade en personlig dragningskraft, skänkte honom en arbetsglädje och en tillfredsställelse såsom ingen af hans öfriga uppgifter.

Det var vid Göteborgs gymnasium, han gjort sina erfarenheter såsom ungdomsledare, och det var därför naturligt, att denna anstalt äfven för framtiden skulle bli föremål för hans hufvudsakliga intresse, så mycket mer som den på den tiden var stiftets enda högre läroanstalt. Hit kom han också att ställa sitt första skolbesök. Han ville ej lämna sitt forna verksamhetsfält utan ett »farväl», och så infann han sig första dagen af den nya terminen, hälsade gymnasii ungdom till afsked såsom f. d. lärare och uppmanade den att gå efori önskningar till mötes. En viss lust för dramatiska effekter, som knappast kan frånkännas honom, spelade nog in äfven här. Men att han i detta besök verkligen inlade något mer, visas af hvad han tillägger: »En af de mäst rörande stunder af min lefnad. Gifve Gud jag blefve såsom ephorus, hvad jag bemödat mig vara såsom lärare ! ! !» [2]).

Detta hans möte med sina forna lärjungar blef emellertid långt ifrån något afsked. Tidt och ofta infann han sig vid lektionerna — han kan en höst under ett af de första åren omtala ej mindre än 6 besök under en vecka [3]) —, och det sätt, på

[1]) D. E. 1828, d. 10 Juni.
[2]) D. E. 1818, d. 5 Sept.
[3]) D. E. 1821, d. 13 Okt.

hvilket han valde dessa tillfällen, visar, att han noga höll sig underrättad om allt hvad som försiggick där. Han antecknar ofta i sitt »diarium» de intryck, han fått från undervisningen, och de ämnen, som afhandlats. Särskildt tyckes han ha intresserat sig för de icke så sällan återkommande disputationsakterna mellan gymnasister. Många gånger tog han vid lektionerna själf till orda, antingen så, att han i egen person ledde förhöret, eller så att han vid lektionstimmans slut gaf lärjungarna »råd, uppmuntringar och förmaningar», med anledning af hvad som förekommit. T. o. m. vid rittimmar [1]) och gymnastiktimmar har han antecknat besök. Vid inexamineringen var han en trägen åhörare. Ännu så sent som 1839 meddelar han, att han »förrättade flyttningen på gymnasium och introducerade 19 nykomna i nedra afdelningen» [2]). Det var för honom ingalunda blott och bart en expeditionsåtgärd. »De, som söka inträde i skolan, borde på en enda dag af året med högtidlighet intagas. Sådant lemnade ett djupt och blifvande intryck», skrifver han vid ett tillfälle [3]). Att han personligen deltog i de terminliga afslutningsexamina behöfver knappast nämnas. Men det är karaktäristiskt för honom, att han därvid tycks ha varit till en viss grad rent af gripen af dessa tillfällens betydelse. Sådant framträder ofta; ett exempel må anföras. I Dec. 1825 heter det: »Lät på gymnasium uppläsa lärarnes afgifne betyg öfver ungdomen, hvilka till stor del voro ofördelagtiga», hvarefter han tillägger: »Gaf starka och ömma förmaningar i anledning häraf under egen rörelse, hvilken jag hoppas meddelade sig åt den älskade ungdomen» [4]). Äfven vid mindre högtidliga tillfällen kunde det någon gång hända, att hans känslor visade sig. En dag våren 1826 skrifver han: »Besökte gymnasium vid det christendomsförhör, lector Bruhn efter vanligheten denna dag, den första i Dymbelveckan, anställde, och gaf efter dess slut ungdomen förmaningar och råd med egen rörelse» [5]). Efter hans besök vid de offentliga examensförhören med

---

[1]) D. E. 1820, d. 26 Febr.
[2]) D. E. 1839, d. 10 Sept.
[3]) D. E. 1820, d. 28 Juli.
[4]) D. E. 1825, d. 12 Dec.
[5]) D. E. 1826, d. 20 Mars.

skolungdomen finner man ofta i hans diarium ett eller annat uttryck af medkänsla, ett »Gud välsigne denna kära ungdom» e. d.[1]).

Såsom exempel på den noggrannhet, hvarmed han följde skolundervisningen i minsta detaljer, kan anföras, hurusom han vid flera tillfällen berättar, att han genomgått gymnasii eller skolans alla klasser för att tillso, om allt var i ordning, eller om alla voro närvarande efter katalogen [2]). Då han stod i begrepp att lämna Göteborg för någon längre tid, infann han sig ofta före sin afresa i de respektive undervisningsanstalterna för att gifva förmaningar och bestämmelser angående lärares och lärjungars förhållande under hans frånvaro [3]).

I ett bref till Esaias Tegnér skrifver han 1833: »O, hvad är det ej för fröjd att hafva att göra med ungdom och att af den älskas. Jag bor midt emot gymnasium och skolan, utan att någonsin deraf hafva haft ledsamhet. Tvärt om, jag är ofta midt ibland bisvärmen, och äfven från mina fönster ser jag med nöje den svärma. Gud ske lof! mitt läroverk bibehåller sitt anseende, hvartill, jag ville så gerna tro det, väl något bidrager mitt förtroliga umgänge med lärare och lärlingar. Fortfar detta goda skick, skall jag gerna trösta mig vid tidens smädelse, att jag blott är en antiqvitet, en förtorkad mumie. Själf vet jag, att jag lefver, ty jag älskar ädelt och godt, vare sig gammalt eller ungt, och kärlek är lif... Dock vet jag med dig 'intet skönare, renare, tröstefullare att se på än ett välartadt barn eller en oförderfvad yngling'» [4]). Det förtroliga umgänge med ungdomen, hvarom han här talar, sökte han äfven vid andra tillfällen än dessa besök ex officio. Bland gymnasisterna existerade en förening, »debatterande sällskapet», hvilken han tycks ha följt med mycket stort intresse, och hvars sammankomster han gärna bevistade. Han var därvid icke blott den stumme åhöraren. Flera exempel på hans ingripande kunna anföras. I Febr. 1820 berättar han: »Var för 2:dra gången på nya året i debatterande sällskapet, der jag af giltiga skäl varnade ungdomen att icke välja ämnen ur den närmaste tiden» [5]). Följande året heter det:

---

[1]) D. E. 1827, d. 11 Juni, m. fl.
[2]) D. E. 1832, d. 29 Sept., 1837, d. 24 April.
[3]) D. E. 1828, d. 10 Okt., 1832, d. 5 Dec.
[4]) TEGNÉR, EL., o. a. a., s. 349.
[5]) D. E. 1820, d. 4 Febr.

»Debatterande sällskapets högtidsdag, den jag såsom sällskapets beskyddare (d. ä. på rimligt språk förste ledamot) kallad, bevistade med nöje» [1]). På hösten samma år ingrep han ännu kraftigare än förra gången. »Debatterande sällskapet hade börjat tröttna och uppskjutit sina sammankomster till efter julen; jag sammankallade dem i dag och genom hjertlig framställning öfvertalade dem att fortfara i deras nyttiga företag, hvilket beslöts» [2]). Gymnasisterna kände sig sjålffallet mycket smickrade öfver dessa bevis på intresse och välvilja och uppvaktade några veckor senare sin biskop med deputation och tacksägelseadress. W. »svarade cordialt». I början af det nya året infann han sig ånyo vid en sammankomst och »hindrade en förändring i protocollsförandet, hvilken skulle betagit sekreteraren ett tillfälle till öfning i skriftlig framställning och sällskapet ett nöje i dess afhörande» [3]). Kort efteråt höll sällskapet sin årsfest »inför en större samlad allmänhet af båda könen, hvarvid framställningarna öfver frågan: har svärdet eller pennan gjort det mästa onda i verlden? voro rätt lyckliga och träffande». (T. o. m. debattörernas namn anföras.) »Protectorn fick sina complimenter i berättelsen, förvärfvade med föga besvär» [4]). Äfven vid planläggningen af denna fest hade W. medverkat. »Var i debatterande sällskapet och hade mycken möda att till debatteringsämne vid det offentliga firandet af högtidsdagen få ett mindre äfventyrligt än det af ungdomen valda politiska» [5]). — Dessa små episoder, hur obetydliga de än i sig själfva kunna vara, äro dock bättre än något annat bevis på hur W. fann sin glädje i ett möjligast otvunget umgänge med ungdomen, hur han sökte efter tillfällen till sådant, och hur han kände behof att få egna den sin uppmärksamhet utöfver hvad hans plikter såsom eforus närmast skulle bjuda. — Äfven andra liknande exempel i samma riktning kunna anföras. Julen 1826 hade han tagit hem alla gymnasisternas skrifböcker, genomgått dem och fört anteckningar öfver resultatet — 2 fattades! — hvilket sedan meddelades vid det följande uppropet [6]). I Sept.

---

[1]) D. E. 1821, d. 9 Mars.
[2]) D. E. 1821, d. 15 Nov.
[3]) D. E. 1822, d. 25 Jan.
[4]) D. E. 1822, d. 4 Mars.
[5]) D. E. 1822, d. 21 Febr.
[6]) D. E. 1826, d. 31 Dec.

1820 har han antecknat besök i gymnasiets kontuberninrättning för att uppmuntra de där boende till gymnastik [1]. D. 10 Nov. 1826, då det nya gymnasiehuset invigdes, hade gymnasisterna dagen till ära tillställt ett »calas», hvilket W. hedrade med sin personliga närvaro, och till hvilket han betalade afgiften för sina »kostgångare» [2]. Denna inflyttning i den nya lokalen afsatte så djupa spår i skollifvet, att W. ännu 1833 kan tala om hur gymnasieungdomen »firade sin vanliga ljusfest till minne af husets invigning» [3]. Våren 1827 berättar han: »En dag af verklig Audientia episcopalis, som Augustinus säger, emedan jag hade allvarsamma samtal i embetsärender med domprosten, rector scholae trivialis m. fl. samt hade gymnasii ungdom till middagen, hvilken jag roade med förevisande af hvarjehanda lärdomsapparater till gymnasium» [4]. Möjligen har detta ynnestprof förledt ungdomen till en allt för hög tanke om sina friheter. Vid ett besök, som W. en vecka senare gjorde vid en gymnastiköfning, fann han till sin häpnad alla utom 9 »marodera», hvilken förseelse naturligtvis anmäldes till rektors beifrande [5]. Så småningom kan W. emellertid anteckna, att intresset för dessa öfningar ökats, och det väl till stor del tack vare hans täta besök. Dessutom har han vidtagit flera åtgärder för att skaffa lämpliga lokaler och fackmässig ledning. — Vid jubelfesten 1830 hade W. låtit på sin bekostnad »eclairera gymnasium för ungdomens nöje, som ock vanns». Han berättar vidare: »Jag besökte dem, och de förärade mig en medaljon med Luthers bild. Sedan voro de samtlige, till antalet 64, hos mig på en enkel, ungdom passande undfägnad till aftonen. Jag tilltalade dem med erinringar af festen och mottog deras återhälsning, tolkad af gymnasiiadjunkten Lomberg, som dem anförde» [6]. — Gymnasieungdomens luciafester, som firades vid en mycket tidig timma luciadagens morgon, synas stundom ha kunnat påräkna biskopens närvaro [7].

---

[1]) D. E. 1820, d. 13 Sept.
[2]) D. E. 1826, d. 10 Nov.
[3]) D. E. 1833, d. 11 Nov.
[4]) D. E. 1827, d. 3 Mars.
[5]) D. E. 1827, d. 9 Mars.
[6]) D. E. 1830, d. 30 Nov.
[7]) t. ex. D. E. 1836, d. 13 Dec.

Men W:s deltagande för denna ungdom inskränkte sig icke endast till den tid, då den befann sig inom gymnasii hank och stör. Äfven efteråt trädde han ej så sällan hjälpande emellan. Så t. ex. omtalar han, hur han i Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg medverkade till accessits anslående åt studerande A. Lundgren, hvarvid han tillägger: »En af mina älskade gossar, hvilken jag ock nyligen af enskild man skaffat till fortsatta akademiska studier en gåfva af 50 RD RGS» [1]). Två år senare har samme yngling ånyo fått emottaga en uppmuntring från nyssnämnda sällskap, och han hembär sin tacksamhet i ett bref, som tydligt karaktäriserar W:s förhållande till denne sin forne elev. Han yttrar därvid: »Glädjen deröfver var så mycket större, som jag äfven i anledning af Herr Doctorns och Biskopens eget första yttrande om mitt opus (en saga) nu mera alldeles icke väntade någon belöning; så mycket större blir ock min tacksamhet för Herr Doctorns och Biskopens tålamod och mildrade omdöme, hvilka säkert beredt mig densamma .... Att efter den förestående allvarsamma examen få under Herr Doctorns och Biskopens handledning förbättra den ofullkomnade sagan skall blifva att efter en mödosam vandring få hvila ut under skuggan vid den svalkande källan» [2]). W. har således i detta fall dels upprepade gånger användt sitt inflytande i Vetenskaps- och Vitterhetssamhället till den unge författarens förmån, dels erbjudit sig att personligen handleda honom vid utbildningen af hans litterära anlag. Förhållandet mellan de två blef en vänskap för lifvet. W., som fick öfverlefva sin lärjunge, har efter hans död tecknat hans minne [3]). — Åtskilliga andra exempel finnas bland hans anteckningar på hur han allt framgent med oförminskadt intresse följde dem, som han fordom haft att handleda; de äro visserligen allt för obetydliga för att anföras, men de ådagalägga, huru den vänskap, W. egnade desse ynglingar, icke upphörde i och med deras afgång från skolan, och han har på flera ställen i sitt diarium gifvit uttryck åt den glädje, som han kände öfver att vid ett eller annat tillfälle komma i beröring med den eller den af sina älskade lärjungar. Äfven sedan han för alltid lämnat sin lärare-

---

[1]) D. E. 1824, d. 21 Dec.

[2]) G. 323 b, s. 204.

[3]) Saml. Skr. II, s. 523.

verksamhet, hände det i mer än ett fall, att en och annan, hvars lofvande anlag han såsom eforus varit i tillfälle att pröfva, för framtiden kunde räkna på hans understöd.

År 1825 inträffade med jämförelsevis kort mellanrum två dödsfall inom gymnasisternas led. W. gaf vid båda tillfällena ett vackert uttryck åt sitt deltagande. Han förrättade i egen person jordfästningen, i det senare fallet — den döde hade omkommit genom drunkning — under användande af en för tillfället sammansatt bön. I hans diarium finnas de närmare omständigheterna vid olyckshändelsen angifna [1]). Äfven från senare år finnas liknande bevis för hans deltagande vid inträffade dödsfall bland gymnasieungdomen [2]).

Man finner lätt, att W. i sitt förhållande till de unga gått långt utanför en eforus' vanliga plikter. Hans största glädje var, när han hos dem kunde finna egenskaper, som förtjänade att uppmuntras. Men de unge motsvarade visst icke alltid hans förtroende, och W. var ingalunda den, som vid verkliga förseelser ville visa sig eftergifven eller slapp. Gröfre brott mot ordningen omtalas sällan. I allmänhet tyckas de ha förekommits genom en planmässigt och noggrant utöfvad uppsikt. W. förordade därvid gärna skyddande bestämmelser. Han anmodar rektor »strängeligen tillsäga gymnasiiungdomen att afhålla sig från maskerader och flyktiga nöjen, hvarigenom tid, medel och allvar gå förlorade. I annat fall minskas allmänt och enskildt understöd» [3]). Han håller själf varningstal mot »dictataskrifning, spectakler, spel etc.» [4]). Och för att hindra hvarje anledning till uteblifvande från undervisningen skulle rektor tillsäga, att »gymnasister böra gå till H. H. nattvard på söndagen, häldst lectioner derigenom försummats på lördagen». Undantag beviljas blott, »då deras föräldrar önska, att de äro dem följagtige» [5]). I Aug. 1825 hade Kungl. Maj:t inhämtat biskopens utlåtande om, »hvilka ytterligare stadganden (utom revisionens öfver elementarläroverken) måtte utfärdas emot krögare och värdshusvärdar, som åt skolungd. försälja eller

---

[1]) D. E. 1821, d. 19 Jan. och d. 5 Mars.

[2]) D. E. 1831, d. 4 Nov.

[3]) D. E. 1819, d. 10 Febr.

[4]) D. E. 1826, d. 3 Nov.

[5]) D. E. 1819, d. 15 Sept.

utborga starka drycker, eller huruvida det dermed åsyftade ändamålet genom behörigt iakttagande af hvad redan i förberedande motto är föreskrifvet, lämpligen må kunna vinnas». W. skrifver om sitt svar: »Efter att hafva hört coll. gymn. och scholast. härstädes föreslog jag, att förbudet med lika straffbestämmelse måtte utsträckas äfven till säljare af starka drycker. Samt i sammanhang dermed och att förekomma en för oförsigtig ungdom farlig skuldsättning hemställde, om icke skolordningens af 1807 stadganden i XII cap., § 8, måtte upplifvas» [1]). I början på följande år anlände den kongl. resolutionen, enligt hvilken W:s hemställan icke kunnat bifallas. Han anmärker: »Något vidare kungörande häraf ansåg jag icke nyttigt för ungdomens skuld» [2]). — Icke sällan finner han anledning att själf ingripa. Vid de lektionstimmar, han bevistade, förekommo t. ex. ofta varningar till de försumlige, ibland meddelade i ganska skarp form. Oordningar, som då och då kunde ega rum, föranleda allvarsamma strafftal [3]). — Den sedan urminnes tider rådande penalismen inom skolorna hade i W. en afgjord motståndare. Ett sådant fall af svårare beskaffenhet hade förekommit 1836, då W. »medverkade till Collegii Gymnasii dom, att tvänne gymnasister skulle nedflyttas ytterst, för det de vållat en kamrats armbrott». Han tillfogar: »Måtte den råa penalismen med all sin ochristlighet genom detta olycksfall och dess följd uppryckas med roten. Den har troligen inkommit på detta gymnasium genom främlingar från andra läroverk, der detta oskick äger rum» [4]). Tilldragelsen renderade dessutom samtliga gymnasister en gemensam varning »för vexationer». W. »hotade och lofvade suum cuique» [5]). — Äfven en och annan relegationsdom förekom; de skulle undertecknas af biskopen; det skedde, såsom han skrifver, »med verklig grämelse».

D. 10 Nov. 1826 hade W. glädjen att kunna inviga ett nytt gymnasiehus, som hufvudsakligen hade hans egen energi och outtröttliga omsorg att tacka för sin tillkomst. Hans arbete har ingalunda varit utan sina besvärligheter, ty efter en om-

[1]) Där de åsyftade straffbestämmelserna innehållas. D. E. 1825, d. 14 Okt.

[2]) D. E. 1826, d. 3 Mars. Jfr Kongl. Bref, 1826, d. 14 Febr.

[3]) t. ex. D. E. 1835, d. 8 Dec., D. E. 1837, d. 15 Juni.

[4]) D. E. 1836, d. 21 Sept.

[5]) D. E. 1836, d. 29 Sept.

fattande affärskris 1814 ställde sig svårigheterna att åstadkomma medel till allmänna företag ganska stora. Saken kunde emellertid endast med olägenhet uppskjutas, då den gamla lokalen redan länge varit otillräcklig för att fylla sitt ändamål. Redan året efter sitt tillträde började W. sina förberedelser med ett konfidentiellt bref till magistraten i ärendet [1]). 1821 fattades i konsistorium ett formligt beslut att påyrka lämplig lokal för konsistorium och gymnasium. Beslutet delgafs magistraten, som dock gjorde svårigheter. W. skrifver, att den i sitt svar »vitsordar behofvet, men grufvar sig öfver medel»; likaså stadens äldste, som likväl utsågo Wijk och Lamberg i en kommitté. Denna började sitt arbete i Febr. följande år och kunde redan i Mars företaga granskning af ritningar och kostnadsförslag [2]). Af staden och domkyrkoförsamlingen lyckades man utverka en del förmåner. Våren 1822 har W. antecknat, att han deltog i en allmän sockenstämma med domkyrkoförsamlingen, där frågan om ett större anslag till gymnasiebyggnaden behandlades. Stämningen synes delvis ha varit ogynnsam. »Mycken motsägelse af de envise, tandem bona causa triumphavit, dock med knapp pluralitet» [3]). Emellertid visade sig de anskaffade medlen otillräckliga, och biskopen antydde därför vid 1822 års prästmöte, »att man med skäl påräknat ett rundeligt bidrag af stiftets presterskap, ståndspersoner och menige allmoge». Deltagarna lofvade att verka för saken och utfäste sig att själfva erlägga, kyrkoherdar 3 RD, 16 ss., komministrar och adjunkter en R:d B:co, allt under de följande 3 åren [4]). Med anledning af detta beslut anmärker biskop Faxe: »Jag lyckönskar K. Bror til et välvilljande presterskap. De lofvade sammanskotten til enkorne och til gymnasii-bygnad vitna derom. Til den sistnämde articeln tviflar jag, att mit clerus kunnat förmås» [5]). En icke obetydlig summa inbragtes genom en af W. börjad och af consistoriales fortsatt insamling i själfva Göteborg. Stadens myndigheter synas hafva gått väl långsamt tillväga vid frågans behandling. W. fann sig därför föranlåten att i Dec. 1822 företräda hos drätselkom-

[1]) D. E. 1819, d. 21 Aug.
[2]) D. E. 1821, d. 12 April. Jfr Invigningsprogram.
[3]) D. E. 1822, d. 9 April.
[4]) Prestmöteshandl. 1822, s. 85.
[5]) G. 323 a, s. 357.

mittén och uppläsa ett dictamen till påskyndande af gymnasii byggning [1]). I Juli 1824 hade arbetena skridit så långt framåt, att han kunde förevisa den nya byggnaden för kronprinsen, som då gästade staden [2]). Allt efter som arbetet skred fram, blefvo nya påminnelser och framställningar till drätselkommissionen nödvändiga, hvarvid W. förde gymnasieintressenas talan. Därjämte utöfvade han öfverinseende öfver räkenskaperna. D. 3 Nov. omtalar W. sitt sista besök i det gamla gymnasiet, hvarvid han »med egen rörelse uppmanade ungdomen att så laga, det invigningen af gymnasium blefve en epok för ett i allt förbättradt skick» [3]). D. 10 Nov. 1826 kunde byggnaden upplåtas till begagnande, och invigningen skedde med verklig högtidlighet. Kl. 8 om morgonen ringdes med stora klockan i domkyrkan. Klockan 10 skedde samlingen i biskopshuset. Därifrån aftågade de inbjudne, 150 till antalet, till det nya gymnasiehuset, där ungdomen stod uppställd. Med full orkester gafs Glucks ouverture till Ifigenia, hvarefter ungdomen sjöng 1:sta och 7:de verserna af n:o 1, n. sv. psb. [4]). Därpå höll biskopen en invigningsbön; ur denna må följande anföras.

Helige Herre Gud! Vi hafve hörsammat din befallning: församler folket; helger församlingen; sammankaller de äldste, hafven de unga barn till sammans. Helga du oss själf i din sanning, och låt från denna dag din hand beskyddande hvila öfver detta hus.

Milde Herre Jesu! Du den sannskyldige ungdomsvännen, som ej förmenar barnen komma till dig, tag upp i din famn att välsigna de barn, som här öfverlåtas åt dig. Böj hvarje yngling, en annan Johannes, till ditt bröst. Låt ur denna skara en hvar utgå i sin kallelse att följa dina fotspår efter, eldad af din kärlek, villig genom din kraft, som mäktig gör, att verka, lida och försaka.

Helige Ande! Utskifta här i rikt mått läraregåfvor. Låt dessa, som skola undervisa andra, med nitets låga på sina hufvuden, med besittningen af de olika kunskapernas tungomål dock vara i sitt kall endräktigt med hvarandra tillsammans. I lär-

---

[1]) D. E. 1822, d. 24 Dec.

[2]) D. E. 1824, d. 24 Juli.

[3]) D. E. 1826, d. 3 Nov.

[4]) D. E. 1826, d. 10 Nov.

jungarnes håg gjut allvar att vinna kunskap; gif himmelrikets barnaenfald i sinnet, renhet åt lefnaden. Den kraft, hvarmed du utrustade ditt redskap, hvars namn dagen firar, förnya, när helst den behöfves för himmelens råd. Vi följe under hopp om sanningens seger det banér, du upprest, att församla folken till strids mot mörkrets makter.

Därpå följde ett »med ansträngning» hållet längre tal, där W. i allmänna drag sammanfattar sina åsikter angående ungdomens undervisning. Det är synnerligen karaktäristiskt för hans ståndpunkt, som vi längre fram få tillfälle att utförligare behandla. Det heter:

Undervisningsläran går självständigt fram sin väg, men enig med erfarenheten. Denna ädlaste yttring af frihet är ej underkastad naturnödvändighetens kretslopp. Den eröfrar stundligen af en stigande odling. Den aktar och fullgör fritt tidens och ställets anspråk. En alltid bestående och likformig teori för den gifves icke. Förgäfves bemödar sig tidehvarfvet att uppgöra en sådan efter blotta begrepp, emedan den endast kan lefva upp ur det organiskt hela af själens alla krafter. Tvånget binder den icke; den bildar sin egen form inifrån. Föreskrifter i denna del hafva gjort bäst, likasom i allmänhet goda lagar, då de själfva gjort sig öfverflödiga. Och skälet är det enkla, att då ämnen och sätt för undervisningen skifta, det inre bestående förblifver ett och det samma. Denne inneboende ande af en himmelsk natur låter ej besvärja sig af yttre medel. Den lefver, och allt går väl; den har flyktat, och allt är dödt, äfven om formen ljuger ett skenlif. Kalla till det ädlaste yrke lärare med sinnet öppet för denna anda, och låt idéer, som äro bestämde att herska i frihetens värld, utöfva sitt välde på detta deras härligaste fält, och du har uträttat det viktigaste för undervisningens framgång. Däremot, föreskrif yttre prof för inre skicklighet, beställ en rikslikare för andliga krafters mätning, uppskatta, afskifta, tilldela kunskapsfältet såsom ett jordland, och betinga daglönare, som icke få skrida ett steg från föreskriften, ställ ut väktare på utpost till mera säkerhet — med allt detta har du gjort föga för människobildning, emedan det nyttiga eller åtminstone oskadliga i sättet icke är väsendet, emedan ämnet för undervisningen oupphörligen vidgas med tilltagande fordringar.

Religionen väcker och underhåller denna sinnesart. Religionen är själf en uppfostringsanstalt för mänskligheten. Uppenbarelsen genom lärare, skrift och stiftelse tog redan tidigt ett folk i skola, hvilket skulle vårda till utveckling religionsbegreppen, intill dess kristendomen såsom världsreligion kunde göra människosläktet fullmyndigt. Förgängliga hafva alla andra religionsförsök varit, om äfven yttre omständigheter gifvit dem märkvärdighet. Kristendomen ensam är bestämd att evigt vara och har inneboende förmåga därtill. Dess undervisning är den enda tillförlitliga lycksalighetslära, och den ande, som lefver, röres och hafver sin varelse i den, är Guds ande, som förer genom alla prof människan på en god väg. Genomträngd af denna, verkande för himmelen, renande jordlifvet, fullgör uppfostran sin bestämmelse.

Några kristna bekännelser hafva haft, och hafva ännu, måhända ökade skäl att beklaga undervisningens öfverlämnande åt de andliga till namnet; och vår oroliga tid misstänker ock någon gång det protestantiska prästerskapets allvar och skicklighet att bilda lekmän. Närmare än till någon annan klass ligger det dock religionsläraren att undervisa, och blott formen gör ämnena och sätten olika, men uppsåtet vare det samma i lärohuset och kyrkan. Dräkten men ej bestämmelsen skiljer mellan lärare, som till samman utgöra ett andligt prästerskap. — Om än blinde ifrare irra bort i öfverdåd; om än skrymtare genom sitt hyckel göra självfva sanningen misstänkt — det är en lycklig vändning, att undervisningen söker sitt fäste i religionen. Det är sant, att läroverken förr afsågo förnämligast, om icke endast, kyrkans behof; men man misstar sig, om man tror, att detta förhållande fortfar hos oss. Våra lärare förstå djupare tidens oafvisliga kraf på allmän mänsklig och medborgerlig bildning. Om icke den grekiska och katolska kyrkans hierarki tillräckligt förskräcker, varnar närmare dagens händelse i England, där ensidigheten vid statens tvenne universitet framkallar ett nytt i London, hvarest till människovännens klagan ingen teologisk vetenskap skall föreläsas, och inga andaktsöfningar få ega rum.

Ämnena för undervisningen äro obegränsade såsom själskrafternas tillgångar och mänsklighetens behof af ljus och fullkomlighet. Kunskapsträdet fäller inga torra grenar, men skjuter af en evig lifssaft nya skott med blad, blommor och frukt, och

synkretsen af dess fält förlorar sig i oändligheten. Att hindra någon från kunskaps förvärfvande är ett högmålsbrott mot mänskligheten, hvars bestämmelse är att städse framskrida till kunskap. Det är sant, att det gifves en lycklig enfald; men en förvillelse är att tro på en lycklig okunnighet. Är kunskapsbegäret hos den svage endast en sjuklig retelse, så tillfredsställes eller upphör den icke förr än efter genomgången kris.

Sättet för undervisningen betingas af ämnet, tiden och stället. Hvarje ämne har sitt språk, på hvilket det vill tilltala den själskraft, som är dess mottagande organ. Den enskilda människan har sina stadier för bildning, och släktet sina, hvilka böra komma i betraktande.

Hög och fri är vetenskapens natur. Endast skuggrädslan befarar våda af dess obundenhet. Ju mera läraren i egentligaste mening lefver för sin sak, ju längre lärjungen bibehåller den första kärleken till sin ungdoms idealer, desto ymnigare blifva de skördar, det praktiska lifvet hämtar, sedan det tuktat de yppiga men ofruktbara utväxterna.

En vis bjöd *att hafva vördnad för de unga.* Det var dock icke blott rädslan för deras skarpsynthet öfver våra fel, men begäret att ock genom milda dygder framkalla deras vördnad mot oss. Huset är den praktiska elementarskolan, äfvensom det offentliga lifvet den egentliga högskolan. De sammanstämme såsom det inre och yttre. De öfvergå i hvarandra, likasom vid en skön anläggning trädgården och parken.

Med faderligt sinne hälsar jag eder välkomna i dessa glada rum och till grannskapet af eder vän och gemensamme vårdare. Detta närboende skall på ingendera sidan blifva besvärligt; det skall endast göra vårt förhållande närmare, vår vexelverkan förtroligare [1]). Den röst, som ofta uppmuntrar eder, skall i dag, då allt annat lifvar, icke vara mångordig. Lyssnen till få men viktiga råd [2]). Så följa anvisningar om bästa sättet att tillgodogöra sig undervisningen samt en maning till gudsfruktan.

W. satte sitt gymnasium och dess betydelse mycket högt och såg alltid med oblida ögon de försök, som stundom gjordes — vanligen af obemedlade ynglingar och i syfte att vinna tid —

---

[1]) Det nya lärohuset är beläget näst intill biskopshuset.

[2]) Invigningen af ett nytt consistorii- gymnasii- och skol-hus i Götheborg, d. 10 Nov. 1826., s. 19 ff.

att på egen hand ersätta gymnasieundervisningen. De, som tillåtit sig något sådant, gällde för honom såsom likställda med dem, hvilka redan under sin skoltid blifvit »dimitterade till näringarna», d. v. s. de kunde aldrig påräkna hans förord till sådana privilegier, som annars kunde komma den studerande ungdomen till del. Embetsmannabanan skulle rekryteras med bättre krafter. Denna tendens att komma ifrån skolundervisningen till så lindrigt pris som möjligt synes ha stått i sammanhang med en stigande benägenhet hos de lägre klasserna att låta sina barn egna sig åt de lärda studierna. W. kunde icke alldeles afvisa det berättigade i denna sträfvan, men hade på samma gång ett starkt intryck af de däraf följande olägenheterna. Talrika äro hans uppmaningar till sådana, som ej visade tillräcklig fallenhet, att lämna skolan, och med eftertryck tillhåller han de respektive rektorerna att förfara noggrant vid intagandet, så att endast en utvald stam skulle tillföras gymnasium. En sådan skrifvelse utfärdades redan samma dag, han tillträdde sitt embete. Ej fullt ett år senare redogör han för sin ståndpunkt i ett embetsbref, hvaraf vi anföra följande:

»Ingen tid, åtminstone med nu gällande undervisnings lagar (Schol-Ordn. 11 Cap. § 2), bör tillstänga det lärda undervisningshuset för sådan ungdom, som, begåfvad med god fallenhet, gifver förhoppning om en framtida större skicklighet för lärdomens och embetsverkens fordringar. Någon gång har behofvet af ämnesvenner i en embetsmanna väg, i flera eller alla, velat vinna ursägt, för det man rent af uppmanat till studerande och icke så noga granskat dem, som sökt inträde i den litteraira scholan. Detta behof äger nu icke rum i fäderneslandet. Fastmer synes antalet af dem, som öfvergifva näringarna för att omfatta bokliga yrken, vara både för stort och för litet valdt. Föranledande orsaker kunna tänkas flera, och främst kan tidslynnet beskyllas att, med sin böjelse för det ytliga och skenbara, jaga upp ur den lägre men hedrande verksamheten, der *bene vixit, qui bene latuit.* Den allmännare näringslösheten gör ock sitt till att ur de producerande folkklasserna framtruga den ungdom, som förut inom dem sysselsattes. Serskildt i detta stift torde föreställningen om de hjelpmedel, stipendiernes storhet, Götheborgs stads frikostighet och inrättningarne vid gymnasium åt studiers fortsättning bereda, öfverhöfvan locka till denna läro-

stad. Men då kyrkan endast kan begagna bildade, staten icke behöfver så många, men ferre och dugligare ämnen, då trängseln och saknad fortkomst på embetsvägen vållar olycka åt mången, som i annat yrke kunnat finna utkomst och trefnad, då sjelfva de åt den medellöse men skicklige studerande ämnade præsidia vitæ blifva för sitt ändamål otillräckliga, emedan de på en mängd skola fördelas — är hög tid att vara betänkt på det sätt, hvilket, utan hårdhet eller mannamån, ställer en tillbörlig gräns för det öfverdrifna och oftast obetänksamma begäret att studera. Uddevalla schola har, intill dess serskild närings schola i staden kan blifva inrättad, utom sin litteraira bestämmelse äfven den att i christendom, allmänna menskliga och medborgerliga kunskaper meddela offentlig undervisning åt de invånares barn, som icke äga utväg eller förtroende till den enskilda, äfven som åt landets barn med de villkor, förut citerade paragraph af Schol-Ordn. innehåller. Häruti får tills vidare ingen ändring göras. Men för att åt i scholan inträdande eller flyttning från närings- till lärd klass sökande yngling lemna tillstånd att studera måste enl. samma paragraph tillbörligt afseende göras på ålder och kroppsbeskaffenhet samt den noggrannaste pröfning anställas af hans förmögenheter och fallenhet. Inga gamla, råa, slöa, lata ämnen böra någonsin vinna inträde.

Beträffande dem, som redan längre tid njutit lärd undervisning utan att hafva gjort motsvarande framsteg, böra de ju förr dess häldre afrådas från studier, och hjelper icke rådet, verkställes hvad i öfrigt Schol-Ordn:s 11 Cap. § 5 innehåller. En följd häraf blifver, att endast de ynglingar, som äro af lofvande egenskaper, dimitteras till gymnasium, ty der skola hädanefter endast så qvalificerade antagas, hvaröfver så väl rector gymnasii som jag, närvarande vid gymnasist examen, skall vaka. Då sådant nu blir kändt, kan jag icke af hvilka förebragte skäl som häldst sedermera gifva dispence från det, lagen, samhällets och kyrkans heder och ungdomens sanna välfärd fordra. När lärares möda använder sig på färre och mottagliga ämnen, äro lyckligare resultat att förvänta. Skickligheten hos de förre skall jag ock skatta efter godheten, icke mängden af de till gymnasium försände: och väntar jag mig af Herr Rectorns och Collegas af mig värderade urskiljning den medverkan för afsigten, att jag icke skall missnöjas öfver flera odugliga, men äga tillfredsställelsen

att få omhulda en och annan skicklig yngling från den landsort, hvilken jag älskar såsom mina fäders bygd, och hvars ungdom jag genom de ökade stipendierne sökt bereda större förmåner»[1]).

Detta bref tyckes icke öfver allt ha gjort önskad effekt. I Sept. 1819 skrifver han till rektor i Uddevalla: ». . . . Jag döljer icke, att det förekom mig oförmodadt, det ett så stort antal gossar dimitterades ur skolan, sedan jag i bref till Tit. yttrat min önskan, att endast urval skulle hitförsändas. För att sjelf kunna bedömma har jag närvarit vid och deltagit uti alla förhören». Därefter följer en redogörelse för pröfningens resultat, som är betecknande för hans noggrannhet i sådana fall. »Carlgren, Hallenius, Risberg, Tegnander voro skicklige, Landberg och Petersson braf nog, Mellqwist och Lundberg brusto i några stycken, Marin likaledes, ehuru han synes hafva bättre fallenhet och allvar än den äldre brodren, Jansson var ofullständigt underbygd. De sednare fyra hafva icke blifvit antagne utan komma att dels i härvarande cathedral skolas 4 class, dels under enskild undervisning vidare beredas, då jag vill hoppas, att de nästa vårtermin vinna sin önskan»[2]). I Januari 1824 afhandlar han åter samma ämne: »Att rent af förbjuda medellösheten inträde i läroverken är en hårdhet, den man trott sig finna i nuvarande skolordning, hvarföre ock förslag till ändring i denna del af mig vid sist förlidne riksdag blifvit gjordt. Att nagelfara med detta i sig sjelf obestämda lagstadgande, ifall det kommer att qvarstå, kan minst vara den ephori afsigt, som är sonson af en bonde. Men att öfverdriften behöfver hämmas, att varnande råd mot den obetänksamhet, som börjar ett yrke, hvilket bristande själsförmögenheter eller tillgångar hindra att fortsätta, böra med allvar gifvas, att alldrig skicklighetsprofven eftergifvas eller slappas, lärer Herr Rectorn med mig finna af nödvändigheten påkalladt. *Principiis obsta!* är i närvarande fråga en regel, hvilken föreskrifves ej allenast af klokheten, som beräknar statens relativa behof af de särskilda yrkena, men ock af menniskokärleken, som lider vid de öfverflödigas vidd, hvilka irra på lärdomsbanan utan hopp om anställning i tjenst.

De lägre läroverken böra med de högre utgöra en sammanhängande kedja, som ingenstädes får afbrytas, så vida fortgång

[1]) D. E. 1819, d. 6 April.
[2]) D. E. 1819, d. 6 Sept.

i kunskaper och fullständigare bildning skall vinnas. Så mycket klandervärdare är det oskick, som börjat taga öfverhand, att ungdom ur skolorna begifva sig directe till akademien utan att hafva besökt stiftets gymnasium. Dessa apocryfiska studerande . . . . äro af mig icke kände och kunna således med skäl icke föreslås till de beneficier, som, innom detta stift så rikligen anslagne, egentligen tillkomma gymnasium och de derifrån utgångne . . . . Min föresats är och bör vara att försvåra anträdet i stiftets lägenheter för dessa, som antingen af feghet eller lättja undvikit det yppersta bildningstillfälle inom detsamma. Det är om allt detta, jag anmodar tit. att underrätta alla dem, som vilja ur skolan förfoga sig till akademien». Han meddelar äfven, att han tillsagt prästerskapet att icke låta sådana predika [1].

Men om W. sträfvade att genomföra ett konsekvent tillämpande af de här antydda strängare principerna, så sökte han dock på samma gång att förekomma ytterligheter. Det framgår redan af det nu senast citerade brefvet. En episod från gymnasium vid ett tidigare tillfälle visar detta ännu tydligare. 1821 hade kollegiet gjort en så sträng användning af den nya skollagen, att man af 25 inträdessökande approberat endast 5. W. fann sig därvid föranlåten påyrka en ändring af dess beslut, all den stund den nya skolordningen »ännu icke kunde sättas i hela sin stränga verkställighet öfver ungdom, som blifvit undervisad under den gamla». Han förmådde dock ej genomdrifva sitt yrkande »på grund af professor Björcks enständighet att blifva vid sitt jus improbandi»[2].

Göteborgs gymnasium egde en stor stipendiefond, den Hvitfeldtska. Det hade visat sig, att afkastningen borde betydligt kunna ökas; frågan hade öfverlämnats åt en kommitté, i hvilken bl. a. W. under sin lektorstid deltog. När kommittén efter fullgjordt åliggande upphörde, utnämndes han på grund af sitt trägna arbete därinom till »curatelens biträde» [3]; hans intresse minskades ej, sedan han i sin egenskap af biskop intagit en självskrifven plats bland kuratorerna. Han underkastade sig allt fortfarande en dryg del af förvaltningsbestyren; alla dithörande angelägenheter och alla stipendiefrågor refereras i hans anteck-

---

[1] D. E. 1824, d. 27 Jan.
[2] D. E. 1821, d. 12 Sept.
[3] Prestmöteshandl. 1822, s. 28.

ningar med en synnerligen detaljerad utförlighet. Vid ett tillfälle har han genomgått 119 hemmansbeskrifningar till stipendieegendomar [1]; vid ett annat meddelar han, hur han insändt förslag till åtgärder beträffande arrendeauktionerna [2]; vid andra redogör han omständligt för stipendieutdelningar, sammanträden af stipendiekuratorerna m. fl. angelägenheter. Stundom gällde det att medla mellan arrendatorer af närbelägna gårdar, hvilkas intressen kommit i konflikt. I ett sådant fall, då tvisten rörde sig om klyfningen af ett hemman, lyckades W. afgöra saken först därigenom, att han lofvade ersättning af egna medel till den, som förlorat genom en högre städja [3].

Contubernium betraktade han från början såsom mycket »vigtigt för läroverket» och anbefaller det såsom ett »ömmande föremål för presterskapets omtanka» [4]. Ännu vid 1831 års prästmöte rekommenderar han det såsom föremål för andras välvilja. Efter hand tyckes emellertid disciplinen där ha slappats. 1832 meddelar han, hur han med anledning af oordningar därstädes sammankallade »contubernister af både gymnasister och skolgossar» hos sig och »yttrade bestraffningar, varningar, råd och förmaningar eftertryckligen» [5]. Vid nästa prästmöte, 1836, påkallar han ej något deltagande utan anmärker blott: »Inrättningen saknar förtroende och troligen äfven derföre understöd» [6]. I bref till v. Hartmansdorff s. å. uttalar han sin önskan att bli af med »detta otyg», »ett fröhus för lasten», och föreslår lägenhetens försäljning och försäljningssummans afsättande till stipendiefond [7]. Officiellt förslag därom ingick sedan från konsistorium och bifölls 1838 af Kungl. Maj:t [8].

För utvidgandet af gymnasiets bibliotek och samlingar har W. visat sig mycket ifrig. I de respektive årgångarne af Göteborgs Stiftstidningar finner man icke så sällan förteckningar på gåfvor, som han skänkt. Dessutom förstod han intressera andra

---

[1] D. E. 1822, d. 22 April.
[2] D. E. 1820, d. 9 Okt.
[3] D. E. 1828, d. 11 Juni.
[4] Prestmöteshandl. 1822, s. 29.
[5] D. E. 1832, d. 30 April.
[6] Prestmöteshandl. 1836, s. 48.
[7] Bref till v. Hartmansdorff 1836, d. 28 Juni.
[8] Prestmöteshandl. 1846, s. 27.

i orten boende för saken. Och när konungen vid ett tillfälle besökte Göteborg, fick gymnasiebiblioteket från honom mottaga 600 rdr, säkerligen på W:s tillskyndan [1].

När W. 1839 flyttade från Göteborg till Upsala, tog han ett högtidligt afsked af sitt gymnasium. »Gymnasisterne hade i tillfället varit svartklädde, och deras skicklige, förhoppningsfulle notarius hade i en enkel adress till styresmannen och välgöraren uttryckt ynglingarnes gemensamma tacksamhet, kärlek och saknad» [2]. Den sista uppvaktningen, W. mottog, var från gymnasieungdomen och i själfva afresans ögonblick på en plats strax utanför stadens gränser, dit den samlats för att bringa en sista sångarhyllning.

»Se! Ditt hulda hjertas hjord
Sednast följer Dig i spåren
Med ett blygsamt afskedsord —
Några »glöm-mig-ej» från våren.

Och med ärans strålekrans
Blomsterkransen skönt förenas,
Som af våra händer bands
Tacksamt åt vårt stifts Maecenas.

Glöm från lyckans höga rum
Med ditt varma fadersinne
Aldrig det gymnasium,
Der för evigt skrefs ditt minne»,

sjöng bland annat en ungdomlig skald, antagligen ur gymnasisternas egna led, som med anledning af stundens betydelse strängat sin lyra. — Hvad W. angår, så var skilsmässan från hans gamla gymnasium med alla de minnen, som därmed voro förknippade, bland det, som gripit honom mest. Under de brådskande göromålen före afresan har han ej fått mycken tid att samla sina intryck. Men hvad han nedskrifvit är talande nog. Efter det sista besöket på gymnasiet innehålla hans anteckningar orden: »Gud välsigne min ögonsten!» [3]

* *
*

[1]) Domk. prot. 1820, d. 30 Aug.
[2]) Götheborgs Stiftstidningar, November 1839. Extranummer.
[3]) D. E. 1839, d. 5 Nov.

Vi öfvergå nu till W:s arbete för stiftets öfriga undervisningsanstalter. Under de första åren af hans eforat inföll utfärdandet af en ny skolordning för riket. Därvid hade man gjort till ledande grundsats att strängt åtskilja den lärda skolan, hvars uppgift var att lägga grunden till en mer vetenskaplig bildning, och apologistskolan, som hade till mål att bereda allmän medborgerlig bildning. Denna skolordning skulle tillämpas fr. o. m. höstterminen 1821, och W. gjorde sig mycken möda för att afpassa införandet af de nya bestämmelserna efter förut rådande förhållanden. Redan innan skolordningen erhållit sin slutgiltiga form, hade W. tagit en verksam del i de dithörande frågorna, i det han affattat och till uppfostringskommissionen insändt anmärkningar öfver dess 1817 utgifna förslag [1]). Sedan den nya regimen blifvit en verklighet, utfärdar han en massa detaljerade föreskrifter för att af den ernå det bästa möjliga resultat. Dessa belysa den utomordentliga noggrannhet, med hvilken han öfvervakade förändringen, men afse allt för mycket enskildheter för att här kunna relateras. Den ledande principen i den 1820 påbjudna skolordningen att strängt skilja mellan den allmänna medborgerliga utbildningen och den, som kräfdes för embetsmannabanan eller för fortsatt vetenskaplig verksamhet, öfverensstämde noga med W:s egna åsikter. Vi ha i det föregående haft tillfälle att se, hur han inskärper denna grundsats hos sina rektorer. Tillgången till de lärda yrkena skulle regleras af efterfrågan, d. v. s. inskränkas. Därför behöfde icke heller de skolor, som skulle förbereda till inträde i gymnasium, vara många, och att öka antalet utöfver de redan befintliga ansåg han bestämdt skadligt. Betecknande för hans ståndpunkt i detta fall är hans brefvexling med kontraktsprosten G. Sifvertsson i Torsby. Denne hade vändt sig till W. för att rådgöra med anledning af en donation, hvarmed han och hans syster ämnade hågkomma skolan i Kongelf. Sifvertsson hade själf erbjudit sig att skänka ett skolbibliotek, hans syster skulle under förbehåll, att skolan blef litterär, inrätta en stipendiefond. Af W:s svar framgår, att han just icke anser denna senare plan så synnerligen gagnande. Beträffande detaljbestämmelserna framställer han flera anmärkningar; dessutom har han den hufvudinvändningen, att det redan

[1]) Prestmöteshandl. 1822, s. 25.

finns lärda skolor tillräckligt. Däremot om stipendier doneras till dem, som i Kongelf söka sin *allmänt mänskliga* utbildning, så göra de nytta. Till sist får donatorn en antydan om att gymnasiebiblioteket också bör ihågkommas[1]). I Aug. 1822 omnämnes saken ånyo. De af W. föreslagna modifikationerna synas till största delen hafva blifvit accepterade, men »hufvudanmärkningen var fortfarande, att lärdomsskola i Kongelf är öfverflödig»[2]). 1829 erhölls stadfästelse å donationsbrefven. Det ursprungligen gjorda förbehållet om skolans lärda bestämmelse är i den kungliga stadfästelseresolutionen satt inom [ ] och har därmed förlorat sin giltighet[3]). W. har sålunda fått sin vilja fram.

I en helt motsatt riktning gick W:s sträfvande för läroverket i Varberg. Detta hade genom skolordningen af år 1820 blifvit flyttadt från lägre lärdomsskola till lägre apologistskola på grund af bestämmelsen, att sådana skolor icke skulle anses såsom lärdomsskolor, hvilka hade färre än 3 lärare[4]). Det hade emellertid under den gamla skolordningens dagar visat sig fylla ett verkligt behof, som icke utan olägenhet kunde förbises, och en af W:s första åtgärder blef att söka åstadkomma en ändring i de planer, som uppfostringskommittén i detta afseende ämnade genomföra. Redan under okt. 1818 finnes ett bref från C. v. Rosenstein, där han såsom svar på en framställning från W. uppvisar svårigheterna att låta Varbergs skola bibehålla sin dittillsvarande karaktär. W:s bemödanden blefvo också för den gången utan resultat. Han uppgaf emellertid ej försöket utan tog initiativet till en petition från kontraktets prästerskap för att få skolan bibehållen vid sin lärda bestämmelse[5]). En sådan skrifvelse afsändes också mycket riktigt till Kungl. Maj:t. I väntan på utslaget hade man emellertid i Varberg tagit saken ännu mer summariskt och helt enkelt anhållit hos kollegiet, att undervisningen måtte återföras till lärd. Kollegiet ansåg sig ej

---

[1]) D. E. 1822, d. 4 Febr.

[2]) D. E. 1822, d. 28 Aug. W. hade kort förut för att leda Sifvertssons frikostighet i rätt riktning skrifvit till honom »för att uppmana honom att före sin afresa till Stockholm såsom revisor gifva något betydligt till gymnasii byggnad androm till uppmuntran». D. E. 1822, d. 16 Aug.

[3]) Kongl. bref 1829, d. 4 Sept.

[4]) Prestmöteshandl. 1822, s. 40.

[5]) D. E. 1821, d. 30 Juli.

kunna bifalla denna anhållan utan hänsköt den till eforus; skolordningens föreskrifter voro i detta fall affattade med all önskvärd tydlighet, men detta kunde de goda Varbergsboarna omöjligt fatta, hvarför de anförde besvär öfver beslutet. Af den från läroverkets kollegium infordrade förklaringen framgår, att man inom läroverket sympatiserade med petitionens ursprungliga syfte; W., som likaledes erkände behofvet af en lärdomsskola i Varberg, måste dock — äfven han — ställa sig afböjande inför den nu föreslagna oformligheten att utan vidare suspendera gällande föreskrifter [1]). Petitionärerna gingo med sina besvär till Kungl. Maj:t. Detta gaf W. tillfälle att i den från honom infordrade förklaringen ytterligare understryka det behjärtansvärda i den motion, som kontraktets prästerskap insändt, och han biträdde sålunda i sak de klagandes mening. I Jan. 1823 ankom Kungl. Maj:ts skrifvelse, att skolan må förblifva i sitt forna skick såsom lärdomsskola [2]).

De nu relaterade båda fallen karaktärisera tydligt W:s uppfattning af de lägre skolornas uppgift: å ena sidan hans önskan att inom vissa gränser verkligen underlätta tillträdet till den lärda banan, å andra sidan hans bestämda motvilja mot att göra den högre undervisningen och de förberedande studierna därför till någon slags modesak. Han sträfvade att allt från början rikta in de unges undervisning på ett bestämdt mål; för den skull ville han som nämndt hålla utbildningen för dem, som skulle egna sig åt praktiska yrken, d. v. s. näringarna, strängt skild från den lärda [3]). Men man kan aldrig finna, att han gynnar den ena formen af undervisning på den andras bekostnad. Hans intresse har varit jämnt fördeladt på båda, och han finner båda lika nödvändiga.

Naturligtvis blef det hufvudsakligen de lägre skolorna i själfva Göteborg, som fingo förmånen af hans personliga öfvervakande; hans anteckningar visa, att han offrat mycken tid på att besöka dem. D. 8 Sept. 1818 infann han sig för första gången i trivialskolan, åhörde lektionerna i alla klasser, »uppmuntrade lärare och förmanade lärjungar». »Rosenmüllers läro-

---

[1]) D. E. 1822, d. 15 Juli.

[2]) D. E. 1823, d. 5 Jan.

[3]) Jfr Rodhe, E., Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet, I, s. 101.

bok, som jemte catech. blifvit nyttjad i class secunda, aflystes, på det begreppet ej måtte oredas af serskilda framställningssätt»[1]). Följande termin berättar han: »Besökte trivialscholan för att uppmana ungdomen att göra sin flit till examen. Endast efter skicklighet skulle flyttningen ske, och de försumlige och hoglöse flytta ur scholan för att gifva rum åt skicklige, som söka, men ej för bristande rum vunnit inträde. Detta var tredje besöket derstädes; på gymnasium hade jag under terminen varit 4 gånger närvarande vid lectionerna» [2]). I Februari 1820 invigde han »med bön och sång till Gud och med lämpliga tal till lärare och ungdom den nya apologisten» i Göteborg, »i hvilket tillfälle 2:dre apologisten, prestmannen P. Grundell, gick sin embetsed och inställdes i tjensten» [3]). Några dagar senare omtalar han, att han själf anställt förhör i Ovidius med trivialskolans 4:de klass. I Dec. 1820 besökte han på samma dag trivialskolan och apologistien. på hvilket senare ställe han utdelade flera consilia abeundi samt uteslöt en »såsom försumlig». Mer eller mindre kraftigt ingriper han fortfarande vid sina trägna inspektioner, och i sitt diarium meddelar han allt som oftast sina intryck därifrån. I Febr. 1827 heter det t. ex.: »Besökte lärdoms- och apologistskolorna för att efterse, om det större antal, jag nu bevilljat inträde, var i ordning. Tillsade lärarne att underrätta mig, huru repetitionerne gått, och gaf dem rättighet att omflytta inom classen efter den utrönta flit eller försumlighet, som ägt rum under ferierne» [4]). Kort dessförinnan hade han hållit »conference med skollärarne i hvarjehanda ämnen rörande undervisning och sedvård före den instundande lästerminen». »Lofvade att meddela dem, hvad nytt i undervisningsläran utkom, och inbjöd dem till förtroliga meddelanden» [5]). Före sina riksdagsresor omtalar han, som ofvan nämnts, städse afskedsbesök äfven vid stadens lägre läroverk. Likaså meddelar han, hur han vid återkomsten hälsat skolornas lärare- och lärjungepersonal. Vid öfverläggningar om flyttning o. d. fattar han det såsom en naturlig sak, att efo-

---

[1]) D. E. 1818, d. 8 Sept.
[2]) D. E. 1819, d. 13 Maj.
[3]) D. E. 1820, d. 7 Febr.
[4]) D. E. 1827, d. 10 Febr.
[5]) D. E. 1827, d. 30 Jan.

rus måste vara närvarande. — Hur W. sökte reglera fordringarna för inträde och uppflyttning, ha vi visat i det föregående.

Under Johan Wingårds biskopstid hade Göteborgs högre lärdomsskola genom testamentarisk disposition erhållit rätt till en del af framlidne lektor Collanders kvarlåtenskap. En »oförsigtighet» vid bevittnandet af testamentet hade gifvit anförvanterna anledning att framställa klagomål, och efter en långvarig rättegång tillerkändes dem 1810 en stor del af kvarlåtenskapen[1]). Emellertid ansågs läroverket ännu ha en fordran på c:a 6,000 rdr; processen fortsattes, och den var ännu vid tiden för W:s tillträde långt ifrån sitt slut. W. ingrep med all kraft; han stod på läroverkens bästa och har naturligtvis varit fullt öfvertygad om orättmätigheten af arfvingarnas anspråk. Däremot har nog sakens formella sida förefallit honom mera omtvistlig, och han har därför gjort framställningar hos vederbörande i syfte att undanrödja de olägenheter, som tillämpningen af lagens bokstaf i detta fall möjligen kunde medföra. Hans fordringar ha säkert icke varit så obetydliga. Rosenstein påpekar i en svarsskrifvelse, att »föga lärer i sjelfva processen kunna vinnas, ty högsta domstolen är ganska sträng i sin fordran på testamentsvittnes giltighet»[2]). D. $^{25}/_{9}$ 1820 skrifver justitierådet M. Torell hur han, trots sin önskan att kunna gagna Göteborgs läroverk, dock känner sig »bekymrad för utgången» i denna fråga[3]). Ett bref från justitierådet Gabriel Poppius under samma datum inledes så: »Om den svåra pligt icke vore mig såsom domare ovillkorligen ålagd att vid bedömmande af mål, hvilke kunna komma till min handläggning, noggrant skilja personen från saken, så skulle jag på förhand kunna säga, att herr biskopens önskning.... ej kunde möta hinder.... Det ifrågavarande tvistemålet måste således bero på de i sjelfva saken förekommande omständigheter och den tillämpning af lag, de påkalla»[4]). Så vidt man af dessa bref kan döma, tyckas alltså de af W. önskade åtgärderna och de framställningar, hvarmed han flitigt uppvaktat vederbörande, ha gått ganska mycket vid sidan af de laga formerna. Naturligtvis har W. själf betraktat sina förslag som

---

[1]) Prestmöteshandl. 1822, s. 36.
[2]) G. 323 a, s. 10.
[3]) G. 323 a, s. 201.
[4]) G. 323 a, s. 200.

fullt lojala. Det framgår af hvad han berättar om hur hofrättsrådet Odencrantz hade insändt ett bref med hvarjehanda besynnerliga projekt om lyftning af medlen i Collanderska testamentsfrågan, hvilka W. emellertid ansåg sig böra afslå med försäkran, att han »såsom embetsman ämnade intill slutet af denna process handla öppet såsom i allt»[1]). Men konsistorii fordran tyckes ha haft allt för svaga rättsgrunder att stödja sig på. W. har icke vid något af de af honom hållna prästmötena kunnat inberätta någon framgång i denna sak. Först 1845 bragtes tvisten till sitt afgörande, hvarigenom läroverket tillerkändes ett belopp af 3,000 rdr b:co[2]). Vederbörande ha således betydligt reducerat den summa, på hvilken W. gjort anspråk.

Med dåtidens kommunikationsmedel kunde besöken vid skolorna utanför Göteborg icke blifva synnerligen talrika. Dock omtalar han äfven sådana. Vid ett tillfälle hade han, som det synes oförmodadt, infunnit sig vid läroverket i Uddevalla och fann där lärarna helt enkelt frånvarande under lektionstimmarna, hvilket inbragte dem en allvarlig skrapa[3]). Men om han också relativt sällan kunde få tillfälle att på ort och ställe undersöka förhållandena, hindrade afståndet honom likväl icke från att såsom eforus göra en mycket kraftig insats i läroverkens utveckling. Af hans anteckningar finner man, att han från de respektive rektorerna har kräft mycket detaljerade rapporter om hvad som kunnat förefalla. Likaså finner man antecknade åtskilliga minutiösa uppgifter ur räkenskaperna och katalogerna från de olika läroverken. Och de bestämmelser, som han själf låter afgå, röra äfvenledes mycket detaljerade förhållanden. Rektor Kullberg får uppdraget tillsäga, att »handelsmannen Rogh i Halmstad skall återtaga sin son, som i annat fall som oduglig skiljes från läroverket»[4]). Rektorerna i Halmstad och Uddevalla påminnas om att de »böra med tjenliga framställningar till ungdomen inställa de nye lärarne, som med terminen tillträda skoltjensterne. Sångtimmarne regleras efter behofvet, dock alltid så, att om lördagen de psalmer, som sjungas påföljande söndag, och hvilka predikanten bör uppgifvit, instuderas. Rector inställer

[1]) D. E. 1827, d. 16 Febr.
[2]) Prestmöteshandl. 1846, s. 27.
[3]) D. E. 1821, d. 2 Juni.
[4]) D. E. 1819, d. 4 Dec.

ock cantor i tjensten med uppmaningar till ungdomen» [1]). Från följande år finna vi bref till samme rektorer angående den nya skollagens tillämpning. Biskopen ger föreskrifter om tiden, då morgontimmarna skulle taga sin början, han vidtager åtgärder till åstadkommande af ett nytt skolhus i Halmstad, han ordnar fördelningen af undervisningsarbetet mellan rektor och de andra lärarna, han utfärdar en synnerligen utförlig instruktion för förhållandet mellan förste och andre apologisten vid de lägre skolorna, han aflyser vissa läroböcker, påbjuder införandet af andra o. s. v. Han sökte äfven följa lärarnas personliga förhållanden. I Nov. 1825 berättar han, hur han »för att uppmuntra vid en trägen och illa lönad tjenst» skrifvit ett uppmuntringsbref till kollega D. Bohlin i Uddevalla och gifvit honom 10 RD för att »hitkomma några dagar under ferierne». — »Gaf likaledes utn. läraren i Örby skola, A. Törnqvist, 5 RD i respenningar» [2]). Rektorn i Uddevalla, hvars många privatbestyr väckt W:s betänkligheter, får några tämligen tydliga vinkar i följande ordalag: »Herr rectorn har blifvit jordbrukare, och visserligen är denna sysselsättning både lönande och roande. Nödigt blir dock, att icke tjensten eftersättes. Dertill skulle anledning förekomma deraf, att det icke är närbelägen stadsjord utan aflägsnare utmark, som odlas. Jag har hört farhoga yttras härom. Så gerna jag ser herr rectorn skuldfri och belåten, så ogerna skulle jag förnimma klagomål» [3]). — Från W:s deltagande i profven för lärarebefattningarna kan anföras ett litet drag, som icke är utan sitt intresse, nämligen att han vid en disputation öfver en geometrisk afhandling ansåg sig »för syns skull» böra opponera extra [4]).

I allmänhet tyckas vederbörande villigt ha fogat sig i den noggranna uppsikt, som W. utöfvade öfver sina läroverk; så vidt man kan döma, har han stått på god fot med lärarekåren; beröm och loford förekomma ofta; det ser ut, som om den sympati, han kände för lärarnas kall, därmed också flyttats öfver på deras personer. Men hans känsla för vikten af att bevaka ungdomens intressen gjorde honom på samma gång sträng i sina

---

[1]) D. E. 1820, d. 13 Jan.
[2]) D. E. 1825, d. 24 Nov.
[3]) D. E. 1819, d. 6 Sept.
[4]) D. E. 1828, d. 12 Maj.

fordringar. Mot likgiltighet eller försumlighet uppträdde han städse med mycken skärpa. Bland de fall, där han såg sig nödsakad att ingripa, företer särskildt den energiska uppsikt, han utöfvade öfver apologisten Lars Torbjörnsson (en broder till den i det föregående omnämnde prästmannen Johan Torbjörnsson), så många karaktäristiska drag, att detta kapitel svårligen kan förbigås med tystnad.

Det finnes ingenting, som antyder, att biskopen från början betraktat Torbjörnsson annat än med fullt förtroende. Han omnämner honom första gången i Febr. 1820, då han »skref enskildt bref till den nye collega secundus i Halmstad, mag. L. Torbjörnsson, med råd och uppmaningar för tjensteutöfningen» [1]). Sommaren 1820 förbigicks Torbjörnsson vid en ansökan till trivialskolan i Göteborg, men de af biskopen härvid anförda skälen, grundade på de respektive sökandenas meriter, måste betraktas såsom fullgiltiga [2]). Redan i slutet af samma år begärde Torbjörnsson, synbarligen af ekonomiska skäl, att få utbyta sin plats i Halmstad mot magister Lidbergs i Göteborg, en anhållan, som W. icke ansåg sig kunna tillstyrka af det skäl, att Lidberg, som var obotligt sjuk och således icke i tjänstbart skick, ej kunde utnämnas till någon ny befattning [3]). Torbjörnsson, som i fullt mått tyckes ha egt hela sin broders envishet, besvärade sig [4]); ungefär samtidigt blef emellertid ånyo en plats ledig i Göteborgs trivialskola, och han anhöll då om efori medverkan för att understödja hans transporterande till denna syssla. W:s svar bär prägeln af tillmötesgående. Det lyder: »Då herr magistern sjelf erkänt det ovanliga i sitt förslag till tjenstbyte samt gifvit anledning, att jag i tvisteväg kommer att få utveckla mina skäl till vägrandet, är det icke i ett förtroligt bref detta ämne bör förekomma. V. pastor Strettenberg fortfar att bestrida läsningen i en class af trivialscholan, till dess han med preståret början tillträder sin com(mi)nistratur. Vill herr magistern komma in i denna schola, hvilket jag icke ogerna ser, önskar jag, det sker med ansökning att blifva vicarius utan att qvarstå i Halmstads scholas lärarepersonal.... Sällsamheter (att vara ordinarie på

---

[1]) D. E. 1820, d. 5 Febr.

[2]) Domk. prot. 1820, d. 20 Sept.

[3]) Domk. prot. 1820, d. 18 Okt.

[4]) Dessa besvär ledde dock ej till något resultat.

ett ställe och sköta vikariat på ett annat) böra icke förnyas.... Hvad herr magistern vidkommer, väcker han säkrast opinion om sig om intresse för sina angelägenheter, om det ovanliga visas i skickligheten, icke i sättet att framgå på den nyligen beträdda tjenstvägen»[1]. Af detta bref framgår, att Torbjörnssons plan varit att under kvarhållande af sin ordinarie befattning i Halmstad vikariera på den plats i Göteborg, som han senare ämnade söka, och att W. motsatte sig en genväg af detta slag, liksom han tydligt visar sitt missnöje öfver att hans åtgärder blifvit öfverklagade. Men det hindrar honom icke att tillmötesgå Torbjörnssons önskan om befordran, så långt det var honom möjligt. Torbjörnsson begagnade sig visserligen ej af biskopens anbud, men följande år sökte han amanuensbefattningen vid Göteborgs konsistorium, hvilken han också mycket riktigt erhöll. Kort efteråt inlämnade han en ansökan till en ledigblifven plats vid apologistien i Göteborg, hvilken ansökan, då den behandlades i domkapitlet, rönte ett visst tillmötesgående. W. föreslog själf, att Torbjörnsson skulle befrias från prof, då ett sådant icke behöfdes »af en ph. magister, som ock tjenst med godt besked förestått och i Halmstad innehaft såsom ordinarius lika tjenstbefattning»[2]. Torbjörnsson har sålunda vid denna tid icke kunnat klaga öfver brist på tillmötesgående, och af en personlig ovilja från W:s sida kan man icke märka några spår. Det dröjde dock icke länge, förr än W. fick anledning att ångra sin medgörlighet. Redan i Dec. 1822 anmärker han efter ett examensbesök: »Okunnighet och oordning visade sig i magister Torbjörnssons class, föranledd af lärarens egen ytlighet»[3]. Efter en examen i Juni 1825 fann han sig föranlåten att gifva Torbjörnsson föreställningar[4]. Ett halft år senare heter det vid en examen: »Nedra afdelningen bevittnade läraren Grundells flit, och den öfra Lars Torbjörnssons slarf»[5]. Hans försumlighet hade före denna examen i Dec. 1825 renderat honom icke mindre än 3 varningar[6]. Påminnelserna blefvo utan resultat. I

[1] D. E. 1820, d. 11 Nov.
[2] Domk. prot. 1821, d. 19 Dec.
[3] D. E. 1822, d. 12 Dec.
[4] D. E. 1825, d. 10 Juni.
[5] D. E. 1825, d. 10 Dec.
[6] Domk. prot. 1826, d. 21 Juni.

Febr. 1826 skrifver W: »Öfra classen är i lägervall genom den slarfagtige och samvetslöse läraren, L. Torbjörnsson, hvilken jag nu beslöt inställa inför collegium scholasticum, då han icke rättat sig efter den varning, jag gaf honom vid examen i December. Fortsatte varning till honom enskildt om e. m. och yrkade hans dimissionsansökning» [1]). Den officiella varningen var eftertrycklig nog. Biskopen erinrade om hur han funnit gossarna i den högre apologistklassen efter ett års undervisning okunnigare, än då de lämnade den lägre klassen, hur Torbjörnsson besvarat biskopens anmärkningar på ett sätt, som visade en fullständig brist på ansvarskänsla, och hur hans pliktförgätenhet gått ända därhän, att han under en lärotimma befunnits »icke blott icke sysselsatt med sin class utan begripen i något för den tiden främmande sysslande» [2]). Efter afslutningen samma vårtermin bragte W. saken på tal i konsistorium. På de af biskopen framlagda skälen beslöts, att Torbjörnsson skulle erhålla förnyad varning, denna gången inför konsistorium. Den kom, som man kunde vänta, icke att stå tillbaka för den föregående i skärpa. »Att undansmyga ungdomen lärotimmar, som till dess undervisning blifvit anbefalde, att charlatanskt och ytligt undervisa, att då man icke bemödar sig om disciplarnes framgång i kunskap, kasta hela skullden för misslyckandet, och det med omotiverade, ja, smädliga uttryck eller hård behandling, på desse, bevisar samvetslöshet och pligtförakt, hvaraf tit. i ord, gjerning och skrift inom skolan gifvit prof. Tit. osammanhängande, oroliga, af menniskors missnöje, hvar häldst tit. vistas, omgifna lefnad ådagalägger tydligt, att tit, icke äger det lugna alfvar, som fordras af ungdomsläraren. Inblandningen i en hop näringsfång, der skuldsättning och fordringsegares förluster gjort tit. rykte till det mindsta tvetydigt, visar .... att någon framgen tjenstflit icke är af tit. att förvänta» [3]). Torbjörnsson hade äfven såsom konsistorieamanuens låtit en förseelse komma sig till last. I ett nummer af tidningen Telegrafen, som trycktes på ett honom tillhörigt tryckeri, hade utan tillåtelse införts utdrag ur ett konsistorieprotokoll angående

[1]) D. E. 1826, d. 23 Febr.

[2]) Domk. prot. 1826, d. 21 Juni, med Skolprot. af d. 3 Mars 1826 ss. bilaga.

[3]) Domk. prot. 1826, d. 28 Juni.

det ofvannämnda af biskopen anställda förhöret med tvenne för separatism misstänkta kvinnor[1]). Skulden för publicerandet låg hos Torbjörnsson. Hans afsikt hade icke varit att förnärma; tidningsnotisen afslutas med ett oförbehållsamt erkännande af konsistorii åtgärd[2]). Han erhöll dock varning[3]). Däraf kände han sig stucken; i ett följande nummer (6) yttrar tidningen vid meddelandet om Schartaus död (W. ansågs nog vid denna tid betrakta Schartau med en viss misstro): »Af den rena och innerliga kristendomens befordrande har han (Schartau) vida större förtjenster än flera af Sveriges framfarna erkebiskopar och biskopar tillhopa». Trots formuleringen kan man säkert läsa mellan raderna, hvilken biskop författaren här närmast tänkte på.

De ständigt återkommande påminnelserna från W. blefvo småningom Torbjörnsson för mycket; respekten för stiftets kraftige eforus tycks ha hållit honom tillbaka, så länge denne befann sig i hans närhet; då W. i Sept. 1826 vistades i Stockholm för att deltaga i uppfostringskommittén, passade han däremot på tillfället att taga ett slags revanche. Enligt hvad rektor inberättade, hade han »på gäckeri endast upptagit i sin class en gosse, sedan de andre lemnat skolan,» och kunde således blifva ledig, när helst denne hade eller förebar förfall[4]). W. svarade med att förordna, att »rector med collegium scholasticum skulle examinera i apologistien och i öfre classen uppflytta dem, som dertill syntes skickliga, och i annat fall indela apologistien i lexlag, så att Torbjörnsson fick åtminstone 16 att undervisa». Torbjörnsson rufvade emellertid på nya planer. I Okt. 1827 hade han, ehuru han blifvit förständigad att med ungdomen lämna högmässogudstjänsten efter kyrkobönerna och sedan anställa predikoförhör, »icke allenast velat tubba, äfven med penningar, skolungdomen att d. 21 d:s qvarstanna till gudstjenstens slut, hvarom han gjorde ett med hvarjehanda insimulationer bemängdt kungörande på kyrkodörren, utan ock vid derefter anstäldt förhör med endast 5 gossar ställt sig vid dörren, velat dem inlåsa och hotat med knutna näfvar....» [5]). Konsistorium kunde naturligtvis icke

---

[1]) Se ofvan sid. 113.
[2]) Telegrafen, n:o 4.
[3]) Domk. prot. 1825, d. 2 Febr.
[4]) D. E. 1826, d. 19 Sept.
[5]) D. E. 1827, d. 23 Okt.

lämna denna förseelse ostraffad. Men behandlingen af målet hade knappast börjat, förr än Torbjörnsson helt enkelt stämde hela Göteborgs domkapitel för sabbatsbrott, hvartill det genom befallningen att före högmässans fullständiga afslutning anställa predikoförhör skulle ha gjort sig skyldigt. »Må då», yttrar han i sin inlaga, »denna rättegång, som är så märkvärdig och säkert skall för alltid intaga ett rum i kristna kyrkans historia, ur sina bittra hågkomster utveckla de skönaste och härligaste frukter för 2:ne verldar»[1]. Hans afsikt var tydligen att genom denna stämning, som gjorde domkapitlet till svarandepart, hindra det att vidtaga några åtgärder som domare. Det lyckades honom också att på formella skäl få en af domkapitlet kort efter denna stämning beslutad afsättningsdom upphäfd af högsta domstolen[2]. Allt hvad han vann var dock att draga ut på tiden. 1832 afkunnade Kungl. Maj:t ett för honom högst ogynnsamt utslag[3], och då han synes ha funnit ställningen i längden ohållbar, lämnade han följande år godvilligt sin tjänstgöring[4].

Det blir alltid en vansklig sak att afgöra, huruvida hela skulden i detta fall hvilar på Torbjörnsson. Men så mycket kan dock med full visshet sägas, att det i det tillgängliga materialet icke framkommit något, som skulle tyda på, att W. åtminstone i sak handlat annat än efter fullt rättvisa och objektiva bevekelsegrunder; däremot vittna de medel, genom hvilka Torbjörnsson å sin sida sökte utöfva repressalier, ingalunda till hans förmån. Allt pekar egentligen blott i en riktning. W. har från början verkligen önskat att tillgodose Torbjörnssons intressen, och han har genom sitt inflytande beredt honom åtskilliga förmåner. Först sedan Torbjörnsson genom slarf, försumlighet och fullständig brist på god vilja förverkat sin förmans förtroende, har W. ingripit, men då också med kraft, för att häfda läroverkets, konsistorii och — kanske icke minst — sin egen värdighet. Formellt sedt har kanske konsistorium i hastigheten låtit förleda sig att behandla ett och annat af de ifrågavarande målen allt för summariskt. Möjligen har W. låtit sin subjektiva uppfattning af mannens olämplighet och odugligher för sina befattningar

[1]) Domk. prot. 1827, d. 7 Nov.
[2]) Domk. prot. 1831, d. 31 Dec.
[3]) Domk. prot. 1832, d. 29 Aug.
[4]) Götheborgs Stiftstidningar. 1833, s. 84.

spela in i allt för hög grad. Upphäfvandet af det nämnda domkapitelsbeslutet kan möjligen häntyda därpå. Men om någon orättvis förföljelse till följd af personlig motvilja kan det svårligen bli tal; därtill voro Torbjörnssons förseelser allt för många och grofva.

Det återstår att nämna något utförligare om den principiella ställning, W. intog till frågan om de uppgifter, som borde sättas för skol- och gymnasiebildningen. Ser man på hans verksamhet inom uppfostringskommittén, finner man, hurusom hans erfarenhet som f. d. lärare på många punkter ställde honom bland nyhumanisternas led. »Den moderna bildningen måtte ej vara ett för vinden drifvet luftskepp, som från sin fallskärm till de förvånade åskådarna nedkastar notiser om den höjd, den hunnit. Den är ett fruktrikt träd, rotfast, emedan det står i klassisk jord» [1]). Och han motiverar sin åsikt så: »Vår tid behöfver stålsättas, icke medklemas. Därför vänje sig barn tidigt till lärandets svårighet för att kunna härdas till utbildningens och lefnadens. Det är i detta afseende, klassiciteten blifvit kallad en själens gymnastik, och som den alltid skall bilda likar till det normalfolk, hvilkas minnen den förvarar» [2]). Det har anmärkts, att nyhumanismen gjorde sig skyldig till ett farligt misstag, därigenom att den tilltrodde den klassiska bildningen ett allt för stort inflytande på karaktären, en allt för stor kraft att skärpa individens blick för de eviga värdena. Genom sin kamp för nyhumanismens sak har W. i mångt och mycket skrifvit under dess premisser. Men härvid måste en omständighet ihågkommas. W. hade, kanske i högre grad än någon annan af uppfostringskommitténs män, egnat sin kärlek och sina krafter åt ungdomens utbildning. De grundsatser, som nu under debatterna i skolfrågan på 1820- och 1830-talet fastslogos såsom ledande inom den nyhumanistiska riktningen — vi tänka härvid på den ställning, som man ville tillerkänna de klassiska språken bredvid eller i jämnhöjd med kristendomsundervisningen — inneburo icke för honom ett på framtiden ställdt experimenterande med abstrakta principer; det var ord, som voro ande och lif, därför att han under sin föregående verksamhet dels såsom lärare, dels

---

1) RODHE, o. a. a., s. 104.

2) Ib., s. 105, anm. 2.

såsom eforus personligen haft tillfälle att praktiskt pröfva, hur sådana idéer kunde tagas i ett allsidigt och framgångsrikt uppfostringsarbetes tjänst. Frågar man således, hur W. närmare tänkte sig de af honom förfäktade idéerna bragta till verkställighet, finnes svaret tydligast gifvet i hans ledning af de åt honom såsom eforus anförtrodda skolorna. Det må vara nog att därvidlag hänvisa till vår föregående redogörelse. Den ådagalägger oförtydbart, hurusom han förutsatte såsom något självklart, att — i hvilken riktning än undervisningen sedan komme att gå — hela anläggningen af skolornas arbete, själfva grunden, hvarpå detta hvilade, skulle vara kristlig. Det var helt enkelt ett axiom. På en sådan basis skulle all undervisning byggas upp. Ett muntligt uttalande, som är mycket belysande, är det, som han gör vid invigningen af Göteborgs gymnasium [1]). Hvad angår förhandlingarna under riksdag och uppfostringskommitté, så var frågan om religionsundervisningen ej på samma sätt som i våra dagar ställd under debatt. På den saken behöfde han ej spilla många ord. Det religiösa momentet ingick f. ö. på ett helt annat sätt då än nu i skolungdomens allmänna medvetande. Vi erinra om att t. ex. nattvardsbesök från gymnasisternas sida förekommo i så stor utsträckning, att W. fann sig föranlåten att utfärda särskilda bestämmelser, för att gången af undervisningen ej skulle störas [2]). När W. förklarar, att med skolans ställning undergräfves äfven kyrkans [3]), så ligger icke däri *för honom* någon otillbörlig eftergift åt nyhumanistiska idéer. Skolan, sådan som han tänkte sig den, och sådan han dagligen kunde se den för sina ögon, var helt enkelt ett stycke af kyrkligt lif och kyrkligt uppfostringsarbete. Särskildt tydligt framträder detta på en punkt: gymnasiernas ställning såsom prästbildningsanstalter. Också om förordningarna om prästbildningen af 1831 förlagt den blifvande prästens i strängaste mening teologiska utbildning till universitetet, voro dock gymnasierna fortfarande att betrakta som en förskola för präster. Ingen annan fackbildning gynnades där i så hög grad. Den gällande skolordningen — 1820 års — hvilken äfven W. skänkte sitt stöd, var visserligen till

[1]) Jfr ofvan sid. 153.

[2]) Jfr ofvan sid., 148.

[3]) Presteståndets protokoll 1834, Bd 2, s. 546. Jfr Rodhe, o. a. a., s. 115.

väsentlig del byggd på nyhumanistisk basis. Tendensen att sekularisera framträder märkbart. Teologien hade fått afstå mycket af sitt herravälde, jämfördt med hvad fallet var i äldre tider[1]). Det hindrade dock icke, att de religiösa och ej minst de rent teologiska intressena äfven *efter* denna förändring i hög grad satte sin prägel på skolarbetet. Sålunda var tillgodoseendet af skolans behof allt fortfarande en nödvändig förutsättning för att den kyrkliga förkunnelsen och med den det kyrkliga lifvet skulle kunna hållas uppe. Och vi kunna tillägga: i skolan, sådan man finner den realiserad i enlighet med W:s önskningar, har klassiciteten ej gjort något *otillbörligt* intrång på kristendomens bekostnad. Om nu nyhumanismen i och för sig själf ej haft någon starkare böjelse att tillvarataga direkt kristliga intressen, har W. således i det afseendet intagit en väsentligen olika ståndpunkt.

I och med den teologiska embetsexamens förläggande till universiteten hade prästbristen blifvit en aktuell fråga[2]). Domkapitlen kunde icke längre efter vederbörande stifts behof modifiera fordringarna vid prästexamen. De bestämdes af en inför församlingen oansvarig myndighet, fakulteten. Såsom korrektiv hade föreslagits att åter förlägga prästbildningen till gymnasiet. Äfven W. hade haft känning af olägenheterna. 1833 uppger han, att han på ett helt år blott fått viga en präst[3]). Men han skattade dock fördelarna af en mera allsidig teologisk utbildning allt för högt för att kunna acceptera förslaget om ett återgående till den gamla ordningen med gymnasierna och i sista hand domkapitlen såsom afgörande instans. Han yttrar: »För min del önskar jag mig icke en arbiträr och okontrollerad makt vid bildandet af präster för mitt stift. Må denna förklaring gälla till någon afskrifning på mitt debet för hierarki»[4]). Vid 1823 års riksdag hade W. instämt i yrkandet, att man i prästexamen skulle inskränka pröfningen i de allmänna humanistiska disciplinerna till några få grenar och alldeles utesluta dem från pastoralexamen. Häraf framgår, hur W. städse sökte betona en från öfrig undervisning skild, på speciellt teologisk

[1]) RODHE., o. a. a., s. 69.
[2]) Ib., s. 189 ff.
[3]) TEGNÉR, El., o. a. a., s. 355.
[4]) RODHE, o. a. a., s. 201.

grund byggd fackutbildning. Däremot ansåg han sig kunna förorda dispens för läroverkslärare från den teologiska universitetsexamen [1]. I viss mån kan han nog sägas därmed ha gjort sig skyldig till inkonsekvens [2]. Dock bör detta drag sättas i sammanhang med den betydelse, som W. öfver hufvud taget tillmäter skolorna såsom ett viktigt led i den kyrkliga uppfostringen. Om de goda befordringsmöjligheterna bortfölle, skulle det uppstå brist på dugliga lärare, och detta måste förekommas. Hvad som gagnade skolan, gagnade därmed indirekt också kyrkan.

Inom uppfostringskommittén hade från liberalt håll kraf framställts på en högre skolundervisning, afsedd äfven för de icke lärda yrkena. W. har praktiskt taget ställt sig så godt som fullständigt afvisande gent emot dessa kraf, detta i full öfverensstämmelse med nyhumanisternas åskådning. Redan det starka betonandet af de klassiska språkens betydelse för hvarje art af verklig bildning gjorde den föreslagna ändringen oantaglig. Rodhe har påvisat W:s beroendeförhållande till tyska nyhumanister, Spilleke och Tiersch [3]. Spörjer man efter grunden till hans oböjlighet just på denna punkt, då han likväl på andra visat sig mäktig af ett visst tillmötesgående, ligger det närmast till hands att hänvisa på hans anslutning till de nämnda auktoriteterna — låt vara med åtskilliga modifikationer. Riktigheten däraf kan ej bestridas. Dock är frågan icke därmed uttömd. W. var en allt för stor barnavän, han hade blickat allt för djupt in i barnahjärtat för att låta sig fångas af abstrakta teorier om uppfostran. Därför stod han, mer än man egentligen skulle ha anledning förmoda, mottaglig för intryck äfven från annat håll. Han omtalar, att han för att gå bättre rustad till det arbete, som väntade honom vid uppfostringskommittén 1828, studerat pedagogisk litteratur, särskildt Jean Pauls »högintressanta» Levana. Nu visar Jean Paul visserligen en stor respekt för antikens kultur, men han betonar på samma gång, att blott »söndagsbarn» såsom Göthe och Herder ha fått någon inblick i forntidens ande. »Måndagsbarnen» stå trots sina bemödanden alldeles främmande därför. Och på uppfostringens område bryter han fullständigt

---

[1] Det ofvan sagda må gälla som en komplettering af framställningen i det föregående å sid. 69.

[2] Rodhe, o. a. a., s. 207.

[3] O. a. a., s. 109.

med den rådande traditionen. Grundförutsättningen för hvarje allvarlig skolreform är en inskränkning af filologernas herravälde. Det ständiga brottandet med grammatiska och andra svårigheter gör den rena och fulla njutningen af konstverket omöjlig för lärjungen. Må man blott se, hur ungdomen drar en suck af lättnad, när den har den plågsamma gymnasietiden bakom sig[1]). Om detta arbete säger W.: »Det är en skatt af tankar och träffande uttryck». Han tillägger: »Bland de uppfostringsskrifter jag läst för att bereda mig till den stora kommittén, är den (Levana) och Steffens »Die gegenwärtige Zeit» de innehållsrikaste» [2]). Steffens står lika litet som Jean Paul på nyhumanisternas sida. Han betonar statens skyldighet att på uppfostringsområdet respektera det individuella. »Zwar kann und soll der Staat über die geistige Erziehung wachen, wie über die physische, ja, die Erziehung soll ganz für den Staat seyn, aber die innere Quelle des eigenthümlichen ist die heilige Stätte, die er ehren soll, ja, um diese zu schützen ist er selber da. Deswegen giebt es keinen furchtbareren Irrthum als den, dass der Unterricht für die geringern Klassen ihrem Anfang, ihrem Wesen nach verschieden wäre von der für die so genannten gebildetern» [3]). Han erkänner de klassiska språkens värde vid skolundervisningen, men han beklagar på samma gång deras dominerande ställning. »Zwar wird man behaupten, dass die übrigen Richtungen keineswegs verdrängt sind; aber sie sind auch nicht lebendige Theile des Unterrichts, wenn sie nicht ebenso strenge gehandhabt werden, wenn nicht ein festes, sicheres Grundschema der Mittheilung, wie für die Sprache und für die Mathematik den Unterricht leitet» [4]). Han framhåller, att hur mycket man än söker göra sådan undervisning fruktbärande, kommer dock det, som borde vara själfva kärnan i undervisningen, till korta. »Jenes hohe belebende, wodurch der Unterricht in die Gesinnung, beide in das Leben hineingebildet werden, jener leichte geistige Hauch, der in der Natur das tiefe, in der Geschichte das hohe, im Leben das treffliche ahnen, ihm nachstreben lehrt, kurz der poetische

---

[1]) Nerrlich, Jean Paul, s. 506 ff.
[2]) D. E. 1828, d. 6 Mars.
[3]) Die gegenwärtige Zeit, II, s. 743.
[4]) Ib., s. 747.

grund byggd fackutbildning. Däremot ansåg han sig kunna förorda dispens för läroverkslärare från den teologiska universitetsexamen [1]. I viss mån kan han nog sägas därmed ha gjort sig skyldig till inkonsekvens [2]. Dock bör detta drag sättas i sammanhang med den betydelse, som W. öfver hufvud taget tillmäter skolorna såsom ett viktigt led i den kyrkliga uppfostringen. Om de goda befordringsmöjligheterna bortfölle, skulle det uppstå brist på dugliga lärare, och detta måste förekommas. Hvad som gagnade skolan, gagnade därmed indirekt också kyrkan.

Inom uppfostringskommittén hade från liberalt håll kraf framställts på en högre skolundervisning, afsedd äfven för de icke lärda yrkena. W. har praktiskt taget ställt sig så godt som fullständigt afvisande gent emot dessa kraf, detta i full öfverensstämmelse med nyhumanisternas åskådning. Redan det starka betonandet af de klassiska språkens betydelse för hvarje art af verklig bildning gjorde den föreslagna ändringen oantaglig. Rodhe har påvisat W:s beroendeförhållande till tyska nyhumanister, Spilleke och Tiersch [3]. Spörjer man efter grunden till hans oböjlighet just på denna punkt, då han likväl på andra visat sig mäktig af ett visst tillmötesgående, ligger det närmast till hands att hänvisa på hans anslutning till de nämnda auktoriteterna — låt vara med åtskilliga modifikationer. Riktigheten däraf kan ej bestridas. Dock är frågan icke därmed uttömd. W. var en allt för stor barnavän, han hade blickat allt för djupt in i barnahjärtat för att låta sig fångas af abstrakta teorier om uppfostran. Därför stod han, mer än man egentligen skulle ha anledning förmoda, mottaglig för intryck äfven från annat håll. Han omtalar, att han för att gå bättre rustad till det arbete, som väntade honom vid uppfostringskommittén 1828, studerat pedagogisk litteratur, särskildt Jean Pauls »högintressanta» Levana. Nu visar Jean Paul visserligen en stor respekt för antikens kultur, men han betonar på samma gång, att blott »söndagsbarn» såsom Göthe och Herder ha fått någon inblick i forntidens ande. »Måndagsbarnen» stå trots sina bemödanden alldeles främmande därför. Och på uppfostringens område bryter han fullständigt

[1] Det ofvan sagda må gälla som en komplettering af framställningen i det föregående å sid. 69.

[2] RODHE, o. a. a., s. 207.

[3] O. a. a., s. 109.

[illegible]

[illegible] Kultur [illegible] Kopf [illegible] der [illegible] Gesichte [illegible] das Leben [illegible] werden jener leichte [illegible] der [illegible] das [illegible] in der Geschichte das [illegible] das [illegible] ihm nachstreben lehrt. Kur [illegible]

---

[1] [illegible]

[2] [illegible] Marx

[3] [illegible]

[4] [illegible]

grund byggd fackutbildning. Däremot ansåg han sig kunna förorda dispens för läroverkslärare från den teologiska universitetsexamen [1]). I viss mån kan han nog sägas därmed ha gjort sig skyldig till inkonsekvens [2]). Dock bör detta drag sättas i sammanhang med den betydelse, som W. öfver hufvud taget tillmäter skolorna såsom ett viktigt led i den kyrkliga uppfostringen. Om de goda befordringsmöjligheterna bortfölle, skulle det uppstå brist på dugliga lärare, och detta måste förekommas. Hvad som gagnade skolan, gagnade därmed indirekt också kyrkan.

Inom uppfostringskommittén hade från liberalt håll kraf framställts på en högre skolundervisning, afsedd äfven för de icke lärda yrkena. W. har praktiskt taget ställt sig så godt som fullständigt afvisande gent emot dessa kraf, detta i full öfverensstämmelse med nyhumanisternas åskådning. Redan det starka betonandet af de klassiska språkens betydelse för hvarje art af verklig bildning gjorde den föreslagna ändringen oantaglig. Rodhe har påvisat W:s beroendeförhållande till tyska nyhumanister, Spilleke och Tiersch [3]). Spörjer man efter grunden till hans oböjlighet just på denna punkt, då han likväl på andra visat sig mäktig af ett visst tillmötesgående, ligger det närmast till hands att hänvisa på hans anslutning till de nämnda auktoriteterna — låt vara med åtskilliga modifikationer. Riktigheten däraf kan ej bestridas. Dock är frågan icke därmed uttömd. W. var en allt för stor barnavän, han hade blickat allt för djupt in i barnahjärtat för att låta sig fångas af abstrakta teorier om uppfostran. Därför stod han, mer än man egentligen skulle ha anledning förmoda, mottaglig för intryck äfven från annat håll. Han omtalar, att han för att gå bättre rustad till det arbete, som väntade honom vid uppfostringskommittén 1828, studerat pedagogisk litteratur, särskildt Jean Pauls »högintressanta» Levana. Nu visar Jean Paul visserligen en stor respekt för antikens kultur, men han betonar på samma gång, att blott »söndagsbarn» såsom Göthe och Herder ha fått någon inblick i forntidens ande. »Måndagsbarnen» stå trots sina bemödanden alldeles främmande därför. Och på uppfostringens område bryter han fullständigt

[1]) Det ofvan sagda må gälla som en komplettering af framställningen i det föregående å sid. 69.

[2]) RODHE, o. a. a., s. 207.

[3]) O. a. a., s. 109.

med den rådande traditionen. Grundförutsättningen för hvarje allvarlig skolreform är en inskränkning af filologernas herravälde. Det ständiga brottandet med grammatiska och andra svårigheter gör den rena och fulla njutningen af konstverket omöjlig för lärjungen. Må man blott se, hur ungdomen drar en suck af lättnad, när den har den plågsamma gymnasietiden bakom sig[1]). Om detta arbete säger W.: »Det är en skatt af tankar och träffande uttryck». Han tillägger: »Bland de uppfostringsskrifter jag läst för att bereda mig till den stora kommittén, är den (Levana) och Steffens »Die gegenwärtige Zeit» de innehållsrikaste» [2]). Steffens står lika litet som Jean Paul på nyhumanisternas sida. Han betonar statens skyldighet att på uppfostringsområdet respektera det individuella. »Zwar kann und soll der Staat über die geistige Erziehung wachen, wie über die physische, ja, die Erziehung soll ganz für den Staat seyn, aber die innere Quelle des eigenthümlichen ist die heilige Stätte, die er ehren soll, ja, um diese zu schützen ist er selber da. Deswegen giebt es keinen furchtbareren Irrthum als den, dass der Unterricht für die geringern Klassen ihrem Anfang, ihrem Wesen nach verschieden wäre von der für die so genannten gebildetern» [3]). Han erkänner de klassiska språkens värde vid skolundervisningen, men han beklagar på samma gång deras dominerande ställning. »Zwar wird man behaupten, dass die übrigen Richtungen keinesweges verdrängt sind; aber sie sind auch nicht lebendige Theile des Unterrichts, wenn sie nicht ebenso strenge gehandhabt werden, wenn nicht ein festes, sicheres Grundschema der Mittheilung, wie für die Sprache und für die Mathematik den Unterricht leitet» [4]). Han framhåller, att hur mycket man än söker göra sådan undervisning fruktbärande, kommer dock det, som borde vara själfva kärnan i undervisningen, till korta. »Jenes hohe belebende, wodurch der Unterricht in die Gesinnung, beide in das Leben hineingebildet werden, jener leichte geistige Hauch, der in der Natur das tiefe, in der Geschichte das hohe, im Leben das treffliche ahnen, ihm nachstreben lehrt, kurz der poetische

---

[1]) Nerrlich, Jean Paul, s. 506 ff.
[2]) D. E. 1828, d. 6 Mars.
[3]) Die gegenwärtige Zeit, II, s. 743.
[4]) Ib., s. 747.

grund byggd fackutbildning. Däremot ansåg han sig kunna förorda dispens för läroverkslärare från den teologiska universitetsexamen [1]). I viss mån kan han nog sägas därmed ha gjort sig skyldig till inkonsekvens [2]). Dock bör detta drag sättas i sammanhang med den betydelse, som W. öfver hufvud taget tillmäter skolorna såsom ett viktigt led i den kyrkliga uppfostringen. Om de goda befordringsmöjligheterna bortfölle, skulle det uppstå brist på dugliga lärare, och detta måste förekommas. Hvad som gagnade skolan, gagnade därmed indirekt också kyrkan.

Inom uppfostringskommittén hade från liberalt håll kraf framställts på en högre skolundervisning, afsedd äfven för de icke lärda yrkena. W. har praktiskt taget ställt sig så godt som fullständigt afvisande gent emot dessa kraf, detta i full öfverensstämmelse med nyhumanisternas åskådning. Redan det starka betonandet af de klassiska språkens betydelse för hvarje art af verklig bildning gjorde den föreslagna ändringen oantaglig. Rodhe har påvisat W:s beroendeförhållande till tyska nyhumanister, Spilleke och Tiersch [3]). Spörjer man efter grunden till hans oböjlighet just på denna punkt, då han likväl på andra visat sig mäktig af ett visst tillmötesgående, ligger det närmast till hands att hänvisa på hans anslutning till de nämnda auktoriteterna — låt vara med åtskilliga modifikationer. Riktigheten däraf kan ej bestridas. Dock är frågan icke därmed uttömd. W. var en allt för stor barnavän, han hade blickat allt för djupt in i barnahjärtat för att låta sig fångas af abstrakta teorier om uppfostran. Därför stod han, mer än man egentligen skulle ha anledning förmoda, mottaglig för intryck äfven från annat håll. Han omtalar, att han för att gå bättre rustad till det arbete, som väntade honom vid uppfostringskommittén 1828, studerat pedagogisk litteratur, särskildt Jean Pauls »högintressanta» Levana. Nu visar Jean Paul visserligen en stor respekt för antikens kultur, men han betonar på samma gång, att blott »söndagsbarn» såsom Göthe och Herder ha fått någon inblick i forntidens ande. »Måndagsbarnen» stå trots sina bemödanden alldeles främmande därför. Och på uppfostringens område bryter han fullständigt

---

[1]) Det ofvan sagda må gälla som en komplettering af framställningen i det föregående å sid. 69.

[2]) Rodhe, o. a. a., s. 207.

[3]) O. a. a., s. 109.

med den rådande traditionen. Grundförutsättningen för hvarje allvarlig skolreform är en inskränkning af filologernas herravälde. Det ständiga brottandet med grammatiska och andra svårigheter gör den rena och fulla njutningen af konstverket omöjlig för lärjungen. Må man blott se, hur ungdomen drar en suck af lättnad, när den har den plågsamma gymnasietiden bakom sig[1]). Om detta arbete säger W.: »Det är en skatt af tankar och träffande uttryck». Han tillägger: »Bland de uppfostringsskrifter jag läst för att bereda mig till den stora kommittén, är den (Levana) och Steffens »Die gegenwärtige Zeit» de innehållsrikaste» [2]). Steffens står lika litet som Jean Paul på nyhumanisternas sida. Han betonar statens skyldighet att på uppfostringsområdet respektera det individuella. »Zwar kann und soll der Staat über die geistige Erziehung wachen, wie über die physische, ja, die Erziehung soll ganz für den Staat seyn, aber die innere Quelle des eigenthümlichen ist die heilige Stätte, die er ehren soll, ja, um diese zu schützen ist er selber da. Deswegen giebt es keinen furchtbareren Irrthum als den, dass der Unterricht für die geringern Klassen ihrem Anfang, ihrem Wesen nach verschieden wäre von der für die so genannten gebildetern» [3]). Han erkänner de klassiska språkens värde vid skolundervisningen, men han beklagar på samma gång deras dominerande ställning. »Zwar wird man behaupten, dass die übrigen Richtungen keinesweges verdrängt sind; aber sie sind auch nicht lebendige Theile des Unterrichts, wenn sie nicht ebenso strenge gehandhabt werden, wenn nicht ein festes, sicheres Grundschema der Mittheilung, wie für die Sprache und für die Mathematik den Unterricht leitet» [4]). Han framhåller, att hur mycket man än söker göra sådan undervisning fruktbärande, kommer dock det, som borde vara själfva kärnan i undervisningen, till korta. »Jenes hohe belebende, wodurch der Unterricht in die Gesinnung, beide in das Leben hineingebildet werden, jener leichte geistige Hauch, der in der Natur das tiefe, in der Geschichte das hohe, im Leben das treffliche ahnen, ihm nachstreben lehrt, kurz der poetische

---

[1]) NERRLICH, Jean Paul, s. 506 ff.
[2]) D. E. 1828, d. 6 Mars.
[3]) Die gegenwärtige Zeit, II, s. 743.
[4]) Ib., s. 747.

grund byggd fackutbildning. Däremot ansåg han sig kunna förorda dispens för läroverkslärare från den teologiska universitetsexamen [1]). I viss mån kan han nog sägas därmed ha gjort sig skyldig till inkonsekvens [2]). Dock bör detta drag sättas i sammanhang med den betydelse, som W. öfver hufvud taget tillmäter skolorna såsom ett viktigt led i den kyrkliga uppfostringen. Om de goda befordringsmöjligheterna bortfölle, skulle det uppstå brist på dugliga lärare, och detta måste förekommas. Hvad som gagnade skolan, gagnade därmed indirekt också kyrkan.

Inom uppfostringskommittén hade från liberalt håll kraf framställts på en högre skolundervisning, afsedd äfven för de icke lärda yrkena. W. har praktiskt taget ställt sig så godt som fullständigt afvisande gent emot dessa kraf, detta i full öfverensstämmelse med nyhumanisternas åskådning. Redan det starka betonandet af de klassiska språkens betydelse för hvarje art af verklig bildning gjorde den föreslagna ändringen oantaglig. Rodhe har påvisat W:s beroendeförhållande till tyska nyhumanister, Spilleke och Tiersch [3]). Spörjer man efter grunden till hans oböjlighet just på denna punkt, då han likväl på andra visat sig mäktig af ett visst tillmötesgående, ligger det närmast till hands att hänvisa på hans anslutning till de nämnda auktoriteterna — låt vara med åtskilliga modifikationer. Riktigheten däraf kan ej bestridas. Dock är frågan icke därmed uttömd. W. var en allt för stor barnavän, han hade blickat allt för djupt in i barnahjärtat för att låta sig fångas af abstrakta teorier om uppfostran. Därför stod han, mer än man egentligen skulle ha anledning förmoda, mottaglig för intryck äfven från annat håll. Han omtalar, att han för att gå bättre rustad till det arbete, som väntade honom vid uppfostringskommittén 1828, studerat pedagogisk litteratur, särskildt Jean Pauls »högintressanta» Levana. Nu visar Jean Paul visserligen en stor respekt för antikens kultur, men han betonar på samma gång, att blott »söndagsbarn» såsom Göthe och Herder ha fått någon inblick i forntidens ande. »Måndagsbarnen» stå trots sina bemödanden alldeles främmande därför. Och på uppfostringens område bryter han fullständigt

[1]) Det ofvan sagda må gälla som en komplettering af framställningen i det föregående å sid. 69.

[2]) Rodhe, o. a. a., s. 207.

[3]) O. a. a., s. 109.

med den rådande traditionen. Grundförutsättningen för hvarje allvarlig skolreform är en inskränkning af filologernas herravälde. Det ständiga brottandet med grammatiska och andra svårigheter gör den rena och fulla njutningen af konstverket omöjlig för lärjungen. Må man blott se, hur ungdomen drar en suck af lättnad, när den har den plågsamma gymnasietiden bakom sig[1]). Om detta arbete säger W.: »Det är en skatt af tankar och träffande uttryck». Han tillägger: »Bland de uppfostringsskrifter jag läst för att bereda mig till den stora kommittén, är den (Levana) och Steffens »Die gegenwärtige Zeit» de innehållsrikaste» [2]). Steffens står lika litet som Jean Paul på nyhumanisternas sida. Han betonar statens skyldighet att på uppfostringsområdet respektera det individuella. »Zwar kann und soll der Staat über die geistige Erziehung wachen, wie über die physische, ja, die Erziehung soll ganz für den Staat seyn, aber die innere Quelle des eigenthümlichen ist die heilige Stätte, die er ehren soll, ja, um diese zu schützen ist er selber da. Deswegen giebt es keinen furchtbareren Irrthum als den, dass der Unterricht für die geringern Klassen ihrem Anfang, ihrem Wesen nach verschieden wäre von der *für* die so genannten gebildetern» [3]). Han erkänner de klassiska språkens värde vid skolundervisningen, men han beklagar på samma gång deras dominerande ställning. »Zwar wird man behaupten, dass die übrigen Richtungen keinesweges verdrängt sind; aber sie sind auch nicht lebendige Theile des Unterrichts, wenn sie nicht ebenso strenge gehandhabt werden, wenn nicht ein festes, sicheres Grundschema der Mittheilung, wie für die Sprache und für die Mathematik den Unterricht leitet» [4]). Han framhåller, att hur mycket man än söker göra sådan undervisning fruktbärande, kommer dock det, som borde vara själfva kärnan i undervisningen, till korta. »Jenes hohe belebende, wodurch der Unterricht in die Gesinnung, beide in das Leben hineingebildet werden, jener leichte geistige Hauch, der in der Natur das tiefe, in der Geschichte das hohe, im Leben das treffliche ahnen, ihm nachstreben lehrt, kurz der poetische

---

[1]) NERRLICH, Jean Paul, s. 506 ff.

[2]) D. E. 1828, d. 6 Mars.

[3]) Die gegenwärtige Zeit, II, s. 743.

[4]) Ib., s. 747.

grund byggd fackutbildning. Däremot ansåg han sig kunna förorda dispens för läroverkslärare från den teologiska universitetsexamen [1]. I viss mån kan han nog sägas därmed ha gjort sig skyldig till inkonsekvens [2]. Dock bör detta drag sättas i sammanhang med den betydelse, som W. öfver hufvud taget tillmäter skolorna såsom ett viktigt led i den kyrkliga uppfostringen. Om de goda befordringsmöjligheterna bortfölle, skulle det uppstå brist på dugliga lärare, och detta måste förekommas. Hvad som gagnade skolan, gagnade därmed indirekt också kyrkan.

Inom uppfostringskommittén hade från liberalt håll kraf framställts på en högre skolundervisning, afsedd äfven för de icke lärda yrkena. W. har praktiskt taget ställt sig så godt som fullständigt afvisande gent emot dessa kraf, detta i full öfverensstämmelse med nyhumanisternas åskådning. Redan det starka betonandet af de klassiska språkens betydelse för hvarje art af verklig bildning gjorde den föreslagna ändringen oantaglig. Rodhe har påvisat W:s beroendeförhållande till tyska nyhumanister, Spilleke och Tiersch [3]. Spörjer man efter grunden till hans oböjlighet just på denna punkt, då han likväl på andra visat sig mäktig af ett visst tillmötesgående, ligger det närmast till hands att hänvisa på hans anslutning till de nämnda auktoriteterna — låt vara med åtskilliga modifikationer. Riktigheten däraf kan ej bestridas. Dock är frågan icke därmed uttömd. W. var en allt för stor barnavän, han hade blickat allt för djupt in i barnahjärtat för att låta sig fångas af abstrakta teorier om uppfostran. Därför stod han, mer än man egentligen skulle ha anledning förmoda, mottaglig för intryck äfven från annat håll. Han omtalar, att han för att gå bättre rustad till det arbete, som väntade honom vid uppfostringskommittén 1828, studerat pedagogisk litteratur, särskildt Jean Pauls »högintressanta» Levana. Nu visar Jean Paul visserligen en stor respekt för antikens kultur, men han betonar på samma gång, att blott »söndagsbarn» såsom Göthe och Herder ha fått någon inblick i forntidens ande. »Måndagsbarnen» stå trots sina bemödanden alldeles främmande därför. Och på uppfostringens område bryter han fullständigt

---

[1] Det ofvan sagda må gälla som en komplettering af framställningen i det föregående å sid. 69.

[2] RODHE, o. a. a., s. 207.

[3] O. a. a., s. 109.

med den rådande traditionen. Grundförutsättningen för hvarje allvarlig skolreform är en inskränkning af filologernas herravälde. Det ständiga brottandet med grammatiska och andra svårigheter gör den rena och fulla njutningen af konstverket omöjlig för lärjungen. Må man blott se, hur ungdomen drar en suck af lättnad, när den har den plågsamma gymnasietiden bakom sig[1]). Om detta arbete säger W.: »Det är en skatt af tankar och träffande uttryck». Han tillägger: »Bland de uppfostringsskrifter jag läst för att bereda mig till den stora kommittén, är den (Levana) och Steffens »Die gegenwärtige Zeit» de innehållsrikaste» [2]). Steffens står lika litet som Jean Paul på nyhumanisternas sida. Han betonar statens skyldighet att på uppfostringsområdet respektera det individuella. »Zwar kann und soll der Staat über die geistige Erziehung wachen, wie über die physische, ja, die Erziehung soll ganz für den Staat seyn, aber die innere Quelle des eigenthümlichen ist die heilige Stätte, die er ehren soll, ja, um diese zu schützen ist er selber da. Deswegen giebt es keinen furchtbareren Irrthum als den, dass der Unterricht für die geringern Klassen ihrem Anfang, ihrem Wesen nach verschieden wäre von der für die so genannten gebildetern» [3]). Han erkänner de klassiska språkens värde vid skolundervisningen, men han beklagar på samma gång deras dominerande ställning. »Zwar wird man behaupten, dass die übrigen Richtungen keinesweges verdrängt sind; aber sie sind auch nicht lebendige Theile des Unterrichts, wenn sie nicht ebenso strenge gehandhabt werden, wenn nicht ein festes, sicheres Grundschema der Mittheilung, wie für die Sprache und für die Mathematik den Unterricht leitet» [4]). Han framhåller, att hur mycket man än söker göra sådan undervisning fruktbärande, kommer dock det, som borde vara själfva kärnan i undervisningen, till korta. »Jenes hohe belebende, wodurch der Unterricht in die Gesinnung, beide in das Leben hineingebildet werden, jener leichte geistige Hauch, der in der Natur das tiefe, in der Geschichte das hohe, im Leben das treffliche ahnen, ihm nachstreben lehrt, kurz der poetische

---

[1]) NERRLICH, Jean Paul, s. 506 ff.
[2]) D. E. 1828, d. 6 Mars.
[3]) Die gegenwärtige Zeit, II, s. 743.
[4]) Ib., s. 747.

Theil der Erziehung, wie wir ihn im weitesten Sinne nennen möchten, weil er das innerste Dasein am unmittelbarsten berührt, ist dadurch auch nicht von Ferne angedeutet»[1]. »Schauet in unsere Schulen hinein, erinnert euch der eigenen Schulzeit, wie alles zwischen läppischer, ungeschickter Tändelei, und finsterer, unerquicklicher, geistloser Strenge schwankt, wie Lehrer und Schüler sich wechselseitig quälen, wie wir Alle, der geistreiche, wie der einfältige, keine Ahnung von einem tiefern Leben, keine Kunde von dem herrlichsten dort erlangten» o. s. v.[2])

Ett torde väl af allt detta vara visst: W:s personliga sympatier gingo ingalunda uteslutande i strängt nyhumanistisk riktning. Men lika säkert är, att såsom Rodhe visat, så godt som ingen af dessa liberalare idéer kommer till synes i hans offentliga uttalanden. För uppfostringskommitténs män var frågan om de klassiska språkens ledareställning det schibbolet, som afgjorde öfver tillhörigheten till det ena eller andra lägret. Hur kan då W. utan reservation kalla två arbeten, som just beträffande en sådan kardinalpunkt intaga en principiellt olika position, för de innehållsrikaste uppfostringsskrifter han läst? Förklaringen kan knappast lyda på mer än ett sätt. Hans hållning har icke varit bestämd af uteslutande pedagogiska grunder. Det är visserligen riktigt, att den utvecklingslinie, utefter hvilken undervisningsväsendet enligt W. hade att fortgå, bestämdes till sin riktning af hvad hänsynen till statens och kyrkans embeten fordrade och därför borde vara beräknad för den art af bildning, som ansågs mest önskvärd inom dessa, men den kom också mycket snart att nå fram till den punkt, där ytterligare en kraft, den aktuella inre politiken, gjorde sig märkbar. Näringsklassens framryckning skulle mäktigt ha främjats genom den från liberalt håll förordade skolordningen, som inom den högre undervisningen kräfde hänsyn äfven till de praktiska, d. v. s. de icke lärda yrkena. W. hade mycket svårt att försona sig med en maktförskjutning sådan som den, på hvilken det borgerliga ståndet gjorde anspråk; han betraktade den såsom en stor olycka och befarade allvarsamma förvecklingar däraf. Han har tänkt på den fördärfbringande konkurrens inom embetsmannabanan, som skulle bli

[1]) Steffens, o. a. a., s. 748.
[2]) Ib., s. 749.

en följd, om tillgången på aspiranter öfverstege efterfrågan [1]), och han har väl äfven fruktat för att materiella intressen i allt för hög grad skulle få göra sig gällande, om personer utan verklig — d. v. s. klassisk — bildning komme att sitta vid makten. Det var naturligt, att hans omdöme i detta afseende kom att återverka på hans tankar i skolfrågan. Han hade själf ernått synnerligen tillfredsställande resultat med den gamla metoden och kunde med godt samvete hänvisa på att den verkligen *var* god. Den nya, som sökte tränga fram, kunde i vissa afseenden erbjuda fördelar framför den gamla, men den medförde på samma gång olägenheter, som den gamla var fri från. Sannolikt har W. stått tvekande inför valet. Vi ha berört hans sympatier för Jean Paul och Steffens. Han omtalar själf, hur förledande de moderna idéerna, framställda med en Agardhs skarpsinne, syntes honom [2]). Men ett är att erkänna relativa förtjänster hos något nytt, ett annat att reformera. Det stod i öfverensstämmelse med hela W:s läggning att känna sig mindre böjd för det senare i ett fall, sådant som förevarande. Härtill kommo nu politiska synpunkter. De ha fullständigt häft hans tvekan; i hans offentliga uttalanden finner man som nämndt ej några spår af sympati för en liberal eller ens en medlande riktning. Dessa politiska synpunkter framhåller W. visserligen aldrig i debatten eller i sina offentliga uttalanden, och anledningen är ej svår att inse. Sannolikheten af vårt antagande beröres emellertid ej häraf. W. var en man med utpräglad sinne för realiteter. Ungdomens intressen och ungdomens rättigheter har han förstått att tillvaratagа i högre grad än de fleste, men han egde också gåfvan att se bort ifrån det mindre för vinnandet af stora ändamål. Själf gaf han åt ungdomen det bästa af hvad han hade att bjuda, och han ställde för dess räkning stora kraf på andra, äfven på det allmänna. Men hänsynen till ungdomen fingo i sin ordning vika för något högre, när förhållandena så kräfde. Skolan fick ej inrättas så, att dess ordning direkt eller indirekt lade hinder i vägen för det i hans ögon bästa statsskicket. Så kom W. att göra gemensam sak med de stränga nyhumanisterna, under det att han dock mer än de flesta andra inom deras krets med

---

[1]) Jfr ofvan sid. 156.

[2]) Rodhe, o. a. a. s. 120.

sympati och förståelse följde de impulser, som gingo fram ur friare riktningar.

* * *

Under W:s vistelse i Göteborg upprättades flera nya skolor, och därvid togs hans organisatoriska talang gärna i anspråk. Så instiftades den s. k. fruntimmersföreningens skola under hans medverkan. Han deltog i den konstituerande sammankomsten, hvarvid han jämte D:r Dubb »ålades» att biträda »allt framgent företaget» [1]). Kanske har artigheten mot damerna hindrat honom att här i samma grad som eljest göra sin vilja gällande. Han synes blott ha inskränkt sig till att »hjälpa de goda fruarna med deras bestyr», och resultatet tillfredsställer honom icke. I Nov. 1821 anmärker han efter ett besök bl. a.: »Läsningen var klen», och »skolan är för kostbar, häldst omkring 600 RD åtgå, hvartill medel framdeles torde saknas» [2]). Dock finner man från hans anteckningar, att han då och då har bevistat lektionerna, liksom han med ett visst intresse följde detaljerna i skolans ekonomi.

I Nov. 1826 hade W. hos sig sammanträde med bl. a. pastor Kamp och handl. J. A. och C. F. Kjellberg, hvilka jämte biskopen »fått herr Jonas Kjellbergs uppdrag att föreslå sättet till organisation af en flickskola för bättre folkklasserna» [3]) Det ser således ut, som om den egentliga ledande rollen i detta fall varit lagd i W:s händer. I Maj 1832 bröt han i närvaro af några andra framlidne grosshandl. Kjellbergs gåfvobref af 50,000 RD RGS till en flickskola för pauvres honteux [4]) och har sedan lifligt deltagit i förberedelserna för skolans igångsättande. 1835 kunde skolan öppnas, hvarvid W. förrättade invigningen [5]). Han hedrade därefter ofta anstalten med sina besök både vid de ordinarie lektionstimmarna och vid examenshögtidligheterna. Särskildt har det gladt honom att i egen person få förrätta terminsafslutningarna. I Nov. 1837 skrifver han: »Kjellbergska skolans hög-

[1]) D. E. 1819, d. 17 Apr.
[2]) D. E. 1821, d. 10 Nov.
[3]) D. E. 1826, d. 11 Nov.
[4]) D. E. 1832, d. 4 Maj.
[5]) Prestmöteshandl. 1836, s. 52.

tidsdag.... Förhöret tillfredsställande. Framlagda arbeten vackra.... Den gode Guden halp mig att tala lifligt, nära hänfördt»[1]).

Ungefär samtidigt med förberedelserna för Kjellbergska flickskolan uppgjordes ett reglemente för det nyinrättade Handelsinstitutet i Göteborg. W. hade förslaget till genomseende[2]), men han tycks i detta fall ej ha fått sina åsikter genomförda att döma af hans uttalande från Febr. 1827: »Besökte handelsinstitutet, hvaröfver köpmännerne äro så stolte. Mer än hälften af ynglingarne borta. Ingenting märkvärdigt att efterfölja. Osäkerhet i planen och dess verkställande»[3]). Dock infann han sig där ingalunda sällan.

Äfven Chalmerska slöjdskolan var föremål för hans intresse. I egenskap af direktionsledamot tog han liflig del af undervisningen. Hösten 1836 skrifver han: »Besökte med directionen Chalmerska slöjdskolans alla lägenheter och lärde känna gossarne»[4]). Följande vårtermin höll han »å styrelsens vägnar examen med Chalmerska slöjdskolan med mycken tillfredsställelse»[5]).

Något torde äfven böra nämnas om W:s förhållande till Göteborgs för barn ur de obemedlade klasserna afsedda skolor. Af dem var det särskildt den s. k. Willinska, som var föremål för hans omsorg. W. har antecknat många lektionstimmar därifrån, som han bevistat. Ett uttryck för hans bemödande att vid sådana tillfällen rätta sitt uppträdande efter de enklare förhållanden, som situationen medförde, och efter en åhörarekrets, som i många afseenden kunde förefalla mindre tacksam, är hvad han omtalar från en afslutning därstädes: »Jag höll tal till direction, lärare, barn, föräldrar och öfriga närvarande *i folkton*»[6]). 1827 erhöll denna skola en ny lokal, som W. invigde. Denna invigning skedde — enligt hans egna ord —» med ett extemporeradt tal under egen djup rörelse, och jag vågar hoppas äfven andras»[7]). 1837 erhöll skolan en grofverkstad, i hvilken W.

[1]) D. E. 1837, d. 29 Nov.
[2]) D. E. 1826, d. 9 Jan.
[3]) D. E. 1827, d. 2 Febr.
[4]) D. E. 1836, d. 15 Nov.
[5]) D. E. 1837, d. 30 Maj.
[6]) D. E. 1824, d. 2 Sept.
[7]) D. E. 1827, d. 20 April.

ofta aflade besök »med stort nöje öfver dessa gossars arbetsflit» [1]).

Hvad stadens öfriga lägre skolor angår, t. ex. söndagsskolan, tyska skolan m. fl., åtnöjer W. sig i allmänhet med att uppteckna tiderna för sina ingalunda sällsynta besök därstädes. Han var djupt fästad äfven vid dessa. 1828 berättar han, hur han, då Kjellbergska medaljen för första gången utdelades i Handtverksskolan — det var kort före hans resa till Stockholm — »talade med rörelse till styrelse, lärare och lärjungar». Han tillägger: »Gud vare lofvad för de många tillfällen mig erbjudits att säga sanning i folksamlingar. Han gifve vexten omkring mig och en ödmjuk tacksamhet i mitt hjerta». Den följande dagen erhöll W. genom en deputation af stadens handtverkare ett exemplar af den Kjellbergska medaljen med påskrift: »För nitisk vård om söndagsskolan» [2]).

Sedan Wilhelmsberg blifvit hans stadigvarande sommaruppehållsort, tog han en liflig del af undervisningen i Örgryte skola. I början tycks han ha haft anledningar till missnöje. Så småningom blef tillståndet bättre — växelundervisningsmetoden hade införts på W:s tillskyndan — och han har inga anmärkningar att göra. 1835 berättar han om ett besök därstädes af själfve Tegnér, som då vistades hos honom; dock tillägger han: »En större illustration än tillfället och stället förtjente». Tre dagar senare predikade W. i Örgryte kyrka, hvarvid skolkollekt upptogs; »större än någonsin»; »jag hade i veckan varit förströdd af Tegnérs besök och mådde illa, men Gudi lof! det gick väl» [3]).

1839 väcktes förslag om inrättande af småbarnsskolor. W. talade för införandet af sådana vid den allmänna rådstugan [4]). Planen vann vederbörandes bifall, och W. kunde kort efteråt bevista en »mönstring med de barn, som sökte inträde» [5]).

Såsom intresserad frimurare kom W. att egna stor omsorg åt frimurareordens barnhus, hvars arbetsordning under hans medverkan delvis reformerades. Under hans ordförandeskap fattades beslut, att barnhuset skulle förläggas på landet, »hvari-

[1]) D. E. 1837, d. 15 Nov. m. fl.
[2]) D. E. 1828, d. 19 och 20 Okt.
[3]) D. E. 1835, d. 27 och 30 Aug.
[4]) D. E. 1839, d. 26 Sept.
[5]) D. E. 1839, d. 4 Okt.

genom barnens physik och moral vårdades, inrättningens ekonomi vann etc.» [1]) 1821 beslöts — antagligen på W:s initiativ — att alltid vid session fästa ett förhör med barnen, äfven de utackorderade [2]). 1830 genomfördes en omfattande förändring. Barnhuset, hvars penningställning var bekymmersam, skulle då ersättas af »en större utpensionering» i st. f. försörjning af barnen i huset. W. meddelar: »Jag betackade å logens vägnar den vördnadsvärde 82-årige ordföranden, D:r Dubb, för dess långa, hafda mödor vid denna barmhertighetsinrättning och det kloka beslut, han nu biträdt» [3]). Det är nog ej för djärft att af denna notis sluta sig till att det fattade beslutet till stor del hade ett kraftigt understöd från W:s sida att tacka för sin tillkomst. Inrättningen tycks allt framgent ha haft att kämpa med ekonomiska svårigheter. Från 1838 berättar W., att han deltagit i en allmän rådstuga om ersättning till frimurarebarnhuset, som gått miste om en del inkomster. »Mitt förslag, att dessa 1,200 RD B:co skulle uttaxeras i mån af afgiften till fattigförsörjningen, gick ej igenom . . . . Deremot genomdref jag, att 1,000 RD B:co årligen skulle i 10 år utgå till barnhuset. Om sättet skulle i sammanhang med andra frågor framdeles afgöras. Intrycket icke behagligt på ett känsligt sinne. Gud bättre!» [4]) I sina energiska försök att främja inrättningens bästa synes W. således ha framställt ganska dryga kraf på vederbörandes offervillighet, och han har ej skytt att utsätta sig för åtskilligt obehag för att få igenom så mycket som möjligt af det begärda.

Äfven det af Göteborgs stad underhållna barnhuset har vid mer än ett tillfälle tagit hans tid och uppmärksamhet i anspråk. Dec. 1818 berättar han om en inspektion af stadens barnhus. »Förhör hölls icke till fullt nöje. Läraren uppmuntrades till ihärdighet, och barnen fingo tjenl. föreställningar enl. ledning af den s. k. conduiteboken» [5]). Följande år aflade W. ett nytt besök därstädes. Han åhörde läsningen, gjorde frågor och lät alla barnen läsa rent. »Rum och kost undersöktes» [6]). Utom de nu

[1]) D. E. 1819, d. 1 Febr.
[2]) D. E. 1821, d. 20 Dec.
[3]) D. E. 1830, d. 9 Dec.
[4]) D. E. 1838, d. 15 Mars.
[5]) D. E. 1818, d. 1 Dec.
[6]) D. E. 1819, d. 19 Febr.

nämnda finnas antecknade en mängd besök vid vanliga lektionstimmar eller vid examina. Stundom finnes därvid återgifvet åtskilligt af de enskilda barnens omständigheter [1]).

En skola, som i likhet med frimurarebarnhuset instiftats af ett ordenssällskap, var Götiska förbundets. Denna hade från början varit förlagd till Trollhättan. En af de första dagarna af 1822 antecknar W.: »Öfvertalte boktryckaren S. Norberg att hålla sitt löfte med ett skolhus i Mölndal» [2]). Efter det anbud, man på detta sätt lyckades erhålla, kunde frågan om skolans förflyttning till Mölndal tagas under behandling. I ett utlåtande, som W. på anfordran hade att afgifva, och hvari han naturligtvis ifrigt tillstyrkte förändringen, erbjöd han sig för egen del att »gifva det biträde med råd till skolans organisation, som styrelsen ville anlita» [3]). Under byggnadsarbetets gång aflade W. flera besök på platsen; samtidigt utarbetades ett nytt reglemente, hvilket W. hade »till genomseende och ändrade i mindre delar» [4]). D. 1 Dec. 1824 förrättades invigningen af W., som därvid dubbade Norberg till R. W. O. [5]) För framtiden tycks han ha varit en trägen gäst vid skolans årsexamina och har från dessa tillfällen antecknat en mängd detaljer angående skolans verksamhet. Han var såsom förbundsman skolans eforus.

Hvad beträffar lägre skolor — beräknade för en bildningsgrad, motsvarande våra dagars folkskolor — utanför Göteborgs omnejd, så är det särskildt den Setheliska i Sätila socken, hvars verksamhet och ekonomiska omständigheter han följt med uppmärksamhet. Hans diarium innehåller rikliga meddelanden därom. På grund af rent lokala förhållanden kunde han i de flesta fall blott medelbart, genom andra, utöfva den kontroll, han fann önskvärd. Sommaren 1819 skrifver han t. ex. till en af domkapitlets medlemmar, lektor Godhe: »Underrättad om tit:i resa till Sätila, får jag anmoda tit. att å mina vägnar . . . . undersöka tillståndet i Setheliska skolan . . . . Tit. behagade således att med biträde af p. l. taga kännedom om . . . . undervisningens och hus-

---

[1]) t. ex. D. E. 1830, d. 7 Okt.
[2]) D. E. 1822, d. 3 Jan.
[3]) D. E. 1822, d. 26 Nov.
[4]) D. E. 1824, d. 28 Maj.
[5]) D. E. 1824, d. 1 Dec.

hållningens bestridande» [1]). Den insända redogörelsen har noggrant antecknats. 1830 berättar han, att han »med anledning af inkomna underrättelser om ett mindre godt skick i Setheliska skolan» skrifvit till kyrkoherden i församlingen med anmodan att å biskopens vägnar förrätta undersökning [2]). Hur denna utfallit, meddelar han ej. Däremot återger han städse med minutiös utförlighet de från vederbörande lärare vid skilda tillfällen insända rapporterna.

Stiftaren af den Frölichska skolan (i Istorps socken) har i stiftelseurkunden af 1827 särskildt vädjat till W:s organisatoriska förmåga [3]). Maningen förklingade ingalunda ohörd, och under de följande åren egnar han denna skolas verksamhet ett lifligt deltagande.

I sin prebendesocken, Tölö, lyckades W. trots församlingens motstånd genomdrifva inrättandet af en folkskola och bidrog därvid äfven af egna medel [4]). Då konungen 1832 besökte Vestkusten, omtalar W., att han »så tillställt, att konungen åt i Tölö nya skolhus, hvarigenom församlingens ovilja mot inrättningen borde minskas och huset få anseende» [5]).

Äfven öfriga lägre skolor i landsorten ha vid mångfaldiga tillfällen blifvit ihågkomna; hufvudsakligen är det deras verksamhet i hvardagslag, han söker följa; hans anteckningar i sådana fall äro tämligen likformiga; de äro mest af intresse genom den minutiösa samvetsgrannhet, hvarmed de äro gjorda, men förtjäna knappt att anföras.

Betecknande för den vakenhet och påpasslighet, hvarmed han följde alla fenomen, som på något sätt kunde inverka störande på undervisningen eller tillfällena därtill, är hvad han 1836 skrifver till v. Hartmansdorff: ». . . . Tidsandan gynnar fabriksväsendet. Det tager äfven i vårt land stark fart, synnerligast i min ort, der fabriker af alla slag uppstiga såsom svampar. Det statsekonomiska tillhör icke presten; men den moraliska sidan väcker hans betänksamhet. Man drager nu in hela skaror af barn, före erhållen undervisning, till drifhjul i dessa inrättningar. Willinska fattigfriskolan här vid Göteborg, som haft 600 barn,

---

[1]) D. E. 1819, d. 23 Aug.

[2]) D. E. 1830, d. 30 April.

[3]) Götheborgs Stiftstidningar 1827 n:o 18.

[4]) Prestmöteshandl. 1831, s. 61.

[5]) D. E. 1832, d. 7 Sept.

har nu 250, skolan i Mölndal hade 114 barn; nu då jag förhörde, voro 50 närvarande. Får detta fortgå, huru skall då den önskade folkundervisningen kunna vinnas? Preussiska regeringen ålägger alla föräldrar och vårdare att besörja barnens undervisning och bestraffar öfverträdelse. Kan den konstitutionella tvångströjan hindra Vår att åtminstone föreskrifva, att icke barn få upptagas i fabrikerna innan vunnen färdighet uti innanläsning? Och borde icke fabriksegare, som använda 20 barn och deröfver, tillförbindas att bereda dessa genom en söndagsskola vid fabriken en nödig efterhemtning af kunskap? Vill du och önskar framgång åt förslaget, skall jag inkomma dermed såsom initiativ för din åtgärd»[1]. Hur statssekreteraren har svarat, känna vi icke, men i den form, som W. här föreslår, blef projektet aldrig realiseradt.

* *
*

Ungefär vid samma tidpunkt, som W. tillträdde sin biskopsstol, hade den s. k. växelundervisningsmetoden börjat ådraga sig en viss uppmärksamhet äfven inom Sveriges gränser. Särskildt i Göteborg vann den anhängare, och den infördes snart i flera fattigskolor, hufvudsakligen genom läraren vid Stjerncreutzska skolan L. Hagstedts ansträngningar. Det synes, som om W. i början skänkt honom ett ganska verksamt understöd; det var genom hans rekommendation, som Hagstedt sattes i tillfälle att i Köpenhamn studera den nya metoden på nära håll[2]. Efter sin återkomst utgaf Hagstedt några s. k. föreläggningsblad, afsedda att användas vid växelundervisning. W. anmärker med afseende på dem: »Ehuru jag hade corrigerat manuscriptet, var det dock nu feltryckt på flera ställen»[3]. Alltså har han gjort sig besväret att genomläsa arbetet i manuskript eller korrektur. Samtidigt författade Hagstedt ett »försök till handledning vid vexelundervisningen», hvilket W. likaledes genomläste och äfven förság med ett förord. Detta arbete har, så vidt jag kunnat finna, aldrig blifvit utgifvet, och därmed har också W:s inledning, där han antagligen närmare preciserat sin ståndpunkt,

[1] Hartmansdorffska samlingen 1836, d. 28 Juni.
[2] D. E. 1819, d. 26 Juli.
[3] D. E. 1820, d. 7 Okt.

öfvergått till glömska. När man betänker den utomordentliga energi, W. kunde utveckla för att genomdrifva hvad han ville, har det öde, som drabbade Hagstedts försök, nog berott på att detta den — såsom W. själf kallar honom — »mera välmente än skicklige» mannens arbete icke motsvarade hans önskningar.

Dock finnes — i största allmänhet — kvar ett och annat uttalande, som han gjort om denna metod. I 1822 års prästmöteshandlingar har han i korthet karaktäriserat sin uppfattning så: »Växel-undervisningen är förnämligast på sitt ställe i soldatbarn-skolan, der militairisk takt tidigt skall invänjas, och i fattigförsörjnings-anstalterne, der man behöfver vid en stor barnskara inskränka lärares antal, omkostnaderne och tiden för ungdomens utlemnande till yrken. Om den är tjenlig i högre ämnen eller passar bland allmogen, derom är omdömet ställdt tveksamt mellan kärlek till det gamla och dagens brådska att antaga det nya» [1]. Således ställer han här frågan öppen t. v. Efter besök i sådana skolor, där växelundervisningen tillämpades, erkänner han emellertid oförbehållsamt de lyckade resultat, han stundom fick bevittna. Och sommaren 1830 skrifver han efter en examen i Örgryte fattigskola, där undervisningen efter det gamla systemet ej syntes honom tillfredsställande: »Vexelundervisningen skall nu införas och torde medföra större liflighet» [2]. Han har således ej haft något emot att tillämpa metoden inom vissa gränser. Den egentliga svårigheten vid den lägre undervisningens ordnande låg däri, att man ej kunde skaffa skolorna anslag för aflönandet af ett tillräckligt antal lärare. Och växelundervisningsmetoden erbjöd åtminstone *möjlighet* att bättre utnyttja, hvad som i det afseendet förefanns. Därför har den nog trots sina olägenheter i många fall synts honom öfverlägsen den gamla, och han önskar aldrig en återgång, där den redan blifvit införd. Dock motsvarade den i längden icke de förväntningar, som han en gång ställt på den. 1833 skrifver han till Järta: »Sjelfva vexelundervisningsmethoden, den jag trodde nyttig i större folkskolor, såsom fattigfriskolan här med 600 barn, börjar falla i min värdering, sedan nyligen af 14 gossar, som sökte inträde i apologistskolan, de 13 blefvo underkände för osäker innanläsning» [3].

---

[1]) s. 50, anm.

[2]) D. E. 1830, d. 3 Aug.

[3]) Bref till H. Järta, 1833, d. 31 Jan.

Mot de försök, som gjordes att genomföra växelundervisningsmetoden i någon större utsträckning, har han ställt sig skeptisk. I Maj 1822 mottog han kallelse att vara ständig ledamot i sällskapet för växelundervisningens befrämjande. Han anmärker helt torrt: »Besvarade med afgiftens erläggande» [1]. I början af 1824 »samlades efter kallelse de, som på herr Olof Mellins lista tecknat sig för deltagande i ett vexelundervisningssällskap». W. »ordförde» på anmodan och »styrde derhän, att sedan Mellins förslag att inrätta en schola i stort blifvit underkändt, ett sällskap skulle bildas att vårda denna angelägenhet» [2]. W. har således bestämdt motsatt sig att utan trängande skäl tillöka växelundervisningsskolornas antal utöfver de redan befintliga. I Febr. 1824 berättar han: »D. 17 höll jag sammankomst med ledamöterna i ett blifvande vexelundervisningssällskap, hvilka dock voro fåtaliga, omkring 30. Disputen mellan mig och Mellin var långvarig. Han ville göra sitt förslag till enda föremålet för öfverläggningen. Jag yrkade organisation af ett sällskap, som bl. a. äfven fick hans förslag till granskning. Sådant blef ock beslutet, och skulle jag genom kringgående lista inbjuda flere till deltagande, gifva förslag till stadgar och sedan sammankalla dem, som sig antecknat, till pröfning af dessa» [3]. Han tycks sålunda ha blifvit den ledande kraften i det nya sällskapet. I April 1824 organiserades det, och W. blef dess förste ordförande, hvarvid han själf fick välja sina närmaste medarbetare i styrelsen [4]. Det ser ut, som om W. alltjämt representerade det återhållande elementet. I Maj 1824 heter det: »Vexelundervisningssällskapets committés första sammankomst, då hvarjehanda förberedande åtgärder beslötos, och dumheter motarbetades» [5]. Det förtjänar observeras, att W., som annars icke tvekar att tala om, hvad han medelbart eller omedelbart uträttat, aldrig förtäljer om några egentliga resultat af arbetet inom detta sällskap. Hans redogörelse vid prästmötena 1831 (s. 36) och 1836 (s. 60) göra ett skäligen ointresseradt intryck. Sina åligganden som ordförande har han nog skött — sammanträdena äro relativt täta — men hvad

---

[1]) D. E. 1822, d. 26 Juni.
[2]) D. E. 1824, d. 2 Febr.
[3]) D. E. 1824, d. 17 Febr.
[4]) D. E. 1824, d. 27 April.
[5]) D. E. 1824, d. 18 Maj.

som förekom vid öfverläggningarna, har han sällan ansett mödan värdt att relatera. I det stora hela har han nog betrakat sällskapet såsom tämligen onödigt. De öfriga deltagarnas intresse har också — om man får tro hans uppgifter — varit ganska svagt. Vid årsmötet 1825 anmärker han: »Efter vanligheten blott 20 ledamöter». Vid dessa årsfester tillät han sig, hvad han annars högst sällan omtalar, att hålla det honom åliggande talet ex tempore [1]. Det är väl också ett bevis för att han icke ansåg sig behöfva offra någon möda på en så obetydlig sak. Under de senare åren bli hans notiser om detta sällskap allt mera kortfattade.

I 1822 års prästmöteshandlingar upptagas af den 64 kvartsidor starka redogörelsen för ställningen i stiftet 33 sidor — således öfver hälften — af berättelser angående skolorna. Denna ovanliga utförlighet föranledde biskop Faxe till en icke alldeles oberättigad anmärkning beträffande detaljrikedomen [2]. Antingen nu W. har velat erkänna något befogadt i denna anmärkning eller icke, så har han i hvarje fall tvekat att i nämnvärd mån rätta sig därefter. I de närmast följande handlingarna af samma slag (1831 års) intaga skolangelägenheterna — jämfördt med hvad som i öfrigt afhandlas — ett omfång i proportionen 30: 35. Däremot har tablån öfver skolväsendet i 1836 års prästmöteshandlingar blifvit afknappad till en mera summarisk form.

* *
*

I detta sammanhang må till sist något nämnas om W:s förhållande till den vid universiteten studerande ungdomen. Bland hans efterlämnade papper finnas bevarade terminliga rapporter från Göteborgs nations i Lund inspektor. Dessa rapporter äro ganska detaljerade och meddela äfven redogörelser för de enskilda studenternas förhållande [3]. — I sammanhang med de Upsalaresor, han företog under riksdagsperioderna i Stockholm, berättar han vid skilda tillfällen, hur han uppsöktes af landsmännen och tillbragte sin afton i deras krets. Vid byggandet af Göteborgs nations hus i Upsala lämnade W. sina landsmän ett verksamt

[1]) D. E. 1826, d. 11 April m. fl.

[2]) G. 323 a, s. 357.

[3]) Jfr t. ex. ofvan s. 95, anm. 1.

pekuniärt understöd [1]); genom sin anförvant domkyrkosysslomannen Johan Börjesson hölls han under dennes Upsalatid noga à jour med »Göteborgarnas» görande och låtande, och behöfvande studenter tyckas i stor omfattning ha vändt sig till honom för att få hjälp.

---

[1]) G. 323 a, s. 344.

VII.

Wingård och Göteborgs konsistorium.

Det kraftfulla arbete, W. med biträde af konsistoriet utförde för att främja stiftets angelägenheter och för att upprätthålla ordningen bland prästerna eller ute i församlingarna, ha vi redan i det föregående varit i tillfälle att skärskåda. I allmänhet har han nog ej kunnat klaga öfver bristande samförstånd hos sitt domkapitel. Protokollerna visa oförtydbart, att den egentliga ledningen af stiftet obehindradt kunnat försiggå i enlighet med hans önskningar. Dock gäller detta omdöme ingalunda utan inskränkning, och W. själf ansåg sig, särskildt under de första tio åren af sin biskopstid, ega många anledningar att beklaga sig.

När W. höll sitt inträdestal i konsistorium, yttrade han bl. a.: »Af eder rättsinnighet och vishet beror det att i mig igenkänna den bepröfvade vännen eller finna förmannen» [1]. Han har således velat gifva en eftertrycklig varning för motspänstighet, och han skulle svårligen ha betonat sitt förmanskap på detta sätt, om han icke redan nu fruktat att se det antastadt. Det ser således ut, som om han verkligen anat, att motstånd icke alltid skulle uteblifva, och man behöfver ej gå långt i protokollen för att finna, att hans farhågor icke saknade all grund. På sådana punkter, där meningsskiljaktighet uppstod, mötte oppositionen i regeln från samma håll; den representerades af hans forna kamrater vid gymnasiet lektorerna Björck och Ekman, stundom sekunderade af lektor Myrberg. Dock knappt — åtminstone efter hvad protokollen ge vid handen — i den utsträckning eller i

---

[1]) Jfr ofvan sid. 17.

den form, att man bör tala om ett bestämdt, alltid aktuellt motparti.

Det var W. själf, som gaf anledning till den första konflikten. I ett kungl. bref af 1816 förekom ett obestämdt uttryck angående biskopens löneförmåner, enligt hvilket — efter W:s tolkning — ett vederlag af 13 $^{1}/_{2}$ tunnor korn skulle tillkomma biskopen, från Lundby prebendepastorat, hvars innehafvare var lektor Björck. Den förre biskopen hade icke gjort några anspråk gällande; däremot upptogs saken 1819 af W. för sterbhusets och den nye biskopens räkning. Björck ville försvara sina rättigheter och föreslog, att man skulle begära en nådig förklaring af ifrågavarande kungl. bref. Denna hemställan sökte W. med all makt motsätta sig och »föreställde betänkligheten af en begärd förklaring å ett kungl. förordnande, som redan blifvit tillkännagifvet för kammarcollegium» o. s. v. [1]). Vid en följande session fortsattes debatten; Björck uppläste ett skriftligt anförande, som W. omedelbart upptog till bemötande. Vid den därpå anställda omröstningen biträddes Björcks mening af lektorerna Hellberg, Myrberg, Ekman och t. o. m. Bruhn trots den hänsyn, han och W. annars alltid visade hvarandra. Särskildt den sistnämndes ståndpunkt häntyder på att gymnasielektorerna ansågo det nödvändigt att handla gemensamt för att värna om sin rättvisa sak gent emot biskopens kraf. W. uppfattar också alldeles riktigt detta beslut att begära en närmare förklaring af det kungliga brefvet såsom en »lektorernas ansökan» [2]). W. uppger själf, att han i privatskrifvelser sökte stämma höga vederbörande till sin förmån. I hans bref till Rosenstein kan man lätt läsa mellan raderna, hvad det är, som mest grämer honom. »Redan att blifva öfverröstad är icke roligt för en ordförande, men att mål bringas, der han måste suspendera sin åtgärd, är förtretligt, och för ordningens bibehållande är det icke nyttigt, att tvister om mitt och ditt förebringas i consistorier, som borde vara mera concilia paterna än poliskamrar eller kämnersrätter . . . . I allt fall är jag förvissad, att min herr Farbror så lagar, att jag bibehålles vid en rättighet, den jag icke förverkat» [3]). Rosenstein svarar med löfte att »försöka allt hvad försökas kan»; men vågar ej lofva framgång. Äfven till Rosen-

[1]) D. E. 1819, d. 28 April.
[2]) D. E. 1819, d. 26 Juni.
[3]) Bref till N. v. Rosenstein 1819, d. 26 Juni.

blad har W. vädjat[1]). Men hans planer lyckades icke. Kungl. Maj:t förklarade, att det åberopade brefvet af 1816 icke haft för ändamål att utreda, hvem ifrågavarande vederlag tillkomme, utan endast af hvad natur det vore, och dessutom, att den där förekommande uppgiften, att det vore anslaget åt biskopen, blott grundade sig på en af kammarkollegium och statskontoret afgifven men sedermera rättad uppgift, hvadan alltså pastor i Lundby egde att uppbära hvad till honom förut utgått[2]). W. synes sålunda af själfva ordalydelsen i det af honom anförda kungliga brefvet ha egt en viss formell grund för sina anspråk, dock af ganska omtvistlig beskaffenhet, eftersom uppgiften betecknas såsom »sedermera rättad». I hvarje fall gör hans försök att hålla uppe anspråk på löneförmåner utöfver de betydliga, hvilka Johan Wingård redan åtnjutit, icke något sympatiskt intryck. Dock bör det påpekas, att W:s egen ekonomi vid denna tidpunkt icke var god. I bref till grefve G. F. Wirsén af d. 1 Jan. 1820 uppger han sig vara skuldsatt[3]).

Denna ekonomiska tvistefråga blef inledningen till en lång kedja af stridigheter mellan W. och hans forne embetsbroder, stridigheter, som mestadels rörde relativt obetydliga ting och därför med god vilja nog hade kunnat förekommas.

I den Collanderska testamentstvisten stodo de emot hvarandra, i det Björck ansåg konsistorium alldeles obehörigt att under frågans dåvarande läge taga någon befattning därmed eller att förordna om executors tillsättande[4]). I öfverensstämmelse härmed har han allt framgent reserverat sig till protokollet mot alla af konsistorium beslutade åtgärder i saken.

1820 vidtog W. en ändring, hvaraf Björck kände sig högeligen förnärmad. Domkapitlet hade under den närmast föregående tiden fått två nya ledamöter, lektor Traneus och domprosten Hummel, och det gällde att jämnare fördela examineringen vid prästexamen. W. öfverlämnade »latiniteten» åt Traneus, själf öfvertog han teologia pastoralis och casus conscientiæ; Hummel anmodades att öfvertaga computus ecclesiasticus för att bereda en lättnad åt Björck, som under Johan Wingårds ålderdom bestridt exami-

[1]) G. 323 a, s. 117, bref, dateradt d. 26 Juli 1819.

[2]) Kongl. Bref 1820, d. 15 Aug.

[3]) Wirsénska samlingen, Riksarkivet.

[4]) Domk. prot. 1820, d. 8 Maj.

neringen häri. Björck svarade spetsigt, att ehuru han hittills föredragit denna vetenskap i sina föreläsningar i gymnasiet, hade han ingenting emot att öfverlämna dessa examensgöromål åt Hummel, men han hade aldrig ansett något för besvärande, som hörde till hans tjänst, den han trodde sig hittilldags oklanderligt hafva uppfyllt [1]. Den omständigheten, att Björck skött examinationen i 3 ämnen, har väl varit fullgiltigt skäl för W. att företaga en utjämning — Hummel anmärkte vid protokollsjusteringen, att Björcks undervisning icke på något sätt skulle beröras af det skedda [2] — men episoden tyder dock på ett spändt förhållande, som kunde taga sig uttryck äfven i rena obetydligheter. I ett bref från följande år angående Björcks »succession» efter lektor Hellberg i Säfve prebendepastorat anspelar han helt oförtäckt på det rådande kyliga förhållandet. »Jag vågar härmed ödmjukel. anhålla om detta prof af min käre Brors ynnest, hvilken jag alltid önskat mig ega, men som jag med så mycket större ledsnad under stundom tyckts mig sakna, som jag aldrig med upsåt och vilja den samma förverkat....» [3] Han erhöll också pastoratet. Antagligen har han mer haft gällande praxis än W:s »ynnest» att tacka för att han fick sin önskan uppfylld. Några veckor senare uppstod en meningsskiljaktighet med anledning af Björcks kuggningar på gymnasium, för hvilken vi ofvan redogjort. 1822 utnämndes han — antagligen såsom d. v. äldste lektor — till vice preses vid prästmötet, ett åliggande, som han på grund af sjukdom aldrig kom att fullgöra. 1825 förordnades han till prost. Det är ganska antagligt, att den varning mot dictata-skrifning, som W. omtalar 1826 (se sid. 148), varit riktad mot Björck, som enligt Skarstedt gjort sig känd som en utmärkt författare af dictata [4].

I slutet af 1822 skulle konsistorienotariebefattningen återbesättas. W. önskade, säkerligen mest af personliga skäl, regementspastor Broman, för hvilken han hyste varma sympatier. Han fick äfven konsistorium med sig, men Björck reserverade sig mot denna utnämning i 4 punkter, dock med så svag moti-

---

[1]) Domk. prot. 1820, d. 18 Okt.
[2]) Domk. prot. 1820, d. 25 Okt.
[3]) G. 323 a, s. 302.
[4]) O. a. a., s. 190.

vering, att den svårligen kan ha haft annat syfte än att väcka biskopens misshag [1]).

Sommaren 1824 företog Broman en tjänsteresa såsom regementspastor och hade därvid försummat begära permission. Björck var genast färdig med grava anmärkningar, antagligen mera för W:s skull än för Bromans, och W. måste försöka trots den oformlighet, hvartill konsistorienotarien gjort sig skyldig, att så godt han kunde taga hans försummelse i försvar [2]).

En episod, som inträffade under W:s vistelse vid riksdagen 1823, visar, att det inom domkapitlet fanns element, som ej hade något emot att komma sin biskop till lifs eller få till stånd en reaktion mot hans i deras tanke måhända allt för kraftiga styrelse. Lektor Traneus hade under julferierna 1823—24 besökt Stockholm i enskilda angelägenheter. I följd af mellankommande hinder för återresan till terminens början begärde han af eforus ytterligare omkring 2 veckors ledighet, hvilket han också erhöll. I skrifvelse till domkapitlet anmälde han därpå sitt uteblifvande med åberopande af den beviljade permissionen. Då hans skrifvelse föredrogs i konsistorium, väckte detta biskopens tämligen egenmäktiga handlingssätt opposition. Myrberg, som för tillfället var rektor, hemställde, huruvida han skulle anse biskopen under dess frånvaro eller konsistorium för läroverkets eforus. Konsistorium uttalade sig, i full öfverensstämmelse med formerna, för den åsikten, att vid inträffade laga förfall alla de rättigheter och skyldigheter, som eforus tillhöra, böra tillkomma konsistorium. Blott domprosten Hummel reserverade sig [3]). Vid sin återkomst tog Traneus upp saken; domkapitlet godkände därvid de skäl, han anfört för sitt uteblifvande, men med tillägget af Myrberg och Björck, att ledigheten bort sökas icke hos biskopen utan hos konsistorium [4]).

1819 berättar W.: »Prof. Björck och lector Myrberg hade vägrat att underskrifva expeditionen af consistorii förklaring öfver tyska kyrkorådets besvärsskrift, hvarför jag var nödsakad i billet erinra bröderne om nödvändigheten att sätta sina namn under denna skrifvelse, hvilken d. 7 d:s i brödernes närvaro blifvit

[1]) Domk. prot. 1822, d 18 Dec.

[2]) Domk. prot. 1824, d. 9 Juni.

[3]) Domk. prot. 1823, d. 5 Febr. Jfr Skolordningen af 1820, s. 88.

[4]) Domk. prot. 1823, d. 19 Febr.

justerad och äger decani underskrift. Anm. Myrberg skref under, Björck sade sig få tala med herrarna enligt vaktmästarens utsago. I consistorii session d. 14 föreställde jag saken utom protocollet, då Björck enskyllade sig med sin fordran, att han väntat på justering af sin reservation till protocollet d. 7:de. Jag lät dervid bero» [1]). Någon tid senare uppstod en ny tvist, som likaledes rörde konsistorieledamöternas skyldighet att förse de från domkapitlet expedierade handlingarna med underskrift. På grund af en ofullständighet (ett uteblifvet tillägg) i några vid föregående session beslutade, redan expedierade missiv påpekade Ekman till protokollet, att då kungl. brefvet af den 11 Dec. 1775 bjuder, att protokollet skall' vara justeradt, innan expeditionen uppsättes, hädanefter icke några expeditioner må afgå, förr än protokollets justering i nästa session föregått. Björck instämde. W. har säkert velat visa, att han i sådana fall önskade bestämma ensam. Några veckor senare upprepades det anmärkta förfarandet. Ekman förnyade sin reservation. Myrberg instämde och förklarade, att han ansåg dessa reservationer af konsistorium gillade, helst vid tillfället ingen anmärkning af konsistorium därvid gjordes. W. svarade tämligen spetsigt, att han icke kunde anse 2 ledamöters reservation såsom konsistorii beslut, men Björck replikerade, att det icke kunde bli föremål för konsistorii öfverläggning och beslut, huruvida det tänker åtlyda denna kungliga befallning eller icke, och att åtminstone han för sin del undandroge sig hvarje diskussion härom [2]). På detta sista synes W. ej ha haft något att svara, och det anmärkta förhållandet upprepades icke.

Mycken opposition mötte W. vid tillsättandet af den lediga musiklärarebefattningen vid gymnasium 1821. Det förefaller, som om biskopen för sin del önskat organisten vid tyska församlingen i Göteborg G. Günther, och han utnämnde honom äfven, som det vill synas tämligen lagstridigt, all den stund Günther ej inlämnat skriftligt intyg [3]). Saken i och för sig själf har väl svårligen egt den betydenhet, att den kunnat ligga de öfriga konsistorieledamöterna så särdeles varmt om hjärtat. Det har antagligen varit W:s försök att göra sina personliga sympatier gäl-

[1]) D. E. 1819, d. 12 Juli.

[2]) Domk. prot. 1821, d. 4 och 18 Apr.

[3]) Domk. prot. 1821, d. 21 Febr.

-lande på bekostnad af formerna[1]), som uppfordrat till motstånd. Efter att under debatten ha mött opposition i delvis ganska skarp form led W. vid voteringen fullständigt nederlag. Det har tämligen säkert varit i vissheten om biskopens understöd, kanske rent af på hans tillskyndan, som Günther öfverklagade beslutet. W. utnämnde en af Günthers medsökande, Richter, till vikarie under tiden, innan Günthers klagomål afgjordes. Björck, Ekman, Myrberg och Traneus, som dock voro i minoritet, opponerade sig äfven mot denna utnämning[2]). När Günthers besvär sedan behandlades i konsistorium, försökte Ekman en öfverumpling. Han begärde under debatten, att konsistorium skulle få del af det utlåtande, som biskopen hade att afge, för att dess förklaring skulle kunna göras så mycket fullständigare. Hans afsikt med förslaget är lätt att förstå. Han fruktade, att biskopen, ifall han finge uppskjuta sin förklaring, tills det motsatta lägret i konsistorium redan slutgiltigt formulerat sin, skulle få ett allt för gynnsamt tillfälle att till sin egen och klagandens förmån försvaga halten af de skäl, som konsistorium förebragt till försvar för sitt beslut. Men W. var på sin vakt och svarade, att det ej möter hinder för konsistorii förklaring, att man ej erhållit del af biskopens, och att remissen vore så formulerad, att den förutsatte särskilda utlåtanden af konsistorium och af eforus[3]). Trots den fördel, som denna ordning i behandlingens gång sålunda förskaffade honom, förmådde han emellertid icke att gendrifva de anmärkningar för oformlighet, som hans motståndare gjort gällande mot hans utnämnande af Günther. Klagomålen underkändes, och den af Ekman och hans meningsfränder förordade de Broen erhöll platsen.

Några år senare inblandades W. i en tvist mellan Björck och lektor Ekman. Ekman hade som rektor vid ett kollegie-

---

[1]) Hans motivering var, att undervisningen i kyrkosång vore det viktigaste just då, när en ny psalmbok antagits, att Günther i sådan undervisning vore sina medsökande öfverlägsen, samt att Günther af sin innehafvande tjänst hindrats att aflägga examen vid Musikaliska akademien, och att han under fatalietiden antagligen ej hunnit skaffa intyg från sitt fädernesland.

[2]) Domk. prot. 1821, d. 7 Mars.

[3]) Domk. prot. 1821, d. 6 Juni.

sammanträde i Dec. 1824 utan föregången öfverläggning med kollegium gifvit Björck föreställningar. I protokollet öfver detta sammanträde hade Ekman ej återgifvit det passerade med erforderlig opartiskhet, och Björck hade med anlitande af en ej fullt korrekt utväg i samma protokoll fått införd en protest mot varningen. Denna tvist hade antagit så skandalösa former, att ryktet därom nått konungens öron. W. blef då anmodad att för de tvistande tillkännagifva konungens stora missnöje [1]), och detta uppdrag har han sannolikt fullgjort ganska eftertryckligt, all den stund Björck efteråt förklarade sig vara så »affecterad», att han omedelbart måste begära 4 månaders tjänstledighet [2]). Han återvann aldrig sin hälsa, som länge synes ha varit vacklande, och ett halft år senare afled han. W. skrifver: »D. 7 (Sept.) dog professor Björck, som i många år varit min och mångas fiende, men den senaste tiden, synnerligast sedan han varit med mig på 2 biskopsförrättningar förliden vår, visade mig all uppmärksamhet. Gudi lof, han dog, icke min fiende, utan med mig försonad, och mot andra mildare» [3]). Efter uppträdet i kollegiet hade W. således gjort försök att närma sig sin forne ovän, och detta icke utan framgång. W. förrättade äfven Björcks begrafning, »med den sinnesstämning, en christen bör hysa, då en mångårig fiende, försonad från detta missförhållande, går ur tiden» [4]).

I Maj 1827 kunde man företaga inflyttning i konsistorii nya sessionsrum. W. inledde det första sammanträdet där med ett tal, som väl skulle uttrycka hans tankar om hvad som förekommit under den närmast föregående tiden och hans önskningar för den kommande. »Ett nytt prestår har ingått sedan vårt sista sammanträde, och enligt samvetspligt och beskrifven lag böra vi erinra oss om våra åligganden. Ett protestantiskt consistorium bör aldrig öfvergifva sin bestämmelse och sitt ursprungliga skick. En lånad, strängt juridisk rustning passar

---

[1]) Kongl. Bref till Biskops- och Eforalembetet n:r 16.

[2]) D. E. 1827, d. 9 och 14 Febr.

[3]) D. E. 1827, d. 7 Sept.

[4]) D. E. 1827, d. 14 Sept. Denna kristliga sinnesstämning hindrade likväl icke W. att kort efteråt i ett bref till af Kullberg tillåta sig ett synnerligen plumpt skämt öfver Björcks sista sjukdom. Bref till af Kullberg 1827, d. 21 Sept.

det icke, men väcker stundom hos sakkännaren löje; och förakt blir följden af advocature för väld och mannamån. I dessa afseenden har äfven dagen framfört händelser till varning. Är det ett på mig inärfdt lynne, eller är det min oförmåga att finna sig i ett ovandt skick, men jag anser stiftsstyrelsen böra vara omtänkt men enkel, alfvarlig men mild, och i allt faderlig. Och jag önskar, att denna anda måtte vara rådande i detta rum, såväl då jag der är styresman, som när af mig der blott bilden är qvar» [1]).

Han låter således sina domkapitelsledamöter med all önskvärd tydlighet förstå, att han i många fall menade sig ha anledning att icke vara belåten. Han åberopar varnande exempel; hvilka de varit, kan ej bestämdt uppgifvas; sannolikt tänker han på den äfven inom domkapitlet stundom uppdykande lusten att vid motståndet mot biskopens planer förskansa sig bakom formella betänkligheter, hvilket såsom vi sett ibland kunde medföra för W. ganska ovälkomna följder. W. synes under åren omkr. 1827 ha formligen vantrifts i sitt konsistorium. »På min månghöfdade hydra får alltid på en afstympad hals ett nytt hufvud sitt fäste för att gläfsa. Collegial ordförandet är endast mördande, om man icke såsom Weidman, Tingstadius och Bjurbeck kan nidum premere och låta consistorialerna husera i embetsrummet», skrifver han till Kullberg i början af hösten 1827, kort efter Björcks död [2]). Ekman, den mest betydande af hans motståndare fanns ännu kvar. Atskilligt af hvad som förekom mellan W. och denne, ha vi redan berört. De täta meningsskiljaktigheterna i domkapitlet öfvergingo slutligen — kanske ej minst i följd af den omtalade till Ekman och Björck ställda varningen — till öppen fiendskap. När W. efter den på pröfningar rika vintern 1829—30 återvände hem från Stockholm, antecknar han, att han mottog välkomsthälsning från stadens prästerskap och af domkapitlet utom lektor Ekman [3]),

---

[1]) Domk. prot. 1827, d. 9 Maj.

[2]) Bref till Kullberg 1827, d. 21 Sept. Tämligen säkert har intrycket af det motstånd, han vid denna tid mötte inom sitt konsistorium, varit medverkande, då W. vid 1828 års uppfostringskommitté yrkade, att lektorerna såsom consistoriales skulle ersättas af kyrkoherdar. TEGNÉR, El., o. a. a., s. 295.

[3]) D. E. 1830, d. 1 April.

hvilken sålunda demonstrerade genom sin frånvaro. I konsistorium fortforo skärmytslingarna. Det är knappast att undra på att W., när Ekman kort därefter sökte befordran till Foss pastorat, Göteborgs stift, kraftigt sökte stämma vederbörande till förmån för hans flyttning[1]). I Maj 1831 kom underrättelsen om hans utnämning. Den hälsning, som W. bragte honom i anledning af frånträdandet af hans dittills innehafda befattningar, bär en påfallande kylig färg [2]).

Ekman har säkert själf ansett sin hållning mot W. såsom framkallad af dennes benägenhet att sätta sin personliga prägel på domkapitlets beslut. När han i sina anmärkningar till 1828 års kyrkolagsförslag med en viss omständlighet dröjer vid de många möjligheterna för att de mindre självständiga domkapitelsledamöterna bli »blotta consonanter till en eller annan äldre vocal, hufvudsakligen till biskopen sjelf» [3]), är det nog hans subjektiva uppfattning af ställningen inom Göteborgs domkapitel under 1820-talet, som går igen. Både Ekman och hans biskop voro herskarnaturer och ha antagligen båda varit fallna för att uppträda med för stora anspråk. Därför blef det i längden omöjligt för dem att draga jämnt. Af protokollerna tyckes emellertid framgå, att Ekman varit den mest utmanande. Såsom vi funnit, var hans deltagande i oppositionen ingalunda alltid utan sitt berättigande. Dock är det tämligen säkert, att det varit personlig misstämning, som bidragit till hans benägenhet att både under sin domkapitelstid och efteråt se W:s åtgärder i en allt för ofördelaktig dager.

Äfven med lektor Myrberg tycks med åren en brytning ha inträdt. Från början var förhållandet godt. W. begagnar sig af ett tillfälligt sammanträffande med konungen för att utverka professors namn, heder och värdighet åt honom. »Konungen hade i nåder lofvat mig denna utnämning åt en ungdomsvän» [4]). Emellertid visade det sig, såsom vi redan anmärkt, att Myrberg vid flera tillfällen uppträdde bland biskopens motståndare i domkapitlet. Vänskapen tycks därigenom ha svalnat, och i ett bref

[1]) G. 323 c, Bref från G. af WETTERSTEDT 1831, d. 14 April.
[2]) Domk. prot. 1831, d. 25 Maj.
[3]) s. 43 ff.
[4]) D. E. 1822, d. 10 Aug.

till v. Hartmansdorff 1836 uttalar W. sin önskan att vara af med »den skräpige Myrberg» [1]).

De episoder, som nu framdragits, kunna möjligen förefalla egnade att gendrifva påståendet, att W. icke i någon nämnvärd utsträckning behöfde räkna med ett egentligt oppositionsparti inom domkapitlet. Dock endast skenbart. Det måste nämligen ihågkommas, att vår undersökning omfattar en tidrymd på öfver 20 år. Att protokollerna under en så lång tid kunna uppvisa ett antal fall, där ordförandens mening väckte motstånd eller rent af stannade i minoritet, är ej att förundra sig öfver. Vi ha i det föregående behandlat sådana tillfällen, där åsikterna kommit att bryta sig mot hvarandra; de kunna i och för sig vara belysande nog, men de få ej fattas såsom uttryck för den normala gången af förhandlingarna; deras antal är försvinnande mot alla fall af enig samverkan mellan domkapitlets medlemmar. Så snart som motsatserna komma till synes, är det relativt lätt att finna intressanta drag äfven vid behandlingen af skäligen obetydliga frågor. Men därvid får icke förglömmas alla de icke mindre betydelsefulla, som afgjorts i full enighet utan debatt. De bland konsistorieledamöterna, som nöjt sig med att blott instämma i de af ordföranden framlagda propositionerna eller, då så kräfdes, talat *för* dem, ha visserligen ej i samma grad som de andra efterlämnat något material, som låter använda sig för vårt ändamål. Men deras betydelse för jämviktsförhållandet inom konsistorium får likväl icke underskattas. I själfva verket ha de praktiskt taget representerat majoriteten.

Det ligger således i sakens natur, att det angående dessa, på hvilkas bistånd och understöd W. närmast har kunnat räkna, skall finnas jämförelsevis obetydligt att anföra. En och annan anteckning, hvari deras namn äro inblandade, torde dock vara egnad att ge en föreställning om deras förhållande till sin biskop.

Lektor A. P. Traneus hade 1831 genom W:s medverkan utnämnts till kyrkoherde i Morups pastorat. Om han också icke hört till samma kategori som Björck, Ekman och Myrberg, så är dock att märka, att han ingalunda alltid slafviskt följde W. vid voteringen, hvilket likväl icke hindrar W. att med anledning

---

[1]) Hartmansdorffska samlingen, d. 28 Jan. 1836.

af hans afsked i konsistorium före flyttningen skrifva i sitt diarium: »Han har äfven i denna del (konsistoriegöromålen) skickat sig såsom en duglig man och alltid varit min pålitlige vän. Lycka ske honom allestädes» [1]).

Lektor Beckman hade — enligt Skarstedt orättvist — blifvit tillbakasatt af W. för en annan vid en kyrkoherdeutnämning, under föregifvande att man ej kunde undvara honom vid läroverket [2]). Denna motgång förmådde dock icke rubba hans undergifvenhet; han böjde sig för sin biskop med samma vördnad som förut, och W., som under årens lopp lärde allt högre uppskatta honom, uttalade vid skilda tillfällen sitt erkännande af hans »fromma hjerta och blyga snille» [3]).

Lektor Bruhn egde mer än någon annan i domkapitlet biskopens personliga sympatier. Deras vänskap daterade sig från barndomen, och årens växlingar gjorde ingen ändring däri. W. synes ha hyst den allra största beundran för Bruhns teologiska författarskap och gifver både vid prästmöten och andra tillfällen de amplaste vitsord för flit och lärdom åt »stiftets Melanchton». Å andra sidan kunde W. af Bruhn såsom domkapitelsledamot påräkna ett så godt som aldrig svikande understöd. Vid midten af 1830-talet sökte Bruhn befordran till domprosteriet i Vesterås. W. sträfvade att på allt sätt bidraga till hans framgång. »Var öfvertygad om att Bruhns angelägenheter ligga mig om hjertat såsom en broders», skrifver han till Kamp [4]). Bruhn erhöll också den sökta befordran. Afskedshälsningarna i konsistorium bära en alldeles särskildt hjärtlig prägel. W. afslutar sitt tal med orden: »Farväl, du gode, älskvärde och älskade broder» [5]).

Domprosten Hummel synes ej ha spelat någon betydande roll. Af protokollen framgår, att W. i de flesta fall haft honom på sin sida; W. nämner hans namn egentligen blott i sammanhang med deputationer till välkomst- eller afskedshälsning, i hvilka han självfallet förde ordet — t. ex.: »Mottog Götheborgs presterskaps afskedsbesök, hvarvid domprosten vänskapligt och förtroligt yttrade sig, och jag gensvarade med rörelse öfver denna

---

[1]) D. E. 1831, d. 23 Mars.

[2]) SKARSTEDT, o. a. a., s. 150.

[3]) Bref till S. Kamp 1833, d. 8 Jan., jfr. 1838, d. 2 Jan.

[4]) d. 12 Jan. 1835.

[5]) Domk. prot. 1838, d. 25 Apr.

uppmärksamhet»[1]) — eller i sammanhang med sina egna hälsningstal i domkapitlet, hvilka af »domprosten Hummel med dess vanliga beskedlighet besvarades».

Om W:s förhållande till de öfrige, som varit domkapitelsledamöter under hans tid, är ej något egentligt att säga, annat än att han synes ha varit belåten och här och hvar omnämner dem med uttryck af sympati.

Det goda förhållandet under de senare åren stördes egentligen blott en enda gång, och då var det nog W. själf, som gaf anledningen. Det var våren 1837, då han befann sig i ett tillstånd af nervös upphetsning efter Wallins utnämning till erkebiskop. Protokollen förtälja därom följande: »Biskopen androg, det han förnummit, att gymnasisten Hellberg i härvarande Christine församlings kyrka sistlidne pingestdag förrättat ottesångsgudstjensten utan att till sådant äga H. H. Biskopens tillåtelse. På tillfrågan, huru sådant kunnat ske Herr Biskopen ohördan, förklarade prosten Helander, att Herr prostens adjunct, v. pastor mag. Holmqvist, anmodat Hellberg om biträde, och att Herr prosten icke ansett sig böra sådant vägra, enär Hellberg yttrat, att han förut ägt biskopens tillstånd att predika. H. H. Biskopen, som ingalunda ansåg ett dylikt tilltag passande, upmanade prosten Helander att tillhålla sin adjunct att hädanefter iakttaga den ordning, som inom församlingarne bör äga rum, och icke tillåta någon, som ej är ordinerad, att utom Herr Biskopens särskilda tillstånd med predikande biträda»[2]). Slaget synes ha träffat mycket hårdt. Som vi nedan skola finna, förekom också åtskilligt, som icke finnes i det nu citerade protokollet. Vid nästa session anförde Helander: »Som emot all min förmodan jag måst erfara det missöde att offentligen inför consistorium tillvitas felaktigt förhållande i utöfningen af pastors embetet, som aftvingar mig förklaring, så anser jag mig först böra hemställa till consistorii pröfning, om det är oundvikligen nödigt, att denna § skall qvarstå i protocollet». Helanders hemställan var naturligtvis allt annat än formenlig; också svarar biskopen ganska skarpt: »Då jag ansett mig befogad att till consistorii protocoll anföra den erinran, som i bemälte 4:de §

---

[1]) D. E. 1823, d. 3 Jan.

[2]) Domk. prot. 1837, d. 17 Maj.

finnes intagen, anser jag för min del ej lämpligt att till consistorium hemställa, huruvida ett mitt anförande till protocollet der skall upptagas eller icke; och ehuru jag är förvissad, att consistorium ej vägrar sin ordförande en rättighet, som är hvarje ledamot förbehållen, får jag förklara, att denna § står för min räkning till den påföljd, som deraf kan blifva». Konsistorium instämde. Helander anförde då som komplettering till paragrafen i fråga en del, som blifvit sagdt under debatten, men afvisades af W. därmed, att han ej ansåg lämpligt att i protokollet upptaga hvad som diskussionsvis säges [1]). Vid en följande session inlämnade Helander en skrifvelse, där han beklagar sig öfver den behandling, han rönt: »Ålderdomen äger icke alltid styrka att tåligt emottaga ännu obestyrkta tillvitelser; och när den fatala § upplästes, var det mig, som man vält en spann kallt vatten öfver mitt hufvud, och ett qval uppstod inom mig, som jag icke förmår stilla. Om än ett fel verkligen varit begånget, var det ingen omöjlighet att på ett mera förekommande sätt behandla det, om man haft någon ömhet för ålderdomen.... Mitt ålderdoms stöd, lugnet, är mig frånryckt, sömnen bortjagas, endast vanmagten återstår».

W. svarade — Helander hade lämnat rummet under förklaring, att han icke förmådde kvarstanna — med att uttrycka sin ledsnad öfver att Helander mot hans afsikt känt sig sårad. Han hade blott önskat att i Göteborg som öfver allt uti stiftet blifva åtspord för hvarje särskildt tillfälle af detta slag, som kom i fråga. Hade Helander hemställt, huruvida denna erinran skulle få utgå ur protokollet, skulle det hjärtans gärna fått ske. »Men då herr prosten häldre valt att hemställa till consistorii herrar ledamöter, huruvida *min* erinran skulle få ett rum i protocollet eller icke, så anser jag mitt hjertas känsla af deltagande för en åldrig böra upoffras för min tjenstepligt att bibehålla mitt embete i det skick, sakens beskaffenhet och lagen åt detsamma gifvit, och hvilket, så länge Gud förlänar mig sinnesstyrka, jag icke ämnar annorlunda bestrida eller lemna, än jag det mottagit» [2]).

W:s ståndpunkt är naturligtvis formellt riktig, men själfva

[1]) Domk. prot. 1837, d. 24 Maj.
[2]) Domk. prot. 1837, d. 7 Juni.

sakens kärna, att den gjorda rättelsen lika gärna eller hellre kunnat meddelas i en mera privat form, kvarstår dock oemotsagd. Till sist må blott nämnas, att Helander gjorde en ansats att erhålla upprättelse på klagomålens väg, men då han fortfarande hade formerna emot sig, upptogs hans inlaga ej ens till pröfning [1]).

Vi ha i det föregående anmärkt W:s benägenhet för högtidliga former. Äfven hvad domkapitelssessionerna angår, kan man här och hvar återfinna detta drag. Vid första sammanträdet efter hvarje årsskifte erinrar han om stundens betydelse i ett tal, som ibland är längre, ibland kortare, men alltid stelare eller mera inveckladt, än hvad situationen behöfde ge vid handen. Vid afresorna till uppfostringskommitté eller riksdagar förekomma utmejslade afskedstal, stundom med inflickade förmaningar. Likaså hälsningstal efter återkomsten. Under sina första biskopsår höll han äfven kortare hälsningstal vid återkomsten från visitationsresorna. Dessa försvinna efter hand — åtminstone ur protokollerna. Talet vid inflyttningen i konsistorii nya sessionsrum ha vi redan anfört. Efter några månaders bortovaro under en sjukdom sommaren 1832 öppnade han vid sitt återinträde sessionen »under betygandet af sin ödmjuka tacksamhet för den gudomliga nåd, som förlänat honom förmåga att genomgå sin långa och svåra sjukdom, och som nu behagat återgifva honom hälsan, äfvensom H:r Doctorn och Biskopen anropade Herren om kraft och styrka att framgent kunna verka till hans ära» [2]).

Ur dessa tal framlyser det, hur han med åren kände sig allt mera tillfreds med ställningen inom konsistoriet. Vid afresan till 1834 års riksdag förklarade han, hur han »med verklig rörelse säger afsked till älskade och värderade medarbetare och embetsbröder samt vid åtanken af hvad som varit och nu är, tackar Gud för det goda förhållande, som i senare åren ägt rum inom consistorium» [3]). 1839 framhåller han, att »enighet och fridsamhet hade en längre följd af år utmärkt Göteborgs konsistorium» [4]).

---

[1]) Domk. prot. 1837, d. 5 Juli.
[2]) Domk. prot. 1832, d. 8 Aug.
[3]) Domk. prot. 1833, d. 4 Dec.
[4]) Domk. prot. 1839, d. 2 Jan.

Gent emot sina konsistorienotarier har W. nog varit en sträng herre. Första dagen af deras tjänstgöring hälsar han dem i ett högtidligt förmaningstal, hvari tonen gärna blir till en viss grad docerande. Så heter det t. ex., när konsistorieamanuensen F. B. Grundell befordrats till konsistorienotarie: »Uppmanades att iakttaga samma noggrannhet och ordning, som af hans företrädare blifvit ådagalaggd, då han ock kunde göra sig försäkrad att mötas och omfattas af consistorii fortfarande förtroende» [1]).

Men det bör äfven tilläggas, att han på samma gång har visat dem mycken personlig välvilja. J. Hultman, hans »trofaste och bepröfvade vän», som fungerade vid tiden för hans utnämning till biskop, skaffade han kort efteråt lektors namn, heder och värdighet. Vid hans frånfälle uttrycker han sin uppriktiga saknad. Hultmans efterträdare, A. Broman, som genom giftermål blifvit befryndad med den Lindblomska släkten, fick, måhända just af denna anledning, på ett alldeles särskildt sätt åtnjuta W:s bevågenhet, och han tycks också ha begagnat sig däraf. Ett bref från honom, dateradt d. 8 Sept. 1822 — han var då ännu blott v. notarie — visar, att han på eget bevåg utsträckt sin permission från domkapitelsgöromålen åtta dagar utom den beviljade tiden. Försöket tycks ha slagit väl ut; han uttalar sin tacksamhet öfver att biskopen ville »mildt öfverse med svagheter» [2]). 1824 bortreste han utan någon permission alls, (jfr ofvan) och W. hade mycken möda att i domkapitlet förekomma några allvarsamma följder af denna förseelse. Våren 1827 tog konsistorium sitt sessionsrum i den nya gymnasiebyggnaden i besittning. Broman hade haft om hand en god del af bestyren för denna byggnad, hvars tillkomst haft att kämpa med icke så litet svårigheter. Vid det första sammanträdet i den nya lokalen aftackade W. sin medhjälpare offentligt på ett mycket smickrande sätt under förklaring, att hans egna bestyr varit mindre än »de många och lyckade», som konsistorienotarien »användt» [3]). För W., som aldrig i otid slösade med beröm, betyda sådana ord ett synnerligen oförbehållsamt erkännande. Broman sökte snart prästerlig befordran och kunde påräkna de allra amplaste förord från sin chef. 1827 skrifver W. till

[1]) Domk. prot. 1837, d. 29 Mars.
[2]) G. 323 a, s. 349.
[3]) Domk. prot. 1827, d. 9 Maj.

Kullberg. »För min älskade Broman önskar jag kunna göra allt» (i befordringsväg) [1]. Och något senare: »Skärkind är nu uppe, och jag har hjertklappning, intill dess jag vet Broman vara utnämnd. Alldrig har jag så intresserat mig för en utnämning och alldrig för någon annan gjort så mycket» [2]. (W. hade redan förut, ehuru förgäfves, lagt sitt inflytande i vågskålen till hans förmån). I ett bref till en annan af konseljens medlemmar skrifver han om samma sak: »I befordringsväg önskar jag mig intet vidare, men om jag hade någon egen önskan, jag skulle tillbakasätta den för denne värderade medhjelpares välfärd» [3]. Därpå följer ett uppräknande af Bromans förtjänster. Han fick pastoratet, men denna befordringsfråga har på sitt sätt blifvit ödesdiger för W:s minne. En medsökande till Broman var lektor Stenhammar; i sin ifver att göra denne oskadlig skrifver W.: »Jag bör ock öppna den tillställning, som vill undanskjuta honom (Broman) för en orolig lector Stenhammar, hvilken, ehuru han med lectorn fått förena ett pastorat i första classen, hvilket icke förut varit praebende, dock af — jag vet ej annat än sinnessjukdom — nu söker Skärkind, för att åter öfvergifva det mot ett annat, och så på sin irrfärd utestänga den ena obefordrade förtjensten efter den andra» [3]. Denne Stenhammar blef sedan W:s kamrat i riksdagen och har efterlämnat en samling af honom själf författade bref från de riksdagar, han bevistat. Stenhammars memoirverk har mer än något annat från den tiden, som hittills blifvit publiceradt, sysselsatt sig med W., hans görande och låtande inom det politiska lifvet, och målar därvid icke alltid i de ljusaste färger. Nu bör visserligen ihågkommas, att de båda från början tillhörde två motsatta politiska läger; men med kännedom om den nu relaterade episoden torde det dock ej vara för djärft att antaga, att det — måhända omedvetet — varit personliga antipatier, som i viss mån färgat hans omdömen. I fråga om förhållandet mellan W. och Broman återstår endast att nämna, att W. vid hans flyttning sökte påverka kontraktsprostarna i stiftet att åstadkomma ett extra honorar till den afgångne notarien. Insamlingen belöpte sig till den för den

[1]) Bref till af Kullberg 1827, d. 8 Okt.
[2]) Bref till af Kullberg 1827, d. 22 Dec.
[3]) Wirsénska samlingen, 1827, d. 10 Okt.

tiden icke obetydliga summan af 749 RD [1]. — Broman följdes i embetet af L. M. Bromander. Denne befordrades 1836 till pastorat. Vid prästmötet s. å. tolkade W. för honom sin erkänsla i ett tal af följande lydelse: »Den välvilja, jag kunnat visa den lofvande ynglingen, har den i allt duglige mannen rikt återgäldat åt den åldrande vännen. Vårt förhållande har icke varit förmannens och verkställarens, men fadrens och sonens. Hvad den blygsamme så ofta undanböjt att höra i enrummet, måste han nu höra offentligen och inför många behöriga vittnen. Jag känner till den utmärkte medarbetaren den lifligaste tacksamhet; min kärlek, min saknad, mina välönskningar följa genom lifvet den sonligt sinnade vännen» [2]. Det är sällan, man finner, att W. vid offentliga tillfällen yttrat sig med sådan personlig värme. Ungefär samtidigt med att Bromander skulle tillträda sitt pastorat, beräknades kontraktsprostsysslan inom kontraktet blifva ledig. W. sökte redan på förhand ordna saken så, att Bromander skulle kunna träda in i den uppkomna ledigheten, en utmärkelse, som denne dock tycks ha afböjt. »Blygstedt vill alls icke gå äldre i vägen», skrifver W. till Kamp [3]. Följande år egde hans installation rum, och han utnämndes då vid självfva installationstillfället till prost [4]. Bromanders efterträdare, W:s siste konsistorienotarie i Göteborg, var F. B. Grundell. Enligt hvad Skarstedt uppger [5], åtnjöt han i hög grad biskopens sympatier, och samarbetet mellan dem båda synes ha burit en synnerligen förtrolig prägel. Vid sitt afsked yttrade W. till honom följande, som äfven delvis afser förhållandet till hans företrädare: »Jag tackar dig, min son och medarbetare! som så ofta gifvit uttryck åt mina tankar eller halfbrutna ord, så ofta varit min hand, alltid mitt biträde, och långt öfver ditt åliggande sträckt din vänkära tjenstfärdighet. Min oro har upptröttat trenne dina företrädare, som utan saknad lemnat den besvärliga tjensten, men dock bibehållit kärlek för plågaren. Förlåt, att han missbrukat din alltid redobogna godhet; förlåt, att sjelfva slutet af vårt vexelförhållande

---

[1] D. E. 1828, d. 10 juli.
[2] Prestmöteshandl 1836, sid. 85.
[3] D. 30 Nov. 1836.
[4] D. E. 1837, d. 20 Juni.
[5] O. a. a., s. 618.

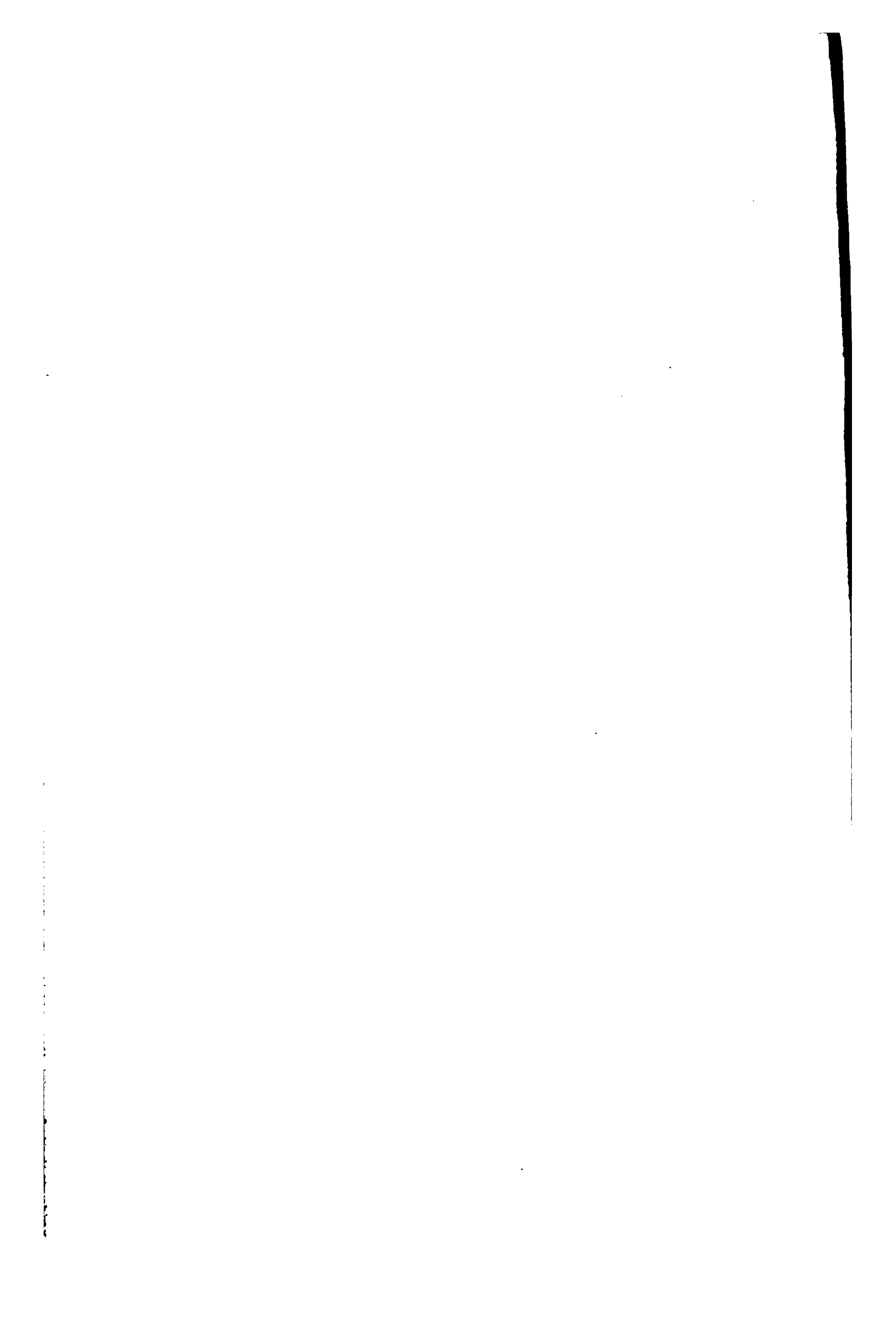
i synnerhet för dig varit oskonsamt. Jag vet, att du älskar mig; jag har i templet och enrummet sett ditt känsliga sinnes rörelser. Haf tack för allt hvad du mig varit. Jag följer dina öden med en faders deltagande och välönskningar» [1]). Att W., såsom han här själf erkänner, stundom gjorde arbetet svårt för sina konsistorie-notarier är ej egnadt att förundra. Säkerligen har han varit mycket fordrande; därjämte har hans lynne ej alltid varit af angenämaste slag. Dock har det visat sig, att han i grund och botten förstod att värdera deras arbete efter förtjänst, och trots allt, som kunnat förefalla mellan honom och dem, synes han ha förstått att både vinna och behålla deras personliga tillgifvenhet.

Hvad i öfrigt angår domkapitlets verksamhet och dess insats i stiftets kyrkliga och kulturella förhållanden, hänvisas till de redogörelser, som intagits i det föregående. — Såsom afslutning anföra vi de ord, med hvilka han kort före sin flyttning till Upsala 1839 beledsagade aflämnandet af sitt dittills burna biskopskors i konsistorii vård: »Det högv. consistorium har redan behagat med mine öfrige embets-bröder i staden lyckönska mig såsom utnämnd erke-biskop, och jag tackar åter i embetsrummet för detta vänskapsprof. Då jag ock för första gången här inställer mig iförd erke-biskopens kors, bör jag i consistorii vård nedlägga det jag burit såsom Götheborgs stifts biskop. Jag var vittne i templet till dess öfverlemnande åt min oförgätlige fader. Det har metallens värde, men större såsom tecken till ett förmanskap i kyrkan, och oändligt högre betydelse såsom afbild af verldens frälsning. Jag har ock i all min svaghet dock med nåd ofvanefter bemödat mig bära det i min dyre frälsares fotspår, och hans kärlekstvång har varit min drifkraft. Omkring detsamma sväfvar minnet af många inom bröstet lifvade, vidt kringmeddelade andaktsrörelser. Med rörelse har jag ock aflaggt det och antagit det tyngre, vid hvilket en kedja af större ansvar är fästadt. Vare Herren mig en nådig domare, då redovisningen skall afläggas för min mångfaldiga förvaltning» [2]).

---

[1]) Götheborgs Stiftstidningar, Nov. 1839, Extranummer.

[2]) Ib., Okt. 1839, Bihang.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. AFD. 1. Bd 3. Bihang.

LUNDS UNIVERSITETS

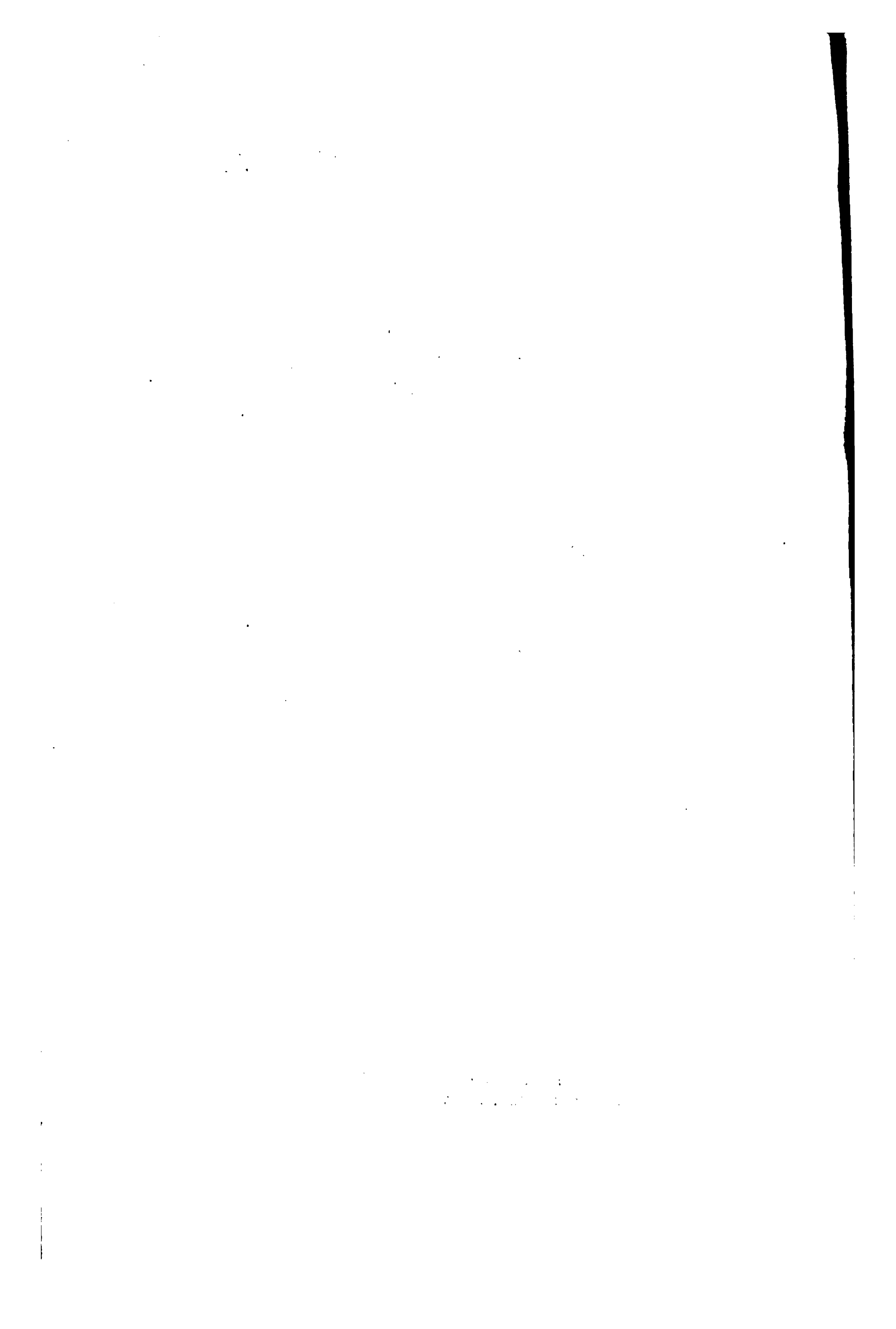
ÅRSBERÄTTELSE

1906—1907

AF

UNIVERSITETETS REKTOR

LUND 1907
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Det akademiska arbetet har under läsåret 1906—1907 fortgått på vanligt sätt och utan några rubbningar. Under året hafva likväl händelser inträffat, hvilka djupt ingripit i universitetets lifsförhållanden. Främst må därvid nämnas, att de svenska högskolornas främste styresman, Universitetskansleren, förutv. Statsministern, Riddaren och Kommendören af K. M. O., Filosofie Doktoren ERIK GUSTAF BOSTRÖM den 21 februari 1907 aflidit. Endast kort tid hade det varit våra högsta undervisningsanstalter förunnadt att åtnjuta hägnet och intresset af den så enhälligt kallade och varmt hälsade Kanslern, men icke dess mindre hade han vunnit allas odelade aktning och tillgifvenhet. I universiteternas historia skall hans bild gömmas, omgifven af den ära och glans, som med rätta tillkommer den store fosterlandsvännen, statsmannen och administratorn.

Vid underrättelsen om hans timade frånfälle anlade universitetet åtta dagars sorg samt aflät en kondoleansskrifvelse till hans familj. Vid hans likbegängelse representerades Lunds universitet af sin Prorektor samt af de i hufvudstaden sig uppehållande lärarne. En minneskrans nedlades ock på hans bår.

Sedan Kungl. Maj:t föreskrifvit, att nytt kanslersval skulle hållas den 3 april 1907, blef därvid under synnerligen enstämmig anslutning af de i valet deltagande till kansler utsedd förutv. Ministern för utrikes ärendena, Kommendören med stora korset af. K. N. O., m. m. Grefve AXEL FREDRIK CLAËSSON WACHTMEISTER, som den 12 samma månad i nåder utnämndes till ämbetet. Lunds universitet hyser den förhoppningen, att det länge skall förunnas den nye Kanslern att med lycka och tillfredsställelse verka i sitt höga kall.

En trofast vän och hängifven tjensteman förlorade universitetet i f. d. vice Bibliotekarien m. m. Filosofie Doktoren Fredrik Emanuel Braune, hvilken afled den 19 januari 1907.

Från sitt lärareämbete erhöll Professoren i nordiska språk, En af de Aderton i Svenska Akademien, Kommendören af K. N. O. 2 kl. m. m. Filosofie Doktoren Knut Fredrik Söderwall efter uppnådd pensionsålder nådigt afsked den 8 februari 1907. Universitetet, som i tacksamt minne bevarar hans mångåriga, plikttrogna fosterländska arbete, gläder sig åt att allt fortfarande se honom med framgång och full kraft sysselsatt i ett storartadt nationellt verk, hvilket för kommande släkten skall ytterligare hugfästa hans namn.

Under läsåret hafva trenne ordinarie professorer blifvit i sina ämbeten installerade.

Professoren i praktisk filosofi, Filosofie Doktoren Per Efraim Liljeqvist tillträdde den 17 september 1906 sin tjenst med en föreläsning öfver ämnet: Chr. J. Boström och frågan om folkets representation i staten. Programmet, som var utfärdadt af rektor, medföljdes af universitetets årsberättelse för läsåret 1905—1906.

Professoren i matematik, Filosofie Doktoren Torsten Brodén installerades den 8 oktober 1907 med en föreläsning om Erland Samuel Bring, en svensk matematiker. Programmet hade som bifogad skrift en afhandling af undertecknad: Die Chininbehandlung der Malariakrankheiten und ihre Methodik.

Professoren i nordiska språk, Filosofie Doktoren Karl Axel Lichnowsky Kock tillträdde sitt ämbete den 14 maj med en föreläsning om svenskans förbättring och försämring under de senaste århundradena. Inbjudningsprogrammet till denna akademiska högtidlighet åtföljdes af en skrift af undertecknad: Typhusstatistik aus dem Provinzialkrankenhause zu Lund von den Jahren 1887—1906. I.

I enlighet med hvad som förut under en längre tid förekommit hvart annat år, blef under år 1906 af ett antal lärare anordnad vetenskapligt-populär undervisning i form af s. k. sommarkurser. Dessa pågingo under tvenne veckor från och med den 13 till och med 25 augusti och rönte från allmänhetens sida en större tillslutning än hvad någon föregående sådan undervisning här erhållit.

Den 7 juni 1906 hade universitetet nöjet att få mottaga en ganska manstark skara medlemmar af Anatomische Gesellschaft,

hvilka under föregående dagar varit samlade till ordinarie möte i Rostock och hvilka nu mottagit rektors och de medicinska kollegernas inbjudning att i sammanhang med kongressen besöka Lund, bese dess institutioner och taga kännedom om dess arbetssätt.

Den 16 oktober 1906 besöktes vårt lärosäte af en afdelning af Riksdagens revisorer, hvilka särskildt togo kännedom om den nya biblioteksbyggnaden samt om de å lasarettets område under senare år med tillhjälp af statsanslag uppförda nybyggnaderna och omdaningsarbetena.

Såsom en egendomlighet af glädjande art må anföras, att universitetet under det gångna läsåret fått till sin egendom och till framtida vård mottaga icke mindre än trenne byster af förutvarande framstående lärare. Bysterna, hvilka samtliga rests å universitetsplatsen framför byggnadens fasad, hafva åstadkommits genom på frivillighetens väg samlade medel. De män, som på detta sätt hafva förevigats, äro KILIAN STOBÆUS d. ä., ANDERS JAHAN RETZIUS och SVEN LAGERBRING. De första tvenne bilderna aftäcktes och öfverlämnades den 3 december 1906. Lagerbrings byst aftäcktes i sammanhang med den akademiska fäst, som den 6 mars 1907 firades till att hugfästa tvåhundraårsminnet af hans födelse. Till fästen hade Prorektor utfärdat program med inbjudning och vid densamma var bifogad en skrift af e. o. Biblioteksamanuensen S. E. Bring med titel: Förteckning öfver Sven Lagerbrings tryckta arbeten och manuskript. Minnestalet hölls af Docenten, Professoren A. G. H. Stille.

I högtidlighållandet af tvåhundraårsminnet af CARL VON LINNÉS födelse har vårt universitet deltagit icke blott med det allmänna fosterländska intresset utan äfven särskildt med en berättigad tillfredsställelse öfver att Carl von Linné tillhört äfven Lunds universitet och att han här mottagit djupa intryck. På grund af inbjudning från Upsala universitet och Kungl. Vetenskapsakademien i Stockholm hade universitetet till representant vid där hållna fästligheter utsett Professoren B. Jönsson, hvilken på universitetets vägnar framlämnat lyckönskningsadresser. På grund af den ställning Lunds universitet intager i Linnés utvecklingshistoria, önskade man för utlandets hit vallfärdande lärde framlägga några minnen af den store naturforskaren. Därför

utfärdades en inbjudning till alla de representanter för utländska akademier och samfund, som antagit Upsala universitets inbjudning, att under uppresan dit göra ett uppehåll i Lund. Ett icke ringa antal representanter från flera af Europas länder mottog universitetets inbjudning. De anlände hit den 21 maj 1907, besågo universitetets naturvetenskapliga institutioner samt fäste särskildt sin uppmärksamhet vid den ganska rikhaltiga samling af Linnéminnen, hvilken genom offentliga myndigheters och enskildas välvilliga samverkan var sammanbragt och utställd i universitetets museilokaler. Under ledning af härvarande lärare deltogo de flesta af dessa våra gäster i den vällyckade folkfesten vid Linnés födelseort Råshult.

På själfva den Linnéska minnesdagen den 23 maj firades en akademisk fäst, till hvilken var utfärdadt program med inbjudning. Vid programmet var fogad en afhandling af e. o. Professoren S. Murbeck med titel: Die Vesicariusgruppe der Gattung Rumex. Fästligheten i aulan bestod i föredrag af undertecknad om Carl von Linné i Lund och i Skåne. Därjämte medverkade e. o. Professoren N. O. M. Flensburg med uppläsning af till dagens minne författade verser, hvarjämte studentsångföreningen utförde flera nummer.

En fästlighet med enklare former men af betydelsefullt slag firade universitetet den 8 april 1907. Den nya universitetsbiblioteksbyggnaden hade då fortskridit så långt mot sin fullkomning, att den å de uti byggnadsarbetet deltagandes vägnar kunde genom stadsarkitekten m. m. Alfred Hellerström öfverlämnas åt universitetsmyndigheterna. Å deras vägnar mottogs den af Prokanslern Biskop G. Billing, hvilken i sitt tal redogjorde för dess tillkomst och uttalade sin lyckönskan för det arbete, som inom dess murar skulle komma att bedrifvas. Därefter följde en redogörelse för byggnadens plan och inrättning af Bibliotekarien C. J. F. af Petersens samt en vandring genom de olika lokalerna af de närvarande, hvarvid bibliotekets tjenstemän meddelade behöfliga upplysningar och förklaringar rörande byggnadens plan samt alla dess hjälpmedel och biinrättningar. Till en fäst samma dags afton voro inbjudna Arkitekten Hellerström och samtliga entreprenörer jämte hos dem anställde ingeniörer och arbetsförmän, som haft med byggnaden att göra, och framfördes till dem alla universitetets tack för deras gedigna arbete.

Till den nu fulländade byggnaden har Bibliotekarien C. J. F. af Petersens bidragit med en gåfva af 10,000 kronor, hvaraf 5,000 kronor varit afsedda till utstyrsel af vissa delar af bottenvåningen och 5,000 kronor till Helgonabackens ordnande. Universitetets tack kan icke bättre uttryckas än i de ord, hvarmed Universitetskanslern Boström i skrifvelse af den 16 november 1906 besvarat den till honom ingångna underrättelsen härom. Han skrifver: »Den offervillighet för en viktig akademisk institution, hvarom ofvan omförmälda donation bär vittne, förtjenar förvisso ett synnerligt erkännande; och det är för mig en stor glädje att å alla deras vägnar, som nitälska för universitetets bästa, härmed gifva ett uttryck åt denna tacksamhet».

Den 3 maj 1907 blef Professoren i kyrkohistoria och symbolik Teologie Doktoren Otto Nathanaël Theophilus Ahnfelt utnämnd till biskop i Linköpings stift. Universitetet, som i tacksamt minne bevarar hans trogna och framgångsrika arbete i dess tjenst, lyckönskar honom till hans vunna befordran och till den verksamhet, som medföljer det nya ämbetet.

Denna dag skedde under öfliga former rektorsombyte, i det undertecknad nedlade sitt ämbete med en offentlig föreläsning öfver ämnet: Den tropiska medicinens framsteg under tjugonde seklet. Rektorsämbetets insignier öfverlämnades därefter till den tillträdande Rektorn, Professoren i fysik, Kommendören af K. N. O. 2 kl. Filosofie Doktoren Albert Victor Bäcklund. Vid inbjudningsprogrammet var fogad en skrift af undertecknad: Typhusstatistik aus dem Provinzialkrankenhause zu Lund von den Jahren 1887—1906. II.

Bland den studerande ungdomen hafva aflidit:

Fil. Stud. Gustaf Axel Johan Svensson, gb., den 7 augusti 1906,

Med. Stud. Carl August Raaschou, ld., den 17 september 1906,

Fil. Stud. Joel Samuel Bengtsson, hels., den 19 november 1906,

Fil. Stud. Axel Albert Fritjof Almquist, kr., den 20 november 1906.

Docenten vid Göteborgs högskola, Filosofie Doktoren Per Efraim Liljeqvist utnämndes den 29 juni 1906 till professor i praktisk filosofi.

Lektoren vid Helsingborgs högre allmänna läroverk, Filosofie Doktoren Torsten Brodén utnämndes den 14 september 1906 till professor i matematik.

F. d. Professoren vid Göteborgs högskola, R. N. O., Filosofie Doktoren Karl Axel Lichnowsky Kock utnämndes den 26 april 1907 till professor i nordiska språk.

Docenten i privaträtt, Juris Doktoren, Filosofie Kandidaten Johan Albert Ernberg utnämndes den 29 juni 1906 till extra ordinarie professor i speciell privaträtt.

Till docenter hafva förordnats: D:r Quintus Rurik Sten Thure Holm i historia den 11 juli 1906, D:r Nils Otto Heinertz i tyska samma dag, D:r Hjalmar Axel Lindroth i svenska språket den 10 oktober 1906, D:r Gideon Danell i svensk dialektologi samma dag, f. d. Docenten D:r Bengt Lidforss i botanik samma dag, Lic. Mårten Johan Sigfrid Wallengren i statskunskap och statistik den 23 oktober 1906, D:r Herman Georg Simmons i botanik den 25 oktober 1906, D:r Otto Daniel Gertz i botanik den 7 november 1906.

Lektoren Camille Julien Polack förordnades den 6 mars 1907 att fortfarande under två år från och med den 1 påföljande april vara lektor i franska språket.

Professoren Knut Fredrik Söderwall erhöll den 8 februari 1907 nådigt afsked från sitt ämbete.

Professoren Nathanaël Theophilus Ahnfelt utnämndes den 3 maj 1907 till biskop i Linköpings stift.

Docenten Nils Gerhard Wimarson utnämndes den 16 juni 1906 till lektor vid högre allmänna läroverket i Ystad.

Docenten Oskar Martin Ramström utnämndes den 29 november 1906 till extra ordinarie professor i anatomi vid Upsala universitet.

Docenten Matheus Lundborg utnämndes den 26 maj 1907 till kyrkoherde i Kristianstads och Wä församlingars pastorat.

Afsked från sina befattningar erhöllo efter ansökan Docenterna Carl Magnus Livijn den 3 september 1906, Johan Christopher Lembke den 21 september 1906 och Per Axel Samuel Herrlin den 4 oktober 1906.

Till assistenter hafva förordnats: i matematik Lic. Johan Edvard Ludvig Borelius den 11 september 1906 under högst ett år att räkna från och med den 1 nästföregångne juli, hvilket förordnande han frånträdde den 1 nästpåföljande oktober, Docenten Carl Wilhelm Oseen den 10 oktober 1906 för tiden från och med den 1 samma månad till utgången af år 1906 samt Lic. Bernhard Svensson den 17 december 1906 för tiden 1 januari—1 juli 1907, vid patologiska institutionen Kand. Lennart Ehrenberg den 17 december 1906 under år 1907 och, sedan han befriats från förordnandet, Kand. Nils Abraham Troell den 4 mars 1907 för ett år från och med den 1 samma månad, vid geologisk-mineralogiska institutionen Kand. Anton Hilmer Westergård, vid fysiska institutionen Kand. Johan Edvard Björnsson och vid växtfysiologiska laboratoriet vid botaniska institutionen Docenten Bengt Lidforss, samtlige tre den 17 december 1906 för år 1907.

Docenten Simon Fredrik Bengtsson förordnades den 11 december 1906 att under år 1907 vara föreståndare för den entomologiska afdelningen af zoologiska institutionen och uppehålla den entomologiska undervisningen samt D:r Sven Otto Henrik Rydbeck samma dag att under år 1907 vara föreståndare för historiska museet samt mynt- och medaljkabinettet.

Till amanuenser hafva förordnats: vid matematiska seminariet Kand. Bernhard Svensson och Kand. Olof Svensson den 29 augusti 1906, vid astronomiska institutionen Kand. Henrik Gabriel Block den 14 september 1906, vid medicinskt-kemiska institutionen Stud. Thor August Frithiof Stenström samma dag, i anatomi Stud. Anton Hjalmar Elof Forsheim den 12 oktober 1906, vid geologisk-mineralogiska institutionen Kand. Anton Hilmer Westergård den 28 november 1906, vid fysiska institutionen Kand. Karl Hjalmar Sjögren den 13 december 1906, i histologi Stud. Gustaf Petrus Kristoffer Lundskog samma dag, vid konstsamlingarna Kand. Samuel Ebbe Bring samma dag, vid historiska museet samt mynt- och medaljkabinettet Kand. Jöns Stagner samma dag, vid botaniska institutionens fysiologiska afdelning Kand. Isak Johan Fredrik Ingvarsson samma dag, vid medicinska kliniken Docenten Rutger Kjell-Otto Göran af Klercker den 17 december 1906 och Kand. Knut Ebbe Gottfrid Larsson-Collin den 31 maj 1907, vid pediatriska kliniken Kand. Johan Haffner

den 17 december 1906, vid oftalmiatriska kliniken Kand. Carl Gustaf Alling den 9 januari 1907, vid patologiska institutionens bakteriologiska afdelning Kand. Johan Anton Brahme den 23 februari 1907, vid kirurgiska kliniken Kand. Otto Lorentz Löfberg den 31 maj 1907, vid obstetrisk-gynekologiska kliniken Lic. Gustaf Pallin samma dag.

Till extra ordinarie amanuenser hafva antagits: vid astronomiska institutionen Stud. Frans Josua Linders den 14 september 1906, i anatomi Stud. Torsten Sigurd Rietz den 12 oktober 1906, vid historiska museet samt mynt- och medaljkabinettet Kand. Bror Schnittger den 28 november 1906, vid fysiska institutionen Stud. Karl Manne Georg Siegbahn den 13 december 1906, i histologi Stud. Gylfe Vidar Lundén samma dag, vid botaniska institutionens fysiologiska afdelning Stud. Nils Heribert Nilsson samma dag och stud. Otto Edvard Broddesson den 19 december 1906, vid rättsmedicinska institutionen Kand. Herold Valdemar Hirschlaff den 2 februari 1907.

Universitetets lärarepersonal utgjordes vid läsårets slut af 29 professorer, 16 extra ordinarie professorer, en observator, en laborator, 37 docenter, 3 lektorer, 5 assistenter, däraf en inräknad i docentantalet, samt 3 exercitiemästare; dessutom funnos en lärare i psykiatri och 6 biträdande lärare. Af de med fast lön förenade läraretjenster voro lediga professorsämbetena i grekiska språket och litteraturen samt i kyrkohistoria och symbolik, äfvensom extra ordinarie professorsämbetena i romersk rätt och rättshistoria, i engelska språket samt i farmakologi.

De vid fakulteter och sektioner fästa docentstipendier innehades vid årets slut: teologiska fakultetens af Docenten J. Sjöholm, juridiska fakultetens n:r 1 af Docenten A. Åström och n:r 2 af Docenten C. Delin, medicinska fakultetens af Docenten J. D. Oelrich, humanistiska sektionens n:r 1 af Docenten J. E. Olson, n:r 2 af Docenten P. I. K. Svensson, n:r 3 af Docenten Q. R. S. T. Holm, n:r 4 af Docenten A. W. Ahlberg och n:r 5 af Docenten F. G. E. Walberg samt matematiskt-naturvetenskapliga sektionens n:r 1 af Docenten C. W. Oseen och n:r 2 af Docenten B. A. L. Holmberg. De rörliga docentstipendierna innehades n:r 1 af Docenten N. M. P. Nilsson, n:r 2 af Docenten T. K. Segerstedt, n:r 3 af Docenten R. K. O. G. af Klercker, n:r 4 af Docenten F. O. Törne och n:r 5 af Docenten E. M. Rodhe.

Riksstatens resestipendier för år 1907 innehafvas, det större af Docenten P. I. K. Svensson och det mindre af Docenten C. W. Oseen.

Professoren E. H. W. Tegnér var på grund af deltagande i bibelkommissionens arbete under hela året förhindrad att tjenstgöra vid universitetet.

Professoren E. A. Kallenberg och Docenten M. Lundborg åtnjöto tjenstledighet under hela läsåret, den förre på grund af kommittéarbete och den senare för prästerlig tjenstgöring.

E. o. Professoren P. E. Fahlbeck var tjenstledig under höstterminen för kommittéarbete och under vårterminen på grund af riksdagsmannauppdrag.

Docenten N. M. P. Nilsson var tjenstledig under höstterminen för tjenstgöring vid Göteborgs högskola och från den 1 januari 1907 till vårterminens slut för utrikes stipendieresa.

Docenten F. M. Vetterlund var under höstterminen tjenstledig för tjenstgöring vid Stockholms högskola och under vårterminen för vetenskapligt arbete i hufvudstaden.

Docenten O. M. Ramström var för uppehållandet af ett e. o. professorsämbete vid Upsala universitet tjenstledig från årets början, till dess han tillträdde samma ämbete.

Professoren J. L. Borelius var tjenstledig under tiden 24 september—1 november 1906 dels på grund af landstingsmannauppdrag, dels för att deltaga i beredningen af frågan om bestämmelser rörande medicinska examina m. m.

Docenten C. W. Oseen åtnjöt tjenstledighet från den 1 januari 1907 till vårterminens slut för utrikes stipendieresa.

Professoren S. Clason åtnjöt under vårterminen tjenstledighet för fullgörande af riksdagsmannauppdrag.

Docenten F. G. Ask var för utrikes resa tjenstledig under en månad från den 16 januari 1907 och Docenten A. W. Ahlberg för utrikes stipendieresa från den 8 april 1907 till vårterminens slut.

Professoren P. G. Eklund åtnjöt från den 1 oktober 1906 till höstterminens slut befrielse från 3 föreläsningar i veckan samt från den 1 februari 1907 till vårterminens slut från 2 föreläsningar i veckan.

Professorerna D. Bergendal och T. Brodén voro på grund af censorsuppdrag frånvarande från universitetet under examensperioden i maj 1907.

Kamreraren O. G. Regnéll åtnjöt för hälsovård tjenstledighet hela året med undantag af oktober månad.

Dessutom hafva kortare ledigheter beviljats dels af Prokansler, dels af Rektor.

De vikariat, som på grund af ofvannämnda förhållanden eller eljest påkallats, hafva varit följande:

Under hela året har Docenten C. A. Moberg uppehållit professorsämbetet i österländska språk, Juris Doktoren Carl Sjunnesson den till e. o. professorsämbetet i romersk rätt och rättshistoria hörande undervisningsskyldighet, under det att den till ämbetet hörande examinationsskyldighet varit fördelad mellan Professorerna J. C. W. Thyrén och C. G. E. Björling samt Doktoren Sjunnesson, Docenten vid Upsala universitet B. O. E. Ekwall e. o. professorsämbetet i engelska språket samt e. o. Professoren C. Lindskog professorsämbetet i grekiska språket och litteraturen.

E. o. professorsämbetet i klassiska språk uppehölls från årets början till den 8 april 1907 af Docenten A. W. Ahlberg och därefter till årets slut af Docenten S. Linde.

Docenten C. W. Oseen uppehöll professorsämbetet i matematik från årets början till den 1 oktober 1906.

Medicine Doktoren Per Gustaf Bergman förestod laboratorstjensten i experimentell fysiologi från årets början till den 1 november 1906.

Under juni 1906 uppehölls e. o. professorsämbetet i speciell privaträtt af Docenten A. Åström och professorsämbetet i praktisk filosofi af Docenten P. I. K. Svensson.

Under Professoren Kallenbergs ofvannämnda tjenstledighet uppehölls professorsämbetet i processrätt af e. o. Professoren J. A. Ernberg och e. o. professorsämbetet i speciell privaträtt af Docenten A. Åström.

Docenten F. G. E. Walberg uppehöll professorsämbetet i romanska språk under tiden 17 oktober—16 november 1906, då Professoren F. A. Wulff af Prokanslern erhållit tjenstledighet.

Docenten M. J. S. Wallengren uppehöll e. o. professorsäm-

betet i statskunskap och statistik från den 23 oktober till höstterminens slut samt under hela vårterminen.

Under vårterminen uppehöll Docenten A. G. H. Stille professorsämbetet i historia.

Docenten J. D. Oelrich uppehöll professorsämbetet i praktisk medicin under tiderna 29 december 1906—24 januari 1907 och 12 februari—9 mars 1907, då Professoren S. Ribbing af Prokanslern erhållit tjenstledighet.

Docenten J. E. Olson uppehöll från den 1 februari till den 14 maj 1907 professorsämbetet i nordiska språk samt under examensperioden i maj den till samma ämbete hörande examinationsskyldighet.

E. o. Professoren G. M. Pfannenstill uppehöll professorsämbetet i dogmatik och moralteologi under tiden 14—30 september 1906, då Professoren Eklund af Prokanslern erhållit tjenstledighet, samt under den tid denne, såsom ofvan sagts, åtnjöt partiell tjenstledighet, den undervisningsskyldighet, hvarifrån han befriats, samt Docenten J. Sjöholm under samma tider e. o. Professoren Pfannenstills undervisningsskyldighet till motsvarande delar.

Professoren I. C. Bang uppehöll under vårterminen den till e. o. professorsämbetet i farmakologi hörande examination, hvaremot i brist på vikarie den med samma ämbete förenade undervisningsskyldighet ej kunde uppehållas.

Under Professorerna Bergendals och Brodéns ofvannämnda frånvaro uppehölls examinationen i zoologi af e. o. Professoren H. T. S. Wallengren och i matematik af Docenten C. Delin.

E. o. amanuensen O. G. Regnéll uppehöll kamreraretjensten under Kamreraren Regnélls ofvannämnda tjenstledighet.

En ledig amanuensbefattning vid biblioteket uppehölls från den 1 januari till den 1 mars 1907 af e. o. Amanuensen N. Brodén och därefter till vårterminens slut af e. o. Amanuensen P. O. Wilner.

Bland utmärkelser, som tillfallit universitetets medlemmar, må följande här nämnas.

Professoren C. F. O. Nordstedt utnämndes den 6 juni 1906 till Riddare af Kungl. Nordstjärneorden och Professoren O. Holm-

ström den 1 december 1906 till Ledamot i andliga ståndet af samma orden.

Kamreraren O. G. Regnéll erhöll den 17 maj 1907 medaljen i guld med inskrift: Illis quorum meruere labores.

E. o. Professoren S. S. Murbeck har utnämnts till kommendör af Tunesiska orden Nischan-el-Iftikhar, andra klassen.

Docenten F. G. E. Walberg har utnämnts till Officier de l'Instruction publique.

E. o. Professorerna G. M. Pfannenstill och S. Herner utnämndes den 26 april 1907 till teologie doktorer.

F. d. Professoren M. V. Odenius erhöll af Kungl. Vetenskapsakademien Letterstedtska öfversättningspriset.

E. o. Professoren J. A. Dalén och Docenten S. F. Bengtsson hafva valts till ledamöter af Kungl. fysiografiska sällskapet i Lund.

Docenten F. G. Ask hade kallats till korresponderande ledamot af Societé de médecine militaire française.

Den 16 juni 1906 har Kungl. Maj:t meddelat, att Riksdagen på ordinarie stat beviljat:

till uppehållande af den praktiska kursen inom juridiska fakulteten 1,500 kronor;

till förhöjning af arfvodet till notarien vid juridiska fakulteten 100 kronor;

till materiel för den medicinska, den kirurgiska, den obstetrisk-gynekologiska och den oftalmiatriska kliniken 1,650 kronor;

för höjning af årsanslaget till patologiskt-anatomiska institutionen 1,300 kronor;

till förhöjning af det till amanuensen vid den patologiska afdelningen af den patologiskt-anatomiska institutionen utgående arfvode 400 kronor;

till upprättande af en extra ordinarie professur i farmakologi 4,500 kronor, däraf 3,300 kronor såsom lön och 1,200 kr. såsom tjenstgöringspenningar, med rätt för blifvande innehafvare af denna professur till ålderstillägg i enlighet med hvad därom för de extra ordinarie professorerna vid universiteten med vissa särskilda undantag är föreskrifvet, i sammanhang med hvilket anslags beviljande ur riksstaten uteslutits det till aflöning åt en laborator i experimentell fysiologi vid universitetet beviljade anslaget à 4,500 kronor;

till höjning af årsanslaget till zoologiska institutionen 2,200 kronor;

till aflöning åt ytterligare en amanuens vid universitetsbiblioteket, 2,500 kronor, hvaraf 1,500 kronor såsom lön och 1,000 kronor såsom tjenstgöringspenningar, hvarjämte Riksdagen medgifvit, att innehafvare af samma amanuensbefattning må efter fem års väl vitsordad tjenstgöring åtnjuta ett ålderstillägg å lönen af 500 kronor och efter ytterligare fem års sådan tjenstgöring ett andra ålderstillägg likaledes af 500 kronor;

och har Riksdagen vid beviljande af anslaget till uppehållande af den praktiska kursen inom juridiska fakulteten förklarat sig förutsätta, att till ledare af ifrågavarande kurs komme att utses personer, hvilka voro i den praktiska lagtillämpningen väl förfarne;

äfvensom att Riksdagen å extra stat för år 1907 anvisat:

för anordnande af kostnadfri propedeutisk undervisning i allmän kirurgi 1,500 kronor;

för anställande af lektorer i tyska, franska och engelska språken af förut beviljadt anslag återstoden, 9,000 kronor;

för aflönande af en föreståndare för universitetets historiska museum samt mynt- och medaljkabinett 2,000 kronor, med skyldighet för föreståndaren att utföra det arbete, som det mindre akademiska konsistoriet finner skäl att bestämma;

till arfvode åt en amanuens vid universitetets konstsamlingar 500 kronor;

för uppehållande af undervisning i entomologi och vård af de entomologiska samlingarna 3,000 kronor, att utgå under förutsättning att fullt lämplig person för tjenstgöringens bestridande finnes att tillgå;

för inköp af instrument och inredningsartiklar för fysiska institutionen af förut beviljadt anslag återstoden, 2,500 kronor;

af ett utaf Riksdagen beviljadt anslag å 10,000 kronor till ökning och komplettering af utrustningen vid zoologiska institutionen ett belopp af 2,500 kronor;

till arfvoden åt extra biträden vid universitetsbiblioteket 2,500 kronor;

samt såsom personligt lönetillägg för år 1907 åt Kamreraren O. G. Regnéll 750 kronor, däraf 150 kronor såsom tjenstgöringspenningar.

Samma dag har Kungl. Maj:t meddelat, det Riksdagen medgifvit, att tillfällig löneförbättring för år 1907 må till vissa befattningshafvande vid universitetet utgå enligt följande grunder:

att den nuvarande e. o. professorn i praktisk teologi och moralteologi må, därest han under år 1907 fortfarande innehar sin befattning, åtnjuta 220 kronor såsom lön;

att öfriga e. o. professorer vid universitetet, med undantag af den andre e. o. professorn inom teologiska fakulteten, må åtnjuta, därest de innehafva begynnelselön eller berättigats uppbära allenast ett ålderstillägg, hvardera 1,000 kronor, däraf 500 kr. såsom lön och 500 kronor såsom tjenstgöringspenningar, samt därest de berättigats uppbära två ålderstillägg, hvardera 500 kr. att tilläggas lönen;

att laboratorn i kemi äfvensom observatorn må åtnjuta hvardera 1,000 kronor, däraf 500 kronor såsom lön och 500 kr. såsom tjenstgöringspenningar;

samt att vice bibliotekarien må åtnjuta 500 kronor att tilläggas lönen.

Samma dag har Kungl. Maj:t meddelat, att Riksdagen å extra stat för år 1907 beviljat ett anslag å 10,000 kronor till resestipendier åt ordinarie lärare och vissa andra tjenstemän vid rikets universitet och Karolinska institutet, hvarjämte Kungl. Maj:t föreskrifvit, att detta anslag skall användas enligt de närmare bestämmelser, som genom nådigt bref den 30 december 1905 fastställts med anledning af det för år 1906 beviljade anslag för enahanda ändamål.

Samma dag har Kungl. Maj:t meddelat, att Riksdagen på extra stat för år 1907 såsom bidrag till betäckande af kostnaderna för de föreläsningskurser, som från universitetet i Lund blefve på begäran vare sig af institution, som ej åtnjöte särskildt till föreläsningskurser för arbetsklassen beviljadt statsunderstöd, eller af viss kommun eller enskild person anordnade att under år 1907 eller senare hållas utom universitetsstäderna, anvisat ett belopp af 3,000 kronor, att utgå under villkor, att den, som föreläsning begärt, för betäckande af föreläsarens resekostnad och arfvode tillskjuter minst lika mycket som staten.

Samma dag har Kungl. Maj:t anvisat ett belopp af 600 kr. för anordnande under läsåret 1906—1907 af två kurser i bokföring för studerande vid universitetet, en under hvardera ter-

minen och hvardera omfattande minst 30 timmar, samt till material för dessa kurser.

Den 27 juli 1906 har Kungl. Maj:t beviljat ett anslag af 125 kronor i månaden för tiden 1 september—31 december 1906 till arfvode för uppehållande af undervisning och examination i teologisk encyklopedi och teologiska prenotioner samt den 31 december 1906 för enahanda ändamål beviljat ett anslag af 1,500 kronor för år 1907.

Den 12 oktober 1906 har Kungl. Maj:t medgifvit, att Veterinären Erik Gustaf Sjögren finge utan hinder däraf, att han icke aflagt medicinsk-filosofisk examen, inskrifvas såsom studerande i medicinska fakulteten vid universitetet i Lund, dock att han icke egde utan föregående medicinsk-filosofisk examen aflägga examina inom medicinska fakulteten, och har Kungl. Maj:t den 19 april 1907 medgifvit Sjögren rätt att aflägga medicinska examina utan föregående medicinsk-filosofisk examen.

Den 9 november 1906 har Kungl. Maj:t tillåtit Docenten A. W. Ahlberg att på två år fördela den honom såsom innehafvare af ett riksstatens resestipendium för år 1906 åliggande utrikes resa.

Den 7 december 1906 har Kungl. Maj:t förklarat Professorerna K. F. Söderwall och J. C. W. Thyrén samt Biblioteksamanuensen J. P. Sjöbeck berättigade att från början af år 1907 uppbära hvar och en ett andra ålderstillägg å lönen med 500 kr., Professorerna C. G. E. Björling, F. A. Wulff och H. Larsson samt e. o. Professorerna J. R. Rydberg, G. E. Essen-Möller, C. Lindskog och I. Broman hvardera ett första ålderstillägg å samma belopp, vice Bibliotekarien E. J. Ljunggren ett ålderstillägg å 500 kronor äfvensom Vaktmästaren vid universitetsbiblioteket A. Andersson ett första ålderstillägg å 100 kronor.

Den 21 december 1906 har Kungl. Maj:t medgifvit, att det i universitetets stat upptagna till Kungl. Maj:ts disposition ställda belopp å 750 kronor må jämväl för år 1907 utgå till Docenten S. Linde, med skyldighet för honom att till studerande vid universitetet meddela kostnadsfri handledning i grekisk stilskrifning äfvensom att åtaga sig annan inom ämnet fallande undervisning, som af humanistiska sektionen kunde därutöfver åläggas honom.

Den 31 december 1906 har Kungl. Maj:t till understöd för fortsatt utgifvande af universitetets årsskrift under år 1907 anvisat ett belopp af 2,000 kronor.

Samma dag har Kungl. Maj:t anvisat ett belopp af 500 kr. såsom arfvode åt Kapellmästaren C. A. Berg för den afgiftsfria undervisning i liturgisk sång och framsägning, han under vårterminen 1906 meddelat åt teologie studerande utöfver de honom åliggande två undervisningstimmar i veckan, äfvensom den 31 maj 1907 beviljat Kapellmästaren Berg ett arfvode à 430 kronor för sådan undervisning, meddelad under höstterminen 1906.

Den 15 februari 1907 har Kungl. Maj:t föreskrifvit, att studerande, som vid Upsala College, New Orange, N. J., aflagt bachelor-of-arts- eller bachelor-of-sciences-examen, må inskrifvas och aflägga examina vid universiteten i Upsala och Lund samt högskolorna i Stockholm och Göteborg, dock att, där för tillträde till examen vid nämnda universitet och högskolor fordran uppställts på mogenhetsexamen med godkända insikter i särskilda ämnen, det på pröfning i hvarje särskildt fall skall bero, huruvida betyg i examen vid Upsala College må räknas såsom tillfyllestgörande vitsord.

Samma dag har Kungl. Maj:t medgifvit, att ett belopp af 150 kronor finge af den s. k. Jollainska fondens afkastning jämväl för år 1907 utgå till Lektoren C. J. Polack mot samma villkor, som bestämdes vid beviljande den 30 december 1905 af enahanda belopp för år 1906.

Den 28 februari 1907 har Kungl. Maj:t medgifvit, att från akademikassan vid universitetet må för år 1907 till ersättning för vaktmästarebiträde vid zoologiska institutionen utgå ett belopp af 600 kronor.

Den 26 april 1907 har Kungl. Maj:t tilldelat Professorerna I. C. Bang, D. Bergendal, C. V. L. Charlier, B. Jönsson, E. A. Kallenberg, E. A. Kock och E. H. G. Wrangel samt e. o. Professorerna G. E. Essen-Möller, S. Herner, J. C. Moberg och G. M. Pfannenstill hvardera ett resestipendium à 500 kronor äfvensom Professoren T. L. Thunberg ett reseunderstöd à 250 kronor.

Den 31 maj 1907 har Kungl. Maj:t medgifvit, att änkan Hanna Kallenberg, som sedan 1885 varit uppasserska vid gymnastik- och fäktsalen och genom obotlig sjukdom vore urståndsatt att vidare sköta sin befattning, må från och med den 1 oktober 1907 under sin återstående lifstid från universitetets reservfond uppbära en årlig pension af 150 kronor.

Under året har Kungl. Maj:t på särskilda ansökningar

gifvit sju studerande, som aflagt mogenhetsexamen på reallinien, tillstånd att utan fyllnadspröfning i latin i mogenhetsexamen undergå medicinsk-filosofisk examen, med villkor att de hvar för sig, innan odelad medicinsk-filosofisk examen eller andra afdelningen af densamma aflägges, med intyg af lärare i latin i sjunde klassen af högre allmänt läroverk styrka sig ega sådana insikter i detta ämne, som fordras för uppflyttning till nämnda klass.

Den 12 juni 1906 har Kanslersämbetet medgifvit, att ett belopp af 1,958 kronor må utgå ur reservfonden för anskaffande af vissa apparater för fysiologiska institutionens utrustning.

Den 18 juni 1906 har Kanslersämbetet förordnat Docenterna R. K. O. G. af Klercker och E. M. Rodhe att under tre år från och med den 1 juni 1906 vara innehafvare, den förre af rörliga docentstipendiet n:r 3 och den senare af rörliga docentstipendiet n:r 5.

Den 8 augusti 1906 har Kanslersämbetet förordnat Docenten C. Delin att under tre år från och med den 1 juli 1906 vara innehafvare af det vid juridiska fakulteten fästa docentstipendiet n:r 2.

Den 11 september 1906 har Kanslersämbetet förordnat Docenten Q. R. S. T. Holm att under tre år från och med den 1 augusti 1906 vara innehafvare af det vid humanistiska sektionen fästa docentstipendiet n:r 3.

Samma dag har Kanslersämbetet förordnat Docenten F. V. Törne att under tre år från och med den 1 juli 1906 vara innehafvare af rörliga docentstipendiet n:r 4.

Den 18 september 1906 har Kanslersämbetet förordnat Docenten P. A. S. Herrlin att tills vidare förrätta vid universitetet förekommande examination i pedagogik.

Den 21 september 1906 har Kanslersämbetet medgifvit, att till föreståndaren för den praktiska kurs, som jämlikt gällande stadga angående juridiska examina och vederbörande studieplan skall under höstterminen 1906 af juridiska fakulteten anordnas, må för tiden från och med den 1 september till och med den 31 december 1906 ur reservfonden utgå arfvode med 125 kronor i månaden.

Den 10 oktober 1906 har Kanslersämbetet i sammanhang med förordnande för e. o. Professoren G. M. Pfannenstill och Docenten J. Sjöholm att från och med den 1 oktober till slutet af höstterminen 1906 uppehålla, den förre tre fjärdedelar af Professoren P. G. Eklunds undervisningsskyldighet och den senare tre fjärdedelar af e. o. Professoren Pfannenstills undervisningsskyldighet, förpliktat Professoren Eklund att afstå tre fjärdedelar af sina på tiden belöpande tjenstgöringspenningar till e. o. Professoren Pfannenstill, som hade att afstå tre fjärdedelar af sina tjenstgöringspenningar till Docenten Sjöholm.

Den 16 november 1906 har Kanslersämbetet förordnat Docenten N. A. F. Emmelin att under höstterminen 1906 vara innehafvare af rörliga docentstipendiet n:r 1, hvilket Docenten N. M. P. Nilsson i sammanhang med honom under nämnda tid beviljad tjenstledighet förklarats skyldig att under tjenstledigheten afstå.

Samma dag har Kanslersämbetet beviljat ett anslag ur reservfonden å 25,000 kronor för betäckande af återstående kostnader för den nya biblioteksbyggnaden.

Den 14 december 1906 har Kanslersämbetet ur reservfonden beviljat ett anslag af 1,500 kronor för utgifvande af ett under tryckning varande band af universitetets årsskrifts andra afdelning såsom fästskrift med anledning däraf, att 200 år förflutit sedan Carl von Linnés födelse.

Samma dag har Kanslersämbetet ur reservfonden beviljat ett anslag af 2,500 kronor till anskaffande af möbler för zootomiska afdelningens af zoologiska institutionen rum.

Den 17 december 1906 har Kanslersämbetet beviljat ett anslag ur reservfonden å 200 kronor såsom arfvode åt en af juridiska fakulteten antagen och inför densamma för sin förvaltning ansvarig föreståndare för fakultetens boksamling.

Samma dag har Kanslersämbetet ur reservfonden beviljat ett anslag å 400 kronor till studentsångföreningens ledare under år 1906, Kapellmästaren C. A. Berg.

Samma dag har Kanslersämbetet förordnat Lic. Erik Gustaf Petrén att under år 1907 meddela den kostnadsfria propedeutiska undervisning i allmän kirurgi, hvartill Riksdagen beviljat anslag å extra stat för nämnda år.

Den 19 december 1906 har Kanslersämbetet ur reservfonden beviljat ett tillfälligt anslag å 416 kronor 17 öre till arbetsbiträde vid fysiologiska institutionen.

Den 27 december 1906 har Kanslersämbetet i sammanhang med Docenten C. W. Oseen beviljad tjenstledighet under tiden 1 januari—1 juli 1907 för utrikes stipendieresa medgifvit, att han finge under tiden uppbära det af honom innehafda vid matematiskt-naturvetenskapliga sektionen fästa docentstipendiet n:r 2.

Samma dag har Kanslersämbetet fastställt föreslagen fördelning af det till extra biträden vid biblioteket för år 1906 beviljade anslag mellan e. o. Biblioteksamanuenserna S. E. Melander, S. E. Bring, N. Brodén, S. Berg, O. V. Walde, B. N. M. Möller och S. H. Wägner.

Den 28 december 1906 har Kanslersämbetet medgifvit, att undervisningen i fysiologi må på det sätt ordnas, att professorn i ämnet under två till två och en half månader i hvarje termin fyra dagar i veckan två timmar hvarje dag föreläser och därjämte leder de fysiologiska laborationsöfningarna.

Den 7 januari 1907 har Kanslersämbetet föreskrifvit, att af anslaget till arfvoden åt vikarierande lärare för år 1906 må utgå till Docenten C. A. Moberg 1,500 kronor, till Docenten M. J. S. Wallengren 783 kronor 34 öre och till Docenten A. Åström 100 kronor samt att återstående 2,616 kronor 66 öre af anslaget besparas.

Den 17 januari 1907 har Kanslersämbetet medgifvit, att Docenten N. M. P. Nilsson må under honom beviljad tjenstledighet för utrikes stipendieresa uppbära det honom för tiden till och med den 7 februari 1907 tilldelade rörliga docentstipendiet n:r 1.

Den 23 januari 1907 har Kanslersämbetet förordnat Docenten T. K. Segerstedt att under år 1907 uppehålla examinationen i ämnet teologisk encyklopedi och teologiska prenotioner i teologie kandidat- och licentiatexamen.

Den 24 januari 1907 har Kanslersämbetet i sammanhang med Professoren P. G. Eklund beviljad befrielse under tiden 1 februari—31 maj 1907 från hälften af hans undervisningsskyldighet och förordnande för e. o. Professoren G. M. Pfannenstill och Docenten J. Sjöholm föreskrifvit, att Professoren Eklund

skulle afstå hälften af sina på tiden belöpande tjenstgöringspenningar till e. o. Professoren Pfannenstill, som hade att för samma tid afstå hälften af sina tjenstgöringspenningar till Docenten Sjöholm.

Den 7 februari 1907 har Kanslersämbetet beviljat Docenten J. Sjöholm ett tilläggsarfvode å 159 kronor 37 öre att utgå ur besparingarna å anslag till vikarierande lärare.

Den 4 mars 1907 har Kanslersämbetet förordnat Docenten N. M. P. Nilsson att under ytterligare tre år från och med den 7 februari 1907 vara innehafvare af rörliga docentstipendiet n:r 1 med rätt för honom att uppbära stipendiet äfven för tiden till den 1 juli 1907, då han erhållit tjenstledighet för utrikes stipendieresa.

Den 6 mars 1907 har Kanslersämbetet medgifvit, att Docenten A. W. Ahlberg må under honom för utrikes resa beviljad tjenstledighet under tiden från och med den 8 påföljande april till vårterminens slut uppbära det af honom innehafda vid humanistiska sektionen fästa docentstipendiet n:r 4.

Den 27 mars 1907 har Kanslersämbetet ur reservfonden anvisat ett anslag af 600 kronor till ersättning åt ritbiträde vid geologisk-mineralogiska institutionen.

Den 3 april 1907 har Kanslersämbetet beviljat Konservatorn K. O. Holmqvist ett tillfälligt anslag å 1,000 kronor såsom ersättning för af honom under flera år utförda bestämnings- och katalogiseringsarbeten m. m. å zoologiska institutionen.

Den 11 april 1907 har Kanslersämbetet medgifvit, att Docenten, Professoren A. G. H. Stille, som förordnats att uppehålla professorsämbetet i historia vid universitetet från den 15 januari 1907 till slutet af samma års Riksdag och förpliktats af sina löneinkomster såsom lektor vid Lunds högre allmänna läroverk till sin vikarie afstå ett belopp af 1,292 kronor 30 öre, må ur reservfonden åtnjuta ersättning för skillnaden mellan detta belopp och hvad han under förordnandet kommer att uppbära af de med professorsämbetet i historia förenade tjenstgöringspenningar.

Den 6 maj 1907 har Kanslersämbetet förordnat Docenten E. M. Rodhe och Kapellmästaren C. A. Berg att efter eget åtagande i de praktiskt teologiska profven tillsvidare deltaga i pröf-

ningen och afgifva vitsord, den förre i det liturgiska föredraget och den senare i den liturgiska sången.

Den 10 maj 1907 har Kanslersämbetet i sammanhang med förordnande för e. o. Professoren H. T. S. Wallengren och Docenten C. Delin att under examensperioden i maj examinera, den förre i zoologi och den senare i botanik, föreskrifvit, att de hvar för sig må uppbära 33 kronor 33 öre af de med professorsämbetena i nämnda ämnen förenade tjenstgöringspenningar.

Den 31 maj 1907 har Kanslersämbetet föreskrifvit, att Docenten J. E. Olson, som förordnats att under examensperioden i maj uppehålla den med professorsämbetet i nordiska språk förenade examinationsskyldighet, må uppbära de ämbetet tillhörande tjenstgöringspenningar för samma tid, hvilka ämbetets ordinarie innehafvare förklarat sig villig att afstå.

Samma dag har Kanslersämbetet förordnat e. o. Professorerna G. M. Pfannenstill och S. Herner att tills vidare i teologie kandidat- och licentiatexamen examinera, den förre i teologisk etik och den senare i gamla testamentets exegetik.

Under året har icke någon studerande af polismyndighet anmälts hos rektorsämbetet, ej heller någon studerande af annan anledning inkallats till förhör.

Angående universitetets institutioner hafva följande uppgifter lämnats af deras föreståndare.

1. Anatomiska institutionen.

Arbetena på institutionen hafva varit ordnade och fortgått efter fastställda studieplaner. Dissektionerna slutade 1906 den 22 december och togo 1907 åter sin början den 7 januari samt pågingo med afbrott under påskferierna till slutet af maj.

Dissektionsmaterialet har utgjorts af 42 lik, däraf 34 af vuxna och 8 af foster. Under höstterminen voro 13 lik af vuxna, under vårterminen 21, samtliga af manligt kön. Utom till dissektion har material lämnats till rättsmedicinska obduktioner.

Dissekanternas antal utgjorde under höstterminen 33 och under vårterminen 40, däraf 1 från Köpenhamns universitet. Hela dissekantantalet under läsåret utgjorde 45.

I de histologiska öfningarna deltogo under höstterminen 18 och under vårterminen 15 laboranter.

Professoren C. Walter i Göteborg har likasom under flera föregående år ställt material för undersökning och undervisning till institutionens förfogande och står institutionen till honom därför i stor tacksamhet.

Kraniesamlingen har ej obetydligt ökats med kranier från medeltiden, funna vid grundgräfningar i Lund. Institutionen har såsom gåfvor mottagit af Professoren G. Retzius Bd. XIII af hans Biologische Untersuchungen och hans stora arbete Das Affenhirn, samt af e. o. Professoren G. E. Essen-Möller, Lasarettsläkaren Dr. Fritz Bauer, Dr. O. Gröné, Dr. G. H. Fjellander, Dr. M. Nordman och Dr. A. T. Högström människoembryoner.

Samlingarna hafva under året ökats. Inredning af museioch arbetsrum för de antropologiska samlingarna har under året blifvit färdig. Ett nytt skåp med särskilda anordningar för bevarande af människoskelett har förfärdigats af Preparatorn O. Mattsson. Den embryologiska seriesamlingen har under året betydligt ökats särskildt med snittserier af däggdjurs- och fågel-embryoner. — Embryoner hafva inköpts dels från G. Riedel i Laasdorf, dels från The Mendota Embryological Supply Station i Madison, N. Amerika. — Institutionens glasförråd har ökats genom ett större inköp.

Den 7 juni 1906 besöktes anatomiska institutionen af en större samling anatomer från tolf olika länder. Dessa hade af universitetets rektor och institutionsföreståndaren blifvit inbjudna att efter Anatomische Gesellschafts möte i Rostock under pingsten 1906 i samband med ett besök i Köpenhamn äfven besöka Lunds universitet och dess anatomiska institution.

2. Astronomiska institutionen.

I de praktiska öfningarna vid observatoriet hafva under höstterminen deltagit 1, under vårterminen 5 studerande. Seminarieöfningar hafva pågått efter ungefärligen samma plan som föregående läsår.

Af Meddelanden från Lunds astronomiska observatorium har under året utkommit N:r 29: C. V. L. Charlier, Über die Acceleration der mittleren Bewegung der Kometen.

Behofvet af ökadt utrymme på observatoriet blir för hvarje år alltmera kännbart. Ursprungligen voro såväl den östra som den södra flygeln af observatoriet inredda till observationsrum. Den södra flygeln var afsedd till observationer i första vertikalen, ehuru aldrig något särskildt instrument för detta ändamål anskaffades, och i den östra flygeln var ett mindre universalinstrument för öfningsobservationer uppställdt. I den norra flygeln voro inrymda dels tvänne små rum för amanuensen, dels ett likaledes litet rum till räknekammare. Något särskildt rum för bibliotek fanns icke utan inrymdes böckerna, så godt sig göra lät, i korridorer och i observationsrummen. Att en dylik anordning var i hög grad olämplig, ligger i öppen dag och det var därför högeligen af behofvet påkalladt, då 1898 de östra och södra flyglarna inreddes till bibliotek, samtidigt med att ett mindre observationshus uppfördes å observatorietomten för öfningsobservationer. Den södra flygeln användes samtidigt till räknekammare och föreläsningsrum, och det sålunda lediga rummet i den norra flygeln användes såsom föreståndarens rum. Genom dessa förändringar blefvo förhållandena på observatoriet något så när drägliga, om också redan vid denna tidpunkt utrymmet likväl var så knappt, att korridorerna fortfarande måste delvis användas till biblioteksrum.

Under de 9 år, som förflutit sedan dessa nya förändringar vidtogos, har det emellertid visat sig allt svårare att reda sig med det utrymme, som på observatoriet står till förfogande. Föreståndarens rum har för längesedan fått anlitas såsom biblioteksrum samt till förvarande af sådana observatoriets tillhörigheter, som ej böra vara utan kontroll för allmänheten tillgängliga. Tack vare bland annat den sammanhängande serie Meddelanden — inalles 33 nummer — utgörande uppsatser, författade af observatoriets tjenstemän samt af astronomie studerande, hvilken från observatoriet utgått, har detta kommit i regelbunden bytesförbindelse med ett större antal astronomiska institutioner i utlandet och genom dessa gåfvor äfvensom genom köp har observatoriets ursprungligen rätt anspråkslösa bibliotek betydligt vuxit, så att det i och för sig ringa utrymmet nu är otillräckligt.

I all synnerhet gäller detta, om hänsyn tages till önskvärdheten af att fasta räknebiträden vid observatoriet anställas. Vare sig en astronoms vetenskapliga verksamhet består i teoretiska undersökningar öfver himlakropparnas rörelse eller i bestämningen af deras orter eller fysiska beskaffenhet genom observationer, utgöres alltid eller nästan alltid en kvantitativt sedt stor del af det erfoderliga arbetet af räkneprocedurer af rent elementär art, hvilka hvarje person med vanlig folkskolebildning lätt kan lära sig att utföra. Måste den elementära räkningen utföras af astronomen själf, går hans arbete ytterst långsamt framåt och hans intresse för utförandet af dylika undersökningar måste i hög grad förslappas. Det är därföre ett oförsvarligt slöseri med kraft, om man underlåter att ställa dylika elementärt bildade räknebiträden till astronomernas förfogande. Sedan länge har det stått klart, att dylika platsers inrättande varit ett stort behof för observatoriet, fast föreståndaren i det längsta hoppats, att det i någon mån skulle kunnat fyllas med tillhjälp af amanuensen samt de astronomie studerande vid universitetet. Det har emellertid visat sig, såsom för resten helt naturligt är, att de senares biträde blir allt för sporadiskt att kunna var af någon verklig nytta, och af en amanuens, som själf är eller håller på att utbilda sig till vetenskapsman och som ej åtnjuter mer än 500 kronor i årligt arfvode, kan man ej heller gärna begära synnerligen mycket arbete af detta slag. Af dessa skäl har föreståndaren ansett sig böra göra framställning om beviljande af anslag å 1,500 kronor till dylika räknebiträden. För beredande af plats till dessa äfvensom för tillgodoseende af behofvet i öfrigt af ökadt utrymme har han samtidigt anhållit om anslag till uppförande af en mindre byggnad å observatorietomten, afsedd att inrymma räknekammare samt observatoriets bibliotek.

3. Biblioteket.

(Kalenderåret 1906.)

Bibliotekets begagnande. Läsesalen och låneexpeditionen hafva under lästerminerna varit öppna för allmänheten hvarje helgfri dag kl. 10—2. Jämväl under ferierna har läsesalen

hvarje söckendag under samma timmar hållits öppen, men på grund af de då disponibla arbetskrafternas otillräcklighet har framtagandet af böcker från boksalarne samt utlåningen liksom under föregående års ferier måst i regeln inskränkas till tisdagar och fredagar. För forskare, som därom anhållit, har så vidt möjligt under så väl ferier som terminer tillfälle att arbeta i läsesalen städse blifvit beredt äfven under de delar af dagen, då biblioteket icke varit öppet för allmänheten. Antalet helgfria dagar, under hvilka biblioteket af särskilda anledningar varit helt och hållet stängdt, har utgjort fyra, däraf tre för rengöring.

Följande tabell visar bibliotekets användning under årets olika månader:

Månad	Besök.	Framtagna volymer.	Hemlånta volymer.
Januari (ferier 1—14).........	1,139	3,604	1,175
Februari	1,188	3,042	1,091
Mars.............................	1,394	3,218	1,053
April.............................	1,164	2,504	806
Maj	1,278	2,874	780
Juni (ferier)....................	924	3,979	2,548
Juli	685	2,673	813
Augusti	762	2,131	666
September	1,001	2,806	1,154
Oktober	1,495	3,950	1,177
November	1,311	3,071	893
December (ferier 15—31)...	902	5,331	4,045
Summa	13,243	39,183	16,201

Jämförelsen med motsvarande siffror för näst föregående år visar en ökning i antalet besök med 524; summan af framtagna volymer har ökats med 511 och summan af hemlånta med 1,099.

Under året hafva 704 volymer tryckta böcker och 89 handskrifter (mot resp. 637 och 86 under näst föregående år) varit för härvarande forskares räkning från andra liknande institutioner lånta till biblioteket. De till antalet 25 olika bibliotek

och arkiv, från hvilka lån sålunda erhållits, hafva varit följande: I Stockholm: Kungl. Biblioteket, Riksarkivet, Vetenskapsakademiens bibliotek, Karolinska Institutets d:o, Riksdagens d:o, Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens d:o, Tekniska Högskolans d:o, Svenska Akademiens Nobelbibliotek, Svenska Läkaresällskapets bibliotek, Pedagogiska biblioteket; Universitetsbiblioteket i Upsala, Göteborgs Stadsbibliotek, Linköpings Stiftsbibliotek, Utsädesföreningens i Svalöf bibliotek, Landsarkivet i Lund, Brinkmanska arkivet å Trolle-Ljungby, Arkiven å Eriksberg och Säfstaholm, Kungl. Biblioteken i Berlin, Bruxelles och Köpenhamn, Universitetsbiblioteken i Kiel, Strassburg, Leiden och Utrecht.

Från Lund hafva 465 tryckta volymer och 5 handskrifter (mot resp. 402 och 7 under 1905) för begagnande af forskare utlånats till följande institutioner: Kungl. Biblioteket i Stockholm, Vetenskapsakademiens bibliotek, Karolinska Institutets d:o, Svenska Akademiens Nobelbibliotek, Universitetsbiblioteket i Upsala, Göteborgs Stadsbibliotek, Linköpings Stiftsbibliotek, Hofrättens i Kristianstad arkiv, Malmö stads d:o, Malmö Museum, Läroverksbiblioteken i Helsingborg, Hudiksvall, Jönköping, Karlshamn, Nyköping, Skara, Vesterås och Ystad, Folkskollärareseminariets i Kalmar bibliotek, Utsädesföreningens i Svalöf d:o, Nyköpings hospital, Lasaretten i Sundsvall och Trelleborg, Kungl. Biblioteket i Berlin, Kungl. Biblioteket och Normalanatomisk Museum i Köpenhamn.

Samlingarnas tillväxt. Svenska tryckalster, som jämlikt tryckfrihetsförodningens föreskrift skolat till biblioteket aflämnas, hafva inkommit i 500 sändningar från 390 olika boktryckerier. Ej mindre än 227 reklamationer hafva på grund af uteblifna eller felaktiga leveranser under året måst göras. Rörande arten och omfånget af tillväxten genom boktryckarnes leveranser af svenska tryck, hvilken ju bör vara lika för Sveriges tre stora statsbibliotek, torde som vanligt här få hänvisas till den i Kungl. Bibliotekets årsberättelse meddelade redogörelsen. — Genom köp har biblioteket under året förvärfvat 3 i Sverige tryckta volymer; genom gåfvor har det ökats med 8 svenska tryck, förutom ett antal särtryck ur tidskrifter och en del dupletter.

Tillväxten af utländska tryckalster har uppgått till 7,992 volymer (= band, häften representerande hela band, broschyrer

eller kartor). Af dessa hafva 1,457 erhållits genom köp och 210 genom gåfvor; återstående 6,325 volymer har biblioteket mottagit från de utländska lärda samfund och anstalter, med hvilka detsamma underhåller regelbundna bytesförbindelser; af dessa bytesskrifter utgöras 5,743 af akademiska afhandlingar, program o. d. från utländska universitet. — 1906 års accession af utländskt tryck utaf nyare datum kommer att, så vidt som detsamma anses förtjent af dylikt omnämnande, upptagas i Bd. 21 af den genom Kungl. Biblioteket utgifna gemensamma accessionskatalogen för Sveriges offentliga bibliotek.

Bibliotekets handskriftsamling har under året genom gåfvor ökats med 2 nummer.

Gåfvor, hvilka icke kunna anses härröra från af biblioteket underhållna regelbundna bytesförbindelser, hafva ingått från följande offentliga myndigheter, anstalter och sällskap:

A. Svenska.

Kungl. Justitie-, Civil-, Finans-, Ecklesiastik- och Jordbruksdepartementen; Riksgäldskontoret; Medicinalstyrelsen; Riksförsäkringsanstalten; Nationalmuseum; Medicinska Fakulteten i Lund; Vetenskapsakademiens bibliotek; Universitetsbiblioteket i Upsala; Landsarkivet i Upsala; Malmö Stadsbibliotek; Svenska sällskapet för antropologi och geografi; Försäkringsföreningen; Sveriges allmänna exportförening.

B. Utländska.

Universitetet i Belgrad; Kungl. Belgiska Regeringen, Bruxelles; Bibliothèque Royale de Belgique, ibm; The Superintendent of Government Printing, Calcutta; Royal Botanic Garden, ibm; Rijkscommissie voor gradmeting en waterpassing, Delft; Biblioteca Nacional, Habana; Finants- og Tolddepartementet, Kristiania; The Fridtjof Nansen Fund for the Advancement of Science, ibm; Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, Köpenhamn; Conseil international pour l'exploration de la mer, ibm; Kommissionen for Havundersøgelser, ibm; Universitetets Zoologiske Museum, ibm; Meteorologisk Institut, ibm; Dansk Biologisk Station, ibm; Bestyrelsen for Carlsberglaboratoriet, ibm; Magistraten, ibm; Statistisk Kontor, ibm; Kjøbenhavns Brandforsikring, ibm; Grosserersocieteten, ibm; Universitetet i La Plata; Real Instituto Bacteriologico Camara Pestana, Lisboa; The Peace Society, London; Department of the Interior, Manila;

Instituto geológico de México; Comitato per le onoranze a Francesco Brioschi, Milano; Musée Océanographique de Monaco; Redaktionen af The New Century Path, Point Loma; The Theosophical Publishing Company, ibm; Ministerio dell'Istruzione pubblica, Roma; Congress of Lawyers and Jurists held at S:t Louis 1904; Library of Congress, Washington; Philosophical Society, ibm; Volta Bureau, ibm; New York State Hospital for the care of deformed and crippled children, West Haverstraw.

Följande enskilda personer hafva under år 1906 med gåfvor hågkommit biblioteket:

A. Svenskar.

J. A. Almquist, S. E. Bring, G. I. A. Collijn, C. A. Ehrensvärd, J. Erikson, Aktiebolaget C. W. K. Gleerup, Gleerupska Konst- och Pappershandeln, Gleerupska Universitetsbokhandeln, G. K. Hamilton, O. Holmström, Signe Holmström, f. Heurlin, N. O. Holst, J. Leffler, A. O. Lindfors, Ph. Lindstedts Universitetsbokhandel, G. Ljunggrens sterbhus, H. Lovén, f. von Julin, A. G. Nathorst, N. M. P. Nilsson, T. Norlind, H. Th. Ohlsson, C. af Petersens, T. J. Petrelli, G. Retzius, H. H. von Schwerin, P. Sjöbeck, M. B. Swederus, C. M. Ullman, K. Wicksell, P. O. Wilner, F. A. Wulff, K. V. Zetterstéen.

B. Utländingar.

Albert I, Furste af Monaco, F. Ameghino (Buenos Aires). M. Anthropos (Paris), T. Armstrong (New York), A. Bergin (Lindsborg, Kansas), P. Bergouignan (Évian), A. da Costa (Lisboa), H. R. Darcus (Menton), E. S. Dodgson (Oxford), W. Dowson (London), I. Fellman (Helsingfors), E. Gielkens (Bruxelles), E. Jonas (Berlin), J. von Körösy (Budapest), H. von Lenk (Wien), Duc de Loubat (Paris), J. Lucas (London), F. P. Marchant (London), A. Mastai Ferretti (Roma), B. Th. Melsted (Köpenhamn), E. Merck (Darmstadt), E. Pochmann (Linz), C. Polack (Lund), H. Pöhl (Reval), M. A. de Sande Costa (Portugal), O. Schöndörffer (Berlin), R. Vrba (Prag), F. Weinitz (Berlin), The Trustees of late Dr. J. Young of Kelly and Durris (Glasgow).

Professoren O. Holmström och hans fru, f. Heurlin, hafva under vissa villkor till biblioteket öfverlämnat en del af den senares farfader, Biskopen Chr. I. Heurlin, gjorda anteckningar, företrädesvis af självbiografiskt innehåll, äfvensom ett antal till denne ställda bref från märkligare personer bland hans samtida.

Bibliotekskommissionen har för behandling af inkomna förslag till bokinköp hållit de föreskrifna ordinarie sammanträdena. Densammas valda ledamöter hafva varit under höstterminen Professorerna Eklund, Ask, Borelius, Wulff, Wrangel, Charlier och Jönsson, samt under vårterminen Professorerna Eklund, Björling, Borelius, Wulff, Larsson, Charlier och Bergendal.

Ekonomi. Bibliotekets räkenskaper för år 1906 visa i sammandrag följande siffror:

Debet.

Behållning från år 1905		230: 93
Inkomster:		
Statsanslag	24,675: —	
Intressemedel	1,930: —	
Extra inkomster	863: —	27,468: —
	Summa	27,698: 93

Kredit.

Utgifter:		
Bokinköp	16,741: 32	
Inlösen af bibl:s bytesexemplar af Lunds Univ:s Årsskrift	800: —	
Bokinbindning	4,325: 20	
Uppvärmning och renhållning	3,631: 95	
Öfriga expenser	2,180: 31	27,678: 78
Behållning till år 1907		20: 15
	Summa	27,698: 93

Det af 1905 års riksdag på extra stat beviljade anslaget till arfvoden åt extra biträden vid biblioteket, stort 2,500 kronor, har sålunda användts, att 325 kronor utbetalts för tillfälligt skrifbiträde samt 2,175 kronor fördelats mellan bibliotekets e. o. tjenstemän.

Under året hafva 2,334 böcker blifvit inbundna; 65 volymer tidningar hafva blifvit bundna eller häftade i omslag af karduspapper.

Inventering af seminariebiblioteken har egt rum i enlighet med gällande föreskrifter.

Bibliotekets nybyggnad. Man hade tidigare hoppats, att biblioteket under 1906 års sommar eller höst skulle kunna taga sin nya byggnad i besittning. Detta visade sig emellertid omöjligt, enär utförandet af inredningens mångfaldiga detaljer befanns kräfva vida mera tid än från början beräknats. Endast de lokaler, hvilka mot årlig hyra upplåtits åt Svenska Akademien för dess ordboksarbete, hunno sålunda under året att sättas i sådant skick, att de för sitt ändamål kunde tagas i bruk, hvilket skedde i slutet af september.

Af större arbeten, som under året 1906 utförts, må följande här nämnas. Uppsättandet af den hos Hessleholms Mekaniska Verkstads Aktiebolag beställda hyllinredningen i bokmagasinen afslutades. Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget påbörjade uppsättandet af de båda elektriska hissar, om hvilkas levererande aftal med nämnda bolag under föregående året träffats. Firman Ferd. Lundquist & C:o i Göteborg fullgjorde till större delen sitt åtagande i fråga om linoleumbeläggning å golf och i trappor. Till entreprenör för den vidlyftiga elektriska belysningsinstallationen, för hvilken Universitetets instrumentmakare Kand. H. Sandström i samråd med bibliotekarien uppgjort program, antogs firman Chr. Bergh & C:o i Malmö, som före årets slut till betydlig del utförde detta arbete. Åt Seminarieträdgårdsmästaren J. Persson uppdrogs att utföra planeringen af Helgonabacken jämte nödiga väganläggningar, och blefvo dessa arbeten afslutade före höstens inbrott.

Personalen. Med tacksamhet bör här erinras därom, att 1906 års riksdag på motion af staden Lunds representant i Andra kammaren, vice Häradshöfdingen J. T. Larsson, beviljat anslag för inrättande af en väl behöflig ny amanuenstjenst vid biblioteket. — Till innehafvare af den amanuensbefattning, hvilken genom Amanuensen G. I. A. Collijns förflyttning till universitetsbiblioteket i Upsala blifvit ledig, utnämndes den 30 mars 1906 e. o. Amanuensen Lic. J. F. B. Hjelmqvist, som sedan den 1 september 1905 innehaft förordnande att uppehålla denna tjenst. — E. o. Amanuensen C. A. Moberg erhöll den 19 januari 1906 begärdt entledigande från sin anställning vid biblioteket. — Till e. o. amanuenser antogos den 30 mars 1906 Filosofie Kandidaterna B. N. M. Möller och S. H. Wägner. — Tjenstledighet åtnjöts af e. o. Amanuenserna Wilner och Bring under årets båda terminer,

af e. o. Amanuensen Berg under vårterminen, af e. o. Amanuensen Brodén 1 oktober—15 december samt af e. o. Amanuensen Walde 15 oktober—15 december. — Under ferierna hafva e. o. amanuenserna som vanligt åtnjutit befrielse från eller lindring i sin tjenstgöring. —. F. d. vice Bibliotekarien Palm har under året fortfarande tjenstgjort vid biblioteket. F. d. vice Bibliotekarien Braune tjenstgjorde äfven intill den 5 mars 1906, då han ty värr på grund af tilltagande sjuklighet nödgades därmed upphöra.

Arbeten. Likasom under näst föregående år har verksamheten inom biblioteket hufvudsakligen måst egnas åt arbeten, som afsett behandlingen af årets accession och allmänhetens betjenande, med ett ord s. k. löpande göromål, hvilka i de på grund af bristande utrymme numera mycket obekväma lokalerna varit synnerligen tidsödande. Af andra arbeten, som utförts, må nämnas, att en tryckt katalog utgifvits öfver den psykiatrisk-neurologiska delen af den utaf Professoren S. Ödman år 1901 till biblioteket skänkta boksamlingen. Denna katalog utkom den 5 oktober, då Professoren Ödman fyllde 70 år.

Bibliotekets nominalkatalog har under året ökats med 3,035, realkatalogen med 3,568 blad; hela antalet nytillkomna katalogblad uppgår sålunda till 6,603. Att detta antal är vida mindre än vanligt beror därpå, att större delen af årets accession af utländskt akademiskt tryck icke före detsammas slut hunnit införas i katalogerna, enär de i utlandet tryckta titlar, hvilka skolat härvid användas, först vida senare än vanligt blifvit tillgängliga.

Arbetsfördelningen har varit följande: Bibliotekarien har, jämte den honom åliggande ledningen af det helas förvaltning, ombesörjt bokinköpen och skött större delen af den utländska korrespondensen äfvensom den inländska, så vida den icke rört tryckleveranserna eller lånerörelsen, samt med bistånd af vice Bibliotekarien Ljunggren redigerat uppgifterna för Bd 20 af den tryckta accessionskatalogen. Enligt den vanliga arbetsfördelningen skulle bibliotekarien äfven föra accessionsjournalen och handhafva bytesförbindelserna; men då hans tid äfven under detta år varit mycket upptagen af bestyr, som stått i sammanhang med bibliotekets nybyggnad, hafva dessa hans åligganden till väsentlig del varit öfverflyttade på vice Bibliotekarien Ljunggren. — Vice Bibliotekarien Palm har varit sysselsatt med reviderande och ord-

nande af samlingen af verser öfver svenska enskilda personer. — Vice Bibliotekarien Braune var under den tid i början af året, då han ännu tjenstgjorde vid biblioteket, sysselsatt med katalogisering af svenska tryck af årets accession. — Vice Bibliotekarien Ljunggren har katalogiserat större delen af årets accession af utländskt tryck, deltagit i redigerandet af uppgifterna till Bd 20 af den tryckta accessionskatalogen samt granskat de från Stockholm nedsända korrekturen å samma katalog, förestått låneexpeditionen under större delen af Amanuensen Malms semester, ombesörjt redigerandet och öfvervakat tryckningen af den ofvannämnda katalogen öfver Ödmanska donationen, utöfvat den närmare tillsynen öfver e. o. amanuensernas katalogiseringsarbeten samt, såsom ofvan nämndes, utfört vissa göromål, som eljest plägat åligga bibliotekarien. — Amanuensen Sjöbeck har mottagit och granskat det från boktryckerierna inkommande svenska årstrycket samt skött den i sammanhang därmed stående korrespondensen, äfven har han medverkat vid katalogiseringen af nämnda tryck. — Amanuensen Malm har förestått låneexpeditionen samt skött den härmed förenade inländska korrespondensen. — Amanuensen Hjelmqvist har ombesörjt nykomna böckers anordnande till bindning samt utöfvat kontrollen öfver bokbinderiarbetena, vid förefallande behof har han biträdt i låneexpeditionen, hvilken han förestod under en del af Amanuensen Malms semester. — E. o. Amanuensen Melander har biträdt i låneexpeditionen samt vid sidan däraf i katalogerna infört nya upplagor af svenska arbeten. — E. o. Amanuenserna Brodén, Berg, Walde, Möller och Wägner hafva dels haft att ombesörja böckers framtagande och uppsättning samt inordnandet af den nykatalogiserade litteraturen, dels vid sidan häraf varit sysselsatta med katalogiseringsarbeten.

Med tacksamhet bör i detta sammanhang nämnas, att f. d. Rektoren D:r O. Ingstad under årets tre sista månader såsom frivillig medhjälpare utfört åtskilligt katalogiseringsarbete.

4. Botaniska institutionen.

A. Afdelningen för systematisk botanik.

Herbarierna. Det ansenliga herbarium, som tillhört framlidne Dr. C. F. Elmqvist och som institutionen förlidet år lyc-

kades på synnerligen fördelaktiga villkor förvärfva sig, har under tilländalupna läsåret blifvit delvis genomgånget och uppfästadt. Inrangeringen af de monterade delarna af denna värdefulla samling har emellertid ännu ej kunnat påbörjas, eftersom afdelningens ringa årsanslag icke medgifvit anskaffandet af behöfliga skåp. Lämplig plats för sådana står för öfrigt knappt att erhålla i de trånga och för samlingarnas rätta vård ganska ogynnsamma lokalerna. Anskaffandet af en rymligare och mera ändamålsenlig lokal för de numera mycket värderika herbariesamlingarna blir därför med hvarje år som går ett alltmera trängande behof.

Ordnandet af de genom frikostiga gåfvor ständigt ökade, för byte med främmande museer afsedda duplettsamlingarna har under läsåret påbörjats, och står museet i tacksamhetsskuld till Kaptenen G. Påhlman för hans åtagande att utan ersättning utföra detta dryga arbete.

Genom köp har under det gångna läsåret förvärfvats E. o. Amanuensen B. Nilsons lafherbarium samt dessutom Collins, Holden & Setchell, Phycotheca Boreali-Americana, fasc. 27 samt Dörfler, Herbarium Normale, fasc. 47 & 48.

Genom byte har erhållits: från New-York Botanical Garden 261 ex. herbarieväxter från Barbados, Bermudas och södra delen af Förenta staterna; från K. K. Naturhistor. Hofmuseum i Wien Cryptogamæ exsiccatæ, cent. XII & XIII jämte tillhörande Schedæ.

Bland skänker, hvilka herbarierna fått emottaga, äro i främsta rummet att nämna: från Botaniska Museet vid universitetet i Helsingfors 8 fasciklar (400 ex.) af Plantæ Finlandiæ exsiccatæ; från Riksmuseets botaniska afdelning en stor och värdefull samling växter från Argentina, hopbragt af Docenten R. Fries; från Allmänna läroverket i Kalmar genom Adjunkten därstädes Dr. H. Möller en samling växter från skilda delar af den tropiska regionen; från E. o. Amanuensen B. Nilson hans fanerogamherbarium. Dessutom hafva gåfvor influtit från följande personer: Apotekaren A. E. Andersson, Tomelilla (ex. af Cirsium oleraceum × rivulare etc.); Jägmästaren N. K. Berlin, Jockmock (växter från Skåne); Adjunkten E. Collinder, Sundsvall (ex. af Phyteuma nigrum från Medelpad); Herr B. F. Cöster (Alectorolophus serotinus från Ringsjön); Docenten O. D. Gertz (156 ex. kärlväxter ifrån Italien, Schweiz och Österrike); Redaktionssekre-

teraren O. R. Holmberg (ett 20-tal sällsyntare skånska växter, däribland några för vetenskapen nya hybrider); genom Professoren B. Jönsson 50 ex. mossor från Svenska sydpolsexpeditionen; Fil. Stud. R. Larsson (25 svenska fanerogamer); Fröken Hanna Moberg (abnormt utbildadt ex. af Parnassia palustris); Adjunkten Dr. H. Möller, Kalmar (ex. af Scirpus parvulus ifrån Öland); Apotekaren C. Pleijel, Gamleby (Scirpus parvulus ifrån Småland samt 38 andra fanerogamer från samma provins); Kaptenen G. Påhlman (ex. af Betonica officinalis ifrån Kungsmarken samt andra växter ifrån Skåne); Docenten H. G. Simmons (9 fanerogamer från Rügen); från föreståndaren 143 kärlväxter ifrån Wiener Botanischer Tauschverein.

Det Agardhska algherbariet har under läsåret blifvit begagnadt af bl. a. Professoren A. Borzi, Palermo, Professoren W. G. Farlow, Cambridge, U. S. A., samt Docenten L. Kolderup-Rosenvinge, Köpenhamn.

Trädgården med växthusen. Den förlidet år påbörjade omdaningen till arboretum af trädgårdens nyare del har under det gångna läsåret fortsatts i den utsträckning, som tillgångarna medgifvit. I hela trädgården har dessutom nödig gallring af träd- och buskgrupper företagits.

För det internationella fröbytet har, liksom under närmast föregående år, en katalog öfver frön, insamlade i fria naturen och till största delen af konservatorn, utgifvits och utdelats till andra botaniska trädgårdar. Till 38 rekvirenter hafva därefter c. 500 fröportioner blifvit sända. I utbyte häremot hafva frön erhållits från följande botaniska trädgårdar: Amsterdam, Athen, Berlin, Bremen, Bukarest, Charkow, Christiania, Coïmbra, Dresden, Edinburgh, Florenz, Freiburg i. B., Genève, Greifswald, Grenoble, Groningen, Halle, Hamburg, Hohenheim, Jurjew, Kew, Kiel, Kiew, Krakau, Kolozsvár, Köpenhamn, Lausanne, Lemberg, Leyden, Liège, Lille, Lyon, Marburg, Messina, Modena, Montpellier, Moskwa, Nancy, Nantes, Napoli, Odessa, Palermo, Paris, Pavia, Pisa, Prag, Rom, Rouen, Sapporo (Japan), S:t Louis, S:t Petersburg, Stockholm, Tiflis, Tokio, Triest, Tübingen, Turin, Upsala, Wien, Zürich.

Genom gåfvor af lefvande växter, frön o. d. hafva följande personer ådagalagt välvilja emot trädgården: Professoren Ch. J. Chamberlain, Chicago, Herr B. F. Cöster, Trädgårdsmästaren

J. P. Ericsson, Dr. Thore C. E. Fries, Upsala, Vaktmästaren A. Gustafsson, Mr. S. M. Hill, Wahoo, Nebr., U. S. A., Herr O. R. Holmberg, Professoren B. Jönsson, Herr K. Kempff, Landtbrukaren O. Kristoffersson, Ahlstad, Friherre C. Kurck, Fil. Stud. R. Larsson, Vaktmästaren F. Lindqvist, Fröken Anna Ljung, Perukmakaren B. Lundberg, Adjunkten H. Möller, Kalmar, Fil. Kand. O. Möller, E. o. Amanuensen H. Nilsson, Husegaren P. Nilsson, Professoren O. Nordstedt, Apotekaren C. Pleijel, Gamleby, Kaptenen G. Påhlman, Graf F. von Schwerin, Wendisch-Wilmersdorf, Docenten H. Simmons, Fru Sjöstedt. — Lefvande växter hafva äfven blifvit skänkta af Deutsche Dendrologische Gesellschaft samt af de botaniska trädgårdarne i Hamburg, Köpenhamn och Prag.

B. Afdelningen för fysiologisk botanik.

Under det gångna året har för denna afdelnings räkning inköpts utom de för öfningar och specialarbeten nödvändiga utensilierna ett större förråd af glaskärl jämte ett större parti konserveringssprit och ett större antal tropiska frukter, hufvudsakligen härstammande från Vestindien. Genom beviljandet af 1,500 kronor från universitetets reservfond har afdelningen varit i tillfälle att anskaffa 8 st. skåp, afsedda till förvaring af preparat i det biologiska museet samt till förvaring af instrument och ömtåligare apparater, tillhörande det fysiologiska laboratoriet. Under läsåret har en serie teckningar i och för föreläsningar i växtanatomi påbörjats.

Gåfvor hafva ingått från skilda håll och särskildt hafva dessa gällt det till denna afdelning hörande biologiska museet. Sålunda hafva frukter och frön jämte växtpreparat af skilda slag inkommit från: Professorerna F. W. C. Areschoug, H. H. von Schwerin, S. S. Murbeck, och C. F. O. Nordstedt, från Professoren Philippi (Chile) genom Konsulen G. Billing, från Dr. O. Holst, Direktören G. Löwegren (Göteborg), Herrar R. Larsson, H. Nilsson, O. Holmberg m. fl. En synnerlig rikhaltig och intressant samling biologiska föremål har afdelningen dessutom mottagit från botaniska museet i Köpenhamn, hvarigenom de biologiska samlingarna väsentligen ökats och kompletterats.

Ordnandet och etikettering af museets samlingar hafva till hufvudsaklig del afslutats under läsåret, så att en kommande specialisering numera möjliggjorts.

Undervisningen har fortgått efter samma plan som förut och har Docenten B. Lidforss som vanligt genomgått en propedeutisk kurs, afsedd för medicinsk filosofisk examen och för godkändt betyg i filosofie kandidatexamen.

C. Biblioteket.

Till botaniska institutionens bibliotek hafva gåfvor öfverlämnats från Sveriges Utsädesförening, Statens Skogsförsöksanstalt, Botan. Staatsinstitute zu Hamburg, Office of Superintendent of Government of India, Missouri Botanical Garden, New Seeland Institute, Professorerna F. W. C. Areschoug, B. Jönsson, C. M. Fürst, S. S. Murbeck, H. Nilsson, O. G. Petersen (Danmark), Docenterna H. G. Simmons (11 årgångar af Revue bryologique), och O. D. Gertz (20 afhandlingar), Dr. K. E. Hirn (Finland), Inspektören A. Lyttkens, Biblioteksamanuensen J. P. Sjöbeck samt Herrar förläggare Almquist & Wicksell i Upsala.

Genom inköp hafva följande tidskrifter fortsatts: Botanische Zeitung, Jahrbücher für wissenschaftliche Botanik samt Revue générale de botanique.

Antalet under året utlånta volymer har uppgått till 153.

5. Fysiologiska institutionen.

I lärarepersonalen vid fysiologiska institutionen har under årets lopp den förändringen företagits, att laboratorsbefattningen i experimentell fysiologi från och med den 1 januari 1907 indragits. I samband därmed har professoren i fysiologi öfvertagit den praktiska undervisningen i fysiologi. Undervisningen i fysiologi för medicine kandidatexamen har därmed undergått den förändringen, att de katedrala föreläsningarna fyra gånger i veckan numera ersatts med en terminligen återkommande föreläsnings-, demonstrations- och laborationskurs, räknande 2 à 2 ½ månader, minst 4 gånger i veckan två timmar hvarje gång.

Institutionens utrustning har ökats med ett antal instrument, hvartill anslag erhållits ur universitetets reservfond. Sär-

skildt märkes en Edelmans stränggalvanometer med ett antal biapparater.

Från institutionen har under läsårets lopp följande arbeten publicerats.

T. Thunberg: Mikrorespirometrische Untersuchungen über den Gasaustausch der Muskeln, i Festschrift für Olof Hammarsten. Upsala 1906.

A. Westerlund: Studien über die Athembewegungen der Karausche, i Skand. Arch. f. Physiologie Bd. 18. 1906.

6. Fysiska institutionen.

Åhörarnes antal vid de offentliga föreläsningarna utgjorde höstterminen 19, vårterminen 21. I laborationsöfningarna för filosofie kandidat- och licentiatexamen deltogo under höstterminen 13, under vårterminen 18, af hvilka 3 dock endast under en del af vårterminen. Vid den propedeutiska kurs, som under vårterminen gifvits af Assistenten Björnsson, var antalet deltagare 24.

Bland under året nyinköpta apparater förtjena särskildt nämnas: från Max Kohl, Chemnitz: apparat för elektriska vågor enligt Coolidge-Blondlot, vågmätare efter Drude, resonnansspole efter Seibt, urladdningsrör efter Zehnder; från Arthur Pfeiffer, Wetzlar: oljeluftpump efter Geryk med messingstallrik, vakuummeter m. m.; från F. A. Franzén, Lund: portativt ackumulatorbatteri.

Till kompletterande af båda amanuensbostädernas möblering hafva en del möbler inköpts från Franz Jönsson, Lund.

Från universitetets elektriska central har ström inledts i institutionsbyggnaden och ny belysning anordnats i föreläsningssalen.

Boksamlingen har ökats med arbeten af Hagenbach-Konen, Winkelmann, Bucherer samt Encyklopedie der mathematischen Wissenschaften.

7. Geologisk-mineralogiska institutionen.

Inga nämnvärda förändringar ha under året inträffat.

Från universitetets reservfond har utgått ett anslag af 600 kronor för fortsatt aftecknande af sådana institutionens

samlingar tillhöriga fossil, som anses förtjena särskild beskrifning och afbildning.

Föreståndaren har på den tid, undervisningen och löpande göromål lämnat öfrig, mest sysselsatt sig med bearbetande af museets samlingar. Genom publicering af därvid vunna resultat har originalsamlingen ökats med 142 nummer.

Assistenten, som under större delen af läsåret äfven tjenstgjort såsom amanuens, har dels öfversett, ordnat och förtecknat instrumentsamlingen, dels påbörjat ordnande af slipprofssamlingen.

Instrumentsamlingen har ökats med en podometer, skänkt af Dr. C. O. Segerberg.

För de geologiska samlingarna har från G. C. von Schmalensee i Stockholm förvärfvats en af honom gjord samling svenska fossil. Ganska många gåfvor ha äfven kommit dem till del. Bland gifvarne märkas Kand. N. Alsén, Professoren I. C. Bang, Grefve Corfitz Beck-Friis, Kamrer A. F. Carlsson, Limhamn, Intendenten G. J. Karlin, Friherre C. Kurck, Amanuensen M. O. Malte, Fil. Stud. Birger Nilson, Docenten H. G. Simmons, Herr M. Tenger, Professoren H. T. S. Wallengren, Assistenten A. H. Westergård, Kand. A. Willner och Docenten C. Wiman, Upsala, samt föreståndaren.

Boksamlingen har ej obetydligt tillvuxit såväl genom inköp som framför allt därigenom, att föreståndaren till densamma skänkt alla de separat och afhandlingar, som under årets lopp kommit honom tillhanda. Gåfvor till boksamlingen ha äfven lämnats af Professoren C. M. Fürst, Docenten O. D. Gertz, Statsgeologen Dr. N. O. Holst, Professoren A. G. Högbom i Upsala, Direktor J. Martin i Oldenburg, Godsegaren Dr. E. Olin å Lönstorp, Docenten J. P. Ravn i Köpenhamn, Professoren S. L. Törnqvist och Assistenten A. H. Westergård.

Dessutom ha såsom gåfvor erhållits: från Professoren C. M. Fürst ett porträtt (ljustryck) af Kilian Stobæus samt från Ingeniören W. Sölve protokoll öfver Sockerraffinaderiet Öresunds djupborrning vid Lund.

Institutionens samlingar ha utom för sedvanliga undervisningen äfven tagits i anspråk för 1906-års sommarkurser i Lund samt för en af assistenten ledd mineralogisk kurs för härvarande högre lärarinneseminariets lärjungar.

Af å institutionen utarbetade skrifter har under året af trycket utkommit: J. C. Moberg, Ett par bidrag till kännedom om Skånes dicellograptusskiffer, Meddelande N:r 11 från Lunds Geologisk-mineralogiska institution samt J. C. Moberg och C. O. Segerberg, Bidrag till kännedom om ceratopygeregionen med särskild hänsyn till dess utveckling i Fågelsångstrakten, N:r 2 i Ser. B. af Meddelanden från Lunds Geologiska Fältklubb.

8. Historiska museet.

Historiska museets samlingar ha under det gångna läsåret riktats såväl genom inköp som gåfvor. Sålunda har Torfmosskommissionen i Lund till museet öfverlämnat dels ornerade krukskärfvor, funna å n:r 19 och 35 St. Beddinge, Tullstorps s:n, dels några järnföremål från Hessleberga, Lyngby s:n, Bara hd. Dessutom har Friherrre C. Kurck skänkt två stenyxor från Lönhult, Brösarps s:n, Albo hd., Redaktören W. Bülow flintredskap och flintskärfvor från Villa Udden, Bökebergsslätt invid Yddingesjön, Statsgeologen Dr. N. O. Holst en bronsålderskruka, innehållande brända ben och en vackert ornerad pincett, påträffad i Jämshögs by, Listers hd. i Blekinge, samt Domkyrkoarkitekten T. Wåhlin delar af en medeltida fönsteromfattning samt golfstenar från Wallkärra kyrka. Kyrkoherden H. E. Hallberg har äfvenledes såsom gåfva öfverlämnat två bronsålderskrukor med innehåll, funna å prästgårdens egor, hvarom noggrannare beskrifning längre fram.

Bland museets egna viktigare förvärf märkas:

Från stenåldern: Två skafthålsyxor af hjorthorn, funna vid urtappning af Näsbyholmssjön, Vemmenhögs hd. Stenredskap af skilda slag från en stenåldersboplats vid Dagstorp. Knif af skiffer tillhörande den s. k. arktiska stenåldern, funnen jämte en hålslipad grönstensyxa vid Svensbyn nära Piteå. En båtformig yxa af liten typ, hittad vid Ljusvattnet, Burträsks s:n, Vesterbotten. En synnerligen tunn och välformad spjutspets eller dolk med skaftdelen slipad i kanterna från Vadensjö, Vemmenhögs hd. Därjämte ha med samlingarna införlifvats en ovanligt formad skafthålsyxa från Bohuslän samt en mängd flintredskap af skilda typer från Skåne.

Från bronsåldern: Invid Glemmingebro station, å Glemminge prästgårds egor har vid hustomtning påträffats flera bronsålderskrukor, som tyckas härröra från ett graffält under flat mark. Två krukor, af hvilka den ena inneböll en rakknif, den andra en syl jämte fragment af en såg, allt af brons, skänktes till museet — jämte fragment af två andra krukor — af Kyrkoherden i Glemminge H. E. Hallberg. Ytterligare en, som inmurats i ett hus på platsen, förvärfvades sedermera af museet. I denna påträffades ett knifblad och en liten syl.

Från Almehögs tivoli vid Skifvarp, Vemmenhögs hd, har inköpts ett fynd, bestående af krukskärfvor samt delar af två halsringar och en armring af brons. Dessutom har bronsålderssamlingen ökats med en mindre hålcelt af brons från Vadensjö, Rönnebergs hd och en större sådan från Esperöd, Färs hd.

Ett intressant fynd från en större bronsåldersgrafhög å krutfabrikens tomt i Annelöf, Onsjö hd, har identifierats och inordnats i museet. Det består af: 1) diverse stenredskap från jordfyllningen i högen, 2) bronssvärd och bältehake från äldre bronsåldersgraf, 3) lerkruka med fragment af syl, knif och pincett, 4) krukskärfvor jämte delar af synnerligen intressanta betsel af brons och järn från slutet af bronsåldern liksom 3).

Från järnåldern: lerkärl från tidig romersk järnålder, funnet i trakten af Limhamn. Pärlor och bronsspänne från Kingelstad, Luggude hd. Vackert rundt bronsspänne med figurframställning samt armring af silfver, båda från vikingatiden, funna i Lund. Ringformigt bronsspänne med spår af inläggning, inköpt på Gottland.

Medeltidsafdelningen har under det gångna året riktats med flera unika föremål. Sålunda har det lyckats museets föreståndare med hjälp af Artisten A. P. Waldur att styckevis från väggen lösgöra och i museet åter hopsätta en del af en fresk c. 1 1/2 × 1 m. stor, från slutet af 1100-talet, hvilken haft sin plats i Wallkärra kyrkas kor, där restaurering pågått. Utom detta alldeles enastående förvärf har museet inköpt en kyrkklocka af brons, vägande 234 kg., hvilken tillhört S:t Peders Klosterkyrka, Lund. Klockan är gjuten under förra hälften af 1300-talet och dess gjutaremärke visar, att den hör till en grupp klockor, som förnämligast finnas i Skåne, hvarest gjutaren väl hört hemma. Endast två finnas i det nuvarande Danmark, men

dessa äro viktiga därför, att de visa gjutarens namn Andreas Lavrsen. Orsaken till, att det lyckats museet förvärfva denna dyrbara pjes, ligger däri, att klockan hade en spricka, som omöjliggör dess användande. Samma kyrka har också lämnat några illa medfarna träbilder. Ett krucifix, som förr tillhört Ramsåsa kyrka, och en ljusstake från Röddinge ha äfven införlifvats med museets samlingar och från Fru Ahlstads kyrka, som undergått reparation, ha inköpts ornamentstegel och golfplattor. Från S. Michaels kyrkotomt, L:a Kungsgatan 103 C. i Lund, ha en del intressanta fynd förvärfvats, hvarjämte åtskilliga arkitekturdelar, antagligen från domkyrkan, inköpts för museets räkning.

Katalogiseringsarbetet af de nyförvärfvade föremålen har under året fullföljts.

Konserveringsarbetet har fortskridit, men museets otillräckliga anslag verkar hämmande såväl på detta som på tillökningen af boksamlingen.

De historiska samlingarnas behof af ändamålsenligare lokaler har ändtligen blifvit tillgodosedt, i det bottenvåningen af gamla biblioteksbyggnaden å Lundagård blifvit åt desamma upplåten. Enär värmeledning där är tillgänglig, löpa föremålen ojämförligt mindre fara att förstöras af rost och fukt, hvarjämte samlingarna kunna vara tillgängliga längre tid på året.

Under höstterminen har museets föreståndare föreläst öfver medeltidens kyrkliga måleri och skulptur samt under vårterminen öfver järnåldern. I båda fallen ha föremålen i samlingarna tjenat som åskådningsmaterial.

Museet har varit öppet för allmänheten söndagar 12—2 under september—oktober samt april—maj. Antalet besökande under året har uppgått till inemot 1,000. Härtill komma åtskilliga skolor, för hvilka samlingarna demonstrerats af föreståndaren.

9. Kemiska institutionen.

I årets laborationsöfningar ha höstterminen 66, vårterminen 58 studerande deltagit.

Detta torde vara det största antal laboranter, som någonsin förekommit å denna institution. Också hafva flera studerande,

som anmält sig till deltagande i öfningarna, längre eller kortare tid måst vänta på tillträde till desamma.

Det är påtagligt, att denna starka frekvens i betydlig mån ökat arbetet för särskildt laboratorn men äfven för amanuenserna vid institutionen. Härtill har emellertid äfven en annan omständighet bidragit.

Laborationsöfningarna till filosofie kandidatexamen hafva efter hand utvecklats till att blifva allt mångsidigare, i det särskildt större vikt än förr lagts vid öfningarna i organisk syntes och kvantitativ analys. Men just dessa öfningar ställa betydligt ökade kraf på ledaren af desamma, enär laboranterna vid dem fordra vida mera tillsyn och ej kunna lämnas så mycket åt sig självfva som vid öfningar i oorganisk syntes och kvalitativ analys, som förut varit hufvudsaken.

Det torde emellertid nu få anses oundgängligt, för att kemiundervisningen skall följa med sin tid, att någon plats lämnas åt öfningar i fysikalisk kemi äfven inom laborationskursen till filosofie kandidatexamen. För att möjliggöra sådana öfningar i denna utsträckning har redan i slutet af vårterminen ett hittills obegagnadt rum å institutionen börjat inredas, och är att hoppas, att arbetet därmed kan bli färdigt under sommarens lopp.

För att ej denna tilläggskurs skall öka laborationstiden, har det ansetts billigt, att antalet kvalitativa analyser, som hittills torde varit onödigt stort, något minskats. Denna lindring har redan kommit de laboranter till godo, som under året påbörjat men ej afslutat sina laborationsöfningar, hvaremot de, i den mån de hinna afsluta de öfriga öfningarna och plats kan beredas, från och med nästa termins början få tillträde till den fysikaliskt-kemiska kursen.

Då det synts obilligt att ytterligare öka laboratorns i alla fall redan väl tunga arbetsbörda, har föreståndaren åtagit sig ledningen af denna öfningskurs.

Under året har institutionens föreläsningssal upplåtits för undervisningen i kemi vid Lunds privata lärarinneseminarium, mot det att eleverna fått erlägga en afgift, som ansetts skäligen motsvara de institutionen därigenom åsamkade kostnaderna.

10. Kliniska institutionerna.

A. Kirurgiska kliniken.

Antalet tjenstgörande medicine kandidater har under läsåret varit 17, däraf från Lund 14, från Stockholm 3.

Antalet under år 1906 intagna patienter på kirurgiska kliniken var 1,786. Antalet på kliniken utförda operationer var 1,129.

På kirurgiska polikliniken vårdades 1,304 patienter, af hvilka 808 opererades.

B. Medicinska kliniken.

Under läsåret 1906—1907 hafva å kliniken vårdats 955 patienter.

Tjenstgörande medicine kandidater hafva varit 17, af hvilka 14 aflagt sin examen i Lund och 3 vid Karolinska institutet i Stockholm.

C. Obstetrisk-gynekologiska kliniken.

Under år 1906 vårdades å barnbördsafdelningen 603 kvinnor, af hvilka en aflidit. Antalet utförda förlossningsoperationer utgjorde 76.

Å afdelningen för kvinnosjukdomar intogos under samma år 340 patienter, af hvilka 6 aflidit. Antalet utförda operationer å denna afdelning utgjorde 240. Af de 6 aflidna patienterna voro 2 opererade, 4 icke opererade.

Antalet tjenstgörande kandidater, som under det gångna läsåret begynt undervisningen å kliniken, har varit 17.

D. Oftalmiatriska kliniken.

Å kliniken hafva under år 1906 vårdats 477 patienter. Å dessa hafva utförts 328 operationer, däraf 20 iridektomier, 79 operationer för starr, 22 enukleationer af ögonbulben och 28 operationer för strabism. Polikliniskt hafva behandlats 542 patienter; å dessa hafva utförts 114 operationer, däraf 2 operationer för strabism.

E. Pediatriska kliniken.

På barnsjukhuset hafva under året intagits 284 barn, 130 gossar och 154 flickor. Utskrifna äro 244 patienter, 112 gossar och 132 flickor.

Aflidit hafva 18 barn, 8 gossar och 10 flickor.

Af smittosamma sjukdomar hafva förekommit följande.

Tyfoidfeber 5 fall, 2 gossar och 3 flickor, alla med god utgång. Difteri 3 fall, alla gossar. Af dessa hafva 2 utifrån införts till sjukhuset, en som croup i och för operation och en i mycket medtaget allmäntillstånd, så att han ej kunde afvisas; han afled också följande dag. Det tredje fallet uppträdde inom sjukhuset i samband med enstaka spridda fall å lasarettets öfriga afdelningar.

På polikliniken 599 fall med 201 återbesök. Då under sommaren en isoleringspaviljong blir färdig, torde öfverförande af difterismitta till och inom sjukhuset kunna i det närmaste helt och hållet undvikas.

F. Psykiatriska kliniken.

Under vårterminen har den psykiatriska undervisningen försiggått på hospitalet på vanligt sätt, därvid medicine kandidater fullgjort den för tillträde till medicine licentiatexamen föreskrifna psykiatriska tjenstgöringen. — I undervisningen ha, utom journalskrifning, ingått kliniska demonstrationer och föreläsningar, som egt rum på bestämda tider, tisdagar och fredagar, under två månaders tid från och med den 15 februari.

11. Konstsamlingarna.

Tafvelsamlingen har ökats med en genre-bild »Jättelycka», kolteckning af A. Törneman, inköpt på dennes utställning å museet; skulptursamlingen med en relief, framställande Universitetsbibliotekarien Elof Tegnér af W. Runeberg, samt en Kristusrelief af A. Stockenström.

Fotografisamlingen har fått en mycket värdefull tillökning af 166 bilder från Konstantinopel och Mindre Asien, framställande antik, gammal-kristen och muhammedansk konst, inköpta på

platsen genom Arkitekten Arvidius, samt ett 30-tal bilder från Glyptoteket i Köpenhamn.

Från och med den 14 oktober 1906 till och med den 5 maj 1907 har museet varit öppet för allmänheten om söndagarna utom under julferierna samt under åtskilliga veckor äfven om hvardagarna. Utställningar hafva då anordnats af Carl Wilhelmsson, Axel Törneman, Karl Nordström, Ernst Norlind samt E. Rosenqvist och Alma Ekberg jämte Skulptören Hj. Johansson. Under dessa utställningar har museet varit besökt af omkring 4000 personer.

Den 21—24 maj anordnades å museet, hufvudsakligen genom Professoren O. Nordstedts försorg, en Linné-utställning, bestående af porslin o. a. preciosa samt ett större rokoko-bord, som tillhört Linné, ett mindre linnéanskt herbarium, bref och andra handskrifter, hans förnämsta tryckta arbeten m. m. samt en ganska omfattande serie Linné-porträtt.

Den *Mandelgrenska samlingen* har under kalenderåret 1906 fått en tillökning af omkring 500 fotografier samt några teckningar och andra afbildningar. De flesta (omkring 350) återgifva kyrkliga minnesmärken i Småland; de öfriga äro till större delen från Skåne och utgöra fotografier, tagna af Arkitekten T. Wåhlin. För fortsättande af »Atlas till Sveriges odlingshistoria» hafva forskningar gjorts i Skåne, Halland samt särdeles i Småland, där samlingens vårdare anställt omfattande undersökningar rörande medeltidskonsten, framför allt kyrklig arkitektur och dekoration, dopfuntar och målerier. Genom Docenten S. Linde har excerpering skett ur tryckta arbeten till vår odlings historia.

12. Medicinskt-kemiska institutionen.

Under höstterminen hölls den vanliga kursen för 2 deltagare, under vårterminen för 14. Dessutom hafva under längre eller kortare tider 4 studerande varit sysselsatta med vetenskapliga arbeten.

13. Musikkapellet.

Musiköfningarna hafva under läsårets terminer hållits två gånger i veckan, hvarvid ena gången utförts kammarmusik, andra gån-

gen orkestermusik af såväl äldre som nyare kompositörer såsom Rameau, Händel, J. S. Bach, Dittersdorf, Haydn, Mozart, Beethoven, Fr. Schubert, R. Schumann, Onslow, Volkman, Ad. Jensen, Fr. Berwald, Jadassohn, Dvorak m. fl. I öfningarna deltogo under båda terminerna 17 akademiska medborgare, hvarjämte musici och musikälskare från Lund och Malmö varit intresserade deltagare. Kapellet har med musik biträdt vid universitetets högtidsfäster under läsåret.

Ett efter förhållandena större inköp af musikalier har gjorts.

Som gåfvor har kapellet fått mottaga tvenne porträtt i ram, det ena af framlidne musikern, t. f. Kapellmästaren Carl Kempff, skänkt af Professoren F. A. Wulff, det andra af framlidne Kapellmästaren W. G. Heintze, skänkt af Observatorn Folke Engström. Till kapellets musikbibliotek har kapellmästaren öfverlämnat ett ex. af hvardera af hans under året i tryck utkomna kompositioner (5 häften; M. Th. Sjögrens förlag).

På musiksalen har äfven kostnadsfri undervisning i liturgisk sång och mässning samt framsägning meddelats: vårterminen åt 36, höstterminen åt 17 teologie studerande. Då de af Kungl. Maj:t för denna undervisning föreskrifna tvenne veckotimmarna uppenbarligen ej äro tillräckliga för ett så stort antal lärjungar, hafva resp. 11 och 5 extra veckotimmar måst tilläggas.

Ett tjugotal kvinnliga studerande sammanslöto sig under höstterminen och hafva under kapellmästarens ledning en timme i veckan idkat körsång.

14. Mynt- och medaljkabinettet.

Mynt- och medaljkabinettet har under läsåret mottagit följande gåfvor: af Kungl. Vetenskapsakademien dess minnespenning i silfver öfver Chr. W. Blomstrand; af Professoren K. A. L. Kock ett silfvermynt från Knut d. store och ett från Christian IV; af Professoren C. F. O. Nordstedt 8 romerska bronsmynt från Claudius, Gordianus III, Constantinus max., Constantius II o. a.; af Grefve Chr. Reventlow 24 romerska bronsmynt från Probus, Maximianus, Constantin, m. fl. Dessutom har kabinettet mottagit smärre gåfvor såsom »one cent» (U. S. A.), en svensk tioöring af 1907 m. m.

Genom köp eller byte hafva bl. a. förvärfvats: en bronsmedalj med inskriften »dristigt och slugt» på ena sidan, »varsamt och försiktigt» på den andra; vidare silfvermynt från Magnus Smek, Erik XIV, Kristina; från Erik Plogpenning, Erik Glipping, Christopher II, Fredrik I, Fredrik II, Fredrik V (en tolfmark i guld), Christian IX (jubileumstvåkrona af 1892) Fredrik VIII (tvåkrona präglad till minne af tronskiftet 1906), en sachsisk thaler af år 1624, en mängd svenska bronsmynt o. a.

Mynt- och medaljkabinettet har under läsåret hållits öppet för allmänheten under oktober och april en timme hvarje söndag, och uppgick de besökandes antal till omkring 100.

Katalogiseringen af de nyförvärfvade mynten har under läsåret fullföljts.

15. Patologiska institutionen.

Under läsåret hafva förrättats 176 obduktioner, däraf 155 på institutionen och 21 på hospitalet.

Samlingarna hafva ökats med åtskilliga preparat och dessutom har dels af institutionens tjenstemän tillvaratagits, dels eljest till institutionen insändts en större mängd preparat för bestämning och vidare bearbetning. Såsom gåfvor har institutionen fått mottaga talrika preparat från härvarande lasaretts afdelningar af deras föreståndare Professorerna Borelius, Ribbing, Hildebrand, Essen-Möller och Dalén äfvensom från Lunds hospital och asyl af Öfverläkaren Professoren Nerander; dessutom af Öfverläkaren F. Bauer, Malmö. Dr. C. Adlercreutz, Engelholm, Dr. Claus, Landskrona, Dr. Lagerheim, Hörby, Doktorerna Brag, Lundström, Bohmansson, Bergman, Holmdahl, Wester-Hallberg och Gröné, Malmö samt Docenten F. V. Törne Lund.

1906 års Riksdag beviljade förhöjning af årsanslaget till institutionen med 1,300 kronor, hvilket anslag från och med år 1907 utgör 3,500 kronor.

16. Rättsmedicinska institutionen.

Under året hafva förrättats 22 rättsmedicinska obduktioner. Åtskilliga preparat hafva af tjenstemännen tillvaratagits.

17. Seminarierna.

I *kyrkohistoriska seminariet* ha under vårterminen öfningar hållits hvarannan fredag under ledning af Professoren O. N. T. Ahnfelt. Deltagarnes antal har varit 8. Ämnet har varit Heidelbergerkatekesen, särskildt de omtvistade frågorna beträffande dess författande samt huruvida den är att hänföra till en zwinglisk eller kalvinsk typ.

I *seminariet för exegetik* som besökts af nio deltagare, har behandlats ämnet nytestamentlig kristologi. Det har behandlats från följande synpunkter 1. Synoptikernas kristologi: Jesu verksamhet, människosonen, gudssonen, Messias; 2. Johannisevangeliets kristologi; 3. Pauli kristologi. Öfver hvart och ett af dessa temata hafva uppsatser författats, hvilka legat till grund för diskussion.

Seminariet för klassiska språk förestods af Professoren C. M. Zander. I dess *latinska* afdelning höllos under höstterminen inga öfningar. Under månaderna januari—mars hölls proseminarium, som leddes af Docenten A. W. Ahlberg. Öfningarna hade till föremål Tibullus och fortgingo en gång hvarannan vecka under två timmar samt bestodo i föredrag af två medlemmar öfver förelagd uppgift, hvarpå diskussion följde. Deltagarne voro 6, alla förberedande sig till filosofie kandidatexamen.

Inom seminariets *grekiska* afdelning leddes öfningarna af e. o. Professoren C. Lindskog och fortgingo under två timmar hvarannan vecka efter hufvudsakligen samma plan som närmast föregående terminer. Öfningarna hade till ämne under höstterminen Plutarkos' Agisilaos och under vårterminen Demostenes' Om kransen. Deltagarnes antal var 5.

Seminariet för semitiska språk förestods under vårterminen af Docenten C. A. Moberg. Deltagarnes antal var 5 och fortgingo öfningarna två timmar hvarannan vecka. Därvid hafva af föreståndaren hållits tre föredrag om de syriska bibelöfversättningarna och de praktiska öfningarna bestått i läsning af valda stycken ur Peschita till Gamla testamentet och ur Evan-

gelion damepharresche och i anslutning till denna öfningar till den syriska grammatiken. Under höstterminen höllos inga öfningar.

Seminariet för nordiska språk förestods under höstterminen af Professoren K. F. Söderwall och under vårterminen af Docenten J. E. Olson. Öfningarna leddes under hela läsåret af den sistnämnde och höllos hvarje onsdag en och en half timme. Ämnet för desamma var under båda terminerna runologi, och behandlades under höstterminen och början af vårterminen runinskrifter med äldre runor, under öfriga delen af vårterminen inskrifter med yngre runor. Deltagarnes antal var under höstterminen 3 arbetande ledamöter och 1 auskultant, under vårterminen 2 arbetande ledamöter. Under höstterminen ventilerades en uppsats af Kand. A. M. Lindqvist: Små textkritiska bidrag: 1. sv. bögher, 2. bunkabiter, 3. Till VGL I Jorþær B. 7 pr.; under vårterminen en längre uppsats, likaledes af Kand. A. M. Lindqvist: Studier öfver svenska verbaladjektiv.

Seminariet för romanska språk förestods af Professoren F. A. Wulff, som ledde öfningarna en timme i veckan. Ämnet var Hélinants Vers de la Mort, utg. af Wulff och Walberg. Under höstterminen voro deltagarne 8, åhörarne 10, under vårterminen resp. 8 och 15.

Seminariet för germanska språk förestods af Professoren E. A. Kock, som ledde dess *tyska* afdelning. Ämnet för öfningarna var under höstterminen den s. k. Skeireins, under vårterminen germansk ljudlära. Deltagarne voro 3. — I den *engelska* afdelningen egde inga öfningar rum.

Filosofiska seminariet förestods af Professoren H. Larsson, som ledde dess afdelning för *teoretisk filosofi*. Under höstterminen behandlades Schopenhauers filosofi, hufvudsakligen hans afhandling om den tillräckliga grundens lag. Under vårterminen hafva fristående ämnen behandlats, hvartdera under ett eller två sammanträden. Sålunda har refererats och diskuterats nyare uppsatser om viljans begrepp (Höffding), om känslan som kunskapsorgan, om naturvetenskap och kunskapsteori (Mach, Ostwald, Verworn), om kropp och själ (Binet: L'âme et le corps). Hvarje gång ha de närvarande antecknat sig utan att därigenom

ha förbundit sig att deltaga i följande sammanträden. Högsta antalet närvarande har varit 22, lägsta 7.

Afdelningen för *praktisk filosofi* leddes af Professoren P. E. Liljeqvist. Ämnet utgjordes af Kants etik, som under höstterminen genomgicks närmast efter Grundlegung zur Metaphysik der Sitten och under vårterminen ställdes i kontrasterande belysning genom utilismen, förnämligast Mill men äfven Bentham. Dessutom förekom under vårterminen en redogörelse för Fouillées le moralisme de Kant. Vid hvarje sammanträde hölls ett inledningsföredrag öfver dagens tema, hvarefter följde diskussion. Deltagarnes antal var båda terminerna 6.

Öfningarna höllos i hvardera afdelningen alternerande en gång hvarannan vecka under två timmar.

Seminariet för estetik, litteratur- och konsthistoria förestods af Professoren E. H. G. Wrangel; öfningar höllos under höstterminen hvarje vecka (lördag) och behandlades därunder hufvudsakligen ämnen ur Sveriges nyare litteratur, dels i form af estetisk analys, med eller utan förbindelser, dels i form af vetenskapliga afhandlingar eller kritiker. Bland de senare må nämnas Lic. Hilma Borelius' kritik af Adrian Molins Geijer-studier, Kand. Bror Möllers uppsats om Talis Qualis' ungdomsdiktning, Stud. Severin Hallbergs om Beppo-Sommelius, Kand. G. Herrlins om Assar Lindeblad, Stud. Johan Nilssons om Nicanders dikt Tassos död samt Kand. C. W. von Sydows afhandling om Finnsagan. Under vårterminen företogs en konsthistorisk utflykt till Köpenhamn, hvari tolf studerande deltogo och hvarunder särskildt studerades samlingarna i det tillökade och nyinredda Glyptoteket.

Historiska seminariet förestods under höstterminen af Professoren S. Clason. Afdelningen för filosofie kandidatexamen, som räknade 8 ordinarie och 10 auskulterande medlemmar, höll 4 sammanträden med föredrag och diskussion öfver olika ämnen rörande svenska rådets historia under tiden 1486—1568; i afdelningen för filosofie licentiatexamen voro deltagarne 4 och höllos 3 sammanträden med föredrag och diskussion öfver det s. k. Konstantinska gåfvobrefvet och öfver Nikolaus II:s dekret om påfvevalet samt rörande dithörande källor. Under vårterminen förestods seminariet af Docenten, Professoren A. G. H. Stille. I af-

delningen för filosofie kandidatexamen voro de ordinarie medlemmarna 4 och de auskulterande 11 och höllos 7 sammanträden, därvid förekommo 4 föredrag med diskussion öfver det svenska riksrådet under Johan III:s tid. På afdelningen för filosofie licentiatexamen, hvars medlemmar voro 2, höllos 2 föredrag med diskussion.

Den 17, 18 och 19 maj företogs en historisk exkursion, hvarvid under föreståndarens ledning besågos och demonstrerades slagfälten vid Lund, Dysiebro, Norra Möinge, Tirup-Sireköpinge (Landskrona), Tågarp och Helsingborg. Deltagarne i exkursionen voro 10.

Statsvetenskapliga seminariet förestods af Docenten M. J. S. Wallengren. Öfningarna fortgingo under höstterminen en timme i veckan och hade till ämne den politiska valrätten. Deltagarnes antal var 12. Under vårterminen höllos öfningarna två timmar hvarannan vecka, hvarvid såsom genomgående ämne behandlades författningsfrågor i Sverige efter 1866. Deltagarne voro 16.

Matematiska seminariet förestods till den 1 oktober, af Docenten C. W. Oseen, därefter af Professoren T. Brodén med biträde af Amanuenserna B. Svensson och O. Svensson. I den propedeutiska kursen deltogo under höstterminen 7, under vårterminen 5 medlemmar, de egentliga seminarieöfningarna under höstterminen 15, under vårterminen 20.

18. Zoologiska institutionen.

Under senaste året har zoologiska institutionen från och med januari 1907 kommit i åtnjutande af det förhöjda årsanslaget. Det har också redan visat sig, att detsamma svårligen kan betäcka de olika afdelningarnas nödvändiga utgifter, i all synnerhet som utgifterna för bränsle, belysning och vatten, hvilka ännu icke fördelats på de skilda afdelningarna, uppgår till inemot en tredjedel af hela anslagssumman. Om likväl en del inköp under året kunnat ske, beror detta väsentligen därpå, att institutionen härför åtnjutit ett extra anslag. Under en resa, som institutionens föreståndare sistlidne sommar företog i utlandet,

kunde kompletteringen af undervisningsmaterielen påbörjas. Sålunda har under året anskaffats en serie vaxmodeller öfver vertebraternas utvecklingshistoria från E. Ziegler i Freiburg, nämligen: lansettfiskens enligt Hatschek, några tidiga stadier af Selachiernas utvecklingshistoria, grodans hufvudsakligen enligt Ecker, kycklingens samt några tidiga stadier ur svinets utvecklingshistoria enligt Keibel, hvarjämte från P. Osterloh i Gautsch, Leipzig, inköpts modeller i papier maché af ett hjärnanlag och af hjärta med lefver och blodkärl från ett människofoster under tredje veckan enligt His. Från Osterloh ha äfven inköpts några modeller af insekter: biet och Notonectas hufvud. Från W. Schlüter i Halle inköptes följande spritpreparat: 1) en fullständig serie af kycklingens utvecklingshistoria samt viktiga stadier ur utvecklingshistorien af 2) Rana esculenta, 3) Gasterosteus aculeatus, 4) Arion ater, 5) Paludina vivipara, 6) Vespa crabro, 7) Potamobius (Astacus) nobilis och 8) Aulastomum gulo; vidare 10) gädda med injicerade kärl, 11) dufva med injicerade luftsäckar, 12) mage af idisslare, 13) sammanställda hjärntyper af olika klasser af ryggradsdjur, 14) ägg af sköldpadda samt slutligen 15) ett preparat, visande symbiosen emellan Pagurus och Adamsia.

Vidare har institutionens öfriga undervisningsmateriel väsentligt ökats genom inköp för det extra anslaget af de felande taflorna i Leuckart — (Nitsche) — Chuns samling af zool. Wandtafeln. Förut fans endast hälften af dessa; de nu inköpta uppgå till 55. Vidare ha inköpts de utkomna väggtaflorna i V. Häckers samling för allmän biologi, två af C. Mattsdorffs ökologisch-ethologische Wandtafeln samt några af Eckardts väggtaflor öfver husdjuren. Äfvenledes har början till anläggande af en samling större porträtt utaf framstående forskare, hvilkas namn ofta nämnas vid undervisningen, gjorts, i det kopparstick-planscher af 23 vetenskapsmän inköpts från Adolf Eckstein i Charlottenburg (Berlin).

Tvenne större skåp ha måst anskaffas under året. Det ena, uppställdt i det s. k. preparatrummet, är redan så godt som helt och hållet utfylldt af de förut omnämnda vaxmodellerna och de öfriga embryologiska preparaten; detta har bekostats af det extra anslaget. Det andra är uppställdt i det större rummet af museets fågelafdelning ofvanpå ett af de förut befintliga skåpen.

I såväl däggdjurs- som fågelrummen var nämligen allt utrymme för skåp, som skulle stå på golfvet, helt upptaget och möjligheten att vidare öka samlingarna, så länge institutionen måste förblifva i den nuvarande byggnaden, beror på, om användbar plats kan beredas i en andra etage skåp. Det nu uppställda skåpet utgör första början till en sådan och skall också utgöra prof därpå, huruvida en sådan anordning kan genomföras. Innan galleri tillkommit, kunna dylika skåp naturligtvis endast användas såsom magasin för dupletter eller sådana föremål, som eljes mera sällan behöfva noggrannare besiktigas.

För det extra anslaget ha äfven inköpts två ganska goda studiemikroskop från Leitz, en kamera och ett ställbart ritbräde från Zeiss samt ett teckningsokular från förstnämnda firma. Mikroskopen hafva under terminen användts vid de zootomiska öfningarna.

Samlingarna i *museiafdelningen* hafva under året vunnit nedanstående tillökning genom gåfvor och inköp.

A. Gåfvor under tiden 1 Juni 1906—1 Juni 1907 enligt konservatorns journal:

Af Zoologisk Have i Köpenhamn Cercocebus fuliginosus, Cynocephalus sp., nyfödd, Felis leo ♀, gammalt djur, Felis pardus, Cercoleptes caudivolvulus, Hydrochærus capybara, Cynomys ludovicianus, Rhamphastos discolorus, Goura coronata, Varanus salvator; af Friherre W. von Schwerin, Skarhult Mus musculus, ljusgul varietet, 3 ex.; af etnologiska föreningens torfmosskommission Castor fiber, några lösa subfossila ben, Cervus elaphus (subfoss.) halskotor och några kranialben, Cervus tarandus (subfoss.), horn samt några ben af Cervus alces; af Skansen i Stockholm Cervus alces ♀, råskelett; af Friherre C. Kurck, Lund Cervus tarandus (subfoss.) 2 horn; af Kulturhistoriska museet i Lund genom Intendenten G. Karlin Capra hicrus ♀; af Professoren F. A. Wulff bo af Sylvia hypolais; af Herr A. Prawitz, Lund Spermestes Gouldæ, Spermestes acuticauda var. Heckii och Alcedo ispida från Skåne; af Herr Nils Burrau, Lund Corvus frugilegus pull. var. 2 ex.; af Lunds hospital Aquila chrysaëtos; af Professoren I. Broman Bubo ignavus; af Konservatorn O. Holmquist Hæmatopus ostralegus och Larus marinus, bo med ägg af Colymbus arcticus, allt från Vänern; af Malmö museum Dendronessa galericulata; af Handl. Månsson i Mörrum Salmo salar, monströst hufvud;

af Lic. H. Ågren, Lund Carelophus ascanii och Arnoglossus laterna, af Adjunkten A. Vilke, Lund Lamna cornubica ♂, 2,30 meter; af Konservatorn H. Muchardt, Helsingborg, Lepas och Balanus, tagna från ett skepp i Helsingborgs hamn; och uttalas härmed institutionens varma tack till alla gifvare; särskildt riktas detta till direktion och tjenstemän vid Zoologisk Have i Köpenhamn; i år liksom under flera föregående år ha de därifrån erhållna ganska talrika och delvis mycket värdefulla gåfvorna väsentligen tillökat institutionens samlingar. Af dessa djur ha nämligen i allmänhet ej blott hud och skelett användts, utan äfven inre organ kunnat tillvaratagas för uppställande af anatomiska preparat. Sådana hafva äfven framställts af andra inkomna djur; deras slutliga uppställande och anordning har dock måst uppskjutas till följd af bristande arbetskraft och saknad af både lämpliga skåp och rum för sådana.

B. Genom köp har (utom det förut här ofvan omnämnda) förvärfvats: skeletter af Ateles pentadactylus, Myopotamus coypu, Dasypus 12-cinctus, Testudo græca och Chamæleo vulgaris från W. Schlüter i Halle; kranium och ett större antal ben af häst, Bos longifrons, får, svin, hund, and m. m. från grundgräfning för nybyggnad å Skånska brandförsäkringsinrättningens tomt intill institutionens gårdsplats, Cervus elaphus (subfoss.), horn och skelettdelar från torfmosse vid Skurup, Tapirus americanus, treårig hane från Cuneos menageri, Gadus morrhua, två stora djur för skelettering m. fl.

Institutionens *bibliotek* har att med tacksamhet omnämna följande gåfvor: af Professoren G. Retzius Biologische Untersuchungen Bd XIII samt das Affenhirn; af Professoren W. Leche Arbeiten aus dem zool. Institut der Universität Stockholm Bd V; af Kungl. Vetenskapsakademien dess zoologiska skrifter samt några smärre afhandlingar af Professorerna O. Nordstedt, C. M. Fürst och B. Jönsson, Deutsche Zoologische Gesellschaft, Professoren H. Wallengren, Amanuensen B. Nilson m. fl. Särskildt bör med tacksamhet framhållas, att biblioteket af Professoren A. W. Quennerstedt erhållit den synnerligen värdefulla gåfvan af Zoologischer Anzeiger från och med dess början, nämligen årgångarne 1878—1901 med register, utgörande 26 band, Vogt und Yung Handbuch der prakt. vergl. Anatomie, Gegenbaurs Grundriss, Selenka Taschenbuch m. fl. arbeten.

Genom köp har ett fåtal böcker, mest läro- och handböcker, anskaffats till boksamlingen. Upprättande af lappkatalog har under året börjats; förut fanns blott en katalog öfver gåfvor och inköp, som tydligtvis, då antalet böcker blifvit något större, är oanvändbar såsom uppslagskatalog. Böckernas antal — stort som smått medräknadt — utgör nu 1,235.

Studiesamlingen har vunnit någon tillökning i skelett, hvarjämte en typsamling, innehållande ett rätt betydligt antal fiskar, uppställts i densamma. Anordningen af dess evertebrater skrider på grund af bristande arbetskrafter långsamt framåt. Amanuens Rosén har mestadels varit upptagen vid de zootomiska öfningarna och har i öfrigt haft närmaste tillsynen öfver läsesamlingen, upptagit preparat af anlända djur och förrättat en del löpande göromål; e. o. Amanuenserna Carlsson och Fajers ha arbetat vid läsesamlingen och med etikettering af väggtaflorna m. m.

Fröken Landén har dels ritat några embryologiska väggtaflor, dels aftecknat mikroskopiska preparat, dels ock börjat utskrifva bibliotekets lappkatalog.

Material från institutionens samlingar har varit utsändt till Museum für Naturkunde i Berlin, dr. Japha vid Naturhistorisches Museeum i Königsberg m. fl. Till bearbetning har institutionens föreståndare erhållit nemertiner insamlade vid Afrikas ostkust och tillhörande Museum für Naturkunde i Berlin. I den mån undervisningen, institutionsgöromålen och öfriga ämbetsåligganden medgifvit, har han fortsatt sin bearbetning af nemertiner och turbellarier. Under en del af året har Amanuens Rosén fortsatt sina studier öfver fiskarnes ossifikation; till honom har i och för dessa fiskyngel anskaffats från «de danske ferskvandsfiskerier» i Vamdrup; till Licentiaten Ågren, som sysslat med arbeten öfver fiskarnes anatomi, har material anskaffats från Helgoland.

Under året har ett nytt led tillkommit i undervisningen, nämligen zoolologiska seminarieöfningar. De äro afsedda att låta de studerande själfva sätta sig in i mindre ämnen och redogöra för desamma. På samma gång de alltså skola utveckla de studerandes kritiska omdöme och förbereda själfständiga arbeten, hafva de äfven den viktiga uppgiften att låta examinator träda i direkt beröring med de blifvande examinanderna, hvilka han, hvad kandidatexamen angår, eljes kanske endast sett på föreläs-

ningar. Då institutionen ännu så godt som fullständigt saknar lokaler för dem, som skulle syssla med egna undersökningar, ha sådana uppgifter måst gifvas, hvilka kunnat behandlas utan mera omfattande egna praktiska arbeten. Likaså ha af samma grund seminariemötena ,måst hållas i de zootomiska arbetsrummen, hvilket äfven förorsakat svårigheter. Det är att hoppas, att dessa olägenheter bli i någon mån undanröjda, då för seminariemöten och självständiga undersökningar de rum kunna tagas i anspråk, som nu äro upplåtna åt den entomologiska afdelningen. I seminarieöfningarna hafva deltagit under höstterminen 15 och under vårterminen 14 studerande. Under detta första arbetsår hafva arbetena varit af tämligen elementär art, och planlagts såsom förberedelser för fil. kand. examen.

Zootomiska afdelningen. Arbetet har under läsåret pågått ostördt. Under höstterminen deltogo 41 studerande i de zootomiska öfningarna och under vårterminen 10 studerande i öfningarna i mikroskopisk anatomi och histologi. Dessutom hafva 5 elever från högre lärarinneseminariet i Lund under förra delen af höst- och senare delen af vårterminen genomgått en dissektionskurs i vertebratanatomi.

Vid höstterminens öfningar tjenstgjorde Amanuenserna N. Rosén och L. Nilsson och vid öfningarna under vårterminen Amanuensen Rosén. E. o. Amanuensen L. Nilsson har under vårtteminen hufvudsakligen varit sysselsatt med förfärdigandet af mikroskopiska preparat af det centrala nervsystemet hos vertebraterna efter skilda metoder.

Afdelningens samling af planscher för undervisning i komparativ anatomi har under året ökats med 32 st., hvilka ritats af Fröken S. Laudén. Genom inköp hafva anskaffats förutom en del mindre instrument en Reiners injektionsspruta, ett kursmikroskop från Leitz, ett torkskåp med tillbehör, ett uppvärmningsbord af koppar och en mikroskoperingslampa från P. Altmann, Berlin.

Från universitets reservfond har beviljats ett tillfälligt anslag af 2,500 kr., hvaraf hälften utgår innevarande år, till en mera tidsenlig möbelutrustning för afdelningens skilda rum. Beställning af möbler har också gjorts och en del möbler redan tagits i bruk. Så hafva i arbetsrummen i stället för de där förut befintliga synnerligen bristfälliga möblerna redan insatts ett skåp

för planscher, ett d:o för instrument, ett d:o för dissektionsmaterialet, 10 st. arbetsbord, 4 st. hänghyllor med skåpsinredning samt 12 stolar med höjbar sits.

Entomologiska afdelningen. Bestämningen och uppställningen af spritsamlingen af Coleopterlarver har under året fortsatts, likaså inordnandet af typsamlingen af Hymenoptera i de nya skåpen.

Från Dahlbomska och Thomsonska samlingarna ha typer af svenska Pompilider på begäran varit utsända till Riksmuseets Entomologiska afdelning (Professoren Chr. Aurivillius), från Thomsonska stekelsamlingen typexemplar af Tryphonider till D:r K. Pfankuch i Bremen och af Braconider till Assistent R. W. T. Schlick, Zoologisk Museum, Köpenhamn samt från Zetterstedtska diptersamlingen diverse typer till D:r J. C. H. de Meijere, Natura Artis Magistra i Amsterdam och Baurath Th. Becker i Liegnitz (Schlesien). Därjämte har föreståndaren på begäran granskat och med samlingarna jämfört insända parasitsteklar åt Fil. Lic. A. Roman, Upsala, och dipterer åt Baurath Th. Becker, Liegnitz.

För studier ha samlingarne, på ort och ställe varit anlitade af f. Lektoren D:r C. H. Johansson, Westerås (H. D. J. Wallengrens och Thomsons typer af svenska Corisor), Rev. F. D. Morice, M. A., Woking, England, (Thomsonska stekelsamlingen), Läroverksadjunkten G. Löfgren, Helsingborg, Konservatorn H. Muchardt, Helsingborg m. fl.

Afdelningens föreståndare har under året bearbetat insektfynd från senglaciala lager i Skåne för Sveriges Geologiska undersökning, Stockholm (D:r N. O. Holst), samt utfört bestämningar af insända parasitstiklar åt Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet, Experimentalfältet, Stockholm och af diverse insekter och larver för Malmö offentliga slakthus, Malmö (D:r A. M. Bergman).

För samlingarna hafva inköpts diverse skalbagglarver från Cand. pol. R. V. T. Schlick, Köpenhamn, hvarförutan samlingarna ökats genom gåfvor af diverse insekter och deras utvecklingsstadier från Amanuens Birger Nilson, Lund, Professoren Chr. Aurivillius, Stockholm, Kand. Helge Rosén, Lund, Konservatorn H. Muchardt, Helsingborg, Professoren S. Lampa, Experimentalfältet, D:r A. M. Bergman, Malmö, Lic. A. Roman, Upsala, Direktören F. Ulriksen, Alnarp, samt af föreståndaren.

Till afdelningen har Professoren C. M. Fürst skänkt porträtt af Archiatern Professoren Kilian Stobæus, Professoren A. J. Retzius och den frejdade entomologen Charles de Geer.

Föreläsningarna i entomologi ha besökts af 6 studerande och 4 studerande ha deltagit i de entomologiska öfningarna.

Nedannämnda skrifter hafva under året utgifvits af universitetets lärare och tjenstemän.

Ahlberg, A. W., Durative Zeitbestimmungen im Lateinischen. Lund. 1906. 72 s. (Lunds Univ. Årsskrift N. F. Afd. 1. Bd 1. Nr 3).

Ahnfelt, O. N. T., Den kristna tros- och sedeläran. 3 uppl. Lund 1906. 170 s. (tills. med B. J:son Bergqvist).
— Henrik Schartau. Föredrag vid Selskabets for Danmarks Kirkehistorie möte i Lunds domkyrka den 21 Sept. 1906. Lund 1906. 15 s.
— Ur mina minnen och ur gamla papper. Stockholm 1907. 124 s.
— 20 artiklar i Kirke-Leksikon for Norden.

Alexanderson, A. M., Artiklar i Nordisk Familjebok.

Ask, F. G., Anthropometrische Studien über die Grösse und Gestaltung der Orbitalmündung bei den Schweden, mit besonderer Berücksichtigung der Beziehungen zwischen Kurzsichtigkeit und Augenhöhlenbau. (Zeitschrift f. Augenheilkunde Bd 16 (1906) s. 1—16, 145—171).
— Zur Kontroverse über die Myopieformen. (Ibid. Bd 17 (1907) s. 349—359).
— Bemerkungen zur Myopiefrage. (Ibid. Bd 18 (1907) s. 47—54).
— Über die Entwickelung der Caruncula lacrimalis beim Menschen, nebst Bemerkungen über die Entwickelung der Thränenröhrchen und Meibomschen Drüsen. Vorläufige Mittheilung. (Anatom. Anzeiger Bd 30 (1907) s. 197—200).

— Ask, F. G., Några ögonundersökningar å officersvolontärer. (Tidskrift i militär hälsovård 1906).
— L'institut d'instruction des médecins militaires à Munich. (Le Caducée 1907 s. 61—62).
— Diverse smärre meddelanden och referat, hufvudsakligen af oftalmologiska arbeten, i Tidskrift i militär hälsovård.
— Refererat svensk militärmedicinsk litteratur för Le Caducée samt 1906 års skandinaviska och finska oftalmologiska litteratur för Nagel's Jahresbericht f. Ophtalmologie.

Ask, J., Redigerat artiklar i Nordisk Familjebok.

Bang, I. C., Über die Verwendung der Zentrifuge in der quantitativen Analyse. 17 s. (Festschrift Olof Hammarsten gewidmet, Upsala 1906, II).
— Über die Thymusnucleinsäuren. (Zeitschrift f. physiolog. Chemie Bd 50 (1907) s. 442).
— Zur Methodik der Zuckerbestimmung. (Biochem. Zeitschrift Bd 2 (1906) s. 271—90). Berichtigung. (Ibid. Bd 3 (1907) s. 30).
— Neue Methode zur Bestimmung des Harnzuckers. (Berliner klin. Wochenschrift 1907).
— Untersuchungen über den Glykogenumsatz in der Kaninchenleber. (Beiträge zur chem. Physiol. u. Pathol. Bd 9. Tills. med Studerandena M. Ljungdahl och V. Bohm).

Bengtsson, S., Meddelanden från Entomologiska Sällskapet i Lund. (Entomol. Tidskrift Årg. 28 (1907) s. 92—106).
— Medverkat vid utgifningen af N. J. Berlins Läsebok i naturläran. 10 uppl. Lund 1907.

Berg, C. A., Valse burlesque. [För piano.] Lund 1907.
— Fyra sånger (Du ler. Vintervaggsång. Zwei Rosen. En Vårnat). [För en röst med piano.] Lund 1907.
— Led oss! [Sång med obligat violin och piano]. Lund 1907.
— Aftenstemning (af Bj. Björnson). [För sopransolo med damkör och piano.] Lund 1907.
— Hymn till fosterlandet. [För manskör med piano.] Lund 1907.
— Jultomte-marsch. (Der Weihnachtsmann kommt.) [För violin och piano.] Lund 1907.
— Soldatsång. — Selinda och Leander. [Körer för mansröster.] Tryckta som manuskript. Malmö 1907.

— Tidningsuppsatser af musikaliskt innehåll.

Björling, C. G. E., Lärobok i civilrätt för nybörjare. H. 1. Lund 1906. 80 s.

— Anmälan af Hasselrot och Håkanson, Handelsbanken. I—IX. (Tidskrift f. Retsvid. Årg. 19).

— Artiklar i Nordisk Familjebok.

Borelius, J. L., I hvilken utsträckning finnes för närvarande i vårt land för unga läkare tillfälle till praktisk utbildning och öfning genom tjänstgöring på sjukhus, utöfver den till licentiatexamen föreskrifna kliniska tjänstgöringen, och i hvilken utsträckning begagna de sig däraf? (Allm. sv. Läkartidn. 1906 s. 682—685).

— Zur Diagnose und Behandlung der subkutanen traumatischen Milzruptur. (Zeitschrift f. klin. Medizin. Bd 63 (1907) s. 68—78).

— Årsberättelse för år 1906 från Malmöhus läns sjukvårdsinrättningar i Lund. Lund 1907.

Bring, S. E., Förteckning öfver Sven Lagerbrings tryckta arbeten och manuskript. Lund 1907. 71 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 3. Nr 1; medföljde äfven program till Lagerbringsfästen).

— Lunds stads historia. (Lund och utställningen 1907 utg. af Utställningsstyrelsen, Lund 1908, s. 4—14).

Broman, I., Über die Entwickelung und Bedeutung der Mesenterien und der Körperhöhlen bei den Wirbelthieren. (Ergebnisse der Anatomie und Entwickelungsgesch. Bd 15. 1906).

— Über Bau und Entwicklung der Spermien von Rana fusca. (Archiv f. mikr. Anatomie Bd 70 (1907) s. 330—359 med 2 pl.)

— Diverse referat af svensk och norsk anatomisk litteratur i Zentralblatt f. normale Anatomie und Mikrotechnik.

Bäcklund, A. V., Om kroppars lösning och därmed närmast förvandta företeelser. Avec un résumé en français. Lund 1906. 4:o. 38 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 2. Nr 4).

Charlier, C. V. L., Über die Attraktion zweier festen Centra auf einen beweglichen Punkt und die Beziehung dieses Pro-

blems zum Problem der zwei Körper. Uppsala 1906. 10 s. (Arkiv f. Matematik, Astronomi o. Fysik Bd 2. Nr 29).
— Über die Acceleration der mittleren Bewegung der Kometen. Uppsala 1906. 12 s. (Ibid. Bd 3. Nr 4).
— Über den Planeten 1906 TG. (Astronom. Nachrichten Nr 4094).
— Über die Bahnen der Planeten 1906 TG, 1906 VY und 1907 XM. (Ibid. Nr 4181).
— Sannolikhetsberäkningen för assuransföreningen 401 i Landskrona. Landskrona 1907. (Hektogr.)

Clason, S., Historiska betraktaktelser af Karl IX. (Hist. Tidskrift (sv.) 1906 s. 127—52).
— Jöran Stiernhielm i Holland 1649. (Ibid. s. 106—7).
— En befolkningsstatistisk fråga: dödligheten i 1808—1809 års krig. (Statsvet. Tidskrift 1906 s. 320—322 o. 1907 s. 129—133).
— Artiklar i tidningar och i Nordisk Familjebok.

Dalén, A., Om blindhet, förorsakad af förgiftning med träsprit. (Allm. sv. Läkartidn. 1906 s. 673—682).

Danell, G., Nuckömålet, s. 5—180. (Svenska Landsmål 1906, h. 2; till större delen utg. ss. doktorsdisp. 1905).
— Om svenskarna i Östersjöprovinserna. (Nordisk Tidskrift 1907 s. 175—196).
— Nuckömålets *fiur* »fyra». Genmäle. (Svenska Landsmål 1907).
— Artiklar i Nordisk Familjebok.

Delin, C., Om äkta och oäkta börd samt om oäkta barns rättsställning enligt romersk rättsutveckling. Lund 1907. 200 + VII s.

Eklund, P. G., Hvad är det som mest fattas vår svenska Wallinska psalmbok? (Sydsvenske män. Ett porträtt- och autografalbum, Malmö 1906, s. 27—28).
— Budorden, evangeliskt återgifna. Lund 1907. 8 s.

Ekwall, E., Dr. John Jones's Practical Phonography (1701). Halle a. S. 1907. CCCV + 202 s. (= Neudrucke frühneuenglischer Grammatiken hrsg. von R. Brotanek. Bd. 2).
— Recension af W. Franz, Orthographie, Lautgebung und Wortbildung in den Werken Shakespeares. (Deutsche Litteraturzeitung 1907 sp. 103—04).

Essen-Möller, G. E., Några ord om behandlingen af eklampsi. (Allm. sv. Läkartidn. 1906 s. 609—617).

— Fall af spontan förlossning efter föregående operativ klyfning af cervix uteri. (Hygiea 1906 s. 1303—1306).

Fahlbeck, P., Die schwedische Eisenerzfrage. (Zeitschrift f. Socialwiss. 1907 s. 165—171).

— Warum hat Schweden nicht Krieg gegen Norwegen geführt? (Deutsche Revue 1907).

— Nativiteten i nutiden och dess framtidsutsikter. (Hygiea 1906 s. 833—849).

— Finland och dess nya landtdag. (Statsvet. Tidskrift 1906 s. 235—252).

— Rösträttsfrågan och vår författnings utvecklingsmöjligheter. (Ibid. s. 277—287).

— Den ekonomiska ställningen. (Ibid. 1907 s. 1—6).

— Några lärdomar af de finska valen. Ett ord för dagen. (Ibid. s. 81—84).

— I förtroendets tecken. (Ibid. s. 137—140).

— Redigerat Statsvetenskaplig Tidskrift.

Fearenside, C. S., Utgifvit Classic Tales, London 1906, samt Intermediate English Reader, Stockholm 1907 (sistn. tills. med Dr. Herdin).

— Medutgifvare af Moderna språk (Göteborg) och School World (London).

Forssman, M. J. C. A., Den s. k. biologiska reningsmetodens för afloppsvatten nuvarande ståndpunkt. Kortfattad öfversikt. Föredrag i Lunds Läkaresällskap den 22 januari 1907. (Hygiea 1906 s. 723—35).

— Några anmärkningar beträffande Kungl. Medicinalstyrelsens förslag till inrättande af ett ambulatoriskt bakteriologiskt laboratorium, framställda med anledning af typhusepidemien å Ljungbyhed innevarande höst. (Ibid. s. 737—742, 843—46).

Fürst, C. M., Einiges über anthropologische Winkelmessungen und über ein Instrument für Winkel- und Index-Bestimmungen. (Zeitschrift f. Morphologie und Anthropologie Bd 9 (1906) s. 331—343 med 1 pl.).

— Zur Frage der Wechselbeziehungen zwischen Gesichts- und Augenhöhlenform. (Zeitschrift f. Augenheilkunde. Bd. 16).

— Minnesord om Nils Rosén von Rosenstein i Läkaresällskapet i Lund den 13 februari 1906. (Hygiea 1906 s. 776—796).

— Tal vid Kongl. Fysiografiska Sällskapets i Lund minnesfest den 3 December 1906 öfver dess stiftare Anders Jahan Retzius. Lund 1907. 4:o. 16 s. + 2 pl. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 2. Nr 10).

— Kilian Stobæus d. ä. och hans brefväxling. Lund 1907. 4:o. 152 s. + 1 pl. (Ibid. Nr 11).

— Referat af anatomisk litteratur på skandinaviska språk i Schwalbes Jahresberichte über die Fortschritte der Anatomie und Entwickelungsgeschichte. Litteratur 1905.

Gertz, O., Ett nytt fall af kristalliseradt anthocyan. (Botan. Notiser 1906 s. 295—301).

Hennig, A., Geologi. (Studiehandbok för lärare, utg. af Centralstyrelsen för Sveriges allm. folkskolelärareförening, s. 105—114).

— Kristianstads läns geologi. (Sverige, utg. af Ahlenius och Kempe, 1: 489—493).

— Studier öfver Nissans hydrografi. Lund 1907. 4:o. 53 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 3. Nr 3).

— Mineralogiska och paleontologiska artiklar i Nordisk Familjebok.

— Referat af geologisk litteratur rörande Skandinavien i Neues Jahrbuch f. Mineralogie, Geologie und Palæontologie.

Herner, S., Grundlinjer till Prof. Sven Herners föreläsningar öfver Israels profeter. Lund 1906. 7 s.

— Israels historia i kort sammandrag. Lund 1907. IV + 92 s. med 2 kartor.

— Kamp mot svenska folkets afkristnande. (Kristendomen och vår tid Årg. 2 (1907) s. 20—27).

— Beurteilung der grossen Konkordanz von Mandelkern. (Zeitschrift der Deutschen morgenländ. Gesellschaft Bd 61 (1907) s. 7—17).

— Recensioner.

Herrlin, P. A. S., Lögn, fabulering och minnesvillor med särskild hänsyn till barnets själslif. Föredrag inför läraremötet i

Skara den 20 juni 1906. I—IV. (Pedagog. Tidskrift 1906 s. 329—335, 361—366, 1907 s. 1—9).
— Spöktron förr och nu. (Tidsskrift for psykisk Forskning Årg. 1 (1906—07) s. 49—59, 82—92).
— Levitation och »sthenometer» (I Sydsv. Dagbl. Snällp. 1907).
— Dröm och verklighet. I, II. (Ibid.)
— Själsbegreppets utveckling i myt och vetenskap. (Under tryckning).

Hjelmqvist, F. B., Recensioner i Statsvet. Tidskrift.

Hjelmqvist, A. T., Till Heming Gadhs bref. (Arkiv f. nord. filol. Bd 23 (1907) s. 337—357).
— Ofredad i betydelsen oantastad, i fred m. m. (Språk och stil Bd 7 (1907) s. 83—84).
— Gilboa berg om gäldstugan. (Ibid. s. 84).

Holmberg, B. A. L., Über die Dithiocarbaminglykolsäure. [Vorläufige Mittheilung]. (Berichte d. d. chem. Gesellschaft Jahrg. 39 (1906) s. 3068—69).
— Über Ester der Orthotrithioameisensäure. (Ibid. 40 (1907) s. 1740—43).
— Estersäuren von schwefelsubstituierter Kohlensäure mit aliphatischen Alkoholsäuren. (Mitteilung II). (Journal f. prakt. Chemie. N. F. Bd 75 (1907) s. 169—187; förut till största delen publiceradt såsom doktorsafhandling 1906).
— Zur Kenntnis einiger Mercaptalsäuren. (Liebigs Annalen der Chemie. Bd 353 (1907) s. 123—130; tills. med K. Mattisson).
— Über Methintrithioglycolsäure. (Ibid. s. 131—138).

Holmström, O., Föräldrars ansvar. Referat. (Nordisk Fællesmøde for Børnevenner i Kjøbenhavn 1905, s. 86—96).
— Psalmsättning för högmässogudstjänsten. Principer och förslag. Lund 1906. 96 s.
— Öfverstyrelsen contra biskoparnes kraf angående kristendomsundervisningen. Yttrande afgifvet i Lunds teologiska fakultet. (Vårt Lands bilaga för kyrka och skola 1906 nr 46—47).
— Arbetet för den kyrkliga ungdomsvården 1906. Föredrag vid ungdomskonferensen i Norrköping 1906. (Sv. Kyrkotidning 1906 nr 49—50).

Holmström, O., Hvilka kyrkliga reformer kunna f. n. anses mest önskvärda och hur skall deras genomförande bäst främjas? (Ibid. 1906 nr 16—17).

— Huru långt hafva vi kommit och hvart bär det hän? I, II. (Kyrklig Tidskrift 1907 s. 134—153, 205—226).

Hungerland, H. F. W., Redigerat och utgifvit Skandinavisk Månadsrevy för nyare språk. Nyfilologisk-litterär-pedagogisk tidskrift. Lund 1907.

— Redigerat och utgifvit Philologiæ Novitates. Bibliographie neuer Erscheinungen aller Länder aus der Sprachwissenschaft und deren Grenzgebieten nebst wissenschaftlichen Beiträgen. Heidelberg 1906—7.

— Medverkat vid Svensk-tysk ordbok af Klint.

— Ett antal större artiklar och dikter samt recensioner och anmälningar med delvis självständigt innehåll i tidskrifter och tidningar.

— Ett större antal afhandlingar, artiklar och dikter öfversatta från svenskan, danskan, engelskan, franskan och ryskan till tyskan.

Johansson, F. A., Bibelbevisning i dogmatiken. Föredrag. (Förhandlingarne vid prästkonferensen i Stockholm 1906).

— Tron. (Kristendomen och vår tid Årg. 1 (1906) s. 121—22).

— Kärleken. (Ibid. s. 161—62).

— Hoppet. (Ibid. s. 193—95).

— Huru vi skola förstå Joh. ev. 8: 25—26 (Ibid. s. 206—208).

Kallenberg, E. A., Om handelsbolags rättssubjektivitet. (Tidsskrift f. Retsvid. 1907 s. 32—99).

— Artiklar i Nordisk Familjebok.

Klercker, R. K. O. G. af, Beitrag zur Kenntnis des Kreatins und Kreatinins im Stoffwechsel des Menschen. (Biochem. Zeitschrift Bd 3 (1907) s. 45—87).

— Referat af svensk pediatrisk litteratur åren 1903—1905 i Jahrbuch f. Kinderheilkunde.

Kock, K. A. L., Svensk ljudhistoria. Första delen. Lund 1906. IV + 504 s.

— Till frågan om fornsvenska adjektiv på *-likin* (Arkiv f. nord. filol. Bd 23 (1907) s. 357—366).

En bokanmälan. (Ibid. s. 191—198).

Har såsom hufvudredaktör utgifvit Arkiv för nordisk filologi Bd 23.

Kock, E. A., Zum Heliand. (Zeitschrift f. d. Altertum und d. Litt. Bd 48 (1906) s. 187—204).

— Recensioner. Tidningsuppsatser.

Lidforss, B., Studier öfver artbildningen hos släktet Rubus. II. Stockholm 1907. 42 s. + 17 pl. (Arkiv f. bot. Bd 6).

— Die wintergrüne Flora. Eine biologische Untersuchung. Lund 1907. 4:o. 78 s. + 4 pl. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 2. Nr 13).

— Socialistisk journalistik. Stockholm 1907. 246 s.

Lidforss, V. E., Giosue Carducci. (Ord och bild 1906 s. 607 ff).

— Från Spanien. (Hist. Tidskrift (sv.) 1907 s. 112—114).

Liljeqvist, E., Chr. Jac. Boström och frågan om folkets representation i staten. (Statsvet. Tidskrift 1907 s. 141—157).

Lindroth, H. A., Redigerat ett större antal artiklar i Svenska Akademiens Ordbok h. 32.

Lindskog, C., Adversaria ad Plutarchi Vitas. Lundæ 1907. 13 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 1. Nr 4).

Moberg, A., Deltagit såsom ordinarie medarbetare i utgifvandet af Orientalische Bibliographie hrsg. von Scherman. Bd 19. Berlin 1906—07.

Moberg, J. C., Bidrag till kännedomen om Ceratopygeregionen med särskild hänsyn till dess utveckling i Fågelsångstrakten. Lund 1906. 4:o. 116 s. + 7 pl. (Tills. med K. O. M. Segerberg). (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 2. Nr 7).

— Ett par bidrag till kännedomen om Skånes dicellograptusskiffer. (Geolog. Föreningens i Stockholm Förhandlingar. Bd 29).

— Referat af svensk geologisk litteratur i Geolog. Centralblatt.

Murbeck, S., Bidrag till Pterantheernas morfologi. Mit deutschem Résumé und deutscher Erklärung der Textfiguren und der beigefügten Tafel. Lund 1906. 4:o. 20 s. + 1 pl. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 2. Nr 6).

— Die Vesicarius-Gruppe der Gattung Rumex. Lund 1907. 4:o. 31 s. + 2 pl. (Ibid. Nr 14; medföljde äfven progr. till Linné-festen).

Nilsson, N. M. P., Griechische Feste von religiöser Bedeutung mit Ausschluss der attischen. Leipzig 1906. VI + 490 s.

— Die Kausalsätze im Griechischen bis Aristoteles. I. Die Poesie. Würzburg 1907. 145 s. (Beiträge zur hist. Syntax der griech. Sprache, hrsg. von Schanz. H. 18).

— Zur Erklärung des ludovisischen Marmorthrones. (Mitteilungen des k. d. archäolog. Instituts. Röm. Abt. Bd 21 (1906) s. 307—313).

Nerander, T., Rättsmedicinska utlåtanden angående sinnesbeskaffenhet. (Kungl. Medicinalstyrelsens underdåniga berättelse angående sinnessjukvården i riket för år 1905).

Nordstedt, O., Melampyrum solstitiale Ronn. i Sverige. (Botan. Notiser 1907 s. 63—64).

— Redigerat och utgifvit Botaniska Notiser 1906 Nr 4—6 och 1907 Nr 1—3.

Norlander, C. A. H., Artiklar i Tidskrift i gymnastik.

Olson, J. E., Några ord med bet. »slå dank». (Språk och stil Bd 7 (1907) s. 66—80).

— Redigerat ett mindre antal artiklar i Svenska Akademiens Ordbok h. 32.

Oseen, C. W., Zur Theorie der unstetigen Bewegungen eines Elektrons. Uppsala 1907. 27 s. (Arkiv f. Matematik, Astronomi och Fysik. Bd 3. Nr 14).

— Zur Theorie der Bewegung einer reibenden Flüssigkeit. Uppsala 1907. 22 s. (Ibid. Nr 20).

— Om Dirichlets problem vid värmeledningsekvationen. Lund 1907. 4:o. 20 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 2. Nr 12).

Pfannenstill, G. M., Den Risbergska interpellationen om »Gula faran». (Kristendomen och vår tid Årg. 1 (1906) s. 69—78).

Polack, C. J., Revue critique de la litterature scandinave i Revue germanique 1906.

— Medutgifvare af Moderna Språk, svensk månadsrevy.

— Artiklar i sistn. tidskrift.

Ramberg, L., Über die Gewinnung der optisch-activen Formen der α-Brompropionsäure. (Liebigs Annalen der Chemie Bd 349 (1906) s. 324—332).
— Über die Platosalze einiger schwefelhaltigen organischen Säuren. (Zeitschrift f. anorg. Chemie. Bd 50 (1906) s. 439—445).

Ribbing, S., Die Chininbehandlung der Malariakrankheiten und ihre Methodik. Lund 1906. 4:o. 24 s. (Installationsprogr.; äfven intaget i Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 2. Nr 5).
— Rudolf Virchow och hans lifsgärning. Lund 1906. 20 s.
— Typhus-Statistik aus dem Provinzialkrankenhause zu Lund von den Jahren 1887—1906. I, II. Lund 1907. 4:o. 15 s. (I installationsprogr., II progr. till rektorsombytet; äfven intagna i Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 3. Nr 2).
— Nils Rosén von Rosenstein som kliniker. (Hygiea 1906 s. 798—806).

Rodhe, E., Några tankar om religionsundervisningen i skolorna. (Bibelforskaren 1906 s. 382—391).
— De svenska bibelsällskapens uppkomst. (Kyrkohist. Årsskrift 1906 s. 135—170).

Rydbeck, O., Ålen och lejonen i Stockholms Storkyrka. (Fataburen 1906 s. 171 ff.).
— Ett silfverfynd från vikingatiden. (Fornvännen 1906 s. 186—190)
— Adam van Düren. Föredrag hållet vid »Selskabets for Danmarks Kirkehistorie» möte i Lunds domkyrka den 21 Sept. 1906. (Kirkehist. Samlinger 5 R. III s. 625 ff.).
— Kung Hans och »drottning Kristine». (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1907 s. 57 ff.).

Rydberg, J. R., Elektron. Der erste Grundstoff. Lund 1906. 30 s. + 2 pl.

Schwerin, H. H. von, Artiklar i tidskrifter och tidningar.

Segerstedt, T. K., Ekguden i Dodona. Lund 1906. 62 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 1. Nr 1).
— Den heliga eken. (Ymer 1906, s. 341—346).
— Mynts användning i dödskulten. Lund 1907. 53 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 2. Nr 2).

— Artiklar och recensioner i Kristendomen och vår tid samt i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.

Simmons, H. G., Några bidrag till Lule Lappmarks flora. (Botan. Notiser 1907 s. 81—94, 97—112).
— Über einige Lappländischen Phanerogamen. Stockholm 1907. 40 s. (Arkiv f. Botanik. Bd 6).

Sjöholm, J., Reformationens grundidéer. Grundlinjer till 6 föreläsningar vid sommarkurserna i Lund 1906. (Äfven i Svensk Kyrkotidning 1907).
— En ny biografi öfver Hieronymus. (Bibelforskaren 1906).
— Henrik Reuterdahls utländska resa 1835. (Kyrkohist. Årsskrift 1906 s. 227—254 och 1907 s. 284—302).
— Konsten i katakomberna. Anmälan af Christliche Antike von Ludvig v. Sybel. Bd 1. (Bibelforskaren 1907).
— Några artiklar och recensioner i dagliga tidningar.

Sjövall, E., Några ord som tillägg till Fredrik von Bergens recension öfver mitt arbete: »Über Spinalganglienzellen und Markscheiden». (Hygiea 1906).
— Svenska psykiatriska föreningens möte i Stockholm d 7—8 Sept. 1906. Med särskild hänsyn till frågan om behofvet af förbättrade aflöningsförmåner m. m. för vissa af de vid statens sinnessjukvårdsanstalter anställda läkarne. (Allm. sv. Läkartidn. 1906 s. 593—600).
— Forskarparet Golgi-Cajal och deras insats i utforskandet af de nervösa elementen. (Ibid. 787—796).
— Über die Poliomyelitis acuta samt einem Beitrag zur Neuronophagienfrage. (Tills. med G. Forssner; Zeitschrift f. klin. Medizin Bd 63 (1907) s. 1—29 + 2 pl.)
— Referat af svensk, dansk och norsk neurologisk-psykiatrisk litteratur för år 1906 i Mendels Jahresbericht über die Leistungen und Fortschritte auf dem Gebiete der Neurologie und Psychiatrie. Berlin 1907.

Stille, A. G. H., Dackefejden och det s. k. slaget vid Åsunden. (Hist. Tidskrift (sv.) 1907 s. 67—91).
— En maltesisk berättelse om Drottning Kristinas intåg i Rom. (Ibid. s. 106—108).
— Några artiklar i Salmonsens konversationsleksikon for Norden.

Thunberg, T., Mikrorespirometrische Untersuchungen über den Gasaustausch der Muskeln. 28 s. (Festschrift Olof Hammarsten gewidmet, Uppsala 1906, XIX).

Thyrén, J. C. W., Kommentar till strafflagen kap. 14. Lund 1906. IV + 168 s.

Törne, F. V., Hochgradige Stenose in der Nase beim Übergang zwischen Vestibulum und der eigentlichen Nasenkavität. (Archiv für Laryngologie Bd 18).

Törnqvist, S. L., Sundry geological and palæontological notes. (Geolog. Föreningens i Stockholm Förhandlingar 1906 s. 497—515).
— Redigerat afd. IV och V (s. 1—96) af N. J. Berlins Läsebok i naturläran, 10 uppl. Lund 1907.

Walberg, E., Saggio sulla fonetica del parlare di Celerina-Cresta (Alta Engadina). Lund 1907. X + 187 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 1. Nr 5).
— Recension af S. C. Brings öfversättning af Dantes Gudomliga Komedi i Bulletino della Società Dantesca Italiana, Nuova Serie, Vol. 13 (1906) s. 277—279.

Wallengren, H., Referat af infusorie- och allmän fysiologisk litteratur i Zoolog. Centralblatt.

Weibull, L. U. A., Ärkebiskop Birgers gudstjenststiftelse i kryptkyrkan i Lund. (Hist. Tidskrift för Skåneland. Bd 2 (1906) s. 273—293).
— En tillernad förstöring af Glimmingehus. (Ibid. s. 332—335).
— I Sekreta Utskottet 1772. Ett bidrag till historien om revolutionen i Kristianstad. (Ibid. s. 336—341).
— Andreas Rydelius' graf. (Ibid. 342—343).
— Studier i Lunds Domkyrkas historia. Lund 1906. 104 s.
— Sven Lagerbring. Skrifter och bref. Lund 1907. 171 s.
— Redigerat Historisk Tidskrift för Skåneland 1906.

Vetterlund, F., Dikter, vers och prosa, i Ord och bild m. fl. tidskrifter, kalendrar o. s. v.
— E. N. Söderberg, ett diktarporträtt i Idun.
— Litterär kritik i Nordisk Tidskrift, Revue du Nord, Varia, Aftonbladet.

Wicksell, K., Knapps penningteori. (Ekonomisk Tidskrift 1907).

Wimarson, N., Ur drottning Louise-Maries bref till madame de Choisy under fälttåget i Polen 1656. Till 250-årsminnet af slaget vid Warschau. (Hist. Tidskrift (sv.) 1906).

Wrangel, E. H. G., Tegnér och den Brinkmanska »seraljen». (Ord och bild 1906 s. 497 ff.).
— Brinkman och Tegnér. Ett vänskapsförhållande efter förtroliga bref skildradt. Stockholm 1906. 375 s.
— Grundlinier till föreläsningar i bildhuggarkonstens historia Lund 1906. 15 s.
— Om Lunds Domkyrkas äldsta byggnadshistoria. (Kirkehist. Samlinger 5 R. III).
— Goethe und Schweden. (Skandinavisk Månadsrevy 1907, sp. 3—9).
— Medeltidskyrkorna i Småland. (Särtryck ur Norra Smålands fornminnesförenings tidskrift 1907. 38 s. + 10 pl.).
— Artiklar i Nordisk Familjebok.

Wulff, F. A., En svensk Petrarca-bok till jubelfästen 1904. II (s. 353—587). Stockholm 1906.

Jämte hvad sålunda af universitetets lärare och tjenstemän från trycket utgifvits, hafva följande afhandlingar ventilerats:

Bergström, G. A., On blendings of synonymous or cognate expressions in English. A contribution to the study of contamination. Lund 1906.

Bosson, O., Guy de Maupassant. Quelques recherches sur sa langue. Lund 1907.

Coos, N., Undersökning af termoelektriska krafter. Lund 1907.

Fehrman, D., Confutatio pontificia och försvaret för den medeltida kyrkoinstitutionen. En studie öfver reformationstidehvarfvets förtridentinskkatolska teologi. Lund 1907.

Hallenberg, A., Skånska kommissionen af år 1669—1670 och Skånelands kyrkliga förhållanden. Uppsala 1907.

Holkers, A., Athenagoras, en apologet från andra århundradet. Göteborg 1906.

Wallengren, S., Hans Järta som politisk teoretiker. Lund 1906.

Öberg, A. B., Über die hochdeutsche Passivumschreibung mit sein und werden. Historische Darstellung. Lund 1907.

Af Lunds universitets årsskrifts nya följd äro, då detta nedskrifves, första afdelningens Bd 1 och 2 nära färdigtryckta och tryckningen af Bd 3 är påbörjad. Af andra afdelningen har Bd 2 under läsåret utkommit; detsamma var egnadt åt minnet af Carl von Linné på tvåhundraårsdagen af hans födelse. Bd 3 af sistnämnda afdelning är under tryckning.

Det större konsistoriet har under året haft 29 och det mindre 20 sammanträden. I det sistnämnda hafva jämte Rektor och Prorektor, Professoren Bäcklund, tjenstgjort Professorerna Johansson, Ask, Bendz, Wrangel och Lovén samt i särskilda ärenden Räntmästaren och Bibliotekarien.

I drätselnämnden hafva utom de ordinarie ledamöterna tjenstgjort Professorerna Ahnfelt, Ask och Bäcklund.

Dekaner i de särskilda fakulteterna och sektionerna hafva varit: i teologiska fakulteten Professoren Johansson, i den juridiska Professoren Ask, i den medicinska Professoren Borelius, i filosofiska fakultetens humanistiska sektion Professoren Wulff samt i samma fakultets matematiskt-naturvetenskapliga sektion Professoren Lovén.

Styrelsen för universitetets årsskrift utgjordes under läsåret af Professorerna Eklund och Ask, e. o. Professoren Fahlbeck, Professorerna Borelius och Jönsson samt Bibliotekarien af Petersens.

De vid universitetet närvarande studenternas antal utgjorde under höstterminen 874, däraf 112 tillhörande teologiska, 220 juridiska, 95 medicinska och 447 filosofiska fakulteten. Vårterminen utgjorde antalet 835, tillhörande 105 teologiska, 205 juridiska, 96 medicinska och 429 filosofiska fakulteten.

Såsom studenter hafva inskrifvits 206, nämligen 174 under höstterminen och 32 under vårterminen. Af dessa hafva 16 förut varit inskrifna vid annat universitet eller högskola.

Under året hafva af följande antal studenter nedannämnda examina blifvit aflagda: teologie licentiatexamen 1, teologie kandidatexamen 15, praktiska teologiska prof 18 (allt enligt 1903 års stadga); juris kandidatexamen 13, examen till rättegångsverken 18, examen till Kungl. Maj:ts kansli 1, kansliexamen enligt 1904 års stadga 7; medicine licentiatexamen 17, medicine kandidatexamen 13; filosofie licentiatexamen första afdelningen 9, andra afdelningen 8, filosofie kandidatexamen odelad 1, första afdelningen 46, andra afdelningen 39, efterpröfning enligt fordringarna för filosofie licentiatexamen 1, för filosofie kandidatexamen 23, pröfning i antropologi och logik 4, teologisk filosofisk examen 8, medicinsk filosofisk examen odelad 4, första afdelningen 27, andra afdelningen 12.

Under året hafva utfärdats 74 akademiska betyg, däraf 15 för lärare och tjenstemän vid universitetet.

1906 års premier för flit och framsteg i studier blefvo på följande sätt utdelade: inom teologiska fakulteten Teol. och Fil. Kand. H. C. Hagnell, ld., Stud. A. O. T. Hellerström, sm. och Stud. K. T. H. Nyström, kr.; inom juridiska fakulteten Jur. Kand. K. W. Aschan, sm., Jur. och Fil. Kand. A. E. T. Wijkander, gb. och Jur. och Fil. Kand. J. F. H, Hilding, hels.; inom medicinska fakulteten Med. Lic. C. N. Holmdahl, gb., med. Lic. A. T. Högström, värml. och Med. Kand. V. A. L. Bohm, ög.; inom filosofiska fakulteten Fil. Lic. B. Svensson, gb., Fil. Lic. O. Svensson, kr. och Fil. Kand. N. B. Liljekrantz, kr.

Jämlikt af Kanslern meddeladt tillstånd förrättades den 31 maj medicine doktorsutnämning, hvarvid Dekanus Professoren J. L. Borelius under öfliga ceremonier till medicine hedersdoktor utnämnde Assistenten vid fysiologiska institutionen i Würzburg, Fil. D:r Charles Ernest Overton.

Samma dag förrättades filosofie doktorsutnämning, därvid till filosofie doktorer utnämndes:

Gustaf Adolf Bergström, Ög.,

född i Västra Ny den 24 nov. 1866, föräldrar: Hemmansegaren Fredrik Bergström och Anna Gustava Peterson, genomgått Vadstena och Lin-

köpings läroverk, mogenhetsexamen den 29 maj 1886, student i Upsala den 17 sept. 1886, fil. kand. ex. den 12 dec. 1889, fil. lic. ex. den 27 maj 1898, student i Lund den 9 nov. 1906, disputerade för filosofisk doktorsgrad den 14 dec. 1906, genomgått profår i Stockholm 1898—1899, tjenstgjort vid Vadstena lägre samt Helsingborgs och Linköpings högre allm. läroverk, Motala enskilda läroverk och Krooks handelsinstitut, Helsingborg, utnämndes till adjunkt vid Sköfde realskola den 13 okt. 1905.

Utgifna skrifter: On Blendings and synonymous or cognate expressions in English. A contribution to the study of contamination (gradualdisp.). — Tillfällighetsdikter. — Tidningsartiklar.

Mårten Johan Sigfrid Wallengren, Ld.,

född i Lund den 23 juli 1876, föräldrar: Kronouppbördskassören Mårten Svensson och Olivia Petronella Wallengren, genomgått Lunds h. allm. läroverk, mogenhetsexamen den 30 maj 1894, student i Lund den 7 sept. 1894, fil. kand. ex. den 30 jan. 1897, fil. lic. ex. den 14 sept. 1904, disputerade för filosofisk doktorsgrad den 13 okt. 1906, docent i statskunskap och statistik vid Lunds universitet den 23 okt. 1906, redaktionssekreterare i Statsvetenskaplig Tidskrift juli 1900—juli 1901, förra delen af 1905 samt från januari 1906, tjenstgjort i landsarkivet i Lund, Kungl. Kommersekollegiets afdelning för arbetsstatistik och Kungl. statistiska centralbyrån, uppehöll den med e. o. professorsämbetet i statskunskap och statistik förenade undervisningsskyldighet v. t. 1906, uppehöll samma ämbete från den 23 okt. 1906 till höstterminens slut samt v. t. 1907, vikarierande lärare vid Lunds privata elementarskola v. t. 1906 och ordinarie lärare därstädes från och med h. t. 1907, var Lunds studentkårs ordförande v. t. 1905.

Utgifna skrifter: Strödda meddelanden och litteraturanmälningar i Statsvetenskaplig Tidskrift 1900, 1901 och 1905. — Bidrag till meddelanden från Kungl. Kommersekollegii afdelning för arbetsstatistik 1905, h. 3 och 4. — Hans Järta som politisk teoretiker. I. (gradualdisp.) i Lunds Univ. Årsskr.

Anton Bernhard Öberg, Gb.,

född i Göteborg den 4 nov. 1866, föräldrar: Skräddaren Olof Öberg och Eleonora Öberg, genomgått Göteborgs latinläroverk, mogenhetsexamen den 21 maj 1887, student i Uppsala den 16 sept. 1887, fil. kand. ex. den 28 jan. 1890, fil. lic. ex. den 30 maj 1895, student i Lund den 24 maj 1907, disputerade för filosofisk doktorsgrad den 25 maj 1907, genomgått profår i Stockholm 1896, tjenstgjort vid högre allmänna läroverken i Gefle och Malmö, Tekla Åbergs högre läroverk för flickor i Malmö samt Lunds privata elementarskola, adjunkt vid Göteborgs högre realläroverk den 22 december 1905.

Utgifna skrifter: Det grundläggande språket. Tidningsuppsats 1905. — Über die hochdeutsche Passivumschreibung mit sein und werden. Historische Darstellung (gradualdisp.).

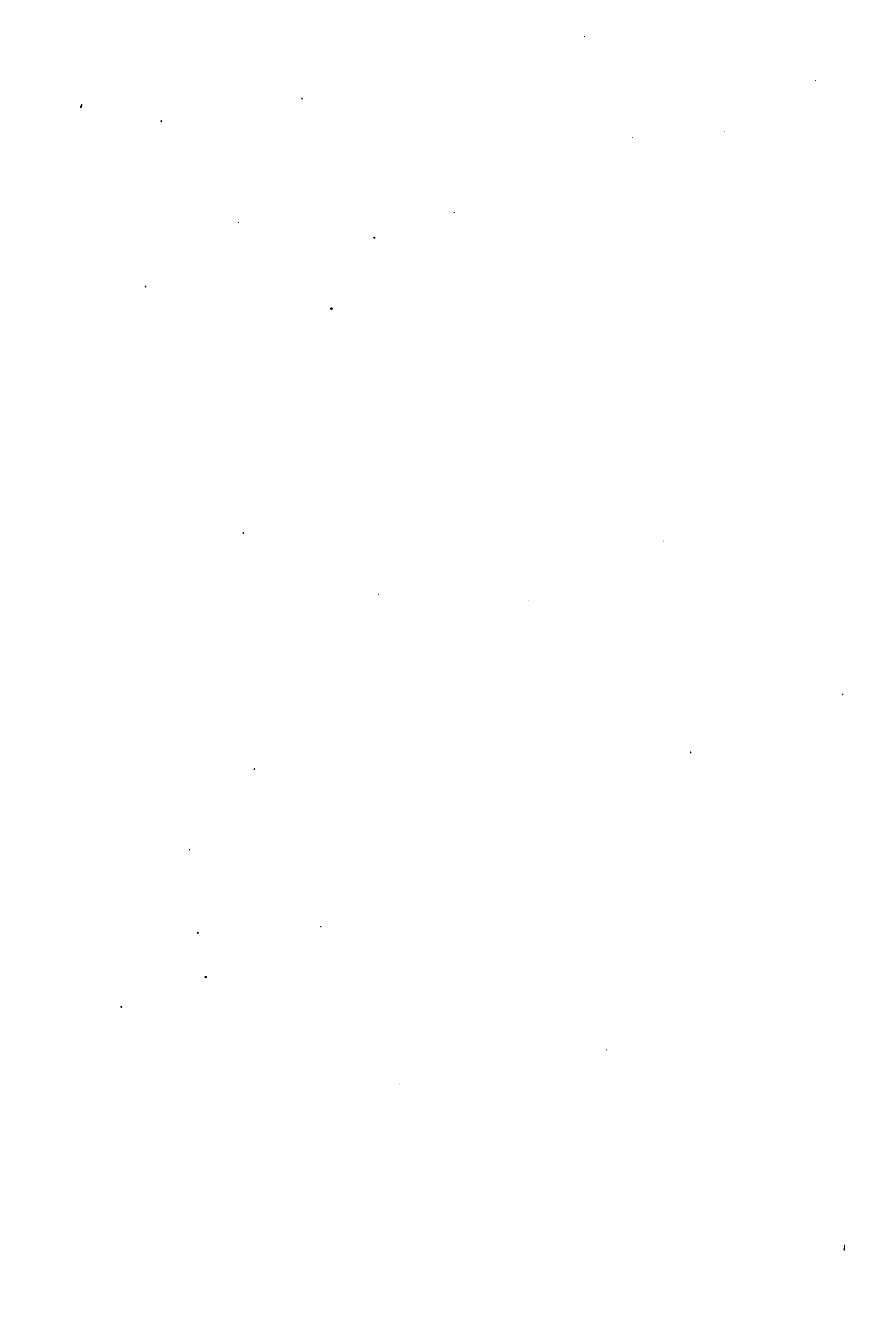
Vid anställda val den 3 april 1907 utsågs till rektor för två år Professoren A. V. Bäcklund och till prorektor för samma tid Professoren J. L. Borelius. Till ledamot i det mindre konsistoriet för tre år valdes Professoren E. G. H. Wrangel samt till ledamöter i drätselnämnden Professoren S. Ribbing för tre år och Professoren C. M. Fürst för två år i stället för till rektor valde Professoren Bäcklund. Till ledamöter i bibliotekskommissionen utsågos Professorerna O. N. T. Ahnfelt, E. A. Kock och A. V. Bäcklund. Till dekaner för innevarande akademiska år äro utsedde: i teologiska fakulteten Professoren O. Holmström, i juridiska fakulteten Professoren J. C. W. Thyrén, i medicinska fakulteten e. o. Professoren M. J. C. A. Forssman, i filosofiska fakultetens humanistiska sektion e. o. Professoren H. H. von Schwerin samt i sistnämnda fakultets matematiskt-naturvetenskapliga sektion Professoren C. V. L. Charlier. Dessa val fastställdes af Kanslersämbetet den 11 april 1907.

Lund den 1 juni 1907.

Seved Ribbing.

Utdrag af Universitetets räkenskaper för år 1906.

Kapitalbehållning från 1905:		
Akademikassan	975,760: 51	
Reservfonden	60,615: 44	
Jollainska fonden	8,012: 36	
Magnatstipendiefonderna	1,401,303: 55	
Byggnadsfonden	11,258: 48	
Bibliotekskassan	52,086: 30	
Pensionsfonden	402,963: 10	
Änke- och pupillkassan	154,815: 66	3,066,815: 40
Inkomster under 1906:		
Statsanslag	450,741: 10	
Arrendemedel	43,213: —	
Räntor	143,667: 30	
Donationer	40,880: 14	
Diverse inkomster	28,387: 67	706,889: 21
	Summa	3,773,704: 61
Utgifter under 1906:		
Löner och arfvoden	393,870: 15	
Universitetsinstitutioner	88,331: 60	
Stipendier	61,032: 38	
Pensioner	26,190: —	
Nybyggnader och reparationer	62,983: 22	
Diverse utgifter	19,786: 07	652,193: 42
Kapitalbehållning till 1907:		
Akademikassan	1,001,989: 54	
Reservfonden	32,872: 65	
Jollainska fonden	8,220: 66	
Magnatstipendiefonderna	1,459,165: 87	
Byggnadsfonden	11,725: 39	
Bibliotekskassan	34,339: 09	
Pensionsfonden	417,095: 80	
Änke- och pupillkassan	156,102: 19	3,121,511: 19
	Summa	3,773,704: 61

Lunds Universitets Årsskrift. N. F.

Första Afdelningen.

Teologi, Juridik och Humanistiska ämnen.

Bd 1. 1905. (Pris 9: 00.)

Segerstedt, T., Ekguden i Dodona. (Pris 1: 00.) — *Wallengren, S.*, Hans Järta som politisk teoretiker. I. (Pris 3: 50.) — *Ahlberg, A. W.*, Durative Zeitbestimmungen im Lateinischen. (Pris 1: 25.) — *Lindskog, C.*, Adversaria ad Plutarchi Vitas. (Pris 0: 50.) — *Walberg, E.*, Saggio sulla fonetica del parlare di Celerina-Cresta (Alta Engadina). (Pris 4: 00.) — Lunds Universitets årsberättelse 1904—1905. (Pris 0: 50.)

Bd 2. 1906. (Pris 6: 00.)

Söderwall, K. F., Medeltida rättsuttryck från Värmland, Närke och Småland. (Pris 0: 50.) — *Segerstedt, T.*, Mynts användning i dödskulten. (Pris 1: 00.) — *Fehrman, D.*, Confutatio pontificia och försvaret för den medeltida kyrkoinstitutionen. (Pris 3: 75.) — *Wulff, F.*, Préoccupations de Pétrarque 1359—1369 attestées par Vat. Lat. 3196 fol. 1 & 2. (Pris 1: 75.) — Lunds Universitets årsberättelse 1905—1906. (Pris 0: 50)

Lunds Universitets Årsskrift.

N. F. Afd. 1. Bd 3.

Pris för hela bandet: Kr. 10: 00.
Pris för de särskilda afhandlingarna, hvilka äfven säljas hvar för sig:

1. Bring, S. E., Förteckning öfver Sven Lagerbrings tryckta arbeten och manuskript. Kr. 1: 00.
2. Stille, A., Sven Lagerbring. Tal vid Lunds Universitets minnesfest den 6 Mars 1907. Kr. 0: 50.
3. Rodhe, E., Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet. I. Kr. 4: 00.
4. Lundstedt, A. V., Aftal angående prestation till tredjeman. Kr. 3: 75.
5. Fehrman, D., Carl Fredrik af Wingård såsom biskop öfver Göteborgs stift. I. Kr. 3: 00.

Bihang: Lunds Universitets årsberättelse 1906—1907. Kr. 0: 50.

De närmast föregående bandens innehåll:
se omslagets 3:e sida.

I bokhandeln finnes att tillgå: Innehållsförteckning, systematisk öfversikt och författareregister till Lunds Universitets Årsskrift, [Första följden,] T. 1—40, utarbetade af P. Sjöbeck. Lund, C. W. K. Gleerup. Pris kr. 1: 00.

LUND 1907—08
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

